Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 179 (11977) | 1982 чылдың август 1, воскресенье | 1925 чылда үнезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

ШӨЛДЕ ХАЙНЫККАН ИШ

«Тиилелге» совхоз мал чеминге 3100 тонна сигенни, 300 тонна витаминниг сиген далганы, 1000 ажыг тонна сенажты белеткээр планныг. Ниитиниң малынга четчир санныг чемнерни курлавырлап алыры-биле механизастаттынган сигенчи бригаданы тургускан. Оон-биле кады албан организацияларниң ажылдакчыларын, Кур чер суурнуң улуг-биче чурттакчыларын мал чеминиң белеткелинче база хаара тутkан.

Кааң, аяс хүннерде ажылдың темпизин улам шапкынчаан. Оңгар-хооргалдар иштинден, сумун, бугалар унналырындан, ыырып хараганнар аразындан үнген сигенни хол кадыры-биле база кезип эгелээн.

Оон түңнелинде совхозтуң ажыл-ишчилери 1000 ажыг тонна сенажты, 120 тонна витаминниг сиген далганы, 400 ажыг тонна сигенни белеткээн.

Сиген белеткээр механизастаттынган бригадада үш звено бар. Олар аразында чарыштыг. Оон түңнелин он хоргаш-ла үндүрүп, тиилекчи звенону мактап, шаңнавышаан, күш-ажылдың алдар тугун аваа тураскаадып кедүрер. Эрткен он хонуктуң тиилекчизи — Эзир-оол Ооржактың звенозу болган.

Шөлдүң сигенин кескен машина-техниканың даашшимээнин кайы ыяктан-на дыңналы берди. Мурнакчы звенонуң удуртукчузу Эзир-оол Ооржак сиген кезилдезинни чоруп турарының дугайын чугаалады:

— Сиген белеткелиниң шалыпчы айында алган онаалдавысты ажыр күүседир дээш, улуг күжениишкин-биле ажылдап тур бис. Шалыпчылдар сиген кезер машинаның башкарыкчызы Владимир Сундуй, болдүрүкчү Сергей Монгуш, сараат салыкчызы Туран-оол Бадын-оол олар ээлчег нормазын ажыр күүседип келдилер.

Эзир-оол Ооржактың звенозунда 8 кижи бар. Олар 900 тонна бодүүн чемни белеткээр онаалдалыг. Хүлээгенин күүседир дээш, шудургу ажылдап турар сигенчилер 240 ажыг тонна чаагай чыттыг, погаан сигенни сарааттаан.

Чалдандыр кестинген сигенни кезек-кезек кылдыр ованаландыр болдүрүп турар аныяк эриин чанында чеде бердивис. Од ажылын түр соксаткаш, хүлүмзүруй аарак, кылаштап келгеш, бистиң-биле менди содушту. Ону Сергей Монгуш дээр. Хензиг када «дыштаны» берген трактор моторунуң даажы-биле чергелештир, ол бистиң айтырыывыска допчу харыылады:

— Ортумак школаны дооскаш, сигенчи бригадага баштайгы күш-ажылчы базымны эгеледим. Оон бээр элээн каш чылдар эрте берген. Ынчангаш мал чемин ажаап белеткээринге элээн дуржулгалыг апардым. Ам бо хүннерде база-ла кестинген сигенни белдүрүп тур мен.

Бачым иште хаара тутkунган сигенчилер-биле байырлашкаш чоруптувус. Шөлдүң сигенин кескен, диңмиттелген дааш-шимээн соовуста арды.

О. МИНИЙ-ООЛ.
Кызыл район.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң сигенчилери ниитиниң малынга чем белеткээриниң талазы-биле Улуг-Хем районда мурнуку черде чоруп турар. Бо хүннерге чедир совхозтуң сигенчилери ниитизи-биле 1300 тонна сигенни белеткеп алганнар.

Мал чеми белеткээр механизастаттынган бригаданы дөрт звенога үскен. Оларның бирээзинде-ле грабльдиг үш, волокушкалыг ийи болган сараат салыр бир тракторлары быжыглаан. Оон аңгыда бир звенонуң кежигүннери чүгле сигенни кезип турарлар.

Од звенолардың аразында социалистиг чарыш калбарган. Дуржулгалыг сигенчи Дайын-оол Сундуйнуң удуртkан звенозу база багай эвес түңнелдерни чедип ап, планын доктаамал ажыр күүседип турар. Аныяк тракторист Иван Амбар-оол грабльдиг трактордa ажылдап, хүн үлүгү бүдүн чартык катаң ажыр күүседип келген. Сигенчилериниң ажыл-ижи улам шапкынчып турар.

ЧУРУКТАРДА: грабльдиг тракторнуң башкарыкчызы И. Амбар-оол; Д. Сундуйнуң звенозунуң кежигүннери.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

«Алдан-Маадыр» совхозтан медээлер

ИЙИГИ СУГГАРЫЛГАНЫ ДООСКАН

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырында 683 гектар суггаттыг тараа шөлдериниң ийиги суггарылгазын эки шынарлыг дооскан. Ниитизи-биле суггатчы звеноларда 21 кижи хаара тутkунган. Звенолар аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турар.

Суггатчы звенолардан Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, хоочун суггатчы, пенсионер Чыргал Ховалыгның, Шалдан-оол Монгуштуң 3-3 кижи составтыг, Сарыг-оол Ондарның, Назын-оол Монгуштуң 2-2 кижилиг звенолары социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп, шаңналдып мактатkаннар.

Ам бо хүннерде суггатчылар звенолары мал чеминиң белеткелинче ажылдап киришкеннер.

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

Ниитиниң малын хүр-меңди кыштан ажырары-биле салбырның ажыл-ишчилери мал чеминиң белеткелинде бүрүнү-биле хаара тутkунган. Салбырда албан организацияларга, бригадалар аайы-биле сиген, будук-бүрү белеткээриниң тустуунда планныг даалгаларын бергилээн. Оларның аразында социалистиг чарышты организастаан.

Сиген белеткелинде 131 кижи хол кадыры-биле кезип турар. Хөй чылдыг тарымал сигенден 109 тонназы кезип сарааттаан, 78 га черниң сигенин кестирген, сарааттаарынга белен. Чайгаар үнген сигенни 197 тонназы белеткээн.

Бригадалардан Шөлде-Тейниң хову-трактор бригадазы 122 тонна, Ортаа-Тал сүт-бараан фермазы 17 тонна, Чечектиг хойжу бригадазы 8 тонна сигенни белеткээн. Дыртый-оол Ондар, Михаил Ховалыг, Доржу Ховалыг оларның удуртkан звенолары социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

Ол шыкаш Бора-Тайга ортумак школазының өөренikчилери чайгы дыштанылгазында мал чеминиң белеткелинге ажылдаары чылдың-на чанчыл апарган. Олар сиген кезер, будук-бүрү белеткээр ажылдарга эки киржип турарлар. Салбыр чылдың-на 100 тонна будук-бүрү белеткээр планныг. Ону од школаның өөренikчилери чыл санында-ла 150—160 хуу күүседип келген.

Ам бо хүнде будук-бүрү белеткелинде школаның башкызы В. Х. Ооржактың удуртулгазы-биле 27 пионерлер ажылдап, ам 90 тонназы белеткеп алган. Олар планын ажыр күүседир дээш күженiишкиниг ажылдап турарлар.

С. САРЫГЛАР.

Л. И. Брежневтиң Г. Гусак-биле найыралдыг ужуражыышкыны

Июль 30-де Крымга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Совет Эвилелинде дыштанып турар ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак-биле ужуражыышкыны болган.

Л. И. Брежнев болгаш Г. Гусак олар ийи чурт аразынга экономиканы киришкирбишаан, сөөлгү үеде чардынган кереэлерни болгаш дугуржулгаларны боттандырып турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеннер. Ол чугаалажыышкынар үезинде бүдүрүлге кооперастаашкыныны, ийи чурттуң бүгү ажыл-агый комплекизинге болгаш тус-тус будурулгелерге болгаш күш-ажылчы коллективтерге ажыктыг кооперастаан харылзааларга базымнарны моон соңгаар-даа кылырының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Совет Эвилели болгаш Чехословакия капиталистиг күрүнелер-биле каймызынга-даа ажыктыг экономиктиг харылзаалардан ойталаар дивейн турар. Ынчалза-даа олар кызамдаашкынар болгаш ойталаашкыннар кылыр талазы-биле АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң хөделиишкиннеринден түңнел үлүгбейн барып база шылзавастар. Мындыг байдалдарда ССРЭ болгаш ЧССР социалистиг дем каттыжылгазының шүгүму-биле экономиктиг харылзааларны улам калбартыры биргени чергенин чугула сорулгазы деп санап турарлар. Бо талазы-биле экономиктиг айтырыглар дугайында бедик деңнелге эртер чөвүлел хурал улуг ужур-дузалыг деп, олар санап турар.

Л. И. Брежнев болгаш Г. Гусак олар даштыкы политика талазы-биле эң чугула айтырыгларга боттарының санал-оналдарын база солушканнар. Делегей айтырыгларының талазы-биле харектеринин нарыдаашкынынарының кол-ла үнезини—амгы америк администрацияның авантюристиг хөделиишкиннери болуп турар.

Ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглаарын болдурбас деп Совет Эвилелиниң эгелекчи саналынга Вашингтон харыы бербээн. Боо-чепсекти дүжүрер дугайында айтырыглар талазы-биле чугаалажыышкынарга АКШ болгаш ооң НАТО талазы-биле эвиледчилери чаңгыс талалыг, шуут-ла боттуг эвес турушту эөлеп, Варшава Кереэзиниң киржикчизи күрүнелериниң күжүнүн кошкаарын чедип алырын, шериг талазы-биле амгы үеде туруп турар күштериниң чижек деңнелин боттарының талазынче өскертирин чедип алырын ораалдажып турар.

Боо-чепсекти эңдере будурерин соксадырының, боо-чепсекти дүжүрериниң эргежок чугулазы кижи төредгетенниң мурнунга кажан-даа ынчаар эргежок чугула кылдыр тургустунмаан. Дайын айылынын кошкадып турар кандыг-даа хөделиишкиннер — бот-боттарынга бүзүрежирин хемчеглерин калбартыры, ядролуг чепсектерин будурерин чаңгыс деңнелге тудары, ядролуг чепсекти нептередиринге удур идегелдиг шаптыктаашкынарны тургузары болгаш өске-даа хемчеглер дыка үнелиг болур-йиик.

Чеди чыл мурнунда болган Хельсинкиниң чөвүлел хуралының түңнелдери Европада болгаш делегейде болушкынарның калбарганы-биле Л. И. Брежнев болгаш Г. Гусак сеткил ханыышкын-биле демдеглээннер. Делегей байдалы нарыыдаан түдүм-ва, Европаның 33 күрүнелериниң, АКШ-тың болгаш Канаданың ат салганы Хельсинкиниң түңнел шиитпириниң бүгү утказынары удам-на улгадып, билдингир болуп кел чыдар. Мадрид ужуражыышкынының чедиишкинниг доозары болгаш Европага бот-боттарыга бүзүрежир, айыыл чок чорукту быжыглаарының болгаш боо-чепсекти дүжүрериниң талазы-биле конференцияны чылдырар дугайында шиитпирни алаа хүлээп алыры Хельсинкиниң салган сорулгаларын барымдаалаарының төлептиг бадыткаашкыны боон болур.

Социалистиг чурттар тайбының тургузарының оруктарын идепкейлиг тыварыбиле чурттар аразынга кады ажылдажылганы калбартырыңче чүткүп турар. Бүгү-ле улустар чер кырынга тайбың турарынче ханызы-биле чүткүп турар. Ынчангаш политиктиг ажылданчыларның дорт хүлээлгези болза, делегейнин дүшкүүрдүг чорууп айыылдыы-биле күштелдирерни соксадыры, улустар аразынга харылзааларны чавыдыышкынның талазынче чайгыдырары, аңгы-аңгы социал тургузуулуг чурттар аразынга бүзүрежир чорукту быжыктырары болуп турар. Тайбыңга кыжаның турар айыыл улуг, ынчалза-даа ламай айыылның баш удур болдурбазының болдунар арга-дары оон-даа күштүг. Ындыг болдунар аргаларны долузубиле ажылдаар керек.

Эштер Л. И. Брежнев биле Г. Гусактың ужуражышкыны чүректиң ханызындан аку-дүкма ёзуга эртикен болгаш сана-оналдарның бүрүн чаңгыс аай чорууп илереткен.

(СЭТА).

Бөгүн — Демир-орукчунуң хүнү

Чурттуң демир-орук транспортунда кол черлериниң бирээзин Кемеровонуң демир-оруунуң Новокузнецк салбыры эөлеп турар. Оон станцияларындан чурттуң аңгы-аңгы районнарынче хөмүр-даш, металл, машиналар, ыяш өөрткен аар чүктүг составтар хүн бүрү үзүлбес.

Демир-орук ажылчыннары бирги чартык чылдың планнарын ажыр күүседеткеннер. Олар пландан ажыр чартык миллион тонна чүктү өөрткеннер, 7 миллион киловатт-шак электри энергизын, 395 тонна кывар-чаар материалды кампан алганнар.

ЧУРУКТА: транспорттуң алдарлыг ажылдакчылары — Кемерово демир-оруунуң Новокузнецк салбырының хоочуннары.

А. КУЗЯРИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫК КОСМОСКА АЖЫЛ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Орбиталың «Салют» станциязы космоста ужудуушкуның чедиишкининг уламчылавышаан. Ужудуушкуның төлевилеттинген программазының ёзугаар космонавтылар Анатолий Березовый биле Валентин Лебедев июль 30-де ажык космосче үнүүшкүн кылган.

Станцияның даштыы кырында тургускан болгаш эртем сорулгаларын күүседткен аппаратураны адырар болгаш чамдыызын солуур, од ышкаш станциялар дашкаар байдалга технологтуг янзы-бүрү операцияларны космонавтыларның кылыр аргаларын шинчилээр сорулга-биле ажылдарны чорударынга ажык космос деңгеминче станциядан үнер чорукту боттандырган.

Ажык космосче үнүүшкүнге белеткелди болгаш ажылды каш-даа үе-чадаларлыг чоруткан. «Салют-7» станцияның шилчип эртер өөрэлиге космонавтылар скафандрларын кедип ап, оларның кайы хире хагдынганын хынап, Москваны-биле 6 шак 39 минута турда даштыы люкту ажыдыпkаннар. Валентин Лебедев станциядан үнгеш, ажылдар чорударының зоназынче кире берген. Экипаждың командири Анатолий Березовый ажык люкка тура бортинженерниң ажылын контрольдап, ооң ажылдаарынга дузалажып, чылын турар камераның дузазы-биле телевизия репортажын чоруткан.

Космонавтылар микрометеориттерни даңзылап алырынга ажыглаар приборну, станцияны бо чылдың апрель 19-та орбитаже салып үндүрген үезинден бээр ооң даштыы чарыынга чораан биополимерлерниг, оптика болгаш чүүлбүрү конструкция материалдарлыг панельдерни часкаш, станцияже киирип алганнар. Частынган блоктарның ойнунга экипаж дүжүрүнген чүүлдерни ашарып тургускан.

Ажык космос делгеминге ажылдап тура космонавтылар эжеш янзы-бүрү металлдардан термомеханиктиг болгаш кеспирер каттыжыышкынарны ажыглаарының ажыктыын үнелеп көөр сорулга-биле технологтуг каш-даа операцияларны күүседткен. Механиктиг ындыг янзылыг каттыжыышкынарны космостуң перспективтиг аппараттарын орбитага чыып эптээриниң үезинде ажылдарга ажыглаан туруп болур.

«Салют-6» станцияның экипажтарының ажык космоска ажылдаашкынарының үезинде алдынган дружузганы барымдаалап сайзырапгайжыткан бөдүүн хевирнин скафандрларын шенеп көөрүн ажык космосче үнүүшкүн үезинде уламчылаан. Станцияның даштыы талазынга эптелге ажылдарын чорудар сорулгалыг чаа хереккеделерни база космонавтылар хынап көргеп.

Анатолий Березовыйның болгаш Валентин Лебедевтиң ажык космос делгеминге турганының ниити үези 2 шак 33 минута болган.

Төлевилеттинген ажылдарны кылып доосканыңыг соонда космонавтылар таварып эртер өөрэлинге эөп келгеш, люкту хаап ап, өөрэлин таарыштыр эмгелеп, скафандрларын ужулгаш, станцияның кол өөрэлинче кире бергеннер.

Ажык космос байдалдарынга ажылдаанының соонда эштер Березовый, Лебедев оларның кадыкшыл байдалы эки.

«Салют-7» станцияның экипажының чедиишкининг күүсеткен шенеледээниң үезинде эртемниг чаа сан-медээлерни алган болгаш космонавтыларның ажык космоска ажылдаарынга таарыштыр кылдынган скафандрларның база техниктиг эт-хереккеделериниң тергинин ажыктыы болгаш идегелдин бадыткаттынган.

(СЭТА).

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ҮЗҮКТЕЛИИШКИННИГ-ДАА БОЛЗА...

Сөөлгү чылдарда найысыл Кызылда чурталга бажыңнарының тудуглары хөйү-биле немежип турар. Чамдык кварталда күчүлүг краннар, өөжүм чемнеп кылашташкан дуруялар дег, рейс дургаар дазаш чок чылыр, тулугнуң хлеви— туйбуну болгаш тудугнуң өске материалдарын каът-каът бажыңнар кырынче үндүрүп берип турар. Амгы хүннерде хоорайның төвүнде тос каът чурталга бажыңының тудуу улам бедип үнүп орар. Ынчалза-даа ооң чанында 148 аал чурттаар беш каът бажыңда ажыл шалыпкын: бо тудуг оранчок чедий берген. Бо бажыңның бир болгаш ийиги корпустарын Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжуузу Ч. Ч. Донгакка удуртkан бригада кылып турар. Бригада бирги корпустуң дөрткү каъдын доозупkан. Ам ийиги корпустуң ийиги каъдын кылып эгелей берген.

Бистиң республикада ат-сураглыг бригадирлериниң бирээзи—Чүлдүм-оол Чыртай-ооловия Донгакка удуртkан тудугжулар бригадазы бо чылдың эгезинде депшилгелиг арга — бригада керээзи-биле ажылдаарынче шилчээн. Анза ынчаар чугаалаарга амыр-ла ыйнаан. А шынында кижи бүрүзүнге дадагалзаашкынар, ажылдың бүдүрүкчүлүг болурунга, ооң ажыктының бедиринге бүзүрел чок чоруктар турган болбайн аан. Ажыы-биле чугаалааргa, керээ чарып алган, планныг онаалдаларын айытkан хүүсаада күүседип шыдавайн баар ирги бис бе дээн чижектиг хөөннер, чиг бодаллар тудугжу бүрүзүн дүвүретпейн барбаан дизе, чазыг болбас. Бригада керээзинче шилчириниң мурнунда олар айтырыг бүрүзүн ыяк дугуржуп, канчаар ажылдаарының чүрүмүн билип алганнар. Ооң бээр чеди ай эртип турар.

Бригадада амгы ажыл-иштиң байдалы кандыгыл? Ону сонуургап, ол бригаданың ажылдап турары тудугга дүшү мурнуу чарыында чеде бердим. Ынчан туйбу-даа, хоюдуг-даа четчир болганыбиле кижи бүрүзү чай-хос чок ажылдаан, аразында маргышкан үүве ышкаш, туйбуларны туттунгур-кавынгыры ажок салып турлар. Бригадир база оларның аразында турупkан, дыка шалып ажылдап тур. Бичии болганда, чайланы-ла бергени ол боор. Чүлдүм-оол Чыртай-ооловия ам-на доктаап мастерогун салып кагды. Бачым ажыл үезинде маажым чугаалажып орар харык бар эвес, ол бригаданың ажыл-амыдыралын кол-колун сонуургадым. Бригадир мынча диди:

— Ийиги корпустуң ийиги каъдын эгелей бергенивис бо. Ынчалза-даа август 10-га чедир үшкү каъдын доозарын планнаан бис. А сентябрь айда 5-ки каъдын хөлдан үндүрерин планнаан турар. Ажылывыс темпизин амдыызында эки чоруп тур. Тудуг-монтаж ажылдары кылырының чартык чыл планын 102, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 102,2 хуу күүсеттивис.

— Ынчаарга ажыл-херек чыл эгезинде планнаан кереэграфик өзугаар боттанып турар ышкажы?

—Шуут-ла ынча дээр болза шын эвес апаар. Кол материал — туйбу-биле хандырылга үзүктелиишкиннинг. Бригадага бир неделя дургузунда чеже туйбу херегин, өске кайдыг материаллар неттинниң турарын айыткан чагыгны чеди хонук бурунгаар кирип каар бис. Ол чагыгывысты понедельник, вторник хүннеринде бүрүнү-биле күүседип, бистиң тудуг материаллары-биле хандырып турар организациялар ону экеп бээр хүлээлгелиглер. А херек кырында ол ынчаар кылдынмайн турар. Июнь-июль айларда кончуг үзүктелиишкин болган. Туйбуну эккелбейн бартылаар-дыр. Эрткен неделяда чүгле ийи машина туйбу эккелди. Шак ындыг байдал ажылга ажок саатгыг-дыр. Төларгайлаарга, неделяда алыр ужуруг туйбувускун чүгле 40-45 хуузун ап турар бис. Туйбунуң шынары база дыка куду: үреливичел, бустуучал. Ам ынчангаш чамдыкта туйбу четчип келгенде, орайга чедир ажылдаар ужурга таварбажып, баштайгы хүннерниң хожудаашкынарын ынчаар үзүткап тур бис. Бирээде, хүн дурту узун, чылыг үе болгаш, ийиде, ажылчын бүрүзү бригадазының ат-алдарын бодап, ажылга харысалгадын көргүзүп турар, кызымак болгаш чүткүлдүг, быжыг эп-найыралдыг болгаш хожудаашкынга таварышпайн, эргелелдин мурнакчы бригадалары-биле деңге базып орарлар.

Бригадирниң бо сөстери шын. Чүгле коллективтиг ажылдың ажыктыын медереп билип, чангызы—хөйү, а хөйү—чангызы даап ажылдап чоруур кижилер ынчаар кылын, чурттап болур. Оларның саны—19. Дашчылар Алексей Куулар, Кызыл хоорай Советиниң депутады Кызыл-оол Биче-оол, Чүлдүм Биче-оол, Чылбак Хомушку, Марат Оюн, Алексей Хомушку хоюдуг белеткекчизи Ончунмаа Донгак-ур чылдарда ажылдаан, аргадуржулгазы байлак, мурнакчы тудугжулар болуп турарлар. Оларның чаагай ажыл-херээ өскелеринге үлегер-чижек.

Бо ажыл-ишчи кижилерниң дугайын чугаалап тура, оларның ажылынга шаптыктыг база бир чижекти маңаа киирер бодадым. Ол болза, ында кранның ажылы. Аңаа ажылдаары-биле аныяк кижилер чедип кээр. Арга-дуржулгазы чогундан олар кранны бичии ажылдадып чоруй-ла үреп алыр «аарыг» тыпканнар. Ону эки билбезинден эчизинге чедир кылбайн, карак ажыт чоруй баар таварылгалар бар. Сөөлгү хүннерге чедир аңаа чеди мотор солаан. Тудугжулар кранның ажылдай бээрин манап, чеже үе-шагын чидирбээн дээр. Бо айтырыгны № 14 механизация эргелелиниң удуртукчулары дарый үзе шиитпирлээр үе келген.

Ш. ДОРЖУ.

СССР-60

ЧАҢГЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

НАЙЫРАЛДЫҢ БЫЖЫГ ДОҢУ

И. П. КАЛИН,
Молдав ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

СОВЕТ УЛУСТАРНЫҢ найыралының, бистиң социалистиг нииттилелдиң күчүлүг үндезиннериниң бирээзи болу берген. найыралдың доңнары кажан-даа чеш-тинмес. Ол найырал революсчу тулчуушкуннарга, алдарлыг совет беш чылларының хайым ижинге төрүттүнген болгаш бижыккан. Ада-чурттуң Улуг дайынының тулчуушкуннарының шөлдеринге, Төрээн чурттуң алдары, хостал-гаы болгаш хамаарышпас чорук-даэш тулчуушкуннарга канналган. Чурттуң чонунуң шинти санының бүдүн чартык хуузу болуп турар чурттанчылыг бистиң улуг эвес республикавыс ССРЭ-ниң акыдунма улустарының дузазы чонка экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң бөгүнгү бедиктерин чедип ап шыдаар турган бе? Чок болбайн аан!

1924 чылда Молдав Автономнуг ССР-ниң, а 1940 чылда—Молдав ССР-ниң болгаш Молдавияның Коммунистиг партиязының тургустунганы болза паризмден болгаш капиталзмден хостаныры дээш, социалистиг нииттилелди тургузары дээш Ленинниң тугунуң адаа-биле молдав улустуң маадырлыг демиселиниң дүрүм ёзугаар түнелги болган.

«Чүс чылдың улдунундан бичии-ле ажыг үени силерниң республиканарга социализмни тургузарынга төөгү берген. Ынчалзажок Молдавия совет ёске республикаларны чедип шыдаан болгаш оларның-биле чаңгыс одуругга турушкан. Бистиң чуртувустуң аны-дунма бүгү улустарының деткимчезинге, ССРЭ-де тургустунган үлетпүр болгаш эртем-техниктиг шыдалыкүүгө даянмышаан, бистиң чуртувуска социалистиг тургузуушкуннуң мөөнеттиг-ген дүржүлгазының долузу-биле ажыглап тургаш, молдав улус ол бүгүнү чедип алыр аргалыг болган» —деп, Молдав ССР-ниң болгаш республиканың Коммунистиг партиязының тургустунганының 50 чыл ооңга тураскаатыңган байырлыг хуралга чүве чугаалап тургаш, эш Л. И. Брежнев демделгээн.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ бүгү төөгүзү — социализмниң амыдыралчы улуг күжүүнүн, ленинчи национал политиканың мерген угаанының чайынналчак бадыткалы-дыр. Экономиканың, эртемниң, культураның адыр бүрүзүнүң хөгжүлдезиниң чижээнден, хоорай, суур бүрүзүнүң, коллектив бүрүзүнүң, ёг-бүде бүрүзүнүң чижээнден канчаар-даа ажок улуг чаартылгаларны илдеп-биле көрүп болур. Эң-не бөдүүн кылыгларны, кадагларны сугланыр эккеп турган үени аныктар безин билирлер.

Свёкла ажаар тракторлар, ногаа комбайннары, шүткулга машиналары болгаш күчүлүг электропшмчедикчилер, нарын приборлар, насостар болгаш саналга машиналары, чонга барайннарның калбак ассортиментизин бүдүрүп үндүрүп турар индустриалдыг улуг комплекстериң корпустары республиканың чараш бойдус чурумалынга бир-ле оңзагай аян-шинчинни киирип турар.

Мындыг чижектен киирип көрейн. Хамааты дайыны төнген соонда баштайгы чылында Москвадың «Динамо» заводунуң партия үүрүнүң инициативазы-биле коммунистер болгаш партия кежигүнү эвес активчилер динамомашинаны эптээш, ону молдав хоорай Тираспольга халаска бергеш, тургузуп бергеннер. Хоорайның электростанциязын ажыглага кииргенинге турасказаткан митингиниң киржинчилери 1922 чылдың апрель 19-та В. И. Ленинче телеграмма чорутканнар. «Совет Россияны электрижидерининг үндезилекчизи болур Силерниң адыңар-биле станцияны адап алдывыс» .

Ол электростанцияны амгы үенин күчүлүг улуг электростанциялары-биле деннеп болбазы биллиингир болгай. Ынчалзажок ол молдав черге Ильичиниң лампочкаларын бир-ле дугаар кыпсыпкан. Ильичиниң лампочкалары күш-ажылчы фронтуга канчаар-даа ажок улуг тиилелгени, чаа амыдырал дээш демиселге хоозураашкыны ажып эрткен тиилелгени хөрек кырынга көргүскен. Ол дээрге улустарның найыралының болгаш аны-дунмалыының чоруунуң чырыткызы болган.

Ам Тираспольтуң чоогунда Молдавияның Улуг Октябрьның 50 чылы аттыг ГРЭС-тиң корпустары ыракта-на көстүп келир. Ону тударынга бистиң чуртувустуң барыы дертен ажыг нацияларының болгаш бичe улустарының төлэлекчилери киришкен. Тудуг материалдарын болгаш деряг-херекселдерни бүгү эвилелдешкен республикаларның 50 ажыг бүдүрүлгелери берген. Станция чылдың-на 15 миллиард хирe киловатт-шак электроэнергияны ажылдап кылып турар.

Молдавия өске-даа эвилелдешкен республикаларның болгаш нииттизи-биле чурттуң индустриалдыг хөгжүлдезинче. ССРЭ-ниң нииттиаъш-чем байлаанче бодунуң салмыкының чылдың-на көвүдеин турар. Бүдүрүп үндүрүп турар тракторларының болгаш кедээ ажыл-агый машиналарының, станоктарының, приборлар тудуушкунунуң, химия болгаш нефть, машина тудуушкунунуң, аъш-чем болгаш чиик үлетпүр продукциязының кезиин ол берип турар.

МОЛДАВИЯҢЫҢ ажылчы чоннарының мурнунга СЭКП-ниң XXVI съездизи улуг болгаш харысалгалыг сорулгаларны салган. Үлетпүр продукциязын бүдүрерин 30-33 хуу көвүдедир үжурлуг бис. Кишиневта өнүүг телевизор заводунуң болгаш Резинде цемент заводунуң тудуушкуну доостур. Томаттар ажаалдазынга ажыглаар машиналарны бүдүрер, садтарга болгаш виноград шөлдеринге ажылдарны механизастаар талазы-биле бүдүрүлгелер тудуушкуну калбарар.

Бүгү-эвилел специализазинязынга дүүштүр республиканың кедээ ажыл-агыйы база хөгжүүр. Чурттуң кедээ ажыл-агыйының ажыллалдыг черииниң 0,5 хуу шөлүн эзлеп турар Молдав ССР виноградтың бүгү-эвилел бүдүрүүшкүнүнүң 21,3 хуузун, кат-чимистиң 40 хуузун чуртка берип турар.

50 чылдарның эгезинде, кажан республиканың партия организациязын эш Л. И. Брежнев удуртуп турда, үүс ажыл-агыйының бо адырының ол ышкаш Молдав ССР-ниң бүтүү экономиказының хөгжүлдезиниң үндезиннери салдынган. Ам ооң кедээ ажыл-агыйы бүдүрүлгези партияның амгы үеде аграр политиказың амыдыралга идепкейлиг боттандырын турары-биле тодаразтының турар.

Республикада агроүлетпүр комплекизи тургустунган болгаш чедиишкиниг хөгжүп турар. Кедээ ажыл-агыйны концентрастаарын болгаш специализастаарын ажыл-агый аразының кооперациязының база агроүлетпүр интеграциязының баазазынга боттандырып, ону индустриалдыг үндезинче шилчидип турар күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алырын, ажылчын аңгы биле колхозчу тараачыннарның эвилеин үлам быжыглаарын хандырган.

Молдавияның ажылчы чоннарының СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин канчаар-даа ажок улуг сорук киришкин-биле күлээп алганнар. Эш Л. И. Брежнев ында кылган илеткелинге мынча дээн: «Бистиң чугаалажып көрүп турарывыс Аъш-чем программазы—ол чүгле кедээ ажыл-агыйны болгаш оон-биле холбашкан адырларны кедүрерингe үндезин эргилде эвес. Бодунуң характеринең, хемчээлинiң талазы-биле ол бүгү улус ажыл-агыйының деңшилгезин хандырар хүлээлгедир». Республиканың хоорайларының болгаш суурларының ажыл-ишчилери партияның ол айтыышкынын боттарының тургузукчу ажылчорудулгазының үр үеде чугула сорулгазы кылдыр көрүп турар.

ЛЕНИНЧИ национал политиканың кайгамчык чедиишкини болза молдав улустуң угаан-бодал талазыбиле катап тургузуушкуну болур. Социалистиг Ада-чурт-биле каттыжар мурнунда ол калбак-биле үжүк-биижик бизбес болгаш тараачыннар база ажылчыннар төренги байдалга чурттап турган. Ам эртемде болгаш культура чедиишкиннери-биле чоргаарланып турар. Бөгүн республикада үш кижиниң бирээзи-де өөренип турар, улус ажыл-агыйында 300 мун специалистер, чеди мун эртем үжылдакчылары ажылдап турар, эртемпер академиязы, он-он эртемшинчилед болгаш телевилел албан черлери, чогаадынчы эвилелдер, дээди өөредилге черлери, театрлар, муң-муң школалар, библиотекалар бар.

Совет Молдавияның шанкыи чечектелиишкини чоннуң революсчу болгаш күш-ажылчы чогаадылгазы-биле, ССРЭ-ниң улустарының социалистиг культураларының салдары база удур-дедир байлакшыдыгазы-биле чедип алдынган. Бо чорудулгага өрус дылдың ролю улуг. Оранаы вектерде-ле Молдавияның мерген угаанныг, сураглыг чырыдыкчызы Досифей мынча деп бижээн: «Москвадан бистерже чырык кел чыдар-дыр...» Бо сестер бегүнде молдав чонга чоок болгаш эргим. Молдав киижи бүрүү улуг орус улуска кызыгаар чок хүндүткелин илередип турар. Чүге дизе ол хостаганы болгаш хамаарышпас чорунту оон холундан алган.

Молдав черде канчаар-даа ажок улуг чаартылгалар — амгы үенин хоорайлары, чаартынган суурлар, бедик хөгжүлделиг үлетпүр, интенсивтиг кедээ ажыл-агый, эртемнин болгаш культураның чечектелиишкини, чонуң доктаамал өзүп турар амыдыралының деңгели, кижилернин өөрүшкүүг болгаш аас-кежиктиг амыдыралы, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының практикага боттанышкынының түнелдери-дир.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл ооңче үтүштүр чорбушаан, Совет Молдавияның ажылчы чоннары москвачыларга, ленинградчыларга, Россия Федерациязының, Украининаның болгаш Белоруссияның, Ортаакы Азия республикаларының, Закавказьеның болгаш Прибалтиканың улустарынга, бүгү-ле акыдунма улустарга ак сеткилдиг дузазы, бижыг найырал дээш кызыгаар чок өөрүн четтиргенин илередип, республиканың партия организациязының удуртулгазы-биле боттарындан хамаажыр бүгүле үүлдерни олар кылырар.

Молдавияның найысылалы Кишинёв —бистиң чуртувуста эң чараш хоорайларның бирээзи. Сөөлгү чылдарда безин аңаа хөй-хөй каът бажыңнар түттүнүп, бульварлар болгаш скверлер чечектелген. Он бирги беш чылда бүдүн чартык миллион дөрбелчиң метр чурттарга шелгү ажылдарга киирер.

ЧУРУКТА: найысылалдың чаа Советский району.

БИР ГЕКТАРДАН 200 ЦЕНТНЕРНИ

Слободзей районда колхозтар аразының «Ильичиниң турасказалы» сад бистиң чуртувуста эң улуг садтарның бирээзи болур. Тирасполь—Одесса аразының автоороунга ол үжен хире километр черже шөйүлген. Пальмет хевирлиг чөлдак сыптыг ыяштардан бир гектар черден-не 200 центнер яблокту чыып ап турар.

ЧУРУКТА: дүжүт ажаалдазы.

САННАР, ФАКТЫЛАР

⊙ 1924 чылдың декабрьда болган Бүгү Молдавияның бирги партия конференциязынга чүве чугаалап тургаш, Молдав АССРниң ревком даргазы Г. И. Старый мынча дээн: «Үлетпүрвүс дыка куду ийин. Бир чигир заводу, бир туйлбу заводу—оларның кайызы-даа ажылдавас. Ийи саржаг заводу бар. Оң-ла-дыр».

Бөгүнгү Молдавияның үлетпүрүнүң үжен адырында эң улуг 545 бүдүрүлге бар. Олар боттарының продукциязын Совет Эвилелиниң бүгү-ле булуңнарынче чорудуп турар, оон аңгыда даштыкы 60 чуртче база үндүр сөөртүп турар.

* * *

⊙ Советтерниң баштайгы бүгү-молдав съездиниң дугайында дыннадымына 1924 чылдың апрельде «Правда» солуң мындыг байырланчыг сөстер киирип турган: «...Мощияга суурлуң делегаттары боттарының трактторунга олуруп аалгап чедип келгеннер...»

Республиканың кедээ ишчилеринде бөгүн 50 мун трактор, 4 мун хире тараа ажаар комбайн, 27 мун хире чүк автомобильдери бар.

* * *

⊙ 1927 чылдың апрельде «Правда» солунга СЭТАның мындыг медээзин парлаттынган: «Турунчук деп ортулукта плотина тудуу доозулган., Днестр чоогунуң тараачыннары мелиорация ажылынче киирипкеннер».

Бөгүн Молдавияда тарылга шөлдериниң, садтарның болгаш огородтарның 220 мун ажыг гектары суггаттыг. Олар чер ажылының продукциязының бештин бир кезиин берип турар.

* * *

⊙ 1924 чылдың ноябрьда «Правда» мынча деп бижээн: «Молдавияга бодунуң үжүглелиң,- дуржүглалыг башкылар, эки школалар херек...»

Тускайжыттынган «Лумина» («Чырык») деп ном үндүрер чер амгы үеде чыл санында молдав дылга 3 миллион экземпляр өөредилге номнарын парлап үндүрүп турар. Ниитн бидигнин ийи мун ажыг школаларында өөренпикчилерниң саны 725 мун четкен.

* * *

⊙ Молдавияның сес дээди өөредилге черинде 53 мун студент өөренип турар. Чыл санында-ла оларны сес мун ажыг кижи доозуп турар.

* * *

⊙ Молдав ССР-ниң ЭАзының ол чедн албан черлеринде теоретиктиг болгаш эртем-техниктиг улуг-улуг айтырыглар талазыбиле 1.100 эртем ажылдакчылары ажылдап турар. Оларның аразында 80 докторлар болгаш 630 кандидаттар бар.

(СЭТА).

НОГАА ШӨЛДЕРИНИҢ ИНДУСТРИЯЗЫ

Слободзейск районда Свердлов аттыг колхозтуң ногаажылары-биле СЭТА-ның корреспондентизи Л. Халаш «Дөгерик столду» эрттирген. Мында кайгамчык күш-ажылчы кижилер Днестр чоогунуң калбак делгем оргулаштарынга ногаа, чимистиң эгээртинмес чаагай дүжүдүн ап турар. Чугаа чогум-на оон дугайында болган.

Бир дугаарында Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Туң, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниериниң эдилекчизи, бригадириниң дузалакчызы 85 харлыг хоочун ногаажы Е. Кравченко сес алган:

—Бистиң шөлдеривис чаагай дүжүт-биле онзагай. Днестриң ужу-кыдыы көзүлбес оргулаштары чай ортузундан эгелээш орай күске чедир бышкан помидорларның, перецтериниң, гогошарның өкпең кызыл, янзы-бүрү өңү хевистер дег көстүп чыдар. Чүгле бистиң район безин ногаалардан 270 мун тонна продукциязы ажаап ап турар.

Чедиишкиннерни төлептиг үнелевишаан, үр эвес эрткен үеде турганы-биле деңгелгелерни кылып болур. Шаанда ногааларны өстүрерде, ажаарда бүгү ажылды хол-биле кылыр турган.

Ам байдал шуут ескерилген, ногаа шөлдеринге бүгү ажылдың барык шуптузун машина-техника-биле кылыр. 125 гектар черден сезон дургузунда өстүрген помидорубусту сөөртүрүнче ийи чүс ажыг чүк машиназы негеттинер. Бистиң ажыл-агыйывыста шыдыг дерт бригада бар. Бир гектардан-на мун центнер ногаа томаттарын алыр үе ырак эвес. Бо чылын бир гектардан 600 центнерни алырын хүлээнген бис. Ол күүсеттинип болур.

Колхоз даргазы В. Бешляга:

—Евгений Семёновичиниң ол чугаазы чеп. Бир гектардан мун центнерни адыр үе чоокшулап келген. Ам безин помидорнуң чамдык сорттарындан 800 центнерни ап турар. Ону чедип алырынга суггаттыг черниң болгаш ногааның «Днестр» эртем-бүдүрүлге каттыжышкынының эртемденнериниң ачы-хавыяазы улуг болган. Олар-биле демниг кады ажылдажылта ногааны чүгле машина-биле ажылдап кылырын пептеретken эвес, харын хөй ногаа тарын олуртуп өстүрериниң технологиязын үндезини-биле өөкертиринге дузалаан.

Ажыл-агыйлар аразының индустриалдыг огородунуң шөлдеринге чеде бээрге сагышсеткилге дыка-ла өөрүнүүр. Хөй ногаа, чимистиг ажок улуг шөлде чаңгыс кижи ажылдап турар. Ам ногааларны, помидорну машина-биле олуртуп тарыыр, чемишчидилгени база гербицидтерни база-ла ынчаар теп, чемишчидер. Оларны чайын тускай машиналар-биле чалшкынналдырып суггарар.

Чугааны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутазы, Күрүне шаңналыының лауреады, ногаа ажаар комбайнның башкарыкчызы В. П. Пучилов уламчылаан:

— Бисте ногааларны комбайн-биле ажаап турар. Ам-дыызында ооң шөлдеринiң чүгле үш хире кезээн ажаарынга ону ажыглап келген. Моон соңгаар индустриалдыг огород шөлдерин чүгле комбайн-биле ажаар апаар дээрзинге ханы бүзүреллиг мен.

— Мени ногаа ажаар комбайннарны тургузарының эгеленчилериниң бирээзи деп сапап болур . Өөнүүм, Ростов областың «Дон» совхозунда Александр Николаев-биле ындыг комбайнның технологиязын ажылдап кылгаш, ону бүдүрүлгеге пептеретkени дээш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналыын алган бис. Ам чүгле Слободзейск районда безин помидорну массалыг ажаар үезинде ындыг комбайнның штурвалынга чартык үүс хире механизаторлар олуруптар.

Молдав ССР-ниң көдээ ажыл-агый министри М. Лупашкунуң чугаалааны болза:

— Свердлов аттыг колхоз бистиң республикада бир оңзагай байдалдыг ажыл-агый. Вячеслав Георгиевич чер ажылдакчызының хол-биле кылыр ажылын машина-техника-биле солуп турарының дугайында солуп чижекти киирди.

(СЭТА-ның корреспондентизи).

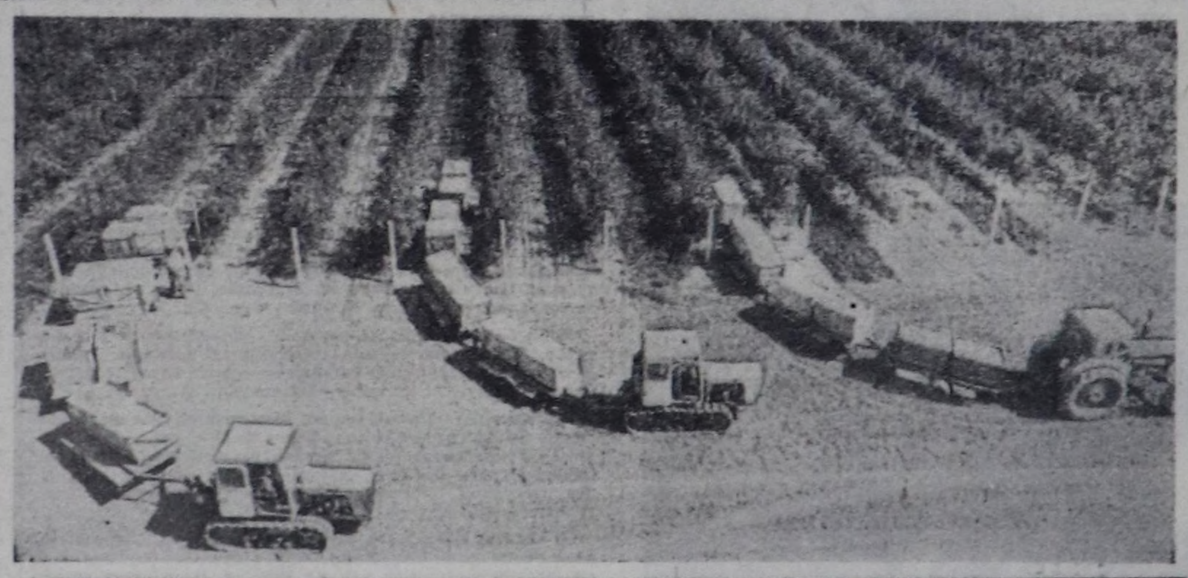

ЭКИИ, КОСМОС!

Молдавияның үстүкү класстар өөреникчилериниң эртемниитилелиниң адын «Винторуло» — очуядурарга «Келир үе» дээр. Республиканың Пионерлер болгаш школачылар ордузунуң ол ниитилелиниң оолдары бойдустуң халаптыг улуг күштеринге удур демиселди чарлаан.

Далайларга болгаш кургак черге болу бээр улуг шуурганнарга удур чүгле демисежип болур эвес, а харын оларны сокеадып болур деп олар санап турарлар. Ниити бомбүрзектиң хемчээлинге агаарны башкарарының дидим телевилелин бичии эртемденнер идип үндурген. Космос орбиталарынга тускай аппараттарны тургузар. Олар шуурган тывыдырар корпускуляралыг агымнарны дилеп тыпкаш, ону өөкээр чайладыр азы аймыл чок болдурар ужурлуг.

Кишиневтуң школачыларының ол дидим санадын эвилеадешкен бүгү республикалардан болгаш социалистиг чурттардан оларның үе-чергелериниң кылыгларының «Бичии интеркосмос» деп конкурузунга киирген болгаш эң дээре дээп беш ажылдың бирээзи кылдыр санаткан.

(СЭТА-ның корр.).

ЭЖИКТИ АЖЫДАР, ЭЭЛДЕК МЕНДИЛЭЭР

Молдав кижи шаандан тура-ла бажыңынга аалчы келир өрээлди дерип, каастап келген. Ону «Касе маре» дээр. «Бине ащь венит!» («Кирип моорланар!») дээш, ол эжиин ажыдып, кожазын азы чорумал кижини бажыңынче чалаар чораан.

Чаш чораан чылдарымны кажан-даа утпас мен. Ужар чеде берген виноград сывының чанында туруп алган ачам ону ажаап-тежээп, черже халайып бадып келген будуктарны чоон өзекке баглап турар чүве. Ол ажылды ачам эртен эртеден кежээ орайга чедир кылып келген: үе манавас, часкы хүн чылды чемгерер.

Молдав кижи Совет эрге-чагырганың мурнунда кандыг-даа ажылга шылгараза, ооң амыдыралынга чырык хүн көзүлбейн чораан. Ол үеден бээр Днестр хемнеп ындыг-ла хөй суг акпаан боор, ынчалза-даа бистиң черивиске кайгамчык өскерилгелер болгулаан. Анаа чижек кылдыр оода виноград сыптарын көрүнер-даан. Кезек-чамдык үнүштер эвес, ажыл-агыйлар аразының муң-муң гектар плантациялары чаптыла берген чыдар.

Бөгүн бодувустуң «Касе маревиске» чыглып келгеш, бистер, эрги үенин чалчаларының ажы-төлдери, боттарывыстың чедиишкиннеривистиң дугайында чоргаарал-биле чугаалажып орар бис. Сагышсеткил талазы-биле чангыс үзелдиг акы-дунмаларывыс, ылангыя улуг орус болгаш Төрээн чурттуң өске-даа нацияларының дуза көргүзүп холуп сунмаан болза, мындыг чедиишкиннер биске кайын турар ийик дижип чугаалажып орар бис. Ол дээш оларга «Мулщумеск фрумос!»—«Улуу-биле четтирдивис!».

П. ГУРЮК,
Котов районда «Бозиены» совхоз-заводтуң виноград ажаакчыларының бригадири.

ШЫН

Кишиневтуң трактор заводу —республиканың машина тудуушкунунуң баштайгызы. Тарылга курлавырларын болбазырадын кылыр ол машиналарны Кишиневтуң, Минскиниң, Харьковтуң, Владимирниң конструкторлары бир дем-биде чогаадып кылганнар. Амгы үеде тракторларның чамдык кезектерин холушкак үлетпүрүүг оң-оң бүдүүлгелер кылып берип турар.

ЧУРУКТА: заводтуң кылыглар чүдүрүп чорудар шелүнде.

Молдавия бодунуң национал чаңчылдарын кажан-даа кагбайн келген. Каас хептерин кеткен ооядар болгаш кыстар кежээлерде суур кыдынга чыглып келирлер. Скрипкаларын кайгамчык аялгазынга үлеткеш, олар ырдажырлар. Флуерга, сопилкага, домбрага хөгжүмчүлер ойнаарлар.

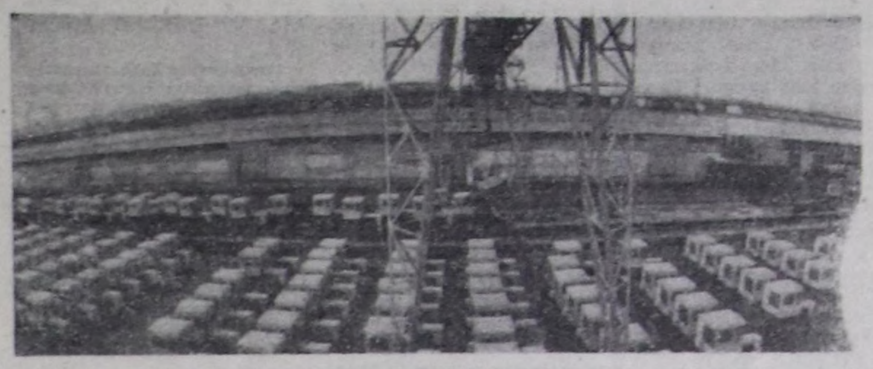

«НАЙЫРАЛ ЭЭЛЧЭЭ»

ССРЭ-ний туруслуп гаанмын 60 чыл оюнга «Белетхел-биле холбаштыр бо чылдын августа 2-ден декабрь 19-ка чедир биетин чуртувустун автономнуг республикаларына туреакаткан политилеа-политиктиг болгаш куш-ажылчы «Найырал эелчэн» биетиа республикага эрттиреп кордунген. Бир неделяны кайы-бир автономнуг республикага туреакаадыр. Ол уеиин дургузунда оон экономика, культуразының дутайында лекция, бееедалар, найырал кежээлери болгаш веке-даа хемчегер болур. Бир дугаларында Абхаз АССР-дең эгелээр, оон неделязы августа 2-ден 8-не чедир болур. Солуннуң номчукчуларынга ол автономнуг республиканың дутайында кыска таймылырны бээр-дир бис.

Абхаз АССР

Автономнуг республика 1921 чылдың март 4-те тургустунган. 1921 чылдың декабрь 16-даи бээр Грузин ССР-ниң составында кирип турар. Оон шөлү 8,6 мун дербелчин километр, чурттакчы чону 510 мун кижи. Наймылалы—Сухуми, оон чурттакчы чону 118 мун кижи.

Республика 1981 чылда 398 мун тонна хөмүр-дашты каскан, 4471 миллион киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрген, 54,5 мун кубометр демир-бетон кылыларын, 10,3 миллион туйбуну, 63,1 мун кубометр тудуг ыяжын, 2000 мун эжеш идиктерни, 65,2 мун тонна хлебулочка кылыларын, 25,1 мун тонна чалап сүт продуктуларын, 10,8 мун тонна ытти будурген.

Чер ажылының коп продуктуларын будургени (мун тонна-биле): тараа (кукуруза)—40,5, шай—90,2, виноград—34,7, воага—37,8, цитрустар—40,6.

1981 чылдың январь 1-де продуктулуг малдың баш саны мындыг: мыйыстыг бода мал 32,5 мун, оон иштинде саар инек 9,5 мун баш, хаваннар—16,2 хой, ешкү—9,5 мун баш.

1980 чылда күрүненип кацытал салышкынының күсели-биле ниитиан-биле 64 миллион рубльдиң коп фондуларын ажыглалда киирген. Улус ажыл-агыйынга капитал салышкыны 85,5 миллион рубль болган. Ниитизи-биле 143,2 мун дербелчин метр чурттарга шөлүн, 2756 уруглар өөренир школаны болгаш өскедаа объектилерни ажыглалда киирген.

1980 чылда ниити билиг школаларын 8,7 мун кижи дооскан, мун хире кижи дээш эртемин чедип алган. Республикада сес чүс хире эртем ажылдакчылары бар, боларның дөрт чүзү доктарлар болгаш эртемнер кандидаттары болуп турар.

Бөгүн—Демир-орукчунуң хүнү

Каң магистральдарны—беш чылга

Дүне, хүндүе изиг-соок-даа дивейн, чүк сөөртүр, пассажираер дажыглаар поездилер биетин делгем Төрөөн чуртувусту дургаар соксаал чок чоруп турар. Демир-орук оруу-биле чүк сөөртүрүнүң делегей хемчээлиниң барык-ла чартык кезии хирезин ол адырның ажылдакчылары ыглып турарлар. Профессионал байырлалдың бүдүүзүнде СЭТА-ның корреспондентизи бо адырның ажылдакчылары беш чылдың соруглазыры канчаар шиитпирлеп турарын ССРЭ-ниң орук харызаа министриниң оралакчызы С. А. Пашининден сонуургаан.

— Чурттуң демир-орук транспортунуң хөгжүлдезиниң коп угланышкынары кандыгыл? Ол кандыг темп-биле боттанып турарыл?

— Бо беш чылда болгаш 1990 чылга чедир үеде хөй чүк чедиртинер угланышкынныг демир-оруктарның, продукцияны дүрген сайгарып шыдаар станцияларның болгаш белдирлериниң чүктү сөөртүр база эрттирер аргалыннээин моон соңгаар улгаттырарын хандырар соруглабиле демир-орук транспортун ам-даа хөгжүдер, оон техниктиг чепсегленишкинни эки-жидер ажылдар кылдынып чоруттунар.

Демир-орук транспортун хөгжүдериниң коп угланышкынары болза, чүк сөөртүлгезиниң маршруттарын ажыглаар деңнелип бедидерн, локомотивтер болгаш вагоннар паркгарының долу ажыглалын чедип алыры, адырның техниктиг баазазын быжыглаары болуп турар. Бо дээрге нарын айтырыгларның комплекизи-дир.

Демир-орукчуларның байырлалы оларның будун чылдагы күш-ажылчы ээлчээнин эң-не бачым үезинде болуп турар. Ам 1982 чылдың дүжүдүүн ажыл-агый продукциязының, ылаңгыя тараанын, ногаалар-ның, фруктуларның массалыг сөөртүлгези эгелеп турар.

Ажыл бо чылын кончуг күженишкинниг болур. Шинчлеглаш таа курлавырларны ажыглаарын, ажылды организастаарының деңнелип бедидерн негеп турар. Шак мындыг хемчеглер адырның ажылдакчылары Аъш-чем программазын боттандырарынга улуг үлүүн киирер дээрзин амыдырал-бадыткап турар.

Каң магистральдарның ажылдакчыларының бүгү улустуң бо херээнге киржилгези улуг болгаш харыысалгалыг.

Пассажирлер аргыштырылгазының хемчээли чылдың-на өөрүп, көвүдеп бар чыдар. Бир эвес оон ниити хемчээлин эрткен беш чылдың бо үезинде деңнээр болза, 9,4 хуу көвүдээн. Амгы үеде чурттуң демир-орук транспорту хүн бүрүде 10 миллион пассажирлерни аргыштырып турар.

Совет демир-орук транспорту — улус ажыл-агыйының техника талазы-биле бүрүн хандыртынган адыры болуп турар. Парк бүрүзү хөй чүк сөөртүр тускайжыттынган вагоннарлыг апарган. Үзүк-соксаал чок ажылдыг магистральдары электрижиткенинин түннелинде бүгү чүктүң 54 хуузун электри күжү-биле ажылдаар составтар боттандырып турар.

Локомотивтерниң күчүзүн, идегелдинн хандырар соруглага-биле оларның конструкциязын даартай турар. Чуртта демир-орук четкизи улам калбарган. Ийи болгаш хөй оруктуг шугүмнар, участоктарның саны көвүдээн. Од черлерде поездилер шимчээшкинин автоматтыг дерялгелер-биле башкарырын хандырган. Ук адырның ажылын улам сайырангайжыдарының бир чижээ — техниктиг хөгжүлде. Оруктарны электрижидерн уламчылап турар. Чижээ, бо беш чылда 6 мун километр орук электрижиттинер. Кан магистральдарның 15 мун километр хире черинге автоматтыг блоктарны дерип кылыр болгаш төпчүткен диспетчерскияны тургузар. Харылзаа хандырыдгазы улам экижнир.

Бо хемчеглерниң күсели-биле демир-орук транспортунуң чүктү сөөртүр база эрттирер шинээзи улгадыр, оларны станцияларга ажылдап кылмарының хемчээли өзер, шимчээшкинниң аймыл чок чоруун хандырары экижнир. Бо айтырыгларны комплекстиг шиитпирлээн соонда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер арганы бээр.

Бирги коммунистиг субботникти эрттиреринің эгелекчилери демир-орукчулар болганынга адырның ажылдакчылары чоргаарланып турарлар. Бөгүн-даа социалистиг чарыш — оларның ажылының шинарын, оон ажыктыг чоруун бедидериниң коп курлавырларының бирээзи.

Социалистиг чарышта чурттуң бүгү демир-оруктарының болгаш метрополитеннериниң коллективтери, муң-мун бүдүрүлгелер болгаш организациялар, бригадалар, бүгү мергежилдиң кижилери киржип турар. Бистиң адырда мурнакчылар хөй. Эки үлегер-чижекти Челябинск областтың бүдүрүлгелериниң болгаш Мурнуу Уралдың демир-орук ажылдакчыларының кады ажылдажылгазы көргүзүп турар. Оларның соруглазы—вагоннарның анаа туруушкунарын болдурбазы, оларның ажылын бүрүн хандырар.

— Адырның хөгжүлдезиниң темпизинге шаптыктап турар бергелерни ажып эртериниң аргалары кандыгыл?

— Чүүктүн бүгү хевирлериниң хемчээлинин өзүлдеэн, оларны соңгу болгаш чөөн чүкче сөөртүрүнүң хемчээлизинин үзай бергени чамдык бергелерге таварыштырып турар. Демир-орукчулар бот-тарының ажылын шүгүмүлеичи ёзу-биле көрбүшаан, ол четпестерге эптеш чок болуп турарлар. Шинчангаш оны элип алыр дээш олар бүгү күжүн салырлар.

Чагыкчыларывыс болгаш база өске-даа коллективтер демир-орукчуларның ажылының ажыктыын белидерине дузалаарыга улуу-биле идеп турар бис.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА хөрээн дыка: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

Ф. КАСТРОНУҢ ЧАГААЗЫ

ГАВАНА. Ливанда израиль агрессия-биле холбаштыр каяа-даа каттышпастар шимчээшкинииң даргазы Фидель Кастро КНӨ-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң даргазынче чагаа чоруткан.

Бүзээлеттирген Бейрутта палестиннерге болгаш ливаннарга удур Израильдиң кем-буруулуг аггессиязы хүннүң-не күштелип орар деп документиде чугаалаан. Ынчалза-даа олар үлегер-чижекке төлептиг маадырлыг чоруу-биле боттарының эргелерин болгаш төрээн чуртун чайгылыш чок камгалап турарлар.

Черниң бүгү кижилери, бүгү чазактар болгаш ылаңгыя кол хүлээлгези бүгү делегейге тайбыңны камгалаачы болгаш деткиири болур КНӨ-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлели Ливанда болуушкыннаа дээш харыысалганы чүүктээр алаары чугаажок. Бейруттуң чурттакчыларынга удур кырып чок кылыышкынны болдурбас дээш эң улуг күженишкиннерни салырын байдал бистерден негеп келген. Бейрутту бүзээлээр болгаш бомбалаар чорукту соксадыр, Ливанның деөискээринден израиль шериглерни чугаажок үндүрүн дээш Айыыл чок чорук Чөвүлели эргежок чугула базымнарны доп-дораай кылыр хүлээлгелиг деп чагаада айыткан.

Израильдиң үүлгедиишкиннерин америк чазактың деткип турары кымга-даа чажыт эвес, ынчангаш АКШ-тың болгаш Израильдиң аразында алыс сорулгазы — палестин улусту болгаш ливан депшилгелиг күштерни чок кылыры болуп турар кижи көөр хөөн чок стратегтиг эвилелдежилгени делегей ниитилежилгези килең-ниг буруу шаап турарын көргүзери кедергей чугула.

Израиль агрессияны соксадырының эргежок чугула хемчеглерин алырынче КНӨ-ну болгаш КНӨ-нуң Айыыл чок чоруук Чөвүлелин каяа-даа каттышпастар шимчээшкинииңиң өөнүзээзинден Ф. Кастро кыйгырган.

Палестинаны хостаарының организациязының күүсиомунуң даргазы Ясир Арафаттан алган телеграммазының тексизин каяа-даа каттышпастар шимчээшкинииңиң даргазы Ф. Кастро Айыыл чок чоруук Чөвүлелинче база чорудуп берген. Ол телеграммада чугаалааны болза:— Вашингтоннуң айтылгазы болгаш детиимчезн-биле сионисчи агрессорларның далайдан, кургаг черден, агаардан бомбалаарының, снарядтарының болгаш ракеталарының ёзулуг чаашкынналдырып турар адыышкынналарынга таварыжып келген Бейруттан бижип тур мен. Израиль агрессорлар шериг-далай, шериг-агаар күштерин, артиллерияны, танкыларны, боо-чепсектиң янзыбүрү хевирлерин, оон турлуун делегейниң дугуржулгаларын болгаш нерээлери-биле хорун каан чепсектерни бөзин ажыглап турарлар.

Америк администрацияның долу деткимчези-биле Израиль дайынзырактарның масаалыг араатанзыг алурүүшкүнерин, палестин болгаш ливан улустарны чок кылыр дээр эң дерзии дайының соксадыр дээш бүгү-ле болдунар аргалыг чүүлдерни кылырынче каяа-даа каттышпастар шимчээшкинииңиң даргазы Фидель Кастрону Ясир Арафат кыйгырган.

Бистиң революсчуларывыс палестин болгаш ливан масаалар-биле кады амгы үениң америк-израиль шериг машиназынга удур туржуп турар. Бо араатанзыг дайынга тиилелгеге чедир удур туржур болгаш демисежир бис. Бистерни чүгле өлүм ара докгаадып шыдаар. (СЭТА).

САДЫГ ХЕМЧЭЭЛИ КАЛБАРЫП ТУРАР

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. (СЭТА). Бразилия биле Совет Эвилелиниң аразында садыг хемчээли үргүлчү калбарып турар болгаш бо чылын бир миллиард доллар чедер үжүрлүг. Ол дээрге, эртнен чылдыы-биле деңнээрге, оон барык ийи катап хөйдүр деп, бразил «Жорнал ду Бразил» солун бижээн.

Совет Эвилели-биле садыг-экономиктиг харылзааларны калбартып хөгжүдериниң байдалын болгаш келир үезин анализтээн материалдарны бо хүннерде Бразилияның барык бүгү солуннары парлап турар. Бразилияның үлетпүр-бүдүрүлге бөлүктериниң улуг сонуургап, хөреглээри даштыкыже үндүрер барааннарның калбак даңзызы ССРЭ-де барык бүгү солуннар чаңгыс аай демдеглеп турар. Ол дээрге, бирги эдлчегде—үлетпүрүнүң амгы үениң бөлбаазыранган дериг-херекселдери, оларның-биле кады металлургия үлетпүрүнүң күчүлүг электри-суугулары, дарганнаар пресстер, компрессорлар-дыр. ССРЭ-ге ажылдап кылган хөй санныг технологтуг аргаларны делегейниң эртем-техниитиг специалистери калбаа-биле үнелеп көруп турар. Бразил тала бодунуң шалыпкын хөгжүп турар үлетпүрүнге ол аргаларны ажыглаары-биле оларның лицензияларын садып алырынга белен.

НАЙЫРАЛ МИТИНГИЗИ

Нагасаки, (СЭТА). Ниитчуруттуң аразынга дипломатыг харылзааларны туреакаынындан өөрүп 30 чыл болганынга холбаштырган совет-непал найырадың митингизи нанымылалдың «Сиңги холл» залынга болган. Ында сес ап, чүвс чуртталгы непал күрүенин болгаш хөйнитиниң куралчылары ийи чуруттуң аразынга харылзаалар деп эргениң болгаш оот-ооттарынга ажыктыг болуруун орайлаарине үндезилээш, чедишкинниг калбарып турарын онзалап демдеглээннер.

Чуруттуң национал экономиказын хөгжүдерине дузалашкаңы дээш Совет Эвилелиниң адынга өөрүп четтириишкинниң сөстерин тудуг болгаш транспорт министри Кашинахт Гаутам чугаалаан. «Бедик мергежилдиг национал кадрларны белетхээрнин, улетпүрнү хөгжүдериниң херээнге совет дузалажчызы-биле Панаутиге ГЭС-ти, Биргандженге көдөө ажыл-агый заводун болгаш чигир заводун, Катмандуда уруглаар эмнелгезин тутканының дугайында боон турар-дыр».

Непал-совет найырал ассоциязының даргазы Кришнэ Прасад Бхандарн Совет Эвилели-биле Непалдың найырадыг харылзаазын калбартырыче ыйгырган.

НИКАРАГУАДА БАЙДАЛ

МАНАГУА. СЭТА-ның корреспондентизи Сергей Горбуновтуң дамчытканы болза:

Каттышкан Штаттарның болгаш оларга деткиттирген контрреволюсчының Никарагуага удур агрессчи чимэлиишкиннериниң идепкейжээзиниң байдалдарында республиканың Национал чаартылга чазаанның удуртулга чөвүлелин бо чылдың мартта чуруттуң девискээринге күштүг болдурун чоруткан онза байдалды ам-даа алды ай үзадыр дээн шиитпирни хүлээп алган. Национал чаартылга чазаанның Удуртулга чөвүлелиниң кежигүнү Сержио Рамирес ол дугайын дыңнаткан.

Рейганның администрациязының болгаш Гондурастың дайынзырак идегеттериниң деткимчези-биле биеэки сомосачы дерапилекчилериң хаңныг өлүрүкчү үүлгедиглерине удурланыышкынның хөй муң кижи киржикчилиг митингизинге од чүве чугаалаав.

Никарагуа дерэки агрессияга таварышкан деп, С. Рамирес чугаалаан. Бир эвес мурнунда бистин улузувус сомосачы чамдык дээрбечилерге таваржып турган болза, ам—Гондурастан чуруттуң кызыгаар районнарынче шургүп киргилээн контрреволюстуг бүдүн армияга удур туржун турар.

Контрреволюсчуларга удур тулчуушкуннарга сөөлгү үеде Сандиночу армияның 70 хыгам дайынчылары, иштики хереглер министерствозунуң каш-даа ажылдакчылары, Улусчу милициянын эки турачылары өлүрткен. Америк империализминиң болгаш оон чалчаларының кыжанныындан революцияның чепсээн туткан камгалап турган 14 тараачыны Чиваидега можунуң Сан-франсиско суурунга каш хүнер мурнуу чарында сомосачылар араатанзыг ёзу-биле өлүргеннер. Америк чепсек-биле дижинге чедир чепсегленген контрреволюстуг 60 чыгам идегеттер Бонанса хоорайда электростанцияның плотиназын чазылдырарын орал-дашкан. Улусчу милициянын сес дайынчызы хоралакчыларының оруун боттарының амгыны-биле дуй турупкаш, ол чазылдырыышкыны болдурбаан.

Амгы үеде АКШ-тың болгаш Гондурастың чепсектиг күштери кады Никарагуаның кыыгаарларының чоогунда дайынчы өөредиишкиннер эрттирип, оон аймыл чок чоруунга шуут кыжаныл турар. Контрреволюстуг сомосачы кезектерге баяа болу берген чогум-на харын ындыг районнарда боттарының дайынчы кезектерин ийи чуруттун дайынзырак идегеттерни тургузуп турар. Бистиң дайзынарывыс тайбыңче хоозун кыйгы салып, оон-биле кады Никарагуага дайыныы деген турарлар. Од байдалдарда никарагуа улус бодунуң чаалап алышкынарын боо-чепсектиг камгалаарынга белениинин дугайын база дагыи медеглеп турар. Чуртка онза байдалды ам-даа алды ай үзадыр дугайында Никарагуаның чазаанының шиитпири— иштики болгаш даштыкы реакция-биле шиитпирлиг демиселди организастаарынга эргежок чугула хемчег-дир деп, С. Рамирес чугаалаан. Кызыгаар зоназынга хөделиг турган контрреволюстуг 40 идегетти сөөлгү неделяда Сандиночу улусчу армиязың болгаш ИХМ-ниң ажылдакчылары чок кылган. Оларның хөй санныг боо-чепсээн хураан алган, оларның аразындан чүгле АКШ-тың шериниң чепсегленишкинде турар ындыг чепсекти база көрүп болур.

МАНАГУА. СЭТА-ның корреспондентизи Сергей Горбуновтуң дыңнаткаиы болза:

Гондурастың талазындан Никарагуаның агаар делгеминче шургүп кирип келген ылгавыр демдээ чок ийи самолёт оо чуртта нефть тигер карачаңгыс заводту бомбалаарын оралдашкан, ынчалза-даа Никарагуаның шериг-агаар күштери ындыг бомбалаашкыны болдурбаан.

Республиканың ИХМ-ниң дыңнаткаиын ёзугаар алырга, дайзынарың ракеталар, бомбалар-биле чепсегленген болгаш Манагуаның чанында нефть тигер заводче угландыр бар чораан самолёттарын июль 27-де Никарагуаның хайлычы хыдыкчы самолёду эскерип көрген.

Никарагуаның шериг-агаар күштери ол шургүкчу бомбардировщиктерге чай бербээн болгаш од үрекчи самолёттарны Гондурастың агаар делгеминче ажыттальш киргижеге чедир сүрген.

Ай бичe ажыг үе мурнунда бир билдинмес самолёт Никарагуаның Коринто портунда кывар чүүл заводунуң складтарын чаза тепсирин ораллашкан. Ынчалза-даа оон алын үндүрген ракеталары соруг-даан черинге барып дүшпээн. Ол самолёт база Гондурастың уунче ажыт кирип чоруй барган.

ЭРТЕМ-ПРАКТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯ

Эртем биле практиканың быжыг харылзаазы — совет эртемнин онзагай ылгалы ол. Медицина эртеминде теория талазы-биле үндезин шинчилелдер — зарыгларже шаан халдаарының стратегиязының болгаш тактиказының-даа үндезини болур ужурлуг. Шынарлыг эм препараттарны, диагностика тургузар, зарыгны тодарадыр түскай прибор херекселдер, эмнээринин таа арга-методтары лабораториялардан болгаш клиникалардан практикаже оруун дүргеи тып турар апаргап.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге бодунуң илеткелинге Л. И. Боежнев мынчаар демдеглээн: «Эмчинин түскай дуза чедирериниң болгаш кардиологияның албан чөрлери сөөлгү чылдарда белик хөгжүлдеии алган, янзы-бүрү зарыгларны баш удуп эмнээри улам экижээн». Бистин чуртувуста кардиология талазы-биле күрүненип эртем программазы ажылдан кылдынган, ол программа ёзугаар чүрек-тамыр зарыгларын, оларның тыптын келир чылдагаанларын өөренип көрүп турар.

Хан эргилеэнинин өскерлиишкиннери-биле холбашкан айрыгларын көвүдеп турары, оон ужурунда ажыл шагының үстүп, кижилерни ажылдаар арга-шинээзин чидирип турары аиаа удур дежиленип ажылдаар. (СЭТА). Ында чуруттуң аразынга дипломатыг харылзааларны туреакаынындан өөрүп 30 чыл болганынга холбаштырган совет-непал найырадың митингизи нанымылалдың «Сиңги холл» залынга болган. Ында сес ап, чүвс чуртталгы непал күрүенин болгаш хөйнитиниң куралчылары ийи чуруттуң аразынга харылзаалар деп эргениң болгаш оот-ооттарынга ажыктыг болуруун орайлаарине үндезилээш, чедишкиннинг калбарып турарын онзалап демдеглээннер.

Чуруттуң национал экономиказын хөгжүдерине дузалашкаңы дээш Совет Эвилелиниң адынга өөрүп четтириишкиннинг сөстерин тудуг болгаш транспорт министри Кашинахт Гаутам чугаалаан. «Бедик мергежилдиг национал кадрларны белетхээрнин, улетпүрнү хөгжүдериниң херээнге совет дузалажчызы-биле Панаутиге ГЭС-ти, Биргандженге көдөө ажыл-агый заводун болгаш чигир заводун, Катмандуда уруглаар эмнелгезин тутканының дугайында боон турар-дыр».

Непал-совет найырал ассоциязының даргазы Кришнэ Прасад Бхандарн Совет Эвилели-биле Непалдың найырадыг харылзааларын калбартырыче ыйгырган.

ИЗРАИЛЬ ШЕРИГЛЕРНИҢ ҮҮЛГЕДИИШКИНИ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Делегейнин Кылыл Крезинин палестиннерге болгаш Бейруттун чуруттакчыларынга дуза чедиреринге израиль шериглер шаптыктаарын үргүлчүдеп турар.

Делегейнин Кылыл Крезинин эргезинде берген барышгерман «М-С Флора» деп судно июль 27-нин эртенинде Джуния портка чеде бергеп, ракеталар дегтенинден үредген. Экипажтын бир кежигүнү өлген, хөй санныг кижи —балыгланган деп, Делегейнин Кызыл Крези дыңнаткан.

Бейрутка ажыглаары-биле тургускан хову госпиталынче чоруткан 83 тонна эм-таңнарны, вакциналарны болгаш хан плазмаларын Делегейнин Кызыл Крезинин дүжүрүп эгелээн үезинде ындыг улуг үүлгедиишкин болганын дыңнадыгда айыткан.

ЭЛЗЕДИИШКИН

АММАН. (СЭТА). Иордан парлалганың дыңнадыгларын ёзугаар алырга, хөй санныг израиль делегация АКШ-та чоруп, хамыктың мурнунда сионист организацияларда бактаган америк хамаатыларны израиль армияже элзедип алырын кызыдып турар.

Ындыг делегацияны чорудар дугайында шиитпир Ливанга удур дайын кампаниязының узамдыкканының база үргүлчүлеп турар дайынга кижи, материал болгаш сан-хөө курлавырларының улуг чидиргилерлиг болуп турарының улам-дыгда айыткан.

Израильдиң шериглериниң Ливанда дайын чорудулгаларынга американнарны шуут хандыкшыдары болуп турар дээрзин иордан парлалга онзалап демдеглээн.

НАЙЫРАЛ ЭЭЛЧЭЭ

Ливанда, (СЭТА). Ниитчуруттуң аразынга дипломатыг харылзааларны туреакаынындан өөрүп 30 чыл болганынга холбаштырган совет-непал найырадың митингизи нанымылалдың «Сиңги холл» залынга болган. Ында сес ап, чүвс чуртталгы непал күрүенин болгаш хөйнитиниң куралчылары ийи чуруттуң аразынга харылзааларны деп эргениң болгаш оот-ооттарынга ажыктыг болуруун орайлаарине үндезилээш, чедишкиннинг калбарып турарын онзалап демдеглээннер.

Чуруттуң национал экономиказын хөгжүдерине дузалашкаңы дээш Совет Эвилелиниң адынга өөрүп четтириишкиннинг сөстерин тудуг болгаш транспорт министри Кашинахт Гаутам чугаалаан. «Бедик мергежилдиг национал кадрларны белетхээрнин, улетпүрнү хөгжүдериниң херээнге совет дузалажчызы-биле Панаутиге ГЭС-ти, Биргандженге көдөө ажыл-агый заводун болгаш чигир заводун, Катмандуда уруглаар эмнелгезин тутканының дугайында боон турар-дыр».

Непал-совет найырал ассоциязының даргазы Кришнэ Прасад Бхандарн Совет Эвилели-биле Непалдың найырадыг харылзааларын калбартырыче ыйгырган.

ФРАНЦИЯНЫҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ШИИТПИРИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Бодунуң демократиязын удур үүлгедиишкиннери-биле бужарбак кылдыр алдаржаан «Хамаатты хөделиишкиннериниң албаны» (ХХА) дээр, ындыг организацияны тарадыр дугаиында шиитпирни Франциянын Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

1958 чылда тургускан од организация баштайгы үеде бүржуаз партияларның удуртукчуларынга камгалал албаныың ролюн күүседип турган. Ынчалза-даа, шала сөөлүредир ХХА-ның кайгалдарын барыын үзеидиг политиктиг ажылдакчылар депшилгелиг организацияларже шургуурунга, чөөн партияларның митингилеринге янчук-чөңгээлиг үүлгедиишкиннерни кылырынга, ажыл соксадыкчыларын эттеп-согарынга ажыглаар апарганнар.

Ол шиитпирни хүдээп алганының ужурунун дугаиында чазак черинин медеглелиинде «ХХА дээрбечи ёзуга дөмей аргаларны ажыглап турганын» айыткан. Парламентиниң түскай комиссиязының ХХА талазы-биле чоруткан истеглеринде айыттынган факт-барымдааларны документиде айыткан.

Күрүненип чамдык албан черлери-биле, бирги ээлчегде полиция аппарады-биле ХХА-ның холбаалыг турганын истелге илереткеп. Ол организациянын полиция органнарыбиле ыяк чажыт ёзу-биле кылдын турган харылзаалары, ылаңгыяда, эртнен чылдың июль айда Марсель хоорайның чоогунга полиция инспектору Жак Масьени өлүрүп, ук организацияның кассазындан экша кажарлааны дээш оон ХХА талазы-биле сулчээлерни ону узуткаанының соонда билдине берген турган.

ХХА дээр организация өлүрүкчу чоруктар кылыырындан, байкыларже чепсектиг халдашкыннардан, мего аңша кылып, паразарындан-даа, наркотиктерни, ок-бооларны, алдын-мөңгүнүү өске чуруттардан чажырып, киирип, садыглаарындан-даа сезинмес турган. Ынчалза-даа Парижтиң солуннарының бижээн турары-биле алырга, ХХА-ның кол-ла соруглазы болза, кажаа-даа демократтыг күштерге удур демисежир болуп турган.

Чаазактың шиитпири салдынган соруглаларга —чуртта политиктиг амыдыралды демократчылдарынга, чөөн күштерниң программаларын күүсединге таарымчалыг байдалдарны тургузарынга дүтүжүп турарын ында демдеглээн.

ИЗИГ ХҮННЕР, ҮЕР-ЧАЙЫК, ӨРТ...

ПАРИЖ. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалы, каанаяс хүннер Франциянын чамдык районнарынын көдөө ажыл-агыйынга улуг чидиргилерни таварыштырып турар. Мурнуу департаментилерде таваа болгаш мал чеми культураларның 40 хуузу каңдаашкынындан кадын өлген. Мал ажыл-агыйында байдал баланарын. Мал чеминиң белеткели чуруттуң төп кезээнде бо чылын 70 хуу кудулаан.

Каңдаашкынындан өрт саны көвүдээн. Франциянын мурнуу департаментилерин шыва алган өрт алды чүс ажыг гектар арга-арыны үзутказан.

Каверан хоорайның чоогунга болган өрт каш-ла шак дургузунда 150 гектар арганы чок кылган. Ол районнун чуруттакчыларын өскээр көжүрген. Бойдустуң ол халавыбиле демиселге 200 кижини, 5 самолёттуу болгаш өске-даа техниканы кирген.

РИМ. Италияда каан-изиг хүннер турбушаан. Чуруттун көдөө ажыл-агыйынга оон чедирип турар когаралының хемчээли хүн санында улгадып турар. Итали чер ээлериниң бүгү-биити конфедерациязының дыңнадыгы-биле алырга, ол 1.700 млрд лир четкен. Өртгендир чиң кээр изиг, хову-шөлдерде суггат чедишпези чүгле Апулияның, Базиликатаның болгаш Сардинияның бөзин мурнуу областарында 320 гектар тарылга шөлдерин кадырып каан.

ТОКИО. Арбан ёзугунун дыңнадыг туурары-биле алырга, Японияның мурнуу районнарында болган улуг чайык соонда үердён чидиргилер хөй болган, 117 кижи пе чок читкен.

Бойдустуң халавындан Нагасаки хоорай элээн үреливишкиннерге таварышкан болгаш оон он-он чуруттакчылары амы-тынындан чарылган.

КАТМАНДУ. Улуг чаймктан Непалга оран-бажыңга үреливишкиннер болган, амы-тынындан чарылганнарының саны эвээш эвес. Албан-ёзугунун дыңнадыг туурары-биле алырга, бойдустуң халавындан амы-тынындан чарылганнар 43 болуп турар.

БУЭНОС-АЙРЕС. Чуруттун сонгу-чөөн чүгүнге болгай чайык соонда үерден Формоса провинциязының хөй санныг аргентин өг-бүлелери оран-бажың чок арткан. Парана болгаш Параглай хемнериниң суу аиаа деңнелип ажып, тос метр бедээн.

САН-ФРАНЦИСКО. Каттышкан Штаттарның барыын чүгүнде арга-арыгга өскээн өрт Калифорния, Невада болгаш Орегон штаттарының үш чартык муң гектар арга-арыын узуткаан. Чуруттакчылыг чамдык черлериң чонуун оон өскээр көжүргенин «Сан-Франциско инээминер» солуп дыңналып турар.

ХАРТУМ. Суданның найысыталын элезининг шуургап хөме апкан. Хартумнуң делегей аэропорту ийи дүн-хүн дургузунда самолёттар хүлээп албаан. Хаттың дүргени шанта 90 километр чедип турган. Дожурак-доозун автоорукту луй ап келирге, 20—30 метрден ынай чүү-даа көзүлбес турган. Нилге хем оруун кезек үеде хаттаан.

СЭТА).

Англи полицейжилер боттарының кадыг-дошкуну, каржы-хажагайы-биле шаандан тура сурагжып келгеннер. Ол «эрге-чүрүм» тудукчуларының кара туразындагы аажылаашкынындан ажылчы чөөнар дыка хөйү-биле когарап турарлар. Колдуунда дарладып, бак көрдүрүп чоруур «нийги чергениң» дээр, хөстуг эрге дээш демисежип турар кижилер олардан эрээ көруп турарлар.

«Тускай патрульдар белүүн» дээр бөлүктериниң саны чуртта доктаамал өзүп турар. Ол шергизивее кижилер хөөйлуларны каржызы-биле хажыдын турары-биле, туттурган кажилерни үш-бай чок соң, эрээдээри-биле «алдаржып» турарлар. Ол бөлүктериниң полицейжилери Бристонга кара кештиг хамаатыларының болгаш Лондонга кажуп келгеннерниң хөлзаанинерин базарынга «шыгараап» үнгеннер.

ЧУРУКТА: «Тускай патруль белүүнүң» полицейжилериниң эттеп клан кижилериниң бирээзи.

Камера пресс—СЭТА-ның фотозу.

Яңзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ЧАҢГЫС ЭПТИ БАДЫТКААН

ССРЭ-ниң УАЧД-зинде «Чаңгыс эптиг өг-бүледе» деп делгелгеде бистиң хөй национадыг Төрээн чуртувустуң угаанбодал талазы-биле байлактарын көргүскен. Эвиледешкен республикаларның чаңгыс эвин болгаш ажы-дүңмалышкы чоруунуң бадыткалы — Латви ССР-нйң аңаа июль 30-де доозулган хүннери бадыткаан.

Ук республиканың делегациязының Москвага эртирген программазы солун болгаш ханы утка-шынарлыг болган. Прибалтикадан келген залчылар заводтарга, фабрикаларга чорааннар, найысылалдың эртем-шинчилел албан чергелерине бөргеннер, олар дыка хөй ишчилер-биле арга-дружылганы солушканнар.

(СЭТА-ның корр.).

СҮТ-ХӨЛДЕН ДЫҢНАДЫГЛАР

Суг-Аксы ортуман школазының чанында долгандыр херимнеп каан ногаан садчыгаш бар. Ол дружулга участогу.

Маңаа демир-хүүректер, кочалдар туткулаан бичии уруглар хүннүн-не чедип кээрлер. Ында капуста, помидор, согуна дээн ышкаш ногааларны болгаш өске-даа культураларны тараан. Башкылар К-К. Калиндуу, М. Бай-Кара олардың удуртулгазы-биле эге классчының 20 ажыг өреникчилери доктаамал ажылдавышаан, үнүштерини өзүдезинге хайгаараалдарны чорудуп, бок үнүштерин удур аштап арыглап тураалар.

Эки ажаалда-хайгаралдың түннелинде ногааларның өзүмү чагай.

Хой кадарып чоруур бичии ооллу Сүт-Хөлге бо-ла көрүп болур. Ол — Суг-Аксы ортуман школазының сески клазының өреникчизи Зрес-оол Донгак-тыр.

Ол чайгы дыштанылгазын черле аңаа эртирбес. Кандыг-да-бир ажыктыг ажылды бүдүрүшкен чоруур. Эрес-оол школа тараары билек «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының хой кыргыыр пунктузунга ажылдап турган. Ол ынчан хүнде-ле 28—30 хойну кыргып турган. Ам ол авазының кадарган хоюн Сүт-Хөлдүң чаагай оттуг серинин тайгазында кадаржып турар. Оон хойлары оттсигенниг черлерге одар солуп кадарып турарындан дыка эки семирип турар. Амгы үеде Эрес-оол сиген кезилдезинде.

* * *

Суг-Аксы ортуман школазының башкылар коллективи келир чаа өредилге чылынга белетиелди организастыг чорудуп, школаның өредилге эргелекчизи Мамый-оол Монгуштуң удуртулгазы-биле сентелгеде 8 кижи доктаамал ажылдап турар.

Олар хүн бүрүде группукун чок ажылдаан, 60 өреникчи чурттаар интернатты, 200 парталарны, 20 ажыг классарны, химия, физика кабинеттерин, эге классар, башкылар өрээлдерин, коридорну, классарны чугайлап, будаан. Школа сентелгезинге Суг-Аксы, Кара-Чыраазан чамдык ада-иелер идепкейлиг киришкеннер. Эргижираан одалга системазының печказын чаартып кылган. Эрги батареяларны солаан. Класстар, школа ишти ам хевир кире берген. Школа сентелгези доостурунуң кырында келген. Техниктиг ажылдакчылардан Л. Оюзар, В. Ооржак, М. Сарыглар, Д. Сарыглар олар чаагай эгелээш бо хүннерге чедир сентелгеге идепкейлиг киржип келген.

О. БОРАШ.

Псков областың мурнуу-барыын талазында Себежа хоорайдан ырак эвесте, үш республиканың — Россияның, Белоруссияның болгаш Латвияның кызыгаарларының белдирлешкен черинде, арга иштинде ойнак чер бар. Аңаа чыл санында-ла муң-муң кижилер кээр.

Бо чаңчыл дыка хөй чыл дургузунда үргүлчүлеп келген. Аргада ол оймактың кыдыынга партизаннар Найыралдың базырыын тургускан үеден бээр ол чаңчыл тывылган. Ол дээрге орус, белорус, латыш өжээн негенчилерниң эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруунуң тураскаалы-дыр. Олар фашист желекчилерге удур кады дайылдажып турганнар.

Ында дуб деп ыяш өзүп орар. Ол бузулбас найыралдың демдээ болбушаан, хан төгүлген ыдыктыг черге хүнден хүнче улам күштүг болуп өзүп турар. Ук базырыктан үш чүкче үш аллея шөйлүп чоруткан: бирээзи — клёндан бүткен, өскези — хадыңдан, үшкүзү — липадан. Биргизи-биле чорааш, Россияга келир сен, а ийигизи-биле — Белоруссияга, үшкүзү-биле — Латвияга. Олардың кайызы-биле-даа чорууруңга — Төрээн чуртуң, ону партизаннар амы-тынын харамнанмайн камгалап турганнар.

ЧУРУКТА: Найыралдың базырыы. Дайын хоочуннарының ужуражылгазы.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Тываның комсомол шаңналының лауреады, аныяк чурукчу Надя Рушеваның авазы бо хүннерде ВЛКСМ ТК-ның шугуму-биле Кызылда кээп, ужуражылгаларга киржип, уруунуң дугайында чугаалап берип турар. Надя Рушеваның чураан чамдык ажылдарын Тываның Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде делгээн.

ЧУРУКТА: Надя Рушеваның авазы Наталья Дойдаловна Ажыкмааның Моолдан Тывада келген ажылдакчыларга тураскаалдыг атты салып берип турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

«АРТЫШТЫҢ АЙДЫЗЫНЫҢ» ЧААГАЙЫ

«Артыштың айдызы» — шүлүкчү Александр Даржайның чырыкче үндүрген база бир чыындызы.

Ында кирген чогаалдардан «Шынчы чүрек дугайында» болгаш «Бурунгуның изи-биле» деп балладаларны, сонеттерден «Авамга чечээмнии» онзалап демдеглевишаан, номда кирген өске-даа шүлүктерни төрээн чурт, улус чон, күшажыл, найырал болгаш бойдус темаларынга белеткеттинген лирика колдаан чогаалдар кылдыр ацылап турар.

Ук чогаалдарның маадырлары — бодүүн бүдүштүг, бичe сеткилдиг, төрээн чуртунга ынак, чонун ханы хүндүлээр, ынакшылга, найыралга шынчы, мегечилерни болгаш ырбакчыларны көөр хөңүү чок амгы үениң кижилери.

Чонуңу дылы шүлүкчүүнүң «мага-бодундан адырылбас» авазының аа сүдү дег, тыпар агаары дег апарган, ону (тыва дылды) ол кырган-ачазының тооларындан таныш ап, ынакшылдың ырларындан дыңнап, оон дээштин октуг боодан артык дээрзин шүлүктеринге чырыдып чоруурун, билдилиг-биле илередип көргүскен:

Өөскүп кыпкан сеткил одун
канчаптар мен.
Өртээр эвес, баглаар эвес —
хоржок чорду:
Бодум чайгаар демир-үжүк
сегирип ап,
Бодаан шүлүүм сеңдеп
бижип алыр-дыр мен.

Төрээн дылынга ынак кижи төрээн чуртунга база-ла ынак болуру чугаажок. Ол темага азы совет патриотизм темазынга бижээн шүлүктер чыындыда хөй. Оларга «Черни чүктеп шыдаптар мен», «Ынакшылдың ишпес оду», «Чонум түүрүн бодаар-дыр мен», «Ыяштарым» болгаш ие-хөрээженге, ие-черинге тураскаатканы «Авамга чечээм» деп сонет база «Менге чоруул», «Ава», «Аваның өрээли», «Авамга чоок чорда» дээн ышкаш шүлүктер хамаарыжыр.

Ие черинге, иезинге кызыгаар чок ынаан, оларның оюр-хевирининг чүүлдежин, оглуга ыдыктыын, ол оюр-хевирлерни ылгаштырбайн болганчок-ла дөмейлей бээрин А. Даржайның чаңгыс эвес шүлүктериниң көөр бис:

Мурнуу элээнде ажы-төлүү
сыңышпастаан,
Мунгарал чок кежик-чолдуг
не ышкаш
Байлак черниң эдектерин
шыгырт долдур
Малчын аалдар
дистинишпитир хонгулаптар
(«Черни чүктеп шыдаптар мен»).

Ие болур чоргаар сыныыг.
куу дег кыстыг
Ишти-хөнүм ханызындан
чарашсынгаш:
«Ужур-чөптүг аваларым —
Херээжен. Чер
Уян чассыг оглуг мен!» деп
бодаа турдум.
(«Чазын»)

Шүлүкчүнүң моон мурнунда-даа чыындыларында аваларга тураскаалдыг кылдыр бижээн лириктиг шүлүктери хөй. Бир эвес ие болгаш черни алган-йөрээн чогаалдар-биле ынакшыл темазынга бижээн шүлүктерини чаңгыс черге бириктиритпес болзувусса, ынчан харын Александр Даржайның лириказынга Сергей Есенининнин лириказы-биле кыйгыржып турар хөөннер барын сеткил ханышкын-биле эскерер бис. Ол дээрге өттүнүүшкүн эвес, а угунда-ла аңгы-аңгы чогаалчы, шүлүкчүлериң аңгы-аңгы үелериндеи амыдыралчы көрүүшкүнү, эскериглери болгаш болаалдары түүлдежин, дүгжүп, сеткил-сагыжы төрелдежи бээрииден кол хамааржыр болгу дег.

Бо талазы-биле онзагай черви ол-ла бүтү өөрлеш шүлүктериниң аразынан «Авамга чечээм» деп сонет ээлеп турарын номчукчу эскерип боор. Оон онзагайы чүдел дээрге, бир талазында, автор моон мурнунда-даа иелерге тураскаатканы бичии хемчээлдиг шүлүктерни хөйү-биле бижип турган болза, ам харын бо үдээда ол сеткил-боладларны улам ханыладып, улуг хемчээлдиг чогаалга бириктирип илереткени болур.

Ийи талазында, бодунуң маадырының иштики делегейин ажыдын көргүзерде, шүлүкчү чогаадыкчы дидим базымны кылып, шүлүк чогаалының эң нарын болгаш хөвар ажыглаттынар хевирлерге санаттынар боодал сонетти шилип алганы болур.

Автор бодунуң мурнунда салдынган сорулганы күүседип шыдаан болгаш күүселирде харын-даа тыва поозияга моон мурнунда таваржып көрбөөн шүлүк чогаалының чаа хевири болур боодал сонеттерни бижип, хөгжүдүп бадыткаан. Оон-биле кады шүлүкчү тыва поозияның кайы хире бедикче сайзырап хөгжүй бергенин, тыва ыллдың сес курлавырының байлаан, оон арганарының хөй иезин таладыын номчукчуга сонуургатып бараалгаткан.

Сеткилимниң он беш дыка
чечектерин
Сеңээ сунайн, оон алы —
сонет чечээ»

дээн одуруглар барза-барза «ырлыг чечектерже» шилчээш, оларның аялгалары аваларга тураскаал-йөрээл боон, аваларга ажы-төлүүнүң мөңге ынаанын даңгыраа боон чаңгыланы бергеннер. Дараазында одуругларны шынап-ла оон барымдаазы дивестиң аргазы чок:

«Кара бажым сында хар
дег агаргыже,
Чолдуң арыг бедик нүүрүн
сагыыр дээн мен,
азы
«Аваң биле төрээн чурттуң
каавыт дизе,
Амыы баштай үзүңер» — деп,
сөглээр ийик мен.»

Чогаалдың маадыры авыралдыг иезинии оюрун ада-чурттунун оюр-хевири-биле бир дөмей көрүп, оон буянныг аванын ачызында чурттунга, чонунга бердинген ак сеткилдиг, ажылгыр, шынчы чүректиг эр боон өзүп келгенин тоожуп турар.

Ном болгаш номчукчу

А. Даржайның сөөлгү үеде бижигилээн советтери болгаш еске-даа бичe хемчээлдиг чогаалдары бижээн аянныын, тургузуунуң болгаш үн организациязының-даа талазы-биле тыва поозияның чаа форма-хевирлерин дилеп тываарыңга оралдажыышкынналарны кылып турары илдең. Ындыг чогаалларның аразынга «Сайзанактаан шүлүктер» деп эгелиг бир кезек өөрлеш шүлүктерни хамаарыштырып болур.

А. Даржай баштайгы чыындыларындан-на лирикага сундулуг шүлүкчү дээрзи билдирип берген. Сөөлгү үндүргени «Артыштың айдызы» шүлүкчүнүң ол угланышкынын улам тодаратқан. Ам харын чүгле ол дугайында эвес, а харын шүлүкчүнүң лириктиг чогаалдарының утказың бәрымдаалап, оларны тематика аайы-биле тус-тус лириктиг утланышкыннарга чарын болур.

Оон-биле чергелештир сөөлгү чыындыда шүлүкчүнүң амыдыралчы болуушкуннар дугайында шүлүктери философчу утка, бодалдар-биле долдуртунуп, номчукчуну база бодандырып, угаазылал талазы-биле чаа-чаа түүнел ажыдыышкыннарны бодунга кылырынче албадап турар. «Кем чок түрээп кергегпедээш төлээде, ону бүгүдеге билдингир бөдүүн сургаал, угаазылал-биле дүүн кагбайн, харын социал, нигитилел ужур-утказыг, шак мындыг чергеге, дээштиг, оон-даа ханы бодалды илередип турар кыздыр бижип болур турган.

Черле ынчаш, чымындыда кирген чамдык суртаал, угаазылал утказыг шүлүктерни бадыткал кезээн оон-даа ханылады ажыдын, логиктиг төнчү түүнелге чедирери чугула деп санаар бис.

Ындыг шүлүктерге «Делегейде дески кижи кайда боорлаан», «Шыдавас сен», «Ийи дуруг», «Эрте хар» дээн чижектиг шүлүктердеч аңгыда, бижээни шала хиреликг, «артык чүүктешкилиг» (одуругларлан строфалар чедир) болгаш утказы эки-даа бол, сөзүү кандай, тыртылчак шүлүктерге база таварышкылаар бис.

«Дуруналар» деп шүлүкте чүртүн каап чадап турар чанган куштар дугайын эки чуруи бижээн хиреде «дээрже шигээн демир куш дег» кран (тудуг краны) дугайын маңаа киргени азы үшкү строфа шуут артын. «Эргим үннерде» үшкү строфадан ыңай алазы чурумал тодаран, бирги строфаның сөөлгү ийи одуруун сапаваска безин утказы илереп ээлп турда-ла. ийиги строфа ук шүлүкке хей-ле «артык чонак» боон оон утказын кааставайн турар.

«Далажын бижинир» деп чемеге Александр Даржай кирбейн барын болур. ынчалзада Лев Кассильдин чугаалаанны дег, «Бижинр бетинде төрүттүүнүн келген бодалдарның эки -хоюурун болгаш турнугарын маңаар» дээнин утпаза эки.

«Артыштың айдызында» киргеи чогаалдарның сес-домаанның дугайында чамдык эскериглерни маңаа чугаалаар болза, шүлүкчүнүң шүлүктери ол талазы-биле тыва ыллдың улам каастап, а ол бодунуң дужунда тыва ыллдың байлак курлавырлардан эң-не чедингирин, дээштинн, чечен-мергенин сүзүүннеп туруп, шүүп, шилип алырындап кажан-даа чажам дивес кижилернин бирээзи-дир дээрзин дидимн-биле чугаалап болур.

Ынчангаш «Артыштың айдызының» авторунга тыва поозияның айдыс-чыды-сөңгөө чаа-чаа шүлүктерни номчукчуга ам-даа бараалгадырын күзээр-дир бис.

Ч. ЧАП.

Өөүр район.

Телевидение

АВГУСТ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.35 — Күш-культураже, чыскаалыңар! 8.50— Подольскиниң машина кылыр заводунуң ыры болгаш танцының «Ленок» деп улусчу ансамблиниң концерти. 9.05 — «Моон соңгаар ынчанмас мен». Документалдыг телефильм. 9.35 — «Оттурукчу». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен». 11.05—«Кадык-шыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.50 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.20 — «Кедээнин шагы». «Аъш-чем программазы— бүгү улустуң хөрээ». 13.20 — «Музыкалыг киоск. Дамчыдылгага Э. Бедяева чорудар. 13.50 — Мультфильмнер программазы: «Фантазия», «Ужар кораблъ». 14.15 — С. Михалков. — «Шаагайтаашкыны». Москваның сатира театрының фильмшизи. 16.05 — «Кино анычоруктарының клубу». 17.05— 17.20 — Чапсар. 17.20— Бөгүн — Демир-орукчуның Бүгүзвилел хүнү. Дамчыдылгага ССРЭ-нин орук харылзаалар министри П. Г. Павловский киржир. 17.40 — Демир-орукчуның хүнүнге таварыштыр концерт. 18.30 — «Делегей панорамазы». 19.25 — «Частаашкын биле портрет». Уран-чечен фильм. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35— ССРЭ-нин тургустунганындан бээр 60 чылынга. Молдав ССР-нин Күрүвенин «Жок» деп ансамблинин концерти. 22.20 — 23.00 — Эртем-нептелрелдиг фильмнер программазы. Ол төнгеи соонда—телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20— Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнериниң программазы. 14.55— «Орлёнок» телестудиның концерт залы. 15.45 — «Кино көрүкчүүнүң эдериңчизи». 16.30 — «Талант». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия — «Бережковтуң дугуйну, чогаатканы». 17.40 — «Моолдуң өң-базазын еңнери». Кинопрограмма. 18.30 —«Бистиң корреспоктдентилеривистиң чугаалары. 19.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң дончу вамдарывыс». 33-ку фильм— «1949-ку чыл». 20.00 —«Тамчыктыг удупар, чаштар!», «Чер кыдыы». Мультфильм. 20.15— Кубаньның Күрүненин казак хоруун концерти. 21.00 — «Ye», Информастыг программа. 21.35 —22.45—«Улуг сүрүшкүн». Уран-чечен телефильм.

АВГУСТ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — Урутларга фильм: «Мактанныкчы моортайның ужуралдары». 18.45— «Бистиң аалчыларывыс». Дамчыдылга. 19.25—Телемедээлер. 19.40 — «Делегей байдалының донгулалы». 19.50 —«Азия төвү». Информания-публицистиг программа. 20.20 — Чарлалдар. 20.25—«Чогаалчы болгаш үе». Дамчыдылга. 21.00—23.05 — «Кэргээр аргени чокка». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серилэр.

ОҢаар

Бөгүн республикага көөнү турар булуттаар, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 30—35 градус иэнир, чамдык районнарга 22—27 градус чылыг болур.

Кызылга онзагай эскерээнишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 15—17, хүндүс 32—34 градус иэнир.

Редактор В. С. ШАРАВИН

ОРУУҢАР УЗУН БОЛЗУН!

Тыва АССР-ниң Күрүне филармониязының «Тываның чалыы назыны» деп эстрада-цирк бөлүүнүң концерти республиканың хөгжүм-шин театрында чоокта чаа болган. Оларның киржикчилери — шынап-ла аныяк оолдар, кыстар. Олар боттарының бо оюн көргүзүүлерин моон мурнуунда чамдык районнарның ажылшчыларынге бараалгаткаш база-ла эки деп үнелелди алганнар.

Чаа дооскан ол эстрада-цирк бригадазының удуртукчузу — РСФСР-ниң алдарлыг артизи болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи К. Б. Хензиг-оол. Ындыг идегелдиг аныяк цирк артистерни өөредип кижизидеринге Кызылдың уран түүл училищезининг башкыларының, ылаңгыя хоочун цирк артизи К. Б. Хензиг-оолдун киирген үлүг-хуузу ұлуг. Ол бодунуң чогаадыкчы арга-дружылгазын цирк уран түүлүн сонуургаар, аңаа өөренирин күзээнгерге күзелдии-биле дамчыдып берип чоруур.

Кызылдың уран түүл училищезининг сценага чугаа культуразының болгаш актёр мергежилдин талазы-биле башкызы И. Т. Комбу-биле ужуражып, чугаалажып, ында цирк салбырының ажылын соңгаарлаан соонда, аңаа өөренир күзелдиг оолдар, кыстар хөй болган. Оларның шилиттегзин организастап чоруткан соонда 23 кижи ук салбырга киргеи. Шылгалданы дужаан күн четпээнинден ол сан чоорту кызырылза-кызырылза, он үшке келген. Ол садбырны сес оол болгаш беш уруг кончуг эки демдектерлиг доосканы, цирк тускай мергежилдин оруунче дидим базып киришкеннер. «Кижи бүрүзү цирк болуп шыдавас-ла болгай. Циркке аваангыр-кашнагай, дидим, шиитпирлиг, шыдамыккай чорук, күш херек. Чүгле ындыг таварылгада эки түңнелдиг болур» — деп, Иван Тоолаевич чугаалап чорда, сөөлгү медээ эдинкеп.

Хомустуң хоюг чымчак, чоорту дыңзын орар үнү дыңналып, кожеге оожум ажыттының бар чыдырда, зал долу көрүкчүлер ылым-чылым барган. Чүс-чүс карак сценаже кезе кайгаан.

— Экии, эргим көрүкчүлер! — деп, конферттиң удуртукчузу болгаш солист Екатерина Бады-Сууруп үнү хоюг чымчак дыңналган соонда, уламчылады: — Силерге Тываның Күрүне филармониязының эстрада-цирк бөлүү байыр чедирип тур!

Оон соонда музыка үделгезининг адаа-биле цирк оюнары улай-улай болуп турган. Көрүкчүлер номер бүрүзүнгеле сеткил ханып, өөрүп четтиргенин болгаш эки деп үнелээнин, соңуургааның илередип, диңмиттиг адыш часкап турганнар. Бот дугайты Борис Иргиттин, Олег Чүлдүмүнүң, Андрей Иргиттин, Байлак Салчактың болгаш Валерий Козловтуң, Василий Саалының, Галина Күжүгеттиң оюн номерлерин аажок соңуургаан мен. Черле ынчаш аныяк цирк бүрүзүнүн-не көргүскен номерлери солун болгаш бүзүреллиг болду. Ынчангаш ат-сураглыг тыва цирк артизи В. Б. Оскал-оолдун телептиг аныяк салгакчылары бар-дыр дээрзинге кижи чоргаарланыр-дыр. Өске бүгү-ле көрүкчүлер мшкаш, мен база-ла «Тываның чалыы назыны» цирк болүүнге өөрүп четтиргенимни илередип, оон киржикчилеринге: «Оруунар узун, чедишкиннер хөй болзун!» деп үзүп-бөрөөр мен.

В. ПРУСАКОВ,
көрүкчү.

Кызыл хоорай.

КИНО

АВГУСТ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ырлыын алгызы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Өлүм чок Кащей» 9.30, 12.30, «Чүс өөрүшкү болгаш улуг ажыдыышкынчар ному» 11.00, «Бот чорда оглу» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алёша Птицын чаңчылга өөренип тур» 10.00, «Чээлиге амыдырал» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ол хайгыылга болган» 16.00, «Кызыл калина» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Бичии Александр» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АВГУСТ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даңгырак болган аазаашкын» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оол болган океан» 10.00, 11.00, «Ырлыын алгызы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Айтыгылыг ынакшыл» 15.00, 16.50, 18.40, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ужен тос чаламыгаштар» 18.30, 20.30 шактарда.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА

Бо чылдың август 3, 13, 21 болгаш 30-ниң хүннеринде эртенгиниң 10 шактан эгелеп Кызылдың үлетпүр бараанналарының садыы школачыларга эргежок чугула бараан аймаан № 5 «Детский мир» магазинниң чанынга садар.

Келгеннерге школачы формаларны, идикти, трико кылыгларын, дааранар септерни, бижинр, чуруур чүүлдерни салыглаар.

Аңаа келиринерни чаладывыс.

Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң 1978 чылдың март 1-де Сергей Онайович Опуулун адынга тегелгеннээ Ю № 736004 дипломунуң читпеенин барымзаалаан, ону күш чок деп санаар.

Редакцияның адреси: индекс 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-36, партий өе амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстерининг 2-37-13, пропаганда кылдазының 2-31-75, культура кылдазының 2-23-54, кедээ ажыл-агый кылдазының 2-21-47, үлетпүр кылдазының 2-41-75, чагаа кылдазының 2-41-27, информация кылдазының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун кабинеттерге барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг 21 1981

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—01214

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 180 (11978) | 1982 чылдың август 3, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

Миллион тонна тараа

СТАВРОПОЛЬ. Ставрополь-дуң шөлдеринден чаа дүжүттүн миллион тонна тараазы күрүне шыгжамырынга кирген.

Ипатов аттыг колхозка В. Тертышниковка удурткан ажаалда-транспорт комплекизи дүжүт ажаалдазын чедиишкиниг чорудар дээш күш-ажылчы чарыштын мурнуку одуруунда чоруп турар. Комплекстиң механизаторлары боттарының 16 комбайннарын каан хүннерниң дүнезинде безин бүрүнү-биле ажылдадып, дүжүт ажаалдазын чорудуп турар. Оон түннелинде олар бир хонукта безин 400 гектар шөлдүң тараазын ажаап, 8.980 центнер кызыл-тасты бастырган, савалаан.

Кубаньның байлак дүжүдү

КРАСНОДАР. Кубаньның тараажылары күрүне шыгжамырынга будуң чартык миллион тонна тарааны ургаш. Ажыл-агыйлар колдуунда күзүн чашкан эң эки шынарлыг кызыл-тасты күрүнеге садып турар.

Тараа чүдүргөн машиналар колхозтарның болгаш совхозтарның шөлдеринден дүне-даа, хүндүс-даа шуужуп чоруп турар. Тарааны чидириг чокка дажыглаарын хөй-ниитичи контролёрлер доктаамал хынап турар. Ажыл-агыйларның шаннарындан элеваторларже тараа сөөртүрүнүң графиктерин шынгыы сагыры ында чанчыл болган.

Колхозтарның болгаш совхозтарның механизастыг шаннары дүне-даа, хүндүс-даа ажылдавышаан, хүлээп алыышкын пунктуларынче тарааны үзүктелиишкин чок чорударын хандырып турар. Усть-Лабинск, Каневск, Тамашевск болгаш өске-даа райониарның колхозтарында тараа кургадыр агрегаттарны болгаш арыглаар өске-даа техниканы ийи эдлчег-биле ажыглап турар. Механизаторларның болгаш тараажыларның дүне ажылдаарынга немелде чырыдылга херекселдерин тургускан.

Найырал шөлүнүң беримчези

НОВОАЗОВСК. Чаагай дүжүттүг кызыл-тастың сноптары акы-дуңма ийи республикаларның тараажыларының күш-ажылчы эвилелиниң демдээ болган. Донец областың Новоазовск районунуң болгаш Ростов областа Неклиновск районнуң механизаторларының дүжүт ажаар каттышкан отрядары найыралдың 200 гектар шөлүнде тараа дүжүдүн ажаал эгелээн. Ол шөл Украин ССР-ниң болгаш РСФСР-ниң кызыгаарында туруп турар.

Орус болгаш украин тараажылар ол шөлдү эрткен чылдың күзүнүнде дем-биле анаарган болгаш анаа тараа үрезинин чаштырганнар. Новоазовскинин Роза Люксембург аттыг совхозунуң Н. Склярекого удурткан механизаторлары болгаш Донда «Таганрогский» совхозтуң А. Казанцевке удурткан комбайнерлары дүжүт ажаалдазының баштайгы хүнүнде-ле тергинин эки ажылдаан болгаш бир гектардан-на 50 центнер дүжүттү савалаан. ССРЭ-ниң 60 чылынга аддар болдурган боттарының социалистиг хүдөөлгелерин ийи ажыл-агыйларның механизаторлары эрестиг күүлин, дүжүт ажаалдазын бедик темпилиг чорудуп турар.

Донец болгаш Ростов областарның ажыл-агыйларының дүжүт мастерлериниң мурнакчы дуржулгазын найырал шөлүнде калбаа-биле ажыглап турар.

(СЭТА).

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ТЕМП БОЛГАШ ШЫНАР—КОЛ НЕГЕЛДЕЛЕР ОЛ

Республиканың районнарында мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле июльдуң сөөлгү он хонуунуң түннелин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

Июльдуң үшкү он хонуунда совхозтарда мал чеминиң белеткелиниң темпизи бедээн дээрзин үк доктаалда демдеглеп турар. Июльдуң 30-ги байдал өзугаар алырга, сиген—38,2 муң тонна, азы даалганың 17 хуузу, сенаж—18,7 муң тонна, азы—23,4 хуу, витаминниг сиген далганы—2,5 муң тонна, азы—35,7 хуу, будук-бүрү—5,9 муң тонна азы даалганың 62,3 хуузу белеткеттинген болуп турар.

Мал чеминиң белеткелиниң шалыпчы айын эрттирер дугайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалын удуртулга болдургаш, дыка хөй совхозтар, мал чеми белеткээр бригадалар болгаш звенолар ажылды дээштиг организастап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен. Июльдуң үшкү он хонуунда мурнуу болгаш барыын зоналарның районнары —Тес-Хемниң болгаш Барыын-Хемчиктиң ажыл-агыйлары мал чеминиң бүгү хевирлериниң өзүлдезин (чемгерилге единицазы-биле) он хоңук дургузунда 13,3 болгаш 10,8 хуу кылдыр хандырып, ону курлавырлаар талазы-биле даалганы түс-түс 21,1 болгаш 18,4 хуу кылдыр күүсеткеннер.

Төп зонадан Бии-Хем районнуң совхозтары мал чеминиң белеткелин элээп организастыг чоруткан. Олар он хонук дургузунда 6,5 хуу өзүлдени чедип алган, мал чеми белеткээр даалгазын 14,4 хуу күүсеткен. Эрткен он хонукта деннелинден элээп бедиткен черлерге Монгун-Тайга, Эрзин болгаш өскелээ районнар хамаарыжыр.

Оон-биле чергелештир мал чемин курлавырлаарының темпизи чамдык районнарда куду болуп артышаан дээрзин үк доктаалда айыткан. Ыланғыя Бай-Тайга район бо чугула кампанияны дыка кошкак темпилиг чорудуп турар. Ында ону курлавырлаар талазы-биле даалга 5,7 хуу болган, оон он хонукта өзүлдези чүгле 3,3 хуу четкен.

Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Тожу районнарда механизаторларның күш-ажылын таарыштыр хувааваанындан дыка хөй машиналар аная турар чоруктар бар, мал чемин хол-биле белеткээр ажылче ажылчыннарны чедир организаставайн турар.

Мал чеминиң белеткелинде отрядтарның, бригадаларның, звеноларның, сиген белеткечилериниң ажылын билдилиг организастаар талазы-биле тодаргай ажылдарны үстүнде районнарның партия, совет база көдээ ажыл-агый органнары кошкак боттандырып турар дээрзин үк доктаалда айыткан.

Белеткеттинген мал чеминиң шынарынче кичөөнгей салбас, сигенни кезери-биле ону ажаарының аразында үени узамдыктырар, сенаж салырының, витаминниг сиген далганы белеткээринин технологиязын үрээр чоруктар дыка хөй ажыл-агыйларда ам-даа чайлаттынмаан. Иниитизи-биле республикада хынаттынган сигеннин 10 хуузу, витаминниг сиген далганының 20 хуузу, сенажтың 32 хуузу шынар талазы-биле стандарт негелделеринге дүүшпес болган.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүдел болгаш ВЛКСМ обкому июльдуң үшкү он хонуунда калбарган социалистиг чарышка дараазында районнарны тинлекчи деп санаан:

барыын зонадан—БАРЫЫН-ХЕМЧИК районну;

төп зонадан—БИИ-ХЕМ районну;

мурнуу зонадан—ТЕС-ХЕМ районну.

Барыын-Хемчик, Бии-Хем болгаш Тес-Хем районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын болгаш 200-200 рубль түнүг акша шанналын тыпсыр деп шиитпирлээн.

Мал чеминиң белеткелиниң темпизин чогуур деңнелге чедир бедидерин, бригадаларның, звеноларның, механизаторларның, малчыннарның аразында социалистиг чарыштын дээштиин бедидер, мал чемин курлавырлаар талазы-биле эдлчег нормаларын болгаш даалгаларны күүседирин база ажыр күүседирин чедип алыр дээш немелде хемчегленүп алырын СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарга, хооррайкүүскомнарга, парткомнарга, партия, профавилел болгаш комсомол организацияларынга, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге дааскан. Мал чемин белеткээринин технологиязын шыңгыы сагыры болгаш оон бедик шынарлыын хандырары чугула дээрзин үк доктаалда онзалап айыткан.

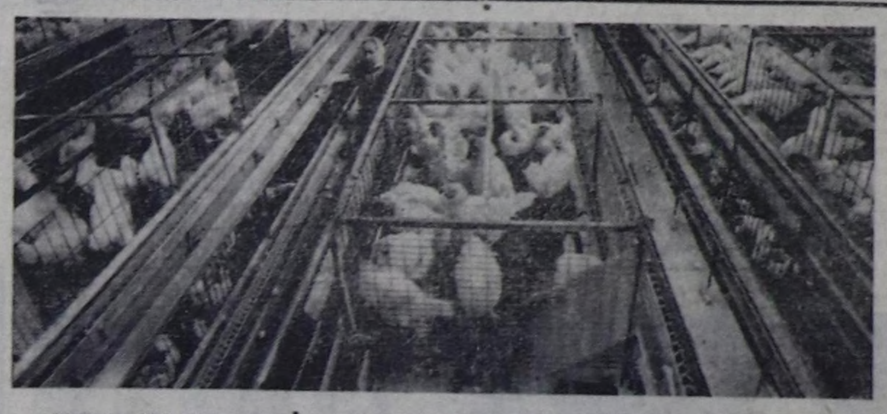

БРЯНСК ОБЛАСТЬ. «Победа» деп куш фермазы чыл бүрүде күрүнеге үжен тос миллион чуурганы, дөрт чүс тонна куш эъдин берип турар. Амгы үеде ол бүдүрүлгени чаартып, үлетпүр технологиялыг улуг комплекти тургузуп турар. Ында эптеп турар венгр дериг-херекселдер бүдүрүлге шелдерин болгаш куш чемин камналгалыг ажыглаар, бүдүрүлгениң культуразын бедидер арганы берип турар. Фабрикаиы чаартканы сөөлүнде оон коллективи чыл бүрүде 102 миллион чуурганы, 1400 тонна эътти бүдүрер.

ЧУРУКТА: фабриканың чаартынган өрээлдериниң бирээзинде.

В. УГЛИКТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БИРГИ АРЫННАРДА

ПРАГА. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизин Г. Гусак-биле Крымга найыралчы ужуражышкынының дугайында дыннадыгын бүгү чехословак солуннар бирги арыннарында парлаан. Ол ужуражышкының акы-дуңма чурттарның аразында харылзаалардың чедиишкинниг болгаш үре-түнелдиг хевжүлдезиниң чаа черечизи болуп, делегейниң бүгү айтырыгларын дугайты үзел-бодалдарның бүрүн чангыс эптии-биле демдеглеттинген дээрзин солуннар онзалап демдеглээн.

Эштер Л. И. Брежнев биле Г. Гусактың чаңчылчаан ужуражышкыны кажан кезээде ышкаш, чүректиң ханыындан акы-дуңмалышкы өзүга эрткен деп, ЧКП ТК-ның органы «Руде право» солун бижээн.

Даштыкы политиканың чугула айтырыгларын чугаалажып тура, акы-дуңма чурттарның удуртукчулары дайын кыжанының болдурбас дээш демиселдиң айтырыгларынче онза кичөөнгейин салып, боочепсекти эңдере бүдүрер чоруткү чок кылырының, чепсеглениишкинни дүжүрериниң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн деп, ук солун бижээн. Оон-биле кады делегей херектеринде нарыядаашкынарның кол үнер дөзү—амгы америк администрацияның авантюристиг үүлгединшкинери деп чүвени айытканнар.

Эштер Л. И. Брежнев биле Г. Гусак делегейге тайыңның болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының эргежыкларын камгалаар деп Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Чехословакияның быжыг шиитпирлиг база дагын көргүскеннер деп «Руде право» бижээн. Европага бүзүрежилгени, айыыл чок чорукту быжыглазарының болгаш чепсеглениишкинни дүжүрериниң хемчегленрин дугайты конференцияны чыылдырарының дугайында шиитпирни Мадрид ужуражышкынынга хүлээп алырының эргежок чугулазының дугайын олар медеглээн.

Бот-эргелиг Ливанга болгаш палестин улуска удур Израильдиң кем-буруулуг агрессизизин, Тель-Авивке Вашингтонуң ажыы-биле өөзэржип турарын шиитпирлиг буруу шапкаш, Л. И. Брежнев биле Г. Гусак израиль агрессиязыны доп-дораан соксадырын болгаш Бейрутту араатанзыг ёзубиле бүзээлеп турарын дүжүрерии боттарының, чурттарының мурнунган негээн.

Крымга найыралчы ужуражышкын дугайында дыннадыгдан алгаш көөрге, ийи чурттуң бүдүрүлге кооперациязының оруунуң, ол ышкаш социалистиг дем каттыштырылгазының шугуму-биле экономиктиг харылзааларны ханыладырының талазы-биле чаа базымнарже дыка улуг кичөөнгейни угландырган-дыр деп, ол солун бижээн.

(СЭТА).

АЛДАР ТУГУН КӨДҮРГЕН

«Шеңпээр» совхозтуң Аяңгаты салбырында мал чеминиң белеткели түлүктээн. Бо хүннерде сиген белеткелинде он трактерну быжыглаан. 26 кижи хол кадыыры-биле сиген кезип турар. Коммунистер Эрес-оол Куулар, Чимит-оол Саая олар механизастаттынган звеноларның удуртукчулары. Ниити белетизэн сигенниң алдан тонназын Эрес-оол Куулярның удуртканы мал чеминиң белеткелчилери белетизэн.

Хол-биле сиген кезип турар звеноларлан Биче-оол Монгуш-Тес-Хем районда «О. Шынаа» совхозта мал чеминиң белеткели бо хүннерде кидин түлүк. Ол чугула кампанияда хаара туттунган бригадалар, звенолар аразында социалистиг чарыш калбарган. Аңаа Сүге-Маадыр Соянович Санаапың удурткан звенозу тиилекчи болуп келген. Ажылшчы бо коллективтиң үлегерин совхозтуң мал чеминиң белеткелчилери эдерип турарлар.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы звенонуң удуртукчузу Сүге-Маадыр Санаа; социалистиг чарыштың түнелин үндүрүп турар үеде совхоз директору М. Эртине баштаан специалистериниң кестинген сигеннин шынарын хынап турары (он талазында).

Р. ИВАНОВТУҢ сөзү болган фотозу.

ХҮЛЭЭНГЕНИ КҮШТҮГ

Бо чылын «Тиилелге» совхозтуң механизастаттынган № 4 бригадазы 2700 тонна сигенни белеткээр планныг. Совхозтуң ниити планы 3100 тонна.

Июль 5-тен эгелеп № 4 бригада ажылын эгелээн. Ында ниитизи-биле дугуйлуг 25 трактор мөөцеттинген. Хээндектээр «КУВ-1,8»—2 машина, «КСК-2,5» грабль, 3 сиген кезер машина, 3 сараатгаар база 3 волокуша ажылдап турар. Бо бүгү техниканы 3 звенога хувааган.

Бо хүнге чедир 350 тонна сигенни № 1, 2 звено белеткээн, а үшкү звено сенаж салырының планын 800 тонназы белеткээр тургаш, 1070 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Социалистиг чарыштың түнелдерин 10 хонуктап үндүрер. Звенолар аразындан Эзир-оол Ооржакка удурткан № 1 звено мурнап турар. Эки дүжүттүр шөлдериниң сигеннии баш бурунгаар тодараткаш, көжүп чоруур вагоннарга чурттап, ажылдап турар.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

К Ү Ш - А Ж Ы Л Ч Ы Х А Р Ы Л З А А

Эрзин районуң өртке удур албан черинин ажылдакчылары ниитиниң малынга быжыг чем-суурну белеткежири-биле чоокку чылдарда сиген кезилдезинге массалыы-биле киржип, доктаамал ажылдап турарлар. «Чаа орук» совхозтуң № 4 хойжу бригада-биле олар күш-ажылчы харылзаалыгаар.

10 тонна будук-бүрүнү, 15 тонна сигенни белеткээр планныг онаалданы район Совединиң күүсекчи комитеди өртчүлерге дааскан. Чоокта чаа олар 24 тонна сигенни белеткээш, хойжу бригаданың кыштагларынга чедирген. Будук-бүрү белеткээр планын районуң өртке удур албан черинин коллективи күүседипкен.

Бо организацияның ажылшчылери мал чеминиң шалыпчы айынга киржилгезин уламчылаашаан, эки ажылдап турарлар.

А. ТАВАА.

КИЖИ БҮРҮЗҮ КИРЖИР

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларында бир эң чугула кампания—малга быжыг чем-суурну белеткээри болур. Ону организастыг чорударда, кижи бүрүзүн ол ажылче хаара тудары партия организацияларындан, партбөлүктерден кол хамааржыр. Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозта бо талазы-биле ажылды сиген кезилдезининиң баштайгы хүннеринден эгелээш чорудуп келген.

Совхозта партком (секретары Д. Эртине) тус-тус партия эге организацияларынга, партбөлүктерге коммунистерниң суурда хөй-ниити организацияларынга ажылчы чоннарның хуралдарын эрттирип, мал чеминиң белеткелин организастыг чорударынче кичөөнгейни угландырган.

Бо чылын «Чодураа» совхозтуң девискээринде чайгаар үнген сиген эрткен чылдарның деңнелинден ыракта эки болган. Ону кыска хуусаада, чидириг чокка ажаап алырда, бүгү аргаларны ажыглап, бүгү күштерни мөөнүп тургаш, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарынга коммунистерниң болгаш комсомолчуларның, ажыл-ишчилериниң идепкейлиг киржилгезиин хандырарының талазы-биле ажылды чон ортузунда чорудуп турар.

Ниитизи-биле совхозта мал чемн белеткээр 2 механизастаттынган звено, 6 бригаданы тургускан. Олардың удуртукчуларынга коммунистерни быжыглаан, звеноларда, бригадаларда партияның, комсомолдуң, улусчу контрольдуң тур бөлүктерин тургускулаан. Ол чорук сигенчилер ортузунга организакчы болгаш политмассалыг ажылды чорударынга улуг идигни берип турар.

СЭКП обкомунуң чарлааны шалыпчы айында сигенчилер ортузунда социалистиг чарышты улам калбак нептередип, үре-түнелдиг кылдыр организастаарынче партком болгаш ажылчын комитеди кичөөнгейни күштелдиргеп. Оон түнелин үндүрерде, куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, машина-техниканың ажыглалын, кадагалалын, кыварчаар түүлдүң камналгазын, бригада, звеноларда ажылшчылерниң сагылга-чурумун барымдаалаар, кескен сигенниң шынарын база хынап көөр.

Сигенчилер ортузунда чарыштың негелделин ёзугаар оон түнелдерин совхозта тускай комиссия 5 хонуктан үндүргеш, мурнакчыларны шаңнап мактап, күш-ажылчы алдарның тугун тураскаадып кодүрүп турар.

Бо хүннерде мурнакчыларның одуруунда Төвүт Бугалдайга удурткан бода мал бригадазы мурнап турар. Ук бригадада шупту 30 ажыг кижи ажылдап турар, 35 тонна сигенни белеткээн, оларның аразында мурнакчы ажылчыннар, сиген кезикчилери Увангур Кара-Хуна, Борис Додай, сараат салыкчызы Даржай Эрес хүн нормазын 120—110 хуу күүседип турарлар.

Александр Укейниң механизастаан звенозу база-ла багай эвес ажылдап, 102 тонна сигенни кестирип сараатгаан.

Бригада бүрүзүнде «сиген кестирикчилиниң булуңун» кылып асканы кончуг чугула. Ында ол бригаданың кезер сигенниң планы, бригадирниң, партбөлүктүң, улусчу контроль болүүнүң даргаларының ат-сывы, ажылчыннарның хүн чуруму, ажылчын кижиниң трактор-биле азы хол-биле хүнде чеже гаңы кестирери, оон төлевирии шуптузун бижээп аскан. Бүгү ажылдар совхозтуң партия, ажылчын комитеттериниң, совхоз директорының удуртулгазы-биле чоруп, кижи бүрүзүн сиген шөлүнче хаара тудар сорулгабиле чон ортузунга политиктиг тайылбыр ажылын кал-барткан. Партком болгаш партия эге организацияларны мал чемнери белеткээрин эгелээн үеден бээр-ле бүгү партийжи политмассалыг ажылды сиген шөлдериниче шилчиткен.

Оон-биле кады совхозта мал чеминиң белеткели дески чорун турар деп чугаалаан болбас. Совхозта ниитизи-биле сигенде 200 ажыг кижи ажылдап турар. Олар колдуунда өөренгичилер. Совхозта 100 ажыг комсомолчуларлыг комсомол организациязы турда, бот-тускайлаң чаңгыс-даа комсомолчу-аныяктарның бригадазы тургустунмаан. Социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылган-даа болза, ону организастап турарында четпестер бар, ылаңгыя мурнакчыларны шаңнап мактаарында, күш-ажылчы алдарның тугун чогуур өйүнде кодүрбейн турарында, бо хире чугула харыысалгалыг кампания чоруп турда, аңаа киржириниң оспаксыраар, суурда чоруп турар аныяк кижилер база эвээш эвес.

Ажылдың чорудузгазында плереп турар четпестерни шалыпкын чайладыр дээш совхозтуң дирекциязы, партком болгаш кедээ Советтиң күүскому ам-даа шиитпирлиг хемчегленрин алыры негеттинин турар.

С. ХЕРТЕК.

БУГА УНУНДА, ХӨЛ КЫДЫЫНДА, ШЫКТАРДА

Сиген кезип, сараатгаарын, витаминниг сиген далганын бүдүрерин, сенаж салырын мал чеминиң өскедаа хевирлериниң белеткелиниң темпизин шалыпчы айның баштайгы айының ийиги, үшкү декадаларында Таңды районнуң совхозтары шапкыпчыткан. Мал чеми белеткээр механизастаттынган звеноларның, бригадаларның, хол-биле сиген кезип турар сигенчилериниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн көскүзү-биле бедээн. Бугалар үннарындан, хөлдер кыдыгларындан, дөңгеликтиг шыктардан эгелээш, калбак, чаагай өттингеннинг ак шөлдерге чедир—кайда-даа мал чеминиң белеткели калбарган.

Бүгү-ле мал чеми белеткээр техниканы саадал чокка ажылдадып киирерин, бүгү черлерге немелде бригадаларны болгаш звеноларны организастаарын, оларга техниканы болгаш транспорт хереселдерин быжыглаарын, тодаргай даалгаларны бээрин СЭКП обкомунуң бюрозунуң мал чеми белеткээринин шалыпчы айының дугайында доктаалында онзалап демдеглээн. Ону удуртулга кылдыр ажыглаанының түнелинде район 4429 тонна сигенни, 18,13 тонна витаминниг сиген далганы болгаш мал чеминиң өске-даа хевирлерин белеткээн.

Мал чеми белеткээринин шалыпчы айының социалистиг чарыжын көдээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязы бо хүннерде баштап турар, 1579 тонна сигенни белеткеп, 1662 тонна сенажты салган. «Революциянын чалбыыжы» совхоз 283 тонна витаминниг сиген далганын белеткеп, бо талазы-биле планын 70 хуу чедир күүседи берген. База ол ышкаш 1400 тонна сенажты ажыл-агый салган. «Революциянын чалбыыжы» совхоз сиген белеткелиниң темпизин шапкынчыдар дээш ол ажылче бүгү күштү мөөнүзэп, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Россия» совхозтар мал чеминиң белеткелин улам дүргедёдип орар.

Ам сорулга болза, шалыпчы ай үезинде район, оон совхозтары бөдүүн болгаш чулуктуг чемнер белеткээринин планныг даалгаларының 70 хуудан эвээш эвезин бедик шынарлыг кылдыр күүседирин хандырары болур.

А. ОКСУР.

Аъш-чем программазын— амыдыралга

АЖААЛДАНЫ, КАДАТТЫ— НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

«Тицилелге» совхозтуң сүт комплекизиниң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң чүүлдүг деп көргени Аъш-чем программазын улуг чүүлүгүнүүшкүн-биле таныжып, ону боттандырар дээш демиселге кижи бүрүзүнүң эллээр ужурлуг черин тодаратқан. Олар-он бирги беш чылдың болғаш оон ийнги чылының планнарын күүседир дээш чаршыны калбартып турар.

Совхоз бо чылдың бирги чартыында сүттү 4400 центнерни бүдүрер планын 5060 центнерге, күрүнеге 3800 центнерни садар планын 5123 центнер кылдыр күүсеткен. Бир инекке оналаштыр 1014 кг сүт саап алдынган.

Совхозтуң дирекциязы, партком болғаш профэвилелиниң ажылчын комитеди сүтбараан фермазын сүт комплекизи кылдыр организастап, оон ажыл-ишчилериниң ортузунга социалистиг чаршыдың негелделерин ажылдап кылғаш, ону организастап турар. Ону квартадан түңнеп, мурнакчыларга моральдыг болғаш материалдыг шаңнал-мактал-дарны тыпсып, тиилекчилерге алдар кылдыр совхоз төвүнте Күш-ажылчы алдар тугун көдүрүп турар.

Бирги квартадта саанчылар ортузунда чаршыдың түңнелиниң-биле ону совхозтуң мурнакчы саанчызы коммунист Д. Х. Монгушка алдаржыдын көдүрген. Ол бодунуң ажылынын темпизин чыл эгезинден бээр коштактайын, чартык чылда совхозтуң саанчыларының ортузунда чаршыга база тиилекчи болуп, бир инекке оналаштыр 1199 кг сүттү сағган. Ийнги черин коммунист В. Куулар эллеп, бир инектеңие 1128 кг сүттү, үшкү черде К. Ооржак 1024 кг, дөртку черде коммунист Ч. Лакпа — 1013 кг сүттү саап, чаршыдың мурнуку одуруун эллээнер. Ол ышкаш саанчылар Д. Маченмаа, А. Ондар, М. Ондар, К. Сояң, К. Ооржак олар бир инекке оналаштыр 904—993 кг чедир сүттү саап макталдыг ажылдаанар.

Сүт саалдазын электрилиг аппараттарының дузазы-биле чорудуп, ынмурнакчы дуржулганы неитерелдиринің хемчеглерин ап, саанчыларның харысалгазын бедидериниң айтырыгларын партия болғаш бүдүрүлге хуралдарынга чугаалажын турары чедишкиннерни чедип алырынга идигни берген.

Бистиң совхозтуң эрткен чылын күрүнеге сатқан сүдүнүң 98,6 хуузу бирги, ийнги сорттуң, а бо чылдың эрткен айларында сатқаны 99,6 хуузу бирги, ийнги сорттуу болуп, республиканың төп зоназында багай эвес көргүзүглүг болуп турар бис. Совхозтуң фермазы бо чылдан эгелеп, сүттү цехтер аайы-биле шуштуруп бүдүрериниң талазы-биле чүрттүң мурнакчы областарының дуржулгазынче шилчаириниге белеткелдерин эгелээри мурнуюста бир чугула айтырыг болуп турар. Инектериниң темгерилгезин, ажаалдазын, кадатты негелдеге дүүштүр организастап турарывыс ниити көргүзүглерни бедидериниге база чугула ойлдуг.

Совхозтуң төп сүт-бараан фермазы он бирги беш чылдың бирги чылында мал ажылының продуктуларын бүдүрери болғаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле планын болғаш социалистиг хүлээлгелерин чедишкиннер күүсеткеш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобласвэвуледиң болғаш ВЛКСМ обкомунуң Дипломун алған. А бо чылдың январьда сүт бүдүрер болғаш күрүнеге садар талазы-биле районнуң СБФ-ларының аразында чарышка бирги черни ап, СЭКП Кызыл райкомунуң болғаш райкүүскомнуң дипломун алған. Ынчангаш сүттүң шынарын чүлам бедидип, чыл эгезинде тутқан темпизин кудулатпайн турарын чартык чылдың түңнелдерни көргүскен.

Саанчыларывыстың барык чартык кезин аныктар. Хоочуннарының үлегерин эдерип, арга-сүмезин албыжаан, олар саанчының чымыжынга ажыглын, чаңчыга бергеннер. Чижээ, эрткен чылын онгу классты дооскан Л. Куулар, Р. Ооржак, Р. Комба, В. Маченмаа болғаш өскелер-даа ам солукчу саанчылар. Дөрт аныяк кыстың инектерни электри-биле саарының тускай курузунга өредип алған бис.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр совхозтуң малчыларының боттарының ажыл-ишкин шүтүмүлелчи бөзү-биле аналиэзин көргеп. Ылаңгыя малдың продуктулуун бедидер талазы-биле ажылдың деңнели ам-даа куду. Бир эвес 1976 чылда бир инекке оналаштыр 1684 кг сүт саап турган болза, эртқен чылын—1300 кг болған. Ол ышкаш онгу беш чылдың бирги чылы, 1976 чылдың январьда турған деңнелинден төрүүр инектер саны 21 хуу кызырылған. Моок бир чылда-гаанын уксаажыдылга ажылының ам-даа чогуур деңнелде, тургустунмаанында, төрүүр инектерни өстүрүп, оон бызаадар алыр талазы-биле ажылдың куду деңнелдиинде. Бо болған өске-даа четшестерни коммунистериң болғаш ниити коллективтиң хуралдарынга чаңгыс эвес удаа чугаалажкап, ону шиитпирлээриниң аргаларын тодаратқан.

Эртқен чылдан бээр совхозта саар инектерни аныяк инектер-биле немеп эгелээн. Ынчангаш чоокку ийи-үш чылдарда сүт комплекизи доду күжү-биле ажылдай бээринге бүзүреливис улуг. Ол айтырыгны шиитпирлээри чылда 1200 тонна чедир сүттү күрүнеге садар аргаын бээр. Бисте сүттүң соодукчузун тургускан, күрүнеге садар сүттүң шынарын экижидерин-ге од идигни берген.

Мал ажылынга, ылаңгыя малдың продуктулуун бедидер талазы-биле ажылдың деңнели ам-даа куду. Бир эвес 1976 чылда бир инекке оналаштыр 1684 кг сүт саап турган болза, ол ышкаш онгу беш чылдың бирги чылы, 1976 чылдың январьда турған деңнелинден төрүүр инектер саны 21 хуу кызырылған. Моок бир чылда-гаанын уксаажыдылга ажылының ам-даа чогуур деңнелде, тургустунмаанында, төрүүр инектерни өстүрүп, оон бызаадар алыр талазы-биле ажылдың куду деңнелдиинде. Бо болған өске-даа четшестерни коммунистериң болғаш ниити коллективтиң хуралдарынга чаңгыс эвес удаа чугаалажкап, ону шиитпирлээриниң аргаларын тодаратқан.

Эртқен чылдан бээр совхозта саар инектерни аныяк инектер-биле немеп эгелээн. Ынчангаш чоокку ийи-үш чылдарда сүт комплекизи доду күжү-биле ажылдай бээринге бүзүреливис улуг. Ол айтырыгны шиитпирлээри чылда 1200 тонна чедир сүттү күрүнеге садар аргаын бээр. Бисте сүттүң соодукчузун тургускан, күрүнеге садар сүттүң шынарын экижидерин-ге од идигни берген.

Мал ажылынга, ылаңгыя малдың продуктулуун бедидер талазы-биле ажылдың деңнели ам-даа чогуур деңнелде, тургустунмаанында, төрүүр инектерни өстүрүп, оон бызаадар алыр талазы-биле ажылдың куду деңнелдиинде. Бо болған өске-даа четшестерни коммунистериң болғаш ниити коллективтиң хуралдарынга чаңгыс эвес удаа чугаалажкап, ону шиитпирлээриниң аргаларын тодаратқан.

Эртқен чылдан бээр совхозта саар инектерни аныяк инектер-биле немеп эгелээн. Ынчангаш чоокку ийи-үш чылдарда сүт комплекизи доду күжү-биле ажылдай бээринге бүзүреливис улуг. Ол айтырыгны шиитпирлээри чылда 1200 тонна чедир сүттү күрүнеге садар аргаын бээр. Бисте сүттүң соодукчузун тургускан, күрүнеге садар сүттүң шынарын экижидерин-ге од идигни берген.

Мал ажылынга, ылаңгыя малдың продуктулуун бедидер талазы-биле ажылдың деңнели ам-даа куду. Бир эвес 1976 чылда бир инекке оналаштыр 1684 кг сүт саап турган болза, ол ышкаш онгу беш чылдың бирги чылы, 1976 чылдың январьда турған деңнелинден төрүүр инектер саны 21 хуу кызырылған. Моок бир чылда-гаанын уксаажыдылга ажылының

ЧЫЛГЫЧЫНЫҢ ЧЫМЫЖЫ

Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң чылгычызы Бурбуужук Паровйч Донсон чүге районда эвес, республикада ат-сураглыг чылгычыларның бирээзи. Совхозтуң хоочун чылгычызы чораан, ам пенсионер Дамба Быкаевич Чыпсынак-биле кады ажылдап, чылгы малды кадарып, оон арга-дүржүлгазын өөренип ап келгени-биле Бурбуужук мурнакчы чылгычы апарган. Ол 1973 чылдан эгелеп чылгычылап ажылдаан.

Чылгычы кижиге пандыгдаа бергелер таварышкылаар. Кыштың соогу, харның улуу, хат-шуурган дээш, чүү турбас дээр. Ол бүгүнү шыдажын эртип, ол бүгүге чаңчыгып, чер-девискээрниң байдалын, чылгының чайлаар черин, кыштаар одарларын ол тоорту шинчээдин алган. Оон бээр чыл санында эки көргүзүглерин чедип ап, мактадым, шаннадым келген.

Бурбуужук Парович оң бирги беш чылдың ийиги чылында төрүүр 100 беге онаалтыр 80 кулунну камгалап алыр социалистик хүлээлгени алган, 85 кулунну камгалап, хүлээлгезин ажыр күүседеткен.

Ол бодунуң кызымаккай күш-ажылынын түңнелинде, чоокта чаа болуп эрткен республикавың малчыннар наадымының киржикчизи болган.

Чылгы малдың ажык-дузаазының дугайында республиканың солуп, сеткүүлдериниге, радио, телевидениеге үргүлүү чыридып турар. Чылгы мал хонгуур үнелиг мал. Хөй чаргылдаар үндүрбес, чиик ертектиг продукция бээр.

Совхозтуң чылгычызы чайгы үеде Эрзин хемиң бажында Хериге деп черге чайлаар. Ол черниң оът-сигенииниң үнгени мурнуку чылдардан эки. Ол чер чылгы малды чайлагладып семиртириңге хонгуг таарымчалыг: оттуг, суглуг, аңаа чылгы малдың семириири аажок.

Совхозтуң девискээринде чылгыны кыштадыр одар-белчиир хызыы. Кыштың хөй кезинин Чинчилиг деп черге эрттирер. Чылгыны түгле эвээш белүктерге үзүп алган, одарны хүнүң солуп таарыштырып тургаш, кыш ажырын турар. Хенче кулуннарны, арган малдарны тускайлап үзүп, немелде чем берип тургаш, азыран кыш ажырар.

Дүржүлгалыг чылгычы-биле кады ашыяк чылгычылар Анатолий Күр, Калдар Сандак олар ажылдап турар. Олар аныяктар-даа болза, даанган ажылынга харыысалгалыг, ажылгыр, эрес-кежээ эрлер.

Белерниң төрүүрү чылгычыларга эң-не харыысалгадыг үе. Төрүүр үеде аскыр өөр аайы-биле үскеш, одарладыр апаар. Бо база эң чугула ажыл болур. Белер төрүп эгелээрге, кажаалыг Даштыг-Оорга деп черге келир. Бертик, кошкак кулуннарны мал эмчилериниң хайгаараалыга доктаамал тургузуп турар. Бир дугаар төрүп турар белерни төлүнге чаңчыктырар, оларны кестеп, киженнеп, албадап тургаш, төлүн алзыр, эмзирер таварылгалар хөй.

Чазын чылгывы таңмалаар, челдээр, янзы-бүрү аарыгларга удур тарыыр, эмнээр ажылга кончуг улуг күш негеттинер. Бо ажылга совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемнилери улуг дузаны чыл санында көргүзүп турар.

Чылгы малдың эъдиң, сүүдүн алырындаи ангыда, мунар, шанактаар, Ат эъдиниң бот-үнези хөй болган инек эъдиниң бот-үнезинден ийи катаң чиик. Оны азыран өстүрериге, мал чеминге болгаш кажаа кылырынга хөй чаргылдалдар негеттинмес.

Совхозта төрүүр белериниң саны эвээш, ниити чылгының түгле 24 хуузу болуп турар. Ынчангаш ону ниити чылгының 35—40 хуузу төрүүр белер кылдыр тургузары чугула. Оон-биле кады малдың уксаазын экижидери, беденне кулуну алыры, малдың баш санын бүрүн камгалаары, чылгычының еске хандырылгазын экижидери, аныяк малдарны мунар, тергелээр, шанактаар, чүүк чүдүрер кылдыр өөредири —кол соругла.

Совхозта 216 ажылчын аът бар. Ол дээрге ниити чылгының түгле 22 хуузу, малчынарының мал кадарар аъттары болуп турар. Эмдик аътты өөредири белен эвес херек. Ону кижи болган-на өөредип шыдавас, эрес-кашпагай, аваалыг-тудунгур эрлер шыдаар. Ындыг түрбүже өөреткен кижиге ол дээш төлеп бербейн турар. Кайы-даа совхозта ыпдыг.

Сөөлгү чылдарда республикага чылгы өстүрериниң дугайында айтырыгны кедүүл турары кончуг шын. Бурбуужук Парович мынчаар чугаалаар болду:

— Мен чылгы малдаарынга ынак болгаш күзелдиг чораан мен. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң чылгы ажыл-агыйының талазы-биле килдизи ол сорулганы күүсеидир дээш ажылдап турза-даа, бо хүннерге чедир бистиң районнуң ажыл-агыйларында-даа, биске-даа четпес дузалажып турар. Ол черниң тускай эртемниглери биске чогуур сүмелерни бербейн турары хомудавчыг.

Бистиң болгаш өске республикаларның, крайларның, областтарның мурнакчы арга-дүржүлгазын биске нентерсдип, эртемге үндезилээн арга-сүмелерни ажылдап кылырын Көдээ ажыл-агый министерствозу эскерип өөрү күзенчиг.

Биске колдуунда тыва уксаалыг малдар болуп турар. Ол малдар чер-чурттуң девискээринге чамчыккан, шыдамык. Ынчалза-даа оон уксаазын сайзырадыры чугула.

СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, Аъш-чем программазының дугайында айтырыгларны амыдыралга боттандырары чылгыны өстүрериниң база хамаарыжыр. Ынчангаш чылгычыларның амыдырал-чурттал газын экижидер, оларның ажылдазырынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, хайгаараар үе келген. Чылгычыларда кыжын чурттаар бажың чок, мал чеминиң курдавыры ковчуг эвээш. Мал төрүдер ыжык кажаалардыг доктаамал черлер чок деп, ол чугаазын доосту. Чылгычының хомудалын хамаарышкан албан черлери, совхозтуң дирекциязы өөренип көөр үжүрлүг.

Бурбуужук Паровйч ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга төлептиг күш-ажылчы белеткеглиг ужуражыр дээш, чайгы үеде чылгының семиртилгезин эки организастап, ажаалдазыынче кичээнгейни салып, кыштаглаашкынга эки белеткенириниң кол хамааржыр—деп. Давыл-оол Шагжыевич чугаалаар болду.

—Аптара-Бажы чайлаглар шаандан бээр изиг оттуг, ак, делгем, шөөр болгаш өскедаа малдарны чайлагладып семиртириңге кончуг тарымчалыг. Ынчалза-даа сөөлгү чылларда мал суггарар, кижи ижер суг ховартап, көзүлдүрле оон курлавыры эвээжеп турар. Ынчангаш маңаа кудук каспырары чугула—деп, ол немеп чугаалады.

Совхозтуң дирекциязы, районнуң удуртукчулары малчынның ол дилээн хандырар талазы-биле хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Ө. ЧИҢМИТ.

Тее-Хем район.

Кижизидилге болгаш өөредилге

ЧАЖЫНДАН ЧАҢЧЫКТЫРАР

КАРТОФЕЛЬДИН чаа сорттарының кайызын шөлге тарырыры ажыктыгыл деп айтырыг белорус колхоз «Маяктың» удуртукчуларының мурнунга тургустунуп келгенде, ону шиитпирээрии ук черниң школазының өөреникчилериве дааскан. Чогум-на школачылаар, 13-14 харлыг оолдар, шенелдени чоруткан, эртемге үндезилеттинген сүмелерни картофельчилерге белетиен болгеннер.

Бо чижек пандыг-бир онзагай чүве эвес-тир. Чүгле эргекеи чылдың дургузунда бээн Белоруссияның школачылары муң хире ындыг шенелдени кылган. Оларның сезен хуузунуң түңнелдерин кедээ ажыл-агыйда ажыглап турар.

— Ургуларга шак ындыг парын болгаш харыысалгалыг шенелделерни кылырын чөдшөөреп турар чорук мырнай таварылга эвес —деп, Аның натуралистерниң республика станциязының директору Лидия Курганова чугаалаан. — Эртем-практиктиг ажылга киржириниң эргежок чугула чаңчылдары болгаш билиглери оларда бар болуп турар. Ол херекке чүгле школа кичээлдери болгаш ол ышкаш чаңгыс-ла башкыларның күжениишкиннери чедиишпес болзаи аан. Ындыг болганда, чижээ, бистиң юннат станциныс ышкаш ындыг школадан дашкаар албан черлери үлүзина улуг рольдуг болуп бар чыдар. Ук станция Белоруссияның хөй-хөй аныяк натуралистерин: 150 муң садчыларны, ногаажылыкчы, чечекчилерни, 50 муң ажыг ыяшчыларны, суг хөлбектерин ажаан турар 40 муң хире оолдарны каттыштырып турар уруглар белгүмнериниң база бригаалаларының ажыл-чорудулгазын удуртуп турар.

Киижизидилгенин ындыг хевири биске чоокта чаа тывылган —деп, Лидия Курганова уламчылаан. — Юннаттарның баштайгы белгүмү Минскиге 1921 чылда тургустунган. Ындыг белгүмнериниң киижизидикчи ужур-дузазын башкылар хораан билип каан, оларны чер болганга тургузуп турар апарган. Ам Белоруссияда юннаттар «университеттеринде» ийи школачының-на бирээзи хаара туттунуп турар.

ЮННАТЧЫЛАРГА черни, техниканы ангылап берген, оларга хереглээри-биле түсүүс методиктиг сүмелерни тускайлап ажылдап кылган, парлап үндүрген. Республика станциязының аныяк хову ажылдыктарынга хамаарыкпы турар өөредиге-дүржүлге участогунда хову культуразының 150 хире хевирлерни өстүрүп үндүрүп турар. Чижээ, ногаажылар гетерозистиг үрезинни ап, ногааларның Белоруссияда шоолуг вентеревээн хевирлерни тарып өстүрөр шенелделерни чорудуп турар. Бисте бодувустуң катчимистиг садывыс-даа, үнелиг чараш культураларның декоративии-даа, кат-чимистиг ыяштар өстүрөр чер-даа бар. Дириг амытаннар булуңунда 68 уксааның амытаннары бар. Ынчаарга ол бүгү түүлдер амгы үениң улуг индустриалдыг хоорайы — Минскиниң мырыпай дал ортузунда туруп турар. А кедээ уругларның турар черинде байдал оон-даа эки-ле болгай —оларның өргезинде бүдүн шөлдер, улуг арга-арыглар бар-дыр.

Башкыларның бодалы-биле алырга, школачылар боттарының күш-ажылының түңнелин көөрү, оон ужур-дузазын медереп билири онза чугула: олар эртем-шинчилел институттарының тодаргай онаалдазы-биле ажылдап, боттарынга даандыргай бүгү ажылдарның комплекизи —чаштырары болгаш дүжүттү ажаан алыры - даэш харыысалгалыг болуп турар болгай. Шак ындыг бүзүрел уругларны боттарының болдунар арганарынга идегелдиг болдуруп, харыысалгалыг болурунга кижизидип, чогаадыкчы бодалды тывылдырып турар.

— Ол бүзүрел дээрге, улут улустуң «ажакар аргазы» эвестир—деп, БССР-ниң Эртемнер академиязының ажылдакчызы Геннадий Вынаев чугаалаан.— Юннаттар шынаң-ла биске дузаны чедирип турар. Чижээ, Лельнин районнуң Боровск школазының өөреникчилери одуруглар аразының калбааның мал чеми свёкла дүжүдүнге саадарының үш чыл дургузунда өөренип келген, ынчаарга оларның ажылының түңнелдерин ам «Звезда» колхозтуң агрономнары ажыглап турар болгай. Минскиниң школачызы Сергей Векшин инек-каразының сортун өөренип көөр талазы-биле кылган шенелдези даэш, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинин медалы-биле шайгаткан. Лида хоорайда школачы Саша Боровойнуң «Хады культураларының хоралакчылары болгаш оларның-биле демиселдиң хемчеглер» деп ажылын тускай , артемнитлер практиктиг ужур-дузалыг ёзулуг эртем шинчилели кылдыр демдеглээн. Тодаргайлаи чугаадаарга, бистиң школа лабораторияларынга, теплицаларга, юннаттарның дүржүлга шөлдериве барып, шинчилел экспедициязынга өөреникчилерни эдертип ап турар бис.

ГЕННАДИЙ ВЫНАЕВ боду база хамыктың мурнунда юннаттар белгүмүнүң салдары-биле мергежилии шилип алган. Бичизинде юннат чорбаан, недээ ажыл-агый эртемнериниң талазы-биле ажылдап турар ындыг эртемделии, агрономну азы биология башкызын ам Белоруссиядан тывары берге.

— Бистиң өөреникчилериниз кым болурундан хамаарылга чоокка, дыннангыр болгаш ак сетиилдиг кижилер болуп өзерии күзеп турар бис—деп, Лидия Курганова чугаалап турар. —Ол талазы-биле бойдус биске салымчаанныг башны ышкаш дузалап турар: хамык чүвениң үндезининериниң үндезини — күш-ажылга, черге, оон кырында бүгү-ле дириг амытанга ынакшылга уругларны өөредип турар.

Лидия СМИРНОВА,
ПМА-ның корреспондентизи.

АДАЗЫНЫҢ СООН САЛГААН

Давыл-оол Шагжыевич Чамзырай—«О-Шынаа» совхозтуң хоочун хойжуларының опрээзи. Орук аайы-биле ол мурнакчы хойжуның чайлаа Алтара-Бажынга чедип, оон ажыл-ижи, амыдырал-чурттал газыны-биле таныштым.

Давыл-оол Шагжыевич бе-жен чоокшулай берген, шимченгир, чазык, чүгакыр кижи болду. Чоннуң чугаазы-биле алырга, оон адазы Шагжы Чамзырай эрес кижи чораан. Ол чурттал газының сөөлгү чылдарынга чедир чылгычылаан. Давыл-оол база-ла адазының соон салган, чылгычылап, инек малдап чораан, онгу беш чыл эгезинден эгелеп хөй ажылынче шилчээн. Онгу беш чылда оон көргүзүглери эки. Тодаргайлаарга, төрүүр 100 хойга онаалтыр үүстен эвээш эвес хураганны камгалап ап келген.

Он бирги беш чылдың бирги чылында 100 хойга онаалтыр 101-ни, бо чылын 94 хураганны камгалап алган. Бо көргүзүглерин чедип алырынга оон кадайы Александра Никиновна-биле уруу Нина оларның улуг-хуузу улуг. Олар мал төрүп турар үеде сакманчылап, чыл санында-ла эки чедишкиннерин чедип ап турар.

Уруу Нина Чамзырай 1980 чылда 200 ажыг хураганны доруктуруп өстүргени-биле Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинче баар халас путёвка-биле шаннаткан, чорааш келген.

Давыл-оол, Александра Чамзырайлар келир чылын төрүүр 100 хойдан 100-теи эвээш эвес хураганны камгалап алыр деп сорулганы салып алган ажылдап турар.

— Хойдан хураганны алыры дээрге-де, оон семиртилгезин эки организастап, ажаалдазыынче кичээнгейни салып, кыштаглаашкынга эки белеткенириниң кол хамааржыр—деп. Давыл-оол Шагжыевич чугаалаар болду.

—Аптара-Бажы чайлаглар шаандан бээр изиг оттуг, ак, делгем, шөөр болгаш өскедаа малдарны чайлагладып семиртириңге кончуг тарымчалыг. Ынчалза-даа сөөлгү чылларда мал суггарар, кижи ижер суг ховартап, көзүлдүрле оон курлавыры эвээжеп турар. Ынчангаш маңаа кудук каспырары чугула—деп, ол немеп чугаалады.

Совхозтуң дирекциязы, районнуң удуртукчулары малчынның ол дилээн хандырар талазы-биле хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Ө. ЧИҢМИТ.

Тее-Хем район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫННАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

2000 дугаарлыг комбайн

ГАВАНА. (СЭТА). Чигир хыргыжы ажаан алыр Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының 60 чылы аттыг комбайн заводунуң ажылчынары 2000 дугаарлыг комбайнны кылып үндүрериң национал тура-халыышкынның байырлалынга тураскаатканнар.

Ольгина хоорайда Совет Эвилелининиң техниктиг деткимчээн-биле тудуп тургускан ол бүдүүлге черн удавас беш чыл оюн демдеглээр деп турар. Оон үр эвес төөгүзү—үре-түңнелдиг совет-куба кады ажылдажылгавың онзагай хевирлиг чыл демдеглели боор турар. Совет специалистериниң дузазы-биле комбайнның кол модель-тургузуун чогаадып тургускан, ону шенеп көрген, заводун тудуп тургускан болгаш ол чаа техниканы бүдүрүн үндүрериң организастап тургускан. Ф. Кастро ындыг машиналарны күш-биле кылыр аар ажылдардан муң-муң мачетероларны — хыргыышкезикчилериниң хостакчыларыы деп чечени-биле адаан. Шынап-ла, олар чыдын-ва улус ажыл-агыйының өске адырларынга эргежок чугула хереглеттиниң турар муң-муң кижилерни хостап берип турар болгай.

Амгы үеде кол-ла сорулга—продукциянның шынарын улам-на экижидери боон турарын заводтуң директорунун оралакчызы Х. Ривас чугаалаан. Бо талазы-биле комбайнны кылып турарларның болгаш олар-биле тудуш конбаалыгларынын-даа курлавырлары эвээш эвес. Механизаторларны өөредири, оларны техниканы бедик мергежилдиг хайгаараан, ажыглаарынга чаңчыктырары боон-ла оон дузак чок ужур-дузалыг боон турарын ол демдеглээн. Ол сорулга-биле ай саныңда-ла комбинаттан тускай бригадалар чоруткан, шуут-ла шөлдерге баргаш, механизаторларны комбайнларны башкарарынга өөредип, олариың бүдүүлгее үезинде чедир кылдыммаан черлерин илередип турардлар. Ындыг ажылды организастаарынга боттарының ажыл-херектериниң бөзулуг-ла мастерлери — совет специалистер үнелеп четтинмес дуваны өөргүскеннер—деп, Х. Ривас уламчылап чугаалаан.

Сантьяго-де-Куба—республиканың чөөн таланы девискээринде эң улуг хоорайларның бирээзи болгаш кайгамчык чаагай револючу чаңчылдарлыг. Монкаданың шериг казармазынче Кубаның революсчулары чогум-на Сантьяго-де-Куба хоорайга 1953 чылда халдаан турган. Од маадырлыг халдаашкын кубаның революциязының эгези болуп, төөгүге кирген. «Гранма» яхтага Фидель Кастро баштаан патриоттарның бөлүүн Кубаның революсчулары Сантьяго-де-Куба хоорайга манап турган болган Батистаның дерлии эрге-чагыргазынга удур тура халыышкыныы 1956 чылда эгелээн.

ЧУРУКТА: хоорай төөгүзүнүң музейи Сантьяго-де-Кубаның шаандакы хоочун бажыннарының бирээзинде.

А. БОРОДИНИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

НЬЮ-ЙОРК. КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң Ливан талазы-биле дүрген күүседир резолюция хүлээп алган. Чөвүлелиниң 15 кежигүнниериниң 14-үү ол резолюция дээш бадылаан. АКШ бадылаашкынга киришпээн.

Резолюцияда чугааланыы болза:

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң

1. Хамаатыг чурттакчы чонның дүрген херелгээр чүүлдерин хандырары-биле берген чүүлдерии чедирерин боттандырар аргалыг кылыр база Каттышкан Нациларыг Организациязының албан черлериниң болгаш чазактарның эвес организациялариың, илангыяа Кызыл Крестиниң делегей комитединиң берген дузалалчызының хүлээлгезин өөрү төлээде, Бейрут хоорайны бүзээлеп турар чоруун доп-доораан дүжүттерин Израильдиң чазаанаан негеп тур.

2. Бо резолюцияның текшээн Израильдиң чазаанга дамчыдып бээрин болгаш ону канчаар боттандырып турарының дугайын Айыыл чок чорук Чөвүлелиниге дыннадып турарын чингиие секретарыдан дилээр.

Бейрутта бүзээлеттирген чүн-чүн кижилерниң аңы-тынын камгалап алырынче угланган бо резолюцияны хүлээп алырынга палестиннерниң болгаш ливаннарның таварышкан чөвалан-хилинчээн шуутла херекселевейн турарын көргүскен АКШ-тың делегациязы шаптыктаарын ораалашкан. Алыс түңнелинде келгеш, база-тарын улур бадылаап диттиктелип, америк төлээлекчи бадыдаашкынга киржириниңеи шүүт ойталаан. Ынчангаш АКШ бо-даа үзээда часкаазынарап үнген.

Оожумадырының шак бүрүзү хөй санныг кижилериң

АЯН-ЧОРУК ДООЗУЛГАН

БАНГКОК. Вьетнам Социалистиг Республиканың даштыкы херектер министри Нгуен Ко Тхатътың Таиландыга албан хуузунда аян-чорук доозулган. Таиландының даштыкы херектер министри Ситти Саветсила-биле болгаш албанның өске-даа кажиилерибиле ол чугаалажылышкынарар эрттирген.

Ол кады девискээрге дүшкүүрүг чоруктуң кошкадырынче угланган кара чаңгыс орук— бүгү талаларның эргежакытарын барымдаалап турган, чугаалажылышкынарны эрттирери болур дээрзинге Нгуен Ко Тхатъ бүзүрелии илергейлээн.

Девискээрниң айтырыглары Мурнуу-Чоон Азияга тайбынның болгаш оожургалдыг чоруктуң байдалында харын шиитпирлеттинген туруп болур дээрзинге пйи тала чөпшээрешкеп деп, Ситти Саветсила медеглээн.

«Бангкок пост» солуниуң демдеглээнин ёзугаар алырга, Вьетнам Социалистиг Республиканың даштыкы херектер министри Вьетнамның Таиланд-биле харылзааларын экижидер болгаш ийи күрүненин аразында кайы-кайызын билчир чоруктуң чедип алыр деп чүткүлүп тодаргай көргүскен.

(СЭТА).

ЛИВАН ТАЛАЗЫ-БИЛЕ РЕЗОЛЮЦИЯ

ДАШТЫКЫДА КУЛЬТУРАНЫҢ ЧАА ЧҮҮЛДЕРИ

БУДАПЕШТ. Уран чүүлдүң чанчыл болган чайгы фестивалы Сегед деп эртебурунгу венгер хоорайның дуганнар шөлүнде ажык сценага солуп шиг—З. Кодайның «Инеш Хари» деп музыкалыг комедиязы-биле ажыттыгган. Чыл бүрүде Сегед хоорайга болур ол солуп байырлалга чурттуң бүгү булуңнарындан болгаш даштыкыдан мун-мун аалчылар чыглыр. Бо чылгы фестивальдың программазы эң-не байлак болгаш янзы-бүрү болгаи. Хоорайга З. Кодайның чогаалдарындан тургускан концерттерни чонга көргүзер. Чурттуң музыка хөй-нитизи З. Кодайның төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюн бо чылын демдеглеп турар. Амгы үениң чуруккучуларының болгаш скульпторларының ажылдарының экспозициязын делгелеге залдарынга ажыдар, чонның танцы коллективтериниң көрүүдезин эртер.

Чайгы фестиваль үезинде ажык дээр адаанда ажаок улуг театр кылдыр хуула бээр эрте-бурунгу дуганнар шөлүн хоорайның чону «Сегедтиң эртивезин» дижирлер. Бо чылын ол шөлдүң сценазынга вентер артистер-биле чергедештир хөй-хөй чурттарның, оон иштинде Совет Эвилелиниң уран чүүл мастерлери оюннар көргүзерлер.

«Мастерлериниң ажылы» — Венгрияның улустуң уран таланлыгларының ажылдарының Балатонфюредке долгелгеани ынчаар адап турар. Ында гончар кылыгларны, даараан чүүлдерни, ыяштан болгаш демирден кылган скульптураларны, Венгрияның янзы-бүрү будунларында мастерлерниң кылыгларын делгээн. Ында делгээн чүүлдер уран кылыглар мастерлериниң республика кооперативиниң кежигүннериниң ажылдарындан тургускан. Ук кылыгларның хөй кезии чурттан дашкаар үнаурер.

КОТОНУ. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскааткан совет фильмнер неделязы Бенин Улус Республиканың улуг хоорайы Котонуда эгелээн. «Москва нерак чажынга бүзүревес» деп киноленга-биле ол ажыттынган. «Төрээн тур-раторияларынга, теплицаларга, юннаттарның дүржүлга шөлдериве барып, шинчилел экспедициязынга өөреникчилерни эдертип ап турар бис.

ГЕННАДИЙ ВЫНАЕВ боду база хамыктың мурнунда юннаттар белгүмүнүң салдары-биле мергежилии шилип алган. Бичизинде юннат чорбаан, недээ ажыл-агый эртемнериниң талазы-биле ажылдап турар ындыг эртемделии, агрономну азы биология башкызын ам Белоруссиядан тывары берге.

— Бистиң өөреникчилериниз кым болурундан хамаарылга чоокка, дыннангыр болгаш ак сетиилдиг кижилер болуп өзерии күзеп турар бис—деп, Лидия Курганова чугаалап турар. —Ол талазы-биле бойдус биске салымчаанныг башны ышкаш дузалап турар: хамык чүвениң үндезининериниң үндезини — күш-ажылга, черге, оон кырында бүгү-ле дириг амытанга ынакшылга уругларны өөредип турар.

Лидия СМИРНОВА,
ПМА-ның корреспондентизи.

ДЕШТЕРГЕ ДЕМДЕГЛЕЗЕ-ДАА...

Амы-хуунуң, албанның-даа ажыл-херектери-биле холбашкан кандыг бачым далаш чоруктар турбас дээрил. Арыг-Узуу биле Арыскан аразында орукта өрү, куду аргышкан чалаг кижилерни шагның кайы-даа үезинде көрүп болур. Оларның аразында чүүктешкилиг, чаш уруг-даа тутқан кижилер бар.

Орук-чиракчин батайынган автобус чоруастаандай бээр каш-даа чыл эрткен. Бала ийи суурнуң аразында сес улуг, биче көвүрүглериниң маңналары турлугулап, салаа дег чоон-чоон кадагаар көрзайын үнүп келгилээн. Оон хараазындан машина-балгаттың ийи суур аразынга аргыжылга аажок бергедеп турар.

Автобус байтык, чамдык үелерде почта чедирилгези безин үзүктели бээр. Садыгга шил савалар, көрүнчүк дээш чигжектиг хереклер экеп алыры берге. Оруктуң багайындан, көвүрүглериниң үрелиинден райно, совхозтан-даа чолаачылар бараан сөөртүр дээрге ынаашпас.

Орук, көвүрүглер дугайында айтырыгны хүрал-сүглаларга хөй удаа тургускан. Чоннуң чөптүг негелдезии удуртукчу эштер чүгле «хончу-караанга» демдеглеп ап турза-даа, мынчага чедир кандыг-даа түңнел кылбаан.

Оңгул-чинчил оруктарны дескилеп, ойбак-ыдык көвүрүглерни сеңгеп кылырын ийи суурнуң чурттакчылары совхозтуң удуртукчуларындан негеп турар.

А. МААДЫР-ООЛ.

ДООЗУКЧУЛАР АЪТТАНЫПКАННАР

Респотребсоюзтуң кооперация училищезиниң хуралдаар залынга садыг салбырының доозукчулары чыглып келген. Од болза 36 дугаар доозукчу аныяк садыг ажылдакчылары-дыр.

Балчый Чечек, Екатерина Оюн, Лидия Арантан, Лариса Шульгина болгаш оон-даа өске доозукчуларга тергиин экп дооскаанарның дипломун тывыскан. Доозукчуларга байыр чедирип, училищеде квалификация комиссиязының дарга-зы, Тыва респотребсоюзтуң үлетпүр баранныр килдизиниң начальныгы З. Н. Шынысгина, училищеиң директору Г. Н. Молоднова, башкылар С. Н. Стреленкая, Е. И. Дарган, бүдүүлүге өөредилгезиниң мастери И. Т. Балыкова олар чүве чугаалаан.

Аныяк садыгжылар хуваалда ёзугаар республиканың районнарынга ажылдаары-биле аъттаныпканнар.

В. МААДЫР-ООЛ.

Шынары куду

«Россия» совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың ийиги чылында 2500 тонна сигенни, 5000 тонна сенажты, 150 тонна витаминниг сиген далганын, 6980 тонна силосту белетизэр. Бо бүгүнү чогуур хуусаазында кылыры—белен эвес сорулга.

Совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүннерде мал чеминиң белетиелинде түлүк ажылдап турарлар. Ынчалза-даа ажыл шоолуг шуудавайн турар. Оон уламындан сөөлгү хүннерге чедир чүгле 135 тонна сиген, 510 тонна сенаж, 41 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттинген.

Белеткээн мал чеминиң шынары база чавыс. Лабораторияга кылган анализтиң түңнели-биле алырга, белеткээн сигенниң чүгле дең незии бирги класстыы болган. Витаминниг сиген далганының шынары база оон дээредевес.

А. ЗАЙЦЕВ.

Редакцияга чагаалар

ДЕШТЕРГЕ ДЕМДЕГЛЕЗЕ-ДАА...

Амы-хуунуң, албанның-даа ажыл-херектери-биле холбашкан кандыг бачым далаш чоруктар турбас дээрил. Арыг-Узуу биле Арыскан аразында орукта өрү, куду аргышкан чалаг кижилерни шагның кайы-даа үезинде көрүп болур. Оларның аразында чүүктешкилиг, чаш уруг-даа тутқан кижилер бар.

Орук-чиракчин батайынган автобус чоруастаандай бээр каш-даа чыл эрткен. Бала ийи суурнуң аразында сес улуг, биче көвүрүглериниң маңналары турлугулап, салаа дег чоон-чоон кадагаар көрзайын үнүп келгилээн. Оон хараазындан машина-балгаттың ийи суур аразынга аргыжылга аажок бергедеп турар.

Автобус байтык, чамдык үелерде почта чедирилгези безин үзүктели бээр. Садыгга шил савалар, көрүнчүк дээш чигжектиг хереклер экеп алыры берге. Оруктуң багайындан, көвүрүглериниң үрелиинден райно, совхозтан-даа чолаачылар бараан сөөртүр дээрге ынаашпас.

Орук, көвүрүглер дугайында айтырыгны хүрал-сүглаларга хөй удаа тургускан. Чоннуң чөптүг негелдезии удуртукчу эштер чүгле «хончу-караанга» демдеглеп ап турза-даа, мынчага чедир кандыг-даа түңнел кылбаан.

Оңгул-чинчил оруктарны дескилеп, ойбак-ыдык көвүрүглерни сеңгеп кылырын ийи суурнуң чурттакчылары совхозтуң удуртукчуларындан негеп турар.

А. МААДЫР-ООЛ.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ядролуг чепсекти шенээрии бүрүнү-биле соксадыры амыдыралга эң-не чугула болгаш дүрген хемчеглериниң бирээзи болуруи КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр медеглээш, ону боттандырар чорук боо-чепсекти эңдере бүдүрерии соксадырының хереэпге эң улуг салыышкын болуруи айыткан.

Ол талазы-биле чугаалажыышкынынардан ойталаар деп Рейганның администрациязының шиитпириңге холбаштыр КНО-нуң чиңгине секретары ядролуг чепсектиң шенелделерии бүрүнү-биле соксадыр дугайында дугуржулганы чедип алырының чугулазын КНО-нуң Кол Ассамблеязының хөй-хөй резолюцияларында айыттынганын демдеглээн. Ынчангаш хыналданың чамдык чүүлдерибиле катай хаара артқан хөй эвес айтырыгларны шиитпирлээш, бо талазы-биле чугаалажыышкынынарны чедиишкиннинг доозарының чугулазын ол медеглээн. Х. Перес де Куэльярның бодап турары-биле алырга, ол айтырыглар политиктиг тура-сорук турда. шиитпирлеттинген туруп болбазының чылдагаавнары чок боон турар. Боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш дужүрериниң дугайында дугуржулганың боттуг кезээ хереглеттиниң турар муң-муң кижилерни хостап берип турар болгай.

Амгы үеде кол-ла сорулга—продукциянның шынарын улам-на экижидери боон турарын заводтуң директорунун оралакчызы Х. Ривас чугаалаан. Бо талазы-биле комбайнны кылып турарларның болгаш олар-биле тудуш конбаалыгларының-даа курлавырлары эвээш эвес. Механизаторларны өөредири, оларны техниканы бедик мергежилдиг хайгаараан, ажыглаарынга чаңчыктырары боо-ла оон дузак чок ужур-дузалыг боон турарын ол демдеглээн. Ол сорулга-биле ай саныңда-ла комбинаттан тускай бригадалар чоруткан, шуут-ла шөлдерге баргаш, механизаторларны комбайнларны башкарарынга өөредип, олариың бүдүүлгее үезинде чедир кылдыммаан черлерин илередип турардлар. Ындыг ажылды организастаарынга боттарының ажыл-херектериниң бөзулуг-ла мастерлери — совет специалистер үнелеп четтинмес дуваны өөргүскеннер—деп, Х. Ривас уламчылап чугаалаан.

КНО-НУҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

боон турар хыналданың айтырыгларын боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле Женевада комитеттиң чоокта чаа турган ажылчын комитеди үре-түңнелдиг көрүп болуур деп, КНО-нуң чиңгине секретары санап турар.

Бүгү-ле ядролуг шенелделерии Кол Ассамблеяның шиитпирлеринде айытканын ёзугаар хорун турар керээ дугайында айтырыг талазы-биле КНО-нуң туружу Х. Перес де Куэльярның медеглелиинде айыттынган. Ол талазы-биле чогуур керээни чарар чорукту Кол Ассамблея «бирги черге-ниң чугула» керээ кылдыр, ядролуг чепсекти неитерелирви баш удур болдурбазыныче угланган чүткүлдүг чугула кезээ кылдыр көрген.

Вашингтонның эрге-чагыргазы «хыналданың аргалары идегел чок» деп сыддаган алган, ындыг керээни ажылдап кылырындан бодунуң ойталаашкынга ёзугаар КНО-нуң туружу ядролуг чепсекти бир дугаарында ажылдавас хүлээлгени бодунга алырындан ойталаанын — Рейганның администрациязының ядролуг дайынга ыяк белеткенип турарының дугайында бүзүрелдиг херечизи-дир— деп, ол солуп уламчылап бижээн.

ЛИВАН ТАЛАЗЫ-БИЛЕ РЕЗОЛЮЦИЯ

амы-тыны үнелиг дээрзиниң дугайын чугаалаан медээлер КНО-нуң штаб-квартиразында барып турар: америк бүдүүлгенин бомбалары, ракеталарга болгаш артиллерия снарядтары Бейрутта хүн бүрү дүжүп турар.

Мырнай эргежок чугула аъш-чемнерни болгаш еске-даа чүүлдерни Барыын Бейрутка чедирериниң аруун израиль шериглер дуглап алганын делегейнин Кызыл Креси телеграмма-биле дыннаткан. Ливан чазактың министрлери Х. Джумблат биле М. О. Бейдунлан адыгнан дыннадыгны КНО-нуң штаб-квартиразында таратқан. Бүдээлеттирген Барыын Бейрутка суг болгаш эргежок чугула бүгү-ле чүүлдер чок, ынчангаш дузаламчы негеттинип турар деп дыннадыгда чугаалаан.

(СЭТА).

КНО-НУҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

боон турар хыналданың айтырыгларын боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле Женевада комитеттиң чоокта чаа турган ажылчын комитеди үре-түңнелдиг көрүп болуур деп, КНО-нуң чиңгине секретары санап турар.

Бүгү-ле ядролуг шенелделерии Кол Ассамблеяның шиитпирлеринде айытканын ёзугаар хорун турар керээ дугайында айтырыг талазы-биле КНО-нуң туружу Х. Перес де Куэльярның медеглелиинде айыттынган. Ол талазы-биле чогуур керээни чарар чорукту Кол Ассамблея «бирги черге-ниң чугула» керээ кылдыр, ядролуг чепсекти неитерелирви баш удур болдурбазыныче угланган чүткүлдүг чугула кезээ кылд

ЫЫН

4-кү арын ● 1982 ч. ● август 3

Чаа өөредилге чылына белеткел

ДООСТУП ТУРАР

Ак-Довуран хоорайның Постоянный суурда № 1 ортумак школаның септелгези эрээн шуудай берген. Бо школаның дирекциязы чылдың-на өөредилге чылы доостурга, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказы болгаш хоорайның тудуг эргелели-биле тускай керээни чарып ап турар. Арыглал фабриказы бо чылын ук школаны тудуг материалдары, будуктар-биле хандырарын, соңгаларны шилдээрин, рамаларны ылырын, спорт залын шалалаарын хүлээнген. Бо хүннерге чедир комбинат ук ажылдарның барык-ла дөгерезин кылып доозкан. Үш каът школаның үстүкү ийи каъдын чугайлап, доозулап кылган, одалга системазын чаарткаш, шенелдезин эрттирген. Арыглал фабриказының ажылчыннары амгы үеде өөреникчиниң хеп уштур черинии шаараш демирин, даштыкы девискээриниң херимин кылып доозуп турар.

Арыглал фабриказына бодаарга тудуг эргелелиниң ажылчыннары керээ ёзугаар кылыр ажылдарын шынар чок кылдыр кылып азы хожудадып турар. Олар спорт залының чугайлаашкынын кончуг багай шынарлыг кылдыр чоруткынар. Тааржыр шифер чок деп тайылбыр кылгаш, тудугжулар школаның кырында солуур ужурлуг черлерин мынчага чедир кылбаннар. Сөөлүнде, хооркүүскомга илерээни болза, шифер бар, чүгле ооң хемчээлин таарыштыр кезери херек болган. Бир эвес ону ой-шаанда таарыштыр кескеш, школага эккелген болза, олар боттарының күжү-биле крышанын септелгезин кылып ап болур турган болгаш ажыл оон-даа шуудай берген турар ийин. Бедин черлер чугайлаарынга ажыглаар тускай машина чок болганындан школаның дашткы чугайлаашкыны хожудап турар.

— Ниитизи-биле алырга, башкы кадрларның четчелээшкини багай эвес. Чаңгыс-ла бо школада безин эрээн каш чыл улаштыр ажылдаан дуржулгалыг башкылар бисте хөй. Арай-ла бергедеп турар чүүлүвүс —эге класстар башкыларының чедишпейн турары. Оон аңгыда ыры, черчение, чурулга талазы-биле тускай эртемниг кадрлар эоткен өөредилге чылында бисте чок болганындан бо эртемнерге кичээлдерни өске башкылар эрттирер ужурга таваржып турган. Чаа өөредилге чылында районнуң улус өөредилге килдизи бо талазы-биле биске дузаны чидерер боор деп идегээр-дир бис —деп, бо школаның директору А. П. Кончанова чугаалап турар.

Ол хоорайның өске-даа школаларын дүвүредип турар база бир чүүл—Постоянный суурда 1170 өөреникчи өөренир чаа школаның тудуу. Бо-ла суурда № 1 ортумак школага норма ёзугаар 600 хире өөреникчи кирер ужурлуг болза, мурнунда аңаа херек кырында (комбинаттың өөредилге пунктузу-биле кады) 1130 чедир өөреникчи өөренип турган. Чаа школаның тудуу дыка шуудай берзе-даа, ам-даа кылыр ажылдар хөй. Үүрмектерин санаваска, электромонтаж, одалга системазы дээш ышкаш улуг ажылдар ам-даа доозулбаан. Ону өөренип көргеш, чоокта чаа ол школаның тудуу канчаар чоруп турарының дугайында айтырыгны Барыын-Хемчик райкүүскомунга тускай чугаалажып өөрген. Бо чугула тудугга ажылчын күш болгаш тудуг материалдары-биле кандыг немелде дуза чедирериниң тодаргай планын ажылдап кылган. Ам соңулга —бүгү күштү салып ажылдап турган, чаа школаны план ёзугаар чогуур хуусаазында ажыглалга киирери.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

КҮШ-АЖЫЛГА ХАНДЫКШЫЛ

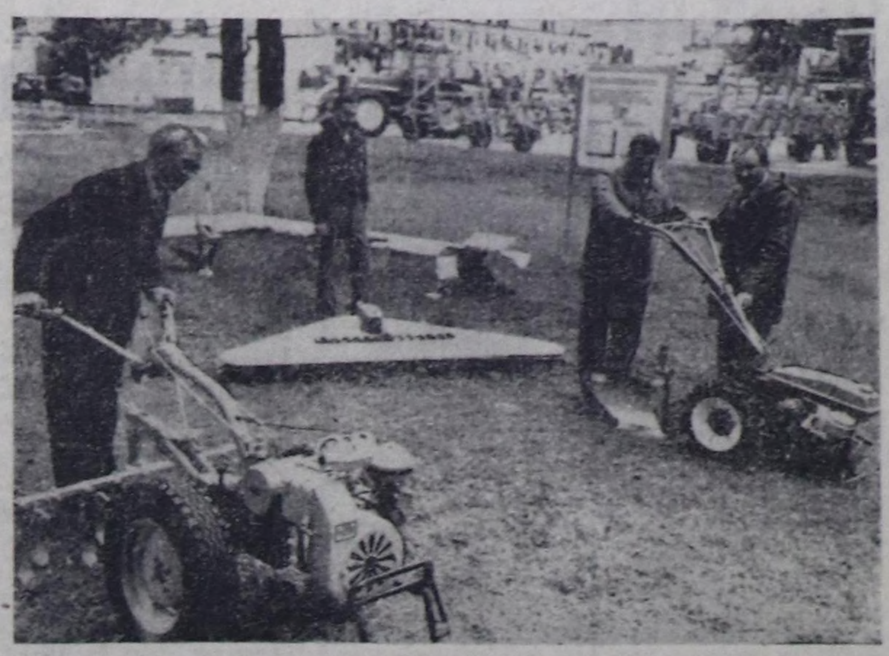

Иван Дмитриевич Пискаревтиң дайынчы орденнери ооза бар. Миномёттуң часпас шыгаакчызы бажыңында ийи бут чок чанып келген. Ынчалзажок ол катап-ла тракторунга олурупкан. Ооң дайынчы шаңналдарынга Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени немешкен. Аңаа «РСФСР-ниң кодээ ажыл-агыйының алдарлыг механизатору» атты тывыскан.

Иван Дмитриевич чеденниг, ынчалза-даа Калинин аттыг колхозунда механизаторлап ажылдавышаан хевээр. «Дайын мурнунда-ла ажылдап турдуң. Ам-даа шыдаар сен» —деп дайынга-ла балыгланган черии марля-биле шарывышаан, кадайы Дарья Ивановна оожукпаан.

— Буттар-даа канчаар. Тацылап турар кылдыр эккиртип аар бис—деп, ол хавааида дамдылап турар дерии чоттунумушаан, харылаан.

Дарья эм-оттан хаиды белеткээш, хөвеңге сиңиргеш, Иванның балыг черинге чымчактай салып берген. Ындыг хөвеңнер дөмей-ле үр туттунмас болган. Оон дүн ханчыгаштар аргып кедирерге таарымчалыг апарган. Иван оны хүндө ийи-үштү-даа кедиптер. Ынчаар балыы чоорту эттиптеп.

И. Д. Пискаревти түс черииң сес чыл школазының өөреникчилериниң болгаш кодээ аныктарының аразында бо-ла көрүп болур. Калинин суурнуң чурттакчылары коммунистиң чаныш-сыныш чок тура-соруктуун, тараажының ыдамыын магадаар. Иван Дмитриевич чаңгыс чер чурттугларының чугаазын дыңнаап, «Дашам эвес болза, бо бүгүге чедерим берге» деп, ол чаңгыс түңнелге кээр турган.

МТЗ-80-ге чедп чыл ажылдаап, ол 4 муң рубльдиң кывар-чаар материалдарын болгаш кезектерии камнап алган. Ол чаа трактор садын алырынга безин четчир. Ам ол МТЗ-80 маркалыг тракторлуг. Колхоз баштаар черииң шиитпирин ёзугаар аңаа машина база тывыскан. Байырдал соонда аалчыларны хүндүлелдиң столунче чалаан. А кажан гармонь ойнап эгелээргe, Иван Дмитриевич «Цыганочканы» бүгү аалчыларны кайгадыр таицылаан.

...Чырык, хөнү хадыңнарга бүргеткен Пискаревтериңң шеверии бажыңы онзагайланып көстүр. Оон үнген-кирген чонунга эвилең-золдек бажың эзлериниң болгаш уругларының бичии чаштарының катык-хөлүг ыыт-шимээнии үзүктелбес. Ажыдындап кезээде озалдавас кырган-ачазы чаштарынга эң-не чоок, эргим апарган.

Н. КОРНЕЕВ.

Рязанск областъ.
Новодеревенск район.

ССРЭ-ниң Трактор болгаш кодээ ажыл-агый машина тудуунуң министерствозу адырның будурулгелеринге херегленээр перспективтиг техниканың болгаш дериг-хереиселдерниң делгелгезин организастаан. Трактор болгаш кодээ ажыл-агый машина тудуунуң эртемшинчилел институнуң Москва чоогунда Ивантеевка хоорайда дуржулга заводунуң базазынга делгелгени ажыткан. Амгы үениң безик будурукчулуг комбайннарын, тракторларын, моторларын, автоматтыг технология цугумнарын болгаш өске-даа техниканы ында делгеп кергүскен.

ЧУРУКТА: биче хемчээлдиг болгаш сад-огород ажылынга ажыглаар тракторлар. Херзуп болбаазырадыр хереиселдерни ол тракторларга эптээн.

Е. АДАЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧААРТЫНГАН БҮЛҮҢ

ТАҢДЫ-УУЛА сыннық соңгу талакы эдектеринде калбак-делгем, көктүгшыктыг Межегей шыналазының дугайында ыры, шүдүк, тоолчургу чугаалар чоп ортузунда хөйү-биле тарап пептерээн. Оларның бирээзи, чоп ортузунда сурагжып тараан «Межегей» деп ырыны бистиң республикада биләес кижи ховар, харын-даа ооң таланчыг аялгазы Бүгү-эвилелдиң радио, телевидениезиин дамчыштыр Москвадан безин чангыланып, бүгү чуртка тарай бээр.

**Улуг-Хемге таваңгайлаан.
Улуг-Ййим, Кадыр-Ййим.
Уруг чаштан ойнап өскен.
Улуг шыпаа Межегейим,..**

Ам Межегей шыналазының чоок-кавы делгемнеринде, хоөу-шөлдеринде ССРЭ-ниң 50 чылы, Салчак Тока аттыг, «Коммунизмниң херели» совхозтар хөгжүп сайзыраан. Экономиказы, культуразы сайзырангай ол улуг ажыл-агыйларның бөгүнгү шапкын хөгжүлдезин көргеп кижи, шынап-ла, чаартынган чер деп чүвеге бүзүрел, сеткил-сагыжын өөрүшкү, чоргаарал доозуп келир.

Бо чылын тургустуганындан бээр 60 чыл ооң демдеглеп эрттирер деп турарывыс хөй национадлыг Төрээн чуртувыс —ССРЭ-ниң политикал-политиктиг хөгжүлдезиниң дамчыштыр Москвадан безин чангыланып, бүгү чуртка тарай бээр.

**Улуг-Хемге таваңгайлаан.
Улуг-Ййим, Кадыр-Ййим.
Уруг чаштан ойнап өскен.
Улуг шыпаа Межегейим,..**

Ам Межегей шыналазының чоок-кавы делгемнеринде, хоөу-шөлдеринде ССРЭ-ниң 50 чылы, Салчак Тока аттыг, «Коммунизмниң херели» совхозтар хөгжүп сайзыраан. Экономиказы, культуразы сайзырангай ол улуг ажыл-агыйларның бөгүнгү шапкын хөгжүлдезин көргеп кижи, шынап-ла, чаартынган чер деп чүвеге бүзүрел, сеткил-сагыжын өөрүшкү, чоргаарал доозуп келир.

Бо чылын тургустуганындан бээр 60 чыл ооң демдеглеп эрттирер деп турарывыс хөй национадлыг Төрээн чуртувыс —ССРЭ-ниң политикал-политиктиг хөгжүлдезиниң эргилдир бодап кээрдир.

Элгес, Межегейниң ажылчы чонпары ол бүгү улуг чаартылгаларның дорт киржикчилери деп чугаалаза хөөрем болбас. Олар боттарының төрээн Тыва республиказының-даа, хөй национадлыг, акы-дүнма күрүнээн —ССРЭ-ниң-даа бурунгаар хөгжүлдезин, хосталгазы, хамаарышпас чоруу дээш идепкейлиг демисежин келген болгаш демисежип-даа турарлар.

Гитлержи Германия ССРЭ-же оор өзу-биле халдаан кадыг-дошкун демиселдиң чылдарында «Бүгү-ле чүвени фронтуга!» деп кыйгырыгның адаа-биле бүгү чуртка калбарган патриотчу көдүрүлүшкүге Межегейниң араттары массалыы-биле киржип, хөйхөй чүгүрүк аъттарны, малдарны, идик-хептп, хаактарны, аъш-чемнии болгаш өскедаа чүүлдерни фронтуже халаска чорудуп, боттарының бичии-даа бол үлүг-хуузун кииргеннер. Фронтуга хөй малдарны малчын араттар Оюн Мундугу, Оюн Дамбыра, Ондар Акап-оол, самолёт тударына хөй акшаны Оюн Толгар-оол, Оюн Юмбуу, Оюн Люндюп болгаш өскелер-даа бергеннер.

БҮГҮ ТЫВАНЫҢ ажылчы чонпары ышкаш, Межегейниң күш-ажылчы араттары Кызыл Шеригге чүгле белек дузаламчызы-биле кызгаарланмайн, боттарының интернационалчы эң-сеткилдиин көргүзүп, араатанзаан дайзынны чылча шаварынга киржир изиг күзелин илередип турганнар. Ада-чурттуң Улуг дайынынга эки тура-биле О. Түметей, О. Делик-оол, О. Сотна, О. Дастын-оол, О. Ойдупаа, О. Портуй-оол, О. Куулумей, О. Ажы, О. Сединоол, О. Сокпай, О. Кара-оол, О. Санчат-оол, О. Седен-оол, М. Монгуш-оол, М. Баян киришкен. Оларның чамдыктары акы-дүнма Украинаның Ровно, Дубно болгаш өске-даа хоорай, суурларын хостаар дээш кадыг-дошкун тулчуушкуиларга маадырлыы-биле тулчуп, амы-тынын бергеннер.

Чойнуң аас-кежик, хосталга дээш демиселиниң оруу узак. Улуг салгалдың ажылхеректерии аныяк салгал уламчылаар. Межегейниң черинге төрүттүнгеш, ойнап өскен чалыы салгалдың төлөлери, школа, өөредилге черлерия доозуп, эртем-билигни чедип алгаш, төрээн республиказының улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап чоруурлар. Оларның аразында чонунга ажыктыг, буянныг, ак сеткилдиг ажылчыжи-биле алдаржып, ат-сураглыг апарган кижилер хөй. РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артистери Максим биле Кара-кыс Мунзуктарны, РСФСР-ниң алдарлыг артисти Сини-оол Оюнну, Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Владимир Монгалбиини, Борис Оюнну, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Айлымаа Оюнну, эртемденнер Оюп Толгар-оолду, Зинаида Доржуну болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Бурунгу Межегейниң черинге чаагай амыдырал ССРЭ-ниң хөй национадлыг, акы-дүнма улустарының дузаламчызының ачызында хөгжүп, сайзыраан, чечектелген. 1946 чылдың тайбың чазын сактып көрөлиңер. Арыг-Бажы, Эртине-Булак, Алаак деп черлерге чурттаи чораан хуу ажылдыг, көшкүн 30 шаа өрете коллективизациянын баштайгы базымы —мал, чер ажылының эштежилгезин организастаан. Оон үндезилекчилери О. Адыяа, О. Бады, Оюн Ендан, О. Шоктуй-оол, О. Опаа, О. Даржаа, О. Доктуп, О. Балчапай, О. Узун-Даңзын, О. Дажы-Самбуу, О. Күржепей болгаш өскелер-даа болган. Эштежилгенин хөрепгизи 24 аът, 14 андазын, 8 илнир, 20 хомут, 10 терге турган. Тараа шелү 25 гадан ашкалак. Оон төвү кылдыр амгы Алаак суурнуң үлөзи алган болгаш көшкүн араттар олче бедс көжүп эгелээн.

ЧЫЛДАР эртип, коллективтиг ажыл-агый сайзырап эгелээн. Ийи чыл эрткенде, ук МЧАЭ-ний Ленин аттыг колхоз кылдыр эде организастаан. Ол үеде Доора-Хадыңга, Кара-Булунга турган үүрмек колхозтарны Ленин аттыг колхозка улгаттыр каттыштырган. Ук колхозту дөртен чыл ажыг партия стажтыг, ам персоналдыг пенсионер Константин Дөртен-оолович Канчыыр-оол үр үеде даргалаан. Алаак суурнуң улуг кижилери ону ам безин ат, фамилиязын адаастар. Хүндүлеп «Колхоз даргазы» дижирлер. Чылдар эрткен түдүм колхозтуң ажылагыйы сайзыраан. 1955 чылда ону «Межегей» совхоз, а 1977 чылда сайзырапгай, республикада мурнакчы ажыл-агыйны ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз кылдыр эде адаан.

Совхоз амгы үениң техниказы-биле чепсегленген хөй адырлыг улуг ажыл-агый апарган. Ажыл-агыйда янзыбүрү марканың 72 автомашиназы, 120 трактор, 2300 баш бода, 16 муң баш шээр мал бар. Совхозтуң төвү Алаак суур сайзырап, чаагайжыды кылдының турар. Карл Маркс, Ленин, Гагарин, Титов аттыг сан-дорт, делгем, улуг кудумчулар ооң ол-бо талаларже чаттылгылай бергилээп. Улуг, чырык, делгем Культура бажыңы, 400 ажыг өөреникчилиг ортумак школа, участок, эмнелгези, музыка школазы, почта салбыры, аъш-чем, үлегүр бараанчырның магазиннери, столовая, амыдырал хандырылга пунтузу ажылдап турар.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз бистиң республиканың интернационалчы коллективтиң бирээзи. Оон будурулгелериңде Совет Эвилелиниң улустарының 19 национазының төлээлери чангыс өг-бүленип төлдери дег ажылдап турарлар. Оон чамдык төлээлерии адап көрээли, Совхозтуң директору В. Кожушко — украин, партком секретары А. Байгажаков —хакас, ортумак школаның директору Е. Монгуш, участок эмнелгезиниң эргелекчизи С. Монгуш дээди эртемниг аныяк тыва специалистер. Кара-Булуң сүт-бараан фермазының эргелекчизи орус кыс Ф. А. Родионова — ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутазы болгаш оон-даа өске. Совхозта ат-сураглыг кижилер хөй.

Амгы үеде интернационалчы ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң пайырадыг коллективии СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң чүүлдүт деп көргеи Аъш-чем программазын амыдыралга чедиишкиниг боттандырар, ССРЭ-ниң тургустуганындан бээр 60 чыл оюпга ажыл-ишке, амыдырал-чурттагага-даа чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш бүгү күштү салган ажылдап турарлар.

И. КЕЛИК-СЕНГИ,
журналист.

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР, ДҮРҮМНЕРНИ САГЫЫР

Республиканың ажыл-агыйларында мал чеминиң белеткели кидин түлүк. Бо чугула кампания үезинде белеткеттингеи мал чемии өртген камгалаары чугула. Ынчангаш мал чемии шыгжап, кадагалаарының бүгүле дүрүм-чурумуи шыңгыы сагыыр херек.

Өртке удур хемчег албас чорук өрт айыылыңга чедирип болур. Аңаа хамаарыштыр дааразында таварылгаларны маңаа киирип керейн. Мал чеми белеткээр агрегаттарга техниктиг хажыдыышкыннардан Бии-Хем районнуң «Саян», «Кызыл тараачын», «Хадың» совхозтарынга июльда болган өртten 16 тонна витаминниг сиген долганы өртенген.

Сигенниг, мад чеми белеткеп каан черлерге өрт айыдының болу бээрииң чылдагаапы — кол-ла кичээнгейии мал чемииң белеткелиниче угландырыгаш, а ооң кадагалалын чурум ёзугаар, өртке удур аймыд чок чорукту сагып чорударын чугулаан. өөрбейн баар таварылгаларда. Мал чеми, тараа шыгжаан черлерге, шаңгыя дүне таңныыл тургузары артык эвес. Өрт халавын баш удур чайладыр, ону болдурбас сорулга-биле сезонныг ажылга, ажаан алышкынга киржир автомашиналар тургузар черлерге, шаңнарга, складтарга өртке удур айыыл чок байдалды тургузуп, дериг-херекселдер-биле хандырарын чер-черге чедип алыры чугула. Кедээ ажыл-агый минерстводу, «Сельхозтехниканың» районнар аразыныц каттыжышкыннарының удурдукчулары ол айтырыгны шыңгыы көөр ужурлуг.

Сезоннуг ажылдар үезинде мал чеми, тараа шыгжаар черлерииң өртке удур камгалалыи баш удур эки тургузуп ап турар ажыл-агыйлар бар. Чижээ, Бии-Хемде «Өөк» совхозтуң дирекциязы (директору В. П. Бессонов, удур инженер Л. Т. Топкешкуров) ол айтырыгны чыл саиында чогумчалыг шинтпирлеп келген. Тараа, сиген шөлдерии өртten камгалаары-биле мында дилиндектер чарып турар. Дүжүт ажаалдазының сезоннуг ажылы эгелээр мурнунда аңаа киржир кижилерге өртке удур хемчеглерни таныштырып, өөредип турар. Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң удурдукчулары бо айтырыгже база чогуур кичээнгейни угландырып турар. Сезоннуг ажылдар үезинде өртке удур болуктуң кежигүннери хову-шөлдерге, шаңнарга, складтарга дүн-хүн чок хайгааралдарны чорудуп турары эки. Ажыл-агыйжы чоруктуң херечизи ол.

Чамдык ажыл-агыйларда үстүнде ажылды чогуур кичээнгейге албас таварылгалар бар. Чөөп-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды районнарының совхозтарында өртке удур хемчеглер кошкак алдының турар, мал чеминиң белеткелинге, тараа ажаалдазыңга кирер машинатехника өрт өөрер дериг-херекселдер-биле четче деритинимээи. Оон-биле кады Каа-Хем районда «Совет Тыва», Чөөп-Хемчик, Кызыл районнарда «Тыва», «Сукпак» совхозтарда бо ажыл база кошкак. «Тыва», «Сукпак» совхозтарының теп шаңнарынга эрткен чылын болган, өрт бо чылын ында удурдукчуларны кичээндирбээн.

Белеткеттингеи мал чемии чидириг чокка кадагалаары—чугула айтырыг болганда, өртке удур хемчеглериңиң бүгү-ле арга-хевирии, дүрүмнерии ажыглап билир болуру болгаш ону сагыыры чугула. Ол хемчеглериңиң бедүүн хевирлерии маңаа көргүзүп көрейн. Кедээ ажыл-агый машиналарының ыш үпер хоолайларынга от эртпес тускай херекти тургузарын чоллаачылардан, механизаторлардан пегээр. Кывар-чаар материалдар кудар саваларың токтуг, тогузбезин хынаары чугула. Комбайнларга болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарынга кывар-чаар материалдарны кударын чүгле тускайлап кердүгеи черлерге чорудар. Комбайнны кандыг янзылыг дериирил? Өрт өөрүрер ийи херекселди, ийи демир-хүүректи, ийи ширбилди, 1—1,5 дөрбелчии метр хемчээлдиг кидисти ийикпе, азы постуң сава ишти сугну, демир-хуунду аңаа тургузар.

Тараа, сараат, сиген чоогунга өрт үнген таварылгада тараанш, сараатты долгандыр черии ийи метр кылдыр үзүктей чарар.

Шаңны тургузарда дараазында үүлдерни сагыыр: аргалыг-ла болза ону чурттакчыдыг черлерден, мал кажаалларындан, аргыжар улуг оурктан ырады, суг чоогунга тургулары күзенчиг. Бир эвес ол тараа аразында ийикпе, азы сигенниг черде тургустунган болза, ону долгандыр дөрт метр хире черииң отъсигенин аштап-арыглаар болгаш камгалад шугумуи андалып-биле чарып тургузар. Шаң тараа, сиген аразында болза, дүшеки ээлчег үүлге электри чырыынга ажыглаар үжурлуг. Тараа, сиген шөлдерии, хову турлагларын, шаңнарны хайгаарап, хынаар аъттыг, чадаг кижилерни тургузары чугула.

К. КАЛБАК.

ПХМ-зиниң өртке удур кылдизиниң улуг инженери.

Август 3-тен 5-ке чедир телевидение

АВГУСТУҢ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 9.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес», 9.55 — «Частыг портрет». Уран-чечен фильм. 11.25 —Телемедээлер. 11.30—14.15 —Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер программазы: «Мецээ дегбе», «№ 13 шүүргедекчи». 15.15 —«Авам школазы». 15.45 —Бүгүдеге стадион. 16.15 —Орус чугаа. 16.45 — «Хөглүг нотажыгаштар». 17.00 — 17.15 ← Чапсар. 17.15 — «Экономика камналгалыг болур ужуругу». Бригадаларны органнастарары — чогаадыкчы ажыл болур. 17.45 — Футбол лугайында доңчулал. 18.15 — Партинниң планнары —улуттуң планнары. КАТЭК Шарыпово хоорайны тудармының айтырыглары. 18.45 —Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15 —«Элоп» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүргелеи. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.30— «Пога болган байырлал». Музыка программазы (Франция). 22.25 —Бөгүн делегейде. 22.40 — «Сконинонуп ус-дарганнары». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүргелеи. 23.00 —00.45 —Футболга ССРЭ чемпионазы. «Динамо» (Минск) — «Динамо» (Тбилиси). Минскиден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

ИЙИГИ ПРОГРАММА

12.00 — «Уругларга фильм: «Арыгда чайганыыш». Уран-чечен фильм. 13.05— Француз «дыл. Өөредилгениң ийиги чылы. 13.35 — Ада-пелер, силерге. 14.05 —«Кончүгла дүрген амыдырал». Эртем-пептереддиг фильм. 14.25 — «Эртем амыдыралы». 14.55 Мотоспортка ССРЭ чемпионазы. Сайлыг орукка чарыш. Уфадан дамчыдар 15.25 — «Женя моортайкыгаш болгаш шимчээшкин дүрүмүнүн дугайында». «Енот хензигбей». Мультфильмнер. 15.50— Телемедээлер. 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Документалдыг фильмнер программазы: «Өнчүге алган шинээ-бажың», «Даларык рыцарь дугайында тоол».

МОСКВАДАН

19.00 —Улустуң аялгалары («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.15 —«Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.30 — Чарлалдар. 19.35 —«Ногаан бүрү-биле чугаа». Эртем-пептереддиг фильм.

МОСКВАДАН

19.45 —Орус улустуң ырызының концерти. 20.00 —Тамыктыг удурлар, чаштар!». «Валя үгбайның чугаазы». 20.15 —«Делегей панорамазы». 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35—23.00— «Кандыг-даа ажыы чок». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү.

АВГУСТ 4-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер: «Винни-Пухтың», «Винни-Пух аалдан чорупкан». «Винни-Пух болгаш ишчи хүн». 9.35 —«Звон». Уран-чечен телефильм. 11.20 —Телемедээлер. 11.25 — 14.15 —Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер программазы: «Бажыңы». «Никифоровичилер». 15.25 — Уругларга фильм: «Кырган мастериниң чагыы». 1-ги серия. 16.30 — «Чүрттүп шөлдериңде». Казахстанда дүжүт ажаан алышкынынга белеткел дугайында. 16.45 — 17.00 —Чапсар. 17.00—«Горнистер, харылаңар!». 17.45— «Аныяктар адрестери». 18.45 —Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15 —«Маадырлыг чөрүм». Сталинград тулчуушкуунуна 40 чылынга үткүштүр. 19.45— «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 22.20 —Бөгүн делегейде. 22.35—23.10 — С. Рахманинов — «Симфониялыг таңылар».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 —Уругларга фильм: «Бешки уздун». 13.25 — Немец дыл. 13.55 —Социалистиг улус ажыл-агыйы. 14.40 — Орус чугаа. 15.10 — «Музейлерни болгаш делгелгеге залларын дүргээр». «Ярославлдың тывыштары». 15.35 — «Электрижиттинген Россияны көрүп тур мен». Эртем-пайыбырлыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 15.55 —18.15 — Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.00 —Е. Сапогова ырдаар. Свердловскиден дамчыдылга. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.15 —«Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.45 — Киножурнал. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Дедир-таван зоопаркта». Мультфильм. 20.15— «Көстүп турза-даа, бүзүренчиг эвес». Кинокапсырылга. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —«Чүгле мюзик-холлда». Уран-чечен телефильм. 22.40 — «Индигирниң тоолдары». Эртем-пептереддиг фильм. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионазы. «Торпедо» (Москва) —«Спартак». Чапсар үезинде —документалдыг телефильм.

АВГУСТУҢ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Сагык иштинде ыт». Мультфильм. 9.15 —«Кино ани-чоруктарының клуву». 10.15 — «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 14.15 —Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер программазы: «Бажыңы». «Никифоровичилер». 15.25 — Уругларга фильм: «Кырган мастериниң чагыы». 1-ги серия. 16.30 — «Чүрттүп шөлдериңде». Казахстанда дүжүт ажаан алышкынынга белеткел дугайында. 16.45 — 17.00 —Чапсар. 17.00—«Горнистер, харылаңар!». 17.45— «Аныяктар адрестери». 18.45 —Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15 —«Элоп» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүргелеи. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.30— «Пога болган байырлал». Музыка программазы (Франция). 22.25 —Бөгүн делегейде. 22.40 — «Сконинонуп ус-дарганнары». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүргелеи. 23.00 —00.45 —Футболга ССРЭ чемпионазы. «Динамо» (Минск) — «Динамо» (Тбилиси). Минскиден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

ИЙИГИ ПРОГРАММА

12.00 — «Уругларга фильм: «Арыгда чайганыыш». Уран-чечен фильм. 13.05— Француз «дыл. Өөредилгениң ийиги чылы. 13.35 — Ада-пелер, силерге. 14.05 —«Кончүгла дүрген амыдырал». Эртем-пептереддиг фильм. 14.25 — «Эртем амыдыралы». 14.55 Мотоспортка ССРЭ чемпионазы. Сайлыг орукка чарыш. Уфадан дамчыдар 15.25 — «Женя моортайкыгаш болгаш шимчээшкин дүрүмүнүн дугайында». «Енот хензигбей». Мультфильмнер. 15.50— Телемедээлер. 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Документалдыг фильмнер программазы: «Өнчүге алган шинээ-бажың», «Даларык рыцарь дугайында тоол».

МОСКВАДАН

19.00 —Улустуң аялгалары («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.15 —«Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.45 — Киножурнал. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Дедир-таван зоопаркта». Мультфильм. 20.15— «Көстүп турза-даа, бүзүренчиг эвес». Кинокапсырылга. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —«Чүгле мюзик-холлда». Уран-чечен телефильм. 22.40 — «Индигирниң тоолдары». Эртем-пептереддиг фильм. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионазы. «Торпедо» (Москва) —«Спартак». Чапсар үезинде —документалдыг телефильм.

АВГУСТУҢ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Сагык иштинде ыт». Мультфильм. 9.15 —«Кино ани-чоруктарының клуву». 10.15 — «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 14.15 —Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер программазы: «Бажыңы». «Никифоровичилер». 15.25 — Уругларга фильм: «Кырган мастериниң чагыы». 1-ги серия. 16.30 — «Чүрттүп шөлдериңде». Казахстанда дүжүт ажаан алышкынынга белеткел дугайында. 16.45 — 17.00 —Чапсар. 17.00—«Горнистер, харылаңар!». 17.45— «Аныяктар адрестери». 18.45 —Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15 —«Элоп» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүргелеи. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.30— «Пога болган байырлал». Музыка программазы (Франция). 22.25 —Бөгүн делегейде. 22.40 — «Сконинонуп ус-дарганнары». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүргелеи. 23.00 —00.45 —Футболга ССРЭ чемпионазы. «Динамо» (Минск) — «Динамо» (Тбилиси). Минскиден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

ИЙИГИ ПРОГРАММА

12.00 —«Кеминг үүлгединиккин». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 1-ги фильм—«Метелээшкин». 1-ги болгаш 2-ги серилар. 14.15 —Испан дыл. 14.45 — Чадаг-терге спортуунга ССРЭ чемпионазы. Төөгүге чарыш. Крылатское «спортплекстеи дамчыдылга. 15.00— «Аваа-ла бодум селгүүстеи чоруул Моортай». Мультфильм. —15.20 — «Авам школазы». 15.50 — Телемедээлер. 15.55— 18.15 —Чапсар. 18.15 — «Чылыгларның чогаалыгазы». Уругларның «Сидуоки» («Япония») ансамблиниң концерти. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 —«Сээн оруун далайзаалга». Документалдыг фильм. 19.05 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.20 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30 —Бах-Чөөйн. «Чакона». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.50 —«Йонгар сен 17-линиде». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Тимка болгаш Димка». Мультфильм. 20.15 — «Чүрүкчүлер дугайында чугаалаар». М. Сарын. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —«Эриктиң херээ». Уран-чечен фильм. 23.15—00.00 — Бокска ССРЭ чемпионазы. Донецкиден дамчыдылга.

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге кезек чаъстаар. Соңгубарыын чүкче угланыышкынында 9—14 метр чедер. Агаанның температуразы 20—25, чамдык районнарга 12—17 градус чылыр.

Кызылга дыммыралыр, таарга Хат кошкак. Агаар хүндүе 22—24 градус чылыг болуур.

Редактор В. С. ШАРАВПИ.

КИНО

АВГУСТ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даңгырак болгаш аазаашкын» (2 серилыг) 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ол болгаш океан» 10.00, 11.40. «Ыржым алгызы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чүе өөрүшкү болгаш улуг ажылдыышкынның ному» 14.30, «Айтырыглыг ынакшыл» 16.50, «Сынатруктуң бажы» 18.40, 20.50 (узаткан) шактарда.

«ЧАЙГЫЫ»: «Бо чорук хайгыылга болган» 15.00, «Үеневгейжик» 17.00 (узаткан), 20.00 (узаткан) шактарда.

1983 чылдың солуннарының болгаш журналдарының чагыдылгазы август 1-ден эгелээнин «Союзпечать» эргелели дыңнадып тур. Чагыдылга

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 181 (11979) | 1982 чылдың август 4, среда | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 3 кеп.

АКЫ-ДУҢМА ӨГ-БҮЛЕДЕ

ССРЭ-ниң УАЧД-де «Чаңгыс ай өг-бүледе» деп делгелгеде Молдав ССР-ниң делгирлери молдав улустуң чедишкиннериниң чайынналчак көрүнчүү бооп илерээр. Август 2-де ында экспонаттар удам көвүдээн. Оларны Молдав ССР-ниң хүннеринге киржири-биле найысылалда келген республиканың төлээлекчилери аккелген.

Аалчыларны Киев вокзалынга чүректиң ханызындан чылыг байдалга уткаан. Бистиң чуртувустуң аку-дуңма улустарының деткимчезинин ачызында чедип алган чедишкиннеринге молдав улус чоргаарланып турар деп аңаа болган митингиге демдеглээн. Социал-экономиктиг хөгжүлдениң бедиинче бүзүрелдиг базымның дугайын ССРЭ-ниң УАЧД-де юбилейжи делгелгениң үүлдери хереченип турар. Молдавия — садтарның болгаш виноградтың ораны, чуртка ногаа консерваларының, кат-чимис компоттарының болгаш чулуктарының эң улуг берикчизи. Оон чер ажылдыглары виноград чылдазының ниити эвилел хемчээлиниң барык дөрттүң бир кезиин берип турар. Үлетпүрүн хөгжүлдээн кайгамчык: амгы үеде республика чаңгыс неделя дургузунда 1940 чылда берип турганындан хөй продукциялы бүдүрүп турар. Оларның станоктары, комбайннары, тракторлары, электроннуг дериг-херекселдери он-оң даштыкы чурттарда билдингир. Чиик үлетпүр, тудуг материалдарын кылыры дүрген хөгжүп турар.

Молдавияның чер ажылдыларының чедишкиннери кооперацияга болгаш интеграцияга үндезилээш көдээ ажылагый бүдүрүүшкүнүн специализастаары болгаш концентрастаары чокка болдунмас турган. Делгелгенің элээп кезиинде республиканың агроүлетпүр комплекизинин хөгжүлдезин көргүзүп турар. Ында ам 50 каттыжышкыннар бар. Молдав ССР-ниң ажылчы чоннары чурттуң Аъш-чем программазын күүседиринге долу шинчирлиг.

Молдавияның артемденнериниң чедишкиннери илден. Улус ажыл-агыйынга чүс-чүс ажылдан кылышкыннарны, кол кезиин бүдүрүлгелериниң чагыгларын ёзугаар, ажыглап киирген.

Молдав улустуң уташ-бодал өзүлдези делгелгеде тода көргүстүнген. Литературазы, музыказы, чурулгазы хөй национал совет культураның үнелиг эртинелериниң аразында киргеп.

(СЭТА-ның корр.).

ҮШ ХОНУК МУРНААН

Кызыл хоорайның үлетпүр будурулгелериниң коллективтери август айның күш-ажылчы үлүүнче үш хонук бурунгаар — июль айның сөелгү неделязында киргеннер. Бирги чартык чылдың түңнели-биле Кызыл хоорай СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Шилчиир кызыл тугун чаалап алган. Ол күш-ажылчы чедишкиннің темпизи июль айда база кудулаваан. Продукция будурелиниң хемчээли улгатса-даа Кызыл хоорайның индустриязы эрткен чеди айларның планындан ажыр барык-ла бир миллион хире рубльдин продукциязын будурген.

Хоорайның мурнакчы будурулгелери — Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйының, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, № 1 АТБ-ниң болгаш еске-даа организацияларның коллективтери дең-дески темпилиг ажылдап турарлар. Кол будурукчу фондуларны ажыглаарының ажыктыын экижиткенииниң күсели-биле күш-ажылдың будурукчулүү бедээн. Хоорайның үлетпүр будурулгелери продукция будурелиниң хемчээлин эрткен чылдың бо үезиндеги денелиниден 3 хуу улгаттырганын эрткен 7 айларның түңнелдери көргүскен.

Кызыл хоорайның үлетпүр будурулгелери ССРЭ-ниң 60 чыл болур ооң төлептиг үүкүп алыр дээш күш-ажылчы залчээн уламчылап турар.

Н. ВАНЬКОВ.

ПЛАНДАН АЖЫР

Он бирги беш чылдың ийи-ги чылының бирги чартында «Искра» совхоз 288 тонна суттү курүнеге саткаш, планныг онаалдазын 108,6 хуу күүсеткен. Саанчылар ол чедишкиннің ССР Эвилелиниң 60 чыл оюнга тураскаадып турар.

Хөй сүт будурелиниң талазы-биле социалистиг чарыштың мурнакы олуруун Моңгуш Күпзеңмаа, Куулар Айланмаа, Малина Моңгуш ээлеп турар. Олар эрткен чартык чылда бир инекке онаалтыр 1131—794 килограмм сүттү сагганнар.

Саанчылар ам тос айларның планын хуусаа бетинде күүседир дээш шудургу ажылдан тураргар. Мал чеминиң белеткели ажыл-ишке кансырлажып турза-даа, олар хүлээлгезин күүседип шыдаар дээрзинге бүзүреп болур.

А. МОНГУШ.

МАССАЛЫГ

Ниитининң малынга-бызыг чем-суур тургузар талазы-биле ажыл Тожу районнуң «Май 1» совхозта массалыг. Кайда-даа сиген кезилдеи, сидос салыышкыны, будук-бүрү чылдазы түлүк.

Сөелгү он хонукта социалистиг чарыштың **тиилекчизи** Моңгуш Калзаның бригадазы болган. Ол бригада айыткыган үениң дургузунда 61 тонна сигенни белеткээн болган 98 тонна силосту салган. Ийиги черде —Довурак Хеймер-ооллуң бригадазы.

Мал чеминиң белеткединде суурнуң чурттакчылары база дузалажып турар. Ында демниг иштиң түңнелинде мал чеми белеткээриниң планы күүсеттинер дээринге чиганиг турбас.

Д. АЙЫЫР-САНАА.

Элбек дүжүттү — Төрээн чуртка

КҮРҮНЕ ШЫГЖАМЫРЫНЧЕ

КРАСНОДАР. (СЭТА-ның корр). Кубаның шөлдеринде күрүне шыгжамырынче ийи миллион тонна тараа кирген. Элеваторлар болган хүлээп алышкын пунктулары ажыл-агыйлардан бир миллион 200 мун тонна күзүн чажар чаагай кызыл-тастыг хүлээп алган. Күрүнеге тараа садыышкыны ам-даа уламчылавышаан.

Кубаньның ховуларынга комбайннар дүн-хүн дивейн тарааны кестирип, бастырып турар. Коренов районда «Коммунизмче орук» колхозтун комбайнери В. Шаршак ажаалданың мурнуку одуруун ээлээн. Ол 10 мун центнер тарааны крайга эң бир дугаарында бастырган.

Күзүн чажар тарааның ажаалдазын доозун турар ажыл-агыйлар бүгү-де сөөртүлге транспортун дүжүттү күрүне шыгжамырынче сөөртүр ажылче мөөнизэн. Электроннуг саналга машиналарының дузазы-биле тургустунган график ёзугаар шан—элеватор аразында оруктап 50 мун чүк машиналары чоруп турар. Тараа сөөртүр конвейерлер хөй чүк сөөртүр автомашиналарны болгаш автопоездилерни чүдүруп турар. Ол чорук күрүнеге тараа дужаарының темпизин дүргеледирине улуг улуг хүүну киргеп.

БҮДҮН ЧАРТЫК КАТАП

ДИВНОЕ. (Ставрополь край). (СЭТА-ның корр. Н. Стяжкин). Ажаалданы үлегерлиг эрттирер деп эгелээшкинниң үндүрүкчүлери Апанасенко районнуң тараажылары Ставрополь-дың ховуларында тарааны чыл планындан артыкка элеваторларже сөөртүп эгелээн.

Күрүне шыгжамырынче 85 мун тонна кызыл-тас урдунган. Оон үштүн ийи кезии эң чаагай сорттар. Апанасенко аттыг, «Правда», «Коммунизмче орук», «Россия», Ленин аттыг колхозтар күрүнеге тараа садарының планын бүдүн чартык катап ажыр күүседир деп хүлээлгени алган.

Бүрүнеге пландан ажыр тараа садар ажылды ховү черниң үш районга боттандырып эгелээн.

ДУРЖУЛГА СТАНЦИЯЗЫ: АЖААЛГА ЭГЕЛЭЭН

Бо чылын көк-тарааның үнүжү чаагай. Кижи бажын ажыр өзе берген деп болур чаагай тараа аразында чораан комбайннарны көөрге, далай чалгыынга чайгаткан корабльдер-ле. Оларның эрткен оруунга кестинген чаагай тарааның чалдары кырлайып чыдып каар. Көк-тарааның баштайгы шенелде кезилдезин Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының механизаторлары — П. И. Адаев база ооң аныяк дузалакчызы Петр Астанин олар бо хүнперде эгелей берген.

Хоочун механизатор Николай Иванович Адаев үжен чедиги күскү чымыжыпче кирип турза-даа, көк-тарааның мындыг чаагай дүжүдүн бир дугаар көрүп турар.

Шынап-ла, чаагай үнген тараа механизаторларның өөрүшкүзү. Баш бурунгаар сапалга-биле гектардан-на 15 центнерни алыр болза, 1200 гектардан элбек дүжүт алдынары чугаажок.

Ажаалданың дөртку хүнү. Бышканнап кескен тарааны бастырары-биле механизаторлар немей кээп эгелээн. А комбайннар өске шөлче бышкан тараалап оруун улаар.

— Эр-хей-дир сен, Петр— деп, ажин Адаев мактаан.— Менден чыда калбадың. Шак ынчаар тут!

Алдынналчак сарыг баштыг, тырық мага-боттуг Петя хүлүмзүрээн. Комбайнга олурган баштайгы хүнүнден-не хоочун тараажыга мактадыры аңаа тааланчыг болбас арга чок. Олар хүнүң-не түс-түзунда 5—6 гектардан эвээш эвес тарааны кезип турар. Дөрт хонук дургузунда олар 200 ажыг гектар шөлдүң тараазын кескен. Шөлде ажыл эртенги хаядан кежээки хаяга чедир кыптыккан.

ЧУРУКТАРДА: (солагай талдан) Петр Астанин биле ооң дагдыныкчызы Н. И. Адаев; тараада комбайннар.

С. И. ИЛЬИННИҢ фотолары.

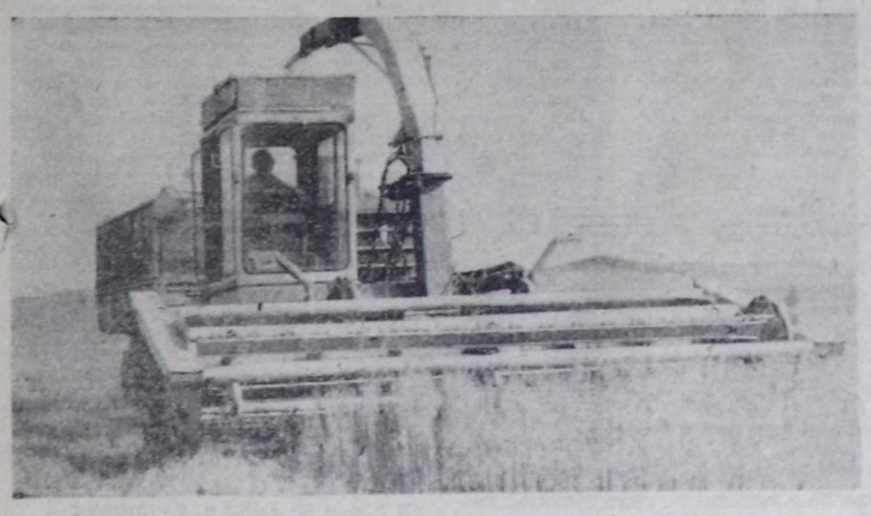

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ АКШ-ТЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНГЕ БИЖИИ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Ливанда байдалдың шыңгыызы-биле дүшкүүрлүг апарганынга холбаштыр АКШ-тың президентизи Р. Рейганга хууда чагаа-бижик чоруткаш, от соксадыр дугайында дугуржулганы база катап үреп. Барыын Бейрутче улуг шаап халдаашкыныы кылган Израильдиң араатанзыг үүлгединшкининче ооң кичээнгейин угландырган. Ол тайбың чурттакчыларны кээргел чокка узуткап, хоорайны буза шаап, үргедип турар.

Л. И. Брежнев Баттышкан Штаттарның президентизин Бейрутта кижилерни узуткап турарын соксадыр дээш болдунар аргаларын ажыглаарынче кыйгырган. Байдалдың шыңгыы болгаш дүшкүүрлүг бооп турары ён-не соңгаарладып болбас хемчеглерни алырын негеп турар деп, ооң чагаа-бижиинде чугаалап турар.

Ливанның таваржып турары айылы, ыдангыяда, ооң найысылалының чурттакчыларының өлүм-чидимни агрессорну соксадып шыдаар тургашла, ону кылбаап кижилернин арын-нүүрүнден арыглаттынмас чорук болурун Совет күрүнеинин баштыңының чагаа-бижиинде демдеглээн.

(СЭТА).

АГРЕССИЯНЫ СОКСАДЫРЫНЧЕ ИЗРАИЛЬДИ АЛБАДААР

СЭТА-ның медеглели

Израиль шериглер бүзээлеткен Барыын Бейрутче калбак шаап халдаашкынны эгелээн. Хоорайның эрес-дидим камгалакчыларынга удур израиль шеригниң улуг күштүг кезектерин — танкыларны, самолёттарны, үгер-бооларны, дайынчы корабльдерни октаан. Хоорайның тайбың чурттакчыларындан өлгеннер улам көвүдеп, чуртталга бажыңнарының кварталдары үрелип, госпитальдар безин дээрбечи ёзунуң халдаашкынынга таваржып турар. Даштыкы алчин черлеринче үгер-боо-биле хөме боолап турар. Израиль араатаннарның Бейрутта кылып турар үүлгединшкиннери ливан болгаш палестин улустарыны когун үзе үзуткаар дээш оралдажышкын бооп турар.

Ливанның найысылалын узуткаары — израиль аг-шеригларының чаа араатанзыг үүлгединшкини бооп турар. Бейрутту бүзээлээрин доп-дораан соксадырын негээн Айыыл чок чорук чөвүлелиниң шинчирин израиль тоон көрбейп турар.

Израиль биле Баттышкан Штаттарның кады кылган үүлгединшкини бо таварылгада база катап улам тодаргайыбиле кестүп турар. АКШ Айыыл чок чорук чөвүлелиниң бүзээлээшкинии соксадыр дугайында негелдезии деткивейн, Израильдиң чагырыкчы белүктерин ливан пайысылалды штурмнаарынче күткээн кара чангыс кежигүн болган. Америк администрацияның «тайбың күзелдиг» чүткүлүнге даянып алгаш, агрессор, амгы шаап халдаашкынны кылыр күштү мөөнизэн. Бо бүгү фактылар Тель-Авив-биле кады Вашингтон ол үүлгединшкиннер дээш харыысалганы чүктээр апаарының дугайын бүзүрелдии-биле бадыткан турар-дыр.

Израиль шериглериниң Каттышкан Штаттарның дузазыбиле Ливанда кылып турар араатанзыг үүлгединшкиннери бүгү делегейде удурланыышкынны болгаш киленээшкинии болдуруп, Чоокку Чөөн чүкке алаанаажыр болган удур-дедир туржурунуң чаа үндезинин тургузуп, Израильбиле араб күрүнелериниң болгаш улустарның аразында ылгажыр чорукту улам ханыладып турар.

Кым кижилериниң ажыг-шүжүүн, хилинчек-качыгдалын сагыш-сеткилиниң ханызындан медереп билирел, ол ливан черде араатанзыг агрессорнуң үүлгедии турары масса-лыг өлүрүүшкүнүн доп-дораан соксадырын негеп турар. Израиль бодунуң үүлгединшкиннери-биле бодуң делегей ниитилежилгезининиң чүткүдүн болгаш негелдерин каржызы-биле үрээш, бодун ол ниитилежилгеден оспаксырадып турар.

Совет Эвилелиниң удуртукчулары агрессияны соксадыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни алырын моон соңгаар чылдырын болбас деп санап тураралар. КНО-нуң Айыыл чок Чорук Чөвүлели Каттышкан Нациялар Организациязының Уставында кердүгенин ёзугаар агрессорга хамаарыштыр бүгү хемчеглерни алырын дүргедедирп эргежок чугула апарган.

ЛИВАНДА БАЙДАЛГА ХАМААРЫШТЫР

НЬЮ-ЙОРК. Ливанның чазааның дилээн ёзугаар дүрген чурум-биле чылдырган Айыыл чок чорук Чөвүдели резолюция хүлээп алгаш, КНО-нуң хайгааракчыларын Бейрут районунга доп-дораан сайгарп тургузар кылдыр КНО-нуң чиңгине секретарын төлээлеттирген. Ливанда дайылдажышкынны болгаш бүгү-ле дайын чорудулгаларын доп-дораан соксадырын Айыыл чок чорук Чөвүдели эрткен четвертте хүлээп алган резолюциязында шыкаап, Израильдиң чазаанидан база дагын негээн.

* * *

БЕЙРУТ. Израиль шериглериниң август бирде эгелээн узуг хемчээлдиг шавар халдаашкынын Барыын Бейруттуң камгалакчыларының эрес-маадыр болгаш туруштуг чорууның ачызында ойтур шаапкан. 80 солдадын болгаш офицерин база 300 ажыг танкыларын, бронетранспортёрларын оскугаш, израиль агрессорлар дайылдажышкынны соксадырының эөлчеглиг, сан талазы-биле тоску дугуржулгазын кылып ужурга таварышкан.

Август бирдеги тулчуушкуннар израиль армияның Ливанче халдаан үезинден бээр эң-не кадыг-дошкун болган. Эжелекчилериниң корабльдери, танкылары болгаш артиллериязы хоорайны 15 шак дургузунда күжениишкиниг бомбалаан. Израиль самолёттар чурттакчылар ышкаш ажыг районнарынче улаштыр-улаштыр халдагылаан. Хоорай камгалакчыларының санап кергени-биле алырга, израиль дээрбечилер Барыын Бейрутче болгаш ооң чоок-кавызынче барык 180 мун снарядтарны, ракеталарны, бомбаларны салып үндүргеп.

Барыын Бейруттуң он-оң мун чурттакчыларынга августуң бир коргунчуг халаптың болгаш чүүң-биле-даа плереттинмес човаланның хүнү болган деп, Лондонның «Таймс» солуну бижээн. Хоорайда ерттер ам-даа кыпышаан. Эмнелгелер чык долган. Израиль снарядтардан, кассеттиг, шариктиг, фосфорлуг бомбалардан чүгле август бирде безин 200 чыгам тайбың чурттакчылар елген. 400 ажыг кижи аар балыгланган. Бүдүн-бүдүн кварталдарны барык бүрүн узуткаан.

* * *

НЬЮ-ЙОРК. Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюциязын күүседири-биле бодунуң кылган баштайгы базымнарының дугайында КНО-нуң чиңгине секретары Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң иletкелкирген. Илеткеден билдинин турарын ёзугаар алырга, КНО-нуң бүзүреттирген чогуур эргелиг кижилерин Бейрутче киирериниг Израиль даалшайын турар. Израильдиң дээрбечи үүлгединшкиннерин оларның хереченнер бээринден агрессорларның состин турары ол деп чүве биллинг берген. Чоокку Чөөн чүкке тайбынчыдылганың негелдерин күүседирин хайгаараар талазы-биле КНО-нуң штабының начальныгы Гана чурттуг генерал-лейтенант Э. Эрскин Израильдиң даштыкы херектер министерствозунуң албан-дужаалдыг төлээлекчилери-биле КНО-нуң чиңгине секретарының айтышкынын ёзугаар ужурашкаш, олардан чогуур тодаргай харыны албаан. Оларның сестери-биле алырга, айтырыгны Израильдиң министрлер кабинединиң хуралынга чугаалажыр кылдыр тургускан.

Ынчаарга Ливанның чазаа болгаш Палестинаны хостаарының организациязы КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюциязын күүседиринің негелдерин хандырарынга боттарының белеңиниң дугайын КНО-га доп-дораан дыңнаткан.

(СЭТА).

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

Продуктуларга хумагалыг болбаска

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга продуктуларга хумагалыг болуру, оларны камналгалыг чарыгдаары хереглелдиң бедиң культуразының демдээ болур деп демделээн. Республиканың садыг организацияларында хлебти болгаш хлеб.булочка кылыгларыны, мал продуктуларын камналгалыг чарыгдаар талазы-биле ажылды сөөлгү үеде идепкейжидип турар апарган. Садыг министерствозу болгаш Респотребсоюз аъш-чем курлавырларын чер-черге камнаар талазы-биле эвээш эвес сүмелерни үндүрген. Од болза СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле хемчеглер болуп турар.

Садыг министерствозунуң коллегиязынга РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң блюдаларны белеткээриниң шынарының, аъш-чем курлавырын чеп ажыглаарының талазы-биле айтымшкыннарын күүседип турарының дугайында Кызылдың столоваялар болгаш рестораннар трезинин, Хову-Аксының холушкак садының удуртукчуларын дыңнаан.

Аъш-чем продуктулары бүдүрүп турар бүдүрүлгелер продуктуларның шынарын бедидер, курлавырларны камнаар ажыдарны чорудуп турар. Чижек кылдыр алырга, Кызылдың эът комбинады (директору Б. М. Конуспаев) бүтүн-де эът продуктуларны сайзырады кылгаш, эң хөй продукцияны алыр хемчеглерни ап турар. Мында артынчы барык чок апарган, янчангаш комбинат карылгалыг бүдүрүлге турганындан рентабельдиг апарганы таварылга эвес, Кызылдың аъш-чем магазиннери фондудан дашкаар продукцияны ап турар, оларны хереглекчилер күзелдин-биле садып алыр апарган.

Кызыл-Мажалыктың эът комбинадында байдал шуут еске. Ында стандарт чок продукция үндүрүп, Күрүнспекцияга үргүлчү холудуп турар. Оларны катап ажылдап кыдыштыкынче киирерге чидиргилер болуп тұрар. Бо болза ында мал продуктуларын хумагалыг көөр чорук чок доорзин хереглеп турар.

Тываның сүт комбинадының чамдык бүдүрүлгелериниде продуктуларны камнаары болгаш бүдүрүп турар продукцияның шынары дээш харыысалга четпес. Чадаананың саржат заводунда технологтуг чорудуганы хажыдын, арыгшеверни сагывайн турарындан продукцияны ГОСТ нелгделериниге дүүшпес кылдыр үндүрүп турар. Хынадага кирген 4,7 тонна дээди сорттуң любитель деп ак саржагының 4,3 тонназы, азы 91,5 хуузу ажыксыг амданныг болганындан бирги сорттө шилчиттинген. Сортту кудулатканындан когарал 1290 рубль болган. Сүттү болгаш сүт продуктуларын брак кылдыр база үндүрүп турган.

Мындыг байдалды чүгле заводтуң удуртулгазының болгаш лабораторин ажылдакчыларының контроль чогу-биле тайылбырлап болур. Сүт комбинадының бүдүрүлгелериниң деңнелге керүлдезинге Чадаананың саржат заводу чамдык стандарт чок продукцияны база киирген.

Кызылдың хлеб заводунуң продукциязының шынарынга хей хомудалдар кирип турар. Ында норматив-документация негелделериниге дүүшпес хлебти үндүрер фактылар удаадараа болуп турар. 1982 чылдың бирги чартыында 7 тонна хлебти, азы хыналдага киргенинин 10,4 хуузун ажыдыы эрткен, шөгжегери четпес, хевири шын эвес, деңзизи четпес, улуг тигдерлиг, үстүкү карты хоорук, иштинде хос черлиг дээш холаан. Садыглардан ужулган хлебти катап ажылдан кылырынче чоруткан. Моон кандыг нарыыдашкынвар болбаан дээрил: чон чамдык хүннерде хлеб чедир албайн, хомудал үндүрген, хей хемчээлдиг далганы хей чарыгдаан. Катап ажылдан кылыры-биле чоруткан продукциядан кылдынган аъш-чемниң шынары куду болуп, аъш-чем продуктуларының курлавырларынга улуг чидиргини болдурган. Ындыг байдалдар Чадаананың, Ак-Довуракпың хлеб заводтарында база бар.

Аъш-чем курлавырының чидирини балык заводунда болгаш еске-даа бүдүрүлгелерде болдуруп турар. Респотребсоюзтуң Кызылда үлетпүр комбинадынга комиссиялыг аргабиле садып алган чиг-эттен ыштаан продукция кылыр цех организастаан. Эгелээшкин эки дээрзи маргыш чок. Ынчалза-даа комбинаттың удуртулгазы туруштуг ажылды хандырбаанындан, температура режимин тургуспаанындан 400 кг ыштаан продукция чыттыг болганындан холуттунган.

Садыг бүдүрүлгелери аъш-чем аймаан үредирип турар фактылар бар. Кызылдың № 40 магазининге балык консервилерин таарышпас байдалга шыжаан турганындан хеверии үрелген 155 даваа скумбрия консервизин үндүр бижээн, оон өртээ 166 рубль 25 көпеек болган. Ак-Довуракта АХК-ның № 11 магазининден 200 кг маргаринни дудуксуг апарганындан үндүр бижээн. Оларны чылыг черге шыгжап турган, а соодукчузүр үеде үрелик турган. «Тывсуг үлетпүр тресте АХК-ның № 1 столоваязы 8,5 кг шоколад конфетти хуусаазын ажыр, шын эвес шыгжаап үрээн. Шоколадты чон ажок хереглеп турган болгай, ынчангаш оон чылдагааны элдептиг.

Респотребсоюзтуң көдээде хей магазиннери мал үзүн, маргаринни болгаш еске-даа үреличел продуктуларны сатпайн турар. Оон чылдагааны оларны садарынга, шыгжаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаанында, соодукчулар чогунда, бар-даа болза, оларның үр үеде үреляк турарында. Соодукчуларга артык кезектериниң чедишпейн турары чылдак боон болбайн аан. Ынчалзажок еске аргаларны, чижээ ыштинде доштуг подвалдарны чүге тудуп, ажыглап болбазыл. Соодукчу чок турда ындыг оран-сааны чай дургузунда ажыглап турган болгай.

Садыгның күрүнспекция эргелели аъш-чем курлавырларын садыг болгаш үлетпүр бүдүрүлгелери камналгалыг чарыгдап, чеп ажылгаларын хандырып дээш контрольду күштелдирип, од негелделерни күүсетчейн турарларга хемчеглер онаан, кижизидилгге салдарын чедирип турар. Бо талазы-биле бистиң бирги чергенинг дузалакчыларывыс ведомство болгаш хей-ниити контролю болуп турар.

1981 болгаш 1982 чылдарда 2 үлетпүр бүдүрүлгелериниге стандарттыг эвес продукция хүлээп алырын соксаткан. 3 бүдүрүлгеге продукция хүлээп алырының онзагай чурумун тургускан. Од ышкаш бүдүрүлгелериниң ей-тавында ажылдаарынга шаптыктап турар боттуг чылдагааннарны илередир болгаш чайладыр хемчеглерни инспекция ап турар.

Амгы үеде үлетпүр бүдүрүлгелери савалаан аъш-чем продуктуларын садыларга эвээш берип турар болганда база аъш-чем барааннарын деңзилеп садарга, чидирин савалыг сатканындан элээн хей болур ужурунда аъш-чем садыглары продуктуну савалаар цехтерни ажыдары чугула. СЭКП ТК-ның май Пленумунга айытканы ышкаш, бүгү участоктарга — шөлден магазинче чедир контрольдуң ажыктыын болгаш дээштинин бедидер апаар. Бо болгаш еске-даа хемчеглер Аъш-чем программазын боттандырарынга, чонну продуктулар-биле хандырарын экижидеринге идиг болур.

Г. БАЛАКИНА,
Күрүнениң садыг инспекциязының республика эргелелиниң начальныгы.

Бистиң республиканың пайысылалы Кызыл хоорай чылдан чылче чаагайжып, улам өзүп, чараш хевири киирип орар. Оон мурнунда каш-ла чылдар мурнунда дазыр хову турган черлерде чурттаалга болгаш будуруше тудуглары бедип үнген. Оларның бирээзинге хоорайның дөртку болган бешки микрорайоннары хамаажыр. Ында чурттаалга бажыңнарының чоогунда уруглар албан черлери, хандырылганым тудуглары база дооступ турар.

ЧУРУКТА: дөртку микрорайоннуң ниити хевири. Ортузунда уруглар садыы.

В. СЕМЕНКОВИЧИНИҢ фотозу.

БОТТАНЫП ТУРАР

ССРЭ-ниң 9 муң хире ыяш өстүрүп олуртур черлеринге чылдың-на 97,2 миллиард хире хевирниң ыяш болгаш чадаң ыяш уксаларының үрезиннерин чашкаш ол хире хемчээлдиг белен үнген чаш үнүштерни солуй олуртуп турар. Бо чугула ажылды Чадаананың ыяш ажыл-агый черинин лесничествозу база чылдың-на организастыг чорудуп турар. Ындыг сорулга-биле каш чыл бурунгаар Чыргакының Эрээн-Каътка 908 гектарны үш чыл болган шетчигештерни О-5МІ маркалыг машина-биле олурткан.

Ук ажыл ол-ла хемниң кадыр-берт 160 га черинде калбарган. Оон хөрөүнүн эрткен күзүн тракторист Очур-оол Сат ПКЛ-70 деп андазының ЛХД-50 маркалыг тускайлаттынган трактор-биле болбаазыратқан. Ниитизи-биле кестинген, улус ажыл-агыйынга ажыглаан арга-арыгны катап тургузары мынаар боттанып турар.

Ацаа гектар бүрүзүнге-де ийи муң чаш шетчигештерни олурткан. Чадаананың ыяш ажыл-агый черинин лесничествозунуң ажылдакчылары болгаш арга-арыг даамалдары Элдиг-Хемниң кадыкпылга школазының башкылары, өөреникчилери орта шудургу ажылдааннар.

Бо удаада Чадаананың ыяш ажыл-агый чери-биле чарыгдынган түскай керөзлиг хоорайның № 2 школаның баазазында хаара туттунган үстүкү класстар өөреникчилери Чыргакыже барып шыдаваапнар. Оларны сөөртүп чедирер транспорт чок болган. Эрткен чылын олар Чадаана хемниң унунда Кара-Тал азимининг педдеринге 190 га черге тарын өстүргеш, ийи чыл болган шетчигештер болгаш бир чыл пазылыг хадыларны олурткаш, ажаан чайлаапнар. Черле ынчап бо школаның үстүкү классчыларын транспорт-биле чогуур ёйүнде хандырган турган болза, бо чылын эрткен чылдыындан түдак чок ажылдаары билдингир шыпкажыл. Ынчангаш транспорт-биле хандырылганы баш үдүр шиитпирлеп алыры чугула-дыр.

А. МОНГУШ.

Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының Р. С. Парчиев удурткан колбаса цеги Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүг киирип, ССРЭ-ниң 60 чылынга алдаржыткан социалистиг чарышты бригада бүрүзүнде калбарткан. Яңзы-бүрү сорттуң колбаса кылыгларын эки шынарлыг кылыры ында чарыштың бир кол негелдези болуп турар.

Ол чарыштың мурнуку одуругларында Тамара Доңгак, Мария Поздеева, Клара Күжүгет, өскелер-даа кирген. Цехтиң комсомолчу-аныяктар бригадазы Төрээн чурттуң юбилейинге алдаржыткан чарышка бедик көргүзүглерни чедип алыр талазыбиле сөөлү эзелеп турар.

ЧУРУКТА: Кызыл-Мажалыкта эът комбинадының колбаса цегининг бөлүк ажылчыннары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

УЛАМ СОРУК КИРГЕН

СЭКП Теп Комитединиң май (1982 чыл) Пленумунуң материалдарын, ацаа СЭКП Теп Комитединиң Чиргиие секретары эш Л. И. Брежневтиң клеткелиг Бай-Тайга районнуң ажылчы чоннары улуг чүүлдүгзүүшкүн-биле деткип танышкаш, ажыл-ишчи көдурдүүшкүнче сорук киргеннер. Ниитизи-биле 63 кезек черге эрткен хуралдарга 5027 киижи киржип, 312 киржикчи Аъш-чем программазының талазы-биле санал-оналдарын берген болгаш немелде социалистиг хүлээлгелерин алган. Ындыг хүлээлгелерни бригадалар, участоктар, ажыл-агый бүдүрүлге коллективтер аайыбиле база алгызаан болгаш он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле боттарының бар арга-курлавырларын санап, тодаргай сорулгаларны салган.

Май Пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр алдынган хүлээлгелерни күүседир дээш база ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн күнажылчы чеднишкиннерлиг ужуражыр дээш районнуң ажыл-ишчилери социалистиг чарышты улам калбартып, күжениишкинниг ажылдан турар.

Чартык чыл планнарын капчаар күүсеткенниң түңнелдери оон бадыткалы болур. Районнуң ажыл-агыйлары чартык чылда күрүнеге мал продукциялары дужаарының планын, эътти 109,5 хуу, сүттү 118,1 хуу күүсеткен. Дүк садарының чыл планын ажыр күүүсеткен. Эрткен чылдың бо үеевинге деңзээре, малдың баш санын өстүрериң мыйыстыг бода малды 6,1 хуу, чылгыны 8,4 хуу, шөэр малды 1,6 хуу көвүдеткен. Хой болгаш өшкү дүгүн бүдүрериң 16,2 хуу, «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхоэтар 25,9—36,6 хуу көвүдеткен болуп турар. Азы эрткен чылдаазында район 10,1 тонна дүктү хөйүү бүдүрген, бир өшкүден 1,029 кг дүктү алган.

«Мурнакчы» совхоэтуң Чаңгыс-Терек хойжу бригадазы (бригадири О. Чымы) түс баш хойдан 90 хураганны камгалап алган.

Районда 18 малчын 100 хой, өшкүге онааштыр түстен өрү анай-хураганнарны алганнар. Олардан Сапык Делгер-оол, Сыргыт-оол Таарыланы Ооржак, Ооржак Ирина, Ооржак Ирина, Ооржак Ирина

ТАЙБЫҢ КЕЛИР ҮЕ ДЭЭШ

КИЕВ. (СЭТА-ның корр.). Бистиң Төрөөн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, чер кырынга тайбың келир үе дээш боттарының амы-тынын аскөк Славутичиниң эриктеринге Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында бөртеп кижилериниң маадырдыг чоруун келир үениң салгакчылары кажан-даа утпас. Москва—Вена аразынга «1982 чылдың тайбың марыжының» киржикчилери боттарының оруунуң эге кылажын мөчээн дайынчыларның Таилелге шөлүнде тураскаалыдан эгелээн.

Европаның, Американың, Азияның болгаш Африканың 30 чурттарындан келген дайынга удур шимчээшкиниң төлээлекчилерин делегейниң келир үези дээш шинти сагыш човаашкын сырый каттыштырган. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны солупку дег сарыылдыг үүл чок, тайбынны дайын-биле, амыдыралчуртталганы — өлүм-биле солуп болбас дээрзинге олар быжыы-биле бүзүрөннер. Тайбың дээш демисел —бүгү кижилериниң иинти сагыш салыышкыны-дыр. Улуг, бичө улустарның, улуг, бичө күрүнелериниң иинти сагыш салыышкыны-дыр.

Марштың оруу Австрияның девискээрин таварып эртеринге бистиң чуртувустуң тайбың талалакчылары өөрүп турар деп, Австрияның тайбыңга ынак күштериниң төлээлекчизи Фрида Ремзинг СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Кайы хире чаагай түнелдерни чавырлыышкынның берип турарын, боо-чепсектерни эңдере бүдүрери кайы хире айылдыг болуп турарын бистиң чонувус ханызы-биле медереп билип турар деп, ол демдеглээн. Ыпчангаш ортумак ыракшылдың америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европага эккеп пептередирин болдурбас дээш демисел — Барыын үүк чурттарының тайбың дээш шимчээшкин талалакчыларының амгы үеде кол сорулгазы болуп турар. Барыын Европа чаа ракеталар чокка-ла ядролуг чепсектиң склады болуп турар деп, Фрида Ремзинг айыткан.

Барыын Европага америк боо-чепсектерни болгаш чепсектиг күштерни эңдере эккеп тургусканы үгле Европаның эвес, харын-даа бүгү делегейниң чурттакчыларын дүвүредип турар. Ядролуг дайын бир эвес Европага кыптыга бээр болза, ындыг дайын бүгү чер бөмбүрзээн узуткаар айыылдыг. Бо дугайын Европадан ырак чурттарның улустары безин эки билип турар.

Тайбың дээш демиселге Индияның улузу идепкейлиг турушту эөлеп турар деп, Индияның «Тайбың болгаш эңсеткил каттыжылга» организациязының төлээлекчизи Анна Лумба чугаалаан. Тайбыңның марыжы бо чылдың күзүнүвүде — октябрь айда Индияга болур. Бүгү делегейниң салымчолу дээш сагыш човаашкывысты ол марштың үезинде бала катап илергейлээр бис деп, ол медеглээн.

«Ядролуг чепсек делегейниң кайы-даа черинге турбазын!» деп кыйгырыглыг дозуңну Киевтиң бажың тудар комбинадының монтажниктер бригадири, тайбың камгалалының Украина республика комитединиң даргазының оралакчызы И. Бушма хоорайның кудумчуларынга хөй муң кижи киржикчилиг чыскаалганнарның колонназынга тудуп алгаш, базып эрткен.

Бодумнуң ажылымның хөй чылдар дургузунда үезинде янзы-бүрү чурттарның кижилери-биле ужурашкан мен. Экономиктиг болгаш социал айтырыгларның талазы-биле бистиң аравыска чидиг маргылдаалыг чугаалар база турган. Ынчалзажок тайбыңны камгалаар айтырыглар талазы-биле бистиң аравыска чөрүлдээлер кажан-даа болуп көрбээн деп, ол демдеглээн. Боттарының бажыңнары, ажыл-төлүү, ургуларының ургулары кижи бүрүзүнге эргим үнелиг. Бистиң бажыңнарывыстың, ургуларывыстың кырынче бомбалар кээп дүшпес ужурлуг. Бүгү кижилер дайынны көөр хөөн чок. Тайбыңны дилеп албас, а тайбың дээш демисежир херек дээрзин хөй кижилериниң ханызыбиле билип турарынга өөрүүр мен деп, И. Бушма чугаалаан.

Дайынга удур, тайбың дээш шимчээшкинге делегейниң хөрээженнери база эң идепкейлиг киржип турар. Тайбың дээш демиселге делегейниң хөрээженнериниң янзы-бүрү организациялары калбаа-биле киржип келген болгаш киржип-даа турар. АКШ-тан келген Лоретта Бенджамин «Хөрээженнер раса болгаш экономика талазы-биле дең чорук дээш» деп организацияны төлээлеп турар. Тайбың дээш демиселди ол организация база калбартын турар. Бистин организациявыс бодунуң сорулгазын чүгле тайбың байдалдарының үезинде седип ап болур деп, ол чугаалаан.

Тайбың марыжының киржикчилериниң хоорайга чыскаалышын түңнелинде хөй муң кижи киржикчилиг митинг Ленинчи комсомолдуң шөлүнге болган. В. И. Ленинниң Төп музейиниң Киевте садбырының директору С. Кириллова митингиниң ажыткан Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажыга талазы-биле чөрүлдел хуралдың Хельсинкиге чедичыл бурунгаар ат салдынган Түңнел актызы бүгү чер бөмбүрзээнниң ак сеткилдиг миллион-миллион кижилериниң угаан-бодалынга болгаш чүректеривге бедик үнелээшкинни болдурган деп, демдеглээн. Даныының халавын көрген бис. Ыпчангаш тайбыңны күзеп турар бис. Оон тодаргай барымдаазы — Совет күрүнениң, эш Л. И. Брежневтиң тайбың хөй инициативалары, атомнуг чепсекти мурнай ажыттаарындан ССРЭ-ниң ойталаанын-дыр деп, С. Кириллова чугаалаан. Совет Эвилелиниң принципиалдыг ол шинтирин делегейниң тайбыңга ынак хөй-ниитизи изии-биле деткээн.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиказын ССРЭ-ниң Медицина эртемнер академиязының академиги, «Эмчилер ядролуг дайынны болдурбас дээш» комитеттиң кежигүвү А. Ромоданов, чеди ургуларның иези, харызаа белдириниң ажылдакчызы В. Чернота, «Арсенал» заводтуң ажылчыны А. Донченко олар митингиге изии-биле деткээнер.

Чедиишкинниң үндезини — хөделиишкиннерниң чаңгыс эвинде. «Европаның айыыл чок чоруу болгаш кады ажылдажылгазы дээш» Британ комитеттиң даргазы, «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаар дээш» Делегейниң ленинчи шаңналының лауреады Гордон Шаффер, Гананың тайбыңга ынак хөй-ниитизининң төлээлекчизи Даниэль Бентям, АКШ-тың тайбың чөвүлелиниң кежигүвү Дэниз Янг, Тайбың дээш француз шимчээшкининиң национал чөвүлелиниң төлээлекчизи Жерара Али олар бо дугайында боттарының чугааларынга онзалап демдеглээн.

Аалчылар ол хүн хоорайга аяп-чорук кылып, оон чаа турдуларын. Украинаның найысылалының төөгү болгаш культура турасказалдарын сонуургап көргеп.

Марштың киржикчилери Мөнге тураскаалдың парыгында билдинмес солдаттың чевээнге чечектер салган.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА ЭЭЖЕ ПМА! КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

НАЙЫРАЛ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДЭЭШ

Гренада бистиң чуртувустан хөй муң километр ырак. Ынчалзажок СЭКП ТК-ныҢ Чиңгиве секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев чоокта чаа мынча дең дедглээн: «Улустарны болгаш чурттарны география эвес, а политика чоокшулаштырын турар, бот-боттарын билчиринге болгаш найыралга ырак девискээр мооңдак эвес-тир». ССРЭ-ниң болгаш Гренаданың аразында харылзаалар бо талазы-биле тодаргай чижек болуп, чеднишкинниг калбарын турар.

1979 чылда Гренадага революцияның тиилээнинге, американчы ханныг диктатураны дүжүр октаан апаяк кариб күрүшенің башпайгы чеднишкининг базымпарынга совет кижилер чүректин хапызындан изиг байыр чедирген. ДЖУЭЛ чаа шимчээшкин партияның ТК-зының Политбюрозунуң даргазы, премьер-министр Морис Бишоп баштаан Гренаданың революстуг улусчу чазаан баштай хүлээп көргеп чурттарның бирээзи —Совет Эвилели.

Гренаданың партия-чазак делегациязының ССРЭ-ге албашның тускай аяң-чоруу. Москвага чугаалажылшкынпар ийи-чурттарның улустарының аразынга найыралды улам ынай быжыглаарынга чугаажок идиглиг болур. Ийи чурттарның аразынга бот-боттарынга ажыктыг харылзаалар дең эргенин, бот-боттарын хүндүлежикининиң, иштики херектеринге холгаарлап киришпезининиң принциптеринге чедиишкининг хөгжүп турарын чүректиң ханызындан найыралчы байдалга болган чугаалажылшкыннарның үезинде сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн. Планныг ажылчорудулганың, экономика, әртем, техника, культура талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш Гренаданың аразынга кады ажылдажылга дугайында чугула дугуржулгаларга ат салышкыны Москвага чугаалажыышкынпарның үезинде кылдынган. СЭКП-ниң болгаш ДЖУЭЛ чаа шимчээшкин партияның аразынга кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага база ат салдынган. М. Бишоп Москвага парталга конференциязынга чүзе чугаалаан болгаш ол документилерни төөгүлүт дугуржулгалар деп адаан.

Тайбыны быжыглаарының болгаш ядролуг дайын кыжаныышкының уэуткаарының айтырыгларынче улуг кичээлгейни чугаалажыышкыннарга угландырган. Бо айтырыглар талазы-биле ийи чурттарның туружу бир дөмей болуп турар. Төп Американың болгаш Кариб далай бассейнинге АКШ-тың империалистиг чимзенишкиннери, делегейниң ол районунуң улустарынга бодунуп тура соруун албадаар дээн АКШ-тың туружун ийи талалар шыгыы буруу шапкан. Гренадага хамаарыштыр АКШ-тың чорудуп турары кыжаныышкының политиказын Совет Эвилели шыгыы буруу шаап турар деп. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы И. А. Тихонов онзалап демдеглээн.

О. КОЛЕСНИКОВ.
(СЭТА).

⊙ ⊙ ⊙

БУР. Софияның киностудиязы «Сагындырыышкын» деп уран-чечен кинофильмни ыыган. Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгарақгай ажылдакчызы Георгий Димитровтуң маадырлыг амыдыралынга, оон төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга ол фильмни тураскаатткан. Кол рольда— болгар актёр Петр Гюров. Сураглыг испан кинорежиссер Хуан Антонио Бардем фильмни тургускан.

ЧУРУКТА: Хуан Антонио Бардем (солагай талазындан) болгаш Георгий Димитровтуң ролюн ойнап күүсетиген артист Петр Гюров.

БТА—СЭТА-ның фотохрониказы.

⊙ ⊙ ⊙

АГРЕССОРНУҢ ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИИ

БЕЙРУТ. Дайылдажыышкынны соксадыр дугайында эзелчеглиг, сан талазы-биле сески дугуржулганы оор өзүбиле үрээш, Барыын Бейрутту бүзээлээн израиль шерилер август бирниң дүнезинде хоорайны далайдан, агаардан болгаш курган черден кедергей күжениишкинниг боолаан болгаш бомбалаан. Палестинаны хостаарының организациязының төлээлекчизиниң дыынатканын өзугаар алырга, үгле 5 шактың дургузунда безин 150 муң чыгам снарядтарны, ракеталарны, бомбаларны октаан, оларның аразында шариктиг болгаш фосфорлуг бомбалар база бар.

Тель-Авив «дайылдажыышкынны соксадыр дугайында дугуржулга-биле бодун моон ыңай холбаалыг кыадыр санзавайн турар» деп, израиль газактың төлээлекчизи ыят чокка медеглээн. Израиль самолёттар чүрттелга кварталдарынга, палестин дескеннер лагерьларинге согуушкуннарны улаштыр-улаштыр таварыштырып турар.

Хоорайда өрттер хып үүгүлээн, оң-оң чүрттелга болгаш административтиг бажыннар үрелген, чонуң аразындан хөй санныг кижилер амы-тынындан каражадаан.

Совет элчин чери болгаш Садыг төлөөзининң чери турар районче сагыштыы-биле боолап турган. СЭТА-ның салбырының бажыныңың шуут чанынга спарядтар болгаш бомбалар, ракеталар чазылган.

Барыын Бейрутта «Сазмерленд» дээр туризчи комплекстиң районунга израиль дайынзакчылар далайдан десант дүжүрерин оралдашкан. Палестинаның Вафа дээр информация агентилелиниң дыңнатканын өзугаар алырга, агрессорнуң улуг танк күштери Бейруттуң делегей аэропортунче болгаш палестин дескенперниң Бурдж ал-Баражна лагерьниче угландыр бурунгаарларын оралдашкан, ынчалза-даа оларны ара доктаадыкпан болгаш ам Барыын Бейруттан беш километр черде турар. Удурланыышкынның палестин шимчээшкининиң — Национал-патриотчу күштерниң отрядтарының агаардан халдаашкынга удур чепсектери бир израиль самолёттуң дүжүр аткан. Агрессорлар хоорай камгалакчыларының шудургу удурланыышкынынга чер болганда таваржып турар.

Хоорайның чүрттакчыларының байдалы кедергей бергедевишаан. Аъш-чемнер, амер, эргежок чугула бараанар чедирериниң халдакчылар шаптыктап турар. Байдалдың база дагын нарыыдааны-биле холбаштыр ливан чазак КНОнуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралын дүрген чыылдырарын негээп.

(СЭТА).

СОҢГУЛДА МУРНУНУҢ ДЕМИСЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШтың эң улуг ийи буржуаз партиялары —республиканчы болгаш демократтыг партиялариның аразында калбарган соңгулда мурнуун улам күштелип турар демисели —«ахшаллыг шоодайларының» маргылдаазы боон, улам-на шынгыырап кел чыдар.

Неделя санында үнер «Ю. С. ньюс энд уорлд рипорттун» бижип турары-биле алырга, конгресске болгаш эрге-чагыргаңың чер-чер органнарынга ноябрь айда болур соңгулдаларынга республиканчылар боттарының кандидаттарын мактап чарлаар политиктиг сүртээл ажылдарынга боттарының удурланыкчылары — демократтардан беш катап хөй акшаны чарыгдаар деп турар. Ол сорулга-биле амдыгааштан эгелээш, 30 млн. ажыг долларны чарыгдап четтигипкеннер.

Ынчалза-даа ол безин дыка четпес деп республиканчы стратеттер санап турарлар. Соңгулдалар чоокшулаан тудум-на, оларның турлаанда бужурганын, кылыктанып чорук улам күштелин кел чыдар. Чүртту шыңгыы социал айтырыгларже киир тырткан Рейганның администрациязының алдар-ат чок болганындан ооң деткиишкин албайн турар угланышкынының уржуундан ындыг байдал тургустунган.

«Республиканчыларның амгы үеде сеткилиниң дүвүрөөрининң дыка күштүг чылдагааны бар —национал экономикада кудулаашкын улам ханылаан, даштыкы политика уш-баш чок байлалда киргең, а келир соңгулдаларга чедир дөрт айдан эвээш үе арткан»—деп, «Ю. М. ньюс энд уорлд рипорт» бижип турар.

Республиканчы партияның экономика талазы-биле эксперттери соңгулдалар болурунга чедир чүртта ажыл чоктарның саны тулган деңнелге чедип —10 хуу көвүдээр деп айыылдыынын турарлар. Ол дээрге, АКШ-тың хөлезиленир бүгү күжүнүң ыңча хуузудур. Олар акша-хөрөңгиниң үнезининң кудулаарындан база айыылдының турар, үүге дээрге, чылда ооң ортумак хемчээли база-ла ийи оранныг сан-биле илереттинип турар.

Республиканчы партияның хөлезилеп алганы политиктиг мактанышкынының мастерлери «пропаганда кампаниязынга үүгле хөй санныг акшаны салыры» амгы администрацияның хоралыг политиказының партияга таварыштырган каражазын катап тургузаарынга долузу-биле дузаалап болур деп алгырыын турарлар. «Олар соңгулдаларны аңаа-ла садып алырын» күзеп турарлар —деп, төлээлекчилер палатазының тергиилекчизи, конгрессмен-демократ Т. О нил ол талазым-биле үүве чугаалаан, медеглээн.

Демократтар боттарының талазындан республиканчы чазак черинең политиказынга соңгукчуларның таарышпайн турарын ажыглап алгаш, «эвээш акша-биле» соңгуттурарын күзеп турарлар. Өскээр чугаалаарга, америкачылар база катап «соңгулда чок соңгулдаларга» таваржыр дей берген, ооң түнелинде эргечагырганың уттурушкан төлээлекчилери база-ла чаа кижилер-биле солуттунар апаар.

НГУЕН КО ТХАТЬТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БАНГКОК. (СЭТА). Мурнуу-Чөөн Азияның бүгү чурттары-биле харылзааларны экижидерин, бар айтырыгларны талаларның эрге-ажыктарын барымдаалавышаан, чугаалажылшкыннарның аргазы-биле шиитпирлээрин социалистиг Вьетнам күзеп турар деп, ВСР-ниң даштыкы херектер министри Нгуен Ко Тхатьтың үезинде парлалга конференциязынга медеглээн.

Таиланд-биле харылзааларга илегешпес чорукту чайладырынче бистиң күженииишкинниривис угланган. Бистиң чурттарывыстың аразында чөрүлдээлиг айтырыглар бот-боттарының дүрүм өзугаар эргелерин болгаш эрге-ажыктарын хүндүлежип көөрүнге үндезилээш, шиитпирлеттинип болур болгаш ушкурлуг НАТОнуң күштери-биле ол баазаны тудуп тургузар дээш Вашингтонуң стратегтери оралдажып турар АКШ-тың болгаш Англияның Мурнуу Атлантиканы боттарының шивээи кылдыр хуулдурарын оралдажып турарын буруу шапкан хөй санныг чурттарның чазактары ол дугайны ыяк билип турарлар.

Ол айтырыгларның чамдыктарының талазы-биле чөпшээрежилгени чугаалажылшкынпарның киржикчилери чедип алган.

Ийи чурттарның аразынга политиктиг чугаалажылшкынарны кыдырына белеңнин ийи талалар чугаалажылшкыннар үезинде илергейлээн. Чугаалажылшкынпарны кылырынга Вьетнам кезээде белеңдеп, ВСР-ниң даштыкы херектер министри айыткан.

Вьетнамның болгаш Кыдаттың аразынга халдашпас болгаш күштү ажыглавас дугайында нөрээге ат салдынар болза, Кыдаттың талазындан Вьетнамга кыжаныышкын чайлаттынган турар ийик деп, Нгуен Ко Тхатьтың чугаалаан. «Кыдат-биле болгаш АСЕАН-ның өске-даа чурттарыбиле удур туружун күзевейи турар бис. Мурнуу-Чөөн Азияга пайыралдың болгаш кады ажылдажылганын харылзаалары дээш, делегейниң бо районунга тайбың, нейтралитет дээш бистиң чуртувус турүүн турар. Бистиң сорулгавыс—бүгү күрүнелер-биле пайыралдыг харылзааларны, экономиктиг болгаш культурлуг харылзааларны кызбартыры, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чорууп быжыглаары болуп турар» деп, Нгуен Ко Тхатьтың онзалап демдеглээн.

КЕДЕРГЕЙ КОЛОНИАЛИСТИГ ЧҮТКҮЛГЕ АЛЫСКАН

Лондонда Фолкленд (Мальвина) ортулуктарын долганыдыр 200 миль «девискээрлиг дайынны» чарлаан. Лондонуң чазаа од ыыкаш аргентин корабльдериниң болгаш самолёттарының ортулуктарже 150 миль чоокшулаваазын база негээн. Лондонуң медеглели ажыг кыжаныышкын-биле кады кыадынган боолуп турар. Парламентиниң айтырыынга премьер-министр М. Тетчериниң бижимел харыызында Мурнуу Атлантиканың кандыг-даа районунга англи шериглер «бодуп камгаланыры-биле эргежок чугула бүгү хемчеглерни алыр эргелиг» деп айыткан.

Лондонуң эрге-чагыргазы АКШ-тың деткимчези-биле Фолкленд ортулуктарын бүзээлээш, ооң соонда оларны штурмиаш, ол ортулуктарга чүгле кедергей колонпалистиг өзу-чурумну камгалап артырар эвес, харын база шак ындыг маргылдаалыг айтырыгларны шериг күжү-биле шиитпирлээр түткүлдүүн херек кырында көргүскен. Лондон ол ортулуктарда 2500 кижилиг гарнизонну болгаш хөй санныг самолёттарны тудуп турар. Оларның эриктеринде «Инвинсибл» деп авианосецбиле кады дайынчы корабльдериниң хөй бөлүү эштин чоруп турар.

Ортулуктарда улуг шериг баазазын калбаа-биле тудуп турар болгаш НАТО-нуң, АКШ-тың стратегтиг планнарынга улуг ужур-дузалыг кыадыр ону сайап турар. Мурнуу-атлантика бөлүглениишкиннинге империализмниң эрге-ажыктарын камгалаарынга болгаш Латин Америкада национал-хосталгалыг шимчээшкинге удур демиселге депкиш болур ужурлуг НАТОнуң күштери-биле ол баазаны тудуп тургузар дээш Вашингтонуң стратегтери оралдажып турар АКШ-тың болгаш Англияның Мурнуу Атлантиканы боттарының шивээи кылдыр хуулдурарын оралдажып турарын буруу шапкан хөй санныг чурттарның чазактары ол дугайны ыяк билип турарлар.

Аргентинаның даштыкы херектер министерствозу медеглел кылгаш, М. Тэтчериң чазаанның соолгу шиитпирин ол ортулуктарны шериг күжү-биле колонпалдыг өзу-биле эжелеп алырының оралдажыышкынын кылдыр сойгалап, илереткен боол турар. Аргентинаның «онзагай зоналарын»даа, аргентин девискээрде далай районнарынга өске-даа кызыгаарлаашкынпарын-даа тоол көрбезин медеглелде айыткан. Аргентинаның даштыкы херектер министри Х. Р. Агирре бодунуң чүртунуң туружун тайылбырлаан, чөрүлдээни үзе шиитпирлээри үүгле КНО-нуң шугуму-биле чугаалажылшкыннар-биле чедип алдынар апаарын онзалап демдеглээн. Ындыг чугаалажылшкынпар Великобританияның ужур-дүрүм чокка колониалдыг тергиидээшкинин чок кылырын болдурар ужурлуг. Ол англи чазактан ортулуктарны бүзээлээрин соксаткаш, олардан эжелекчи шериглерни үндүрерин негээн. Аргентинаның ындыг туружун Латин Америкада калбаа-биле деткип турар. Ол латин-америк улустарның Лондонуң болгаш Вашингтонуң айыылдыг бодалдарынга удур шиитпирлин-биле демисежир күзелдиин херечилеп турардыр.

ТАЙБЫҢНЫҢ ТАЛАЛАКЧЫЛАРЫ БОЛГАШ УДУРЛАНЫКЧЫЛАРЫ

Эрткен неделяда делегейниң хөй-ниитизи Мурнуу-Чөөн Азияда ийи болуушкынпарже улуг кичээлгей салган. Чугаа болза, Кампучиядан Төрөөн чүртунче дедир чанган вьетнам шериглериң кезектерин Пномпеньге акы-дуңма өзуу-биле үдээнинің болгаш ВСР-ниң даштыкы херектер министри Нгуен Ко Тхатьтың АСЕАН кежигүнү чүрттарга барганының дугайында боол турар. Делегейниң ол оожургалдыг эвес районунда болган экижиишкин-биле ол ийи болуушкун холбаалыг боол турар. Акы-дуңма улуска дуза чедирери-биле аңаа интернационалчы хүлээлгезин күүседип турган вьетнам шериглериниң кезиин кампучия девискээрден үндүргени Кампучиянның бодунуң айыыл чок чорууп быжыглаарынга, иштики болгаш даштыкы-даа дайынарының хоралакчы үүлгедиишкиннериниге удур демиселге чедиишкиннериниң түңнелинде болдунар аргалыг болган. Нгуен Ко Тхатьтың Мурнуу-Чөөн Азияның чүрттарынга чорааны — Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучияның даштыкы херектериниң министрлериниң чоокта болган чөвүдел хуралынга ажылдап кылган чаа тодаргай саналдарын ол чүрттарда улуу-биле сонуурган турарының хереч изи-дир.

Индий Кыдаттың ол үш чурту Азияның Мурнуу-Чөөн талазында дүшкүүрлүг, бот-боттарынга бүзүреес болгаш удурланышкак чоруктары хамыктың мурнунда Пекининиң болгаш Вашингтонның күткүүшкүү-биле даштыкы күштер өөскүдүп турарын билип турар. Вьетнам, Лаос болгаш Кампучия-даа маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлээр соруулга-биле АСЕАН кежигүнү чүрттар-биле тодаргай үүгаа кылыры дээш чүткүп турар. Чогум-на харын Нгуен ко Ткатьтың ол аян-чоруу ол соруулга-биле кылдынган болгаш ол үш чурт кампучия-таиланд кызыгаарда байдалды чогумчалыг болдурарын, Мурнуу-чөөн Азия талазы-биле делегей конференциязын чылдырыш, аңаа хөй санныг чүрттарны киириштиреринге саналдан турарлар.

Акы-дуңма чүрттарның чаа тайбың саналдарынга Пекин болгаш Вашингтонуң бужурганын турары тодаргай. Олар Индий-Кыдаттың болгаш АСЕАН чүрттарын бот-боттарынга удурланыштырган, дүшкүүрлүг болгаш чөрүдээлиг чорукту одаан улам хөрдээледирин, ол девискээрлерге боттарының туруштарын быжыглап болгаш калбартырын оралдажып турарлар. Кампучия улустуң чедир соктунмаан араатанзыг магачывнары — полпотчулардан тургустунган «каттышкан чазак» дээр бөлүглениишкинге кыдат болгаш америк удурлукчулар улуг идепелди салып турардар. Ол чазакта Төп разведка эргелелининң быктыының адаанда чашпаалап турар Соң Санның барыын чүк үзелдиг реамеылыг бөлүү база кирип турар. Чоокта чаа Пекинге «Кампучияның боду адаттынган президентизи» Сианукту улуг хүндүткел-биле үткүпхүлээп алганы билдингир болгай. Кыдат удурлукчулар Таиландының девискээринден Кампучияже дээрбечи өзуңүң халдаашкынарын кылып турар полпотчу идегеттерге шериг болгаш өске-даа талазыбиле дузаламчыны улам улгаттырарын аазааннар. Вашингтон-даа, Пекин-даа Индий-Кыдаттың чүрттары-биле Таиландының харылзааларын экижидерин болдурбас дээш, олче ыйыдыышкынын улам күштелдирип турар.

Мурнуу-Чөөн Азияның улустарны тайбыңның дайзыннарының чимзенишкининиң айылдыын медереп билип турарлар. АСЕАН чүрттарында ол девискээрлерге байдалды чогумчалыг болдурары база маргылдаалыг айтырыгларны тайбың арга-биле шиитпирлээри дээш шимчээшкин улам калбарып турар. Индий-Кыдаттың үстүнде айыттынган үш чүрттарының Мурнуелериниң тайбың болгаш айыыл чок турар чоруун хандырарынче угланган саналдары аңаа быжыг үндезинни салып турар.

В. ВОЛКОВ,
Д. ДЫМОВ.

Яңзы-бүрү МЕДЕЭЛЕР

УЛАН-БАТОР. Моол улус августуң баштайгы воскресеньезинде республиканың кан оруктарының ажыл-ишчилерин алдаржыдып байырлаар чанчылдыг. Демир-орукчулар боттарының профессионал байырлалын бүдүүлгечи чаа-чаа эдиишкиннери-биле уткаан —бо чылдың баштайгы чартыының планы бүгү көргүзүглер талазы-биле дыка ажыр күүсеттинген. Оналдага немей 90 ажыг муң тонна чүктерни болгаш 52 муң пассажирлерни сөөрткен.

* * *

НЬЮ-ЙОРК. Америк-совет садыг-экономиктаг чөвүлелдиң күүскомунуң хуралы болган. Талалар совет-америк садыг харылзааларының айтырыгларын, чөвүлелдиң ажылчорудулгазын, оон устазында көрдүнген организастыг болгаш хүн чуруумунуң өске-даа айтырыгларын көрүп, оларның талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

Чөвүдел кежигүнериниң иинти хуралын бо чылдың ноябрьда эрттирериң күүскомун төлевилээн. Күүскомунуң хуралында совет делегациязын ССРЭ-ниң даштыкы садыг министриниң оралакчызы, совет талаган чөвүлеадын дең эргелиг даргазының бирээзи В. Н. Сушков баштап чораан. АКШ-тың делегациязын — америк талаган чөвүлелдиң дең эргелиг даргазы Уильям Верити баштаан. Хуралга америк талаган күүском кежигүннериниң ангыла, чөвүледдиң кан-даа директорлары, америк компаниялардың удуртукчулары база киришкен.

* * *

КЕНИЯГА ЭРГИЛДЕ КЫЛЫР ДЭЭН ОРАЛДАЖЫЫШКЫН

ДАР-эс-САЛАМ. Найробиден дыңнадыглар өзугаар алырга, бөлүк шериг кижилериниң Кения найысылалга эргилде кылыр болгаш президент Даниэль Арап Моиин дүжүрер дээн оралдажыышкының шериглер баскан.

«Найробиде байдал тогумчуп орар болгаш чазак шериглери контрольдаан турар» деп, «Кениянның үнү» радио дамчыткан. «Бүрүүлүгларны шыгыы шаажылаар» деп, дамчыдыгага демдеглээн.

Кениянның найысылалының чоогунда Эмбаказиниң шериг-агаар баазазындан шериг кижилер эргилде кылырын оралдашкан. Хоорайга байдалды одар каш-даа шак дургузунда контрольдаан болгаш президент Д. Арап Моиин дүжүргениниң дугайында медеглелин боттарының эжелеп алган радиостанциязындан дамчыдып турганнар.

Үнмээнни базар талазы-биле операциянны армия командылакчызының оралакчызы баштаан.

* * *

ИРАК-ИРАН ФРОНТУДА

БАГДАД. Басра хоорайның алзаң чөөн талазында иран шериглериң туруштарын ирак шериглер атакалаан деп, Иракның хол шериг командыладының медээзинде дыңнаткан. Шавар халдаашкынга ужар үүгүл база киришкен. Тулчуушкуннар үезинде 228 иран шериг албанныгларны, 4 танкыны болгаш өске-даа дайынчы техниканы чок кылган. Иран артиллерия Басраның чүртталга кварталдарын болгаш экономиктиг объектилерин боолап турган деп, медээде айыткан. Дайын чорудулгаларының сөөлгү 18 хүнеринің дургузунда 27 муң ажыг иран шериг албанныглар өлүрткен, 297 танкыларны, 102 бронетранспортёрларны узуткаан, 4 иран истребительди болгаш бир вертолётту дүжүр аткан.

ТЕГЕРАН. Иран шериглер Иракның девискээринден ботгарының эжелеп алган туруштарын эөлевишаан болгаш Басра хоорайдан соңгучөөн талаже дайзынның удурланыышкының базып турар деп, «Ислам революция камгалакчыдарының» корпузунуң төп штавының болгаш Иранның чепсектиг күштеринің каттышкан штавының кады кыдган дыңнадыында чугаалаан. Ону Тегеранда тараткан. «Ислам революция камгалакчыларының» корпузунуң командылакчызы М. Резаинің медеглелин өзугаар алырга, иран-ирак чепсектиг месилдежиишкинин эөлөөн үеден бээр иран шериглер 90 муң ирак шериг албанныгларны узуткаан, 170 мукну баһыглаан, 50 мукну тудуп алган.

(СЭТА).

ШЫН

4-кү арын ● 1982 ч. ● август 4

Ном болгаш номчукчу

ХӨЙНҮ БИЛИП АЛЫР

Бистиң тыва улус шаг-төгүден бээр мал ажылдыг чоралы, чүге дээрге чер-чурт база-лда анда тларымчалыг: одар-белчиир кандыг-даа малга чогумчалыг, хову-шөлдери торгу-маңнык дег, агы-каңгылыг болгаш кадар оттуг. Ылаңгыя шаар мал өстүрериңе эң элбек оът-сигенниг, ангыстарлыг.

№ 167 «Шында» Эрзиниң «Чаа оруқ» совхозунуң мурнакчы хөйжузу. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны А. Севилбааның мынчаар бижээни чоп-даа:

— Малга четчир чемперни белеткеп алыр дээш чайын улуг күш үндүрүп ажылдаар кижи мен. А кыжын малдың одарын шын таарыштырар херек, а кажан боозу улгады бергенде, чөөкку одарларга кадарары черле шын.

Ынчангаш алдарлыг малчының бригадазының бүгү кежигүннери бо чайын мал чеминиң белеткелиниң бүрүнүгүр-биле кирген-дир, чүге дээрге уе-шаг манавас. Ынчангаш малдың сүткүрү, күжү—дылында, ажалда-тежээдезинде дижири ылап шын-дыр. Чайын халас эрткен хүн бүрүзү — каража болурун бичии шаанда кадарчылап чораан кайын биле деп мен. Амгы уеде мал ажылы мурнакчы дүржулгага дешилегиг эртемге үндезилеттинген магалыг-дыр. Маңаа чижек кылдыр тускай эртемниг авторлар И. Т. Кызыл-оол биле С. С. Сонамның «Хөйжунуң өөредилге помуз» деп аттыг чаа номун улуг сонуургал-биле номчудум. Бо улуг хемчээлдиг болгаш эң ажыттыг чаа ном, ылаңгыя аныяк хөйжуларга, бригадирлерге база өске-дээ малажылдакчыларынга деткимчелиг дуза болуру чугаажок. Оон хөйну билип ап болур. Малдың чем-суурун чайгы уеде эки белеткевес, оон ужурундан харыг кыштың улажы бээр дошкун сооктарында ам кээп девидээр, чамдык чалгаа-шүүшпен олутпай малчынар бисте чок деп болбас. Хөөн зэн чалапкаш, өйлеп-өйлеп өөнден дураннап орар кадарчылар база бар, азы бичии ургларын ыдалап каап, боттары суурга арагалап туруп бээр кижилерни чок деп болбас.

Ынчангаш «Хөйжунуң өөредилге помуз» чогуур уезинде чырыкче үнгени өөрүнүгүр, ында малдың быжыг чемсуурун бап удур канчаар белеткээрин, шээр малды канчаар шын чемгерип ажаап-каректаарын база оон технологиязын канчаар шинээдип алырын болгаш өске-дээ эртемге үндезилеттинген чугуза айтырыгларны кодуруп үндүртеги солуп.

С. САНДЮ.

Күш-культура болгаш спорт

ЭСТОНИЯӨЫҢ СПОРТ ИНДУСТРИЯЗЫ

Таллин Москва-биле чергелештир чайгы Олимпиада-80-ниң организакчы хоорайы болуп, болунга яхтсменнерни хүлээп ап турган. Ол республиканың түгле шагдан тура парусчу чаңчылдарын эвес, харын эстон спорттуң-хөгжүлдезининң ниити деңнелиниң бедиин барымдаалаш, Эстонияның найысылалынга олимпий регатазын эрттирерин дааскан турган. Таллинге, Тартуга, Пярнуга база өске-даа хоорайларга эвилел иштинин болгаш делегейниң улуг маргылдааларын эрттирип, оларга ук черниң ээлери эпти-ле тергиндеп турар.

Ынчалзажок оон өске база бир адыр бар, аңаа Эстонияның төлээлекчилери улуг чиңгиштиңнерни чедип алган. Ол болза спорт барааннарын бүдүрери-дир. Эстон лыжаларны, теннис ракеткаларын, хоккей халбыыштарын база өскедаа спорт херекселдерин бистиң чүртүвүста болгаш ол ышкаш даштыкыла-даа бедиктиг-биле үнелеп турар. Барааннарның даштыкы каасталгазы, шынарлыы, үр эдилеттинери садып алыкчыларны совуургадып турар. Чижээ, эстон пластик лыжаларны лыжа бүдүрериңге кончуг негелдеглиг Финляндия ышкаш ындыг чүрт безин садып ап турар.

Эстонияга спорт барааннарын массалыг бүдүреринг түгле ийи-үш он чыл мурнунда шинээдип алган. ынчалзажок үлетпүрүүн чаа адыры ол уеның дургузунда биче эвес дружулганы мөөнүзээн, ат-сураглыг апарган болгаш бөгүн дыка чедиишкинниг ажылдап турар.

Оргу черге ажыглаар лыжа бүдүреринге Эстониянның чиңгиштиңнериниң дугайын оңзалап чугаалаза чогуур. Ындыг лыжаны хереглээр кижи көвүдээн. Бо чылдың февраль 28-те эрттирген (моон сонгаар ол чаңчыл апаар) лыжачының бирги Бүгү-эвилел хүнүнге 22 миллион ажыг кижи киришкенин чугаалаарга-ла четчир. Кижилерни кадыкшыдарынга, оларны идепкейлиг дыштанылгага хаара тударынга улуг рольду ойнап турар апарган спорттуң ындыг нептерейгей чоруу лыжа бүдүрүлгезинин мурнунга-даа улуг соруглаларны салып турар. А чуртка чылда 7,5 миллион эжеш лыжаны бүдүрүп үндүрүп турар. Ынчаарга сөөлгү үш чыл дургузунда оларны бүдүрери чартык миллион ажыг эжеш кылдыр көвүдээн. Ол көвүдээшкин хевээр артышпаан турар. Лыжаны чүрттүм 24 бүдүрүлгезинде кылып чыдүрүп турар. Ынчалзажок Бүгү-эвилелдиң лыжа хынап көөр конкурузун үш чыл болгаш-ла бир катап чогум-на Эстонияга барык-ла ийи он чыл иштинде чорудуп келген, аңаа бүдүрүлгелериниң болгаш өске республикаларның төлээлекчилери кээп киржип турар.

Ол конкурсту Эстониянның Арга-ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбазырадыр министерствозунуң эгелээшкиний-биле организастаан. Ол удаваанда хөй кижи киржикчилиг апарган болгаш ам Эстонияга-даа, ол ышкаш чүрттүн өске республикаларынга-даа лыжа бүдүрүлгезин экижидериңе улуг рольду ойнап турар. Эстониянның Арга-ыяш. целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбазырадыр үлетпүрүүн министриниң оралакчызы Сергей Синани ол дугайында мынча деп чугаалаан:

— Спорт барааннарының делгелгелери болгаш көрүлдеконкурстар практиктиг улуг үжүр-дузалыг болуп турар. Херек чүвени бүдүрер төлээде. бети дээрге-ле садып алыкчыларның хереглелдерин, оларның негелдеринң деңнелин билип алыры херек болуп турар. Лыжа бүдүрерин шинээдип алырынга база экижидериңе бистиң көрүлдеконкурстарывыс кайы хире улуг рольду ойнаанын мен бодумнун хууда дружулгамдан билир мен. Эстонияга лыжаны массалыы-биле бүдүрерин эгелээн ол үени сактып тур мен. Ынчан мен лыжа кылып үндүрүп турган Пярнунун ыяш болбазырадыр «Вийснурк» комбинадынга кол инженерлеп турдум. Ол үеде биске дружулга-даа, билиг-даа чок турган. Ынчангаш чогум-на өске республикаларның, бирги эвилелге РСФСР-нин, Украинаның, ылаңгыя ынчан эки шынарлыг лыжаны бүдүрүп турган оон прикарпат хоорайларының бүдүрүлгелериниң дружулгазын шинээдип алыр дээш, Бүгү-эвилелдиң көрүлдеконкурстарын эрттирер деп болап алган бис.

— Бүгү-ле чүведен алгаш көөрге, чаа адырның мурнунга салдынган ол соруглаларны чедип алган ышкажыл силер?

— Чедип алдынган деп болап олүр мен. Дем мээн чугаалап органым — бистиң бүдүрүлгевис —«Вийснурк», Таллинниң лыжа кылыр шеңелделиг «Динамо» фабриказы. Таллинниң пластмасстан кылыглар үндүрер «Салво» заводу болгаш чамдык өске-даа бүдүрүлгелер эң-не эки шынарлыг лыжаны база өске-даа спорт барааннарын ам бүдүрүп үндүрүп турар. Ынчаарга чаңчыл болган көрүлде-конкурстарга бистер түгле өске республикаларның дүржулгазын өөренип ап турар / эвес, харын бүгүдеге үнелиг болуп турар бодувустун дүржулгавысты база солчуп турарывыс өөрүнчүг. Чижээ, Таллин фабриказы «Динамонун» үндүрүп турары бистиң лыжаларывысты чүрттүн сураглыг спортсменнери-даа мактап турар. Лыжачылар ол лыжаларны кедип алгаш, олимпий маргылдааларынга, делегей чемпионаттарынга киржип турган болгаш алдын медальдарлыг ээп чаңын кээп турганы ховар эвес. Эстониянын лыжа бүдүрериниң арга-дүржулгазын, бистин технологиявысты болгаш өске-даа түүлдерни өске республикаларның бүдүрүлгелери ылаптыг өөренип көрген, ынчаарга ол чорук адырның ажылынга ниити дешилгеге, продукциянын шынарын дыка экижидериңе салдарлыг болганы чугаажок.

— Лыжа спортунга сундулугларыны эргежок чугула херексел-биле хандырарының айтырыы шинтпирлеттинген деп чугаалап болур бе? Ынчаарга шинтпирлеттинмээн болза, ылаңгыя эстон бүдүрүлгелериниң бергедеп турарын түүнүбиле тайылбырлаарыл?

— Бөгүн бистиң бергедеп турар айтырыгларывыстың колдуг хөй нуруузун спорттуң боду, спортчуларның өзүп турар негелдези болдуруп турар. Чүрттүн дыжа бүдүрүлгелерн чылдың-на миллионмиллион лыжаларыны бүдүрүп үндүрүп турар, ынчаарга дыка чергезинде лыжаларның шынары белик, кандыг-даа негелделерге дүжүп турар. Ынчалзажок үе чаа-чаа негелделерни, ылаңгыя пластик лыжаларга хереглелди болдуруп турар, оларның массалыг бүдүрүлгезин шинээдип ап турар бис. Амгы уеде чүрттүн бүдүрүлгелери чылда түгле 60 мун пластик лыжалар үндүрүп турар. Од чедиишпес. Ынчангаш беш чыл планының төнүүзүнге чедип оларны чылда 1 миллион 300 мун эжештн бүдүрүп үндүрериң төлевилеп турар.

Владимир САЛИВОН.
(ПМА).

Москванын чаартыкчыларының бирээзи Александр Григорьевич Пресняков (чурукта) 70 харлаан. Техниктиг чогаадыкчы ажылга ол 50 чылдарның дургузунда бараан болуп келген. Оон баштайгы чогаадыкчы ажылының — (ниптики кывыышкынның турбиназы) — херечилел бижип 1929 чылда ол ортумак школаның өөреникчизи турда долдуртунган.

А. Г. Преснаковтуң чогаадыкчы ажылдары хемчээл талазы-биле улуг, саң талазыбиле хөй. Оларга —хүн турбиназы. эжер ээрилл чокка нонпар дузазы-биле ажилдирер хеме. дескинин турар уеле ультрафиолеттиг херел чырыктыг дээрбек лампа... болгаш чамдык өске-даа ажылдар хамаарыжыр.

А. Г. Преснаков техниктиг чогаадыкчы ажылдарының дугайында болдунуң номнарында чугаалап турар.

О. КУЗЬМИННИҢ фотозуу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Эмчиниң сүмези

ГЕЛЬМИНТОЗ

Бо дээрге шыйлашкын хевирлиг мангысталчак дириг амытан. Оон урутлар кайыда-даа назынында аарыыр. Жижиниң шөйүдүлеринге языгбүрү хевирнин 60 ажыг шыйлашкынары тыптыр. Олар чем, хирлиг холдар, ойнаарактар дамчыштыр халдаар. Уругнун шөйүдүзүне ол курттар турумчаар, аллергиялап, хөөн булганыр. Иштя курттаан урутларның арны куу, хорадаачал, чемге хөөн чок болгаш кустурар, бажы аарыыр апаар. Хырында аартыр. Чамдыкта кустурары үргүлчүлээр. Гельминтоз холецистит болгаш аппендицит аарыглары тывылдырар. Чамдыкта шөйүдүге ийи азы үш хевирнин курттары тыптыр. Колдуунда аскарида, остряца, хаван солитёри, карликовый цепень болгаш өске-даа курттар шөйүдүге бо-ла чоруур.

Аскаридоз — бо дээрге хемчээли карандаш уну чеде бээр шыйлашкын. Олар колдуунда узун шөйүдүге турумчуур болгаш чыд дургузунда чурттап чоруур. Четчи берген кыс шыйлашкыннар хүнде 200.000 чуургаиы төрүптер. Санитарлыг дурумну сагываан таварылгада, ол чуургалар хепсын, ойнаарактар дамчыштыр кадык уругларже халдап, аартыр. Аскариданың чуургалары хан дамчыштыр халдаап, уругнун мага-бодунче кирер.

Оон кижиниң организмининң янзы-бүрү кезектерии аартып, үрегдээр. Хөй кезиндө өкпеге олар турумчуур. Оон чөдүртүр чылдагааны ол. Өкпеден аскарида чуургалары дүкүүбиле катап-ла шөйүдүге келир, аңаа чедишкен курттар кылдыр өзер. Ол курттарның өөрүлдезинин үезинде кижиниң мага-боду аарыыр. Уругнун эдп изнир, чемге хөөн чокталыр, кустурар, шугулдаачал болур.

Уругларын шөйүдүзүнге аскарида көвүдээрге ижинде аартыр апаар. Чамдыкта күштүг аартып, мооразырыга чедирер. Ынчаар аараан уруглардың чемге хөөнү чокталыр, хан четпестээр, қараанын көөрү, угааны бакспраар, үйгузу келбестей бээр. Элээдп урулар язва аарыглыг апаар.

Остряца — бичии куртчугаш. Ол удазын хевирлиг болгаш хемчээли 0,5—2 сантиметр хире. Бо курт чоон шөйүдүге амыдыраар. Дүне ук курт кеш даштыиче үнүп кээр. Ынчангаш бодунуң чуургаларын база төрүп каар. Ол үеде аарыг уруг санитарлыг дүрүмну сагывайн баар болза, долгандыр турар урутларже аарыгны халдадып болур. Кижиниң согур шөйүдүзүнче остряца киперге, аппендицитти өөскүдер. Эмчиниң сүмези-биле острицаны бажынга эмпеп ап болур. Ону бөлдурбазынга, эмнээрииге бүгү-ле санитарлыг дүрүм негеттинер.

Од ышкаш шөйүндуде головна деп мангысталчак курт база чурттап турар. Головна аксының дузазы-биле шөйүдүлерге кадалы берген чоруур. Карликовый цепеньнин чуургаларын тып алыры кончуг берге. Ынчангаш оон аараан кижиниң эмнелгеге чыттырып эмнээр херек.

ГЕЛЬМИНТОЗТУ БОЛДУРБАЗЫНЫҢ ПРОФИЛАКТИКАЗЫ

Бүгү-ле санитарлыг негелдеиия сагыыр. Уруг сөөгү биліп турар апаар үезинден эгелээш, гигиенага чаңчыктырып өөредир. Урулариың идик-хевин, ойнаарактарын, аяк-савапы доктаамал чуур. Хирлиг холдар-биле чемненирии урулларга чөпшээреес. Чүгдурмаан ногаа болгаш фрукт аймаан чип болбас. Бажын дезинскээрии, азырал малдарны арыг-силиг байдалга тургузар ужурлуг. Уруг глистилиг деп тодараанда эмчиниң айтышкынын ёзугаар эмнээрии утпанар.

Н. ПЕТРОВА,
педиатр.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Республиканың дараазында профессионал-техниктиг училищелеринге өөренип, мергежил чедип алырывче сес чыл болгаш ортумак школалар доозукчуларын. Совет Армиязын хүрээленинден халашканнарны республиканың Профтехөөредилге эргелели чалап турар:

1. КЫЗЫЛДЫҢ БОЛГАШ БАЛГАЗЫННЫҢ № 1, № 2 КӨДЭЭ ПРОФЕССИОНАЛ-ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕЛЕРИ:

Слесарь-септекчиниң болгаш чолаачылар; калбак билиглиг тракторист-машиинистер, мал фермаларының электри монтёрунун ажылын күүседип билир механизаторлар.

2. АК-ДОВУРАКТЫҢ № 3 ОРТУМАК ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ:

Руда арыглаар дериг-хереселдерниң машиинистери; слесарь-септекчилер; электри монтёрлары болгаш штукатурмалярлар.

3. КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ № 4 ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ:

Эптээр конструкцияларның дашчы-монтажчылары; штукатур-облицовщиктер; малярлар; электри канпакчылары: суургалыг краи машиинистери; слесарь-сантехниктер.

4. АК-ТУРУГНУҢ (Улуг-Хем районда) № 7 ХПТУ-зу:

Конструкцияларга дашчызы, монтажчылар; штукатур-малярлар: бызанчы-чазаныкчылар; электри канпакчылары.

5. ЧАДААНАНЫҢ № 6 ХПТУ-ЗУ:

Дашчылар; бызанчылар; штукатур-малярлар; электри канпакчылары (бир чыл өөренир).

6. КЫЗЫЛДЫҢ № 10 ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕЗИ ортумак школаларны доосканнарны хүлээп алыр болгаш токарьларны, фрезеровщиктерии, радиомонтажчыларны, слесарь-эштекчилерии белеткеп үндүрер.

Училищелерге өөренир хуусаазы: 8 класс доосканнарга — 3 чыл, 10 класс доосканнарга 2 чыл. Профтехучилищелерии үш чылда өөренип доозалар мергежил-биле кады ниити ортумак билгии алыр. Училищеде үдезилээш, кандыг-даа ортумак болгаш дээш тускай өөредилге черинге кирер эргелиг дипломну алыр. Профтехучилищелерге өөренген үеии күшкыл стажынга кирер саиаар. Өөредилгениң бүгү дургузунда сургуулдарны аъш-чем, тускай хөтөр-биле, стипендиязиле хандырар болгаш хоорайдан дашкаар чурттуларны общежитие-биле хандырар.

ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериниң хүрээленинден курлавырже халажып үнгенниң болгаш ниити билигиин ортумак школаларын дооскан. оларга тургап, тудуг талазыбиле күш-ажылчы өөредилге эртип, а ол ышкаш комбинаттарга болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге практика эрттирген кижилерни училищелерге кыска хуусаалыг өөредилгеге хүлээп алыр болгаш оларга өөредилге үезинде 1-ги разрядтыг ажылчынын тарифтиг ажыл төлевири хөмчээлдиг азы II разрядтыг тракторист-машиистин шак барымдаалаан тарифтиг төлевири хөмчээлдиг стипендияны бээр (халас чемнин. ажылдаар хептернин болгаш стипендиянын орнунга).

Училищелерде секциялар. бот-тывингир уран чүүл болгаш техниктиг чогаадылга бөлүүмнери ажылдап турар. Чылдын-на сургуулдар Кара далайже. Москва хоорайже болгаш социалистиг күрүнелерже туристи али-чорук кылын болур аргалыг. Училищелерде профтехөөредилгенин сургуулдарынын «Трудовые резервы» спорт пинтвелининг республика төөүделининг ыры болгаш танцы ансамбли ажылдап турар.

Училищелерге өөренирин күзээнней директорнун адынга шилип алган мергежилии айыткан билдиришкинии киирер. Билдиришкинге кожар чүүлдер:

1. Ортумак билиг дугайында аттестат азы сес чыл школазын доосканынын хереченлели.

2. Эмчи шынызылгазы (№ 286 майык ёзугаар);

3. Чүрттээ турар черинден шынызылга:

4. Үш фото-чурук (3х4 см. хемчээлдиг);

5. Комсомол рай(хоор)комунун азы бүдүрүлге черинден чорутқан бижии.

Документтерии шилип алган училищезинче үнелиг чаа-биле почта дамчыштыр чорудуп болур.

Училищеге өөренирп-биле чедип келген кижилер төрүттүгенниин дугайында хереченлелди азы учёттан үнгенин демдеглээн паспортту көргүзер.

Училищеге өөренир дээн аныяк кижилерни хереченлиинде азы аттестадында айыттынган демдектерии ёзугаар киреринин шылгалдалары чокка хүлээп алыр. Мергежилди шилип алырынын, училищеге канчаар өөренирнин болгаш бүдүрүлге черинге ажылдаарывын айтырыгларынга хамаарышкан беседа кылыр.

Өөредилгенин эгелээри — 1982 чылдың сентябрь 1-де.

Аныяктарның ажылчын мергежил шилип алырынга дүзалап, школалар доозукчуларын ПТУ-ларже организастап чорудары-биле бүдүрүлге черлерининг, комсомол комитеттериниң болгаш күш-ажыл органнарының путёвкаларын тышсыынга өдекейлиг дузалажырын Профтехөөредилгенин Тыва республика эргелели школалар директорларынлап, класс удуртукчуларындап, тудугдар болгаш совхозтар удуртукчуларындап, черчиниң Совет болгаш комсомол организацияларындан дилеп турар.

Тыва АССР-ниң Күркүшажылчы ажаалга кассазы Иркутскиниң учёт-кредит техникумунга 1982-1983 өөредилге чылынга «Ажаалга кассаларынга учёт» деп мергежилге хүндүскү салбырга өөренирп-биле ортумак школаны доосканнарны хүлээп алырын чарлап тур. Өөредилгенин хуусаазы 1 чыл 8 ай.

Техникумну доосканнарга бухгалтер деп мергежилдп тыпсыр. Техникумга киреринг күзээнпер орус дылга болгаш литературага (чогаадыг) бижирр, математиканга (аас-биле) шылгалдаларны күрүне банкызынын Тыва конторазынга келген техникумнун үнүүшкүнүүт шылгалда комиссиязынга дужаар.

Сес чыл школазын мактал бижиктиг болгаш ортумак школаны алдын болгаш мөнгүн медальдар-биле доосканкижилерни, а од ышкаш профессионал-техниктиг училищелерни тергиин дипломнарбиле доосканнарны техникумга киреринин шылгалдазы чокка хүлээп алыр. Оон ангыда «чамдык эртемверии өөренирипге онза чедиишкиннери дээш» мактал бижиктерии кижилерии од эртемперге киреринин шылгалдаларын тудар тавырылгада база экзамен чок хүлээп алыр.

Кызыл хоорайдан ангы черлерде чурттап турар кижилер документтерии од черлеринин ажаалга кассаларынга дужаар.

Билдиришкинге кожар чүүлдер: билиинин дугайында документ (бодуу), № 286 эмчи шынызылгазы, күш-ажыл депгеринден үшта бижилге (практиктиг ажыл стажтыгдар). 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Документтерии Тыва АССР-ниң Ажаалга кассаларының эргелелиинин кадрлар кылдазынге 1982 чылдың августуң 10-га чедир үлээп ап турар. **АДРЕЗИ:** Кызыл хоорай, Кочетов кудумчуунуң № 31 бажың.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ УРАН ЧҮҮЛ ШКОЛАЗЫ 1982-83 өөредилге чылынга үнделии национальдың ургларындан немелде өөренирикчилер чыырын чарлап турар.

Школага 7 харлыг оолларны ниити билиг школазының 1-ги класынга өөредирп-биле хүлээп алыр. Школада бараанында салбырлар бар: **фортепианоиун, үрер болгаш хөгжүм херекселдериниң.** (флейта-лимба, кларнет, труба, контрабас): **хылдыг хөгжүмнүн** (гитара, скрипка, виолончель): **улустуң хөгжүм херекселдериниң** (балаң, ломра): **чүрүлга салбыры.**

Школага киреире музыкага салымнын (дыңнаарын, ритмин, үнүү) хымадыр. Чугаага киреринин шылгалдазы чокка хүлээп алыр. Оон ангыда «Чамдык эртемверии өөренирипге онза чедиишкиннери дээш» мактал бижиктерии кижилерии од эртемперге киреринин шылгалдаларын тудар тавырылгада база экзамен чок хүлээп алыр.

Кызыл хоорайдан ангы черлерде чурттап турар кижилер документтерии од черлеринин ажаалга кассаларынга дужаар.

Билдиришкинге кожар чүүлдер: билиинин дугайында документ (бодуу), № 286 эмчи шынызылгазы, күш-ажыл депгеринден үшта бижилге (практиктиг ажыл стажтыгдар). 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Документтерии Тыва АССР-ниң Ажаалга кассаларының эргелелиинин кадрлар кылдазынге 1982 чылдың августуң 10-га чедир үлээп ап турар. **АДРЕЗИ:** Кызыл хоорай, Кочетов кудумчуунуң № 31 бажың.

Конкурс кылыр черниң адрези: Кызыл хоорайның Ленин кудумчуунуң 2 дугаарлыг бажыңы. Кызылдың уран чүүлдер школазы, келир хуусаазы — 1982 чылдың августун 23-тен 25-ке чедер.

Школага кирер санаарының түүнел комиссиязы 1982 чылдың августуң 25-те болур.

Кирер документтер: аланезинин билдиришкинии, төрүттүгенининң дугайында черечилел, уруглуун 7 хар чедир өскенин айыткан медицина карточказы, өг-буле дугайында шынызылга, эмчи бижии.

ДИРЕКЦИЯ.

О. ОХЕМЧИКТИҢ «Хемелиг селгүүстээшкин» деп фотоэтюду.

Ойлаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттаар, чамдык черлерге улуг эвес чаъс чаар. Соңгу-барыын угдуг хаттың күжү секундада 5-10 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 20-25, чамдык черлерге 15—20, Кызылга 23—25, дүнелерде 12—17 болгаш 2—7 градус чылыыр.

телевидение

АВГУСТ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 «Уе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер: «Винни-Пухтың», «Винни-Пух аалдан чорупкан», «Винни-Пух болгаш ишчи хүн». 9.35 —«Эзоп». Уран-чечен телефильм. 11.2 —Телемедээлер. 11.25 — 14.15 —Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер программазы: «Бажың». «Никифоровичилер». 15.25 — Уруглара фильм: «Кырган мастериин чагыы». 1-ги серия. 16.30 — «Чурттуң шөлдеринде». Казахстанда дүжүт ажаан алышкынынга болеткел дугайында. 16.45 — 17.00 —Чапсар. 17.00—«Гопнистер, харыылаңар!». 17.45— «Аныяктар адрестери». 18.15 —Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 —Телемет

МОСКВАДАН

19.15 —«Маадырлыг чорук». Сталинград туулуушкунуңун 40 чылынга уткуштур. 19.45— «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 22.20 —Бөгүн делегейде. 22.35—23.10 — С. Рахманинов — «Симфониялыг танцылар».

ИКИНЧИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 —Уруглара фильм: «Бешки улдун». 13.25 — Немец дыл. 13.55 —Социалистиг улус ажыл-агыйы. 14.40 — Орус чугаа. 15.10 — «Музейлерин болгаш делгелгеге эзлдарын дургаар». «Ярославльдия тывыштары». 15.35 — «Электрижиттинген Россиины көрүп тур мен». Эртем-таймырлыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 15.55 —18.15 — Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.00 —Е. Сапогова ырлаар. Свердловскиден дамчыдылга. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.15 —«Азия тевү». Информация-публицистиг программа. 19.45 — Киножурнал. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, заштар!». «Дедир-Даван зоопаркта». Мультфильм. 20.15— «Кестүп турза-даа, бүзүренчиг эвес». Кинокапсырылга. 21.00 — «Уе». Информастыг программа. 21.35—«Түгле мюзик-холлда». Уран-чечен телефильм. 22.40— «Индигирниң тоолдары». Эртем-иептерездиг фильм. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Спартак». Чапсар үезинде—документалдыг телефильм.

Солуннуң дараазындагы номери август 6-да үнер.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

КИНО

АВГУСТ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даңгырактар болгаш аазаашкыннар» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чажыт байдалдыг прей» 10.00, 11.40. **«Ыржымның алгызы»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узатқан) шактарда.

«ВОСТОК»: Киночылында 10.00. **«Санатруктуң бажы»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узатқан) шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Чигзинчиг ынакшыл» 15.30, 17.30, 19.30 (узатқан) шактарда.

АВГУСТ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Даңгырактар болгаш аазаашкыннар» (2 сериялыг) — 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чажыт байдалдыг прей» 10.00, 11.40. **«Ыржымның алгызы»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узатқан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Бот чорда ойлуу» (2 сериялыг) 11.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Четтеп алыдырал» 15.30, 17.30, 19.30 (узатқан) шактарда.

«РСФСР-ниң алдарлыг шахтёру», Ленин орденнин алдлекчизи пенсионер

Кадыргы Доңгур-оолович КУУЛАРНЫҢ

аар-ааражы мөөнүнүн Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозу, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң администрациязы, партбюрозу, ажылчын комитеди «Динамо» спорт төөгелериниг болгаш чоок кижилериниг хамы кажыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партий-ле амыдырал болгаш совет тургузут кылдыстарының 2-37-13, пропаганда кылдазының 2-31-75, культура кылдазының 2-23-54, кедээ ажыл-агый кылдазының 2-21-47, үлетпүр кылдазының 2-41-75, чагаа кылдазының 2-41-27, информация кылдазының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун «Сайн барылда» 2-32-75 телефонче болгаар.

Чагыг № 1881

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талаам-биле аргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажың № 1).

ТС—00014

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 182 (11980) | 1982 чылдың август 6, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

БӨГҮН «ШЫН» СОЛУН КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Саая Көк-оолдуң сигенчи бригадазының чедиишкинниге турасхаадып көдүрген.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында коммунист Саая Көк-оолдуң удурткан механизастаттынган бригадазы июль 30-га чедир 980 тонна сигенни белетизин. Бригада кежигүннери планда көрдүнгенинден артыкан 370 тонна сигенни чоокку хүннерде доозарын шиитпирлээн ажылдап турарлар.

Мурнакчыларга деңнежиңер!

МАЛ ЧЕМИ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

САРААТ-САРААТ СИГЕННЕР

«Кыштың мойну узун, хырны улуг». Ол дугайын алдан-маадыржылар утпайн турар. «Алдан-Маадыр» совхоз бо чылын 3400 тонна сигенни, 900 тонна сенажты база 300 тонна будук-бүрүнү белеткээр. Планны алган соонда, ону ынаар күүседир апаар.

Совхозта бүгү машина-техника база кижи күжүн мал чеминиң белеткелиниче хаара туткан. 700 ажыг тонна сиген сараатттынган, 450 ажыг тонна сенаж салдынган, будук-бүрү белеткээр планын ажыр күүседип, 320 ажыг тонналы белеткээн. Мал чеминиң белеткели түлүк чоруп турар.

Совхозтуң директзиязы, партком бага ажылчын комитеди мал чеминиң белеткелинде ажылдап турарларның ортузунга социалистиг чарышты калбартып, ооң дээштиин бердидип, түңнелиин он хонуктан үндүрүп турар.

Сөөлгү он хонуктуң түңнелиин үндүрүп, социалистиг чарыштың тиилекчилери бригаларды, звеноларны база шалыпчы сигенчилерни шаңнап мактаан. Совхозтуң Бора-Тайга салбырының Д. Ондар удурткан Шөлде-Тей хову бригадазының сигенчилери 95 тонна сигенни кезип белеткээш, бирги черни ап, кызыл тук-биле шаңнаткан.

Салбырының Д. Ховалыг удурткан сигенчилер бригадазы 30 тонна сигенни белеткээш, ийиги черни алган. «Алдан-Маадыр» совхозтуң М. Ооржак удурткан механизастаттынган сигенчи бригадазы 220 тонна сигенни кезип белеткээш, үшкү черже үнген.

Совхозтуң сиген кезип белеткен турар звеноларындан Ак-Даштан С. Кууларның звенозу 9 тонна сигенни кезип, сараатгааш, бирги черни алган. Ийиги черни К. Ховалыгның дөрт кижилиг сиген белеткээр звенозу эөлээн. Үшкү черде Д. Ондарның звенозу чоруп турар.

Сигенчилерниң ортузунда мурнакчылар хөй. Люцерна прессген, белдүрүп турар Э. Моңгуш, С. Ховалыг олар хүнде муң чедир прессгерни кылып, хүн нормазын 110 хуу чедирип келген.

Сиген кестирип турар механизаторлар Э. Ондар, Х. Ооржак, Х. Ондар, П. Ондар болгаш өскелер-даа хүн нормазын 130—150 хуу чедир күүседип, мурнакчылардың одуруунда кирген.

Х. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА

Малга четчир санныг чемнерни белеткеп алыр дээш Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүнде социалистиг чарышты бригадалар, звеноларда, кежилерниң аразында калбарткан. Ооң түңнелиинде бердинген онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер багай эвес күүсеттинип турар. Бо чугула ажылда мал чемнерни белеткээр үш механизастаттынган бригада, хол кадыры-биле сиген кезер болгаш сиген сарааттаар 12 звено ажылдап турар. Ажыл-агый бо чылын 1770 тонна сиген белеткээр тургаш, ам ооң 500 тонназыг сараатган алган.

Дамба Кара-Салга удурткан механизастаттынган бригада он хонукта 150 тонна сиген белеткээр тургаш, ону ажыр күүсеткеш бригадалар аразында социалистиг чарышты тиилекчизи болган. Кушажылчы коллективтер аразында чарышка Дөргүн сүтбараан фермазының ажылчылары шылгараан. Олар 90 тонна сигенни белеткээр планын 50 тонна чедирип, онаалдазын күүседир чоокшулай берген.

Бистиң корр.

Хүннүң медээлери

ИДЕПКЕЙЛИГ ЧААРТЫКЧЫЛАР

Кызылда районнар аразының сельхозтехниказында Бүгү-эвилелдиң чогаадыкчыларының болгаш чаартыкчыларының эге организациязы идепкейлиг ажылдап, ооң кежигүннери бүдүрүлгеге чаа түүлдерни нептередип турар.

Ону ында кол инженер Деревягин удуртуп келген. Бо чылдың бирги чартында бүдүрүлгениң чаартыкчылары экономиктиг ажыы—32,7 муң рубльдиң чаа саналдарын нептереткен.

К-700 тракторну септээриниң мастери Зайцев, токарь Моңгуш, автошимчедикчилер септээриниң слесары Злыгостев олар ээ эки чаартыкчы саналдарны киирген, оларның ажылын бедии-биле үнелээн.

ЧАА ТЕХНИКА

Бо чылын бистиң республикага дүжүт ажаар болгаш тараа арыглап болбаазырадыр чаа машина-техника немей челип келген.

Оларның аразында «СКД-6» деп чаа маркаңыг тараа ажаар 48 комбайнары, чыттыр кестирген тараны баспазар 48 подборщиктер, «ЖВН-6А» деп калбартыр алыр жатказар, тараа арыглаар 40 машина болгаш өске-даа техника бар.

Оларның хөй нуруузун амгы үеде республиканың ажыл-агыйларынче чорутткан.

И. ОЛДЫРЕВ.

СИГЕНДЕ ТУДУГЖУЛАР

«Шекпээр» совхозтуң тудуг бригадазының кежигүннери ниитиниң малынга 50 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп бээрин хүлээнген. Тудугжулар кол ажылы-биле чергелештир сиген белеткелиниче Моңгуш Чыртакка удурткан 6 кижилиг звенону киирген. Звено Кок-Кежигде ажылдап эгелээн.

Моңгуш Чыртактың сигенчи звенозу ниитиниң малынга чаңгыс удаа эвес сиген белеткеп келген. Эрткен чылын олар 32 тонна сигенни кескеш, Суг-Кажаа сүт-бараан фермазынга сараатгааннар.

Звено амдыызында 6 тонна сигенни кезип, сараатгаан. Тудугжу сигенчилерден Валентин Сарыглар, Ооржак Хуусал болгаш өскелер-даа эки ажылдап турарлар.

К. ОЧУР.
Барыын-Хемчик район.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ХОВУЛАРЫНДА

Эвилелдешкен бүгү республиканың ажыл-агыйлары тараа кезилдезиин болгаш ажаан алыышкының эгелей берген. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң медээзин ёлүгаар алырга, август 2-ге чедир 31,6 миллион гектарның тараа болгаш тараа-бобы культуралары (кукурузаны медээге киирбээн) кестинген. Ол дээрге —планның 27 хуузу. Кестинген шөлдүң 71 хуузунуң тараазын бастырган.

Ставрополь болгаш Краснодар крайларның колхоэтары база совхоэтары тараа кезилдезинге болгаш бастырылгазынга техниканы эрткен неделяда бедик будүрүкчүлүг ажыглаан. Күзүн чаштырган тараа болгаш тараа-бобы культураларның дүжүт ажаалдазын Кубаньның механизаторлары доозупкан. Олар күрүне шыгжамырынга тарөз урарынга бүгү техниканы бүрүп киириштирип турар. Күрүнеге ийи миллион тоннадан ажыг тарааны сатканнар. Ставропольдуң хөй районнарының тараажылары Аъш-чем программазын күүседиринге төлептиг үлүгүн киирер сорулга-биле пландан ажыр тараапы күрүнеге садып турар.

Дүжүт ажаан алыышкыны чурттуң сонгу талакы девискээринде ажыл-агыйларда база калбарып турар. Ынчалзажок дүжүт ажаан алыышкының темпизи чамдык колхоэтарда болгаш совхоэтарда ам-даа чавыс болуп турарыч ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозунга демдеглээн. Ындыг байдал ылангыя Саратов, Воронеж, Пенза областарның ажыл-агыйларында бар болуп турар. Олар чочак-тараанын дүжүт ажаалдазын саададып, ооң үрезинин уруп алырынга немелде бергедээшкиннерни болдуруп турар.

Ажыл-агыйлар дүжүт ажаалдазы-биле чергелештир мал чеминиңин белеткелин үргүлчүлеп турар. 62,7 миллион гектар шөлге тараан болгаш боду үнген сигенни кескен. Москва чоогунуң болгаш Хабаровск крайның ажыл-агыйлары сиген белеткээр планнарын эрткен неделяда күүседипкен. Чурттa пиитли-биле 40,8 миллион тонна сиген белеткеттинген. Ол дээрге, эрткен чылдың бо үезинде турганы-биле дениээрге, элээн каш тонна эвээш болуп турар. Хөй районнарда агаарбойдус каан болу берген. чаъстаашкын үезинде саадаашкынны чайладыр дээш механизаторлар шудургу ажылдап турар. Сиген белеткелиниң үезинде хөй ажыл-агыйлар техниканы бедик будүрүмчүлүг ажыглап, агаарладыышкын-биле сиген кургадыр арганы калбаа-биле ажыглап эгелээн.

Чурттуң ажыл-агыйларында 47,3 миллион тонна сенажты, 4,4 миллион тонна сиген далганың белеткээн. Колхоэтар болгаш совхоэтар сигенни сараатган база фермаларга чедирип ап турар. Келир чылдың дүжүдүнге хөрөңнүң белеткээр ажыл кара хөрөңнүүт эвес куржагның колхоэтарында болгаш совхоэтарында саадап турар.

Агроүлетпүр комплекизинге кирип турар коллективтерниң мурнунда хөй сорулгалар туруп турар. Чаа дүжүттүң чиг-эдин болбаазырадың кылыр ажыл база эгелээн. Өстүүп алган бүгү түүлдерни чогуур үезинде бүрүн ажаан алыр, кедээ ажыл-агый продукциязың күрүне шыгжамырынга киирер болгаш хереглекчилерге чедирер чугула сорулга туруп турар.

А. ФИЛАТОВ.
(СЭТА).

ШАҢНАЛ-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

Тудугжуларның бөлүк мурнакчыларынга «Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле ачы-хавыязы дээш «Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Галина Афанасьевна **Иванова** —«Тыва септелге-тудуг» трестиң Кызылда септелге-тудуг эргелелиниң шеверлекчилер бригадири.

Иннокентий Игнатьевич **Сургутский** — «Тыва сут тудуг» трестиң будүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң мяш цегииниң чазаныкчызы.

Валентин Егорович **Шебалин** —Кызылда ТЭС-тиң тудуг эргелелиниң электрокаңнакчылар бригадири.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
М. МЕҢДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың август 5.

Бөлүк тудугжуларны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш база Тудугжу хүнүнүң байырлалын демдеглеп Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Чозарма Серенгеевна **Бады-оол** —«Тыва келээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зының шеверлекчизи.

Владимир Максимович **Блохин** — «Сибүртехмонтажтың» Кызылда КМК-зының токары.

Николай Антонович **Крапивин** —Кызылда ТЭС-тиң тудуг эргелелиниң участок начальныгы.

Надежда Ефремовна **Мохова** — «Тудуг кезектери» комбинаттың арматурщиги.

Эрес-оол Сарыгларович **Серкин**—«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл үлетүр тудуг» эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
М. МЕҢДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың август 5.

Литва ССР-ниң Шакяй районда «Тайка» колхоз — республикада мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи. Ук колхоз күрүнеге сүт садар планын доктаамал ажыр күүседип келген.

ЧУРУКТА: «Тайка» колхозтуң эң тергиин саанчылары.

В. ГУЛЕВИЧИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БИСТИҢ ҮЛҮҮБҮС

Район девискээринде мал чеми белеткээр ажыл кидиг түүлүк. Мал чеминиң белеткелинге район төвүнүң албан организациялары идепкейлиг киржип турар. Бо чылын Тес унунда сигенниң үнгени эки. Бис Госстрах инспекциязы, райкүүскомнуң сан килдизи болгаш күрүне банкызы 6 кижи составтыг звено он бир хонук иштинде «Тес-Хем» совхозка сиген кезип ажылдадывыс.

Бис совхозка 15 тонна сиген, 5 тонна будук-бүрү белеткээр хүлээлге алгаш, мал чеминиң шалыпчы айында июль 29-ка чедир, Тес унунда Хүрең-Оваа болгаш Хөлчүк деп черлерден эки шынарлыг 21 тонна сигенни кезип, сараатган белеткээш, ол-да совхозка дужаап бердивис.

Сиген ажылынга эштер Апыкаа Хүлер-оол болгаш Көк-оол Щорс идепкейлиг киржип, эки ажылдаапнар.

Б. ТИРЧИН.
Тес-Хем район.

ЧАА АРГАЛАРНЫ ШИИГЭЭТКЕНИНДЕН

Кызылда хөп арыглап аштаар болгаш будуур фабрикаңың чурттакчы чонга ачы-дуза чедирилгези сөөлгү ышкыларда элээн сайзырааш. Цехтер аайы-биле ажылды хүлээп тургускан, күш-ажылды организастаарын чуруумчудуп, ооң дээштиин чедип алган. Тускусета кижилер аразында болгаш цехтер аразында социалистиг чарыштың негелдезизи, ажылдың будүрүкчүлүүн, ооң ынаарын бедидиргиче углаан. Будүрүлгениң дериг-хереглеглиг шын эвилгап, чаа дериг-хереглеелерни шиигээдип, ооң чаа эрга-хевиирин өөрүпкүн, шиигээдип алганының түңнелиинде ажыл элээн шаңкыпчаан. Чагын алыкчыларның чагыгларының шыкары белээн болгаш кылыр хуулаазы эвээжээн.

Бо чорук будүрүкчүлүүн ажылдаарынга идиг болуп, аштаар. будуур ажылдарның шынарын экижидиргиге база будүрүлгениң күжүн шын ажыглап тургузарынга кончуг ажыктыг болган. Ол ышкаш ында ажылдап турар ажылшчылерниң күш-ажылчы сагыгга-чурумундан ажылдың шынары, будүрүкчүлүү кол хамаажыр. Фабриканың хөй-ниити-организациялары будүрүлгеге кадрларны бижыглаар, ажыл шагы үзер чорутар-биле шынгыы демиселди чорудуп, багай эвес түңнелдерни бо чартык чылда чедип алган.

Ажылды кижилер кылып турар болганда, оларны күш-ажылга ынак кылдыр кижизидери, ажыл-ижин коммунистиг ёзу-биле көрүүче улуг кичээлгелиг салыры чугула. Кижилерниң ажыл-ижинге, даамган херээнге ээ-харыысалгалыг болуруп чедип алыры кижизидилге ажылының база бир чугула кезээ дээрзин билдингир. Бо угланышкыныче ажылды коллектив чедимчелиг чорутканының түңнелинде, ук фабрика бо чылдың бирги чартык чыл планын ажыр күүсеткеш, амыдырал хандырылга черлериниң аразында чарышка бедик көрүзүглериг болганы дээш тиилекчилер одуруунче киргеп. Чонга ачы-дуза чедирериниң талазы-биле ажыл экижээн. хоорай, микрорайоннарында тургустунган хүлээп алыр пунктуларының ажылы база чурумчаан.

Коллективтиң кежигүннериниң 30 хуузу дээди болган ортумак техниктиг эртемнии ажылдакчылар боон турар. Олар цехтер бүрүзүнде ажылништи удуртуп башкарып, деригхереклелдериниң ажыл чорудулгазын контрольдап турар. А үрели берген таварылгаларда ооң септелгезин дарый кылып, ажыл үезинде туруушкуннарны болдурбазын кызарлар. Ажылдың шынарлыг кылдыпары ында ажылдап турар инженер-техниктиг ажылдакчыларның бедик профессионал мергежилиниң көз хамаажыр. Ажылчыннар ортузунда техниктиг өөредилгезин организастаан. Республикадан дашкаар улуг хоорайларже каш ай курстуг өөредилгеже чамдык идепкейжи улустарны өөредип чорудуп турар.

Фабрика ажылчыннарының ортузунда шалып ишчи кижилер эвээш эвес. Бедик көргүзүглер чедиишкинниң үндезини дээрзин угаап билип, ону улам быжыглаар дээш ам-даа эрес соруктуг ажылдаар апаар. Ажыл-ишке доктаамал бедик көргүзүглерни чедип ап турар кызымак ишчилерге хөп бижыкчызы Н. Филиппева, хөп хүлээп алыр эргелекчи Р. Астафьева, аппартчик М. Фирсова болгаш ооң-даа өскелер хамаажыр.

Хөп арыглап аштаар фабрикаңың филиалдарындан Ак-Довуракта цехтиң ажылы эки. Ол цехти Р. Петрова билдинг удуртуп турар. Ай, квартал планнарын күүседип, чонтал планнарын хүлээп ап келген. Чагыглар өй-шаанда кирип, чагыкчыларга ол хуусаазында барып турары бо адырның ажылдакчыларының карак кызыл шудургу ижинде.

Чедиишкинин улам быжыглаар соруга дээрге-ле, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидери, сагыга-чурумну улам быжыглаары, социалистиг чарышты дээштиг чорудары, ооң удуртукчу ролюн бедидерии чедип алырынче кол кичээнгейни салыры болгай. Ажылда четпестерни баш удур болдурбас дээш, ажыл-агыйга ээ-харыысалганы ажылчын, инженер-техниктиг кадр бүрүзүнден пегээр. Хандырыганың культуразын бедик деңнелге чорударын чедип алыры — амыдырал хандырылга ажылдакчыларының сорулгазы.

Т. КАРЫМА.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. С. Пушкина

СССР-60

ЮБИЛЕЙНИ УТКУП ТУРА

БАШТАРЫНДА мелиг-лерлиг, дээрде шаштыккан бедик тайга-таңдыларлыг, кара-ногаан аргазымнерлиг, ак-кек хемнерлиг болгаш хөлдерлиг, делгем хөвү шөлдерлиг бурукгу Бай-Тайганың черинге Октябрь революциязының сөөлүнде, мланғыя Совет эрге-чагырганың чылдарында улуг чаартылгалар болгулаан, оон чонунуң амыдыралы танытынмас кылдыр өскерлип чаагайжаан.

Ленинчи номналдың болгаш СЭКП-ниң национал политиказың амыдыралга хажык чокка боттандырганының ачызында бай-тайгажылар хөгжүзүнүң делгем оруунга киргеш, аажок улуг бурунгаар базымнарны кылган. Бузулбас күчүдүг удур эвилел—ССРЭ-ниң 60 чылының юбилейинге холбаштыр районнуң экономика болгаш социал хөгжүлдезинин, культура амыдыралының бурунгаарлаашкыннарындан чамдык санналры, фактыларны база деннелгелерни маңаа көрзөлиңер.

Бир эвес 1944 чылдың октябрьда ССР Эвилелиниң хөй национал улустарының улуг ог-бүлезиниң составында Тываның кирген үезин алыр болзувусса, районга чүгле 10 санның МЧАЭ-лер турган, чон колдуунда быдаргай хуу ажыл-агыйлыг, көшкүн амыдралдыг чорааң, а чангыс-даа коллективтиг ажыл-агый чок. Ол-ла үеде районга машина-трактор, комбайн, электри энергиязы база чок. МЧАЭ-лерниң кол бүдүрүлге чепсек-херекселдери: аът, шары болгаш андазыы, илиир база ком, чонак, аргамчы, хөндүрге дээш ышкаш чүүлдер болуп турган.

Дертен чылдарны сөөлүредир районга коллективтиг баштайгы ажыл-агыйлар — колхозтар тургустунуп эгелээн. Ынчан оларның иштиң байдалы шоолуг эвес, организастыг тургузуу кошкак, 46958 баш малдыг, 3614 гектар тараа шөлдүг. Ынчаарга амгы үеде районнуң девискээринде ангы-ангы адырлыг механизастаттынган улуг совхозтар бар апарган. Оларның малының баш саны 110 мүң ажыл турар, тарылга шөлүг 8863 гектар четкен.

Ажыл-агый бүрүзү амгы үениң машина-техниказыбиле хандыртынган. Өске маркаларның машиналарын санаваска чүгле чүүк сөөртүр машиналар безин 170 ажыг, совхозтарның шөлдеринде он-оң тракторлар, тараа база силос ажаар комбайнар болгаш кедээ ажылагыйның еске-даа техниказы ажыллап турар.

СОВЕТ эрге-чагырганың чылдарында районнуң чонунуң эртем-билиниң, культуразының даргадылгазы, социал хөгжүлдеге улуг чаартылгалар болган. Өргеи чок турган черлерде амгы үениң чаагайжыды тутунган чаа суурлары тутунгулаан. 1929 чылда Аксы-Бардыкта бедик бажыңга од үедеги аныяк башкы Монгуш Бак-Кек Бай-Тайганың, Барыын-Хемчиктиң бөлүк бичии солдарын, уругларын эртем-билиге өөредип эгелээн. Ол болза бүгү Бай-Тайга, Барыын-Хемчиктиң девискээринге турган бөдүүн хевирлиг чангыс школа бо черлерге өөредилгениң эгезин салган. Удаваанда ол школаны Кызыл-Мажалыкче көжүргеи.

Хөгжүлдениң базымнарыбиле школаларның болгаш оон өөренчиктериниң саны чоорту көвүдеп кел чораан. Бир эвес 1946-47 өөредилге чылында районга чүгле 400 ажыг өөренчиллиг 4 эге школа турган болза, ам 5 ортумак, сес чылдың 3 школаларында 4200 ажыг өөренчиктер өөренип турар. Оон аңгыда кежээки школаларга эртем-билигни хей-хей аныяктар чедип ап турар. Оларда колдуунда дээди болгаш тускай ортумак эртемниг башкылар ажылдап турар. Музыканың тускай школазында салым-чаяанныг оолдар, уруглар хаара туттунган.

Амгы үеде районнуң девискээри, оон суурлары, клубтарның, Культура бажыңнарының, библиотекаларының болгаш өмнелге, садыг албан-черлериниң калбак четкилери-биле шыптынган. Арат чонунуң ажы-төлүнден янзы-бүрү мергежилдиг интеллигенциязының төлөөлекчилери өзүп үнген.

Оон-биле кады районда орук, харылзаа ажаок калбарып, чон чер болгаш агаар оруу-биле доктаамал аргыжар апарган. Радио, телефон база хөгжөөн. Тээли—Шүй. Бай-Тал суурларының аразында автоматтыг телефон станциязы тургустунган. Чурттачылыг суур бүрүзүнде чон 1979 чылдан бөөр телевизорну ажыглап эгелээн.

Сөөлгү чылдарда район төвү Тээлиде болгаш совхозтарның төптеринде чурттаганың чаа кварталдары база культура-амыдыралдың. объектилери туттунгулаан. Оларга Советтиниң Тээлиде ийи кат бажыңын, Бай-Талда, Шүйда Культура бажыңнарын, 320 олуттуг школаны, 120 уругларга интернатты, 25 орунлуг аалчылар бажыңын болгаш еске-даа хей объектилерни хамаарыштырып болур.

РАЙОННУҢ девискээринге болгаш чаартылгаларны, хөгжүлдениң базымнарының чедишкиннерин шупту-зуун кандыг-бир кыска чүүлге шупту-зуун чугаалап чыдавас деп чүве билдингир. Кол чүүл—тыва черниң бир ырак булуңунуң тапытынмас кылдыр чечектелип сайзырааны, оон кижилериниң амыдырал-чурттагазының улам байлакшып, чаагайжааны, эртем-билиниң, культуразының деннелиниң бедөөни болур. Ол бүгү дээш ажылчы чоннар Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинниң сеспеген чугаалавышаан, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур база СЭКП ТК-ниң май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, Аъш-чем программазын боттандырарынга салыышкынын киирип эгелээр дээш амгы үеде ийи дакпыр күжениишкин-биле ажылдап турар.

Бүгү улустуң улуг юбилейинге уткуштур социалистиг чарыш күш-ажылчы коллективтериниң, тус-тус ажыл-ишчилериниң ортузунда улам калбарган. Бо чылдың бирги чартыында «Мурнакчы» совхоз эът, сүт, дүк садарының планын ажыр күүседкен.

Чаруштуң бирги одуруунда «Бай-Тал», «Мурнакчы», «Тээли» совхозтарның Даштыг-Тейде, Чаңгыс-Тереkте, Кудукта хойжу бригадаларның коллективтери чоруп, төрүүр үүс хойдан-на 85-90 хураганны ап, бедик көргүүглерни чедип алган. «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак сүт-баазап ферматының коллективи чартык чылда күрүнеге сүт садыр планын 101,3 хуу күүседкен.

Ол ышкаш тудуг, бүдүүлге, садыг, харылзаа организацияларында юбилейни төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар коллективтер база хей. Чижээ, районда тудуг септелге участогу (начальниги Х. С. Ондар, партия эге организациязының секретары Д. С. Кагай-оол) чыл планын болгаш социалистиг хүлээлгени ноябрь 7-де күүседир дээн хүлээлгезин боттандырар дээш тодаргай ажылхеректерни чорудуп турар. Бо коллектив септелге тудуг участоктарындан чүгле районда эвес, а республикага социалистиг чарыштың каш удаа тиилекчизи болуп келген.

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур коллективтерде чоруттунуп турар хей талалыг ажылды партия эге организациялары болгаш партбелүктер, коммунистер удуртуп башкарып турар. Чижээ, «Бай-Тал» совхозтуң Даштыг-Тейде хойжу бригадада парторганизациң (секретары М. Доос) коллективтиг бүдүүлге-даа, хейниити ажылынга-даа өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп келген. Ындыгларга «Тээли» совхозтуң Кудукта партбелүктү (организакчызы А. Дамдын) болгаш өске-даа парторганизацияларны хамаарыштырып болур.

БАЙ-ТАЙГАНЫҢ коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары улуг юбилейге уткуштур эрес-соруктуг ажылдавышаан, СЭКП ТК-ниң май Пленумунуң шиитпирлерин ажыл-чорудулгага дайынчы программа кылдыр хүлээп алганнар. Ол Пленумнуң доктаалында мынча дээн: «Эң чоокку соруга—бо чылдан эгелээп-ле чер болгаш мал ажылының продуктулууң боттуу-биле бедидерин чедип алыры, тараа, эът, сүт болгаш өске-даа продукциялы садыл алырының күрүне планнарын долдур болгаш ажыр күүседирин, оларны чогуур үезинде болбаазырадып кылырын болгаш бүрүнү-биле камгалап алырын хандырары, дараазындагы чылдарда кедээ ажылагый бүдүүлгезин улам шапкыны-биле көдүрериие идегелдиг үндезинни салыры боон турар». Районнуң партия, совет, ажыл-агый болгаш профзвилел, өске-даа хейниити организациялары партияның ол айтыышкынналрын боттарының ажыл-чорудулгазынга эң чугула соругла кылдыр салган. Ылаңгыя малдың баш санын өстүрериие, оон продуктулуун бедидериие эң чугула чүүл — ниитиниң малынга четчир санныг чемни белеткээр ажылдарже амгы үеде бүгү күштү мөөнүзүн.

ССРЭ-ниң 60 чылының юбилейин төлептиг уткуурунче база СЭКП ТК-ниң май Пленумунуң шиитпирлерин күүседирнче бүгү ажыл-ишчилерниң күжүн мобилизастаар, бүгү черлерге социалистиг чарышты дээштиг, үре-түнелдиг кылдыр организастаарын хандырар дээш партийжи организакчы болгаш идеологтуг, политмассалыг ажылдың денделин улам бедидери—районнуң партия организациязының бир кол соругла болур.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ,
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары.

Карелияның Калевальский районунда Костомукшаның даг-болбаазырадылга комбинадының бирги эзлчээниң тудуу доозулган. Оон түннелиниде үлеп-пүр продукциязы—демир концентрады алдынган.

Совет Карелияның девискээринде улуг тудуг—ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның найыралының, кады ажылдажылганың чугула принциптериниң амыдыралга шынчыы-биле боттанып турарының херечизин болган. Ында совет болгаш фин специалистер бир денге ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: Костомукшада найыралдың тудуу. Солагай талазындан: совет болгаш фин тудугжулар Ханну Пасанен, Павел Чеботарев, Рауно Силфверхутх, Владимир Голубцов, Виктор Андреев болгаш Войтто Хейккинен олар.

С. МАЙСТЕРМАННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

КӨДЭЭДЕ СОЦИАЛ ЧААРТЫЛГАЛАР

Черге хуу өнчүнү чок кылганы, черин ында ажылдап турар кижилерге күрүенниң халас бергени, кедээ ажыл-агыйны коллективизастааны болгаш оон техниканиг баазазының өзүлдези, культура революциязы—кедээге социал өскерилгелерни боттандырарынга чедирген кол көргүзүүлер бо. СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленуму аграр политиказа чаа угланышкынны берген.

Кедээде социал-чаартылгаларның амгы үе-чадазы ССРЭ-нин 1990 чылга чедир үеде Аъш-чем программазы болур.

Экономиктиг сорулгалар болгаш социал идиг бериишкиннери

Аъш-чем программазының кол сорулгазы —чурттакчы чонну аъш-чеминиң кол-кол продуктулары-биле артемге үндезилеттинген хемчээлге чедир хандырары. Ол сорулганы күүседириниң бир аргазы—кедээге улуг чаартылгалар.

Социалистиг шиитилелге ындыг айтырыгны тургузары черле чүүлдүр. Чүге дээрге үлетпүрүңү берген техниказын, эртемденнерниң сүмезин ховуларның болгаш фермаларның ишчилери ажыглаар, кедээ ажыл-агыйга капитал салыышкынналрыны шиңгээдип алыр болгай. Эш Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга мынча дээн: «Кедээге чурттагла тудугларының, культура-амыдырал болгаш орук тудуунуң ажылдарын дургедеткен тудум-на, кедээге күш-ажыл улам бүдүүлүүлүг болур, ынчангаш ол сорулгага 1990 чылдарда 160 миллиард рубль чарыгдаары көрдүнген. Ол бистиң хемчээливис-биле алырга безин дыка хей акшадыр. Ол чүгле хей акша эвес. Ол—хоорай биле суурның ылгалдарын чок кылырынче үлаңган улуг политика-дыр».

Деңнеп көрүүлерем: кедээниң социал-хереглелиниге эрткен он беш чылдарда 60 миллиард рубль, амгы он чылдарда 160 миллиард рубль!

Эртемин барымдаалап

Кедээ дыка үр үе дургузуунда хоорайны ажылчын холдар-биле хандырып келген. Бо чорук ол үеде кончуг чугула турган. Даймының уржуундан кадр айтырыгы амдаа нарын болбушаан. Оон уламындан үлетпүр ам-даа хей ажылчын күштү кедээден алыр. Ынчалза-даа үүлдаа чүве ейлүг. Хоорайже кежер чорук хөлүн арттыр көвүдээн. Хоорайның күш-ажылының алдары шагдан бөөр кедээнининден улуг турган болгаш, аныяктарны хаара туда бөөр турган. Ажылдың байдалы база дыка ылгалдыг. Оон ында аныяк улус ортумактан куду эвес эртемниг болу бергеп, олар бүдүүлгелер болгаш тудуглар ажылын сонуургаар апарганнар.

Кедээге номчуп база бижип билир улус 1926 чылда чонуң дең кезии, 1939 чылда—84 хуузу турган. 1939 чылда хоорайга ажылдап турган муң кижиниң 242-ви дээди болгаш ортумак эртемниг турда, кедээге ындыг кижилерниң саны үүлдаа 63 турган. 1981 чылда бо көргүзүүлер дараалаштыр 880 болгаш 736 болган.

Эртем-техниктиг депшилге, кедээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазының хөгжүлдези кедээ биле хоорайның күш-ажылының ылгалын чидирер ужурлуг. Ол талазы-биле ажыл чорун турар, ынчалза-даа ону дүргедир херек. Колхозтарда болгаш совхозтарда машиналар, автоматтар болгаш электроннуг херекселдер көвүдеп келген. 1960 чылдарның эгезинде кедээге тускай мергежилдиг саны 50 турганындан ам 160 четкен.

СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленуму ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниге кедээнин тускай эртемнигларын ажыл-агыйларның күселиниге белеткээрин чугулалаш көрген. Ынчаар өөренген тускай эртемнигларге чаагайжыды туттунган бажыннар баштайгы үш чыл дургузунда халас болур. Оларга дуза кылдыр алды айның шалыны хире акшаны хары үгда бөөр.

Хоорайдан кедээже көшкен удуртукчу ажылдакчыларга база элээн чинчелделер кылдунген. Келген үезинде элээн хей түнүг акшаны бөөр, хүлээп алган ажылының төлевири эвээш болган таварыгага хоорайга ап турган шалыны хевээр артар дээш оон-даа ыңай.

Суур чаагайжыттынар

Кедээге хей хөренги, материал болгаш улуг ажыл негеттинер чүүл— суурларны хоорай хевирлиг кылдыр чаагайжыдары. Ындыг өскерилге 1965 чылдың соонда эгелээн.

Сөөлгү он чылда дыка хей үүрмек суурлар читкен, чаа, улуг суурлар тургустунган. Ол суурларда чурттагла, албан болгаш бүдүүлге черлерин аңгылаан. Садыг аймаа, школа болгаш ясли-садтар, амыдырал хандырылгазының бажыннары, Культура бажыңы болгаш спорт шөлдери база бар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң «Кедээ чурттакчыларның чурттагла, коммунал-хандырылга болгаш социал-культура байдалын удам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайындаа» доктаалы чер бүрүзүнге суурларны чаагайжыдарын дүргедирин көрген. Кедээге тудуг организациялары көвүдеприн, хоорайның тудуг комбинаттарынга кедээниң чагыгларын база кылырын планнаан.

1990 чылга чедир программа—нарын, хей чаартылдыг. Ынчалза-даа ол боттанып ужурлуг. Ону амыдыралга боттандырары кедээниң амыдыралынга база бир улуг базым болур.

Юрий КАНИН,
ПМА-ның экономиктиг хайгаракчызы.

МАТЕРИАЛДАР ЧЕДИШПЕЗИНДЕН

Чай—тудуг ажылдарын кылып чорударынга аажок таарымчалыг үе. Ындыг-даа болза «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынны бо үени чеп, ажыктыг ажыглавайн турары харааданчыг.

Оон бир чижээнге Каа-Хем районда Дерзиг-Аксы суурда ук коллективтиг көжүп чоруур 4 дугаар механизастаттынган колонназын хамаарыштырып болур. Ында ажылдың темпизи аажок кошкак болгаш шапкыктыг чүүлдер бар. Бирги чартык чылда бо колонна ийи аал чурттаар 6 бажынны, «Совет Тыва» совхозка 4 муң бода мал кирер кажаалларны кылыр хүлээлгелиг. А херек кырында ол коллектив чартык чылда алган онаалдавын чүгле 54 хуу боттандырган.

Оон бир чылдагаашы—тудугларга хереглээр дилиг материалдары чедишпеанде. Ол ышкаш Сарыг-Септиң мыны ажылагый пунктузу хереглээр продукциянын чүгле 40 хире хуузун берип турар. Тудугларга хереглээр демир-бетон кылыглар база-ла чедишпее. Чыл планын күүседиринге № 4 КМК озаадан турары дүвүренчиг.

Сес бригададан чүгле Григорий Леонтьевтиң бригадазы чартык чыл планын күүседткен. Каттыжышкынның удуртукчулары Каа-Хем районда чаа тудугларның ажылын шапкынчыдарынга боттуг деткимчени бээрин үе неген турар.

В. МААДЫР-ООЛ.

«Шынга» харыы

КЭЭП ААЗАП-ЛА ТУРАР, ОЛ ХИРЕДЕ...

Бо чылдың июнь 23-те «Шын» солуунга парлаттынган «Катап тургусса кандыгыл»? деп чүүлгө хамаарыштыр улус депутаттарының Мөнгүн-Тайга район Совединиң күүскомнуң даргазы Д. Хорлуу мындыг харыы чоруткан:

Бижикчиниң район амыдыралынга эң чугула айтырыгны кедүрүп турары чөптүг. Чугула, тудуг материалы —тууйбуну маңаа бүдүрүп, тудуг суурнуң хөгжүлдезин моон-даа экижидип ап болур турбуже, ону Кызылдан сөөртүп, хей акша-хереңгини үндүрүп, оруктун ырак, бергезинден сөөрткен тууйбуларның хейү хереглеттинмес кылдыр буступ турарын шын айтып бижээн.

Тууйбу бүдүрер цех тудуун республикаңың чурт үлетпүрүнүң эргелели 1979 чылдан эгелеп, дериг-херекселдерин сөөртүп эккеп алган, дооспаан—ара соксаан. Ону доостуруп алыр талазы-биле айтырыгны райкүүском эргелелиниң начальниги И. П. Пешковка тургузуп келген. Ону доозуп, ажыглалга киирерин И. П. Пешков 3 чыл үлай аазап келген.

Бо чылын Туран хоорайда «Колхозник» деп пресстиң Мугур-Аксыга эккеп тургускаш, тууйбуну шуут бүдүрүп эгелээр деп азаапкывыны барык чыл эгезинде кылган, а ам чылдың чартыы эрткен. Тууйбу бүдүрүп болур таарымчалыг үе эртип бар чыдар.

Эргеледен төлөөлер кээп, көрүп-ле турар, түңнел-даа чок: 1979 чылдың февраль 14-те эргелеадын мастери эш Бузур-оол ийи катап келгеш, доозарының графигин кылып каан. 1980 чылдың июнь 10-да В. В. Берг келгеш, цехти кылырынга четпес материалларны данзылап алган. 1981 чылдың январь 20-та болган техниктиг хуралдың протоколунда февраль 10-га чедир цехти доозарының графигин райкүүском-биле кады тургускаш, ажылды чогуур үезинде эгелээрин дааскан, а март 11-де И. П. Пешков Мугур-Аксыга келгеш эгелеп каан цехти доозарының графигин райкүүскомнуң даргазының орлакчызы-биле кады кылгаш, аттар салышкан. Эргелелдиң начальнигиниң орлакчызы А. М. Делег Мугур-Аксыга 3-4 катап сургакчылап кээп, Кызылга баргаш четпес дериг-херекселдерни сөөртүп эгелээр, кылыр деп өөрүнүүр сестерни чугаалаашы чоруткан. Бо чылын июнь айда база-ла көргеш чоруй барган. Ындыг болза-даа, тууйбу бүдүрер цехти доозар талазы-биле үш чыл иштинде бичии-даа шимчээшкин болбаан. Эрткен чылын пресстиң монтаж ажылы доозулгуже тууйбуну хол-биле бүдүрүп эгелээр айтырышкын-сүме алдынган. 14 муң тууйбу бүдүрүтүнген, а аңаа ажылдаан ажылчыннарга төлевирни эргелел кылбааны-биле бригада тараан. Ажылчыннарның ажылдаан ажазын райкүүскомнуң киржилгезинин соонда, бо чылын майда төлээн.

Бир эвес ажылчыннарга өй шаанда наряд ёзугаар төлевирни кылып турган болза, 14 муң тууйбуну бүдүрериге үнген чарыгдал-биле оолдаа хейиү бүдүрүп ап болур турган.

Бистиң районга база бир ең чугула тудуг материалы—тууйбу бүдүрер цехти кажан доозуп, ажыглалга киирип бээр ирги деп республиканың Күрүлелыгдан, чурт үлетпүрүнүң начальниги И. П. Пешковтан дилеп турбыс.

КАМЧОКТАРНЫ—ХАРЫЫСАЛГАЖЕ

Күрүнеңик, чоннуң ниити өнчү-хөрекгизин камнаар дугайында айтырыгны шыңгыы көөрү чугула. Ындыг турбуже книжи кайгаар таварылгалар бо-ла тургулаар-дыр.

Эрткен чазын Өвүрде «Кызыл тук» совхозтуң трактору Янко Куулар оорлап мунгаш, Моолдуг-Хемниң Арыг-Бажынга эзирии аңдарган. Районнуң милиция чери бо херектиң истелгезин ам-даа доспаан.

Совхозта машиназын аңдаар, арагалаар чолаачылар баа бар. Олар садыглар чаныңга, кудумчуга кижи бастырыпкы дег халдып турарлар. Машина-техникага кам чок, кыпао-чаап материалдар чаргдаар С. Кара-Сал, В. Бузур-оол болгаш демги-ле Я. Куулар ышкаш улустуң. ол ышкаш бир чиик машинаны «чидир» мунгаш, бирээзин бажыңының коңнына туогузуп алган. Совхоз инженерөөнүң дугайында айтырыгны шиитпирлээр ve необы бе?

О. ДАЛБЫЙ.

Ажыглалга кирер тудугда

ДЕМНИГ АЖЫЛ, ХАРЫЛЗАА ХЕРЕК

Бай-Хаакта уруглар комплекизининң тудуу эгелээнден бөөр бир чыл ажа берген. Ол үенин дургузунда чер ажылы кылыр эргедел ол комплекстиң чүгле таваан салып дооскан. Ам ол тудугну бүрүн түдүп доозар ужурлуг кижилер «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның № 7 КМК-зының тудугжулары болур. Ында керээлиг ажылдарны ук каттыжышкынның автоколонназы болгаш оон механизация эргелелиниң Бай-Хаак участогу боттандырып турарлар.

Бо тудуг объектизиниң дүргеп ажыглалга киирерин район төвүнүң чурттакчылары четтикпейн маңап турарлар. Уруглардың ойнап-хөглээринге таарымчалыг бүгү-ле байдалдарлыг 280 олуттуг, эштир бассейниниг ол тудуг ажыглалга киргеп соонда бичии уруглар аңаа кадыкшылын дадыктырып алыр аргалыг болурлар. Оон верандазынга ойнап, дыштанын болур. Оон улуур өрээлдери делгем, чырык апаар. Амдыызында ындыг...

А херек кырында ол тудуг ам чаа-ла «торуттунуп» эгелээн. Оон ханалары шоолуг бедиргеп. Шингээдип алза чогуур 752,2 муң рубльдиң чүгле 110,8 мүнүн ажыглаан.

— Ийе—деп, участоктуң прорабы В. В. Нерушимцев чугаалады:— Амдыызында тудугнуң темпизи кончуг оожум. Комплекс тудуунда Кишинёвтан келген студентилерниң тудугжу отряды ажылдап турар. Олар кончуг ажыл-ишчи улус-тур. Баштайгы удаала оларга бергелер таваржып тургулаан. Арга-дүржулгазы өвээжинден тууйбуну эки салып албас турдулар. Оларга бистер улуг дузаны көргүстүвүс. Удавас еске объектилерде ажылдап турар студентилер оларга немежи бөөр. Ынчалза-даа кол четпес чүве —күш-ажылды кошкак организастап турарывыста.

Бо объектиде мынчага чедир кран чок. Экскаватор база херек. Оон кадынла тууйбу, элезин, дой, довурак-биле үзүктелиишкин чок хандырылга база негеттинип турар. Ол ажылдар керээлиг организацияларга оналажыр.

Шынында, ол тудуг шөлүнде АБКС-5 дээр биче радиустуг кран бар-даа болза, ол тууйбуларны чогуур черлериниче чедирип берип шылавайн турар. Оон ыңай хөөдүг белеткээр херексел база чедишпес.

— Анаа кран черле херек—деп, механизация участогунуң начальниги В. Ф. Шумов чугаалады:

— Ындыг-даа болза, эгезинде бульдозер херек. Оон дузазы-биле кран тургузар черни белеткеп алгаш, кранны тургуса эки. А бульдозер Межегейде инек кажаазының тудуун да ажылдап турар. Ында кол ажылдар кылдынган. Ынчалза-даа механизация эргелелиниң начальниги В. Ф. Посохин оны бөөр эккээр транспорт чок деп чылдак хап орар. Шынында ындыг бе? Чок. Оларда күчүлүг КРАЗ биле К-700 дээр трактор бар. Ол бульдозерни оларның-биле эккеп ап болур. Тудугга кран, экскаватор херек турда-ла, ол айтырыгны мынчага чедир чүге үзе шиитпирлеп чадап турарыл?

Ам сайны, дой-довуракты, элезинни хол-биле чүдүрүп ап турар. Мындыг таварылгала күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн дугайында кандыг чугаа турар боор.

Каттыжышкынның АТБ-зинин тудуг материалдары сөөртүрүнге киржилгези базынгыг эки эвес. Ол кончуг чугула ажыл. Тудуг материалдары-биле үзүктелиишкин чок хандырар болза, ажылдың темпизи черле безинги билдингир. Амгы үеде автоколонназа чеди машина бар. Олар районнуң тудугларын хандырар үзүктелиишкинниң чок чүүлдүр.

— Шуут четтикпес-тир бис. Моон сонгаар кыдын ажылдаар бис—деп, автоколоннаның начальниги В. А. Залуцкий агартынар болду.

Амдыызында тудугларның штады эвээш. Олар тудуг материалдары-биле бүрүн хандырттынган. Ындыг-даа болза, Элегес-Аксының заводундан эккелген тууйбуну дүжүрер дээш хөй үе-шакты чидирип турар. Баштай машинадан дүжүргеш, ооң соонда катап чыгташ, кран-биле тудуг кырынче үндүрер. А оон носилкалар-биле тус-тус ажылдаар туруштарга чедирер. Мындыг байдал үе-шак камналгазынга улуг шантыкты чедирип турар. Өске ажылдар, чижээ, хоюдуг белеткээри, карьерлерден сай, дой довурак чүдүрери база ындыг: үзүктелиишкинниг, чангыс дай эвес.

Тудуг шөлүнде байдал берге-даа болза, студентилер анаа торулбайн тураврлар. Отрядтың комиссары Петр Павлик мынча дээр:

— Алган планывыс ыяап-ла күүседир бис. Чүгле керээ ёзугаар безин бистер 50 муң рубльди шингээдип алыр бис. Үүлээлгевис оон ыракта хей. Оолдар хүнде 1,5—2 аалчегни ажылдап турарлар. Бирге каатты доозушкап, бассейн биле верандаңы кылып киирип тер бис. Ындыг болза-даа тууйбу болгаш еске-даа материалдар үзүктели бээринден сестип тур бис.

— Бистиң тудуувустуң кол материалы — тууйбу — деп, № 585 КМК-ның кол инженери Е. Ф. Елисеев чугаалады. —Хүнүгүн-не 30 кубометр тууйбу херек. Бо чылын 200 муң рубльдиң тууйбузун алыр ужурлуг бис. Тууйбу үзүктели берген таварылгада курлавыр фондуну ажыглап турар бис. Бо тудугга ам-даа дөрт техник херек. Бо айтырыг талазы-биле механизацияның участогунуң начальниги В. Ф. Шулепов боттуг хемчеглерни алыр даарзиңге идеген турар бис.

Мында комплекс тудуу дээш харыысалгалыг эштерниң чугаларын сиргени таварылга эвес. Бо объектиниң ажыглалга киирер тудугларның бирээзиниге саналн болганда, ону күрүне планында көрдүнгенин ёзугаар чогуур хуусаазында тутсаш, лужаар ужурлуг. Ындыг болганда оон тудуу дээш харыысалгалыг кижилер аразында харылзаа тутуп, демниг ажыллаары — ол тудугнуң темпизин бедидериге улуг иштин бөөр.

Ам тудуг шөлүнде бульдозерни, кранны эккелген.

А. ЗАЙЦЕВ.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылдап келгени дээш күш-ажылчы ачы-хавыяазын үнелеп көргенивиң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Клавдия Ивановна Антипова — чурттагла-коммунал ажыл-агый эргелелиниң чаагайжыдыгга комбинадыныӊ ажылчыны.

Зинаида Ивановна Бачина— — «Тыва тудуг» трестиӊ улуг экономизи.

Евдокия Михайловна Беляева — «Тыва көдээ тудуг» трестиӊ ажылдакчызы.

Зинаида Александровна Голубцова — күрстрахтыӊ инспекциязыныӊ агентизи.

Максим Александрович Дремлюгов — Кызылдың автошколазыныӊ слесары.

Анатолий Иванович Захаров — Кызылдың эът комбинадыныӊ мал эмчизи.

Петр Степанович Зеленов— Күрбанкыныӊ республика конторазыныӊ инкассатору.

Николай Иванович Иванов— Тыва АССР-ниӊ Министрлер Чөвүлелиниӊ чанында капитал тудуг эргелелиниӊ начальниги.

Александра Яковлевна Илюшина — «Хүнчүгеш» ясли-садтыӊ кижизидикчизи.

Людмила Семеновна Костелецкая — Тываныӊ сүт комбинадыныӊ бүдүрүлге цегиниӊ начальниги.

Валентина Степаповна Кошелева — Күрбанкыныӊ республика конторазыныӊ кялдыс начальниги.

Екатерина Михайловна Москаленко—Тыва АССР-ниӊ Чырыдыышкын министерствозунуӊ улуг экономизи.

Хорлуу Денлиевна Оюн — Кызылдың эът комбинадыныӊ ажылчыны.

Андрей Панфилович Попов — Тыва АССР-ниӊ Министерствозунуӊ СМК-зыныӊ чазаныкчызы.

Екатерина Трифоновна Попова — республиканыӊ уруглар эмнелгезиниӊ ажылдакчызы.

Ольга Кирилловна Рыбкина — Тываныӊ электри четкилериниӊ моторизи.

Намчал Начин-оолович Сат — Кызылдың эът комбинадыныӊ ажылчыны.

Мария Васильевна Соковцева — № 25 ясли-садтыӊ кижизидикчизи.

Валентина Ивановна Ударцева — Кызылдың эът комбинадыныӊ ажылчыны.

Маргарита Павловна Черкашина — Кызылдың мебель фабриказыныӊ ажылчыны.

Евдокия Ивановна Черменёва — Тыва АССР-ниӊ Иштики херектер министерствозунуӊ склад эргелекчизи.

Галина Самсоновна Чупарева — «Кызыл» аалчылар бажыңыныӊ дежурный администратору.

Антонида Григорьевна Шамайко — «Востоксантехмонтаж» трестиӊ Кызылда КМК-зыныӊ кадрлар талазы-биле инспекторзу.

Семён Семёнович Шестаков — № 25 ясли-садтыӊ кочегары.

Михаил Иванович Шефер — Тываныӊ авиабүдүрүлгезиниӊ камгалал ажылдарыныӊ талазы-биле улуг инженери.

Прасковья Иосифовна Штеповская — № 1 школаныӊ башкызы.

Мария Азаровна Яковленко — Кызылдың аъш-чем садыныӊ № 9 магазининиӊ ажылдакчызы.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Барынмат Митирейовна Артына — пенсионер.

Кичик Күжүгетовна Баавыл — районуӊ техниктиг ажылдакчызы.

Сылаан-оол Ламажыкович Салчак — райпода таңнылыл.

Кара-кыс Хертековна Хертек — пенсионер.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Нина Васильевна Бабич— Каа-Хем суурда пенсионер.

Раиса Григорьевна Гавриленко — Арадан станцияда столовая эргелекчизи.

Любовь Александровна Маношина — холушкак садыгныӊ садыгжызы.

Анастасия Тимофеевна Мармузова — Каа-Хем суурда пенсионер.

Ховалыг Энгеевна Монгуш— «Тиилелге» совхозтуӊ ажылчыны.

Ольга Лукьяновна Носкова — Холушкак садыгныӊ улуг кладовщиги.

Баяндоо Баазанович Ондар — «Тиилелге» совхозтуӊ хойжузу.

Юрий Степанович Плеснева—Березовонуӊ геология-будүрүлге каттыжышкынынмыӊ өрүмнекчизи.

Феклиния Даниловна Сальникова — «Каа-Хем» хемүрдаш разрезиниӊ котел машинази.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Андылай Саядакович Ак — «Май 1» совхозтуӊ трактористи.

Хемчикпен Орайбанович Ак — «Май 1» совхозтуӊ инвижизи.

Николай Николаевич Гераськенко — район эмнелгезиниӊ рентген лабораниызы.

Бараан Барымаевич Дажырган — «Май 1» совхозтуӊ инвижизи.

Эрестоп Даржаевич Даржаа — «Май 1» совхозтуӊ инвижизи.

Ирина Брониславовна Игнатьева— Ырбаныӊ ыяш белеткээр пунктузунуӊ бухгалтери.

Наталья Николаевна Посохина — районуӊ шериг комиссариадыныӊ шериг-учёт столунуӊ начальниги.

Семён Платонович Сафонов — Ырбан суурда пенсионер.

Антонина Спиридоновна Тарасова — Ырбаныӊ ыяш белеткээр пунктузунуӊ ажылчыны.

Татьяна Никифоровна Чанхотьян — төп ажаалга кассазыныӊ таныылы.

Ак Тажы-Тоннугович Чочанчык — «Май 1» совхозта почтальон.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

АГРЕССОРНУ КЫҢЧЫКТЫРБАС

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң АКШ-тың президентизи Р. Рейганга хүүда чагаазын делегейниң хөй-ниитизиниң калбак бөлүктер Израильдиң ооратанзыг, оор-дээрбечи үүлгедиглериниң түңнелинде тайбың чурттанчылары йөзүрел чокка узуткаттырып база чурттуң найысылалы Бейрут үргедеттирип турар. Ливанда халаптыг болуушкуннарны Совет Эвилелиниң хаңы сагышсырал-биле көрүп турарының херечизи кылдыр хүлээп көрген. Бейрутта кижилерни кырып өлүрбүшаанын соксадырының шуут саат чок хемчеглерин алырының эргежок чүгүлазын ол чагаада онзалап демдеглээн.

Л. И. Брежневтиң чагаазы араб чурттарның массалыг информация чеспсектериниң кол кичээнгейинде турар. Ливанның бүтүн радиостанциялары ол документини каш удаа дамчыткан болгаш тус черниң солунарында парлаан. «Ливанның черинде израиль дайынзырактарының кара-туразында аажылаашкыларын чок кылырын Совет Эвилели пегээн» деп, Алжирниң АПС дээр информация агентилели айыткан. Ол документ палестин болгаш ливан улустарның салым-чолу дээш совет кижилериң дүвүрөзүнниң илергейлеп турар. Израиль агрессорга кызыгаар чок дузаламчыны көргүзүп турар Каттышкан Штаттарга бо дээрге совет удуртукчуңуң ийиги удаагы сагындырыыдыр деп, ол агентилел чери демдеглээн.

Дайылдажыышкыны соксадыр дугайында дугуржуулганы база дагыл үрээп болган Барыын Бейрутче улуг шавар халдаашкын кылган Израильдиң оор үүлгедиглериниң түңнелинде тайбың чурттакчылар кээргел чок узуткаттырып, а хоорай үргедеттиришкинге таваржып турарынче совет удуртукчу америк президентиниң кичээнгейин угландырган деп, Сириянып Сана дээр информация игентилели дамчыткан. Бейрутта кижилерни кырып өлүрүп турарын соксадыр төлээде, бодунуң эргезинде бар бүтүү арга-хемчеглерни ажыглаарынче АКШ-тың президентизин Л. И. Брежнев чүткүлдүг кыйгырган деп, ол агентилел чери онзалап демдеглээн.

АКШ-тың президентизинге Л. И. Брежневтиң чагаазының утказын Иорданияның национал телевиденнеги болгаш радиозу бүгү сөөлгү чаа медээлерлиңге дамчыткан. Совет күрүнениң баштыңының Рейганга кыйгырыы палестин болгаш ливан улустарның салым-хуузу дээш Совет Эвилелиниң дүвүрээп сеткилин илередип турар деп демдеглээн. Ливанда израиль агрессорну кыңчыктырбазынче Каттышкан Штаттарны ССРЭ эң шинтпирлиг кыйгырган деп дыынадыгда онзалап демдеглээн.

«Л. И. Брежнев израиль агрессияны чок кылырынче Рейганы кыйгырган» деп, Каирниң «Аль-Ахрам» солуну бижээн. Ливанда кедергей шыырыы болгаш берге байдал тайбың чурттакчы чонну массалыг кырып өлүрүп турар чорукту соксадыр дээш эң-не саат чок хемчеглерни алырын негеп турар деп, ол солун бижээн. Ливанда таварышкан халап агрессорну хай деп болур турган, ону кылбаанындан кижилериң нүүрүнге кезээде кара четкер болуп артар деп, «Аль-Ахрам» айыткан.

АКШ-тың дорт күткүүшкүнү-биле Израильдың Ливанда агрессчи үүлгедиишкиниериниң улам калбарыышкынынбле холбаштыр ол чуртка байдалга – ССРЭ-ниң шыырыы сагышсырапыың чаа бүүүредиг херечизи Л. И. Брежневтиң Р. Рейганга чагаазы болур деп, Тунистиң радиозунуң болган телевиденнезиниң тайылбырында тугаалаан.

Израильдиң оор ёзулуг үүлгедиишкиниеринче Рейганың кичээнгейин Л. И. Брежнев эзлдирген болган Ливанда өлүрүп кырып турар чоруктуң үргүлчүлээрин болдурбас төлээде, бодунда бар аргаларны эң дүрген ажыглаарынче АКШ-тың президентизин кыйгырган деп, америк информация ЮПИ агентилели онзалап демдеглээн.

Израиль премьер Бегиниң үүлгедиишкиниери дээш буруну делегейниң хөй-ниитизи Рейганың администрациязынга онаан турарынче америк Эй-би-си дээр телекомпания кичээнгейни угландырган. Ол байдалды Совет Эвилели база барымдаалап турар. Ливанда тулчуушкунар-биле тоолаштыр ай четпес үе дургузунда совет удуртукчу президент Рейганның шуут бодунга йөн удаа чагаа чорудун, Ливанда кижилерни израиль шеригнерниң кырын өлүрериң болдурбас дээш дүрген хемчеглер алырынче Л. И. Брежневтиң чагаазының дугайында дыынадыгты сопиалистиг дем каттыштырылга чурттарының бүтүү солуннары эң көскү черлериде парлаан.

(СЭТА).

ХАНЫ КИЛЕҢНЭЭШКИН

МЕХИКО. (СЭТА) Культура талазынга политика дугайы ЮНЕСКО-нуң Мексиканың найысылалында эртип турар ийиги бүүү-делегей конференциязының киржикчилери Израильдиң палестин болгаш ливан улустарга удур араатанзыг агрессиязын шинтпирлиг буруу шапкан. Вашингтонга детиттирген израиль сионистериниң дээрбечи, дерзин үүлгедиишкинниң түңнелинде Ливанда камгалал чок тайбың чурттакчы чон кырлыг өлүп турарын делегаттар онзалап демдеглеп турар. Тель-Авивтиң кем-буруудуг агрессиязын ара доктаадыр, бот-башкакартынар болгаш хамаарыышпас догуинаар эргези дээш демисежин турар Палестинаның улузун чок кылырын болдурбас дээш бүгү-ле боздунгу дег чүүлдерни кылырынче ЮНЕСКО-ну болгаш делегейниң өске-даа организацияларын кыйгырып. Палестинаны хостаарының организациязының төлөөлекчизи түве чугаалаарга, чыылганнар дидимиттиг адыш, часкаашкыны-биле уткаан.

Апартеидтиң политиказын чорудуп, депшилгелиг чаартылгаларның оруунче кирген аныяк африка күрүнелерге удур агрессияны кылып турар мурнуу-африкан расистерни Анголаның, Мозамбиктиң болгаш Зимбабвениң делегаттары боттарының чугааларынга карган килеңзон.

Амгы америк администрацияның дайынзырак, авантористиң утланыышкынының түңнелинде бистиң планетавыста дүшкүүргүг чоруктуң чаа-чаа одаглары тыптып кээп, термоядролуг халаптың кыжаныың кыпсыктыр боочепсекти эндере бүдүрери шапкын темпилер-биле күштелип турарынга холбаштыр хөй-хөй делегапиялярның баштыңнары ханы дүвүрөзүнниң илергейлеп турар. Конференциянын хүн чурумунда турар—национал культураның хамаарыышпас хөгжүлдезиниң айтырыглары тайбың дээш, дүшкүүргүг чорукту чавырыдырар дээш демисел-биле чарыпбас холбаалыын олар боттарының саналдарынга онзалап демдеглээн.

Франциянын культура министри Жак Ланг Каттышкан Штаттарның өске чүрттарга удур политика, экономика болгаш культура талазыбиле агрессия кылып турар дээш буруу шапкан. Шуулган киржикчилери ооң чугаазын бедия-биле үнелеп көргеп. Америк империализм девискээрлер алыксаар халдаашкын кылырындан ангыда, политиканың, экономиканың болгаш культураның характерлиг халдаашкынны боттандырып, бодунуң үзел-бодалдарын өске улустарга массалыг информация чепсектериниң дузазы-биле доннаштырарын оралдажын турар деп. Француз министр онзалап демдеглээн.

УЛУГ САЛЫЫШКЫН

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң КНО-нуң Кол Ассамблеязының боо-чепсек дүжүрер талазы-биле ийиги тускай сессиязынга чагаазын Тайбың болган хосталга дээш хөрөөженнерниң делегей лигазының Калифорнияда салбыры бүрүү-биле парлаан. Делегейниң ол шуудганынга АКШ-тың президентизи Р. Рейганның чугаазы совет удуртукчуның чагаазынга шуут удурзанынкак болганын ук документиге хамаарыштыр тайылбырда демдеглээн. Йдролуг чепсекти кызыгаарлаарынга моондакты гургузарын президент Рейган база катап оралдашкан.

Рейганның көдүрем программазы йдролуг чепсеглеиишкиннерге ёзулуг контролдуга киигүс дүүшпес болган чаңгыс талаяын (АКШ-тың) артык күүтүг болуруп чедип алырынче угланган деп тайылбырда демдеглээн. Ол дээрге —шериг күүзүнүн талазы-биле ССРЭ-деп артык күүтүг болуруп чедип алыр дээн АКШ-тың эвлелгелиг ораллажыышкыны-дыр.

Йдролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында ССРЭ-ниң хүлээлгезин совет удуртукчу илергейлээн болган йдролуг чепсекти будүрерин соксадырынга Совет Эвилелиниң белеими айыткан. ССРЭ-ниң ол шинтпирлиг бүгү чурттарның болгаш улустарның эрге-ажыктарынга база күзел-соруунга бүрүн дүгжүп турар деп тайылбырда демдеглээн. Совет тайбың чаа инициативалар боо-чепсекти эндере будүрерин кыңчыктырбазынга, йдролуг дайынның ажылын узуткаарынга, делегейде политиктиг байдалды ынанныырине кайгамчык улуг үзүүр-дүзалыг болуп турар деп тайылбырда онзалап айыткан.

ТУЛЧУУШКУННАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израильдиң артиллериязы болгаш шериг-далай күштери августуң 4-тен 5-тиң хүнүнче дүнезинде Барыын Бейруттуң төп кезиниң база катап бооладаан. Ливанның премьер-министрининң, информация болгаш туризм министерстволарының бажыңнарын, ССРЭ-ниң элчин болгаш садыг төлөөзиниң черлерин база бооладаннар.

Израильдиң танк болгаш чадаг шериглери, а ол ышкаш коммандос дээр тускай шериглери эртенгинниң алды шактан эгелээш, Барыын Бейруттче калчаалыг халдаашкынны кылган. Палестинаның удурланыышкын шимчээшкининиң болгаш Ливанның национал-патриоттуг күштериниң каттышкан отрядтары агрессорнуң хөй санныг халдаашкыннарын шинтпирлиг ойтур шапкан. Делегей аэропортунуң чоогунга Израильдиң танк шериглериниң халдаашкыннарын алды удаа ойтур шапкан.

ИРАК-ИРАН ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Ирак-иран кызыгаарга аткылажыышкынар эрткен хүннерде үргүлчүлеп келген. Иракның кол шериг командылалының медээзин ёзугаар алырга, Иранның 186 шериг албанныгларын өлүрген, 4 бронетранспортёрлар болгаш өске-даа шериг техниказын үзүткаан. Ирак армиязын өлээп каш офицерлерин болгаш солдаттарын тудуп алган.

Иранның артиллериязы Басра болгаш Ханакин хоорайларны бооладаның дыынадыгда айыткан.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранның чепсектиг күштериниң болган «ислам революция камгалакчыларының» көрпүзүнүң каттышкан штавыныӊ медээзинде айыткаяы ёзугаар алырга, ирак шериглериниң удур халдаашкыннарын Иранның шериглери Басра хоорайның чөөн талазы чоогунга ойтур шапкан. Сөөлгү үеде дайын чорудулгаларының үезинде Иранның шериглериниң ажелеп алганы ирак девискээрден оларны үндүр кызарын ирак шериглер ораллашкан.

Иранның Абадан хоорайын ирак шериглер артиллерия-биле бооладаи түңнелинде хөй санныг тайбың чурттакчыларның өлүрткенин Тегеранның радиозу дыынаткан.

ТАЙБЫҢНЫҢ, НАЙЫРАЛДЫҢ ЭСТАФЕТАЗЫ

Закарпатьениң хүндүлөөчел Ужгород хоорайы совет черге «82 чылдың тайбың марыжының» киржикчилериниң ужуражмыкшынарының сөөлгү чери болган.

Европаның, Азияның болган Африканың 30 күрүнезиниң төлөөлекчилериниг ойыр чедирбишаан, хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Э. Попович Совет күрүнениң болган ээп Л. И. Брежневтиң ядролуг дайынны болдурбазының айтырыын шинтпирлээринге чаагай тура-соруктуг кайы хире улуг боттуг күженнишкиннерни салып турарын делегейде эки билир деп онзалап демдеглээн. Ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглаваң дээш ССРЭ-ниң шинтпирлери ооң бүзүредиг бадыткалыдыр. Делегей өрттүүн кыжаныын болдурбазынче октаргайның бүгү депшилгелиг күштерин кыйгырып турар бие.

Тайбыга ынак чайгылып чок политиканы чорудуп турары дээш Совет чазакка болган совет улуска хаңы өөрүп четтириишкинни марш киржикчилериниң мурнуудан Бельгияның тайбың болган пайырал дээш шимчээшкининиң телөөлекчизи Жанна Лекомү дамчыткан.

«Европаның Барыын болган Чөөн чүктеринге ядролуг чепсек турбазын!», «Делегейниң кайы-даа черинге ядролуг чепсек турбазын!», «Чепеегленишкинни дүжүрер болган тайбың дээш!»—чаагай тура-соруктуг кижилерни сыры каттыштырган бо лозуннар бодунуң девискээринге ядролуг чепсекти тургузар чорукту хорууруп негеп турар бельги улустуң хөөнүн база илергейлеп турар деп, ол чугаалаан.

Делегейниң ийиги дайынынга совет улустуң тиилелгези Европаның бүгү улуктарынга тайбыңны хандырып берген. Ынчангаш бөгүн дайынга удур шимчээшкининиң миллион-миллион киижилериниң мурнуунда —черниң улустарының ең-бирги эргезин — амыдыран-чурттаар эргезин камгалал арттырар деп тодаргай сорулга салдынган. Бистиң ажы-төлдериниз кижи төрелгетенниң сөөлгү салгалы болган турарын күзевес бис. Ол бодалдар маадыр-не М. Молдарның болган Ужгородтуң Күрүне университединиң профессору С. Пашенконуң чугааларында сиинниккен болган.

Марш киржикчилериниң бистиң чуртувуска походу кызыгаар хоорайның кудумчуларын таварты хөй кижилиг марш-биле доозулган. Оларның оруу Будапештиниң болган Братиславаны таварты Венага чедер. Йдролуг дайынның кыжаныынга удур масслыг митинг бөгүн анда болур.

(СЭТА).

Бразилияның социалистиг чурттар-биле садыг-экономиктиг харылзаазы чедиишпиг калбарып турар. Сөөлгү он чылда оларның аразынга бараан саарылгазының хемчээли 56 хуу улгаткан.

Бразилияның социалистиг дем каттыжылгазының чурттары-биле солужар бир кол чүүлү —демир рудазы боон турар.

ЧУРУКТАРДА: Бятория портта чүк кедүртүп, чүлүрер транспорт комплекизи. Ю. БЕСПАЛЬКОНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникази.

УДП-НИҢ XXI СЪЕЗДИЗИ

ДЖОРДЖТАУН. (СЭТА-ның корр. А. Каништев). Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң байырлыг чагаазын Гайананың улусчу демократтыг партиязының (УДП-ниң) XXI съездизинин делегеттары ажаок улуг сорук кириишкинбиле уткаан. СЭКП-ниң делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Пропаганда кылдызының эргелекчизиниң орлакчызы И. К. Лучинский байырлыг чагаазын номчаан. Гайана коммунистериниң шуулганынга СЭКП ТК-ның туразында белээн— Москва Кремлиниң коргеевен улуг чурукту съездиниң президиумунга СЭКП-ниң төлөөлекчизи дамчыдып эргеп.

УДП ТК-ның плеткелиниң талазы-биле боттарының саналдарынга эдилеттер чугаалаакан айтырыглырын хөй пудуучу дугайы хамыктың муриниң делегейниң алды гайана коммунистер партиязының кадрлеевен-ленинчи байдалын чедеп алыр дээш көргүзе утлаачыларының төлээзи болган пленумнуң онзалап дөмдеглээр. Совет Эвилелиниң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев башкаан СЭКП ТК-ның тайбыга кижи төрелгетенге, бүгү делегейде национал-хосталгалыг күштерге болган коммунистерге бүзүреяын берип турар деп. УДП ТК-ның кежигүнү, съезднинң делегады М. Нагаыутг болган сапал берген өскелеө-даа деидеглээн.

Массаларның ортузунга идеологтуг, организаччы болган политика-кижизиглелиг ажылды күштелдирериниң, дэштыкы империалистиг бөлүктөр чимээнээшкиннерниг удур, бүгү ажылчы чонзарының эрге-ажыктарынга таарыыр Гайананың политиктиг болган экономиктиг шуут хамаарышпас чоруун чедип алыр дээш демиселге массаларны каттыштырарының эргежок чугулазының дугайында УДП ТК-ның түңнелдүүрүн база делегаттар чугаалаг деп көрген.

УДП-ниң съездизинин ажылына киришкен СЭКП-ниң делегациязы Гайана-совет найыралының этнаглашкын актылчелер-биле уларашкан. Гайана өөгүстөр совет делегацияның кежигүнелеринге боттарының эң чөөкүү планнарының дугайын, чижээ, ССРЭниң тургустунганының 60 чылын байырлаарынга белеткел талазы-биле нинтилелдиң төлевилел алган программазының дугайын чугаалап берген. Гайана-совет найырал ниитилели совет фильмнер фестивалын эрттирерин, Совет Эвилелиниң дугайында делгелгелерни болгаш викториналарны, Гайананың хөй-ниитизиниң митингилерин база хуралдарын организастаарын планнап турар.

* * *

ДЖОРДЖТАУН. Гайананың Улусчу депшилгелиг партиязының (УДП-ниң) XXI съездизи ажылын ында дооскап. УДП-ниң бүгү төөгүзүнде эң төлөөлелгелиг бо шуулганның ажылынга Гайананың янзы-бүрү районнарының төлөөлекчилери—700 чыгам делегаттар, ол ышкаш Европаның, Азияның, Африканың, Латин Американың болгаш Карыб бассейнинин аку-дүүма паатакларының болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң төлөөлекчилери киришкен.

Чурттуң ниитики болгаш даштыкы байдалынга хамаарыштыр партияның мурнуда турар чугула сорулгаларын гайана коммунистер үш хүн тургузупда чугаалашкан. Төп Комитединиң плеткелиниң база демократия, социал депшилгелиг болгаш Гайананың политиктиг, экономиктиг бүрүн хосталгазы дээш демиселдиң амгы байдалдарында чаңгыс аай национал патриотчу фронт кылдыр чурттуң бүгү депшилгелиг күштерин каттыштырарда партияның организакчы ажылы онза ужур-дузалыг болур дээрзинин дугайында ТК-ның түңнелин делегаттар чаңгыс эң-сеткилдиг чүүлдүг деп көрген. Ажылчын ангының авангардтызы болур УДП-ниң ролюн быжыглаар, партияның идеологтуг болгаш политика-кижизидилгелиг ажылын база массаларга ооң салдарын күштелдирер дугайында шинтпирни съезд хүлээп алган.

Гайананың УДП-зиниң съездизи делегей айтырыгларының талазы-биле каш-даа резолюцияларны хүлээп алган. Улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкининиң болгаш делегейниң революстуг чорудулгазының хөгжүлдезинге, таайбын болгаш улустарның айыыл чок чоруу хээш демиселге ССРЭ биле социалистиг дем каттыштырылгазының ролюн резолюцияларда белии-биле үнелээн. СЭКП-ниң Тайбын программазын, Совет Эвилелиниң ядролуг дайын кыжаныын чайладырынче, тайбыңны болгаш бүгү-ниити айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган өске-даа чугула инициативаларын детиээн чорук резолюцияларда илергейлеттинген. ССРЭ-ниң ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас деп, КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле ийиги тускай сессиязынга Л. И. Брежневтиң чагаазында илергейлеттинген хүлээлгезинин аажок улуг ужур-дузалыын съезд онзалап демдеглээн.

Кыдаттың чагырыкчы болуктериниң империализм-биле кады ажылдажылгазын болгаш делегейниң революстуг шимчээшкинин чымылдырар дээр оларның оралдажыышкынынарын буруу шапкаш, шуулганның делегаттары пекинчи удуртукчуларның мутулай антисоветизми делегейде социализм болгаш депшилге хөрөзүнге каража чедирин, эң реаксылыг империалистиг болуктерге ажыктыг чүве кылын турарын медеглээн.

ИНДИРА ГАНДИНИҢ ЧУГААЗЫ

ВАШИНГТОН (СЭТА). Индияның премьер-министри И. Ганди албанның тускай айнчоруун кылын, Вашингтонга барын чораан үезинде анаа түве чугаалаан болгаш боочепсекти эндере будүрериниң дугайында Вашингтонга барын чораан үезинде анаа түве чугаалаан болгаш боочепсекти эндере будүрерин кыңчыктырбазының база ядролуг дайын айыылын узуткаарының эргежок чугулазыл айыткан. Кандыг бир айтырыгны дайын аргазы-биле шинтпирлээри болдунмас дээрзин парлалганың национал клубунга чугаазында ол онзалап демдеглээн. Ядролуг дайынның кыжаныыкынынга удур Индияның шинтпирлиг демисежин турарын И. Ганди айыткан.

Совет Эвилели болгаш Американың Каттышкан Штаттары бот-боттарын билишкен турарын база бар айтырыгларны түгле чугаалажыышкынарының аргазы-биле шинтпирлээрин Индия күзээр яйнк. Ядролуг боо-чепсекти будүрерин соксадыр болгаш боо-чепсекти бүгү-ниити дүжүрер дээш Индия туружуп турар.

АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле бодунуң чугаалажыышкынарынга хамаарыштыр И. Ганди мынча деп медеглээн: «Дашткы политиктиг айтырыглар талазы-биле Индияның болгаш АКШ-тың аразында чөрүдөөлериниң барын чугаалажыышкынарының үезинде ханы өөрүп чедип алыр деп ышкаш Индия бодунуң кожаларын араб улустар-биле тайбың чурттаар, оларның-биле кожахелбөө догуинаарының эргезын тывар ужурлуг. Ону тайбың арга-биле чедип алыры эргежок чугула. Палестиниың хостаар организациязын Индия деткип турар деп, премьер-министр медеглээн.

Экономика талазы-биле чорудөөлер Индияның болгаш АКШ-тың аразында база бар болуп турар лее. И. Ганди чугаалаан. Хөгүдээнин херегледеринге дузалаччыны арбыладыр алырга Индия көзээр яйнк. Ынчалзажок Индия шериг дуалаачыгыыл АКШ-тан алырын күзевейн турар деп, ол айыткан.

Бодунуң күрүзиниң дашткы политиказын премьер-министр тайылбырлаар болган Индия хамаарышпас күрүне-дир деп айыткан.

Шынзы-бурун МЕДЭЭЛЕР

ОН ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ

Школачы он чылды кады өөренип дооскаш, ооң соонда база бир он чыл эрткенде ужуражылгаларны кылыры Тожуюң школаларының доозукчуларынга чаңчыл болуп бар чоруур.

Чоокта Азас ортумак школазының 1971—1972 өөредилге чылында доозукчуларның ужуражылгазы болган. Он чыл бурунгаар ол школаны 18 кижи доосканн. Ужуражылгага барыла шупту чыгыы келгеннер. Дооскан школазынга ужуражып келгеннер дээрге улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында тускай мергежилди чедип алган кижилер. Олар дээрге малчыннар, тудугжулар дэш өске-даа тускай мергежилдиң кижилери болганда, оларның кылып чоруур ажылы, сорулгазы, чугаалары аажок солуп болган. Оларның аразында совхозтуң мал эмчизи Чигжит Хеймер-оол, бухгалтер Валентина Бадыргы, даараныкчылар Катерина Кол (Чигжит), Любовь Амбаржи (Севенек) дээш оон-даа өскелер келгилээп. Хоочуп башкылар Билекей Бараан, Валентина Ондар, Кызыл-оол Доржу база кежээге кириштеннер.

Ужуражыышкын кежээзинге Азас ортумак школазының директору Баланчай Донгактың чугаазындан ол школаны 1968 чылдан бээр 300 ажыг кижи доосканын болган кымнарның кандыг өөредилге черлерин доосканын, кайда ажылдап чоруурун дыңнаткан.

Школа бүрүзү тускай чаңчылдарлыг. Бистиң школавыс делегейниң музейлер хүнү май 18-те кызыл-ишчилериң хуралын суурвуң Культура бажыңынга эрттирери чаңчыл болган. Ында дайынның болган күш-ажылдың хоочунарының, улуг назылыг кижилериниң сактышкынарын дыңнап, үн, чугааларын бижидип, оларбиле кады чурукка тыртырын турган, школага арттырып ап турар. Ындыг чуруктардан школаның төөгүзүнде болуушкунарны билип алыры солуп. 1960 чылдың октябрьда республика солуннарының бирээзинде чурук бар. Ону А. Богданова тырттырган. Оон ылаңда: «Колхозтуң тудугжулары, дуржулгалыг тудугжу эш Середолдуң удуртулгазы-биле чүгле 17 хонукта школаның тудуун дооскан» дээн бижээп. Ол мынчаар тутканда школаның иштики ажылдарын бир ай иштинде кылып дооскан. Август 26-да школа белен турган. Оон бээр дыка хөй кижи ортумак эртемни маңаа чедип алган-дыр, 1968 чылда бирги доозукчуларны үндүргеп. Оларның аразында Кызылдың кол архитектору Михаил Куулар база бар. Амгы ужуражыышкын кылган доозукчулар тускай бижимелдиг стол шагын школага белек кылдыр бергеннер. Школазының мооңдаа соңгаар улам сайзыраарынга чүү-ле негеттинер болдур боттарының дузазын көргүзеринге белениң чугаалаанар.

Т. КУШКАШ.

○ ○ ○

ОРГАНИЗАС-ТААНЫ ЭКИ

Бажың-Алаак ортумак школаның септелгези доостур четкен. Бо ажылдарда школачыларның чамдык адаптелери, үстүкү класстарның чылдагаалар ажылдап турар.

Элээн каш класстарның сонга-хаалгалары, шалалары дозулаттынган, ханалары, дээвирлери чугайлаттынган. Уруглар болган оолдар чурттаар хөй өрөөлдерниг ийи бажыңның септелгези доозулган. Александр Ондар, Анай-Уруг Монгуш, Лүдмила Кара-Сал, Кара-Күске Допгак, Бичел Монгуш, Дүкүлаа Ондар болгаш өскелер-даа септелгеге эки ажылдап, эрес-кежээ чоруун көргүскен. Школа септелгезин, чаа өөредилге чылынга класс бүрүзүнүң белеткедин башкы Б. Е. Куулар эки организастап турар.

А. МОНГУШ.

ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ ШАННАЛЫНГА САНАЛДАП КИИРГЕН

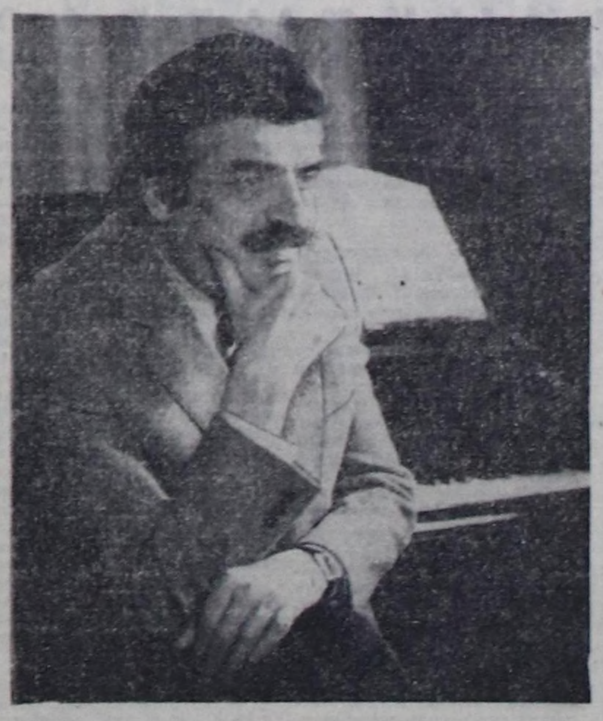

КОМПОЗИТОР Я. А. ФРЕНКЕЛЬ

МОСКВА. Сөөлгү чылдарда чогаатканы «Октябрьның чурту», «Иелер», «Мээң ханы дазылым», «Гитарага ойнап өөредип тур мен», «Тургузуушкун» деп ырлары дээш композитор, РСФСР-нин улустуң артизи Ян Френкельди (чурукта) ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынга саналдап киирген.

В. САВАСТЬЯНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КИЖИЗИДИКЧИ О Ю Н Н А Р

Бичии уруглар бөлдүнүп ойнай бергенде, ойнап турар оюнундан өске бүгү-ле чүвени уттуптар. Оюн дамчыштыр олар долгандыр турар бойдус-биле, кижилер-биле таныжар, амыдыралдың бөдүүн элементилери-биле ченсегленир, уругларның ботботтарының аразында харылзаазы улам быжыгар. Уругларның эстетиктиг кижизидилгезинге оюнуң салдары улуг. Ойнап турган олар оюн чуруму хажыппас, бодунуң частырыг дээш олар харылсалгазын утпастар. Уругларның эстетиктиг кижизидилгезинге, фантастиктиг күзелбодалынга национал культураның чылдан чылче дамчын келген чаңчылдарын шингээдин алырынга оюнуң ужурээш-өөрзүрек, дузаарган аажы-чаңын бодунга дүрген шингээдип аар.

Уруг өскен тудум, оларның оюнунуң утка-шынары кады өзер.

Школа назы четпээн уруглар рольдуг оюннар ойнаарынга хөлчок шнак. Олар ындыг оюннардан долгандыр турар амыдырал дугайында чаа медээни ап, ону боттарынга шингээдип алырлар. Кижизидикчи башкызының удуртулгазы-биле «магазин», «автобус», «почта» деп ойнап турган, уруглар мергежил, хөй-нинти черинге чүрүм-сагылга, кижилерниң эргези, хүлээлгези деп чүл дээрзин медереп билир апаар. Ол шынаш кудумчу шимчээшкинниң дүрүмнерин шингээдип чы ус-дарган мергежилин утпайн турар. Бистиң чуртта чүс ажыг нациялар болгаш улустар бар. Нация бүрүзүнде катаптаттынмас он-оң онзагай бүдүштүг оюннар бар. Национал культураның ындыг үнелиг чүүлдеривиден кижизидилгеге ажыктыг талаларны педагогика практиказынга ажыглап турар. Ындыг оюннардан уруглар интернационалчы билигни ап турар.

Школа, уруглар клуву, чайгы лагерь, уруглар сады бүрүзүнде улугларның дузазыбиле урулларның боттарының кылып алганы ойнаар шөлдер бар.

Москваның Пионерлер ордузуның методистери, инженерлери ындыг шөлдерге ойнаар хөй янзы оюннарны чогаадып турар. Ындыг оюннар уругларны тывынгыр, сагынгыр, утаангыр, кашпагай, кичээнгейлиг болдурар. Чыл санында, дыштанылгалар үезинде, Пионерлер ордузу «Ойнаарактар болгаш оюннар неделязы», «Ойнаарактар чуртунче аян-чорук» дээн чижектиг уруглар байырлалдарын эрттирип турар. Бо хүннерде ында темалыг оюннар булуннарлы хол-биле кылган ойнаарактар делегелгези, оюннар болгаш ойнаарактар авторлары-биле чурукчулар болгаш конструкторлар-биле ужуражылгалар болуп эртип турар. Ындыг байырлалдарда оң-оң муң уруглар киржип турар.

Кира АГАФОНОВА.

ССРЭ-ниң Чыдыышкын министерствозунуң школалар талазы-биле кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

ССРЭ-ниң 60 чылынга

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ СҮЛДЕЗИ

ССРЭ-ниң Сүлдезин тургускаанының төөгүзүн Күрүне демдектериниң музейинде делгелге көргүзүп турар. Чурттуң Күрүне эмблемазының эскизтерин ында делгээн. Оларның аразында бистиң Сүлдевистин ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитединиң (ТКК) Президиумунуң Секретары А. Енукидзениң ат салып бадылаанӊ сөөлгү хевири база бар.

...Хамааты дайыны доозулган. Россия империязының бузундуларынга тургустугулаан совет республикалар чаңгыс күчүлүг Совет Эвилелди кылдыр каттыжарын шинтпирлээн. Ынчан ССРЭниң Сүлдезинин дугайында айтырыг тургустунган. Советтер чуртунуң Сүлдезин тургузер талазы-биле ажылдарның чаа фактыларының дугайын чоокта чаа тывылган архив документилери таныштырын турар.

Он-оң чурукчуларның киришкени эң эки эскиз дээш конкурс чарлаттынган турган. Делгелгеде салдынган ажылдар чогаадыкчы дилээшкиннер-канчаар чоруп турганын, делегейге баштайгы социалистиг улуг күрүпенің символу болур тодарадыкчы чүүлдерни бичии-бичиилеп шилип ап турганын көргүзүп турар. Хөй-хөй чурукчулар Совет күрүпенин ажылчын-тараачын мөзүг-шынарын илередир-биле төлевилелдерни күш-ажылдың чепсек-хереклелдери-биле — дежү, даргаанның кыскажы, диштиг дугуйлар, андазын, харын-даа кадыр болгаш дырбаактар-биле безин хүрээлерин кызыдып турган. Хөй чүүл кезектериниң кирип турары сүлденин эң доңчу илередиг болурунга, хемчээлин чогуур деңнелге кылырынга шаптыктап эгелээн.

Ол үеде сүлдете чаагай амыдыралдың илередикчизи мыйысты, хаан чазааның ийи баштыг эзирин чулуп каапкан чүглерлиг кылдыр, овааддай орнунга кызыл шеригжиниң бөргүн киперининң дугайында саналдар база турган.

Ол саналдар шупту хүлээп алдынмаан. Ынчан ол харылсалгалыг даалганы күүседирбиле Күрүне демдектериниң фабриказының директорунуң ураң-графика ажылдарының талазы-биле дузалакчызы В. Адрианов ажылдап эгелээн. Ол профессионал чурукчу эвесдаа болза, карандаш-биле, чүг-биле эки чуруур кижи турган. Салым-чаланныг Владимир Николаевич 1919 чылда баштайгы совет картография фабриказын тургускан, шылгарангай картограф кылдыр сурагжаап турган. Оон талаптызы болган шудургузу хамааты дайын үезинде Кызыл Шеригниң карталар-биле хандырарынга салдарлыг болган. Орус шеригниң 1908 чылда ажыглап эгелээни «Адриановтуң компазы» дээр компастың конструктору болган.

Сүлде төлевилелиң кылыр талазы-биле ажылдарга ол талантылыг шериг фотограмметризи В. Корзуевну болгаш аныяк чурукчу И. Дубасовту киргиштирген.

Конституция комиссиязының айтышкыннарын өзүгаар ССРЭ-ниң Сүлдезинге ажылчын-тараачын күрүпенің мөзүг-шынарын илередир кадыр болгаш маска, а ол шынаш, оон мурнунда тургустунган РСФСР-ниң Сүлдезинде дег, чаа идепларның чырыын илереди үнүп орар хүн албан кирер үжүрлүг турган.

Ол айтышкынналарны барымдаалап, В. Адрианов Россия Федерациязының Сүлдезинде киргеи тараа баштарындан хаажыны артыраарын шинтпирлээн, ынчалзажок өлүрүп ол бөкшек кылдыр чыгган, кызыл кожаа-биле бүргээн. Оон кырынга, дөстерниң адаанга «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп лозуңну орус дылга бижээн.

Эмблеманың төвүнге чер бомбүрээзин чуруурун чурукчу саналдаан. Ону таарыштыр тургузары-биле глобустуң аңгы-аңгы чүктериниден тыртыгылаан, оортан Москва эмблеманың дал ортузунга турар болган хүн херелдеринге эң эки чыыттынган хевирин шилип алганнар. Ынчалдыр эң эптиг болган бөдүүн хевирин тыпкан. Олуйсолуй салган кадыр болган маска космос делгемнеле ужуккаң чернин баарында көстүп турар.

1923 чылдың июль 6-да ССРЭ-ниң ТКК-ның II сессиязы Сүлдени колдуунда чүүлдүг деп бадылаан. Ынчалзажок «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп лозуңну кожаанын долгаларынга алды дылга—орус, украин, белорус, грузин, армян болгаш азербайджан дылдарга — эвилелдешкен республикаларның санында дүүштүр бижиирин сапаллаан.

Ол ажылды чурукчу И. Дубасов кылган. Кожаалары шала калбарткан, уштарын чер бомбүрээзиниң артыңче углап чорудупкан. Ынчан ССРЭге чаа республикаларның киргенинин азы тургустунганының соонда эмблема чуруун улуг өскертпес апарган. В. Адриановтуң чураанындан сүлдениң чертеж хоолгазын аныяк чурукчу база күүсеткен. Ол хоолгага 1923 чылдың сентябрь 23-те А. Енукидзе «Хүдээп алган түңнел хевирн кылдыр бадыладым» дээш, ат салган.

В. Адрианов 1922—1929 чылдарда Күрүне демдектериниң уран ажылдар удуртукчузу турган. Ол 1928 чылда үнген баштайгы «ССРЭ атлазының» авторларының бирээзи, делегейниң совет улуг атлазының бирги томунуң уран каасталга-редактор болган. Владимир Николаевич 1938 чылда Калинин областың Осташковога мөчээн, ында хөөржүттүнген. Бурунгу орус хоорайның кудумчуларының бирээзи оон ады-биле адаттынган.

Оон бээр бистиң сүлдевис кол үндезинин алырга өскерилбээн. Ол совет кижи бүрүзүнге чажыдан бээр билдингир. Чурттуң эмблемазы—ССРЭ хамаатызының төрүттүнген хереченнелинде, паспортунда, күш-ажыл дептеринде. Сүлденің хевири — бистиң чурттувустуң кол-кол документилерин болгаш чурттар аразында дугуржулгаларны бадылаар ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң танмазында. Ажылчы чоннарның чер-кырында бир дугаар хөй националдыг күрүпезиниң символу космосче үнген. Айга чедир бир дугаар ужуткан. Венерага база бир дугаар четкен. Ону бөмбүрээктиң бүгү булуңнарында тайбыңнып, акы-дуңмалышкы чоруктуң болгаш күш-ажылдың символу кылдыр хүлээп көруп турар.

А. СИВЦОВ,
СЭТА-ның корр.

Москва.

ТУСКАЙ БУЛУҢНАРНЫ ДЕРЭЭН

Кызыл хоорайдағ күрстрахование коллективи 1982 чылдың бирги чартык чылының планныг даалгазын 103,9 хуу күүсеткен. Инспекцияга эрткен чылын дөрт бригадага 14 кижи ажылдап турган болза, бо юбилейлиг чылда сес бригадада 30 ажыг кижи аразында чарыштыг ажылдап турар.

Бирги чартык чылда бригадалар аразында чарышка № 4 бригада (бригадири Л. А. Кучина) бирги черже киргеп, планын ол 103,1 хуу күүсеткен. № 3 бригада (бригадири Н. Н. Данилова) планныг даалгазын 101,4 хуу күүсеткеш, ийиги черде, а № 1 бригада (бригадири М. Д. Лубошникова) планын 100,2 хуу күүсеткеш, үшүң черде. ССРЭниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур юбилейлиг чылын коллектив эки көргүзүлерлиг эгелээн. Бо чылдың баштайгы кварталында олар республиканың күрүне страхование эргелелиниң шилчир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. А ийиги кварталда социалистиг чарыштың тивлекчизи боон, бирги черге киргеш, база шаңнал-макталдыг болган.

Ийиги кварталда инспекциянын агентилери чурттакчы чон-биле 118 янзы-бүрү хевирниң страхованиезинге керээ чарган. Агентилер коллективтер аайы-биле агитация ажылын организастыг чорудуп турар. «Каа-Хем» разрезинде, аэропортта, Тыва электри четкининде болгаш хоорайның дээди, ортумак өөредилге черлериниң коллективтеринде тускай булуңнарны дерип тургускан.

Агентилерден Агрефина Перфировна Попова, Вера Степановна Охмивцева болгаш Людмила Васильевна Ячменёва олар чурттакчы чон ортузунга страхование албанының ачы-дузазын тайылбырлаар ажылга идепкейлиг киржип, планныг онаалдазын ажыр боттавдырын турар.

Кипотеатрларга күрүне страхованиезинің ажык-дузазының дугайында тайылбырлаан кыска фильм-журналдарны чонга көргүзүп, беседаны эрттирип турары мында эки.

Р. ДОЛЗАТМАА.

Г. МАКАРОВТУҢ «Төрээн черим каазын көргеш...» деп фотоэтюду.

АВГУСТ 6-ДАН 8-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Айболит болгаш Бармалей». «Ананси зэремчигей болгаш хуулгазының шыкпышыш». Мультфильмнер. 9.30 —«Ырак болгаш чоок ыры». 10.15—«Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.25 —Телемедээлер. 11.30—14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Эртемденнер— кедээге». Эртем-нептереддиг фильмнер программазы: «Дириг чөрү», «Борбаандыда —дүжүт программазы». «Академик В. Н. Ремеслонун кызыл-тазы». 15.25 —Уругларга фильм: «Кырган мастерниң чагыы». 3-кү серия. 16.30 — Ынак шүлүктер. 17.00 — 17.15 —Чапсар. 17.15 —«Савия Аидина» ансамбльдиң концерти (Боливия). 18.00 —Москва комсомолунуң ажыл-херектери. 18.30 — «Сенде хүн бар бе?» Мультфильм. 18.45 — Бүгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 —Телемедээлер. 19.15 —«Азия төвү». Информацияпублицистиг программа.

МОСКВАДАН

19.45 —«Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35— «Дүвүрээн Америка дугайында репортаж». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 22.00—23.05 —Рига хоорайның ортумак музыка школазының оолдар хорунуң болгаш Латви ССР-ниң улустуң артизи. Р. Паулстуң консерваториязының Улуг залынга концерти. Ол төнгенде—Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм: «Ногаан патруль». 13.15—Англи дыл. 13.45 — «Пярнуның хөөлерин» деп фильм-концертниң баштайгы көргүзүү. 14.15 —«Шыдыраа школазы». 14.45 —Баштайгы бет чылдарның тудуглары. 15.15 —Д. Шостакович. Квинтет. 57-ги чогаал. 15.50 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «СЭКП-ниң XXVI съездизинин шинтпирлерин— амыдыралга».

МОСКВАДАН

19.00 —«Эртем амыдыралы». («Орбита-3»). 19.30 —Печораның Алыпларын». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.45 —Киножурнал. 19.55— Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Ак-кок тоот». 20.15 —Чадаг-терге спортунга ССРЭ чемпионады. Трекке чарыш. Крылатское спортуң комплексинде дамчыдар. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —ССРЭ-ниң тургуступ-ганындан бээр 60 чылынга уткуштур. Латви ССР-ниң таңшының «Дайле» деп күрне ансамблиниң концерти. 22.00 —23.55 —Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА— «Спартак». Төп —Динамо» стадиондан дамчыдылга. Оон соонда —телемедээлер.

АВГУСТ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болур дизизе. 9.00 —Ленинград хоорайның пионерлер болгаш школачылар Ордузунуң уругларның уран үүлү коллективтериниң концерти. 9.35—«Адыпелер, силерге». 10.05—Спортлотонун» 32-ги тиражы. 10.15 — «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 11.25 — «Мээң төрээн Москвам чоогунда». Концерт. 12.15 —Айның чок шимчээшкин. 12.45 —«Музейлерде болгаш делгелге залдарында». XV болгаш XX үүс чылдың эгезинде Европа живописиниң антиктиг культура үеан. 13.20 — «Шүлүглел. Михаил Луконин. 14.10 — Бөгүн делегейде. 14.25 — Уругларга фильм. «Кырган мастерниң чагыы». 4-кү серия. 15.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 16.30 — Политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.00 —17.15 — Чапсар. 17.15 — «Бедик даг». Мультфильм. 17.35 — Классиктиг оперетта кежээзи. 18.40 — «Чай». Киноүзүрмал. 18.50 — Кинорежиссёр С. А. Герасимов-биле ужуражыышкын. Останкинониң концерт студиязында болуур. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35 —ССРЭ-ниң тургуступганындан бээр 60 чылынга уткуштур. Латви ССР-ниң таңшының «Дайле» деп күрне ансамблиниң концерти. 22.00 —23.55 —Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА— «Спартак». Төп —Динамо» стадиондан дамчыдылга. Оон соонда —телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — Карел телевиденнеңиң программазы. 15.20—Бокска ССРЭ чемпионады. Донецкиден дамчыдылга. 16.05 — «Кино көрүкчүзүнүң эдериңизин». 16.50— «Усть-Илимниң комплекизи — ЭДЧ-ниң тудуу». Эртем-нептереддиг фильм. 17.15 — Бокска ССРЭ чемпионады. Донецкиден дамчыдылга. 18.05 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң доңчу намдарыбыс». 34-кү фильм: «1950-ги чыл». 19.15 — Делегейде болуушкуннар доңчулалы. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Огородчу - элчигенчигеш». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». Эртем-нептереддиг фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— 23.45 — «Ол хүн чедир». Уранчечен телефильм. 1-ги болга— 2-ги сериялары.

АВГУСТ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Күрүпенің Н. Осипов аттыг орус улустуң үлегерлиг «оркестрининң концерти. 9.30 — «Оттурукчу». 10.00— «Совет Эвилелиңге баран боон тур мен!». 11.00— «Кадыкшыл». Эртем-нептереддиг программа. 11.45 —«Эртенги почта». Музыкалыг программа. 12.15—«Кедээге дамчыдылга». 13.15—«Музыка киоскузу». 13.45 — «Огурчиктиң солун ужураллары». «Үш банана». Мультфильм. 14.15—М. Анчаров — «Болур-болбас дугайында эртем». Москваның М. Ермолова аттыг шин театрының фильм-шинзи. 16.15 — Бөгүн — Тудугжунуң хүнү. ССРЭ-ниң монтаж болгаш тускай тудуг ажылдарының министри Б. В. Бакин-биле беседа. 16.30—16.45— Чапсар. 16.45 «Силериң чагааларынар ёзугаар». Тудугжунуң хүнүңге уткуштур музыка программазы. 17.30 — «Кино аян-чорукларының клуву». 18.30—«Делегей панорамазы». 19.15 — «Мээң чассыг болгаш эргим ацыч». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —«Документалдыг экран». 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.45—«Серенада». Музыка-литературлуг композиция.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20—«Тивлекчилер». Фронтчу өшпүктер клуву. 15.50 — «Р. Ибрагимов ырлаар». Фильм-концерт. 16.05 — «Чавырлыышкынга удур чажыт дайын». Документалдыг телефильм. 17.05 — «Петьканың сургуулдаары». Мультфильм. 17.25 — Бистиң корреспондентилерниствистиң чугаалары. 17.55 — «Талант». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги серия — «Чогаадылгаларның бүгү делегей конторазы». 19.05 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң доңчу намдарывыс». «1951-ги чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Огородчу-элчигенчигеш». Мультфильм. 20.15 — «ГДР-ниң парктары». Документалдыг телефильм. (ГДР). 20.45 — Подольскиниң машина кылыр заводунуң ыры болгаш танцының улусчу ансамблиниң концерти. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Таныттынмас салгакчы». Уран-чечен фильм. 23.00 — 00.30— Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва) —«Динамо» (Киев). «Торпедо» стадиондан дамчыдар.

Школа болгаш амыдырал

дузазын үнелеп четпес бис.

Совет школа педагогиказы уругларның ойнаарынга таарыштыр үш кол угланыышкынны онзалап көрүп турар: школа назы четпээн уруглар албан черинге, школага өөредилге үезинде, хостуг үеде ойнаар оюннар. Бо айтырыгларны шинтпирлээрингe «Семья и школа», «Дошкольное воспитание», «Начальная школа», «Воспитание школьников» деп журналдар дыка дузалаң турар. Оон ангыда ол айтырыгларга чогумчалыг харыынны берип турар номнар, брошюралар, методиктиг сүмелер парлалгаже доктаамал үнүп турар. Уруг-мөгешыырак, кай-кадык боон өскен тудум, дидим, кашпагай, бодундан бичиилер дугаймында сагыш човаар, дириг амытаннарга ынак кылдыр боттарын чаңчыктырын өөредирлер.

Ойнаарак бүдүрүлгезинче кичээнгей база улуг. Ойнаарактарның чаа дүрүү-хевирин педагогиканың эртем-шинчилел институттарының негелделерин болгаш чагыын дузаугаар конструктор бюрозу ажылдан кылып турар. Музыка, спорт, тудуг, театр уран-чүүлү... дээш ыңнакы чүүлдерни билип, янзы-бүрү мергежилдерге чаштарның сонуургалын оттуарынга «Ойнаарактар мынчаган улуг салдарлыг.

Ойнаарактарны кылып, бүдүрүп тура, чонның чогаадыкчы ус-дарган мергежилин утпайн турар. Бистиң чуртта чүс ажыг нациялар болгаш улустар бар. Нация бүрүзүнде катаптаттынмас он-оң онзагай бүдүштүг оюннар бар. Национал культураның ындыг үнелиг чүүлдеривиден кижизидилгеге ажыктыг талаларны педагогика практиказынга ажыглап турар. Ындыг оюннардан уруглар интернационалчы билигни ап турар.

Школа, уруглар клуву, чайгы лагерь, уруглар сады бүрүзүнде улугларның дузазыбиле урулларның боттарының кылып алганы ойнаар шөлдер бар.

Москваның Пионерлер ордузуның методистери, инженерлери ындыг шөлдерге ойнаар хөй янзы оюннарны чогаадып турар. Ындыг оюннар уругларны тывынгыр, сагынгыр, утаангыр, кашпагай, кичээнгейлиг болдурар. Чыл санында, дыштанылгалар үезинде, Пионерлер ордузу «Ойнаарактар болгаш оюннар неделязы», «Ойнаарактар чуртунче аян-чорук» дээн чижектиг уруглар байырлалдарын эрттирип турар. Бо хүннерде ында темалыг оюннар булуннарлы хол-биле кылган ойнаарактар делгелгези, оюннар болгаш ойнаарактар авторлары-биле чурукчулар болгаш конструкторлар-биле ужуражылгалар болуп эртип турар. Ындыг байырлалдарда оң-оң муң уруглар киржип турар.

Кира АГАФОНОВА.

ССРЭ-ниң Чыдыышкын министерствозунуң школалар талазы-биле кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

Оңгаар

Агаар станциязының медээзин өзугаар алырга, республикага бөгүн бүргеи-аяыр, кезек чаъстаар. Мурнуу-барыын угланыышкынныг хаттың дүргеи секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 10—15, хүндүс 18—23 градус чыдыыр. Республиканың автооруктарынга кезек чаъстаар, оруктун кестүрү эки.

Кызылга бүргеи-аяыр, кезек чаъстаар. Мурнуу-барыын угланыышкынныг хаттың дүргеи секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

АВГУСТ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Дангырактар болгаш аазаашкыннар» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чараш кыс болгаш араатан» 10.00, 11.40, 15.00, **«Калчаалыг акшалар»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бот чорда огуу» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Айтырыгл ыг ыракпыл» 18.30, 20.30 шактарда.

Мөңгүн-Тайга районда «Малчын» совхозтуң хоочуну. Маадыр-пе

Хорул Шыыраповна ИРГИТТИҢ

мөчээнин «Малчын» совхозтуң директциязы, ажылчын комитеди, Каргы кедээ Советиниң күүскому дыңнаттынган, оон төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Редакциянын адрези: индекс 667000

667000, Кызыл Шётинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретараттың 2-23-35, партий-ө амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстерниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, кедээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетпүр кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун чедөбүр барганда 2-32-75 телефонга болгаар.

Чагыг № 1861

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шётинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС 00910.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 183 (11981) | 1982 чылдың август 7, суббота | 1925 чылда үнезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

Л. И. Брежневтиң Ясир Арафатка телеграммазы

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Палестинаны хостаарының организациязының күш-комунуң даргазы Я. Арафатче телеграмма чоруткан, ында чугаалааны болза:

Израиль эжелекчилер Бейрутка ханныг өлүрүкчү чорукту үүлгеткен болган Ливанның найысылалын араатанзыг ёзулбиле үрегден турар ужурунда палестин болган ливан улустарның салым-хуузунга таварышкан мындыг берге үеде Бейруттуң бүгү камгалакчыларының эрес-маадыр болган туруштут чоруун магадаан сеткилди Силерге илергейлеп база ол камгалакчыларга дамчыдарыңарны дилеп тур мен.

Бейруттуң кудумчуларынга хан төгүүшкүнүг өлүм-чидим моон ыкай болбазын дээш, Палестинаның араб улузунуң амыдыраш чурттаар болган хамаарышпас хостуг хөгжүүр эргезин хандырар дээш харысаалганы ханы медереп билир чорук-биле болган боттарындарның чөптүг херээжерге чайгылыш чок бүзүрел-биле демисежип турарынарны Совет Эвилелинде бедин-биле үнелеп болган билип турар бис.

Айыл чок чорук Чөвүлелиниң моон мурнунда хүлээп алган шиитпирлерин күүседир, дайылдажыышкынны доп-дораан соксадыр болган КНО-нуң хайгаракчыларын Бейрутка база ону долгандыр сайгара тургузар, израиль агрессиянны ойтур шавар дээш бүгү-ле эргежок чугула хемчеглерни азыр соруга-биле Айыл чок чорук Чөвүлелин дүрген чыыддырарын негээп дугайында айтышкынның ССРЭ-ниң КНО-да төлөөлекчизинге берген деп, телеграммада айыткан.

ПАРТОРГАНИЗАЦИЯЛАР ЧУГУЛА КАМПАНИЯДА

Никитиниң малынга чем белеткээриниң амгы бо хайныышкынныг хүннеринде «Барлык» совхоэтуң парткому болгаш бригада партия организациялары организанчы болгаш политмассалыг ажылды кажангызындан артык күштелдирген. Мал чеми белеткээр бригадаларда, звеноларда түр 6 партболуктер сигенчилер отрузунга бүгү ажылдың дайынчы организанчылары болу берген. Мында никитизи-биле 65 агитаторлар, политинформаторлар лекция, беседаларны хову шөлдерниң ажыл-ишчилерингe план ёзугаар чорудуп турар. Көскү агитацияны бригадалар, звеноларның төптеринде бедик деңнелде дерип кылган. Совхоз төвүнден көжер кино база С. Х. Күчүге удурткан агиткультбригада сигенчилерниң доктаамал аалчылары болу берген.

Шөлдерде ажыл-ишчилерниң ортузунда калбарган социалистиг чарыштың түңнелдерин, ооң негелдезин ёзугаар он хонуктап үндүрүп, тиилекчилерни шаңнап-мактап келген. Сиген белеткээр планын 72 хуу чедире берген Саая Көк-оолга удурткан бригадага тураскаадып сөөлгү он хонуктуң түңнелинде «Күш-ажылчы алдар тугун» көдүрген. Түр партболуктер организанчылары Анатолий Хомушку, Кызыл-оол Монгуш олар бригадаларында бедик организастыг чорукту чедип ап, норма-чижекти боттары доктаамал ажыр күүседип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Бо совхозта кижилер-биле партийжи организанчы болгаш политиктиг ажылды бедик деңнелге тургусканы мал чемнери белеткээр ажылга дээштиг салдарны чедирип турар. Барлыынчылар мал чеминиң белеткелинче чогуур өйүнде, организастыг киргеш, өске ажыл-агыйларны мурнап турар. 5000 тонна сиген белеткээр планын августуң эгезинге чедир 2030 тонна, 1245 тонна сенаж салыр планын 1100 тонна чедире берген болгаш өске-даа чемнерни белеткеп алган. Кайда-ла партийжи ажылды болур чогууру-биле тургусканы бёлдүр, ында ажыл-херек база эки чоруп турар деп чүвениң үлегер-чижээн бо-дур.

Республиканың совхозтарының хөй нуруузунда партия организациялары малга чем белеткээриниң үезинде чорудар партийжи организанчы болгаш политмассалыг ажылдың планнарын ёзугаар бо хүннерде хөй талалыг ажылды чорудуп турар. Маңаа оларның кол даянып күжү түр партболуктер база партия-комсомол бөлүктери болгаш хөй санныг коммунистер боол турар. Малга чемнер белеткээри эгелээнинден бээр «Шекпээр», «О. Шынаа», «Алдан-Маадыр», «Ак-Туруг» болгаш өске-даа совхозтарга парткомнар партболуктериниң дайынчы арга-шинээзин бедидип, коммунистерниң күжүн таарыштыр тургузуп, кол үүлдү—кижилер-биле ажылды күштелдирип, оларның ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузарының айтырыгларынче доктаамал кичээнгейни салып келген.

Бо чугула ажыл-херекке холбаштыр планнарны баш удур ылып алза-даа, чамдык партия организациялары ооң күүселдезиниң контролюнче кошкак сагыш салып келген, ажыл-ишчилерниң күжүн мал чеминиң белеткелинче чогуур өйүнде организастап шыдаваннар. «Октябрь 30 чылы» совхоз бо чылын 2360 тонна сиген белеткээр планныг тургаш, августуң эгезинге чедир үүле 300 тоннаны белеткээн. Мында механизастаттынган бригадалар тургустунмаан. Машина ажыглап болур хире черлерни хол-биле кезип, улуг күш үндүрүп турар. Сигенчи бригадаларда, звеноларда политмассалыг ажыл кошкак. Бо бүгү айтырыгларны совхозта партком (секретары Н. Д. Ондар) канчап чогуур өйүнде кичээнгейге албаанып деп айтырыг дораан тургустунуп кээр-дир.

Бай-Тайганың девискээринге бо чылын оът-сигенниң үнүжү эки болган хиреде-ле мал чеми белеткээринче район хөжудап киргеп. Чамдык совхозтарның удуртукчулары, оларда партиомнар «сигенниң четчип быжарын» манап олурдала, эки үелер, наан аяс хүннер аңаа-ла эрте берген. Ынчангаш августуң эгезинге чедир «Тээли» совхоз 4610 тонна сиген белеткээр планындан үүле 322 тоннаны, «Кара-Хөл» совхоз 2510 тонна планныг тургаш, үүле 100 тоннаны белеткээн. Кижи шыдажыр аргажок ындыг оожумнаашкынны сөөлгү хүннерниң суггур чаашкынга чылдагааннап болуур бе? Бо чугула ажыл-херектиң чоруп турарын ол совхозтарда партиомнар шыңгыы контрольга алгаш, коммунистерниң, бүгү ажыл-ишчилерниң күжүн олче мобилизастаан болза, түңнел ооң черле эки турар ийин. Үстүнде дег чижектерни «УТКА 25 чылы» «Хөнзергей» болгаш өске-даа совхозтардан көргүзүп болур.

Республиканга мал чеминиң шалыпчы айын чарлаан СЭКП обкомунуң доктаалында августуң 25-ке чедир район болгаш совхоз бүрүзүнге малдың бёдүүн база чулуктуг чемнерин белеткээриниң планныг даалгаларының 70 хуузундан эвээш эвээн бедии шынарлыг кылдыр күүседирин айыткан. Ынчангаш бо чугула кампанияга чамдык черлерде оожумнаашкынны, организас чок чорукту дүрген чайладып, партия райкомнары болгаш совхозтарда партия организациялары эң шиитпиргит хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Бистиң республиканың кодээ парторганизацияларының хүрээлеңинде 4 муң ажыг коммунистер бар, ол дээрге улуг күш-тур. Мал чеми белеткээриниң участок бүрүзүнге олар дайынчы өзек болгаш бүгү ажыл-херектиң организанчылары болур хүлээлгелиглер. Бригадаларда партболуктер, партия-комсомол бөлүктери политмассалыг ажылдың, сиген белетченчилериниң хандырылгазының айтырыгларын, социалистиг чарыштың организастаан байдалын кичээнгейниң төвүнге тургузар хүлээлгелиглер. СЭКП райкомнары, партиомнар болгаш партбюролар мал чеминиң белеткелиниң үезинде чоруттунар организанчы болгаш политмассалыг ажылдың планнарын оперативтиг, шудургу боттандырарын чедип алыры эргежок чугула.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр мал ажылының ажыктыын бедидиринiң айтырыглары аңаа четчир санныг чем баазаны белетизээри-биле тудуш холбаалыг. Ол Пленумга эш Л. И. Брежневтиң «мал чемнин бүдүрерин дыка кавудедириниң, оларның шынарын бедидиринiң болгаш оларны чөп ажыглаарының эргежок чугулазын» онзалап демдеглээни таварылга эвес болгай. СЭКП обкомунуң IV пленумунга ол дугайында база шыңгыы партийжи чугаалар болган. Бо талазы-биле салдынган сорулгаларны чер-черде партия организацияларының удуртулгазы-биле недэзиң болгаш хоорайларның коммунистериниң ажыл-ишчилериниң ниити күжү-биле шиитпирлээри үениң бир эң чугула сорулгазы болур.

БӨГҮН «ШЫН» СОЛУН КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Маныкай Көк-оолдуң звенозунуң чедиишкининге тураскаадып көдүргеп.

Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозтуң хойнузу Маныкай Көк-оолдуң өг-бүле звенозу бо чылын он тонна сиген белеткээр планын август 3-ке чедир 13 тонна кылдыр күүсеткен. Өг-бүле звенозу ажылын ам-даа уламчылавышаан.

Мурнанчы звенонуң үлегерин здериңер!

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ: ШЫНАР БОЛГАШ ТЕМП ҮЕНИ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Келир кыштаглаашкынга хыналчалыг белеткенип, мал чемин белеткээриниң шалыпчы айынга идепкейлиг киржип, Чөөн-Хемчик районнуң күш-ажылчы коллективтери бо хүннерде соруктуг ажылдап турар. Ылаңгыя «Алдан-Маадыр» совхозтуң мал чеми белетченчилери социалистиг чарышка багай авес түңнелдерлиг болган, бо ажыл-агыйның мал чеми белеткээр механизастаттынган бригадалары, звенолары 1136 тонна сигенни ажаап алган. Ол дээрге күүседир ужурлуг планның 33.4 хуузу-дур. Сенаж салырының планын олар 43 хуу чедире бергеннер, 500 тонна сенаж салдынган.

«Алдан-Маадыр» совхоз 336 тонна будук-бүрүнү белеткээн, бо талазы-биле планын 141 хуу күүсеткен. База ол ышкаш мал чеминиң белеткелининиң темпизи СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозта бедээн. Ол ажыл-агыйның сигенчилери сиген белеткээриниң планын 33.3 хуу күүседип, «Алдан-Маадыр» совхозтуң сигенчилериниң ажылының темпизинче чоокшулаан.

Шалыпчы айның төнчүзүнге чедир 20 хонук артканда, Ындыг-даа болза Чөөн-Хемчик район бегүнге чедир сиген белеткээриниң планының күүселдезин 21 хуу чедирип алган, пиитизи-биле алырга, 5582 тоннаны келип сарааттаан. Сенаж салырының планы үүле 17, сиген далганы бүдүреринiң—29 хуу күүсеттинген. Моон кандыг түңнелди үндүрүп болуруул? Бүгү бар мал чеми белеткээр техниканы саадал чокка ажылдадыры, мал чеми белеткеп турар бригадаларже болгаш звеноларже немелде кижи күжүн организастаары негеттинип турар. Мал чеминиң белеткелинде 130 трактор бар, 46 трактор-биле сиген кезип турар. 34 грабль, 22 пресс-подборщик, 4 комбайн., 2 стогомёт бар. Машина-техниканың халас туруушкунун болдурбазы, күчүзүн долу ажыглаары-биле хемчегерни ам-даа немей алыры күзенчиг.

А. ОКСУР.

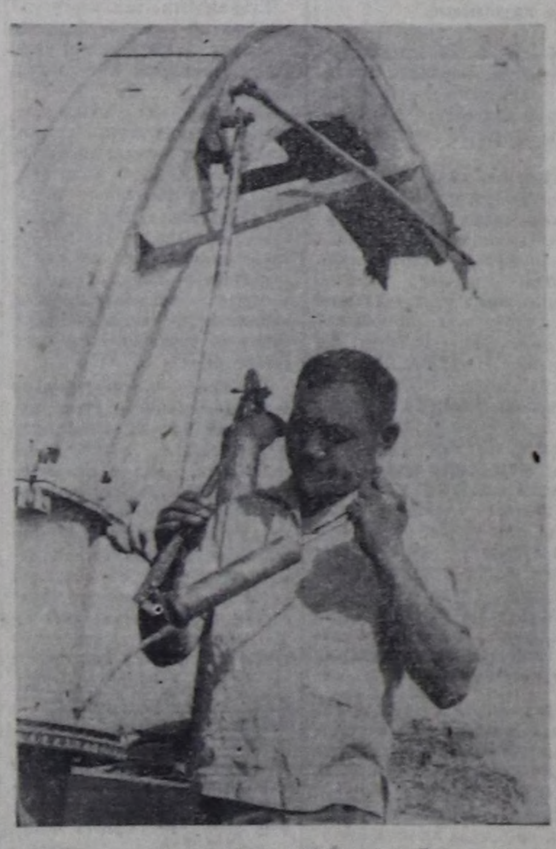

„Кара-оол Тивитович Чооду 1961 чылда Балгазынның кээ профтехучилищезин доозан соонда 20 ажыг чылдарда «Революцияның чалбыыжы» совхозта калбак профильдиг механизатору боол ажылдап турар. Амгы үеде БСК-100 деп сиген кестирикчизи-биле көк суда ажаалдазында ажылдап турар. Көк суланы АВМ-че дораан чүдүрүп чорудуп турар. Дуржулгалыг механизатор ажылынга кызымаа-биле эш-өөрүнге үлегер боол, үлүг-нормазын доктаамал ажыр күүседип келген, Ооң кылгай ажылының шынары база эки. Башкарган техниказы доктаамал туруушкун чок жылдап чоруур.

ЧУРУНТА: К. Чооду үзээшкин кылып тур.
С. ИЛЬИННИҢ фотозу.

ШАПКЫНЧААН

Никитиниң малынга чем белеткээриниң талазы-биле июльдуң сөөлгү он хонуунуң түңнелинде республиканың төп зоназындан Бии-Хем район социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп үнгеш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Республикага мал чемин белеткээр талазы-биле шалыпчы ай чарлаттынган соонда бии-хемчилер сиген белеткелиниң, сенаж салыышкынының болгаш витаминниг сиген далганың кылырының темпизин дүргедеткен.

Августуң эгезинге чедир районда белеткээн сигенниң үштүң бир кезии «Өөк» совхозка опаажын турар. Ында сигенчилер 3304 га черниң сигенин кескеш, ооң 2843 газыдан бөлүп алгаш, хөй сараттарны тургускан. Ооң ынай 1300 тонна сенажты салган, 95 тонна витаминниг сиген далганын кылган. Аът машиназы болгаш хол кадыырыбиле сиген кезер дёрт звено, механизастаттынган үш звено ажылдап турар. Хол-биле сиген кезип турарлар ам 128 тонна сигенни белеткээн. Школачылар болгаш пенсионерлер мал чеминиң белеткелинге база-ла идепкейлиг киржип, ам 72 тонна сигенни белеткээн. Школачылар болгаш пенсионерлер мал чеминиң белеткелинге база-ла идепкейлиг киржип, ам 72 тонна сигенни долган шараш, серилерде, ыыштарда азып, кургаткан.

Бригадалар, звенолар болгаш тус-тус малчын өг-бүлелер аразында мал чемин хөйнү белеткээр дээш социалистиг чарыш калбарган. Ол чарыштың мурнуку одуруунда Чаңгыс-Аданта Виктор Сундуйнуң удурткан звенозу, Торлаглың малчыннар бригадазы чоруп турар.

К. МААДЫ.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИП

СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели чоокта чаа «1982 чылдың чайгы одарадылышкын үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир болгаш 1982—1983 чылдарның кыштаглаашкынынга четчир санныг мал чеминиң курлавырын тургузар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ук доктаалда чайгы үеде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринче угланган тодаргай хемчеглерни айыткан. Бо ажыл Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозта багай эвес деңнелде тургустунган. Ажыл-агыйның малчыннары С. Буруңмаа, П. Кудер, Д. Лопсан-Доржу, П. Лопсан болгаш өскелер-даа чайгы одарларны ээ-харымсалгалыг ажыглап, анаа кампалгалыг боол турарлар. Олар кадарган малын кончуг эки семиртип ап, келир кышка амдан тура хынамчалыг белеткенип эгелээннер. Амгы үеде ол малчыннар ниитиниң малынга сиген белеткелинде идепкейлиг киржип турарлар.

Л. НАЧЫН-ООЛ.

БҮГҮ КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭН

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 чыл) Пленумунуң материалдарында болгаш Аъш-чем программазында ниитиниң малынга четчир, эки шынарлыг чем-суурну тургузарын, малдың баш санын өстүрерин болгаш продуктулуг чоруун улам бедидерин негээн. Бистиң «Хемчик» совхозтуң дирекциязы, тускай эртемнидери партияның ол айтыышкынын амыдыралга боттандырар дээш тодаргай ажылдарны кылып чорудуп турар.

Сөөлгү чылдарда бистиң совхозувустуң тарылга шөлүнге колдуу-ла мал чемин, ооң иштинде хөй чылдыг сигенни өстүрерин практикалап келген. Амгы үеде совхозтуң ниити тарылга шөлү 2955 гектар болза, ооң 1955 гектары суггат-биле хандыртынган. 1800 гектарда мал чеминиң культураларын тараан. Хөй чылдыг сигенни барык 500 ажыг гектар шөлге тараан, ооң гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 25 центнер дүжүттү алырын, а пиитизи-биле 1100 тонна эки шынарлыг люцернаны курлавырлап алыр, сорулганы салган.

Оон аңгыда 50 гектар шөлден люцерваны келир чылгы тарылгага ажыглаар үрезинин ажаап алыр. Кукурузаны 350 гектар тараан. Га бүрүзүнден-не 110 центнер дүжүттү ап, пиитизи-биле 3850 тонна силосту салырын планнаан. Баш бурунгаар саналгын ёзугаар алырга, бистиң совхозувус бо чылын 2800 тонна сигенни, 500 тонна сенажты болгаш өске-даа мал чемнерин белеткеп болурунуң аргазы бар. Ону чедип алырда бүгү-ле курлавырларны долузу-биле ажыглаары, ажылчын күштү, машина-техниканы шын хуваап тургузары негеттинер.

СЭКП райкомунуң бюрозу, улус депутаттарының район Совединиң күүскому мал чемн белеткээриниң шалыпчы айын чарлаан. Совхоз аңаа дүүштүр чедип звенону тургускаш, оларның тус-тус ажылдаар участоктарын, кылыр ажылының хемчээлин тодаратканнар. Сигенчилер ортузунга кылып чорудар организастыг, политкижизидилгелиг ажылдарның планын багдылаан.

Ол звеноларның удуртукчуларынга шунту коммунистерни томуйлаан. С. Достак-оолдуң он бир кижи составтыг звенозу 500 тонна, Амыр-биле Чүңней Кара-Салдарның чартык механизастаттынган звенолары тус-тузында 600-700 тонна сигенни белеткээр.

Бо хүннерде совхозта сиген белеткели массалыы-биле чоруп турар. Чүңней Кара-Салдың звенозу Теве-Хая шыгында 18 тонна сигенни белеткээн. Бо звенода сиген кезер ийи машина, хол кадыырлыг 20 кезикчилер ажылдап турар. Тракторист Д. Амыр-оол, хоя кадыырлыг сигенчилер С. Ким, А. Саая олар баштайгы он хонуктуң социалистиг чарыжынга тиилекчи болганнар. Амыр Кара-Салдың звенозунуң ажылды база эки. Өөреникчилер 15 тонна будук-бүрүнү белеткээн. Амгы үеде бүгү звеноларда 300 хире кижи мал чеминиң белеткелинде хаара туттунган.

К. ХОМУШКУ.
Барыын-Хемчик район.

ЭРТЕ БЫШКАН ТАРАА

Тыванның кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының тарылга шөлдеринде дүжүт ажаап алыышкыны эгелээн. Ында кузуун чашкан көк-тараа эрткен чылдыындан ийи неделя эрте бышкан. Механизатордар ону аңгылай кезеринче киринкен.

Көк-тараа кезилдезинче Михаил Бушмаковтуң удурткан механизаторлар бригадазы эгелеп кирген. Баштайгы хүннерде Евгений Командышкин, Борис Федченков, Петр Астанин олар көк-тарааны аңгылап кестирер нормаңы ажыр күүсеткилээн. Ийи комбайн кезилдени бышканнап чорудуп турар. Баштайгы хүннерде 200 гектар черниң тараазын кескен. Хоочун комбайнер Николай Иванович Адаев, аныяк комбайнер Петр Астанин олар хүнде 18 гектар черниң тараазын кестирерин 22-23 гектар чедир күүсеткен турар. 70 гектар хире черниң тараазын бастырган.

Көк-тараанын гектар бүрүзүнден ортумак дүжүт 8 центнер ажыл турар.

К. МААДЫ.

ЭСКЕРТИЛГЕ

Тываның Министрлер Чөвүлели ханы Кара-оол Тивитович Чооду 1961 чылда Балгазынның кээ профтехучилищезин доозан соонда 20 ажыг чылдарда «Революцияның чалбыыжы» совхозта калбак профильдиг механизатору боол ажылдап турар. Амгы үеде БСК-100 деп сиген кестирикчизи-биле көк суда ажаалдазында ажылдап турар. Көк суланы АВМ-че дораан чүдүрүп чорудуп турар. Дуржулгалыг механизатор ажылынга кызымаа-биле эш-өөрүнге үлегер боол, үлүг-нормазын доктаамал ажыр күүседип келген, Ооң кылгай ажылының шынары база эки. Башкарган техниказы доктаамал туруушкун чок жылдап чоруур.

ЧУРУНТА: К. Чооду үзээшкин кылып тур.
С. ИЛЬИННИҢ фотозу.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ РАЙОНДА

Тес-Хем районнуң партия, совет болгаш кодээ ажылагый органнары, совхозтарның удуртукчулары, партия, профэвилел, комсомол организациялары, кодээ Советтериниң күүскомнары бо чылдың июль 25-тен август 25-ке чедир республиканга мал чеми белеткээр талазы-биле шалыпчы айны чарлаар дугайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаазын амыдыралга боттандырып, мал чеминиң белеткелчилериниң социалистиг чарыкын организастап, эки түңнелдерни чедип ап турар.

Ынчангаш тес-хемчилер июльдуң сөөлгү он хонуунда республиканың мурнуу зоназының районнарының социалистиг чарыжының тиилекчизи болуп үнгеш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ол районнуң мал чеминиң белеткелчилери 11 муң 880 га черниң сигенин кескеш, 11 муң 480 ганың сигенни белуп алган болгаш 6138 тонна сигенни сараттаан азы планның 31 хуузун белеткеп алган. «Тес-Хем» совхозтуң ажылышчилери 2343 тонна сигенни белеткээн болгаш планның 33 хуузун күүсеткен. Витаминниг сиген далганын ол районда «Чодураа» совхоз кылып турар. Ам 50 тоннаны белеткээш, планның бежен хуузун күүсеткен.

Районда бүдүргелер, албан организациялар коллективтери 257 тонна сигенни белеткээш, ажыл-агыйларга дужааган. Ниитизи-биле ол районда 917 кижи мал чеминиң белеткелинде хаара туттунган. Оон иштинде 335 кижи сигенни хол кадыыры-биле кезип турар. Бо кампанияга районнуң школачылары идепкейлиг киржип турар.

М. КАРА-ТООННУГ.

КНО-нуң Айыл чок чорук Чөвүлелинде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Бүттышкан Нациялар Организациязының Айыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралын Совет Эвилелиниң инициативазын ёзугаар дүрген чыылдырган болгаш тускай резолюцияны чүүдүүр деп көргеп. 1982 чылдың август 3-те Бейрутче Израиль шеригиниң шүргүн киргенинiң хөлапты уржуктарынга Айыл чок чорук Чөвүлелиниң ханызы-биле киленизөн болган дувүревишаан. бодунуң мурнуку резолюцияларын база катап бадыткап, дайын чорудулгаларын доп-дораан соксадыр болгаш израиль шеригиниң Ливандан үндүрер дугайында бодунуң негелдезин хевээр күштүг болдурун, ол резолюцияларын күүседиринден Израильдиң ойталаанын бүрүү шаап. 1982 чылдың август 1-те чедир эллээн туруштарынче израиль шеригиниң доп-дораан аткаалаарынче кыйгырып тур деп, резолюцияда айыткан.

Резолюция төлевилелиин Испаниянның болгаш Иорданиянын делегациялары саналдаан. Израиль ону күүсетпээн таварылгада Айыл чок чорук Чөвүлели август 5-те Москванын-биле 18 шактан орай эвесте база катап хуралдаар болгаш КНО-нуң Уставынга дүүштүр дээштиг хемчегерни алыр дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн чыда айыткан. Айыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирин күүсетпээн чуртка удур хемчегерни алыр эргени КНО-нуң Уставының VII түүлү Чөвүлелге тыысыл турар болгай.

Резолюцияны 14 бадылаашкынар-биле хүлээп алган. Резолюция төлевилелин деткининден чүгле Каттышкан Штаттар ойталаан болгаш бадылаарындан дадагалдаан. Ынчангаш Бейрутту эжелээр болгаш узуткаар дээн Израильдиң аймылдыг планын Американың Каттышкан Штаттарының бүрүн деткип турарын АКШ-тың Айыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралынга Израильдиң төлөөлекчизи Н. Блюмуун чугаазы кедергей арын-нүүр чок болган. Барыын Бейрутче Израильдиң шеригленинiң кандыгдаа халдаашкыры болбаан деп ол медеглээн.

Американың Каттышкан Штаттарының деткимчезинге Израиль даянмышаан, КНО-нуң күжениишкиннерин база катап үзерин орадажып турар. Бейрутта дайын чорудулгаларын соксадыр дугайында дугуржулганы сагыырынче, а ол ышкаш КНО-нуң хайгаракчыларын Ливанның найысылалынче киирериниң мооидак кылбазынче Израильдиң премьер-министри Бегинин КНО-нуң Чиргине секретары кыйгырган. Ынчалзажок ол кыйгырыга кандыг-даа харыны бербээн.

В. ВАСИЛЕЦ.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНДАН, ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДАН БОЛГАШ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕН

СЭКП обкомунуң кежигүнү, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутады, Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Николай Дамбаевич Ширипейниң үр эвес аар ааранының сөөлүнде, 1982 чылдың август 6-да 56 харлаң чораан мөчээнин СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели ханы кажыдал-биле дыңнадым тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ | ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

ХОЙЖУЛААРЫНЫҢ ЭРТЕМИ

Дуржулга

Алдан-Маадыр — төөгүүт чер болурундан аңгыда, чаагай ат-алдары-биле чүгле Чөөн-Хемчик районда эвес, а харын республикада бедии-биле үнелеттингенинге өөрүп турар бис. Совхозтуң Бора-Тайга салбырының Чечектиг бригадазының (бригадири М. Монгуш) база төп салбырының Оргу-Шөл бригадазының (бригадири С. Ооржак) мал төлү камгалап алыр талазы-биле эң эки түңнелдерни чедип алганы малчыннарның чоокта чаа эрткен наадымынга демдеглээни бистиң хейаңдывысты көргүзүп турар.

Совхозтуң мал ажылдагларының ниитининиң малының баш санын камгалап өстүрүнүң сорулгаларын чедишкинниг боттандырары-биле чергелеттир бирги чартык чылда мал продуктуларын бүдүрүнүң болгаш күрүнеге садарының планнарын ажыр күүсеткилээн. Оң иштинде күрүнеге дүк садарының чыл планы хуусаа бетинде ажыр күүсеттинген. Ол база-да хойжуларның кызымаккай ажылының, кыргылданы ей-шаанда шынардыг чоруткалының ачызында чедип алдынган.

Боттарының харыысалгалыг, эрес-кызымак күш-ажылы-биле чыл бүрүде эки көргүзүглерни чедип ап турар малчыннарның саны удам-на көвүдеп турары өөрүнчүг. Оргу-Шөл бригадазының хойжуазу Ооржак Маадыр-оол бо чылын төрүүр 100 хойга онаштыр 125 хураганны менди камгалап өстүргеш, чарышка тиилээн. Чечектиг бригадазының хойжулары Сарыглар Делгер-оол 124, Ховалыг Намчал 114, Ондар Сөкен-оол 114, Оргу-Шөл бригадазының малчыны Ооржак Шолбан-оол 110 хураганы төрүүр 100 хой санындан камгалап доруктурганнар. Ол ышкаш бедик көргүзүглерни чедип алган хойжуларының аттарын оон-даа ынай адап болур.

Чедишкиннерниң үндезини чүдел? Маңаа чаңгыс сөс-биле харыылаары берге. Мынчалза-даа чамдык кол-кол чүүлдерни чугаалап көрейн.

Малчыннарга эң харыысалгалыг ажылдың үези — кыштаглаашкын чүве болганда, аңаа бүгү талаалыг эки белеткенип алырынче бистиң хойжуларывыс онзагай кичээнгей салып чаңчыккан. Бир-ле дугаарында малды чайын эки семиртип, шыырак күш-деңгидедиг болдурары-биле хоюн кыргыдып, чүгдүргеш, дораан-на өттүг-шыктыг тайгаларже көжүп үнүптерлер. Манчүрек, Баян-Кол, Чечектиг, Хөлчүктүг, Көжээ, Сүт-Хөл дээш мал чайлагладып семиртиринге таарымчалыг черлерни кайы ол дээр. Хойжулар тайгаларже чайлаглап үне бергеш безин чаңгыс черге олурбайн, боттаннап ажылдап, бир чайын одар солуп каш-даа көжерлер. Майгыннарны боттары саткылап алган.

Чайлаглаашкынны бедик деңнелге эртирери-биле чергелеттир мал чемнери белеткээр чүгула кампанияга малчыннар шүүтү бир демниг киржири чаңчыл болган. Оларның кижи бүрүзү 15 тоннадан эвээш эвес сигении кезип белеткээр планныг. Ол белен эвес сорулга. Мынчангаш малчыннар боттары дүгүрүшкаш, частан-на хөделип, эрги бугаларны эде кылып, арыглап, оларның девискээринде ыяш-дашты аштап, күр черлерни аңдартып, суггаргаш, хөй болгаш чаңгыс чылдыг сигеннерни тарып, чайын каш удаа суггарып ап турарлар. Эрткен чылын 8 кижи мынчар ажылдаан чүве, бо чылын оларның саны 18 четкен. Мал чемнерининң быжыг курлавырын тургүзүп алырынга ол улуг идиг болуп турар.

Бо хүннерде совхозтуң кайы-даа бригадазының малчыннары мал чеми белеткээринде бүрүнү-биле хаара түттүнган. Оларның школачы оолдары, уруглары адаларынга дузалажып, ол чүгула ажылга боттарының эвээш эвес үлүүн киирип турарлар.

Септелге. Бо база чүгула ажыл. Кыштагларда кажаа-хораның, малчыннар чурттаар бажыңнарның септелгезин чазын-на, май 1-ге чедир кылып каптар улус бис. Аңаа хамаарышкан бүгү-ле ажылдарны удуртуп башкарар, контрольдаар тускай комиссияны совхозта тургускан. Малчын кижи чазын кыштаанның агар септелгезин кылып, кажаазының көрженин коптарып, бүргат өдээн болгеш, комиссияга хынаткаш, чүгле ынчан чазаанче көжер ужурлуг. Оон аңгыда, кыштагларның капитал септелгезин тускай звено база кылып турар. Ынчангаш күзүн удур кылып ажылдар шоолуг чок болур.

Чедишкиннерниң база бир үндезини — төрүүр хойнуң одержилгезин болгаш, тарып боозадылгазын ей-шаанда организастыг чоруткаш, хойну эрте кыжын, декабрь-февраль айларда бүрүнү-биле оолдадырын чедип алганывыста. Иелери эки күш-деңгидедиг турда, эрте төрүттүнген хураганнар боттары база шыырак, өзүүчел, чайын эрте аңгылап үзеринге, а иртчигеш хураганнарны күзүн садарынга белеткеп, семиртиринге таарымчалыг. Төлү эрте үстүнген хойларны семиртири база эптиг. Бо бүгү чүүлдерни бистиң малчыннарывыс боттарының дуржулгазындан эки билир.

База бир эки чүве болза, хоочуң малчыннарның боттарынга төлептиг салгалды артырар дээш аныяктар-биле кызымаккай ажылдап, хойжуларының мергежилинге хөй-хөй аныяк кижилерни өөретккенининг ачызында, совхозта мадчын кадрлар айтырыы коддуунда шиитпирлеттингени болур. Ам хойжу бүрүзү доктаамал дузалакчы кадарчылыг ажылдап турар.

Оон-биле чергелеттир аныяктарны хөй ажылынче хаара тударынче совхоздуң удуртулгазы, бистер, специалистер, улуг кичээнгейни салып турар бис. Чечектиг бригадазында ам сес аныяк малчын ажылдап турар болгаш ук бригаданы комсомолчу-аныяктарныы кылдыр эде адаан. Анда база Оргу-Шөл бригадазынга малчыннар күзелин илереткен алды аныяк өг-бүлени бо чылын ажылдадып үндүреринге белеткеп, оларга бээри-биле кидис өглерни дерип турар бис.

Күш-ажылга эки көргүзүглер малчын кижиниң бодунуң ажылгыр, кыымаандан, харыысалгалыындан база-ла кол хамаарыжыр.

Бистер, мал ажылының тускай эртемниглери, малчынарывыстың ажыл-амыдыралын улам эжиидер дээш боттарывыстан хамааржыр бүгүле чүүдерни кылып, күжүвүстү, билиивисти харам чокка берип турар бис. Ол күжениишкиннер халас барбайн турарын хойжуларывыстың күш-ажылчы чедишкиннерни бадыткап турар дизе ле өөредиг болбас боор.

Оон-биле чергелеттир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар база-ла эвээш эвес. Малчыннарның чурттаар бажыңнарын, мал кажааларын чаартып, септээринге, чаа объектилерни немей тударынга ажыглаар акша-хөрөнгини районнуң удуртур органнарының үндүрүп бээри болза-даа чөгенчиг эвээш боор-дур. Сүт-баралан фермаларында амга чедир механизация деп чүве шуут чок, бүгү-ле ажылдарны хол-биле кылбышаан бис. Инек кажаалары эргижирээн, хөй мал кииртинмес, дыкпыт, чамдык фермаларда шаандала саман-малгаштан кылган кажаалар ам-даа хевээр. Олар кыжын дыка соок болгаш, мал тургузарынга таарымча чок.

Совхозтуң хойжу дөрт бригадазының чаңгызырын-даа девискээринде электри чырыы кииртинмээн. Төп суурдан каш-ла километрде чурттап турар малчыннар безин керосин лампаларын кымыспышаан.

Чаш малга хоолулуг эки чем — витаминниг сиген даганы белеткээр АВМ совхозта мынчага чедир кылдынмаан.

Бо бүгү айтырыгларны районнуң-даа, республиканыңда удуртур органнарывыга мурнунга барык чыл бүрү тургузуп келдивис. Ынчалзажок бурунгаар бичии-даа базым кылдынмаан.

Маадыр-оол МОНГУШ, Бора-Тайга салбырының Чечектиг хойжу бригадазының бригадири: — Бистиң Чечектиг бригадазында чеди муң ажыг шээр мал 15 коданда турар. Төрүүр хой беш коданда тургустуган, арткыныңда күрүнеге дужаары-биле семиртип турар иттер, ар хураганнар бар.

Төрүүр коданнарны колдуунда-ла мал ажылынга үр үеде ажылдап келген, байлак арга-дуржулгалыг кадарчыларга хүлээткен бис. Ынчангаш оларның ажылдаары-даа эки, ылангыя малын чайын семиртип алыр дээш улуг күштү үндүрүп турарлар. Бригаданың чыл бүрүде эки түңнелдерни чедип ап турарының бир чылдагааны ында.

Бистиң бригададан үстүнде адаттынган малчыннардан аңгыда Монгуш Сүрүн-оол 107, Ондар Авык-кыс 96 хураганны төрүүр 100 хойга онаштыр камгалап өстүрген. Бригада 8 тонна дүк кыргып, садар планын 329 центнерге ажыр күүсеткен.

Бригаданың малчыннары кыштагларының септелгезини чазын-на кылып дөозуп алыры-биле чергелеттир мал чеми белеткээр ажылга эң идепкейлиг киржиң өөренген. Бо хүннерде олар шупту сиген кезилдезинде бир демниг ажылдап, 225 тонна сиген белеткээр планын 250 тонна кылдыр күүседирин хүлээнген сөзүнге ээ болур дээш кыымаккай туржуп турарлар. Ам безин планның чартык кезииндеп хөйү күүсеттине берген.

Ажыл-херээвистиң бүдүнгүрүнүң бир үндезини болза, дем-биле кылыр ажылдарга бригада ярказын ажыглап келгенивисте болур. Азы өскээр чугааларга, кандыг-бир ажылды кылырда, кыштаглар септээри, чаз кажаа, бажың тударының, сиген кезери-даа дээш дижик, бригаданың бүгү кежигүннери ыяап-ла киришкен турарын чедип ап турар бис. Ажылдаан улусту тускай дептерге (табельге) демдеглеп турар. Кым-бир кижи ажылче чылдагаан чок үнмейн барган болза, ону прогулдаан деп саналп, ол хүнүнүң шалың акшазын казыттырып каалтар. А чылдагаанныг кижи бригадирден азы звено удуртукчузундан шөлээ дилеп алыр. Совхозтуң өске бригадаларында бо арганы база ажыглаар болза эки деп күзээр бис.

Маадыр-оол ООРЖАК, Алдан-Маадыр салбырының Оргу-Шөл бригадазының хойжузу: — Бодум ам 33 хардыг мен. Оон он бирии хойжулап эрттирдим. 1977 чылдан бээр колдуунда-ла чыл санында багай эвес көргүзүглерни чедип ап келдим. Ынчан төрүүр 100 хойга онаштыр 105 хураганны, 1979 чылда — 106-ны, бо чылын 125 хураганны камгалап, бүрүн менди өстүрдүм. Дүк планы база күүсеттинген.

Ажылга дуржулга чыл-чылы-биле мөөннеттинер. Чылдың дөрт үезинде хойнуң кадагын канчаар бодап, таарыштырып алыры, малды чайын канчаар семиртири, чаш малды канчаар ажаап-карактаары дээш хоочуннардан өөренир түүлдер-ле хөй. Бетин дээрге, малды эки семиртип алыры безин ынчыг белеп эвес болгай. Мен частан эгелээш беш-алды-даа катап хөнаш солуп көжер-дир мен. Чүм өзүл-сигенниг чаа черге келген санында-ла хойлар хөлчок семиринр.

Кыштаамны частан-на эки белеткеп алыры-биле кадыг малга четчир чемнерни белеткеп алыр дээш кызып ажылдаар кижи мен. Эрткен чылын 15 тонна сиген кезип белеткээр планымны 32 тонна кылдыр күүседип каарымга, сигенниң чартык кезии төттүнмейн артып калган. Ону өске коданнарның малынга чидиртккен.

Бо чылын база 15 тонна сиген белеткээр планныг мен. Ону 30 ажыг тонна кылдыр күүседир арга бар. Үш малчын 48 гектар, чер аштап, суггаргаш, хөй чылдыг сиген тарыдып алган улус бис. Озвустуң үнгени-даа хөлчок, харын энир чылдаазымдан-даа хөй дүжүт алыр боор бис.

Аныяк-даа, өлээн үр-дээ ажылдай берген малчын кижи хоочун эш-өөрүнүң арга-сүмезин кичээнгейлиг дыннап, дуржулгазын өөренип, ажыглаары кажан-даа артык эвес деп бодаар мен. Мени хойжуларының мергежилинге өөреткен дагдынмыкчыларым Адар-оол Луузанович Монгуштун, Дажы-Намчал Чыртай-оолович Ооржактың берип чораан сүмелерин үргүлүү сактып, ажылымга ажыглап чоруур мен. Херек апарганда ам-даа болза оларга чеде бергеш, сүме айтырып, чугаалажыр-дыр мен.

Малдың чаш төлүн менди камгалап өстүрериниң сакманчы кижиниң ролю ханчаар-даа аажок улуг. Биске Суда-Тараа Лопсановна Ондар ышкаш дуржулгалыг сакманчы ажылдап, ол бодунуң күжү-биле 268 хураганны өстүр азыражып бербээн болза, бистиң ол хире мал төлү камгалап алырывыс болдунмас-даа турган чадавас. Эки сакманчы — хойжунуң идегелдиг дузалакчызы деп чүве моон-на кеску-дур. Ынчангаш бистер, хойжулар, сакманчыларга өөрүп четтиргенивисти илергейлээрин кажан-даа утпайн чоруур ужурлуг бис.

Сөкен-оол ОНДАР, Чечектиг бригадазының хойжузу: — Мээң коданымда ам 427 хой бар. Эрткен чылын бир дугаар төрээн дүнгуш хойнуң чүс бажынга онаштыр 107 хураганны камгалап алган мен. Бо чылдагы көргүзүүм оон чеди хураган артык болган. Ол ышкаш хойдан-на кыргаан дүгүм 2,1 кг болуп, планым ажыр күүсеттинген.

Менде өске малчыннардан ылгалыр хире онзагай дуржулга-даа чок ийин. Кыштаглаашкынга эки белеткенип, малды чайын, күзүн чаа одарладып, семиртип, мал чемнерин бодум четчир кылдыр белеткеп ап, хөй оолдаашкынын эрте кыжын чорудуп турар мен. Эрте частан эгелээш, орай күске, ноябрь төнчүзүнге чедир хөнаштар солуп көжүп, мал семиртин келир кижи мен. Чүгле декабрьда, хой төрүп эгелей бээрге, кыштатка кээп хонуп алыр. Оон көл-да сорулгазы — кыштаг оъдуп камнап алыры.

Хойну эрте оолдадырының ажыктыын билбес малчын ам кайда боор. Мен коданымны февраль 20-ге чедир дөгерезин оолдадып алыр кижи мен. Ынчаш чаш хураганнар-даа эткир-боткур, иелериниң күш-шыдалы-даа эки болур. Эрте өзүп доруга берген хураганнарны май айда-да иелериниң-ден ангылап үзүптер. Хойнуң чайны семиртилгезинге ол эптиг.

Агаар-бойдус таарымчалыг чылда июньнуң ийиги он хонуунда хойну шалыпкын кыргыдып, чүгдүргеш, Сүт-Хөлдүң чүм өзүт-сигенниг, серпин девискээринче — Улуг-Ажыкче чайлаглап үнүп кээр бис.

Дузалакчы кадарчым Б. Ондар, оон кадайы Ч. Ондар оларның кайызы-даа кедергей ажылдаар улус чүве. Кыжын хой оолдай бээрге, өске сакманчылар-даа хереглевес, хураганнарны ийи өг-бүдө ишти боттарывыс-ла ыдып, доруктурун эп турар бис.

Ол ышкаш улуг-даа, чашдаа малды эмнээрининг бодүүн аргаларын зооветеөредилге кичээлдеринге өөренип алганывыс, ылангыя чаа төрүттүнген хураганнарны янзы-бүрү аарыглардан камгалаарынга хөлчок дузалыг болуп турар. Черле ынчаш, зоотехниянын болгаш ветеринариянын бөдүүн билиглерин малчын кижи бүрүзү эки шинчээдип алган турары оңза чугула боор чүве-дир. Чүге дээрге ажылдамыдыралга кандыг-даа таварылга туруп кээр.

Бистиң чурттап, ажылдап турар чер-девискээривис таптыг орук-чирии чок, кадырберт черлер болгаш амыдыралывыс байдалы амга чедир-ле хөлчок берге. Чайын, күзүн аътка чүдүрүнүп алгаш-ла көжүп чоруур, кыжын хой кезивиис кидис өглерге кыштаар улус-тур бис. Кыштагларда каш-ла санныг эрги, багай бажыннар бар. Кажаа, бажың тудар ыяшты кадыр дагдан чүүп, бадырып, аът, шарыга төрөнчилеп сөөртүп тургаш, чоокшуладып алыр. Ынчап тургаш энир чылын Улуг-Оргу-Шөл деп черде ийи кыштаг кылып алдывыс.

Бригадада чаңгыс-даа кыштагда электри чырыы кииртинмээн. Дөрт чугаалааарга, үениң базымындан ораанчок чыдып каап турар улус-тур бис ийин...

Шолбан-оол ООРЖАК, Оргу-Шөл бригадазының хойжузу:

Элээн үр үеде ирт кадарып ажылдап чораан кижи мен. Төрүүр хой кадаргаш, ам чеди чыл чеде бердим. Сөөлгү каш чылдарда көргүзүглерим багай эвес болуп кедди. Бо чылын 100 хойдан-на 110 хураганны камгалап доруктурдум.

Өске ажылдарны баш бурунгаар хынамчалыг кылып алыры-биле кады кышка удур мал чемнерин четчир кылдыр курлавырлап алырынче / улуг кичээнгей салып чаңчыккан мен. 1980 чылда 15 тонна сиген белеткээр тургаш, 42 тоннаны, эрткен чылын — 35 тоннаны белеткеп алгаш, кадарган малымны кыштан хүр-менди ажырып келдим.

Бо чылын 9 гектар күр черни аштап, суггаргаш, сигенниң эки дүжүүн онда өстүрүп алган мен. Ам школачы оолдарым-биле кады ону кезип, кыштагже удур сөөртүп, онда сараатган тур бис. Планым ам күүсеттинер чоокшулаан.

Республиканың малчыннарының мындаа Кызылга болуп эрткен наадымынга киржир аас-кежиктиг болдум. СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшининиң аңаа кылган илеткелинде база наадым киржикчилериниң республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыында садыынган сорулгаларны күүседир, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш, малчын эш-өөрүм-биле бир домей, кызымаккай ажылдап турар мен.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжулары, бүгү ажылишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-киң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга төлептиг үлүг-хуузун киирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, ол талазы-биле планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин бүрүн күүседир, ниитининиң малынга четчир чемнерни белеткеп алыр дээш бо хүннерде бир демниг, бедик тура-соруктуг ажылдап турарлар. Оларның чамдыктарының ажылының аргa-дуржулгазын маңаа көргүзерин ораалдаштывыс. Бо кыска материалда хой ажылынга хамаарышкан дыка хөй чүүлдер чедир чырыттынмаанын билдингир. Ынчангаш силерниң черинерде, ажылдап турар совхозуңарда мурнакчы хойжуларның дуржулгазын канчаар нептередип, ажыглап турарының дугайын бисче бижип чорударыңарны дилевивис, эргим номчуучу.

Х-К. МОНГУШ.

КОНТРОЛЬ КОШКААНДАН

Күрүненің үүрмектеп садар өртээнің чурумун болгаш тарифтерни ажыглап турарын улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери болгаш оларның өртектер талазы-биле комиссиялары доктаамал контрольдаар ужурлуг. Советтериниң күүсекомпары болгаш өртектер контрольдаар талазы-биле оларның комиссиялары доктаамал ажылдап, хажыдымышкынарга хамаарыштыр дээштиг хемчеглерни ап турар черлерде күрүненің өртен чуурумун хажыдар фактылар өөскө болуп турар. Ындыг ажылдарны Советтериниң талазындан организастап турарындан Бии-Хем, Баа-Хем, Тожу районнарының, Хову-Аксы суурунуң садыг болгаш хандырылга будүүлгелериниде өртен чурумун болгаш тариф ажыглаарын хажыдар чоруктар кончуг өөскө болгаш бүгү барааннарның өртектериниң дугайында информация эки тургустунган, оларны саарып турар үеде төлевирни шын чорудун турар.

Мынаалажок райкүүскомнар болгаш оларның комиссиялары садыг, амыдырал болгаш коммунал хандырылга будүүлгелериниге контрольду боттандырбайн турар черлерде хажыдымышкыннар бар болуп турар. Маңаа чижек кылдыр Өвүр районну көрүп болур.

Өвүр район Советиниң күүсекому өртектер чурумун быжыглаары-биле холбашкап айтырыгларны сөөлгү үш чыл иштинде хуралдарынга чугаалашпаан. Өртектер болгаш садыг чурумун контрольдаар талазы-биле комиссия эң багай ажылдап келген. 1981 чылдың декабрьдан бөөр комиссия хуралдан безин көрбээн. Бо чылдың бирги чартыында хандырылга адырының будүүлгелериниде өртектери болгаш тарифтери ажыглап турарынга чаңгыс-даа хыналда чоруткаан. Мооң ужурунда республиканың Өртектер талазы-биле күрүне комитеди болгаш Күрсадыг инспекциязы бо чылдың май-июнь айларында районнуң магазиннеринге болгаш амыдырал хандырылгазының болгаш коммунал хандырылганың будүүлгелериниге хынаалдалар чоруткаш, өртектерни, тарифтерни болгаш садыг чурумун хажыдын турарының шыңгыы фактыларын илереткен.

Хынаттынган 27 магазиннерниң болгаш бир столованың 8-инден, азы 30,7 хуузундан өртектерни болгаш садыг чурумун хажыткаңы илерээн. Күрүне хынаалдазы кылдынмаан деңнелер, гирлер, метрлер каш чыл иштинде ажыглаттынып келген. Чамдык магазиннерде болгаш столоваяда деңнелер садыгжыга ажыктыг талажа 10—20 грамм чая тургустунган. Пөстер, гардин-кружевалар, клеёнкалар садыг турар бүгү магазиннер күрүненің ярлыктарын төнчүзүнге чедир арттырбайн тургаш.

Хандагайтыда аъш-чем магазининге (эргелекчизи С. Т. Салчак) 4 хевириниң савалаан конфеталарын хынап деңнээргe, 200 граммның орнунга 196 грамм, чинге-тараа крупазы 500 граммның орнунга 490 грамм, манпан круна 300 граммның орнунга 297 грамм, дээди сорттуң лапшазы 451 граммның орнунга 446 грамм болган. Оларның хаптарында өртээн, бараанның адын, савалаан хүнүн болгаш савалакчының дугаарын айытпаан болган. 6 шоодай далганны, «Крымское яблоко» конфетаны, «Мятное» драженн, «Яблочное» повидлову садыглаары-биле делгезээн болган. Гостиница буфединге (садыгжызы Л. Г. Ондар) 1 стаканда 200 г сокту 11 копеектиң орнунга 14 копеекке, 3 литр банкада 1 рубль 08 копеек өртектиг томатты 1 рубль 10 копеекке садып турган. Саазынга орвар барааннарны садарда дөңзинин гирлиг талазынга ыңдыг саазынны салбайн турганындан барааннарны 10—15 грамм чедир деңнелеп бербейн турган.

Торгалыг суурнуң аъш-чем магазининиң садыгжылары 0,5 литр банкада борштуң өртээ 37 копеек турда, 66 копеекке садып турган. Торгалыг, Сагды болгаш Хандагайтыг суурларның үлетпүр барааннар магазиннеринге 1981 чылдың сентябрь 1-де байдал-биле өртээн эде көрбээн барааннарны садып турганы илерээн. Ынчангаш комплект пудраны 1 рубль 02 копеекке, эр сорочканы 2 рубль 80 копеекке, хөрөөжен улустуң комбинациязын 3 рубль 27 копеекке өртээн аартадып садып турган. Райпонуң склад эргелекчизи Монгуштуң болгаш экономист Допгактың буруузу-биле бирги сорттуң маргаринин дээди сорттуу кылдыр 11 копеекке, чинге-тараа крупазын 4 копеекке бир килограммның өртээн аартадып садыглаан. Райпонуң столовазынга ветеринар таңмазы чок эът бар болган, саналарны санитар чуурумун сагывайн чүп турган, кухняже өске кижилер халат чок кирип турар.

Складтарда бар барааннарның-на ассортиментизин магазиннерде четчелевейн турар. Кедээ магазиннерге шопулантар, бижектер, стаканнар, хөнектер, оңгар тавактар, бичии хөнектер, ол ышкаш демир айырлар, дырбааштар, хүүректер болгаш өске-даа чүүлдер чок болган. Магазиннерде барааннарның ассортиментизин райпо ажылдакчылары хынаваан, складтарда барааннарны кадагалап турары багай, барааннар белүктеттинмээн, анаа-ла оваалай чыпкаан, складтар хирлиг болган.

Райпо баштаар чери урулар, эмнелге болгаш кадыкшылга албан черлерине бараан саткаш, чиигелде кылырының чуурумун амга чедир үреп келген. Ол ышкаш садыг алыкчыларның хомудалдары, саналдары-биле ажылче чогуур кичээнгей салбайн турар. Хомудалдар болгаш саналдар дептерин чорударының чуурумун хажыдып, оларны дугаарлавайн, таңмалавайн, көску черлерге аспайн турар. Райпо баштаар черининиң удурткулукулары оларны хынаан, өөренип корбейн келген, чамдык магазиннерде ол дептерлер шуут чок болуп турар.

Амыдырал хандырылгазының болгаш чурттагга-коммунал ажыл-агыйының будүүлгеге эртеледелгеде өртектерни болгаш тарифтерни сагын турарын контрольдаар комиссиялар тургустунмаан, прейскурант ажыл-агыйын башкарар кижилерни томуйлаваан, ол саңдаргай байдалда. Амыдырал хандырылга будүүлге эртелелиниң хыналдага кирген 6 будүүлгелериниң 5-киге өртек хажыдыышкынары илерээн. Даараглыг кылыгларга, парикмахерскаянын болгаш фотографияның ачыдузазынга, химиктиг ашталгага болгаш будулгага өртекти улгайтырып турган. Идик септээни дээш төлевирни прейскурант ажыглавайн, турааланы-биле төледип ап турган. Чонга чедирген бүгү-ле ачыдузанын квитанциларын чурумдан карыштыр долдуруп келген.

Чижек кылдыр алырга, тыва платье даараапы дээш, 11 рубльдың орнунга 12 рубль, уруглар чүвүрү даараапы дээш 50 копеекти артыкка төледип турар. Парикмахерская 25 см чедир узун бан дүгүн химиктиг дыдыраргаанының өртээн 1 рубль 90 копеекке ажыр төледип турган. Химиктиг ашталгага болгаш будулгага ол-ла черинге хүлээп алган хептиң хөлезизин үвүүшкүнге чораап, хүлээп алган хеп ышкаш кылдыр, 10 хуу немеледелиг кылдыр төледип турар. Фотографияның ачыдузазы дээш келген кижилерден улуг өртек төледип ап турганының хөй санныг фактылары илереттинген. Ынчангаш 1982 чылдың беш айларында бедиткен өртектерни ажыглап тургаш, чондан 177 рубль 26 копеекти будүүлге эртелели артыкка төледткен.

Чурттагга-коммунал ажыл-агыйының хеп чүүр чери 1 кг хууда хевиниң чүгаан хөлезизи 25 копеек турда, 24, 25, 26 копеек төледиңи турган. Организацияларга хеп чүүрүнүң килограмма өртээ 26, 31, 38 копеек турда, 40 болгаш 45 копеек төлеттирип алган. Ындыг хажыдыышкынарның, өскээр чугаалаарга, өртек улгаттырыышкынның аргазы-биле 378 рубльди эртелелдиң будүүлгези артыкка төледип алган. Күштүг болуп турар негелделерге чөрүштүр чурттагга-коммунал ажыл-агый эртелели гостиницаның номерлеринге тураз-биле артык оруннарны салып турган, ол чорук аңаа чурттаар турган кижилерни хандырарының шынарын кудуладып турган. Өртектерни шын эвес ажыглап, санажылгаларны шын эвес кылып турганының фактылары база илереэн.

Үстүнде айытkан бүгү фактылар болза, бир эвес чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери, оларның өртекти контрольдаар талазы-биле комиссиялары хандырылга будүүлгелериниң болгаш организацияларының өртектерни болгаш тарифтерни доктаамал контрольдаан турарының болгаш илереэн четпестерни дораан чайлаткан турарының чугулазын хөрек кырында көргүзүп турар-дыр.

Х. ДАРЖАА.

Тыва АССР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң даргазы.

ЭРТКЕН ХОНУКТАРДА

СЭКП-ниң Бии-Хем райкомунуң бюрозу болгаш улус депутаттарының район Советиниң күүсекчи комитеди мал чемнининг белеткелчилериниң социалистиг чарыжының он хонук түңнелин үнүргеп.

Бии-хемчилер сиген кезилдези эгелээнден бээр беш муң ажыг тонна сигенни белеткээн, планның 28 хуузун күүсеткеп. Ол болза эрткен чылдың бо үезинде турганындан 3000 тонна хөй. Бир муң ажыг тонна сеналь салдынган болгаш 400 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн. Ол талазы-биле районнуң ажылагыйлары аразында социалистиг чарыжының бирги черин «Кызыл тараачын» совхоз эзээн деп саналп, анда партия райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңналткан. Июльдуң үшкү он хонуунда өөрбекчилер 326 тонна сигенни бөзеткээн. «Кызыл тараачын» совхозта Иван Колдышекке баштаткан витаминниг сиген далганы кылыр операторлар болуу ол үнелиг чемни 115 тоннаны белеткээн.

К. МААДЫ.

ЧУРУКТАРДА: «Алдан-Маадыр» совхозтуң мурнакчы хойжулары (үстүнде) М. Ооржак, Ш. Ооржак; кадарчы С. Ондар оолдары-биле сиген кезилдезинде.

Авторнуң фотолары.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү, эгези № 182 «Шында»).

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Дүжүреш Кыргысовна Бавуу—Эйлиг-Хем суурда магазин ажылдакчызы.

Кыргыс Кенденович Бадыхөө — Чаа-Хөл эмнелгезиниң таңныыды.

Пелагея Ивановна Доброва — Шагаан-Арыгда столовая ажылдакчызы.

Анна Тихоновна Кукарина — чоннуң амыдырал хандырылганың бүдүрүлге эргелениниң хөп быжыкчызы.

Ольга Варламовна Маркелова —Шагаан-Арыг АТБ-зиниң контролеру.

Кара-Күсче Сандановичи Түлүш — райпо ажылдакчызы.

Сундуу Шойванович Шоюн-Лама—«УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары И. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың июль 30.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Бичии-Урут Ооржаковна Кара-Сал —«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Лидия Часыдаковна Ондар — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Нина Секпек-ооловна Сая— «Хемчик» совхозта тудугжу.

Лидия Күжүгетовна Хомушку — Хөнделең сес чыл школазының техниктиг ажылдакчызы.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чинчи-Ою Кенденовна Хомушку — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле эези.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Эмчилдей Сүүр-ооловна Агбаан —Ак-Довуракты ортумак школазының башкызы.

Нүржәт Иргитовна Даржаа— Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эези.

Александра Данчыйовна Допгак — Хөнделең суурда клубтуң техниктиг ажылдакчызы.

Анчымаа Шожутовна Иргит—Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эези.

Тамара Күжүгетовна Күжүгет — Кызыл-Мажалыкта өг-бүле эези.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Агармаа Тоспановна Хепчи—Суг-Бажы суурда өг-бүле эези.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Любовь Павловна Ландухова — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Галина Сенгижеповна Нүрсат —Ильинка суурдуң участок эмнелгезиниң эргелекчизи.

Валентина Петровна Сураева —Ильинка суурда өг-бүле эези.

Доозанма Пичеевна Толзат— СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Тамара Севековна Мортуй-оол — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Баймаа Марчин-ооловна Оюн —Элегес-Аксы суурда өг-бүле эези.

Александра Самбууевна Сат —«Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Шимитовна Хертек — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Антонина Достак-ооловна Монгуш —«Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Хеймер Сарыг-ооловна Монгуш —«Тиилелге» совхозтуң бухгалтери.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечек Ивановна Ендан— «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Александра Буяновна Лапшкина — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Нина Ивановна Намчал — Каа-Хем суурда өг-бүле эези.

(Уланчылыг).

Ждаков аттыг совхозтан Василий Сеннеич Дандыноол—Ак-Тал салбырының ергелекчизи.

Садыпаа Долаановна Чыыт-Эник — машина-трактор мастерскаязының вахтёру.

Натшит Дажановна Эртине — хойжу.

«Улуг-Хая» совхозтан Ховалыг Биижиковна Маадыр-оол—саанчы.

Бичижик Ефимовна Кара-оол—хойжу.

Тамара Викторовна Көк-оол —пенсионер.

Долума Донгаковна Тажы—ажылчын.

Хама Донгаковна Шогжан — чунар-бажын ажылдакчызы.

Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Совединиң Президиумунуң Секретары И. БОЙДУ.

АГРЕССОРНУҢ ХАННЫГ ҮҮЛГЕДИИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израильдиң шериглери Барыын Бейруттуң чуртталга кварталдарын база катап боолаан.

Израиль фашистер тайбың чурттакчыларны кам-хайыра чокка узуткаар дээш хоорайны 18 шак дургузунда бомбаан, боолап келген. Бейрутту бүрүн эжелеп алыр сорулгабиле агрессор хөй танк шериглерин тулчуушкунче киргеи. Удурланышкынның палестин шимчээшкинниң болган Ливанның национал-патриоттуг күштериниң отрядтары, а ол ышкаш арабтарның каттышкан күштериниң кезектери израиль шериглерге удур кадыг-дошкун тулчуушкунарны кылган. Олар дайзының хөй санныг атакаларын ойтур шапшаакы, маадырлыг чорукту көргүскеи. Израиль агрессорлар боттарының эң хөй болгаш күштүг шериглерин Бейрутче октаан-даа болза, палестиннерниң болган ливаннарның тура-соруун ыыт шаан шыдаваан. Израиль агрессорлар Узак районга түгле каш-ла чүс метр бурунгаарлаан. Ол бурунгаарлаашкынның үезинде агрессорлар улуг когаралга таварышкан. Бейрут радиозунуң медээзи ёзугаар алырга, израиль эжелекчилер дөртен танкыларын, үзөрби бронетранспортёрларын узуткаттырган. Хөй израиль солдаттар болгаш офицерлер өлүрткеи, балыглаткан.

Бүгү дүнүн дургузунда Бейрутка миналар, бомбалар, ракеталар, снарядтар частып, ерт болуп турган. Каттышкан Нацилар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң чаа резолюциязын израиль агрессордар хереккс албайн, Ливанның пайысылалының чуртталга кварталдарын боолаарын, бомбалаарын соксашайн турар. Израиль эжелекчилериниң араатанзыт оң үүлгедиглериниң түнелиинде тайбың хөй чурттакчыдаи өлүрткеи, балыглаткан.

Балыгланган кижилер хоорайның бүгү эмнелге черлериндс долган. Израиль шериглер эмнелгезерин база бомбалап, ракеталар, снарядтар-биле боолап турар. Амгы үеде Барыын Бейрутта бүдүн чаңгыс-даа бажың чок.

Дайын чорудулгаларын соксадыр, Бейруттуң оңзээлээшкининиң узуткаар дугайында КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюциязын израиль агрессорлар тоовайн, хоорайже шавар халдаашкынны кылырына боттарының күштерин база катап белеткеп, мөөңнеп турар.

Палестинаны хостаар организациияның күүскомунуң даргазы Я. Арафат Ислам конференция организациязының консультативтиг чөвүлелиниге чагаа чоруткан. «Палестиннер агрессорнуң мурнунга дискек кырынга кажан-даа олурбас» деп, чагаада онзалап демдеглээн. Ливанга удур Израильдиң агрессиязының түнелиинде 30 муң джыг ливаннар болгаш палестиннер өлүрткеи, 10 муң кижи ис чок читкеп, чартык миллион кижи чурттаар чери чок арткан деп, Я. Арафат дыңнаткан. Израиль агрессорларга түгле бүгү талалыг деткимчени Каттышкан Штаттар көргүзүп турар эвес, харын-даа КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниге агрессорларны дипломатия талазыбиле камгалап турар. АКШ-тың администрациязының мыдыг туружу ливаннарның болгаш палестиннериң ханы киленгээшкинин болдуруп турар.

Америкаңың Каттышкан Штаттары бодунуң шериглерин Ливанче киперин база оралдажып турар. Америк шериглерни Ливанче чорудар дугайында президент Рейганның саналы ам-даа «күштүг» болуп турар деп, Ак бажыңның төлөөлекчизи медеглээн.

ДАМАСК. (СЭТА). Ливанга тайбыцны деткиир талазы-биле арабтарның каттышкан күштериниң составында киргеи Сириянның шериглериниң Барыын Бейрутта туруштарын израиль шериглер база катап боолаанын Сириянның шериг төлөөлекчизи дыңнаткан. Удурланышкынының палестина шимчээшкинниң болган Ливанның национал-патриоттуг күштериниң каттышкан отрядтары сирий шериглер-биле деминежип алган, израиль агрессорларның халдаашкынын шинтпирлиг өйтур шапкан.

Болбурзектиң судалы

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧАҢГЫС-ДАА ХОМУДАЛ БОЛБААН

СОФИЯ. Овчарово суурнуң чанында Толбухин округунда турар «Гарант» завод бодунуң ажылдан келгени ол чылдарының иштинде чаңгыс-даа катап продукция шыпары багай дээш хомудал ап көрбээн. Оон продукциязы—автомобильдиң мәсло болгаш агаар фильтрлери — хөй-хөй чурттарга чыл келген тудумна улам калбаа-биле хереглеттинип турар.

Ол бодунун «намдарын» «Жигулиге» ийи-ле кылыгын бүдүрери-биле эгелээш, ол көдээ завод, хөй хевирлиг автомобильдерге 16 янзы фильтрлерни кылып үндүрүп турар апарган. «Гарант» бодунуң продукциязының 80 хире хуузун даштыныже үндүрүп турар. Оңа кол садыл алыкчызы — Совет Эвилели.

Амгы үеде ол бүдүрүлге черинин коллективи нинти чаартылганы эгелээн болган беш чыл төнчүзүнге чедир масло фильтрлери кылырын 3 катап, агаар арыглакчыларын —ийи катап көвүдедир аргалыг болур. Оон кылыр чүүдерининң данзызы 52 чедер. Оон түнелиинде чурттуң бодунуң машина-трактор парыгына негелдени, а ол ышкаш социалистиг дем-каттыштырылгазының улам улгадып турар хереглелиң долузу-биле хандырар апаар.

СОВЕТ ЧАГЫГЛАРНЫ— ХУУСААДАН ЭРТЕ

ПРАГА. Сезимово-Усти хоорайда чехословак «Ковосвит» дээр машина кылыр каттыжышкынының ажылчыннарыны совет чагыкчыларга сан программазы-биле башкарар хөй санныг станоктарны үндүрүп чорутканнар. Ол бүдүрүлге чери бо чылын пиитизи-биле ССРЭ-же янзы-бүрү хевирлиг 100 станоктарны чорудар.

Амгы үеде «Ковосвиттиң» конструктор бюрозунда совет специалистериңиң дузазы-биле шуут чаа хевирлиг ийи аңгы станоктарны чогаадып кылып турар. Бо чылын каттыжышкынның коллективи совет чагыгларыны хуусаадан эрте—ноябрь 30-га чедир күүседирип шиитпирлээн.

РОБОТКА АЖЫЛ

БЕРЛИН. ГДР-ниң бүдүрүлгелери «БСМ-750» дээр хөй янзы ажылды күүседир чаа үлетпүр рободун калбаа-биле кылып үндүрүп эгелээн. Оларны республиканың тудуг шөлдериңе улуг күш пегеттинер дузалал ажылдарын кылырынга ажыглаар деп турар. Ол агрегат 4—5 ажылчыннарның орунунга ажылдап, күш-ажыллың бүдүрүкчүлүүн барык 200 хуу бедидер.

Бо чылын чуртка ыыдыт 20 роботтарны кылып үндүрер болгаш 1985 чылга чедир 100 чедир көвүдээр. Иниизи-биле амгы беш чылда тудутга янзы-бүрү хевирлиг 2 муң «механиктиг дузалакчыларны» ажыглап эгелээр деп турар.

САФРАНЫҢ ТҮНЕЛДЕРИ

ГАВАНА. Кубада доозулган сафранның түнелиинде 2,8 млн. тонна чигир чиг эдин-

бүдүрген болгаш ол дээрге, чүрттүң бүгү төөгүзүнде эң-не хөй болган. «Трабахадорес» солуннуң демдеглээнибиле алырга, бо чылдың ажаан алмышкынының онзагай түүлү чер-ле болганынга кывар түүлдү чарыгдарының кызырылганы болган, оон түнелиинде чурт 100 муң тонна ажыг нефть продуктузун камнап алган. Оттулар түүлдүң камналгазы дээш шимчээшкинниң муриукуодуруунда Гранма, Гуантанамо, Сьенфуэгос можулар чорун турар.

НАЦИОНАЛ КАДРЛАР БЕЛЕТКЕЛИ

ПНОМПЕНЬ. Пномпеньниң медицина факультединге өөредилгени түс ажыг кампучайлар доозупкан. Доозукчулар амгы үеде найысылалдың эмнелгелериңде болган поликлиникаларында, чурттуң можулар төптеринде ажылдап эгелей берген.

Полпотчу дерзин эрге-чагырганың чылдарында бедик мергежилдиг түс-түс медицина специалистерин узуткаан. Хосталгызкеге чедир бүгү чуртка түгле 69 эмчи артыкан турган. Бо хүннерде улусчу эрге-чагырганың үндүрүп турар күжүнүң ачызында түс-түс специалистерни белеткеп үндүрген.

Совет Эвилели, Вьетнам, өске-даа социалистиг чурттар улусчу Кампучияга национал медицина кадрларын белеткээринге улуг дузаны көргүзүп турар.

(СЭТА).

Николай Дамбаевич ШИИРИПЕЙ

СӨКП обкомунуң кежигүнү, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутады. Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Николай Дамбаевич Шиирипей үр эвес аар ажаанының соелүнде, 1982 чылдың август 6-да 56 харлаа бар чораан мөчээн.

Н. Д. Шиирипей Бии-Хем районнуң Хүтке 1926 чылдың декабрь 28-те төрүттүнген. 1951 чылдан бөөр СӨКП кежигүнү. Бодунуң күш-ажылчы оруун 1945 чылда Каа-Хем районнуң Бүрен-Хем эге школазының башкызы болуп эгелээн, оон соелүнде комсомолдуң Каа-Хем районмунуң ийиги секретарынга соңгуткан. ВЛКСМ ТК-ның чанында Комсомолдуң төп школазынга 1949 чылда ол өөренип чорутканын, оны доозаан соелүнде 1951 чылдан 1954 чылга чедир комсомолдуң Кызыл хоорюмунуң секретарынга болгаш областың «Сылдысчыгаш» уруглар созулунуң редакторунга ажылдаан.

Н. Д. Шиирипей 1954 чылдан 1957 чылга чедир СЭКП Кызыл хоорюмунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызынга ажылдаан. 1958 чылдан 1961 чылга чедир радио дамчыдылгазының область комитединиң корреспондентизинге, политиктиг дамчыдыгазының улуг редакторунга ажылдаан. 1961 чылдың октябрьда ону СЭКП обкомунуң аппарадынче — пропаганда болгаш агитация килдизиниң инструкторунче шилчиткеп, а 1962 чылдың февралда Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле комитеттиң даргазынга дешпиткеп.

1969 чылдың августаң эгелээш төс ажыг чылдарның дургузунда Н. Д. Шиирипей СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизинге ажылдаан. Н. Д. Шиирипей 1979 чылдың январьдан бөөр бодунуң амыдыралының соелгу хүннеринге чедир Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга ажылдаан.

Областың партия организациязының чорутканы бүгү-ле албан-дужаалдарга даандырган ажыл-херекте ол бедик харысалга-биле көрүп, бодунуң бүгү күжүн болгаш билиглерин анаа берип келген. Н. Д. Шиирипей бодунга бодии пегелделиг, принципиалдыг, күш-ажылга ынак, бичезеткилдиг болгаш кижилерге сагыш човаңгыр чораан. Ынчангаш ол оны таныыр болгаш оон-биле кады ажылдап чораан кижилерге бедик авторитеттиг база хүндүткелдиг болуп келген.

Н. Д. Шиирипей хөй-ниитиниң амыдыралынга ылепкейлиг киржип, СЭКП обкомунуң кежигүнүне, партия хоорюмунуң бюро кежигүнүне, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутадыгага, Тыва АССР-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар черинин даргазынга соңгуттуруп турган. «Күш-ажылчы шылгарал дээш», «Совет Армияның 40 чылы», «ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң 60 чылы», «Эрес-маадырлыг күш-ажылы дээш В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бөөр 100 чылын демдеглээри-биле» деп медальдар-биле болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле ол шаңнатканы.

Сагыш човаңгыр болган эвилел эжиниг коммунист Николай Дамбаевич Шиирипейниң дугайында чыыртыкылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээде артар.

Г. Ч. Ширшин, М. К. Мендуме, Ч-Д. Б. Ондар, П. И. Кравченко, Г. Н. Долгополов, Д. К. Ооржак, А. И. Ванжа, А. И. Пожидаев, А. И. Леньшин, М. К. Шыырап, А. И. Галайко, М. Е. Абрамов, В. Б. Добромысаов, К. С. Шойгу, М. С. Салчак, Д. С. Монгуш, К. Н. Диига, Ш. Д. Куулар, А. К. Канзай, В. Л. Маслов, В. С. Шэравии, В. В. Журавлев, Н. Б. Тыртык-Кара.

Министрлер Чөвүлелиниң хуралы

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Демократтыг Республикалының Министрлер Чөвүлелиниң ээлчегаар хуралы Кабул хоорайга болган. Бо чылдың баштайгы кварталында чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планының күүселдезиниң дугайында айтырыгларны хуралга чугаалажып көрген болгаш чамдык хоойлуларны база оларга немелделерни бадылаан.

АДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы болгаш планнаашкын талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Х. А. Абавй хуралга плеткел кылган. Контрреволюцияның чимзенишкиниериниң уржуунда чуртка чедирген когараллар тураада, отчёттуг үеде хөгжүлде планы чеднишкинниг күүсеттингенин, эрткен чылдың көргүзүглериняен бо чылдың түнелдери бедик болганын ол онзалап демдеглээн.

Бүгү-ниитя шериг хүлээлгезиниң дугайында хоойлуга немелдеии хуралы чугаалажып көрген болгаш хүлээп алган.

Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТКзының 9-ку пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр күрүне эрге-чагыргазының сорулгаларының дугайында АДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы С. А. Кештманд хуралга плеткел кылган.

КНО-нуң айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ливанда байдалды чугаалажып көөрү-биле Каттышкан Нацилар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралын база катап дүрген чыылдырган. Делегей ниитилежилгезиниң шиитпирлерин Израиль каржызы-биле күүсеттепеи, ливаи болгаш палестин улустарга удур фашистиг дерзин үүлгедиглерни үргүлчүлеп турар.

Порданиянның болгаш Испаниянның делегациялары резолюция төлевилелин киргеи болгаш агрессорну эң-не шыпгы бурүү шаварын, дайын чорудулгаларын соксадырын, израиль шериглерин Ливандан үндүрерин база катап негээрин, а ол резолюцияны күүседиривден Израильдиң ойталаан таварылгазмида дерзин агрессорга удур дэлитпг хемчегларни боттандырар дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүнге Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралын үш шак болганда чыылдырарын Айыыл чок чорук Чөвүлелиниге сапылдаан.

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢНЫ БЫЖЫГЛААР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Чер кырынга тайбыңны камгалаар сорулга-биле ядролуг эңдере чепсегленишкинниерин кызыгаарлаарының эртежок чугулазын америк конгрессмен Т. Вайнс (Нью-Йорк штаттан демократ) айыткан. Дайынга удур чуртта шимчээшкинниң күчүлүг өзүлдези ядролуг боочепсек бүдүрерин соксадыр дугайында негелдеге боттарының үнүн каттыштырар кылдыр улам-на хөй америк хамаатыларны сырый каттыштырып турарын конгрессменниң парлаан медеглелиниде демдеглээн.

Ядролуг боо-чепсекти бүдүрерин соксадырыпче угландыр конгресстиң хүлээп ап болгудег чогуур резолюциязы боочепсектериниң айыылдыг эңдере бүдүрүшкүнүн соксадырында АКШ-тың кылып үндүргени амгы үениң боочепсээ-биле хандыртынган ёзулуг доктаамал армия болуу берген. Ол чепсектерни олар Никарагуажа кем-бурулуг шугуушкуиларга болгаш тайбың кижилерни өлүрериге ажыглап турарлар.

Ол бүгү-биле кады бодунун кара-сагыштыг болалдарын боттандырары-биле 19 млн. долларны алган Төп разведка аргелелиниң республиканы божаннадырынга киирип турар ролюн айытпайын база ыыдаваc бис.

Мындыг байлалдар үезинде АКШ-тың болгаш Гондурастың никарагуа кызыгаарлар чанында эгелээн шериг маневрлары Төп Американың айтырыгларын тайбың аргабиле шиитпирлээриниң дугайында Рейганның администрациязының медеглелиниге долузу-биле чөрүшкек болган ол дииве дүшкүүргүг чорукту улам-на шыпгыырадырын болдурар. М. Д'эсото Никарагуаның чазаанын өөрүшкөнден Төп Америкада байлалды шиитпирлээриниң аргалыг тывары-биле шыпгыы болган Каттышкан Штаттарны база катап ыыгтыырган.

С. ГОРБУНОВ.

КЕНИЯДА БАЙДАЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелдиң дамчыдып турары-биле алырга, чедимче чок болган күрүне эргилдезиниң соонда Кенияда байдал чогумчалыг боон кел чыдар. Найробиниң түгле чөөн кеэээнде найысылалдан соңгу талаже 200 км. Напьюкиде Шериг-Агаар Күштериниң базазының кыдыгларында чазак шериглери дилээшкин кылырының хөделешкиниерин чорудуп турар. Напьюкиде полиция чиидишкиниерин кылып турар. Эйбаказиде ШАКтың базазынга турган үйээнчилериң чамдыызы чоокта арга-маш иштиниче чаштының киже бөөр аргалыг болганын АФП демдеглээн. Бүгү-де оруктарда шериг хайгааралын тургускан.

Франс Пресс «Найроби таймс» солуида түүге үдезилээш, үйээзи үндүрери-биле холбашкан ШАК-тың ийи муң ажыг шериг албаныглары эрге-чагырганарга дүжүп бергенин база дыңнаткан. Кенияның пайысылалында чурттар аразының аэропортунун ажыттынганының дугайын чарлаан. Ынчалза-даа ужудуушкуннарны амдыызында катап эгелеэээн.

Ол болуушкун үезинде дыка хөй кижиниң өлгенин АФП-ниң телеграммазында айыткан. Барын чүктүң информация агентилелдериниң сапан турары-биле алырга, Найробиниң кол эмнелгезинде колдуунда-ла аныяк кижилерден тургустунган эвээш-ле дизе 500 өлген кижилер чыдар.

ЛОНДОН. (СЭТА). Кенияга шериг эргилдези ыыдырының орлаңгыышкынының кол-ла чыдагааннары — «ол чурттуң таваржын турары экономиктиг бергелериниң улгатканы, а ол ышкаш эрге-чагырганарның удурланышкын хөделишкиниерин базары-биле алган шынгы хемчегларга» болганын англи «Файнэншл таймс» солун бижээн.

НИКАРАГУАГА УДУР ЧАА ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

МАНАГУА. (СЭТА-ның корр.). Каттышкан Штаттарның «Портленд» дээр шериг корабли Гондураста 600 америк далай чадаг шериглерин апарган-болгаш оларны Никарагуа-биле кызыгаарлажып турар районнарже дораан-на чорудупканы билдингеп. Олар ук зонада америк болган гондурас шериглериниң кылып турары өнчүк-чөңгээлиг мазёнларынга киржир дээп. Диктатор Сомосаның революция соопда Никарагуадан дезии чоруткан шаажылакчыларының контрреволюстуг келектериниң бактаап турары Гондурастың черлериниго дайынчы боо-чепсекти ажыглаан дайынчы өөредилге болур.

Аңаа холбаштыр Никарагуаның даштыкы херектер министри Мигель Д'эското АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульче бижик чоруткаиын национал хосталганың сандиножу фронтузуиуң түскай органы «Баррикада» солун дыңнаткан. Төп Америкада Рейганның администрациязының авантюристиг утламышкынының ол ыыда шиитпирлин-биле буруу шаан турар. Каттышкан Штаттар Гондурас-биле Никарагуаның аразынга эң-не айылдыг болган биилиимее уржуктарны үндүрүп болур дайынны өөскүдерин ораалдажып, ол девискээриниң херектеринге каржызы-биле холгаарлап турарын ол бижикте айыткан.

Никарагуаның чазаа америк-гондурас маневрларга шыңгыы удурланышкынын илереткеп, ону Никарагуага удур чаа дайынзырак үүлгедиишкин деп санап турарын илереткеп. Гондураста бактаап турар никарагуа контреволюсчуларының идепкейлиг дайынчы белеткелиниң ыыда күштелип турарының үезинде ол маневрларның боон турары ханы сагышсыралды болдуруп турарын бижикте айыткан. Олар херек

КАЛДАК-ХАМАР

«САМОЛЁТТАН САДЫҢАРАМ»

Ужар чүүл заводунуң эжиниге улуг шоодай чүктээн, арай сеңгичиг ашак чедип келген:

— Самолёттан садыш көрүцерем!

Заводтуң таңчылдары улам каразый бергеннер. Оон ашактыты туткаш, таңчыл начальнигинге чедире бергеннер. Аңаа ол демги-ле сөзүн катаптаан:

— Самолёттан садыш көрүцерем!

Оон соонда баштаар чернин даргазынуң «Ийиги бөш чылдың шалычызы» кодза ажылагый артелиниң председатели эш С. Е. Кужманың самолёт садыш алырынга дузалажырын дилээн бижинин көргүскен.

Таңчыл начальнигни ол дораан завод директорунче долгаан. Оон Кужманны директорга эккелгеннер. Заводтуң кассирлери ашактың шоодайдап келген акшазын хүлээдир санааннар. Директор, шериг черинің толээлекчилери, инженерлер, ажылчыннар колхозчуңуң холуң үр-де тудуп, фронтучулар дээш сагыш човаашкынынга четтиргенин илередип турганнар. Ынчан ол акшаны сапаа турган кассирлерниң бирээзи Сергей Евдокимович Кужмандан самолёт садарынга 100.000 (чүс муң) рубльди хүлээп алганының дүтайында хол үжүүн бижин бергеш, Гришнов деп бодунуң адын салган болган заводтуң ажылчын комитединиң таңмазын базып берген.

Заводтуң чүрүкчузу удаваанда ЯК-6 дээр дайынчы самолётка «Колхозчу С. Е. Кужмандап» деп бижин каан. Ук самолёттуу Сергей Евдокимовичиниң дилээн ёзугаар Оренбург чүрттүг генерал Александр Ильич Родимцевтиң командылаан он үшкү гвардейжи дивизияже чорудупкан. Удаваанда генералдан өөрүн четтиргенинин телеграммазы партия обкомунга келген:

«Чангыс чер чурттуум Сергей Евдокимович Кужманга гвардейжилерниң мурнундан чүректиң ханызындан изиг байырны болгаш өөрүн четтиргенинин дамчыдып көрүцер. Бистиң чуртувуста тыл болгаш фронт чаңгыс аай дашаар материалдар чедирип берип турар кижи — диштилер.

Андрей Петрович Фуфайко алдан ийи харлыг. Пенсиялыг. Дыка хөй чылдар мурнунда оон эмчи бижинде мынча дээн: «Бирги бөлүктүн пивалиди. Комиссияга катап корбес. Инвалид апарганының чылдагаанын — ССРЭ-ни камгалап тургаш, балыгланган. Ажылдан шыдавас».

Доңчу болгаш билдингир. Оон солагай холу чок. А бутгарының мырынай ийилдирзи чок. Чаңгыс бөрбак арткан холу сорбулардан бүткен. Оон үнүү бодунда балыглар-ла эмгежок. Окпезинде мина бүзундулары ам-даа хевээр, үштүп болбас.

Мынчаар сагындырар: кижи кижилерге бүгү бар-ла чүвезин дөгерезин берипкен-дир, ам таваар, дыштыг олуруп көрзе?! А Андрей Петрович ажылдавышаан. Ферма таныышлы азы театр вахтёру эвес, а кан-кадык эр кижиниң кылыр ажылында. Ол төп фермага алды чыл дургузунда мал чеми сөөртүп ажылдаан. Кадарчылар-даа, ажылчыннар-даа оон кызымаан мактап, мага хамнаан.

Фуфайко Сибирь чурттуг. Алды харлыында өскүс калган. Ында-мында даайларының болгаш даай-авааларының базыңнарында өскен. Олар оолду күш-ажылга кижизиткен. Оол үш классты доозуптарга, төрелдери оон эртемин четчир деп санааннар. 1932 чылда тракторист апарган. Шериг албаны эрттирип тургаш, чолаачыга база өөренип алган.

1943 чылдың ноябрь 14-те дайынчы даалга күүседип чораан, Фуфайко мина частыш-кынарынга таварышкан. Бир ай ажыр ол чүнү-даа дыңнаваан. Оон чурттап турган черинге өлгенинин дугайында бижик чеде берген...

Киров хоорайга госпитальга чыткаш, ол төрээн черинче чагаа чорудупкан. Кадайы Мария дораан харылаан: «Сени даңгаар манап турдум. Кандыг-даа болган болзунза, дүрген чедип кел, сени уткуп алыр мен».

Бажыңга келгеш, ол баштактанган:

— Ам чүү боор, Машенька, доңуп турар буттар бар эвес. Кижиге чурттатга херек болгай, амыдыраар төлээде, ажылдаар апаар.

Оон шаңналдары — дайынчы Кызыл Тук орден болгаш «Эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль эвээн тып чедип келген.

Ye эртип-ле турган. Уругларынга өзүп келген: Мария, Лида, Зина.

В. ЗАЙЧЕНКО.

Усть-Сумы суур.
Новосибирь область.

ССРЭ-ниң 60 чылынга

«Уэун дытты ужургаш, будуун аштавайн, чиңге ужукдан машинаның соонга багланаш, кудургайны куду бадыптар чүве-ле болгай. Ынчанмас болза, машинаның мотору-даа шыдашпас, тормоз-даа күш четпес». Калдак-Хамар оруун кылчып турган кижи бүрүзү ынча дижир. А ындыг улус бистиң республикада хөй. Чүге дээрге, Калдак-Хамар оруун бүгү Тыва туткан.

Калдак-Хамар — Таңды-Уланы машиналыг ажар ийи арттың бирээзи. А бо арт —Эрзин болгаш Тес-Хем районнарның республика найысылалы-биле аргыжар кара чаңгыс оруу—кончуг берге турган.

Шуурмак суурнуң алдын талазында, битум кылыр чер дужунда, кара өзениң иергел силер. Өдең суур чаңында улуг дагже дораан-на бедип үнүпкен. Хаалыг-Хемнин (суур үстүнде) амгы оруу ажыттынмаан үеде чоннуң чоон оруу ол өзенээш, бедик, кадыр болгаш хая-даштарлыг арттарны таварып эртер турган. Шаг-шагнын оруу ол. Сибирьден Улаастай чедир, оон ынай Мурнуу-Чөөл Азияже олап чоруп турган.

«Улаастай биле Абакан ховуларының аразында ол орук —деп, англи аш-чорукчу Дуглас Каррутерс 1913 чылда бижээн — улустуң эрги шагдан тура аъттыг аргыжын келген оруу... Бүгү-ле эжелекчилериң кээп турган оруу». Шынап-ла, моол ламалардан эгелээш. Чингис-Хаанга чедир, чиңжең көрей садыгжылардан кыдат милитаристерге чедир кымнар бо орукту баспаан деп? Олар тывааларның мал-маганын болдап үнүрүп, «садар» бараанын, шажын херекселдерин, хилинчек-човуланны болап кирип кээп турганнар.

Сарыг шажын база-ла Калдак-Хамарлап ажып келген. Тываның эң улуг хүрээзи Самагалдайга турган. Оон-биле Улаастай аразынга харылзаа үзүлбес турган. Орук харылзаазының инженери В. М. Родевич мынчаар бижээн: «Аңаа мунар аъттарлыг болгаш улаачылардың хөй өртээлдер турган. Улаачы дараазында өртээлге чоокшулап ора-ла, ыракта аржыыл чайып, медээлээр. Өртээлге аъттарны солуп алгаш, улаштыр-ла халдыптар».

Калдак-Хамарлап орус эртеменнер база ажып турган. Эрткен үе чылдың чеден чылдарында топограф В. Матусовский Улаастайдан Минусинскиже болап эрткен. Ол эрткен оруунуң чуруун кылган болгаш тайылбырын бижээн. 1903 чылда шөлүлгеге турган революсчу сураглыг эртемден Феликс Коннун ашкан арты база бо. Ол амбын поянның өргээнинге кирген болгаш Таңды-Уула сыныл ажар артты тодаргай бижээн. 1921 чылдың майда С. К. Кочетовка командылаткан кызыл партизаннарның отряды база болап ашкаш, актарның ат-шеринниң артынчызын Тарлашкынга чылча шапкан.

Таңды-Уланың бо артын башгайы машина үжеп чылдарның эгезинде ашкан. Ынчалза-даа шанактыг, тергелиг, чүүктүг чин теген улустун өртээлдери барык-ла Тыва Арат Республиканың ССРЭ-ге каттышкынынга чедир ажыглаттынып турган. Карэ-Боом, Балгазын, Шуурмак... Шуурмак суур эң улуг өртээл турган. Өвүр таладан келген алгы-кежти, фрондута дузаламчыны болгаш Кызылдан келген бараан аймаан аңаа солчур, сайгарар. Ол черде хөй складтар турган. Ук черниң чону Шуурмакты ам-даа Бааза дижир.

Нарын алдын уургайы ажыттының, ылангыя чаа амыдырал эгелээн соонда, чүүк сөөртүлгеш улам көвүдээн. 1937 чылдың чайынында Тываның Аратгын Революстуг намының Төп Комитединиң чингине секретары С. К. Тока күүрүненин харысалгалыг ажылдакчылары-биле болгаш артистер-биле кадымурнуу кожууннарны кезип чораан. «Калдак-Хамар» деп ыры ынчан тывылган. Бо хүннерде Самагалдайның «Калдак-Хамар» агитküльтбригадазының кежигүннери ол ырыны сиген шөлдерниве ишчилерге бараалгадып турар:

Калдак-Хамар артын-сынын
Казып алза, аштап алза!
Кан-на чыгаан мунувуткаш,
Карааңнадыр халдып орза!
Тес-ле-Хемниң кадыр оруун
Дескилеп-ле аштап алза!
Демир чыгаан мунун алгаш,
Девиржидип халдып орза!

ТАРН-ның Төп Комитеди болгаш ТАР-ның Сайыттар Чөвүлели 1938 чылда Калдак-Хамар артты казып, орук үндүрер дугайында доктаал хүлээп алган. ТАР-ның орук тудуунуң эргелелиннин начальнигни О. Т. Ензак сөөлүнде мынчаар сактып бижээн:

«Орукту хая болгаш малгашты таварыштыр чоруткан бис. Ол ёзулуг-ла улусчу тудуг болган».

Калдак-Хамарның оруубиле бөгүн күүзүг ЗИЛ-дер, ПАЗ-тар, ЛиАЗ-тар, «Кировецтер», орук кылыр, янзы-бүрү техника, «Икарустар» «Жигулилер» ында-бээр дүнхүн дивейн шуужуп турар. Тываның чараш черлериниң бирээзи.

К. ЧООДУ.

◆ Совет кижиниң мөзүг-шынары.
◆ Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтузунга С. Е. Кужманың болгаш оон салгакчыларының дузаламчызы.
◆ Улуг найыралдың болгаш харылзааның эгези болган орук.
◆ Бойдус кежииниң ажыы, дузазы болгаш үнези.
◆ Үннериниң болгаш дааш-шимээнниң онзагай хевирлери.

ДОЛГАЙ ТАҢДЫМ

Бистиң тайга-сынарывыста пөш ышкаш чараш, хөңү сыныг ыяш чок деп болур. Сибирьниң чурттакчылары оңу шагдан тура үнелеп билир болгаш, мындыг үлегер сөстү чогаалаткан:

«Шивилиг черге ажылдаар,
Хадыңныг черге хөглээр, а
пөштүг черге бурганга
чүдүүр».

Ынчалза-даа пөштүң чаражы-биле болгаш бурганга чүдүүшкүн-биле тодуг болбас деп чүвени ол үеннің кижилерни эки билген. Кыш эгезинде киш, дыың, адыг, хөөрүк, чер хаваны болгаш өске-даа дириг амытаннар база куштар пөштүң тооруун кол чем кылдыр ажыглап турарын эскербес улус олар эвес-ле болгай.

Калория (хоолу) талазы-биле тоорук-биле деңнежикпи дег чем аймаа ховар дээрзин эртем бадыткаан. Сибирь чурттугларының шаанда боттарының белеткен ап турганы «тоорук хоюу» сүт хоюундан үш катап хөй калориялыг. Бир эвес дагаа чуургазының, инек эъдиниң, сүт хоюунун, хаван чаанын болгаш тоорук хоюунун калоризизин деңнээр болзувусса, дараазында чуралгайлар кестүр: 158, 214, 243, 615 болгаш 688! Кайы хире ылгалдыг-дыр, чээ?

Пөш тооруунуң үскүрү 60—80 хуу чедип турар. Кижиниң организминиң өөрүлдезинге дузалыг болгаш өкпе аарыы эмнээр бүдүмелдерниң тоорукта элбээн эртемденнер тодаратказап.

Пөштүң чулуунуң ажыктыын кижи үнелеп четпес. Пөштүң чаг чулуу (чүгү) өртенген, балыгланган, иринээн черлерни эжиртиринге, а бүрүзү ревматизм болгаш диңга эмнээрниге улуг таарымчалыг. Пөштүң ол ажыктыг талаларының дугайын XVIII вектеле Сибирьниң баштайгы шинчилекчилери Петр Паллас болгаш Семён Крашенинников олар бижээн.

Пөш бистиң тайгаларывыста элбек, ынчалза-даа оон чажыттары дыка хөй. Чижээлээрге, пөштен кылган савага сүт чүге ажыбазыл? Пөштен кылган шкафка хеп оонактаар ховаган чүге чагдавазыл? Бо болгаш өске-даа айтырыгларга харылзар амдыызында чок.

Бисте карандаш сывы кылыр кара чаңгыс ыяш чүгле пөш болуп артпышаан. Пөштүң чымчак, чиик болгаш чараш ыяжындан хөгжүм херекселдерни, үс кудар болгаш ары чигири чымыр досказарларны база аккумулятор шиононнарын будурун турар. Ынчалза-даа пөштүң эң үнелиг кезии — оон тооруу. Ону конфета кылыр үлегүүр ажыглап келген. Пөш үзүн бис чеже-даа акшабиле граммны-даа садып ап шыдавас бис. Шаанда В. И. Ленининиң адын салган декрет ёзугаар элээр каш завод ында-дыг үстү будурун турган. Янзы-бүрү аъш-чемин үр шыгжаарда пөш азы оливка үзү ажыглаар. Пөш үзүнүң чедиспезиниден бистиң чуртувус чылдын-па чыл муң ажыг тонна оливка үзүн даштыкыдан беш миллион рубльдиң алдыны-биле садып ап турар. Пөштү көвүдеглер өстүргеш, үс кылыр заводтарны арбыдаткаш, алдынны камнап ап болур бис.

Пөш 500 чыл чедир чурттаар. Ол 20—70 чыл болгаш тооруун берип эгелээр. Эң элбек дужүттү 250 харлыынга чедир бээр.

В. ЧИВИЛИХИН.

ЧЫЖЫРГАНАМ

«Ийи көңгүл чыжыргана арагалыг...». Бир-ле тыва шүлүкчүүң ындыг одуругларын бар. Ынчалза-даа бо үнүштүң эң-не улуг үнезү оны эм кылдыр ажыглап турарында.

Чыжыргананың кады —поливитаминнер будурулгезинин чиг-эди. Чыжыргананың үзүн балыгга өгээр. Ону өртенгеен болгаш доңган черлерни, кодурларны, ижин оюлганнарын болгаш херээженнер аарыгларын эмнээрниге ажыглап турар. Рак, хереллер аарыгларын эмнээрниге дыка дузалыг. Чыжыргана сывының картында ыжык сиңирер будумел база бар. Чыжыргананың бүрүзүн хайындыргаш, алгы-кеш эттээрниге ажыглап турар. Ынчаар болбаазыраткан алгы кончуг чымчак.

Алтайның чыжырганазының сывы аажок бедик, боткур болгаш чымчак бүрүдүг. Тени эвээш, кады хөй. Бурятиянмы Алтайындан чавыс. Тываны база чавыс — ийиүш метрден аспас. Тени хөй, кады бичежек, ынчалза-даа үскүр.

Тываның эң-не хөй чыжырганалыг чери— Эрзин. Тес. Бо хемнериң барык-ла бажындан эгелээш, Успа-Хөл чедир 200 километр черни бо үнүш шыпкан. Оон ынай ол Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Улуг-Хемниң Шагаан-Арыг болгаш Чаа-Хөл шынааларында бар. Оларның үнүжү тарамык, тал болгаш хараган-биле холуй үнген.

Чыжыргана— бистиң ажыктыг болгаш чараш байлаавыс. Оон дугайын шүлүкчү мынчаар бижээн:

Чиңге чүнге кошкан
Чинчилер дег чараш.
Шынаа, хемни каастаан
Чыжырганам чаагай.

Д. КУУЛАР,
фармацевт.

ЯНЗЫ-БҮРҮ БУДУКТАР

Ташкентниң химиктери болгаш ботаниктери чыжыргананы пөс-таавы кылырынга ажыглаар арганы тып алганнар. Дүк, алгы болгаш торгу аймаан кандыг-даа янзы кылдыр будуур будукту чыжыргананың кадындан болгаш бүрүзүнден бүдүрген.

Узбек ССР-ниң Эртемнер академиязының Ботаника институтунуң дуржулгалары чыжыргананы бир үс хире янзы өңнүг будуктарны үндүрүп ап болурун тодаратказап. Ол будуктарның хүнге-даа, соокка-даа онмазы болгаш балалбазы кайгамчык, шёлөчь болгаш өске-даа химиктиг будумелдер оон өңүн өскертип шыдавас.

Чыжыргананы соой бээрге кактап алыры кончуг белен. А бүрүзүн черден дырбаашбиле белеп база берге эвес. Ындыг болганда пөс-таавы үлетпүрүүнүң бүгү будуктарын чыжыргана чааскаан солуп болур.

(СЭТА-ның корр.).

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

◆ Чыжырганада чигир 3.5 хуу, органиктиг кислоталар 3.2 хуу, үс 9 хуу.

◆ Амгы үеде эртемге билдингир бүгү витаминнерниң барык-ла дөгерезинин чыжырганадан ап болур.

◆ Бистиң чуртта чыжырганы үзүү будурер кара чаңгыс завод Бийскиде турар. Ол завод ук үстү 286 аптека эргелелдеринче чорудуп турар.

◆ Чыжырганаңы кол чыып турар черлер — Бийскиниң арга-ыяш техникуму, Алтайда «Сибирь» болгаш «Флора» совхозтар, Бурятия болгаш Тыва.

◆ Тарымал чыжыргананың дүжүүдү гектардан-на ортумаабиле 120 центнер. «Сибирь» совхозта ындыг. Совхоз чылдың-на 170 тонна тарымал, 33 тонна черлик чыжырганаңы дужаап турар.

◆ Чыжырганаңы тарыырын эң баштай Михаил Афанасьевич Лисавенко эгелээн. Академик Лисавенконуң адын ам Сибирьниң сад ажыл-агый эртем-шинчилел институду эдлеп турар. Ол институтта чээрби ажыг эртемденнер чыжыргана талазы-биле эртем ажылы кылып турар. Олар «Катуньнуң кежии», «Алтайның чаазы», «Алдын мочурга», «Үскүр» болгаш оон-даа өске сорттарны үндүргеннер.

◆ Чыжыргана ажылы улам калбарып турар. Адыгей автономнуг областка алды чүс гектарны тарыыр. Улан-Удэде чыжыргана кады болбаазырадыр чаа завод ажыглалда киргеп. Арменияга тараан чыжыргана багай эвес болган. Краснодарга, Молдавияга болгаш өске-даа черлерге ону тарыыры планнаттынып турар.

АЯН СӨСТЕРИ

Бистер, орустар, дагаанның «кукарекун» дээн үнүнге шуутла чаңчыгып калган бис, сактырывыска, ол үн оон өскерилбес-даа ышкаш. Ынчалзадаа дагаанның үну болгаларга «кукуригун», немецтерге «кикерикин», а французтарга «кокорико» кылдыр дыңналыр. Ук үннүү итальяннар «чикиричин», англичаннар «кок-э-дудл-ду», кыдаттар «во-во» дижир.

Бо дээрге дагаанның чер болганга аңгы-аңгы эдип турары эвес-ле болгай. Куштуң, анның үннериниң — черле аян сөстериниң аңгы-аңгы дылдарга чаңгыс аай эвес болуру — дыл системазында үнгериң чаалавар аянны-биле өскерилтускай хевирлери-дир. Чижээлээрге, поляктар сөстүң сөөлүмдеи ийиги ажык үннүү узадыр адаарлар— «кукури-икуу». Дагаа сөөлгү ажык үннүү чеже-даа узадыр шөөрге, поляктар дылынга чаңчыкканы-биле чүгле «ки-ки» узадырлар.

Бойдуста аян сөстери дыл бүрүзүнге чаңгыс аай дыңналбас. Аялгалар, алгы-кышкылар, даш-шимээннер өске-өске дылдарга бодунуң баштайгы хевирин чидирип, улустуң адаары-биле, ук дылдың чугаалаар аянны-биле өскерилип турар. Ынчангаш бир дылдың аян сөгүн өске дылче очулдурары берге—каарганың немец «крэгц-крэгц» дээнин орус «кар-кар» кылдыр очулдурарга, ол шуут оруссуй бээр. Чечен чогаалда аян сөстерин очулдурарының бергези ында.

Чамдыкта ук дылды билбеспе-даа болза, аян сөзүнүң чүнү айтып турарын билип ап болур. Чижээ, англи «бау-вау» (ыт) биле орус «гав-гав», орус «мяу-мяу» (диис) биле корей «яун-яун» дөмей дыңналыр. Чамдыкта сыр өске болур: англичаннарныы-биле алырга, өдурек лага ышкаш «квэк-квэк» дээр. Поляктар база «кря-кря» дивес, а «квак-квак» дээр.

Кыдаттап «са-са» дээрге, чүү деп? База-ла өдурек үнүдүр. Ону французтар «кузнкузн», датчаннар «раб-раб», румыннар «мак-мак» дижир.

Аңчылар янзы-бүрү эдискилер-биле куштар болгаш аңнар үннерин олчаан өттүүнүтерлер. Ынчалза-даа оларның оозу хөй-ниитиге неперевейн турар. Бойдустуң үннерин өске артаар-биле өттүнерингге шүлүкчүлер чедишкинниг болуп турар. Паганы А. Сумароков «О как, о как нам вам, к вам боги не гласить...» деп бижээн. А шүлүкчү В. Петровтуң бо талазы-биле ажылдарын 1975 чылдың № 10 «Наука и жизнь» журналдан көрүп болур. Аян сестери-биле улустуң ас чогаалы кончуг байлак.

Ам даш-шимээн дугайында каш сөс. Европа улустарының дылынга шактың даажы бистии-биле барык-ла дөмей «тик-так» дээр. А хинди дылда «тик-тик», башкирларде «тектек», кыргыстарда «чык-чык», корейлерде «чэккак-чэккак», кыдатта «дади-дада» дээр.

В. ХРОМОВ.
«Наука и жизнь» журналдан.

ЧУРУКТА: «Цхенбурти» — грузиннерниң национал оюну. С. ЭДИШЕРАШВИЛИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

МОСКВА АРТИСТЕРИНИҢ КОНЦЕРТИ

Августуң 10-да республиканың хөгжүм-шиин театрынга Москванын М. Горький аттыг үлегерлиг уран чүүл театрының артистериниң концерти болурун чарлап турар.

Концертке РСФСР-ниң алдарлыг артистери: Л. Кудрявцева, Р. Максимова, Л. Стриженова, артистер—И. Акулова, М. Басов, С. Десницкий, Г. Кочкажаров, В. Галюзов, А. Дик олар киржир.

Концерттиң программазында: сценажыткан көргүзүглер, ырылар, театрның шиилериден романстар.

Эгелээри—20.00 шакта. Билеттерни театрның кассазында садып турар.

СЭКП Кызыл хооркому, улус депутаттарының хоорай Советиниң күүскому, Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң партия, профавилел организациялары, республиканың журналистер эвилели Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазы

Николай Дамбаевич ШИИРИПЕЕНИҢ

үр эвес аар ааражы мечээнии ханы кажыдал-биле дыңнатпышаан, оон төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге кажыдалын илергейлеп тур.

Теле Видение

АВГУСТ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болур дизинзе. 9.00 —Ленинград хоорайның пионерлер болгаш школачылар Ордузунуң уругларның уран чүүл коллективтериниң концерти. 9.35—«Альпелер, силерге». 10.05—Спортлотонуң» 32-ги тиражы. 10.15 — «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку серия. 11.25 — «Мээң төрээн Москвам чоогунда». Концерт. 12.15 —Айыыл-чок шимчээшкин. 12.45 —«Музейлерде болгаш делгелге залдарында». XV болгаш XX чүс чылдың эргезинде Европа живописиниң антиктиг культура үези. 13.20 — «Шулутлел. Михаил Луконин. 14.10 — Бөгүн делгелейле. 14.25 — Уругларга фильм. «Кыргап мастериин чагыы». 4-ку серия. 15.30 — «Дирим амыганнар амыдыралы». 16.30 — Политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.00 —17.15 — Чапсар. 17.15 — «Бедик даг». Мультфильм. 17.35 — Классиктиг оперетта кежээри. 18.40 — «Чай». Киночурумал. 18.50 — Кинорежиссёр С. А. Герасимов-биле ужуражымышкын. Остаикинонуң концепт. студиязынга болуру. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —ССРЭ-ниң тургустуганындан бээр 60 чылынга уткуштур. Латви ССР-ниң танцынын «Дайле» деп курсне ансамблиниң конверти. 22.00 —23.55 —Футболга СССР чемпионады. ЦСКА— «Спартак». Төп —Динамо» стадиондан дамчыдылга. Оон соонда —телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — Корея телевидениезиниң программазы. 15.20—Бокска СССР чемпионады. Донецкиден дамчыдылга. 16.05 — «Кино көрүкчүзүнүң эдериишизи». 16.50— «Усть-Илимниг комплекизи — ЭДЧ-ниң тудуу». Эртем-нептерелдиг фильм. 17.15 — Бокска СССР чемпионады. Донецкиден дамчыдылга. 18.05 — Улуг Октябрьниң 65 чылынга уткуштур. «Бистиң допчу намдарывыс». 34-ку фильм: «1950-ги чыл». 19.15 — Делегейде болуушкуннар дончуалаы. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 «Тамчыктыг удунар, даштар!». «Огородчу - элчиген и г е ш». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». Эртем-нептерелдиг фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.45 — «Ол хүн чедир». Урапчечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серилары.

Ойгаар

Республикага бөгүн көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге кезек чаастап, дыңмирээр. Сонгу-барыын угланышкынныг хаттык дургени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 21—26, чамдык черлерге 14—19, Кызылга 24—26 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

АВГУСТ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даңгыраптар болгаш аваашкынналр» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чараш кыс болгаш араатан» 9.30, 11.20, 13.10, «Ол ындыг музыка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бот чорда оглу» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Чурукчуунуң кадайының портредин» 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партий ле амыдыраа болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизининиң 2-31-75, культура килдизининиң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизининиң 2-21-47, үлетпүр килдизининиң 2-31-75, чагаа килдизининиң 2-41-27, информация килдизининиң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун кезээн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1862.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). Г

ТС—00025

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 184 (11982) | 1982 чылдың август 8, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 кеп.

Бөгүн—Тудугжу хүнү

БАЙЫРЛАЛГА ТУРАСКААТКАН

Бистиң чаа тудугларывыстың хемчээлдери шынап-ла кайгамчык. Хоорайлар, суурлар чаартының, үлетпүр бүдүрүлгелери ажыглалга кирип турар. Капитал болгаш чуртталга тудуунуң хемчээлиниң талазы-биле Совет Эвилели делегейде бирги черни эзлеп турар.

Бо беш чылдың тудуг программазы аажок улуг. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседиринге тудугжуларның үлүг-хуузу улуг.

Ол сорулгаларны күүседириниң оруктарының дугайын профессионал байырлалга — Тудугжуның хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралга оон киржикчилери чугаалашкан. Ол хурал Москвага август 6-да болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары В. Э. Дымшиц, И. Т. Новиков, СЭКП ТК-ның Тудуг килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы В. Ф. Исаев, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, социалистиг чарыштың тиилекчилери, бүдүрүлгелериниң мурнакчылары, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери.

Ыраккы Чөөн чүк болгаш Забайкалье девискээринде тудуг министри С. В. Башилов илеткел кылган.

Адырларның ажылдакчылары боттарының күжүн, энергизин болгаш дүркүлгазын бо чылдың база нинти беш чылдың даалгаларын күүседиринге, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын белидиринге тураскаадырын хуралдың киржикчилери бүзүреткен.

(СЭТА-ның корр.).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

«Хереглел кооперациязының организацияларынга болгаш колхозтар рыноктарынга кат-чимис-ногаа продукцияны колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң садарын калбартыр талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаал хүлээп алган.

Чонну хандырарын экижидеринге кат-чимис-ногаа продукция курлавырларын улам долу ажыглаар сорулга-биле ногааларны, бахчи культураларын, чимистерни болгаш каттарны (столовая виноградындан, борбак согунадан болгаш чесноктан аңгыдагы) садын алырының 10 хуу чедир хемчээлинге, ол ышкаш күрүнениң садын алышкыннарының планын күүседиринге кириштир ол культураларның пландан ажыр продукциязын талаларның дугуржулгазы-биле тодаргайлаттынган өртектер ёзугаар хереглел кооперациязының организацияларынга болгаш колхозтар рыноктарынга садарын бо доктаал-биле колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң төпшээрээн. Хереглел кооперациязының организацияларынга болгаш колхозтар рыноктарынга айыттынган продукцияны колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң сайгарып садарын оны күрүнеге пропорционалдыг (продукцияның тус бүрүзүнүң аймаа-биле) садыглаашкын ёзугаар чорудар.

Белеткел организацияларының хүлээп албаан ногааларын, бахчи культураларын, чимистерни болгаш каттарны колхозтар, совхозтар болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелери талаларның дугуржулгазы-биле тодаргайлаттынган өртектер ёзугаар күрүне болгаш кооператив организацияларынга, колхозтар рыноктарынга сайгарган туруп болур, ол продукцияны күрүнеге оны садарының планын күүседиринге киир санаар.

Ногааллар, бахчи культуралары, чимистер болгаш каттар садарының күрүне планнары доктааттынмаан ажыл-агыйлар продукциязын боттарының көргени-биле сайгарар.

Хүлээп алдынган доктаалга дүүштүр хереглеп кооперациязының организацияларынга болгаш колхозтар рыноктарынга колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң сайгарганы ногааларны, бахчи культураларын, чимистерни болгаш каттарны садын алырының күрүне планын күүсеткенинге киир санаарыны чурумун доктаадын тургузарын ССРЭ-ниң Белеткелдер министерствозунга, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Чимистерногаа ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Сан-хөө министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелинге дааскан.

Колхозтар рыноктарының ажылын экижидеринче болгаш оларның материал-техниктиг базазын бижыглаарынче угланган немелде хемчеглерни алырын эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга, облкүүскомнарга, хооркүүскомнарга болгаш райкүүскомнарга дааскан. Олар болза көдээ ажыл-агый продукциязын чедирерин болгаш садын сайгарарын организастаарда колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге бүгү хемчег-биле деткимче көргүзер, хереглел кооперациязынга болгаш колхозтар рыноктарынга ногааларны, бахчи культураларын, чимистерни болгаш каттарны сайгарарынга база ол продукцияны областың, крайның болгаш республиканың девискээринден үндүр сөөртүрүнге үндезилээр барымдаа чок кызыгаарлаашкыннарны болдурбас хүлээлгелиглер. Садыг ачызы чедирериниң бюроларын колхозтар рыноктарының чанында тургузарын калбаа-биле практикалаарын, ажыл-агыйларга эргежок чугула садыг болгаш склад бажыңнарын тускайлап бээрин, ол ышкаш рыноктарга колхозтар болгаш совхозтар магазиннерин, палаткаларын болгаш ларёктарын ажыдарын саналдаан.

Чимис-ногаа продукция белеткээриниң планын күүседир база ону хоорайларга болгаш үлетпүр төптеринге өй-шаанда чедирери дээш белеткел организацияларының, ажыл-чоруудулгазынга контрольду күштелдирерин оларның ролүн болгаш харыысалгазын бедидерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга болгаш Министрлер Чөвүлелдеринге, чер-черниң партия болгаш совет органнарынга СЭКП ТК биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен. Чимис-ногаа продукцияның бүгү хевирлерин ниити-эвилел фондузунга дужаар талазы-биле планныг онаалдыларны бирги ээлчегде болгаш чугаажок күүседирин хандырар.

ОЛАРНЫ МАКТААР

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Чүлдүм-оол Доңгакка удуртқан дашчылар бригадазы «Кызыл тудуг» эргелелинде ажылы макталдыг мурнакчы коллективтиниң бирээзинге санаттырыш турар. Ук бригадада он сес кижи бар. 1982 чылдың эгезинден эгелеп найысылалдың № 13 микрорайонунда 148 аал чурттаар бажыңның тудуунда ажылдап турар.

Бо хүннерде ажыл үк тудугда хайныышкынныг чоруп турар. Ында дашчы бүрүзү тудугну кыска хуусаада ажыглалга киирер дээш боттарының демниг күжүн угландырган. Ол ышкаш ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруун бедидип, темпизин шапкынчыткан. Хоочун тудугжу, коммунист, бригадир Чүлдүм-оол Доңгакка ажылдап турар черинге үлүгаржы бердивис. Бригаданың ажыл-ижин сонуургап айтырарывыска, ол мынчаар харыылады:

— Бистиң бригаданың кежигүннери хөйү — чангызы, чаңгызы — хөйү дээш шудургу ажылдап турар. Кижи бүрүзү онаашкан ажыл-херээн ак сеткилдиг кылып, оон шынарынче чугула кичээнгейни угландырган. Эрткен чартык чылдың планныг даалгазын 102 хуу күүсеттивис.

Бо бригаданың ишчилери «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя!» деп чарышты аразында калбарткан. Социалистиг чарыштың түннелин ай санында үндүрүп, мурнакчыларны тодарадып, оларга шаннал-макталдарны тыпсып турары чаңчыл апарган. Оон ынай оларның кылган ажылынче кичээнгейни угландырып, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен.

Ажыл-ижинге макталлыг дашчылар үк бригадада бар. Оларның чижээнге бешки разолдуң каннакчызы Доңгар Серенни, дашчылар Кызыл-оол Бичe-оолду, Чылбак Хомушкуну болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

ЧУРУКТАРДА: дашчылар Валерий Монгуш, Чүлдүм-оол Доңгак, Алексей Хомушку; аданда чурукта — шалыпчы каннакчы Доңгар Серен.

В. КАРА-САЛДЫҢ тырттырган чуруктары.

ШЫЛГАРАҢГАЙ ТУДУГЛАР ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ

Эң шылгарангай төлевилелдерни чогаадыш тургусканы болгаш ол төлевилелдер ёзугаар тудугларны кылганы дээш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылда шанналдарын Тудугжу хүнүнүң бүдүүзүнде тывыскан. Ол шанналдар талазы-биле комиссияның даргазы, ССРЭ-ниң Күртудуунуң даргазының бирги оралакчызы А. А. Боровой СЭТА-ның корреспондентизиниң дилээн ёзугаар демдеглеткен чамдык ажылдар дугайын чугаалаан.

— Улуг-улуг үлетпүр бүдүрүлгелериниң көдээ ажыл-агый тудугларының, чуртталга болгаш культура-амыдыралдың бажыңнарының 30 ажыг ботганган төлевилелдериниге бедик шанналдарны тывыскан. Төлевилелдер бедик шынарлыг болганының ачызы-биле бүдүрүлге черлерин хуусаадап эрте болгаш чогуур хуусааларында ажылладып эгелээн, ынчангаш олар бедик шынарлыг продукцияны кылып үндүрүп турар. Ол тудугларның тудар үезин болгаш сметада көрген өртек-үнезин кызырган.

Чиркей ГЭС-ти ажылдадып эгелээн үеден бээр ол 14 миллиард киловатт-шак электри энергизиин ажылдап үндүрген. Бир миллион киловат күчүдүг ол станцияны Дагестанда Сулак хемде тутқан болгаш Соңгу Кавказтың каттышкан энергия системазының чугула кезээ боон турар. Суг беждирип тургусканы калбакдеткем кандаашкының черлерни суггарар, даглыг черниң чурттакчыларын үерлээшкининң айыылындан чайладыр, хоорайларның болгаш суурларның суг хандырылгазын экижидер арганы берген. Районнуң геологтуг байдалы нарын болгаш сеймиктиг чоруу улуг-даа болза, чуртта болгаш даштыкыда-даа шак ындыг тудугларны техниктиг кергүзүглериниң талазы-биле ажары дудак чок боон турар 230 метр бедик плотинаны тургузар аргалыг болган. Ажылды депшилгелиг арга-биле чорукканындан плотинаны дыка шапкын тутқан болгаш бетон ажылдарынга күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алган турган.

Печораның хөмүр-даш бассейнинде «Воркутауголь» каттыжыышкынның «Воргашорская» шахтазының тудугжузы база бедик шаңнал-биле демдеглеткен. Төлевилеп кылганының ачызы-биле бүдүрүлге черлерин хуусаадап эрте болгаш чогуур хуусааларында ажылладып эгелээн, ынчангаш олар бедик шынарлыг продукцияны кылып үндүрүп турар. Ол тудугларның тудар үезин болгаш сметада көрген өртек-үнезин кызырган.

Новолипецкининг металлургия заводунга углеродтуг каннылы соокка болбаазырадыр цехтиң бирги ээлчээн ажылдадып эгелээнинден бээр каңны «соксаал чокка» болбаазырадыр чурумнуг чуртта эң баштайгы «стан ажылдап турар. Чылдын-на ол бир миллион тонна ажыг продукцияны берип турар. Төлевилелдиң таарымчалыг аргаларын ажыглаашынган болгаш тудуг-монтаж ажылдарын сайзыратканындан оон тудуунуң үнези 0,6 миллион рубль чиигээн.

Липецкинин «Свободный сокол» деп заводунуң хооразалар шуткуп кудар будүрүлге черин чаартып, техника-биле немей дерээнинин түннелинде суг дамчыдар шой хооразаларны кылып үндүрери 50-60 хуу көвүдээн, оларның шынары экижээн болгаш ассортиментизи калбарган. Эргижирээн будүрүлге черин ол хире улуг хемчээлге ынчаар чаартқан чорук чурттуң практиказынга бир-ле дугаарында боон турар. Ол чаа цехтерин тудуп тургузарындан дыка чиик эртектиг болган. Сызраньның «Пластик» дээр каттыжыышкынында «Жигули» автомобильдерге эптээр пластмасс кылыгларны бээр чуртта эң-не баштайгы улуг будүрүлге черинин, Даугавпильдин шимчедикчи илчирбелер заводунуң Белоруссияда Борисовонуң хрусталь-шил заводунуң болгаш еске-даа будүрүлге черлериниң тургузукчулары база-да ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналдарының лауреаттары болганнар.

Амгы үеде Москвада чер иштинин 250 ажыг эртер черлери ажылдап турар. Ленинград проспектизинде метропуң «Аэропорта» станцизының чанында, «Олимпийский» спорт комплекстө болгаш Тайбың проспективинде метропуң «Щербаковская» станцизының чанында сөөлгү чылдарда оруктар адаа-биле эртер черлерни тудуп тургускан. КАПинин сапап турарын ёзугаар алырга, пайысылалдың кудумчуларынга чер иштинин ындыг коридорларын тургускан чорук орук-транспорт болуушкунгаларын 70-80 хуу кызырар, кудумчуларга шимчээшкинин 25-30 хуу үлгаттырар, машиналардан агаарже хоралыг будумелдерин үндүрерин эвээжедир арганы берген. Москвалылар транспорттуң болган чадаг-даа кижилериниң шимчээшкинин соксатпайн тургаш, ындыг нарын тудугларны кылырынга үнелиг дужулганы чедип алганнар. Ол дужулганы ССРЭ-ниң болгаш социалистиг чурттарның дыка хөй хоорайларында калбаа-биле ажыглаан турар. Ол ажылдың авторлары ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналдарының лауреаттарының аразында база кирген. Новосибирскиде Обь хемни кежилдир пийги көвүрүгүнүң тургузукчулары база-ла лауреаттар болганнар. Ол хоорайда транспорт шимчээшкинин дыка экижиткен.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле элээн каш ажылдар бедик шаңналды алган. Саратовтуң дужулга-көргүзүглүг бажың тудар көдээ комбинадының коллективи ол областа чаңгыс болган пийи квартиралыг маңгарды болгаш гаражтыг пийи кааът бажыңнарны, хөй-ниитизи тудугларын кылып турар. Пийи квартиралыг бажыңны херим иштининг тудуглары-биле кады чүгле 52 хүн иштинде тутқаш, «дүлгүүрүн» дужаап турар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналын Красноярск крайда В. И. Ленин болгаш И. К. Крупская аттыг совхозтехникумнуң төп суурун—Ильичёвонуң тургузукчуларынга база тывыскан. Ол ажыл—Сибирьниң амгы үедеги суурун план ёзугаар комплекслиг тудуп тургузарының эки үлегер-чижек боон турар.

Минск областың «Чырвоная змена» колхозунуң Сорочи болгаш Редковичи дээр дужулга-көргүзүглүг суурларында хоорайныыдан дудак чок чурттаарының, ажылдаарының болгаш дыштанырының байдалдарын тургускан. Бирден дөрт каът чедир бедидир тутқан бажыңнарда — делгем, чырык, таарымчалыг кылдыр планнап кылган өрээлдер, амыдыралга эргежок чугула бүтүү байдалдар тургустунган.

Литваның ГРЭС-зиниң энергетиктериниң сууру — Электренайда амыдыраң чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга ол черниң каас-чараш хевирин, арга-мяң болгаш суг девискээрлерин дыка таарыштыр ажыглаан. Чылыг күжү-биле ажылдаар ол улуг станцияның тудуун чаагайжыды туттунган бажыңнарны кылыры мурнай будун турганындан эге бажыңдан тура-ла түр тудугларны кылырындан ойталаар арганы берген. Суур дыка дүрген өзүп турган, чүге дээрге ында бажыңнарның 90 хуузу калбак панельдерден кылдынган. Чуртталга черлери-биле чергелештир магазиннерни, амыдырал албан черлерни, уруглар садтарын, школаларны база тудуп турган. Чогумна ынчангаш Электренайның тургузукчуларынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналдарын тывыскан. Орджоникидзе хоорайның хөй адырларлыг эмнелгезинин болгаш поликлиниказының, Москвада чаңгыс аай хевирниң каркас-панельден кылган поликлиникаларының болгаш еске-даа тудугларның тудугжулары болгаш төлевилекчилери база-ла ол шаңналды алганнар.

— ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналдарын тывысканы — бистиң чуртта тудуг денгелиин улам бедидер дугайында партияның болгаш Совет күрүнениң доктаамал сагыш салыышкынының база бир херечизи-дир —деп, А. А. Боровой түннелинде чугаалаан.

КӨРДҮНГЕНИН ЁЗУГААР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Анатолий Березовой биле Валентин Лебедев оларның «Салют-7» станцияда ажылының 12-ги неделязы дооступ турар.

Эрткен хоңуктарда олар астрофизиктиг шинчилелдерни чоруткан, орбита комплекизиниң шимчээшкин байдалдарын тодарадыр талазы-биле «Резонанс» деп техниктиг шенелдеин кылган, чер кырының болгаш далай кырының чамдык кезектерин чурукка тырттырган.

Галактиканың төвүнүң чоогунда улуг күштүг чырык дөзүңүң болгаш Лебедь Х—I деп рентген херели бээр сыдыстың байдалдарын рентген спектрометриниң дузазы-биле шинчилээн.

Декзи чок байдалдарга кылымал магниттиг шөлдүң дузазы-биле дээди чаданың үнүштериниң өзүлдезин шинчилээр биологтуг шинчилелдерни «Магнитогравистат» тургузугга дооскан. Шинчилелдерге тарымал тооруктуң өзүмнерин шилип алган турган. Амгы үеде «Оазис», «Вазон», «Светоблок» космос оранжереяларында биологтуг шенелделер уламчылап турар.

Август 6-да космонавтылар приборларның системаларын хынап көрген, ам уламчылар ажылдарга эртем аппаратуразын белеткээн, велоэргометрге болгаш маңнаар орукка мергежилгелерни кылган.

Телеметрияның болгаш экипажтың дыңнадыгларын ёзугаар алырга, «Салют-7»-«Союз Т-5»—«Прогресс-14» эртемшинчилел комплекизиниң борт системалары болур-чогуурубиле ажылдап турар. Анатолий Березовой биле Валентин Лебедев оларның кадыкшыл байдалы экү.

ТЕМПИНИ КҮШТЕЛДИРЕР

Мал чеминиң белеткелиниң допчулалы

Республиканың ажыл-агыйлары ниитиниң малынга мал чеми белеткээр ажылды калбаа-биле чорудуп турар. Августуң дөрттүң медээзин ёзугаар алырга, чайгаар үнген болгаш тарымал сигеннер 86,2 муң гектар шөлден кестинген. Эрткен чылдың бо үезинде 69,4 муң гектар кестинген турган. Бо хүннер чаашкынныг-даа болза, ук көргүзүглер шору чедиишкин барын херечилеп турар. Кестинген сигенниң 76,3 муң гектары ажаап алдынган.

Кескен сигенниң дүрген ажаап алыры—мал чеминиң шынарлыг болурунга код чүүл. Ынлыг турбуже чамдык черлерде бо ажыл узамдыгып турар. Чижээлээрге, Чөөн-Хемчик районда кескен сиген биде ажаалган сигеннин шөлүнүң ылгалы бир муң гектар ажыг турар. Таңды районда 13 муң гектар кескен черниң тос муң гектары ажааттынган азы дөрт муң хире гектар черниң сигени ажааттынмаан. Бии-Хем, Кызыл, Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйларында бо ажыл шуулавайн турар. Өлүшык улуг, чаъс-чаашкын үзүктелбес хүннерде кескен сигенни хонук-хонуу-биле үр чыттырбайн, ону салгынадыр кургадыр болгаш сенаж, силос салыр черлерже чорудары чугула.

Августуң дөртке чедир республикада 46965 тонна сиген белеткеттинген болгаш бо талазы-биле план 21 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдын бо үезинде план күүселдезин 17 хуу турган. Бо хүннерде социалистиг чарыштың мурнакчыдуруун Барыын-Хемчик, Бии-Хем болгаш Тес-Хем районнар эелеп турар. Бо районнар сөөлгү он хонукта мал чемнеринин бүгү хевирлериниң өзүлдезин чемгерилге единицазы-биле 6,5—13,3 хуу чедирген болгаш сиген планын 26—31 хуу күүсеткилээн.

Мал чемнеринин белеткели чамдык районнарда кончуг оожум. Ылангыя Бай-Тайга район планын чүгле 10 хуу күүсеткен. Өвүр болгаш Кызыл районнарда байдал база ындыда эки эвес.

Республикада 15,9 муң тонна сиген прессеттинген. Бо ажылды Тес-Хем район белеткээн 6139 тонна сигеннин 3925 тонназын. Эрзин 2974 тоннамын 1457 тонназын, Таңды 5503 тоннанын 3240 тонназын прессээн, өске районнардан организастыг чорудуп турар. Моңгун-Тайга район кескен сигенин дөгерезин прессеп алган.

Элээн хөй ажыл-агыйларда, ылангыя Улуг-Хем районнуң совхозтарында сиген прессеп турары оожум. Кызыл, Бай-Тайга болгаш Барыын-Хемчик районнарда байдал олардан база шоолуг дээредевес. Мал чеминиң хоолузуп эвээжетпес болгаш шынарын чавызатпас төлээде бо мурнакчы депшилгелиг арганы чер болганга ажыглаары чугула.

Республикада сенаж чүгле 21,4 муң тонна салдынган, а план 80 муң тонна. Планның 27 хуузунуң кылдынганы ол. Бо ажыл Кызыл болгаш Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйларында мурнакчылдардан эки, азы бо талазы-биле план 97—79 хуу күүсеттинген. Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Тожу районнар сенаж салырынче киткээнгейни кошкадып турар. А Тес-Хем районнуң ажыл-агыйлары планның чаа дөрт хуу чедирип турар. Эрзин районда чаңгыс тонна-даа сенаж салдынмаан.

Витаминниг сиген далганын республика бо чылын чеди муң тоннаны белеткээр үжүрлүг, ам кылдынганы үш муң ажыг тонна азы планның 44 хуузу. Каа-Хем район планның 51 хуузун, Тес-Хем 50 хуузун күүседип алган. Бай-Тайга чүгле 13 тонна сиген далганы бүдүрген. Эрзин район бо ажылды шуут эгелевээн. Республикада витаминниг сиген далганы кылыр 44 агрегаттың 35-и ажылдап турар. Улуг-Хемде ийи, Таңдыда үш агрегат ажылдавас.

Силос салыр үе шагда келген, а салдынганы 2553 тонна. Бо дээрге эрткен чылдың деңгелиинден куду көргүзүгдүр. Мынчаар ажылдаар болза, 390 муң тонна силосту салыры берге. Ажыл-агый удуртукчулары бо ажылды экижиделиринче кичээнгейни күштелдирзе чогуур.

Бо хүннерде мал чеминиң белеткелинде 119 бригада, 407 звено (оларның 150-ни механизастаттынган) ажылдап турар. Ук чымыштыг ажылда 14,5 муң кижи хаара туттунган, оларның 5397-зи хол кадыыры-биле кезип турар. Кижилерниң саны эрткен чылдынга арай четпес.

Мал чеминиң белеткелинде бир муң ажыг трактор, 572 сенөкосилка, чүс ажыг прессбөлдүрүкчү, 246 граблы, хөй санныг комбайн, волокуша болгаш өске-даа техника ажылдап турар. Чаңгыс сөсбиле чугааларга, кижи күжүдаа, машина-техника-даа четчир. Ынчалза-даа ажылды организастап турарында улуг четпестер бар. Чижээлээрге, техника үрелиишкини-биле чергелештир улустуң ажылче үнери орай, чанары эрте. Оон ында бир кол чылдагаан болуп турар чүве—чаашкын. Чаашкынның аязырын маңаан херек чок, бүгү-ле аргаларны, курлавырларны, эртемнин чедиишкинин болгаш мурнакчы дужулганы ажыглаары чугула.

БРИГАДИР

Кызыл-Мажалыктың № 741 КМК-зында Ш. С. Күжүгеттиң удуртканы бригада ийи чыл бурунгаар бригада керээн-биле ажылдап эгелээн. Ажылдың бо чаа аргазынче шилчинирде баштайгы үеде бригада кежигүннериниң дадагалаашкыннар база турган. Ынчангаш ажылчыннар ортузунга кижизидилге болгаш тайылбыр ажылдарын чоруткан. Бригада кежигүннериниң бодалы, сорулгазы чаңгыс аай апаарга, чүгле ынчан күш-ажылдың бо деңнелгелиг аргазы-биле ажылдаарын шиитпирлеп алган бис деп, бригадир чугаалаар.

Тываның чараш бойдус чурумалдыг булуңнарының бирээзи Барыын-Хемчик районбуң Кызыл-Тайга чурттуг малчын араттың оглу Ш. С. Күжүгет баштайгы күш-ажылчы базымын тудуг ажылындан эгелээн. Холунга балды, мастерок бээрин тудуп көрбээн кижиге баштайгы үеде тудутка ажылдаары берге болган. Ындыг болза-даа аңаа ажылдаксаан сагыш-сеткилиниң ханызындан күзелдиг, бижыг тура-соруктуг эр бергелерге торулбаан, күзелин чедип ап шыдаан. Тудугжу мергежилди чедип адырынга эш-өөрүм улуг дузаны чедиргенинге, оларга сеткилимниң ханызындан өөрүп, четтиргенимни илередип чоруур мен деп, Күжүгет сактып чугаалаар.

Ам чээрби ажыг чылдарда Кызыл-Мажалыктың № 741 КМК-зында тудутка ажылдап келгени бо. Мурнунда чылдарда тудугжу боол ажылдап турган. Ш. С. Күжүгетти тудуг ажылынга салым-чаянының шеверин, онаашкап ажылынга мергежилиниң бедиин, чон-биле ажылдап билирин көргеш, Кызыл-Мажалыктың № 741 КМК-зының удуртукчулары бригадирге деп-шиткен. Күжүгеттиң бригадазы Кызыл-Мажалык суурда болгаш районнуң совхозтарында бир, ийи аал ишти чурттаар, бажыңнар, мал кажаалары, культураның болгаш амыдырал хандырылганын өске-даа тудугларын хөй-биле тудуп кылган. Ш. С. Күжүгеттиң бригадазының тудуган бажыңнарын чаңгыс черге тудуп кылган чүве болза, хөй чурттакчылыг улуг суур болур дизе хөөрем эвес.

Бодунуң дугайында айтыраргa, чугаалаар, хөөн чок кижи. Ажылга, амыдыралга төлептиниң, хөй ниитиниң ажылынга, идепкейлиг киржилгезиниң дугайында Кызыл-Мажалык № 741 КМК-зында партия эге организациязының секретарындан бирдең-бирээ чокка билип алган мен. Күжүгеттиң бригадазы сигу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде— 1980 чылдың ноябрь 7-ниң бүдүүзүнде күүсеткен. Эрткен беш чылда план ёзугаар 784 муң рубльдиң тудугмонтаж ажылдарын кылыр тургаш, 1 миллион 105 муң рубляге боттандырган. 1981 чылдың социалистиг чарыжының түңнелдери-биле ССРЭ-ниң Көдээ тудуг министерствозунуң бот-орулга-чарылганың чаа хевиринче шилчиткен бригадалардан Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-зында Ш. С. Күжүгеттиң удуртканы бригадага «Эң эки бот-орулга чарылгалыг бригада» деп аты тывыскан. Бригада ССРЭ-ниң Көдээ тудуг министерствозунуң болгаш ол адырның ажылдакчыларының профэвилел Төп комитединиң Хүндүлел вымпели-биле шаңнаткан.

Бригада он бирги беш чылда 1 миллион 190 муң рубльге тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планныг. Эрткен чылын 224 муң рубльдиң шиңгээдип алыр тургаш, херек кырында 279 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылган. Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында 54 муң рубльдиң ажылдарын кылыр планын 109 муң рубль кылдыр боттандырган. Бо характеристика кыска-даа бол, төлептиг бригадириң дугайында хөйну чугаалап турар. Бригадир Күжүгет бодунга негелделиг, онаашкан ажылынга харыысалгалыг, четкистерге эптеп чок кижи. Ооң кол-ла күзел, чүткүлү бердинген күрүне планын болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде эки шынарлыг күүседири. Ынчангаш аңаа бодунуң күш-ажылчы үлегер-чижээн көргүзүп, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хүн бүрү ай, квартал санында үргүлүү ажыр күүседип келген. Бригаданың ажылын ол эки удуртуп, тудуг материалы-биле чогуур үезинде хандыртынган турзун дээш бүгү-де хемчегларын ап, тудугжуларның мергежилин бедидиринче кичээнгейни салып, олардан негелдени күштелдирип турар.

Күш-ажылчы чединишкинерниң чажыды чүдел деп бригадирден айтырарга, ол бүгүнү бригаданың кежигүннеринге хамаарыштырар. Оларга Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Кувискаал Докпакоолович Ооржак, Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериң болгаш Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи Кызыл-оол Бүдүпович Ооржак болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Бригадир Ш. С. Күжүгеттиг тудуг талазы-биле ачы-хавыязы дээш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу атты тывыскан болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиннбиле шаңнаан. Ооң хөрээн Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени болгаш социалистиг чарыштың хөрек демдектери каастап чоруур.

Тудуг херээнге ат-сураглыг апарган бригадир чүгле онаашкан ажылынга бердинген, ооң планныг онаалдаларын күүседир дээш хүн бүрү сагыш салып чоруур партия, совет органнарның, хөй-ниитиг организацияларының ажыл-херээнге идепкейлиг киржип турар. Улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң депутадынга каш удаа соңгуткан.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл ооюнуң социалистиг чарыжынга кириишкээн, Ш. С. Күжүгеттиң бригадазы ийи дакпыр күжениишкин-биле ажылдап турар.

Ш. ООРЖАК.

УЕНИ МУРНАВЫШААН

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелиинде ат-сураглыг тудугжулар хөй. Оларның бирээзинге А. С. Күжүгет хамааржыр. Ол Ак-Довуракка хып дээн аныанда келген. Тудугжунуң солун болгаш берге мергежилин шиңгээдип ап, чаа тутгунуп эгелээн Ак-Довуракты чаартыр дээн күзел-соруктуг аныяктар — 20 кижи комсомолчу путёвка-биле Бай-Тайгадан аңаа келгеннер. Олардың хөй кезии ажылдың бергезинге шыдаашпайн, амыдыралдың берге шылгалдазын тудуп шыдаваин аалдарынче ганнар. Ынчангаш херек-апарган таварылгада өске эштерин солуп шыдаар. Бригадада хоочун тудугжулар эвээш эвес. Оларга Биче-оол Тулуш, Кодур-оол Куулар, Чечек Меңге-Назын хамааржыр. Бригадада чеди херээжен тудугжу бар. Олар үшкү разрядтың дашчыларының. Олардан Елизавета Дожулаа (чурукта), Докулан Оолак болгаш өскелер-даа эки ажылдан, бригаданың бүдүрүлге планнарын күүседиринге төлептиг үлүүн киирип келгеннер. Елизавета Хертековна тудугга 12 чыл ажылдаан. Ол

дедир чаңгылай берген. Чүгле бижыг тура-соруктуг, чүткүлдүг болгаш туруштуг кижилер артып калган. Оларның аразынга Алдын-оол база артган. Эрткен 24 чылдың дургузунда Алдын-оол Сүрүновичиниң дашчыдан бригадирге чедир дешээн.

Хөй чылдарда ажылдаан байлак арга-дуржулгалыг болгаш ооң кижилерни башкарып, удуртуп, олариың-биле харылзаа тудуп билири—хоочун тудугжунуң ажы-чаңгыдың чаа талаларын ажыткан. Бодундан улуг кижилер-биле үргүлчү сүмележип чоруур, апыяктарны чагыр, сургаар, оларны ажылга чаңчыктырар дээнде эп-чөп-биле чугаалажыр чаңчылдыг. Ол кижилерже үнүп кедүрүп, кончуттунуп көрбээн. Кады ажылдап турар эштеринге эвилеп-эвилдек. Ындыг ажы-чаңныг болурга бригада кежигүннери ону хүндүлеп чоруурлар.

А. С. Күжүгеттиң бригадазында 30 хире кижи бар. Тудугжуларның хөй кезии ийи-үш мергежилди шиңгээдип алгаш, социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген.

Дуржулгалыг эштеринден аныяк тудугжулар Николай Иргит, Люндуп Сыдаа дудак чок ажылдап, өске эштерингe үлегер-чижээн көргүзүп келгеннер. Бригада кежигүннери Кара-оол Салчактың бригадазы-биле чарыштыг ажылдап турар. Күш-ажылчы маргылдааның түңнели-биле Алдын-оол Сүрүновичиниң бригадазы үргүлчү тиилекчи болуп келген. Мурнакчы бригада тудугмонтаж ажылдары кылыр бүдүрүлге планын ай санында 120—130 хуу күүседип келген. Олар үенн мурнап чоруп орарлар.

Хоочун тудугжу А. С. Күжүгет (чурукта) туүйбу сала бергенде дыка шалыпкын. Ынчан аңаа кым-даа бырапшайн баар. Хөй чылдарда мөңнелген дуржулганың ачыдузазы ындыг улуг салдарлыг болганы ол-дур.

Ш. ИРГИТ.
Ш. КУУЛАРНЫҢ фотолары.

Мээң хоорайым—мээң аалым

ЧАҢГЫС ЧЕР ЧУРТТУГЛАР

Чаа Шагаан-Арыг. Асфальтылыг иудумчулар дүнеки чаъска чугдургаш, эртенги хүнүң херелинге көрүнчүмтелген. Арыг, серии агаарны херек долдур тыныш, ажылынче далашкан тудугжулар-биле кожа базып ор бис.

Бир иудумчу белдиринге пластмас шлём бөрттүг, күдер кара, тыва эр база-ла ыпдыг бөрттүг, алдын сарыг баштыг орус эжи-биле чоруп орган автобус доктаай бээрге, олурупкаш, ынаар ховуда көстүп турар тудугларже хаптылар. Чаңгыс аай ажылчын хептерлиг оң шаа аныяк кыстар катки-хөгүүг чанывыс-биле эрттн.

Удаваанда бедик краннар дескинин, «куул-куулт» кылдыр медээлеп, «узун холдарыбиле» бүдүп-бүдүн ханаларны ынаар бедик тудуглар кырынче чинги кончуг киискидир кедүрүп чоруп-ла тур. Тудуг материалдары сөөрткен машиналарның даап-шимээнин киткеп, ыңай-бээр маңнажыры дам барды. Бачым ажылга бүргеткен, чаа хоорайның хайнышкынынг ижин, эртежизин магадап, ам удавас ажыглаалга кирер тудугларның бирээзи —620 өрениичи хары угда кичээлдээр школаже углаптывыс.

Аңаа чеде бээривиске, сургалыг тудугжу Александр Федорович Ягодин бөлүк ажылчыннар-биле ийнги каттың шалазын тыраан, соңгаларын эптээн тур. Хол тутчуп мендилешкеп, бичии чапсаржыгаш аразында бригаданың ажылын сонуургап хөөрештивис-даа.

— Бистиң бригадавыс Чаа Шагаан-Арыгны баштай тудуп эгелээн ажылчын коллективтерниң бирээзин. Ол алаан каш пациялярның төлээлериндеп тургустунган. Чижээ, мен— орус, Орус-оол Күжүгет—тыва, а бо кирбей кара салдыг Владимир Чабан—Украинадан келген — деп, ол эш-өөрүн таныштырды.

— ССРЭ-ниң 60 чылын каш-даар уткуур деп бодап тур силер?

— Москвачыларның «Алдан — чылга — алдан шалыпчы неделя»-ı деп кыйгырыын бүрүү-биле деткип, алдарлыг юбилейин таварыштыр боттарывыстың ургларывыска белеп кыдыр бо школаны август 25-те күрүне комиссиязынга чүгле «эки» болгаш «кончуг эки» деп шынар демдээнге дужаар социалистиг хүлээлгелиг бис—деп, хоочун тудугжу Орус-оол Очутович Күжүгет тайылбырлады.

— Терээн чуртувус ССРЭ хөй национадыг күрүне. А бистиң бригадавыс база интернационалчы. Ынчангаш келир улуг байырлал шуптувуска хамааржыр. Бузулбас пайыралывыс улам бижыгар — деп, хакас Николай Боргүндосов шынын чугаалады.

— Пайыралывыс бижыг, суг акпас деп болур. Дыштанып хүнервисте безин бүдүн-коллектививис-биле балыктап, экскурсиялап-даа чоруур бис — деп, Молдавиядан келген Анатолий Козерацкий немеп кагды.

— Чүгле бистиң бригадавыс эвес, харын бүгү Чаа Шагаан-Арыг интернационалчы хоорай-ла болгай,— деп, соңга рамазы эптээн Кодур-оол Оюн ажыдавышаан, чугаалады. Бистиң чурттакчыларывыс Владимир Маяковскийниң шүлүүнде дег—деп, «Мээң хооранын — мээң аалым» дижир. Көрүңер даан: чаа бажыңнар чанында ногаан үнүштериң көвейнин!—деп, ынаар кудумчуже аныпы.

Шынап-ла, ногаа, чимис тараан сесерликчигештерлиг чаа бүүн олурар хооранынга кым ынак эвес боор. Бо хоорайның салым-чаяаны ооң чурттакчыдары-биле, тудугжулары-биле тудуш харылзаалыг, хооруубас холбаалыг.

— Оюннуң оозу-да чөп. Хоорайның чурттакчыларының канчаар чурттай, амыдыраи турарын бир дугаар кирген бажыңнардан-на эскериң каар силер — деп, Александр Федорович немеди.

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуунда коммунист А. Ф. Ягодиниң мурнакчы бригадазының кежигүннери-биле чылыг байырлашкаш, Рабочая кудумчузунга келдивис.

5 дугаар бажыңның чанынга чеде бээривиске, бичии школачы уруг хөрим эжиин ажыткаш:

— Кириңер, кириңер! Дунмам Тарас-биле бажың иштин эңмелеп тур бис. Ачам, авам ажылдап чоруткан— деп чугаалай-дыр.

Делгем хөрим иштин долдур огурец, помидор, арбуз дээш үүнү тарываан дээр. Чодураа, чыжыргана, ракетка үнген садчыгаштың бүрүлери салгын аайы-биле хелюецеинин турду. Өпүң эр ээзи Анатолий Иванович Бандак. Ол боду тудугжу. Ам район котельнаязын ажыглаалга киирер дээш эш-өөрү-биле кадыдун-хүн чок ажылдап турар. Хөрээжеп ээзи Биче-Уруг Сарыгларовна — амыдырал хандырылга комбинадында идик даараар мастер.

Аваазы тыва, адазы украин болгаш ындыг иинкие, бо өгүүң уруглариның орустап, тывалап чугаалап турда, илдик чок деп үвезин магададывыс. Эльза бо күзүн 6-гы класска, Тарас 2-ги класска өөренирлер. Оларның кайызының-даа өөредилге болгаш чуруму тергиин эки. Бандактар судурулгениң мурнакчылары база үлегерлиг ада-ие болурундан аңгыда, чуртта Аъш-чем программазын күүседиринге боттуг киржип, дузалал ажыл-агыйын база хөгжүдүп турар. Оларның огороду, инээ, дагаалары база бар.

Олардан ырак эвесте М. А. Абубакировтуң өг-бүлезинге келдивис. Михаил Александрович Чаа Шагаан-Арыгның автобазазында электроканакчылап турар. Өөнүң ээзи Лидия Петровна дааранар мастерскаида хеп быжыктыры. Олар төлээдеп турар болгаш, бажыңывыда болдулар. Михаил Александрович чугаакыр, хөгүүг киижи. Айтырбайн чыдырывыста-да:

— Терээн Башкирияга, ябоктар, группалар үнген Уфамга четкеш келдивис. Ынчаза-даа аңаа улуг-ла үр болбадывыс. Аяс ак-көк дээрлиг, кылаң арыг Улуг-Хемниг Чаа Шагаан-Арыывысты сактып шаг болдувус —деп сеткилиниң ханызындан чугаалады.

— Чоок кожаларыңар кымнарыл?

— Бо дужувуста Борис Изотовтуң бажыңы-дыр. Артывыста Сандан Мундуканлар, Шогжаңнар болгаш Максименко суглар бар. Орус, тыва, хакас, татар дижин бот-боттарывысты ылгажыр хамаан чок, төрел-дөргүл улус-биле бир дөмей, бажыңнарывыска киржин чурттап чор бис—деп, ол түңнеди.

Совет Эвилелиниң янзы-бүрү булуңнарындан келген аныяк-өскен Чаа Шагаан-Арыгта келгеш, аас-кежиин тып, чечектелдир чурттай бергени өөрүүчүг. Чижээ, Хөнделең чурттуг Лидия Сарыглар, Воронежтен комсомолчу путёвка-биле келген Сергей Василовский-биле чаңгыс өг-бүле тутканы, ам үш чыл чедип чоруур. Чодураа дег кара карактарлыг кызын олар өдөр-тергежинге олуртуп алгаш, дыштанып хүнерде солгүүстеп чоруурун бо-ла кестүр. Ындыг аныяк интернационалчы өг-бүлелериниң саны чыл келген тудум өзүп турар.

Республиканың аар үлетпүрүнүң баштайгызы «Тывакобальт» комбинатты ажыглаалга киирипкеп, ам район Совединиң депутады Сергей Ульянович Рукавишнига дужа бээривиске:

— Чаа Шагаан-Арыгта келгеш, беш чыл чыгай бердивис. Бодум СЭКП-ниң кежигүнүнге база кирдим. Бүдүн хоорай тударын амыр эвес херек. Маңаа он-он чылдар негеттинер. Бо хоорай мээң памдарымда балалбас тураскаал боон артып каар—дээш, делгем чыл рык соңгаларлыг бажыңнарны эргий көрүп, хүлүмзүрүп турду.

Чүк-бүрүден келген аңгыаңгы нацияларның улустарын чаңгыс хоорайда эш-өөр, акыдуңма өг-бүле болуп демнинг ажылдап турарын ленинчи национал политиканың ачызы, ынак Төрээн чуртувус—ССРЭ-ниң 60 чылдар дургузунда коммунизмче бурунгаар баскан, интернационалчы улуг тиилелгелериниң дөрт хереченил-дир.

Т. КЕЖИК-ООЛ.
Чаа Шагаан-Арыг хоорай.

КЫЗЫМАК КИЖИЛЕР

Августуң эгези. Танды-Уланың мөңгүн баштыг бедиктерин куу туман дуглап алган. Оң эртен дыка серии болган. Кобальтылыг Хову-Аксының эдһчеглиг ажыл хүнү эгелээн. Дагжылар болгаш металлургтар ажылче далажып, автобус доктаар черлерге чыглып кээп турганнар. Экер-оол Баракановнч оглу Вячеслав-биле тудуг шелүүче аразында чугаалашпышаан бажыттылар:

— Серии хүн-дүр. Ажыл кылырга эки-дир, оглум.

— Бистер бөгүн бетон бедеткээр бис, ачай.

Тудуг шелү. Ында 784 өөреникчи өөренир школа тудуу калбарган. Ооң кедээзинде вагон-бажыңчыгашта тудугнуң штавы бар. Аңаа чыглаш, сүмелешкеш, тус-тус объектилерже ажылдап үнер. Ол хүн ачазы 12 аал чурттаар бажыңга, а оглу бетон белеткээр ажылга хүнээн.

Бетон белеткээр «БС-0,5» маркалыг машинаның чанында алды кижи чай чок ажылдаан тур. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи хоочун тудугжу Ч. Н. Аксоол башкаан тудугжулар эдээн, сайны улуг ускуушче демниг книр октап, хоюдуг белеткеп турлар. Ким-оол Сотпа, Александр Кара-Сал, Борис Куулар, Вячеслав Сат ажылдай бергенде дыштанып алырын безин уттуптар, эрескежээн кончуг улус болгай.

Эдезий-сай, цемент холужуп, хоюттунуп турза-турза, хоюдуг белеп апарды. Ынчан, болчашкан чүве дег, Прокопий Ивановтуң самосвалы чедип келди. Александр Кара-Сал туданы күш-биле долган чоруй хоюдугну кузовтува кудупту. Үш тонна хоюдугну чүдүрүп алгаш, чолаачы тудуг шелүүче хапты.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда салбырының доозукчузу тудуг мастери Т. Ч. Дармажаага ужуражы бээримге, ол мынча диди:

— Бо тудугжулар боттарының мергежилиниң мастерлери-дир. Хүнде он самосвал ишти хоюдуг берип турар. Шупту эки, кызымак ажылдап келдилер. Хоюдугнуң шынары эки.

Спортивная кудумчузунуң ногаан эзимде үскен ужунда 12 аал чурттаар ийи каът бажың тудуу бар. Ол бажыңның бирги каъды доозулган. Мында хоочун тудугжу Экер-оол Сат, аныяктар Александр Монгуш, Виктор Макаров, Игорь Комбу ажылга кызымак чоруу, төлептиг аажы-чаңы, бедик харыысалгалыы-биле өскелерден ылгалып, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Автокран башкарыкчызы Николай Надаров хоюдуглуг доскаарларны эолчештир-солчуштур кедүрүп, экеп-де тур.

— Ажылывыс мындыг: чамдыкта амыр-соксаал чок апаар. Дүрген, шалыпкын оолдар хөй болгаш быражын турар улус-тур бис ийин—деп, Экер-оол Баракановнч чай-хос чок ажылдап тургаш-ла, тайылбырлай каапты.

Чээрби ажыг чылдарда тудугга ажылдаан А. П. Тараканов биле Н. Н. Коктаяков олар опалубка кылып турлар. Олар чидир балдыары-биле, маңзаларны эптии сүргей чона бээрге, чоңгулар черже ужугуп эгеледи.

Бирги каътың дээвирии шын каан. Ында хана салыр туйбулар-даа бар. Тудуг шелүүде чай-хос чок, хайнышкынныг ишти болгаш кобальт сөөрткен күчүлүг «КАМАЗ-тарны» көргеш, кижиниң сагышсеткили чайгаар-ла өөрүп келир чорду. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу А. П. Глуховтуң бо хүнперде ажыл-херээ ындыг.

Эрткен чеди айларның түңнели-биле алырга, ол бригаданың техника-экономиктиг көргүзүглери өскелериннден бедик. Ниитизи-биле тудугмонтаж ажылдары кылыр планын 165 хуу күүсеткен. Электри энергизиын, дилиг материалдарын намнап ап шыдаан.

Тудуг бригадазы хостуг шактарында суурнуң спортчу амыдыралынга идепкейлиг киржип, хол бөмбүү биле шыдыраага шаңналдыг черлерни ээлеп келген. Бригаданың кызыл-булуңунда кубоктар, хүндүлел бижиктер-даа бар.

К. ОЮН.

МЕРГЕЖИЛИ — ТУРГУЗУКЧУЛАР

Көдүртүр кран— бистиң чуртувустуң бир инзы символу апарган. Хүннүң-не бирнин үлетпүр бүдүрүлгеэн, шак санында 1100 квартира, чылдың-на 20 хире хоорай бистиң чуртувуска ажыглалга кирип, чаа чурттакчыларны хүлээп ап турар. Капитал болгаш чурталга-хаматы тудуунуң хемчээлиниң талазы-биле Совет Эвилели делегейде бирги черни ээлеп турар. Чоннуң чагай чоруун улам бедидеринге, чуртун экономиктиг күүдүн улгаттырарынга бо адырның ажылдакчыларының киирип турар үлүү улуг болуп турар.

Ол бирги беш чылда тудугжулар ажаок улуг программазы амыдыралга боттандырарлар. Оларның ажыл-херектеринiң адрестери аңгы-аңгы: Сибирь болгаш Кара эвес хөрүүнүг зона, Украина болгаш Казахстан, Ортаакы Азия болгаш Прибалтика. ССРЭ-ниң тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш чурттун күчү-күжүн бүгү эвилелдешкен республикаларның бүдүрүкчү күштерин шаңнап, чаңгыс аай хөгжүдеринче углаңдырган. Бо беш чылда кол кичээнгейни байлак чиг-эт курлавырлары шыгжаттынып чыдар чурттуң чөөп районнарын улам шаңкын хөгжүлеринче углаңдырарын көрүп турар.

Продукциязың улам ылайгы өөрүлдезин хандырып шыдаар аргалыг бүдүрүлгелерни ажыглалга киирериче болгаш оларны дүрген тудуп доозарынче бүгү күштү мөөнгээри —бо беш чылдың тудуунуп онзагай чүүлү ол. Ынчангаш капитал салыышкынныарынын хөй кезиин бүдүрүлгелерни эле кылырынга болгаш техниктиг чепсегленишкинни чаартырынга чарыгдап турар чылдагаяны ында. Эртем-техниктиг хөгжүлдеге көвей үлүүн киирип турар алырларга хөй түңнүг ажыл-херектиниң тускайлап турар. Ол дээрге чүүн-даа мурнунда экономиканың үндезинин—чылыг-энергетиктиг комплекс-тир.

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 чыл) Пленумунга улуг деткимчени алган ССРЭниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга тудугжуларның киржилгези, харыысалгазы улуг. Ол болза, улуг мал комплекстерин тудары, суурларны эле тудуп, чаартыры кылыры, чугула тудуг материалдары-биле хандырылгадыр.

Чаа чурттакчыларның чуртту деп Совет Эвилелиң шынны-биле адап турар. Сөөлгү 25 чыл дургузунда бажың тудуунуң күчүлүг индустриязын тургускан. Бо чорун чаңгыс кижиге опаштыр безин ниити чурталга шөлү-биле ортумак хандырылганы ийи катап улгаттырар арганы берген. СЭКП-ниң XXVI съездизин бо беш чылдың төнчүзүнде өг-бүле бүрүзүү аңгы квартира-биле хандырарын кончуг чугула социал сорулга кылдыр көрүп турар. Квартираларның кылган шынарын улам ынай экижилери, чаа кварталдарның архитектуралыг хевирин улам шинчи болдурары, чаа тудугларның кончлекстиг болуруп чедип алыры дээш демнеел уламчылаышаан.

«Авацарның кадыы ам экижээп. Эмчилер үндүр бижип тур бис. Кээп ап алыңар». Мындыг телеграмманы Кызылдың төп эмнелгезинниң кемдээшкиннер эмнээр салбырындан Бай-Тайганың Тээлиде мээң төрелдерим алган операция эрткен. Кызыл эмнелгезинге бир ай эмнеткеш, сегий бергеннинде чорткан телеграмма болган. Буянныг эмчилерниң ниити дээш, аарган улустуң кадыы экижеткеш, дедир күш-ажылче эгидер дээш сагыш салып турлары ажыглаш турарын кижи көргеш шуут магадаар, эмчилерни бо хире сагыш салып турда, кызыл эмнедеп, эмчилерниң бүгү дүрүмнерин сагын көрөйн адырам—деп бодай бээр боор чорду.

Мээң бодумга операция кылган эмчи Сергей Леонидович Костюков, эмчи сестралары Ольга Сат, Лариса Галина оларга ие кижиниң сөглеп четпес өөрүшкүзүн илередим.

Д-Д. САЛЧАК.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ ЁЗУГА

Партия организациялары боттарының политиктиг ажылынга ажылчы чоннарның база аныяк-өскенниң интернационалчы кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салып турар. Бистиң совхозта парторганизациялары бо талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп келген.

Интернационалчы темаларга холбашкан тускай кежээлерни, конференцияларны утка-шынарлыг кылдыр эртирип келген. Чижээ, «Улустарның күчүлүг акы-дүңмалышкы чоруу», «Төрээн чурт кайыын эгелээрил?», «Тыва улустуң чаагай чаңчылдары», «Мээң адрезим — Совет Эвилели» дээн ышкаш өске-даа кежээлерни аңаа хамаарыштырып болур. Оон аңгыда интернационалчы кижизидилгеге холбашкан декцияларны база бесседаларны чорудуп турар. Ол хемчеглерни эрттирерине партия, профэвилел, комсомол организациялары, херээженнер чөвүлели болгаш № 2, 3, 8, 9 агитквартадларның чурттакчылары идепкейлиг киржип турар.

Бо чугула тема дугаймында совхоз төвүнүң библиотеказы тускай булуңну дерип кылган болгаш ында эргежок чугула номнарны, журналдарны, монтажты кылган, интернационализм дугайында цитаталарны үштә бижээш, аскан.

Оон аңгыда акы-дүңма өске республикаларның болгаш ылангыя Моолдуң Тыва-биле кожа аймактарының ажылчы чоннары-биле найыралчы харылзааларны тудуп турар бис. Бистиң совхоз совет-моол найырал ниитилелиниң кежигүнү. Моол Арат республиканың Баян-Өлгөй аймаанын Баян-Нуур сумузунуң ажыл-ишчилери-биле бистиң совхозтуң ажылчыннары пайыралдың харылзаазын тудуп келген. Оларның төлээлекчилери биске кээп, а бистии оларныынга барып, арга-дуржулганы солчуп турар бис.

Бистиң совхозтуң төлээлекчилери-биле кады мен база ол аймакка чедип чордум, оон ажыл-агыйы хөгжээн, чонунуң культуразы сайзыраан чурт болду. Ол бүгүнү чедип алырынга акы-дүңманың дузазын көргүскени дээш, кала-даа бааргa, моол өнүктер совет кижилерге чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинни чугаалаар чорду.

Бистиң Хайыраканга тургустунган баштайгы колхозтан эгелээш, амгы үей адырлыг механизастаттынган улуг совхоз кылдыр тургустунарынга чедир улуг ажыл-херекке орус болгаш өске-даа нацияларның төлээлекчилериниң ачы-дузазы улуг болган. Мадаа колхоз даргаларының баштайгыларының бирээзи Степан Павлович Ревнюкту суурнуң хүндүлүг хамаатызы болдурган. Оон-биле болгаш өске-даа ындыг сургалыг кижилер-биле ужуражылганарны доктаамал эрттирип келген бис. Оларның солун, амыдыралчы чугаалары кижизидикчи утка-шынары-биле өске кижилерге дээштиг салдарны чедирип турар.

Кедээ чөрлерге, ылангыя суурларга орус болгаш өске-даа нацияларның төлээлекчилери: эмчилер, башкылар болгаш кедээ ажыл-агыйның-даа тускай эртемниглери хөйү-биле ажылдап кээп турарын күзеп гурар бис. Ол даарге интернационалчы кижизидилгегедаа, кедээ арат чоннуң амыдыралының культуразын бедидеринге-даа улуг ужур-дузалыг болган.

Ниитизи-биле алыр болза, кижизидилге ажылынга холбаштыр бистиң чорудуп турар хемчегларивистиң дээштии амдаа чогуур негелдеге четпес. Ооң ужурундан чамдык кижилер арагалаар, хөй ниитиниң корум-чурумун үрээр, кайы хамаан чок, бак сөстер чудуруур чоруктар ам-даа бар. Оон аңгыда интернационалчы кижизидилгениң дугайын хана солуннарга ийээш чыдыын турар.

Бистиң чуртувус төөгүлүг улуг болуушкун — ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур бар чоруур. Ол улуг юбилейге уткуштур план-даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче совхозтуң ажыл-ишчилериниң күжүн мобилизаставышаан, оларның ортузунга политмассалыг ажылды, ылангыя интернационалчы кижизидилгеге холбашкан айтырыгларже кичээнгейни улам күштелдирери— совхозта партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниитиг организацияларының чугула сорулгазы.

О. САТ,
СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозта партком секретары.

ЭМЧИЛЕРГЕ ӨӨРҮП ЧЕТТИРДИМ

ры кончуг-ла болур-дур. Бистерниң, аарыг улусту эмчилер хүнүүн-не көөп шинчи көрүп, амгы үениң мурнакчы дүрзүлгазының аргазы-биле эмнеп, күштүг эмперии ажыттан турган, кандыг-даа берге аарыг кижини удавас сегидип кадар боор-дур.

Бисти ажаан каратап турда эмчилерниң сагыш човангырын, кижилерге эптиг-ээлдээн, кижилерниң кадыын дедир эгидер дээш бүгү-ле арга-

АВТОНОМНУГ РЕСПУБЛИКАЛАР ХҮНҮ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга белеткел биле холбаштыр бо чылдың августың 2-ден бистиң чуртувустуң автономнуг республикаларыңга тураскаактан шинтилел-политиктиг болгаш күш-ажылчы «Найырал эзлүүн» Тывада эгелээн болгай. Бир неделиниң кайы-бир автономнуг республикага тураскаадыр. Ол хүннерде ооң экономиказы, культуразы-биле ажылчы чоннар тамыжар, найырал кежээлерин болгаш өске-даа хемчегларни эрттирер. Август 9-тан 15-ке чедир Аджар АССР-ниң хүннери эртер, ооң дугайында кыска тайылбырны бердивис.

Аджар АССР

Бо автономнуг республика Грузин ССР-ниң составында кирип турар. Ол 1921 чылдың июль 16-да тургустунган. Шаду 3 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону 362,6 муң кижи. Найысылалы Батуми (124 муң кижи чурттакчылыг).

Үлетпүр продукциязын сайгарарының болгаш кылыгларның кол хевирлерин бүдүрериниң планын күүседип турар. Үлетпүр продукциязын бүдүрери 1979 чылга деңнээрге 8 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6,5 хуу, шыпарның дээди категориязының үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээли 34,2 хуу өскен. 1981 чылда 136 миллион киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрген, 4 муң тонна ногаан шайны, 2,1 муң тонна колбасаны, 3,2 муң тонна кондитер, 28,9 муң тонна хлеб-булочка кылыгларын бүдүрген.

Республиканың шай өстүрүкчүдери 1980 чылда 66052 муң тонна сорттуг шай бүрүзүн чыгган, ол болза 1979 чылдан 4698 тонна хөй. Колхозтарда болгаш совхозтарда 70 га фруктулуг садтарны, 68 га питрустуг, 7 га виноградтуг, 31 га шай, 17 га тут шелдерин тараан.

1981 чылдың январь 1-ниң медээзин ёзугаар алырга, республикада 26,9 муң мыйыстыг бода мал, ооң иштинде 8,2 муң саар инек, 5,5 муң хаваа бар. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары 1581 тонна эътти (дириг дензиль-биле) 11433 тонна сүттүг, 16,9 миллион борбак дагаа чуургазын бүдүрген.

1980 чылда улус ажыл-агыйында капитал салыышкыны 31,9 миллион рубль болган. Республиканың хоорайларында болгаш суурларында 68 муң дөрбелчин метр (1217 чаагайжыды туттунган чурталга бажыңнары) чурталга шедүп ажыглалга киирген. 1554 уруглар өөренир ниити билиг школаларын ажыткан. Чыл дургузунда 1865, ооң иштинде кедээ черлерде 876 чурталга бажыңында газты киирген. Ниити билиг школаларында 77,6 муң өөренирикчи, техникумнарга болгаш туска ортуман өөредилге черлеринге 3,5 муң сургуул, дээди өөредилге черлеринге 2100 кижи өөренген. Республикада 370 эртем ажылданчыларының иштинде 14 доктор, 143 эртемнер кандидаттары бар.

БИСТИҢ СУУРДА

Сыстыг-Хем —районуң хоочун суурларының бирээзи. Ында кижилериң богунгу амыдырал-чурталгазынга эргежок үүлдер — магазиннер, почта салбыры, кедээ клуб дээш черлер бар. Суурнуң чурттакчы чону чаңгыс өг-бүле дет найыралдыг чурттап, ажылдап турар.

Күргүнеңиң аныыр-тывыш ажыл-агый черинде ажылдакчылары дузалаал ажыл-агыйын багай эвээш тургускан. Өг-бүле бүрүзү огородтуг, пиекти, хаванны, аътты, дагаанны тудуп турар. Дузалаал ажыл-агыйын үлегерлиг тудуп турар өг-бүлелер эвээш эвес. Оларга Дайбылдарның, Комбулаңның, Бераңперниң, Учиңкийлериң болгаш ооң-даа өскелериниң өг-бүлезин хамаарыжыр.

Суурнуң чаартының өзүп сайзырап турарынга сметыг[illegible]чилер чоргаараганнаар.

Д. АЙР-САПАА.

Тожу район.

Совет-индий керээниң II чылынга

ҮЕ-БИЛЕ ШЫЛГАТТЫНГАН НАЙЫРАЛ

Совет-индий харылзаалардың төөгүзүнде алдарлыг үеваданы — ССРЭ-ниң болгаш Индия Республиканың аразынга тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге ат салган хүндеи бээр 11 чылын август 9-та демдегләәр. Ол керээни чарганы 1947 чылда хамаарышпас чорукту Индия чедип алган сөөлүнде ийи чурттарның аразында харылзаалар хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар түңнели болган.

ССРЭ-биле бодунуң харылзаалары Индия түге ынчаар бедии-биле үнелеп турарыл? деп америк журналист Индияның премьер-министри Индира Гандиден чоокта чаа ол АКШ-ка барып чораан үеде айтырган. Ооң харыылааны болза: «Совет Эвилели кезээде бистиң-биле найыралдыг чурт, кажан биске дыка берге үеде ССРЭ эргежок чугула дузалачымны Индинга берип келген».

Премьер-министр чигези-биле харылзаал. Хамаарышпас чорукту болгаш хосталганы хөй чылдарда демиселдиң түңнелинде чедип алган аныяк күрүнеге — Индия Республикага дузаламчы кергузеринден Барыып чүктүң үлетпүр хөгжүлделиг чурттары ынчаарда ойталаан турган. Индия хосталганы 1947 чылда чедип алган-даа болза, колониализмниң аар уржуктары хевээр арткан: чурт экономика талазы-биле кедергей хожудаан турган. Индия ынчаарда делегейниң капиталистиг экономиказының чиг-эт алыр чери болуп келген. Бүгү үлетпүр продукциязын, нефть продуктуларының 90 хуузун аныяк республика ынчан даштыкыдан киир сөөртүр турган.

Республикага берге үеде Совет Эвилели хамыкты мурнай ыйырадың чылыг холун Индияга сунган болгаш чаагай сеткилдиг дузаламчыны берген. Чаа республиканың хамаарышпас чоруун байырладыг ёзу-биле чарлаарынга чедир элээн каш айлар арткан турда-ла ийи чурттарның аразынга элчиннер деңнелинге дипломаттыг харылзааларны тургузар дугайында дугурушкулга ССРЭ-ниң болгаш Индияның чазактарының аразынга 1947 чылдың апрель 13-те чедип алдыгтан.

Индияның чүрээвде — Мадхья-Прадеш штатта дериттинген Бхилайниң металлургия заводун совет-индий кадыг ажылдажылганың баштайгы чаагай түңнели деп дүрүм ёзугаар санап турар. Индияның сураглыг хөй-ниитичи, политиктиг ажылдакчызы болгаш Дж. Нерунуң ең чоок өөнүктериниң бирээзи. Индияның ССРЭ-ге элчини болуп чораан К. П. Ш. Менон бо дугайында мынча деп чугаалаан: «Азияның болгаш Африканың улустарын империалистиг күрүнелер черлик кижилер кылдыр санап чораан. Делегейниң бо диптериниң улустары Барыын чүктүң капиталистиг күрүнедерииге чиг-эт бүдүрүп бээр күлдар болуп келген. Бхилайниң металлургия заводун төлевилээни база дерип тургусканы колониалдыг болгаш империалистиг системаның харылзааларынга баштайгы күштүг согуушкунну таварыштырган. Ол заводту тутказ, ажыглалга киирген соонда Индияга чаа-чаа бүдүрүлге черлери дериттинген болгаш туттунуп турар. Ол чаа тудулгар Индияның деңшилгезин хандырып турар».

Индияның хамаарышпас хөгжүлдезиниң байдалдарында бистиң ийи чурттарывыстың аразынга найыралдыг харылзаалар улам калбарып, чаа утка-шынарлыг болган. Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында 11 чыл бурунгаар ат салдынган керээ ол чаа утка-шынарның тодаргай илергейлээшкиниң болган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев мынча деп чугаалаан: «Индия-биле бистиң харылзааларывыс хамаарышпас күрүне болган ооң хөгжүлдезиниң бүгү чылдарында чайгылыш чокка бижыгып келген. Чогум-на ол хөгжүлдениң түңнелинде Тайбың, найырал болгаш кадыг ажылдажылга дугайында совет-индий керээге ат салдынган».

Ийи чурттарның аразынга ыйыышкын кылырынга Каттышкан Штаттар кезээде ажыглап келгенин экономиктиг ол харылзаалариың аналиин бадыткаан. Ынчаарга бистиң иштики характеристиканың ССРЭ кажан-даа холгаардап киришпээн».

Совет-индий керээниң политиктиг улуг ужур-дузазын Индияның парлаглазы бедии-биле үнелеп, демдегләп турар. Вашингтон - Исламабад - Пекинниң Азияда айыылдыг сулчээзи Индияның айыыл чок чоруунга удур углапганын Индияның солуннары база демдегләп турар. Чуртта иштики политиктиг байдалды кошкадырыңче утпанган ол сулчээниң киржиччилериниң соолгу үеде хөделиишкиннери бо дугайын тодаргай хереченхеп турар. Индияның соңгучээн штаттарын, а ол ышкап барыын талакы деликээрде Пенджаб штатты Индия Республикадан аңгыларынче чарыадырыкчы болгаш дээрбечи бөлүктерни сулчээниң киржиччилери ылдап турар. АКШ-тың шериг дузаламчызынга даянган Пакистан Индия-биле кызыгаарларга дүшкүүдүг чоруктү өөскүдүп турар, а Кыдат аңгы үеде Тибетке—Индияның чоогунга дайын белеткеадерин калбартып эгелээн. Индияга удур Вашингтонуң болгаш Пекинниң карa сагыштыг планнерынга совет-индий керээ шинтпирлиг согуушкунуну таварыштырып турар деп, Индияның «Патриот» солуну бижээн.

Совет-индий найырал тайбыңның болгаш дазегейниң тайбың кадыг ажылдажылганының чугула фактору болбушаал, 35 чылдар дургузуунда чедиишкиннииг хөгжүп турар. Индияның даштыкы херектер министри П. В. Нарасимха Рао мынча деп медеглээн: «Тайбың, найырал болгаш кадыг ажылдажылга дугайында Индияның болгаш ССРЭ-ниң аразында керээ найырадыг харылзааларны быжыглаарының болгаш калбартырының дегдеш оруу болуп, ийи чурттарның национал эрге-ажыктарынга дүгүүн турарэ».

В. БАЙДАШИН,
СЭТА-ның корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

ДЖОРДЖТАУН. (СЭТА-ның корр.). ССРЭ-ниң тайбыңче чүткүлдүг даштыкы политиказын болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң кылган чаа совет тайбың саналдарын гренада улус бедии-биле үнелеп керүп турар деп, Чаа Джүэл шимчээшкинниң партиязының ТК-зының кежигүнү Дж. Вентор аңаа медеглээн. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының еске-даа чурттарының тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруун хандырары дээш чайгылыш чок демисели империализмниң чаа делегей дайынын өөскүдүп үндүрериң баш удур болдурбазынга шинтпирлиг ролдуг боол турарын СЭТА-ның корреспондентизиниге берген интервьюзунга ол онзалап айыткан.

Чаа Джүэл шимчээшкинии партия ТК-ның политбюрозунуң даргазы, Гренаданың премьер-министри М. Бишоока баштаткан партия-чазак делегацизының ССРЭ-ге чоокта чаа кылган албан ужурунда аян-чоруунга холбаштыр Дж. Вентор, ийи чурттуң ден эргелиг болгаш кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылгазын улам чедиишкиниг хөгжүдеринге ооң чугула ужур-дузалыын демдегләэн. Аян-чоруктуң түңнелдери совет-гренада харылзааларда шынар талазы-биле чаа үе-чаданың эгелээнинге дугайында хереченхеп болбушаал, гренада улустуң ортулукка деңшилгелиг социал-экономиктиг чаартылгаларны кылыры дээш демиселинге чаа-чаа күштү бөрүп турар деп, ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң талазындан Гренаданың аар-берге колониалдыг арттынышкыннарны ажып эрттериниң херээнге боттуг экономиктиг дузаламчызы, политиктиг болгаш дипломаттыг деткимчези гренада революцияны улам кадбартырынга болгаш бистиң чуртка удур Каттышкан Штаттарның агрессчи үүлгедиишкиннерии ойтур шаварынга бирги чергелиг ужур-дузалыг деп, Дж. Вентор айыткан.

«АКШ-тың империализмни Кариб бассейниниң улустарының ёзулуг национал хамаарышпас чорукту чедип алырының оруунга кол моондак боол турарын Дж. Вентор чугаалаан. Ол дугайын, чижээ, Рейганның калбаа-биле мактаттының-чарлаттыганы «кариб эгелекти саналы» боол турар. Ооң кол-ла сорулгазы чүл дээрге, американчы ёзунуң реаксылыг, диктаторжу ёзу-чурумнарга саң-хөө, экономиктиг болгаш шериг дузаламчызын чедирери, АКШ-тың ол девискээрде божанайның турар туружун быжыглаары боол турар. Вашингтонуң Теп Америкада болгаш Кариб бассейнинде революстуг шимчээшкиннерни базарынче угланган авантюристиг планнарын, Кубага, Никарагуага болгаш Гренадага хамаарышпыр ооң милитаристиг чимзенишкиннериң гренада улустуң шинтпирлиг-биле буруу шаап турарын Чаа Джүэл шимчээшкинии партиязының ТК-зының кежигүнү онзалап демдегләэн.

А. КАНИЩЕВ.

ШЫҢГЫЫ ЧӨРҮЛДЭЭ

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. (СЭТА). Каттышкан Штаттар-биле Латин Американың ең улуг дээш чурту болуур Бразилияның аразында шыңгыы чөрүлдээлиг байдал туруп турар. Ындыг чөрүлдээлер дыка хөй делегей айтырыгларының талазы-биле, ийи талалыг садыг-экономиктиг харылзаалариың ужурундан улам-на улгадып турарын «Журнал ду Комерсиу» уламчылап бижээн. Вашингтон янзы-бүрү шантыктаашкыннарыны кылып турда-ла, бразил экспортта үлетпүр бараанарының кестүп кээп турарынга бодуйуң бужурганыышкыны ол база чажырбайын турар. Ак бажың даштыкыже үндүрер бараанарга хоруг-даашкыны чаңгыс боду кылыр эргени холгаарлап турар. Латин Америкада чигир үндүр садар чурттар, ийик-хеп болгаш өске-даа алгы-кеш кылыгларын садып үндүрүп турар Бразилия-даа ындыг кызамдаашкыныг хемчегледен каража-когаралга таварышканнар.

Чоокта чаа Вашингтонга АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле Бразилияның президентизи Ж. Б. Фигейредунуң аразынга чугаалажыышкыларының хүн айтырыгынга ол айтырыгларның киргени таварылга эвес. Бразиль күрүне баштыңы хөгжүп эгелеп турар күрүнелерден экспорт кылырының оруунга шантыктаашкынны соксадырын негээн. Бразилия хамаарышпас даштыкы политиканы чорудар эргелиин ол шинтпирлин-биле медеглээн.

КОМИТЕТ СЕССИЯЗЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының Индий океан талазы-биле тускай комитединиң сессиязы Нациялар ордузунда ажыттынган. Комитеттиң кол сорулгазы —Индий океанны тайбыңның зоназы болдурар дугайында каяа-даа каттышпас чурттарның инициативазын боттандырары-биле холбашкан практиктиг хемчегларни чугаалажып көөр делегей конференциязын эрттирер дугайында шинтпирлин күүседирив дээш туружуп турар.

Комитеттиң составынга киргеп ССРЭ болгаш социалистиг өске-даа чурттар Индий океанны тайбыңның зоназы болдурар дугайында идеяны шинбиле деткип, Индий океан талазы-биле делегей конференциязын эрттирер дугайында шинтпирлин күүседирив дээш туружуп турар.

БАШТАЙГЫ ЧАЗАК

МАДРИД. (СЭТА). Испанияның мурнуу чүткүнде Андалусия деп төөгүлүг областың ең баштайгы түс чер чазаанын дангыраан хүлээп алган. Испанияның социалистиг ажылчын партиязының төлөөлекчизи Рафаэль Эскуредо Андалусияның төөгүде ең баштайгы чазаанын даргазы болган.

Эрге-чагырганың түс чер органнарынга сонгулдалар бо чылдың майда болган. Испаниянын социалистиг ажылчын партиязы ол сонгулдаларга тнилелгени чедип алган болган автономнуг чазакты тургузар эргелиг болган.

Ажыл чок чорук-биле демиселди чорударының аграр реформазын боттандырарын, чоннуң орулгазын бодидерин социалистерниң Андалусияга ажыл-чорудулгазының программазында айыткан.

ШИНТПИРЛИГ БУРУУ ШАПКАН

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның хуу секторуга болгаш ол чурттуң хүрээ черлеринге 5 миллион ажыг долларны бээр дээш Рейганның администрациязының планын Никарагуа шыңгыы буруу шапкан.

Экономика талазы-биле Никарагуага удур хөй чүүлдерни америк чазактың кылганын Никарагуаны катап тургузарының делегей фондузунуң (чуртка саң-хөө дузаламчызын контрольдаар күрүне организациязының) чагаазында онзалап демдегләэн. Никарагуага хамаарыштыр бодунуң саң-хөө хүдээлгелериниден Американың Каттышкан Штаттары ойталаан болгаш анда тараа садарын хораан, өске күрүнелерниң база делегей организацияларының талазындан Никарагуага чээлп тыпсырынга моондактаарын оралдажып турар.

АКШ-тың хөгжүлдезиниң делегей эргелелиниг чагаанын Никарагуа чоруткан. Ынчаарга Никарагуага удур контрреволюцияны деткинирине ол эргелелди киприштирерин АКШ планнап турган. Никарагуаның хуу секторуга болгаш ол чурттуң хүрээ черлеринге 5 миллион доллар дузаламчыны бээр дээш АКШ-тың шинтпирлиг политиктиг сорулгалыг болгаш республиканың улусчу эрге-чагыргазын божанадырынче угланган.

Каттышкан Штаттар-биле ийи талалыг кады ажылдажылганы калбартырынга Никарагуа белен деп документте айыткан. Ынчаарга ындыг кады ажылдажылга Никарагуаның чоннуң эрге-ажыынга бүрүн дүүшкен турар ужурлуг.

ХАЛДААШКЫННАР

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Гватемаладан дыңнатканы боугаар алырга, тура-халыкчылардың отрядтары диктаторжу эргечагырганың шериг кезектеринче согуушкуннарны кылырын үргүлчүдеп турар. Патриоттар Кахло (Кесальтенанго департамент) суурга шериг болгаш полиция казармаларынче халдаашкын кылгаш, оларны барык шуут үзүткап каапкан. Тос солдат өлүрткөн, хөй санныг боо-чепсекти болгаш ак-чемзекти эелеп алганнар.

Альта-Верапас болгаш Киче департаментилерге партизаннарның диктатура күжү-биле кадыг-дошкун тулчуушкуннарының дугайында база дыңнадып турар. Тура-халыкчылар дайынчы вертолёттуу дужур аткаш, дайынның дериг кужүнге улуг когаралды таварыштырган.

Ол-ла үеде бөлүк партизаннар найысылалдың мурнуу-барын талазынга полициянын таныылдарын иеден халдаан.

БЕНИННИҢ ТУРУЖУ

КОТОНУ. (СЭТА). Бенин Улус Республиказы Африканың күрүнелериниң сырый каттыжарын болгаш ол диптин организациязын камгалаарын удуртулга болдурбушаан, Африкан Чаңгыс эптин Организациязының (АЧО) кежигүнү чурттарның күрүне болгаш чазак баштыңнарының ассамбленазының сессиязынче болдуның делегациязын чоруткан. Бенинниң президентизи Матье Керекү Тринозиже үзүдуп үүнтериниң мурнуу чарыында мынча деп чугаалаан. Бистер ливия найысылалче чоруп тура, чаңгыс эп-сеткил каттыштыышкыны болгаш кады ажылдажылга дээш демисежип турар африкан улустарның мурнунга боттарывыстың революстуг хүлээлгевисти күүседип турар бис деп, ол чугаалаан.

„ЫРЛЫГ-БУЛАК“

К. КУДАЖЫ

Он чедиги эге

Егор Ензакович озалдаан болган, Ирбижейлерниң кодан хураган хүлээп алганын дыннап каап, ол-бо дывылаарга-даа херектин хөлү хөлберип калган. Егор Ензакович Дажысаң ажылга ширигип калган чаңы-биле хыйланып орган:

— Бо аныяк оолдар ындыг ийин, ажылга кирдим, кирбедим бе деп чыда-ла, бажы-биле кылаштап эгелээр. Мал ажылынга кижилер хүлээп алыр дээрге бедик харыысалга-дыр. Бо-ла чылдагаан-биле каш-даа катап дилгиге куш, берүге хой кадарткан ийик бис чоп?

Дажысаң чаа хой бригадазы Тас Токаанны чүгле кежээ тын алган. Тайылбыр-даа кылбаан, алгаткан чок кырыпдала баргап.

— Кадрлар-биле ажылды ынчаар кылып болбас!

Тас Токаан мырыңай эдерип калган:

— Кандыг кадрлар, чүү кадрлар?

— Малчыннар.

— Ынчаар чугаалаар-ла болгай, дарга.

— Малчыннар кадрлар эвес чүве бе?

Онгарлып келзе-даа, аныяк бригадир моожурангай хевээр болган:

Малчыннар дээрге малчыннар-дыр, Егор Ензакович! Кадрлар дээрге...

Дажысаң үзе киргеп:

— Дөмей-ле кадрлар. Сээңиң-биле алырга, сен ышкаш, чолдак шокар топ, азы хөректээш дээр чүве бе кеткен, тускай эртемниг бис дээр кижилерни ынча дээр бе?

Ындында-ла далаш, үргүлүү халып чоруур Тас Токаан оон ыңай ыңдаппаан:

— Силерниң бо өскөринер дорамчылал-дыр, дарга.

Дажысаң сести хона берген, ыңаң-ла хөлүн эрттиринкеп чадавас. Хоочун, куу сөөкү кады хемиреп чораан эштери болза, ынчаар кулдумактап болур-ла ыйнаан, ынчалза-даа аныяктарны ынчаар хөмелээрге болур бе? Егор Ензакович дүжүп берген шинчизин көргүспес дээш, үнү бедик хевээр чугаалаан.

— Мал дээрге бистиң байлаывыс-тыр, экономиканывыстың бир үндезини.

Салбыр эргелекчизиниң кайнаар ыйыдып олурарын Тас Токаан ам чаа билип каан, оон харын удур халдап киришкен:

— Шыдавас мен деп турумда-ла, бригадир кылып алдынар. Деткиир бис, дузалаар бис деп турдунар. Ам кээп Ирбижейлерни хойжуладып алырымга, деткиириңер ол бе, дузалажырыңар ол бе? Кадрлар, кадрлар...

Дажысаң ам мырыңай чавырлып калган:

— Бистиң-биле, удуртур, баштаар черлер-биле сүмележир ышкажыгай, дуңмам. Кадрларның ажыл-херекчи шынарын ылаптап көөр.

Тас Токаанның торлуур хире черн чок болган:

— Ирбижейлерни кым билбезил? Мен эге класстарга-ла өөренип турумда, ат-сураглыг хойжулар чордулар. Оларга бүзүревейн, кымнарны ажылдадырыл? Силерниң-биле болур чүве болза, хойга ажылдадыр кижи тыпнас мен. Ам безин үзүп каан беш кодан хураган бар, ону канчаарыл? Өске кандыг-даа ажыл болза, албанныы-даа, тудугнуу-даа бол, манап болур болгай, малмаган дег, үстү-часты бээр эвес, чиде маңнажы бээр эвес.

— Дөмей-ле бистиң-биле сүме кылып турган.

— Малчыннар бажын билбес болза, бригадирниң херээ чүл? —дээш, Тас Токаан ам мырыңай ширигдеп барган.— Ындыг чүве болза мен ажылдан ыыдавас мен, дарга. Эгезинде-ле ынавайн турган мен, ам-даа сөөм ол.

Дажысаң аныяк эрни оожургадырын ораладжып шаг болган:

— Мында сээң ажыл-херээң дугайын чугаалашпайн турар чүве-дир, билдиң бе, дом. Ирбижейлерниң дугайы...

— Девин-не чугааладым. Канчап таарышпас улус чүвел?

Салбыр эргелекчизи чаа бригадирге эргек базып тайылбырлаан:

— Сээң мурнунда-ла чугаа турган чүве. Хойга ажылдатпас дээн чүве-дир. Баштаар черлер ынчаар шиитпирдээн. Оон өске ажылга барып турумчуй берген улусту сен тып экжелгенин ол-дур. Артында көжүрүп аппарып алган.

— Чаңгыс мен көжүрген эвес мен, дарга. Бүдүн суур Ырлыг-Булак. Бригадир, Эрес Оюнович.

Дажысаң ыңаар хыйланган:

— Бо-ла Херелдиң холуи сукпас черн чок ийин, тараазынга күш четпейн тургашла, мал ажылынга база киржир.

— Көдээ ажыл-агыйда мал биле чер ажылын куштуң ийи чалгынынга денээп чугааны ылап-ла Херелден дыннаап мен, дарга. Ээулуг-ла огулуг домак деп билген мен. — Оон Тас Токаан кезек боданган.— Азы Ирбижейлерни дедир көжүрер мен бе, азы ажылым дужаап бээр мен бе, Егор Ензакович.

— Кайызы-даа таарышпас— деп, Дажысаң түңнээн.

— Ирбижейлер-даа ажылдазыннар, сеп-даа бригадирлээр сен. Аныяк кижи албанга өөренир чоор. Мени көрбес сен бе, эң баштай трактерга мырыңай шаг болган мен, тараан чер-даа хемчээп чордум, сен ышкаш, бригадирлеп база падын бараан мен, ам көөп, силер-биле тутчуп орарым бодур.

— Мээң-биле тутчур чүве чок, дарга. Чайлап бээр мен. Специалист кижи-дир мен, мен ышкаш зоотехниктер ажыл муңзавас. Мээң-не багай бажым силериң чүңү чугаалап олурарынарны билбес-тир, дарга.

— Ында кижи билбестээр чүве чок. Кончуг хойжуң Лапчар Ирбижейден кичээнип чор. Оон дээрге херек апарган таварылгада солунга-даа бижинтип болур, хуралга-даа чугаалажып болур кижи эвеспе. Эң ылаңгыя Эрес Херелбиле суг каттыжып алганда, аксы-сөзү-даа чаңгыс апаар улус.

— Солунга бижиптерге, хуралга чугаалаптарга, ында багай чүү боор, Егор Ензакович. Артынга эвес, арнынга чугаалаарга ажырбас ыйнаан.

— Ажырбазы ажырбас. Ынчалза-даа хойжу кижи хөөн кадарзын, малчын кижи малын кадарзын.

— Оо, дарга—дээш, Тас Токаан дирли берген, чугаа сүрер дээр болза, ол база, амырай бээр кижи. —Силерниң үенерде ындыг турган боор, тракторист кижи чүгле черни аңдарар, сааңчы кижи чүгле инек эмин шөйбелзөр. Билбес эвес силер, ам дээрге өске үе болдур ийин, Егор Ензакович, чаңгыс кижи хары угда ырлап-даа, хөөмейлеп-даа, хомустап-даа болур апарган.

— Чечен-не чугааладың дуңмам. Силерге Сагаан-оолдаа, Сарыг-оолдаа адаарган болур-дур.

— Силер менден артык чугааладынар, Егор Ензакович. Силерге Көк-оол безин адаарган боор.

Дажысаң үстелчең, кылап арны-биле удур көрүп кээрге. Характерының алазы аажок улуг көзүлген. Тас Токаан сести хона берген. Егор Ензаковичиниң даргазы хамаан эвес. адазы ышкаш, кестүп-ле орган улуг кижиге чүңү дөмей одипкеним ол деп бодаан.

Дажысаң ылавылап айтырган:

— Кайы Көк-оол дээрин ол?

— Артист Көк-оол аан, дарга. «Хайыраан боттуң»...

Дажысаң өрээл ишти сынмас кылдыр чула-ла каттырган, оон караанын чажын чоткан:

— Нүгүлдүг кулугурну, моңу. Мени артында кымга деңээрин ол.

Үүвенин байдалы өршээлдиг боорга, Тас Токаан улам ханылап бар чыткан:

— Дөмейинер база хөлчок улус-тур силер. Силериң арнынар арай-ла кара-дыр.

Дажысаң каткызын үспээн:

— Оон-биле чүңү чугаалаксадың?

Хойжулар бригадири оон ыңай сеске арай илдигип, дорт чугаа кылырындан дидинмээн. Ынчалза-даа Тас Токаан каттырып-ла орган. Аныяк эрнин кайнаар ыйыдып олурарын Дажысаң билип каан, улам хөлүг уламчылаан:

— Чок, чок. бригадир. Менпе Виктор Шогжановичиниң сурас оглу эвес мен.

Тас Токаан амырай берген:

— Канчап билир. Гастрольдан чораан болгаш хоочун артистиң ажы-төлү район бүрүзүнде, оон туржук суур бүрүзүнде бар кижи дижик. Артында бистиң Хайыраканга төрүттүнген кижи дээр чораан. Мен Элегес-Межегей чурттуг кижи-дир мен.

— Ол артизиң аңаа та каш чеже катап чораан.

— Ол-даа арай мындыгымаар чугаа ышкажыл. Виктор Шогжапович менден он-он ийи-ле хире хар улуг кижи. Ол ынчан бичии турган.

Артист Көк-оолга чугаа четкен соонда, катты үнмейн баар эвес, ооң-биле чоок безин чорбаан, чүгле ооң спенага ойнаанын көрүп чораан кижилер хоочун эштиң дугайында дыннааны элдеп-эзин эрээпшокар ужуралдарны сактып орар аразында Агылыг суурда ыяш даамалы Ламажай бо кире дүжүп келген. Ол хүн Дажысаңның черле сеткили сергек, сагыжы чаагай олурган. Мал хүр кыш ашкан, чаш малда когарал чок, чаа коданнар немешкен; харын хойжулар чедишпейн турган. Часкы тарылга кыска хуусаада бедик агротехниктиг байдалга эрткен, Агылыг шөлдеринде тараанын үнүп чыдары хөлчок.» чай эгезинде кезек чаашкыннар соонда аттыга-ла берген. Улуг-Хем үнүнүн алаактарында сиген база эки үнүп чыткан, бо чылын малга чем-суур белеткелиниң планын ийи катап-даа ажырып болур хире. Салбыр эргелекчизинге оон артык өөрүнчүг чүве кайда боор. Егор Ензакович хөглеп-даа олурган, каттырып-даа олурган. Ламажай дугайты чүңү чугаалап болурул дээрге, суурда ол хөөрештиг кижилериң база бирээзи болгай. Оон бо удаада, та чүзү иттире беркин, ажылагыйжызы коңчуг болган.

— Эрестиң эрлери ужур чок улус-тур, дарга — деп, Ламажай кирип ора-ла, эки-мендидаа чок алгырган. — Агылыг аргаларында ыяш арттырбас деп барды.

— Мал-маган, тараа-быдаа канчан барган ирги —деп, бодадым, дээш, Егор Ензакович дүште чок уламчылаан.—Агылыгның сарыг дыды төнер эвес, чүү коңчуг девидээр сеп.

Девидевейн канчаар—дээш. Ламажай мойнаа кызын келгеш салбыр эргелекчизиниң кырында-ла барган. —Мал-маган, тараа-быдаа, Силерниң чеп-түр, ынчалза-даа аргаларышты уттуп алырга хорюок, даргалар. Ол дээрге чаңгыс Ламажайның байлаа эвес, бүгү чоннуң, күрүнениң байлаадыр.

(Уланчылыг).

ЧАРЛАЛДАР РЕКЛАМАЛАР

АККРЕДИТИВ ОРУККА ЭПТИГ

Чылдың-на хой миллион совет кижилер чурттуң бүлүң бүрүзүнче экскурсиялап азы аян-чорук кылып, ажыл аайы-биле-даа ыракузак черлерже чоруур. Орукка чораан акшаны кадагалаарының эптиг аргазы ажаалга кассаларының аккредитивтери болур. Аккредитивке салган акшаны чурттуң кайы-даа хоорайының болгаш районунуң ажаалга кассазындан үндүрүп ап болур.

Ажаалга кассалары ийи хевирлиг аккредитивти берип болур: 3000 рубль чедир каш-даа түңнүг болгаш 300 рубльдиң аккредитивтери бар. 3000 рубль чедир аккредитив-биле акшаны долу түңү-биле дораан үндүрүп бээр. Бир эвес оон эвээ кижи акшаның чүгле чартыын алыр дээр болза, арткан түңге чаа аккредитивти берип болур. 300 рубльдиң аккредитивин ёзугаар бүтү түңү-даа болгаш 100-100 рубль-биле кезектеп-даа ап болур.

Аккредитив ёзугаар акша бээрде оон ээзи паспортту азы ону солуур документини көргүзерге, аккредитивти берген хүнүнден эгелээп, дөрт айның иштинде үндүрүп бээр.

Бир эвес шөлээ азы командировка чоруур дээш боттарынар акшанарны аккредитивке салып алыр болзунарза, дыка таарымчалыг болгаш бүзүрелдиг болур.

ТЫВА АССР-НИҢ КҮРКҮШ-АЖЫЛЧЫ АЖААЛГА КАССАЗЫ.

ШИЛЧИДИИШКИН-БИЛЕ

Ажаалга кассалары чүгле салыкчыларның боттарындан акшаны хүлээп ап турар эвес, харын база туда санашпайн, шилчидиишкин-биле база салыышкынны хүлээп ап турар.

Салыкчы кижиниң акша салыры-биле ажаалга кассазынга ыяап-ла баары албан эвес. Ол бодунуң бүдүрүлге, албан черинiң азы организациязының бухгалтериязынга бодунуң ап турары ажыл телевиринiң кезиин ажаалга кассазында салыышкынының счёдунче ай санында шилчидер дугайында билдириишкинин киирип болур.

Билдириишкинге шилчидиишкинни кайда ажаалга кассазынче база кайы хуусаада шилчидерин, кайы хире түңге болгаш кандыг счётче чорударын айыткан турар ужуралуг. Бир эвес ажаалга депгеринiң счёдун оон мурнунда ажытпаан турган болза, счёттуң номериниң турар черинге— «чаа» деп бижип каар. Ажаалга кассазынга салыкчы кижи эң баштай чеде бээрге, оон счёдунга шилчиткен бүгү түңнерни оон көргүскен ажаалга депгеринге киир бижиир, а чаа ажыткан счёт болза, чаа алган ажаалга депгеринге киир санаар апаар.

Туда санашпайн, шилчидиишкин-биле акша салыры салыкчыларга уламна таарымчалыг байдалдарны тургузар болгаш олар ажаалга кассаларынга барбайн турган-ла боттарының кампалгазын немеп албышаан, үнелиг эт-херекселдерни садып алырынга, туристи алп-чорук кылырынга эргежок чугула түңнерни чыып ап болур.

Боттарыңарның үе-шагыңарны камнаңар! Туда санажылга чоокка, шилчидиишкин кылырын ажыглаңар!

ТЫВА АССР-НИҢ АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

ЭГААР

Бөгүн республикага эдир булуттаар, чагбас, дүне 9—14, а чамдык черлерге 2—7 градус чылыыр, хүндүс 22—27 градус, а чамдык районнарга 15—20 градус чылыыр. Кызылга чагбас, дүне 12—14, а хүндүс 25—27 градус чылыыр.

МОСКВА АРТИСТЕРИНИҢ КОНЦЕРТИ

Августуң 10-да республиканың көгжүм-шин театрынга Москваның М. Горький аттыг үлегерлиг уран чүүл театрының артистериниң концерти болуруун чарлап турар.

Концертке РСФСР-ниң алдарлыг артистери: Л. Кудрявцева, Р. Максимова, Л. Стриженова, артистер—И. Акулова, М. Басов, С. Десницкий, Г. Кочкажаров, В. Галюзов, А. Дик олар киржир.

Концерттиң программазында: сценажыткан көрүүлүглер, ырылар, театрның шилеринден романстар.

Эгелээри —20.00 шакта. Билеттерни театрның кассазында садып турар.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕР ХҮЛЭЭП АП ТУРАР

КЫЗЫЛДЫҢ ҮЛЕТПҮР САДЫЫ будурүге черинге практикалап тургаш, садыгжының болгаш кладовщиктиң мергежилиинге өөренир кижилерни чыырын чарлап тур.

Кызыл хоорайда кинр бижиткен болгаш ортумак билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

Айда-ла 54 рубль стипендия бээр болгаш өөрениринiң хуусаазы 6 ай.

Өөредилгени дооскан кижилерни Кызылдың үлетпүр садыгаларының магазининерiнче ажылдадып чорудар.

КЫЗЫЛ ҮЛЕТПҮР САДЫЫНЫҢ АДРЕЗИ: Октябрьская кудумчу, № 29 бажың, телефон № 2-42-49.

ГАЗТЫ АЖЫГЛААРЫНЫҢ ЧУРУМУ

Кажан күннүг газ плитазын кыпсы каан турда, агаарга газтың кыйкаңындан чамдык продуктуар үрелип, чыт-оус тыптыр. Ындыг холушкак продуктуарның составы оолгаш хемчээли-даа газ плиталаарының кывар черлерiниң конструкциязындан эвес, харын плитаны канчаар ажыглаарындан оваа хамаарыжыр. Дыка хөй түүдер кижилериң газты канчаар ажыглаарындан хамаарыжыр. Хөй-хөй кижилер газты дүрүм ёзугаар ажыглавайн турары олдынгыр. Аъш-чем өлеткээрде, олар плитаның газ кывар черлеринче суг төгер азы аъш-чем артыы-биле хырлендирер болза, газ четче кывыстынмас, ооң чалоыыжы саргарып, ыштыг-бустуг апаар.

Ол ышкаш калбак дүүтүг сава газтың кывар черинче агаарның эртип киреринге шаптыктаар. Ынчангаш газ кывар черни хырлендирип, олче агаарның эртерин бергедетпес болза эки. Газтың кыварының үезинде сарыг чалбыышты болдуюас. Ол ышкаш кухняны агаарладырып база үтүп болбас. Чылдың чылыг үезинде кухняның согазын ажытпаш, агаарны дүрген арыглаар херек. Кажан соок болур болза, форточканы бичии ажыдар болгаш ынчан агаар үнер черден газ кывысканындан тывылган хоралыг үүлдер дораан-на үне бээр.

Газ плитазы хып турар үеде өрээлдериниң эжиктерин ыяк хаап алыры чугула. Бир эвес квартирада бичии уруглар бар болза, кухняның эжиин эки хаар болгаш өрээлдерже газ артынчызын киирбези чугула. Газ хып турда, бичии уругларны кухняга тургузары күзенчиг эвес.

Садыгда чаа хевириниң газ плиталары көстүп келген. Оларның тургузуу база чаа. Газтың кывар черлериниң изидери аңгы-аңгы кылдыпган. Чижээ, оон ийи үдү аналала кывар, бирээзи күштүг изидер, база бирээзи—ындыг улуг эвес күштүг кывар. Ындыг плиталарда ийи духовка шкавы база бар болгаш духовканың адакы кезээнде далгандан чем быжырар чер бар. Духовканың үстүкү кезээнде—эътти быжырар болгаш шипээш, өрттедир чер база бар.

Кол кывар черни ажыглаар дизе, баллонда азы газ дамчыдыкчызында газты ажыдар, терморегуляторунуң тудазын шак согунунга удур, «10» деп санга дужааштыр долгаар. Духовканың эжиин ажыткаш, оон адакы кезээнде үтке шакап отту чедирер. Оон соонда термоэлектромагниттиг айыыл чок кнопказын баскаш, ону 10—30 секунда иштинде тудуп турар болгаш духовканың дүвүнде үттен газ хып турарын хынап көргеш, дораан-на оттуг ыяштыг чайладыр. Бир эвес газ кывыстынмаан болза, кнопканы улам күштүг баспышаан, катап кыпсыр апаар.

Газ плитазының эът быжырар черни ажыглаарда, терморегуляторунуң тудазын баскаш, ону шак согунунуң үүнче тудур долгаптар. Оон соонда демги-ле чүрүм ёзугаар ону кыпсыр.

«Газ ажыл-агыйында аймыл чок чоруктуң дүрүмнерин» ёзугаар оожың иштинге оңр 50 литриңг баллонун азы ыяк 27-27 литриңг баллоннарын, оңрээзин күралвыр кылдыр тургузуп болур.

Артык баллоннарны подваларга, кажаа иштинге ыыжаан болбас. Бажың иштиниң температуразы сельцийниибиле 5-тен өскен оолоос үжурлуг. Бажың иштинге баллоннарны газ плитазындан 0,5 метрден, одаага радиаторундан—1 метр болгаш суугуларның одаар аксыдан—2 метрден эвээш эвес ырак тургузар.

«Балтика» дээ регуляторну баллонның клапанынга кедиреринiң мурнунда оон ыяк дуглаттынарны ыяап-ла хынаар херек. Регуляторуң дээрбээ клапанга хей-даа эртпээн, дыңыг кылдыр кедиртинер үжурлуг. Дуглаар ошлээктi келерни чеңнээревес болгаш изоляция лентазы азы өске-даа материалдар-биле кылынадыр ораан болбас. Клапанга немелде дуңзаалаашкынны кылбас, саазын шарыптер, өске-даа түүлерни ажыглаан болбас. Редукторну клапанга кедирерде ону ийи холдан тудуп алгаш, баллонуң аксынга күш-биле билээп туюлунга чедир баскаш, салып каар. Оон соонда базымшкыны регулятору ажылдаарынга белен болур. Редукторуң «плажогун» ажыткаш, газтың үнүп турарын хынаары-биле чүпарсаван көвүү-биле чаап көөр. Бир эвес чүпар-саван көвүү өглешпээн турар болза, газты ажыглаан болбас. Газ ынчаар үнүп турар болза, бажың иштин доң-дораан салгынадыр, газты ажыглаарын хоруур болгаш 04 дугаарлыг телефон-биле авария албанын келдиртир херек.

Кызылдың хей-хей чурттакчыларында газ колонкалары бар. Чайның изиг үезинде азы хаттыг хүпперде газ колонказын ажыглап болбас. Колонканы агаарның изин намдай бергенде, кежээ азы эртен эрте ажыглап болур. Бажың иштинiң агаарының дашкаар үнүп турарын хынаар дизе, агаар үнер үткө оттан шаккап тудар. Бир эвес оттуң чалбыышчыгажы бажың иштинче дедир кывар болза, газ колонказын ажыглап болбас. Бир эвес серегтиниң оду бажыңдан дашкаар утлуг кывар болза, газ колонказын ажыглап болур. Хыналдаары ийи кэтап кылыр: колонканы кысырыының мурнунда болгаш прибор ажылдап эгелээн соонда 2—3 минута соонда хынаар. Агаар дашкаар үнмейн турар болза, колонканы доп-дораан өөрер херек. Үүге дээрге утарлыг газтан хорапанын болур. Утарлаашкын кижиге хепертен болур, үүге дээрге оң газ өң-даа, чыт-даа чок болур.

Абыыл чок болурунуң дүрүмнерин сагывас чорук озалдавдактыг таварылгаларны болдурун болурун кижи бүрүзү ушас ужурлуг.

ТЫВАНЫҢ ГАЗ ЭРГЕЛЕЛИ.

КИНО

АВГУСТУҢ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дацгырактар болгаш аазаашкыннар» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чараш кыс болгаш араатан» 9.30, 11.20, 13.10, «Ол ыңдыг музыка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кино чыңдызы» 10.10, «Бот чорда оглуу» 11.30, 14.20, 17.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Алеша Птицын чаңчылга өөренип тур» 16.30, «Дүргүн» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Чүс өөрүшкү азы улуг ажыдыышкынныг ному» 12.00, «Чурукчуунуң кадайының портредин» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АВГУСТУҢ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Петезегедеп илерээн» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Командирниң кызы» 10.00, 11.50, 15.00, Дацгырактар болгаш аазаашкыннар» 17.10, 20.10, шактарда.

«ВОСТОК»: «Ыржым алгыы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Санатруктуң бажы» 18.30, 20.30 шактарда.

ЯРОСЛАВЛЬ. Күрүнениң Ф. Г. Волков аттыг академиктиг театрынга Ю. Черняктың «Күзелдериң боттанышкыны» деп шиизиниң баштайгы көрүлдези болган. Ярославль журналист болгаш драматург Кара эвес хөрээнүүг черниң амгы суурунуң дугайында чаа теманы шилип алган.

Шииниң кол маадыры —колхоз даргазы Анастасия Доронина; ол бодунга-даа, өскелерге-даа негелдиг, четпестерге удур чаныш-сыныш чок демисежир эрес тураскорүктуг кижи. Удуртукчу кижиниң ындыг чаагай мөзү-шынарлары чаңгыс суур чурттугларының сеткилинге таарышкан, ынчангаш ол хүндүткелди чаалап алган болгаш колхоз хожудаңгай турганынан мурнакчыларның одуруунче кирген.

Театр ол чаа гжылын Кара эвес хөрээнүүг черниң чазартыкчызы, көдээниң күш-ажылчы кижизинге тураскаадып, уран үүлдүң фестивалынга көргүзер.

ҮУРУКТА шииден бир көргүзүг.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ фотозу,

ҮУРУКТА: лириктиг грузин ырларның болгаш орус романстарның кайгамчыктыг күүседикчизи Грузин ССР-ниң улустуң артизи, эстраданың сурагжаан ыраажызы Нани БРЕГВАДЗЕ—концертте күүседилге үезинде.

С. ЭДИШЕРАШВИЛИНИҢ фотозу.

СЭТА.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Теле Видение

АВГУСТ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Күрүненин Н. Осипов аттыг орус улустуң үлегерлиг оркестриниң концерти. 9.30 — «Оттурукчу». 10.00— «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!». 11.00— «Кадыкшыл». Эртем-пентереддиг программа. 11.45 —«Эртенги почта». Музыкалыг программа. 12.15—«Көдээге дамчыдылга». 13.15—«Музыка киоскузу». 13.45 — «Огурчиктиң солун ужуралдары». «Үш банана». Мультфильм. 14.15—М. Анчаров — «Болур-болбас дугайында эртем». Москваның М. Ермолова аттыг шин театрының фильм-шиизи. 16.15 — Бөгүн — Тулугжупун хүнү. ССРЭ-ниң монтаж болгаш тускай тудуг ажылдарының министри Б. В. Бакин-биле беседа. 16.30—16.45— Чапсар. 16.45 «Силериң чагаалаарынар ёзугаар». Тудугжунуң хүнүнге уткуштур музыка программазы. 17.30 — «Кино ала-чоруктарының клуву». 18.30—«Делегей панорамазы». 19.15 — «Мээң чассыг болгаш эргим аңым». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —«Документалдыг экран». 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.45—«Серенада». Музыка-литературлуг композиция.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20—«Тиилекчилер». Фронтучу өөңүктер клуву. 15.50 — «Р. Ибрагимов ырлаар». Фильм-концерт. 16.05 — «Чавырлыышкынга удур чажыт дайын». Документалдыг телефильм. 17.05 — «Петькиниң сургуулдаары». Мультфильм. 17.25 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 17.55 — «Талант». Хей сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги серия — «Чогаадылгаларның бүгү делегей конторазы». 19.05 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң допчу намдарывыс». «1951-ги чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Огородчу-элчигенчигеш». Мультфильм. 20.15 — «ГДР-ниң паркталары». Документалдыг телефильм. (ГДР). 20.45 — Подольскиниң машина кылыр заводунуң ыры болгаш танцының улустуң ансамблиниң концерти. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Таныттынмас салгакчы». Уран-чечен фильм. 23.00 — 00.30— Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва) —«Динамо» (Киев). «Торпедо» стадиондан дамчылдар.

АВГУСТУҢ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50— «Кино алиорукгарының клуву». 9.50— «Мээң чассыг болгаш эргим аңым». Уран-чечен фильм. 11.35 — Телемедээлер. 11.40—15.40— Чапсар. 15.40 — Индияның артистериниң оюну. 16.25 — «Билир болгаш кылып билир боз». Школачыларга эртем-билиглиг программа. 17.10—17.25—Чапсар. 17.25 — «Чалыыларның чогаадылгазы». Тёп телевиденнеңниң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларның Улуг хорунуң концерти. 17.55— «Чурукчулар дугайында чугаалар». Совет плакат мастерлери.

КЫЗЫЛДАН

18.25— Мультфильм. 18.35— Телемедээлер. 18.50—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.55— Партияның планнары — улустуң планнары. «Дуржулганың турар чери— Коряжма». Котластың саазынцеллюлоза комбинадының ажылының дуржулгазының дугайы. 19.25 —Футбол дугаында допчулал. 19.55 — «Эриктер». Хей сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— 23.25 — Бокска ССРЭ чемпионады. Донецкиден дамчыдылга. Ол тоштеп соонда—Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Весныхиниң хоозун бодалдары» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 13.05 — «Оттурукчу». 13.35 — Узбек телевиденнеңниң болгаш радионуң камерлиг оркестриниң концерти. Ташкентиден дамчыдар. 14.05 — Ынак шүлүктер. 14.35— Адыгейниң «Кальмас» деп танцының күрүне ансамблиниң концерти. 15.20— Эртем амыдыралы. 15.50—Телемедээлер. 16.00—18.25 —Чапсар. 18.25— «Бистиң садывыс». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.55— «Азия төвү». Информация-публицистиг программа 19.25 — Мультфильм. 19.30— «Уран номчулга». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Кажар хойжугаш дугайы». Мультфильм. 20.15 — «Дүвүрөөзиниг Америка дугайында репортаж». Документалдыг телефильм. Автор — В. С. Зорин. 20.35—Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады А. Умировтуң (Душшулуур) оюну. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—22.40 — «Төрээн ховулары». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Шетинкив болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партий-ге амыдырал болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кадрэ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун неделяда барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1862.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдөлиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкив болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00928

Бүгү чүрттарның пролетарийлери. каттыжынаб!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 185 (11983) | 1982 чылдың август 10, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеш.

ШУПТУ—МАЛ ЧЕМНЕРИ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ СУББОТНИГИНЧЕ!

СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому августуң 14—15 хүннерин ниитиниң малынга чемнер белеткээриниң талазыбиле бүгү республиканың субботниги кылдыр чарлаан. СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому коммунистерни болгаш комсомолчуларны, будурүлге, албан черлериниң ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын, республиканың бүгү чонун бедик патриотизмин илередип, мал чемнерин белеткээриниң субботнигинге эң-не идепкейлиг киржип, субботник хүннерин бедик будурукчүлүг күш-ажыл-биле эрттиреринче кыйгырып турар.

Партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организациялары, совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери субботнықтың киржикчилериниң бедик организастыг болгаш будурукчүлүг ажылдаарынга эргежок чугула бүгү байдалдарны тургузар хүлээлгелиг.

Шупту—мал чемнери белеткээриниң субботнигинче!

«Шын» солун **КҮШ-АЖЫЛЧЫН АЛДАР ТУГУН** бөгүн Хүдер-оол Дамдынович Иргиттиң өг-бүлезиниң сигенчи звенозунуң чедиишкинниге тураскаадып көдүрдү.

Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң бо хойжузу 20 тонна сигенни кезип белеткээр социалистиг хүлээлгезин 29 тонна кылдыр күүсеткен.

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ: кижи бүрүзү идепкейлиг киржир

САРААТТАР АМ-ДАА НЕМЕЖИР

Барыын-Хемчик район совхозтарында мал чеми белеткээр бригадаларның аразында организастаан социалистиг чарыштың сөөлгү үш он хонукта улаштыр тиилекчизи болган «Барлык» совхозтуң Шөлде-Тейде Кек-оол Ботчукович Саая удурткан бригаданың механизастаттынган звенозунга эрте чеде бердим. Ында ажыл-иш хайыышкынның чоруп турар болду. Сараат кылган кижилерни көрүп, оларның ажылының эки түннелдиг болуп турарын Кек-оол Ботчукович-биле чугаалажып олурувуста, ында ажылдап турар кижилер бир сараатты салып доозупту.

Бо механизастаттынган звенону партия кежигүнүнге кандидат Анатолий Хомушку удуртуп турар. Кыска үе иштинде 8 тонна сигенни сарааттап алган. Звенода 11 аныяктар бар. Олар боттарының онаашкан ажылынга кызымак, ак сеткилдиг оолдар. Сараат салыр МТЗ-50 тракторнуң башкарыкчызы Кызыл-оол Монгуш эрткен чылын механизаторлар ортузунга организастаан социалистиг чарышка чемпион болган. Ол 1646 этелон ганы ажылдап кылган, бо чылын база ооң дулак чок ажылдап турар. Саная Хертек биле Сүрүң Саая МТЗ тракторларлыг, сигген кезеринин хүп нормаларын 140-150 хуулан кудулатпайн турар. Грабль сөөрткен МТЗ-лерде Виктор Хомушку, Анатолий Хомушку олар сигенни саат чок бөлүп, волокушалыг МТЗ-лерде трактористер Сергей Саая, Борис Хомушку олар сараат салыкчыларынга сигенни үзүктел чок эккеп турар. Бо звенонуң сиген белеткээр планы 700 тонна, ам кылып алганы 650 тонна. Артканын август 10-да доозуптар, харын-даа 100 тонпаны ажыр күүседир соруулга салган.

Звено бүрүзү тус-тузунда планнарлыг. Планнарның база-ла ажыр күүсеттинип турары ында ажылдап турар кижилерниң ажылындан алдеп.

Бригада ниитизи-биле 1351 тонна сигенни белеткээр планныг. Ам бо хүннерде 1150 тоннаны белеткээн. Боттарының планын бо айның 10-да доозарын олар шинтирлеп алган. Владимир Хертектин удуртканы звено 40 тонна планындан 35 тоннапы. Садыгжы Хомушкунуң звенозу 45 тонна сигенниден 35 тоннаны кылып алгаш, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

Бригаданың эки түннелдерни чедип ап турарының кол чылдагаавнары —ында звенолар аразында социалистиг чарышты организастап, оон түннелдерин чедип хонуктап үндүрүп, мурнакчыларны шаннап, мактап турарында.

Шөлде-Тей бригадазында хүнүң-не 60-80 тонна сигенни кестинген, 5-6 чедир сарааттар немежип турар. Бо чылын ында сигеннин үнгени эки. Баштай ажаан алган тарымал меде шөлдерин чайын эки суггарганындан ийги ажаалданы алыр четкен. Ол ажылдарны бүрүнү-биле доосказ, август 15-тен эгелеп силос салырынче киреринче кижи болгаш техника күүнү белеткеп турар.

Н. САЛЧАК.

РОССИЯНЫҢ ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

ВОРОНЕЖ. Хохольск районда «Великий Октябрь» совхозтуң тараажылары күрүнеге тараа садар планын областа бир дугаарында күүсеткен. Оң ийи мун ажыг центнер чаагай кызыл-тасты күрүне шыгжамырынче олар урганнар. Мурнакчы ол ажыл-агыйның ишчилери алды мун центнерден эвээш эвес горохту, чинге-тараяны, арбайны садарын хүлээнип турарлар.

Доңгун үстүнде ховударда тараа ажаалдазы, агаар-бойдустуң байдалдары таарымча чок болза-даа, бедик темп-биле чоруп турар. Комбайнирлы ыяк кыллыр белеткээн, подберщиктер-биле бүрүн дериттинген. Кескен тарааны дораан кургадып турар, ону боттандырарыбиле түскай кургазылга черлерни ажыктан.

ЯРОСЛАВЛЬ. Күзүн чажар көк-тараяның болгаш кызылтастын ажаалдазынче областың тараажылары киришкеннер. Июньда эрткен сооктар тарах культураларының быжарын барык үш неделя хире сонгаарлаткан-даа болза, ажаалданы ол кыска хуусаала доозар дээн лайынчы соруулга тараажыларның мурнунда салдынган. Тарааны ангылап ажаар аргаже ажыл-агыйлар шилчээн, ындыарга бо чайның байдалдарынга техниканы ажыктыг ажыглаар, өстүрүп алган дүжүттү бүрүнү-биле ажаап алыр арганы берген.

Областың бүгү-ле колхозтарында болгаш совхозтарында тургуетунган ажаалда-транспорт комплекстеринде септекчи бригадалар быжыглаттынган. Чаа дүжүттү болбаазырадырын дүргедир арганы күүзү улгаткан шаннар берип турар.

КУРСК. Курск областың бүгү-ле районнарында тараа культураларының ажаалдазы массалыы-биле эгелээн. Бо чылын дүжүттүң үнгени эки болган. Чангыс-даа тараа кагбас, ону бүрүнү-биле шыгжамырже урар — курскинин тараажыларының кол соруулгазы ол.

Колхозтарда болгаш совхозтарда тараанын чидирии-биле демиселдиң кол чепсээ— хыналда бастырылга болур. Ажаап турар участогунда дүжүттүң кайы хире болурун эки билир комбайнер бүрүзү бастырылганы чүгле эки шынарлыг чорудар дээш оралдажыр. Ындыг арганың ажыктыын Беловск, Суджан, Обоянск болгаш өске-даа районнарның ажыл-агыйларында байдалдар бадыткаан, ында гектар черден 40—45 центнер күзүн чажар кызыл-тасты ажаап ап турар.

КУРГАН. Областың механизаторлары горох ажаалдазынче киришкеннер. Областың мурнуу ажыл-агыйларында тарааны дорт бастырып эгелээн. Дүжүттүң чидирин болдурбас дээш тараажылар бүгү-ле аргаларны ажыглап турарлар. Безилде биле болдурулгенин аразында хуусааны олар узатпайн турарлар.

«Россия» колхозту чижекке ап көрээлинер. Оон ишчилери ында бар 600 гектар черниң бирээзинден-не 25 центнер тараа-бобы культураларын алыр соруулгалыглар. Курган областың көдээ ишчилери горохтуң экономиктиг ажыын практика кырында бадыткап көргүскеннер. Саванны база малга тергин эки чем кылдыр белеткеп берип турарлар.

(СЭТА-ның корр).

БҮРҮН КИРЖИЛГЕЛИГ

Мал чемнин куралавырлаар дугайында чарлаттынган шалыпчы айда улам соруктуг ажылдаар дээш, «УТКА 25 чылы» совхозтуң бүгү ажылишчилери албан, организация коллективтери ол ажылда хаара туттунган. Совхозтуң Арыскан салбырында ажыл-агый эргелекчизи коммунист Б. К. Анай-оолдуң удурткаңы будук-бүрү белеткээр ажылда суурнуң чурттакчылары, түстүс коллективтер соксаал чок киржилгелиг.

Бо чылын салбыр 100 тонна будук-бүрү бооңдактаар планныг. Амгы хүннерге чедир 84 тонна будук-бүрү белеткеттинген. Оларны хойжу кыштагларда чедирген, курганган. Хоочун тракторист Танов Чульдумнуң будук-бүрү бооңдактаары кымдан-даа эки. Комсомолчулар Айлана Бадынам, Надежда Чомей-оол, Ооржак Кара-оол, Хомушку Картыг-оол, сарлыкчыдардан Иргит Өлчей хүн нормазын ажыр күүседип, шудургу ажылдап турарлар. Ак-Чыраадан Тоолайлыг бригадазы 13 тонна, сарлык кадарчылары 20 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп алганнар.

ДҮРГЕДЕТКЕН

шуң ажыл-агыйлар аразында чарыштың бирги черии ээлээн. **Ол совхозта малчыннардан Хертек Болай-оолдуң** өгбүле звенозу 8. Маныкай Көкоол 13, Николай Салчан 16 тонна сигенни белеткээш, мурнакчылар болгулаан. Комсомолчу-аныяктарның мал чеми белеткээр тускай звенозу 50 тонна сиген белеткээр онаалда алгаш, ам 26 тоннаны сарааттаан.

Кызыл районда «Көк-Тей», **«Х Улуг хурал»** совхозтар мал чеминиң белеткелиниң техниэин база-ла дүргедедип турар.

К. МААДЫ.

ХООРАЙЖЫЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Ниитиниң малынга шеф дузазы-биле чем белеткежип бээр чугула кампанияга найысылал Кызылдың будурулгелери, албан организациялары идепкейлиг киржип турар. Амгы үеде хоорай чоогунун совхозтарында кызылчылардан мун хире кижи сиген шөлдеринде ажылдап турар. Июль төнчүзүнден эгелээш августун баштайгы неделязында суггур чаашкынар чаап туруп-даа, олар ол-ла үеде ийи чүс ажыг тонна сигенни совхозтарга белеткеп берген. Ниитизи-биле 393 тонна сигенни белеткээн, ажыл күжениишкинниг уламчылавышаан. Эрткен чылдың ол-ла үези-биле деннээрге шеф дузазы-биле белеткээн сигеннин хемчээли чээрби тонна хөй боон турар.

Кызылдың чамдык будурулге, тудуг бригадазы албан организацияларының коллективтери бо талазы-биле бердинген даалгаларны ажыр күүсеткеш, сиген шөлдеринде ажылын үргулчүлевишаан. Чижээ, республиканың Статистика эргелелиниң коллективи «Х Улуг Хурал» совхозка он тонна сиген белеткеп бээр планын 16,5 тонна кылдыр ыракта ажыр күүсеткен. «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи болгаш «Тывэкодээ тудуг» трестиң эргелел аппарадының ажылдакчылары Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунга дараалаштыр он база он алды тонна сигенни белеткеп берген. Сельхозтехниканың Күркомитединиң ажылчыннары болгаш специалистери «Х Улуг Хурал» совхозка сиген белеткеп бээр даалганы багай эвес күүседип турар.

Чарлаттынган шалыпчы айда ниитиниң малынга четчир санныг чемни белеткээри, ында идепкейлиг киржири бүдүрүлгенин база кижи бүрүзүнүң чугула херээ турбуже, чамдык коллективтер бо талазы-биле берген даалгаларны күүседиринге багай киржип турар. Ылангыя Тываның электри четкилериң, «Тывэкодээ тудуг» трести, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынын, Кызылдың эът комбинадын, Аъш-чем улеспурүнүң министерствозун болгаш өске-даа коллективтерни ындыгларга хамаарыштырып болур.

Ажыл-агыйларга шеф дузазы-биле сиген белеткеп бээр даалгаларны күүседип болур аргалар кызылчыларда бар. Сигеннин үнүшдүжүү бо чылын эки. Ынчангаш кол чүүл ажылга бедик организастыг чорукту чедип алыры, темпинии бедидери болгаш хун, шак бүрүзүн чеп ажыглаары болур-дур. Ынчангаш хоорай чоогунун совхозтарынга мал чеми белеткеп бээр даалганы долдур болгаш ажыр күүседири —кызылчыларның бо хүннерде бир чугула соруулгазы болур.

НОГАА КОНВЕЙЕРИ

ЛЕНКОРАНЬ. (Азербайджан ССР). (СЭТА-ның корр. К. Шахвалиев). Республиканың эрткен чазын эрте быжар капустаны дыка хөйнү ажаап алганы ногаа будурер тускайыттынган ажыл-агыйларының огородтарында дүжүт ажаалдазы эгелээн. Помидорлар, баклажаннар, болгар перец быжкан. Оларны база ажаап эгелээн.

Эрткен чылдарның арга-дурыулгазын ажыглап туруп ногаажылар «Огород-магазин» деп конвейерни ажылын дүргедеткен. Ногааларны сыптардан алган дораан магазиннерниң баартыктарынга аппарып чедирер деп кереэни совхозтар садыг будурулгелери-биле чарып алганнар. Ажыл-агый будурүнде магазиннерден чагыглар кирген, оларга чугула продукция чеже херегин ында бүрүн бижээн. Ажаалда үезинде ногаа өстүрер ажыл-агыйларда садыг организацияларының диспетчер пунктуларынга тургустуна бээр. Ногаа сөөртүү-биле херек апарган автомобильдер-биле совхозтарны ол хандырып, оларның чудурулгезин хайгаарап, баар черлерин тодаралып турарлар. Белеткел будурулгелери болгаш консерва комбинаттары дуң-хүн чок ажылдап турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле А. А. Середкинни шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың ажыл-агый хөлбаштыр Александр Александрович **Середкинни** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕҢДУМЕ.

Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың август 6.

Мөңгүн-Тайгадан медээлер

СИГЕНЧИ БРИГАДАЛАРДА

«Малчын» совхозтуң механизастаттынган сигенчи бригадазы Ак-Чыраадан 1200 тонна сиген белеткээрин хүлээнген. Механизаторлар болгаш хол кадырлыг сиген кезикчилери бо хүннерде 405 тоннаны белеткеп сарааттаанар.

Бо чугула ажыл-ишке тракторист Владимир Сандык, прессчи Василий Дагба олар хүн нормазын доктаамал ажырып, эки ажылдап туруларлар. Хол кадыыры-биле сиген кезер звено (удурткучузу Шоожу Хурал) 30 тонна сигенни кезип пресстээннер. Хол кадыырлыгдардан хоочун Сотпа Сарыг-оол, комсомолчу Владимир Конгар олар сигенчилер ортузунда социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

МАЛЧЫННАРНЫҢ ЭГЕЛЭЭШКИНИ

Ол-ла совхозтуң Тоолайлыг хойжу бригадазының (бригадири коммунист Нүржүт Кара-оол), сарлыкчылар бригадазының малчыннары (бригадири Дастан Сарыг-оол) Тес-Хемниң Ак-Чыраадан сиген белеткеп алыр дээш чаңгыс кижи дег организастыг киргеннер. Тоолайлыгның өшкү кадарчылары Хомушку Түмүнүң коллективи (бригадир К. Минчиир-оол) 40 тонна будук-бүрү кылыр ужурлуг. Олар үе планын 43 тонна ажыргаш, ажылын ам-даа уламчылавышаан. Андрей Сенди Арыскан ортумак школаның башкылар, ажылчыннарын башкарып турар. Ооң коллективи 4,5 тонна будук-бүрүнү белеткээш дужааган. Харылзаа салбыры (начальниги коммунист Ульяна Садак) бо ажылда идепкейлиг киржип, 3 тонна будук-бүрү белеткээн. Коллектив бүрүзү планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсетсе-даа, ниитиниң малынга элбек чемни белеткээрин уламчылавышаан.

Т. ОЧУР-ООЛ.

МУРНАКЧЫ ХОЙЖУ

Бо чылын Ак-Чыраа девискээринден «Малчын», «Мөген-Бүрен» совхозтарның хойжулары сиген белеткеп алырынче мурнуку чылдардан идепкейлиг киргеннер. Хойжу сигенчилериниң мурнуку одуруунда «Мөген-Бүрен» совхозтуң аныяк хойжузу коммунист Семён Иргит бүзүреледиг чоруп турар. Ол кыска үеде 5 тонна сигенни пресстээш, ам Мөген-Бүрен хемниң эриктериниң тус черниң малынга тааржыр агы-кангыны, кадар оътту кезип белеткеп турар.

ДЕМНИГ АВАШКЫЛАР

«Малчын» совхозтуң ажылчыннарының хоочуну Шоожу Хуралдың өг-бүлезиниң ажыл-ишке кызымаан чаңгыс чер чурттугларыбилир. Ол ам совхозтуң Ак-Чыраада сигенчилериниң аразында ажылдап турар. Сиген сезону эгелээнден бээр Ш. Хурал 10 тонна сигенни белеткээш, төрөөн совхозунга дужаган.

Юлия Биче-ооловна Шоожу Ак-Чыраада сигенчилер бригадазынга ам 6 чыл улаштыр поварлап турар. Хөй уругларның иези, шалын, кежээ кижиниң кылган чемининиң шынары эки деп сигенчилер мактап чугаалажырлар.

Ю. Б. Шоожу уругларын ажыл-ишке чажындан-на өөредип турар. «Ооң улуг уруу Урана ам ийи чыл улаштыр дузалакчы поварлап, сигенчилериниң аяк-савазын кончугарыг байдалга тудуп турар. Алды классчы оглу Анай-оол бригаданың сигенчилериниң хлевин быжырып, сигенчилерге «амданныг холдуг быжырыкчы» диртип мактадып турар.

А. БЕГЗИ.

Күш-ажылчы чаагай чаңчылдарлыг ажылчыннарның мурнакчы отряды-биле «Тыва кобальт» комбинадында О. Монгуш ажылдаала беш чыл болган. Ол маңаа ажылчын болуп быжыккан, СЭКП кежигүнүнге кирген. Ынчангаш кобальтылыг Хову-Аксы аныяк кижиниң салым-чолунун, аас-кежиниин,.. амыдыралчүрттелгазының сууру болу берген.

Бедик мергежилдиг электрослесарь Олег Монгуш күш-ажылдың будурукчүлүүн бедидип, социалистиг хүлээлгелерни эки күүседип, эш-өөрүнүн мурнунга мактадып турар.

ЧУРУКТА: электрослесарь О. Монгуш.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

БЕДИК ҮНЕЛЭЭШКИН

ПРАГА. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы Л. И. Брежневтин ЧКП ТК-ның Чингине секретары, ЧССР-нин Президентизи Г. Гусак-биле Крымга найыралчы ужуражышкынының түңнелдерин ЧКП ТК-ның Президиуму көрген болгаш бедии-биле үнелээн. Ук ужуражышкын аку-дунма ийи чурттуң коммунистиг партияларының болгаш улустарының бузулбас чаңгыс эптиин, үзелбедалларының бүрүн чаңгыс эптиин база дагын бузурелдиг көргүскен деп, Прагада парлаттынган албан хуузунун дыннадыышда чугаалаан.

Эштер Л. И. Брежнев биле Г. Гусактың Совет Эвилелиниң чехословак партия-күрүне делегациязының аян-чоруунун соонда болган амгы ужуражышкыны ССРЭ-нин болгаш ЧССР-нин аразында найыралды, эвилелди база бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ындай хамыладырынга чаа чугула изиг бериишкини болуп турар. ЧКП-нин болгаш бистин социалистиг күрүневистия ол быжыг болгаш өскелиш чок политиктиг шугуму Чехословак Социалистиг Республиканың улустарының амыдыралчы эргелекчиктерынга таарыжып турар.

Ийи чурттуң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгазының оруу-биле чаа базымнарның эргежок чугулазын ЧКП ТК-ның Президиуму бижаан айыткан.

АКШ-тың империалистиг бөлүктери ССРЭ-ге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга улур политиктиг база экономиктиг ыйышкынын күштелдирип турар мындыг үеде социалистиг дем каттыштырылгазының шугуму-биле социалистиг экономиктиг интеграцияны, экономиктиг харылзаларны улам ындай ханыладырының чугулалы өзүп турар. ЧКП ТК-ның Президиуму ол талалы-биле экономиктиг айтырыгдар дугайты дээди деңнелге ам болур чөвүлел хуралды онза чугула кылдыр санап турар.

Делегей харылзааларының амгы айылдыг хөгжүлезинге берлинген тодарадылгага ЧКП ТК-ның Президиуму бүрүн каттыжып турар, ындыг айылдың чылдагааны АКШ-тың администрациязының Варшава Керээзинин киржикчилерин кошкадырынче болгаш шериг күштеринин амгы барык дең байдалын бодунга ажыктыг кылдыр ,өскертиринче чүткүл салып турар авантюристиг үүлгедиишкиннери болуп турар.

Бот-эргелиг ливан болгаш палестин улустарга удур Каттышкан Штаттарга деткиттирген араатазыг израиль агрессияны чехословак улус киленгээшкин-биле бүрүү шаап турар. Агрессияны доп-дораан сокседырын ол шиитпирлиг негеп турар болгаш Чоокку Чөөн чүк кризизин Палестинаның араб улузунун, ол кавы девискээрнин бүгү улустарының эргелерин барымдаалап, политика талазы-биле ыяш болгаш чөптүг таарыштыр шиитпирлээрин деткиир дээш туржуп турар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының тускай сессиязынга көдүрүлген чаа совет инициативаларның, хамыктың мурнунда ССРЭ-нин ядролуг чепсекти бир дугарында ажыглавас деп хүлээлгезинин төөгүлүг ужур-дузалыын ЧКП ТК-ның Президиуму демдеглээн. Ол бедик харыысалгалыг базым Улуг Октябрьның тиилээнинин соонда баштайгы хүннерден эгелээш-ле, делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң бүгү төөгүзүнүң дургузунда амыдырала чайгылыш чок боттаның келген ленинчи принципиалдыг политиканың чаа балыткалы болуп турар.

Тайбынга кыжаның турар айылдар улуг, ынчалзажок дайын кыжаның болдурбайн бадырының аргалары улам улуг деп түңнелди ЧКП ТК-ның Президиуму бүрүн деткип турар. ССРЭ-биле, социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа күрүнелери-биле, бүгү-ле депшилгелиг болгаш демократтыг күштер-биле сырый эвилелге тайбын дээш, чепсегленишкинни дужүрер дээш, душкүүредиг чорукту чамырыддырар дээш долу шиитпирдиг чехословак улустуң бодалдары дайынны болдурбазының аргалары бар көрөзи-биле холбаалыг.

(СЭТА).

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Политэкономиктиг өөредилге

УЛАМ ХАНЫ ӨӨРЕНИР, САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ынай сайзыраңгайжыдар дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалын удуртулга болдургаш, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком, Ак-Довуракты бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында партия эге организациялары 1981—1982 өөредилге чылында партия, комсомол база ажылчы чонналрың экономиктиг өөредилгезин организастаар талазы-биле элээн ажылдарны кылып чоруткан.

Эрткен чылдың сентябрьда бүгү партия организацияларының хуралынга СЭКП Төп Комитединиң доктаалын чугаалашкаш, партия өөредилгезиниң байдалын анализтеп көрген болгаш ону экижиделериниң хемчеглерин ажылдан кылган. Дыңнакчыларның четчелээшкинин мурнуку чылдардан хынамчалыг чоруткан.

Партия, комсомол чырыдыышкынының системазынга эрткен өөредилге чылында 600 дыңнакчы өөренген, оларның иштинде 503 коммунист бар. Марксизчи-ленинчи теорияны өөренип турар коммунистерниң саны чылдың-на өзүп орар. Ынчангаш партия өөредилгези организастыг доозулган.

Өөредилге коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш ажылчы чонналрың политиктиг база күш-ажылчы идепкейин кедурериңге, социалистиг чарышты дээштиг организастаарынга дузалап турар. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде дөрт үс ажыг кижи киржип турар, 250 хире кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чедип алган. 377 коммунист бүдүрүлгеде ажылдап турар, олар шуптузу хууда чогаадыкчы планныг болгаш хүлээлгелиглер. Оларның иштинден автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачылар Х. Ш. Шахмуратов, М. Ф. Политов, А. А. Алексеев, комбинаттың транспорт цегинде чолаачы Е. М. Нешина, рудниктан өргүмнээр станогүүнүң машинизи К. Г. Ооржак, бөдүүн рудадан дагдүгү арыглаар цехтиң таарыштырыкчызы Ч. Х. Өлчей болгаш өскелер-даа эки ажылдап турарлар. Дыңнакчы коммунистерниң иштинде 80 ажыг чаартыкчы, 84 политинформатор, он чеди илеткелчи бар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудникте, транспорт цегинде, «Тыва даг-дүгү» эргелелинде «Делегейни чаартып турар өредиг» деп марксизм-ленинизмниң үндезиниверин өөренир школаларда (пропагандистери Г. В. Парамзин, З. М. Одинцева, И. С. Игнатьев), хоорайның иниити билиг школаларында, комбинат эргелелинде болгаш өске-даа коллективтерде «В. И. Ленин эртем, өөредилге болгаш культура дугайында» деп программалыг теоретиктиг семинарлар кичээлдери идей-теоретиктиг бедик дээдиргелге эртирип, СЭКП ТК-ның доктаалын партия эге организациялары канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны хуралдарга чугаалашкан.

Кыдыңган ажылдар-биле чергелештир партия, комсомол, экономиктиг өөредилгеде четпестер бар. Чамдык пропагандистер ам-даа хууда чогаадыкчы планы чок, материалдарны тайылбырлап тура, ону тус черниң азы бүдүрүлгениң ажыл-ижи-биле холбавас тавар ыдгалар тургулаан. Комбинаттың бөдүүн рудадан дагдүгү арыглаар цехте, энергоцехте, Ак-Довуракты автотранспорт бүдүрүлгезинде, № 15 механизация эргелелинде, Чаа Шагаан-Арыгның автобаазазының колонналында коммунистиг күш-ажылдың школалары чогуур дедиелге чедир ажылдаваан.

Партия организациялары партия, комсомол чырыдыышкынының болгаш ажылчы чонналрың экономиктиг өөредилгезиниң түңнелин анализтеп көрген, ында четпестерни чаа өөредилге чылында катаптавас, өөредилгени улам сайзыраңгайжыдар хемчеглерни адырын шиитпирлээн.

Т. КАЗАНЦЕВА,
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде парткомнуң политчырыдыышкын кабинединиң эргелекчизи.

МЕХАНИЗАСТААН КОМПЛЕКС

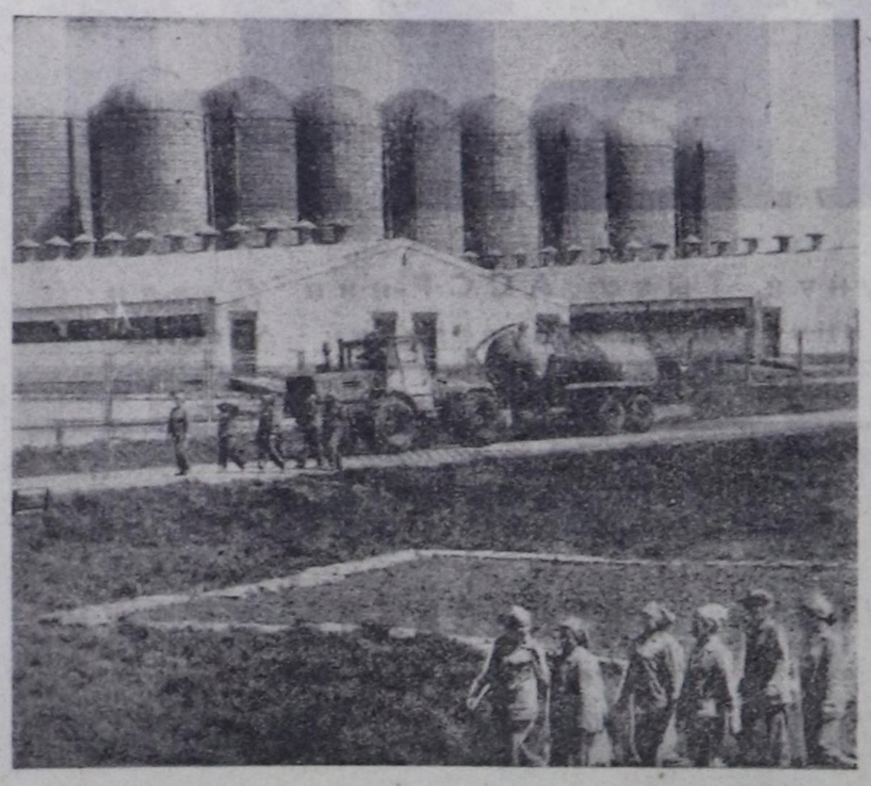

Мыйыстыг бода малды семиртир азыраар талазы-биле Молдавияда Кагульскийниң комплекизи. Индустрия технологиязынга ажылдап турар мал ажылының ыдыг бүдүрүлгелерин сөөлгү он чылда Молдав ССР-де 200-ту туткан, ажыглалга киирген. Ада-чурттуң эң-не болбаазыраңгай дериг-херекседери-биле оларны хандырган чорук бүгү ажылдарны механизастаар болгаш автоматчылдар арганы берген.

М. ПОТЫРНИКЕНИҢ болгаш А. СИМАНОВСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

МАЛ ЧЕМИНИҢ РАЦИОНУ, ЧЕМ БАЛАНСЫЗЫ

Хой чайгы одардан, бир эвес ук одар кандаваан болгаш хойну эки кадарар болза, оон организминге херектиг бүрүн чемни бир хүн ыттан аптар. Ук чемниң чемгир саны улуг иртке яйнкпе эмзирер хойга ортумаа-биле 1,4—1,5 кг. хире болур. 4—5 айлыг хураганнарга 1,0—1,2 кг. чемгир саң херек. Олар ол хиреии чайны безин боттары ыттап ап шыдавайн баар, ынчангаш оларга пемелде чем херек, барык 0,3 кг. хире комбикорм бээр апаар.

Бо дээрге чайны ыдыг, чүге дээрге чайгы одарга чүгле чемгир саны-биле чем четчир эвес, а янзы-бүрү бүдүмелдерниң саны-биле четчир. А кыжын янзы-бүрү чемнерниң холукелаазын бээр апаар, малдың эр-кызын, пазы-харын, бөөе-кызырын база болдаар болгай. Ол бүгүнү барымдаалавышпаан бир хонукта хойга бээр янзы-бүрү чемнерни хопуктуп рацнону дээр. Рационда ынап-ла бөдүүн, концентрат, минералдыг чемнер турар, а эмзирер хойларга чулуктуг чемнерни база киирштирер.

Дүжүт ажаалдазы доостуру билек, чаңчыл болганын ёзугаар, чыл саныида октябрь 1-ден эгелээш, келир чылдың дүжүт ажаалдазынга чедир чарыгдаар мал чеминиң балансызын кылган турар. Ук балансыга совхозтуң бүгү малдарының чүзүн санынга, а чүзүн иштинде эр-кызының, назыныиың ылгалы-биле (хой малга болза коданнарга чедир) чылда чарыгдаар бүгү мал чемни балансыга-даа айтыр, херек кырында кайда, чежезин-даа айтыр. Чедишпейн турар чемнерни кайыын алырын дугурушкаш, дораан сөөртүрүп организастаар.

КАЖААЛАРНЫ ЭКИ ЭДИЛЭЭР

Чурттуң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарда малга быжыг чем-суурну тургузары бирги чергениң айтырыы дээрэи биидингир. Мал ажылын хөгжүдер болгаш күрүнеге ени шыпарлыг мал продуктуларын садарда, мал чеминиң курлавырларын, оон оран-савазын баш бүрүнгаар эки белеткеп алыры чугула. Ол соруглаларны күүседири кедээ ажыл-ишчилерниң кол хүлээлгези болур.

Оон-биле чергелештир күрүнеиниң эт-хөреңгизин карак огу дег камгалаары база чугула айтырыгларның бирээзи. Бо талазы-биле Тес-Хем районнуң чамдык совхозтарында мал кажааларын канчаар эдидеп, ажаап-хайгаарап турарының дугайын бижикседим.

«Тес-Хем» совхоз районда улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Совхозта мал кажааларын ажыглап, эдилеп турарында четпестер хөй. Совхозтан О. Шынааже баар орук тавартыштыр кыштагларны көөрге мал кажааларының көрженин коптаргаш, кажаанын дээвирин ойташ, оон үндүр октапкан. Ону оон ыратпайн ол олчаан каап келгенинии уламыдан кажаа чер-биле деннежи берген. Ол чорук кажааларны ыридин баксырадыры кымгаада билдингир. Шак ындыг ажыл-агыйжы эвес чоруктарны оон-даа хөйну көрүп болур. «Чодураа» совхозтуң кыштагларында шак ындыг фактылар база бар. «Кызыгаар» совхозтуң малчынарры көрженин коптаргаш, кыжыч одаары-биле кургадыр чыып алыр улус.

«Тес-Хем», «Чодураа» совхозтарның малчынары ажыл-агыйжы эвес. Самагалдай суурдан болгаш совхоз төптеринден көржен коптарар шефчилер келирип мапап, боттарының күжү-биле ол ажылдарны кылбайн турарыи кончуг четпес.

Бир кыжын «Чодураа» совхозтуң Даг-Өдээ деп кыштага райпо коллективи шефтеп чеде бээрге, кажаанын көржени бозагазындан бедий берген, хөйлар ынаар кирер, үнерде үнген турар болду. Ону ол коллектив 2 хүн коптаргаш дооскан. «Тес-Хем» совхозтуң Тес унунда инек малчынарынга амыдырал-хандырыгга комбинадының ажылдакчылары шеф дузазын чедирери-биле чеде бээрге, кажаалардың ишти, дашты инек өдээ-биле хорумналган, кижидаа, мал-даа базары берге болган. Ону улуг бергедээшкинбиле аштап дооскан.

Т. КУҢГАА.

Амыдыралдың совет хевири

КЫЗЫМАК АЖЫЛДААРГА

Кызыл аэропорту. Хөлегеде кезек кижи чугаалажып ор. Оларның чугаа-домаанын утказы мени хаара туда берди.

— Москва, Делгелге, Мавзодей, Кызыл шөл...—дээш сестер дыңналгылаан турду.

— Кайнаар ужар-хеме манап ор силер?— деп, чанынга чеде бергеш, мендилешкеним соонда, сонуургадым.

— Республиканың аңгы-аңгы районнарындан келген беш чылдың шалыпчылары-дыр ийин—деп, оларның бирээзи харылай-дыр. — Москваже, Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезин көөр дээш бар чор бис.

Айтырымга харыы берген кижи шаандан тура танымрым Чагыр Чашович Кара-Донгак болду. Шөлээш черге олурупкаш, хөреңгиввис оң.

Он чыл бурунгаар ол Шуй суурнуң тудугларында, малчыннар турлагларында бажың, кажаа тутчуп ажылдап чораан. Каас, чараш Шуй суурну улам чаагайжыдарынга идепкейлиг ажылдап чораан хоочунналрының бирээзи.

Бир хүн Чагыр Чашовичиии конторада кел дээн. Колхоз даргазының кабинединде шупту даргалар олургулапкан болган.

— Силерге кодан хой хүлээдир бодап тур бис. Коммунист кижи силерге идегээр бис, малчыннап шыдаар сеп.

Ада-изигуурундан мал аразында өскен, оон-биле халбактанчыл келген кижи ол айтырыгта үр боданмаан.

— Бир тээ менээ бүүреп, кодан хой хүлээдир деп идеген турда, чөпшээрежир боордан башка өске чугаа чок. Хүлээнгени күштүг болгай. Кызмак ажылдаар апаар— деп, ол тодаргай харылаан.

Чагыр Чашовичиниң хойжулап эгелээн башгайгы чылының түңнели эки, көргүзүү бедик болган. Эрес-кежээ малчын чыл саныида совхозту күш-ажылчы чедишкинии-биле өөртүп, түс хойга опаштыр 95-тен өрү 108 чедир хураганы өстүрүп берип келген. Онгу беш чыадың сөөлгү шиитпиргиг чылы—1980 чылда төрүүр үс башка опаштыр 108 хураганны алгаш, чылдың социалистиг чарыжының тинлекчизи боон, хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

Хоочун коктуг... Чагыр Чашовичиниң бо чылгы көргүзүүлери база бедик. Түстен 105 хураганны дорукторуп, ук планын ажыр күүсеткеи. Күш-ажылга чедишкиннери-биле республиканың малчыннар наадымынга киржир эргени ап, аңаа шаңналды-даа алган. Наадымның байырлыг хуралынга Чагыр Чашович Кара-Донгакка. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты тывыспышаан, ону Москвада УАЧД көөр халас путёвка-биле шаңнаан.

Чугаа аразында оон чедишкиннериниң үндезини чүдел дээрзин айтыыптым.

— Кол-ла чүве кижиниң харысалгалыында. Малды чайын, күзүн эки семиртип алырында. Семис, шыырак мал белеп-селеп аарывас, соок-даа тоовас. Чайын, аргалыг-ла болза, одарны 4—5 катап солуурун эки ийин. Чайлаавыс Шуйнуң Кызыл-Баалыта. Одарывысты каш катап солуурунга чай дургузуида четчир. Баштайгы одарларны сөөлүнде эргин кадарарга, оът-сигеии силип үнүп келген чыдар. Үүргене коддады үнген оът-сигенниг чайлаавыска малым эки күн ап семирип турар. Күзээм Ак-Хая-Аксында. Аңаа өүскүкүр семирилгеш ап турар бис. Чайын, күзүн хоюм черле кажаалавас-тыр мен. Шөлээш черге хой аяи дыштанып, а дыш хой изиг дүшкүже, эртенги серииде-ле тоттур оъттап аар. Кажаа хоюнуң дүгү безин ийдеп, сазаң болур. Хүндүскү изигге хойну хөлегеге девээлеткеш, изиг түүгү эртип чорда одарже үндүрүп, кежээ орайга чедир кадарар.

Чагыр Чашович хойну декабрь, январь айларда оолдакан турарын чедип ап турар. Ол уеде хойнуң күжү шыырак турар. Семис, шыырак хой сүткүр боор, хураганы боткур, ынчангаш эки дургар.

Мурнакчы малчын кыштаглаашкынга чыл саныида үлегерлиг белеткенни келген. Кыштаанга өдекти-даа, сигеини-даа четчир кылдыр белеткеп, апарып аар. Бо чылын ол 15 тонна одекти, 20 тонна сигеини белеткеп алырын хүлээнген, бо хүннерде сиген кезиадезинде малчыниың өг-бүлези бүрүн, долу күш-биле ажылдап турар.

Ч. Ч. Кара-Донгактың социалистиг чарышче кыйгырган ажы, мурнакчы хойжу Салчак Чалзып бо чылын төрүүр үс хойдан 102 хураганны камгалап дорукторгаш, беш чылдың шалыпчыларының одуруунда киргеи. Чагыр Чашовичиниң өөнүң ээзи Долгаар Доңгаковна чаш хураган өстүрүп доруктурар талазыбиле бедий мөргежилдиг кижи. Олар ийилээн бо чылын төрээн 255 хоюндан 270 хураганы онча-менди дорунтуруп өстүргеи. Ам олар хураганнарыи эр, кызының аайы-биле үскеш, тускай кадарчыда хүлээдип берген.

Чагыр Чашовичиниң күш-ажылын Төрээн чурт бедиибиле үнелээн. Ол Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезибиле, «Күш-ажылга шылгарал» медаль-биле болгаш ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезиниң моңгүн медалы-биле шаңнаткан. Дурзуагалыг малчын — хөй-иитпиг кижи. Ол Харлыг-оол Хертектиң удуртканы № 2 хойжу бригадада партия бөлүүнүң удуртукчузу хүлээлгезин багай эвес күүседип турар.

ССРЭ-ниң тургустуганыидан бээр 60 чыл оюнуң бүдүүзүнде бедик шаңнал-мактал-биле күш-ажылын демдеглеттирген малчын Москвага четкеш, төөгүүлүг делгелгеии, Кызыл шөлде В. И. Ленииниң Мавзолейинге кирип баштыкчының мага-бодуи көрүп, Москваның тураскаалдыг черлеринге экскурсиялап чораан чаныи келгеи, улам соруктуг ажылдап, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирии амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга күш-ажылчы белекти сеңиээр дээш бо хүннерде мал чеминиң белеткелиидө чүткүдүг ажылдап турар.

К. ХЕРТЕК.

ЧОЛААЧЫЛАР— МУРНАКЧЫЛАР

Он бирги беш чылдың ийиги чылының бирги чартыының планныг онаалдарын СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң 6 чолаачызы ажыр күүсеткеп, ажыл-агыйның мурнакчы чолаачылары болган. Олариың санынга Кан-оол Ооржак, Коош-оол Хапылак, Николай Монгуш, Сарыг-оол Ховалыг, Михаил Иргит болгаш Сүге Кара-Сал кирген.

Олар чыл эгезииден тура боттарының аразынга социалистиг чарышты калбартышаан, улус ажыл-агыйының чүс-чүс тонна янзы-бүрү чүүктерии ынай-бээр сөөртккеи.

Ажыл-агыйның чүүк машиналарында ажылдаан ол чолаачыларның аразында калбарган социалистиг чарышка Кан-оол Номчаевич Ооржак тиилекчи болган. Ол бодунуң башкарганы «ГАЗ-53» маркалыг чүүк машиназы-биле чыл эгезииден тура 102348 тонна-километрни эртип, 3 тонна ажыг кыварчаар материалды камнап алган. Кан-оол Номчаевич совхоз бүдүрүлгезиниг чолаачылап ажылдаан чылдарында социалистиг чарыштың чангыс эвес удаа тиилекчизи болуп келген. Оон адын ажыл-агыйның хүндүлеп дептеринде кииp бижээн.

Чарыштың ийиги черии Коош-оол Хапылак төлептии-биле эдээн. Коош-оол Сарыгларович бодунуң чүүк машиназы-биле 98963 тонна—километрни эртип, 3 тонна хире кыварчаар материалды камнап алган.

Ажыл-агыйның чолаачыларының аразында ам ССРЭ-ниң тургустуганындан бээр 60 чыл оюн төлептиг үтүүр дээш социалистиг чарыш удам калбарган.

А. МОНГУШ.

Бешки разрядтың токары Геннадий Яковлевич Костривцев Кызылдың автосептелге заводунда хүндүлүг кижилериниң бирээзи. Чээрби чыл ажыг уеде ол ында доктаамал ажылдап, ай, квартал санында бодунуң хуула планныг онаалдазын ажыр боттандырып, чагыларны өй-шаанда болгаш бедик шынарлыг күүседиринге чаңчыккан.

Геннадий Яковлевич заводта хөй-иитии ажылының идепкейлиг киржикчизи, аныяктарның дагдыныкчызы. Г. Я. Костривцев будурулгенииң мурнундан хөй удаа шаңнадып, эш-оорунуң, коллективтиң хүндүткелии чаалап алган.

ЧУРУКТА: мурнакчы токарь Г. Я. Костривцев.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СУГ АЙЫЫЛЫНДАН КАМГАЛАНЫР

Тываның хемнеринге, хөлдеринге, сутларынга дүжер, озал-ондакка таваржыр чоруктар эвээш эвес болуп артышаан. Кызыл хоорайның нарыгының севиигe эштии турган, он бир харлыг Дунбанай бо чылдың июль он чедиде дүшкен. Берге байдалдыг оолдуң тывын камгалаарының бүгү хемчеглерин алырга-даа чүү-даа үнмээн. Эмвелгеге ол чок апарган. Улуг улустарның хайгааралының чогундан парк суунга сес харлыг база бир оол дүжүп өлген.

Александр Блинов дээрэи дуңмазы Евгений-биле кады хемеге эзирик чораан. Олар оон дүшкеш, сугже кире бергеннер. Бир эвес миллионер Александр Иванович Черненко ой-шаанда дуза катпаан болза, демгилер амы-тынындан чарлыр турган. ОСВОДтуң идепкейлиг активчилери Улуг-Хем кыдынга патрульдап чораап, сугга дүшкен бичии уругну камгалап каап. Ол яшылыг чижектер эвээш эвес. Ынчалза-даа үстүнде чижектер аңаа бадыткал, сугга дүшкенниринің бир чамдыызының амы-тыны камгалаттынмайн турар.

Суг аймылындан камгаларының дүрүмнерии сагыаанындан озал-ондактың болуп турары билдингир. Сугга дүшкеннериің бежеи хуузу эзирик улус болуп турар. Суг аймылындан бичии уругларны камгалаары онза чугула. Улуг улустарның хайгаарал чогундан чаштар сугга дүжүп, амы-тынындан чарлыр.

Хемелерии сугга ажыглап билбезиинден, сугга оон эжиидрииишкиннии чиик, айыыл чок деп санап турарындан озал-ондактарның чамдыызы болуп турар. Хеме камгалалга хереглээр долу дериг-хереселдиг болур ужурлуг. Бир эвес сугдан камгаланыр дериг-херексел чок, моторлуң байдалы, оон ажылдаары бүзүреллиг эвес болза, хемежиниң сугже үнерл хоруглуг. Сугга эштиринің, хемеге эжиидрииишкиннің чүрумүн сагыры — озал-ондакка таварышпазының кол үидезиннери.

Мурнувуста ам-даа чылыг хүннер бар. Шөлэээии, дыштанып хүннерии, хостуг шактарын суг кыдынга эрттирип турарлар, сугга серемчилелдиг болуңар. Боттарынарның, кады улустарынарның амы-тынын озал-ондакка таварыштырбанар. Сугга серемчилелдиг болуңар.

Л. САТ,
ОСВОД-туң Кызыл хоорай чөвүлелиниң даргазы.

ЧААГАЙ СЕТКИЛДИГ КИЖИ

Домна Ивановна Бадрипаның чаагай сеткилиниң дугайын дыңнаап, оон-биле ужуражып чугаалажыр бодал төрүттүнген чүве.

Чүльдүм кудумчузунда 74 дугаар бажың бо—бир талазынче ийлени берген чыкпак бажың. Кудумчуже көрүнеп ийи соңгаларлыг, эрги-даа бол, шыырак кылдыр кылган бижыг херимниг, азыг черде бажың.

Херим эжиинге кээп, даап үндүрүп сонтаарымга, хаважык ыт чыккылады тутукпап келди. Оожургал чок зэрин турган ыдын хай деп, кырган кадай уткуп: «кириңер, кириңер, ол силерге дегбес, оолдарын хопталап туру боор боо»— деп, ол чугаалай-дыр.

Бажынче кирип келдивис. Бичежек стол, ийи сандай салган кухняга олурупп алдывыс. Дужунда база-ла удуур өрээл. Ажык эжиктеи демир орун көстүп тур.

— Буруудатпайн көрүңер, Домна Ивановна, силериниң арыг сеткилиперни, амыдыралчурталганарны билип алыр күзелдиг келдим—деп чугаам эгеледим.

Чугаа чүнүң дугайында болурун билип катды ышкаш. Эпчоксунганындан арны кызып, олудуп чазап чоруй чугаалап эгелеп.

— Амыдыралымда өскелерден илгалдыг чүве-даа чок, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарын шупту бир демей чурттап эртивис... 1911 чылда маңаа. Тывага төрүттүнүдүм. Адавыс революция үезинде өлүрткеп. Үш дүнмам-биле ачамның акызының хайгаралынга өскүс артывыс. Менде өөредилге кайда боор, дүңмаларым өстүрүп аар дээш күш-ажылче иирген мен. Улгады өзе бергеш, кежээки школага чүгле дерт класс доостум. Оон соонда өгленип алдым, бодум ажыттөлүм база бар апарган. Оон дайын эгеледи. 1943 чылда ашаамны дайынче үдедим...

Оон кичээнгейлиг арын-шырайы бир янзы кылдыр хуузун, чөржек чүстерлиг салаалаарлыг холдары бирде дөңмек кырынга салдынып, бирде эргижиреэш куурага берген дүктуг пес аржыылыи-даа эде суйбагылаар — кударалга алзы берди ышкаш. Үр кеткенинден өөүн чидиринкеп, аргаан хөйлеп, шокарнес юбка назылай кыраан не хөреэжениің бөдүүнүн, хүндүлээчелиин, кижилерге чоогун хөреңилеп, ону аян киирии көстүр болду.

— Уругларым улуу 12 харлыг турда, ашаам фронт чоруткан чыл четпээиде-ле, кажыдалдыг бижик чедип келди. —Элээн үзүктелгеш уламчылады. Өлген-биле кады өлүр эвес. Чурттаар апаар. Амыдыраар. Бүгү чурт ыдыг байдалда болгай.

Карактарын өскээр көрүп чажыртынарын орааштаса-даа, карак чаштары, мөңгүн суу дег, кылаш кынды.

— Улуг-Хемниң Торгалыга чурттап турдувус. Колхозка әр улус эвээш арткан, колдуу бичии уруглар, кырганнар, хөреэжеинер. Бүгү ажылды оорганыска ыыдажыр шаавысбиле чүктеп. Совет Армиянының тиилелгезиниге бүзүреп, кыргалдыг чырык хүнүү четтикчейн манап турлувус.

Колхозка кым болуп ажылдап турганын, кырганның чугаазы үзүктели бээрге, айтырдым.

— Янзы-бүрү ажылга турдум. Колхозка шупту чүвени кылып билир херек. Саанчылап турдум, хой-даа кыргыжып турдум, шаң аштап, токпак хап..., оон соонда бызаа ажаап турдум. Көдээ эртежи. Ажыл эртенги хаяа-биле кады кыптыгар: от одаар, ажыттөлге эртенги чем белеткээр, школаже аъткарар... чай, хос кадының ажылы безин бо. Кышкы имиртиияде дең азы лаа кыпсын алгаш, демиртхуунар, аяк-сава кангыралдып, ава одуи салып эгелээр. Уруглар ам-даа ханы уйгуда. Картошка, каша хайындырар, чүүнүү үндүрүп төтер, каш арткан хаван, дагаа, чемгерер, фермаже маннаат бызааларның байдалын хынаар, оларны ажаар-тежээр ажыл-ла долу. Кышкы узун кежээлерде уругларымны чүү зэрииге өөредип, уктар, хол-хаптары аргыыр турдувус. Солдат-дайынчыларга ыыдыг хеп чугула болгай.

Домна Ивановна 1943 чылда ленинчи Коммунистиг партияның кежигүнүнге кирген. Өг-бүленип, колхозтуң ажылыкшыге харысалга шыңгыыраан. Фронтуга белек чыырыга Д. И. Бадрина идепкейлиг киржип, колхозчу кады-кожа эш-өөрүнүң сеткил-сагыжын, хөй-аъдын көдүрүп чораан. Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун узун чылдарын шыдамыккай чурттаи эртжеп болгаш ажы-төлүн кижизидип өстүрген. Домна Ивановна амыр, тайбың бо хүнперде хүндүлүг дыштанылгада бодза-даа уругларының идегелдиг дузалакчызы боон артышаан.

Домна Ивановна тайбың фондузунга дузаламчы кылдыр муи акшаны шилчитккеи. Оон ындыг чаагай сеткилиниң дугайын база сонуургадым, мынчаар харыылады:

— Телевизордан көрүп, радиодан дыңнап олурарга, араб херээженнериң, ажытөлдүң, кырганнарның түрөп, хилинчектериин турары чаржынычыг-дыр. Израиль, Америка оларның кырынче өлүмнүг каргышты төп турары ол. Делегейде чөптүг чорук болгаш оожургал ам-даа чедишпейн турар. Арабтарның түрег-чөвүлацы дөртеи чылдарда бистерниң-биле төрелдеш. Кайы хире берге уе туржук, канчаар чурттап турдувус, оларга дузалашпайн, кымга дузалажыр бис. Партия хуралынга бо талазы-биле айтырыгны сайгарып, чидиг шиитпирии хүлээп алды. Аиаа санал-оналым-даа бердим. Тайбың уеде аас-кожиктиг, хептиг-кештиг, тодуг-догаа чурттап орар-дыр бис, дуза херек черге дузалажырынга совет кижи, коммунист кижи кезээде белеп.

Домна Ивановна Бадрина—ёзулуг чаагай сеткилдиг кижи. В. И. Ленииниң төрүттүнген хүндүзии бээр 100 чылы-биле холбаштыр ол юбилей медалы-биле, үр чылда ак сеткилдиг күш-ажылын дээш «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаткан болгаш ССРЭ-ниң улусчу контроль органнарынга идепкейлиг ажылы дээш аиаа Хүндүлүг демдекти база тывыскан.

С. СИЗЕНЕВ.

ДӨРТЕН ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ

Калинин область. Югославиядан келген аалчыны уткууру-биле Спиров районунуң Тарасово суурунуң бүгү чурттакчылары чыглып келген. Аалчының адын Миливой Бороша дээр. Ол атты мында кижи бүрүзү билир. А аалчы-биле дорт таныш кижилер ам эвээш — колдуунда кырганнар таныр. Оларның Миливой Бороша-биле бо дээрге ийиги ужуражыышкыны, биргизи 1942 чылдың июнь 25-те болган.

Тарасово суур ол үеде фронт шугумундан элээн ыракка турган. Ынчалзажок суур кырынга немец кас демдектиг самолёттуң костүп келгени кайгамчык ышкаш болган. Самолёт суур кезезинге дескингеш, улуг ак пөс октап бадырган, оон соонда суур чоогунга хонупкан.

Немец самолёттуң корүп каан колхозчулар Екатерина Титова биле Степанида Венгерова айыырлар түүлүп алган, чалатпаан аалчыларны уткууру-биле белеткенипкен.

— Бистер антифашистер бис, Кызыл Армияга удур түлчүрүп күзевейн тур бис—деп, самолёттан үнүп келген ужудукчулар хорват Миливой Бороша болган поляк алышкылар Олег биле Лев Окшевскийлер багайтыр орустан алгырышканнар. Экипажтың дерткү кежигүнүн олар холдарын хүлүп-шарып алган кел чораан.

...Миливой Бороша 1941 чылда хорват фашистиг шеригже келдирткен турган. Бомбалакчы ортумак самолёттуң штурманы апаргаш, ол Кызыл Армияга удур дайылдажырындан ойталаарын быжыы-биле шиитпирлээн. Үш ужудуушкунга ол бомбаларны өскээр октаан. А дөрт дугаарында бомбалар немец колонна кырынче урдуна бээрге, ол дээш Миливой Борошаны кара-бажыннан каан. Ынчалзажок истелге оон буруулуун, өскерлип турарын шынзыдып чадаан. Ону фашист Германияның эжелеп алганы чурттарындан келген ужудукчулардан тургустуунган эскадрильяже чоруткан. Чангыс экипажка бодунуң бодалдарынга дөмей үзеддиглер-биле дужа берген. Олар поляк Окшевский алышкылар болган. Самолёттуң мунупкаш дезерииниң планын тургузуп алган. Эптиг таварылга болурга, олар дезипкенер.

Ынчалдыр М. Бороша Тарасовога чедип келген. Оортан ону Москваже, оон Энгельстиң шериг ужар чүүл училищезинче чоруткан. Ону ол дайын төнүп турда дооскан. Болга эринде хоорайга хорват оол орус уруг Сашага душкан болган ынакшыжа берген, чурттуже ол олчаан алгаш барган.

Ам оон бээр дөртен чыл эрткенде бистиң чурттувусче Дайын хоочуннарының совет комитединиң чалааның өзүгаар халажылгала полковник өгбүлези-биле Тарасовода чедип келген.

1942 чылдаазы дег, М. Борошаны бир-ле дугаарында Екатерина Осиповна Титова биле Степанида Михайловна Венгерова олар уткаан. Олар колхозчу пенсионерлер. Тарасовонуң болгаш чоогунда суурларның чурттакчылары Югославиядан аалчыларны чылыы-биле байыр чедирип уткаан.

ЧУРУКТА: М. Бороша Тарасово суурнуң чурттакчыларының аразында.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ХИРОСИМАНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

Ядролуг чепсекти хоруур болгаш атомнуг бомбалаашкыннардан каражалааннарбиле эп-сеткил каттыштырылгазы дээш хөделиишкиннерниң делегей неделязы Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кыйгырыын өзүгаар август алдыда эгелээн. Ол хүнүү шилип алганы таварылга эвес. 37 чыл мурнунда —1945 чылдың август 6-да эртенгиниң 8 шак 15 минута турда америк атомнуг бомба Хиросиманы хүл-ыйба болдурган. Ол чазыдырыгның коргунчуг үүлдери бистиң хүнеривиске чедир уламчылап келген. Кижиниң өвүрхевирин тротуарның асфальтызында өңнүг кыдыр сиилбин чураан. Оон ийи караа көзүбес, коргунчуг эрттенишкинниң сорбулары арнында илдеп. Чүүк машиназының эзилген артынчылары база бар. Хиросиманы америк атомнуг чепсек-биле бомбалаанының халаптыг уржуктарының дугайында кижилерге база катап сагындырары эргежок чугула. Чүге дээрге, Хиросимага чазылдырган атомнуг бомбаның күчүзүнден хөй катап артык күштүг бомбалар амгы үеде бар. Маңаа холбаштыр «Форчун» деп америк журнал мынчаар бижээн: «Аймылдыг болгаш идегел чок делегейде чурттап турар-дыр бис. Чүге дээрге, амгы үеде делегейде 50 мун ядролуг оъктар бар».

Оон түнелиинде кижи төрелгетенниң кырында дирегленип келген өлүмнүг аймылдың дугаймында сураглыг эртемденнер, эмчилер, политиктиг ажылдакчылар сагындырып турар. АКШ-тың ССРЭ-ге элчини турган Т. Уотсон безин америк хөренгитен бөлүктерге, делегейниң бүгү хөй-ниитизинге мынча деп медеглээн: «Ядролуг чепсек дугайында чугаалажып көрээли. 15 килотонна азы 15 мун тонна тринитротолуол күчүлүг атомнуг бомбаны Хиросиманың кырынче октаан болгай. Хиросиманың чурттакчылары ынчаарда 300 мун хире кижи турган. Атомнуг бомбалаашкынның үезинде ол чурттакчыларның ортаа кезии кырлып калган. Дирег арткан чурттакчыларның дерттүү бир кезии 10—12 чыл болганда база өлүп калган. Ол дээрге улуг эвес бомба турган. Ынчаарга Хиросимажо октаан бомбадан 3 катан улуг бомбалар америк чепсектиг күштерде бар. Бироозе-ле 9 миллион тонна тринитротолуол күчүлүг атомнуг бомбалар база бар».

Кижи төрелгетенин ядролуг халаптан чайладырының айтырыы-биле холбашкан база бир хүн бар. Ол дээрге — ядролуг чепсекти агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга чазылдырын шеңээрип хоруур дугаймында керээге ат салган хүн-дүр. 19 чыл бурунгаар, 1963 чылдың август 5-те ол керээге ат салган. Ынчаарда америк президент Дж. Кеннеди ол документилерде демдеглээн. Профовилел чыжының хүн айтырыгларынга ол резолюция төлевилелдерин киирген.

Делегей байдалының чидигленгени-биле, дайын айылының күштелгени-биле холбаштыр чурттуң ажылчынарының болгаш албан-хаакчыларының ханы сагыпсыраашкының болгаш сеткил дүвүрөшкинни делегей айтырыгларынга хамаарышкан резолюцияларда айыткан. «Күрүнелер аразында чөрүлдээлиг бүгү айтырыглар чугаалажышкынаар столунун артынга шиитпирлеттинген турар ужурлуг» деп резолюцияларның биразозинде бижээн.

Англия бодунуң ядролуг чепсээнден ойталаар ужурлуг деп ол резолюцияда айыткан.

«Англияла болгаш бүгү Балмуң ядролуг оъктар бар».

Оон түнелиинде кижи төрелгетенниң кырында дирегленип келген өлүмнүг аймылдың дугаймында сураглыг эртемденнер, эмчилер, политиктиг ажылдакчылар сагындырып турар. АКШ-тың ССРЭ-ге элчини турган Т. Уотсон безин америк хөренгитен бөлүктерге, делегейниң бүгү хөй-ниитизинге мынча деп медеглээн: «Ядролуг чепсек дугайында чугаалажып көрээли. 15 килотонна азы 15 мун тонна тринитротолуол күчүлүг атомнуг бомбаны Хиросиманың кырынче октаан болгай. Хиросиманың чурттакчылары ынчаарда 300 мун хире кижи турган. Атомнуг бомбалаашкынның үезинде ол чурттакчыларның ортаа кезии кырлып калган. Дирег арткан чурттакчыларның дерттүү бир кезии 10—12 чыл болганда база өлүп калган. Ол дээрге улуг эвес бомба турган. Ынчаарга Хиросимажо октаан бомбадан 3 катан улуг бомбалар америк чепсектиг күштерде бар. Бироозе-ле 9 миллион тонна тринитротолуол күчүлүг атомнуг бомбалар база бар».

Кижи төрелгетенин ядролуг халаптан чайладырының айтырыы-биле холбашкан база бир хүн бар. Ол дээрге — ядролуг чепсекти агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга чазылдырын шеңээрип хоруур дугаймында керээге ат салган хүн-дүр. 19 чыл бурунгаар, 1963 чылдың август 5-те ол керээге ат салган. Ынчаарда америк президент Дж. Кеннеди ол документилерде демдеглээн. Профовилел чыжының хүн айтырыгларынга ол резолюция төлевилелдерин киирген.

Делегей байдалының чидигленгени-биле, дайын айылының күштелгени-биле холбаштыр чурттуң ажылчынарының болгаш албан-хаакчыларының ханы сагыпсыраашкының болгаш сеткил дүвүрөшкинни делегей айтырыгларынга хамаарышкан резолюцияларда айыткан. «Күрүнелер аразында чөрүлдээлиг бүгү айтырыглар чугаалажышкынаар столунун артынга шиитпирлеттинген турар ужурлуг» деп резолюцияларның биразозинде бижээн.

Англия бодунуң ядролуг чепсээнден ойталаар ужурлуг деп ол резолюцияда айыткан.

«Англияла болгаш бүгү Балментинни «тайбыкче болгаш сарыылдыг чорукче чугула базым-дыр» деп адаан. «1000 миль ырак буруңгаар шураашкын-дыр» деп немец каан. Керооге аъ салган америк делегациянның баштыңы Аверал Гарриман Москвадан Вашингтонга чанып келирге бөдүүн американнар аңаа баймар чедирип турган. Холунда бичии уруглуг бир херээжен кижи А. Гарриманга чедип келгеш, мынчаар деп чугаалаан: «Москвага кылган үүлдериңер, Силерни аас-кежиктиг болгаш бүрүн үнелиг болдурар апаар».

Вашингтонда чагырыкчы белүктер ам оортан сыр өскээр чугаалап турар апарган. «Ядролуг кызыгаарлаттынган дайынны» чорудуп болурунуң дугайында, харын-даа ындыг дайынның «эргежок чугулазының» дугайында ам Вашингтонда чугаалап турар. Ядролуг чепсекти шеңээрип бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында Совет Эвилели-биле болгаш Англия-биле чугаалажышкынпарны катап эгелевес дугайында АКШ-тың амгы президентизи Рейган шиитпир хүлээп алганы Ак бажында тускай чарлаан. Ядролуг чепсекти непетеретпес дугайында 1970 чылда керээге ат салган күрүнелер чогум-на ядролуг чепсектиң шеңелделерин бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруудаар чүткүлдү илергейлеп турган. Америк президентиниң кара туразында чааскаан хүлээп алган ол шиитпири массалыг узуткаашкынның боо-чепсектерин эндере будурер дээп Каттышкан Штаттарның оралдажыышкынын бадыткаандыр. Ядролуг дайын «халаптыг эвес» деп бодалга америк улусту чанчыктырарын америк тускай пропагандаңың оралдажып турарын «Вашингтон пост» солуп ажыбиле бижээн.

АКШ-тың болгаш НАТОның шериг чагырыкчыларының айыылдыг планнарынга удурланыышкын делегейниң бүгү диптеринде улам кадбырып турар. Ядролуг дайынның кыжанышкынынга удур тайбың талалакчыларының демисели улам-на массалыг болгаш дээштиг болуп турар. Ядролуг чепсекке удур чыскаалдар бүгү Европада, Японияда болгаш еске-даа чурттарда амгы үеде болуп турар. Ол чыскаалдарны «82 чылдың тайбың марыжы» деп адаан. Делегейниң янзы-бүрү чурттарының улустары ядролуг халаптың кыжанышкынынга удур боттарының күжениишкиннерин сырый каттыштырып турар. Ядролуг дайын кыжанышкынынга удур демиселге аңгы-аңгы социал системаларлыг чурттарның улустары киржип турар.

Стокгольм-Турку - Хельсинки-Ленинград-Москва-Минск аразынга тайбың марыжы чоокта чаа доозулган. Ол марштың киржикчилери Каттышкан Нациядар Организациязынга, делегей чурттарының чазактарынга, парламентилеринге, улустарынга кыйгырыг кылган. Инда мынчаар бижээн: «Бүгү үелериң амыдыралчы эң чугула айтырыын шиитпирлээриңе—ядролуг дайынга улуткаашкынындан кижи төрелгетенин камгалаарынга дем-биле демисежир, дугуржулганы чедип алыр херек».

Ол марш доозулган соолунде дараазында хүнде тайбыңның совет талалакчылары Москва-Киев-Ужгород - Братислава—Будапешт-Вена аразынга тайбыңның дайынга удур чаа марыжын эгелээн. Ол маршка үжен чурттарның тайбың талалакчылары база каттышкан болгаш киришкен. Барыын Берлиниң болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының хөрээженнериниң дайынга удур шимчээшкининиң активилерин Вене угландыр база чорупкан.

Англияның болгаш Барыын Европаның дайынга удур организацияларының төлөөлекчилери Вена хоорайже база чорупкан.

«82 чылдың тайбың марыжының» бүгү киржикчилерин 1982 чылдың август 6-да Венага каттыжып келген. Америк атомнуг бомбаны Японияның Хиросима хоорайының кырынче октаан айыылдыг халаптың 37 чылын олар демдеглээн болгаш «Атомнуг бомбалаашкын, адыышкын кажан-даа болбазын!» деп шиитпирлин-биле кыйгырганнар.

Японияның янзы-бүрү хоорайларындан улусчу оң ийи марштарның киржикчилерин бо чылдың август 6-да Хиросима хоорайга каттыжып келгеннер.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

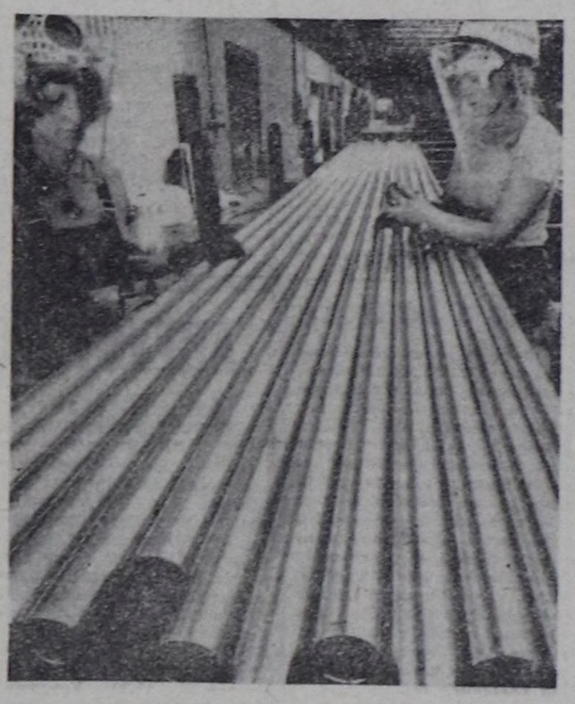

ЧУРУКТА: дадарбас хоолайларны ажылдап кылып турары.
ЧТК-СЭТА-ның фотозу.

АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Тель-Авивтиң Ливанда дерзии агрессиязын Американың Каттышкан Штаттары амыы-биле детиээн. Израильге кандыг-даа шериг дузалакчызын бербезинче болгаш Бейрутта хан төгүүшкүүн соксадыр кылдыр ону албадаарынче КНО-нуң кежигүннерин кыйгырган резолюция төлевилелин Аймыл чок чорук Чөвүделиниге хүлээп алырын АКШ-тың төлөөлекчизи болдурбаан.

Аймыл чок чорук Чөвүделиниң моон мурнунда хүлээп алган шиитпирлериниге чагыртырындан Израильдиң ойталаанынга ханы килеңээшкинни совет делегациязының киирген резолюция төлевилелинде илергейлээп болгаш ону Аймыл чок чорук Чөвүделиниң дурген чыылдырган хуралынга чугаалажып көргеш, Дайын чорудулгаларны доңдораан соксадырын, Израильдиң эжелекчи шериглерин Ливандан үндүрериң, КНО-нуң хайгааракчыларын Бейрут районунга киирерин Аймыл чок чорук Чөвүделиниң моон мурнунда хүлээп алган шиитпирлериниге аймыктап турган.

Аймыл чок чорук Чөвүделиниң 11 кежигүнүрең резолюция төлевилели дээш бадылаан. Каттышкан Штаттарның НАТО талазы-биле чоок эвилелчизи — Англия болгаш Барыын чүкке чагыртқан Заядыр көргүскен. Инда ол дайынызырак идегет — «чүвени өттүр көөр» күрүне ажылдакчызы боон, ол үениң иштики болгаш даштыкы-даа дайзынарның үүлгедиишкиннери боон турза-даа, чуртту тайбыниче аппар чыдар кижи кылдыр көстүп турар. Ынчалгаш ол «ак сеткилдиг ажылдакчы» кижи «хей черге» шиитпирген деп агартыр дээш фильмниң тургузукчулары шыдаар-ла шаа-биле оралдашкан.

Төөгүүң «калбаа-биле, шын кылдыр көргүзер» ужурлуг ол шиифильмде чүге кембуруулуг генералды алдар-ат Каттышкан Штаттарның оралдажыышкынын бадыткаандыр. Ядролуг дайын «халаптыг эвес» деп бодалга америк улусту чанчыктырарын америк тускай пропагандаңың оралдажып турарын «Вашингтон пост» солуп ажыбиле бижээн.

АКШ-тың болгаш НАТОның шериг чагырыкчыларының айыылдыг планнарынга удурланыышкын делегейниң бүгү диптеринде улам кадбырып турар. Ядролуг дайынның кыжанышкынынга удур тайбың талалакчыларының демисели улам-на массалыг болгаш дээштиг болуп турар. Ядролуг чепсекке удур чыскаалдар бүгү Европада, Японияда болгаш еске-даа чурттарда амгы үеде болуп турар. Ол чыскаалдарны «82 чылдың тайбың марыжы» деп адаан. Делегейниң янзы-бүрү чурттарының улустары ядролуг халаптың кыжанышкынынга удур боттарының күжениишкиннерин сырый каттыштырып турар. Ядролуг дайын кыжанышкынынга удур демиселге аңгы-аңгы социал системаларлыг чурттарның улустары киржип турар.

Стокгольм-Турку - Хельсинки-Ленинград-Москва-Минск аразынга тайбың марыжы чоокта чаа доозулган. Ол марштың киржикчилери Каттышкан Нациядар Организациязынга, делегей чурттарының чазактарынга, парламентилеринге, улустарынга кыйгырыг кылган. Инда мынчаар бижээн: «Бүгү үелериң амыдыралчы эң чугула айтырыын шиитпирлээриңе—ядролуг дайынга улуткаашкынындан кижи төрелгетенин камгалаарынга дем-биле демисежир, дугуржулганы чедип алыр херек».

Ол марш доозулган соолунде дараазында хүнде тайбыңның совет талалакчылары Москва-Киев-Ужгород - Братислава—Будапешт-Вена аразынга тайбың марыжын эгелээн. Ол маршка үжен чурттарның тайбың талалакчылары база каттышкан болгаш киришкен. Барыын Берлиниң болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының хөрээженнериниң дайынга удур шимчээшкининиң активилерин Вене угландыр база чорупкан.

Англияның болгаш Барыын Европаның дайынга удур организацияларының төлөөлекчилери Вена хоорайже база чорупкан.

«82 чылдың тайбың марыжының» бүгү киржикчилерин 1982 чылдың август 6-да Венага каттыжып келген. Америк атомнуг бомбаны Японияның Хиросима хоорайының кырынче октаан айыылдыг халаптың 37 чылын олар демдеглээн болгаш «Атомнуг бомбалаашкын, адыышкын кажан-даа болбазын!» деп шиитпирлин-биле кыйгырганнар.

Японияның янзы-бүрү хоорайларындан улусчу оң ийи марштарның киржикчилерин бо чылдың август 6-да Хиросима хоорайга каттыжып келгеннер.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

СОНУУРГАЛ

У Л У Г

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). КНО-нуң штаб-квартиразынга үш неделя уламчылап келген «Космос кижиге бараан бооп турар» деп ССРЭ-ниң космос делгемин шиңгээдириниң талазы-биле чедишкиннериниң делгелгези улуг чедишкинниг эрткен. Ону 60 мун хире кижи кээп көргеп. Олар Чернин баштайгы кылымал спутнигин, баштайгы космонавтыны салып үндүргеп Совет Эвилелиниң кол-кол космос программалары-биле танышкан.

Бортунга совет болгаш америк космонавтыларның ажылдап турганы «Союз»—«Аполлон» космос комплекизиниң македи келгеннерге космос делгемин шиңгээдиринге кады күжениишкиннерниң ажыктыын сагындырган. Совет Эвилелиниң бо талазы-биле социалистиг чурттар-биле, а ол ышкаш Индия, Франция болгаш еске-даа чурттар-биле чедишкинниг кады ажылдажылгазының дугайын делгелге база чугаалап турар.

Демдеглелдер дептеринде — оң-оң дылдарда бижимелдер. Ол бижимелдерде делгелгенин организакчыларына өөрүп четтириишкинниң илередиишкининден анагда бир эвес космосту кады, улустарның ниити эрге-ажыктарынга дүгжүп турар кылдыр шиңгээдир, шинчилээр болза, Чер чоогунуң космос делгемин боо-чепсектерни эндере будурериниң чаа девискээри кылдыр хууларбас болза, дыка хөйну кылып ап болурунуң дугайында бодалдар кирген.

«Тайбың черге болгаш космоска тинлезин!»— деп, америк херээжен С. Айнобл бижээн. Венесуэла чурттуг Б. Хименестиң база оон дөрт чаңгыс чер чурттугларының адын салганы бижимел база аңаа дөмей уткалыг: «Бистиң уругларывыстың болгаш чер бөмбүрзээвистиң келир үезин камгалап алыылыңар, ядролуг боо-чепсектерниң непетеерин сокпалыылынар!» «Мынчыг делгелгелерни удаа-дараа эртирип турар болза эки йийк» — деп, Нью-Йоркту чурттакчызы Р. Четтоннуң бодалын бо хүннерде КНО-нуң штаб-квартиразынга чораанынарның хөй-хөйү үлежип турар.

В. ВАСИЛЕЦ.

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. Хомутовта хоолай өөр заводтуң коллективи совет чагырганы күүседир дээш чедишкинниг ажылдап турар. Бо чылын ССРЭ-же олар ангы-ангы диаметриниң 196 тонна хоолайларын бээр. Чехословак будурулгечилерге ол соруглганы күүседиринге бедик будурукчулуг чаа дериг-херекселдер дузалаар. Оларның чамдыызын Совет Эвилелинге кылган.

ЭДЧ-ниң комплекстиг программазын ёзугаар нефть болгаш газ дамчыдылгазынга, химия үлетпүрүнге болгаш атомнуг электростанцияларга ажыглаар хоолайларны будурүп үндүрериңе Хомутовта заводту специализастаан. Дашкаар үндүрер продукциязының барык чартыынан ажыы Совет Эвилелинге кээр. Ол будурулгениң хоолайлары Сибирьнин, Ортаакы Азиянын болгаш чурттуң Европа кезээнде туттунуп турар нефть болгаш газ дамчыдылгазынга ажыглаттынар. Оларны дамчыштыр нефть болгаш газ социалистиг чурттарже, оон иштинде ЧССР-же бээр.

ЧУРУКТА: дадарбас хоолайларны ажылдап кылып турары. ЧТК-СЭТА-ның фотозу.

ДЕЛЕГЕЙ НИИТИЛЕЖИЛГЕЗИНГЕ ЧӨҢГЭЭ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациядар Организациязынга удур өскээден үүлгедиги Израиль кылган. Ан-Накурадан чоруткан 28 кижи составтыг хайгааракчылар болууп израиль эжелекчи шериглер доктаадыпканын КНО-нуң чиңгине секретарының төлөөлекчизи дыңнаткан. КНО-нуң Мурнуу Ливанда күштеринииң штаб-квартираазы Ан-Накурада туруп турар.

КНО-нуң Аймыл чок чорук Чөвүделиниң август 1-де хүлээп алган резолюциязын күүседирип-биле холбашкан белеткел ажылын делегей органнарының ол ажылдакчылары кылыр ужурлуг турган. КНО-нуң хайгааракчыларын Бейрутка туңгузарын ол резолюцияда аныткан.

КНО-нуң төлөөлекчилериниге удур израиль эжелекчи шеригленнің ол үүлгедиглери Каттышкан Нациялар Организациязының ханы сагыш човаашкынын болдуруп турарын КНО-нуң чиңгине секретарының төлөөлекчизи айыткан. КНО-нуң шиитпирлериң Израиль хүндүлээр болгаш күүседир кылдыр шиитпирлиг хемгелерни Аймыл чок чорук Чөвүделиниң ап чорудар ужурлуг деп, Палестинаны хостаар организациянның төлөөлекчизи З. Л. Терази медеглээн.

КОНГРЕСС ЭЖЕЖИГҮННЕРИН СУРГААН

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр.). Рейганның администрациязының салвадор ёзугуруму демократчыдарының херээнге бурунгаарлаашкынга холбаштыр «халаашкыныларынга» конгресстиң дүрген-не чөпшээрежиннерии Пентагон дыка күзеп турар. Пентагонуун удуртукчулары конгресс кежигүннерин аңаа бүзүредири-биле АКШ-тың Латин Америкада бүгү чепсектиг күштерии болгаш ол дипте американчы ёзу-чурумнарга шериг дузаламчызы чедирерии контрольдан турар АКШ-тың мурнуу шериг округунуң командылакчызы — генерал-лейтенант У. Наттингти дашпаты керектер талазы-биле сенат комиссиязынга дыңнаары-биле чоруткан.

Амгы үеде бүгү Латин Америка АКШ-тың стратегтиг планнаашкынынга хаара тутпаан ужурлуг деп, ол генерал кандыг-даа ярын-үүр чогу-биле медеглээн. Ынчаарга Хиросимажо октаан бомбадан 3 катан улуг бомбалар америк чепсектиг күштерде бар. Бироозе-ле 9 миллион тонна тринитротолуол күчүлүг атомнуг бомбалар база бар».

Кижи төрелгетенин ядролуг халаптан чайладырының айтырыы-биле холбашкан база бир хүн бар. Ол дээрге — ядролуг чепсекти агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга чазылдырын шеңээрип хоруур дугаймында керээге ат салган хүн-дүр. 19 чыл бурунгаар, 1963 чылдың август 5-те ол керээге ат салган. Ынчаарда америк президент Дж. Кеннеди ол документилерде демдеглээн. Профовилел чыжының хүн айтырыгларынга ол резолюция төлевилелдерин киирген.

Делегей байдалының чидигленгени-биле, дайын айылының күштелгени-биле холбаштыр чурттуң ажылчынарының болгаш албан-хаакчыларының ханы сагыпсыраашкының болгаш сеткил дүвүрөшкинни делегей айтырыгларынга хамаарышкан резолюцияларда айыткан. «Күрүнелер аразында чөрүлдээлиг бүгү айтырыглар чугаалажышкынаар столунун артынга шиитпирлеттинген турар ужурлуг» деп резолюцияларның биразозинде бижээн.

Англия бодунуң ядролуг чепсээнден ойталаар ужурлуг деп ол резолюцияда айыткан.

«Англияла болгаш бүгү Балмуң ядролуг оъктар бар».

Оон түнелиинде кижи төрелгетенниң кырында дирегленип келген өлүмнүг аймылдың дугаймында сураглыг эртемденнер, эмчилер, политиктиг ажылдакчылар сагындырып турар. АКШ-тың ССРЭ-ге элчини турган Т. Уотсон безин америк хөренгитен бөлүктерге, делегейниң бүгү хөй-ниитизинге мынча деп медеглээн: «Ядролуг чепсек дугайында чугаалажып көрээли. 15 килотонна азы 15 мун тонна тринитротолуол күчүлүг атомнуг бомбаны Хиросиманың кырынче октаан болгай. Хиросиманың чурттакчылары ынчаарда 300 мун хире кижи турган. Атомнуг бомбалаашкынның үезинде ол чурттакчыларның ортаа кезии кырлып калган. Дирег арткан чурттакчыларның дерттүү бир кезии 10—12 чыл болганда база өлүп калган. Ол дээрге улуг эвес бомба турган

„ЫРЛЫГ-БУЛАК“

К. КУДАЖЫ

— Сээнин шын-дыр харын, чүү болду ынчаш?

— Ырлыг-Булак суурже электри удазыны шөвер чагылар кезер чернн айтып бердим. Эрес Херел боду хүлээп алды. Оон соонда чүү болганыл? Хамык трактор-машиназын дыргырадып алгаш, кол арганы хоора соп турган эрлер-дир. Мен оларныц өстүрүп алган тараазын ынчаар кыргып турган болзумза, чүү дээрлер ирги?

Ыяш даамалыныц чугаазы улам хапылап бар чыдарга, салбыр эргелекчизи оваарны берген:

— Тодаргай чугаалап көрүцер. Кажан; кайа, чежени?

Ламажай ак саазын уштуп эккелгеш, ёзулуг-ла эргек базып санап берген:

— Чагылар кезип белеткээри-биле Өргү артындан тускай черни чөнпээрөэш, имдемдээн хап бердим. Ону четче ажыглаваан-дыр. Далдан тургаш, оон чүс хире дыт кезип алгаш, өскелерин каапкан. Ужурган ыяштарныц будуктарын аштап, арыглаваан. Ийи чүс хире чудукту өске аргалардан дээрбеден алган. Ынча дивес арга чок, хөнүлерин шилип алгаш, ыргактарны каапкан. Алдынын алгаш аштаразын октапкан. Езудугла тетчеглекчи чорук. Ынча чудукту аргадан үндүр сөөртүп алырда, чүс бежен бир шеттерни ууй бастырган. Оларныц өртээ чеди чүс он алды рубль ийи көпеек. Өске черлерден ыяш кескен дээш торгаалда акпазын тускай санап үндүрүп кээр бис. Бо бүгү шүүделди күрүнеге ким төлээрил?

Дажысаң бодап олурарга, ыяш даамалы черде кыцчыктырар хире эвес болган. Оон салбыр эргелекчизи хой бригадиринге чугаалаан:

— Дыңнап олур сен бе? Ыпдыг кончуг чүве-дир, чангыс борбак чаш шет безин чизедаңзылыг, өртек үнелиг. А сен дээрге кодан хураганны тураалаан кижиге өргүп олурар.

Ламажай бичии-даа доктаваан:

— Күрүне херээ-дир, эштер. Ам ыяш кезер дизе, кымгадаа чөпшээревес мен.

Салбыр эргелекчизи шаандан тура Ламажайныц бодунче-даа, оон ажыл-херээнче-даа, өске черде чагырткан, өске ажылдыг кижи боорга, бичиндаа кичээнгей салбайн чораан. Оон ынай ону хуузунда хөреп чоруур, аиаа-ла эреңгей эш деп санап чораан болган. Ам көөрге, мырынай элдептиг шыңгыы, көпеек караа кижи болуп-тур.

Дажысаң ону зайынга киире шаап алыр бодаан:

— Чурумну сагыры шын-дыр. Негээр бис, мен база чугаалаар мен. Ынчалза-даа ыяшты шуут кеспес дээрге кайын боор. Чурттуң байлаан ажыглаар апаар. Оон башка чүнүң-биле тудуг кылыр бис.

— Шын харын, чурттуң байлаан ажыглаар, ынчалза-даа чөп ажыглаар херек, даргалар. Тараа сывы сына бээрге, өскүс анай өлү бээрге, ыглажып олурар болгай бис. Ыяш база олар-биле дөмей, өлүр тыныг, өзер назыныг. Шагда ындыг эвес турган. Агылыг унунга ыяшты улус кайы хамаан чок кеспес чораан. Кымдаа ындыг хоойлу үндүрүп кагбаан, ынчалза-даа дүрүм. Душ боош, сыырткыыш бажынга карыш четпес кадыргы туттунуп үнүп келген болза, сугже дедир салып киирер. База дүрүм. Шангыр кат чыгбас, быштаан тоорук дүжүрбес, куш чуургазы чыгбас, чайын аңнавас. База-ла дүрүм, ону кым-даа бижип кагбаан, а сагыыры албан. Ам дээрге... —дээш, ыяш даамалы улуг тынган. — Улус безин мынчаар ырлажып чораан: «Чаштла хадың кеспе-кеспе, сагланнадыр кеспе-кеспе...»

Ам-на эптиг үе келди эвеспе дээн ышкаш, Тас Токаан чугаа аразынче кире халаан:

— Оон ынай чүү дээр йижик, акый, честей?

Ол аразында кагжаан эжик шыгырт дээн соонда, шелеңер ижиниг, метпек мага-боттуг, хыралыш калган кара савына хөректээштиг Эрес Оюновичүзүн-биле дүй алыр чеде берген кирип орган.

— Ыяш кезер! Ыяш кезер! Эрес Оюновичиниң чугаазы ол болган. Салбыр эргелекчизи-биле хой бригадириниң каратары ыяш даамалында-да барган. Ламажайның арны мычык кызыл апарган.

Ыяш даамалы олудундан тура халаан:

— Ыяш кезер деп чүнерил?

— Ыяш кезер харын.

— Кымга? Чүге?

— Хойжу бригаданың төвүн тудар. Ыяшты бистер, механизатордар, дажыл бээр бис.

— Хойжуларга ыяш херек чок—деп, Ламажай удурланган. — Олар Көржен-оолдан турар улус-тур, суурда чурттай берген, кандыг-даа бригада төвү херек чок.

— Хойжудар херек деп турарлар-дыр —дээш, Эрес Оюнович шаланы эглиннедир кылаштагылаан. —Ыяш кезер.

Дажысаң шыдаштайн, тура халаан:

— Механизаторлар будун суур безин тудуп алдыцар.

Ынаар ам чырык база шөйүп алдынар. Оон ынай чүү херек чүвел? Киришпеске киришкен.

Эрес Оюнович үзе кирген:

— Төндүр чугаалаан хереэцер чок. Егор Ензакович. Шупту билдине берди. Ынчалзадаа бисте өске херек чок. Ыяш кезер!..

НАЙЫРАЛДЫГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

УЗБЕК ССР. Хамит Саматов — Самаркаид области Каттакургаиның хоочун чурттакчыларыныц бирээзи. Ол бөдүүн кижиниң оон чүгле төрээн хоорайында үндүлеп турар эвес. Бистиң улуг Төрээн чурттувустуң ыяш-бүрү черлериндеп болгаи даштыкыдан безиң хөй санныг чагааларны ол ап турар. Саматовтарныц уруглары болгаш уругларыныц ажы-төлү аңаа бижип турар.

Хөй кежигүннерлиг өг-бүлелер Узбекистанда эвээш эвес. Ынчалзажок Саматовтарныц өг-бүлези онзагай болгаш эңне улуг.

...1943 чылдың күзүнүнде Днепр хемни бистиң шергелеривис кежип турган үеде Хамит Саматов аар балыглаткан. **Украин Мария Тимофеевна Висенко** болгаш оон уруу **Надежда Ивановна Николаева** ону ажаап, азырап, оон экииринге дузалаан.

Хамит оон сөөлүнде дайынга киржип шыдаваан. Дайынчы хөй шаңналдарлыг Хамит Саматов Каттакурганга инвалид болуп чаңып келген. Төрээн хоорайының вокзалында өскүс бичии оолду ол көрүп каан. Ада-иезиниң бажыңынга ону эдертип келген. «Бистиңбиле кады чурттап, доруксуп. Ону Кучкар деп адаар бис» дээн.

Оон дараазында Хамит чоруткаш, оруе Ваняны, белорус Женяны, украин Донатты, татар Керимни, еврей Ляланы, армян Арсланны ада-иезиниң бажыңынга база экжелген. Хамиттиң ынчаарда аныяк кадайы Савобар янзы-бүрү националдарның 13 уругларының иезин болу берген. Боду алды уруглары божаан.

Дайынның берге чылдарында ада-иелериңден чарылган бичии чаштар бөдүүн узбек өг-бүлеге чагаий сагыш салдыышкынга, ада-не чассыдыышкынынга өөрүшкүлүг өзүп, доруккан. Хамиттиң болган Сапобарның уругларының уруглары бежен ажыт кижи.

ЧУРУКТА: Саматовтарныц найыралдыг болгаш улуг өг-бүлезиниң кежигүннериниң үстеле чамдыызы-дыр.

Р. ГАФУРОВТУҢ фотозу. СЭТА-ныц фотохрониказы.

АВГУСТА ЧАА КИНОЛАР

ССРЭ-ниц 60 чыл ооңга тураскаадаткан болгаш Совет кино хүнүнге (август 27-де) уткуптур чаа кинолар үнүп эгелээр.

«Чагыртпаан» деп кинону узбек кинематографистер Т. Какибергеновтуң «Каракалпактың уруу» деп романындан тургускан. Каракалпактың ырак суурунга Совет эргечагырганың тургустунуп келгенинии, берге оруктарын көргүзүп турар. Ашактыг аныяк хереожеп Джумагулдун бодунуң ашаандан эргеледи болгаш ынакшылды тыпшаанын, а чаа Совет эргечагыргадан, улуска бараан болганындан аас-кежиин тып алыр. Ол кинонуң режиссёру А. Кабулов.

Оон ынай база бир доңчу болуушкунарның дугайында «Улу чыл» деп калбак экранның кинону Зея Самадинин «Маимхан» деп романындан «Казахфильм» киностудия кылган.

Фильмде болуушкун XVIII вектиң ортаа үезинде уйгурларның (мурнуу Казахстан девискээринге) демисели чоруп турар. Шагдагы болуушкун дугайы-даа болза, амгы үеде Кыдаттың девискээринде уйгурларның байлалынга аажок чоок.

Уйгурларның манчжур-кыдат дарлакчыларга удур демиселин аныяк чараш кыс Маимхан болгаш дидим Ахмат баштап турар. Уйгурларны чагырып алыр дээш кыдаттар немелде шериг күжү-биле кызыгаарлаттынмас. Олар уйгурларның лагеринче хереожеп кижи чорудар. Ол Ахматтың сурукчузу Махмудтуң ынак дуттуу болу бээр. Оон ол хереожеп тура халыкчылар лагеринге алгыш-кырыш үндүрүп, болдунуң кара сагыштыг үүлгединн кылыр. Кол рольдарда Тамара Янднева, Амангельдыев, Ю. Саитов, Б. Ватаев олар ойнап турар. Режиссёрлары: А. Акимов, Цой Гук Ин.

Рига киностудиязының ийи кинозу база болур. Оларның бирээзи «Истелгенин тодаратканы». Иштики херектер ажылдакчыларының кеминг херек үүлгедикчилериниң хереэн истеп туравын ында чугаалап турар... Бир дүне иштики херектериниң ажылдакчылары ийи аар кем-херек үүлгедиглериниң дугайында медээни дапзыга киирген: парк иштинге 40-45 хар үезэ өлген хереожеп кижи тывылган, а өске бир черге эр кижи 100 мун рубльдиг сумказы-биле катай октапкаш, боду дезе берген болган. Ол ийи ангы үүлгедиглер чангыс херекке холбашканын илередип кээр.

Истекчиниң родзында Вия Артмане, майорда—Гунар Цилинский болгаш өске-даа артистер ойнап турардар.

Ол-ла киностудияның база бир кинозунда амыдыралга аажок ховар, ынчалза-даа херек кырында болган болуушкунну көргүзүп турар. Кол маадырлар инженер Николай Янсон болгаш оон кадайы Нина аас-кежиктиг ашак-кадай болуп турар. Оларда ажы-төл чок. Нинаның аарыы оон ие болурунга шаптык болуп турар. Ынчалза-даа Нина оожургалдыг сагыш амыр чурттаарынга күзелдиг. Кожанының бичии уруунга Николайның аажок ынаан Нина көргеш, уруг божуур деп шиитпирлеп алыр. Оон Нина бергеден божуур, бичии оглунга аар операция кылыр. Аңаа бичии уруг өлген деп сөглзөрлер. Нина ашаанын бичии уруттаа ынаан билгеш, аңаа өске кагдынган уруудан бөрүн болгаш ол дугайында ашаанга дыңнатпазын эмчилерден дилээр. Эмчилер аңаа өске оолду бээрлер. Ийи неделя эрткенде Нинаның оглу дириг, а улуг частыыг болган деп медээлээрлер. Нина ашаан мегелепкенин чажырган, төрээн оглугдан ойталаар. Ол-ла хоорайла оларның оглу өзүп турар. Утпазынмас ол бергедерни сагындырып турар кинону «Уттуптар бе, азы утпайн баар бе» деп адаан.

Кол рольдарында Людмила Чурсина, Гирт Яковлев олар ойнаан.

Чуртталганың туружунуң быжыын «Чурукчуның кадайы» деп фильмнин маадырлары көрүп эртерлер.

Павел Алексеевич —салымчаланның график-чурукчу, оон кадайы Нина—техникумда башкы, хаалчак байдалга чурттап турганнар. Олар ботботтарынга таарыышкан сагыш амыр чурттаалгалыг. Ынчалза-даа Нина дыштанылга черинге баргаш хөглүг болган ыыт-шимээнниг улустардан бодунуң хууда чурттаалгазы чаңгыс аай чалгаараачыг болган имиртиң ышкаш сагындырарын эскерип көөр. Ол үеде хөглүг болгаш магалыг чаагай кижи Борис Петрович Ам ыяш кезер дизе, кымгадаа чөпшээревес мен.

Салбыр эргелекчизи шаандан тура Ламажайның бодунче-даа, оон ажыл-херээнче-даа, өске черде чагырткан, өске ажылдыг кижи боорга, бичиндаа кичээнгей салбайн чораан. Оон ынай ону хуузунда хөреп чоруур, аиаа-ла эреңгей эш деп санап чораан болган. Ам көөрге, мырынай элдептиг шыңгыы, көпеек караа кижи болуп-тур.

Дажысаң ону зайынга киире шаап алыр бодаан:

— Чурумну сагыры шындыр. Негээр бис, мен база чугаалаар мен. Ынчалза-даа ыяшты шуут кеспес дээрге кайын боор. Чурттуң байлаан ажыглаар апаар. Оон башка чүнүң-биле тудуг кылыр бис.

— Шын харын, чурттуң байлаан ажыглаар, ынчалза-даа чөп ажыглаар херек, даргалар. Тараа сывы сына бээрге, өскүс анай өлү бээрге, ыглажып олурар болгай бис. Ыяш база олар-биле дөмей, өлүр тыныг, өзер назыныг. Шагда ындыг эвес турган. Агылыг унунга ыяшты улус кайы хамаан чок кеспес чораан. Кымдаа ындыг хоойлу үндүрүп кагбаан, ынчалза-даа дүрүм. Душ боош, сыырткыыш бажынга карыш четпес кадыргы туттунуп үнүп келген болза, сугже дедир салып киирер. База дүрүм. Шангыр кат чыгбас, быштаан тоорук дүжүрбес, куш чуургазы чыгбас, чайын аңнавас. База-ла дүрүм, ону кым-даа бижип кагбаан, а сагыыры албан. Ам дээрге... —дээш, ыяш даамалы улуг тынган. — Улус безин мынчаар ырлажып чораан: «Чаштла хадың кеспе-кеспе, сагланнадыр кеспе-кеспе...»

Ам-на эптиг үе келди эвеспе дээн ышкаш, Тас Токаан чугаа аразынче кире халаан:

— Оон ынай чүү дээр йижик, акый, честей?

Ол аразында кагжаан эжик шыгырт дээн соонда, шелеңер ижиниг, метпек мага-боттуг, хыралыш калган кара савына хөректээштиг Эрес Оюновичүзүн-биле дүй алыр чеде берген кирип орган.

— Ыяш кезер! Ыяш кезер! Эрес Оюновичиниң чугаазы ол болган. Салбыр эргелекчизи-биле хой бригадириниң каратары ыяш даамалында-да барган. Ламажайның арны мычык кызыл апарган.

Ыяш даамалы олудундан тура халаан:

— Ыяш кезер деп чүнерил?

— Ыяш кезер харын.

— Кымга? Чүге?

— Хойжу бригаданың төвүн тудар. Ыяшты бистер, механизатордар, дажыл бээр бис.

— Хойжуларга ыяш херек чок—деп, Ламажай удурланган. — Олар Көржен-оолдан турар улус-тур, суурда чурттай берген, кандыг-даа бригада төвү херек чок.

— Хойжудар херек деп турарлар-дыр —дээш, Эрес Оюнович шаланы эглиннедир кылаштагылаан. —Ыяш кезер.

Дажысаң шыдаштайн, тура халаан:

— Механизаторлар будун суур безин тудуп алдыцар.

Ынаар ам чырык база шөйүп алдынар. Оон ынай чүү херек чүвел? Киришпеске киришкен.

Эрес Оюнович үзе кирген:

— Төндүр чугаалаан хереэцер чок. Егор Ензакович. Шупту билдине берди. Ынчалзадаа бисте өске херек чок. Ыяш кезер!..

ХАМААРЫЛГАЗЫ КАНДЫГЫЛ?

Тываның будун бүрүзүнде аржаан суглар, дустуг хөлдер бар. Чылдың чаагай үелериндө аңаа чон кадының экижидип чедери чанчыл болу берген. Кызылдан ырак эвесте Дус-Хөл бар. Ында алban organizasiyalarның ажылдакчылары, республиканың бүлүң бүрүзүнден чон кээп дыштанып келген. Оон аңгыда үк черде Красноярск, Абакан, Шушенskoeдеи дыштанып келгеннер эмгежок. Моон алгаш көөрге, үк дөл Тывада хөлдер хөлдериниң бирээзи.

Шак мындыг үнелиг хөлүвүске келгеннериң хамаарылгазы кандыгыл? Чогуур негелдезинге ыракта четпес. Чүге дээрге хөлдүң үнелиг эмнери — кызыл куртталары, кара малгажын олар кам-гайыра чок шүүреп алгаш чанып турар. Ол ышкаш хөл девискээриниң санитарлыг байдалын сагывайн турары илдең. Хөлдү долгандыр чер аваандан кезек-кезек дамырак кара суглар агып чыдар. Дыштанықчылар чем белеткээр сугну оон алыр. Ындыг турбуже, ол сугга чамдык кижилер хевин чуй бээри таарымча чок.

Дус-Хөлде колдуунда путёвкалыг, эмчи сүмези-биле дыштанып келгеннер бар. Ында бижыглаан медицина ажылдакчылары лекция, беседаны кылып турары өөрүнчүг. Мурнуку чылдарда солун оюнтоглааларны эвилелдеп, Чагытай хөвчелээн-чорук-даа организастаар турган. Бо чылын дыштанықчыларга кежээлер, оюн-тогlaa, спортчу маргылдаалар болбаан. Ынай-бээр экскурсияже-даа үнмээн бис. Бо талазы-биле дыштанылга черинiң директорунга негелденни каш удаа тургускан. Ол транспорт чогунга сылдаглап каар. Бир төө дыштанылга чери болганда, чонга солун, таарымчалыг байдалды тургузга деп саналдыг жен.

Д. ООРЖАК.

Өвүр район.

САГЫЗА

Бай-Тайга районнуң Шиеилиг аржаанынга дыштанжаан кижи хөвар боор. Ук аржаан хөлбегер ногаан оът-сигеннiг, ногаан ыяштарлыг тайга эдээнде турар. Шагдан бээр аңаа дыштанып барганнар аржаан девискээриниң арыг-силиин хөлчөк сагыырар. Оон девискээриниң оът-сигенiн, ыяш-дажын хумагалаар, камгалаар, чораан. Ол аржаанга бо чайын дыштанып бардым. Кижи саны 900 ажып турган. Тываның бүгү булуңнарындан кээриндеп ангыда, Красноярск, Абакан дээш өске-даа улуг хоорайлардан кадыын экижидип келгеннер хөй.

Аржаанга кижи бүрүзү кадыын экижидип баары чөп. Ынчалза-даа маңаа чамдык четпестерни айтыксадым. Аржаанга дыштанып келгеннер нииити санитарлыг байдалды сагывайн турар. Майгыннарын аржаан чанынга тип аарлар. Бок болгаш шил аймаа шөлдамында чыгылаар. Арыгланыр бажыңның ишти чуттуг. Бо бүгү чайгаар бүткен байдустуң каас-чаражын үреп турар.

Мурнуку чылдарда районнуң эмчилери лекция, беседаны кылып, санитарлыг байдалды хайгааралга алган турган. Сөөлгү үеде бо бүгү сагыттынмастаан.

Б. КЫРГЫС.

Эрзин район.

АРАВЫСКА ТУРБАЗЫН ДЭЭШ

Оорнуң оруу тунук

Амыдырал бо хире чаагай үеде оор-биле амыдыраксаар, чоннуң хуузунда болгаш күрүне өнчү-хөреңгизин карак ажыттаар, болдунга ажык-коңчаа тып, байыш алыксаар хоптак сеткилдиг, арын-нүүрүн артынга кагган ийи-чангыс кижилер бистиң аравыста бар. Оон чижээнге «Ак-Чыраа» совхозка болган бир херекти киирип көрейн.

1981 чылдың май 2-нин дүнезинде совхозтуң чылгы кадарчызы К. Ондарның аалының чанынга 15 чылгыны кулун-чаваазы-биле оорлар сүре берген дугайында медээ келген. Сорулга— ол-ла дораан оорларны истээр, тудуп илередир. Ажыл-агыйның спецналистери баштаан кезек кижиге ол даалга онаашкан. Оорларның изинге бөлүк дораан таваржып келген. Оорлар чылгыны Амдайгын-Хөлдеп тантыг-ла О. Шынаа девискээринде тайгаже сүрүп үндүртеш, изин будалдырып, оон чоруткаш, 45 километр хире черге дүн-хүн чок сүрүп чораан. «Торгалыг» совхозтуң девискээри Кажаалыг-Өзеп деп ээн черге чедиргеш, кажаалап хондурган. Оорларның бирээзи оон дедир аъттангаш, читкен малдарны истеп турарын эжинге кээп дыңнаткан. Хөй малды чедирери ам белеп эвес апарганы-ла ол боор, оларның түгле алдызын үзе сүре бергеннер, артканнары ол черге чыткылап калган. Оор оон чораан. Кот-Терек-Аксы тавараан. 120 километр оруктуу эрткеш, «Коммунизмче орук» совхозтуң девискээринге келгеш, «чоок» эш-өөрү-биле таваржып алгаш, «Кызыл тук» совхозтуң Хорумнуг-Ой-Аксы деп черде «эжи» Чүлдүм-оол оглу Бадын-оолдуң аалынга чедиргеш, малдарны садарын дугурушканнар...

Оорнуң аяа долган, туттурган. Үстүнде үүлгедигни кылган кижи Чапаев Дөмүр-оолович Ондар. Ол «Коммунизмче орук» совхозка чурттан турган. Моон мурнунда ол дөрт удаа оор херек үүлгеткеш, кеземче хереэнге база онаажып чораан. Оорлап сүрүп келген малын ол Чөөн-Хемчик районга эккеп, чүдүрейн чүдүрүп, саарарын саарыпкан. Боду ышкаш эш-өөрүнүң аңаа дузалашканы чугаажок. Ч. Д. Ондар үстүнде оор херээ дээш суд сандайынга база катап олуруп, 7 чылда хосталгазын казыдып шиитпирген.

База бир чижек. 1982 чылдың май айда «Торгалыг» совхозтуң малчыннары Донгак биле Доруй-оол оларның өртеп каан дөрт аъдын оор алган. Ол дугайын милицияга дыңнаткан. Ол аъттарны Улуг-Хем райондан моон мурнунда база оор херек үүлгедин чораан кижилер Чыртай оол, Николай Ажы олар оорлаан болганнар. Оорлар туттурган, аъттарны эзлеринге эгиткен.

Ынчалгаа ажыктыг ажыл кылбас, маңгысталчан амыдыралдыг үстүнде кижилер дег шак ындыг ийи-чангыс кижилер-биле демиселди күштеэнирери чугула.

Бо часты өттүр Хову-Аксыдан, Элегестен, Улуг-Хем райондан бо девискээрге таныыр-танывас улустар хөй-ле чоруп турган түле. Ынчан харын дыка хөй мал-маган читкилээн.

Ажыл-агый бүрүзүнде мал оорлаар чоруктарга удур хемчеглер алдыныл турар болгай. Совхоз бүрүзүнүң мал-маганы, аът-хөлү ботка черле илдең, демдектелиг болгай. Ынчангаш районнар аразында читкен малдарны таныл алыры берге эвес. Мал-маганны садып, саарары безин чөпшээрелдиг болгай. Ону база шынсы өөренип көөр апаар. Мал демдек-чүзүнүүр болганда, оларны өске район девискээринге көрген кижи ол дугайын чогуур черлерге дыңнадыр болза эки. Оорлаар чоруктарга удур демиселди районнарның Совет, ажыл-агый болгаш истелге органнары бир деминг чорудар болза, районнар кезип оорлаыр, оорлап алган мал-маганын өске районнар девискээринге садып, саарар кижилерни тып, тудары белеп болгаш ол эки түүнделдерин черле бээр боор.

Т. ТЫРТЫЙ-ООЛ.

АВГУСТ 10-ДАН 12-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТУҢ 10-ДА БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер: «Кушчугаштар деп кымнарыл ол», «Дима оруткче үнүпкен», «Барык чогаатпаан төөгү». 9.35 — «Энергетиканың келир үезин». Документалдыг телефильм. 10.25 — «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 11.30 — Телемедээлер. 11.35 — 15.30— Чапсар. 15.30— Уругларга фильм: «Черлик амытаннар өөредикчилери». 1-ги, 2-ги болгаш 3-кү сериялар. 16.50—«Экзадорну таварты». Кинопрограмма. 17.05—17.20 — Чапсар. 18.20 — Күрүненiң үлегелиг «Эстония» театрының солистеринiң концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.15 — «Азия төвү». Информацияпублицистиг программа.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Фильм-концертиң баштайгы көргүзүүү: «ССРЭниң улустуң артизи М. Ульянов А. Пушкинниң «Евгений Онегин» деп романының 1-ги эгезин номчуур. 19.55— «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки серия. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30 — «Улуг кижилерге контроль ажыл». 4-кү дамчыдылга. 22.20— Бөгүн делегейде. 22.35—23.00—«Он чыл эрткенде». УССР-ниң улустуң артизи С. Ротару, УССР-ниң алдарлыг артистери Н. Яремчуктуң болгаш В. Зинкевичиниң киржилгези-биле фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Веснухинниң хооаун бодалдары». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия. 13.10—Француз дыл. 13.40—«Шыдыраа школазы». 14.10—«Кадыл хаан — диш щётказы». Мультфильмнер. 14.40 — ПТУ-ла чүү түвеге база канчаар өөредип турарыл. 15.10— Чуваш АССР-ниң ыры болгаш танцының Күрүне ансамблининң концерти. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.00— Чапсар. 18.00 — «Эртем амыдыралы». («Орбита-3»). 18.30— «Хөглүг нотажыгаштар». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45— Телефильм. 19.20— Чарлаалдар. 19.25— «Чогаалчы болгаш үе».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Валя үгбайның чугаазы». 20.15 — «Сиперiнiң чагааларынар ёзуглаар». Тудугжуларга музыкалыг программа. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30 — 22.40—«Ас кежиктиг үр чуртталга». Уран-чечен фильм.

АВГУСТУҢ 11-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — «Эртенги гимнастика. 8.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 9.55 — «Үнүер болгаш өөнер». Фильм-концерт. 10.25 —«Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки серия. 11.30— Телемедээлер. 11.35—15.30 — Чапсар. 15.30 — Уругларга фильм: «Дириг амытаннар өөредикчилери». 4-кү, 5-ки сериялар. 16.15 — В. В. Маяковскийн. «Шүлүктерни канчаар кылырыл». 16.55—17.10— Чапсар. 17.10 — «Горнистер, харыылаңар!». 17.45 — «Аныяктар адрестери». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— «Кижи болгаш хоойлу».

КЫЗЫЛДАН

19.30— Телемедээлер. 19.45 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

19.50 — «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы серия. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— «Бистиң үениң овур-хевири». Документалдыг телефильмнерниң Владивостокка болган III Бүгү-эвилел фестивалының түңнелдеринiң талазы-биле. 22.35 — 22.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Шыңгыы оюн». 13.15—Немец дыл. 13.45 — М. Раухвергерниң «Кызыл Бөртүгеш» деп операзын Москванын уругларның музыкалыг күрүне театрының артистери күүседир. 15.05 — «Пики — Сарыг-аас», «Билдинмес бөмбүрзек». Мультфильмнер. 15.35 — Т. Хренников. 3-кү симфония. Москванын Күрүне филармониязының үлегерлиг симфония оркестри күүседир. Дирижёр—РСФСР-ниң улустуң артизи Д. Китаенко. 15.50 —Телемедээлер. 16.00 — 18.30— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Документалдыг фильмнер программазы: «Кижи канчан шимчеп чоруурул», «Чер, Фазис дугайында чүү билир сен?». 19.00 — «Азия төвү». Информацияпублицистиг программа.

МОСКВАДАН

19.30 — Донда-Ростов хоорайның камерлиг хорунуң концерти. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.50 — «Дарганның өг-бүлезинде». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар». «Фактиң солун ужуралдары». Мультфильм. 20.15— «Серенада». Музыкалитературулуг композиция. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.15 — «Некыстар». Уран-чечен фильм.

АВГУСТУҢ 12-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Өгүреченiктиң солун ужуралдары», «Үш банана». Мультфильмнер. 9.20 — Москванын Октябрь революциязы аттыг музыка училищезининң баянистер оркестриниң концерти. 9.45 — «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң үндүрүлгези. 6-гы серия. 10.55 — Будүргe гимнастиказы. 11.25 —Телемедээлер. 11.30 — 15.15— Чапсар. 15.15 — Уругларга фильм: «Дириг амытаннар өөредикчилери». 6-гы болгаш 7-ги сериялар. 16.10—Орус чугаа. 16.40— Таджик ССР-ниң ыры болгаш танцының «Дустив» ансамблининң оюну. 17.10— 17.25 — Чапсар. 17.25— ССРЭбиле ГФР-ниң аразынга кезээге ат салганының оюнга холбаштыр документалдыг фильмнер программазы: «ССРЭ— ГФР-ниң кады ажылдажылгазы», «Тайбың болгаш найыралдың поездили». 18.05— «Брянщинаның оруктары». Кодээ оруктар тударының дуржулгазының дугайында дамчыдылга. Дамчыдылгага СЭКП Брянск обкомунуң бирги секретары Е. И. Сизенко киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.35—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 18.00— «Онза сагыш салымыныр-танывас улустар хөй-ле чоруп турган түле. Ынчан харын дыка хөй мал-маган читкилээн.

Ажыл-агый бүрүзүнде мал оорлаар чоруктарга удур хемчеглер алдыныл турар болгай. Совхоз бүрүзүнүң мал-маганы, аът-хөлү ботка черле илдең, демдектелиг болгай. Ынчангаш районнар аразында читкен малдарны таныл алыры берге эвес. Мал-маганны садып, саарары безин чөпшээрелдиг болгай. Ону база шынсы өөренип көөр апаар. Мал демдек-чүзүнүүр болганда, оларны өске район девискээринге көрген кижи ол дугайын чогуур черлерге дыңнадыр болза эки. Оорлаар чоруктарга удур демиселди районнарның Совет, ажыл-агый болгаш истелге органнары бир деминг чорудар болза, районнар кезип оорлаыр, оорлап алган мал-маганын өске районнар девискээринге садып, саарар кижилерни тып, тудары белеп болгаш ол эки түүнделдерин черле бээр боор.

Т. ТЫРТЫЙ-ООЛ.

АВГУСТА ЧАА КИНОЛАР

ССРЭ-ниц 60 чыл ооңга тураскаадаткан болгаш Совет кино хүнүнге (август 27-де) уткуптур чаа кинолар үнүп эгелээр.

«Чагыртпаан» деп кинону узбек кинематографистер Т. Какибергеновтуң «Каракалпактың уруу» деп романындан тургускан. Каракалпактың ырак суурунга Совет эргечагырганың тургустунуп келгенинии, берге оруктарын көргүзүп турар. Ашактыг аныяк хереожеп Джумагулдун бодунуң ашаандан эргеледи болгаш ынакшылды тыпшаанын, а чаа Совет эргечагыргадан, улуска бараан болганындан аас-кежиин тып алыр. Ол кинонуң режиссёру А. Кабулов.

Оон ынай база бир доңчу болуушкунарның дугайында «Улу чыл» деп калбак экранның кинону Зея Самадинин «Маимхан» деп романындан «Казахфильм» киностудия кылган.

Фильмде болуушкун XVIII вектиң ортаа үезинде уйгурларның (мурнуу Казахстан девискээринге) демисели чоруп турар. Шагдагы болуушкун дугайы-даа болза, амгы үеде Кыдаттың девискээринде уйгурларның байлалынга аажок чоок.

Уйгурларның манчжур-кыдат дарлакчыларга удур демиселин аныяк чараш кыс Маимхан болгаш дидим Ахмат баштап турар. Уйгурларны чагырып алыр дээш кыдаттар немелде шериг күжү-биле кызыгаарлаттынмас. Олар уйгурларның лагеринче хереожеп кижи чорудар. Ол Ахматтың сурукчузу Махмудтуң ынак дуттуу болу бээр. Оон ол хереожеп тура халыкчылар лагеринге алгыш-кырыш үндүрүп, болдунуң кара сагыштыг үүлгединн кылыр. Кол рольдарда Тамара Янднева, Амангельдыев, Ю. Саитов, Б. Ватаев олар ойнап турар. Режиссёрлары: А. Акимов, Цой Гук Ин.

Рига киностудиязының ийи кинозу база болур. Оларның бирээзи «Истелгенин тодаратканы». Иштики херектер ажылдакчыларының кеминг херек үүлгедикчилериниң хереэн истеп туравын ында чугаалап турар... Бир дүне иштики херектериниң ажылдакчылары ийи аар кем-херек үүлгедиглериниң дугайында медээни дапзыга киирген: парк иштинге 40-45 хар үезэ өлген хереожеп кижи тывылган, а өске бир черге эр кижи 100 мун рубльдиг сумказы-биле катай октапкаш, боду дезе берген болган. Ол ийи ангы үүлгедиглер чангыс херекке холбашканын илередип кээр.

Истекчиниң родзында Вия Артмане, майорда—Гунар Цилинский болгаш өске-даа артистер ойнап турардар.

Ол-ла киностудияның база бир кинозунда амыдыралга аажок ховар, ынчалза-даа херек кырында болган болуушкунну көргүзүп турар. Кол маадырлар инженер Николай Янсон болгаш оон кадайы Нина аас-кежиктиг ашак-кадай болуп турар. Оларда ажы-төл чок. Нинаның аарыы оон ие болурунга шаптык болуп турар. Ынчалза-даа Нина оожургалдыг сагыш амыр чурттаарынга күзелдиг. Кожанының бичии уруунга Николайның аажок ынаан Нина көргеш, уруг божуур деп шиитпирлеп алыр. Оон Нина бергеден божуур, бичии оглунга аар операция кылыр. Аңаа бичии уруг өлген деп сөглзөрлер. Нина ашаанын бичии уруттаа ынаан билгеш, аңаа өске кагдынган уруудан бөрүн болгаш ол дугайында ашаанга дыңнатпазын эмчилерден дилээр. Эмчилер аңаа өске оолду бээрлер. Ийи неделя эрткенде Нинаның оглу дириг, а улуг частыыг болган деп медээлээрлер. Нина ашаанын бичии уруттаа ынаан билгеш, аңаа өске кагдынган уруудан бөрүн болгаш ол дугайында ашаанга дыңнатпазын эмчилерден дилээр. Эмчилер аңаа өске оолду бээрлер. Ийи неделя эрткенде Нинаның оглу дириг, а улуг частыыг болган деп медээлээрлер. Нина ашаанын бичии уруттаа ынаан билгеш, аңаа өске кагдынган уруудан бөрүн болгаш ол дугайында ашаанга дыңнатпазын эмчил

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 186 (11984) | 1982 чылдың август 11, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

Кыска хуусаа иштинде чүрттүң металлургиязының күчүлүг баазазы Казастанда тургустунган.

Караганданың металлургия комбинады ол адырның эң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ону Казастанның Магнитказы деп адап турары-даа чөп.

ЧУРУКТА: Караганданың металлурия комбинадында ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнакчылары.

Г. Поповтуң болгаш В. Потуховтуң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Шалыпчы ай чоруп тур

ХООРАЙ—КӨДЭЭГЕ

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле Кызыл хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери, албан организацияларны боттарының чамдык салыышкының киирип турар. Аъш-чем программазын боттандырарының бир кол негелдези болза, малга быжыг чем баазазын тургузары болур. Найысылалдың коллективтери бо юбилейлиг чылда 2500 тонна сигенни белеткээш, совхозтарга дужаар үжүрлүг. Бо талазы-биле штабтың хуралы сөөлгү чедиг хонуктуң түнелиин үндүрген. Август 2-ге чедир 363 тонна сигенни хоорай чоогунуң ажыл-агыларынга дужаган. А эрткен чылдың ол-ла үезинде 351 тонна сигенни белеткээн турган.

Сиген белеткээр даалгазын хоорайның он беш коллективи күүседипкен. Оларның аразында республиканың Статистика эргелели эң-не шылгараан. Бо коллектив 10 тонна сигенни белеткээр планын 16,5 тонна кылдыр күүседеткен. «Х Улуг хурал» совхозка дужаган. Статэргелелдин ажылдакчылары июль 19-тан 31-ге чедир үеде ажылдаан. планын ажыр күүседеткен ол. Бо ажылга чолаачы И. Вихрев, ажыл-агый эргелекчизи И. Солдатов, инженер-электроник В. Серго база ажылчыны В. Михиенко олар шылгараан. Аъш-чем программазын боттандырарынга боттарының төлептиг үлүгүн киириштирип, бо коллектив кедээ ишчилерге моон соңгаар-даа улуг дузаны көргүзер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң автобаазазы мал чеминиң белеткээринге эң-не идепкейлиг киришкеннериниң бирээзи. Кедээ ишчилерге дузалаар талазы-биле сорулгаларны коллективке чугаалашкан. Механик Иван Баранов баштаты бөлүктү тургускан. Коллективтиң барык бүгү кежигүннери суббота, воскресеньеде барып тургаш, чартык ай дургузунда сес тонна сигенни кезип сараттаан. дужаган. Өлшык хүнүерде олар сигенни гаражка дажыглап эккелгеш. кургадып турган. Ыпчангаш автобаазаның дужаган сигенниң шыпары дыка эки болган. Мал чеми белеткээринге чолаачылардан Николай Смагин, Николай Клепиков олар идепкейлиг киришкен. Бо-ла коллектив «Сукпак» совхозка 6 тонна будук-бүрүнү база белеткеп дужаган. Ол ышкаш «Саян» совхозка сиген бөлеринге дузалажып шефтеп чораан. Кедээ ишчилер оларның дузазы дээш өөрүп четтиргенин илереткен.

Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазы «Х Улуг хурал» совхозка 20 тонна сиген белеткээр планын база күүседипкенин хооайның штабынга рапорттаан. «Тыва тудуг» трестиң контора аппарады «Совет Тыва» совхозка сиген белеткеп бээр планын 100 хуу боттандырган. Бо ажылга эң ылангыяда кадр, смета-керээ килдистериниң ажылдакчылары кызымак чоруун көргүскен.

Кызыл хоорайның коллективтери мал чеми белеткээр ажылын уламчылавышаан.

С. ХЕРТЕК.

АНЫЯКТАРНЫ ЭВИЛЕЛДЭЭН

Улуг-Хем райошуң Торгалыг кедээ Совединиң күүскому ниитиниң малынга четчир чем-суурпу белеткээр талазы-биле организас-массалыг ажылды бедик деңнелде тургускан. Бо чугула кампанняга кедээ Совет аныяктарны, ортумак школа доосканнарны хаара тудуп. «Күш-ажылдың хостуу» совхоотуң сиген белеткелинче үжен ажыг оолдар. кыстарны эвилелдеп кииргеш, оларны тус-тус эвеноларга үскен. Аныяктарның хол-биле кезер эвенозун Сергей Монгуш удуртуп турар.

Сигенчилерни хол кадыры, айыыр, дырбааш-биле четчир кылдыр хандырган, бир трактору быжыглаан.

Бо хүнерде аныяктарның ажылдап турары сиген шөлүнде 15 тоннаның сараадын тургускан.

Н. ЛАМА.

БӨГҮН СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ ЭКРАНЫНДА:

● Үлетпүр допчулалы. ● Бригада керээзи. ● Профэвилелдер болгаш чарыш. ● Сигенчилерде күш-ажылчы маргылдаа.

КҮҮСЕЛДЕНИ ЧЕДИП АЛЫР

ССРЭ-ниң 60 чыл ооңга төлептиг ужуражыр, чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери чарышта идепкейлиг киржип турар. Ниитизи-биле республиканың үлетпүрү эрткен 7 айларның планныг онаалдаларын кол көргүзүглер талазы-биле күүседипкен. Продукция сайгарарының планы 102,9 хуу күүседтинген. Пландан ажыр 2022 мун рубльдиң продукциязы сайгартынган, а эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге 227 мун рубльге өзүлделиг болган.

Бараанның продукцияны бүдүрери 2,3 хуу ажыр күүседтинген. Эрткен чылдың деңнелиниден бедээн.

Бүдүрүлгелер пландан ажыр 63 мун тонна хөмүр-дашты, 7 мли квт-шак электри энергиязын, 15 тонна шөйну, 146 тонна эътти (бирги категорияның субпродуктулары-биле кады), 49 тонна саржагны, 251 тонна сүт кылыгларын, 291 тонна далганы бүдүрген.

Культура-амыдырал бараанарын база эрткен чылдың деңнелиниден 40,7 хуу хөнүү бүдүрген болгаш ол талазы-биле план 100,1 хуу күүсеттинген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези 102,6 хуу күүсеттинген. Бараанның продукциязының бот-үнезин чинге-дириниң планы бирги чартык чылда күүсеттингенинден 51,3 мун рубль камнап алдынган.

Тываның электри четкилери. Чадаанаңның хөмүр-даш участогу, Кызылдың сүт заводу эрткен айларда чедиишкинниг ажылдааннар.

Чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир үлетпүрүнүң ажылында четшестер болгаш хөжудаашкыннар барын демдеглээр ап-аар. Продукция сайгарарының планын 12 бүдүрүлге, а бараанның продукциязын 11 бүдүрүлге күүсетпээн. Оларның аразында «Тыва даг-дүгү» комбинат, Ак-Довуракның болгаш Бай-Хаактың хлеб заводтары, Кызылдың алгы заводу, Туранның ыяш белеткээр пунктузу, Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйы бар.

13 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүүүнүң планын күүсетпээниинден 768 мун рубльдиң продукциязы чедир алдынмаан. 24 бүдүрүлге, оларның аразында «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттар, «Шагонартяжстрой» трестиң бүдүрүлге-дузалал комбинады, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, алгы заводу, Элегес-Аксының болгаш Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводтары, Шагаан-Арыгның үлетпүр бүдүрүлге комбинады күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эрткен чылдың ол үезинин дейвелинден кудулаткан.

Чамдык бүдүрүлгелер орулга алырының планын күүсетпейн турар. Бараанның продукциязының бот-үезин чингедириниң планын 11 бүдүрүлге күүсетпээниинден ол көргүзүг 628 мун рубльже аартаан. Оларга «Шагонартяжстрой» трестиң бүдүрүлге-дузалал комбинады, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, «Тыва кодээ тудуг» трестиң Шуурмакта болгаш Туранда ыяш белеткээр пунктулары, автосептелге заводу хамаарыжыр.

Үлетпүрүнүң ажылында четырар. Ажылчыннарның ажылдан үнер-кирери Бай-Хаактың хлеб заводунда, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадында, тудуг материалдары каттыжышкынының бүдүрүлгелеринде, Чадаанаңның, Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинаттарында, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадында, Үстүү-Енисейниң балык заводунда хөй.

Мындыг ыяшлыг четшестер бүдүрүлгелериниң үре-түңнелдиг ажылдаарынга шаптыктан, хожудаашкыннарны болдуруп турар-дыр. Чүгле прогулдарның уламындан 587,2 мун рубльдиң ажыл чок аналар туруушкуннардан 294 мун рублиин продукциязы чедир алдынмаан.

Ыпчангаш республиканың үлетпүрү пинтиин-биле чамдык көргүзүглериин күүсетседээ, бүдүрүлгелериниң ажылында хөй санныг четшестерни үстүнде фактылардан көрдүвүс. Четшестерни, хожудаашкыннарны чайладып бодурунуң аргалары бүдүрүлге бүрүзүнде бар. Ону чедип алыры, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш бүгү аргаларын-ды-ла ажыглаары күш-ажылчы коллектив бүрүзүнден негеттинип турар-дыр.

Н. МАТЮШКИНА,
Статистика эргелелиниң улуг экономисти.

Үлетпүр допчулалы

АЖЫКТЫ УЛАМ БЕДИИР

Тудугжу бригадаларны бригада керээзинче шилчидери бистиң республикада база калбарып турар. Онгу беш чылдың эгезинге чедир түгле 5 бригаданы бо аргаже шилчиткен турган болза, ол сан 1980 чылда 77 четкен. Сөөлүү ийи чылдарда оларга элээн каш бригадалар немешкен. Ындыг бригадалар тудуг-монтаж ажылдарының 34,9 хуузун күүседип турган. А тудуг объектилериниң дужаар хуусаазын 11 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин 2 хуу кызырып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бот-орулга-чарыларны бригадалар бедиткенин эрткен практика көргүскен.

Капитал тудугнуң ажыктыын бедидеринче тудутта бригада керээзи-биле ажылдаарының аргазы улуг ужур-дузалыг болуп турарын эрткен чылдарның түңнелдери көргүскен.

Бригада керээзи

Керээ дугуржулга ёзугаар ажылдаарының аргазынче бистиң «Кызыл тудуг» эргелелинден бир участокту, 4 тудугжу бригаданы шилчиткен. Олар эрткен чылдарда коллективтиң планныг сорулгаларын чедиишкиниг күүседиринге төлептиг үлүгүн киирип. ниити тудуг-монтаж ажылдарының 55—70 хуузун күүседип келген. А бо чылын эргелелдиң бодунуң күжү-биле кылыр ажылдарының барык 68 хуузун бригада керээзинин аргазы-биле кылып күүседири көрдүнген. Моон түңнелинде эргелелдиң бүдүрүлге планнарының күүседезинин, тудуг объектилерин хуусаазында ажыглалга киирериниң болгаш фонд эгидлегезинин талазы-биле экономиктиг көргүзүглери коскүүбиле бедип турар.

Эрткен 1981 чылда эргелел коллективи 10233 дөрбелчин метр чурттализ белыңнарын ажыглалга киирер турган, ону 14091 дөрбелчин метрге күүсеткен, оон аңгыда № 3 школа комплекизи, Советтер бажыңы дээш ышкаш, улуг объектилерни ажыглалга киргилээн. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин 81 мун рубльге чиигеткен. А бо чылдың бирги кварталында бистиң эргелел тудуг организацияларының аразында чарышка тиилекчи боон үнгеш. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчирип, Кызыл тугу-биле шаңнаткан. А чылдың бирги чартында эргелел бодунуң күжү-биле кылыр ажылдарының планын чедиишкиниг күүсеткен.

Мындыг түңнел боду чедип келбээнин чугаажок. Борта коллективтиң шудургу күш-ажылы, ылаңгыя бригада керээзинин аргазы-биле ажылдап турар коллективтериниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылындан, ол бүгү чедип алдыганың айтыр херек. Чижээ, бригада керээзи-биле ажылдап турар бригадаларда бир ажылчынга онааштыр ажылдап кылганы бирги чартык чылда 16100 рубль, азы ындыг бригадалар 1036 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген. Ол планның 70 ажыг хуузу болуп турар. Моон безин алгап көөрге, бригада керээзинин аргазы-биле ажылдаарының ажыы улуг дээри билдингир.

Бистиң эргелелде-даа, трасте-даа мурнуку одургда колдуунда-ла бригада керээзинде бригадалар чоруп турар. Чижээ А. Воронининиң бригадазы «Тыва тудуг» трасте бригадалар аразының чарыжына 6 катап, А. Пашковтуң бригадазы 4 катап тиилекчи болуп үнген.

Бистиң бригадавыс бо чылдың эгезинден бригада керээзинин негелдезин ёзугаар ажылдап турар. Бо хүнде тудуп турарывыс Кызылдың 13-кү микрорайонунда 148 аал-вшти чурттаар № 14 чурттала-га бажыңының бригаданың ийиги секцияларынга (корпустарынга) кол тудуг-монтаж ажылдарын бо чылдың октябрьда дооскаш, иштики ажылдар участоктарынга дужаар болгаш анаа 253 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын күүседир хүлээлгелиг бис. Бирги ээлчеге ийи корпустарның ийи-ийи каттарын апрель 9-ка чедир доозар турган. ону хуусаазында күүсеттивис. А ийиги ээлчеге дөрткү каттарны доозар турган. бирги улуг корпустуң 3—4 каттарын мүн-не доозуп алган, а ийиги корпуска керээлиг ажылдарывысты материалдар чедиишпээниден болгаш кран үреливишкиниериниден дооспайн баардывыс. Ынчангаш тудугну эдлчеглеп доозарының керээде көрдүнген график планнарын, администрация соңгаарладыр үжүрга таварыжы бергеш. Чогум-на борта хамаарыштыр наш чижектерден киирип керейн.

Дорту-биле чугаалаарга, бригада керээзи-биле ажылдап турар бригада биле администрацияның аразында чардыган керээниң кол негелдези—тудуг объектилериниң нормативтиг хуусаазын кызырары, тудуг-монтаж ажылдарының шынарын-бедидери, материалдыг курлавырларны чеп ажыглап, камналгалыг ажылдаары, ажылчыннарның материалдыг болгаш будүрүлгечи сонуургалын көдүрери болуп турар. Керээ дугуржулга ёзугаар объектилерге бүгү ажылдар чогуур үезинде күүсеттинзин дээш администрация бүгү талалыг, техниктиг деткимчелин көргүзер, материалдар-биле чогуур үезинде долгу хандырар хүлээлгелиг.

А бисте кандыгыл? Тудугну эдлчеглеп тудар, улуг хемчээлдиг будүрүлге даалгазын берип каан, оон күүселдезип хандырар талазы-биле бистиң удуртукчуларывыс инженерлиг деткимчелиг четшес көргүзүп турар. Борта хамаарыштыр бир дугаарында туйбу хандырылгазының байдалын чугаалаайн. Чижээ, бистиң бригадага бо эрткен айларда керээ ёзугаар кылза чогуур ажылдарывысты, күүседиринге ниитизи-биле 676 мун кезек туйбу херек турган, оортан бөгүнге чедир хандыр-

(Уланчызы 2-ги арныда).

ПАРТАЖЫЛДАКЧЫЛАР СЕМИНАРЫ

Партия Кызыл хооркомунуң болгаш райкомнарының организастыг килдистериниң эргелекчилериниң чаңгыс хүннүг семинарын СЭКП обкому эрттирген.

Партия эге организацияларынга отчёттарны болгаш соңгулдаларны чорудары-биле холбаштыр партия комитеттериниң организастыг килдистериниң сорулгаларының дугайында; «Администрацияның ажыл-чорудулгазынга болгаш аппараттың ажылы дээш контрольду боттандырар талазы-биле партия эге организацияларының комиесияларының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалының болгаш ону боттандырар талазы-биле СЭКП хооркомунуң база райкомнарының сорулгаларының дугайында; партия организацияларында кежигүн дадывырының төлелгезиниң байдалының болгаш аңаа холбаштыр организастыг килдистериниң сорулгаларының дугайында болгаш өске-даа лекцияларны семинарның киржикчилери дыңнаан.

Түңнелинде семинарның киржикчилери СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширинин-биле ужурашкан. Партия эге организацияларынга отчёттарны болгаш соңгулдаларны бедик деңнелге эрттиреринің база СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар талазы-биле партия эге организацияларының ролюн бедидеринің эргежок чугулазынга ол тодаргай доктааган. Ниитп сорулгаларның дугайын чугаалаан, ниитининң малынга четчир санныг чемни белеткээринче бүгү күштү мөөнүзөринің, аңаа холбашкан шалыпчы айны болгаш август 14—15-те эрттирер субботникти бүгү чөрлерге организастыг, бедик деңнелге эрттиреринче болгаш өске-даа хүннүг эң чугула сорулгаларывче кичээнгейни Г. Ч. Ширинин угландырган.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ КЕЖЭЭ

Совет-моол найыралчы харылзаанның улам калбарып, хөгжүп турарының хереченин Моолдуң Убса-Нур, Баян-Өлгий, Завхан болгаш оон-даа өске аймактар-биле бистиң республиканың найыралчы харылзаалары бадыткан турар. Аймактарның профвоилел, комсомол, культура болгаш спорт ажылдакчылары бистиң республикага удаа-дараа кээп, дуржулга солчуушкуннарын кылып турар. Ол ышкаш республиканың курорттарынга моол өөүктер кээп, дыштанып, кадыкшылып быжыглап турар.

Чоокта чаа «Чедер» курортка совет-моол найыралга тураскаатказ кежээ болган. Оон темазы ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл ою-биле холбашкан.

МАР-ның Улуг Хуралының депутады, МАРН-ның Убса-Нур аймак комитединиң бирги секретары Г. Бизьяа-биле ужуражылга кежээни профоблүвөлелдиң даргазы Ш. П. Куулар ажыктан. Республиканың совет-моол найырал ниитилелиниң кылып чорудуп турар ажылының дугайын, ылаңгыя ужуражылга кежээлери, пионержи чыыштар болган ийи чүрттүң делегация солчулгазының дугайын кысказы-биле чугаалаан, эш Бизьяага сес берген.

Моолда совет специалистериң дузазы-биле кылдыын турар тудугларның болгаш Убса-Нур аймактың чонунуң ажыл-ижи, амыдырал-биле кежээнің киржикчилерин таныштырбышаан, аймактың чонунуң ССРЭ-ниң 60 чылынын байырлалын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышта кончаар ажылдап турарын, аймактың хөгжүлдезининң, экономиказының дугайында ол дончулай чугаалап берген.

Курорттуң дыштанакчыларының өөүнзөзинден партияның болгаш күш-ажылдың хоочуну А. К. Бичиижин чүве чугаалаан.

Моол-совет найыралга тураскаатказ концертке моол, орус, тыва, казак дылдарга ырлар чаңгыланган. Моол, Тыва дугайында киножурналдарны болгаш фотоделгелгени чыылганнар улуг сонуургалбиле көрген.

Моол-совет найыралга тураскаатказ бо кежээ дыштанакчыларга уттундурбас.

Бистиң корр.

ИЗРАИЛЬ ДЕРЗИИ АГРЕССИЯЗЫН ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

...Ёаштыкыдан сөөлгү медээлер...

БЕЙРУТ. (СЭТА). Палестинаның шериг кезектерин Бейруттан үндүреринге хамаарыштыр палестиннер болган ливаннар чугаалажышкыннарынга америк төлөөлекчи Хабибти дамчыштыр чорудун турар үеде Израиль күштуг ажыглаарын үргүлчүлеп. Барыын Бейруттуң бүзөлөөшкинин күштелдирип турар. Политиктиг дугуржулганы чедип алырынга талалар чоокшулап келген дугайында дыңнадыглар турбүже. израиль шериглер аар артиллериниң, танкыларны ажыглавышаан, хоорайның муриу кезээн база катап дерзии ёзуглбиле боолаан. Узаанын, Бурджикинин, аль-Баражнаның районнарын болган далай өртөлөн израиль шериглер араатаныг ёзу-биле боолаан. Палестин отрядтарының болган Сириянын шериг кезектериниң Бейруттуң чөөн талазында турушталарын израиль самолёттар база катап бомбалаан. Ливанга тайбыкпы деткиир талазыбиле араб каттышкан күштериниң составынга Сириянын шериглери кирип турар.

Агрессорнуң самолёттары Барыын Бейрутче халдаашкыннарны база кылган. Сабрада, Шатилада палестин дескеннериниң лагерьлерин, а ол ышкаш хоорайның далай эриинде кварталдарын бомбалаашкынга таварыштырган. Бейруттуң далай эриинин чоогунда израиль корабльдер хоорайны база боолап турган. Израильдиң эжелекчи болган даймызырак чагырыкчылары Палестинаның араб чонун узуткаарын оралдажып турар. Ливан болган палестин улустарга удур Израильдиң ханныг агрессиязын Американың Каттышкан Штаттарны деткип. Ливанга Тель-Авивтиң туруштарын быжыглаар болап турар.

Барыын Бейрутту бүзөлөөшкинин-биле боой тударын интервентилер оралдажып турар. Чөөн Бейруттан Барыын Бейрутче израиль солдаттар кымны-даа эрттирбейн турарын Си-би-эс деп америк радио болгаш телевидение компаниязының корреспонденизи Б. Саймон дыңнаткан. Израиль солдаттар Барыын Бейрутче баар дээн кижилерни үжеп, оларның суун, аъш-чемин хунаап ап турар.

Аъш-чем үдүрген чаңгыс-даа автомашинаны израиль солдаттар июль 19-тан бээр Барыын Бейрутче эрттирбээн. Делегейниң Кызыл крест организациязының Барыын Бейруттуң бүзөлөткен чонунче чоруткан эм аймаан, аъш-чемни Израильдиң шериглери база хунаап ап турар. Барыын Бейрутта дезин чеде берген 150 мун кижилер дыка бергедөшкинге таваржып аштап, чүрттаар чери чок болуп турар.

Бегининиң фашистиг эргечагыргазы Бейрут хоорайга халдавырлыг аарыгларны өөскүдерин оралдажып турар. Барыын Бейруттуң чүрттакчыларынга сугну израиль шериглер бербейн турар үжүүнда, аңаа ижин аарыы өөскүп магат чок болуп турар. Барыын Бейрутта суг дамчыдар хоолайларны израиль самолёттар үрей бомбалаан.

Бейрутта хан төгүүшкүнүн соксадырынче болгаш чөрүлдээш тайбың шиитпирлээринче угланган палестиннерниң сарыылдыг саналдарын Бегининиң чазаа база катап хүлээвээн болгаш Ливанда палестиннерни узуткаарын оралдажып турар-дыр. Палестиннерниң киирген саналдарын Израильдиң чазаа чугаалажып безин көрбээн болгаш хүлээп албаан, Ливанга тайбыкпы деткиир үжурлуг делегей организацияларының күштерин Бейрутче киирерине удурланып, аңаа моозидактап турар.

Палестиннерни Барыын Бейруттан көжүрүп үндүреринің хуусааларынга хамаарышкан саналдарны Израильдиң камгалал министри Шарон болгаш израиль чазактың өске-даа кежигүннери база хүлээвээн. Каттышкан Нациялар Организациязының хайгаараксыларын Бейрутка тургузарындан болгаш Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң чогуур резолюциязын күүседиринден Израильдиң чазааның ойталап турарын чазак хуралдыңга база катап демдеглээн.

1982 чылдың август 1-де Бейрутче шавар халдаашкын кылыр мурнуу чарыында ээлеп турган туруштарынче бодунун шериглерин аткаарладыр дугайында саналдан израиль чагырыкчылар ойталаан. Палестинаның удурланыышкын шимчээшкинининң күштерин үзуткаарын, дүжүн бээр кылдыр албадаарын Израиль эжелекчилер оралдажып турар.

КУВЕЙТ. (СЭТА). Израильдиң Ливанда дерзии агрессиязынга удурланыышкынын илергейлевишаан, Кувейтиниң найысылалынга 50 мун кижи чыскаалга киришкен. Ливан болган палестин улустарга удур Израильдиң дерзии агрессиязының киржикчизи —Американың Каттышкан Штаттары-биле бүгү харылзааларыны үзерин, АКШ-ка нефть бээрин доң-дораан соксадырын чыскаалдың киржикчилери чазактан негээн. АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери Израильди деткивишаан, кижизит бүгү кол порма-чижектерни каржызы-биле үрээп эвес Барыын Бейрутту эжелеп алыр болза, АКШка нефть бээрин доң-дораан соксадырын чыскаалдың киржикчилеринге медеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Израиль бир эвес Барыын Бейруттуң эжелеп алыр болза, АКШка удур экономиктиг болгаш садыг хемчегларын боттандырар дугайында айтырыгны араб чүрттар чугаалажып көөр апаар деп, Сауд Аравиязының, Иорданиянның, Иракның төлөөлекчилери медеглээнин АП агенствозунуң корреспондентизи Детройт хоорайдан дыңнаткан. Ол чүрттарның төлөөлекчилери АКШтың болгаш Канаданың ислам ассоциациязының конференциязынга киришкеннер.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ливанда дайын чорудулгаларынга киришкен израиль беш офицерлер Израильдиң Ливанда хөделиишкиниерин Иерусалимге болган парламна конференциязынга буруу шапканын АП агенствозунуң корреспондентизи дыңнаткан.

Ийи муң кижи ат салган медеглелдиң парлалга конференциязынга чарлаан. Ливанда болуушкуннарның үрлүү дээш бурулуг кижилерге хамаарыштыр истелгени чорударын ол медеглелде негээн. Израильдиң камгалал министри Шарон хамыктың мурнунда албан-дужаалыдан дужер үжурлуг деп, документизе демдеглээн.

Тувинская республиканская библиотека

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин - амыдыралга!

XI БЕШ ЧЫЛ: БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ИНТЕНСИФИКАЦИЯ

ЧАРЫШ - ЧЕДИИШКИННИҢ БЫРАЗЫ, КИЖИЗИДИКЧИ КҮШ

1982 ИЙИГИ ЧЫЛ

ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейин төлептиг уткууру-биле планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседип, социалистиг чарыштың тугун бедик тудаал!

август

ОРГАНИЗАСТААР, САЙЫЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга эш Л. И. Брежнев: «Чарыш бүгү-ле агроүлетүүр комплекизин хаара тударынга, көдээ ажыл-агый бүдүүлгезиниң шынарлыг болгаш эжыктыг чоруу, эң бедик эчис түңнелдер дээш демиселге идиг бээринге ачы-дуза чедиргери — профэвилелдериниң дөрт хүлээлгези» деп онзалап демдеглээн. Бо айтыышкынны удуртулга болдургаш, бистиң районда көдээ ажыл-агый ажылданчыларының профэвилел организациялары социалистиг чарышты улам калбак нептерелдиг, үре-түңнелдиг ыкылыр организастаарынче кичээнгейни күштелдирген.

Амгы үеде районнуң көдээ ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында чаржып турарларның саны көвүдээн. Ында барык-ла 3800 ажыг кижи хаара туттунган, 676 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип алган. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик ат дээш 31 ферма, бригада болгаш 1100 ажыг кижи шалыпчы ат дээш демисежип турар.

Чамдык совхозтарның профэвилелиниң ажылчын комитеттери чарыш киржикчилериниң кичээнгейин планныг даалгаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче доктаамал угландырып келген. Оон түңнелинде ындыг ажыл-агыйлар чарышка эки көргүзүглерни чедип ап турар. «Революцияның чалбыыжы» совхоз бо чылдың бирги чартыында мал продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдеткен болгаш күрүнеге эът садарының планы 104,6 хуу, сүттүүн — 114,4 хуу күүсеткен. Ынчангаш ажыл-агыйлар аразынга чарышка бирги кварталда тинлекчи болгаш СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, профэвилел райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткан.

Оон аңгыда «Коммунизмниң херели» совхозтө профэвилелиниң ажылчын комитеди (даргазы З. З. Филиппова) ажыл-ишчилер ортузунга чарышты организастаарынга чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Бо ажыл-агый он бирги беш чылдың баштайгы чылында районга совхозтар аразынга чарышка каш удаа тинлекчи болуп келген. Социалистиг чарышты организастаарының айтырыглары мында бүдүүлге болгаш профэвилел хуралдарынга доктаамал тургустунуп, хөжудап турарларның, ортумак көргүзүглүг ажыл-ишчилерниң дугайында кичээнгейни күштелдирген.

Чарыштың негелделерин аңгы-аңгы адырларның болгаш сезоннуг чугула кампанияларның онзагай байдалдарын барымдаалап кылып келген. Оон тинлекчилериҢге хөлбаштыр материалдыг болгаш моральдыг шаннал-макталды калбаа-биле ажыглап турар. Чижээ, ам мал чеминиң бедеткелинин үеынде чарыштың түңнелин он хонуктап үндүрүп, эки түңнелди чедип алган звенога шилчиир Кызыл туктуг, акша шанналын тыпсып турар, а чамдык мурнакчыларга тураскаадып совхоз төвүнге Күш-ажылчы алдар тугун көдүрүп турар.

Ниитизин-биле чугааларга районда социалистиг чарышты фермалар, бригадалар болгаш түс-түс ажыл-ишчилер ортузунга олардың ажыл-мергежилиниң аайы-биле организастаан. Олардың аразында эки көргүзүглерни чедип ап турар коллективтер база эвээш эвес. Сүт-бараан фермаларындан бо чылдың бирги чартыында «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң Краснояровка фермазы (бригадири О. Сивцов) тинлекчи болган. Ферма саар бир инекке оналаштыр саалда 124 килограммга көвүдээн, сүт саар планын чартык чылда 114,5 хуу күүсеткен.

Оон аңгыда бирги чартык чылда 19 хойжу чүс хойданна 85-тен 110 чедир хураганы алган. Эртекен кыш кадыгберге болза-даа хойжулар А. С. Сотпа, К. Ооржак, И. П. Сафонов болгаш өскелер-даа 91-110 чедир хураганны төрүүр 100 хойдан-на камгалап алгаш, чарыштың тинлекчилери болган.

Сүт-бараан фермаларының саанчыларындан Е. Д. Монгуш, Н. Г. Гаранина (ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг совхозу), З. Д. Оюн, Л. Г. Афанаскина (Дуржулга станциязы), Д. А. Эрекстма («Революцияның чалбыыжы»), И. Д. Оюн («Коммунизмниң херели») бирги чартык чылда саар инектен-не 1009 кг-дан 1163 кг чедир сүттү саггаш, чарышка тиилээннер. Ол ышкаш инек кадарчылары болгаш бызаа ажаакчылары С. Ш. Тожу, («Революцияның чалбыыжы» совхоз), Л. П. Кулаков («Коммунизмниң херели») Ш. С. Чооду, («Россия»), Г. В. Гупила (ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг), П. И. Журавина (Дуржулга станциязы) бир баш малдан-на хонукта 510-дан 923 грамм чедир немелде денизии чедип алганнар.

Бистиң районувус кожавыс Каа-Хем-биле чыл бүрүле аразында чаржып, квартал санында оон түңнелдерин удурлажып, түңнелди үндүрүп, дуржулганы солчуп келген. Бо чылдың бирги чартыының түңнелинде каа-хемчилер эът садарынга бистиң 19,6 хуу мурнаан, а сүт, дүк садарынга бистиң район 7—8 хуу мурнай берген. Ол районнуң төлээлерин малчыннар ааладымынга чалап, олар-биле база катап дуржулганы солуштувус.

Совхозтарда ажылчын комитеттерини социалистиг чарышты организастап турарында эки чүүлдер бар-даа болза, оон дээштин, үре-түңнелдиг ам-даа кошкак. Чарыш киржикчилериниң кичээнгейин малдың баш санын өстүрериҢче кошкак угландырып келген. Төрүүр чүс мөлга оналаштыр ап турар чаш төл чамдык совхозтарда планга ыракта четпес. Мал продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң планын район күүседип шыдаваан. ССРЭ-ниң 50 чылы, С. Тока аттыг совхозтарда, Дуржулга станциязында ажылчын комитеттери малчыннар-биле ажылды кошкак тургусканындан социалистиг хүлээлгелер күүседизинче олардың күжүн багай организастаанындан малдың өлүп, хораар чоруу хөй болган.

Үстүнде адаттынган совхозтарда профэвилелиниң ажылчын комитеттери (даргалары А. Н. Шойлаа, Е. М. Зайцева) профболуктериниң ажылын болгаш ажылчыннар ортузунга чарышты чогуур деңнелге организастап шыдаваан. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозмал продуктуларын бүдүрерининң болгаш күрүнеге садарының хемчээлин кудулатканының, өске ажыл-агыйлардан хөжудап турарының бир чылдагааны ында.

Чер-черде парторганизациялардың удуртулгазы-биле районнуң ажыл-агыйларында профэвилел организациялары социалистиг чарышты улам калбак нептерелдиг, дээштиг, үре-түңнелдиг организастаар. оон арганарын база хевирлерин улам сайзырангайжыдар дээш ам-даа шудургу ажылдарны чорудар апаар. Ынчангаш ол Аъш-чем программазын боттандырып эгелээринге улуг идигни бээри чугаажок.

Д. ДАРТАШ,
Таңды районнуң көдээ ажыл-агый ажылданчыларының профэвилел райкомунуң даргазы.

АЖЫКТЫ УЛАМ БЕДИИР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыында).

тыганывыс 447 муң кезек тууйбу болган. Моон алырга 229 муң кезек тууйбуну чедир албаан-дыр бис. Оон уламындан 77 ээлчег шагын тууйбу манап, туруушкунга таварышкан бис. База бир демдеглезе чогуур четпес чүүл болза, материалдар көдүртүр КВ-961 маркалыг (суургалыг) кранның янзы-бүрү чылдагааннар ужун анаа турары кончуг хөй. Кранның техниктиг ажаалдазының четпезинден үргүлчү үрелир болгаш кран башкарыкчыларының хөй удаа солчуп келгенинден эртекен айларда ниитизин-биле 88 ажыл ээлчегелериниң азы 186 кижи-хүн туруушкуннарга таваржып, чүгле ол дээш 17600 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбайн барган бис. Бо дээрге план күүседизинге улуг когарадыр.

Ам бо хүнде-даа кранныс үрелири, кран башкарыкчыларының ажылче үнмес чоруу уламчылавышаан. Ол бүгүнүң үнүп турар чылдагааны болза, № 14 механизация эргелелиниң удурткучулары краннар ажыглалының талазы-биле участоктуң ажылын четпес контроллдап турар база кадрлардан негелде-харыысалганың кошкаанда. Чижээ бистиң объектиде кранның техниктиг байдалы кончуг багай, аварыялыг байдалда. Кран оруунуң дескилеп тырттынмаанындан кранның ыңай-бээр чылдырар моторлары өрттенип, үрелип турар. Бо эртекен 7 айларда ындыг чылдагаанпардан улуг вольтулуг ток-биле ажылдаар чеди моторну солугулады. Ам сески мотор июль 24-те өрттенип каарга, ону солуур мотор чогундан кран июль 26, 27, 28, 29 хүнперинде анаа туруушкунга таваржып, бригаданы бергедээшкинге таварыштырган. А кран оруун чогуур негелдезинге чедир дескилей көдүрүп, адаан тырыырын, апрель айдан бээр негеп келгеш, чүгле июль төнчүзүнде чедип алдывыс. Ол негелде чогуур үезинде күүсеттинген турган болза, бо үе иштинде ажыглалдан үнген 6 моторлар өрттенмес, а бистер ынча хөй туруушкудан чайлай берип болур турган бис. А кажан кран оруун бистер боттарывыс күжүүс-биле кылып алыр дээш, оон өртек-үнезин чугаалажып көөрүүсеке, эртекен чылын-на кран оруу кылыр ажылчынпар парядын бижидип апкан болган. Херек кырында рейс адааның тырыыр ажылдарын чер эринге чазын кылыр түве дээш, чүгле кран оруунуң рейстерин быжыглап каан. Ынчангаш ам кран оруунун кылдынмайн турган чылдагаанны ында чүве болду. Ам негелде болза, катап наряд бижип, ук ажылды кылдырар херек. Оон аңгыда кранның чорудар тормостары болгаш суургазының долгандырар тормостары тутпастаан, ынчангаш чайгаар, кижилерге айыылдыг. Ол бүгүнү дарымдуп хуннүң-не тускай дептерге бижип ап, материалдарны норма ёзугаар чарыгдап турар бис. Моон түңнелинде, ылаңгыя туувйбуга бо хүнде алээн камналгалыг болуп турар. Оон аңгыда бригада кежигүнериниң профессионал-мергежилии көскүзү-биле бедип турар. Ам бистө ортумак разряд 3,3 болу берген. Оон-биле кады күш-ажылдың сагылга-чуруму бедээн, чылдагаан чок ажыл-шагы үзүп, прогулдаар кижилер чок. Бригаданың иштики амыдыралында бүгү-ле айтырыгларны бригада чөвүделинге болгаш бригаданың ниити хуралынга тургузуп, коллективтиг шиитпирлеп турар бис. Моон түңнелинде бистө кижи бүрүзүнүң коллектив мурнунга харыысалгазы бүгү тала-биле бедип, ниити ажыл-ишчилерниң чедишкиннерин хандырып турар.

Бригаданың сорулгазы болза, түдүп турарывыс ийи корпусту керээде айыттынган хуусаазында дооскаш, алган соцхүлээлгевисти күүседириби-ле, бо-ла тудугнуң электри энергия белдирингге болгаш чылдылга шугумунга 47 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып, чылда 300 муң рубль планывысты долдур болгаш ажыр күүседир. ССРЭ-ниң 60 чыл ооюн толептиг күш-ажылывыс-биле уткуур дээш чаңгыс кижи дег демнеп күжениишкининг ажылдап турар бис.

Ч. ДОҢГАК.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, бригадир.

ЧУРУКТА: Ч. Доңгактың бригадазының кежигүнери (бетинден) А. Монгуш болган А. Куулар ажылдап турлар.

Бригада керээзи

Чөөн-Хемчик районнуң хереглекчилер ниитилелиниң коллективи он бирги беш чылдың ийиги чылының алды айларында бараан саарылгазының планныг онаалдазын 103,5 хуу кылдыр ажыр күүсеткеннер. Магазиннер аразында социалистиг чарышка Ончуңмаа Шагдыр-оловна Доңгактың удуртканы № 28 аъш-чем садыы мурнап турар. О. Ш. Доңгак коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик аттың эдилекчизи, аныяктарның дагдыныкчызы.

ЧУРУКТА: (солагай талдан) О. Ш. Доңгак өреҢиичи садыгжы Зоя Монгуш-биле.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Чарыш ХРОНИКАЗЫ

АЛДАР ТУГУН КӨДҮРГЕН

Каа-Хемде «Совет Тыва» совхоз июльдуң үшкү он хонуунуң түңнели-биле мал чемин белеткээр талазы-биле ол районнуң ажыл-агыйларының аразында социалистиг чарыштың тинлекчизи болуп үнген. Ук совхоз 610 тонна сигенни белеткээн азы планны 20 хуу күүседип алган, 1600 тонна сенажты салган, ол болза планның 77 хуузу. Будук-бүрү белеткээр планны күүседип алган.

Районда мал чеминиң белеткелиниң ийиги черинде СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери чоруп турарлар. Олар 1313 тонна сигенни, 320 тонна будук-бүрүнү, 100 тонна витаминниг сигенни белеткээн. Социалистиг чарыштың тинлекчилериниҢ тураскаадып район төвүнде күш-ажылчы алдарның тугун көдүрген.

* * *

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИҢ ОДУРУУНДА

Республикага шалыпчы ай чарлаттынган соонда Эрзин районга мал чемиринiң белеткелиниң темпизи улам дүргедээн. Ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарыш калбарган. Районда ниитиниң малынга 3165 тонна сигенни белеткеттинген.

Оон иштинде «Чаа орук» совхоз районнуң өске ажыл-агыйларын мурнап, 1250 тонна сигенни белеткеп, планны 36,5 хуу күүсеткен. «Мөрен» совхозта 946 тонна сигенни белеткеттинген.

Механизастаттынган бригадалардан «Мөрен» совхозта Доңчут Анай-оолдуң удуртkан сигенчилер коллективи 715 тонна сигенни белеткээн, чарыштың тинлекчилериниҢ одуруунда киргеи.

(Бистиң корр).

МУРНААННАР

⊙ **«Каа-Хем» разрезиниң, Тываның электри четкилериниң, Кызылдың сүт заводунуң, Кызылдың сайгарылга баазазының коллективтери.**

⊙ **«Тыва суг тудуг» трестиң, «Тыва көдээ тудуг» трестиң ДБК заводтары, Тураанның, Тожунуң, Каа-Хемниң, Тес-Хемниң, Кызылдың ыяш ажыл-агыйлары, мебель фабриказы, суй белектер болгаш ус-шевер кылыгларның шеңелде бүдүүлгеан, типография.**

◆ **Күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының тос айлар планын күүседиринге Тожу район (эът), «Май 1» совхоз (эът), Мөңгүн-Тайга (сүт), «Совет Тыва» (сүт), Бай-Тайга (дүк чылда), «Май 1» (дүк чылда) мурнап турар.**

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МАРГЫЛДАА

Ниитиниң малынга четчир мал чемнерин белеткеп алыр дээш Тес-Хем районнуң совхозтарының ажыл-ишчилери бо хүннерде шалыпчы ажылдап турарлар. Парткомнар болгаш партия организациялары сигенчилерниң ортузунга чарышты дээштиг организастаарыбиле оон негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчегларын баш бурунгаар ажылдап кылгаш, ажыл-ишчилерге таныштырган. Ажыл-агыйлар чарыштың түңнелин 5 хонгаш үндүрүп, эң эки көргүзүглерни чедип алган бригадаларга, звеноларга, сигенчилерге шилчиир Кызыл туктарны, вымпелдерни акша шаңналы-биле кады тыпсып турар. Ол ышкаш совхоз бүрүзүнде Күш-ажылчы алдарның тугу база бар.

Районнуң ажыл-агыйларының аразында социалистиг чарышты он хонгаш үндүрериҢ докладтаткан. «Тес-Хем» совхозтуң ажыл-ишчилери 2568 тонна сигенни белеткеп ап, планын үжен хуу ажыр күүсеткеш, сөөлгү он хонукта районга чарыштың тиилекчизи болуп үнгеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткан.

Партия организациялары сигеи белеткелиниң үезинде ажыл-ишчилерниң ортузунга чорудар агитмассалыг ажылдың планын кампания эгелээринiң бетинде бадылаан. Агитаторларны, политинформаторларны, лекторларны бригадаларда, звеноларда быжыглаан. Олар делегейде, чуртта, республикада, районда болуушкуннарның, ажыл-иштиң дугайында ажыл-ишчилерге чугаалап берип турарлар. «Тес-Хем», «О. Шыналаа» совхозтарның партия организациялары сигенчилер ортузунда агитмассалыг ажылды экижиткен. Мурнакчыларны мактаан, аргадуржулгалын бижээн, четпестерни шүгүмчүлээн, агитхуудустарны, чаңныктарны ажыл-агый бүрүзүнде үндүрүп турар.

Самагалдайның «Калдак-Хамар» агиткультбригадазы неделяда ийи совхозка барып олардың бригадаларының ажыл-ишчилериҢе солуп программалыг концерттерни көргүзүп, сигенчилерни күш-ажылче улам сорук киирип турар. Оон аңгыда кинону график ёзугаар көргүзерин чурумчуткан.

Сигенчилерниң ортузунда күш-ажылчы маргылдааны багай эвес организастаанындан тес-хемчилер мал чемнери белеткээр ажылды шапкынчыдып чоруткан. Район ниитизи-биле алды муң тонна сигенни белеткээн алы планын 30 хуу ажыра бергеи.

С. ХЕРТЕК.

ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозунуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң база Аъш-чем программазының салган сорулгаларының күүселдези дээш бүгү күжүн мөөнеп, социалистиг чарышты калбартып, ниитиниң малын кыштан хур ажырар сорулгабиле мал чеминиң белеткелиниче долу күш-биле кирген. Совхозтуң кылза чогуур планы: сиген — 2750 тонна, силос —1130, сенаж — 310 тонна.

Бо хүнперде 625 тонна сигенни, 330 тонна сенажты сигенчилер белеткеп алган. Сиген белеткелинде бүгү-ле албан организация черлери туспузунда план-онаалдалыг киржип турар. Амгы үеде Базырыктың сиген шелдеринде 28 звенода 385 кижи доктаамал ажылдап турар. Совхозтуң директиязы, парткому болгаш ажылчын комитеди сигенчилерниң ажылдап, чурттарынга таарымчалыг бүгү-ле байдалды тургускан. Оларның ортузунга социалистиг чарышты нептередип, оон түңнелин он хонуктап үндүрүп турар.

Сөөлгү он хонуктуң түңнели-биле бирги черни механизастаттынган хову-трактор бригадазы эолеп, 225 тонна сигенни теп фермага чедиргеш, сараттап берген. Оон дараазындагы черлерни аргаарыглардан, оймактардан холбиле сиген кезер звенолардан Ш. Хертек биле К. Домбаштай оларның звеноларының алгыланаан. Малчыннардан аныяк кадарчы О. Будуй-оол бодупуң күжүү-биле 20 тонна сигенни кезип белеткээш, кыштаанга чедирип сараттаап, тиилекчи болган. Типлекчи болган звеноларны, кадарчыларны акша шаңналы-биле шаңнап, шилчиир вымпелдерни тывыскылаан.

Совхозтуң суггаттыг шелдеринде тараан хөй чылдыг сигеннерниң болгаш кукуруза, тоорук ышкаш мал чеминге дээш тараан культураларның үнгени бо чылын чаагай. Оларны четче-менди ажаан алыры-биле совхозтуң албан организация коллективтериниң күжүн ынаар салган.

Совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир санныг чем-суурну белеткеп алыр база оон эки кадагалалы дээш күжениишкининг ажылдап турар.

А. КАНЧЫЫР.

ХӨЖУДААННАР

◆ «Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттар планныг онаалдаларын күүсетпээн. «Тыва даг-дүгү» комбинат 546 муң рубльдиң бараанныг продукциязын чедир бербээн, 358 муң рубльдиинг чедир сайгарбаан.

◆ Ак-Довуракның, Бай-Хаактың хлеб заводтары хөжудаашкынган үнмеэтээн.

◆ Кызылдың даараныла комбинады, Кызылдың алгы заводу, Сельхозтехнүрикомнуң (Кызылда, Бии-Хемде районнар аразында наттынгышкынналры) будүүлгелери мурнунда деңнелиндеи иуду ажылдап, план күүселдезин үсненнер.

◆ Таңдының, Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйлары база багай ажылдаанкар.

◆ Күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының тос айлар планын күүседиринге Улуг-Хем район (сүт), Бии-Хем район (дүк чылда), «Революцияның чалбыыжы» совхоз (дүк чылда) хөжудап турар.

Хөй ургларлыг иелерни «Иениң алдары» орденнер болгаш «Иениң медалы» медальдар-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Тончүүл. Эгези № 183 «Шында»).

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Тамара Деспижековна Артына — «О. Шынаа» совхозтуң бухгалтери.

Александра Александровна **Чараш-оол** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Дина Чамзыевна **Янзоо** — «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Сес ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Валентина Чагаровна **Чооду** — «Тес-Хем» совхозтуң саанчызы.

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чайзуу Суван-ооловна Чооду — Самагалдайда өг-бүле ээзи.

Минчиваа Датовна **Шалык** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Шимит-ооловна **Шалык** — «Тес-Хем» совхозтуң ясли-садының уруглар ажаакчызы.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Быжыны Ивановна **Бавын-оол** — «Тес-Хем» совхозтуң ясли-садының уруглар ажаакчызы.

Галина Сергеевна **Далаа** — «Тес-Хем» совхозтуң кадр килдизиниң инспектору.

Мария Балдыновна **Мажаа** — Ү. Шынаа суурда клубтуң жыыдакчызы.

Делгермаа Шыраповна **Соруктуг** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Сергеевна **Соруктуг** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Вера Суваковна **Уванзай** — улус өредилге килдизиниң бухгалтери.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Любовь Шыраповна **Аймы** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Клара Хертековна **Аракчаа** — Ак-Эрик суурда өг-бүле ээзи.

Өнермаа Арат-ооловна **Барымаа** — улус депутаттарының Берт-Даг көдээ Совединиң күүскомунуң секретары.

Розалия Сояновна **Болат-оол** — Чодураа суурда ясли-садтың кижизидикчизи.

Татьяна Дамдыновна **Балдымаа** — «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Саара Оюновна **Санаа** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Нина Мижит-ооловна **Сандык** — «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Сенди Калдановна **Түлүш** — «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Сес ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Дина Коловна **Кол** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди

Тыва АССР-ниң Дээди

Кызыл хоорай,
1982 чылдың июль 30.

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Алефтина Максимовна **Төвүт** — Азас ортумак школазының ажылдакчызы.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Фаина Боловна **Бичимей** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Борисовна **Ендан** — Ий ортумак школазының башкызы.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Светлана Найындыевна **Кол** — чонның амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Галина Аковна **Чыкыма** — Ий суурда өг-бүле ээзи.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Валентина Донгаковна **Найдан** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Сес ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Кара-кыс Чадамбаевна **Дамдын** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Мария Сергеевна **Намнай** — Ак-Туруг суурда өг-бүле ээзи.

Чудурук Сатовна **Шыырап** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Курума Чамыяновна **Доңгак** — райпода садыгжы.

Светлана Нардасовна **Маадыр-оол** — Чодураа суурда өг-бүле ээзи.

Маадыр Сатовна **Шойдак** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Түлүшовна **Кара-Хуна** — Арыг-Үзүг суурда участок эмнелгезиниң повары.

Дыртык-Кара Александровна **Кыргыс** — Хайыракан суурда өг-бүле ээзи.

Ранса Түлүшевна **Очур** — «Улуг-Хая» совхозтуң уруглар садының кижизидикчизи.

Галина Монгушовна **Шойдак** — Кызыл-Даг ортумак школазының башкызы.

Валентина Монгушовна **Ыйдам** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Сара Ивановна **Соян** — өг-бүле ээзи.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зоя Семис-ооловна **Амыр** — өг-бүле ээзи.

Севильба Кууларовна **Бичеоол** — Садыг министерствозунуң СТУ-ауының штукатур-маляры.

Нина Анатольевна **Симанович** — өг-буле ээзи.

Советиниң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Советиниң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Сигенчилерге

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИ: хуусаазы, технологиязы

Сиген болгаш өске-даа мал чемнериниң шынары оларның белеткээриниң хуусаазындан хамаарыжыр. Чайгаар-даа үнген, тарымал-даа сигенин белеткээр эң таарымчалыг хуусаалары мындыг:

Элактар колдаан чайгаар үнген-даа, тарымал-даа сигеннин оттарның мажак ийикпе салбак ышкаш баштарында үрезин будер черинде бичии куу чечээ үнери билек, чем тыртып эгелевейн турда, дораан кезип эгелээр. Бир-тээ сигенни чаңгыс хүнде кезип дооспас болганда, элактарның чечектелири эгелевейн турда-ла кезип эгелезе кончуг эки.

Бобыларлыг үнүштер колдаан чайгаар-даа, тарымал-даа сигенни, азы арыг бобыларлыг сигенни, чижээ, люцернаны, чечектелир бетинде, чочакчыгаштар хүрерип чорда, оон черле озалдатпайн кезип эгелээр. Ол ышкаш, тарымал чаңгыс чыдыг сигеннерни белеткээр хуусаалардан база озалдадып болбас: көк-суланы чемнеп эгелээри билек, сула-виканын болгаш сула-горохтуң холуксааларын виканың, горохтуң чочактары чемнеп эгелээри билек кезер, оон сонгаарлаарга витаминнери-даа, чемиштии-даа кудулаар. Түге ындыгыл?

Үнүштерниң химиктиг составы оларның өзүп турар бүгү үезинде доктаамал эвес, үргүлчү өскерлип турар, харын-даа кончуг дүрген өскерилгилээр. Ылангыя мал чеминиң хоолуузунуң эң үнелиг түүлү болур протеин сигенниң чечектелир бетинде ийикпе, азы чечектелип турда эң хөй болур.

Атрохимлабораторияның кылган аналзтеринден илерээни болза, люцерна сигенниң чечек бажы чазылгалак турда протеини-даа, витаминнери-даа эң хөй турар, а чечектели бергенде эвээжеп эгелээр, чечек дүшкеш, үрезин чем тыртып эгелей бергенде, түгле 70 хуузу, үрезин бышканда оларның 50 хуузу, оон соонда үелерде протеин биле витаминнерниң түгле 30-40 хуулары артары илерээн.

Шак моон алгаш көөрге, сигенни чогум кандыг үеде кезери илдең. Сигенни кезип эгелээн соонда, ону эң-не кыска хуусаада доозар херек. Ол соруглга-биле кестирер тракторларны ийи сменалыг ажылдадыр. Чайгаар-даа үнген, тарымал-даа сигеннериң кезилдезин улуг-ла дизе 8-10 хонуктан уза-дып болбас. Сараттар болгаш пресстеп шарыыр сигеннии шыгы дески болур ужурлуг. Сигенни четпес-даа, эртпир-даа кургадып болбас: сараттаар сигеннің шыгы—17-18 хуу, шарыыр сигеннин 20-22 хуу турар ужурлуг. Сараат дөзээнге саванны ийикпе будук-бүрүнү 20-25 сантиметр хире кылын салза эки. Баштай сарааттын кыдыын долгандыр салгаш, оон соонда иштин салыр. Ооргазының кырланы эктинден 1,5 метр бедик болур ужурлуг.

Мал чемнерин белеткээриниң төлевирин чемнин шынарын барымдаалап тыпсыры чугула. Ол соруглга-биле мал чеми белеткеп эгелээр бетинде совхозтуң мал чеминин анализин кылыр лабораторианы дерип алыр. Лабораториязы чок совхозтар аналзтер дээжилерин район төвүнде лабораторияларже үзүктел чок чорудар, а мал чеминин белеткели доостуру билек, администрация чери лабораториялардан түүнел анализтерни чагыдып алыры чугула. Оны барымдаалап рационнар тургузар.

Чемнериң класстар зайы-биле үнезин чижек кылдыр мынчаар бодап ап болур. Бир эвес бирги класстың сигеннинде протеин биле каротин чүс хуу бар деп санаар болза, ийиги класстыында оларның 70-80 хуузу, үшкү класстыында 50 хуу, класс чок сигенде беженден кудулап турар деп бодап алза ажырбас. Ол будумелдер сиген далганының бирги класында—90-100 хуу, ийигизинде—80-90, үшкүзүнде—60-70, дөрткүзүнде—50-50, бешкизинде—50-ден куду хуу деп бодап алыр.

Сигенде протеин биле каротиннин хуузу түгле оларны белеткээн үезинден эвес, а белеткээриниң технологизызындан улуг хамааржыр. Чамдыкта сигеннин бөлүүшкүнү үзаш, хүнге азы чаъска үр чытканда, оон чемиштиг будумелдери, ылаңгыя витаминнер дыка эвээжеэр. Ынчангаш түгле чаъстыг үеде эвес, аяс-даа үеде сигенни изиткен агаар-биле үндүрүп кургадырының мурнакчы технологиязын нептередири эргежок чугула.

Сигенни пресстеп шарыыры, оон түгле чидириин эвээжедир эвес, а чемижин база кадагалаар, түге дээрге сараатта сиген хамаанчок, хапта сиген далганының витаминнери кыш ортузунга четкенде дыка эвээжей берген болур. Моон ужурунда кыш ортузундан ыңай мал чеминиң аналзтерин база катап кылып алыры, рационну шын тургузарынга херек.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Совет чагыглар

ПРАГА. Чехословак Подрезово хоорайда Я. Шверма аттыг хоорза кылыр заводтуң коллективи ССРЭ-же продукция чорударының чартык чыл планын чедиишкинниг күүсеткен. Аңгы-аңгы совет бүдүрүлге черлеринче 17,6 млн. крон-акшаның немелде продукциязын чүдүрүп чоруткан. Ол Совет Эвилелиниң техниктиг дузаламчызы-биле бүдүрүлге черин чаартып тургусканының ачызында чедип алдынган.

Ол завод бо чылын ниитизи-биле бедик шынарлыг 50 мүң хире тонна кан хоорзаны совет чагыглар ёзугаар кылыр ужурлуг. Ол кылыгларны ССРЭ-ниң химия болгаш автомобиль үлетпүрүнге калбаа-биле ажыглап турар.

«Ырак хоорайлар — чоок өңнүктер»

БУДАПЕШТ. Венгр-совет найырал ниитилелиниң болгаш Профовилелдериниң Бүгү-венгр Чөвүлелиниң организастаавы республика викториназын «Ырак хоорайлар —чоок өңнүктер» деп адаан. Ону БҮР-нүң үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң социалистиг күш-ажыл бригадаларыңың болгаш төрелдешкен совет база венгр хоорайларның найырадыг харылзаалаарлыга, оларның төөгүзүнге, экономиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдезинге турасказаткан. Викторинага чурттуң аңгы-аңгы областарының беш мүң ажыг социалистиг күш-ажылдың бригадалары киржир.

Чаа садыг порту

БУХАРЕСТ. Румынияның Кара далай эриниң картазында амгы үениң чаа садыг порту—Мангалия көстүп келген. Ниити узуну 616 метр ханы суглуг үш өртээлдерни ажыглалга киирген. Олар улуг күштүг порт краннары болгаш амгы үениң өске-даа техниказы-биле халдыртыгап. Ол ышкаш склад бажыңнарын, административтиг болгаш техниктиг албан черлериниң тудугларын база дооскан.

Ол порт 35 мүң тонна чедир ишкир судноларны хүлээп ап шыдаар. Оон-биле кожа судно сентээр заводту база кылып турар.

Кубаның геологтуг атлазы

ГАВАНА. Кубаның эң тодаргай геологтуг картазын тургузар ажыл шапкын чоруп турар. Ынчангаш Куба ам удавас сайзырап эгелеп турар чурттардан бодунуң бойдус байлактарыныы, национал девискээриниң геологтуг тургузуунүн болгаш онзаланчак хевирлериниң дугайында тодаргай көргүскен чугула атластыг чурттарның санынга кирер.

Геология талаазы-биле советтуба кады ажылдажылга эгелээнден бээр 20 чыл ашкан. Революция тиилээнниң соонда дораан-на ортулуктуң черинде иштин, геологтуг тургузуун план ёзагаар шинчилээр, национал геология школазын тургузар шинтпир хүлээп алдынган. Совет специалистер-биле сырый холбаалыг ажылдап тургаш, тус-тус билдингир черлерни системазыткан, ажыктыг казар байлактарның чыдар черлерин — Пинар-Дель-Рио можуда полиметаллдыг болгаш чес рудаларын шинчилеп тыпкаш, байлаанның хемчээлин тодараткан.

Кубаның девискээринге геология-разведка ажылдарын улам калбартыр дугайында чиигине дугуржулга күштүг боор эгелээн, апаа ЭДЧ кежигүнүң чурттар ат салган. Ында чурттуң бүгү девискээриниң картазын тургузарының болгаш ажыктыг байлактарны шинчилеп тыварының талазы-биле бүгү талаалыг ажылдарны кылырын өөрген.

Вьетнамның далай флоду

ХАНОЙ. «Тхайбинь» ВСРнин делегейни дээскидир ажингей эң баштайгы транспорт суднозу болган. Ол аңгы-аңгы диптернай чурттарынга чүүктер чедирбишаан, 50 мүң ажыг километр узун орукту эртип, бараанналрны чогуур черлеринге хуусаалырында чедирген. Чурттуң далай флоду дыка аныяк. Моон мурнунда вьетнам туктуг суднолар түгле чоок черлерге сөөртүлге кылып турган.

Ам республика амгы үениң судноларлыг апаргаан болгаш оларны Индий. Оожум, Атлант океаннардан ужуражып болур.

(СЭТА).

ЯДРОЛУГ ДАЙЫН БОЛБАЗЫН!

ВЕНА. (СЭТА-ның корр.). Хиросиманы американнарның бомбалаанындан оозар 37 чыл болганы-биле холбаштыр австри йайысылалдың төвүнге ядролуг чепсекти дүжүрери дээш массалыг чыскаал оолган. «82-нче тайбың марыжының» түүнел хемчеглериниг үжен ажыг чурттардан чыылган ийи муң хире тайбың талалакчылары аңаа киришкен.

Олар Венага элээн каш бөлүктен чеде өөрген. Чыскаалчыларның аразында — Стокгольм—Мииск, Москва—Вена, Барыын Берлин—Вена араазының тайбың маршгарының киржикчилери, ГФР, Великобритания, Италия, Грешидан, Европаның социалистиг чурттарындан, оон иштинде Совет Эвилелиниң, Азия чурттарының, Африканың болгаш Латин Американың дайынга удур организациялырының болгаш шимчээшкиннериниң төлөөлекчилери бар.

Делегейниң дыка хөй дылдарының кырынга бижээн даразында кыйгырыгларны болгаш транспарантыларны чыскаалганнар түүл алгаш келгеннер: «Ядролуг дайын болбазын!», «Хиросиманың айылыын катаптатпас!», «Массалыг узуткаашкынның чепсээ чок болзун!», «Делегейни чаза тепсинри болдурбаалыкар!», «НАТО-нуң чаз ракеталар дугайында шинтпири — Европага кыжайыышкын-дыр!».

Чыскаалдың киржикчилери Хиросиманы болган Нагасакини америк ядролуг бомбалар-биле үреглээнинден өлгенериниң тураскаалын сактып, ёзулал кылганнар.

Ядролуг чепсекти хоруглазары дээш Токиода боол турар делегей конференциязының киржикчилериниг кыйгырыгны чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Ында ук чыскаалдың киржикчилериниң Токио конференциязы-биле эп-сеткил каттыштырышкынын илерелин, кижи төрелгетен тайбың камгалар демиселин улам күптелдирер дээрзинге идегелди илереткен.

Л. ВОЛНУХИН.

БИЖИК БИЛБЕСТЕР

КАИР. (СЭТА). Египетте шуут үжүк-бижик билбес кижилериң саны 15,1 млн. чедип турар. Каирде цланнаашкынның национал институдунуң чоокта чаа чоруткан шинчилел ажылының түүнелинде мындыг саннар тодаратынган. Шинчилел ажылдарын кылганнарның бодап турарыбиле алырга, Египеттиң чурттакчыларының 23,8 хуузу боол турар 10-дан 15 хар иштинде уругларның аразында бижик билбестериниң санының хөйү онза дүвүрээзинги болдуруп турар.

НОГАА АЙМААН ЭЛБЕКШИДЕР ДЭЭш

Дүш эрткелек чорда, бригада төвүнден ногаа довураа чымчадыр хереклеерлиг бөлүк-бөлүк ажылчыннар шөлче шуужупкан. Олар удаваанда быжыглаан участоктарынга бир демниг ажылдап киришкеннер.

— Зинаида Лаврентьевна бригада төвүнде. Бөгүн ажылчыннарның нарядын кылын турар — деп, дуржулгалыг ногаажы Үйнүк Доңгак чугаалады.

Бригада төвүнде бичии бажың бар. Ында ажылчыннар дүштевишаан, чапсарлап, дыштаныр. Хурал-суглааны-даа анаа эрттирер. Ол бажыңга кээривиске, бригадир самбын каккан, чай чок ажылдаан ор.

— Суггат бергедеп тур. Чаашкынналдырын суггарар ийи агрегадывыстын кайызы-даа бөгүн ажылдавады. Чежеда сепген-селээн. Үрелип-ле турар. Кажы хүннерде хүнзелир суггарар ужурлуг. Ам Арыг-Бажы салбырындан кезектер сурагланмас болза, хоржок-тур — деп, З. Толмачёва хомудавышаал, теплицаларже углуг базыпты.

Теплицаларда олурткан помидорларның, огурецтерниң өзүмнери деп-лески. Кайы-даа чалчыгаштарда ногаадарның өзүмнеринин сарыг чечектери саглаар. Чамдыктары чемнитерин бере берген. Оларны Ыйма-Серен Чалзып биле Намдак Үйнүк кочаддарга суг дажыглап суггарган турлар. Шынап-ла суггарылгазын чогуур өйүнде чоруткас болза, изиг хүнде кадын болур. Чаатты бугазындан баткан дамырак кара суг эвес болза, байдал берге. Ол ийи ногаажының ажылы шынарлыг. Бок үнүштер арыглаттынган. Өзүмнер сергек, бүрүлер чырык ногаан көстүр.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга хүлээп алган Аъш-чем программазында чигмис-ногаа продукциязын болгаш картофельди бүдүрерин улам көвүдиринче онза сагышты салган. Бригаданың кежигүннери Аъш-чем программазы-биле ханы танышкан. Оон соруглаарын ажылдеректе боттандырарын ногаажылар шинтпирлээн. Огород шөлүү ниитизи-биле 50 гектар. Оон 32 гектарын капуста өзүмнери ээлээн. Бо чылын гектардан-на ортумаа-биле 144 центнер дүжүт алыр планныг. Чалын чемниичидилгени чогуур өйүнде чоруткан. Ынчангаш өзүмнер багай эвес. Ылангыя капустаның үнүп чыдары чаагай. Чемижи борбакталып эгелээн.

Чаатты бугазының оң талазында дерт-булунчук шөл бар, Ында Үйнүк Доңгак биле Шура Табаккайның ударткан звенолары ажылын доозар четкен тур. Ол шөлде редиска, согуна колдады тараан. Бичежек дурт-сыныыг, чазык, чугаакыр кижи өөрүнүң аразындан:

— Эрткен неделяда долу чагган. Ол хенертен болган. Бөгүн арыглап алган помидор, огурецтеривистиң бүрүлерин самдарартыр шаан каан. Ам эрткен чылгы дег, дүжүт албас боор бис—деп, хараадады. Ол ажылчынның адын Серенмаа Төпес-оол дээр. Звенода мурнакчы, совхозта дуржулгалыг ногаажыларның бирээзин. Сүрүн Намдараа, Дензинмаа Достай-оол, Люба Суунак олар ажылдап турда, тура дүшпес. Өөреникчилер Юрий Кара-Сал, Рубина Быштак-оол, Шончалай Намдак, Галя Билдей-оол, Роза Доңгак оларның ажылга эрестинп үгбалары макталп турдулар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг ужураар дээш бүгү улустуң социалистиг чарыкы күш-ажылчы коллективтерде калбарган. Олдарның-биле бир дөмей, ногаажыларның сес звенозунда ыңдыг маргылдаа база чорун турар. Татьяна Ондар (Хайыракан), Кара-кыс Бичe-кыс (Ийи-Тал), Үйнүк Доңгак (Көк-Чыраа) оларның удуртқан звенолары мурнакчыларның одуруунда. Бо чылын ногаа рассадаларын олуртурундан эгелээш, бөгүн аштаарынга чедир кижи күүжү четчир болганын Зинаида Лаврентьевна өөрүн чугаалап орду. Бо хүнерде бок үнүштериин айиги анталгазын доозупкан. Улаштыр Хайыракан, Арыг-Бажы девискээринде тараан картофельдин довураан чымчадып, бок үнүштерни арыглап эгелээн.

Чурттакчы чоннуң дузалал ажыл-агыйларын чорударывын талазы-биле Зинаида Лаврентьевна чамдык хемчеглерни ап турар. Бо чазын ногаа бригадазының кежигүннеринге картофель болгаш еске-даа ногаадар тарыыр шөлдерни тускайлап берген. Черле ынчаш, бригадирнің чоннуң амыдыралы дээш сагыш човангырын звено удуртукчузу Үйнүк Дамдыновна сеткилинден чугаалап орар. Өреге бүрүзү огородтан ангыла, янек, хавап, дагааны азырап турар.

«Улуг-Хая» совхозтуң ногаажылары бар арга-курлавырларны мооннеп тургаш, өзбек дужүттү алырын, салымган соруглазын ажыл-ишке чедимчелиг боттанлырарын хүлээнген, хей-аътты ажылдап турар.

С. ЧООДУ.
Улуг-Хем район.

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

⊙ СОФИЯ. Болгарияның автомобиль тургузукчулары «Средеп-75» дээр чаа чүк автомобилиниң дуржулга хевирең оруктарга шенеп эгелээнер. Ол машина бичии хемчээлдиг чүүктер сөөртүрүнге таарыштыр кылдынган.

⊙ ЛОНДОН. Хартапулда «Бритиш стил корпореши» заводтарның 300 ажыг ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары Великобританияның 3 миллион чедир санаттының турар «артык кижилеринин» санынга каттыжып кирер. Компанияның баштаар черн ол бүдүрүлге черлерин чаартыр чүве деп чылдагааннап алгаш, хаан каапгар деп турар.

⊙ БЕЙРУТ. Ливанның Кызыл крест болгаш Кызыл чартык ай шинтилели Барыын Бейруттуң хамааты чурттакчыларын израильдың шериглерин араатанзыг ёзу-биле ажылап турарын соксадырынче делегейниң хей-ниитизин кыйгырган.

Муң-муң тайбың чурттакчылар ол бажыңнарны израиль бомбаларның болгаш үгер-боо октарының каразы болбас боор деп идегээш, ливан найысылалдың күрүне албан черлеринде болгаш эмнелгелеринде хоргадап турарлар деп, кыйгырыгда чугаалап турар. Ынчалза-даа агрессор ол бажыңнарны дуңдаа, хүн-даа чокка боолап турарындан, оларның иштинге турган кижилер өлүп турар.

Барыын Бейруттуң квартал бүрүзүнге, кудумчу бүрүзүнге снарядтар болгаш бомбалар үзүк-соксаал чокка дүжүп турар. Ынчаарга эжелекчилерниң шериглери олче эм-таңны болгаш аъш-чемни эртирбейн турар. Ындыг араатанзыг үүлгединшкиннерниң түүнелинде Барыын Бейруттуң чүс-чүс муң кижилеринге массалыг узуткаашкынныың аймыды таваржып болур-дур деп кыйгырыгда демдеглээн.

⊙ НЬЮ-ЙОРК. Иллинойс арге-чагыргазының чер-чер органнарынга соңгулдаларга кандидаттар депшидер талазы-биле АКШ-тың Компартиязының кампаниязы чедиишкинниг эртип турар. Коммунист Ричард Джиованони Чикагонуң районнарының бирээзинден штаттың хообйлу үндүрер хуралынга бүрүткедир эргени чедип алган. Джиованони деткирининң негедге бижинге хоорайның 4 муң ажыг чурттакчылары ат салганнар, ол дээрге, АКШ-тың ийи кол бүрүзуаз —демократтыг болгаш республиканчы партияларын төлөөлевээн кандидаттың соцуулдага киржир эргени чедип алырда чыыр ужурлуг кижилериниң 1 мунга хөй-дур.

⊙ ОТТАВА. Британ Колумбия можуда тудуг үлетпүрүнүн 50 муң ажылчыннары ажыл соксадыышкыныы эгелээн. Оларга үк черниң 40 муң албан-хаакчылары болгаш 2 муң автобус чодаачылары база каттышканнар. Оон түүнелинде можунуң бүгү ажылчы чоннарының 7 хуузу ажыл соксадыышкыны-биле хаара туттуунган.

Ажыл соксадыкчылары чуртта өртектер аартаашкынында болгаш ажылдаар чер алыр магадылалдың кошкаанынга холбашкан ажыл төлевирин улгаттырарын петеп турарлар.

«ЕВРОПАГА ЯДРОЛУГ, РАКЕТАЛАР ТУРБАЗЫН!»

БОНН. «Крефельд кыйгырыышын» эгелекчилери дараазында меделелди кылган: «Атомнуг өлүм бистериин шуптувуска кыжаныл турар. Европага ядролуг кандыг-даа ракеталар турбазын!».

Чепсегленишкин болгаш дайын белеткелдери тайбыгны бижыглаарынга идиглиг дээр бадыткаашкынынарның хоозун мегеэп Ливанга удур Израильдың агрессиязы сойгалап илереткен деп, ол документиде демдеглээн. Чепсектиң күжү-биле чаңгыс-даа черүлдээш шинтпирлээри чедип алганнар

МАССАЛЫ — ЭҢ КОЛ ЧҮҮЛ ОЛ

Спорттуң массалыг чоруун хөгжүдер талазы-биле Россия Федерациязынга тывылган хөй-хөй эгелээшкиннер өске республикаларда иептерел эгелээн. РСФСР-ниң күш-культуржуларыныңь чедиишкиннери дыка көскү: 40 миллион ажыг кижи спорт-биле быжыг харылзаалыг, оларныңь 13,7 миллиону ГТО-нуң хөрек демдектериниң эдилекчилери.

— Ындыг-даа болза, республиканың чурттакчы бүрүзү күш-культура болгаш спорттуг хаара туттунуун дээш бүгү чүүлдерни ам-даа кылып шыдаваанывыс хомуданчыг — деп, РСФСР-ниң Спорткомитединиң даргазы В. Смирнов СЭТА-ныңь корреспондентизиниге чугаалаан. — Оны чедип алырда шиитпирлээр ужурлуг сорулгаларны СЭКП ТК-ныңь болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң сентябрьда үндүргени «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам ыңай көдүрер дугайында» доктаалында тодаргай айытқан.

Күш-культуржу хемчеглер кижи бүрүзүниге чедингири-биле, массалыы-биле, улусту хаара тудуп шыдаары-биле болгаш чаражы-биле онзаланыр ужурлуг. Ындыг ажылды чорударга спорт-биле холбашкан кижилерге-даа, баштайгы базымны кылып чоруурларгада ажыктыг.

Томск обласка «Сибирьжи кижи дээрге, хаакчы кижидир» деп чечен сестүг кыйгырыгныг адаа-биле эртеп маргылдааны чижек кылдыр көрээлиер. Хаак спорту түгле массалыг эвес, бүгү-ниитиниң болзун дээш ында бүгү-ле чүүлдерни партия организациялариныңь удуртулгазы-биле кылып турар. Партияның Томск обкомунуң доктаалын үзүгаар ындыг программаны беш чыл буругаар тодараткан. Ону амыдыралга херек кырында канчаар боттандырып турарып карак-биле көрүп тудуп, ам дораан-даа болза кезилдеже кирип болуруң түңнээн. Шөлдүң бир талазынче кылашташ, чоогунда бичии өзенче көрүптерге, каш-ла чүс метр черде адыг бир чудукту аңдарган, кижини безин эскербейн чай чок ажылдаан турган.

Биче-оол Салчак бичии-даа сезиз алыспайн, дедир чаныпкан. Чоруп ора суурнуң үстүкү бажыңындан үш чүс хире метр черге адыг истерин база эскерген.

Июль 14-тен 15-че дүнезинде ол адыг Адыяның кажаада инектеринден бир жөлдурганы алгаш, кажаадан ырак эвес черге шыгжаан болган.

Маңнаар-оол Адыя совгозота малчын болурундан аңгыда, ол дружулгалыг аңчы. Бо үдаада ол кадарып, каратап орган малын «оорлаан» хайыраканныы даалаар деп шиитпирдеп алган.

Болган таварылганы совгозтуң удуртукчуларынга дыңнадып каап, Бай-Суттуң аңчызы Хорлу Самбажык-биле дугуржуп алгаш, ол-ла кежээ адыгның келги дег черинге маңап эгелээннер.

Адыг-даа келген. Ону дораан даялаш, иштин уштуп каапкаш көөрге, иштинде сигенден өске чүү-даа чок, аштаны аргажок адыг болган.

Моон алгаш көөрге, бо чылын тайганың кат-чимизи ховаар болганы-биле адыглар ишкээрлеп, оруунга таварышкалы дириг амыданга аймыл чедирип эгелей бергени билдингир-дир. Ынчангаш черле бо совгозтуң эвес, а республиканың бүгү малчыннары, чурттакчы чоку улуг серемчиледдиг болуруң күзээр мен.

К. ТАС-ООЛ.

ИШКЭЭРЛЕП ЭГЕЛЭЭН

Каа-Хем районнуң «Енисей» совхозунуң аныяк бода мал кадарчызы Маңнаар-оол Адыя июнь айның орган үезинде Бай-Суттуң одар-белчиирлиг девискээрниге көжуп келген. Удаваанда Бай-Суттуң хоочум чурттакчылары, аңчылар бо девискээрде адыг истери көөдеп, мырыңай суурга чоокшулап кээп турарын чогга, чоок-кавының малчыннарынга дыңнатканнар.

Июль айның эгезинде Бай-Сутте түскай интернаттың хоочун ажылчыны, көдээ Советтиң депутады, коммунист Биче-оол Салчак сигеп кезер шөлдерни хынап, кажаадан эгелеп кезилдеже киреринь билип алыры-биле интернаттың дирекциязындан даалганы алгаш, тайгаже чадаг унупкен.

Ийи километр безин четпейн чораан бирги шөлге келгеш шинчилеп, бо чылын сигеп эки үнгенин магадап, ам дораан-даа болза кезилдеже кирип болуруң түңнээн. Шөлдүң бир талазынче кылашташ, чоогунда бичии өзенче көрүптерге, каш-ла чүс метр черде адыг бир чудукту аңдарган, кижини безин эскербейн чай чок ажылдаан турган.

Биче-оол Салчак бичии-даа сезиз алыспайн, дедир чаныпкан. Чоруп ора суурнуң үстүкү бажыңындан үш чүс хире метр черге адыг истерин база эскерген.

Июль 14-тен 15-че дүнезинде ол адыг Адыяның кажаада инектеринден бир жөлдурганы алгаш, кажаадан ырак эвес черге шыгжаан болган.

Маңнаар-оол Адыя совгозота малчын болурундан аңгыда, ол дружулгалыг аңчы. Бо үдаада ол кадарып, каратап орган малын «оорлаан» хайыраканныы даалаар деп шиитпирдеп алган.

Болган таварылганы совгозтуң удуртукчуларынга дыңнадып каап, Бай-Суттуң аңчызы Хорлу Самбажык-биле дугуржуп алгаш, ол-ла кежээ адыгның келги дег черинге маңап эгелээннер.

Адыг-даа келген. Ону дораан даялаш, иштин уштуп каапкаш көөрге, иштинде сигенден өске чүү-даа чок, аштаны аргажок адыг болган.

Моон алгаш көөрге, бо чылын тайганың кат-чимизи ховаар болганы-биле адыглар ишкээрлеп, оруунга таварышкалы дириг амыданга аймыл чедирип эгелей бергени билдингир-дир. Ынчангаш черле бо совгозтуң эвес, а республиканың бүгү малчыннары, чурттакчы чоку улуг серемчиледдиг болуруң күзээр мен.

К. ТАС-ООЛ.

В КАРА-САЛДЫҢ «Тарып алган чөчектерим тааңда чараш, саглап-саглап» деп фотоэтюду.

КИЖИНИҢ НҮҮРҮНҮҢ ДУГАЙЫНДА

Профессор, кезер эмчи Ф. Г. Угловтуң «Чон араазында кижи» деп номун кижи бүрүзү номчаан. Тываның ном үндүрер черинiң ол номну четчири-биле парлап, номчукчуга бараалгаткапкына болгаш орус дылдан тывазынче оңудурган С. С. Навунуң чедимчелиг эки ажылдаанын Самагалдай суурнуң номчукчулары номчулга конференциязынга демделген. өөрүп четтиргенин илередип турганнар.

Солуннардан номчуурга кандыг бир черге ыңдыг номга номчулга конференциязы эрткен дээш оон ыңай солуун чүүл-даа бижинээн болур. Ол черле хомуданчыг. Библиотека ажылдакчылары номчулга конференцияларын удаа-дараа белеткеп, чоннуң калбак чугаалажашкынынга киирип турар бис. Ынчангаш конференция эрттирериниң бедеткелининң үезинде солуннарны номчуп, өске черлерге ол номга конференциянып кандыг байдалга эрткен, номчукчуларның кандыг айтырыгларны көдүрүп, кандыг сайгал-оналдыг болганы эргежок билип алыксанчыг. Ындыг материалдарны аргалыг-ла болза, чыып, ажылывыска ажыглаксаар ийик бис.

Профессор Ф. Г. Угловтуң номунга социалистиг ниитилелдеге кижилер араазында харылзааларының үнер дөстерин көргүзүп, арын-нүүр, атаалдар, хүзээлге, буянныг чорук, Төрээн чуртка ынакшыл дугайында онзалаң айтып турар. Ажырымчы байдал, арагалаар, таакпылаар, хулиганнаар чоруктарны автор номунда киленээшкин-биле сойгалап турар. Ону номчаан аныяк кижиниң кадыынга, ажыктыг чурттаарынга, күнажыл кылып, аас-кежиктиг болурунга эргежок чугула шынарларны алырынга кижизидикчи улуг ужур-дузалыг ном.

Конференция-мурнунда белеткел ажылын чоруткан бис. «Совет күрүне ажылчы чоннарның кадыкшылының камгалалында», «Ажы-төл болгаш арагалаар чорук», «Чугула темага чугаа» деп допчу бесседаларны организацияларга, библиотекага кылгылаан бис. Конференцияга «Кадыкшыл — чоннуң байлаа» деп ном делгелгезин кылып, темага хамаарыштыр үлегер домактарны, мерген сөстерни бижээн кескү черлерге аскап. Номнуң авторунуң автобиографиязын библиотека ажылдакчызы Ч. Адыг-оол чыылганнарга таныштырган.

Номну сайгарып чугаалажырынга 6 айтырыгны тургускан. Аңаа шупту 19 кижи саналдаан.

Самагалдай ортумак школазының директору А. Лопсан кижизидилгеге ада-иениң ролюнуң дугайында чугаалаан. Уругларны бичизинден калчаар кижизидерил, олар ыңдыг болур. Чижээ, номда аныяк эмчи Юрий Нахватовтуң кижизиттиниң келгенин-даа көөрге аваазының шын эвес кижизиткенинден илдең. Ол улуурган, бодуң өрү көрдүнер, өскелерни хүндүлеп билбес, түгле бодуң бодаар кижи. Трамвайга чоруп ораан бичии Юра улуг кижиге олудуп хостап бээрге (түге дизе башкылары ынчаар өөредип турган) аваазы «Ажырбас, ол улуг кижи тургай-ла, сени бичии кижини ужур идиптиг болур» деп чугаалаан. Ээлинден опаалга айтырып алыр дээрге аваазы ынатпас «Ол түү дээриң ол? Ынчап бодун куду көрдүнерге кайын боор. Сен оон мелегей кижи сен бе?» деп ковчуур. Ынчангаш Юрий Нахватовтуң медерелинге бичизининден-не өскелерден артык мен деп бодал ханы-биле каттыжып, алызында барып оон характериниң кол шыпары апарган. Ада-иелер бо номну катап-катап номчуп, уругларымны шын кижизидип чоруур мен бе дээрзин бодап, номдан ыңай ажыктыг чүүлдү алыр боор деп идегээр мен — дээн.

Ном дөрт эгеге чарылган: 1. Авыяастыг, чашпаа чорук. 2. Өг-бүле, ынакшыл. 3. Арагалаары. 4. Таакпылаары. Оон бирги эгезинге Тес-Хем райкүүскомунуң социал хандырылга киидизиниң эргелекчиви С. Адыг-оол доктаагаан. Авыяастыг, чашпаа чорукту номда ковчуг шын сойгалаан. Чашпаалап чоруурлар бистерниң аравыста-даа бар. Номда мынчаар бижээн: «Бодуңуң ажылдакчыларыңыр мурнуңга арга чадаарда бажың согаш кылыр, а начальниктиң соонче ырбайтыл-ла каар кижилерни чамдыкта көргүлээр болдур бис ийин».

Бистиң аравыста ындыг кижилер чок эвес. Кандыг-бир ховар бараан келгенде садыгжыларга чыыштыланнаар, оларга «суй-белек» сунгулаар. Азы ажы-төлүн ясли, садка тургузуп алыр дээрде ол уруглар албан черлериниң эргелекчилеринге, ужа, төш салыш база-ла белек бээр дээш оондаа өске чижектерни ол номдап-даа. амыдыралдап-даа хөйну кинрген.

— Кижиге «Четтирдим», «Экин» дээн ышкаш сөстерни чугаалаарга кижи сеткил өөрүүр—деп, эмчи К. Самбуу саналын эгелээн. Кандыг-бир чүүлдү чедип алыр, азы өөрээн сеткилин илередирде ыяап-ла белек-селектиг, ужатөш салыын боттарыыс-ла боттандырып чанчыгын турарывыс эң четпес чорук-тур деп, ол чугаалаан.

Номчулга конференциязынга амыдырал-биле холбаалыг ындыг саналдар хөй болган. Мындыг конференцияларга номчукчуларның саналдарын тус черниң партия, совет, хөй-ниитил организацияларны кичээнгейге ап турар.

С. ШОЙДУП.

Тес-Хем районнуң тенчүттүнген библиотека системазының директору.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Дугайы-бурун МЕДЭЭЛЕР

ТҮҢНЕЛ СЛЁТ

Дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның черлери-биле комсомолчуларның база аныяктарның Бүгү-эвилел походунуң киржинчилериниң түңнел слёду чоокта чаа Бай-Хаакка болуп эрткен.

Республиканың бүгү районнарындан бирээзи-ле чээрби кижи киржикчилиг командалар аңаа киришкен. Оларның аразында Ада-чурттуң Улуг дайынының болгаш күш-ажылының хоочуннары база бар.

Походтуң киржинчилериниң эгезинде бөт-тывынгыр уран чүүлдүн конкурузуун, чыскаалың алгаш ырылар көрүлдезин эрттирген. Хамаатты камгалалының, шериг-патриотчу оюннарының «даалгаларының» талазы-биле эстафеталар болгулаан. Командалар аайы-биле бирги черни Танды району, ийигизиин — «Алдан-Маадыр» совхозтуң, үшкүзүн Бай-Тайга районуң алган. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле слёттуң киржикчилериниң ужуражылышкыннарын организастаан.

ГТО-нуң нормаларын дужаларынга болгаш тыва хүрешке маргылдаалар база солуң болуп эрткен.

Ыры-хөгжүмнүң «Пограничник» ансамбли слёттүң киржикчилеринге утка-шынарлыг концерти көргүскен.

Слёт ийи дугаар хүнүнде пайгалалдың ээлээ ажылганы-биле доозулган.

(БИСТИҢ КОРР).

ХАРЫСАЛГАЛЫГ, СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ

Сүт-Хөл лесничествозунуң коллективи юбилейлиг чылда демниг ажылдап келген. Лесничий Алдынай Анзатович Ховалыгның болгаш арга-ыяш культураларының техникасадоводу Чалбак-оол Баирович Ооржактың ажылы бо хүннерде чайхос чок.

Арга-арыгда өрт айының улгатканындан улам-на харыысалгалыг, серемчиледдиг болуру негеттинер. Оон аңгыда лесничество Хемчик хемниң унунда чыжырганы тарып олуртуп, плантацияларны калбарткан. Тарып олуртуру дээрге түгле ажылдың эгези—а ону ажаап, өстүрери эң-не харыысалгалыг ажыл дээрзин арга-арыг ажылдакчылары ыяк билир.

ЧУРУКТА: лесничий А. А. Ховалыг.

А. ЗИМНИЙНИҢ фотозу.

РИГАГА БАРБАЗА-ДАА...

Таллиниң трикотаж кылыр «Марат» каттыжышкынының киностудиязының Ригада өөрүнүн чагын ёзуугаар тыртыпкан документалдыг фильмиге аргыжы Нина Корюстүң ажылын көргүскен.

Ук ажылчын Ригага барбаан-даа болза, оон ажылдан турары-биле Риганың «Марат» деп трикотаж каттыжышкынының аргыжылары таныжып алган. Оон өөренген дуржулгазы-биле латви постаавычылар продукция будүүрүлгезин өстүрүп, дериг-херекселдериниң ханды-рылга зоназын калбарыкканнар.

(СЭТА).

Таджик ССР-ниң «ВИА» «Парвин» ансамблиниң концерти август 15-те Күрүнеңиң хөгжүм-шин театрынга болур.

Ансамбльдиң удуртукчузу Бүгү-эвилел фестивальның лауреады, композитор Шодмон Плоди.

Ансамбльдиң программазында: совет болгаш даштыкы композиторларның чогаалдары, улусчу музыканың хевирлерин кирген.

Концерт 17.00 болгаш 19.00 шактарда болур. Билетти театрның кассазында садып турар.

АВГУСТ 13-ТЕН 15-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер программазы: «Бирги рангның командармы», «Менээ дегбе», «№ 13 шүүргедекчи». 9.50 — Балеттиң аныяк артистериниң концерти. 10.20 — «Эриктер» Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги серия. 11.25—Телемедээлер. 11.30 — 15.15 — Чапсар. 15.15 —«Хоойлу билир сен бе?». 15.45 — К. Стеценко (скрипка) ойнаар. 16.15—«Чаң налыдан укталган». В. Крапивин. 16.55 — Мультфильм. 17.05 — 17.20 — Чапсар. 17.20 — «Кадыда — найыралдыг өөрүде» 17.45— «Шыдыраа школазы». 18.15— Москва болгаш москвачылар. 18.45 —Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00— Телемедээлер. 19.15— «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.45 — Чарладдар.

МОСКВАДАН

19.50 — «Үш хүн боданып алыр». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 1-ги серия. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—«Үш хүн боданып алыр» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 2-ги серия. 22.40 — «Кежээки концерт». Ленинградтан дамчыдылга. 23.00—Бөгүн делегейде. 23.15—01.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) — ЦСКА. Тбилисиден дамчыдылга.

АВГУСТ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыныңь (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.00 — Документалдыг фильмнер программазы: «Холбажымышкын», «Чер кырында болгаш дээрде». 9.40 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга. Кыргыс ССР-ниң уязучу танцының Күрүне ансамбли концерти. 11.10 — «Эки бараанарны хойнуң». 11.40— ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Бинешу совет композиторларның ырыларын күүседир. 11.50 — «Спортлотовүң» 33-кү тиражы. 12.00 — «Тинлекчилер». Фронтучу өөнүктер клуву. 16-гы агаар армиязының хоочуннары. 13.25 — «Индия бистиң өөнүүвүс». Индияның хамаарышпас чоруун чарлаашындан бээр 35 чылынга уткуштур документалдыг фильм. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Мартин 13». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.00 — Бөгүн—Күш-культуржуның хүнү». ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитеттиң даргазы С. П. Павловтуң чугаазы. 16.10— Бүгүдеге стадион. 16.40 — Политиктиг хайгааракчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.10—17.25—Чапсар. 17.25— «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 18.25 —«Бирөө, ийи—дем-биле». Мультфильм. 18.35 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 19.05 — «Спорт мээң ынакшаанымм». Концерт. 19.55 — Москваның В. Маяковский аттыг үлегерлиг театрының «Төрелдер» деп фильм-шизизиниң баштайгы көргүзүү. 22.25—23.25 —«Даштыкы эстраданың аялгалары болгаш ритмнер». «Ш. Азнавур (Франция) ырлаар». Оон соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20— «Музыкалыг киоск». 14.50 — Күш-культуржунуң хүнүнге таварыштыр документалдыг фильмнер программазы: «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге спорт», «Изиг асфальт», «Мереҗеден 20 айтырыгаар». 15.50 — Воронежтиң онера болгаш балет театрының ыраажызы РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Кондратенко ырлаар. 16.20 — «Чиик суг». Уран-чечен телефильм. 17.30— Кемеровонуң телестудиязының программазы. 18.25—Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң доңчу намдарывыс». 36-гы фильм—«1952-ги чыл». 19.15— Делегей болуушкуннарының допчулалы. 19.30 — «Үжүксан тур мен». Документалдыг телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Гуслилер—куулар». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— Бүгү-россия конкурузунуң лауреады А. Фраучи (гитара) ойнаар. 22.00 — 23.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Шахтёр».

АВГУСТ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Ye». Информастыг программа. 8.40 — «Зарядкаже, чыскаалың үн». 8.55—«Делегейниң улустарының уран чогаадылгазы». (Индия). 9.25 — «Ак халлар чанында хоорай» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 9.40— «Оттуруккчу». 10.10 —«Совет Эвилелиниге бараан боор тур мен!». 11.10 — «Кадыкшылга». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.55 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.25 — «Кедээниң шагы». 13.25 — «Ындыкка станцияга дүжер мен» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 14.00— «Музыкалыг киоск». 14.30 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 15.30 — И. Шток.—«Нойның салдадыышкыны». Күрүнеңиң Төп ойнаарактарның үлегерлиг театрының ССРЭ-ниң улустуң артизи С. В. Образцовтуң удуртулгазы-биле тургускан фильм-шизи. 16.45 — Мультфильм. 16.55—17.10 — Чапсар. 17.10— «Документалдыг экран». Кинокапсырылгазы. «Аваам рама чүп турган». «Маргылдаа башкарыкчызы». «Стасис Красаускас: дыңназдыр боланыышкын». 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45— Бөгүн — ССРЭ-ниң Агаар Флодуның хүнү. ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Шериг-Агаар Күштериниң кол командылакчызы, Совет Эвилелиниң Маадыры, ужар чүүлдүң кол маршалы П. С. Кутаховтуң чугаазы. 19.00—ССРЭ-ниң Шериг-Агаар Күштериниң хүнүнге тураскаатказы концерт. 19.40 — «Бичии уруглуг квартира дужааттынып турар». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— Футбол дугайында допчулал. 22.05—23.20— «Шөлдер сылдызы». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. РСФСР-ниң улустуң артизи А. Покровский И. Рубцовтуң шүлүктерин номчуур болгаш улустуң ырыларын күүседир. Оон соонда— телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң Хүнүнге уткуштур документалдыг фильмнер программазы: «Бирги эөлчегде вертолёттар», «Арыг-делгем шөлдер кыры-биле». 14.50 — Уругларга фильм: «Трубачёвтуң отряды тулчуп тур». 16.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 17.20 — «Талант». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия — «Бичии шыйыкчы». 18.30 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң доңчу намдарывыс». 37-ги фильм —«1953-кү чыл». 19.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Циркте хаваң оглуң». 20.15 — «Ыры интервью ап тур». Горькийден дамчыдылга. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.10 — «Ачамны канчап элип алырыл». Уран-чечен телефильм.

Күрүнеңиң Кызылда педагогика институдунуң физика-математика факультединиң хүндүскү салбырынга киреринь күзээннерниң документилерин август 15-ке чедир хүлээп ап турар.

ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН КОМИССИЯЗЫ.

АГААР

Республикага бөгүн көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге кезек чаъстаар, динмирээр. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 22—27, чамдык черлерге 14—19 градус чылыыр.

Кызылга көжүп турар булуттаар, чагбес. Агаар дүне 12—14, хүндүс 25—27 градус чылыыр.

КИНО

АВГУСТ 11-ДЕ

«ПИОНЕР»: «Барабанчының салым-чолу» 10.00, 11.50, 15.00 «Даңгырактар болгаш аазаашкыннар» 17.10, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Калчаалыг акшалар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Бот чорда оглуң» 16.00, 19.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 паргий-а амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун кедбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1864.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01223

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңаар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 187 (11985) | 1982 чылдың август 12, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ТЕМПИЗИН УЛАМ БЕДИДЕР

Август 14-15-те болур республиканың мал чеми белеткелиниң субботнигинге бүгү хамаатыларны—хоорай, суурларның ажылчы чоннарын: ажылчыннарны, албан-хаакчыларны, комсомолчуларны, аныяктарны, пенсионерлерни, өөреникчилерни— шуптузун киириштирер! Субботникке бүгү талазы-биле белеткенир!

«ТИИЛЕЛГЕНИҢ» СААНЧЫЗЫ

Мал чемининг белеткелинче будуп совхоз кедүрүлүп үнген. Сигенни кескен, бөлген, сарааттаан улустуң аразында кандыг-даа ажылчын мергежилдиң кижилери бар. Саанчылардан Куулар Орус-ооловна Бочуулай сиген белеткээр черде бо-ла турар. Ол үлүүм киирер дээш келдим дээр. Бо саанчы СЭКП кежигүнү, Кур-чер кедээ Совединиң депутады, аныяктарның дагдыныкчызы хөй-нийти даалгаларлыг.

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунга ол үзөрби дөрт чыл саанчылаан. Бир саар инекке онааштыр 2500 кг литр сүттүг Куулар Орус-ооловна саап ап турар.

Совхозта мактадып турар саанчылардан Лакпа Чечек, Көк-Уруг Ооржак, Девик Монгуш элбек сүт саарыңы чарыжынга Орус-ооловнадан база дудак чок. Оларның саанчылаан фермазы бирги чартык чылда саалда планын ажыр күүседкен. Бежен ажыг тонна сүттү күрүне планынга дужааган. Бо чылдың планын олар Улуг Октябрьның байырдалынга уткуштур күүседиптер дээш, куженииишкинниг ажылдаарының чарыжын калбарткан. Эң-не мурнукү одургa Куулар Бочуулай.

ЧУРУКТА: Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң саанчызы Куулар Бочуулай.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТАРААЖЫНЫҢ ЧАҢЧЫЛЫ

СВЕТЛОГРАД. (Ставрополь край). (СЭТА-ның корр. Н. Стажкин). Петрово районнуң ховужулары агаарның багайындан тургустунган бергелерни ажып эртериниң чижээн Ставрополь шөлдерине дүжүт ажаап алышкынының үезинде көргүскеннер. Олар бо хүннерде чыл планындан ажыг тарааны күрүне шыгжамырынче уруп турарлар.

Колхозтар болгаш совхозтар элеваторларже 87 муң тонна ажыг кызыл-тасты чүдүрүп чоруткан. Оларның салган сорулгазы—бир түе муң тонна чедир тарааны сайгарары болур.

Район ажаап алышкын мурнунда-ла күрүнеге 100 муң тонна тарааны садар сорулганы алган. Тарааны шынап-ла чаагай кылдыр өстүргеп. Ынчалза-даа ден-деспи кылдыр быжа берген кызыл-тасты тавычалай кестирер үе келирге, айыл таварышкан: долулуг, кудуушкунуг, шуурганның хат каш-ла шак иштинде чеди муң гектар ажып турар шөлдүң тараазын чуура шаап, суг-биле шуут долдур кудуп каапкан, база бир ол хире черниң тараазының кезик-чамдыкызын «бастырып» каапкан, хөй кезиин ыңай-бээр ужурган.

Мындыг байдалда бедик хүлээлгелерни күүседир дугайында бодаан-даа херээ чок ышкаш кылдыр сагындырып турган. Ынчалза-даа ажаан алышкынының удуртур штабы чайгаар болуушкунуң уржуктарын узуткаарының шынгыы хемчеглерни алган. Ушкан тарааны кезип, сывын тургузарының болгаш тавычаларны кургадырының янзы-бүрү дериг-херекеелдерин калбаа-биле ажылган эгелээн. Механизаторлар дөрт бастырышкын одуруун калбартканнар. Ажыл-агыйларның агрономнары болгаш дежурный диспетчерлери кызыл-тастың болгаш хөрөңнүң кургаарын дүн-хүн чок контрольдап, хайгаараарын организастаан, улуг эвес рацияларның дузазы-биле комплекелиг отрядтарны ажаап алышкынының эң дүшкүүрлүг черлеринче дүрген чорудуп турган.

Тараа садарының талазы-биле хүлээлгелерни күүседиринин курлавырлары мал чемнеринин шөлдери болган. Оларда тараан кукуруза, тарымал тоорук шуптузу бедик дүжүттүг үнген. Силоетүң артыкшылдыг чоруу районнуң келир кыштаглаашкынны эвээш хемчээлдиг тараа-биле эрттирер болгаш ооң ачызында күрүнеге немелде тонна тарааны садар арганы берип турар.

Ставропольскийниң хөвү районнарының үштүң бири хирези күрүне шыгжамырынга тараа урарының чыл планын күүседипкен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле Н. В. Елизаровту шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫГЫ

Республикага техниктиг хайгааралды хандырар талазы-биле хөй чылдарда үреткүшелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Красноярскиниң округ эргелининиң Кызыл күртехинспекциязының начальнигиниң орлакчызы Николай Васильевич Елизаровту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың август 11.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ өбкөмүнде

ОН ХОНУКТУУ-БИЛЕ

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүдел болгаш ВЛКСМ обкому августуң бирги он хонуунда мал чеми белеткелиниң талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген.

Августуң бирги он хонуунда мал чеми белеткелиниң талазы-биле дараазында районнарны социалистиг чарыштың тиилекчилери деп саналы:

Барыын зонадан —Барыын-Хемчик район — он хонук дургузуунда мал чеми белеткелиниң өзүлдезин чемгериинге единицазынга 9,6 хуу хандырган, мал чемнерин курлавырлаарының планнарын 28,0 хуу чедирген.

Төп зонадан —Тожу район— он хонук дургузуунда мал чеми белеткелиниң 6,6 хуу өзүлдезин хандырган.

Мурнуу зонадан — Мөңгүн-Тайга район —он хонук дургузуунда мал чеми белеткелиниң 9,9 хуу өзүлдезин хандырган.

Барыын-Хемчик, Тожу, Мөңгүн-Тайга районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын болгаш 200—200 рубль түңнүг акша шаңналдарын тыпсыр.

БАЙДАЛДАРГА ЧЫЛДАК КАКПАС

Ниитиниң мал ажылынга чемнер белеткээриниң айтырыгларынга хамаарышкан селектор чөвүдел хуралын партияның область комитеди дүүн эртиргеп. Республиканың партия болгаш ажылагый органнарының удуртукчулары чөвүдел хуралдың ажылынга киришкен. Малдың ногаан чемнеринин белеткелиниң чоруп турарының дугайында Тыванын районнарының хөй нуруузундан дыңнадыгларны селектор харылзаазының системазының талазы-биле чугаалажып көргеп. СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** чөвүдел хуралды ажыткан.

Көдээ ажыл-агый кампаниязының чорудулгазында эң-не харыысалгалыг үениң келгенин партияның область комитединиң ийиги секретары **П. И. Кравченко** бодунуң чугаазынга онзалап демделээн. Мал чемнерин белеткээр талазы-биле шалыпчы айның эрткен чартыында сигенниң, сенажтың, витаминниг сиген далганының планнаттынган немей өзүлдезин чүгле чамдык ажыл-агыйлар болгаш районнар чедип алган. Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Бии-Хем районнарның мал чемнеринин белеткелчилери багай эвес темпилерлиг болган. Он хонукта ортумаа-биле мал чемнеринин белеткелиниң немелдези Тожуга болгаш Мөңгүн-Тайгага элээн өзүлделиг болган. Агаар-бойдустуң нарын байдалдары турза-даа, «О. Шынаа», «Тес-Хем», «Чаа орук», «Хемчик», «Көк-Тей» совхозтарның, Тыванын көдээ ажыл-агый станциязының дуржулга-көргүзүг ажыл-агыйының ажылдакчылары ден-деспи ажылдаан болгаш сиген белеткээриниң даалгазын дөртен-бежен хуу күүсеткеннер. «Барлык», «Искра», Жданов аттыг, «Совет Тыва» совхозтар ышкаш, ажыл-агыйлар сенаж салырын эки чорудуп турар.

Тараа культураларының дүжүт ажаалдазы чоокшулап келгенин, а ол ышкаш сиген белеткээриниң хемчээлиниң планы амгы үеде чүгле 25 хуу, сенажтың —34 хуу, витаминниг сиген далганының — 47 хуу, будук-бүрү мал чемнеринин —76 хуу күүсеттингенин барымдаалаан, мал чемнерин белеткээриниң темпилерин бедидер, оларның шынарын экижидер, күш-ажыл болгаш материалдыг дээштиг ажыглаар талазы-биле дүрген хемчеглерни алырының эргежок чугулазының дугайын демделээрин негеттинип турар. Бо айтырыг ылангыа Бай-Тайга, Улуг-Хем, Таңды, Өвүр болгаш Кызыл районнарга бүрүн хамаажыр, мал чемнерин белеткээриниң темпилери ынча совхозтарның бар аргаларынга дүүшпейн турар. Механизастаан бригадаларны болгаш звеноларны кижи күжү база техника-биле бар-ла аргалар-биле хандырар, кестирикчилерни болгаш тараа ажаар комбайнарны сиген кезеринге ажыглаарын организастаар, витаминниг сиген далганы белеткээр агрегаттарның ийи эзлечег-биле ажылдаарын чедип алыр, мал чемнеринин шынарынга болгаш калгагалалынга контрольду күштелдирер, ажылчыннарның планнарны долу болгаш ажыр күүседиринге сонуургалын моральдыг болгаш материалдыг талалар-биле деткиир —бо дээрге мал чемнеринин белеткелинге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиринин долу эвес дацызыдыр.

Районнарның партия, ажыл-агый органнарының, хөй-нийти организацияларының, ажыл-агыйлар удуртукчуларының болгаш специалистеринин мал чемининг белеткелинче ажыл-ишчилерни мобилизастаар талазы-биле харыысалгазынче онзагай кичээнгейни чөвүдел хуралга угландырган. Бай-Тайга, Улуг-Хем, Каа-Хем болгаш өске-даа чамдык районнарда кылып турары дег, агаар-бойдустуң нарыч байдалдарынга сылдаглап болбас херек, а масса-политиктиг ажылды хөвү, шөлдерже шилчидери, совхозтарның ажылдакчыларынга-даа, хоорайдан келген шефчилерге-даа бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың байдалдарын тургузар, бүгү курлавырларны тывар, ажыглаар херек.

Чөвүдел хуралдың түңнелерин үндүрүп турда, **Г. Ч. Ширшин** мал чеми белеткелиниң амгы кампаниязының республикада ниитиниң мал ажылын хөгжүдүрүнге, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң салган сорулгаларын күүседиринге ужур-дузазын демделээн. Мал чеми белеткелиниң талазы-биле субботникти организастаарының айтырыгларынга доктаап тура, ол шефчилерге ажылдың калбак фронтузун хандырарының, транспортту бээринин, айыл чөк чорукту сагыырының эргежок чугулазын база катап сагындырган.

ХӨЙ ПРОДУКЦИЯНЫ—КҮРҮНЕГЕ

Республиканың ажылчы чону он бирги беш чылдың ийиги чылының сөөлгү чартыынче киргенден бээр бир ай эткен. Амгы үеде көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле планнарның күүселдези кандыгыл?

Тос айларда республика 198000 центнер эътти күрүнеге дужаар, августуң бирге чедир 80158 центнер дужааттынган азы бо талазы-биле план 40,5 хуу күүсеттинген. Бо көрүзүг эртken чылдың бо үезиндеги деңнелге арай-ла четпес.

Тожу район планын 76 хуу күүсеткеш, социалистиг чарыштың бирги черинде чоруп турар. Ооң дараазында планын 49,4 хуу күүсеткен Бии-Хем, 48,3 хуу күүсеткен Кызыл районнар. Моон ап көөрге, күрүнеге эът садар ажыл элээн оожум. Ылаңгыя Бай-Тайга, Өвүр районнар кончуг хожудап турар. А Мөңгүп-Тайга 31 центнер эът дужааган болгаш планын деңгүп-ле 0,4 хуу күүсеткен. Ниитизи-биле дөрт районуң саткан эъди эртken чылдыңдан эвээш болган.

Ажыл-агыйлардан чаңгыс-ла «Май 1» совхоз планын күүсеткен. «Ак-Чыраа» 99,2 хуу, Куш фабриказы 99,6 хуу, «Шивилиг» 92,8 хуу күүсеткилээн. Оларны сапаваска планының дең кезинин чүгле сес ажыл-агый күүсеткен. Ылаңгыя «Тере-Хөл», «Коммунизминиң херели», «Малчын» болгаш «Мөген-Бүрен» совхозтар хожудап турар.

Тос айларда күрүнеге сүт садар план 77,3 хуу күүсеттинген. Ынчалзажок саткан сүт эртken чылдың деңнелинден 1106 центнер эвээш болган.

Күрүнеге сүт садар талазы-биле социалистиг чарыштың бирги черин планын 94,5 хуу күүсеткен Мөңгүн-Тайга эзлеп турар. Ийиги черде—88 хуу күүсеткен Барыын-Хемчик, үшкүзүнде — 84 хуулуг Кызыл район. А Улуг-Хем планын 68 хуу күүсеткеш, хамыктың соонда чоруп турар. Ниитизи-биле беш район эртken чылга четпес ажылдаан.

«Малчын», «Тиилелге» болгаш «Совет Тыва» совхозтар тос ай планын ажыр күүседип алган. Ылаңгыя «Совет Тыва» совхоз планын барык-ла үш катап ажыр күүсеткен. Бүгү курлавырны долу ажыглаанының болгаш сүттүң бараанының улгаттырганының ачызы ол. А «Мөген-Бүрен» совхоз күрүнеге чеди-ле центнер (тонна безин четпес) сүт дужааган. Планын «Шивилиг» биле «Тере-Хөл» 31-31 хуу күүседип, социалистиг чарыштың сөөлгү одуруун эөлеп турар.

Күрүнеге дүк садары уламчылавышаан, чыл планы август бирге чедир 79,1 хуу күүсеттингген. Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Тожу болгаш Эрзин районнар планнарын күүсеткилеп алгылаан. Оларның күш-ажылын демдегзээр херек. Ынчалзажок 3650 центнерниң орнунга 1100-түү (30 хуу) дужааган Таңды, 3100-түң орнунга 45-ле (1,5 хуу) центнерни дужааган Бии-Хем районнарны, олар нарын дүктүг хойларлыг-даа болза, шүшпең дивес арга чок. Ылаңгыя Бии-Хемнин эртken чылдың бо үезиндезинден 1083 центнерни, Таңдының 1179 центнерни эвээштн дужааганын чүгле ажыл-агыйжы эвес чоруук-биле тайылбырлап болур. Каа-Хем район база эрткен чылга четпес ажылдаан.

Күрүнеге дүк садары талазы-биле социалистиг чарыштың бирги черинде «Май 1» совхоз чоруп турар. Ол ажыл-агый планын 166,7 хуу күүсеткен. Дараазында черлерде —планын 145,6 хуу күүсеткен «Совет Тыва», 137,5 хуу күүсеткен «Тыва» совхозтар. Шуптуүжеп совхоз күрүне-биле саналып алган. Чарыштың эң-не сөөлүнде — «Революцияның чалбыжы» совхоз, ооң күүсеткени деңгүп-ле 12 хуу.

Август бирге план күүселдези
(хуу-биле)

Районнар	эът	сүт	дүк
Республика	40,5	77,3	79,1
Бай-Тайга	31,3	81,6	112,3
Мөңгүн-Тайга	0,4	94,5	102,9
Барыын-Хемчик	45,2	88	94,3
Өвүр	28,1	71,3	100,9
Чөөн-Хемчик	42,2	82,6	107,2
Улуг-Хем	38,7	68,3	93,7
Таңды	39,7	76,2	30,1
Бии-Хем	49,4	74,1	1,5
Тожу	76	74,8	102,9
Каа-Хем	44,1	79	89,4
Тес-Хем	43,3	66,8	92
Эрзин	39,3	76,8	106
Кызыл район	48,3	84,4	99,3

Мал-ажыл-агыйының продуктуларын садарының талазы-биле тос айлар планын күүседир хуусаага чедир чүгле будуп-чартык ай арткан. Хуусаа эвээш. Мал чемнеринин белеткели, дүжүт ажаалдазында болгаш кыштаглаашкынга белеткел дээш, ажыл хөй. Мындыг үеде ажыл-агыйлар удуртукчулары, тускай эртемнигler күрүнеге хөй продукцияны садар, ССРЭ-нин алдан чыл оюнга күш-ажылчы белеткерлиг ужуражыр дээш бүгү хемчеглерни алыр, курлавырларны долу ажыглаар ужурлуг.

АГРЕССИЯНЫ СОКСАДЫР

Израиль агрессорлар Барыын Бейрутту база катап араатанзыг ёзу-биле бомбалаан. Дескен палестиннерниң Бурдж аль-Баражнада, Шатилада лагерьлерин, а ол ышкаш Бейруттуң делегей аэропортунуң сонгу талазында районну дыка бомбалаан. Хоорайда палестиннерниң туруштарын артиллерия-биле интервентилер база боолаан. Израильдиң самолёттары чүгле август 9-та безин Бейруттуң чуртталга кварталдарын, палестиннерниң лагерьлерин. Кувейтиниң элчин черинин бажыңын үжеп катап кээп бомбалаан. Израильдиң шериг корабльдери Бейруттуң далай чоогунда кварталдарын артиллерия болгаш ракеталар-биле үргүлчү боолап турар. Ниитизи-биле хоорайның 22 кварталдарынче халдаашкыннарны кылган. Хөй чуртталга бажыңнары үрелген болгаш өртенген. Израиль эжелекчилерниң бомбалаашкыннарының болгаш боолаанының түңнелинде тайбың хөй чурттакчылар өлүрткен болгаш балыглаткан.

Ливанда байдалды политиктиг арга-биле шиитпирлээринге болгаш Палестинаның чепсектиг күштерин Барыын Бейруттан көжүрүп үндүрерине хамаарыштыр ливан чазактың болгаш Палестинаны хостаар организацияның удуртулгазының Вашингтондан келген төлөөлекчизи Хабиб-биле чугаалажыышкынарны үргүлчүлеп турар. Палестинаны хостаар организацияның күштерин 15 хүннериң дургузуунда Бейруттан көжүрүп үндүрер талазы-биле Хабибтиң чогаатkан планын ПХО-нуң күүскомунуң даргазы Я. Арафатка дамчыдып бергенин Ливанның радиозу дыңнаткан. Айтырыгны шиитпирлээринге, Палестинаның чепсектиг күштерин кургаг черлеп, далай оруубиле өске араб чурттарже көжүреринге белеңнин Палестинаның удуртулгазы ливан чазактың киржилгезин ёзуулаар Хабиб-биле чугаалажыышкыннарның үезинде илергейлээн. Палестинаның чепсектиг күштерин көжүрүп чорудар дээн араб чурттарның араазынга Египетти, Сирияны, Иракты болгаш Иорданияны адап турар.

Ынчалзажок Хабибтиң саналдаанын ёзуулаар Барыын Бейруттуң айтырыын шиитпирлээринге Тель-Авив моондактап, палестиннерни бүрүн дүжүп бээр кылдыр албадаарын, оларны бүрүн узуткаарын, Ливанга саттынакчы чазакты тургузарын оралдажып турар. Бейрутту бомбалааны болгаш ярмаларынбиле боолааны бо дугайын хереченлеп турар. Палестинаны хостаар организацияны узуткаарынга амгы байдалды Бегин болгаш Шарон ажылаар бодап турар деп, Я. Арафат «Монд» солунга берген интервьюзунга демделээн.

Израиль агрессорларның шериглерин Ливандан үндүрерин —кол айтырыгны Хабибтиң планында айытпааны дыка сезинчиг болуп турар. Американың Каттышкан Штаттары израиль агрессорларны деткип, бодунуң шериглерин Ливанче киирер бодап турарын бо фактылар бадыткап турар. Чөрүлдээни шиитпирлээринге Вашингтон соңуургал чок болгаш Чоокку Чөөн чүкке бодунуң туружун база тергиндерин быжыглаар бодап турар.

АКШ-тың президентизи Рейган Франциянның «Фигаро» солунунга интервью берген болгаш израиль агрессорларны Ливанда ханыг үүлгедиглерин бүгү тала-биле камгалаарын оралдашкан. Барыын Бейруттуң тайбың чурттакчыларынга удур Израильдиң дерзин үүлгедиглерин АКШ-тың президентизи «камгалаакчы» характерлиг деп адаан.

Америк боо-чепсекти Израильге эндере берип турарын америк президент агартырын оралдашкан болгаш ол боо-чепсекти Израиль «камгаланырының» сорулгаларынга ажыглап турар деп чугаалаан ЮПИ агентствонуң дыңнатканын ёзуулаар алырга. Американың Каттышкан Штаттары чоокку үеде Израильге бүдүн чартык миллиард доллар өртектиг янзы-бүрү боо-чепсектерни болгаш шериг техниканы чорудуп бээр бодап турар. Ынчалзажок дүргеп тиилелгени чедип алырын бодаан израиль агрессорларның планын ливан болгаш палестин дайынчылар буураашкынга таварыштырган. Палестинаны хостаар организацияны узуткаарынче угланган Израильдиң дайын чорудулгалары буурап дүшкен деп, стратегиг шинчилелдерниң Лондонда делегей институдунуң төлөөлекчизи Франс пресс агентствога берген интервьюзунга медеглээн. Барыын Бейрутта палестиннерниң отрядтары быжыг турушту чорукту болгаш дээштиг удурланыышкынны көргүскен шиитпирлиг күш боон турар. Ливанда палестиннерни узуткап каар-даа болза, палестин өске күштер тыптып келир болгаш олар демиселин улам шиитпирлиг уламчылаар апаар деп, институттуң ол төлөөлекчизи айыткан.

(СЭТА).

СССР 60

ЧАҢГЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

Казах ССР

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ЧАҢГЫС ЭПТИҢ КҮЖҮ

Б. АШИМОВ,
Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлери, ССРЭ-ниң Аъшчем программазын, ТК-ның Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң тодаргай, уран-мергеи иletкелин, бүгү совет киижилер дег, Казахстанның ажылчы чоннары изинбиле, чаңгыс эптиг хүлээи алганнар.

Россиига Казахстанның эки тура-биле каттыжып киргенинниң 250 чыл оюн республиканың ажылчы чоннары улуг орус улус-биле, чурттүң өскедээ акы-дуңмалышкы улустарың биле бузулбас найыралдың болгаш чаңгыс эптиң улуг болгаш чырык байырлалы кылдыр демделеп эрттирген. Коммунистиг тургузуушкунга республиканың салыышкынын удуу-биле үнелеп көрүп, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президимунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чедирген байырын болгаш Ленин орден-биле шаңнаанын улуг кедүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Совет Казахстанның тывылганы болгаш тургустунганы В. И. Ленинниң ады-биле сырый холбашкан. Кыргыс (Казах) Автономнуг Социалистиг Совет Республиканы тургузар дугайында Бүгү-эвилелдиң Төп Күүсекчи Комитединиң болгаш Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң төөгүлүг декредиинге В. И. Ленин биле М. И. Калинин 1920 чылдың августа ат салган. Казах чон ынчан социалистиг кадбак демократиянга үнделилеттинген национал күрүнеи тургузуп алган.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Казахстанга экономиктиг болгаш социал чаартылгалар болган. Чурттуң улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизиниң кол кезээ болур кайгамчыктыг үлетпүрбүдүргө күүзүү тургустунган. Республиканың индустриязының хөгжүлдезин болгаш күүзүлүг одалга-энергетика комплекстери, кара болгаш өнүг металлургия, машина тудуушкуну, үлетпүрүнүң химия, чиик, аъш-чем болгаш өске-даа адырлары бадыткап турар.

Казахстанның заводтарының конвейерлеринден тракторлар болгаш экскаваторлар, көскү чоруур турлаглар, шахталар, дериг-херекселдери, пресс-автоматтар, черния үрелиишкиниң болдурбас техника, мал ажылының болгаш мал чемн бүдүрер машиналар, рентген аппаратуралары болгаш хемчээр херекселдер, чөвүүн хереглел барааннары дүжүрттүүнүң турар. 1920 чылдың дургузунда бүдүрүп турган үлетпүр продукциязын ам чартык хүн дургузунда кылып турар.

Партияның аграр политиказын чайгылыш чок боттандырып келгенинин түннелинде республика чурттуң тараа болгаш мал чемин белеткээр чугула баазаларының бирээзи апарган. Кур черни шингээдип алганындан бээр тарааның ниити чыылдазы 550 миллион тонна ашкан. Эрткен беш чылда бүдүрттүнген тарааны оон мурнуидагы беш чылга деңнээрге, 27 хуу өскен. Чер ажылының чаа адыры — рис ажылы база көстүп келген. Чыл санында рис бүдүргелеи ортумаа-биле сес катап өзүп турар, эрткен чылын ол 600 муң тонна четкен. Колхоэтар болгаш совхоэтар суггаттыг черлерден чигир свёклазын, хөвецин, картофельди, ногааларны болгаш кат-чимистн база виноградты дыка хөйүү чыып ап турар.

КУР ЧЕРНИ шингээдип калган чорук мал ажылын шапкын хөгжүдериге таарымчалыг байдалдарны тургускан. Амгы үеде эътти 4 катап хөйнү бүдүрүп турар апарган. Оон-биле кады сүт, чуурга болгаш фермаларның өске-даа продуктуларын дыка хөйнү ап турар. Хой эъдин, каракульду болгаш дүктү колхоэтар база совхоэтар күрүшеге элбэа-биле дужаап турар. Эш Л. И. Брежневтиң бистиң мурнувуска хой бажын 50 миллион чедир өстүрер деп салган сорулгазын казахстанчылар ап харыысалгалыг ажыл-херек деп көрүп турар. Эртип турар чылда хойжулар 17 миллион хураганны алганнар. Ажылды механизастаар, одарларны суггарар, чемгерилге баазаларын быжыглаар талазы-биле чугула хемчегларни боттандырган. Мал ажылының комплекстери, куш фабрикалары, ажыл-агыйлар аразының органнзациялары болгаш каттыжышкыннары тургустунган.

Караганданың, Кустанайның, Павлодар-Экибастузтуң, Алма-Атаның, Каратау — Джамбулдуң, Мангышлактың, Чөөл-Казахстанның бүдүрүкчү күштерни ажыктыг хуваарырына улуг идиг болуп турар девискээр-будурулге комплекстери ам ажылдап турар болгаш бо беш чылда улам хөгжүүр. Улетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 25 хуу өзер, ол үениң дургузунда ам бар күүлерден ап турар продукция 90 хуу өзүлделиг болур.

Павлодар — Экибастузтуң үлетпүр-энергетика комплекизинче кол кичээнгей ам салдынган. Амгы үеде Экибастузта ажык арга-биле чылда 70 миллион тонна хөмүр-дашты казып тып турар. Беш чылдың төнчүзүнде ооп 84 миллион тоннаны казып ап турар апаар, чогум перспективада көрдүнгени — 170 миллион тонна. Экибастузтуң чиик эртектиг хөмүр-дажының баазазында ниити күүзүү 20 миллион киловатт чедип турар чылыдылга электростанцияларын тудуп турар. Оларның баштайгы дөрт энергоблогу тогун берип эгелей берген. ССРЭ-ниң чаңгыс аай энергосистемазынче электри энергизын дамчыдары-биле делегейде деңнежир чүве чок бедик вольтулуг төнтү Экибастуста кылып эгелээн.

Чурттуң одалга-энергетика балансызынга Карагандының хөмүр-даш бассейни кол роллу ойнап турар. Од эң-не үнедиг, кокстуг хөмүр-дашты Мангышлактың нефть болгаш газ тывыштыг черлеринче, Гурьевтиң, Эмбаның, Актюбинскиниң нефть болбаазырадып кылыр бүдүрүлгелеринче болгаш ажылдан турар электростанцияларынче 50 миллион тонналы чорудуп турар. Демир, хром болгаш марганец рудаларың тывар күүлер улгадыр. Сарыг фосфорнуң, минералдыг чемишчидилгелерниң, пластиктиг массаның, машина тудуушкуң продукциязының, нефтехимияның болгаш нефть болбаазырадылгазының, цементниниң бүдүрүлгези көвүдээр. Чоннуң хереглел бараанларының өзүлдези 23 хуу бедиир.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга улуг салыышкынны Казахстан киирер. Тараа бүдүрүлгезин улам ынай көвүдедири кол айтырыг болуп артышаан. Бо беш чылда ооң чылда ниити чыылдазын 28—29 миллион тонна чедирери. 1990 чылга чедир 30,5—31,5 миллион тонна чедирери өөрдүнген. Эът, сүт болгаш мал ажылының өске-даа продуктулары дыка өзер.

Гектар чер бүрүзүн, ылаңгыя суггаттыг черлерни ажыктыг ажыглаар, машиналарны, чемишчидилгелерни, мал чемни көвүдедир, бүгү культураларның дүжүттүрүн чедип алыр, малдың, куштуң продуктулуг чоруун бедидер, бүгү агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-чорудулгазын экижидер дээш көдээниң ишчилери практиктиг ажыл-херектериң калбартнап.

КАЗАХСТАННЫ чаа тудугларның республиказы деп адап турары чеп. Шупту 19 областарда көскү чаартылгалар болгулаан. Оң бирги беш чылдың баштайгы чылында сес миллиард ажыг рубль түңнүг капитал салыышкын шинтээдип алдынган, түс ажыг будурулге күүзүлери, алды миллион хире дөрбелчин метр чурталга шөлүг, дыка хөй школалар, уруглар албан черлери, эмнелгелер, поликлиникалар, культура амыдырал албан черлери ажыглалга кирген.

Ажылчы чоннарының амыдырал-чурттал газының бүгү-талаларынга көскү өскерилгелер болгулаан. Амгы үениң чаагайкыды туттунган муң ажыг суурлар колхоэтарда болгаш совхоэтарда туттунгулаан. Олар шупту электрижиттинген, а бо беш чылда газчыдалга доостур. Көдээниң чурттакчылыг черлерин суг-биле хандырар талазы-биле айтырыг шинтирлеттинин турар —ниитизи-биле суг дамчыдар 25 муң километр хоолайлар салдынган. Автомобиль болгаш демир-оруктарының калбак четкизи туттунган, агаар транспорту дыка хөгжээн.

Эртемни, улус өөредилгезин, кадык камгалалды, культураны, чоннуң бүгү угаан-бодал өзүлдезин көдүрер талазы-биле сайзыраңгай социализмниң чаартыкчы күжү чайынналчаа-биле влереттинген. Улуг Октябрьга чедир чоннуң ийиле хуузу үжүк-бижиктиг чораан черде ам Эртемнер академиязы, ВАСХНИЛ-дин Чөөн салбыры, эртем-шинчилелдиң оң-оң албан черлери ажылдап турар болгаш бүгү-ниити ортумак өөредилгеже бүрүн шилчээн. 9 муң ажыг ниити-билиг школалары болгаш профессионал-техниктиг училищелер, 55 дээди болгаш тускай ортумак эртемниг 1 миллион 360 муң специалистер хаара туттунган. 10 муң киижиге 33 эмчи онаажып турар, ол дээрге Барыын чүктүң дыка хөй сайзырангай капиталистиг күрүнелеринден дыка хөй.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫ кижизидеринге, оларның культурлуг деңнелин бедидеринге клубтар болгаш библиотекаларның калбак четкизи улуг рольду ойнап турар. Хөй жанрлыг литературга, национал музыка болгаш профессионал театр, чурулга уран чүүлү, ном үндүрүлгези чуртта сурагжаан.

Бистиң республикавыста улуг Совет Эвилелинде чурттап турар бүгү-де нацилларның болгаш биче улустарның төлөөлери найыралдыг өг-бүле болуп ажылдап, чурттап турарынга чоргаарланыр бис.

Казахстанның кайгамчыктыг чедиишкиннери Советтер чуртунуң чедиишкиннеринден чарылбас. Ол дээрге СЭКП-ниң база бир дайынчы отряды — республиканың партия организациязының идепкейлиг болгаш үре-түңнелдиг ажылының, ажылчы ажгының, колхозчуларның, интеллигенциянын маадырлыг күш-ажылының, бистиң партиявыстың Төп Комитединиң, Совет Чазактың, эш Л. И. Брежневтиң бодунуң доктаамал сагыш салыышкынының үре-түңнели, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезининиң, ССРЭ-ниң акы-дуңма улустарының бүзүдбас найыралының болгаш бот-боттарынга дузалажылгазының чырыткылыг илереп-дир.

Ол дугайында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Казахстанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Д. А. Кунаев мынча деп демделээн: «... бодунуң салымхуузун 250 чыл мурнунда Россия-биле холбаштырган казах улус Совет эрге-чагырга-биле кады келген бүгү-ле чүүлдерге, Ленинниң партиязының идеяларынга болгаш кижилериге, кандыг-даа үеде улустарның акы-дуңмалышкы чоруунга шынчы болуп чораан болгаш моон соңгаар-даа шынчы болур».

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур деп партияның кыйгырыынга казахстанчылар харыылап, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш Казахстанның Компартиязының XV съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч). Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, беш чылдың даалгаларын күүседир дээш түткүлдүг демисежин турарлар. Интернационалчы хүлээлгезинге, акы-дуңма найыралга шынчы болбушаан, олар ынак Төрээн чурттунуң экономиктиг болгаш камгалал күүзүн бүгү тала-биле улам бижыглаарын бирги чергенин хүлээлгеан кылдыр көрүп турарлар.

Эш Л. И. Брежневтиң Казахстанның күр-чержилериниң аразында турары.

Чурттуң күүзүлүг тараа цехтериниң бирээзи апарган Казахстанның күр-черииң үеегүзү кайгамчык байлак. Күр-чержилер деп адаткан кижилерниң чаа-чаа салгалдары ында ажылдап, чурттап турарлар. Оларның ажы-төлдери боттарының өгбелериниң аргадуржулгазынга даянмышаан, кедээ ажыл-агыйның эртемиң болгаш техниказының чедиишкиннерни билдилия-биле ажыглап турарлар.

ЧУРУКТА: Кустанай областың «Харьковский» совхозунуң трактористи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Националдар Советиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күруне шаңналының лауреады Камшат Доненбаева.

Саннар, факыпылар!

⊙ Совет эрге-чагырганың мурнунда Казахстанның электростанцияларының күүзү амгы үениң тепловозунуң күүзүнден ашпайн турган. Бөгүн республика электри энергиязын бүдүрер талазы-биле чуртта үшкү черни эзлеп турар.

* * *

⊙ ССРЭ-ниң тургустугашының 60 чылында республиканың үлетпүрү 1913 чылдың деңнелиниден 250 катап хөй продукцияны бүдүрер. Улуг Октябрьның тиилелгезининге чедир колдуунда хүүрек, тыртпа-биле ажыл кылып турган черде ам экскаваторлар, тракторлар, дарганнаар-пресстээр дериг-херекселдер, металл болбаазырадыр станоктар бүдүртүнүп турар.

Оларны делегейниң 80 күрүнелеринче үндүр сөөртүп турар.

* * *

⊙ Республиканың өнүг металлургиязының продукциязы бедик шынарлыы-биле алларжаан. Усть-Каменогорскиниң чезы, Балхаштың болгаш Джезказганның хоолаы Лондонуң өнүг металлдар биржазында эталон кылдыр даңылаттынган.

* * *

⊙ Акы-дуңма республикаларның ачызында Казахстанга 25 миллион гектар күр болгаш курукка черлер шингээдип алдынган. Чурттуң эң тараалап черлериниң бирээзи Казахстан апарган. Кызылтас болгаш тарааның өске-даа үнелиг сорттарын бүдүрериң ук республика чуртта 70 хуунү эзлеп турар.

* * *

⊙ Күр-чер зоналарынга хөрзүниүн хаттан үредир чоруун болдурбас машиналарны чуртка эң бир дугаарында Целиноградтың эрозияга удур техника кылыр каттыжышкынының бүдүрүлгелеринге эгелээн.

* * *

⊙ Амгы үеде Казахстанда транспорт оруктары 160 муң ажыг километр. Чүк сөөртүлгеи 1913 чылдынга деңнээрге, 500 катап өскен.

ТАРАА БИЛЕ ДУС

Казахстанның соңгу областарын таварты чөөн чүктен барыын чүкке чедир муң-муң километр черде одарлар чаштынып чоруткан. Баштай коогре, терең сиген далай ишкаш чалгын чыдар ышкаш сагындырар. Бир эвес, кичээнгейлиг топтап көөр болза, ында ажыглаиын, агарып кестүр черлер база бар. Оът-сиген үнмес оюктар-дыр ол.

Ындыг, чүве үнмес хире черлер эвээш ышкаш. Бир эвес ону чаңгыс черге чыыптар болза, дыка улуг девискээр апаар, республиканың тараа шөлдериниң оң-даа катап хөй чадавас. Ол черлерде хөлүн эртпир хөй дус, кужур бар болганындан аңаа дүжүт үнмес.

Кужурлуг черлерни болбаазырадып, аңаа тараа тарыыр дээш тус черниң тараачынналары чүс-чүс чылдар дургузунда орааллажып келгеннер. Сүт-биле чуп, сезон дургузунда хөй удаа чарып, чемишчидилгелер топ... черле чүнү кылбаан дээр. Чамдыкта аңаа тараа үнүп кээр харын, ыпчалза-даа ийи, бир чыл эрткенде дус катап кестүп келир болган.

Ындыг кур черлерни шингээдип алырынга дузалажырыбиле амгы үениң күүзүлүг машиналары, дужулгалыг специалистери четкилеп келгеннер. Дузалал пунктуларын, чурттуң шинчилел төптеринин лабораторияларын ажылагийларга тургускулаан.

Бо талазы-биле көскү чедиишкиннерни Кустанай областың «Диевский» совхозу чедип алган. В. В. Докучаев аттыг хөрзүн институдунуң ажылдакчыларының сүмелерин өзүлгаар оон механизаторлары чеди муң хире гектар черни чарганнар. Эрозияга удур техника-биле болбаазырадып, чемишчидилгелерни токкеи соонда аңаа доннинкти, житпякты болгаш өске-даа культураларны тарын каап. Дыка хөй чылдар эрткен. Хөрзүнүүң химиктиг составы экижээн, дужүткүр карт тыптып келген. Амгы үеде совхоэтуң ол шөлдериниде орай күске чедир янзы-бүрү сигеннер холбеңнедир чалгын чыдар, «Пайдасыз жер» («Ажыы чок чер») деп сөстерни ында ам ажыглавайн турар. Кужурлуг турган черлер ам хөгжүп орар мал ажылының мал чемн белеткээр шөлдери апарган.

Малды бүдүн чыл дургузунда бедик калорийлиг чем-биле чемгерип кээрни чедип алганы—дустуг черлерни шингээдип алганының кара-чаңгыс ажыы эвес болдур ийин. Тарылга шөлдериниң структуразын экижидеринге, ылаңгыя ажыктыг чорударынга улуг дүзалыг болган. Оон түңнелинде Казахстанның күр-черлериниң кол байлаа —кызылтасты ниитизи-биле ажылагый гектар черден мурнукузундан ийи-үш центнер хойнү алыр аргалыг болган.

Кужурлуг черни шингээдип алырының дужулгазын республиканың дыка хөй совхоэтары болгаш колхоэтары ажыглап эгелээн. Тускайжыттынган төлевилел төптери ийи миллион ажыг гектар черни ындыг янзылыг шингээдип алырының планын тургускан. Хөрзүн камгалаар системаны улам ынай сайзыраңгайжылары—чурттуң Аъшчем программазын боттандырарынга салыышкын болур.

О. БАБИЙ.

Улуг Октябрьның тиилелгезинге чедир Казахстанның чонунуң чүгле ийи хире хуузу дөңгүп-ле номчуп, бижип билир турган. Амгы үеде республикада сес муң ажыг школаларда үш миллион хире өөренинчи өөренип турар.

ЧУРУКТА: Алма-Атаның С. М. Киров аттыг № 12 национал школазының ийиги классчызы Сауле Сариева. Бо чылын ук школа 60 чыл оюн демделгээр.

ДЫШТАНЫЛГА ЗОНАЗЫ БОЛГАШ БАЛЫК ЦЕГИ

Улуг эвес Сорколь хөлдүң болгаш ховуже агып чыдар Чидерта, Ащесай, Уленга хемнериң суу көвүдээн. Уральск хоорайның «Металлист» заводунуң ажылчыннары оларны дыштанылга зоназынче болгаш будурулгениң балык цегинче хууздурупкан.

Заводтуң балык тудукчуларының общежитиезиниң чадазынга туруп алгаш көөрге, суг шыгжамыры дыка тода көстүп келир. Ында хемелер, балыкчылар...

—Биске тускайлап берген сугдуг черлеривисти баштай аштап, арыглап алган бис — деп, будурулгениң фрезеровщиги, чаа цехтиң организакчыларының бирээзи А. Букин чугаалады. —Оон соонда байланнарны ынаар салыпкан бис. Ам оон балыктап, коллективтиң негелдезин хандырып тур бис, кажан тудуп алган балыывыс арта бээр болза, ону область төвүнүң магазиниринче болгаш столоваларже чорудуп турар бис.

«Металлист» заводтуң үлегерин өске будурулгелер база эдерген. 240 хире хөлдерни болгаш суг шыгжамырларын, он-оон хемнерни эки хынап көрген соонда, оларны будурулгелерге дамчыдып берген. Оларның шуптузуун балык өстүрер бригадалар хайгааралга алган.

(СЭТА-ның корр.).

ЧАА ӨГЛЕР

Республиканың делгем хөвүлары погаарарын, хамык оът-сиген өөгүр хевин кедипкенде, малчыннар турлагларынга ёглер көвүдей бээр. Өгнү тигеринге хөй үе иегеттинмес: үш-дөрт кижи ону чаңгыс шак дургузунда бүрүн белеткептер. Чаа өгнүн ишткн дериигези-даа, шөлү-даа ийи өрээл бажыңдан дудавас.

Оларны Уштобинниң фабриказы кылып турар. Мурнунда аңаа дыка хөй чылдар дургузунда 19 дөрбелчин метр шөлдүг кидис өглер кылып турган. Олар малчыннарга таарымча чок апаарга, оон ийи катап хөй шөлдүг чаа өглерни кылып эгелээн.

Чайлагларда аалдарга ам чеде бээрге, соодукчу-даа, телевизор-даа, ном шыгжаар шкафтар-даа бар. Көжеринге таарымчалыг эт-херекселдерни малчыннарга мебель кылыкчылары тускай чагыг ёзугаар будурул берип турар. Казах аян-биле кылган стол, он ийи сандайжыгаш база бар. Аптаралар, шкафтар, тахта—хапа дургаар дистинпкен. Улуг эвес суугуну база таарыштыр кылып каап.

Шаанда эң шевер дээн кижи безин өгнү бир дерип кылырда чартык чыл хире ажылдап кээр турган. Ол баштай чымчак ыяштарныӊ будуктарын сып алыр, оон чөвүрээзин аштаар, аян кирп чазаар турган. Ханаларын ол баг-биле база тудуштур баглаар. Оон ацгыда кидисти өөри база бар, ону дээвиир, хана шывы кылдыр эштей даараары база хөй үени иегээр турган.

Амгы будурулгеде бүгү-де ажылдар механизастаттынган. Бир пехте ыяшты чиигелей кезип, кургадып, чыпшыр хырбалап, лактап турар, а өскезинде —кидисти быжып, ону дээвиир аъы өг долгандыр шыварынга тааржыр кыдыр даараан. Бир хонук дургузунда 60—70 хире өг конвейерлерден дүжүп бадып турар.

Чайгы үеде серинп, а кыжын дыка чылыг ол өглерни чүгле малчыннар эвес, геологтар, тудугжулар база садып ап турарлар. Казахстанның дыка хөй индустриалдыг тептеринде кафе-өг, ресторан-өг, номчудга залы—өг дыка хөй.

С. МАТАЕВ.
Талды-Курган.

Бот-тыелыгыр урен чүүлдүң бөлгүмнеринде болгаш колдектиетеринде янзы-бүрү мергежилдиң муң-муң кижилери киржип турарлар. Джамбул областа Меркен районнуң, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг Культура бажыңының ырыпың болгаш танцының «Мерке аурендери» («Меркенниң аялгаларын») ансамблиниң ат-сурва республикада билдингир. Чоокта чаа оон бот-тыелыгыр артистери делегейниң Лиссабонга болган фольклор фестивалынга киржип чораннар.

ЧУРУКТА: көдээниң бот-тыелыгыр артистериниң «Казах вальстыы» күүседип турары.

И. БУДНЕВИЧИНИҢ, Г. КОШКИНЦЕВТИҢ, В. СВАРЦЕВИЧИНИҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Эө ёзунуң саналгазы-биле

ДҮЖҮТТҮҢ ДҮЛГҮҮРҮ

Тываның Таңды районунуң «Революцияның чалбыжы» совхозунда эң-не таарымча чок чылдарда бедин мал ажылын чемнер-биле долдур хандырып өөренип бергеннер. Ында ажылдап эгелээн коллективтиг керээ-биле ажылдаарының аргазы түннел продукцияның үнерин көвүдедиринге ажылчынналарының сонуургалын күштелдиргеп.

Быжыг дүжүттерни алырынче угланган тывынгар ажылдың калбак аргаларын мал чеми белеткелчилериниң шүүт тускайлаң чоруу болу берген. Директина-биле керээ ёзугаар оларга черни, техниканы, үрезиннерни, чемишчидилгелерни быжыглаан, ынчаларга мал чемнери бүдүрерин еске алырлар-биле деп кылдыр тускайлаан.

— Бо чылын артken каш чылдар ышкаш, база-ла эки агаар болбайн турар—деп, совхоз директору В. И. Жирнов СЭТА-ның корреспондентизи-биле ажыл-агыйның шөлдерине чораап чугаалаан.

Директор болуунуң сөстерин бадыткаары-биле чоогунда турар дагларның аёктеринче тайыс ыяштарлыг арганы кызып үнүрүпкен шөлче айыткан. Хүн херелинден шөлдүң өтүсигени саргара берген болзу. Сиген үнүп четтикпейн, курган эгелээни ол-дур.

— Эрте чазын чаъстаашкыннар бистиң девискээрлеривисти оюп эрте бээр — деп, директор чүвенин байдалын тайылырлады.— Мынчыг байдалда чүгле бойлуска идегээн олурар болза, чүнү-даа албас дээни ол болур. Мал чеминиң белеткелчилери бойдустуң үржуктарынга удур боттарының ээ ёзузунуң саналашкыннарын ажыглааннар. Черни болбаазырадырының зона аайы-биле системазынче шилчээннер: ынчангаш хөрзүнүң үрелирин болдурбас чепеек-хереке лдер-биле ону болбаазырадып эгелээш, еске-даа чаа-чаа агрохемчегларни ажылдап киргизеннер.

Үрезиннер белеткээринче онза кичээнгейни салган. Үрезин фондузунган ээлээш дүжүттүг сорттарны үжулгаш, оларны рапс, донник, люцерна, күзүн чаштырар көк-тараа дээн ышкаш ынчыг кедилиг сорттар-биле солаан.

Керээдиг арга-биле ажылдарры мал чемнери белеткээринии бүгү системазын үндезини-биле өскерткен. Бир эвес моон мурнунда бот-боттарынга шүүт хамаарышпас-алаан каш бригалалар чемнер бедеткеп турган болза, ам белеткелчилерниң күжүн тускай отрялга моощаан. Ынчыг бот-орулга-чарыллыг отряты директорнуң оралакчыларының бирээзи дорт удуртуп турар.

— Ажыл-агыйга эки дүжүттү алырынга директорлан эгелээш, механизаторга чедир бүгү кижилер сонуургалдыг апарган: оон түннели шүүт кастып турар-дыр—деп, чугаазының түннелин кылган ышкаш, Виктор Иванович, шөлче көргүстү.

Ында кижи сынынга бичии-ле четпес ногаан үнүш—күзүн тарыйр көк-тараз бир дески кылдыр бедип үне берген турган. Шүүт быжар чыгай берген тараа база хөлбеннеир чалгын чыдар. Оларның бир талазында рапстың ногаан-сарыг шөлү хевне ышкаш чаптылган, оон ындында—люцерналы дистинчинкен жапкалар бо чылын ийиги удаа кезип турду. Доннелин үнген баалыкты дургаар чочак-тарага-биле сула хөлүй тараан, кукурузалыг, тарымал тооруктуг шөл база чиигир-ногаан апарган чыдар. Ол бүгүнү көөрге, үргүлчүлелиг изиг хүннерге чамдык-кезии саргара өртүени берген хөлбеннер чок ышкаш кылдыр сагындырар.

КЫЗЫЛ.
СЭТА-ның корр.

Г. КОКУХИН.

СТАХАНОВЧУ ЧАҢЧЫЛГА ШЫНЧЫ

ДОНЕЦК. (СЭТА-ның корр.). Хөмүр-даш үлетпүүнүн Бүгү-эвилел чарыжының эгеленчилери болуур ийи шахтёржу коллектив деңге бедин коргузуглерни чедип алган. «Краснолиманская» шахтада Украинаның алдарлыг шахтёру В. Игнатьевтиң бригадазы чыл эгезинден бээр 500 мун тонна хөмүр-даштыг казарын доозупкан. Ол-ла үеде «Трудовская» шахтада Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Полишуктуң коллективиеи 600 мун тонна оттулар чүүлдү казып үндүрген.

Ол коллективтер ССРЭ-ниң 60 чылынга чедир бир миллион тонна түннелге чедер деп турар. Оон үндезини —Алексей Стахановтуң бижыг чаңчылына шынчызы боон турар.

В. Игнатьевтиң бригадазы хөмүр-даш казарын комплекстиг механизастаарының дериг-херекселдерин чуртта зң баштай ажыглап эгелээш, күш-ажылдың нормалаттынган бүдүрүкчүлүүн үштен хөй катап ажырган. Ол дүжүлгаңы «Трудовская» оларның чаржып турар эштери кичээнгейлиг өөренип турганнар. Ынчангаш А. Полишуктуң бригадазы база-ла хөй хөмчээлдиг немелде хөмүр-даштыг казып үндүрген. Хонукта оны казары ортумаа-биле үш мун тоннага чоокшулай берген.

Ол-ла үеде В. Игнатьевтиң коллективи бүрүнгаар чаа базымны база кылган.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ИНДИЙ-СОВЕТ НАЙЫРАЛ АЙЫ

ДЕЛИ. ССРЭ-ниң болгаш Индияның аразында тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң 11 чылынга база Индияның хамаарышпас чоруунуң 35 чылынга тураскаатkан индий-совет найырал айы Индияга эгелээн. Хөй-ниитиниң массалыг организацияларының — индий-совет культура ниитилелиниң база Совет Эвилелиниң өөнүктери ниитилелиниң инициативазын ёзугаар айның үезинде чанчыл ёзугаар Индияның бүгү будунларынга байырлыг митингилер, конференциялар, семинарлар, делгелгелер, кинофестивальлар, индий таланың чалаанын ёзугаар ам болур. Байырлалдарга киржир совет хөй-ниитиниң төлөөлекчилери-биле ужуражышкыннар болур.

Айның эгелээнинге холбаштыр совет эртемнин, культуранын болгаш ураң чүүлүн Делиде Бажынынга болган байырлыг кежээ индий-совет найырадын чырыткылаачак көргүзүү болган. Байырлалдыы-биле шиметтинген сценада—Индийның болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктары, «Индий-совет найырал делгерезин!» дээн лозунгуг транспаранттыглар. Президиумда—парламентиниң кежигүнери- политиктиг кескү ажыллакчылар, Индияның хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери.

ССРЭ-ниң болгаш Индияның аразында Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында 1971 чылдың август тоста ат салдынган керээ ийи чүрттүң улустарының аразында тургустунган найырал болгаш кады ажылдажылга харылзааларын шынар талазы-биле чаа чалаже көдүрген деп, Индияның парламентизиниң кежигүнү Нивас Мирдха бодунуң чугаазынга медегээн. Эң-не янзы-бүрү адырларга Совет Эвилелиниң болгаш Индияның аразында сырый харылзааларны улам калбартырының база быжыглаарының херээнге ол идегелиг үнезин болу берген.

Совет Эвилели —Индияның шынчы болгаш шылгаттынган онзуу, сөөлгү он чылларның дургузунда анза каш катап бүзүрээн бис деп, чагырыкчы Индий национал конгресс (И) партиязын парламентинин кежигүнү Ш. С. Мохапатра онзалап демдеглээн. Индияның национал экономиказының тургустунарынга болгаш харжүүрүнге, үлетпүрүнүң металлургия болгаш энергетика ышкаш ыдыг эң чүгүлә адырларынга экономиканың күрүне секторун тургузарынга Совет Эвилелиниң улуг салышкының индий улус бедин-биле үнелеп турар.

Делегей байдалы чидиглеген, империализмнин АКШ баштаан күштеринден чер бөмбүрзээнин янзы-бүрү районнарында дүшкүүрлүг чоруктү кыпсыктырып турар мындыг байдалдарда ССРЭ-ниң болгаш Индияның аразында тайбың найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээ чүгле Мурнуу Азияга эвес, харын бүгү делегейге доктаамал ооржургалдыг болур чоруктуң чүгүлә фактору болуп турар.

М. КАПУСТИН,
СЭТА-ның корр.

КОЖА-ХЕЛБЭЭ ДОГУННААШКЫННЫҢ ЧААГАЙ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЭЭ

ХЕЛЬСИНКИ. Финляндияның болгаш Совет Эвилелиниң аразында харылзааларны ийи анагы ниитилел системалыг ийи чуртту аразында тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының үлегер-чижээ кылдыр көөр апарган деп, «Финляндия бөгүн» дээр журналдың бирги номериниң номчукучуларынга чедирген байырында Финляндия Республиканың президентизи М. Койвисто медегээн. Ол журналды фин даштыкы херектер министерствозу болгаш Финляндияның туризмин хөгжүдер төп парлап үнүрер.

Бистиң чуртталарывыстың 1948 чылдагы найырал, кады ажылзажылга болгаш дузалажылга дугайында совет-финланд керээге үнезиленген харылзаалары ажыл-чорудулганын янзы-бүрү талаларын хаара тутkан деп, М. Койвисто демдеглээн.

Финляндия Республиканың президентизи албан-түжаалга киргенимнин соон дарыйда ССРЭ-нин Дээди Советининг Президиумунуң чалаанын ёзугаар Совет Эвилелинге баар аргалыг болганымга кончуг өөрүүр мен, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Советининг Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев-биле болгаш совет удуртулганың өске-даа кежигүннери-биле беседалар кончуг ажыктыг болган. Ынчангаш Финляндияның болгаш Совет Эвилелиниң удуртукчуларының аразында шагда-ла чанчыл болу берген хууда эки харылзааларны уламчылаар аргалыг болган бис. 1948 чылдың керээзинге даянгаш, чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынның болгаш кады ажылдажылганын шугумун боттарының харылзааларына моон соңгаар-даа барымдаалаар апаарын ийи тала база бадыткаан.

Бистиң экономиктиг харылзааларывыс сөөлгү чыдларда онза дүрген темпилиг хөгжүп келген. Мээн ажыл-херекчи аян-чоруум доозулган соонда парлаттынган кады кылган финланд-совет дыннадыгда демдеглээни-биле алырга, ийи чуртка ажыктыг садыглажышкынны турушгуг болгаш деп өргелиг үндезинге моон соңгаар-даа калбартыр апаар бис деп, М. Койвисто демдеглээн.

Ийи чурттуң харылзаалары чүгле албанның аргыжылгалары болгаш садыглажышкын-биле кызыгаарлаттынмайн турар деп, ол айыткан. Финляндияның болгаш Совет Эвилелиниң улустары өске-даа калбак харылзаалары база боттандырып турар. Чуртталарның культура чедишкиннерин көргүскен уран чүүлдүн он-он хемчегларни ийи чуртка чыл бүрү организастап турар. Профэвилел, спорт, хөй-ниити организацияларының аразында харылзаалар хөй талалыг.

Совет-финланд харылзааларның чаагай кожа-хелбээ бүдүштүүн онзалап демдеглээн, М. Койвисто журналдың номчукучулары аас-кежиктиг, күш-ажылынга база хууда амыдыралынга чедишкиннерлиг болурун күзээн. (СЭТА).

ЧААГАЙ КҮЗЕЛ-СОРУКТУҢ ХЕРЕЧИЗИ

ПНОМПЕНЬ. Индий-Кыдат күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң Хошиминге болган конференциязының саналдарын Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Кампучия Улус Республиканың Напионал хуралының даргазы Чеа Чим Кампучияның, Вьетнамның болгаш Лаостуң чаагай тура-соруунун. Мурнуу Чөөн Азияның өске күрүнелери-биле чаагай кожа-хелбээ харылзааларны доктаадып тургузар деп оларның чүткүлүүн херечензи кылдыр адаан.

Мурнуу-Чөөн Азияны тайбынның болгаш оожургалдын зоналы болдурарынче угланган ол инициативалар Мурнуу-Чөөн Азияның бүгү улустарының эрге-ажыктарынга тааржып турар. Олар бо кавының туруп турар айтырыглаарын таварыштыр шиитпирлээр сорулга-биле деп эргелиг чугаалажышкынарны чорударынга эки үндезин болган туруп болур.

Чаа иниитилелди тургузарының оруу-биле баар дээш бодуңун шилип алган оруу-биле кампучи улус бүзүредиг бар чоруурун фактылар хереченлеп турар. «Демократтыг Кампучияның эвилелчи чазаа» дээр чылдак-биле полиотчу ёзу-чурумну кампучи улуска база дагын доңнаттырар дээр реакциялың орааллажышкыннарын ол шиитпирлиг буруу шаап турар.

Ол айыылдыг бодаллар чүгле кампучияның улузунга ежээнинг эвес, харын Мурнуу-Чөөн Азия улустарының бижыг тайбыңның, айыыл чок чоруктуң байдалында чурттаар дээр ниити чүткүлүнге база чөрүшкек деп, Чеа Сим онзадан демдеглээн.

ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛДИГ ДЕТКИИШКИН

ХАНОЙ. 80 чылдарда СЭКПниин XXVI съездизиниң кедүргени Тайбыының программазын, Совет Эвилелиниң болган социалистиг өске-даа чурттарының тайбың инициативаларын, ССРЭ-ниң ядролуг чепсектиг бир дугаарында ажыглавас деп чоокта чаагы хүлээлгезин чаңгыс эп-сетkилдиг деткип турарын Совет Эвилелиниең, Монголдан, Вьетнамдан, Лаостан болгаш Кампучиядан даштыкы чурттарның улустары-биле найырал ниитилелдериниң делегацияларының Ханойга болган ужуражышкынының киржикчилери илергейлээн.

Акы-дунма социалистиг чурттарның аразында найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзаалары чедишкинниг хөгжүп турар болгаш бөгүн бүгү делегейге тайбынны хандырарының чүгүлә фактору болуп турар деп, ужуражышкынның киржикчилериниң хүлээп алган дыңнадыында чугаалаан.

Империализм болгаш реакция күштериниң үлүгедиишкиниериниң уламындан делегейиин амгы нарыыдаан байдалында найырал ниитилелдериниң эң чүгүлә сорулгазы империалистерниң бөө-чепсекти эйдерилгир бүдүрүп турарынга удур, улустар аразынга тайбынны болгаш найыралды быжыглаар дээш, национал-хосталгалыг шимчээшкинни быжыглаар дээш демисеңир дугайында чаңгыс эп-сетkилдиг чүткүл салып турарын тайбының марштары көргүскенин олар онзалап демдеглээн. Политиктиг үзел-бодалдарда, тайбынны камгалап арттырарының тодаргай айтырыгларын көрүп турарында илгалдар тайбынга ынак күштерниң демниг хөделиринге шаптык болбас үжүрлүг.

Делегейниң тайбынга ынак бүгү күштеринге кыйгырыгны шуулганга ыдыр деп чүвени бистиң тайбың марыжывыс көргүзүп турар.

Ракета-ядролуг дайынның улам өөүп орар аймылынга сагыжывыс дүвүрээш, бүгү чурттарда тайбынга ынак күштерни дараазында чүүлдү кылырынче кыйгырып тур бис:

—Ядролуг чепсекти кажан-даа бир дугаарында ажыглавас деп хүлээлгелерни алырын ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерден негээр. Ядролуг дайынны кызыгаарлап-даа, аңаа тиилеп ап-даа болбас. Ядролуг дайынны өөскүлүп үндүрери кижи төрелгетенге удур кеминг үүлгедиг болур.

— Ядролуг бөө-чепсектерни немей өстүрбезин болгаш кызыгаарлаарын, оон дараазында ядролуг чепсектиң бүгү хевирлерни хорууруп чедип алырын ораллажыр; ону чедип алыр төлээле, ядролуг күрүнелериниң аразында боттуг чугаалажышкыннарны деткиир, ыдыг чугаалажышкыннар стратегтиг бөө-чепсектерни дыка кызырарынга чедирер ужурлуг.

(СЭТА).

МТИ-НИҢ ДЫҢНАДЫЫ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Хлеб продуктуларының, долганның, долган кылыгларының, ристиң, а ол ышкаш цитрустуң, какаонуң, шоколад кылыгларының өртектерин август 8-тен эгелээш бедидер дугайында шиитпирни Венгрия Улус Республиканың чазаа хүлээп алганын МТИ агентство дыңнаткан. Хоорайлар аразынга пассажир транспортун ажыглааны дээш тарифтер сентябрь 1-ден соңгаар база бедидир.

ЧӨҢГЭЭ

Кампучия Улус Республикага удур чепсектиг өөчүк-чөңгээлерни Таиланд сөөлгү неделяда үргүлчүлеп келгенин Кампучияның СПК информация агентствозу дыңнаткан.

Республиканың эвээн каш кызыгаар районнарын Таиландының талазындан ракеталар, артиллерия болгаш миномёттар-биле боолаан. Таиландының агаар ужар чүүл күштериниң самолёттары Кампучия Улус Республиканың агаар делгеминче хөй удаа шүргүп кирип турган. Таиландының чепсектиг катерлери республиканың суг девискээрлеринче база халдаашкыны кылган.

АЭС-КЕ ӨРТ

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Бельгияның соңгу районнарынга демир-оруктар шимчээшкини эвээн каш шак иштинде сокаан, кудумчу белдирлеринин светофорлары, чурттарга бажыңнарының чыры өскөл турган. Оң Дудда (Антверпен чанында) атом-биле ажылдаар электри станциязының үрелгениинден болган.

Чурттуң кол электри системазында чидиригниң орнунга ажыглаар дээш Вилвордта электри станциязын ажылдадыптарга, улуг күженишкинге шыдашпайн трансформатору чазылгаш, ёрт база үнген. Дөрт кижи балыглангаан.

Парижке болган ниити-национал тайбың маршка 250 мун кижи киришкен. Француз пайысылал ол хире хөй кижи киржикчилиг чыскаадлы кажан-даа көрүп көрбээн. Монпарнас дөңүлеп Бастилия шөлүнче чыскаалганнарның колонналары тонмес-батпазы-биле шуужуп-ла турган. Аңгы-аңгы хар-назылыг, ажыл-мергежилдиг, үзел-бодалдыг чыскаалганнар: «Ракеталар чок болзун, нейтроннуг бомба чок болзун!», «Рейганның политиказы—лайынның политиказы соксазын!» деп бижиктерлиг хөй-хөй кыйгырыгларны тудуп алган чорааннар.

АФП—СЭТА-ның фотозу.

ЧАРЛЫЫШКЫН КӨВҮДЭЭН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Катtышкан Штаттарда өг-бүлелерниң чарлыр чоруу улам-на көвүдеп турар апаргап. АКШ-тың чизе бүруткел бюрозунуң мында парлаттынган түңнелдерибиле алырга, амгы үеде чуртта бир мун өг-бүленин-не 109-у чарлып турар. 1970 чылда ындыг таварылга чүгле 47 турган. Оон түңнелинде 18 харга чедир бүгү уругларның 20 ажыг хуузу ада-иелериниң бирээзи-биле, колдуунда-ла авалары-биле кады чурттап турарын бюро айыткан.

КНО-ДА ШПИОННАП ТУРАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк тускай шпион албан черлери Каттыскан Нацпалар Организациязының штаб-квартиразын доктаамал хайгаарап, даштыкы чурттарның дипломаттыг төлөө черлериниң ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр шпиончу хөделиишкиннерни боттандырып турар.

АКШ-тың национал аймыл чок чорук агентствозу (АЧА) амгы үеде КНО-нуң штаб-квартиразынче «онза кичээнгейни» утландырып турар деп, сураглыг америк публицист Джеймс Бэмфорд «Ньюсдей» солунга бижээн. Ол ведомствоэлектроникалыг шпионнаашкынны болгаш хураангайлыг бижиктиг медээлерни сайгарарын калбаа-биле чорудуп турар.

Даштыкы чурттарның КНО-да төлөө черлеринге келген бижиктерни «АКШ-тың национал аймыл чок чорук агентствозу чазып көрбүшаан, КНО-нуң чанында доктаамал төлөө черлериниң ажылдакчыларының телефон-биле чугаалажышкыннарын бүдүү дыңнап ап турар. Чижээ, Фолкленд кравазының үезинде Аргентинаның болгаш Англияның делегацияларының аразында чугаалажышкыннар чоруп турда, АКШ-тың ол шпионов агентствозу Аргентинаның даштыкы херектер министерствозунуң ол чурттуң делегациязы-биле телефон дамчыштыр чугааларын бүдүү дыңнап алгаш, немелде медээлерни Англияның делегациязынга дамчыдып берип турган.

Аргентинаның хураангай бижиктиг медээлерин АКШ 1920 чылдан бээр сайгарып, чажыт медээлерни ап келгенин автор бижээн.

КНО-нуң чанында даштыкы төлөө черлериниң болгаш Вашингтонда элчин черлериниң ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр шпиончу хөделиишкиннерни АКШ-тың федералдыг истелге бюрозу база боттандырып турарын Дж. Бэмфорд бодунуң чүүлүнге айыткан.

АГРЕССОРНУҢ ҮҮЛГЕДИИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль артиллериязы Барыын Бейруттуң аңгы-аңгы районнарын үзүк-соксаал чокка боолап турар.

Израильдер хоорайның бүдүн арткан хөй эвес санныг эмнелгелерин болгаш түр үениң эмнелгелерин кылып каан албан черлериниң бажыңнарын болгаш дипломаттыг төлөө черлериниң бажыңнарын өжегээр боолап турар. Израильдиң артиллериязы корпузунуң командылакчызы бригада генералы Мизрахини ол таварылга боон турар бе деп айтырарга, ону израиль шериглер өжегээр кылып турар деп харылаан. «Бистер боттарывыстың эчис сорулгавысты эки билир бис, ынчангаш оларны частырыг чокка боолап турар бис»— деп, израиль телевидениеге кылган интервьюзунга ол туразында медеглээн.

Израиль шериглериниң Ливанның тайбың чурттакчыларын план ёзугаар узуткаашкынга таварыштырып турар өлүрүкчү үүлгедиишкиннери Израильдиң бодунуң иштинде демократтыг хөй-ниитиниң киленээшкиннинг удурланышкынын болдурун турар. Августуң чедиде Тель-Авивке ындыг кем-буруулуг үүлгедиишкиннерге удурланышкынны илереткен массалыг чыскаал болган. Аңаа киришкен 5 мун хире израиль хамаатылар мындыг негелделиг кыйгырыгларны тудуп алгаш, чорааннар: «Бейрутта хан токтуушкүүн соксадыңар!», «Израиль солдаттарны дедир чандырыңар!», «Ливан чернин айтырыын ыыны-биле, тайбың арга-лыг шиитпирлээр!», «ПХОбиле чугаалажышкынарны эгелээр херек!», «Израиль—Палестина: ийи аңгы улустуң ийи күрүнези-дир!». Августуң сесте Бегининиң өргөзининг чанында Ливанда дайынга удур болуук израиль кижилер аш чарлап эгелээн.

ПЛАНЕТАНЫҢ КЫРЫНГА ТАЙБЫҢ ДЭЭР ТУРЗУН ДЭЭШ

ВЕНА. «82 чылдың тайбын марыжының» киржикчилери 30 чурттан австрия найысылаага чеде бергеш, Венаның «Урания» залынга боттарының түңнел чыжынга —улустар аразының чугаалажылгалыг шуулганынга чыылган. Тайбыының Москва — Вена, Барыын Берлин—Вена, Стокгольм —Минск аралының марштарының киржикчилери, Великобританиядан, АКШ-тан, Италиядан, Грециядан, Европаның социалистиг чурттарындан тайбынга ынак шимчээшкиннер төлөөлекчилери, Азия, Африка, Латин Америка күрүнелериниң төлөөлекчилери ол шуулганга олурушкан. Лайынга удур австрия организациялар болгаш шимчээшкиннер төлөөлекчилери-биле кады олар тайбыының Чөөн болгаш Барыын чүктериниң дыка хөй чурттарының найысылаларын таварты эрткен Европа маршгарының ужур-дузазының дугайында боттарының бодалдарын чугаалап, тайбын талалакчыларының практиктиг ажыл-чорудулгазының айтырыгларын чугаалашкан.

Чыылганнарга байыр чедирбишаан, тайбың талалакчыларының австрия чөвүделиниң даргазының оралакчызы профессор Томас Шенфельд тайбыының маршгары Европага болгаш бүгү делегейге тайбың дээш шимчээшкинни идепкейжигдеринге чүгүлә салыышкын болганын онзалап демдеглээн.

Болган саналдаашкынга Австрияның, Совет Эвилелиниң, Индияның, Венгрияның, АКШ-тың болгаш өске-даа чурттарның төлөөлекчилери киришкен. Чөөн болгаш Барыын чүктерде чаагай тура-соруктуң кижилери ядролуг дайынның кыжанының болдурбас дээш, чепсегленишкинни дүжүрер болгаш дүшкүүрлүг чоруктү чавырылдырар дээш демисежир дугайында чаңгыс эп-сетkилдиг чүткүл салып турарын тайбыының марштары көргүскенин олар онзалап демдеглээн. Политиктиг үзел-бодалдарда, тайбынны камгалап арттырарының тодаргай айтырыгларын көрүп турарында илгалдар тайбынга ынак күштерниң демниг хөделиринге шаптык болбас үжүрлүг.

Делегейниң тайбынга ынак бүгү күштеринге кыйгырыгны шуулганга хүлээп алган.

«Бистер, 30 чурттан «82 чылдың тайбын марыжының киржикчилери, Барыын болгаш Чөөн чүктериниң дайынга удур шимчээшкиннериниң кижинии эң бирги эргезин—тайбыының байдалдарында чурттаар эргезин хандырарын чедип алыр ниити чүткүлдү илередирин күзээш, ССРЭ-ниң, Венгрияның, Чехословакияның болгаш Австрияның девискээрлерин таварты эртивис» деп кыйгырыгза чугаалаан.

Нейтралдыг Австрияның найысылалы— Венага тайбынга ынак австрия шимчээшкиннериин төлөөлекчилери-биле болгаш Тайбыының европейжи өске-даа маршгарының киржикчилери-биле кады Хиросиманы болгаш Нагасакиин атомнуг бомба-биле бомбалаанының 37 чыл оон холбаштыр манифестация киришгивис.

Политиктиг болгаш идеологтуг үзелдерде ылгалдар турзажок. Барыын болгаш Чөөн чүктерде чаагай тура-соруктуң кижилериниң билчиишкиин болгаш дем каткан хөделиишкиннери боттуг аргалыг болгаш херек кырынга боттанып болур деп чүвени бистиң тайбың марыжывыс көргүзүп турар.

Ракета-ядролуг дайынның улам өөүп орар аймылынга сагыжывыс дүвүрээш, бүгү чурттарда тайбынга ынак күштерни дараазында чүүлдү кылырынче кыйгырып тур бис:

—Ядролуг чепсекти кажан-даа бир дугаарында ажыглавас деп хүлээлгелерни алырын ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерден негээр. Ядролуг дайынны кызыгаарлап-даа, аңаа тиилеп ап-даа болбас. Ядролуг дайынны өөскүлүп үндүрери кижи төрелгетенге удур кеминг үүлгедиг болур.

— Ядролуг бөө-чепсектерни немей өстүрбезин болгаш кызыгаарлаарын, оон дараазында ядролуг чепсектиң бүгү хевирлерни хорууруп чедип алырын ораллажыр; ону чедип алыр төлээле, ядролуг күрүнелериниң аразында боттуг чугаалажышкыннарны деткиир, ыдыг чугаалажышкыннар стратегтиг бөө-чепсектерни дыка кызырарынга чедирер ужурлуг.

(СЭТА).

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Фарабундо Марти аттыг национал хосталга фронтузунуң болгаш Сальвадорнуң патриоттуг өске-даа күштериниң дайынчылары Санмигель департаментиге чедиишкиниг дайынчы чорудулгаларны боттандырган. «Вепсеремос» радиостанциязының дыннатканы ёзугаар алырга, шынгыы тулчуушкунарның түңнелинде патриоттуг күштер американчы саттынакчы ёлу-чурумнуң шаажылакчы шериглерин Баррион хоорайдан үндүр сывырган болгаш ук хоорайны элээн үр үениң дургузунда эелеп келген. Партизаннар шериг казармазын, харылзаа белдирин, тус черниң хоорай эрге-чагыргаларының бажыңын өртедипкен, 20 шажылакчы шериглерни тудуп алган.

Хоорай чоогунуң орукгарынга патриоттар дайзынның шериглеринге удур тулчуушкунга 19 солдаттарны болгаш офицерлерни өлүрген, элээн каш автомашиналарны өрттеткен, хөй боо-чепсекти хунаап алган. Беш шажылакчыларны база тудуп алган. Дайынчы чорудулгаларны партизаннар чедиишкиниг боттандырган сөөлүнде чидириг чокка хоорайдан чорупкан. Бо чылдың июль айның дургузунда патриоттарнын чедиишкиниг халлаашкыннарының түңнелинде дайзынның 340 ажыг солдаттары өлүртөкен болгаш балыглаткан.

Ак халаттыг кижилер

МЕРГЕЖИЛИ-БИЛЕ БАРААЛГАЛ

Зоя Долгактың чаш болгаш алзоди чылдары Тываның онза чараш чурумалдыг черлериниң биризи —ыры, шүлүкте ады кирген Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксынга эрткен. Ол үе-черевеи болур уруглар-биле бир дөмей сайзанактап ойнап, анай-хураган бажы довуп өскен. Эртемнерже кокпаны база-ла Мугур-Аксындан эгелээш, ортумак школаны доозуп, ортумак эртемниң аттестадын алган.

Бистиң чуртувуста кандыгдаа ажыл хүндүткелдиг болгаш макталдыг-даа. Оны чедип алыры кижи бүрүзүнүң күзел-соруундан эң кол хамааржыр. Кандыг-даа ажыл, мергежилди шилип алыры бистиң чуртувуста хостуг болгаш орук ажык.

Тываның булуң бүрүзүнден келген оолдар, кыстар найысылал Кызылга чурттуң аңгыларны дээди өөредилге черлеринче шылгалдалар дужаар дээш чедип келгеннер. Оларның аразынга Мугур-Аксының дүүнгү онгу классчызы Зоя база турган. Ооң бичиниинден алыс күзели—эмчиниң буянныг мергежили.

Кайы-даа өөредилге черинче кирер кижилер хөй болганындан, шылгалдаларны конкурстапкан. Элээн каш кижилер ооң негелдезин уup шыдаваан. Зоя ол үеде шыырактарның бирээзинге чоруп турган. Ол бодунуң эмчи болур күзелин чедип алыр бижыг сорулганы салып, шылгалда бүрүзүнге биляниниң шыырааи көргүскен.

Томскиниң медицина институдупче шылгалдаларны чедиишкинниг тутканнарның аразында Зоянның ады база бар болган. Өөрүшкүден кыстың уян, чымчак сеткили маажым хөлчүгеш дег, бырлаш кынныш, чайгаар-ла карактарның чажы мендүш дээн. Күзелче кокпа изеттингеп, ам өөренири арткан.

Кажан Зоя ава ачазының эргинин артаадакта, авазы бо үткүй маңнап келгеш:— Эрхей, кызым!—дээш, уруун ханы ынакшыл-биле дыңзыг куспактап, эргелеткен.

Хөглүг болгаш бачым студент чылдар... Алызындан өөредилгээ кызымак, шилип алган мергежилинге ынак болгаш ол бергелерге таварышса-даа, ындыг-ла улуг ундараваан. Дараазында курстарже эки демдектерлиг шилчип чоруп олурган. Ол билбейн баргаи үүлдерин эш-өөрүнден айтырып, чамдыктарга билир үүлүн чажам дивейн айтып, дузалап турган.

Институтту доосканының соонда, 1976 чылда Кадык камгалал министерствозунуң хуваганын ёзугаар өскен-төрээн Мөңгүн-Тайгазынга район эмнелгезининг уруглар эмнээр салбырынга келген. Ажылга чаңчыкпаан аныяк кыска баштайгы удаада бергелер бола таваржып көэр турган, ынчала-даа Зоя Донгак ундараваан, шудургузу-биле бергелерни дарый ажып, ажылдың хыын тып мергежий берген. Теорияга алган билиглерни практика-биле ханы холбап турган, ажылынга кызымаа-биле чоннуң хүндүткелин чедип ап-даа шыдаан. Ол хүндүткелге улам хей-аът кирип, бодунуң шилип алган мергежилинге чоргаарланыр апарган.

Район эмнелгезиниң хоочун эмчилери чаа келген аныяк кыска боттарының хей чылдар дургузунда шингээдип алган дуржулгазын дамчыдып берип келген. Ол чорук Зоянын ажылынга улуг ажык-дузалыг болуп турар.

Аныяк эмчи аарыг кижилерге, бичии уругларга эвилеп-эолдек болгаш сагыш човаачал. Ооң биче сеткилдиг, дузаргак болгаш сагыш човаачал ажык мөзүүн чон хүндүлээр болгаш аңаа өөрүп. «Зоя эмчи эмнеп билир, эвилеп эки кижи» деп чоргаарланып турарлар. Чүгле эмнелгеде бичии чаштарны шинчип, эмнээриндеп ангыда шыракчоок черлерже бачым-далаш чалаашкыннарже база чоруп турар. Малчыннарга баргаш оларның кадының байдалын хынаап, медицина темазынга лекция, беседаларны номчуп бээр чаңчылдыг. Оон ынай оларның амыдыралының санитарлыг байдалын көрүп, чамдык четшестерни эдип алырын сүмелеп турар. Эмчи хүлээлгезинден аңгыда, амгы үениң негелдезинге дүүштүр малчыннарның культурлуг амыдырал- чуртталгазында чамдык четпес үүлдерни тодараткаш, ону чайладырының талазы-биле айтырыгларны район Совединиң сессиязынга тургузуп, оон күүседедзи дээш сагыш аарып чоруур.

Аныяк эмчи коллективте пропагандист, районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазының оралакчызы болгаш чоокта чаа болуп эрткен улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларда район Совединиң депутады кылдыр Мугур-Аксы суурда Артышты № 31 соңгулда округундан соңгуткан. Моон-биле район Совединиң депутады кылдыр Зоя Шөмбүловна ийи удаа соңгудуп турар.

Үстүнде адаанывыс хейниити даалгаларын Зоя Донгак ак сеткилдиг күүседип, коллективте эш-өөрүн билдилиг удуртуп, эвилелден келген.

Эмнелге коллективиниң чамдык идепкейлиг аныяктарын суурнуң агиткварталдар, албан организацияларында быжыглаан. Ол бажыңнарның ары-шеверин, ооң ишти-дашкы сантарлыг байдалын кыпаан көрүп турарлар. Ол ышкаш херээженнер чөвүлелин-биле сырый холбаалыг, яшы-бүрү темаларга санбюллетеньлерни үндүрүп турар.

Бистиң алдарлыг совет аныяктарывыс ат-алдар, шапналмактал дээш эвес, а ниитилелге эң-не ажыктыг, буянныг, чаагай херектерни бүдүрүүн чоруурлар. Ындыгларның бирээзинге бо үстүнде адаанывыс аныяк эмчини хамаарыштырып болур.

Х. ЧҮЛДҮМ.

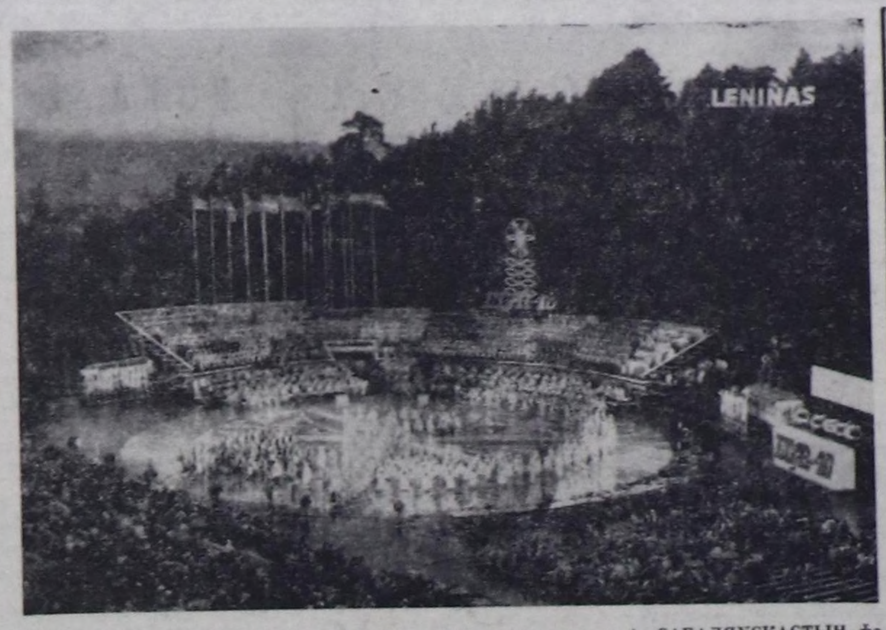

Литва ССР-ге хөй кижи киржикчилиг ыры байырлалдары суур, хоорай аайы-биле чыл бүрүде эртип турар.

ЧУРУКТА: Вильнюска эрткен республиканың ыры байырлалы. Сценада улуучу ансамбльдер.

А. САБАЛЯУСКАСТЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЖУРНАЛИСТЕРНИҢ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ ПОХОДУ

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң секретариады «Бүдүрүп-ле турар чүүлдерни шуптузун камгалап ап, ээ ёзу-биле ажыглаар» деп кыйгырыгның адаа-биле журналистерниң болгаш ажылчын-көдээкорларның Бүгү-эвилел походун эрттирер дугайында шиитпир хүлээп алган.

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандыры дээш, үлетпүрде, көдээ ажыл-агыйда, агроүлетпүр комплекизининг бүдүрүлге черлеринде, транспортта болгаш амыдырал-хандырылга черлеринде материалдыг база күш-ажыл курлавырларны камгалаары болгаш улам-на таарымчалыг ажыглаары дээш улус депутаттарының инициативазын ёзугаар калбарган шимчээшкинге идепкейлиг киржиринче бүгү журналистерни болгаш ажылчын-көдээкорларны Журналистер эвилелиниң баштаар чери кыйгырган.

Походка киришкеш, эң-не шылгараан журналистер коллективтеринге тыпсыры-биле 500-500 рубльдиң беш шаңналын, журналистерге болгаш ажылчын-көдээкорларга — Совет Эвилелинге болгаш социалистиг чурттарга он чогаадыкчы командировканы доктааткан.

Журналистиң Төп бажыңынга эң эки кижилерниң адын бижнир Хүндүлел самбыразын тургузар.

СИБИРЬДЕ ГРОССМЕЙСТЕРЛЕР ШКОЛАЗЫ

Чурттуң шилиндек командазынга Чөвө Сибирьден, дүрүм ёзугаар, алдарлыг мөгелерни ийикпе азы могаг чок хаакчыларны чалаар турган. Чөвө Сибирьде край төвү Красноярск сөөлгү чылдарда бодунуң шыдыраачылары-биле алдарлыг апарган.

Красноярскиниң шыдыраа школазын ам 25 харлыг студент Елена Ахмыловская суратгыткан. Ол —делегей черлериг шыдыраа маргылдаалар-ның чаңгыс эвес удаа тинлекчизи, делегейниң бирги черн дээш маргылдаага чемпион ат дээш туржун турганнарның бирээзи. Он сес харлап турган Ахмыловская гроссмейстер болган. Оон соонда Лев Псахистиң ады чаңгыланып үнген. 1982 чылда ол чүгле гроссмейстер ат эвес, а ССРЭ-ниң ийи дакныр чемпиону атты чаалап алган.

Красноярскиниң шыдыраачыларының бедик ужутуушкунун душ болган таварылга деп болбас. Спорттуң бо хевири маңаа шагдан бээр делгерецгей болуп келген. Хоорайларның болган районнарның спорт организацияларды, иланғыя уруглар ортузунга бо оюнуун сайзыралды дээш эвээш эвес ажылдарны кылып чорудуп турар. Красноярскыларның шыдыраачы чаңчылдарын аңгыаңгы үелерде аңаа кээп турган делегей гроссмейстерлери Сало Флор, Лев Полугаевский, Михаил Ботвинник, Михаил Таль экн-дир деп санап турганнар. Оон-биле кады шылгарацгай совет мастерлер бурунгу бо спортчу оюнун чүгле непгерелдинче эвес, а мында талантылыг шыдыраачыларның санының хейүн онзалап демдеглээннер.

Делегейниң үш дакпыр чемпиону Анатолий Карпов бодунун «Девятая вертикаль» деп номунда сибирьжилер-биле бир ужуражылга дугайын мынчаар бижээн: «Ужуражылганың киржикчилеринин аразында шагда-ла танывырым кижилер бар болду — мастерге ийи кандидат Дивногорскиге бистин-биле кады ойнап чордулар. Аңаа ийилээн удук элдылар».

Беш чыл эрткеш, ол ийининн бирээзин, Лев Псахисти, делегейниң шыдыраа дужулгезининн кордакчызы деп ат алыр дээрзин Карпов бодаан деп бе? Сибирь чурттуг шыдыраачы Псахис зоналар аразынын Лась-Пальмеске эрткен маргылдаазынга киржир эргени чаалап алган.

Шыдырааны улам нептередир сорулга-биле Красноярскиде тускай шепелдени кылып турар. Хоорайның № 62 школазының бир үшкү клазының өөредилге программазында шыдырааны база киирген.

— Силер кайгамчык уруглар чыып алган эвес силер ыйнаан? — деп, школаның башкызы Анатолий Никитинден айтырган.

— Аңаа уруглар-дыр, кандыг-даа шилилге чок—деп, ол харыылаар. —Олар чүгле шыдыраага бердинген сонуургактар-дыр. Оларның сонуургалын деткир дээш шыдыраа школазын ажыткан бис. Неделяда үш катап кичээлден турар улус. Олар ортумак школаны дооскуже ынчаар кичээлдээр.

Красноярскиниң үлетпүр, бүдүрүлге коллективтери спорттуң бо хевириниң сайзыралынга идепкейлиг киржип турар. Красноярскиниң заводтарының бирээзи алюминийден, өңнүг пластмасстан шыдыраа хөлүн, фигураларны кылып белеткеп турар. Тус черниң пом үндүрер чери «Кымның армиязы күштүгүл» деп аттыг көрүштүг, чараш чуруктарлыг помпу парлап үндүрген. Ол пом шыдыраа оюнуун дугайында шыырак эге билигни бээр. Оон автору Владимир Никитин (шыдыраа школазының башкызы А. Никитининг дунмазы). слесарьдан ажылдап турар. Шыдыраа болгаш литература —оон хандыкпылы. Ном 300 муң экземпляр тиражтыг үнзе-даа, магазиннер баартыктарындан кончуг дүрген арлы берген.

Красноярыларның шыдыраага сундулуунун дугайын четчир фактыларны көрдүвүс. Ахмыловская, Псахис-даа дугайын чугааладывыс. Бирги разрядтың деннелинде он харлыг школачылар Серёжа Комаров, Наташа Арбаткая, Алёша Осейчук олар дидим ойнап турар. Сөөлгү оолак Анатолий Карповтуң партияларын сайгарарынга хөлчок ынак «чоокку үеде оон-биле шыдыраа хөлүнүң артынга ужуражы бээр мен» дээрзинге ол бүзүредлиг. А 16 харлыг Игорь Шрамов Лев Псахистиң чедиишкиннерин удавас катаптап болур дээрзинге бүзүрел улуг.

Александр ФРАДКИН. (ПМА).

телевидение

АВГУСТУҢ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Огуречиктин солун ужуралдары», «Үш банана». Мультфильмнер. 9.20 — Москваның Октябрь революциязы аттыг музыка училищезининг баянистер оркестриниң концерти. 9.45 — «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң үндүрүлгезин. 6-гы серия. 10.55 — Будүрүлге гимнастиказы. 11.25 —Телемедээлер. 11.30 — 15.15— Чапсар. 15.15 — Уругларга фильм: «Дириг амытаннар өөредикчилери». 6-гы болгаш 7-ги сериялар. 16.10—Орус чугаа. 16.40— Таджик ССР-ниң ыры болгаш танцының «Дустя» ансамблиниң оюну. 17.10—17.25 — Чапсар. 17.25— ССРЭ-биле ГФР-ниң аразынга кеэрээге ат салганының оюнга ходбаштыр документалдыг фильмнер программазы: «ССРЭ— ГРФ-ниң кады ажылдажылгазы», «Тайбың болгаш найыралдың поездизи». 18.05— «Брянщинаның оруктары». Көдээ оруктар тударының дуржулгазының дугайында дамчыдылга. Дамчыдылгага СЭКП Брянск обкомунуң бирги секретары Е. И. Сизенко киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.35—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 18.00— «Онза сагыш салыышкыны». Документалдыг телефильм. «Тус черге шиитпирлеттинер» деп белүк дамчыдылгалардан. 19.55 — «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги серия. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.15 — РСФСР-ниң улустуң артизи, композитор Я. Френкельдиң чогаадыкчы кежээзи. Ол төгерген соонда — Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — «Ызыгуур салгакчызы Флоризельдиң ужуралдары». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 1-ги серия. 13.05— «Бистиң садывыс». 13.35 — «Шупту дедир», «Горыныч-Чыланның сөөлгү душтуу». Мультфильмнер. 14.05 —Испандыл. 14.35—«Ада-иелер, силерге». 15.05 — М. Шолохов — «Донның чечен чугаалары». 15.35 — С. Туликовтуң ырыларын ССРЭ-ниң улустуң артизи Д. Гнатюк күүседир. 15.45 — Телемедээлер. 15.55— 18.35 — Чапсар. 18.35 — «Вася Буслик болгаш ооң өнүктери». Мультфильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45— «Ирина Родиванның тоску тиилелгези». Документалдыг фильм. 19.00 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.15 — «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». Дамчыдылга. 19.45— Чарладдар. 19.50 — «Сергей Гипевецтиң алдын сылдыстары». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». Фиктин солун ужуралдары». Мультфильм. 20.15 — «Серенада». Музыкалитературлуг композиция. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.15 —«Некыстар». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТУДУГЖУДАН БАШКЫ ЧЕДИР

Школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазында бир чугула чүве күш-ажылга чаңчыктырары, профессияны барымдаалыг шилип алыры болур. Бо чаагай херекке күш-ажыл талазы-биле башкы болза, салгакчыларны ажыл-ишке холу-биле тудуп кылырынга кижизидип, өөредип, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың чажыттарын тыпчып, ажылдың өөрүшкүзүн, магалының баштай-ла ажыдын бээр. Ындыгларның бирээзи Федор Дементиевич Лошкарев. Ол Хову-Аксының № 2 ортумак школазынга күш-ажыл башкызынга ийи чыл ажылдаап, алдын холдуг мастер, ак сеткилдиг кижизидикчи деп хүндүткелди чедип алган.

1966 чыл. Ортумак школаның 11 клазын доозуп турда, «Тывакобальт» комбинаттың улуг капитал тудуглары кидин-түлүктеп чоруп турар үеде хоочун тудугжу Михаил Чертыгашевтиң бригадазынга өөреникчилер киргеш, дараазында чылдарда бызанчы-бетончу, опалубщик, арматурщик мергежилдерни шингээдип ап, ажылга чүткүлдүг, кежээзин Федор Лошкарев көргүскен. Тыва Мерген Бадыжык, украин Ваннадий Кабринович сугларбиле тудугнуң кол ооргазы болу берген, комсомолчу оожургал чок оолду ВЛКСМ комитединиң секретарынга соңгаан, оон улаштыр комсомолдуң XVI съездизиниң делегадынга соңгуткаш, Москвага көргөн солун үүлдерин ажылчыннарга, аныяктарга чугаалап, боду ажыл-биле көргүзүп эгелээн. 9-ку беш чылдарның үезинде Федор Лошкаревти эң-не чугула цех ТЭЦ-ке нарын керекселдерниң слесары кылдыр шилчиткен. Ынчан аныяк эрни «КИП и А»-цехке ажылдадып каарга техникага улуг сонуургалдыг, ча чүвелерни ажылдарынга түткүлдүүн көргүскен. Ынчан ол СЭКП кежигүнүнге кирген. Ф. Д. Лошкаревтиң адазы Дементий Ермилович балды тутса— бызанчы, маска тутса — дарган, баян тутса— хөгжүмчү. Оглунга ол үүлдерни база өөрдүп каан. Амгы үеде Лошкарев адашкылар кайызы-даа шеверлерниң шеверлери болуп, аас-кежиктиг чурттап чоруурлар. Улуг бүдүрүлге черинин школазынга күш-ажыл башкызынга бүгү талазы-биле мергежилдиг кижи херек. Ындыг башкыга Ф. Д. Лошкаревту чалап алган.

Техникалыг дериг-керекселдерлиг, ыяш-даа, демир-даа чонар, хаарылдаар, өрүмнээр станоктарлыг, көргүзүг материалдыг өөредилге мастерскаязын аныяк башкы Федор Дементиевич бүдүрүлге черининң болгаш ада-иелернин, школачыларның дузазы-биле тургузуп алган. Күш-ажылчы өөредилгенин материалдыг базазын тургузарынга башкылар база киришкеннер. Политехниктиг үндезиннерге эге үнелеп, ынакшыл-биле дыңзыг куспактап, эргелеткен.

Ооң ынай оларның амыдыралының санитарлыг байдалын көрүп, чамдык четшестерни эдип алырын сүмелеп турар. Эмчи хүлээлгезинден аңгыда, амгы үениң негелдезинге дүүштүр малчыннарның культурлуг амыдырал- чуртталгазында чамдык четпес үүлдерни тодараткаш, ону чайладырының талазы-биле айтырыгларны район Совединиң сессиязынга тургузуп, оон күүседедзи дээш сагыш аарып чоруур.

Аныяк эмчи коллективте пропагандист, районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазының оралакчызы болгаш чоокта чаа болуп эрткен улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларда район Совединиң депутады кылдыр Мугур-Аксы суурда Артышты № 31 соңгулда округундан соңгуткан. Моон-биле район Совединиң депутады кылдыр Зоя Шөмбүловна ийи удаа соңгудуп турар.

Үстүнде адаанывыс хейниити даалгаларын Зоя Донгак ак сеткилдиг күүседип, коллективте эш-өөрүн билдилиг удуртуп, эвилелден келген.

Эмнелге коллективиниң чамдык идепкейлиг аныяктарын суурнуң агиткварталдар, албан организацияларында быжыглаан. Ол бажыңнарның ары-шеверин, ооң ишти-дашкы санитарлыг байдалын кыпаан көрүп турарлар. Ол ышкаш херээженнер чөвүлелин-биле сырый холбаалыг, яшы-бүрү темаларга санбюллетеньлерни үндүрүп турар.

Бистиң алдарлыг совет аныяктарывыс ат-алдар, шапналмактал дээш эвес, а ниитилелге эң-не ажыктыг, буянныг, чаагай херектерни бүдүрүүн чоруурлар. Ындыгларның бирээзинге бо үстүнде адаанывыс аныяк эмчини хамаарыштырып болур.

Х. ЧҮЛДҮМ.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Күрүненик Кызылда педагогика институдунуң физика-математика факультединиң хүндүскү салбырынга киреринн күзээннерниң документилерин август 15-ке чедир хүлээп ап турар.

ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН КОМИССИЯЗЫ.

КЫЗЫЛДЫҢ ҮЛЕТПҮР САДЫ бүдүрүлге черинге практикалап садыгжының болгаш кладовщиктиң мергежилинге өөренир кижилерни чыырын чарлап тур.

Кызыл хоорайда кирр бижиткен болгаш ортумак билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

Айда-да 54 рубль стипендия бээр болгаш өөренириниң хуусаазы 6 ай.

Өөредилгени дооскан кижилерни Кызылдың үлетпүр садыгларының магазиннеринче ажылдадып чорудар.

КЫЗЫЛ ҮЛЕТПҮР САДЫНЫҢ АДРЕЗИ: Октябрьская кудумчу, № 29 бажың, телефон № 2-42-49.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ УРАН ЧҮҮЛ ШКОЛАЗЫ 1982-83 өөредилге чылында үндезин национальдың уругларындан немелде өөреникчилер чыырын чарлап тур.

Школага 7 харлыг оолдарны ниити билиг школазының 1-ги клазынга өөредири-биле хүлээп алыр. Школада дараазында салбырлар бар: **фортепианоңуң, үрер болгаш хөгжүм херекселдериниң** (флейта-лимби, кларнет, труба, ксилофон): **хылдыг хөгжүмүң** (гитара, скрипка, виолончель): **улустуң хөгжүм херекселдериниң** (баян, домра): **чурулга салбыры.**

Школага кирерде музыкага салымнының (дыңнаарын, ритмни, үнүү), хынадыр. Чурулга салбырынга кирер дээнде бажыңга чураан, сингбин кылган чүүлдерин көргүзер.

Конкурс кылыр черниң адреви: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң 2 дутаарлыг бажыңы. Кызылдың уран чүүлдер школазы, келир хуусаазы — 1982 чылдың августун 23-тен 25-ке чедер.

Школага кирр санаарының түңнел комиссиязы 1982 чылдың августун 25-те болур.

Кирер документилер: адаиезиниң билдириишкини, төрүттүгенининг дугайында черечилел, уругнуң 7 хар чедир өскенин айыткан медицина карточказы, өг-бүле дугайында шынзылга, эмчи бижин.

ДИРЕКЦИЯ.

ДОСААФ-тың Кызылда техшколазы секретарь-машинакчылар өөредир курсна өөренириниче аныяктарны чалап тур. Өөредилге дээш 85 рубль төлээр. Кичээл 1982 чылдың август 16-да эгелээр.

Школаның адреви: Кызыл, Интернациональная кудумчуу, № 49 бажың, телефон № 2-25-28.

АККРЕДИТИВ ОРУККА ЭПТИГ

Чылдың-на хөй миллион совет кижилер чурттуң булуң бүрүзүнче экскурсиялап азы аян-чорук кылып, ажыл аайы-биле-даа ыраккызак черлерже чоруур. Оруккa чораан акшаны кадагалаарының эптиг аргазы ажаалга кассаларының аккредитивтери болур. Аккредитивке салган акшаны чурттуң кайы-даа хоорайының болгаш районунуң ажаалга кассазындан үндүрүп ап болур.

Ажаалга кассалары ийи хевирлиг аккредитивти берип болур: 3000 рубль чедир каш-даа түңнүг болгаш 300 рубльдиң аккредитивтери бар. 3000 рубль чедир аккредитив-биле акшаны долу түңү-биле дораан үндүрүп бээр. Бир эвес оон ээзи кижи акшаның чүгле чартыын алыр дээр болза, арткан түңге чаа аккредитивти берип болур. 300 рубльдиң аккредитивин ёзугаар бүгү түңү-даа болгаш 100-100 рубль-биле кезектеп-даа ап болур.

Аккредитив ёзугаар акша бээрде оон ээзи паспортту азы ону солуур документини көргүзерге, аккредитивти берген хүнүнден эгелээш, дөрт айның иштинде үндүрүп бээр.

Бир эвес шөлээ азы командировка чоруур дээш боттарынар акшанарны аккредитивке салып алыр болзунарза, дыка таарымчалыг болгаш бүзүредлиг болур.

ТЫВА АССР-НИҢ КҮРКҮШ-АЖЫЛЧЫ АЖААЛГА КАССАЗЫ.

АГААР

Республикага бөгүн кежүн турар булуттаар, чамдык черлерге дымырадыр чаъстаар. Мурнуу-барыын утланыышкынныг хаттын дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 9—14, чамдык черлерге 2—7, хүндүс 19—24, чамдык черлерге 14—19. Кызылга дүне 9—11, хүндүс 19—21 градус чылыыр.

КИНО

АВГУСТУҢ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шуурган» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Барабанчының салым-чолу» 10.00, 11.50, 115.00; «Даңгырактар болгаш аазаашкынар» 17.10, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Калчаалыг акшалар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хлеб, алдын, наган» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Ыржым алгызы» 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

ИНЕ БҮРҮЛЕР, МОЧУРГАЛАР БОЛГАШ ЧУК

Хады— хадылар аймааның ине бүрүлерлиг ыяштары-биле төрелдешкек. Олар Совет Эвилелиниң бүгү девискээринде үнүп турар. Медицинада ооң мочургаларын болгаш бүрүлерин, а ооң ыяжындан бүдүрген терпентинин, скипидарны, хадының чугун, кара үзүн, канифолун, уксусун ажыглап турар. Скипидарны болгаш хадының кара үзүн ревматизмни, невриттерни эмнээрине хереглээр. Терпингидрат деп таблетканы бронхиттиң каданнаар аарыынга удур дезинфекция хевирлиг ажыглаар.

Хадының чаа үнген мочургаларындан чук, эфирлиг үе, крахмал, будукталчак бүдүмелдер, минералдыг дустар, аскорбин кислоталары бар. Олардан ханды кылып ап болур. Бичиледир чуурган мочурганы столовая азы шай шопулааның ишти хирени алгаш, стакан ишти сугга 15-20 минута хайындырар. Соодур тургускаш, шүүп кааптар болгаш кырынче хайындырган сугну баштайгы хемчээлге чедир немей кудар. Оон холуштур чайыптар. Мочурганың хандызын тыныш оруунуң катар болгаш ангина аарыглаарын эмнээрине ажыглаар. Бир шай шопулаа хандыны стакан хайындырган сугга холуп аар.

«Мать-и- мачеха», «Подорожник» (калбак бүрүлерлиг, бичии чечектерлиг шыктан үнер үүшүп) деп үнүттерниң бүрүлеринден болгаш хадының мочургазындан кылган микстураны бронхитке, бронхоэкстаска ажыглаар. Ол микстураны кылырда кайы-даа үүнүттен 30-30 граммны алгаш, ону холуштуруп аар, оон дөрт шай шопулааның иштин стакан сугга катташ, ийи шак тургузуп каар, чогуур шагы четкенде 5—10 минута хайындырар. Хайындырган сугдан баштайгы хемчээлинге чедир немей кудар. Оон марляга шүүгеш, чем соонда хүнде 3-4 катап ийи, үш хүн докталмал ижер.

Бронхит күштелип каданнаан үеде дараазында хемчегин ап болур. Аарыгның баштайгы 2-3 хүнниринде ижиртири-биле мындыг составтыг микстураны кылып алза эки: чээрби-чээрби грамм хады мочургазын, шалфей, анис бүрүзүн, алтей дазылын, лакри дазылынын хоюун холуштуруп аар. Ол бүгүнүн холумаандан шай шопулааның ийи иштин алгаш стакан сугга хайындырар. Сооткаш, ону чем соонда чартык стаканнаң хүнде үш катап ижер.

Тынып оруунун аарыглаарын болгаш невриттерни эмнээрде, ваннага киреры дузалыг. Ийи стакан хайындырган сугга столовая шопулааның ишти мочурганы турнуктургаш, 5—10 минута хайындырар. Ол хандыны сооткаш, марляга шүүр болгаш ваннаже кудуптар. 40 градустуг спиртке белеткээн хандыны база ажыглап болур. Ону мынчаар кылыр: 50 грамм чуурун каан мочурганы 50 грамм спиртке холуур. Ук холумакты 7 хонукта тургузаар. Чогуур үези четкен соонда, марляга шүүгеш, 15—20 грамм хандыны ваннаже кудар. Ындыг хандыны соок черге 6—8 ай шыгжап болур. Ваннага киреринин шагыи, сугнуң температуразын эмчи сүмелеп бээр.

Хандының бүрүлеринде А. провитамин, С. болгаш К. витамин, эфирлиг үе, хлорофилл база эвээш санныг алкалоидтер бар. Хадының бүрүлеринден ханды кылыр. Ине бүрүлерни бир стакан хайындырган соок сугга чуура тудуп алыр. Оон кырынче үш стакан сугну кудар. Амдан киир лимонныг азы уксустуг кислотаны немээр. Оон баалыңныг савага 20-40 минута хайындырган, 1-3 шак тургускаш, марляга шүүгеш, хүнде 50—100 граммнаң ижер. Бо хандыны база демги-де аарыгларга, дегдириишкинге удур ажыглаар.

Хады мочургазындан болгаш бүрүлеринден кылган эмперни ижин-шөйүндү оюлганынга, сарыг улгатканда гастритке удур, бүүректер хооочураан аарыглыг кижилер ижип болбас.

А. ТУРОВА, медицина эртеминиң доктору, профессор.

Редакциянық адреви: индекс 667000

667000, Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий «» амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информацияның килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1864.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажың № 1).

ТС—01226

Бүгү чүрттарнын пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 188 (11986) | 1982 чылдың август 13, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 кеп.

ЧУРТТУН ХОВУЛАРЫНДА

БОБРУЙСК. (Могилев область). (СЭТА-ның корр. С. Поляков). Үлетүрүүн ол улуг хоорайының ногаага негелдезин будун чыл дургузунда «Киселебичи» совхоз хандырып турар. Ажаалла эгелээр мурнунда ажыл-агыйга соодукчулуг хүлээп алышкын пунтузун тургускан. Ортумак кылдыр быжар сорттун капустазы бо хүннерде бир дугаарында аңаа келген. Дүжүттүн бир чамдыызын садыг четкилеринче чоруткан.

Дүжүттү сөөртүп база кадгалап турар үеде чидиригнеи черле болдурбас дээрзин чурттун Аъш-чем программазында онзалап айытkан.

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Август 11-де Крымга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер-биле ужуражыышкыны болган. Совет Эвилелинде ол дыштаныш келген. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко олар ужуражыышкынга киришкеп.

Ийи чурттуң иштики хөгжүдезиниң дугайында информацияларын солушкаш, Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер боттарының харылзааларының бүгү угланыышкынарынга СЭКП-ниң болгаш ГСЧП-ниң, ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң аразынга кады ажылдажылганы ханыладырының айтырыгларынче кичээнгейни мөөнүзээн.

Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың сырый найралы — социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуун соруглаарын шиитпирлээринге улам ыңайгы чедиишкиннерниң идегелдиг үндезини. Ол найырал Европа динге политика талазы-биле доктаамал быжыг болурунуң салдарлыг фактору-дур.

Ийи чурттуң аразында экономиктиг кады ажылдажылга бүзүрелдиг хөгжүп орар. Микроэлектроника, робот тудуушкуну, химия ышкаш ындыг адырларга бүдүрүлгени специализастаар болгаш кооперастаар ажыл көскүзү-биле бурунгаарлаан. Соңуургадыг социалистиг өске-даа чурттар-биле кады келир чылдарда ССРЭ биле ГДР эртемни болгаш техниканы хөгжүдеринче, үлетүр болгаш көдээ ажылагый бүдүрүлгезинге амгы үениң технологиязын неитередиринче күжеңишкиннерни улам улуг хемчээлдиг кылдыр мөөнүзээр бодаалдыг.

Делегей байдалы оожургал чок, дүвүрээшиңге болуп уламчылавышаанын Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер демделээн. АКШ-тың администрациязы социалистиг дем каттыштырылгазына удур «крестиниг походту» мырыңай чарлаар чедип турар. Идеологтуг хоралаашкыннарны болгаш «психологтуг дайынны», садыг санкцияларын болгаш боо-чепсекти эдерее бүдүрерин улам ыңай күштелдирерин, керээлиг харылзааларны үрээрин болгаш боттуг чугаалажышкынывырдын өйтаваарын ол кылын турар. АКШ-тың удуртукчулары күшке даянып алгаш, делегей ареазынга тергинден, өске чурттарга болгаш улустарга бодунуң тура-соруун кара туразында албадан болур кылдыр кордан турар.

Америк чазактың даймызырак уланыышкынны делегейде, оон аразында АКШ-тың бодында-даа, харыысалгалыг политиктиг болүктериң улам өзүлделиг сагышсыралын хайныктырып турарында киижи кайгаар чүве чок. Милитаризм болгаш шовинизм сыңниккеп шак ол угланыышкынга делегейниң чер болганында хей-ниитичи дыка улуг күштер шиитпирлиг удурланып турар.

Делегей байдалының хөгжүлдези Европаның яазы-бүрү социал системаларга хамаажыр күрүнелериниң аразынга харылзааларның канчаар тургустуларындан дыка хамаажыр. Дүшкүүрлүг чорукту чавырыылларын ажеллээп чер Европа болган, ынчангаш оң чавырыдырлыгага күштүг болгаш туруштуг чаа идиглиг түүлдерни харыы ол берип шыдаар.

Галаларының бодалы-биле алырга, Европаның айыыл чок турарының айтырыгларын шиитпирлээринге улам веску рольду ГФР ойнап болур ийик. Социалистиг чурттар-биле оон чаагай кожа-хелбээ харылзааларынга чүс-чүс чаа америк ракеталарны барыышгерман черге сайгара тургузар дээр бодалдар айыылдыг ёзу-биле кыжаның турар. Тайбың кады ажылдажылганың хевирлерин бадыткаары болгаш калбартыры, Хельсинкиниң оруу харын Европаның социалистиг болгаш капиталистиг күрүнелериниң аразынга оожургадыг болгаш үретүңнелдиг харылзааларга чедирип болур. ССРЭ биле ГДР ол дээш быжыы-биле туржуп турар. Дүшкүүрлүг чорукту чавырыылдырары бүгүнү хаара тутткан бүдүштүг болгаш эң калбак географиялыг болбушаан, үзүктелиишкин чок хөгжүүр ужуралуг.

Европага ядролуг боо-чепсектерни болгаш шиитпир-биле стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаарын дугайы АКШ-биле чугаалажышкынар чедиишкинниг болзун дээш Совет Эвилели чүткүлдүг күжениишкиннерни салып турар. Ол чугаалажышкынарга совет саналдар боо-чепсектерни дыка кызырарының боттуг аргазын ажыдып турар. Ядролуг чепсектиң бүгүлде хевирлеринден Европаны хостаарынга, тодаргайлаарга ёзулуг нулевой вариантыга бодунуң белениң Совет Эвилели бадыткап турар.

Палестинаның араб улузубиле, Сирия-биле, Ливан-биле, израиль агрессиялап каражаан бүгү-ле киижилер-биле эң-сеткил каттыштырылгазын ССРЭ биле ГДР ийгереп турар. Вашингтонуң дөрт деткимчезин болгаш сула салыышкынын ажыглап турар Израильдиң ханнып өлүрүкчү үүлгединишкиннерин олар шиитпирлиг бүрүү шаап турар. Агрессорлуг хай дээри болгаш КНО-нуң Аймыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирлерин күүседир кылдыр албаадаары эргежок чугула.

Кыдат Улус Республиканың даштыкы политиказы социалистиг дем каттыштырылгазының шинти эрге-ажыктарынга удур болбушааны харааданчыг болуп турарын чаңгыс эң-сеткилдиг демделээн. Социалистиг чурттар-биле харылзааларын чогумчуларынга соңуургалдыг болурунуң демдектери Кыдаттың талазындан чок. ССРЭ биле ГДР оортан чогуур түңнелдерни кылын турар. Ынчаарга политиказа гегемонистиг соруглалардан Кыдаттың аткаарлаашкыны дайын кыжаныңга удур, бүгү-ниити тайбыңны быжыглаар дээш демиселге КУР-нуң боттуг киржиринге таарышкан байдалларны тургузуп, кыдат улустуң бодунуң амыдыралчы эрге-ажыктарынга база таарышкан болур ийик.

Эштер Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккериң ужуражыышкыны аку-дүңмалышкы байдалга эртип, чугаалашкан бүгү айтырыглар дугайы үзелбодалдарның чаңгыс эптии-биле тодаргайлаттынган.

Ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дуза-лакчызы А. И. Блатов, ГСЧП ТК-ның киллис эргелекчизиниң оралакчызы Б. Малов кирипкен.

(СЭТА).

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузары—кижи бүрүзүнүң херээ

ЭҢ ОРГАНИЗАСТЫГ, МАССАЛЫГ БОЛЗУН ДЭЭШ

Августуң баштайгы он хонуу доозулган. Ниитиниң малынга чемнер белетиззириниң шалыпчы айы үргүлчүлевишаан. Кара-ногаан хевис дег, чечек, сигенниг шөлдерде эртен эрте кежээ орайга чедир мал чеминиң белетиекчилериниң күжениишкинниг ажыл-ижии түлүктеп турар.

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң чарлаашы малга чемнер белетиззириниң бүгү республика субботнигинге киржип ажылдаары-биле даарта көдээниң болгаш хоорайларның муң-муң ажыл-ишчилери сиген шөлдеринче үнүптер. Бо эң чугула ажыл-херекке чүс-чүс ажылыннарны, тудугжуларны, транспортчуларны, албан-хаакчыларны, интеллигенцияның төлээлекчилерин, студентилерни, сургуулларны, өвереникчилерни, Совет Армияның дайынчыларын болгаш пенсионерлерни, өг-бүле эзлерин идепкейлиг киириштирерин чер-черде субботник эрттиреринiң штабтары планнаан. Оон аңгыда аңаа ажыглаар машина-херекселдиң болгаш кылыр ажылдың хемчээлин база тодаратkан.

Мал чемнери белетиззиринге мурнап турар районнарның бирээзи Барыын-Хемчиктиң суурларындан болгаш Ак-Довурак хоорайдан субботникте сиген шөлдеринге 2360 киижи ажылдаар болгаш олар 500 тонна сигенни, 500 тонна сенажты белетиззр. А найысылал Кызылдың ажылчы чоннарындан хоорай чоогунуң совхозтарынга ол хүннерде 15 муң киижи ажылдаазр.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин база Аъш-чем программазын боттандырарынга малдың баш санын өстүрери, оон продуктулуун бедидери бирги чергениң ужур-дузалыг. Маңаа бир кол үүл малга быжыг чем бааза-ны тургузары болур дээрзин ол Пленумга онзалап демделээн болгай. Ол айтыышкыннарны барымдаалаазш, бистиң республиканың ажыл-агыйлары бо чылын ниитиниң малынга 230 муң тонна сигенни, 85 муң тонна сенажты, 400 муң тонна силосту, 8 муң тонна витаминниг сиген далганын белетиззр планныг. Моон ап көөрге сорулга аажок улуг.

Бо чугула кампания эгелээнииң баштайгы хүннеринденне Барыын-Хемчик болгаш өске-даа чамдык районнарның партия, совет, ажыл-агый органнары база өске-даа хей-ниити организациялары мал чемнериниң белетиелинче бүгү күштерни чогуур өйүнде мөөнүп, сиген шөлдеринде ажыл-ишчилер оргузунга партийжи-организакчы болгаш политмассалыг ажылды тодаргай угланыышкынныг, дээштиг ныдыр чорудуп келген. Оон түңнелинде ылаңгыя Барыын-Хемчикте бо ажылдың темпизи бедик. Мал чеминиң белетиелиниң талазы-биле районнар аразынга социалистиг чарышка он хонуктарның түңнелдери-биле ол район доктаамал тиилекчи болуп, шилчиир Кызыл туктуу болгаш акша шаңналын үш удаа улаштыр алган. Ол ышкаш Бии-Хем, Тес-Хем, Тожу, Мөңгүн-Тайга районнарның совхозтары шалыпчы айда багай эвес көргүзүүлерни чедип ап турар.

Ынчалзажок ниитизи-биле чамдык районнарда болгаш совхозтарда мал чемнери белетиззириниң темпизи дыка оожум болуп артпышаан. Августуң 9-туң хүнүнге чедир республиканга сиген белетиззр план чүгле 23,4 хуу, сенажтыы—31,7 хуу, витаминниг сиген далганы 53,2 хуу күүсеттинген. Бай-Тайга, Улуг-Хем, Өвүр, Каа-Хем районнарның совхозтары мал чемин белетиззр планның күүселдезинге улуг хожудаашынныг болгаш бо черлерде темп дыка нуду болуп артпышаан. Ылаңгыя Бай-Тайга районда бо талазы-биле байдал дүвүренчиг болуп турар болгаш ниитизи-биле планын август онга чедир дөңгүп-ле 10 хуу хире күүсетнен.

Бо чугула кампанияга ындыг киижи шыдажыр аргажок оожумнаашкынны, организас чок чорукту чамдык районнарның удуртунчулары чаъс-чаашкынга чылдагааннап турары боттуг байдал-биле канчап-даа дүүшпес. Оон аңгыда Каа-Хем болгаш өске-даа чамдык районнарның совхозтарында белетиеттинген мал чемнериниң, ылаңгыя витаминниг сиген далганының шынары дыка нуду болуп турар.

«Барлын» совхозта мал чемнери белетиззр даалгаларны күүседир чоокшулаан Саая Көк-оолдуу, «Өвүр», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарда В. Сүгдер-оол, Д. Доржнууу ышкаш мурнакчы бригадаларның звеноларның дүржулгазындан алырга олар бүгү аргаларны ажыглап тургаш, агаар-бойдустуң кандыг-даа үезинде ажылдың темпизин кошкатпайн келген. Өске черлерде ажылды чүге ынчаар организастап болбазыл? Ынчангаш хамык ужур чүдел дизе, сиген шөлдеринге ажылды шын организастаарында, машина-техниканы, бар аргаларны чөп ажыглаарында, мал чеминиң белетиелчилериниң ортузунга партийжи-организакчы болгаш политиктиг ажылды улам күштелдиреринде-дир.

Көдээ ажыл-агыйның эң чугула бо кампаниязынга ажыл-херектиң темпизин улам шапкынчыдары-биле даарта, соңгузу хүн бүгү республика субботнигин коммунистер болгаш комсомолчулар, көдээниң болгаш хоорайларның бүгү ажылчы чоннары бедик мергежилдиг ёзу-биле көрүп, аңаа эң идепкейлиг киржип, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап тургаш, ниитиниң малының чем курлавырынга төлептиг негелдени киирер ужурлуг. Партия, совет, ажыл-агый болгаш профзвилел, комсомол организациялары бүгү республика субботнигин каяа-даа бедик организастыг, эң массалыг эртнен турарын хандырар хүлээлгелиг.

Шупту мал чемнери белетиззриниң бүгү республика субботнигинче, эргим эштер!

«ШЫН» солун КҮШ-АЖЫЛДЫҢ АЛДАР ТУГУН бөгүн Эрзин районнуң «Мөрен» совхозтуң «Сыын-Мыйыс» сүт-бараан ферма-зының Дүүчээ Маадырович Комбуга удуртkан сигенчи бригадазынга турасиаадып көдүрген. Ферманың коллективи 200 тонна сигенни белетиззр тургаш, ону 100 хуу күүсеткен болгаш ам-даа 50 тонна сигенни немей белетиззр хүлээлгени алган. Бригадада 12 киижи сигенни хол кадыыры-биле кезип, 6 киижи белүп, 8 киижи сараатгап турар.

Мал чеми белеткелиниң мурнакчыларынга деңнежиңер!

Мал чеминиң белеткелиниң субботнйги даарта, соңгузу хүн бистиң республикага болур. Аңаа хоорай, суурларның чүрттакчыларын, бүгү ажыл-ишчилерни, пенсионерлерни, өвереникчилерни киириштирери чугула. Шупту субботникче!

ПЛАНЫВЫСТЫ КҮҮСЕДИР БИС

«Кызыл тараачын» совхозтуң Эрбек салбырының сигенчилери мал чеминиң белеткелиниң шалыпчы айы чарлаттынганының баштайгы хүннеринден эгелээш бедик темп-биле шудургу ажылдап келгеннер. Олар эрткен кандаашкынныг чай, мал чемп чедишпес, берге кыштан киҗээндиргини алгаш, келир кышка мал чеминиң бижыг баазазын тургузуп алырынче бүгү күштү мөөнеп турарлар.

Салбырда бир механизастаттынган звено, аът-биле сиген кезер бир бригада, холбиле сиген кезер малчынвар звенозу бар. Салбыр 600 тонна сиген белеткээр планының бо хүннерге чедир 354 тонназын кезип белеткээш, планын 58 хуу күүсеткен. Ээрбектад сиген шөлдеринде сарааттар хүн келген тудум немежип, сигенчилер улам шалыпкын, тудугжур ажылдап турар апарган. Сиген кезилдезиниң баштайгы хүннеринден эгелээш, сиген кезикчилери Станислав Янчат, Кызыл-оол Маадыр-оол, бөлүкчүлер Барума Кан-оол, Владимир Сарыглар, Олег Ортуң олар социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга чоруп, өскелерге үлегерлиг ажылдап келгеннер.

Алексей Турчановка удуртkан аът-биле сиген кезер бригада алаактарда сиген кестирип турар. Ол бригада 10 тонналың сараадын тургускан, ам-даа холу дыңзыг ажылдап, эки шынарлыг мал чеми белеткээр сорулганы бригада бодунуң мурнунда салган. Ээрбектиң сигенчилери шалыпчы айның баштайгы он хонуунуң түнелеп-биле совхозка чарыштың мурнуку одуруунче үнүп, вымпел-биле шаңнатканнар. Салбырның сигенчилери ол шаннадлы салбас дээрзинге идегел улуг.

Мал чеминиң белеткелиниге малчынвар база идепкейлиг киржип, боттарының өг-бүлелери, уруг-дарыглары-биле кады сиген шөлүнде оларның ажылдап турарын бо-ла көрүп болур. Малчынвар шупту сиген кезилдезинге киржип, өреге бүрүзү 5-тен өрү 15 тонна чедир сарааттарны тургускулаан.

Салбырның ажыл-агый эргелекчизи Умаа Дастай-оолович Бай-Кара:

—Шалыпчы айда планывыс ыяап-ла күүседир бис, август 14-15 хүннеринде эртер ниитиниң малынга чемнер белеткээрининң субботнигин бедик организастыр эрттиреринге белеткел ажылдары доозулган. Ол субботникти эрттиреринiң штавы тургустунган, субботникке суурнуң чурттакчыларын улуг-биче чоокка шупту киириштирер бис—деп чугаалады.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ЧУРУКТАРДА: Станислав Янчат (тракторунуң бизин эптеп ап турар), Олег Блохин (мурнунда), Кызыл-оол Маадыр-оол.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КЫЗЫЛЧЫЛАР: организастыг киржир

СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому августуң 14—15 хүннеринде ниитиниң малынга чемнер белеткээриниң талазы-биле бүгү республика субботнигин эрттиреринi чарлаан. Ынчангаш Кызыл хоорайның ажылчы чону ол субботникке канчаар белеткенин турар дугайында чугаалаан боорин СЭКП хоорай комитединиң ийнги секретары Борис Павлович СВИНЦОВТАН бистиң корреспондентивис дилээп.

— Кызыл хоорайның күш-ажылчы коллективтери чарлаттынган субботникти изинбиле детквившаан, аңаа организастыг киржири-биле идепкейлиг белеткенип турар. Августуң 14-15 хүннеринде мал чеминиң белеткелинге 15 муң ажыг кызылчылар болгаш студент тудугжу отрядтарның 1500 ажыг дайынчылары ажылдап үнер. Ол хүннерде чижеглеп санаарга бир муң тонна хире сиген болгаш ногаан масса белеткеттинер.

Ылаңгыя Кызыл садыгның, «Тыва тудуг» трестиң болгаш оон эргелелдериниң, Госснабтың, ДОСААФ обкомунуң коллективтери субботникке идепкейлиг белеткенген болгаш организастыы-биле ажылдап үнерлер.

Ол хүннерде дыка хей хоорайжылар күш фабриказынга болгаш «Сукпак» совхозка ногаан массаны белеткээрингe ажылдаар.

«Көк-Тей», «Кара-Хаак», «Тиилелге», «Шамбалыг», «Х Улуг хурал», «Саян», «Хадыя», «Кызыл тараачын», «Совет Тыва», «Енисей», «Революцияның чалбыыжы», «Межегей», «Коммунизмниң херели» совхозтарга Садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агыйынга Кызылдың ажылчы чону бо дыштаныр хүннерде барып ажылдаарлар. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары каяа, каш киижи ажылдаарын тодаратkан, шефчилерниң ажылдаажырында чедир ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускулаан.

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерине харыы кылдыр бистиң хоорайның ажылчы чону республиканың совхозтарынга мал чемин белеткээр талазы-биле шеф дузазын көргүзүп турар. Дыка хей бүдүрүлгелерниң, организацияларның коллективтери мал чеминиң белеткелин хоорай чоогунуң совхозтарында чорудуп турар. Сиген болгаш ногаан масса белеткээр талазы-биле онаалдазын чедиишкинниг күүседикен организациялар эвээш эвес. Ам бо хүннерге чедир хоорайның коллективтери 608 тонна сигенни белеткээн болгаш шефке алган совхозтарынга хүлээткен. «Сукпак» совхозка 860 тонна ногаан массаны белеткеп берген. Ниитизи-биле амгы байдал-биле алырга, 25 организация онаашкан планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин бүрүн күүсеткилээн.

Республиканың статистика эргелелиниң коллективи 10 тонна планныг тургаш, херек кырында 16,5 тонна сигенни «Х Улуг хурал» совхозка белеткеп берген. «Кызыл тудуг» эргелели болгаш «Тыва тудуг» трестиң албан-хаакчылары «Совет Тыва» совхозка улуг дузаны көргүзүп, планын күүсеткеннер. «Сельхозхимиянын» Кызылда районнар аразының каттыжыышкыны «Х Улуг хурал» совхозка 35 тонна сигенни бүрүн белеткээш, хүлээткен.

Типография, харылзаа эргелелиниң автобазазы, «Тувинская правда» солуннуң редакциязы, ажаалга кассазының эргелели, «Востоксантехмонтажтың» КМК-зы, автоорук, техникуму, харылзаа эргелели, «Красноярскстройтрансты» автобазазы болгаш оон-даа өске күш-ажылчы коллективтер эки ажылдааннар.

«Сукпак» совхозка ногаан массаны белеткеп бээр онаалдазын Сельхозтехкүркомнуң № 81 тудуг эргелелиниң, одаар чүүл үлетүр министерствозунуң, «Тувапарикмахерские», «Тувааобувьбыт» каттыжыышкынларының, № 3 АТБ-ниң, Кызылдың пассажир АТБ-зиниң коллективтери ажыр күүсеткеннер.

Ынчалза-даа чамдык организациялар бо чугула даалганы күүседиринге далашпайн турары таарышпас. Кызылдың эът комбинадының, тудуг материалдары каттыжыышкынының, Аъш-чем үлетүр министерствозунуң, «Тыва суг тудуг» трестиң ДБК заводунуң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының, «Тыва көдээ тудуг» трестиң коллективтери мал чеми белеткээрин амгы хүннерге чедир-ле безин эгелевээн.

Август 14—15 хүннеринде мал чемин белеткээрине Кызылдың бүгү будүрүлге, албан организация чөлдери баш бурунгаар белеткенгеннер болгаш совхозтарга тус-тус организациялар бижыглаттынган.

Найысылалдың ажылчы чону субботникке бедик көдүрлүүшкүнүүр киржир.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле О. А. Толгар-оолду шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия организациязынга, эртем албан чөлдеринге хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 70 харлаапы-биле холбаштыр СЭКП Тыва обкомунуң марксизм-ленинизм университединиң бот-өөредилге талазы-биле деканы Оюн Араптанович **Толгар-оолду** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **Хүндүлел бижии**-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың август 12.

ЧАҢГЫС-ДАА КИЖИ ХАЖЫЫЗЫНГА АРТПАС

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниң болгаш ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының боттанылгазы дээш республиканың ажыл-агыйлары-биле деңге хоорайның үлетүр-будүрүлгелери, албан организациялары келир кыштан ниитиниң малын хүр-менди ажырары-биле мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип, боттарының мурнунга алган планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турар. Онаашкан үлүүн ажыр күүсеткен, малга чем белеткелиниң талазы-биле эң идепкейлиг ажылдааннарының мурнуку одуруунда «Каа-Хем» разрез кирип турар.

Кызыл районнуң «Сукпак» совхозка 25 тонна будук-бүрү белеткеп бээр планныг тургаш, кургаг сиген-биле катай будук-бүрүнү олар 47 тоннаны белеткеп берген.

Он кижиден тургустунган доктаамал ажылдап турган бригадага немей, аңгы-аңгы хүннерде 15-тен 30 чедир кижи бешэ удаа шефтеп тургаш, бо коллектив үлүг-нормазын ажыр күүсеткен.

Август 14—15 мал чеминиң белеткелинге субботник хүнү. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң директору Иван Порфирьевич Брюзгин баштаан беш киижи составтыг субботник штавы субботник эрттирер чурумну доктаадып, ол хүн барып ажылдаар ажыл-агыйы-биле дугуржулганы кылып алган.

Субботник хүнүнде бо организациядан 50 киижи үнгеш, «Тиилелге» совхозка 5 тонна сигенни белеткээр. Оп-он киижиден тургустунган беш звенону директор боду, партия организациязының секретары А. В. Фомин, кол инженер В. Х. Кара-оол болгаш оон-даа өске специалистер удуртур.

Субботник хүнүнде бо организацияга чаңгыс-даа киижи ажыл чок артпас.

В. САТ.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин-амыдыралга

ШҮГҮМЧҮЛЕКЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

Чурттуң өске бүгү черлеринде ышкаш, СЭКП ТК-ныц май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтин ацаа илеткелинде айыткан түүлдерни боттандырар талазы-биле сорулгаларны СЭКП райкомунуң VIII пленумунга база чер-черде парторганизацияларның хуралдарынга чугаалажып көрген болган райониун партия организациялары маңаа холбашкан тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган, оларны күүседир дээш организакчы база политиктиг ажылдарны чорудуп турар.

Партияның аграр политиказын амыдыралга боттандырганының түпелинде районга кедээ ажыл-агый будуулгезинид ацгы-ангы адырларын хевшүдеринге чогумчалыг материал-техниктиг база тургустунган. Ацаа капитал салыышкынары чедиги беш чыл-биле деңнээрге онгу беш чылда элээп өскен. Ол адырда вишти продукция бүдүрери олда үениң дургузунда үш катап өскен болгаш беш чылда 42,9 миллион рубль четкен.

Сөөлгу он беш чылда агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары түрза-даа тараа бүдүрери чылда ортумаа-биле 1,8 хуу, эттиң — 1,1, суттуг — 5,7 хуу өскен, ногаа, картофель бүдүрери база көвүдээн.

Кедээниң чурттакчы чонувуң амыдыралының байдалын экижидер талазы-биле онгу беш чылда эвээш эвес түүлдер кылдыын, дыка хөй чурттарга бажыңнарын, урутлар садтарын, школаларын, культура бажыңнарын, клубтарын, тудуп, ажыттарга киирген.

Улуг-Хемниң ажыл-ишчилери бо чылдың бирги чартыында күрүнеге эът садар планын 113,8 хуу күүсеткен. «Улуг-Хая», «Найырал», «Ак-Туруг», Жданов аттыг совхозтар ону ажыр боттандырган. Сүт садар планын «Ак-Туруг», Жданов аттыг совхозтар күүсеткен. Эрткен чыл-биле деңнээрге «Ак-Туруг» совхозтуң ажыл-ишчилери чартык чылда эки көргүзүглерин чедип ап, СЭКП райкомунуң, райкүүс-комнуң, кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсоюзлел болгаш ВЛКСМ райкомнарының ажыл-агылар аразынга шилчипир Кызыл тугун чедип алган.

Ынчалза-даа чартык чылдың түпелдерин анализтеп көөрге, чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар, четпестер хөй боол турар. Район күрүнеге сүт садар планын күүсетпээн. Районда малдың өлүп хораары хөй. Эрткен чылдың бирги чартыында деңнээрге бода малдың, хавааннарның, өшкүнүң хорамчазы көвүдээн. Ылаңгыя «УТКА 25 чылы», Жданов аттыг, «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарда малдың хорамчазы улуг.

Ындыг четпестер-биле демисел ажыл-агыйларда ам-даа кошкак. Бо чылдың түлеп июньда безин «Күш-ажылдың хостуу» совхозтан 34 баш бода мал ис чок читкен. Ол фактылар чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының, специалистериниң ажыл-агыйкы эвес чоруун, мал ажылында чамдык кижилерниң харыысалгазының чавызын херечиден турар. Ажыл-агыйларда өске-даа четпестерни Аъш-чем программазын күүсединиң сорулгаларын тодарадып тура, бүгү талалыг анализтеп, ону чайладырының хемчеглерин ап турар.

Май Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр бистиң мурнувуста салдыынган бирги чергениң сорулгазы — чер болгаш мал ажылын улам хөгжүдери, ооң продуктулуун бедидери, дузалал ажыл-агыйларның күселивиле аъш-чемниң курлавырларын көвүдедири болур. Район онгу беш чылда чыл бүрүде 8 муң тонна тараа бүдүрүп турган болза, он бирги беш чылда ону 30,8 муң, а он ийги беш чылда 32,9 муң тонна чедирер. Эрткен беш чылга бодаарга он бирги беш чылда картофель, ногаа бүдүрери элээп көвүдээр. Чоокку чылдарда бир гектар бүрүзүндеи тараа культураларының дүжүдүн 11,7 центнери, картофельди —100, ногааны — 180 центнери алыры көрдүнген.

Бо сорулгаларны боттандырары-биле парторганизацияның кичээнгейин кол түүлдерни— кижилер-биле ажылче, хүнүң чугула айтырыгларынче мөөнеп турар бис. Хамыктың мурнунда чер ажылында четпестерни чайладып, ооң культуразын бедидер дээш совхоз бүрүзүнде ажылдап кылдынган чер ажылының зона аайы-биле системазын боттандырар. Ол дээрге эртемге үндезилээн тарылга эолчештирилгезин болгаш хөрүн камгалалының технологиязын долузу-биле шиңгээдип алыры болур. Чайгы, күскү хөрүн болбаазырадылгазын өй-шаанда чорудуп, чемиштивилгелерни чеп ажыглаар. Ол ажылдарны совхозтар бо чылдан эгелеп чоруда берген. Жданов аттыг совхозтан өске ажыл-агыйларда хөрүнүүн хаттан болгаш сугдан үрелир чоруунга удур техниканар комплекизин долу ажыглап эгелээн. Совхозтар удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, агрономнарның, бригадирлериниң ол талазы-биле семинарын «Улуг-Хая» совхозтуң базазынга эрттирген.

Чер ажылының продукциязын көвүдериниң бир кол магадылалы —суггаттыг черлерни чеп ажыглаары. Районда 4,5 муң гектар суггаттыг чер бар. Амгы үеде олче кичээнгейни күштелдирген. «Күш-ажылдың хостуу», «Ак-Туруг», «Найырал» совхозтарда хөй чылдыг сигенперниң багай эвес дужүдүп ап турар. Суггаттыг черлерде картофельдиң үнүжү мурнуку чылдардан эки.

Аъш-чем программазын боттандырарынга районнуң экономиказының кол адыры — мал ажылының үлүг-хуузу улуг. Он бирги беш чылда эътти 3800 тоннаны, он ийги беш чылда 4150 тоннаны будүрери көрдүнген. Ону боттандырарда малдың баш санын көвүдедири, продуктулуун бедидери, малчыпларның, специалистериниң харыысалгазыч бедидери негеттинип турар.

Чартык чылда районда төрүүр чүс баш малга онаштыр 36 бызаа, 69 анай, хураган алдынганы дыка куду көргүзүг болган. Ону эдериниң хемчеглери база көрдүнген. Ферма бүрүзүнге тарып боозадылга пунктуларының ажылын чогуур деңнелге тургузарын контрольга алыр. Бо чылдан эгелеп тарып боозадылга техниги бүрүзүнге ийи коданнан хөй эвес төрүүр хой онаажыр кылдыр организастаар. Ынчангаш тарып боозадылганың ээзэрби ажыг техниктерни өөредип белеткээн.

Ол ышкаш малдың өлүп хораарын болгаш ис чок чидер чоруун эвээжедериниң шыңгыы хемчеглерин алыр. Эът будүрерин көвүдедириниң кол курлавыры чайгы үеде малдың семиртилгезин организастаары-биле кодан бүрүзүн тайгаларже, сернин чайлагларже көжүрген.

Районга сүт будүрери он бирги беш чылда 5040, он ийги беш чылда 6000 тонна чедер. Ону боттандырарда малдың чем-суурун үндезинн-биле экижидер. Совхозтар чыл бүрү мал чеми белеткээр планын чүгле 50—55 хуу күүседип келгени негеддеге дүүшпес. Ынчангаш күзүн чажар көктарааның, люпернаның, рапстың шелдерин улам калбартыр. Тарымал болгаш чайгаар үнген сигеннерниң дужүдүн элээп көвүдедир. Эрткен чылын районга саар бир инектен-не 1218 кг сүттүг саткан, ол дээрге пинти республиканың көргүзүүлеп куду-дур. Сааланның деңнелин бедидер сорулга-биле малдың уксаазын экижидери, ацаа быжыг чем баазазын тургузары хүнүн чугула айтырыы болуп турар.

Ол сорулга-биле «Ак-Туруг», Жданов аттыг совхозтарда ээткир угланыышкынныг инектерни сүткүр утланыышкынче шилчидер. «Ак-Туруг» совхоз ам симменталь уксаалыг бежен баш казыраларны садып алган. «Найырал» совхоз эки уксаалыг инектерни Үрбүн фермазында мөөнээн. «УТКА 25 чылы» совхоз уксаалыг чүс бежен баш казыраларны садып алырының хемчеглерин ап турар.

Сүт будүрерин көвүдедириниң база бир курлавыры — сүттүң шынарын экижидери. Онгу беш чылда районга бүгү саткан сүттүң 33 хуузу сорттуг эвес болган. Ону эдер дээш чамдык хемчегларни алганы кескү түпелдерни берген. Чартык чылда күрүнеге саткан сүттүң 96 хуузу бирги, ийиги сорттуу болган. Ол ышкаш сарлыктарны, белерни саары сүт курлавырларын көвүдедиринге идигни бээр.

Оон ацгыда дузалал ажыл-агыйларның аргаларын долу ажыглаарын чедип алыр. Совхозтар чондан сүт белеткээрин Шагаан-Арыгда болгаш кедээ суурларда бо чылын бир-ле дугаар практикалап эгелээн. Хүнде-ле чондан бир тонна хире сүттүг садып алыры планныг онаалдаларны күүседиринге улуг идигни бээр.

Аъш-чем программазын районга боттандырарынга кол угланыышкынныары мынаыт. Ынчангаш Улуг-Хемниң коммунистери болгаш ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның май Пленумунуң салган сорулгаларын тодаргай ажыл-херектер-биле күүседип, ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур чарыштыг калбартыышаан, бүгү улустуң пинти херээнге боттарының салыышкынын кииредер.

К. МАСПЫК-ООЛ,
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары.

Бистиң кожаларывыста

«Хакасия» деп трикотаж фабриказының коллективи он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын чеднишкинниг күүседир, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Ол чаагай херекке дыка хөй нацияның оолдары, кыстары ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: аныяк аргыкчылар Л. Миндибекова, Л. Созорова, Н. Филянова, А. Кирсанова, В. Колмакова, М. Казакулова олар.

Б. АЛЕКСАНДРОВТУҢ фотозу.

Папоротниктн (инектаалай деп калбак бүрүлүг үнүштү) Мурнуу-Чөөн Азияның хөй улустары мөөгүбиле бир дөмей чем кылдыр ажыглап турар. Папоротниктиң калбак бүрүлериниден кылган чем дыка амданныг болгаш хоолулуг.

Даг-Алтайның облпотребсоюзтуң кооператорлары папоротниктиң бүрүзүн чыырын организастаан. Тайгага белеткээн папоротниктн дузаан сөөлүнде доскаарларга савалаш, облпотребсоюзтуң баазазынче чорудуп турар. Ацаа папоротниктн болбаазырадып кылгаш, савалаан сөөлүнде чонга садыглап турар.

ЧУРУКТА: Даг-Алтайның технологтуг техникумунуң өөренiкчизи Ирина Печерских папоротниктиң бүрүлерин көргүзүп тур.

В. САДЧИКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Аъш-чем программазы—бүгүдениң херээ

САНАЛЫМ МЫНДЫГ

Леонид Ильич Брежневтиң «Күр чер» деп чогаалында «Тараа турда ырлап-даа болур» дээш сөстери тыва улустуң:

«Таңдым турда таңдаш-ла мен.
Тараам турда тодуг-ла мен.
Хемчиим турда хертеш-ле мен.

Хевээм турда тодуг-ла мен» деп ырызын соруза дег көптара тыртып, кижиге сагындырып келир. СЭКП ТК-ныц май (1982 чыл) Пленумунуң үлдээн алганы, эш Л. И. Брежневтиң инициативазын ёзугаар ажылдап кылган 1980 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында: «Тараа будүрерин бүгү тала-биле көвүдетпишаан, тараа бүрүзүнге хлеб продуктуларын камналгалыг болгаш хумагалыг чарыгдаар дугайында доктаамал сагыш салыр херек» деп айтыкан.

СЭКП Тыва обкомунуң VI пленумунга база Тыва АССРниң Дээди Совединиң бешки чыыжының бешки сессизиниң хүн айтырыглырвга СЭКП ТК-ныц май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдырапга боттандырарының сорулгаларын тодаргай чугаалашкан болгай. Бистиң республиканың ажылчы чоннары СЭКП ТК-ныц Пленумунуң шиитпирлерин амыдырапга боттандырар талазы-биле аргакурлавырларны илерёдип, бедик көдүрүүшкүн-биле ажылдап турар. Мен база-ла бүгү чон-биле бир дөмей, Пленумнуң материалдарын улуг соңуургал-биле танышып, ында айыттынган сорулганы чүүлдүзүнүп деткиир мен.

Агрөүлетпүр комплекизиниң кол түпелдери болгаш ону хөгжүдериниң сорулгаларында партиниың салын турар кол сорулгазы болза, чурттуң улам улгаткан экономиктиг күчүзүн ажыглавышаан, болдупарла кыска хуусаанның иштинде чонну аъш-чемниң бүгү хевирлери-биле турум хандырарын чедип алыры, орта түстүг девискээрлерге агаар-бойдус байдалдарын, национал чаңчылдарны болгаш өске-даа онзагай түүлдерни барымдаалап көөр, чонуң аъш-чемге негелделерин эң долузу-биле хандырар дээш аъш-чем курлавырларын немештирери-биле кайда-ла кандыг арга, курлавыр бар болдур, оларны малба-биле ажыглаар деп айтыкаан-дыр.

СЭКП ТК-ныц болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар бистер сентябрь айның 1-те чедир район бүрүзүнүң аъш-чем программазын ажылдап кылырын дооскан турар үжурлуг бис. Ынчангаштың бо түүлдерге үндезилээш, тыва национал чемнерин бүдүрерин болгаш садыглаарын ам-даа экижидип, ооң ассортиментизин көвүдетсе кандыгыл.

Найысылал Кызылдың болгаш республиканың өске-даа хоорайларынмң, суурларының садыг, инитининң чемненилге черлеринде боова, боорзак, дүгеп эът, суттуг шай дээш ышкаш тыва чемнерни кылып турар. Оларны чүгле бистер, тыва кижилер эвес, кандыгдаа кижи сонуургаар. Ындыг болганда бо чемнерни бүдүрерин болгаш садыглаарын амдаа көвүдеткеш, оларга немештир тыва чоннуң шагшаанган бөзөр амыдыралынга аъш-чемниң кол өзээ боол келген хоорганш, соктаан далган, тараавысты база утпайн, ону бүдүрүп, садыглаарын организастаза чүл.

Бо чемнер ам-даа чүгле көдээ чоннуң эвес, чамдык хоорай чурттакчыларынық-даа кол, сонуурганчыг чеми боол турары билдингир. Чамдык хоорай чурттуг өг-бүлелер далган, тараавы кедээде турар дергүл-төрелдеринге, танып-көрүштеринге-албан-биле чагыг ап-даа турар-ла болгай. Ылаңгыя малчыпларга далган, тараа кончуг чугула болуп артпышаан. Чайгы үеде ырак тайга-сында малчын бүрүзүнге хлеб, булочка чедирери берге болур болгай. А кыжын кыска хүн дургузунда, ылаңгыя мал терүн турар үеде, малчыпларга чем-даа кылып четтингери бергедей бөөр үелер тургулаар. Бир эвес белеп далган, тараа бар болза ону изиг шайга-ла чиң алыр, шүүт чок болгай. Оон ынай хлеб, булочка ышкаш далган-тараа дүрген кадың, баксыраас, ону үр үе иштинде шыгжап болур.

Борта чижек кылдыр мындыг түүлдү киирейн. Мен бичиимде кырган-ачам суг малчыпнап турган, чайлаглаарының, кыштаглаарының бетинде далган, тарааны көвүдедир сөктап алыр турганнар. Ынчан Ийме суурунга колхозтуң даш дээрбези ажылдап турган. Ол дээрбеге хоорган, дүктээн тарааны көвүдедир дээрбеледип алырга, хүнүң чыгыы тараа сөктап, дээрбелеп турбас, дыштыг чүве. Чингетараайны база көвүдедир хоорган, ол үеде колхозтуң даргазы турган Монгуш Дүктүг-Кулактың чогаатканы хол-биле долгаар тараа «сөктаар» машиназынга (ында долганып турар барабан тарааның дүгүн арыглап турар) «сөктадын» алыр турган бис.

Черле ынчаш ол үеде хову турлаанда тараажылларында-даа, кода-суур туткан тудугжуларың-даа аъш-чемнице далган, тараа кол чем боол турган. Тарааны чамдык колхозчулар хооруп, сөктаан, колхозтуң складынга дужаандаа турган.

Ам-даа болза далган, тарааны мичаар ажыглаар болзувусса, өске аъш-чемге-даа камналгалыг, кижилерге-даа эътиг, черле ажыктыг болгу дег. Чүгле ону будүрерде шаандагы дег пашка хооруп, согааш-биле сөктаар эвес-ле болгай. Эртем-техника сайзыраанда, эртем-билиглиг апаргап болганывыста ону канчаар-даа механизастап ап болгай-ла. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының башкыларының болгаш студентилериниң кады чогаатканы тараа арыглаар машина чүгле бистиң республикада эвес, харын-даа бүгү-эвилел ужурдузалыг чогаадыкчы сапал болган болгай.

Совхозтарда муң-муң тонна өл-шык тарааны кургадыптар сушилкаларың-даа, салымчаяның дарган Монгуш Дүктүг-Кулактың чогаатканы чиңге-тараа «сөктаар» машинаның-даа үлегерин ап тургаш, ацаа тааржыр, бедик будүрүкчүдүг ындыг механизмнерни кылып болгу дег-дир. Бир эвес ындыг механизмнер болу берзе, оларны садып азы дерип алгаш, инитининң чемненилге черлерн-даа, ажыл-агыйларда, районнарның коммунал хандырылга эргелелдериниң чанында-даа тургузуп алгаш, чонга ажыктыг түүлдү кылып, ачы-дузазын чедиргей. Ортаа Азияның улустары национал чемнерин бөдүүн арга-биле ам-даа кылып ап турар-да болгай. Ынчангаш бо түүлге хамаарыштыр аъш-чем будүрүлгелериниң удуртукчуларының, өске-даа кижилерниң бодалы, санал-оналы кандыг ирги деп күзел-биле бижидим.

Д. МОНГУШ.
Кызыл хоорай.

НЕМЕЙ БЕЛЕТКЭЭР

«Сүт-Хөл» совхозтуң Суг-Аксы суурда коммунист Хүргоол Ондарга удурткан бөш кижи составтыг звено 30 тонна сигеннн белеткээр социалистиг хүлээлгени алгаш, өске звенолардан мурнай күүсеткеш, шаңнадып мактатканнар.

Ол звено ам 20 тоннаны немей белеткээр дээш күжениишкинниг ажылдап киришкеннер.

О. БОРАШ.
Чөөн-Хемчик район.

Аъш-чем программазы—бүгүдениң херээ

«ХАДЫҢ» АГИТКВАРТИРА

«Шекпээр» совхозтуң Бичe-Тей суурда он бир агитквартирадан «Хадың» агитквартира эң эки ажылдыгларның бирээзинге санадып турар. Ооң төвү — автопарктың диспетчери Серемаа Нууларның бажыңы. Агитквартирада тускай булуңну кылган, чорудар ажылдың планның көскү чердө ас-кан. «Хадың» агитквартираз совхозтуң ийи малчының шефке алгаш, оларга доктаамал дузалажып келген.

Маңаа хамаарышкан бажыңнарның чурттакчылары инитининң малынга чем белеткээринге идепкейлиг киржип, чыл бүрүде-ле 10 тоннадан эвээш эвес сигенни белеткээш, совхозка хүлээдип берип келген. Ооң-биле кады олар хөй-нинти ажылынга, бот-тывынгыр уран түүл көрүлдезинге идепкейлиг киржип келгенвер. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатказ ындыг көрүлдеге бо агитквартираның бот-тывынгыр артистери эки киришкеш, ийнги черни эзлээп.

Корум-чурум үроор, инитиге ажыктыг ажыл кылбас, арагалаар, ажы-төлүүң кижизидилгезинче сагыш салбас кижилерни чурттакчылар боттарының хуралдарынга шыңгыы сайгарып, чугаалажып келген. Оон түпелинде ындыгларның саны дыка эвээжээн. Бо агитквартира ортумак школабиле бижыг харылзаалыг. Кошкак өөреникчилериң бажыңнарын активчилер үргүлчү кезип, өөредилге чылының дургузунда ада-иелер дежурныйлаашкынны кылып, чамдыкта кичээлдерге олуржуп, корум-чурум үроор өөреникчилерни кичээнгейге ап келген. Ындыг хемчеглер уругларның өөредилге болгаш кижизидилгезинге эки салдарны чедирген.

Оон ацгыда бо агитквартирага хамаарышкан бажыңнарның чурттакчыларының кижи бүрүзү картофель, ногаа аймаан тарып олурткаш, өстүрүп турар.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Херээженнер чөвүлелдеринде

БОТТАРЫНЫҢ ИДЕПКЕЙИ-БИЛЕ

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң херээженнери суурчаагайжыдылгазынга чыл сынында идепкейлиг киржип келгенвер. Суурнуң кудумчуларында девискээри ногаан ыяштарлыг, кат-чимистерлиг бажыңнар көвүдээн. Бажың бүрүзү огородтуг. Хавааннарны, дагааларны болгаш оон өске-даа малды өстүрүп, артыкшылдыын күрүнеге садар ажылдар бо суурда калбаргап. Совхозтуң ногаа шөлүүге база херээженнер ажылдап, ацаа дужуттуг өстүрүп, ону чидиргеч ажаан алырынче салып турарлар.

Херээженнер чөвүлели малчыпнарга база боттуг дузаны чедирип келген. Кышкы үелерде элээп кап кыштагларга кажаалар көрженги коптарар, бажыңнар чугайлаар ажылдарга дузалашканнар. Сакманчыларны, дузалакчы кадарчыларны база аътказганнар. Суурда агитквартира бүрүзү бо хүннерде мал чемининг белеткелинге идепкейлиг киржип турар. Бир агитквартирада бо чайын беш тонна будүк-бүрүнү белеткээр даалгадыг.

Бо чылдың февральда Шамбалыгга Кызыл районда херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының өөредилгесеминарын организастаанры — ол чөвүлелдиң ажылының эки талазын бадыткан турар. Ацаа олар боттарының ажыл-херээниң аайы-биле арга-дуржулгазын солушканнар. «Арагага хандыкшылдыг ийи-чаңгыс херээженнер ортузунга дээштиг ажылды чорударын» деп илеткелди Шамбалыгның херээженнер чөвүлелиниң даргазы Галина Ондар кылган. Ол илеткелдин өөредилге-методиктиг болгаш утка-шыныралыг болганын семинарның киржикчилери үнелээн.

Өг-бүлеге болгаш хөй-нинтн черинге кижизидилге ажылын күштелдирери-биле суурда иелер университединн организастаан. Олардың кичээлдерин ацаа эртирип, үлегерлиг адаиелериниң кижизидилге ажалынга мурнакчы арга-дуржулгазын дамчап турар. Ажы-төлүүнүң өөредилгези эки, чуруму үлегерлиг иелер суурда эвээш эвес. Анай Мортуй-ооллу, Галина Ооржакты болгаш оон өске-даа иелерни оларга хамаарыштырып болур.

Херээженнер чөвүлели хөйнинти организацнялары-биле кады бирги чартык чылдың чарыжының түпелдерни үндүрүп, эки ажылдыг агитквартираларны демдеглеп, оларны шаңнал-макталга киргген. Мал чемининг белеткелинге, дузалал ажыл-агыйны хөгжүдеринге, огородтарны өстүрериңге болгаш оон өске-даа ажылдарга идепкейлиг киржилгези дээш бирги черни М. Ондар даргалаан «Аян» агитквартирага, ийнгизин Д. Ондар удурткан «Дамырак» агитквартирага, үшкүзүн М. Бүрбү удурткан «Херел» агитквартирага тывыскан.

«Коммунистиг ёзу-биле ажылдаар, чурттаар, өөренир» деп ыйгырыг-биле хөй-нинти ажылынга чурттакчыларны идепкейлиг киришкен «Анай-Хаак», «Дүжүт» агитквартираларны (удуртукчулары А. Серен, К. Өглүге) мактап демдеглээн.

Суурда ортумак школаның башкызы Г. К. Ондар удурткан бо чөвүлелдиң идепкейи-биле хөй талалыг, солуун ажыл-херектерни чорудуп келген. Ону улам-на утка-шыныралыг, дээштиг болдурар дээш чөвүлел ажылга моол сөңгаар-даа чаа аргаларны, хевирлерни тып ажыглаары чугаажок.

В. ООРЖАК.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

«Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырында хоочун коммунист, персоналдыг пенсионер Тогүс-оол Болду-Хунаевич Куулярга удурткан 6 кижи составтыг звено нинтининң малынга чем белеткээр ажылга идепкейлиг киржип турар.

Звено кыска хуусаада 12 тонна сигенни кезип сараттаан, совхозка дужааган. Сөөлгү үеде 10 тонна сигенни кескеш, кургадып хөнээнээн. Сиген кезилдезин олар ам-даа уламчылавышаан.

Звенода хоочуннар М. К. Омуннаар, К. С. Отук-оол, ылаңгыя звеньевой Т. Б-Х. Куулар олар аныяктарга үлегер-чижээн көргүзүп, хүн нормаларын ажыр күүседип турарлар.

М. ООРЖАК.
Барыын-Хемчик район.

ОРГАНИЗАСТААНЫ ЧЕТПЕЕС

Мал чеми белеткелиниң шалыпчы айынга идепкейлиг киржип, «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының ажыл-ишчилери — социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Чарыштың түпелин чеди хонуктап үндүрүп турар. Хол кадыыры-биле 80 кижи 135 тонна сигенни кезип сараттаан. Хол кадыырлыг сигенчилерни үш звенога үскен. Сөөлгү чеди хонуктуң түпелн-биле алырга, Алдын-оол Хаттыг-оолдуң звенозу чарышка шылгараан. Ылаңгыя звено кежигүннери Демьян Хаттыг-оол, Андрей Седи-Доржу олар хүн эзлчээн 115-120 хуу күүседип турарлар.

Ынчалза-даа ажылды организастап турарында четпестерниң бары хомудынчыг. Ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны ам-даа тургуспаан. Мал чемининг белеткелчилерин аъш-чем-биле орта хандырбайын турар, поварлар чон база ол ышнаш сигенчилерни ажылдаар черлерже соертүп чедирер автомашинаны база бажыглаваан. Олар чадаг кылаштап, хөй үе-шакты чидирип турарлар.

Л. НАЧЫН-ООЛ.

КҮШ-АЖЫЛГА НАЙЫРАЛ БЫЖЫГАР

Бистиң малчыннарывыстың кайы-даа турлагларынга баар болзувусса, СЭКП ТК-ныц «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 60 чыл оюнуң дугайында» доктаалын чоргаарал-биле хүлээп алганының олардан дыннаар бис. Бистин коллективте ангы-ангы пашиларның төлээлери ажылдап, чурттап турар.

Оларның аразында социалистиг чарышка З. М. Лагаңдээнин өг-бүле бригадазы мурнап турар. Эрткен чылын чүс баш бүрүзүнден-не 115 хураганын ар, чаагыс-даа баштыг чидириг чок камгалап алган, хойдан-на ортумаа-биле 2 килограммдан хөй дүктү кыргаан, а дүктүң иштн шынары ооң-даа бедик болган. Оларның-биле кады Арчиль Сагинишвилиниң ажылдап турары база кызымак.

Захар Матвеевич болгаш ооң дузалакчылары одарларны солуушаан, хой кадарын турар. Оларның кадарган хойларының деңгели шыырак, тодуг-догаа. Магомед-Сапда Сулеймаркадиевичиң өг-бүле бригадазы биче эвес үлүүн киирип турган. Чүге дээрге, олар хойжу фермалар коллективтериниң күш-ажылчы маргылдааларынга бирги чер дээш туржуп келген. Эрткен чылын ол планныг онаалдазын элээп ажырган. Ортумаа-биле 7,2 килограмм дүк кыргын. Чүс хойдан-на 110 хураганы алган. Бо чылын М. С. Сулеймаркадиевичиң бригадазы чүс хойдан 115 хураганы алыр деп социалистиг хүлээлгени даапган турган. Бригада ол хүлээлгезин база-ла ажыр боттандырган. СЭКП ТК-ныц, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ныц шилчиир Кызыл тугунга харыы кылдыр бригада чаа бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

М. БАРТИШВИЛИ.

Будённый аттыг совхозтуң дөрт дугаар фермазының эргелекчизи.
Калмык АССР.

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢЧЕ ЧҮТКҮЛ СЫНЫШ ЧОК

1982 чылда тайбыңның делегей марыжының түңнел үе-чадазының киржикчилерин Австрияның найысыралы ийи хүннер дургузунда чоокта чаа хүлээп алган. Хөй чурттардан келген тайбың талалакчылары Вена хоорайга чыылган. Дайынга удур лозунгнарны, кыйгырыгларны оларның демдектеринде, хевинде бижээн болган. Бичангаш тайбың марыжының киржикчилери туристерден ылгалдыг болган.

Марштың киржикчилери тайбыңче чүткүлдүүн, ядролуг халапты болдурбас дээн тураскаауун Японияның Хиросима хоорайынче америк атомнуг бомбаны октаандан бээр 37 чыл болган хүнүнде илергейлээннер. Марштың киржикчилери Москва—Вена, Барыын Берлин—Вена. Стокгольм — Минск аразынга узун орукту эрткен. Великобританиядан тайбың талалакчыларының хөй болүү чадаг-тергелерлиг Австрияга чедип келгеннер. Бавариядан келген тайбың талалакчылары боттарының оруун тайбының Дунай марыжы деп адаан. Дунай хемниң эриктерин дургаар олар Венага келгеннер Европаның социалистиг чурттарының, Совет Эвилединиң тайбың талалакчылары, Барыын Европаның, АКШ-тың тайбыга ынак шимчээшкиннериниң төлээлекчилери. Төп болгаш Латин Американың, араб, Африка болгаш Азия чурттарының тайбың талалакчылары марштың түңнел үе-чадазының киржикчилери болган.

Ол ужуражыышкынны нейтралдыг Австрияның найысыралынга эрттиргени таварылга эвес. Шериг-политиктиг ийи блоктарның кызыгаарында турар Австрия «соок дайынның» багай уржуктарын көргени болгаш чавырлыышкынның чаагай салдарын билген. Тайбын кожа-хелбээ догуунгашкынның болгаш чавырлыышкынның принциптерин Австрияның чазаа идепкейлиг деткип турар. Төп Европадагы сенсектиг күштерни болгаш бээ-чепсекти харын угда кызыгаар дугайында чугаалажыышкыннар Австрияның найысыралы Вена хоорайда болуп турар. КНО-нуң элээн каш организацияларының, оларның аразында Атомнуг энергия талазы-биле делегей агенствозунуң штаб-квартиралары Венада туруп турар. Кижи тереелгетениң эрге-ажыынга атомнуг энергияны тайбың ажыглаарының улуг аргаларының барын ол агентствонуң ажылчорудулгазы тодаргай бадыткаан. Вена манифестациязын белеткээр талазы-биле инициативтиг иинити-национал комитединиң кежигүнү, тайбың талалакчыларының Австрия чөвүлелиниң президиумунуң кежигүнү Эльфрида Грундбек-биле беседа кылган бис. Тайбың маршталарының киржикчилерин Венага хүлээп алганывыска өөрүүр бис деп, ол чугаалаан. Хиросиманың халавыының катаптаарын болдурбас, ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр, Европаны ядролуг чепсектен хостуг зона болдурар дээн чүткүл бистин найысыралывыска келген тайбың талалакчыларын сырый каттыштырган. Чепсеглениишкинни дүжүрери —ол дээрге, бөлүүн эвес херек дээрзин билир бис деп, Э. Грундбек айыткан. Делегейде ядролуг чепсектиң кайгамчык хөй курлавырлары моонгедеген. Чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле тодаргай базымнарны кылыр төлээде, чаагай сеткил болгаш улуг күжениишкиннер эргежок чугула. Венага ужуражыышкын ол чаагай херекке салыышкын болур дээрзинге бүзүрээр бис деп, ол онзалап демдеглээн.

Вена хоорайның төвүнде Шток им айзен платц шөлүнге ужуражыышкынның бүгү киржикчилери чыылган. 1982 чылда тайбың марыжының интернационалчы колонназын чыылганнар динмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Москва—Вена аразынга марштың олар кылбышаан. Совет Эвиледининг, Венгрияның, Чехословакияның, Австрияның оруктарын таварын эрткеннер. «Ядролуг дайын сөөр болзун!», «Хиросиманың халавының катаптаарын болдурбас!», «Массалыг узуткаашкынның чепсектери сөөр болзун!», «Делегейни буза тепсирин болдурбас бис!», «Чаа ракеталар дугайында НАТО-нуң шиитпири —Европага кыжаныышкын-дыр» деп сестерлиг лозунгнарны, транспарантыларны хөй дылдар кырынга бижээн.

Хиросиманы болгаш Нагасакини америк атомнуг бомбалаашкыннарга таварыштырган халапка мөөзээннериниң тураскаалының бир минута сактыышкын ёзулалын манифестацияның киржикчилери кылган.

Ядролуг чепсекти хоруглаар дээш Токиога болур конференцияның делегаттарынга кыйгырыгны бир үн-биле хүлээп алган. 37 чыл бурунгаар атомнуг бомбаны Хиросима хоорайның кырынче октаан хүнүң таварыштыр август 6-да Венага чыглып келдивис деп кыйгырыгга демдеглээн. 37 чыл бурунгаар өлгеннериниң азы ядролуг бомбалаашкынның уржуунда бүгү назынында хлиничектиниң чоруур кижилериниң тураскаалы бистерни сырый каттыштырып турар.

Венаның «Урания» залынга делегей шуулганы болган. Европага тайбың маршталарының дугайында шуулганның киржикчилери санал-онаалдарын солушкан болгаш тайбың талалакчыларының ажыл-чорудулгазының чугула айтырыгларын чугаалажып көрген.

Делегейниң тайбыга ынак бүгү күштеринге кыйгырыгны шуулганның киржикчилери хүлээп алган. Башкалаанчак эвес, а дем-биле хөделир болза, тайбыңны хандырып, чепсегленишкинни дүжүрүп шыдаар бис деп, кыйгырыгда онзалап демдеглээн.

Л. ВОЛНУХИН,
СЭТА-ның корр.

СИРИЯНЫҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ ТК-ЗЫНЫҢ ПЛЕНУМУ

ДАМАСК. Августуң эгезинде Сирияның Компартиязының ТК-зының пленуму болган дугайында дыңнадыгны ында тараткан.

Сирияның Компартиязының делегациязы Совет Эвиледиге чорааның түңнелдериниң болгаш СЭКП-ниң делегациязы-биле ооң чугаалажыышкынарының дугайында СКП ТК-ның Чиигине секретары Халед Багдаштың илеткелин пленумнуң киржикчилери дыңнаан.

Партия делегациязының ажыл-чорудулгазы болгаш ооң Москвага чорааның түңнелдерин пленум бүрүп чүүлдүгүнүп, ажы-дүңмалыышкы ийи партияның аразында бузулбас найыралдың харылзааларынга бедик үнелээшкинни берген.

Пленум бүгү араб улуска кыйгырыг үнүргеп. Ливанга удур америк-израиль ааптанзыг агрессия алдан ажыг хонук үргүлчүлеп тур деп, кыйгырыгда онзалап демдеглээн.

Партия делегациязының ажыл-чорудулгазын болгаш ооң Москвага чорааның түңнелдерин пленум бүрүп чүүлдүгүнүп, ажы-дүңмалыышкы ийи партияның аразында бузулбас найыралдың харылзааларынга бедик үнелээшкинни берген.

Пленум бүгү араб улуска кыйгырыг үнүргеп. Ливанга удур америк-израиль ааптанзыг агрессия алдан ажыг хонук үргүлчүлеп тур деп, кыйгырыгда онзалап демдеглээн.

Израиль чагырыкчылар болгаш америк администрация наңистер ышкаш, боттарының алыс сорулгаларын — Палестинаны Хостаарының Организациязын болгаш ливан патриотчу күштерни чок кылырын, палестин улустуң бот-башкартынар эргезин казырын, Ливанны америк империализмниң базазы болдурарын, ону башкаландырарын болгаш кэмп-давид дугуржулгазынга чагыртып алырын чедип алыр дээш узуткаашкынның, кырын өлүрүүшкүнүүң аргаларын ажыглап турар.

Америк империалистерге, сионистерге болгаш оларның агентуразынга хамаарыштыр араб чурттарның бүгү улустарының киленизээшкини болгаш кеөр хөөп чок чоруу хайныккан. Арабтарның болгаш оларның чөнтүг херээнің талазында улуг Совет Эвилели, социалистиг дем каттыштырылгазы, коммунистиг болгаш ажылчын партиялар, делегейниң бүгү депшиглелиг күштери туржуп турар.

Бисти деткип, камгаладың эргежок чугула чепсектерни бистерге тыпсып, агрессорну кыңчыктырбас дээш политиктиг болгаш дипломаттыг удуг күжениишкиннерни салып турар Совет Эвилелин бүгү патриоттар, бистиң бүгү чонувус ханы өөрүп четтириишкин-биле көрүп турар деп, кыйгырыгда онзалап демдеглээн.

Дайылдажыышкын болгаш селеме-биле азы АКШ-тың болгаш Израильдиң күзеп турары ышкаш, башкаландырыкчы дугуржулгаларның аргазы-биле шиитпирлеп болбас Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирээри-биле делегей конференциязын чылдырар дугайында совет инициативаны деткинри арабтарның национал-патриотчу хүлээлгези болуп турарын ол документтиде айыткан.

Сирияның, Удуралыышкынның палестин шимчээшкинниң болгаш ливан патриотчу күштериниң аразынга дайынчы эвилелди быжыглаарының, араб улустарының антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазын быжыктырарының болгаш араб-совет нарыралды ханыладырының лозунгун Сирияның Компартиязының ТК-зының пленуму көдүрген.

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. Тайбының эстафетазы — аныяк салгакчыларның холунда. Аныяктарның дайынга удур митингизин Лидицеге болган (чурукта). Мемориалдыг комплекс чанынга болган ол митингиге 11 муң оолдар, кыстар киришкен. Олар чурттуң янзы-бүрү хоорайларындан, суурларындан, делегейниң 130 күрүнелериннден аңаа чыглып келген.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

КОСМОСТУ ТАЙБЫҢ СОРУЛГАГА

ВЕНА. (СЭТА). Хоффбург ордунуң баарында делегейниң 117 чуртунуң туктары киискин турар. Ында космос делгемин тайбың сорулгага шинчилеп, ажыглаарының талазы-биле КНО-нуң ийнги конференциязы ажыттынган. Ол чыышта 1.000 хире делегаттар келген болгаш ооң киржикчилериниң аразында — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы-президентизи В. А. Котельниковка удуртkан совет делегация база бар.

Конференцияны КНО-нуң чиигине секретары Х. Перес де Куэльяр ажыткан. 25 чыл мурнунда, черниң эң баштайгы совет спутник-эдериичизин салып үндүргенинин түңнелинде, кижи төрелгетениң мурнунга космосту шинчилээр талазы-биле канчаар-даа аажок улуг болдунар аргалар ажыттынганын ол онзалап демдеглээн. Космос — чурттар аразынга кады ажылдажылганы кылырынга канчаар-даа аажок улуг делгемнерни ажыдып берген деп, КНО-нуң чиигине секретары чугаалаан, космос техниказының эң чаа, болбаазырангай чедиишкинери чүгле кижилерниң амыр-тайбың, чаагай чоруунга ажыглаттынар ужурлуун демдеглээн.

Конференцияга элээн каш күрүнелериниң баштыңнарындан чоруткан байырлыг чагааларны помчаан.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининг Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң байырлыг чагаазын чыыштың киржикчилери улуг сонуургалбиле уткуп хүлээп алганнар.

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ ДООЗУЛГАН

ТРИПОЛИ. Африканың 30 чурттарының күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының информастыг чөвүлел хуралы Ливияның найысыралында доозулган. Ооң киржикчилери делегейниң чамдык чугула болгаш Африканың айтырыгларын, ол ышкаш Африка чангыс-эп организациязын чарылдырарын империализмниң болгаш реакцияның чедип алырын орааладажыр турары-биле холбаштыр ол организацияда байдалды чугаалашкан.

Санал-онаалдар солушканының түңнелинде «Триполи декларациязын» хүлээп алган. Африканың мурнуу чүгүнде тайбың болгаш оожургалдыг турарын Намибияга ёзулуг хамаарыышпас чорукту тыпсырын чедип ап, Мурнуу-Африка Республикада апартеидтиң системазын узуткаат харын хандырып болур деп, декларацияда онзалап демдеглээн.

Барыын талакы күрүнелерниң, бирги эдлегде АКШ-тың, Преторияның кеш-сеөк ылгаар ёзу-чуруму-биле шериг, политиктиг болгаш экономиктиг кады ажылдажылгазын калбартыр дээр угланыышкынын күрүнелер баштыңнары шиитпирлиг буруу шаап, экономиктиг санкцияларны күштуг болдуруп чорааш кеөр хөөп чок чоруу хайныккан. Арабтарның болгаш оларның чөнтүг херээнің талазында улуг Совет Эвилели, социалистиг дем каттыштырылгазы, коммунистиг болгаш ажылчын партиялар, делегейниң бүгү депшиглелиг күштери туржуп турар.

Бисти деткип, камгаладың эргежок чугула чепсектерни бистерге тыпсып, агрессорну кыңчыктырбас дээш политиктиг болгаш дипломаттыг удуг күжениишкиннерни салып турар Совет Эвилелин бүгү патриоттар, бистиң бүгү чонувус ханы өөрүп четтириишкин-биле көрүп турар деп, кыйгырыгда онзалап демдеглээн.

Дайылдажыышкын болгаш селеме-биле азы АКШ-тың болгаш Израильдиң күзеп турары ышкаш, башкаландырыкчы дугуржулгаларның аргазы-биле шиитпирлеп болбас Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирээри-биле делегей конференциязын чылдырар дугайында совет инициативаны деткинри арабтарның национал-патриотчу хүлээлгези болуп турарын ол документтиде айыткан.

Сирияның, Удуралыышкынның палестин шимчээшкинниң болгаш ливан патриотчу күштериниң аразынга дайынчы эвилелди быжыглаарының, араб улустарының антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазын быжыктырарының болгаш араб-совет нарыралды ханыладырының лозунгун Сирияның Компартиязының ТК-зының пленуму көдүрген.

Сирияның Компартиязының делегациязы Совет Эвилелинге чорааның түңнелдериниң болгаш СЭКП-ниң делегациязы-биле ооң чугаалажыышкынарының дугайында СКП ТК-ның Чиигине секретары Халед Багдаштың илеткелин пленумнуң киржикчилери дыңнаан.

Партия делегациязының ажыл-чорудулгазын болгаш ооң Москвага чорааның түңнелдерин пленум бүрүп чүүлдүгүнүп, ажы-дүңмалыышкы ийи партияның аразында бузулбас найыралдың харылзааларынга бедик үнелээшкинни берген.

Пленум бүгү араб улуска кыйгырыг үнүргеп. Ливанга удур америк-израиль ааптанзыг агрессия алдан ажыг хонук үргүлчүлеп тур деп, кыйгырыгда онзалап демдеглээн.

Израиль чагырыкчылар болгаш америк администрация наңистер ышкаш, боттарының алыс сорулгаларын — Палестинаны Хостаарының Организациязын болгаш ливан патриотчу күштерни чок кылырын, палестин улустуң бот-башкартынар эргезин казырын, Ливанны америк империализмниң базазы болдурарын, ону башкаландырарын болгаш кэмп-давид дугуржулгазынга чагыртып алырын чедип алыр дээш узуткаашкынның, кырын өлүрүүшкүнүүң аргаларын ажыглап турар.

Америн империалистерге, сионистерге болгаш оларның агентуразынга хамаарыштыр араб чурттарның бүгү улустарының киленизээшкини болгаш кеөр хөөп чок чоруу хайныккан. Арабтарның болгаш оларның чөнтүг херээнің талазында улуг Совет Эвилели, социалистиг дем каттыштырылгазы, коммунистиг болгаш ажылчын партиялар, делегейниң бүгү депшиглелиг күштери туржуп турар.

Бисти деткип, камгаладың эргежок чугула чепсектерни бистерге тыпсып, агрессорну кыңчыктырбас дээш политиктиг болгаш дипломаттыг удуг күжениишкиннерни салып турар Совет Эвилелин бүгү патриоттар, бистиң бүгү чонувус ханы өөрүп четтириишкин-биле көрүп турар деп, кыйгырыгда онзалап демдеглээн.

Дайылдажыышкын болгаш селеме-биле азы АКШ-тың болгаш Израильдиң күзеп турары ышкаш, башкаландырыкчы дугуржулгаларның аргазы-биле шиитпирлеп болбас Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирээри-биле делегей конференциязын чылдырар дугайында совет инициативаны деткинри арабтарның национал-патриотчу хүлээлгези болуп турарын ол документтиде айыткан.

Сирияның, Удуралыышкынның палестин шимчээшкинниң болгаш ливан патриотчу күштериниң аразынга дайынчы эвилелди быжыглаарының, араб улустарының антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазын быжыктырарының болгаш араб-совет нарыралды ханыладырының лозунгун Сирияның Компартиязының ТК-зының пленуму көдүрген.

ШИИТПИРЛИГ БУРУУ ШАВЫЫШКЫН

ПАРИЖ. (СЭТА-ның корр.). Колдуунда еврей националдыг киживер чурттап турар Парижтиң кварталының төвүнде Розье кудумчуга кылган ханныг үүлгедиг Франциядa бүгү-ниитиң килеңнээшкинни болдурган. Билдинмес болуктан киживер аңаа 6 кижини өлүргеп болгаш 22 кижини балыглаан.

Өлүрүкчү ол үүлгедигни Франциянның Коммунистиг партиязының Политбюрозу шыңгыы буруу шаапкан. Израиль шериглериниң Ливанда ханныг үүлгедиглеринге удурланыышкынар Францияда калбарып турар үеде Парижке кем-бурулуг үүлгедигни кылганын ФКП-ниң Политбюрозунуң медеглелинде айыткан. Розье кудумчуга ол үүлгедиг—Ливанда байдалды таарыштыр шиитпирлээр талазы-биле күжениишкиннерни мооидактаар. Ливанга тайбыңны катап тургузар орукту дуглаар дээш өнчүк-чаңгээ-дир. Чоокку Чөөн чүкте байдалды тайбың чугаалажыышкынарның аргазы-биле чедип алыры эргежок чугула деп, медеглелде демдеглээн. Израильдиң агрессиязын соксадырының, КНО-нуң шиитпирлериниң күүседезин чедип алырынга үеэн чидирбезинниг эргежок чугулазын ФКП-ниң Политбюрозу айыткан.

Парижке болган өлүрүкчү үүлгедигни Франциянның социалистиг партиязы, чурттуң бүгү профэвилел организациялары база шыңгыы буруу шаапкан. Чоокку Чөөн чүкке тайбыңны хандырар дээш бүгү күштерни эвилелдээрининг эргежок чугулазын Франциянның Бүгү-ниитиң конфедерациязының бюрозу демдеглээн.

Палестинаны Хостаар Организациянның күүсекомунуң даргазы Я. Арафат Франциянның президентизи Ф. Миттеранга телеграмма чоруткан. Парижтиң Розье кудумчузунга болган дерзин болгаш ханныг үүлгедигни Палестинаны Хостаар Организацияның шыңгыы буруу шаап турарын ол телеграммада айыткан.

О. КАРАСЕВ.

ЧИЛИНИҢ УЛУЗУ ЧААСКААНЗЫРАВАС

КАРАКАС. (СЭТА). Тайбыңның болгаш хоталганың идеалдарын үнелеп турар бүгү улустар чили патриоттарның талазында. Венесуэланың демократтыг хөй-ниитизиниң Чилиниң маадырлыг улузу-биле эп-сеткил каттыштырарының аңаа болган национал конференциязының делегаттары ынча деп медеглээн. Оңу кол-кол демократтыг профэвилелдери, политиктиг партиялар, хөй-ниити болгаш өске-даа массалыг организациялар эрттирген.

Конференцияның киржикчилери Венесуэланың болгаш Латин Американың өске-даа чурттарының бурунгаар деңшилгелиг кижилериге кыйгырыг үнүргеш, фашистиг диктатурага болгаш ооң империалистиг деткикчилеринге удур, ол дипте чизи улустуң демисези-биле эп-сеткил каттыштырарының шимчээшкинин улам калбартырының чугулазын айыткан.

Делегейниң хөй-ниитизи Пиночеттиң реакцыыл эрге-чагыргазындан террорну доп-дораан соксадырын, кижиниң казыттырган эргелерин катап тургузарын, политиктиг хоруглаттырганнарны хостаарын болгаш эрге-чагыргаларының «билдинмейн читкен» деп мегелеп турар демократтарның дугайын шыны-биле чугаалаарын негээр ужурлуг деп, ол документтиде демдеглээн.

ЯДРОЛУГ ТЕНИИШКИННИ СОКСАДЫР!

ТОКИО. (СЭТА-ның корр.). Нагасакиниң муң-муң чурттакчылары, Хиросиманың болгаш өске-даа япон хоорайларның төлээлекчилери тайбыңның тураскаал парыгынга баргаш, америк атомнуг бомбалаашкындан өлгеннериң тураскаалынга ёзулал кылганнар. 1945 чылдың августуң 9-та 11 шак 2 минута турда, Нагасакиниң кырынга атомнуг бомбаның чазылган үезинде, хоорайга «тайбың конгазының», заводтарының, судноларының медээлери чаңгыланып-ла эгелээн.

Америк дайынзырактарның ынчан угаан-медел чок болгаш каржы-дошкунунуң талазы-биле дениээр чүве чок кембуруу үүлгедиишкининден ол хүн 75 муң кижи өлген. Ооң соонда он-он муң кижи балыгланыышкындан, ортteнниишкиннден болгаш херел аарыындан база өлгеннер. Эрткен чылын оларның санынга ам-даа 1.888 кижи немешкен.

Нагасакиниң мэри Х. Мотосима хоорайның чурттакчыларының өмүнээзинден ядролуг чепсекти хоруглаарын чедип алырынче болгаш быжыг тайбынны хандырып, тургузарынче бомбурзектиң чаагай сеткилдиг бүгү кижилерин кыйгырган. Ооң номчаанны тайбың кыйгырыында: «Нагасаки атомнуг бомбаның халаптыг аймылынга таварышкан сөөлгү хоорай болзуна»—деп, чугаалап турар.

Каттышкан Штаттарда даштыкы ажылчыннарны масселыы-биле аглап тургаш, тудары доозулган, ооң түңнелинде 6 муң ажыг кижиниң тудуп хоруглаан. Ол дээрге, Калифорниядың, Техастың, Орегонуңуң болгаш Каролиниңиң шөлдериниң хөлечиктери, Лос-Анджелестиң болгаш Нью-Йорктуң албадалдыг ажыл кылыр маетерскаяларының даараныкчылары, АКШ-та ажылчы чоннарның эң-не эрге-шөлээзи чок өске-даа төлээлекчилери-дир.

ЧУРУКТА: Колорадо штатта даштыкы ажылчыннарны аглап турган үезинде.

АП—СЭТА-ның фотозу.

АЖЫЛ-БИЛЕ ЧОННУ ХАНДЫРАР АЙТЫРЫГ

БЕЛГРАД. (СЭТА). «Чонну ажыл-биле хандырар айтырыглар болгаш оларны шиитпирлээр талазы-биле ажыл-чорудулганың кол угланыышкыннары» деп документтини «Борба» солун парлаан. Югославияның коммунистер эвилелиниң XII съездизиниң чугаалажып көргени узун хуусаалыг экономиктиг программаны ук документ сайгарып тодаргайлаан.

Югославияның Федеративтиг Социалистиг Республиказында чонну ажыл-биле хандырарының кол айтырыы — ажыл чок чоруктуң узуткаарыдыр деп ында айыткан. Ажыл чок чоруктуң деңнели сөөлгү чылдарда бедээп болгаш амгы үеде ажыл кылып шыдаар чоннуң 12 хуусу болуп турар. 1981 чылда ажыл чок кижилерниң саны 800 муң ашкан, оларның ортаа кезиниден хөй —ортумак болгаш дээди эртемниг аныяктар. Дээди болгаш ортумак өөредилге системазының тургузуунуң болгаш чурттуң улус ажыл-агый хереглелдериниң аразында дүүшпес чорук аныяк специалистерни ажыл-биле хандырарының бергедээшкинин болдуруп турар. Ажыл чок чоруктуң деңнели ылангыя автономнуг Косово крайда, а ол ышкаш Македонияда, Сербияда, Боснияда, Герцоговинада бедик болуп турар.

ЮФСР-де ажыл чок чоруктуң өзүлдези амгы үеде үргүлчүлеп турарын документиде айыткан. Демдеглеттинмээн ажыл чок чорук хей бүдүүлгелерде болгаш организацияларда база бар.

Ажыл кылып шыдаар хамаагы бүрүзү күш-ажылга бодунуң дүрүм ёзугаар эргезин боттандырган турарынга байдалдарны тургузары — ажылбиле чонну хандырар политиканың кол сорулгазы. Ол сорулга чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезининг айтырыгларындан башкаланчак кылдыр көрүп болбас деп, З. Драган демдеглээн. Ол айтырыгны иштики курлавырларны бүрүн ажыглаарының болгаш бүгү улус ажыл-агыйын интенсификастаарының аргазы-биле шиитпирлээри эргежок чугула.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРНИҢ ШҮГҮМЧҮЛЕЛИ

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Бельгияның профэвилелдери күрүнениң 1983 чылда бюджединиң телевилелиниң шыңгыы шүгүмчүлеп турар. Ол телевилелди ёзугаар алырга, социал хереглелдерге акша тускайлаарын ам-даа эвээжедир ужурлут.

Чурттуң консервативтиг чазаа «экономиктиг чаартылгалар» деп чүвеге чылдагааннап элээп каш антисоциалдыг хемчегларни ап, ажылчы чонпарның эрге-ажыктарын база катап тоол көрбес деп шиитпирлээнин эң улуг профэвилел каттыжыышкыны — Бельгияның Күш-ажылдың Бүгү-ниитн Федерациязының (БКБФ) медеглелинде айыткан.

Улуг капиталдың эрге-ажыктарын камгалаары-биле чазак чери чоннуң эң эвээш хандыртынган кезектеринің орулгаларынче шоглап, ажылчын ацтының социал чедиишкиннерин кезип, харын-даа чамдыкта шуут узуткап турарын ол документиде айыткан.

Ол профэвилелдиң төвү чазак политиказының антисоциал байлалын сойгалап илереткеш, ажыл чокталыышкынга удурлында кандыг-даа шыңгыы хемчеглерни айытпайн турарын демдеглээн.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Иран-ирак кызыгаар девискээрлеринде дайылдажыышкыннар үргүлчүлеөнүшаан. Ирактың кол шериг командылалыының ээлчеглиг дыңнадыын бээгаар алыр-га, августуң тоста Хор-Муса мугулдурунга ийи иран шериг корабльдерин уяткаан. Ирак шериглер дайзынның үш танкызын үрей аткан. Иран үгер-боолар ынчан Басраның чурттакчылыг районнарын база боолап турганын дыңнадыгда айыткан.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранның чепсектиг күштериниң каттышкан штавының оолгаш «ислам революциязының камгалакчыларының» төп штавының шында чарлаан медээзинде августуң тоста иран шериглер болгаш шериг-далай флодунуң корабльдери ирактарның шаап халдаашкыннарын ойтур шапкаш, оларның дириг күжүнге болгаш техниказынга улуг когарадыг таварыштырганын айыткан. Ирак үгер-боолар иран Абадан хоорайны боолаашы, чуртталганың 12 бажыңын чуура аткан.

МАПУТУНУҢ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫНГА

МАПУТУ. (СЭТА). Мозаймбик найысыралдың үлетчүрлүг кыдынга ам удавас 2,5 муң квартираныг чаа чурттага микрорайону тургустунар. Чурттага тудуунуң национал директору Жоау Форжаштың дыңнатканы-биле алырга, тудуг девискээринде чер шинчилээр ажылдар доозулган.

Ол төлевилелди ёзугаар чүгле чурттага бажыңнарын эвес, чоннуң социал-амыдырал хандырыгазының эргежок чугула тудугларының бүгү комплекизин база тудар дээн.

ПОЛИЦИЯ-БИЛЕ СЕГИРЖИН АЛЫЫШКЫН

ЛОНДОН. (СЭТА). Белфастың католиктиг чурттакчыларының тайбың чыскаалын Ольстерде хаан полициязы пластиктиг октар болгаш карак чажы төгүдүрер хейлиг частыр бомбуктер-биле уткаан. «Чигзинчиг» дээн кижилерни шуптузуун ёуд болгаш истелге-даа чокка кара-бажыңнан болуруп чөпшээрээн хоойлуну Соңгу Ирландияның девискээринге англи эрге-чагыргаларының күштүг болдургандыгындан бээр он бир чыл болганы-биле холбаштыр ол чыскаадлыг киржикчилери хоорайның кудумчуларынче үнгеннер. Ындыг шиитпир хамыктың мурнунда хамаатыны эргелерни алыр дээш демисежип турар кижилерге удур боон турар. Олар Ольстерни Лондоннуң дөрт чагырып турарын соксадыры, оон англи шеригерни үндүрери дээш, ол базындырган черде Великобританияның эрге-чагыргаларының ааратанныг үүлгедиишкиннерин соксадыры дээш эрес-дидим демисежип турарлар.

Фелфаска болган ол тайбың чыскаалды тарады сывырганың түңнелинде 42 кижиниң тудуп хоруглаан, чүс ажыг кижи балыгланган, элээп каш бажыңнар өртенген.

Чыскаалчыларның полициязы-биле сегиржин алыышкынынары ол ышкаш соңгу-ирланд Лондондерри. Арма болгаш Кукстаун хоорайларга база болгулаан.

Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылынга

ИЙИ ЧҮС ХҮННЕР, ДҮННЕР

Ада-чурттуң Улуг дайыны муң дөрт чүс он сес хүннер, дүннер дургузунда үргүлчүлеп, төөгүге көстүп көрбөөн болуушкунну болдурган. Ол кадыг-дошкун хүннер, дүннерниң ийи чүзү Сталинград дээш тулчуушкунга эрткен. Сталинград тулчуушкуну дайынның бүгү дургузунда болгулаан улуг хемчөлдиг тулчуушкуннарның бирөзү. Ол дугайын мындыг саннар бадыткап турар: ийи талдан ийи миллион ажыг кижи, ийи муң ажыг танкылар, 26 муң боо-чепсек болгаш миномёттар, ийи муң ажыг самолёттар тулчуушкунга киржишкен. 1942 чылдың июль 17-де эгелөөн тулчуушкун дүн, хүн чок соксаш дивейн уламчылап келген.

Төөгүлүг тулчуушкунуңуң үнелиг эттеринүң бирөзи —бетон бедигээш кырында тургузуп каан Т-34 деп танк. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Төп музейинге ону Волгоградтан чорудуткан. Полковник И. И. Людниковтуң 138-ки адыгжы дивизиязының эрткен черлеринде, Волгоградтың төөгүлүг черлеринде Т-34 танкыны тураскаал кылдыр база тургускулаан. Ол черлериң бирөзүн дайын хүннеринде «Людников ортулуун» деп адап турган. Волганың эриинде узуну 700, дооразы 400 метр черге дивизия үш талазындан немептерге бүзөөледипкен, а дөрткү тала — Волга. Дивизия бактаап кирип турганы 62-ги арминяның кол кезөөнден ынчаар үстүп чыдып калган. Чеже-даа берге болза дайынчылар немецтерге удур дидим тулчуп турган. Ноябрь 12,13 хүннеринде дивизияны узуткаар дээш немецтер кәш удаа шаап халдаашкыны кылган. Людниковчулар күжүн кошкаш кылбаан.

Сталинградтың камгалакчылары кайгамчыктыг эрес-дидимнин, бижыг туруштуун көргүскен. Бронебойжу Михаил Паникаханы көрөөл. Арттиллерия-биле тулдур чепсегленген немец автоматчы десантыларлыг чеди танкыны бистиң бир кезөөвисче салыпкан. Паникаха баштай бир, оон ийи дугаар танкыны өрттендирип адышкан турда, огу төнүп калган. Кывар материалдар кудуп каан ийи шил тудуп алгаш, ынгудан үнген үнгеш, дайзынның танкызынче чорупкан. Танкыга чоокшулай бергеш, шилин октаар дээш холуун өрү көдүрүп чорда дайзынның огу шилди буза дээпкен, Михаил дораан-на чалбыш отка хөме алзыпкан. Анаа девидевейн ийи шилди танкыга ол чүүра шаапкаш, чалбырашталдыр кыва берген боду танк адаанче кире халаан. Частыышкын-даа үнген, дайзынның кан машиназы тура дүшкен. Арткан немец танкылар аткаарлап дезе берген...

«Баррикада» завод дээш демисел үезинде харылзаачы Матвей Путилов шугумга харылзаа кадагалап турган. Үзүлген демир удазын кожуп орда дайзынның миназы чазылган, ийи холун одура шаапкан. Медерелин ышкынып чыдала ол харылзаа удазының ийи ужун тудуштур диштеринге так ызырып алган. Харылзаа ындыг янзы үзүлбөөн. Эрес-дидим харылзаачы амы-тынындан чарылза-даа, оон дугайында чырыткылыг тураскаал мөнге дириг артар. Сталинград тулчуушкунундан мындыг чижектерни оондаа хөйнү адап болур.

Төп музейде «Павлов бажыңының» макети база бар. Ол дээрге ёзулуг шивөө, сержант Яков Павлов бөлүк дайынчылар-биле бажыңның камгалалы дээш 58 хонук дургузунда дидим тулушкан.

Сентябрь 22-де немептер ол бажыңның чартыын эжелеп аткан. Бажыңны ийиги чартыында турар полковник И. П. Елининиң дайынчыларын узуткаары — фишистиг эжелекчилерниң сорулгазы ындыг. Бажыңга хыналда чорудар дужаалды сержант Павлов алган. Ол үш дайынчылар —А. Александров, В. Глушенко, Н. Черноголов олар-биле бажыңче үнген чоруткан. Дөрткү подъездиге хайгыылчылар санинструктор Калининге уткужа берген. Ол аңаа балыглаттырган дайынчылар хайгаарап турган болгаш ийиги подъездиде немептер барын чуртаачылардан билир турган. Гранаталар, автоматтар ажыглап тургаш, немептерни, бажындан үндүр албадыпкан. Немелде күш— бронебойжулар, пулемётчулар, миномётчулар четкилеп келген. «Павлов бажыңының» камгалалынга интернационалчы дайынчылар тулчуп турган: узбек К. Турсунов, таджик А. Турдыев, казах Т. Мурзаев, грузин Н. Мосияшвили болгаш ооң-даа өскелер.

«Советская Конституция», «Донбасс» деп пароходтар дайзынның соксаал чок аткан огунуң адаа-биле хоорайның камгалакчыларынга ок-чемзенти, аъш-чемни үзүктел чок сөөртүп эккеп турган...

Сталинград тулчуушкуну узун хуусаада болуп эрткен. Ол совет дайынчыларның алдарлыг тнилелгезинбиле доозулган.

ХОЛ ИЗИН БУТ ЧАНДЫР БАСПАС

Мергежилинге хандыкшылдыг, эрес-кежөө кижилерниң ат-алдары алгыш, чонунга хүндүткелдиг апаар. Ол талазы-биле маңаа амыдыралдан хөй эки чижекти бижип болур. Монгуш Черзи күш-ажылчы амыдыралының иштинде бот-тывынгыр, чогаадыкчы чоруу-биле алдаржаанарның бирөзү. Ооң ус-шевер чогаадыкчы ажылдары түгле Тывада эвес, бүгү чуртта, а харын-даа даштыкыда безин сурагжаан.

Оон ус-шеверин уруглары салгаан. Хол изин бут соора баспас дижири ышкаш, Монгуш адазының арга-мергежи-ажылынга кызымак, кежөө кижилер эвээш эвес. Оларның бирөззинге Өнер Черзиевна Монгушту адап болур. Ө. Монгуш адазының арга мергежилин, өттүнүп, шинчөдип алырын база орааддажып чораан. Тыва угулзаларны аптара, хааржактарга оюп тургаш каастаарын адазындан өөренип алган. Он бүгү оон алзында барып, дааранылга ажылдарының мастери болу бээринге салдар чедирген.

Авазы чок апарган соонда, дүнмалары оон азыралынга келген. Оларның кижизидилгезин, өөредилгезин хайгаарабышаан, идик-хевин даарап берип чораан. Оон ол хеп даараар черге түр курсту чедиишкинниг доозуп, он дөрт чыл иштинде мактадыг ажылдап келген. Шагаан-Арыгның амыдырал хандырылга комбинадынга 12 чыл ажылдаан. Ол бодунуң мергежилин улам байыдып, ажылдың шылгалдазын эки тудуп шыдаан. Ооң эр, херөөжен кижилерге даараан, бышкан хептери шынарлыг. Аныяктар оон үлегерин эдерип, дагдыныкчызының дуржулгазын өөренип келген. Шак мындыг үре-түңнелдиг ажылы дээш көдөө болгаш район Советтериниң депутадынга чаагыс эвес удаа соңгуткан.

Ө. Монгуш амыдыралының аайы-биле 1980 чылда Тожу районга келгеш, амыдырал хандырылга комбинадынга ажылдай берген. Чаа коллективке ол кирген хүнүнден бөөр ай, квартал планын доктаамал ажырып, мурнакчыларга дораан деннешкен. Ажыл-биле чергелештир дагдыныкчы хүлөөлгезин маңаа күзелдин-биле уламчылаан. Чижөө, Рая Ооржакты бедик мергежилдиг даараныкчы кылдыр өөреткен. Амгы үеде ол Хема Сатты дагдынып алган.

СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар сорулга коллектив мурнунда салдынган. Ынчангаш хоочун даараныкчы бодунуң үлүүн, билиин болдунар шаа-биле бараалгадырын хүлөөнген ажылдап турар. Эрткен чылда болгаш бо чылдың бирги чартыында ол планныг онаалдаларын бүрүн күүсеткен. Өнер Черзиевнаның үре-түңнелдиг ижин үнелеп көргеш, районнуң Хүндүлел самбызынга ийи удаа киирип турар.

Ажылынга, амыдыралынга төлептиг чоруу-биле чонунуң идегелин кыска үениң иштинде чаалап алган. Бо чылын ол Тоора-Хем көдөө Советиниң депутадынга, күүскөм кежигүнүнге соңгуткан. Комбинатта улусчу контроль бөлүүнүң даргазы болбушаан, ревизия комиссиязының составында база ажылдап турар. Ол бүдүрүлгениң ажылында четпестерни илередип, ону чайладыр, ажылдың шынарын экижидер, продукцияны үрей кылыр чоруктарны болдурбас дээш боттуг хемчеглерни алырынга идепкейлиг киржип турар.

Ол онаашкан ажылы-биле чергелештир амыдыралынга үлегерлиг иелерниң бирөзи. Өг-бүленiң уруглары — дөрт. Уругларының кижизидилгезинче, өөредилгезинче доктаамал сагыш салып чоруур.

А. ДОРЖУ.

Тожу район.

ХЕМНЕР КЕЖИР, ДАГЛАР АЖЫР

Совет улустуң революсчу, дайынчы күш-ажылчы алдарының черлери-биле походтарының тнилекчилериниң IX республика слёду Таңдының Бай-Хаакка болуп эрткен.

Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Эрзин, Тес-Хем, Өвүр, Каа-Хем, Бии-Хем, районнарның, Кызыл хоорайның болгаш оон-даа өске черлериниң оолдар,- кыстары күш-ажылчы чедиишкиннерин, ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштарының дугайын аңаа илеткөөр дээш чыылганнар.

Слёт Тывада төөгүлүг черлерниң бирөзи Кочетово суурга болган.

— Бистиң Тывада төөгүлүг черлер-ле хөй. Аңаа чижек кылдыр Бии-Хемни ап көрөлинер—дээш ВЛКСМ Бии-Хем райкомунуң ийиги секретары Сергей Комбу уламчылаан. — Ада-өгбелерниң эки чаңчылдарын эдерген төлептиг оолдар, кыстар Бии-Хемде хөй. Оларның чамдыызы бо хүннерде күш-ажылчы ээлчегде. Мал чемининг белеткелинде комсомолчу аныяктарның он ийи бригадалары ажылдап турар. ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган комсомолчу ажыл-ишти моон-даа соңгаар кошкаш кылбас бис.

Районнардан келген командаларның аразынга ужуражылгалар, спортчу маргылдаалар слёт программазын ёзугаар чоруп турган. Долгандыр чиңгир кызыл туктар киинкээн ногаан аланкка аныяктар чыскаалыры-биле майгыннардан маршпан үнүшкен. Хөгжүм үнүнүң хөглүү аажок.

Аныяктарның аразынга дайынның, күш-ажылдың, партияның хоочуннары база чоруп орган. Слёттүң кижизичилерин дээрге-ле, комсомолчу-аныяктар коллективтериниң аразында калбарган чарыштың тнилекчилери саанчылар, малчыннар, ажылчыннар, механизаторлар-дыр.

Отряд бүрүзү аңгы-аңгы хептерлиг. Чөөн-Хемчиктен, Өвүрден келгеннерниң спортчу хеви чараш, өңгүр. Бойдус чурумалы онзагай алаакка шупту чыскаалыкпан. Команда дыңналып, аргаже чаңгыланып тур. Таңды районнуң удуртукчу ажылчыннары, хоочуннардан Василий Узек, Комбий Ооржак, Алексей Адыгбай, Тас Монгуш, Одар Дыртый-оол индирде келген.

Кызыл тукту эрткен чылын болган слёттүң тнилекчилери киинкидин үндүрген. Слёттуң кижизичилеринге байыр чедирип, аныяктарның ажылыжин, оларның мурнакчы эгелээшкиннериниң дугайында комсомол Тыва обкомунуң бирги секретары О. Х. Хопуя чүве чугаалаан. СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары В. В. Дунаевский оолдар, кыстарга байыр чедиргеш, Таңдының аныяктарының күш-ажылчы чедиишкиннеринге, районнуң ажылчы чонунуң мурнунда салдынып турар сорулгаларга доктаагаан. Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну, тыва эки турачы А. С. Адыгбайның сактыышкыннары аныяктарның сонуургалын хаара тутkан.

ЧУРУКТАРДА: Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну Алексей Адыгбай слёттуң ажыдыышкынының үезинде чүве чугаалап тур; Комсомолдуң хоочуну Василий Узек Улуг-Хем райондан келген аныяктар-биле.

О. ОНДАРНЫҢ сөзү болган фотолары.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

ТОЛУКАДА ЭГЕЛЭЭН

МЕХИКО. (СЭТА). Толукада (Мексика) эр кижилерниң аразынга шыдыраа талазы-биле делегейге бирги чер дээш зоналар аразының маргылдаазы эгелээн.

Ол болза, ийиги ындыг маргылдаа болуп турар. Баштайгы ындыг маргылдаага — испан Канар ортулуктарында Лас-Пальмаска болган ужуражышкынга делегейниң чемпиону чораан совет шыдыраачы Василий Смыслов болгаш венгр гроссмейстер Золтан Рибли олар чедиишкинниг ойнаннар. Олар баштайгы ийи черни чедип алган, ынчангаш шыдыраа «овааддайы» дээш бирги черниң кордакчылары-биле демиселин үргүлчүлээр апааралар.

Толукада эгелээн маргылдаада база-ла 14 шыдыраачы киржип турар, оларның аразында дөрт совет гроссмейстер база бар. Олар дээрге, делегей чемпиону чораан Борис Спасский, а ол ышкаш Лев Полугаевский, Юрий Балашов болгаш Артур Юсупов-тур.

Бистиң шыдыраачыларывыстың удурлашкыларының аразында эң-не шырак дээн ойнакчылар — делегей чемпиону деп ат дээш маргылдааларга хөй катап киржип келген Лайош Портуш (Венгрия), оон чаңгыс чер чурттуу Андраш Адорьян, Ясер Сейраван (АЕШ) болгаш өскелер-даа бар.

Баштайгы салыышкынга үш чартык шак иштинде ойнаанының соонда Спасский биле Юсуповтуң оюну хайым боон доозулган. Бистиң арткан ойнакчыларывыстың ужуражышкыннары (Полугаевский Адорьян-биле, а Балашов — англи Джон Нанн-биле таварышкан) база-ла ындыг түңнел-биле доозулгулаан.

Баштайгы салыышкынга ужуражышкыннарның хөй кезии база-ла хайым болган. Чүгле Югославиядан барган Крунислав Хулак Бахар Куатлини (Ливан) тнилээн. Ынчалза-даа куба шыдыраачы Амадей Родригес-биле оюнун бодунуң талазынга таарымчалыг кылдыр ойнап чоруй, соңгаарлаткан Портиш, база-ла баштайгы санны чедип аптып болур аргалыг боон турар.

Бо маргылдааның түңнелинде ең эки ойнаан ийи шыдыраачылар делегейге бирги чер дээш ойнаар маргылдааларга киржир эргени алырлар.

Зоналар аразының үшкү шыдыраа маргылдаазы сентябрьда Москвага болур.

ҮЕ КЕЛГЕН

Шыдыраага Кызыл хоорайның «Спартак» ниителелиниң маргылдаазын көөрү-биле чеде бердим. Ооң киржикчилериниң аразында чаа кижилер, аныяк шыдыраачылар чок болганын элдепсиндим. Чалыы салгалдың иштинден эки белеткелдиг эки шыдыраачыларны естүрери күзелчиг. Школаларга, ортумак, дээди өөредилге черлеринге, бүдүрүлгелерге, албан организацияларга шыдыраа секцияларын, бөлүмнерни ажыдып, оолдар болгаш кыстарны шыдыраага өөредир үе келген.

Ю. ОНДАР.

«Сүт-Хөл» совхоз.

Таджик ССР-ниң «ВИА» «Парвин» ансамблиниң концерти август 15-те Күрүненiң хөгжүм-шии театрынга болур.

Ансамбльдиң удуртукчузу Бүгү-эвилел фестивалының лауреады, композитор Шодмон Плоди.

Концерт 17.00 болгаш 19.00 шактарда болур.

Билетти театрның кассазында садып турар.

агаар

Агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага бөгүн көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, диннирээр. Барыын угланышкынның хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 8—12, чамдык черлерге 1—6, хүндүс 23—28, чамдык черлерге 15—20 градус чылыыр.

Кызылга агаарның температуразы дүне 11—13, хүндүс 26—28 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

САДЫ ПАЛЫКЧЫЛАРГА

Бо чылдың август 13, 21 болгаш 30-ниң хүннеринде эртенгиниң 10 шактан эгелеп Кызылдың үлетпүр бараанналарының садыы школачыларга эргежок чугула бараан аймаан № 5 «Детский мир» магазинниң чанынга садар.

Келгеннерге школачы формаларны, идикти, трико кылыгларын, дааранын хептерни, бижиир, чуруур чүүлдерни садыглаар.

Анаа келиринерни чаладывыс.

ПТУ-ЛАР ЧАЛАП ТУР

Республиканың дараазында профессионал-техниктиг училищелерниге өөренип, мергежил чедип алырынче сес чыл болгаш ортумак школалар доозукчуларын, Совет Армиязының хүрээлениндэн халашканнарны республиканың Профтехөөредилге эргелели чалап турар:

1. КЫЗЫЛДЫҢ БОЛГАШ БАЛГАЗЫННЫҢ № 1, № 2 КӨДӘӘ ПРОФЕССИОНАЛ ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕЛЕРИ:

Слесарь-септекчиниң болгаш чолаачылар: калбак билиглиг тракторист-машинистер, мал фермаларының электри монтёрунуң ажылын күүседип билир механизаторлар.

2. АК-ДОВУРАКТЫҢ № 3 ОРТУМАК ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ:

Руда арыглаар дериг-херекселдериниң машинистери; слесарь-септекчилер; электри монтёрлары болгаш штукатурмалырлар.

3. КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ № 4 ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ:

Эптээр конструкцияларның дашчы-монтажчылары: штукатур-облицовщиктер: малярлар; электри каңнакчылары; суургалыг кран машинистери: слесарь-сантехниктер.

4. АК-ТҮРУГНҮҢ (Улуг-Хем районда) № 7 ХПТУ-зу:

Конструкциялар дашчызы, монтажчылар; штукатур-малярлар: бызанчы-чазаныкчылар; электри каңнакчылары.

5. ЧАДААНАНЫҢ № 6 ХПТУ-ЗУ:

Дашчылар; бызанчылар; штукатур-малярлар: электри каңнакчылары (бир чыл өөредилге черинге кирер эргелиг дипломну алыр. Профтехучилищелерге өөренген үеэн күш-ажыл стажынга кирер санаар. Өөредилгениң бүгү дургузунда сургууулларны аъш-чем, тускай хептер-биле, стипендия-биле хандырар болгаш хоорайдан дашкаар чурттугларны общежитие-биле хандырар.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлениндэн курлавырже халажып үнгенперни болгаш иштиг билигниң ортумак школаларын доосканы, оларга тургаш, тудуг талазыбиле күш-ажылчы өөредилге эртип, а ол ышкаш комбинаттарга болгаш өске-даа көдөө ажыл-агый бүдүрүлгелерниге практика эрттирген кижилерни училищелерге кыска хуусаалыг өөредилгеге хүлөөп алыр болгаш оларга өөредилге үезинде 1-ги разрядтыг ажылчының тарифтиг ажыл төлевири хемчөлдиг азы II разрядтыг тракторист-машинистиң шак барымдаалаан тарифтиг төлевири хемчөлдиг стипендияны бөөр (халас чемниң ажылдаар хептерниң болгаш стипендияның орнунга).

Училищелерде секциялар, бот-тывынгыр ураң чүүл болгаш техниктиг чогаадылга белгүмнери ажылдап турар. Чылдын-на сургууулдар Кара далайже, Москва хоорайже болгаш социалистиг күрүнелерже туризни аян-чорук кылын болур аргалыг. Училищелерде профтехөөредилге черлериниң сургууулдарының «Трудовые резервы» спорт нииттелелиниң республика чөвүделиниң ыры болгаш таңпы ансамбли ажылдап турар.

Училищелерге өөренирин күзөөнner директорнуң адынга шилин алган мергежилин айыткан билдиришкинин киирер. Билдиришкинге кожар чүүлдер:

1. Ортумак билиг дугайында аттестат азы сес чыл школазын доосканының херечилели:

2. Эмчи шынзылгазы (№ 286 маймак ёзугаар);

3. Чурттап турар черинден шынзылга:

4. Үш фото-чурук (3×4 см. хемчөлдиг):

5. Комсомол рай(хоор)комун азы бүдүрүлге черинден чоруткан бижин.

Документилерни шилип алган училищезинче үнелиг чагаа-биле почта дамчыштыр чорудуп болур.

Училищеге өөренири-биле чедип келген кижилер төрүттүнгенинiң дугайында хереченилелди азы учёттан үнгенин демдеглээн паспортту көргүзер.

Училищеге өөренир дээн аныяк кижилерви хереченилиндэ азы аттестадында айыттынган демдектерини ёзугаар киреринiң шылгалдалары чокка хүлөөп алыр. Мергежилди шилип алырының, училищеге капчаар өөренирiниң болгаш будүрүлге черинге ажылдаарының айтырыгларынга хамаарышкан беседа кылыр.

Өөредилге 1982 чылдың сентябрь 1-де эгелээр.

Аныяктарның ажылчын мергежил шилип алырынга дузалап, школалар доозукчуларын ПТУ-ларже организастап чорудары-биле будүрүлге черлериниң, комсомол комитеттериниң болгаш күш-ажыл органнарының путёвкаларын тыпсырынга идепкейлиг дузалажырын Профтехөөредилгениң Тыва республика эргелели школалар директорларындан, класс удуртукчуларындан, тудуглар болгаш совхозтар удуртукчуларындан, черчериниң совет болгаш комсомол организацияларындан дилеп турар.

Кызыл хоорайның № 11 профтехучилищезин хоорайның болгаш районнарның школаларын дооскан аныяк оолдарны болгаш кыстарны 1982-1983 өөредилге чылынга монтажчы, регулировщик, токарь, фрезеровщик мергежилдерге өөредири-биле хүлөөп алышкын кылырын чарлап турар.

Өөренир хуусаазы — 1 чыл. Өөредилге 1982 чылдың сентябрь 1-де эгелээр.

Сургууулдарга айда 80—85 рубль стипендияны бөөр болгаш чаагайжыды тутkан общежитие-биле хандырар.

Өөренирин күзөөнner дараазында документилерни киирер:

1. Ортумак билиг дугайында.
2. Чурттап турар черинден шынзылга.
3. Ажылдан азы өөренип турган черинден харакгеристика.
4. № 286 эмчи шынзылгазы.
5. 3×5 см. хемчөлдиг 6 фото-чурук.

УЧИЛИЩЕНИҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Магистральная кудумчуузунуң № 1 «б» бажың.

ДИРЕКЦИЯ.

телевидение

АВГУСТ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер программазы: «Бирги рангының командармы», «Меңээ дегбе», «№ 13 шүүргедекчи». 9.50 — Балеттиң аныяк артистериниң конперти. 10.20 — «Эриктер» Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги серия. 11.25—Телемедээлер. 11.30 — 15.15 — Чапсар. 15.15 —«Хоойлу билир сен бе?». 15.45 — К. Стеценко (скрипка) ойнаар. 16.15—«Чаш назыдан укталган». В. Крапивин. 16.55 — Мультфильм. 17.05 — 17.20 — Чапсар. 17.20 — «Кадыда — пайырадлыг өгбүле» 17.45— «Шыдыраа школазы». 18.15— Москва болгаш москвачылар. 18.45 —Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00— Телемедээлер. 19.15— «Азия төвү». Информацияпублицистиг программа. 19.45 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.50 — «Үш хүн боданып алыр». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 1-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35— «Үш хүн боданып алыр» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 2-ги серия. 22.40 — «Кежээки конперт». Ленинградтан дамчыдылга. 23.00—Бөгүн делегейде. 23.15—01.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) — ЦСКА. Тбилисиден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — «Ортулукту бодунга ап шыдавас сен». Уран-чечен телефильм. 13.05— Англи дыл. 13.35— «Алдын шинжиш». Музыкалыг тоол. 14.05 — Орус чугаа. 14.35— «Карпаттар кыырында чаңгыланган ыры». 15.05 — «Кызыл ном» чүнүң дугайын чугаалаанын?». 15.35 — Документалдыг телефильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.25— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.25—«Сылдысчыгаш» Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.00— Л. Минкус. «Пахита» балеттен Дивертисмент. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.50 — «Ажыы —миллиардтар». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Фиктиң солуун ужуралдары». Мультфильм. 20.15 — «Арыг иштинде агропехтер». Документалдыг фильм. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—23.20 —Останкинонуң концерт студиязынга ССРЭ-ниң улустуң артизи Г. Товстоногов-биле ужуражылга.

КИНО

АВГУСТ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шүүрган» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кино чыындызы 9.30, «Истелгеден илерээн» 11.00, 13.00, 15.00, «Дангырактар болгаш аазаанныңнар» 17.10, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ол мындыг музыка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бот чорда оглу» 17.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Ыржым алгызы» 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу бажың № 8. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ле амыдырал болгаш совет тургузуг киллистеринин 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культура киллизинин 2-23-54, көдөө ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлетпүр киллизинин 2-31-75, чагаа киллизинин 2-41-27, информация киллизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45, солуу келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыт № 1865.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажың № 1).

ТС—01228

Бүгү чурттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 189 (11987) | 1982 чылдың август 14, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

БӨГҮН

МАЛ ЧЕМНЕРИ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ РЕСПУБЛИКА СУББОТНИГИ ЭГЕЛЭЭР.

МАЛ ЧЕМИ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ТЕМПИЗИН УЛАМ БЕДИДЕР

БИИ-ХЕМ: ИДЕПКЕЙ-БИЛЕ

СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профобластар болгаш ВЛКСМ обкому августуң 14-15 хүннеринде ниитиниң малынга чемнер белеткээриниң талазы-биле бүгү республиканың субботнигин кылдыр чарлаан. Ынчангаш коммунистерни, комсомолчуларны, ажылчыннарны, албан-хаакчыларны, районнуң ажылчы чонун аңаа калбаа-биле киришкилеп, СЭКП райкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи В. Л. Евсеевтен бистиң корреспондентивис Т. П. Хертек дилээн. Ону моон адаанда парладывыс.

Районнуң бүдүрүлгелеринде, совхозтарында, албан организацияларда партия организациялары СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профобластар болгаш ВЛКСМ обкому августуң 14-15 хүннерин ниитиниң малынга чемнер белеткээриниң талазы-биле бүгү республиканың субботнигин кылдыр чарлаанын ажылчыннарга, албан-хаакчыларга, ажылчы чонга калбаа-биле таныштырган. Олар бо чугула хемчегни түүлдүгүнүң деткип, орта эң-не идепкейлиг киржир күзелин илереткеннер.

Бүдүрүлгелер, совхозтар, организациялар бүрүзүнде субботник эрттирер штабтарны тургускан, олар аңаа чеже кижи киржирин, каяа ажылдаарын баш бурунгаар тодараткан.

Субботникке белеткелди «Өөк» совхозтуң парткому багай эвес чоруткан. Ында мал чемнериниң белеткели шалыпкын чоруп турар. Августуң 11-ниң медээзин ёзугаар алырга ажыл-агый 2150 тонна сигеннии сараяттаап, планың 37 хуу күүседткен. Оон ашгыда 2050 тонна сенажты салган, 55 тонна витаминниг сигеннии, 137 тонна витаминниг сигеннии долганың белеткээн. Сенаж салыр планың 600 тонна ажыр күүседткен. Совхозтуң сиген белеткээр бригадаларында 264 кижи доктаамал ажылдап турар. Бөгүн, субботник хүнүнде 400 ажыг кижи мал чемнери белеткээринче үнүптер. Оларның ажылдаар черлерин тодараткан, дериг-херекселдери четчир.

Районнуң совхозтарындан ниитизи-биле бир муң ийи чүс хире кижи мал чемнери белеткээр субботникке киржир.

Туран хоорайның бүдүрүлгелериниң ажылчыннары, организацияларының албан-хаакчылары көдээнин ажылчыларының көдээнин ажылчыларының шефтерге киржир. Боттарының күш-ажылчы үлүүн киирерлер.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Тожу районнуң «Май 1» совхозу, албан черлери, бүгү күш-ажылчы коллективтери мал чеминиң белеткели кидин түлүктеп турар. Район эрткен айда 754 тонна сигеннии, 263 тонна силосту белеткээн.

Чамдык черлер мал чеми белеткээр планың күүседиппкен. Чижээ, Ий көдээ Совети 10 тонна сиген белеткээр планныг, херек кырында 13 тонна сигеннии белеткээн. Совхозтуң түлүг бригадазы 33 тонна сигеннии белеткеп, планнан ажыр 13 тонна сигеннии кезип сараяттаан. Планың ажыр күүседткеш, олар ажылың уламчылавышаан. Ол ышкаш совхозтуң конторз коллективиниң бригадазың Суван Шагдыр эки организастап турар. Бо коллектив хол кадыры-биле 57 тонна сигеннии белеткээн.

Эрткен он хонукта социалистиг чарышка совхозтуң Калзаң Монгушка удурткан сиген бригадазы тиилээн. Мал чеминиң белеткели түлүктевишаан.

Д. АЙЫР-САНАА.

АЛТАЙДА АЖААЛДА ЭГЕЛЭЭН

БАРНАУЛ. (СЭТА-ның корр. В. Павлов). Алтайның механизаторлары «Өстүрген бүгү түүлдерни камгалап алыылынар!» деп кыйгырыгбиле тараа ажаалдазыынче массалыы-биле кирген. Крайның тараа хүлээп алыр черлеринче тараа ол хүн кээп эгелээн.

Чер ажылдыглар ажаалда техниказын идегелдиг септээн, оларны 1500 ажыг ажаалдатранспорт комплекстериниг мөөңнээн. Олар шуптузу техниктиг хандырылганың кезектери-биле хандыртынган. Артык кезектернин солчулга фондузу тургустуунган, диспетчер албаны ажыллап турар. Хөйхөй комплекстер вахта аргазын ажыглаап ийи ээлчеглиг ажылдап турар.

Тараа хүлээп алыкчылары ажаалдага эки белеткенген. Дужуттуг чогуур үезинде болгаш саалал чок хүлээп база долузу-биле калгаалап алырынга тараа кургадыр чаа күчүлерни ажыглалга киирген, автопоездилерни болгаш К-700 тракторларны, дужурер херекселдерни демир-оруқ станцыларында, элеваторларда тургускулаан. «Шап-шан-элеватор» комплекстиң бүгү дургузунга тарааның шынарының хыналлазын тургускан.

Алтайда тараа ажаалдазы нарын байдалдарлыг. Кандлаашкының чай тарааи культураларның өзүмүнге салдарлыг болган: үнгени чангыс аай эвес, чер чывыт- аралашкак. Ынчангаш ажаалдаңы механизаторлар чер-черниң байдалынга хамаарыштыр чорудар: ангылап ажаарын, порт кестирерин база ажыглаар. Дужудуп ажаап каапкан шөлдерже чер андарар агрегаттар дораан үнүп турар.

КУБАНЬ: 2 МИЛЛИОН 500 МУҢ ТОННА ТАРАА!

КРАСНОДАР. СЭТА-ның корр. В. Калишевский. Кубаньның тараажылары ол хүнге чедир күрүне шыгжамырларынче 2 миллион 500 муң тонна тергиин эки шынарлыг тарааны урган. Элеваторларже болгаш тараа хүлээп алыр пунктуларже күзүн чашкан эң чаагай кызыл-тасты бүдүп чартык миллион тоннаны үндүр сөөртken.

Аъш-чем программазының боттанышкынынга улуг үлүүн киирер дээш Кубаньның чер ажылдыглары тараа ажаалдазының темпизин улам шанкынчыткан. Адыгейниң чер ажылдыглары күрүнеге 150 муң ажыг тонна тарааны сатkан. Крайның он районнарының ажыл-агыйлары 100 муң ажыг тонна арбайны болгаш кызыл-тасты шыгжамырларже кирген.

Электроннуг саналга машиналарының дузазы-биле тургускан график-маршруттар автотранспортту ажыктыг болгаш бүдүрүкчүлүг ажыглаарынга дузалап турар. Крайның диспетчер албанынче кайы-бир колхозта азы совхозта тарааның хөй чыглы бергенин телефон дамчыштыр медээлээри билек 1—2 минута болганда санакчы машина ону үндүр сөөртүрүнүн эң камналгалыг болгаш шын оруун айтыптар. Автоажыл-агыйже телефон дамчыштыр айтышкын чедер — транспорт айтыкан черже чоруптар. Хөй чүүк сөөртүр автопоездилерде радиотелефонларны тургускан. Ол чорук транспорт конвейерин шалыпкын башкарар арганы берип турар.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК: МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИР ДЭЭШ

Чөөн-Хемчик районга ол субботникти канчаар эрттирер деп планнап турарын чугаалап бээрин СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары Иван Максимович Сувандиден бистиң корреспондентивис дилээн.

—Иван Максимович, бир-ле дугаарында, районга бо хүнперде мал чеминиң белеткелиниң ниити байдалын чугаалап берип көрүңерем.

—Район бо чылын мал чеминге 26350 тонна сиген белеткээр планныг. Сиген кезилдезинде ниитизи-биле 3292 кижи ажылдап турар, олардың иштинден 1693 кижи хол кадыры-биле сиген кезип турар. Август 11-ге чедир 7908 тонна сиген белеткеттинген. Ол планның чүгле 30 хуузу болуп турар. Ол ышкаш сенаж салырының планың район 32 сиген долганы белеткээриниң планы 33 хуу кылдыр күүсеттинген. Бо саптуң мал чеминиң белеткелиң районнуң ам-даа кошкак темп-биле чорудуп турарын керечилеп турар. Ынчангаш районнуң ажыл-ишчилери мал чеминиң белеткелиниң темпизин улам дүргедедип тургаш, мурнакчы районнарның деңнелинге чедип, шалыпчы ажылдарының аргаларын ап турар. «Алдан-Маадыр», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг дээш ышкаш мал чеминиң белеткелин шалыпкын чорудуп турар совхозтар сиген кезилдезин 46-42 хуу чедире берген, сенаж салырын ол совхозтар база эки чорудуп турар, а «Искра» совхоз сенаж салырының планын күүседиккен.

—Август 14-15 хүннеринде мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле субботник эрттирериниге район кайы хире белеткенгенил?

— Субботник эрттирериниң 7 кижи составтыг район штабы тургустунган, совхозтарда база ыдыг штабтар бар. Ол штабтар субботникке белеткел ажылдарын чоруткан, кижи күжүн болгаш техниканы хуваарын организастаан. Районнуң чонун шуптузун субботникке киришкилеринин бүгү аргаларын ажыглап, чон мурнуңга баш удур тайылбыр ажылын чоруткан. Ынчангаш мал чемнериниң белеткелиниң субботнигин хөй кижи киржикчилиг, эки организастыг кыдыр эрттирериниң аргазы бар.

Хөй кижини, эң ылакгыя хоорайның чурттакчыларын, сигенни хол-биле кезеринче хаара тулар бис. Оон ынай сараяттар тургузар болгаш сенаж салырынче база эвилелдээри көрдүнген. «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы», «Тыва» совхозтарга хоорай организацияларындан чүс-чүс кижилер субботник хүнеринде идепкейлиг ажылдаар.

КҮҮСЕДИРЛЕР

«Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузары —кижи бүрүзүнүң херээ» деп лозуңнуң адаа-биле мал чеминиң белеткелинге Балгазын суурнуң чурттакчылары, «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери ажылдап турар. Мал чеминиң белеткелинче чаңгыс кижи дег СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобластар болгаш ВЛКСМ обкомунуң августуң 14—15 хүннеринде ниитиниң малынга чемнер белеткээриниң талазы-биле бүгү республика субботнигинче киржири-биле сиген шөлдеринче, бугалар үннарынче, ховуларже бөгүн үнүптер.

Ылаңгыя совхозтуң контора ажылдакчылары эң организастыг ажылдап, эртенги шактарда-ла элээн хөй черниң сигенни кезип, үлегерлиг ажылдап турардар. Мооң мурнундала хүннерде мал чеми белеткелинге идепкейлиг киржип келген болгаш олар бөгүн база шалыпчы ёзу-биле сиген кезип ажылдаар. Бир деминг сигенчилериниң кижи бүрүзүниң кадырлары чидиг, шөлге хереглээр өске-даа дериг-херекселдери бар. Бо хүннерге чедир контора ажылдакчылары ниитизи-биле 105,5 тонна сигенни белеткээн. Субботниктиң ийи хүнеринiң дургузунда улам шалыпчы ажылдап, аңаа немей мал чемни көвүдедир белеткеп алырын олар шиитирлээннер.

Нефтебаза, № 2 көдээ профтехучилище, № 4 КМК болгаш Балгазын суурнуң өскедаа коллективтери совхозка сиген белеткээр планың субботниктиң башгайы хүнүнде күүседиптерлер. Мал чеминиң белеткели уламчылавышаан.

С. ХЕРТЕК.

ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

«Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери субботникке төлептиг киржир дээш бир деминг ажылдаар сорулганы боттарының мурнунга салган.

Бо хүннерде Кур-чер суурнуң албан организацияларының ажыл-ишчилери мал чеми белеткээринде идепкейлиг киржип турар. Ажыл-агыйның удуртукчулары каяа, кайы кижи ажылдаарын хувааган, шефтилерниң ажылдарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Субботникте совхозтан болгаш пайчылал Кызылдан ийи муң хире кижи ажылдаар.

Совхозта автопарктың ажылдакчылары, көдээ Совет, контора болгаш өске-даа коллективтер ол ийи хүнде 10-дан 20 тонна чедир сиген белеткээр даалганы алган. Ынчангаш ажыл-иш ында хайнымышкынныг, даалганың күүседтинге бээринге чигзинниг турбас.

К. ТУЛУШ.

УЛУГ ДУЗА

Эрткен чылга деңнээрге бо чылын агаар-бойдустуң байдалы эки, чаъстыг болганындан сигеннии-даа, тараан үнүштерниң-даа үнгени ниитизи-биле чеже багай эвес. Ынчангаш мал чеминиң белеткели дээш шалыпчы айны чарлаан. Бо шалыпчы кампанияда пионерлер, школачылардан эгелээш пенсионерлерге чедир бүгү улус хаара туттунган. Оон ынай хоорай, суурларның албан организация черлериниң коллективтери мал чеми белеткээриниң талазы-биле тус-тус совхозтарда быжыглаттынган болгаш улуг дузаны чедирип турарлар.

Барыын-Хемчик районуң девискээринде сиген-ширбиилдиң үнгени багай эвес. Ону өй-шаанда чидириг чок кезип, ажаап алыр дээш түгле совхозтарның ажылчыннары эвес, Кызыл-Мажалыктың 31 албан организация черлериниң 205 ажылдакчылары совхозтарга 250 тонна сиген кезип белеткээр онаалдалыг тургаш, ам бо хүннерге чедир 113 тонна сигеннии белеткеп бергеннер.

Ол организацияларның иштинден эът комбинадының коллективи 20 тонна, райкүүскомуның көдээ ажыл-агый эргелелиниң коллективи 12 тонна сигеннии кезип белеткээш мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Оон ынай Кызыл-Мажалыкта № 1 механизастаттынган будурулге колонназының болгаш суггарылга системазының эргелелиниң коллективтери база-ла сиген ажаалдазының талазы-биле совхозтарга улуг дузаны чедирип турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

БҮЛЕ-ДЕМНИГ

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар талазыбиле чарлаттынган шалыпчы айда СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүледиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң республика субботнигин эрттирер дугайында доктаалды хүлээп алганы «Совет Тыва» совхозтуң ажылчы чонунга күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүң хайныктырган. Ук совхозтуң ишчилери бо ийи хүнде 132 тонна сигеннии белеткээрин, 360 тонна силосту салырын болгаш өске-даа мал кыштаглаашкынынга чугула ажылдарны кылырын хүлээнгеннер. Совхозтуң директору Сергей Седен-оол удурткан субботник штавының ажыл хуваалдазын ёзугаар адырга, мал чеминиң бо коллективниг белеткелине совхозтан 303 кижи үнер. Кызыл хоорайдан 500 кижи келир.

Субботникке белеткел ында шыңгыы болду. Шынап-ла, ол хире хөй кижини ашкарарчемгерер туржук ажылдаар черлеринге чедирери безин оюнчук эвес-ле болгай. Ынчангаш чамдык звеноларны субботник хүннеринiң бүдүүзүнде-ле хуваатынган черлеринге чедирип каапкан, олар ажылдап эгелей берген болду.

— Бис субботник киржикчилеринге чүс хире кадыырны база ол хире айыырны берип шыдаар бис. А улус хөй, шефчилер база бар. Ынчангаш суурну бүгү кудумчулар болгаш агитквартиралар аайы-биле үлежип алгаш, бажың бүрүзүнге кирип, ажылга ажыглаттына бээр хереселдин дөгерезин ап алырын чагып, чугаалаан бис. Чепсекхерексел чедишпейн баар таварылгада, арткан улуска кылдыртыр өске ажылдарны база тыпкан бис—деп, совхозтуң директору Сергей Дөңгүрович бурунгу хүн чугаалады.

Мал чеминиң белеткелинде чамдык звеноларның бөлгаш бригадаларның канчаар ажылдап, субботникке канчаар белеткенип турарын база көрдүвүс. Каяа-даа кээрге, хамык улус бо хүннерде кылыр ажылын, оон хемчээлин шагда билир, харын, чүдүрүп чорудар транспорттту ылавылап айтырган турар болду. Совхозту транспорт-биле хандырар хүлээлгелиг ийи дугаар автотранспорт бүдүрүлгезиниң начальныги Чамзың Кий-оол бо хүннерде машина бээринден ойталаан болгаш «дыштанылга хүннери эрткен соонда көргей бис аан» дээн болду. А совхозтуң кыштагларда чедиртинмээн сиген эвээш эвес, сенаж сөөртүр машиналар безин чедишпейн турар. Оон кадында кукуруза кезери болгаш ону силостаары база эгелээн. Бо бүгүнү санаваска безин чүгле субботникте 500 тонна мал чеми белеткеттинер. А транспорт чок.

Совхозтуң Баян-Колда Дармажаа Дамдың удурткан огород бригадазының кежигүннери картофельдин бок үнүжүн чулган, бөлүп хөпээннээн турлар. Башкы Дамбыра Көктүң удурткан өөренikчилер звенозу биле аныяк кыс Саңчат Чүдээнаа удурткан улуг улустуң звенозу чарышкаш, бок үнүш аштаарын пятницада дооскан. А ам субботникче кириптер. Ук бригада ынчан он тонна силос массазын кезер болгаш машиналарга чүдүрүп чорудар.

— Бистиң сиген кезер черивис бо-дур. Ажылдаар улузувус эвээш, а субботниктe даалгавыс беш тонна. Ынчалза-даа черле шыдаар бис — деп, көдээ Совет күүскомунун даргазы Валерий Кара-оол бүзуретти. Буганын ийи талазында сигенниң бедии ортумаабиле дискек караа чедип турар.

Баян-Колга пенсионерлер база сиген кезер болду. Он ажыг кижи аңаа ийи тонна сигенни белеткээр. Контора ажылдакчылары Кара-Сугга, херээженнер чөвүлели Каа-Хем кыдыынга инек кадарчылары база аңаа—хамык чер шупту хуваатынган. Совхозтуң ВЛКСМ комитеди безин Баян-Колдан беш тонна мал чеми белеткээр. Ооржак Быстай-оол удурткан автопарктың. Александр Дакпа удурткан Чинге-Даг бригадазының ажылчыннары Чеди-Пашка болгаш Чедер-Аксыга 20-20 тонна сигенни белеткээр. Бо хүннерде эң-не хөй мал чемин кукуруза силостаар бригада белеткээр. Олар ийи хүн дургузунда 300 тонна силосту салыр. Олар субботник бүдүүзүнде бир хүн 120 тонналы салган.

«Совет Тыва» совхозтуң ажылчы чону бөгүн субботникче үнүптериниң мурнунда митингиге чыглып келир. Олар оон соонда «Шупту—субботникче!» деп лозуңнуң адаабиле деминг ажылдап киришпитер. Оларның көл сорулгазы—бо хүннерде совхозтуң мал чеми белеткээр планының 70 хуузун күүседип алыры.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: Баян-Колда Даржаа Дамдың удурткан огород бригадазының кежигүннериниң картофельдин бок үнүжүн чулуп, бөлүп, хөпээннээш, мал чеми кыядыр чүдүрүп чорудуп турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БИБЛИОТЕКА

МАЛГА БЫЖЫГ ЧЕМ БААЗАЗЫН ТУРГУЗАР ДЭЭШ

Ниитиниң малынга чемниң четчир курлавырын тургузарынга үлүүн киирери — кижи бүрүзүнүң хүлээлгези,

Аъш-чем программазын боттандырарынга салыышкыны

ПЛАН-ДААЛГА КҮҮСЕТТИНЕР

Республиканың өске бүгү черлеринде ышкаш, амгы үеде бистиң совхозтуң сиген шөлдеринде хайныышкынныг ажыл түлүктеп турар. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң мал ажылынын ажыктыын бедидери ниитинин малынга четчир санныг чем баазаны белеткээри-биле тудуш холбаалыг деп айтыышкынарын ажыл-агыйнын коммунистери болгаш бүгү ажыл-ишчилери бедик харыысалга-биле билип турар.

Кылдынган саналгалар-биле алырга, совхоз бо чылын 3400 тонна сигенни, 5130 тонна силосту, 900 тонна сенажты, 300 тонна будук-бүрүну белеткээр ужурлуг. Совхозтуң коммунистери база ажыл-ишчилери республикага чарлаттынган шалыпчы айга идепкейлиг киришпишаан, августуң баштайгы хүннеринге чедир 1300 тонна сигенни, 500 тонна сенажты, 400 тонна будук-бүрүну белеткээн.

Партком болгаш бригада парторганизациялары бүгү күштү бо чугула ажыл-херекче моонизээ болгаш сиген белеткекчилериниң ортузунга чорудары-биле бай удур кылган организакчы болгаш политмассалыг ажылдың планнарының күүседелзин доктаамал контролдээ алган. Совхозтуң директиязы болгаш партком тус-тус салбырларга, бригадаларга база звеноларга 7, 10 хонуктарда чеже хире мал чеми белеткээринин план-даалгаларын берип, социалистиг чарыштың түңнелин ону барымдаалап үндүрүп турар. Маңаа чүгле кылдынган ажылдың хемчээлинче эвес, оон шынарынче кол кичээнгейни салган. Белеткеттинген мал чемнериниң шынарын болгаш хемчээлин түскай комиссия сайгарып көрүп, хүлээп ап турар.

Сөөлгү он хонуктуң түңнелинде мал чеми белеткээр талазы-биле чарышка салбырлардан Бора-Тайга салбыры (эргелекчизи коммунист М. Монгуш) бирги черни алгаш, совхоз директиязының, партбюроның болгаш ажылчын комитединиң шилчиир кызыл тугу болгаш акша-биле шаңнаткан. Өске салбырларда мал чеми белеткеп турар О. Серенин, С. Уйнуушканың, Ө. Очур-оолдуң өг-бүле звеноларының 9-10 хонуктар дургузунда 8-тен 10 тонна чедир сигенни белеткээн, чарыштың тиилекчилери болуп, 20-ден 40 рубль чедир шаннарды алганнар.

Оон аңгыда трактор-хову бригадазы, Оргу-Шөлде, Чечектигде, Чодураада сигенчи бригадалар, а ол ышкаш М. Адар-оолдуң, Х. Кошкар-оолдуң, М. Макий-оолдуң, О. Дагбыштың сиген белеткээр хойжудар звеноларының ол-ла үеде эки ажылдан база-ла чарыштың мурнуку олдуруунга киргеннер.

Бистиң совхозка район организациялыңдан Чадананың Сельхозтехника каттыжышкынының, райкүүскомунуң санхоо, культура килдистериниң, күрстрахованиениң коллективтери мал чеми белеткежиг берип, ачы-дузазын көргүзүп келген. Ол коллективтер амгы үеде Ийи-Дыгга, Алаш-Аксыда сигенни кезип, белеткеп турар.

Июль төнчүзүнде база август эгезинде суггур чаашкыннар мал чеми белеткээринин темпизин бедидеринге шаптыктадын. Ынчалзажок совхозтуң директиязы болгаш партком, кодээ Советтин күүскому база профвидел, комсомол комитеттери темпини оожумнатпас, ажылга бедик организастыт чорукту кошкатпас дээш бүгү хемчегларни алган. Ылангыя бо чугула кампанияга ажылды совхоз директорунуң мал чеми белеткээр талазы-биле оралакчызы Ооржак Куланың, салбырлар эргелекчилери коммунистер Ооржак Чүчүнүң, Монгуш Макий-оолдуң, Ховалыг Норбунуң билдилиг, организакчы ажылын демдеглээр апаар.

Чоокта СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлели, профобл'төвүлел болгаш ВЛКСМ обкому августуң 14-15 хүннерин ниитиниң малынга чемнер белеткээр талазы-биле бүгү республиканың субботниги кылдыр чарлаан болгай. Ол үеде кылыр ажылдың хемчээлин, аңаа чеже кижи киржирин, ону эрттиреринин тускай штаны тодаратkан. Амгы үеде бистиң совхозта бо чугула кампанияда 530 кижи хаара туттунган, оларның аразында ажылчыннардан аңгыда, башкылар, өөренүкчилер, студентилер, пенсионерлер болгаш өг-бүле эелери бар. Ынчаарга субботник хүнүнде оларга немей суурларда агитквартираларның чурттакчыларын бүрүн хаара тудары көрдүнген.

Парткомнуң сөөлгү болган хуралынга мал чеминиң белеткелинин байдалын бүгү талаллыг сайгарып көргеш, эки чүүлдерни болур-чогууру-биле үнелеп демдеглээн. Оон-биле кады ында ажыл-ишчилерниң аъш-чеминиң база культура талазыбиле негелде-хереглелдерин хандырар хемчеглерни улам күштедиреринин эргежок чугулазынче кичээнгейни уландырган. Ниитиниң малынга чемнер белеткээр план-даалгаларны доддур болгаш ажыр күүседир дээш бистиң совхозтуң коммунистери, комсомолчулары болгаш бүгү ажыл-ишчилери ам-даа ийи дакпыр кужениишкин-биле ажылдаарлар.

Д.-Б. ОНДАР,
«Алдан-Маадыр» совхозта партком секретары.

ҮНҮПТЕРИНГЕ БЕЛЕН

Ниитиниң малынга чем белеткээр ажыл бо чылын Таңды районда мурнуку чылдарга четпес. Ында сиген, августуң тостуң медээзин ёзугаар алыр-га, 9870 гектар кестинген. Оон 3877 тонна сиген алдынган. А план — 21720 тонна.

Районда ССРЭ-нин 50 чылы аттыг совхоз социалистиг чарыштың бирги черинде келген. Ук совхоз сиген кезер планын 38,2 хуу чедире берген. «Коммунизминиң херели» совхоз планын 26,4 хуу күүсеткен. Өске ажыл-агыйлар планын 46,3 хуу чедире берген. Луржулга станциязын санаваска, байдал арай таарыы. Ылангыя «Революцияның чалбыыжы» 4870 тонна сигеннин чүгле чангыс үүс тонназын белеткеп четтиккен. Бо чорук ажыл-агый удуртукчуларын дүвүредир ужурлуг.

«Революцияның чалбыыжы» совхоз сейаж салырын элээн шулуудады берген. Ол совхоз планын 70 хуу күүсеткен. Ынчалзажок өске ажыл-агыйларда бо ажыл оожум. Оон уламындан ниити район сенаж салыр планын 74,9 хуу күүсеткен.

Районда силосту чангыс «Россия» совхоз салган. Оон салган силозу ам бир мун тонна ажа берген.

Витаминниг сиген дагланын район 1550 тоннаны будүрер, бо хүннерде оон 69 хуузу белен. «Революцияның чалбыыжы», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар планнарын ажыр күүседип алганнар. Бо ажылга Тока аттыг совхоз планын 18 хуу күүсеткеш, хожудап турар.

Районнуң ажыл-ишчилери мал чеминиң белеткелинин шалыпчы айынга кириштинаан, планның 70 хуузундан эвээш эвес кезиин август 25-ке чедир белеткеп алырын шиитпирлээн. Оон уламындан ам болур субботникке эң активчи киржир сорулганы салган. Эрткен хонуктарда ажыл-агый удуртукчуларын болгаш будүрүлге, албан организацияларының төлээлекчилерин хуралдаткаш, оларга субботникте кылыр онаалдаларны берген. Бүгү организациялар мал чеми белеткээр планын субботник хүннеринде бүрүн күүседир хүлээлгени алган.

Бо чылын мал чеми белеткээр планын райпо, райОНО болгаш өске-даа элээн кап коллектив күүсединкен. Од организацияларның удуртукчулары коллектив кежигүннерин ук ажылче массалыы-биле эвилелдеп шыдаан. Оон ында Петр Москаленко удурткан Балгазының ыяш ажыл-агыйы, ол-ла суурда Юрий Байыр удурткан орук-септелге участоктары мал чемниң белеткелинге активчи киржип турар.

Субботник хүннеринде кылыр ажылдар шупту хувааттынган. Малчыннар, школачылар, пенсионерлер — шупту субботникче демниг үнүптер.

К. ЧООДУ.

СИГЕНЧИЛЕР ТУРЛААНДА

Августуң каан, аяс хүнү. Дээрниң хиндиинде хир безин чок деп чугаалап болур. Ындыг хүннер сиген белеткээринге дыка-ла таарымчалыг.

Дүүш эртип чорда, «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының төвүнге чедип келдивис. Суурнуң үстүү бажында ийи каът школа, кодан хой аразынга теве турган дег, ылгалып көстүп тур. Кудумчуларда ынай-бээр кылаштакан кижилер-даа чок. Улуг, бичe чурттакчылар мал чеминиң белеткелинин бачым ижинде хаара туттунганы илдең. Ол дугайы салбырның конторазынга келиривиске бадыткаттынды.

Сесерлигнин сигенчилери Баян-Кол шынаазында сиген белеткеп турар бооргa, оруувустуң ынаар уламчылаптывыс. Чаагай үнген оът-сиген оруктуң ол-бо талаларынче чаптылып чоруй барган. Ону үезинде ажаап алыр болза ниитиниң малын келир кыштан хурменди ажырарының магадылалын тургузуп болур.

«Саян» совхозтуң Сесерлиг салбыры план ёзугаар 693 тонна эки шынарлыг сигенни курлавырлап алыр хүлээлгелиг. Ам бо хүннерде 330 тонна чайгаар үнген сигенни белеткеп алган. Оон 75 тонназын малчыннарның кышкы турлагларында сөөртүп чедирген. Мал чеминиң белеткелинде механизастаттынган бригада, малчыннар, суурнуң агиткварталдарының чурттакчылары, школачылар, Кызылдың чамдык албан организация черлериниң коллективтери хаара туттунуп, демниг ажылдап турарын салбыр эргелекчизи Маңган-оол Салчакович Долзат тайылбырлады.

Репортаж

Хойжуларның сигенчи бригадазын Доржу Бадарчы башган турар. Хол кадыырлары-биле онгуа-чиңгил черлер, талдар аразындан сиген кезип турар малчыннар 20 тонна сигенни белеткеп алган. Суурнуң агиткварталдарының чурттакчылары 10 тонна мал чемни белеткээш, ол ажылын амгы үеде уламчылавышаан.

Механизастаттынган алды дугаар бригаданың төвүнге келиривиске, машина-техниканың сүрлүг даалт-шимээни бисти уткуп алды.

Калбак делгем шыктың бир ужунда кестинген сигенни тырый боодалдаан ийи пресс-подборщик аразында чарышкан дег, ажылдаан турлар. Тырын мага-боттуг ийи эр дербедчиннеи тырыттынган боодалдарны чыскаай салып, чай чок-ла турлар. Оларның чанында сараат салыкчыларының ажылы база-ла шалып чоруп турар. Сараат салыр машинаның демир аспактары улуг хөпээнин салырга-ла, сараатган сиген каракка көзүдүр бедий бээр. Бригаданы Аңнаар-оол Чимит-Доржу удуртуп турар.

Чайгаар үнген сигенни белүп, сараатган турар сигенчилерниң ажыл-ижи-биле кактыда бол танышжар аргалыг болдувус. Школачылар аът-биле сиген болдурүп улуг дузаны чедирип турар.

Чайгы хүн чүгүрүүнче киргеп. Ынчалза-даа сигенчи бригаданың ажылының темпизи кежээки серии-биле капсырлаштыр улам дургелээн. Сигенчи бригаданың төвүнге хайныышкынныг ажыл-иш орай кежээге чедир диңмиттелир.

О. МИНИЙ-ООЛ.

ХАЙЫРАКАНЧЫЛАРНЫҢ КҮЖЕНИИШКИНИ

Хайыракан кодээ Советтиң мал чеминиң белеткелинче суурнуң бүгү чурттакчыларының күжүн хаара тутkан. Кодээ Советтиң коллективи бо хүннерде 15 тонна, суурнуң агитквартaлдары 64 тонна сигенни белеткээн. Агитквартaлдардан В. Ооржактың удуртканы квартал хой сигенни белеткеп, чарышка тиилекчи болган.

Суурда 5 өг-бүле звеноzу мал чеминиң белеткелинче кирген, олар 26 тонна сигенни белеткээр планныг. Д. Ондарның өг-бүле звеноzу 10 тоннаны белеткеп, эки ажылы-биле мактаткан. Малчынарны сиген белеткелинче калбак-биле киришкиргеп. Хойжулардан С. Сат 15 тонна сигенни белеткеп алган.

Дөргүн сүт-бараан фермазының коллективи 90 тонна сиген белеткээр планының 60 тонназын күүседип апкан.

Ажылчы чоннуң күжү-биле 70 тонна будук-бүрү белеткеттинген.

Мал чеминиң белеткелинде ниитизи-биле 300 хире кижи хаара туттунган. Оларның иштинде 63 кижи хол кадыырыбиле кезип турар.

Хайыраканчылар шалыпчы айда мал чеминиң белеткелининң темпизин кошкатпас дээш күжениишкинниг ажылдан турарлар.

Х. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

«Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга чем белеткелинге шефтээшкиннерни доктаамал чорудуп келген.

Бо чурукту бир шеф үезинде тырттырган.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ДОКТААМАЛ КОНТРОЛЬДА

— Каа-Хем районнуң төвү Сарыг-Сеп суурнуң чурттакчылары болгаш күш-ажылчы коллективтери районнуң совхозтарының мал чеми белеткээринге үлүг-хуузун киирер дээш бо чылын мурнуку чылдардан шалыпкын ажылдап турар. Бо ажылды Сарыг-Сеп кодээ Советтиң күүскому хүн бүрүнүн доктаамал контролюнда тургускан болгаш алган даалгаларын дүрген күүседири дээш коллективтерден негелдени күштелдирген-деп, кодээ Советтиң күүсекчи комитединиң даргазы Л. С. Камзалаков бистиң корреспондентивиске дыңнаткан.

Сарыг-Сеп суурда будүрүлге болгаш албан организациялар коллективтери бо чылын совхозтарга шеф дузазы-биле 500 тонна мал чем белеткеп бээр даалга алган. Август 12-ге чедир оон 400 ажыг тонназын ногаан масса кылдыр белеткээш, совхозтарга хүлээдип берген. Мал чеми белеткээрингe нефтебааза, райгаз, кинотеткилер, район эмнелгези, өртен камгаладың десантызы, КМК-4 болгаш өске-даа коллективтер ан идепкейлиг киришкеш, планнаан даалгаларын күүсеткилээн. Олар шефтээшкинин ам-даа үргулчүлеп турар.

Ынчалза-даа район төвүнүң чамдык будүрүлгелери болгаш организациялары бо чугула кампанияга шеф дузазын көргүзерин чугулага көрбейн, алган даалгаларын күүседирин хожудадып турар. Оларга хамыктын мурнунда райкүүскомунуң культура килдизи, ДОСААФ райкому, чурталга-коммунал ажыл-агыйының районда будүрүлге участогу болгаш өскелер-даа хамаржыр. Ол коллективтериң даалгаларын күүсеттирер хемчегларни күүском ап турар.

Мал чеми белеткээрингe август 14—15 хүннеринде болур субботникке белеткелди кодээ Совет, оон күүскому СЭКП обкомунуң бюрозунуң бо талазы-биле доктаалы үнген соон дарый эгелээн. Ону удуртур болуктуг күүском чанында тургускан. Мал чеми белеткээрингe ажыддаар кижилерге чепсек-хереклерни четчелээр ажылдарны чоруткан. Суур чурттакчыдары районнуң барык бүгү совхозтарынга барып ажылдаар болганда, оларны чедирер транспорт айтырыын шиитпирлеп турар.

Баш удур кылган чижек санаашкын-биле субботник хүнүнде мал чеми белеткээрингe Сарыг-Сеп суурдан 350 ажыг кижи шефтеп үнер деп турар. Ол хүннүң кылыр ажылын бир кижиге-ле 300 килограмм ногаан масса болур кылдыр доктаткан. Ынчангаш келир дыштанып хүннерде ажылдап тургаш, даалгалардан артkан мал чемнерин ылап-ла күүседир дээш сарыг-сепчилер ажылдаар деп, күүском даргазы чугаалап турар.

ЭКИ АЖААЛДА — БЕДИК ДҮЖҮТ

Республиканың хову-шөлдериниң ажылдакчылары СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң Аъш-чем программазының дугайында салган сорулгазын амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап тураралар. Дыка хөй ажыл-агыйлар тарылганы чедиишкинниг дооскан болгаш оон амгы ажаалдазын хынамчалыг чорудуп турар. Оон түңнелинде, баш удур кылган санаашкыннардан көөрге, чамдык совхозтар тараанның, мал чемнериниң, ногаа аймаанның болгаш картофельдиң багай эвес дүжүдүн ап болур.

«Барлык» совхоз сөөлгү чылдарда чер ажылының культуразын бедидеринче кичээнгейни элээн бедиткен. Ылангыя кукуруза, хөй чылдыг сигеннер болгаш картофель чергелиг культураларның чайгы ажаалдазын мурнуку чылдардан дээре чорудуп турар апарган. Ында капустаның дүжүдү гектарданна 120 центнерден кудулавас болу берген. Бо хүннерде совхозтуң хөй чылдыг сигениниң дүжүдү бир гектарга онааштыр 27 центнер чедип турар. Тараан культураларны чогуур үезинде четчир кылдыр суггарып, одуруглар аразын болбаазыратпаан, бок үнүжүн аштап-арыглап, немелде чемишчидилгени берип үелгенчиниң ачызы ол.

«Алдан-Маадыр», «Хемчик», «Революцияның чалбыыжы», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтарда болгаш Бии-Хем районда тараа культураларының болгаш картофельдиң үнүп турары база багай эвес. «Кара-Хаак», «Улуг-Хаа», «Кызыл тараачын», «Ленинчи орук», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарда болгаш Дуржулга станциязында ногаа аймаа база бедик дүжүттү бээр ужурлуг. Тараан шөлдериниң чайгы ажаалдазы кайда-ла эки болдур, ында дүжүт бедик болур.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери часкы тарылганы дооскан соонда хову-шөлдерже үнместей бээр. Ындыг улус күзүн, дүжүт ажаалдазының үези кээрге, дүжүттүң чавызын, чашпанның хөйүн кайгаар ужурга таваржыр. «Хөндергей», «Дөң-Терезин», «Күш-ажылдың хостуу», «Буруңгаар», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның чер ажылдыглары оон чайлавас хире апарган. Ук ажыл-агыйларда ногааның болгаш картофельдиң чайгы ажаалдазы кончуг багай болган. Олар дыка хөй шөлдерде тараан культураларның бок үнүжүн чангыс-даа катап аштаваан, одуруглар аразын болбаазыратпаан болгаш суггарылганы багай чорутканнар. Ол черлерде улусчу контролёрлар болгаш «Комсомолчу прожектор» кежигүннери ук четпестерни дарый илеретпээн болгаш дээштиг хемчеглер албаан.

Августуң эгезинде республика девискээринге болган чаашкыныың соонда, бок үнүштер тарылга шөлдеринде аажок үнүп эгелээн. Чоокта чаа арыг чыткан шөлдерин безин шыва алы берген. Ам бок үнүштерни узуткаары, одуруглар аразын болбаазырадыры, үнүштерге немелде чемгерилгени бээри — дүжүттү бедидериниң эң дээштиг болгаш сонгаарладып болбас аргазы.

Кызыл хоорайның болгаш Каа-Хем суурнуң чурттакчылары, будүрүлге болгаш албан организацияларының коллективтери «Кара-Хаак» совхозтуң ногаажыларынга дузаны үргулчү көргүзүп келген. Ногаа болгаш картофель өстүрериниге тускайлаттынган ажыл-агый бүрүзүнде ындыг дузалакчылар бар. Оларны бок үнүштер аштаарынче эвилелдээри чер-черде партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларындан негеттинип турар.

Тарылга шөлдериниң кыдыын, оруктарны болгаш шаннарны амгы үеде бок үнүштер хөме алы берген. Оларны үезини бышпаанда кезер болгаш мал чеми кылдыр ажыглаар херек. Оон-биле чергелештир көдээ ажыл-агый культураларының аарыгларын илередири чугула. Чамдык аарыгларны химиктиг будүмелдер-биле эмнээр, эмнеттинмес аарыглыг культураларны аңгы ажаап алырының болгаш чемге хереглевейн, малга бээриниң азы өскээр ажыглаарының база аарыгны таратпазының хемчеглерин баш удур алыр. Тараан үнүштериниң хоралакчылары-биле демиселди база чорудар херек. Капустаның «куртун» хораннаар, тараанның хээкчилерин узуткаар.

Ам хүн келген тудум-на соон турар апарган, чамдык дүнелерде доңат болуру магатчок. Ынчангаш кукуруза болгаш ногаа ажаакчылары үнүш-дүжүттү донаттан камгалаарынга белен турар ужурлуг, үнүштү шуглаар болгаш ыштаар материалдарны белеткеп алыр. Улуг күш болгаш чарыгдал үндүрүп тургаш өстүрген дүжүдүвүстүң ажаалдазын шыгжамырже киргиже чедир суларатпас ужурлуг бис.

Республика он бирги беш чылдың ийиги чылында 176 мун тонна тарааны, 21,2 мун тонна картофельди болгаш 9,7 мун тонна ногааны будүрер. Бо белен эвес сорулганы күүседирде ук культураларның ажаалдазын күштелдирери чугула кезии. Эки ажаалда— бедик дүжүт. А бедик дүжүт Аъш-чем программазын боттандырарының чугула кезии.

М. ХАЗБУЛАТОВ.

КИЖИ БҮРҮЗҮ КИРЖИР

Аъш-чем программазын боттандырарынга кижи бүрүзү үлүг-хуузун киирип турары өөрүнчүг. Ону күүседириниң бир кол айтырыы — ниитиниң малынга четчир санныг чемни белеткээри. Бо ажылга Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунда Кызыл-Даг салбырының чурттакчылары багай эвес киржилгелиг. Салбырда коммунист Чечен Сереновна Монгуштуң эргелекчилээн ясли-сад коллективи мал чеминиң белеткелинде идепкейлиг киржип турар.

Коллектив 5 тонна сиген белеткээр хүлээлгелиг. Олар Хемчик хемниң унунда Алаак деп черде хол кадыыры-биле сиген белеткеп турар. Сигенчилер дөрт гектар шөлдүң сигенин кескеш, хөпээнээн. Хол кадыыры-биле сиген кезериге Салбак Мижит-Доржу, Достанмаа Тойбухаа, Татьяна Билчей олар шылгараан.

Мал чемин элбээ-биле курлавырлаар дугайында чарлаттынган шалыпчы айга идепкейлиг киржип турар. Ылангыя «Чаа орук», «Мөрен» совхозтарның күш-ажылчы чону бо ажылга шалыпчы киржип келген. Чаа-орукчулар 1406 тонна, «Мөрен» совхозтуң ажылчыннары 1116 тонна мал чемни белеткээш, өске совхозтардан дээре черлерде чоруп турар. «Чаа орук» совхозтуң механизастаттынган сигенчи бригадазы 560 тонна сигенни кылып, планының 24,3 хуузун боттандырган. Хойжу, инекчи 22 бригада бар. Олардан «Мөрен» совхозтуң сүт-бараан фермазының коллективиниң ажылы шалыпчы. Коллективтиң белеткээр ужурлуг сигенииниң планы — 200 тонна. Бо хүннерде олар 187 тоннаны кезип белеткээн. Хойжу бригадалардан «Чаа орук» совхозтуң № 4 хойжу (бригадири Севилбаа Байыр-оол) бригадазының кежигүннери мурнап турар. Малчыннар 250 тонна сиген белеткээр планының 206 тонназын күүседип алган.

ӨГ-БҮЛЕ ЗВЕНОЗУ

Даниил Салчак — «Тээли» совхозтуң мурнакчы хойжузу. Ол бо чылын чүс хойдан-на 103 хураганны менди доруктурган. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр малдың эътkир, сүткүр болгаш дүккүрүн бедидери, эки шынарлыг мал чемин курлавырлаарындан онза хамаржыр дээрзин малчын эки билир. Ынчангаш ол бодунун өг-бүлези-биле бир звено бооп алгаш, Кызыл-Дагның Шык-Адаа деп черде сиген кезип турар. Оларның планы — 15 тонна. Ам олар 5 тонна сигенни белеткээш, Саамчыыр-Ужу кыштаанда аппарып сараатгаан. Бо звено сиген дүжүдүнүң эки болгайын өөренип көргеш, республика наадымының киржикчилериниң кыйгырыынга харыы кылдыр, пландан ажыр 10 тонна мал чемин белеткээрин хүлээнгенер.

С. САДИ.

ШАЛЫПЧЫ БАЙДАЛДЫГ

Эрзин районнуң бүгү ишчилери ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн күш-ажылчы белектерлиг уткуур, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш мал чемининг белеткелинче массалыы-биле кирген. Район ниитизи-биле 3845 тонна чайгаар үнген сиген белеткээн. Оон 2137 тонназы прессеттинген. А, 2518 тонназы малчын кыштагларда чедиртинген.

Совхоз ажылчыннары, албан организацияларның коллективтери чарлаттынган шалыпчы айга идепкейлиг киржип турар. Ылангыя «Чаа орук», «Мөрен» совхозтарның күш-ажылчы чону бо ажылга шалыпчы киржип келген. Чаа-орукчулар 1406 тонна, «Мөрен» совхозтуң ажылчыннары 1116 тонна мал чемни белеткээш, өске совхозтардан дээре черлерде чоруп турар. «Чаа орук» совхозтуң механизастаттынган сигенчи бригадазы 560 тонна сигенни кылып, планының 24,3 хуузун боттандырган. Хойжу, инекчи 22 бригада бар. Олардан «Мөрен» совхозтуң сүт-бараан фермазының коллективиниң ажылы шалыпчы. Коллективтиң белеткээр ужурлуг сигенииниң планы —200 тонна. Бо хүннерде олар 187 тоннаны кезип белеткээн. Хойжу бригадалардан «Чаа орук» совхозтуң № 4 хойжу (бригадири Севилбаа Байыр-оол) бригадазының кежигүннери мурнап турар. Малчыннар 250 тонна сиген белеткээр планының 206 тонназын күүседип алган.

БҮРҮН ХААРА ТУТКАН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының ажылышчилери мал чеминиң белеткелинде хайныышкынныг ажылдан турар. Салбырда албан организацияларга болгаш агитквартирага сиген белеткээр-биле тус-тузунда планнарны бергилээн.

Суурнуң ажылчы чонун бүрүү-биле мал чеминиң белеткелинде хаара туткан.

Албан организациялардан Эзирикпей Ховалыгның эргелекчилээн ясли-сад коллективи 10 тонна сигенни белеткээр планын 15 тонна кылдыр ажыр күүседип, эрестиг ажылдаан.

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң ардилекчизи, пенсионер К. М. Борбак-оолга удурткан өг-бүле звеноzу чыл сайында төрээн совхозунга 25-тен эвээш эвес тонна сигенни белеткеп берген.

Кара-чыраакылар август 14—15 хүннеринде ниитиниң малынга чемнер белеткээрининң талазы-биле субботникке идепкейлиг киржирлер.

О. БОРАШ.
Чөөн-Хемчик район.

Бөгүн — Күш-культуржунуң бүгү-эвилел хүнү

КӨДӘЭ СПОРТЧУЛАР

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга болгаш анаа СЭКП ТК-ның Чиргиве секретары эш Л. И. Брежневтиң «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» илеткелинде күш-дамыр сайзыралының дугайында болгаш көдээ черлерге спорттуң дериг-хереселдерин экижидип, ынаар хөй чонну хаара тударын база чугулалаш көрген.

Көдээ ажыл-агыйны моон ынай сайзырангайжыдарының программазы көдээниң ажылнычыларының бүгү талазы-биле кижизидилгезин, кай-кадык болуруп иеген турар. Ынчангаш бо айтырыгларны шиитпирлээринге күш-культура болгаш спорттуң улуг дузалыг болуру шуптуга билдингир.

Республиканың «Урожай» эки тура спорт иитилели районнарда ол айтырыгларны амыдыралга боттандырар дээш ажылдарны чорудуп турар.

Ам республиканың «Урожай» эки тура спорт иитилелиинде күш-культура коллективтери мурнуку чылдардан элээн өзүп, күш-культураның 117 эге коллективтеринде 14629 күш-культуржулар хаара туттунган. Спортту массалыг болдурары-биле чергелештир иитилелдө бедик мергежилдиг мастерлерни белеткээринче кичээнгейин салып турар. Чүгле 1981 чылда безин иитилел ССРЭ-ниң спорт мастерин, мастерге кандидат 10 кижини, спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң 10 спорт мастерлерин, 80 ажыг бирги разрядтың спортчуларын белеткээн.

Көдээ спортчулар республикадан дашкаар болгаш республикага болган маргылдаалларга багай эвес түңнелдерни чедип ап турар. Чижээлээрге, волейболга, мячилиг хоккейге, хаакка, спорттуң национал хевирлеринге көдээ спортчулар эки кергүзүгдерни доктаамал чедип ап келген. Шыырак спортчулар Р. Тутатчикова, С. Идам, А. Кара-Сал, О. Надия, В. Монгуш, В. Саая, С. Күжүгет, А. Сараскин дээш өскелер-даа спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге багай эвес түңнелдерни чедип ап турарлар.

Спортту чон ортузунга массалыг болдуруп, ону нептередиринге, ол шынаш чаа өзүп олурар келир үениң шыырак спортчуларын белеткээринге бистиң хөй-ниитичи тренерлеривис, инструкторларывыс элээн ажылдарны кылып турарлар. Оларның аразында М. Григорьев (хаак спорту), В. Озун (бокс), В. Достай, К. Савдаков (хостуг хүреш), М. Монгуш (шыдыраа) болгаш оонда өскелерни адап болур.

Сөөлгү чылдарда спорттуң материалдыг баазазын экижидер дээш республиканың чамдык ажыл-агыйларында ажылдар кылдынган. Чаа спорт залдыг Культура бажыннары Дуржулга станциязында, «Дөң-Терезин», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтарда ажыттынганы эки. Дуржулга станциязында, Жданов аттыг совхозтарда янзы-бүрү спорттуң секциялар доктаамал ажылдап турар.

Макаа хамаарыштыр өске чижектерни киирзе чогуур «Бурунгаар», «Дөң-Те... совхозтарда улуг, ...гем спорт залдарны тудуп алган-даа болза, ол залдар өөн курут туруп турар болгаш кандыг-даа спортчу секциялар ажылдавайн турары хомудан-чыг. Республиканың чамдык совхозтары спорт ажылын харылаар хостаттырган тускай инструкторларны тутпайн, оларның хүлээлгезин өскээр ажылгаа турары четпес.

Чаңчыл болган бистиң байырлалывыс хүнүнде республиканың көдээ спортчуларыга, күш-культуржуларыга чаа-чаа спорттуң чедишкиннерлиг болуруп илередикседим.

Н. КУВЕЗИН,
республиканың «Урожай» эки тура спорт иитилелиниң даргазы.

Хостуг хүреш—амгы үеде бистиң республикада спорттуң массалыг хевирлериниң бирээзи. Ооң секциялары район бүрүзүнде ажыттынган. Спорттуң бо хевиринге Тывада 35 кижи ССРЭ-ниң спорт мастери деп бедик атты чедип алган.

Оларның бирээзинге Александр Доржу база хамааржыр. Ол бо чылын хостуг хүрешке ССРЭ-ниң бирги чери дээш чемпионадынга чүгле киришкен эвес, а харын 48 килограмм деңзилиг мөгелерниң аразынга бешки черни алгаш, ССРЭ-ниң шилиндек командазының составынче кирген. Аныяк мөгеге ол улуг чедишкин болганы чугаажок.

ЧУРУКТА: хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Александр Доржу.

МАССАЛЫГ БОЛДУРАР

Сөөлгү чылдарда Эрзин районда күш-культураның болгаш спорттуң улам ыңай хөгжүдезинге эргежок чугула чамдык эки түүлдер тургустунган. Күш-культураның болгаш спорттуң материалдыг баазазы элээн быжыккан. Бо хүннерде районуң күш-культуржуларының ажыглалында 3 спорт залы, район төвүнде 1 стадион, 14 волейбол шөлдери, 3 хоккей, 7 баскетбол шөлдери бар. Күш-культураның 13 коллективтеринде 3230 күш-культуржуларның иштинден 2350 кижи доктаамал ажылдап турар секцияларда хаара туттунган.

1981 чылдың түңнели-биле ГТО-нуң нормаларын 1258 кижи дужаагаш, спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң 1 спорт мастери, ССРЭ-ниң спорт мастерине 2 кандидат, бирги разрядтың 10, массалыг разрядтарның 257 спортчуларын белеткээн.

1981-1982 чылдарда районга организастаттынган спорттуң 20 ажыг хевирлериниң маргылдааларынга 800 күш-культуржулар киришкен. Республика масштабтыг маргылдаалларга районуң командалары доктаамал киржип, шапналдыг черлерни чаалап ап келген. Районнуң күш-культура болгаш спорт комитеди республикада эки ажылдыг күш-культура коллективтериниң одуруунда чорун турар. Күш-культура болгаш спорттуң массалыг чоруун улам көдүрер талазы-биле ажылды район эмнелгези, Нарын, Эрзин ортумак школалары, райпо, ИХК-ның коллективи эки организастап турар. «Хаак оруу кыйгырып тур», «Шупту хаак оруунче!» деп хаакчының Бүгү-әвилел хүнүнге районнуң күш-культуржулары идепкейлиг киришкеннер. Кыш үделгезинин баймралдынга тураскаатқан профсоюзлел-комсомол иргоу организастыг эрткен.

Бай-Даг школазының спорт залында комсомол райкомунуң кубогу дээш волейбол маргылдаазынга 160 ажыг ойнакчыларлыг 20 команда киришкен. 1981-82 өөредилге чылында хостуг хүрештиң, волейболдуң, хаак спортунуң, шыдыраның секциялары Эрзин, Бай-Даг, Нарын школаларында доктаамал ажылдаан (тренерлери А. Доңдук, Н. Сагды, С. Монгуш, Ч. Назын).

Күш-культура коллективтеринге спорттуң хоочуннарын болгаш чемпионнарын быжыглаар ажылды районда практикалап турар. Хаак спортунга республикага «Урожай» иитилелиниң чемпионнары чораан Норбу Сыдам-оол, Соян Сүге-Маадырны эмнелге, районо коллективтеринге, мөгелер Калин-оол Михаил, Монгуш Сергей, Майдыр Кыылоолду Бай-Таг, Нарын суурларга болгаш КМК-5-ке хөй-ниитичи тренерлер кыдыр быжыглаан. Ол ышкаш шыдыраага башкыларның республика чемпиону Идам Сүрүнаның шыдыраачыларының дагдыныкчы башкызы, хөй-ниити хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, шыдыраның уран аргаларын аныяктарга дамчыдып берип турар. Күш-культураны болгаш спорттуң хөгжүдер талазы-биле хемчеглер алдынып турза-даа, ону ажылчы чоннарның хүн бүрүдеги амыдыралынче киирер, массалыг чоруун улам бедидер талазы-биле хемчеглер ам-даа чедир алдынмайн турар.

Совхозтарның партия организациялары, директциялары, хөй-ниити организациялары бүдүрүлге гимнастикалының инструктор-методистерин шилип, оларның харысалгазын бедидер, кижизидер ажылче кошкак кичээнгей салып келген. 1981 чылдың дургузунда Ленин аттыг, «Мөреп» совхозтарның спорт талазы-биле инструктор-методистери доктаамал ажылдавааныңдан спорт ажылы ол черлерде куду деңнелле.

Районнуң школаларында тускай әртемниг күш-культура башкылары чедишпезинден күш-культура кичээлдери чогуур негелдезинге чедир эртпейн турар. ГТО нормаларын дужаан турарларның хөй кезии школачылар.

ВЛКСМ райкому аныяктар ортузунга спорттуң шериг-дузалал хевирлерин чедир организаставаин турар. Совхозтарда, албан черлеринде, организацияларда база школаларда спортчу кежээлерин, спортчуларның кергүзүг оюнпарын четпес организастап турар.

Партия организациялары, ВЛКСМ райкому, районнуң күш-культура болгаш спорт комитеди, хөй-ниити организацияларының совхозтарга, күш-ажылчы коллективтерге, школа, албан черлеринге, чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле күш-культура болгаш спорт ажылынга удуртулганы экижидери дээрге социал-экономиктиг сорулгаларның чарылбас кезээ кылдыр ону сагаар ужурлуг.

Л. ДАМБА-ХУУРАК,
СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң инструктору.

БИСТЕ МЫНДЫГ

«Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг болуруп улам ыңай көдүрер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалгы боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгны СЭКП обкомунуң V пленумунга чугаалашканын эки билир бис. Ол пленумга дээди, тускай ортумак өөредилге черлериниң болгаш профтехучилищелериниң студентилериниң болгаш сургууддарының күш-дамыр кижизидилгезин база спортчу белеткелин экижидер дээш республикада чамдык ажылдарның чоруттупуп турарын демдеглээн.

Ооң-биле кады дээди өөредилге черлериниң болгаш училищелериниң студентилериниң болгаш сургууддарының күш-дамыр кижизидилгезиниң болгаш спортчу белеткелиниң деңнели СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың доктаалының негелдеринге дүүшпейн турарын демдеглээн. Эң ылаңгы ГТО-нуң күш-культура комплекизин өөредилге черлеринде кошкак нептередип турарын пленумга айыткан.

Ынчангаш ол айыттынган четпестерни чайладыр дээш Кызылдың № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищезинде элээн ажылдарны кылып турар бис. Бистиң училищевиске өөренип келгеннерни механизатор, чоладачы, комбайнер болгаш көдээ ажылагыйның өске-даа мергежилдери-биле чергелештир күш-культура болгаш спортка, күш-дамыр кижизидилгезинге оларның сонуургалын хаара тудуп турар бис.

Сөөлгү чылдарда бистиң училищевиске өөренип келгеннер спорттуң 10 ажыг хевирлериниң секцияларында хаара туттунуп турар. Сургууддарның күш-культура кичээлдерин солун, хөглүг кылдыр эртпирери-биле кады оларның секциялар, кичээлдер эртпирер черлеринге дериг-хереселдерни четчелеп алырынче кичээнгейивисти угландырып турар бис.

Училищеде волейбол, баскетбол болгаш өске-даа спорттуң хевирлерин эртпирин болур багай эвес спорт залы бар. Ооң-биле чергелештир училищениң чанында бедүүн дерилгелиг спорт комплекизин сургууддарның күжүгүзүбиле кылып алгаш, аңаа ГТО нормаларын дужаан турар. База ол ышкаш кышкы үеде сургууддарның хостуг үезинде дыштанып, маргылдааларга белеткеникинге, өөренирингге таарымчалыг хаак базазын каас-чараш бойдус чурумалдыг Тайга станциязында тудуп алган бис.

Аңаа училищениң сургууддары дыштанмышаан, хаакка маңнаарынга ГТО нормаларын дужаан турарлар. Чүгле бо эрткен кыжын безин аңаа 230 хире сургууддар ГТО нормаларын чедишкинниг дужаан алганнар. Училищениң хаакчылары республика наймыылалының ортумак өөредилге черлериниң аразынга болуп турар маргылдааларга доктаамал маңналдыг черлерни ап келгеннер.

Бо чылын хаакка маңнаарынга «Трудовые резервы» эки тура спорт иитилелиниң Россия чөвүлелиниң Коми АССР-ге болган хууда бирги чер дээш маргылдаазынга бистиң училищеден 6 спортчу чедишкинниг киржип, шупту бирги разрядтың нормаларын дужааганнар. Оларның аразындан Олег Дамба, Алексей Доңгак, Юрий Балдан олар бистиң республиканың шыырак хаакчыларының одуруунда киргеннер.

Сургууддарның хостуг үезинде селгүүстеп, дыштанып, кичээлдер эртпиреринге херегээр 200 хире ботинкалыг хаактар бисте бар. А училищениң шилиндек командазының кежигүннеринге пластикадан кылган эки шынарлыг хаактарны четчир кылдыр садып алган.

Бистиң училищениң сургууддары ол ышкаш волейбол спортунга чедишкиннерни чедип ап турар. Училищеде ажыттынган спортчу секцияларда хаара туттунган сургууддарның чартык кезии волейбол секциязында. Ол секцияны мен ам 10 чыл удуртуп келдим. Шак бо үениң дургузунда элээн каш мергежилдиг волейболистер бистиң училищеге кижизиттинген.

Спорттуң бо хевиринге училищениң шилиндек командазы хоорайның ортумак өөредилге черлериниң аразынга чыл бүрүде чаңчыл болган эртип турар маргылдааларынга сөөлгү чылдарда доктаамал бирги черни ап келген. Ол ышкаш бистиң командавыс волейболга республиканың бирги чери дээш чемпионадынга ады команда болуп киржип, багай эвес түңнелдерни чедип ап келген. Командаңың ойнакчылары Вячеслав Дажы, Валерий Базырчап, Артем Домбаалай болган өскелер-даа республиканың шыырак волейболистериниң санында киргеп.

Училищеге өөренип турган волейбол спортунче баштайгы базымнарны кылган мээң өөреникчилерим Вячеслав Макал-оол биле Валерий Хомушку олар Владивостокта шериг албанын эртип турарлар. Оларның кайызы-даа боттарының шериг кезектериниң волейболга шилиндек командаларында кирип, эш-өөрүнге мактадып турарлар.

Бистиң училищеге ам удавас эгелээр чаа өөредилге чылында өөренип келир оолдар, кыстарга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургускан. Ооң иштинде оларның хостуг үезинде хаара туттунар спорттуң 10 ажыг хевирлеринге секциялар ажылдаар. Оларның аразындан ча адары, мотоцикл спорту, бокс, самбо, хостуг хүрештерге болгаш өске-даа хевирлерге оларга бедик мергежилдиг тренерлер, башкылар боттарының бедик арга-дүржүлгазын дамчыдырлар. Ынчангаш аныяктарны бистиң училищевиске кээп өөренирингерни чалап тур бис.

С. АРАКЧАА,
училищеде күш-культура талазы-биле удуртукчу, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи.

Волейболду, тыва хүрешти бистиң республиканың булуң бүрүзүнде улуг сонуургал-биле көрүп, сонуургап турар. Ол ышкаш спорттуң бо хевирлери сөөлгү үеде аныяктар ортузунда массалыг апар тыдар.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

Бомбурзектиң судалы

ҮЗЕЛ-БОДАЛДАРНЫҢ ДОЛУ ЧАҢГЫС ЭВИ

БЕРЛИН. СЭКП ТК-ның Чиргиве секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чиргиве секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер-биле Крымга пайыралчы ужуражыышкынының дугайында дыннадыгны Герман Демократтыг Республиканың бүгү солунары бирги арын-парында парлаан. Ужуражыышкынның ак-дүңмалыышкы байдалга эрткенин болгаш чугаалашкан бүгү айтырыглар дугайты үзел-бодалдарның чаңгыс эптиң-биле тодаргайлаттынган деп, «Нойес дойчланд», «Берлинер цайтунг», болгаш парлалганың өске-даа төп органнары онзалап демдеглээн.

Крымга ужуражыышкынның үеэнде ийи партияның болган ийи күрүнениң удуртукчуларының боттарының харылаа-байлалдарының бүгү чугаламышкынналыышкынга СЭКП-ниң болгаш ГСЧП-ниң, ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң аразынга кады ажылдажыганы харылаарының айтырыгларыңче киржээнгейни маңнаан деп, «Нойес дойчланд» биженээн. Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың сырый найыралы — социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринге улам ыңайгы чедишкиннерниң илеглдиг үндезинин, Европа динке политика талазы-биле доктаамал туруштуг турар чоруктуң салдарлыг фактору-дур деп, олар айыткан.

Америк чазактың дайынызырак угланышкынны делегейде, АКШ-тың болунда-даа харыысалгалыг политиктиг белүктериниң улам өзүлделиг сагышсыралын хайыктырын турарын эштер Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер медеглээн. Милитаризм болгаш шовинизм сиңниккен шак ол угланышкынга делегейниң чер болганында хөй-ниитичи дыка улуг күштер шиитпирлиг удурланып турар.

Дүшкүүрлүг чоруктуң чавырыллырарын эгелээн чер Европа болганын «Нойес дойчланд» онзалап демдеглээн. ССРЭ биле ГДР дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкыны удуктелиишкин чок калбарыын, бүгүнү хаара тутнап болгаш эң калбак географиялыг болган турааун дээш бижыы-биле туржуп турар.

Делегейде байдал оожургал чок, дүвүрээшиниг болуп артыышаанын биетин партиялырывыстың болгай күрүнелериниетин удуртукчулары демдеглээн деп, ГДР-ниң төлевилденээн айыткан. АКШ-тың администрациязы боо-чепсекти эңдере бүдүрер чоруктуң күштелдирин, боттуг чугаалажыышкындан быдаң турар, социалистиг дем каттыштырылгазынга удур «крестиглиг походтуң» мырыңай чарлаар чедип турар.

Ынчангаш Совет Эвилелиниң тайбыныы болган айыл чок чоруктуң хандырарынче түткүлдүг күжениишкиннерни салып, Европага ядролуг боо-чепсектерни болгаш шиитпирлээринге стратегиг боо-чепсектерни дыка кызыгаарлаарын чедип алырының боттуг аргазын ажыдып турар санаалларны үндүрүп келген. Чепсектелиишкинни дужүрериниң айтырыгларын ССРЭ-ниң боттуг ёзу-биле көрүп турарынга эп-сеткилин ГДР бүрүн катыштырып турар деп телевидение дамчыдылгазынга онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

АНГОЛАГА УДУР ЧАА АГРЕССИЯ

МАПУТУ. (СЭТА). Апартеидтиң шериг командылалының төлээлекчизи Ангола Улус Республикаже Мурнуу-Африка Республиканың база катан халдап киргениниң дугайын чарлаан. Преториядан медээлерни ёзугаар алырга, мурнуу-африка шериглер Ангола Улус Республиканың девискээринче бурунгаарлап кирип турар. Сөөк-язы ылгакчылары тускай догуинаан күрүнеге удур агрессиязын калбартыышаан, танкыларны, куяктыг машиналарны, дайынчы самолёттарны болгаш өске-даа техниканы КНО-нуң хоруушкуун-даа тоовайн, НАТО кежигүнү барыын күрүнелерден алгаш азы Мурнуу-Африка Республикага барыын липензиялар-биле кылгаш-даа, ажылгаа турар.

Мурнуу-Африка Республиканың шериг албанының төлээлекчизи мурнуу-африка солдаттар халдап киргенинин эгезинден бээр 300 ажыг дескен намынайлерни узуткаашкын ажыы-биле мактанып турган. Оларның хөй кезии — херээженнер болгаш уруглар боон турарын делегейниң информация агентилелдери дыннадып турар.

Сөөк-язы ылгаар шаажылакчыларның үүлгедиишкиннери израиль агрессорларның Лаванда кылып турар өлүрүкчу чоруу-биле сугнуң ийи дамдызы ышкаш демей. Преториянның чагырыкчылары Вашингтонга даянып алгаш, Анголага ливан болуушкунну катаптаарының планын кылып турарлар.

Анголага удур Мурнуу-Африка Республиканың араатанзыг чаа агрессиязы республиканың амгы чазаан дүжүрер болгаш аңаа барыын үеелдиг калчаа ёзу-чурумну тургузар соругалыг планын америк болгаш мурнуу-африка тускай албан черлеринге тургускан, ону ёзугаар кылдынып турар. Чаа шаап халдаашкынның мурнуу чарыында неделя санында үнер португаль «Эспресу». Португалияның девискээринге Мурнуу-Африка Республиканың болгаш АКШ-тың агентилери ангола контрреволюстуг УНИТА болгаш ФНЛА белүктериниң удуртулгазы-биле кады Конго Улус Республикага удур калбак хемчээлдиг суглээнин белеткеп турарын дыннаткан.

«Эспресуның» хереглээнилеринге алырга, бо херек талазы-биле АКШ-тың ТРЭ-эи-биле сырый холбаалыг америк хамаатты Фронк Стэрджес чугуда рольду ойнап турар, түге дээрге ол Кубата болгаш Никарагуага удур хоралыг үүлгедиишкиннерни кылырының талазы-биле улуг дуржулгалыг.

Анголага удур Мурнуу-Африка Республиканың элчеглиг агрессиязы Ак бажыының калчаалыг политиказы, ажээнзилектерни, сөөк-язы ылгакчыларын болгаш сионистерни деткиринин политиказы түү чүвеге чедирерин ан-не тодаргайлы-биле көргүзүп турааныр. Ылгыг политика делегейге дүшкүүрлүг чоруктуң чаа-чаа одагларын кыпсып турар.

АГРЕССОРНУ АКШ КҮТКҮП ТУРАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль агрессорлар августуң 11-де Ливан наймыылалдың бүзээлеттирген барыын секторунга ракета-бомбалыг чаа согуушкунну кылган. Дескен палестиннерниң Бүрдж аль-Баражнын лагери кадыг-дошкун бомбалаашкынга база таварышкан. Хоорайның мурнуу кыдыгларын кара ыш-оюле бүргеткен. Дүрген дуза чедиреринң машиналары балыглаатканнарны сөөртүп чоруп турар.

Августуң он бирже дүнезинде интервентилериниң үгербоолары болгаш шериг корабльдери Барыын Бейруттуң дыка хөй чуртталга кварталдарын, оларның-биле кады Рамлет аль-Бейда, Рауша, Барбир, Факханиин болгаш найысылалдың мурнуу кыдыгларын үзүк-соксаал чокка бооп турган. Ливан полициязының санаану-биле алырга, 46 тайбың чурттакчы өлүрткен, 89 кижи балыглаткан. Үгербоо адыышкыны болгаш далайдан, агаардан бомбалаашкын боон турарының үезинде Тель-Авив хоорайның барыын талазында чоок районнарында бодунуң чейсектиг күштерин улам-на улгаттырып турар. Оң черлерде танкылар, бронетранспортёрлар болгаш үгербоолар-биле катай-хаара немелде израиль шерки кезектерин мөөнеп турар. Бейруттуң соңгу талазында барыын үеелдиг христиан чейсектиг кезектериниң холунда турар районнарже чаа немелде күштерин олар экжеп турар. Сөөлгү 48 шак иштинде далайның Джунния портукуң болгаш Библос хоорайның чоок-кавыларында куяктыг танкылыг кезектерни мөөнеп турары илерээн.

Тус черниң политиктиг белүктери Тель-Авивтиң шериг белеткелдерин калбартып турар чоруун удурланыышкынының палестин шимчээшкининге болгаш ливан эрге-чагыргаларга бодунуң негелдерин албадап шылаваан такарылгада удурланыышкынының палестин шимчээшкининге болгаш ооң чейсектиг күштерин узуткаар дээш чөрүлдээни чейсек күжү-биле шиитпирлээринче ооң чүткүзүнге холбаштыр тайылбырлап турарлар. Барыын Бейруттан Палестинаны Хостаарының Организациязының шериглериниң үндүрериниң палестин удурлукчулар болгаш ливан чазак-биле дугуруштаан планыбиле Израиль «принцип бүгаар» чөпшээрешкен-даа болза, дыка хөй чаа шыңгыы негелделерни кылбышаан, ону шиитпирлээрин үзамдыктырын турарынче ында кичээнгейни угландырып турар. Ооң-биле кады Тель-Авив хоорайның барыын талазында чоок районнарында бодунуң чейсектиг күштерин улам-на улгаттырып турар. Оң черлерде танкылар, бронетранспортёрлар болгаш үгербоолар-биле катай-хаара немелде израиль шерки кезектерин мөөнеп турар. Бейруттуң соңгу талазында барыын үеелдиг христиан чейсектиг кезектериниң холунда турар районнарже чаа немелде күштерин олар экжеп турар. Сөөлгү 48 шак иштинде далайның Джунния портукуң болгаш Библос хоорайның чоок-кавыларында куяктыг танкылыг кезектерни мөөнеп турары илерээн.

Тус черниң политиктиг белүктери Тель-Авивтиң шериг белеткелдерин калбартып турар чоруун удурланыышкынының палестин шимчээшкининге болгаш ливан эрге-чагыргаларга бодунуң негелдерин албадап шылаваан такарылгада удурланыышкынының палестин шимчээшкининге болгаш ооң чейсектиг күштерин узуткаар дээш чөрүлдээни чейсек күжү-биле шиитпирлээринче ооң чүткүзүнге холбаштыр тайылбырлап турарлар. Барыын Бейруттан Палестинаны Хостаарының Организациязының шериглериниң үндүрериниң палестин удурлукчулар болгаш ливан чазак-биле дугуруштаан планыбиле Израиль «принцип бүгаар» чөпшээрешкен-даа болза, дыка хөй чаа шыңгыы негелделерни кылбышаан, ону шиитпирлээрин үзамдыктырын турарынче ында кичээнгейни угландырып турар. Ооң-биле кады Тель-Авив хоорайның барыын талазында чоок районнарында бодунуң чейсектиг күштерин улам-на улгаттырып турар. Оң черлерде танкылар, бронетранспортёрлар болгаш үгербоолар-биле катай-хаара немелде израиль шерки кезектерин мөөнеп турар. Бейруттуң соңгу талазында барыын үеелдиг христиан чейсектиг кезектериниң холунда турар районнарже чаа немелде күштерин олар экжеп турар. Сөөлгү 48 шак иштинде далайның Джунния портукуң болгаш Библос хоорайның чоок-кавыларында куяктыг танкылыг кезектерни мөөнеп турары илерээн.

Израиль чагырыкчы белүктери дескен палестиннерниң Бейруттуң кыдыгларында лагерьлерин ливан наймыылалдың чарылбас кезектери кылдыр саналвайн, оларны чер кырындан бүрүү-биле узуткаар деп планнап турарын агентилел айыткан.

Израиль интервентилериниң амгы үениң ан-не өлүмүт боо-чепсээн, оларның-биле кады делегей керээлери-биле хорун каан хевирлерин ажылаар чорук Ливанны шуут узуткаарынга чедирип турарлар. Ындыг чепсектерден колдуунда-ла херээженнер болгаш уруглар боон турар, кандыг-даа бурузу чок мунмун кижилер өлүп турар. Кедергей пашистер деп адаарындан өскээр чугаалап ыңдаттынмас израиль эжелекчилерниң кем-бурузулуг үүлгедиишкиннериниң түңнелдери ындыг-дыр. Ол дуганың Бейрутка болган чыскаалдың киржикчилери даштыкы херээженнер медеглээн.

Чыскаалганнарның хүлээп алганы медеглелинде хоорайның чүс-чүс муң чурттакчыларының амы-тынын айыылга кызамдаан Барыын Бейрутту араатанзыг ёзу-биле өүлээлээшкинниң доп-дораан соскадырын Тель-Авивтен негээп. Ливан-биле чайыралдыг чурттарны сионистиг араатаннарны томаартыр, кыңчыктырбазы-биле дээштиг хемчеглерни алырынче херээженнер кыйгыраннар.

Израиль ливан кризистиг политика талазы-биле шиитпирлээрин кузевейн, удуралныышкынның палестин шимчээшкининң болгаш палестин узусту ууструн ууткаарынче чүткүп турарын УПШ-тиң күүскомунуң кежигүнү А. С. Даджани Каирге медеглээн. Палестин отрядтар Бейруттан күш-биле албадаашкындан үнмес деп, ол демдеглээн. Ооң үнер дугайында шиитпир политика талазы-биле төлептаг ёзунуң таарыштырылгазының соонда ам хүлээп алдынар апаарын ол чугаалаан.

УПШ айтырыгны бүгү талазы-биле шиитпирлээрин чедип алыр дээш улуг күжүн үндүрүп, политика талазы-биле четчир шыдамыккай чоруун көргүскен, ынчалза-даа ол бүгү түңнел чок болган деп, Даджани уламчылап чугаалаан. Америк администрация болгаш президент Рейган ында-даа таарымчалыг күжениишкиннерге шаптыктап турар турушту эәлеп турар-дыр. Америк эмиссар Хабиб колкол айтырыгларны шиитпирлээриниден быддавышаан, мурнундагызы ышкаш, аан-саан үүлгедерни кылбышаан турар. Ынчангаш америк туруштуң уруунуудан политиктиг шиитпирлээрин чедип алдынмаанын палестин төлээлекчи демдеглээн.

Израиль палестин улусту узуткаарынче түткүп турар болгаш америк чазак ындыг хаанныг үүлгедиишкинге киржип турар дугайын бүгү-ле үүлдерниң хереченилеп турарын Даджани чугаалаан. Кажан израиль шерки Бейрутту бүзээлеп алгаш, ооң чурттакчыларын өлүрүп-кырып турда, президент Рейган израиль шериглериниң «камгаланыкчы стратегиязының» дугайын калчаа чугаалап диттиргип турарыл?

СССР-60

В. И. ЛЕНИННИҢ МУЗЕЙ-БАЖЫҢЫНГА

Чурттуң эң кол шөлү — Москвада Кызыл Шөлге кээривиске, суургазында часпас шак дал дүшү дээрэн бүгү совет оран-чуртка медээлей берди. Удаткан чок хүндүлүг таңныыл Мавзолейден чаныыс-биле марштап эртти. Базымнары дең, сүрлүг, чоргаар. Бис-даа эрттирилгелеривисти көргүскеш база-ла Кремль ханаларының артынче ажытталы бердивис. Владимир Ильич Ленинниң Кремльде бажың-музейинге баарывыс ол. Кырында ССРЭ-ниң Күрүне тугу дүндүүштелип киискээн, кирер эжиниң пйи таласында «ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели» деп бижээн улуг бажыңның бозагазыңга кээп доктаадывыс. Девиденчин, сүртенчин-даа аажок. Эштерим ылым-чылым бардылар.

Кыска төөгү. ССРЭ-ниң эң-гы чазак бажыңы XVIII векте туттунган, архитектура талазы-биле катапталтынмас, опзагай бажыңнарның бирээзи. Ынчаарга В. И. Ленин баштаан Совет чазак борта доктаамал ажылдаары-биле Петроградтан 1918 чылдың мартта келген. Оон эгелээш-ле бо хүнге чедир ССРЭ-ниң чазаа мында туруп турар. Эвээш каш коридорларны, чадаларны эрткеш, «Бажың-музейге» келдивис. Бетин полкаларда хөй-ле номнар, шупту 20 муң. Владимир Ильич, Надежда Константиновна оларны эдилеп чорааннар. Мында бүгүле чүве оларны ажыл-амыдыралының үезиндегизи ышкаш хевээр арткан. Ол олчаан. Бичии-даа өскерилге, артык херхерексел чок. Бо дугайын бодай бээрге безин кижини өөрүшкү, чоргаарал хөме алыбаар.

Музейниң эртем ажылдакчызы Тамара Алексеевна Маплакова тон аскыжының чанынга бисти чедирип экелди. Ол чем кылыр кухня бетинде. Ында баштыңчының Кремль девискээринге агаарларда тудуп алыры зонтигиниге даянгышчыгажын азып каан. Кожа эжикти ажытташ, ындыг улуг эвес кухняга кирип келдивис. Чем-аъш кылып ижип чораан хереккелдер. Хары угда дөртген көвей эвес кижи олурар бичежек дөрбелчин стол. Өг-бүле колдуунда шак бо стол артында олуруп алган чемнениринге ынак турган. Солагай талакы сандайга Ленин башкы, аңаа удур—Надежда Константиновна, а оларның ортузунда сандайга — Ленининиң угбазы Мария Ильинична олуруптар турган. Бо кухняның сонгазындан Кремльдиң Свердлов залы тода көстүр. Шак борта партияның съездилери эрткилээн.

Кухня-биле кожа үш өрөөл бар. Эң кыдыкызы— Надежда Константиновнаныы. Ол борта амыдыралының эң сөөлгү хүнү— 1939 чылдың февраль 27-ге чедир чурттаан. Н. К. Крупская ынчан 70 харже кирген болзажок, ССРЭ-ниң чырыдыышкын министриниң оралакчызы албан-хүлээлгезин күүсетпишаан турган. Бо кайгамчык ажылгыр кижи ниитизи-биле 11 том эртем ажылдарын бижээн. Оон кадында статьялар, чугаалар... Чурттуң аңыяк өскени, ылаңгыя пионердер Надежда Константиновнага аажок ынак чорааннар. Оларның кижи бүрүзүнден келген 100-100 чагаалларга тодаргай харыылаарны бээринге Надежда Константиновна чажам дивес чораан. Кижи санынга харыы бээри албан эвес болгу дег дээн бодалга ол мынчаар харыылаан: «Ол болдунмас херек-тир, чагаа бүрүзүнүң артында дириг кижи, оон салым-чолу туруп турар-ла болгай»...

Дараазында Владимир Ильич Ленинниң өрөөлинге келдивис. Ханада Н. К. Крупскаяның хөрек чуруу. Агартыр эдип каан ыяш орун. Улуг баштыңчы борта кылаштап, олуруп, дыштанып турган. База кадыы баксыраш Москва чоогунда Горкижеаъттанып бетинде—1923 чылда троцкистерге удур статьяны, «Эвээш-даа бол, экизи дээре» деп сөөлгү чүүлүн маңаа чыда адап бижиткен.

Бо өрөөлдиң кожазында өрөөл Ильичиниң угбазы Мария Ильиничнага хамаарыжып турган. Журналист мергежилдиг бо кижи «Правда» солуннуң харыысалгалыг секретарынга үр үеде ажылдаан. Ханада делегейге Ленинни чаяаган буянныг ие—Мария Александровна Ульянованың улуг көрек чуруун хоолаш азып каан.

Сөөлгү эң улуг өрөөлге өгбүле, а бир чамдыкта аалчылар-биле кады чыглып кээп, ыыткыр номчулгалар чорударынга, музыка дыннаарынга, беседалажарынга, кандыг-бир оюн ойнаарынга ынак турганнар. Ханаларда чуруктардан Ильич Николаевич бирле Мария Александровна урулгарының аажы-чанчарын, ажыл-херектерин хынап-шүгензиг бодамчалыг көрүп орарлар. Дыштаныр өрөөлдүң бир талазында узун диван. Ленин борта олуруп алгаш, ылангыя Бетховенниң «Апассионатазын» таалал-биле дыңнаар турган.

Владимир Ильич Ленинниң ажылдаар кабинеди. Улуг баштыңчы борта 1918 чылдың март 12-ден 1922 чылдың декабрь 12-ге чедир ажылдаан. Ханада шак таштыг-ла ол хүннүң кежээкиниң сес шак он-беш минутаны көргүзүп турар. Адаттынган хүнде, шак ол шак-үеде Ленин Горкиже аъттанынкан. Ажылдаар столунуң кырында ном-дептер, будук, демир-үжүк, саазын, ажыдып каан календарьны кижи көөрге, Ильич түгле каш-ла минута иштинде түр када дашкаар үне берген ышкаш сагындырар. Ол маңаа «Улуг эгелээшкин», «Пролетариаттың диктатуразы» дээн ышкаш хөй-хөй сураглыг ажылдарын бижээн. Мерген угаанныг кижи бүгү чурттуң электрижидерининиң аргаларын шак борта угаан бодап турган. Бо-ла кабинетке ол англи чогаалчы Герберт Уэльсти хүлээп алгаш, ол дугайын чугаалаан. Ынчангаш «Коммунизм дээрге совет эрге-чагырга болгаш бүгү чурттуң электрижидери-дир» деп чиге сөглээн сестерни Ленин чогум-на ынчан бодап билген.

Бир ханада Россияның улуг чурт чуруун азып каан. В. И. Ленин национал айтырыгже ханы кичээнгейни салып турганы илдең. Демги чурт чуруундан калбак делгем Россияның булуң санай кандыг-кандыг аймак-сөөк чурттап турарын ында демделген каан. Чижээ, Дон казактары, татарлар, чеченнер, осетиннер дээш оон-даа ыңай. Оларның келир үези, салымчолу дээш улуг баштыңчы хүн-бүрү сагыш салып турган. Бир чамдык нацияларның чер-чуртунун дужунда тускай демдеглелдер барын кижи эскербес аргажок. Картавың кожазында эртемниг коммунизмниң үндезилекчизи Карл Марстың улуг чуруун аскан.

Музей-квартирада эң улуг шөлдү эөлеп турар өрөөл — хуралдаар зал. Мында база-ла бүгү чүве В. И. Ленинниң үезинде дег. Бистер ук өрөөлге В. И. Ленинниң плёнкага бижиткен «Совет эрге-чагырга деп чүл» дээр дугайында делгереңгей чугаазын радио дамчыштыр бедик көдүрлүүшкүн, сеткил ханыышкын-биле дыңнадывыс. В. И. Ленин ынчан хонукта 14-17 шак чедир барык-ла чапсар, чай-шөлээн чок ажылдап турган.

Улуг баштыңчының Кремльде ажыл-амыдыралы-биле холбашкан черии меңгежидер сорулга-биле Совет чазак анаа музей-квартираны тургузар деп тускай шиитпирии 1955 чылдың эгезинде хүлээп алган. Ол-ла чылдың апрель 17-ден эгелээш бо хүннерге чедир шупту 1 миллион 500 муң ажыг кижи музей-квартираны сонуургал, сеткил ханыышкын-биле көрген. Оон иштинде 300 муң кижи даштыкы аалчылар.

С. МОНГАЛ.

КАРАА-БИЛЕ КӨРҮП, ХОЛУ-БИЛЕ ТУДУП...

Бир катап Б. Н. Полевойбиле ужуражы бердим. Чогаалчыларның автографтарының дугайында чугаа ынчан болган.

— Тураскаадлыг хол-үжүктерлиг номнар менде бир библиотека чеде берди. Симоновтуң, Фадеевтиң, Шолоховтуң, Исаковскийниң автографтарын көргеш, илби-шидиге алыскан чүве дег болу бээр-дир мен — деп, Борис Николаевич чугаалады.

— Маңаа бир чүведен шокарлап каап көрүнерем—дээш, портфелимден чуга депгежигеш уштуп экелдим. Оон сарыг картында шагдаа кижи чураан. Дезип бар чыдар кемнерек үүлгедикчизин ол тудуп алган турар. Оозу холдан ушта халаап, дезиптеринге белетекнип алган. Номнуң ады хөктүг: «Өөдежок кижиниң сактыышкыннары».

— Үе-дүптүң төөгүзүн кайыын тып алдыңар? —дээш, Борис Николаевич кайгай берген. — Маңа баштайгы номум-на-дыр. Чыркече 1927 чылда Тверьге үнген чүве.

Хөктүг солун төөгүнү Полевой ынчан сактып чугаалаан. Чаа экономиктиг политика үезии. Үштекчи кижи болуп алгаш, ол «Саваажок» деп оор болук-биле үш хонук дургузунда каттышкан. Ужур чок үштекчиниң алдары Тверьге безин чеде берген, чогум кым дээрзин чаңгыс-даа билир кижи чок турган. Үштекчилерниң, дээрбечилерниң, кармак үжекчилериниң амыдыралын хайгаарап тура, ол кижилерниң ооржу болу берген чылдагаанын Полевой билип алыксаан.

Дептержигештиң сюжеди элээн «ээргиштедчек». Оон эге сөзү база солун. Аныяк, ынчалза-даа онзагай салымныг автор деп ында бижээн. Эге сөстө бижээни болза: «Борис Полевой —солун черииниң литажылдакчызы, көңгүс аныяк, чаа эгелеп чоруур чогаалчы. Бо номчугаш авторнуң баштайгы «улуг» ажылы. Полевойнуң онзагай талазы—номга херек материалдарны карак кызыл чыыш билири, чүткүдүү. Холу-биле кылган, караа-биле көрген, «думчуу-биле чыттаан» чүүлдерни ол бижиир кылдыр бодун чаңчыктырып алган. Кедээ суур дугайында очерктерни бижиирде чайгы үеде база-ла ол хөлечиктеп турган. Тверь хоорайга Пролетаркага болгаш алгы заводунга ажылчын болуп ажылдап турган, эки материалдарны база эккелген».

Вал. ЛАВРОВ.

12 ХАРЛЫГ СТУДЕНТ

БАКУ. (СЭТА-ның корр.). Бакунуң 12 харлыг медалистөөреникчизи Коста Славин физикага киреринiң экзаменнин дужаагаш, Азербайджанның медицина институдунуң бирги курузунуң студентизи апарган.

Бичии студент школага 5 харлыында киргеш, ийи чыл болганда дөрт классты доозкаш, ортумак билигни бодунуң өөрүн мурнап база-ла доозупкан. Костяның авазы, Франгиз Мирзоевна, оон оглу —аңаа-ла тел деп санап турар. Бистер оглувустуң төрүттүнген мергежилин сайзыралдыр дээш, ону үргүлчү кижизидип турган бис деп, ол чугаалаан. Школачыны хайгаарап турган эмчилер болган башкылар-даа оон үедиишкинериниң чылдагааннары —сонуургаачал болган чалгааравас чорук-биле кайгамчыктыг угаангыр чоруунун хөвар дээн каттыжышкыны болур деп санап турар.

Бичии оол эмчи болур деп бодап алгаш, шагда-ла тускай литератураны сонуургай берген. Оон эштери чүгле үшкү классче шилчип турда, «Молекулалыг генетика» деп монография оон стол кырынын өөредилге ному апарган. Ам ол генниг инженерия дугайында номнарны, маркалар чыырынга хандыкшаан болган бодунун кызымаккай ажыы-чаңын өзүлээр аңаа дылды өөренип турар.

А. ГОРЕЛОВТУҢ фотоэтюду. «Аас-кежиктиглер» деп

ТАВАРЫЛГАЛАР

1975 чылда Алдыы-Ишкинге Чалчываа Монгуштуң кодан өшкуунге те каттышкан. Оон келир чылында элээн каш те оолдары төрүттүнген. Ол аңайлар болук оттаар, гаа кырынга дешкилеп ойнаарлар. Часкаар демги те чудап өлген. Оон аңайлары сөөлүнде өгаргага таарышпайн өлеспеер.

Мээң ходанымга үш чөл эрткенде бир өшку үш аңай төрээн. Олар боткур, шымрак кыдыр дорукан. Дараазында чылда бир өшку төрээш, үш хонаанда база-ла оолданкан. Баштайгы төрээн аңай дешкилеп турар кыдыр дорукан. Ййгилги чоорту дөгөл киргеп. Мыңдыг таварылгалар база турулаар чүве чорду.

С. ТЮЛЮШ.
Чөөн-Хемчик район.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ «Улуг өрүкта» деп фотозу.

ААРЫЫРГА—ДОҢГУДАР ТУРГАН

Алдарлыг полководчу А. В. Суворов бодунуң үезинiң эң эртем-билиглиг кижилериниң бирээзи чораан. Төөгү, философия, математика болгаш өске-даа эртемнерни кончуг эки, даштыкы сес дылды билир турган. Оон чугаалаары-даа, бижиири-даа доңчу, мерген (чогаалчы болурун баштай күзеп чораан). Хей-аътты, оюнбаштак сөс-домаа-биле солдаттарны берге походтарга деткип келген.

Медицина эртемнериниң, ылаңгыя шериг медициназының чеднишкиннерин ол эки билир, ону ажыглаарынче кичээнгейни доктаамал салыр турган. Солдаттарның кадыкшылын камгалаарын, дадыктырарын, күш-дамыр кижизидилгезин Суворов чугулалап, бо талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылган.

Шериг албанынга эрттирген дөртен чылдарының дургузунда чаңгыс-даа катап дээди шииткел үндүрүп көрбээн улуг гуманист Суворов «аразааны дээш» хемчег онаарын база чурумчудуп тургулаан. Чижээ, бир солдат сөөкка доңуп, думаалай бээр болза, Суворов үш кижини — офицерни, унтерофицерни болгаш ефрейторну хемчээр турган. Оларның-биле кады аарый берген солдатты база аңаа эрттирбес. Күш-дамыр кижизидилгезин полководчу дайынчы белеткелдин чарылбас кезии кылдыр санап келген. Солдаттарга эртенги зарядка кылдыртырын бир дугаарында эгелээн кижи—Суворов.

В. НИКОЛАЕВ.

«Советский спорт» солундан.

ЧЕДИП КЕЛЕМ

Шактың согуу чоржак аът дег,
Чаңгыс черде турупканзыг,
Часкы хүннүң чалгааранчыын,
Сагыш дойлур кударанчыын.
Чүрекке чоок, бир-ле кыстың
Чүге ынчаар читкени ол чоор.
Кезек-кезек шакче көргеш,
Хейде кылым келгизээр-дир.
Хүннүң шонуу көзенекте
Хүлүмзүрүп келгени дег,
Эргим кижим кажан-чежен
Эжик сөктап келир ирги?
Ынакшылче катап чүткээн
Ыстаан чүрээм
ымзандырбайн
Хып дээн чалыы хөглүг уруг
Кыдыым орта чедип келем.

К. САРЫГ-ООЛ.

М. АУЗОВ.

АНЫЯК АКЫННАР

(«Абайның оруу» деп роман- эпопеядан кыска үзүндү).

Калбак Ералы шынаадан дан бажында кешкен аалдарын аътты кижилер ыракта мурнай бергеннер. Дуңмазы Шубар болгаш ырак төрели болур Кокпай-биле хөөрешишаан, Абай оларның бажында чоруп орган.

Аныяктарның катқы-шоорунга, оюн-баштаанга үзергей, куу хүн-даа, орукка шылагзыныышкын-даа шаптыктап шыдаваан. Шүүту шүүктээр, карандаш туткаш өгге шүүлүк чогаадыр-даа болза, домбраның үнүнге акыы ёзубиле ыры азы шүүлүк чогаадыы каапгарын оларның кайызыда чажам дивестер.

Ыры-шүүлүк-биле маргыжарынче аныяк акыннарыч Акылбай бо-ла кыйгыра бээр; аъттың дүрген маңының кадында безин демгилерин ол хөөктүргүлээр. Шүүлүк-эдериг чогаадырының бир нарын хевирии ол-ла Акылбай өөрүнге чугаалап берген, бирээзиниге бирээзи улаштыр дөрт одургу дөрт шүүлүктү доп-доораан чогаадыр.

Эзерже Магаш үйлепип, Какитай болгаш Акылбайже көрүнгештиң:

—Че, ам база!

Көжүй бердим! Дежилген дээр үрүп туру...

Четтикпейн, кичээнип чораан Акылбай улажыпкан:

— Кек дош болдум! Күскү чывар куспаанда мен!

Аныяк акыннарның эң тывынгыры Дармен аскын ажыдып орган, Магаш оок аъдының дынындан алгаш, алгырган:

—Мана, Дармен, эмин эртыр изигленмейн көр. Биске Какитай үргүлчү уттуруп-ла чор, улаштыр ол чогаатсын.

Оюн-баштаа-биле бо-ла кыжыра бээр өөнүү болгаш бирүе чажыт эжи Какитайже Магаш баштак хүлүмзүрүг-биле эглий көрген. Демгизи, артканнарын элдепсиндирип, олла дораан бедик үн-биле кынгырадыр шүүлүктээн:

— Аттыңнарны өөнүктерим, көжээн, доңган.

Ажырбас он, Какитай-шон дузаалаптар!

— Какитайның шын-дыр. Шон деп сес бар—деп, Абай чугаалаан. — Харын-даа ол сес-биле кижилер адын база адаар. Алыс төөгүзүн алыр болза, ол сес кыргыстардан келген. «Шон» дээрге, күүлүг, төлептиг дээн уткалыг.

Кроссвордту А. Ондар тургускан. Алдан-Маадыр ортумак школазы.

«ЧЕЧЕК САЛБАА»

(Баштак)

Погтарның системазын чамдык улус чедир үнелевейн, херекке албайн чоруур. Оон ажыын шагда-ла биле берген мен ийин. Мээң саналгашкынналрымда частырыгларны, чижекке алырга, даргам тып алган дижик. Ынчан ол кылыктанып, үнүн бедидип эгелээр... Аңаа мээң харыым: сөрганын шынган эттерин шимчедип, доңгайгаш туруптар, черже бичии ынай кылдыр кире бээр. Кыскалы-биле тайылбырлаарга, хатха-йогтун чээрби бешки мергежилгезин көргүзери-дир. Ынчаарга, дарга база кижи болбазыкпе, үнү чымчап, сагыш човап:

— Адырам, күжүрүм, шоолээр болзунза кандыгыл? Бичии дыштанып ап, эмнеткей-даа.

Хатха-йогтун чээрби бешки мергежилгезинiң ажыктыы кайы хире-дир, чээ?!

Азы чок болза, тудугга хереглээр ховар материалдар уштаа шаап алыры-биле мени тресче чорудупкан дижик. Хандырылга килдизиниче дөрт кире бээр мен, берип көргер деп дилеп, ону-мону кылыр деп аазавас-даа мен. Столга чагыг саазынын салып каап, шалада хевиске он бутту чушкуугга чедиргеш, он хол-биле солагай бутту илбектээш туруплаа бээр. Чагыгның саазынынга «дарый бээр» деп бижик көстүп келгижеге үнмес мен.

Удавас биске аттестация эртер. Ол болуушкунга эөлчеглиг мергежилмни белеткеп кириптим. Оон адын «Чечек салбаа» дээр. Ынчан бут, баштаа чоруур черни тывырын шенеп көрзүннер.

Шылгалданы шыдавас-тыр деп ынчан ким-даа кайыын диттир.

Г. ПОДОЛЬСКИЙ.

КРОССВОРД

Узун дургаар.

1. Социалистиг чурт. 2. Тыва улустуң эдилели. 3. Армян фильм. 5. Куш. 6. Тывада мал. 9. Сибирьде хем. 10. Химиктиг элемент. 11. Хөгжүм херексели. 20. Азырал амытан. 21. ССРЭ-де даг. 23. Тыва эдилелдиң кезээ. 24. Улуг чогаалчы. 25. Сава.

Доора дургаар.

4. Күш-ажыл херексели. 7. Боо кезээ. 8. Сураглыг чонардашчы. 12. Кыс кижи ады. 13. Араатан ан. 14. Бурунгу орус хоорай. 15. Дер-херексел, эдилел болгаш өске-даа чүүлдер тудуштурар чүүл. 16. Африкада хем. 17. Тыва чем. 18. Совет сураглыг эмчи. 19. Мал чеми. 22. Сураглыг орус подководчу.

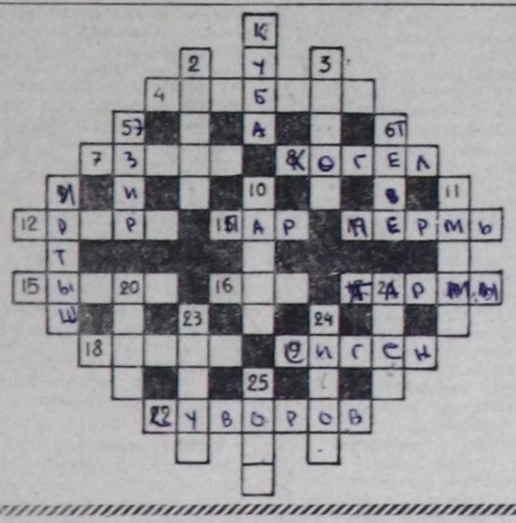

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 14-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазында (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.00 — Документалдыг фильмнер программазы: «Холбажышкын», «Чер кырында болган дээрде». 9.40 — ССРЭ-ниң тургустуганындан бээр 60 чылынга. Кыргыс ССР-ниң улусчу танцының Күрүне ансамблиниң концерти. 11.10 — «Эки бараанчарны хөйнү». 11.40— ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Биешуу совет композиторларның ырыларын күүседир. 11.50 — «Спортлотонуң» 33-кү тиражы. 12.00 — «Тинлекчилер». Фронтучу өөнүктер клуву. 16-гы агаар армиязының хоочуннары. 13.25 — «Индия бистиң өөнүүвүс». Индияның хамаарышпас чоруун чарлаанындан бээр 35 чылынга утказыттур документалдыг фильм. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Мартин 13». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 16.00 — Бөгүн—Күш-культуржуның хүнү. ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитеттиң даргазы С. П. Павловтуң чугаазы. 16.10— Бүгүдеге стадион. 16.40 — Политиктиг хайгааракчы В. П. Бекетовтуң беседазы.

КЫЗЫЛДАН

17.10 —«Мал чемнериниң белеткели — бүгү улустуң херээ». Сөөлгү медээлериниң тускай үндүрүлгези. Тыва дылда.

МОСКВАДАН

17.25—«Биладингир-даа болза, бүзуренчиг эвес». 18.25 —«Бирээ, ийи—дем-биле». Мультфильм. 18.35 — «Дем каттыштырыглазы». Тележурнал. 19.05 — «Спорт мээң ынакшаанымы». Концерт. 19.55 — Москваның В. Маяковский аттыг үлегерлиг театрының «Терелдер» деп фильм-шиизинiң баштайгы көргүзүү. 22.25—23.25 — «Дашгыкы эстраданың аялгалары болгаш ритмнери». ФШ. Азнавур (Франция) ырлаар. Оон соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

14.20— «Музыкалыг киоск». 14.50 — Күш-культуржуның күнүге таварыштыр документалдыг фильмнер программазы: «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге спорт», «Изиг асфальт», «Мерзеедеп 20 айтырыглар». 15.50 — Воропаевтиң опера болгаш балет театрының ыраажызы РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Кондратенко ырлаар. 16.20 — «Чиик суг». Уран-чечен телефильм. 17.30— Кемеровонуң телестудиязының программазы. 18.25—Улуг Октябрьның 65 чылынга утказыттур. «Бистиң доңчу намдарывыс». 36-гы фильм—«1952-ги чыл». 19.15— Делегей болуушкуннарының доңчулалы. 19.30 — «Ужуксан тур мен». Документалдыг телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Гуслилер—куулар». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— Бүгү-россия конкурузунуң лауреады А. Фрачуи (гитара) ойнаар. 22.00 — 23.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Шахтёр».

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

АВГУСТ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шуурган» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чыындызы» 10.00; «Истелгеден илерээн» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00; «Дангырактар болгаш аазаашкыннар» 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ол ыяды музыка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Калчаалыг акшалар» 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

ЧЕЧЕК

Республикага бөгүн көжүп турар будуттаар, чамдык черлерге бичии чаъстаар, диңмирээр. Соңгу-барыын углаңыышкынныг хаттың дургени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 20—26, чамдык черлерге 12—17, Кызылга 23—25 градус чылыыр.

КЫЗЫЛДЫҢ БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ школа назы четпээн уруглар кижизидилгезиниң болгаш куш-ажыл кижизидилгезиниң салбырларынга немелде хүлээп алыышкынны август 16-дан эгелеп чорударын чарлап тур. Билдиришкиннерни август 15-ке чедир хүлээп алыр. Кээр адреви: Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, бажың 56; телефону 2-35-74.

«Шын» солун редакциязынга курьер амылга доктаамал ажылдаар кижилер негеттинип турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ла амыдырал болгаш совет тургузуу кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетүүр кылдызының 2-31-75, чаъас кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефончө долгаар.

Чагыг № 1865.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). СТ—01232

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 190 (11988) | 1982 чылдың август 15, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 кеп.

КЫЗЫЛЧЫЛАР СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунга одылаан ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын Кызылдың ажылчы чону изиг чүүлдүгаүүшкүн, ханы сонуургал-биле хүлээп алган болган. Август 14—15 хүнде чарлаттынган нитиниң малына чем белеткээриниң субботнигин найысылалдың күш-ажылчы коллективтери бедик көдүрүүшкүнүг уткаан болгаш субботнике киржири дээрге-ле Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүг киирери кылдыр олар санап турарлар.

Ынчангаш кызылчылар август 14-те субботникче чаңгыс кижи дег организастыбиле ажылдап үнгеннер.

«Көк-Тей» совхозка Кызылдың чүрттелга-коммунал ажыл-агый эргелелинден 110 ажыг кижи, «Кызыл ЦЭС тудуг» эргелелинден 100 хире кижи, Үстүү-Енисейниң балык заводунуң, типографияның, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң автобаазазының болгаш оон-даа өске коллективтерден шупту 370 ажыг кижи ажылдап хүнзээн.

Куш фабриказынга ногаан массаны белеткеп бээринге 400 хире шефчилер ажылдаан. Оларның аразында «Тувашвейбыт» каттыжыышкынындан 140 хире, респотребсоюзтуң садыг баазазындан 60 ажыг, Тыва автоорукчуң бүдүүлге-техниктиг четчелээшкин эргелелинден — 50, Тыва АССР-ниң Госснабтан-46, «Тувоснабсбыт» эргелелинден — 40 кижи шефке киришкен болгаш бедик бүдүрүкчүүг ажылдааннар.

Садыг министерствозунуң болгаш Кызыл садыгның база аңаа хамаарышкан организацияларның коллективтери министерствонуң дузалал ажылагайыңга улуг дузаны көргүскеннер.

Кызыл хоорайның дыка хөй коллективтери Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем, Кызыл районнарның ажыл-агыйларынга мал чемни белеткеп бээринге идепкейлиг киришкеннер.

«Сукпак» совхозка телефон-телеграф станциязының, хоорайның харылзаа белдирииниң, Тараа продуктулар эргелелиниң, Кызылдың дараныльга комбинадының, Юстиция министерствозунуң болгаш адвокаттар коллегиязының, геология-шинчилел экспедициязының болгаш оон-даа өске коллективтер ногаан массаны белеткээринге ажылдааннар.

«Хадың» совхозка чүрттелга-коммунал ажыл-агый министерствозундан 65 кижи, олла министерствонуң автобаазазындан 25 кижи. «Водоканал» болгаш «Тувгалтың» коллективтери, «Тыва сентелгетудуг» трестиң албан-хаакчылары болгаш трестиң демир-бетон кылыглар заводундан 140 ажыг шефчилер чеде берген.

«Революцияның чалбыжы» совхозтуң шөлдеринге «Тыва еуг тудуг» трестиң болгаш аңаа хамаарышкан организациялардан 150 кижи ажылдаан.

«Коммунизмниң херели» совхозтуң шөлдеринге кызылчылар бедик бүдүрүкчүүг ажылдааннар. Аңаа транспорт эргелелинден, автосеептелге заводундан, Кызылдың пассажирлер АТБ-зинден, № 2 болгаш 3 АТБ-лерден шупту 350 ажыг шефчилер келген.

П. ООРЖАК.

РЕСПУБЛИКАГА МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ СУББОТНИГИНГЕ ТЫВАНЫҢ ИШЧЛЕРИ ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИП ТУРАР

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШКЕН

Барыын-Хемчик районнуң партия, совет болгаш ажылагый органнары мал-чеми белеткээринче бүгү күштү мөөнээн. Бо хүннерде район төвүнүң болгаш Ак-Довурак хоорайның, чүрттакчылыг суурларның будүүлгелери база албан организация тус-тузунда бо талазы-биле планныг даалгаларын күүседир дээш шудургу ажылдап турар.

Район амгы үеге чедир сиген белеткээр планын 40 хуу, сенаж салырын 62 хуу ажыр күүседткен. Ажыл-агыйлардан «Хемчик» совхоз мурнап турар. Район республикада чарлаттынган шалыпчы айда социалистиг чарыштың он хонуктарының түннелинде тиилекчи болуп, СЭКП обкомунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун үш удаа улаштыр алган. Оңу салбас дээш ажылдың темпизин бүгү республика субботнигиниң хүнеринде улам бедиткен.

Дүүн эгелээн субботникке район төвүнден болгаш Ак-Довурак хоорайдан, суурлардан 2360 кижи киржип турар. Оон иштинде чүгле Ак-Довурак хоорайдан 1350 кижи ниитиниң малынга чемнер белеткежип ажылдаан. Баштайгы саналгалар-биле кыдынганын ёзугаар 500 тонна сигенни, 500 тонна сенажты белеткээр дээш субботник киржикчилери эрес-шудургу ажылдап турар. Субботниктиң чамдык киржикчилери «Шекпээр» совхозка сенаж салырынга ажыглаар будук-бүрүнү белеткээн, а өске черлерге хол кадыыры-биле сиген кезип, хопээнней, сараатгаан. Ол ажылдарга ниитизи-биле 100 ажыг автомашиналар албан организациялардан, будүүлгелерден хаара туттунган.

Барыын-хемчикчилер субботник хүнеринде боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын күүседир дээш, күжениишкиниг ажылдап турар. Ынчан кылдынган ажылдың ниити түннелин даарта штаб үндүрер.

Бистиң корр.

ОРТУЛУКТАРДАН БАЗА...

СЭКП обкомунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң чарлааны малга чемнер белеткээринии бүгү республика субботнигинге киржип ажылдаары-биле оон баштайгы хүнүнде Улуг-Хем районнуң көдээ суурларының, Шагаан-Арыгның, Чаа-Шагаан-Арыгның 2240 ажыл-ишчилери сиген шөлүнче үнүпкен. мал чеминиң белеткелинде ажылдап турарлар.

Район төвүнүң будүүлге, албан черлериниң ажыл-ишчилериден 500 кижини Улуг-Хемниң ортулуктарында сиген шөлдеринде быжыглаан. Боттарының сигенчилерин үлетпүр комбинады, автотранспорт будүүлгези, хоорай Совединиң күүскому болгаш өске-даа коллективтер хол кадыыры-биле болгаш өске-даа дерит-херексел-биле четчелеп хандырганы эки. Кестинген сигеннерни автомашина-биле ак черже удур дажыглаан, оон чамдыызын АВМ-же, витаминниг сиген далганы будүүрер кылдыр ажыглаарынче сөөртүп турар.

«Найырал» совхоз 6200 тонна сиген белеткээр планныг. Ынчалза-даа планның түгле 19,9 хуузу күүсеттингеи. Мал чемииниң белеткелиниң темпизин көдүрери-биле субботникти ында эки организастаан. Мал чеминиң белеткелиниң субботник хүнеринче бүгү күштү, машина-техника болгаш 327 кижини совхоз мөөнээн. «Күш-ажылдың хостуу», «Ак-Туруг» совхозтарның болгаш өске-даа коллективтериниң ажыл-ишчилериниң хөй пуруузу мал чеминиң белеткелиниң субботнигинде багай эвес ажылдап турар.

С. КАРА-ООЛ,
СЭКП райкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң инспектору.

ДЕСКИ ЭВЕС

Мал чемнерин белеткээриниң талазы-биле августуң баштайгы он хонуунда Таңды районнуң ажыл-агыйлары элээн чедишкиннерни чедип алган. Он хонуктуң иштинде районнуң мал чемнери белеткээринии ниити планынга немештир 520 тонна сигенни, 1071 тонна сенажты, 286 тонна витаминниг сиген далганы белеткээн. Ынчалзажок районнуң ажыл-агыйлары мал чеми белеткээринче бүгү күжүн долузу-биле ажыглавайн турар.

Районнуң ажыл-агыйлары ниитизи-биле 26260 тонна сиген белеткээр, а белеткээнин 6142 тоннаны азы 25,3 хуузун, витаминниг сиген далганың 2150 тоннадан 1308 тонна азы 60,8 хуузун кылып алган. Ол ышкаш 8155 тонна сенажтың 2177 тонназын белеткээн болгаш планың 26,7 хуузун күүсеткен. «Революцияның чалбыжы» болгаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар витаминниг сиген далганы белеткээр болгаш сенаж салыр планын ажыр күүсеткеннер. «Революцияның чалбыжы» совхоз сенаж салырының планын база күүсеткен. Ол совхозта витаминниг сиген далганы белеткээр агрегаттың аалчы удуртукчулары С. К. Сонпос болгаш В. И. Притуло оларның кызымаккай ажылдаанын демдеглеп турар. Ол ышкаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта аалчы удуртукчулары А. В. Гольцов болгаш В. Я. Наумов олар 400 тонна сиген далганы белеткээр тургаш 496 тоннаны белеткээнпер, а ажыл уламчылавышаан. Ынчалза-даа ол совхозта сенаж салышкыны өске ажыл-агыйлардан чыдып каан турар.

Дүржулга станциязы мал чемииниң бүгү хевирлерин белеткээр талазы-биле бир дески чоруп турар. А «Революцияның чалбыжы» совхоз витаминниг сиген далганы белеткээр болгаш сенаж салыр планын ажыр күүсеткеннер. «Революцияның чалбыжы» совхоз сенаж салырының планын база күүсеткен. Ол совхозта витаминниг сиген далганы белеткээр агрегаттың аалчы удуртукчулары С. К. Тока аттыг совхоз узамдыктырын туруп-туруп чаа эгелээп болза, а «Коммунизмниң херели» совхоз амдаа эгелевээн. Ол ышкаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта сенаж салышкынынче кичээнгей ам-даа кошкак.

Мал чеми белеткеп турар үеде бир чугула чүве белеткээн мал чемииниң кадагалалы болур. Хамаатылардың хууда кескен сиген сараатгарының кырын плёнкалар-биле шып, ыяштар-биле базыргылап каан турар. А совхозтарның ындыг эвес. Дүржулга станциязының чамдык сараатгарын мал базып каан тавырылгалар бар. Сиген кескен шөлдерде хөй мал оъттап чорда ийнги ажаан алышкын дугайында кандыг чугаа турун болуруул? Мындыг байдал «Революцияның чалбыжы» болгаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарның сиген шөлдеринде бар. Бо талазы-биле көдээ Советтер кичээнгейин салыры чугула.

Кезип каан сигенни бөлүп ажаап алырының талазы-биле кайы-даа ажыл-агыйларда сөөлгү үениң чаашкыннары шаптык болуп турар. Ынчалза-даа ол чылдагаан эвес. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Дус-Хөл чоогунда девискээрде шагла-ла кескен сиген ам-даа чытпышаан. Ол хире улуг шөлде сигенни болуп алыр арга совхозта бар. А чүгле кичээнгей херек.

А. АРАПЧОР.

ХАЙЫРАКАН ШЫНААЗЫНДА

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң дирекциязы болгаш парткому мал чемииниң белеткелинче бүгү күштү мөөнеп, ол ажылдың организастыг чоруун бедиткен. Ам бо хүннерде 706 тонна сигенни белеткеп, ниити планын 39 хуу күүсеткен.

№ 3 сиген бригадазы 235 тонна сигенни белеткээр планныг тургаш, 252 тонна кыдыр ажыр күүсеткеп, амдаа уламчылавышаан. Хайыракан белиинде шынаада сигенчилериниң кылын турар ажыл-ижинден көөрге-ле, ында ажыл хайныышкынныг чоруп турары илдең.

Ында 4 трактор-биле сиген кестирип турар. Механизаторлар Д. Күжүгет, Т. Сат, Б. Күжүгет, М. Сат олар хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Грабльбиле сиген бөлдүрүп турар трактурист В. Донгак, хөпээн сөөртүкчүзү Д. Монгуш олар эки ажылдап турары-биле макталдыглар. Сараат салыкчылары Д. Сат, К. Сат, К. Монгуш, О. Данзы-Белек, хөпээнчилер Ш. Сат, Ю. Дамба-Даржаа, С. Монгуш болгаш өскелер-даа ак сеткилдиг, шалыпчы ажыл-ижи-биле мурнакчыларның одурүүнда чоруп, шаңнадып, мактадып турарлар.

Бригада сиген кезилдези эгелээнден бээр бригадалар аразында организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болуп, шилчиир Кызыл тукту чаалап алгаш, ону ам-даа быжыы-биле тудуп, ажылдың темпизин кошкатпаан.

Хайыраканчылар дүүн субботникке идепкейлиг киржип, күжениишкинниг ажылдаанар.

Х. МОНГУШ.
Чөөп-Хемчик район.

БОЛДУНАР-ЛА АРГАЛАР-БИЛЕ

Совхозтарның мал чемииң белеткелинге болдунарла аргаларны ажыглап тургаш, боттуу-биле дуза чедирерин республиканың хоорайларының болгаш суурларының чурттакчылары боттарының база бир чугула хүлээлгези кылдыр санап турар. Оон бир чижээн Тандыы районда Дуржулга станциязынга болгаш Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунга дүүн эгелээн субботниктиң киржикчилериниң ажылындан көрүп болур.

Эртенгиниң 7 шак. Дүүн чагган суггур чаашкыннның хөолбектери Бай-Хаак болгаш Дүрген суурларның кудумчуларында чытпышаан. Ынчалза-даа Дуржулга станциязының МТМ-зинге келириивиске, партия организациязының секретары С. П. Ершов, Дүрген көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы Л. П. Давыдова баштаан штаб кежигүннери, совхозтуң специалистери чыглып келген болду. Субботникке белеткелдиң байдалын тодаргайлаарга шупту чүве белеткеттинген — транспорт айтырыын, ажыл фронтузун, коллективтериниң хуваалдазын, өске-даа айтырыларны шиитирлээн болду.

Шефчилерже транспортту чоруткулаан, олар кээп эгелей берген. Машиналарда кижилер омак-хөглүг, ажылчын ёзу-биле кеттингилээп. Ол болза Бай-Хаак суурнуң коллективтеринден 250 ажыг, Дүрген көдээ Совединиң девискээринде коллективтерден 150 ажыг кижи-дир. Олар мал чеми белеткээр комплекстиг бригадага, № 1,2 бригадаларга, ногаа бригадазынга баргаш, ниитинин малынга чем белеткээр тус-тузунда хуваалдалыг. Агаар өл-шык болганда, мал чеми белеткээринин болдунар-ла аргаларын ажыглаар талазы-биле штабтың планы черле мактанчыг болду.

Чагытай хөлдүң бажында мал чеми белеткээр комплекстиг бригада. Сиген өл болганындан механизаторлар техниктиг ажаалда кылып турлар. Ийи трактор сиген кезип киришкен. Удаваанда шефчилер автобустуг келдилер. Ында Бай-Хаактың 6 коллективинден 60 хире кижи дүүн кескен өл сигенни чинге хепдирлер-биле бооладдай баглап турлар. Кожуп баглаан ийи бооладлы (барык 4 кг) өл хевээр чүдүрүп чоруткаш, тускай кылган сериге кургадыры-биле ол-ла шефчилер азып каан. Сигенни ынчаар кылырының нормазын бир кижиге онаалтыр чижек 60 кг кылдыр доктаатказ.

Дараазында Дуржулга станциязының № 1 хову-трактор бригадазынга келдивис. Ында ажыл база хайныккан. Бай-Хаактан келген организацияларның болгаш Дүргенниң шефчилери бо чылын кескен көк-тарааның саванын бөлбүшаан, машиналарга чүдүргеш, станция төвүнде мал чеми кадагалаар шыгжавыр-же чорудуп турар болдулар. Мында 261 гектар шөлде көктараа саваны бар. Оон колдуун субботниктиң ийи хүнүнде бөлгеш, мал чеми шыгжаар черге чедирер сорулгалыын ында ажылдап турар районнуң коммунал-ажылагый эргелелиниң болгаш районда суг-канал эргелелиниң ажылдакчылары балыткады.

Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының өске-даа бригадаларында бай-хаакчылар болгаш дүргенчилер хол кадыырыы-биле берге черлерден сиген хап, кургаан сигенни бөлгеш, төпче чедирип, өл сигенни боодалдай баглап, саваң бөлүп, сиген сараатгап, кызымак ажылдап турар. Оон ангыда элээн хөй бай-хаакчылар ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозче шефтеп чоруткан болгаш аңаа мал чеми белеткээн.

Чедериниң делгем ховулары аис хүнүнүң хереливде ногаанчайт апарган чаптыла берген чыдыр. Улуг орук-биле безин чоруп орарга, хол кадыырыбиле сиген кескен, мал чемни бөлүп, машиналарга, трактурларга чүдүрген кижилер бола таваржыр. Олар дээрге, Кызыл хоорайның 20 ажыг коллективтеринден субботниктеп барган 460 ажыг кижи болгаш Кур-Чер көдээ Советтиң девискээринде будүүлге, албан организациялардан шефтеп үнген кижи 150 ажыг. Олар база-ла хей-аътыг, бедик соруктуг ажылдап турар.

Кызылдан болгаш Кур-Чер суурдан барган шефчилериниң кол шуруузу «Тиилелге» совхозтуң Оңгачада бригадазында ажылдап турар. Олар сигенни хол кадыыры-биле кезип-даа, бөлүп, сараатгап-даа, төп суурже сөөртүп-даа турар. Субботникчилериниң кол күжү өлче мөөнеттингеп. Ында «Каа-Хем» разрез, амыдралга хереглээр техника септээр каттыжыышкын дээш өске-даа улуг коллективтер чамдыктары боттарының машиналары-биле ажылдап турар.

Өске коллективтер Чедер хөлдүң кыдында, оон чоогунда шөлдерде ажылдап турар. 8 коллектив малчыннар кыштагларының чанында сиген кезип эгелээн. Улуг оруктуң Бай-Хаакче ээр черинии чанында Тываның авиабүдүүлгезинин коллективи ында кургаг сигенни бөлгеш, совхоз төвүнче сөөртүп чедиргеш, удур сараатгап турар. (адаанда чурукта). А «Тыва обувь» каттыжыышкын коллективи «Чедер» курорттуң кедезинде ховуда чайгаар үнген сигенни хол кадыырлары-биле кезип турар. (үстүнде чурукта).

С. ЧИГЖИТ.
«Шынның» тускай корр.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотолары.

ЧЕТПЕСТЕР БАЗА БАР

Чайның каан, аяс хүннери. Ак-Чыраанның делгемнеринге ажыл-иш хайныккан. «Бүгү күштү —мал чемииң белеткелинче!» деп кыйгырыгның адаа-биле улуг, биче, эр, хөрээжен ажыл-ишчилер сорук кирген ажылдап турарын кым магадавас боор. Шынаанын чайгаар үнген ногаан сигенин кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыры —хүнүнүң эң чугула сорулгазы. Мурнуу-даа, төп-даа, районнарның Ак-Чыраада сигенчи бригадаларында түгле совхозтарның ажыл-ишчилери эвес, комсомолчулар, аныяктар, школачылар, шефчилер хөйү-биле хаара туттунган. Мында ажылдап турар сигенчи бригадалардан «Малчын» совхозтун, Өвүр районнуң совхозтарының ажыл-ишчилериниң ортузунда ажылды организастааны эки, темпизи бедик.

Сигенчилерниң ажыл-амыдыралынче, ажыл-агыйның организастаашкынынче кол кичээнгейни салыры, масса-политиктиг ажылды ең-не дээштиг кылдыр чорудары партия, комсомол, профэвидел организацияларының соңгаарлаттынмас сорулгазы. Ол талазыбиле чамдык ажылдар чоруттуп турар болду.

Оларның аразында ВЛКСМ Мөңгүн-Тайга райкомунуң организастааны сигенчилер бригадаларның III слёңу болган. Чамдык эки хемчеглер организастаттының турза-даа, ажылда четпестер барын демдеглээр апаар. Ажылдап турар комсомолчуларның, аныяктарның ортузунда комсомол организацияларының ажылының чедингир, дээштиг талазы кулу, олардан негелде чавыс. Ынчангаш чамдык аныяк кижилер хамаатыг хүлээлгезин чедир медереп билбейн турар. Ындыг фактылар Өвүр районнуң «Кызыл тук», Мөңгүн-Тайганың «Малчын» совхозтарда бар.

М. ОНДАР.

БИР ДЕМНИГ

Ниитиниң малынга чемнер белеткээриниң субботнигиниң баштайгы хүнүнде Тожу районнуң Тоора-Хем суурнуң будүүлге болгаш албан организация коллективтеринден 500 хире кижи, 40 ажыг чүък машиназы, трактор болгаш өске-даа техника киришкен.

«Тоора-Хем» совхозтуң Хадыңда, Эң-Сугда, Тобулда сиген шөлдеринде электростанциязының, авиапорттуң, өрт черииниң болгаш шупту 13 коллективтиң төлээленчилери сиген кезип, бөлүп, сараатгап ажылдаан. «Май Бири» совхозкна райкүүсномунуң культура, улус өөредилге киидистери болгаш өске-даа организациялар дузалажып, организастыг ажылдаан.

Бистиң корр.

ЧЫРГАКЫНЫҢ СИГЕНЧИЛЕРИНДЕ

«Чыраа-Бажы» совхозтуң салбыры— Чыргакы район төвүнден ырак суурларның бирээзи. Чыргакы — каас-чараш чүрүмалдыг, арга-арыглыг, оът-сиген, кат-чимис шыпкан шыналарлыг, балык-байлаң долган хемнерин хүрээлээн аңмен турлаа тайгаларлыг чараш оран. Хемчик хемниң эриинден Чыргакы малчыннарының чайлагларынга чедир чаттылган девискээр — салбырныы.

Бо хүннерде Чыргакының чону ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг күш-ажылы-биле уткуур база Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш, ниитиниң малынга четчир болгаш эки шынарлыг чемни кыска үеде белеткээрибиле калбарган социалистиг чарышка үлүг-хуузун кириштирип турар. Суурнуң улугбиче чурттакчыларын мал чеминин белеткелинче долузубиле кириштирер дээш ажыткварталлар аразынга социалистиг чарышты организастап, оон түннелин он хонуктан үнгүрүп турар.

«Челээш» аттыг № 2 агитквартираның сигенчилери 42 тонна чайгаар үнген сигенни кезип сөөртккеш, совхозунга сараатгап берген. Ук агитквартираның депутады Ш. Куулар, даргазы А. Куулар даанган ажылынга харыысалгалыын көргүскен. «Чечек», «Хомус» агитквартиралар ийнги, үшкү черни ээлеп, тус-тузунда 36, 27 тонна сигенни белеткээн. «Найырал» агитквартира (депутады башкы Роза Хен-оол, даргазы Елена Кара-Сал) алды хонук дургузунда 16 тонна сигенни кезип белеткээш төрээн совхозунга хүлээткен.

Малга чем белеткелиниң чугула бо кампаниязынга чамдык өг-бүлелер бүрүнү-биле киржип, оларның кежигүн бурузу ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының боттанылгазы дээш идепкейлиг ажылдап турар. Чижээлээрге, «Найырал» агитквартираның чурттакчызы Чигир-оол Ооржактың өг-бүлезин 7 тонна сигенни белеткээш, дужааган.

Чыргакыжыларның идепкейлиг ажыл-ижин совхозтуң дирекциязы, партком болгаш ажылчын комитеди үнелеп, социалистиг чарыштың тиилекчизи деп санаап, тиилекчи болган агитквартира бүрүзүн 100-тиилекчи өг-бүлени 50 рубль-биле шаңнаан. Бо дээрге, Коммунистиг партияның, Совет чазактың салган төөгүлүг сорулгазын чыргакыжыларның харыысалгалыы-биле медереп билип турарының херечизи-дир.

Байыр-оол Куулларга удуртакан малчыннарның сигенчи бригадазы бо хүннерге чедир 62 тонна сигенни кезип, бөлүп, сараатгаан. А хову бригадазының бригадири Марстай Куулардың сигенчилери 82 тоннаны белеткээш, сигенчи бригадаларны мурнай берген.

Суур чоогунда, Ойнаар-Тей баарында ногаан-ногаан сараатгар, кудумчулай тутқан бажыннар дег, шөйлүп чоруткан. Сигенчилерниң кол учётчиги Хавакчап Монгуш мынчаар чугаалап орар: «Чыргакының сиген белеткелинде пенсионерлер, школачылардан эгелээш күш-ажыд кылып шыдаар кижи бүрүзү хаара туттунган. Күш-ажылды организастааны кончуг эки-дир. Оларның ажыл-ижиниң түннели бо-дур, база бир «сиген суур».

Шынаа-ла чыргакыжылар эрестиг ажылдап турар. Бо хүннерде 327 тонна сигенни сараатгап белеткеп алган. Сиген белеткелиниң темпизи улам дүргедеп, кезилде улам-чылап турар.

Ш. ТЮЛЮШ.
Чөөп-Хемчик район.

Республикага мал чеминиң белеткелиниң субботнигинге Тыванының ишчилери идепкейлиг киржип турар

ХОЖУДААШКЫННЫҢ ЧЫЛДАГААННАРЫ

СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлели болгаш ВЛКСМ Тыва обкому августуң 14—15 хүннеринде ниитиниң малынга чемнер белеткээриниң талазы-биле бүгү республика субботниги кылдыр чарлаан. Ону чогум-на бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың хүннери болдуглар дээш республиканың еске бүгү ажыл-агыйлары-биле бир дөмей Кызыл районнуң «Шамбалыг» совхозунуң ажыл-ишчилери бар арга-кургавыларын долузу-биле ажыглаар деп шийтирлээннер. Совхозтуң ишчилери, оларга дузалажыр еске коллективтериҥ төлөөлери кана, кандыг ажыл кылырын тодарадып алганнар. Кызыл хоорайның бүдүрүлге, албан черлериниҥ баргап 1600 кижи болгаш суурнуң 120 хире чурттакчызы сигенни болгер, чүдүрер база дүжүрер ажылдарга, картофель богу аштаарынга киржип турар. Оларның чамдыктары кварталдарның чурттакчыларынга дузалажып, 80 хире кижи хол кадыырары-биле сиген кезип, чүс ажыг айыырлыг улус иогаан сиген сараатталп, сиген болуп болгаш еске-даа ажылдарны кылып турарлар.

«Шамбалыг» совхозта амгы хүнневде мал чеминиҥ белеткелиниҥ байдалы кандыгыл? Ажыы-биле чугаалаарга, ол совхозта байдал ыдыг-ла эки эвес. Мал чеминиҥ белеткели ышкаш чүгула кампанияже совхоз июль айның ортан үезинде киргеп. Ол чижек безин сиген кезилдезинче ажыл-агыйның озалдап киргенин херечилеп турар. Совхозта ам бир бригаданы организастаап, ону чүгле мал чеми белеткээр кылдыр тургускаш, тускай шөлдерни аңаа бижыглап берген. Ук бригаданы ийи звено кылдыр үскен. Оларның кылыр ажылдарының хемчээли улуг. Колдуунда-ла 600 тонна сенаж, 2400 тонна сиген, 4500 тонна силос, 150 тонна витаминниг сиген далганы белеткээри ол звеноларга опаажыр аңаар. Амдыылында олар чайгаар үнген сиген кезилдезинде ажылдап турарлар.

Сиген белеткеп эгелээр мурнунда совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары бүгү техниканың септеттингеп шыларын эки дээнner. А херек кырында чыдыг эвес болган. Тракторлар, граблъдер, прессподборщиктер, көдээ ажыл-агый машиналары бо кыска үенің дургузунда чаңгыс эвес удаа үреливишкинге таваржып, ажылга саат таварыштырып, хожудаашкыны болдурган. Ооң уламындан сиген белеткелиниҥ темпизи дыка кудуваан. Совхозта граблъдер чедишпес. Чүгле чаңгыс граблъ ажылдап турар. Беш прессподборщиктиҥ чүгле йиин сиген прессten келген. Сиген кестирип турар «Беларусьтар» колдуунда-ла чаңгыс бистиг ажылдап турар. Ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүдыка чавыс. Совхозта сараат салыкчызы чок болганындан кестинген сигенни чүгле пресстээш мал кыштагларынче чүдүрүп чорудун турар. Ажыл-агыйда чаа сараат салыкчызы бар-даа болза, ону эптеп, кылын алырынче совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары сагыш салбайн турар. Шак мындыг чылдагааннар-биле совхоз бир ай дургузунда кылып, белеткеп алыр үжурлуг сигенниҥ чүгле 20 ажыг хуузун кылып алган. Мындыг байдал совхозтуң удуртукчуларын, ылангыя мал чеминиҥ белеткелиниҥ талазы-биле совхоз директорунуң оралакчызы, партком секретары Э. Д. Серепти дүвүредир үжурлуг.

Бо хүннерде ол совхозтуң мал чеминиҥ белеткелинде Кызыл хоорайдан барган аңгы-аңгы организация, бүдүрүлге черлериниҥ төлөөлекчилери эвээш эвес үлүүн киирип турарлар. Совхозка сиген белеткеп бээр план-онаалдазын республиканың Харылзаа эргелелиниҥ автобаазазы, Чыдыдыышкын министерствозу, хөгжүм-шин театры ажыр кылганнар. Ылаңгыя автобааза коллективи 20 тонна сигенни белеткээш, ажыл-агыйга дужааган. Ам ында Кинофикация эргелелиниҥ, филармонияның коллективтери ажылдап турар.

Мал чеминиҥ белеткелиниге совхоз төвүнде тус-тус организацияларның киржилгезин багай эвес. Бо ажылда сес коллектив киржип турар. Ооң ынай кудумчу аайы-биле база киржип турар. Өг-бүле бүргүзү бир тонна сигенни белеткээш, дужаарын онааган. Студенческая болгаш Королев аттыг кудумчуларның чурттакчыларының сиген белеткелинге киржилгези эки. Коллектив бүргүзү белеткээн сигенниҥ сүтбараан фермазының девискээринде сарааттап турар. Ферма коллективи 10 тонна сигенни белеткээш, дужаган.

Витаминниг сиген далганы белеткээр ажылда 18 кижи бар. Оларны ийи эдлеглиг ажылдаар кылдыр хувааган. Олар амга чедир 106 тонна витаминниг сиген далганы белеткээн. Бир эвес мооң мурнунда үелерде ышкаш АВМ ийи-чаңгыс үрелишкинге таварышпас болза, ажылчыннар планның хуусаа бетинде күүседип алырының бүгү аргалары бар. Агрегатты яиг-этбиле хандырылгазында үзүктелиишкин чок. Хүнде 4—5 тонна витаминниг далган кылдыныр турар.

Совхоз амга чедир 261 тонна сиген белеткээн. Ол дээрге, кылза чогуур сигенниҥ чүгле 10 ажыг хуузу-дур. Хожудаашкыныҥ кол чылдагаанны — мал чеминиҥ белеткелинде быжыглаан техниканың үргүлчү үрелиш турарында деп үстүнде айыткан бис. Өскелчылдагааннар база бар. Тодаргайларга, кижилер-биле ажылдың кошкаа, күш-ажылды эки организаставаанны, кижилерниҥ материалдыг соңуургалын деткиринииҥ деннелии кудулатканы, социалистиг чарыштың негелдерии ажылдап кылза-даа, ооң түңнелдерин доктаайпал үндүрбейн, мурнакчыларны чогуур үезинде илеретпейии турары болур. Совхозта инженерлер, бригадирлер үргүлчү солчуп турар. Ам мал чеми белеткээр бригаданы үш дугаар бригадир — Тыва АССР-ниҥ алдарлыг механизатору Серен-оол Ооржак удурту берген.

Хожудаашкындан үштунарының чаңгыс аргазы —чаңгыс чылдыг сигеннер кезилдезиниче киргеш, ону чидириг чок ажаан алыры деп совхозтуя удуртукчулары саналтурар. Ол — кол курлавыр-дыр. Ооң бир гектарындан-на ортумаа-биле 14 центнер сигенни ап болур. Ооң түңнелии кандыг болуруң, үе көргүзе бээр.

Ш. ДОРЖУ,
«Шынның» корр.

Республиканың бүгү-ле булуңнарында ышкаш, Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилери, ниитиниҥ малынга четчир санныг болгаш шынарлыг чемнерни арбын белеткеп алыр дээш бо хүннерде күжениишкинниг ажылдап турар.

Бии-хемчилер СЭКП обкомунуң бюрозунуң мал чеми белеткээриниҥ республиканга субботнигин эрттирер дугайында доктаалын боттандыраары-биле белеткел ажылдарын баш бурунгаар чоруткан.

Дүүн, август 14-те, чеди шак чаа-ла ажып турда «Саян» совхозтуң төвүнге Кызылдың аңгы-аңгы бүдүрүлгелеринден болгаш организацияларындан чүс хире кижи чеде берген. Оларның аразында Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, Зооветхандырылга эргелелиниҥ, мал семиртир комплекстериниҥ наттышкан дирекциязының, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының, эътсөөк долганы кылыр комбинаттың коллективтери сиген кескеннер.

«Кызыл тараачын» совхозка кызылчылар болгаш бии-хемчилер 170 хире кижи мал чеминиҥ белеткелинге киришкен. Оларның аразында малчыннар, саанчылар болгаш еске-даа мергежилдиҥ кижилери бар. Күш-ажылдың хоочуннары болгаш комсомолчулар картофельдиҥ болгаш нөгаалардың бок үнүштерин аштаарынга ажылдааннар.

ЧУРУКТАРДА: субботник үезинде хайныышкынныг ажылдар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БАР АРГАЛАРНЫ ТЫП ТҮРГАШ...

СЭКП Төп Комитединиҥ май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниде болгаш Аъш-чем программазында малдың баш санын өстүрериниҥ, оон продуктулуун оедидериниҥ, бир кол магадылалы — аңаа четчир санныг, шынарлыг быжыг чем баазазын тургузарын айыткан. Бистиҥ районнуң ажыл-ишчилери партиялар лекция, беседаны ховушөлдериниҥ ажыл-ишчилериниге план өзугаар чорудуп турар.

Кескү агитацияны бригадалар, звеноолар төптеринде дерип кылган. Совхоз төвүнде агиткультбригада сигенчилериниҥ доктаамал аалчылары болу берген.

Ылаңгыя Аксы-Барлык салбырында ажыл-ишчилер хайныышкынныг. Кек-оол Сааның удуртқан бригадазы 1351 тонна мал чеми белеткээр планын бо хүннерде доозарының кырында келген. Ол бригадада 48 кижи ажылдап турар. Партболүк удуртукчулары Анатоляй Хомушку. Кызыл-оол Монгуш күш-ажылдың организапизазын шын негеп, звеноларын билдилиг удуртуп келгенинден хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, ескелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар.

«Барлык» совхозта кижилер-биле организакчы болгаш политмассалыг ажылды чогуур деннелге тургусканы мал чеми белеткээр ажылда дээштиг салдарны чедирген. Барлыкчылар мал чемнери белеткээринче элээп организастыр киргеп, еске ажыл-агыйларны мурнай берген. 5600 тонна, сиген кезер планының чартык кезинден хөйнү, 1350 тонна сенажты салып, азы планын 111 хуу күүседипкеп-нер. Витаминниг сиген далганың 122 тоннаны азы ооң 50 хуузун кылып алган.

Бо хайныышкынныг үеде ажылды шын организастаарының аңгы-бүрү хевирлерин ажыглап, бүгү чонну хаара тудуп турар бис. Комсомолчуланыктар, өг-бүле, агитквартиралар, пенсионерлер, башкылар звеноларын организастаан, бо хүннерде ажыл чок олурар кижи тывылбас. Оларның чижээнге «Хемчик» совхозтуң 14 кижи составтыг комсомолчу-аныктар звенозуп (комсоругу Степан Салчак) киирип болур. Олар 68 тонна сигенни кескеш, сарааттап белеткээн.

«Дөн-Терезин» совхозтуң мурнакчы малчыннары, аныяк өг-бүле район Советиниҥ депутады Марина, көдээ Совет депутады Виктор Ооржактар 15 тонна сигенни кезип белеткээш, аңаа немей 5 тоннаны белеткээр социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турарлар.

Район төвүнүң, «Тыва дагдүгү» комбинаттың, Ак-Довурак хоорайның ажыл-ишчилериниҥ ниитиниҥ малынга чем белеткелинге киржилгези улам идепкейжип орар. Районнуң суттарылга каттыжышкынны (директору Х. И. Куулар) 50 тонна сиген белеткээр планын 80 тонна кылдыр ажыр күүседкен, эът комбинады (директору Ш. Ондар) 19,5 тонна, чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелези (начальниги Р. Миллер) 12 тонна сигенни кезип, совхозтарга дужааган. Ниитизи-биле бо хүннерге чедир Кызыл-Мажалыктың албан организацияларының 187 тонна, Ак-Довурак хоорайныңы — 160 тонна мал чемни белеткээн.

Сиген кезилдезиниҥ башгайгы хүннеринден районнуң партия комитеди партболүктериниҥ дайынчы арга-шинээзин бедидип, коммунистерниҥ, комсомолчуларның күжүн таарыштыр тургузуп, кижилер-биле ажылды күштелдирип, оларның ажылдаарынга, дыштанарынга таарымчалыг байдалды тургузарының айтырыгларынче доктаамал кичээнгейни салып келген. Кызыл-Мажалыктың төөчүктеп Культура бажыңының чанында «Мажалык» аттыг агиткультбригада график ёзугаар районнуң сигенчи бригадаларынче доктаамал үнүп, солун программалыг концертти көргүзүп, лекцияларны номчуп турар. Агитбригада «Барлык» совхозтуң төп бригадазынга, Өртең-Тей бригадазынга. Аксы-Барлыктың, «Хемчик», «Шекпээр», «Дөн-Терезин» совхозтарның сигенчилеринге чораап. Бригада бодунуң концерт программазын үезиниҥ аайы-биле, партия, чазактың салын турар сорулгаларынга дүүштүр чаартып келген. Ажыл-агыйлар аайы-биле социалистиг чарыштың түңнелин турар, чер-черлерге агитхуудустарны үндүрүп, чарыш экранынга демдеглелдер кылып, тиилекчилерни шаннап, мурнакчыларга «Хемчиктиҥ сылдызы» солуунуң Күш-ажылчы алдар тугун көдүрүп турар.

Ынчалза-даа сигенчилериниҥ ажылдаарынга, дыштанарынга таарымчалыг байдалды тургузарының талазы-биле чамдык чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Районнуң кинофикация черии кежер кино машиназының үрелгениниҥ чылдагааны-биле сигенчи бригадаларынче доктаамал үнүп, солун программалыг концертти көргүзүп, лекцияларны номчуп турар. Агитбригада «Барлык» совхозтуң төп бригадазынга, Өртең-Тей бригадазынга. Аксы-Барлыктың, «Хемчик», «Шекпээр», «Дөн-Терезин» совхозтарның сигенчилериниҥ чораап. Бригада бодунуң концерт программазын үезиниҥ аайы-биле, партия, чазактың салын турар сорулгаларынга дүүштүр чаартып келген. Ажыл-агыйлар аайы-биле социалистиг чарыштың түңнелин турар, чер-черлерге агитхуудустарны үндүрүп, чарыш экранынга демдеглелдер кылып, тиилекчилерни шаннап, мурнакчыларга «Хемчиктиҥ сылдызы» солуунуң Күш-ажылчы алдар тугун көдүрүп турар.

Ынчалза-даа сигенчилериниҥ ажылдаарынга, дыштанарынга таарымчалыг байдалды тургузарының талазы-биле чамдык чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Районнуң кинофикация черии кежер кино машиназының үрелгениниҥ чылдагааны-биле сигенчи бригадалар төптеринге кино үндүрбейн турар. Районнуң хереглекчилер ниитилели сигенчи бригадаларга, звеноларга автосадыгларны эвээш чорудуп турары база четпес. Бар четпестерни дарый чайладыры, мал чеминиҥ белеткелиниҥ организастыр доозар дээш СЭКП райкому, райүүском бүгү хемчеглерни ап турар.

Ниитиниҥ малынга четчир санныг чемни белеткээр талазы-биле СЭКП обкомунуҥ чарлаану шалыпчы айда ажылдың темпизини, шынарын кудулатпайн тургаш, шаннаткан Кызыл тукту салбас деэш районнуң ажыл-ишчилери мал чеминиҥ белеткелиниге ам-даа улам шудургу ажылдаарлар.

Н. АМЫРДА,
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниҥ эргелекчизиниҥ орлакчызы.

ШАК БҮРҮЗҮН ЧӨП АЖЫГЛААР

ССРЭ-ниҥ Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырары-биле Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилери мал болгаш чер ажылының продуктуларын көвүдедир дээш шалыпчы ажылдап турарлар. Амгы үеде оларның мурнунда кол сорулга —ниитиниҥ малынга четчир санныг, эки шынарлыг чемнерни белеткээри болур.

Бо ажылда механизастатынган 11 бригада, 11 звено, ът болгаш хол-биле кезер 16 бригада хаара туттунган, оларда четчир санныг техника бар. Бригада, звено бүргүзүнде планныг онаалдаларны берген. Мал чемнери белеткелинде районда 900 ажыг кижи ажылдап турар. Оларның аразында социалистиг чарыштың негелдерии болгаш шаннап-мактаарының хемчеглерин ажылдап кылган, күш-ажылчы маргылдаанын түңнелии совхозтарга 5 хонгаш, районга 10 хонгаш үндүрүп, мурнакчыларны шаннап, оларга алдар-жыктаан Күш-ажылдың алдар тугун көдүрүп турар.

Мооң түңнелинде районнуң ажыл-ишчилери мал чемнериниҥ белеткедин шалыпчы чорудун турар. Август 14-ниҥ медээзин ёзугаар алырга, район 6342 тонна сигенни белеткээн, планың 38,7 хуу күүседкен. Оон аңгыда 2850 тонна сенажты салган, 494 тонна витаминниг сиген далганың, 137 тонна будук-бүрүнү, 11 тонна шивн будуун белеткээн. Үгүле августуң баштайгы он хонуунда 1599 тонна сигенни сарааттаан, 1220 тонна сенажты салган, бо көргүзүглер багай эвес. Он хонук дургузунда мал чеми белеткелиниҥ немелде өзүлдезин чемгирилге единицазынче шилчирлер вымпеддерни тывыскан.

Сиген белеткелинде малчыннарны калбаа-биле хаара туткан. Бо чугула херекте «Өөк», «Хадың», «Кызыл тараачын», «Саян» совхозтарның хойжу бригадалары идепкейлиг киржип, боттарының алган хүлээлгелерин күүседир чоокшулай берген. «Хадың» совхозта Тыва АССР-ниҥ алдарлыг малчыны Ойбаа Байкара удуртқан он кижи составтыг бригада Оргаза 20 ажыг хуузун кылып алган. Мындыг байдал совхозтуң удуртукчуларын, ылангыя мал чеминиҥ белеткелиниҥ талазы-биле совхоз директорунуң оралакчызы, партком секретары Э. Д. Серепти дүвүредир үжурлуг.

Бо хүннерде ол совхозтуң мал чеминиҥ белеткелинде Кызыл хоорайдан барган аңгы-аңгы организация, бүдүрүлге черлериниҥ төлөөлекчилери эвээш эвес үлүүн киирип турарлар. Совхозка сиген белеткеп бээр план-онаалдазын республиканың Харылзаа эргелелиниҥ автобаазазы, Чыдыдыышкын министерствозу, хөгжүм-шин театры ажыр кылганнар. Ылаңгыя автобааза коллективи 20 тонна сигенни белеткээш, ажыл-агыйга дужааган. Ам ында Кинофикация эргелелиниҥ, филармонияның коллективтери ажылдап турар.

Мал чеминиҥ белеткелиниге совхоз төвүнде тус-тус организацияларның киржилгезин багай эвес. Бо ажылда сес коллектив киржип турар. Ооң ынай кудумчу аайы-биле база киржип турар. Өг-бүле бүргүзү бир тонна сигенни белеткээш, дужаарын онааган. Студенческая болгаш Королев аттыг кудумчуларның чурттакчыларының сиген белеткелинге киржилгези эки. Коллектив бүргүзү белеткээн сигенниҥ сүтбараан фермазының девискээринде сарааттап турар. Ферма коллективи 10 тонна сигенни белеткээш, дужаган.

Витаминниг сиген далганы белеткээр ажылда 18 кижи бар. Оларны ийи эдлеглиг ажылдаар кылдыр хувааган. Олар амга чедир 106 тонна витаминниг сиген далганы белеткээн. Бир эвес мооң мурнунда үелерде ышкаш АВМ ийи-чаңгыс үрелишкинге таварышпас болза, ажылчыннар планның хуусаа бетинде күүседип алырының бүгү аргалары бар. Агрегатты яиг-этбиле хандырылгазында үзүктелиишкин чок. Хүнде 4—5 тонна витаминниг далган кылдыныр турар.

Совхоз амга чедир 261 тонна сиген белеткээн. Ол дээрге, кылза чогуур сигенниҥ чүгле 10 ажыг хуузу-дур. Хожудаашкыныҥ кол чылдагаанны — мал чеминиҥ белеткелинде быжыглаан техниканың үргүлчү үрелиш турарында деп үстүнде айыткан бис. Өскелчылдагааннар база бар. Тодаргайларга, кижилер-биле ажылдың кошкаа, күш-ажылды эки организаставаанны, кижилерниҥ материалдыг соңуургалын деткиринииҥ деннелии кудулатканы, социалистиг чарыштың негелдерии ажылдап кылза-даа, ооң түңнелдерин доктаайпал үндүрбейн, мурнакчыларны чогуур үезинде үндүрбейн келген. Ынчангаш чорукту удамындан «Шивилиг» совхоз чүгле 335 тонна сигенни белеткээш, планың 25 хуу күүседкен. «Хадың» «Шивилиг» совхозтар севаж салырынче ам-даа эгелеп кирбээн. Шак мындыг өөкүм хөөннерден бо ийи совхозтуң удуртукчулары, специалистери дарый үштунгаш, ажылдың темпизин дүргедир, шак бүргүзүн чөптүг ажыглаар, болдунар-да хемчеглерни алыр үе келген. Оон башка сиген болгаш мал чеми культуралары бодунуң эки шынарын чидирер.

Бии-Хем районнуң совхозтарының ажыл-ишчилери шалыпчы айның дургузунда мал чемнеринии 70 хуудан эвээш эгезин белеткеп алыр сорулганы салганнар. Ынчангаш август 14—15 хүннеринде субботникте, шалыпчы айның арткан хонуктарында кызымак ажылдаарлар. Ону күүседир болгаш ажыр боттандыраачын бүгү арга-кургавырлары бии-хемчилерде бар.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корреспондентизи.

УЛАМ ШАПКЫНЧЫДАР

«Ак-Туруг» совхоз 4234 тонна мал чеми белеткээр планныг. Бо хүннерде совхозтуя төп салбыры 118 тонна, Кызыл-Даг салбыры 620 тонна сигенни белеткээн. Моон алгаш көөрге, мал чеминиҥ белеткели совхозтуң төп салбырында ам-даа кудуку темпилиг болуп артпышаан. Суурнуң бүгү чурттакчы чоңуп, Ак-Туруг ортумак школазын, профессионал-техниктиг училищиниҥ өөренинчилерин, сургуулдарын болгаш еске-даа кижи күжүн немей мөөнеп, мал чеминиҥ белеткелин улам шапкынчыдары негеттинип турар.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЛЕНИНЧИ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ

Марксизм-ленинизм кижиниҥ делегейде ең доозу үнелиг чүүл кылдыр көөрде көргүн келген болгаш көргүн-даа турар. Коммунистиг идеологияның гуманизминиҥ алыс үжуру чогум-на ында. Бистиҥ ниитилеливистиҥ тыптын келген үезинден эгелээп ооң көгжүдениниҥ кол сорулгазы «Бүгүде чүвени кижиниҥ чаагай чорууна» деп доозун-биле тодаттының келгени дүрүм өзугаар чүүл-дүр. Бо принципиалдыг үглавшыкшын ленинчи партияның турғузукчу бүгү ажыл-чорудулгазында чайгылыш чок сингиккен. Бистиҥ партиявыстың социал политиказының сорулгазы —совет кижилериҥ чаагай чорууна болгаш коммунистиг идеологтарның доктаамал чорудун келгени болгаш чорудун турары национал болгаш сөөк-ядылыг чугаалаар чорук дугайында суртаалында теория талазы-биле ол илерелдя алган. Ооң кижи көөр хөөн чок идеологтуг илерешкини — чамдык улустарның өске улустардан ала чайгаар артык күштүүнүн дугайында «теория» болуп, ооң бүмар бүдүштүүн гитлеризм көргүскен.

Социалистиг ниитилелдиҥ боттуг гуманизми бодунуң алыс бүдүжүнүң талазы-биле национализмниҥ болгаш расизмниҥ чамдыг-даа хевирлерибиле чүүлдешпес. Ынчангаш бистиҥ идеологиявыстың гуманизминиҥ интернационализм-биле тудуш холбаалыг болганының ужуру-даа ол. Марксизм төрүттүнүп тыптыры билек-ле бодунуң тугунга пролетаржы эң-сеткил каттыштырылгазының үндезин принциптерин шыйып бижээн. Маркс болган Энгельстиҥ бүгү чуртталгазы пролетарийлерни каттыжарыкче кыйгырыы болучукту тургузугга удур бүгү националдарның ажылчы чоннарын каттыжарыкче кыйгырган база улуг чаңгыс болган.

Бистиҥ чуртувуска социалистиг революцияның тиилегени дээш, а ооң соонда чаа ниитилелди тургузары дээш демисел чорун турда, интернационализмниҥ гуманистиг идеалдарының боттанышкынын онзагай ужур-дузалыг болган. Ол демисел үүс ажыг националдарның улустары чуртталгелген болгаш чуртталгелген турар, делегейниҥ эң хөй националдыг, политиктиг чурттарының бирөзүнүг болган болгай. Чоңуиуң этниктиг составының аңгы-бүргүзү, национал антагонизмнерни өөскүдеринче утланган царизмниҥ политиказы-биле дүүштүргүлгеге улустарның социал-хөгжүдезинде канчаар-даа аажок улуг ылгалдар революция мурнундагы Россияга национал айтырыгын холчок чидиглендирипкеп. Ук айтырыг В. И. Ленинниҥ хөй талазлыг ажылчорудулгазында көскү черии эолеп келгени ынчангаш таварылга эвес.

Хаан чаза бир-тээ «улустарны оспаксырадыр дээш бүгү-ле чүвени кылган болганда, көл бүүрел чок чорукту сөстер-биле эвес, а ажыл-херектер-биле чайладыр херек» деп, Владимир Ильич оңаалап демдеглээн. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы бир дугаарында-да национал харылзаалар талазында кижиниҥ эрге-шөлээзин кызып-кыяр чорукту, национал азы сөөк-ядыл ылгаар аңгыламышкын-биле кызыгаарлаттынган деп эрге-шөлээ чок бастыш-кындан-даа артык кижиниҥ ат-аздарын дорамчылаар чорукту чок кылган. Чогум-на ынчангаш Совет эрге-чагырганың баштайгы хоойлужудулга актыларының бирөзүзиде — «Россияның улустарының эргелериниҥ дугайында декларацияда» «бүгү болгаш кандыг-даа национал база национальшажын эргелерин болгаш кызыгаарлаашкыннарны күш чок болдурарын» чарлаан. Оон эгелээп кандыг-даа сөөк-ядылыг болгаш националдарның хамаатыларының деп эргелериниҥ дугайында дүрүм чуртталгелген болгаш чуртталгелген турар, делегейниҥ эң хөй националдыг, политиктиг чурттарының бирөзүнүг болган болгай. Чоңуиуң этниктиг составының аңгы-бүргүзү, национал антагонизмнерни өөскүдеринче утланган царизмниҥ политиказы-биле дүүштүргүлгеге улустарның социал-хөгжүдезинде канчаар-даа аажок улуг ылгалдар революция мурнундагы Россияга национал айтырыгын холчок чидиглендирипкеп. Ук айтырыг В. И. Ленинниҥ хөй талазлыг ажылчорудулгазында көскү черии эолеп келгени ынчангаш таварылга эвес.

Хаан чаза бир-тээ «улустарны оспаксырадыр дээш бүгү-ле чүвени кылган болганда, көл бүүрел чок чорукту сөстер-биле эвес, а ажыл-херектер-биле чайладыр херек» деп, Владимир Ильич оңаалап демдеглээн. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы бир дугаарында-да национал харылзаалар талазында кижиниҥ эрге-шөлээзин кызып-кыяр чорукту, национал азы сөөк-ядыл ылгаар аңгыламышкын-биле кызыгаарлаттынган деп эрге-шөлээ чок бастыш-кындан-даа артык кижиниҥ ат-аздарын дорамчылаар чорукту чок кылган. Чогум-на ынчангаш Совет эрге-чагырганың баштайгы хоойлужудулга актыларының бирөзүзиде — «Россияның улустарының эргелериниҥ дугайында декларацияда» «бүгү болгаш кандыг-даа национал база национальшажын эргелерин болгаш кызыгаарлаашкыннарны күш чок болдурарын» чарлаан. Оон эгелээп кандыг-даа сөөк-ядылыг болгаш националдарның хамаатыларының деп эргелериниҥ дугайында дүрүм чуртталгелген болгаш чуртталгелген турар, делегейниҥ эң хөй националдыг, политиктиг чурттарының бирөзүнүг болган болгай. Чоңуиуң этниктиг составының аңгы-бүргүзү, национал антагонизмнерни өөскүдеринче утланган царизмниҥ политиказы-биле дүүштүргүлгеге улустарның социал-хөгжүдезинде канчаар-даа аажок улуг ылгалдар революция мурнундагы Россияга национал айтырыгын холчок чидиглендирипкеп. Ук айтырыг В. И. Ленинниҥ хөй талазлыг ажылчорудулгазында көскү черии эолеп келгени ынчангаш таварылга эвес.

Ленинчи партияның национал политиказының гуманиотиг алыс бүдүжү экономика талазында ең долузу-биле илерен турар. Бистиҥ чуртувуска социализмниҥ тургузуушкынуунуң үезинде улустарның дең эвес эргези херек кырында узуткаттынган. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарындаң эгелээп экономиктиг болгаш социал политика Россияның национал кыдыг-кызыгаар чергериниҥ оон төвүнүң хөгжүдезиниҥ деңнелиниге чедир дүргени-биле көдүреринче утланган доорэи СЭКП-ниҥ XXVI съездизинге демдеглеттингеп. Чамдык республикаларның бюджеттери хөй-хөй чылдарның дургузунда бодунуң чарыгдал кезээниге колдуунда бүгү-эвилел бюджединиҥ күрүне дузаламчызының күсели-биле дуглаттынын келгеиин чугаалаарга-ла четчир. Национал кыдыг-кызыгаар чергериниҥ хожудаңгай чоруун узуткаарынга чурттуң бүгү нацияларының сырый кады ажылдажылгазы, хамыктың мурнунда орус ажылчын ангыынын, орус улустуң бедик гуманизмни, аксеткилдиг дузазы чугула роль-ду ойнаан.

Амгы үеде бүгү нацияларның болгаш бичe улустарның экономиктиг ниитп сорулгаларының база эрге-ажыктарының баазазында улус ажылагыйының чаңгыс аай комплекизи тургустунган. Республика бүрүзүнүң экономиказы күш-ажылдың ниитилел хуваалдазынга чугула черии эолеп, чурттуң национал байланга улус салыышкынын киирип турар. Бышкан социализмниҥ социал-экономиктиг парын сорулгаларын шиитп-

СОВЕТ УЖАР ЧҮҮЛ ДЕПШИЛГЕ ОРУУНДА

СОВЕТ УЖАР ЧҮҮЛ үнден дүрген, кандыг-даа агаарлыгда ужар, шаандакызында деңнээр аргажок бедиир болгаш херек кырында бөттарыпың турар чердериден дыка ырак черлерге чедер аргалыг апарганын бөгүн чоргаар чугаалап болур бис.

Хамааты дайынның соонда, үжен чылдарда, күчүлүг ужар чүүлдү тургузары бүгү улустүң херээ апарган. Ол чылдарның эгезинде чылда ортумаабиле 860 самолёттарны кылып үндүрүп турган болза, ол көрүзүг 1938 чылда—5469 четкен. Чамдык хевирниң самолёттарын-биле дүргенининг, бедиинің болгаш ыраанның талазыбиле делегейде чок дээш чедиишкиннерлиг бооп, Москва — Соңгу полюс — АКШ аразында ийи удаа соксаал чок ужудушкунну база кылган.

Дайын мурнунуң 1938—1940 чылдарында тургускан самолёттар немец-фашистиг ужар чүүл-биле демиселге кадыгдошкун шылгалданы тудуп эрткен болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынында совет агаар шеринің самолёттары Германияның делегейниң ийиги дайынында оксуганы 100 мүң самолёттарының 77 мүцүн узуткаан.

Совет шүүргедекчилер, штурмовиктер, бомбардировщиктер боттарының шынарының талазы-биле шак-ла ыңдыг фашистиг машиналардан дыка артык чүүлдерлиг тургап. С. В. Ильюшининиң чогаадып, тургускаңы ИЛ-2 дээр штурмовигинниң дайынчы аргалары болгаш чазыг чок согуушкыннары дыка онзагай турган. Ынчангаш ИЛ-2 эртикен дайынга эң-не пептерелгей самолёт бооп турганы таварылга эвес. Немец конструкторлар шак-ла ыңдыг штурмовикти тургузар дээш ону кылып чадашпаннар.

Делегейниң ийиги дайынының соонда АКШ бодунуң ужар чүүлүнүң күчү-шыдалын улгаттырып эгелээн. Аар бомбардировщиктер АКШ-тың ССРЭ-же угландырган стратегтиг ядролуг күштериниң кол кезээ апарган. Оон аңгыда ортумак бомбардировщиктер болгаш авианосецтериниңдээ самолёттары атомнуг бомбаны чүктээр аргалыг бооп, Европаның мурнуку баазазының америк күштериге кирип турган. Оңу барымдаалаап, бистиң чурт аңаа харыылаар ужурга таварышканы билдингир.

50 чылдарның эгезинде Ада-чурттуң реактивтиг моторлары-биле дериттинген самолёттарны хөйү-биле бүдүрүп үндүрүп эгелээн. Кол конструктор А. И. Микоян ол үеним мынчаар сактып бижээн: «Бистиң хүнеривисте, бистер көрүп турувыста-ла, ужар чүүлдүң хөгжүдезинге чаа дээди үе-чадазы эгелээн. Бо талазы-биле кайы хире улуг шынар шураашкыны болганы билдине берзин дээш, чаңгыс-ла чижекти көргүзейин. Дайын мурнунуң шүүргедекчизи барык 1000—2000 аът күштүг моторлуг турган. Ынчаарга амгы үеним дүрген самолёдунуң күжүн ол эрги хемчээл-биле деңнээр болза, 40—50 муң аът күжү чеде бээр. Самолёттарның күжү он-он катап улгаткан».

ОЛ ЧЫЛДАРДА Шеригагаар Күштеринге ыракпыл бомбардировщик ТУ-16 келген. Ол чаа машинаның ажыглаттынар аргазы тергиин, бедүүн болгаш дыка бүзүрелдиг болган. Оон-биле барык кады фронтучу МиГ-17, оон соонда МиГ-19, кандыг-даа агаарлыгда ужар дозукчу-шүүргедекчи ЯК-25, фронтучу ИЛ-28 деп бомбардировщик хөстүгүлеп келгилээн. Ол дайынчы машиналар ынчаардагы он чылдың төнчүзүнге чедир ССРЭ-ниң агаар күжүнүң үндезини боон турган.

60 чылдарда ол машиналарның орнунга чаа реактивтиг, үнден дүрген ужугар, янзыбүрү сорулгаларның машиналары келген.

70 чылдарда ССРЭ-ге аңгыдгы хевирлиг болгаш сорулгалыг ужугар аппараттар тургустунган. Оларны бистер үшкү салгадыңы самолёттары деп адап турарывыс билдингир. Оларның шынар талазы-биле көргүзүглери улам экижээн турган: олар үнден ийи болгаш ийи чартык катап дүрген ужуп болур, бедиири он-он метрден эгелээш, элээн каш он-он километр чедиир турган.

БИСТИҢ хүнеривистиң ужар аппараттары —бедик механизастаттынган, автоматтар-биле хеделип, ажылдаар, электрижиттинген болгаш экипчеспегленген машиналар бооп турар. Олар эртеминиң болгаш техниканың эң сөөлгү, болбаазырангай чедиишкиннери-биле чоокшулажыышкынны болдуруп турар.

Культураның чедиишкиннерин калбак массаларның шиңгээдип ап турары, социал болгаш национал ылгал чокка кижи бүрүзүнүң эртем-билиг чедип алыры—бистиң нинтилеливистиң гуманизминиң чайынналчак илергейлээшкини-дир. Бистиң чурту-вустүң бүгү улустарының төлээлекчилериниң угаан-бодалдың чаа үнелиг түүлдерин тургузарынга киржип турары амыдыралдың социалистиг овур-хевириниң гуманизмин тодазы-биле көргүзүп турар.

Национал культураларның бот-боттарынга салдар чедиржин, бот-боттарын байытчыл турары совет кижилерниң бүгү талалыг сайзыраарынга чугула рольду ойнап турар. Культураның бүгү-ле адырларынга үнелиг түүлдерни калбаа-биле солужар чорук эки, чараш түүлдерге ынакшылды интернационалчыдыл, национал-дар аразынга ажыктыг

Кыдыккы Соңгу чүктүң кайы-даа булуңунга вертолёт күзенчиг аалчы.

Индияның хүүрүе тугун Кызыл шивээниң кырынга үжен беш удаа көдүрүп турар. 685 миллион кижилиг индий улустуң хамаарышпас чоруун чарлаан хүнге холбаштыр байырлалды үжен беш удаа Делиде Кызыл шивээге демдеглеп турар.

Индия шаанда колония турган үеде чуртка чыл бүрүде хөй кижилер аарыглардан, аштан өлүп турган. Амгы үеде индий улус спутниктерни октаргай делгеминче салып, атомнуң чажыдын билип, Антарктиданы болгаш Делегей океанын шинчилеп турар.

Ынчаарга Индия Республика хөй түүлдер талазы-биле сайзыраңгай хөгжүлделиг күрүнелерден амдыызында хожудан турар. Чижээ, чонуң кижи бүрүзүнге онааштыр электроэнергияны, каңны ажыглаар талазы-биле сайзыраңгай хөгжүлделиг чурттардан соонап турар. Ангди колониазаторларга удур национал-хосталгалыг шимчээшкиннің киржикчизи, Индий национал конгресс партияның сураглыг ажылдакчыларының бирээзи эртемден И. Г. Рашга мынча деп демдеглээн:

— Хамаарышпас чоруктуң чылдарында бистиң чуртувустуң чедиишкиннери, буруунгаар деңнилгези улуг болган. 35 чыл буруңгаар бистиң чуртувус хоозураңгай тургап. Индияның чонунуң амыдырал деңнели ам бедээн, экономиктиг хөгжүлдениң көргүзүглери улгаткан. Ажыл-агыйны башкарарын планныг ёзу-биле чорудуп, бо талазы-биле Совет Эвилелиниң байлак дружылгазын ажыглап турар бис. «Беш чыл» деп сөстер Индияның чурттакчы бүрүзүнге эки билдингир апарган. Национал ажыл-агыйны хөгжүдерининг беш чыл планнарын 1951 чылдан бөөр Индияда чедиишкиннер күүседип турар. Элчегаар алдыгы беш чыл планының пәйги чылының түңнелдеринге хамаарыштыр премьер-министр Индира Ганди мынча деп демдеглээн: «Көдээ ажыл-агыйның болгаш үлетпүрүң кол продукциялары-биле бодуң хандырар сорулгаңы чедип алырынче Индия бүзүрелдиг бар чоруур».

Бо чылды Индияда «күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чылы» кылдыр чарлаан. Беш чыл планы чедиишкиннин күүсеттинип турарын хамаарышпас чоруктуң байырлалының бүдүүзүнде чазак сонгукчуларга илеткээн. Электроэнергияны, хөмүр-дашты, нефтяни, каңпы, аъш-чем продуктуларын бүдүрер талазы-биле беш чылдың даалгалары чедиишкиннинг күүсеттинип турар.

„Чери чок тараачыннарга черни эде хуваап бөөр сорулганы чазак салып турар. Ынчалзажок каста, общиналар аразының болгаш шажын-чүдүлгенин чөрүдээлерни бо чугула сорулганы боттандырарынга мооңдак болуп турар. Чурттуң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планнарын күүседири-биле чергелештир, чонунуң хереглелдерин хандырарының программазын Индияның чазаа база хүлээп алган. Чуртка социал чаартылгаларны боттандырарынга баазаны ол программа тургузар сорулгалыг. Бижик билбес чорукту узуткаар, халас өөредилгени хандырар таваарышпас политиказы-биле планнарны ажыдап кылган.

Индияның хамаарышпас политиказы делегей ареназынга база илергейлеттинип турарын ол чурттуң өңнүктери сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп турар. Индия тайбың дээш, боо-чепсекти өңдере бүдүрерининге удур идепкейлиг демисежип турар. Индия океанны милитаризастаарынга удур Индия шинтпирлиг демисежип келген болгаш демисежип-даа турар. Премьер-министр И. Ганди чоокта чаа АКШ-ка барып чораан үезинде бо дугайында тодаргай чугаалаан. Индияның ол угланыышкыны делегейниң бүгү улустарының эрге-ажыынга дүзүүн турар.

Барыын чүктүң капиталистиг күрүнелериниң «дузаламчызын» алыры күзенчиг эвес деп Индия санап турар. Совет Эвилели-биле Индияның найырлыг харылзаалары — янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелериниң аразынга харылзааларның чаа хевиринің чаагай үлегери болуп турар.

Бодунуң чүктүнүң хамаарышпас чоруунуң 35 чылын индий улус калбаа-биле демдеглевишаан, келир үезинче бүзүрелдиг көрүп турар.

С. ЗИМИН,
ПМА-ның түскай корр.

Болбурзектиң судалы

Август 15—Индия Республиканың хамаарышпас чоруун чарлаан хүнү

ИНДИЯ: күрүне тугу 35 чыл киискээн

Японжелекчилерден Көрейни хосталандан бээр 37 чыл болганына

ХОСТАЛГАНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Совет информбюронуң 1945 чылдың август 15-те оперативтиг медээзинде мынчаар ацыткан: «...Ыраккы Чөөн чүкте совет шеригдер японнарның удурланыышкынынга мурнуку хевээр таварышпышаан, шавар халдаашкынны үргүлчүлээн». Ынчалзажок Совет Армияның күчүлүг согуушкуннары дайынның төнчүзүп шинтпирлекпен. Япон император ол-ла хүн Японияның чугаажок дүжүп бергенининг дугайында радио дамчыштыр чарлаан. Көрей улус Японияның колониалдыг дарлалындан хосталганының байырлалының хүнү кылдыр август 15-ти чыл бүрүде демдеглеп турар.

Совет информбюронуң августа медээлери бүгү совет улустуң болгаш даштыкы оон өңнүктериниң улуг кичээнгейин хаара тудуп турган. Совет Армияның күчүлүг далай десантыларын Көрейниң Унгиге, Раджине, Чхонджинге дүжүрген, бистиң шеригленивис даглыг, эзимнерлиг берге черлериниң чүс-чүс километр орук чок шырыштарын маадырлыы-биле эртип, япон эжелекчилерге шыңгыы согуушкуннарны таварыштырган. Н. Гасстелонуң маадырлыг чоруун биче лейтенант М. Е. Янко ынчаарда көрей черге катаптаан, түс черлериниң чурттакчылары бистиң дайынчыларывысты чүректиң ханыындан эвилеп-биле өөрүшкүлүг уткаан, хостакчыларынга өң-баазын чечектерин түүсүп, митингилерге олар боттарының хостакчыларынга сагыш-сеткилдиң ханыындан өөрүп четтиргенин илергейлеп турган.

Совет кижилерниң чижеглээр деңнел чок маадырлыг болгаш шыламыккай чоруунга ханы хүндүткелдиң демдээ, премьер-министр Индира Ганди мынча деп демдеглээн: «Көдээ ажыл-агыйның болгаш үлетпүрүң кол продукциялары-биле бодуң хандырар сорулгаңы чедип алырынче Индия бүзүрелдиг бар чоруур».

Бо чылды Индияда «күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чылы» кылдыр чарлаан. Беш чыл планы чедиишкиннинг күүсеттинип турарын хамаарышпас чоруктуң байырлалының бүдүүзүнде чазак сонгукчуларга илеткээн. Электроэнергияны, хөмүр-дашты, нефтяни, каңпы, аъш-чем продуктуларын бүдүрер талазы-биле беш чылдың даалгалары чедиишкиннинг күүсеттинип турар.

КУДР — ам сайзыраңгай үлетпүрүлүг болгаш бедик хөгжүлделиг көдээ ажыл-агыйлыг чурт. Республиканың индустрязы амгы үеде энергогенераторларны, станоктарны, электровозларны, далай болгаш хем судноларын, автомобильдерин, тракторларны, комбайннарны, экскаваторларны бөгин арбыны-биле бүдүрүп турар. Тарааның чыл бүрүде чымлдазы улусчу эргелеринге моондак кылбазын Израильден шыңгыы негээнин документиде айытган.

Резолюцияга дүүштүр КНО-нуң Чиңгине секретары ол шинтпирнин күүселдезининң дугайында Айыыл чок чорук Чөвүлелининг хуралын дүргенин-биле чымлдырган. Ливанда, ыланғыд Бейруттуң районунда бүгү дайын чорудулгаларын соксадырын израиль агрессорлардан Айыыл чок чорук Чөвүлели негээн.

Ливанда дайын чорудулгаларының үргүлчүлеп турарыбиле холбаштыр ханы сагыш човаашкынны болгаш сеткил дүвүрөөшкинни каяа-даа каттыыпас чурттарның саналдаанны резолюция төлевилелинде илергейлээн. Ливанның хоорайларының болгаш суурларының хамааты чурттакчыларының эргежок чугула негелдерин, хереглелдерин дүргеп хандырар төлээде, бүгү кызыгаарлаашкыннарны доңдораан соксадырын Айыыл чок чорук Чөвүлели Израильден база негээн.

КНО-нуң хайгаарактыларын Бейруттуң киңирин, оларның дээштиг ажылдаарын база айыыл чок чоруун хандырарынче уланган күженинниңгээр деңгилгези улуг болган. 35 чыл буруңгаар бистиң чуртувус хоозураңгай тургап. Индияның чонунуң амыдырал деңнели ам бедээн, экономиктиг хөгжүлделиң көргүзүглери улгаткан. Ажыл-агыйны башкарарын планныг ёзу-биле чорудуп, бо талазы-биле Совет Эвилелининг байлак дружылгазын ажыглап турар бис. «Беш чыл» деп сөстер Индияның чурттакчы бүрүзүнге эки билдингир апарган. Национал ажыл-агыйны хөгжүдерининг беш чыл планнарын 1951 чылдан бөөр Индияда чедиишкиннинг күүседип турар. Элчегаар алдыгы беш чыл планының пәйги чылының түңнелдеринге хамаарыштыр

Янзы-бүрү медээлер

ЫРЛЫГ-ХӨГЛҮГ ААЛЧЫЛАР

«Чедер» курортунга үшкү сезонга дыштаныр турган мен. Эмнетиишаан, дыштанырга магазыг-дыр. Анаа хостуг шагыыста кино, концерттерни-даа көрүп турдувус.

Моолдуң Завхан аймаандан цирк артистери Тывада келгенин баш бурунгаар дыннаан бис, оларның оюн-көргүзүглерин «Чедер» курортка дыштанганнар четтикпейн манап турган. Шынап-ла олар аваангыр-кашпагай оюннарын көргүскем барганнар. Түс-түс номерлерин сонуургап, магадаан чугаалар ооң соонда-даа дыңналып турду.

Кызылдың Күрүне филармониязының артистери, композитор Р. Д. Кенденбиль база аалдан келгеш, солун концертти көргүскеннер. Композиторнуң ырларын хоочун артистер Х. Конгар биле Е. Кенденбиль олар дыштаныкчыларга ырлап бараан болганнар. Оон ыңай ыраажылар Т. Өшкү-Саарның, М. Мерген-Херелдиң, Б. Кенештиң-даа хөөг чараш үннерин магадап, оларның моол, тыва, орус, казах дылдарга ырлаан ырларын таалап дыңнаан бис.

«Чедер» курортунга үшкү сезонда музыкалыг, ырлыг-хөглүг аалчылар хөй болган. А оон өске-даа солун оюннар, спортчу маргылдаалар, тематиктиг кежээлер болуп турган болгаш, курортка дыштанганнарның сеткили өөрүн.

К. САМБУУ.
Ак-Довурак хоорай.

СЕПТЕЛГЕ АДАКТАЛГАН

Бажың-Алаак суурнуң Культура бажыңының (директору М. Намный) чайгы септелгезинче совхоз дирекциязы, партком болгаш көдээ Советтиң күүскому чогуур кичээнгейни ургандырган.

Септелге ажылдарынче Т. Монгушка удурткан тудугжулар звеновозу июнь эгезинде киргеш, шалыпкын ажылдаан. Культура одаанның өрөөлдериниң соңга, хаалгаларын болгаш шалазын бүрүн дозулаан, ханаларын чугайлаан.

Ооң даштыкы чаагайжыдылга ажылдарын база багай эвес чоруткан. Штакетник, херимнерни септээш, 30 дөс чадаң болгаш өскедаа үнүштерни олурткан.

Амгы үеде ооң электри шугумун, сцена көжегелерин чаартып, кино көргүзер экранны солуур ажылдар арткан. Ооң ачызда одалга системазының суг сордурар пасостарын солууру негеттинип турар.

«Чайын шанаан, кыжын тергең септе» дижир болгай. Ам ажылчыннар арткан үүрмек ажылдарны шыйарлыг кылып доозар дээш шалыпкын ажылдап турарлар.

А. МОНГУШ.

ИЙИ КӨВҮРҮГ

Шуйнуң кадыкшылга школазы Бай-Тайга районнуң ырак дээш черлеринге санадып турар. Ынчангаш ук школага чедип алыры кончуг берге, орук-чирик багайындан белен-селен машина-балгат четпес.

Ындыг-даа болза бо айтырыг сөөлгү үеде хирешаа-биле шиитпирлеттинген, чүге дээрге кадыкшылга школазының коллективиниң күжү-биле Кара-Шуй дээр хемчигеште улуг, биче ийи көвүрүгнү кылган, чал-оруктарга сай төп, бедидип база дескилээп.

Бо ажылды школа директору, Шуй көдээ Советиниң депутады С. Н. Комбу ийиле хонук иштинде шалыпкын организастап эрттирген. Көвүрүглер тудуунга школа ажылчыннарындан Хомушку Түмен-оол, Төмүр Түреш, Салчак Шыдыраа, бухгалтер Бүржеп-оол Хомушку болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдааннар.

Амгы хүннерде ол көвүрүглер-биле чүгле школаның чуруттакчы чону эвес, а «Мурнакчы» совхозтуң база районнуң өске-даа организацияларының чорук-хереқтиг кижилери олап кежип, аргыжып турарлар. Харын-даа районда ук кежигин Ийи-Көвүрүг деп адай бергени-даа ону туткан кижилерниң сагыш-сеткилинге коячуг өөрүнчүг.

Б. БУДУП.

Ам ол—Владимир Михайлович Наделяев—ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырында ажылдап турар. Ында төөгү, филология болгаш философия институдунда ЛЭФИ деп адаар, фонетиктиг шинчилелдер чорудар экспериментталдыг лабораторияның эргелекчизи, Сибирь улустарының дылдарының көскү шинчээчизи, моол дылдар талазы-биле улуг специалист, Тыва АССР-ниң эртемниң алдарлыг ажылдакчызы. Ол бедик сынныг, узбек дооржак бөрт кеткен кижинин чанынга аспирантылар үргүлүү турар, ол-бо чөрледен келгилээн эртемденнер ооң консультациязын алган турар.

В. М. Наделяев Сибирьниң, Сонгу чүктүң болгаш чоокка-вының дылдарын, ылангыя оларның фонетиказын шинчилээринге улуг салыышкынны киирген. Шылгаракгай совет эртемден академик Л. В. Щербаның өөредиинге дажып, ону ханыладыг, тодаргай дылдарны өөренирингe ажыглап турар. Ол—хөй теоретиктиг ажылдарның автору, полиглот—немец, француз, моол, якут, тыва болгаш өске-даа дылдарны билир. В. М. Наделяев Сибирьниң, Сонгу чүктүң, Ортаа Азияның, Моолдуң дылдарын шинчилээр кадрларны белеткээринге шылгарангай рольдуг болган, улуг теоретик кижи.

Владимир Михайлович ам 70 харлап турар, эртем-педагогика ажылының 53 чыл ою. Төрээн хүнүнер-биле, эргим башкывыс! Кадык-шыырак болунар, совет эртемге ажыктыг кылдыр хөй-хөй чылдарда чурттанар! В. М. Наделяев Чита обласка төрүттүнген. 17 харлыында-ла башкылап эгелээн, 5 чыл иштинде Таймырга долган школага ажылдап турар үезинде якут дылды шингээдип алган. 1939 чылда ону Ленинградтың күрүне университединче өөредип чоруткан болгаш 1944 чылда ЛКУ-нуң филология факультединиң түрк-моол салбырын дооскан, ооң соонда ол-ла университеттиң чөвүчүк факультединиң аспирантуразын дооскан болгаш анаа моол дылдар башкызы боон арткан. 15 чыл иштинде башкылаан, ол-ла үеде түрк дылдарны ханы өөренип келген. 1958 чылда В. М. Наделяевти ССРЭ-ниң ЭА-ның Дыл эртеминиң институдунуң алтай дылдыр секторунга чалап эккелген болгаш анаа хөй ажылды ол бүдүрген, ылангыя 1969 чылда парлаттыныр үнген «Эртеги түрк словарыны» тургузарынга болгаш редакторлаарынга шуут киришкен. В. М. Наделяевтиң эртем талазы-биле үзел-бодалдарының боттанырынга академиктер В. В. Радлов, С. А. Козин, И. И. Мещанинов, Л. В. Щербаның база шылгарангай түрколог, ССРЭ-ниң ЭА-ның корреспондент-кежигүнү профессор С. Е. Маловтуң ажылдары оныа үжүр-дузалыг болган деп чугаалап болур.

Кижилер болгаш чылдар

БАШКЫМ ДУГАЙЫНДА СӨС

1966 чылда В. М. Наделяев ССРЭ-ниң ЭА-ның Сибирь салбырында төөгү, филология болгаш философия институдунче чалаткаш, амдыгаа чедир ында ажылдап турар. Сибирьниң болгаш ооң чоок-кавызының дылдарын экспериментталдыг фонетиканың аргазы-биле шинчилээр школа (угланышкын) В. М. Наделяевтиң идей-теоретиктиг организакчы удуртулгазы-биле, ону долгандыр тыптып келген. Экспериментталдыг фонетиканың аргазы-биле якут, бурят, алтай, тыва болгаш өске-даа дылдарның үнериниң артикуляция болгаш акустиктиг шынарларын база ритмомелодиказын шинчилээринге тураскаатказын хөй санныг монографияларны, чыыпдыларны адап болур. Оларны В. М. Наделяевтиң удуртулгазы-биле тургускан. Бурят И. Д. Бураев, калмык П. Ц. Биткеев, моол Ж. Цолоо, якут И. Е. Алексеев, хакас К. Н. Бурнакова, алтай М. Ч. Чумакаева болгаш өске-даа эртемденнер В. М. Наделяевтиң удуртулгазы-биле кедилиг ажылдарны тургускан. Хөй националдыг эртемденнерни ол кижизиткен, оларны каттыштырып, найыралдаштырып турар бир өзек боон чоруур.

В. М. Наделяевтиң эртем-педагогиктиг ажыл-чорудулгазында онзагай черни тыва дыл эртеми эзлеп турар.

1947-1957 чылдарда Ленинградтың күрүне университединиң чөвүчүк факультединиң ниитилел болгаш дыл эртемперинин тыва специалистерин белеткеп үндүрген. Дээди эртемниг төөгүүлүрни, филологтарны Тывага белеткеп бергени ол. Тыва белүүктерниң үзүктел чок удуртукчузу В. М. Наделяев турган. Ол түгле башкылаар эвес, харын билимчелиг удуртукчу, кижизидикчи, сагыш човаңгыр суртаалчы боон турган.

В. М. Наделяев тыва дылды эң-не баштай дээди өөредилге черинге башкылап эгелээн кижи болур. Ол университетке тыва дыл эртемин башкылаарының программазын чогаадып тургускан, «Амгы тыва дыл» деп системажыткан курсту тыва белүүктерниң студентилериңе помчуп турган. Оон ыңай «Түркология кириилде» деп курсту ажылдап кылган, студентилерге өөреткен, тыва дылдың синтаксизиниң дугайында тускай семинарны база эрттиргилээп. Университетке тыва студентилерниң эртем конференциязын чылдың-на В. М. Наделяев организастап эрттирип турган. Орта академик И. И. Мещаниновтың болгаш Л. Р. Зиндер безин киржип тургулаан. В. М. Наделяевтиң саналы-биле тыва студентилерге С. Е. Малов «Эртеги түрк бижик тураскаалдары» деп курсту, Б. Я. Пропп «Хуулгаазын тоолдарның үндезинпери» деп курсту помчаапнар.

Студентилерни бүгү талалыг кижизидеринче ол улуг лекмей тыва фонетика талазы-биле кандидат диссертацияларын В. М. Наделяевтиң удуртулгазы-биле бижип турар. Ол Тывага каш удаа кээп, эртем-теоретиктиг конференцияларга киржип, үнелиг санал-оналын берип келген.

В. М. Наделяевтиң өөренникчилери филология эртемнериниң кандидады З. Б. Чадамба, Е. Б. Салзынмаа, төөгү эртемперинин кандидады М. Б. Кенин-Лопсан болгаш өскелер-даа үре-түннелдиг ажылдап турар. В. М. Наделяев тофаларның дылын улуг сонуургал-биле шинчилеп келген. Ол тофаларның аразында каш удаа барып, хайгааралдарны болгаш шинчилелдерни кылган.

Түркологтарның бүгү-эвилел болгаш регионалдыг конференцияларынга чугаалаан чүүлдерин, илеткелдерин дыл эртемденнери ханы кичээнгей-биле дыңнаар, В. М. Наделяев Сибирьниң дээди өөредилге черлеринге тускай курстарны база номчугулаан. Моол эртемденнериң чалаанын ёзугаар ол Улан-Баторга чангыс эвес удаа эртем командировказынга чораан.

Тывалардың, моолдарның болгаш өске-даа чамдык улустарының дылдарының база тывылган угунун дугайында оригиналдыг бодаалдар база В. М. Наделяевтен үнген. Чижээлээрге, тыва дылда кыска, үзүн, өң-биле ялаар ажык үнерниң аңгы-аңгы фонемалар боон турарын ол бадыткап көргүскен, ажык эвес үннерниң күштүг, кошкак, мырыңай кошкак деп классификациязын ол тургускан. В. М. Наделяев — хөй талалыг эртемден. Ол дугайын парлаттынмаан азы янзы-бүрү номнарда киргилээп ажылдарының аттары безин айтып турар: «Долган дылдың грамматиказы» (1934), «Кидань бижиктi үжүглээриниң дугайында баштайгы дыннадыг» (1964), «Тофаларның дылының үн системазының онзагай түүлдери» (1969), «Коч-Агачтың эртеги түрк бижии» (1973), «Амгы моол дыл. 1 кезээ. Фонетика болгаш грамматика» (1955) база ооң-даа ынай.

Башкымның дугайында бо кыска түүлду профессор Е. И. Убрятованың сестери-биле доозуп каар деп бодай-дыр мен: «Сибирьниң 23 дылдарының болгаш диалектилериниң үн системаларын шинчилээнивиң түнелдерин үндүргени Вы М. Наделяевке артикуляция баазазы төөгүге дөс болур деп өөредигни тургузар, артикуляция баазаларының типология классификациязын тургузарынче кирер арганы бергеп, ол —төөгү-болгаш археология шинчилелдери-биле ады хөй-хөй чугула этногенезтиг болуушкуннарны тодаргадырынга дегүм болур». Үннерни адаарының чанчылдары аажок быжыг болгаш чоннуң тывылган угун, төөгүзүн өөренирине бир үндезин ол болур.

В. М. Наделяев бодунуң чеден харлаанын чогаадыкчы ажыл-иженин бединде утку-кап, ужуражып турар. Ооң ханы болгаш нарын боданыышкынналарының чаагай түнелдерин моон соңгаар-даа хөй-хөйү-биле көрүп өөренир бис.

Ш. САТ,
дыл эртемперинин доктору, профессор.

Чурттуң спортчу амыдыралынган

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

● Бо чылын кадык камгаладынга, күш-культурага болгаш спортка чарыгдаары-биле 15,4 миллиард рубльди көрген, ол дээрге эрткен чылдыындан 0,6 миллиард рубль хөй. Оон ангыда профэвилелдер чыл санында 6 миллиард рубльди база аңаа үндүрүп турар.

● Чурттуң бүдүрүлгелеринде, алban болгаш өөредиаре черлеринде, колхозтарда болгаш совхозтарда күш-культураның 237,6 муң коллективтери, спорт болгаш спорт-техниктиг 7 муң ажыг клубтар ажыдап турар. Оларда 83,2 миллион кижи хаара туттунган. Оларның аразында 22,5 миллион кижи разрядтыг спортчулар, 60 муң ажыы — спорт мастерлери болгаш делегей классының спорт мастерлери.

Ниити күш-дамыр белеткелинде киржип турарларның саны 12,5 миллион, кадыкшылга белүктеринде 2,3 миллион, туризмде —9,2 миллион, балык тударында —беш миллион ажыг кижи четкен.

● 192 муң бүдүрүлгениң күш-ажыл хүнүнүң чурумуун бүдүрүлге гимнастиказы киргеп. Ында 32,4 миллион кижи хаара туттунган.

● Амгы үеде бистиң чуртувуста спорттуң янзы-бүрү тудугларының саны 1,2 миллион четкен, 3,6 муң стадион бар. 75,2 муң залдар, ийи муң хире эштир бассейннер, 450 муң ажыг ойнаар шелчүгештер, 106 муң футбол шөлдери, кара адар 32 муң тирлер, чиик атлетиканың 6,6 муң ареналары, анчыларның болгаш балыкчыларның 6 муң бажыңнары, спорт-кадыкшылганың 4,6 муң лагерьлери бар.

● 1981 чылда 28,9 миллион кижи ГТО-нуң төрек демдээниң эдилекчилери болганнар, оларның 4,4 миллиону «Алдын демдекти» чаалап алганнар.

● Күш-культураның болгаш спорттуң кадрларын 220 дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринде белеткеп турар, оларның иштинде 20 институттар (оларның филиалдары) болгаш 25 техникумнар, университеттиң болгаш педагогика институттарының 100 ажыг факультеттери база салбырлары бар.

Күш-культура шимчээшкинниңде штаттыг 328 муң ажылдакчы хаара туттунган. 15,7 миллион тренерлер, инструкторлар болгаш судьялар хөй-иниитичи эгелээшкин-биле ажылдап турарлар.

● Чуртта спорттуң 70 ажыг хевирлери ажылдап турар. Оларның эң сураглыы —чиик атлетика, волейбол, хаак споорту, футбол, баскетбол, шыдыраа...

● ВЛКСМ ТК-ның шаннаалдары дээш маргылдааларга 30 миллион хире школачылар чыл санында киржип турар. «Алдын шайба», «Хем бөмбүк», «Аргыглыг бөмбүк» деп хоккей болгаш футбол маргылдааларынга 7,5 миллион өөренникчи киржип турар, «Идегелдиң старттарынче» 18 миллион чаштар кээп турар.

● 1952 чылдан эгелеп Олимпий оюннарынга 2,5 миллион совет спортчу киржип келген. Олар 1918 олимпий медальдарын (401 алдын, 326 мөнгүн, 291 хүлер медальдарны) чаалап алганнар. Совет атлеттерден 669 кижи Олимпий чемпиону аттарга төлептиг болган.

1949 чылдан бөөр совет спортчулар делегей чемпионаттарынга ийи муң ажыг катап, Европа чемпионаттарынга үш муң катап тиилекчи болганнар.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ХЕМИМ

Ынак хемим —Баян-Колум сенден үнүп,
Ырак чоруп, байырлажып аттанчык мен.
Сактырымга оруун ак чор, оглум, дээзигг
Чалдыг эриин сайын сүйбап, чалгып чыттың,
Төрүттүнген булуңум сээ ынакшылым
Төнчү билбес агымың дег соксаш кынмас.
Каяа-даа бол чораанымда сеткил-чүрээм
Харамдыгып сени бодап ийлеп, сактыр.
Унундува эң-не баштай атпаңгырлап
Углай базым кылган хүнүм уттур мен бе?
Сула бадып, чара акиан адырларың
Чугаа эрээн шулураажы меңээ эргим.
Авам мени чедип алгаш, бир-ле эртен
Арыг сууңга арнын шалтап, караам чоткаш,
Ада-чүрттүң эгези боор хемиң бо деп,
Айтып берип, чагыг-сөзүн аңаа берген.
Чашкы шаамның дөскел билбес хөглүг өйү
Чаңгыс-даа хүн, бырлаңың дег, сенден калбаан.
Кем чок башкы ынакшылым болчаан база
Кежээликтей саарыың дыңнап манажык мен.
Үүле-херээм бүдүргештиң чанып кээр мен,
Үрде маналан төрээн хемим өөрээн бег.
Элдериңден чалгырларың ажыр шыпап,
Эрге-чассыг төлүң мени уткуп аар сен.

М. ДУЮНГАР.

ТАЙЫП УЖАР, ДАЯНЫП ТУРАР

Чоокта чаа телевизорга «Уялар» деп кино көргеш, бир чоок-эжимниң дугайын сактып келдим. Ол 45 харлыг. Ат, фамилиязын-даа маңаа тодаргайлавас бодадым.

Эжим шериг чоруурунуң бетинде, өгленип алган. Оон шериг албанындан халашкап келирге, «кадайы» өске кижи-биле салым-чолун кадып, чурттай берген болган.

Ур-даа болбаанда эжим өске кижи-биле өгленип алды. Бажыңында келирин база чаланып. Чурттаан эжи чазык, үнген-кирген чонунга ээлдек-эвилең кижи болду. Эжимниң аас-кежиктиг, найыралдыг чурттаарын күзээш, хөөрешкеш чорупкан мен. Оон бөөр элээп чылдар арткен.

Демги эжимни көөрүмге-ле эзирик чоруур апарган. Бодум арагалаап, аас-кежиктиг амыдыралдан тайып чораан болгаш, ооң хоралыының дугайын эжимге каш-даа сагындырган мен. Ынчалзажок ол мээң сүмемни херекке албаан хирелиг, арагалаары кедерээн. Элээп болганда дыңнаарымга, ол 22 чыл ажылдаан организациязындан үндүртүнкен, районнар кезип, турум ажылдаан, чурттаан чери-даа чок, арагалап чоруп турар болду.

Ооң 12 харлыг уруунга хоорайга ужураштым: Уруг мендилешкеш: «Силер бистиннге чүге келбестей бердинер, акый?— дээш.—Ачамны көрдүнер бе, кайда чоруур кижи боор. Ачам меңээ дыка ынак кижи. Аңаа ужурашсыңарза, дүрген чедип кел деп тур деп дамчыдыңар»— дээш, ол муңгаргай чорупту.

А. ОНДАР.
Кызыл район.

ӨГЛААР

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 20—25, чамдык районнарга 5—10 градус чылыыр.

Кызылга онзагай ескерлиишкин болбас.

Агаар хүндүс 21—23 градус чылыыр.

КАЙГАМЧЫК-ТЫР

Чоокта чаа Бүрен-Хем суурнуң Культура бажыңынга көрүнчүлер шыгыыр долу олурупкан. Олуттар чедишпезинден ханалар кыдыында чыпшыр тургулапкаппар-даа бар. РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, цирк Күжүгет Хензиг-ооллуң удуртканы «Тываның чалыы назыны» деп цирк бөлүү Каа-Хем районга аалдап келгени ол.

Тываның уран чүүл училищезиниң доозукчулары — цирк бөлүү Свердловск хоорайга тускай белеткелди эрттиргеш, төрээн Тывазында оюн-тоглаазын көргүзүп эгелээн. Номер бүрүзүн көрүп оргаш, ёзулуглa «Тываның чалыы назыны» дээни кончуг-ла шын-дыр деп кижи бодай бээр. Хып дээн аныяк артистер ойнап турда, кайгамчын-тыр! Ылаңгыя чаптанчыг, каттырыынчыг бичии клоун—Байлак эки-ле ойнады.

Оларның кандыг-даа номерлерни күүсеп турары чедимчелиг, аваангыр, дидим, кызымак. Бөлүк чаа-ла бодунуң уран талантызын чонга бараалгадып эгелээн болганда, моон соңгаар улуг-улуг чедишшиннерни чедип алыры көргүзүг бүрүзүнден, артистерниң тура-соруундан илдең-дир. Бөлүктү белетиээрде уран чүүл училищезиниң башкыларының база хоочун цирк Күжүгет Хензиг-ооллуң болгаш өске-даа удуртунчуларның үлүг-хуузу улуг болганы чугаажок.

Чамдык аныяк артистерниң аттарын адаар бодаан мен: Алексей Коңгар, Василий Саая, Галина Күжүгет, Валерий Коглов, Артур Салчан болгаш өскелер-даа боттарының номерлерин эки күүсеттилер. «Тываның чалыы назынынга» чогаадыкчы ажыл-ишти күүзэлиңер!

С. САРЫГ.

Зинаида Маяевна Кыргыс Красноярскиниң медицина институдун 1977 чылда дооскаш, республиканың Кадык камгалал министерствозунуң чорукталы-биле Кызыл районнуң эмнелгезинге терапевт эмчилей берген. Ол үеден бээр ажылынга кызымак диртип, чурттакчыларның хүндүткелин чаалап алган. Хүндүткелдиг эмчи онаашкан ижинге мурнакчы болурундан аңгыда, хөй-нинти ажылдарының идепкейжизи. Ында эмнелге ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң даргазы.

ЧУРУКТА: Кызыл районнуң эмнелгезинде эмчи-терапевт З. М. Кыргыс (солагай талазында).

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Ак халаттыг кижилер

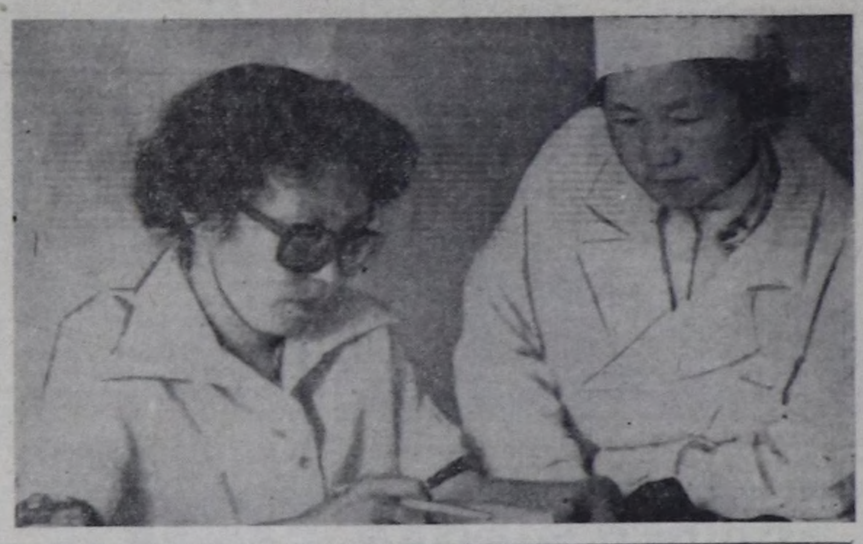

ТВ

АВГУСТ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Үе». Информастыг программа. 8.40 — «Зарядкаже, чыскаалыш үн». 8.55—«Делегейниң улустарының уран чогаадылгазы». (Индия). 9.25 — «Ак хаялар чанында хоорай» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 9.40— «Оттурукчу». 10.10 —«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!». 11.10 — «Кадыкшылга». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.55 — «Эртеңги почта». Музыка программазы. 12.25 — «Көдээниң шагы». 13.25 — «Ындыкты станшняга дүжер мен» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 14.00— «Музыкалыг киоск». 14.30 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 15.30 — И. Шток.—«Нойнуң салдадыышкыны». Күрүвениң Төп ойнаарактарның үлегерлиг театрының ССРЭ-ниң улустуң артизи С. В. Образповтуң удуртулгазы-биле тургускан фильм-шинзи. 16.45—Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

16.55 —Мал чемининг белеткели— бүгү улустуң хөрээ». Мал чемининг белеткелиниң республика субботнигиниң дугайында тускай үндүрүлге.

МОСКВАДАН

17.10 — «Документалдыг экран». Кинокапсырылгазы. «Авам рама чуп турган», «Маргылдаа башкарыкчызы», «Стасис Красаускас: дыңналдыр боданыышкын». 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45— Бөгүн — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү. ССРЭ-ниң камгалал министрииниң оралакчызы, Шериг-Агаар Күштериниң кол командындалакчызы, Совет Эвилелиниң Маадыры, ужар чүүлдүң кол маршалы П. С. Кутаховтуң чугаазы. 19.00—ССРЭ-ниң Шериг-Агаар Күштериниң хүнүнге тураскаатказын концерт. 19.40 — «Бичии уруглуг квартира дужааттының турар». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35— Футбол дугайында допчулаал. 22.05—23.20—«Шөлдер сылдызы». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. РСФСР-ниң улустуң артизи А. Покровский Н. Рубцовтуң шүлүктерин номчуур болгаш улустуң ырыларын күүседир. Оон соонда— телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң Хүнүнге уткуштур документалдыг фильмнер программазы: «Бирги эдилерде вертолёттар», «Арыг-делгем шөлдер кыры-биле». 14.50 — Уругларга фильм: «Трубачёвтуң отряды тулчуп турь». 16.20 — «Дириг амыдыралы». 17.20 — «Талант». Хөй серияглыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия — «Бичии шыйыкчы». 18.30 — Улуг Октябрьниң 65 чылынга уткуштур. «Бистиң допчу памдарывыс». 37-ги фильм —«1953-кү чыл». 19.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Фиктиң солун ужуралдары». 20.15 — Делегей панорамазы. 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Поварлар конкурска чедип келген». Уран-чечен телефильм. 22.45— «Космос. Шиитпирлеттинмээн айтырыглар. Келир үелер. Күзел-бодалдар...» Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.15—Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси)— «Динамо» (Москва).

АВГУСТ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртеңги гимнастика. 8.55 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 9.55—«Мартин 8». Уран-чечен телефильм. (ГДР). 11.25 — Телемедээлер. 11.30—15.45 — Чапсар. 15.45 — «Билир болгаш кылын бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг программа. 16.30 — «Театр болгаш көрүкчү». 17.30—Авам школазы. 18.00 — Партияның планнары — улустуң планнары. Гомельдиң комбайннары.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45— Тушиногa ужар чүүлдүң болгаш спорттуң байырлалы. 19.45 — «Опера-биле ужуражышкын». Дж. Верди — «Травната». Ленинградтың С. М. Киров аттыг күрүпенің үлегерлиг опера болгаш балет театрының шинзи. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 —22.55 — Ленинградтың С. М. Киров аттыг күрүпенің үлегерлиг опера болгаш балет театрының «Травната» деп шилзининг уланчызы. Оон соонда —Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм: «Бир катап чайын». 13.05— «Эртем амыдыралы». 13.35 — Орус чугаа. 14.05—«Чеди дөңнерде». Документалдыг телефильм. 14.35 — «Дүвүрээшкин». Мультфильм. 14.50 — «Электрижидилге — үелерниң харылзаазы». Документалдыг телефильм. 15.20 — «Тоолдаышкаш, тайбың». Концертфильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «Сула — тундраның хеми». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Уругларга фильм: «Зум-Зум». Ойнаарактар фильми. 19.00 — «Азия төвү». Информация - публицистиг фильм. 19.30 — Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи В. Норбунуң концерти.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Фиктиң солун ужуралдары». 20.15 — Делегей панорамазы. 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Поварлар конкурска чедип келген». Уран-чечен телефильм. 22.45— «Космос. Шиитпирлеттинмээн айтырыглар. Келир үелер. Күзел-бодалдар...» Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.15—Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси)— «Динамо» (Москва).

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА

Бо чылдың август 21 болгаш 30-ниң хүнинеринде эртегинiиң 10 шактан эгелеп Кызылдың үлетпүр барааннарының садыы школачыларга эргежок чугула бараан аймаан № 5 «Детский мир» магазининиң чанынга садар.

Аңаа келириңерни чаладывыс.

КИНО

АВГУСТ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шуурган» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чылдызы» 10.00, «Истелгеден илерзин» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, «Даңгырактар болгаш аазаапкыннар» 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ол ыңдыг музыка» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чүс өөрүшкү азы улуг ажыдыышкыннар ному» 15.30, «Бот чорда оглу» 17.00, 19.40 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Алёша Птицын чанчылга өөренип тур» 12.00; «Калчаалыг акшалар» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АВГУСТ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Халашкан өшкүнүң барабанщиги» (кинокомедия) 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кайгамчык чараш Василиса» 10.00, 11.40, 13.10 «Силерниң дүжүперге-даа кирбээн боор» 15.00, 16.50, «Ийнги кадайы» 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Санаторийже командировка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Мындыг кайгамчык музыка» 15.30, 17.30, 19.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ыржымның кыйгызы» 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарыттың 2-23-35, партий-ов амыдырал болгаш совет тургузуг киллистерииниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефончө долгаар.

Чагыг № 1866

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереқтериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01235

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 191 (11989) | 1982 чылдың август 17, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

ДҮЖҮТТҮ БҮРҮН АЖААП АЛЫР

«Өстүрген дүжүттү бүрүн кадагалап алыр» деп Бүгү-эвилел походун калбартыр дугайында Саратов областың улус депутаттарының эгелээшкинин деткээн Таңды районда Балгазын көдээ Совединиң кыйгырыының дугайында доктаалды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

Он бирги беш чылдың ийи-ги чылынын дүжүдүн бүрүнүбиле камгалап алыр болгаш чогуур үезинде болбаазырадыр дээш депутат бөлүктериниң болгаш постуларының, улусчу контролёрларның, «Комсомолчу прожектор» активчилериниң, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилериниң күжениишкиннерин каттыштырар дугайында Балгазын көдээ Совединиң кыйгырыын республиканың Министрлер Чөвүлели деткээн.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүрүн камгалап алыр болгаш СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунун деткээни Аъш-чем программазын боттанзырарынга республиканың совхозтар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң киржилгезин идепкейжидери-биле балгазынчыларның инициативазын нептередирин организастаарын улус депутаттарының район, хоорай, суур болгаш көдээ Советтериниң күүсекчи комитеттеринге дааскан.

1982 чылдың дүжүдүнүн чидириглериниң дугайында депутаттарның, улусчу контролёрларның, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилериниң медээлерин министерстволар, ведомстволар болгаш чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери дарый кичээнгейге алыр ужурлуг дээрзин ук доктаалда онзалап айыткан.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ «ӨСТҮРГЕН ДҮЖҮТТҮ БҮРҮН КАДАГАЛАП АЛЫР» ДЕП ПОХОДТУ КАЛБАРТЫР ДУГАЙЫНДА САРАТОВ ОБЛАСТЫҢ УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ЭГЕЛЭЭШКИНИН ДЕТКИИР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТАҢДЫ РАЙОНДА БАЛГАЗЫН КӨДЭЭ СОВЕДИНИҢ

К Ы Й Г Ы Р Ы Ы

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин база ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырбышаан, Саратов областың депутаттарының чарлааны «Өстүрген дүжүттү бүрүн кадагалап алыр» деп Бүгү-эвилел походун деткивишаан, бистер, Балгазын көдээ Совединиң депутаттары. Бүгү-эвилел походунга киржириниче республиканың чер-чер Советтериниң депутаттарын кыйгырып тур бис.

Бистиң көдээ Соведивистиң 38 депутады бүдүрүлгенин шиитпирлиг участоктарында ажылдап, күш-ажылга болгаш хей-ниити амыдыралга хууда үлегерин көргүзүп турарлар.

Совхозтуң күш-ажылчы коллективтери СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунун шиитпирлерин болгаш аңаа эш Л. И. Брежневтиң илеткелин улуг сорук кириишкинбиле хүлээп алган болгаш иэии-биле деткээн.

Совет улустуң амыдырал байдалын улам ыңай экижидер деп партияның болгаш чазактың сагыш салышыкынынга харыы кылдыр Аъш-чем программазын боттандырарынга тодаргай салышкынын киирбишаан, бистер, көдээ Советтиң депутаттары болгаш «Революцияның чалбыжы» совхозтуң коллективи «Өстүрген дүжүттү бүрүн кадагалап алыр» деп Бүгү-эвилел походунга идепкейлиг киришпишаан, 8780 гектар черден тараа культураларын, 4000 пентнер картофельди, 2135 центнер погааны эки шынарлыг, чидириг чокка ажаап алырын хүлээнип тур бис. Дүжүттүң ажаалдазын эң эки агротехниктиг хуусаада чорудар бис. Көдээ ажыл-агый продукциязының сөөртүлгезинче болгаш кадагалалынче онза кичээнгейни салыр бис.

Ниитизи-биле 40 комбайның, тең шаңның база картофель шыгжаар черниң септелгезин, а ол ышкаш дүжүт сөөртүр автотранспорттуң белеткелин, ажыл-агыйның оруктарының септелгезин дооскан бис.

Мал чеми белеткелиниң база дүжүт ажаалдазының үезинде социалистиг чарыштың негелделери ажылдан кылдынган, ажылдың шынарынче база көдээ ажыл-агый продуктуларының кадагалалынче кол кичээнгей салдынган.

Амгы үеде күзүн чажар көк-тарааның ажаалдазы чоруп турар, оон гектар черден алган дүжүдүвүс 15 центнер. Хей чылдыг сигенин бедик шынарлыг болгаш дүргеи ажаап доостувус, меденин ийиги дүжүдүн күзүн алырыбиле суггарылга ам ында чоруп турар.

Совхозтуң малчыннарының байдалы база багай эвес. Сүт бүдүрелиниң чеди айлар планын база чылда дүк садарының планын олар ажыр күүсеткеннер. Краснояр сүт-бараан фермазының коллективи болгаш малчыннар мал чеминиң белеткелинде идепкейлиг киржип турарлар, оларның социалистиг хүлээлгелери ажыр күүсеттинип турар. Балгазын суурнуң бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң коллективтери 220 тонна сигенни белеткеп, даалгазын чедиишкинниг күүсеткеннер.

Дүжүт ажаалдазын база мал чеминиң белеткелин чедиишкинниг эрттирерин контрольдаары-биле улусчу контролёрларның профвилелдерниң база комсомол активчилериниң, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилериниң киржилгези-биле депутат бөлүктерин болгаш постуларны тургускан бис.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунун шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле ажыл-агыйжы эвес чоруктарга, чалгааларга удур шиитпирлиг демиселди партия организациязының удуртулгазы-биле чорударывысты дынатпышаан, республиканың чер-чер Советтериниң бүгү депутаттарын «Өстүрген дүжүттү бүрүн кадагалап алыр» деп кыйгырыглыг чарышка идепкейлиг киржип, Аъш-чем программазын чедиишкинниг боттандырарынга салыышкының киирериче бистер, Балгазын көдээ Совединиң депутаттары, кыйгырып тур бис.

А. ЗОРОВ, улус депутаттарының көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.
ЖИРНОВ, «Революцияның чалбыжы» совхозтуң директору, депутат.
Л. СИВЦОВ, П. ГЛАЗЫРИН, Н. БОРОДУЛИН, депутат постуларының удуртукчулары.
К. АРНАК, малчын, депутат.
Ю. ВАРНАКОВ, гараж эргелекчизи, депутат.
Н. ОЮН, саанчы, депутат.
А. ПОПЕЛЯЕВ, депутат постузуның кежигүнү, механизатор.
Т. КОЗЛОВА, ажылчын комитет даргазы, депутат.

ТУШИНОГА БОЛГАН БАЙЫРЛАЛ

Бистиң чуртувуста беженги удаа демдеглеп турар ССРЭ-ниң Агаар флодунуң хүнүнүң байырлалы совет самолёт тудукчуларының кайгамчык чедиишкиннериниң, ужар чүүл кадрларының бедик мергежилиниң көргүзүү болган.

Тушинода ужар чүүлдүң В. П. Чкалов аттыг төп спортчу клувунуң ареназынга ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатткан агаар байырлалы август 15-те болган. Адаа он-он муң москвачылар, найысылалдың аалчылары, оларның аразында Күш-ажылдың Маадырлары, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары, Советтер чуртунуң Агаар флодунуң хоочунары чыглып келген.

Төп индирге эштер М. С. Горбачевтуң, В. В. Гришининиң А. П. Кириленконуң, М. С. Соломенцевтиң, И. В. Капитоновтуң үнүп келгенин чыылганнар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкынары-биле уткаан. Байырлалга ол ышкаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчылары Н. К. Байбаков, В. Э. Дымшиц, чамдык министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары, сураглыг шеригленнери, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери киришкен.

Байырлалды ДОСААФ ТК-ның даргазы Совет Эвилелиниң Маадыры флот адмиралы Г. М. Егоров ажыткан.

Тушинога ужар чүүлдүң спортчу байырлалы эзээн каш шак уламчылаан. Ооң аалчылары ЯК-50 болгаш ЯК-55 самолёттарга спортчуларның ужудушкунуңу дээди хевирлерин көргүскенин, планерлериниң бөлүктеп ужутканын, үш кижиниң чаңгыс парашютка батканын, чүс ажыг парашютчуларның Тушинодун ногаан шөлүнге хары угла кээп хонганын үр-ле утпастар.

Агаар спортчулары боттарының бедик мергежили болган уран аргалары-биле, хөделиишкиннериниң чазыг чок болгаш демнешкени-биле Армияга, авиацияга болгаш флотка дузалаарының эки тура янтилелиниң кежигүннериниң Совет социалистиг күрүнеңиң камгалалынга кезээде беленин база катап бадыткаан.

СЭТА-ның корр.

ШОНААТЫДА БАЧЫМ ЧЫМЫШ

Кезек-кезек алаактарлыг удуг булуң. Ооң иштинде ынай-бээр аңнан кара суглар эмгежок. Чадаң ыыштар, кара талдар, чөдүр теректер. Чодурааның хөйүн, салбактары салам-салам. Ээр-дагыр оруктар-биле элээн-не үр халдың келдивис.

Эрик кырында ийи майгын тур. Оларның чанында чадырның чүгле сайгыдын тургузуп каан. Ында-мында чодураалар кырында хүнге кургадып каан чоорганнар, тоннар-даа бар.

Майгыннар чанында улуг сараат тур. Партком секретары Белчир-оол Сайын дүүн маңаа чораан, байдалды билир болгаш, оон ындынче базыпты. Бир алаакчыгашка үнүп кээрискеге, хамык улусында болду. Оларның хөй кезии өл сигенни андара каап, кургаткан, а бир каш кижи хол кадыырлары-биле ыяш аразын шилиреткеп тур. Бисче сагыш салыр кижи-даа чок: шупту-ла ажылдаан тур. Эң бетинге турган тырың эр дерии чода-чода бисче уткуй кылаштапты.

Оолду Коля Дандар дээр болду. Чугаалажып турувуста, сигенчилер уурук-суурук чыглып келди. Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң коммунист Борис Анарат удурткан бо бригадада шупту он дөрт кижи бар.

— Бригадиривис суур кире берген-не болгай, удавас ап чедер боор — дээш Дандар ыыаап арыг иштинче көрду. Зиделээп боор оң. Сайын-оожиганович ол угже имневишаан, айтырды:

— Кырган-ачаң ында бе?

—Ийе. Аът машиназы-биле сиген кестирип тур. Чеченоол Карашпай-биле ийилээн.

Совхозтуң Шонаатыда бо бригадазы малчыннардан, оларның ажы-төлүнден тургустунган. Мында школачылар-даа бар. Бригаданың эргезинде — ийи аът, бир грабль, сиген кезер аът машиназы, сес-сес кадыыр болгаш айыыр. Ол-ла. Ынчалза-даа бригада кыска хуусаа иштинде 54 тонна сигенни белеткеп шыдаан. Харын-даа, социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, шаңнал-макталды-даа алган.

Бригада кежигүннери бүгү республика субботнигинге идепкейлиг киришкеннер. Субботникте олар он ажыг тонна сиген сараатганнар. Бо хүннерде чаашкын чок болгаш, ажыл элээп бүдүрүкчүлүг болган. Ам арткан 26 тонна сигенин олар мал чеминиң белеткелиниң шалыпчы айында доозар дээш, шудургу ажылдап турарлар.

Сигенчилер-биле чугаалажып турумда, чавыдак аъттыг кижи чортуп келди. Демги оолдуң кырган-ачазы ол деп билдим.

— Бо оолдарым-биле кады сигеннеп тур мен. Кадыырларын-даа таптап бээр-ле-дир мен. Пенсионер-даа болзумза, аңаа олуруп шыдавас, сагыш дөстүнмес боор-дур—деп, ашак таакпызын тыртпышаан чугаалап ор. Ол кижинин арыышырайы, мага-боду, шоваазы пенсионер деп сес-биле дүүшпес болду. Ынчангаш оон харназының айтырар ужурга таварыштым.

— Чеден бир ийин. Шаанда хуу ажыл-агыйлыг чурттаң чордум. Ам коллективтиг ажылдаар апарган, магалыг чүве ышкажыл, кижинин ажылдаксаазы кээр —деп, ол чугаалап ор.

Ол хире улуг назылыг хирезинде, Дандар Дандарович Ашак-оол аныяктар-биле кады ажылдап турар болду. Оон омак-сергээн кижи кайгаар. Ол бодунуң оглу Иван Ашак-оолович Дандарның сигенин кылчып берип турары бо. Ук план шагда-ла күүсеттинген, ынчалза-даа бригаданың өске малчыннарының сигенин база кылчып турар. Оон оглу Иванга паромга ужуратпкан мен. Совхозтуң 840 баш иртин кадарын турар болду. Бо чылын бир иртке онаалтыр 3,3 килограмм дүк кыргыыр онаалдазын 4,4 килограмм кылдыр күүсеткен. Чээрби! алды чыл дургузунда мал малдан келген.

Бригадада дөрт кыс бар. Зина Хомушку —повары ол. Иргит Айланмаа, Полина Күжүгет, Валя Хертек сиген болуп турар. Аът-биле хөлээн сөөртүрү база оларның ажылы.

— Чамдыкта хол кадыырыбиле сигенни кезип-даа турар бис—деп, Валя Хертек чугаалаан.

Шонаатыда өске бригадалар база бар. Ында Кызылдан № 12 АТБ, Ыяш ажыл-агыйының эргелели, «Кызыл тудуг» эргелели, 48-ки тудуг эргелели болгаш өске-даа коллективтерниң төлээлекчилери мал чемин белеткеп турар. 81-ги тудуг эргелелиниң сигенчи бригадазының бригадири Валерий Салчактың чугаазындан алырга, тос тонна сигенни дөрт кижи бир неделя дургузунда белеткээн. Ам кезип каан сигенни белүң, сараатгаарга-ла, план күүсеттинер. Олар чүгле хол кадыыры-биле кезип, бүгү-ле ажылдарны хол-биле кылып турар.

Шонаатының арыы делгем, суг алган черлериң сигени база эки. Шуптузун кезип ап шыдаар болза, оон чеже-даа тоннаны белеткеп ап болур. Дандар Дандарович болгаш оон дагдынган аныяктары ыпчаар хей-аътты ажылдап турарлар. Оларның салган сорулгазының хуусаазында боттаны бээрингe бичии-даа чигзиниг турбас.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: сигенчи кыстар (оң таладан) Иргит Айланмаа, Полина Күжүгет, Валя Хертек (ортузунда) дагдыныкчы Дандар Ашак-оол (аданында); сиген кезер оолдарның ажылче чоруп турары (үстүнде).

А М-Д А А 37 ТОННАНЫ

Сиген, силос база өскеда мал чеминиң белеткелинге Ий ортумак школаның өөреникчилери докгаамал киржип келген. Бо чылын олар «Май 1» совхозка 73 тонна сигенни кескеш, сараатгап бергеннер. Школачыларның бригадазын башкылар Д. Дарыма, А. Кашак олар эки удуртуп турар.

Өөреникчилер бригадазынга ийи тракторну быжыглаан. Совхозтуң хоочун трактористери Иван Сарыг-Хува, Шанмыржы Оран-оол үзүктелиишкин чокка ажылдап, школачыларга үлегерин көргүскен. Ий ортумак школаның өөреникчилери сиген белеткээр планының 63,3 хуузун күүсеткен, олар ам-даа 37 тонна сигенни белеткээрлер.

Д. АЙЫР-САНАА.

Тожу район.

ПЛАНЫН АЖЫРГАН, А ШЫНАРЫ...

Ак-Довурак хоорайның «Тыва даг-дүгү тудуг» эргеледи мурнунда чылдарда хожудангай ажылдыг коллективтериң бирөзинге санадып турган болза, бо чылдың баштайгы айларындан эгелээп планныг даалгаларын ажыр күүседип келген. Тудуг эргелели эрткен чартык чылдың дургузунда керээ ёзугаар 1458 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, херек кырында 1495 муң рубльдиң ажылдарын кылган, азы планын 103 хуу кылдыр күүсеткен.

Амгы үеде «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде алды бригада бар, а оларның ийизи бригада аргазы-биле ажылдап турар. Бо арганы эргелелге дөрт чыл бурунгаар шиитпирлеп ап эгелээн. Тус-тус бригадалардан Алдын-оол Күжүгеттиң, Кара-оол Салчактың, Виктор Савылдың удурткан дашчылары бедик көргүзүглерни чедип алган. Бо коллективтерниң кайызы-даа чартык чыл планын 130 хуу чедир күүсеткен. К. Салчактың болгаш А. Күжүгеттиң дашчылар бригадазы коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик аттын эдилекчилери, а В. Савылдың, Г. Ооржактың, В. Салчактың удурткан коллективтери бо бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң ажылының сөөлгү үеде элээп экижирингe туспус бригадаларда күш-ажылды организастаарын мурнунда турганындан өскертип, үенин негелдезинге дүүштүр чаарты тургусканы улуг идиглиг болган деп специалистер санап турар. Чартык чылда ажыл төлевирининн аккордшаңналдыг системазы-биле ажылчыннарның 72 хуузун хаара тударын планнап турган болза, херек кырында 83,3 хуузун хаара тутkан. Ажылчыннарның кылып турар ажылының түңнели дээш материалдыг сонуургалы бедөөн. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге оларның ортумак шалыны 28 хуу өскен. Тудуп турар объектилерниң материал-техниктиг хандырылгазын мурнунда турганындан экижиттелиишкиннер шоолуг болбастаан.

Бо чылдың баштайгы чартыында тудуг эргелели 3419 дөрбелчин метр шөлдүг 60 аал иштиң чурттаар чаа бажыңны ажыглалга киирген. Бо дээрге чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер талазы-биле баш бурунгаар көрдүнген пландан 387 дөрбелчин метр эвээш, азы ийи аал чурттаар ийи бажыңны ажыглалга киирбээни ол болур. Ооң хараазы-биле эргелел тудугнуң бараанныг продукция планын чедир күүсетпээн. Өскээр чугаалаарга, коллектив 970 муң рубльдиг бараанныг тудуг продукциязының планын 858 рубль кылдыр күүсеткен, азы 112 муң рубльди чедир бербээн. Бо бажыңнарның ёй-шаанда дужааттынмайн барганын хөй-ле чылдагааннар-биле тайылбырлап болур. Баш бурунгаар чардынган керээ ёзугаар ук бажыннарның даштыкы ажылдарын комбинат кылыр ужурлуг тургаш, сөөлүнде кээп ажылчын күүзүүс чедишпес дээш ойталап каашкаш, олар катап-да тудугжуларга дамчыдып берген. Бо хүннерге чедир оларның электри дериглелиниң, канализация тудуунуң айтырыглары үзе шиитпирлеттинмээн. Ооң кадында тудуг эргелелиниң чамдык участок начальниктериниң бичии хемчээлдиг тудугларже чедир сагыш салбайн, улуг хемчээлдиг объектилерге ажылдаар бие дээр хөөнге алдын турары база канчап-даа таарыштас. Оон аңгыда тудуг эргелелиниң керээлиг организациялары-биле харылзаазы ам-даа кошкак болгаш ажылга четпестерни бот-боттарынче чаа кагыыр байдал бүдүрүлге-дузалал комбинады, № 11 автобаза, № 15 механизация эргелели дээш ышкаш организациялар тудуг эргелелиниге чорудуп турар машина, механизмнериниң ажылын чедир контрольдавас болганындан олар үе-шаанда келбес, ажыл саададыр дээш тудугжуларның негелде кылып турары чөптүг. Ону болдурбас төлөөде ук организациялар ажылда бар четпестерни бот-боттарынче чаа кааштайн, оларны чайладыр дээш чаңгыс аай деминг ажылдаар ужурлуг.

Тудуг эргелелиниң ажылында илдеци-биле илереп турар четпестерниң бирөзи —оларның ажыглалга киирип турар тудугларының шынарының ам-даа куду болуп турары. Эрткен чартык чылда тудугжуларның дужаагайы 60 аал иштиң чурттаар чаа бажыңны ажыглалга киирген. Бо дээрге чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер талазы-биле баш бурунгаар көрдүнген пландан 387 дөрбелчин метр эвээш, азы ийи аал чурттаар ийи бажыңны ажыглалга киирбээни ол болур. Ооң хараазы-биле эргелел тудугнуң бараанныг продукция планын чедир күүсетпээн. Өскээр чугаалаарга, коллектив 970 муң рубльдиг бараанныг тудуг продукциязының планын 858 рубль кылдыр күүсеткен, азы 112 муң рубльди чедир бербээн. Бо бажыңнарның ёй-шаанда дужааттынмайн барганын хөй-ле чылдагааннар-биле тайылбырлап болур. Баш бурунгаар чардынган керээ ёзугаар ук бажыннарның даштыкы ажылдарын комбинат кылыр ужурлуг тургаш, сөөлүнде кээп ажылчын күүзүүс чедишпес дээш ойталап каашкаш, олар катап-да тудугжуларга дамчыдып берген. Бо хүннерге чедир оларның электри дериглелиниң, канализация тудуунуң айтырыглары үзе шиитпирлеттинмээн. Ооң кадында тудуг эргелелиниң чамдык участок начальниктериниң бичии хемчээлдиг тудугларже чедир сагыш салбайн, улуг хемчээлдиг объектилерге ажылдаар бие дээр хөөнге алдын турары база канчап-даа таарыштас. Оон аңгыда тудуг эргелелиниң керээлиг организациялары-биле харылзаазы ам-даа кошкак болгаш ажылга четпестерни бот-боттарынче чаа кагыыр байдал бүдүрүлге-дузалал комбинады, № 11 автобаза, № 15 механизация эргелели дээш ышкаш организациялар тудуг эргелелиниге чорудуп турар машина, механизмнериниң ажылын чедир контрольдавас болганындан олар үе-шаанда келбес, ажыл саададыр дээш тудугжуларның негелде кылып турары чөптүг. Ону болдурбас төлөөде ук организациялар ажылда бар четпестерни бот-боттарынче чаа кааштайн, оларны чайладыр дээш чаңгыс аай деминг ажылдаар ужурлуг.

Тудуг эргелелиниң ажылында илдеци-биле илереп турар четпестерниң бирөзи —оларның ажыглалга киирип турар тудугларының шынарының ам-даа куду болуп турары. Эрткен чартык чылда тудугжуларның дужаагайы 60 аал иштиң чурттаар чаа бажыңны ажыглалга киирген. Бо дээрге чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер талазы-биле баш бурунгаар көрдүнген пландан 387 дөрбелчин метр эвээш, азы ийи аал чурттаар ийи бажыңны ажыглалга киирбээни ол болур. Ооң хараазы-биле эргелел тудугнуң бараанныг продукция планын чедир күүсетпээн. Өскээр чугаалаарга, коллектив 970 муң рубльдиг бараанныг тудуг продукциязының планын 858 рубль кылдыр күүсеткен, азы 112 муң рубльди чедир бербээн. Бо бажыңнарның ёй-шаанда дужааттынмайн барганын хөй-ле чылдагааннар-биле тайылбырлап болур. Баш бурунгаар чардынган керээ ёзугаар ук бажыннарның даштыкы ажылдарын комбинат кылыр ужурлуг тургаш, сөөлүнде кээп ажылчын күүзүүс чедишпес дээш ойталап каашкаш, олар катап-да тудугжуларга дамчыдып берген. Бо хүннерге чедир оларның электри дериглелиниң, канализация тудуунуң айтырыглары үзе шиитпирлеттинмээн. Ооң кадында тудуг эргелелиниң чамдык участок начальниктериниң бичии хемчээлдиг тудугларже чедир сагыш салбайн, улуг хемчээлдиг объектилерге ажылдаар бие дээр хөөнге алдын турары база канчап-даа таарыштас. Оон аңгыда тудуг эргелелиниң керээлиг организациялары-биле харылзаазы ам-даа кошкак болгаш ажылга четпестерни бот-боттарынче чаа кагыыр байдал бүдүрүлге-дузалал комбинады, № 11 автобаза, № 15 механизация эргелели дээш ышкаш организациялар тудуг эргелелиниге чорудуп турар машина, механизмнериниң ажылын чедир контрольдавас болганындан олар үе-шаанда келбес, ажыл саададыр дээш тудугжуларның негелде кылып турары чөптүг. Ону болдурбас төлөөде ук организациялар ажылда бар четпестерни бот-боттарынче чаа кааштайн, оларны чайладыр дээш чаңгыс аай деминг ажылдаар ужурлуг.

Тудуг эргелелиниң ажылында илдеци-биле илереп турар четпестерниң бирөзи —оларның ажыглалга киирип турар тудугларының шынарының ам-даа куду болуп турары. Эрткен чартык чылда тудугжуларның дужаагайы 60 аал иштиң чурттаар чаа бажыңны ажыглалга киирген. Бо дээрге чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер талазы-биле баш бурунгаар көрдүнген пландан 387 дөрбелчин метр эвээш, азы ийи аал чурттаар ийи бажыңны ажыглалга киирбээни ол болур. Ооң хараазы-биле эргелел тудугнуң бараанныг продукция планын чедир күүсетпээн. Өскээр чугаалаарга, коллектив 970 муң рубльдиг бараанныг тудуг продукциязының планын 858 рубль кылдыр күүсеткен, азы 112 муң рубльди чедир бербээн. Бо бажыңнарның ёй-шаанда дужааттынмайн барганын хөй-ле чылдагааннар-биле тайылбырлап болур. Баш бурунгаар чардынган керээ ёзугаар ук бажыннарның даштыкы ажылдарын комбинат кылыр ужурлуг тургаш, сөөлүнде кээп ажылчын күүзүүс чедишпес дээш ойталап каашкаш, олар катап-да тудугжуларга дамчыдып берген. Бо хүннерге чедир оларның электри дериглелиниң, канализация тудуунуң айтырыглары үзе шиитпирлеттинмээн. Ооң кадында тудуг эргелелиниң чамдык участок начальниктериниң бичии хемчээлдиг тудугларже чедир сагыш салбайн, улуг хемчээлдиг объектилерге ажылдаар бие дээр хөөнге алдын турары база канчап-даа таарыштас. Оон аңгыда тудуг эргелелиниң кежигүннериниң Совет социалистиг күрүнеңиң камгалалынга кезээде беленин база катап бадыткаан.

СЭТА-ның корр.

ЧЕДИИШКИННЕР БАР-ДАА БОЛЗА...

Кызыл районда «Тиилелге» совхоз бо чылын ниитиниң малынга 3550 тонна сигенни, 850 тонна сенажты, 1500 тонна силосту, 150 тонна китаминниг сиген дагашын, ол ышкаш 1500 тонна тарымал сигенни белеткээр онаалдалыг. Бо хүннерде ук ажыл совхозта хайныышкынныг.

Механизастаттынган бригадада үш звено бар. Эрткен он хонуктуң тиилекчизи Зэир-оол Ооржактың удурткан звенози бо. Ында сес кижи хаара туттунган. Олар мал чемин август 25-те 70 хуу чедир күүседир сорулганы алган. Бир эвес ону күүседир дизе, суурда агитквартиралар, чамдык организациялар чаңгыс демниг киришпер болза, күүсеттинер аргалар бар.

Сигенчилерниң ажылдаарынга чамдык четпес чүүлдер бар. Машина-техника чедиишпес, чамдык организациялардың белеткээн сигени тавышада хевээр. Оон-биле чергелештир совхозта алды пресстиң чүгле ийизи ажылдап турар.

Совхозта сигенчилерниң ажыл-амыдыралынче, ажылагыйның организастаашкынынче кичээнгейни салыр, масса-политиктиг ажылды эң-не дээштиг кылдыр чорудар талазы-биле чамдык ажылдар кошкак чоруп турар. Ажылдап турар космомолчуларның, аныяктарның ортузунда комсомол организацияларының ажылының чедингир, дээштиг талазы куду, олардан негелде кошкак. Ында фактылар кайы-даа сигенчи звеноларда бар.

Үстүнде айыттынган четпестерни баш удур хемчег ап, дарый чайладыры чүзүл.

Т. КАРЫМА.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин—амыдыралга!

КОЛ ҮҮЛ—КИЖИЛЕР-БИЛЕ АЖЫЛДА

«Малчын» совхозтуң ажыл-ишчилери партия ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга боттарының үлүг-хуузун эң хөйү-биле киирер дээш бо хүннерде шудургу ажылдаш турар. Оларның кол соругазы—1982 чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседири, келир кышка хынамчалыг белеткенири, ол бүгүнү чедиишкиниг чорудуп, партияның болгаш чазактың шиитпирлерин амыдыралга киирер талазы-биле ажылдап турар. Ооларның кол соругазы—1982 чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседири, келир кышка хынамчалыг белеткенири, ол бүгүнү чедиишкиниг чорудуп, партияның болгаш чазактың салган соругаларын бүрүн боттандырары болур.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң соонда совхозтуң ишчилери он бирги беш чылдың ийиги чылында алган социалистиг хүлээлгелерин эде көрүп, чонның амыдырал байдалын улам ыяй экижидер дээш партияның болгаш чазактың шиитпирлерин амыдыралга киирер талазы-биле ажыл-агыйда четчестерни дарый чайладыры, чедиишкиннерни улам бижыглаарының хемчеглерин алганнар.

Социалистиг хүлээлгелерни ап тура, малчын, механизатор, тудугжу болгаш специалист бүрүзү боттарының аргаларын, курлавырларын ылаптыг санап, ол чаагай керекке киирер салыышкынны улам көвүдедир дээш чаа-чаа аргаларны дилеп тып турарлар.

Салдынган соругаларны чедиишкинниг күүседир дээш туржуп турарларның мурнуку одуруун коммунистер эвлээн. Олар үүле будүрүлгечи бедик көрүүзүлгерни чедип ап турар эвес, хөй-ниити амыдыралыпта, өг-бүлезинге, чон аразынга тепелтиг, өскелерге үлегерлиг чоруу-биле онзаланып чоруурлар. Ыңдыг эштерге бригадирлер А. Кара-оол, Б. Тас, малчын Б. Мочак-оол, механизатор Ч. Дагба болгаш өскелерни-даа адап болур.

«Малчын» совхоз бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүсеткен. Күрүнеге сүт болгаш дүк салдарының тос айлар планы ажыр боттанган. Ыңдыг чедиишкиннерни чедип алырынга мурнакчылар улуг салыышкынны киргени чугаажок. Оларның аразында, ылаңгыя материалдыг будүрүлгеде ажылдап турар коммунистерниң 40 ажыг хуузу алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүсеткеннер.

СЭКП кежигүннериниң будүрүлгеге мурнакчы ролюн бедидер, ылаңгыя келир кышка белеткедир чедиишкиниг доозар, мал чемин четчирибиле курлавырлап алыр керекке коммунист бүрүзү хууда идепкейлиг киришсин дээш түс-түс бригадаларда, участоктарда партия организацияларының тодаргай ажылдарны кылган. Ылаңгыя будүрүлгечи айтырыгларны шиитпирлээринге коммунист бүрүзү идепкейлиг киржип, ажыл-агыйда четчестерни дарый чайладыры талазы-биле шүгүмчүлекчи болгаш бот-шүгүмчүлекчи саналдарны киирип, оларны эдериниң дээштиг аргаларын дилеп тывар талазы-биле ажылдарны калбартып келген. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң соонда калбарган кампанияга совхозтуң Кара-Ховуда (секретары К. Бораргап), тепшүн (Б. Тас), автопарктың (А. Иргит) партия организацияларының коммунистер болгаш ажылчыннар ортузунга идейкижизидилгелиг ажылды күштелдирер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алганнар.

Коммунистерниң будүрүлгеге мурнакчы ролюн бедидеринге темалыг хуралдар улуг кижизидикчи рольдуг болуп турарын практика бадыткан турар. Ылаңгыя «Коммунистиң ат-алдары болгаш нүүрү» деп темалыг хуралдар төптүн, автопарктың база Мургунуң партия белүктеринге болгулаан. Олар дыка дээштег болуп, планныг онаалдалар, социалистиг хүлээлгелер күүселдезинге биче эвес салдарны чедирген.

Амгы үеде совхозтуң коммунистериниң-даа, бүгү ажыл-ишчилериниң-даа мурнунда салдынган кол соругага—келир кышка белеткел болур. Ол кампанияга мал чеминиң белеткелиндең эгелээн. Совхозтуң № 1 бригадазының бригадири, коммунист Иргит Шинлей партия кежигүннерин чыгташ, Тес-Хемниң Ак-Чыраажке сиген белеткээри-биле бир дугаарында кирген. Ол белүктүң үлегерин еске коммунистер-даа, ажылчыннардаа деткип, ниитизиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар херекке биче эвес үлүг-хуузун киирери-биле эки эгелээшкиннерни үндүрген. Бо хүннерде Ак-Чыраада совхозтуң чеди трактору, үш косилка, ийи прессподборщик бар. Ниитизи-биле ында механизастаттынган звено ажылдап, совхозтуң 1600 тонна сигеп белеткээр планынга биче эвес салыышкынын киирип турар. Олар сентябрь 20-ге чедир ийи муң ажыг тонна сигенни белеткээр деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар.

Бо чылын Ак-Чыраада сигенниң үнгени шоолуг эвес. Ыңдыг-даа болза, совхозтуң мал чеминиң белеткелчилери чайгаар үнген сигенни бүрүн кезип алыр, ниитизиниң малынга келир чылын четчир санныг курлавырларны тургузар дээш күженишкинниг ажылдап турар. Бо хүннерге чедир 600 хире тонна сиген белеткеттинген, ону хөпээннеп, сараттаан.

Совхозтуң механизастаттынган ийи звенозунда колдуунда аныяктар ажылдап турарлар. Трактористерниң, операторларының аразында калбарган социалистиг чарыш оларның күш-ажылынга чедиишкиннерлиг болурунга улуг ядигни берип турар. Күш-ажылчы маргылдааның мурнуку одуруун механизаторлар В. Сандык, Н. Салчак олар эвлээннер. Олар хүн нормазын 120 хуудан кудулатпайн турарлар. Прессподборщиктиң оператору Василий Дагбаның ажылы база макталдыг.

Совхозтуң хоочун ажылчыны Хурал Шөжүүнүң удуртқан хол-биле сиген кезер звенозунда оң дөрт кижи бар. Олардан С. Сотпа, В. Конгар олар эки ажылдап, еске өөрүнге үлегерлиг чоруун көргүзүп турарлар.

Кыштаглаашкынга белеткел үезинде ажыл-агыйның участок бүрүзүнге агитация болгаш пропаганда ажылының бүгү хевирлерин калбартырып партком бодунуң холунга алган. Лекцияларны, беседаларны чорудары-биле холбаштыр ужуражылгаларны база чер бүрүде - организастап турар бис. Оон ангыда кожавыста «Мөген-Бүреп» совхозтуң специалистери болгаш ажылчыннары-биле ужуражып, артадуржулганы солушканывыс улуг идиглиг болган. Бо ажылды моон соңгаар-даа уламчылап, оон ажыктыг чоруун бедидеринің аргаларын дилеп тып турар бис.

Ажыл-агыйда чедиишкиннерни нептередир, четчестерни илередиринге кол даянып кужүвүс — кескү агитация. Хана солуннарның үвдүрүлгезин доктаамал болдурар, оон дээштиин бедидер талазы-биле ажылдарны партком, ажылчын комитеди болгаш комсомол организациязы холга алган. Коммунист бүрүзү, партбөлүк бүрүзү организас-массалыг, идеологтуг ажылды күштелдирип тургаш келир кышка белеткелди чедиишкинниг чорудар соругага салдынган. Ону доктаамал контрольга алганындан малчынарга солун, сеткүүлдер чедирилгезин үзүктелдирбези-биле холбаштырган хемчеглерден эгелээш, оларның радиоприемниктери үзүк чок ажылдап турзун дээш бүгү хемчеглерни ап турар бис.

Амгы үеде совхозта дөртен ажыг агитатор бар. Олар малчыннар турлагларынга, тудугжу бригадаларга партия ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң материалдарын пропаганда-лап, ол чаагай керекке кижи бүрүзүнүң салыышкынының дугайында чедингир кылдыр тайылбырлап турар. Оларның лекцияларының, беседаларының кол өзээн партком хуралынга көрген.

Амгы бо хүннерде, ол бүгү кампаниялар-биле чергелештир келир өөредилге чылынга үткүштүр четчелээшкинни база чорудуп турар бис. Пропагандистерни, агитаторларны, лекторларны база катап эдерүп, оларның ажылының кол-кол угланыышкыннарын амдыгаалтан тодарадып, эрткен чылдарда даанган хөй-ниитичи ажыл-херектеринге кошкак чоруун көргүскен, азы ажылдап шыдавас хире эштерни созуур талазы-биле хемчеглер база алдынган. Оон-биле кады совхоз бүдүрүлгезинде ажылчыннарның аттестациязын база чоокта чаа эртирдивис. Бригадаларга совхозтуң удуртукчулары, специалистери, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери чедип, бригаданың малчын бүрүзүнүң ажылдап шыдаар-шыдавазын тодаргай анализтеп, оон негелделерин өөренип, кижи бүрүзүнүң санал-опалын дыңнаан. Ыңдыг «экзаменни» чоруткаңывыс түңнелинде совхозтуң ажылчыннарының хүрөөлеңи элээн экижээн, арагалаар, ажыл чылзыр кижилерге шыңгыы хемчеглер хүлээттинген.

Коммунистерден, ажылагыйның участоктарының удуртукчуларындан негелдени күштелдиргенивистиң түңнелинде күш-ажылчы коллективтериниң кежигүннериниң аразында сагылга-чүрүм быжыккан, хожудан турарларның саны эвээжээн, мурнакчыларның саны көвүдээн. Бо чедиишкиннер ажыл-ишчилериниң хей-аъдын көдүрүп турар. Бердинген планныг даалгаларны болгаш алдынган социалистиг хүлээлгелерни бо чылын болгаш ниити беш чылда чедиишкиниг күүседиринге харыысалга улам улуг дээрзин билип турар бис. Ол соругага коммунистерниң кичээнгейиниң төвүнге артардаа.

С. ДОҢГАК,

«Малчын» совхозта партком секретары.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ҮНЕЗИ

Капитал тудугнуң ажыктыын бедидериниң бир кол бызаа болза, холушкак коллективтериниң эртем-техниктиг кады ажылдажылгага үндезилеттинген чарыжы болур. Ыңдыг чарыш объектини хуусаа бетинде ажыглалга кииреринче, ону эң бедик шынарлыг дужаарынче угландырар. Ыңдыг чарышты Саян-Шушенск ГЭС-тиң коллективи биле Ленинградтың металл заводунуң ажылчыннары организастап турар.

Ленинградчылар биле сибирьжилерниң чарыжы элээн каш чылдар мурнунда эгелээн. Ол үениң дургузунда Саян-Шушенск ГЭС чарыштың ачызында дыка хөй чедиишкиннерни чедип алган. Баштайгы гидроагрегат хуусаадан ийи чыл эрте ажыглалга киргеп, гидрокүчүлүг болгаш электротехниктиг чаа дериг-херекселдерни белеткээр болгаш шиңгээдип алыр талазы-биле он-он парын айтырыглар шиитпирлеттинген, тудуг болгаш монтаж ажылдарын чорударының чаа деңшилгелиг схемалары база аргалары хөй-биле ажыглаттынган.

Ленинград чурттуг ажылчын Владимир Степанович Чичеров Улуг-Хемниң кыдыынгы чеди чыл мурнунда алдап чедип келген чүве-дир. Ол тудугларның чугула чагыын күүседир ажылдыг кижи-дир. Ол «Красноярскгэсстройнуң» бызаңчы-бетонщиктер бригадири Валерий Позняков-биле кады күчүлүг хемни чүгеннеп турар кижилериң ажылын таалал-биле көрген. Олар ынчан таныжып, харын-даа өөнүктер апарганнар. Демвежин ажылдаар, чарыш салыр дугайында бодал ийи бригадирге ынчан төрүттүнүп келген.

Ажылчыннарның сапалын шупту деткээн. Ийи талаңыг кереэзи-даа чардынган, күүселдениң түңнелин чартык чыл болгаш-ла үндүрүп турар апарган.

В. А. Позняковтуң болгаш В. С. Чичеровтуң үлегерин дыка хөй коллективтер эдере берген. Валентин Антоновтуу биле Вячеслав Демиденконуң бригадазы, Александр Котиков биле Михаил Мащенконуу, Борис Лазарев биле Владимир Дудченконуу туспа-туспа керээлерни чарып алганнар. Чарыштың чылдарының дургузунда Саян чурттуг ажылчыннар Нева кыдыында хоорайга хөй удаа чорааннар, а ленинградчылар Сибирьге хөй удаа келгеннер.

Кады чарыштыг ажылдап турар коллективтериниң чедиишкиннери элбек: дыка хөй түңнүг материалдар камнаттынган, камнаттынган үе бажан чүве-дир. Ол чүве-биле Ленинградтың металл заводунуң ажылчыннары мөзүг-шынар кижизидилгезинге база улуг идиглиг болганын чугаалаар апаар. Бодунуң дегинде ажы тудуунда ажылдап турар кижи чүгле бодунуң айтырыгларының дугайында сагыш човаас, муң-муң километр ырак черде ажынып дугайында база сагыжы аарып турар.

Ийи бүдүрүлге аразында чарыштыг ажылдап турда, оон кижилери база онзаланып үнүп кээри сибирьжилер биле ленинградчыларның кады ажылдажылгазы бадыткаан. Саян-Шушенск ГЭС-те бригадир Валерий Позняков Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры апарган. База-ла ында бригадир Вячеслав Демиденко Ленин орден-биле шаңнаткан, СЭКП-ниң XXVI съездизинге ол партия ТК-ның кежигүнүге кандидат кылдыр соңгуткан.

Бо эрткен чылдарның дургузунда кады ажылдажылганың кол күженишкиннери Саянкарда гидроэлектростанция үүле Ада-чурттуң эвес, делегейниң күчүлүг ГЭС-териниң бирээзи болдуварынче угланган. Амгы үеде ук ГЭС 12 миллиард ажыг киловатт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрген, ында чаа машиналар, агрегаттар, механизмнер тергиин эки ажылдап турар.

Күчүлүг Саян-Шушенск ГЭС-ти улус ажыл-агыйынга ажыглап турар чорук үүле эртемниң болгаш техниканың кайгамчыктыг чедиишкиннери эвес, бистиң чуртувуста онза үнелеттинип турар ажылчын ажыгының эгелээшкининиң үнелеп четпес үре-түңнели болур.

...Валерий Позняковтуң бригадазы Черемушки суурнуң үстүкү класстарының өөреникчилерин шефке алганын Ленинградта өөрүнге бир-ле катап чагаа дамчыштыр дыңнаткан чүве-дир. Ону көргеш ленинградчылар база аныяктар-биле харылзаа тудуп эгелээн. Олар ПТУ-дан элээн каш элээдилерни практика эртирери-биле боттарынга ап алганнар. Сибирьжилерниң үлегерин эдергени халас барбаан. ПТУ доозан соонда, оолдарның ийиги бригадага артып калганнар, өске ийиги ам-даа өөренип турарлар, олар доозупкаш-ла бригадага чедип келирлер.

В. БЕРЕСЛАВСКИЙ.

ЧУРУКТА: Саян-Шушенск ГЭС-тиң бешки агрегады. А. ГОРЕЛОВТУҢ фотозу.

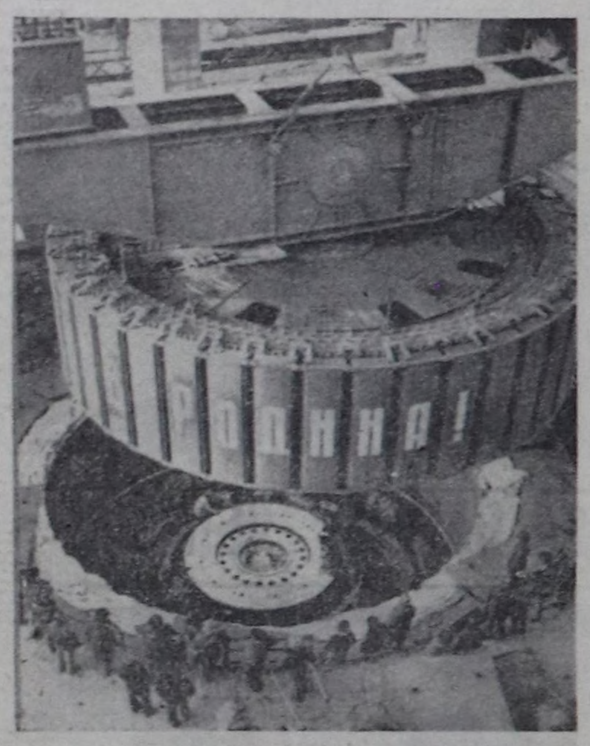

КҮШ-АЖЫЛДЫ ШЫН ОРГАНИЗАСТААРГА

ССРЭ-ниң 60 чыл болур соонга уткуштур калбарган бүгү улустуң социалистиг чарыжынга кириишпишаан, бистиң республиканың тудугжулары эрткен чеди айларда күженишкиннит ажылдааннар. Ол үениң дургузунда көвүрүттүдүт эргелелиниң будүрүлге базазының Сельхозтехкүркомбинат өөредилге-курстар комбидың, дааранылга комбинадының столоваялыг чурттарга корпузун 3,8 муң дөрбедчин метр шөлдүг ниити бараанар складтарын, 163 километр хемчөөдүг электри дамчыдылга шугумун, 44 муң дөрбедчин метр шөлдүг чурттарга бажыңнарын, 140 олуттуг уруглар албан черлерин ажыглалга киирген. Ол ышкаш кедээ черлерде 1200 баш бода мал, 16,8 муң шээр мал кажааларын, 2,5 муң тонна шикир силос болгаш сенаж онгарларын, харыүгда 1,5 муң тонна минералдыг чемнивидилгелер турар складтарын кылган. Ниитизи-биле 27,1 муң гектар шөлдүг олдарларны суглуг болдуруп, 95,9 муң гектарга суггарылга дериглелерин, 369 гектарның суггарылга системаларын болгаш улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыг өске-даа ажылдарны будүргеп.

Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээргe кол будүрүлге фондуларын ажыглалга киирери өскен. Чурттарга тудуунуң темпизи дүргедээп. Эрткен чылдың январь-июль айлар-биле денней алырга, чурттарга тудугларынга капитал салыышкыннарын шиңгээдип ап турары 90,8 хуу өскен болуп турар. Оон иштинде кереэлиг ажылдар кылыры 8,7 хуу өзүлделиг болган. Бригада кереэлиг тудуг-монтаж организацияларга кескү өзүлдени болдурган. Ниитиниң ажыл-херээнге «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели, № 585 КМК, № 1070 КМК, № 2 КМК, № 833 тудуг эргелели, «Востоксантехмонтажтың» КМК-зы, чурттарга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң бот-орулга-чарылгалыг участогу болгаш оон-даа өске организациялар үлүүн киргеннер. Бо коллективтер чеди айларның будүрүлге планын чедиишкиниг күүсетпишаан, кереэлиг ажылдарның өзүлделиг болуруун чедип алганнар.

Эрткен алды айларның түңнелин өзугаар алырга, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниң планы 107,4 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың ол-ла үезиндеги байдалынга удур күш-ажылдың будүрүкчүлүүн 5,1 хуу өскен, оон темпизи күш-ажыл төлевириниң өзүлдезин 2,3 хуу мурнап турар.

Ыңдыг-даа болза капитал тудугда байдал ам-даа хожудаашкыдан үнмейн турар. Күчүлерни болгаш кол фондуларны ажыглалга киирериниң планы күүсеттинмейн келген. Капитал салыышкынарының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының лимиди эрткен чеди айларда үүле 79,9 болгаш 83,1 хуу ажыглаттынган. Кереэлиг ажылдарның программазын тудуг организациялары 88,5 хуу боттандырган. А бараанның тудуг продукциязы будүрериниң тос айлар планын 55,8 хуу күүсеткен. «Красноярскгэсстройнуң» ийи КМК-зы, Сельхозтехкүркомбинуң сентелге-тудуг эргелелинде, № 624 тускайжыттынган КМК-да, Садыг министерствозунуң сентелге-тудуг участогунда хөй.

Тудуг шөлдериңге күш-ажылды шын организастаары, бүгү арга-курлавырларны ажыглаары, бригада керээзин шиңгээдип алыры —тудугнуң темпизин бедидер, тудуг ажылының шынарыг экижидер, объектилерни чогуур хуусаазында ажыглалга киирер аргаы бээр.

Т. МЕЛЬНИКОВА,

республиканың Статистика эргелелиниң килдие эргелекчизи.

ТАРЫП БООЗАДЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

«Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей болгаш Аянгаты салбырындан хойну тарып боозадыр ажыл эгелээн. Аянгаты салбырының Час-Адырда 13 коданда 7000 баш төрүүр хойну тарып боозадыр ужурлуг. Ында бир пунктуну дерип тургускан болгаш ажыл массалыы-биле эгелээн.

Харыысалгалыг ажылды аныяк специалист—осеменатор Светлана Сат башкарып турар.

Биче-Тей салбырының Баян-Колда пункт база ажылдап эгелээн. Анаа 1500 хойну тарып боозадыр. Ында осеменатор Раиса Идээжен ажылдап турар.

Баян-Кол пунктузунга үрени чогуур өй-шаанда чедирери амгы үеде чаъс үзүктелиишкин чок чаап келгенинден бергедеп турар. Актың суу улгаткаш, кештинместээн болташ ажылга шаптыктап турар. Ынаар кандыг-даа транспорт чорбастаан.

Совхозтуң парткому, директиязы тарып боозадылга ажылын кыска хуусаада чорудар сорулга-биле күзеглерде пемелде тарып боозадылга пунктуларын тургузар, ол ажылче мал ажылының бүгүле тускай эртемниглерин мобилизастаар сорулганы салып, организастыг хемчеглерни ап чоруда берген.

М. ООРЖАК.

Барыын-Хемчик район.

ЧЕДИ АЙНЫҢ КҮҮСЕТТИНГЕН

Эрзиниң сентелге-тудуг участогунуң ажылчыннары ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш күженишкиниг ажылдап турарлар.

Бо чылдың 7 айларында чурттарга бажыңнарын тударынга план ёзугаар 60 муң рубльди шиңгээдип алыр тургаш, олар херек кырында 70 муң рубльди шиңгээдип ап, 7 айларның планын 116,6 хуу күүсеткеннер. План ёзугаар дөртку кварталда аптека бажының тудар тургаш, оон тудуун ам тудуп эгелээн болгаш үшкү кварталдың баштайгы айында 25 муң рубльди шиңгээдип алган болгаш аптека бажының августа ажыглалга кииререлер.

Сентелге-тудуг участогу 7 ай дургузунда суур чаагайжыдылгазынга 34 муң рубльди шиңгээдип алыр планныг тургаш, херек кырында 36 муң рубльди шиңгээдип ап, планын 105,8 хуу күүсеткен. Эрзин суурнуң дужунда арыг иштинде чаа дыштанылга парыгын дерип тургускан. Ында суурнуң чурттакчыларының дыштанырынга таарымчалыг болган. Волейбол, баскетбол ойнаар, хүреш болгаш городки шөлдерин, теннис биле шыдыраа ойнаар столдарны дерип тургускулаан.

Чурттарга бажыңнарын сентээринге 25 муң рубльди шиңгээдип алыр тургаш, херек кырында 35 муң рубльге сентелгени кылган.

Участокта үш бригада бар, оларның аразында хоочун тудугжу Чымба Казакович Чамзырының удурткан бригадазы ай, квартал санында бирги черни чаалап ап келген. Бригада бирги чартык чылда планын 129,1 хуу күүсеткен. Участоктуң удуртулгазы, профсоюзтың комитеди чоокта чаа демдеглеп эрттирген тудугжулар хүнүнге таварыштыр мурнакчы ажылчыннарны шаңнап-мактаан. Оларның аразында сентелге-тудуг участогунда 10 ажыг чыл ажылдаан хоочун тудугжулар Чымба Чамзырын, Бады-Мөңге Додук болгаш ажылчыннар Валерий Сандак, Сергей Даваа болгаш өскелер-даа бар.

Я. СОЯН-ООЛ.

⊙ ⊙

Кызылдың куш фабриказының коллективи СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш ССРЭ-ниң 1990 чылга чедир үеде Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш, он бирги беш чылдың ийиги чылында боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар.

Фабриканың коллективи август 1-де медээ-биле курүнеге 13 миллион 751 муң борбан чуурганы садып, 9 айларның планын 125 хуу, куш ъъди садарын 99,5 хуу күүсеткен.

ЧУРУКТА: мурнакчы куш ажаакчызы В. А. Долганина.

Сөзу болгаш фотозу А. МЕЛЬНИКОВТУУ.

⊙ ⊙ ⊙

ХЫМЫС

Чонның шаандан бээр кылып келген, хүндүткелдиг эки чемнериниң бирээзи—хымыс. Аалыметың кожа-хелбээ чоруур өглери (ынчан школа назыны четпейн турган мен) он ажыг чылгы малдарлыг, оларның аразында саар белерлиг турганнар. Бе чазын төрээн соонда чаш кулун каш хонуп доругуп өзе бээри-билек чаажыктыр баглап, саап эгелээр. Бенин судуп ацчылап хымыс кылыр.

Хымыс хүндүткелдиң чемн. Аалга келген кижиге ону ыяап-ла кудуп бээр. Бичии уруглардан эгелээш улуг улуска чедир аал ишти эртен, кежээ хымысты доктаамал ижер. Хой кадарган азы көш үезинде изигде мал сүргеп улуг, биче кижилер хымысты сукеунга ижери-биле кудуп алган чоруур. Бе судунуң хымызындан кылган ааржының кызылгарыг үскүрүн амдыгаа чедир утпаан мен.

Бай-Тайга районга колхозтар тургустунган соонда безин кезек үеде белерни ацчылап саап, хымысты кылып турган. Харын-даа колхозтарның чартык чыл түннеддерин үндүрер байырладдарының үезинде хымысты сукеунга салып турган-на болгай.

Амгы үеде ол копчуг эки эм чемни кайда-даа кылбастаанын кижи кайгаар. Кижилериң кадыынга хымыстың ужурдузазының дугайында солун, сеткүүлдерге-даа бижип, эмчилериң лекция, беседазынга-даа чугаалап турар-дыр. А ону херек кырында бүдүрүп кылыр дээш ылаңгыя бистиң республиканың ажыл-агыйларында боттуг ажыл организаттытынмайн турары четпес.

Чылгы малды барык ажыл-агый бүрүзү өстүрүп турар. Белерни саап, хымысты тургузуп кылып билир кижилер база чок эвес. Ынчангаш ажылды эгелеп, чүгле организастаары пегеттинип турар деп бодаар мен. Бо эки үнелиг чем продукциязын бүдүрериң кайы бир совхозтан чоорту эгелезе чүл деп санал бар. Ылаңгыя «Чедер», «Үш-Белдир» курорттарның чаңынга белерден ацчылап, ында дыштаныкчыларны хымыс-биле хандырар аргаы баштайгы үезинде көөрү күзенчиг.

Б. БАРБА.

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЗА

Райкүүскомнуң сан килдизиниң ажылдакчылары «Кызыл тук» совхозка мал чеми белеткээринге дузалажыры-биле район төвүнден 120 км ырак-узак Успа-Хөлдүң карак четпес шыналазынга чеде бээривиске совхозтуң директору Балдан-оол Мынын-оолович Кара-Сал болгаш ында сиген бригадири Михаил Ангыр-оолович Ооржак олар бисти хүлээп алдылар.

Бис совхозка 17 тонна сигенни кезип белеткээр планныг чоруткаш, бир неделя ажылдаш, планывыстан 1,4 тонна сигенни ажыр күүсеткеш, хүлээдип бердивис. Коллективтен Н. Кертик-Кара, Ю. Даржай, А. Бакон-оол, Д. Доңгак, К. Тюлюш, Ханды Хирбээ, И. Шойдан, С. Балдан олар эки ажылданнар.

Ажылдың түңнелинде совхоз директору биске өөрүп четтиргенин илередип, моондаа соңгаар улуг дузаны чедирерин ол дилээн.

Совхоз директору Балдан-оол Мынын-оолович бистуг үезин ажыглап, ниити совхозта мал чеминиң, белеткелиниң чоруп турарын чугаалап бээрин оон диледим.

— Бо чылын бистиң совхоз 1050 тонна сигенни белеткээр планныг тургаш, ам бо хүннерде 500 тоннаны белеткээн. Ажыл ам-даа изиг түлүк үргүлчүлевишаан. Шынааның сигенинга дүжүү бо чылын ындыг коңчуг эвес, оюк-теликтиг үнген — деп чугаалап чорда, бригадир Михаил Ангыр-оолович үзе кирип, уламчылады:

— Сигенчилер хүнде 30 тонна сиген белеткээр планныг. Ол план аас, каан хүннерде күүсеттинип турар. Амгы үеде 11 трактор, 2 прессподборщик, 1 грабль ажылдап турар. Чамдыкта олар үрели бээр таварылгалар тургулаар. Бисте сиген кезикчилери В. Шогжап, И. Кара-Сал, Д. Ооржак, Ч. Саая, грабльде Д. Монгуш олар эки ажылдап, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар. Бистиң поварларывыс Вера Кара-Сал, Александра Куулар олар эки ажылдап, амданныг чемни кылыр талазы-биле бодуңуң ажылының мастерлери.

Саглы ортумак школазының өөреникчилери башкы Болат-оол Шириевич Кууларның удуртулгазы-биле 60 тонна сиген белеткээр планын 61 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Ылаңгыя 9 класстың 25 өөреникчилери эрестиг ажылданнар —деп, ол өөрүшкүлүг чугаалады.

— Бистиң совхозтуң мал чеминиң белеткелиниге дузалажыры-биле райкүүском 17 тонна, кижи эмнелгези 9 тонна, электростанция, сан килдизи 18,4 тонна кылгаш хүлээткеннер, ол организациялар ам-даа дузалажып турарлар — деп совхоз директору немеп чугаалар болду.

Ындыг-даа болза, бригаданың төвү хирлиг, бектуг. Чер болганда машина-техникаларның, кожуг машиналарының үрелген артык кезектери, консерва лаазалары-биле долган. Сиген шөлү дески эвезинден сиген машиналарының үреллнишкинге таваржы бээри хөй. Чер аразы ырак болганындан, артык кезектер чедиишпезинден аңаа турары база бар. Хөвү туралаңга дарганнаар кижилер, механиктер доктаамал турбайн турар. Артык кезектер база чок. Ол өруктар ажылга улуг шаптыкты ужураштырып турар.

Ол ышкаш көжер кино, агитбригада келбес. Оон түңнелинде ында ажылдап турар аныяктар кожазы Мөңгүн-Тайга районда «Малчын» совхозтуң бригадазынга барып кинолаар ужурга таваржып турар.

Торгалыг —Ак-Чыраа аразында сиген шөлдеринде баар автоорукторны кылбайн турарындан Көк-Сайыр ишти, өскелдаа оруктарга машиналар чорууру берге. Оңгул-чингил, хая-даш, чиндинээш, шынаа дээш бергелер хөй. Кыжын-даа, чайын-даа аңаа 50—60 организациялар мал чеми белеткеп, ону сөөртүп турар болгай.

Бо оруктар ажылдап албан чери чок-даа болза, ол организациялар каттыжып алгаш кылза кандыгыл?

Ынчангаш айыттынган четпестерни эдер талазы-биле райкүүскомнуң көдээ ажылагый эргелели, хамаарышкан албан организациялар дарый хемчеглерни алыр керек.

М. МОНГУШ.

Өвүр район.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң чөвүлелинде

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ АЖЫГЛААР

ПЛАННААШКЫНЫ улам ыңай экижидер болгаш ажылагый механизминиң бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринге салдарын күштелдиреринің айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң болгаш РСФСР-ниң чазааның докгаалдарын күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдели чугаалажып көргеш, ук докгаалдарга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң бо айтырыг талазы-биле 1979 чылдың ноябрь 2-де хүлээп алган докгаалынга дүүштүр 1979—1980 чылдарда ол докгаалдарда айыттынган хемчеглерни боттандырар ажылдар чоруттунуп келгенин демдеглээн. Күрилан, министерстволар, күркомитеттер, ведомстволар болгаш үлетпүр, тудуг, транспорт бүдүрүлгелери экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын ажылдап кылырынга методиктиг чаа айтышкынар-биле, нормативтиг документилер-биле, планнарның түүлештирген формалары болгаш көргүзүдери-биле хандыртынган.

Үлетпүрүүн 17 бүдүрүлгелери нормативтиг арыг продукцияның планнарлыг, кезөлиг тудуг организацияларын бараанныг тудуг продукцияның планнаарынче, доозулбаан бүдүрүлге объектизин ажыглалга киргиже чедир чээли тыпсырынче шилчиткен. Күш-ажыл курлавырларының балансызын, чоннүң акша орулгазының болгаш чарыгдалының балансызын ажылдап кылган. Ажылчыннарның болгаш албан-даакчыларның санын лимиттээр, үлетпүрге мөөнүеп садар өртектерни болгаш тарифтерни эде көөр ажылдар чоруттунуп турар.

Үлетпүр бүдүрүлгелериндe бригадаларның 44,7 хуузу комплекстиг, 70 хуузу чангыс аай наряд-биле ажылдап турар. Тудугда бригадаларның 30 хуузу бригада кезээзиниң аргазы-биле ажылдап турар. План, банк болгаш ажылагый органнарны доозулбаан тудугларны кызырарынче, күштерни болгаш хөрөнгилерни доозар тудугларже мөөнүеринче улуг кичээнгей салып турар апарган. Төлевилел-шинчилел организациялары чагыкчылар биле күүсединчилериниң аразында дооскан болгаш чагыкчыларның хүлээп алганы төлевилел-смет документациязы дээш, сметтерге нормалыг чижек-арыг болгаш бараанныг-тудуг продукциязы дээш сапажылгаларны шинчээдип алган.

Кызыл хоорай болгаш районнар Советтериниң күүсекомнары экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын чугаалажып көөрде, кампалга чурумун күштелдиреринче, бүдүрүлгениң болгаш тудугнуң ажыктыын бедидеринче, улус ажыл-агыйының комплекстиг хөгжүлдезинче, сонгукчуларның чагыгларын күүседиринче кичээнгейни салып турар апарган.

ЫНЧАЛЗАЖОК министерстволар, күркомнар, райхооркүүскомнар, үлетпүр бүдүрүлгелерия болгаш тудуг организацияларны үстүнде айыттынган докгаалдарны сайгарар талазы-биле ажылдарны чоггуур деңгелде ам-даа чоруттайн турар. Планнаашкынны экижидер болгаш ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглер малынган эвес күүсеттинип, ажыл-агый ажыл-чорудулганың стили болгаш методу оожум эде тургустунуп турарын Министрлер Чөвүлели демдеглээн.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринге салдарын күштелдирер дугайында» докгаалын база аңаа холбаштыр үстүкү совет органнарның болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң хүлээп алган докгаалдарын күүседири-биле докгаал хүлээп алгаш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдели, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүдели ажыл-агыйны чорударының чаа методтарынче комплекстиг шилчилгени колдуунда 1982—1983 чылдарда-ла боттандырары, он бирги беш чылдың дараазында чылдарында оларның артык шынарын долу ажыглаары чугула деп саналыын республиканың министерстволарынга, күркомитеттеринге, ведомстволарынга, райхооркүүскомнарга, бүдүрүлгелерге болгаш тудуг организацияларынга дыцнадын турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделериниң ук айтырыг талазы-биле докгаалдарының күүсеттинип турарын кыска хуусаада сайгарып көргеш, ажыл-агый чорудулгазында бар четпестерни чайладырын, ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдар хемчеглерниң системазын ажылдап кылгаш, боттандырарын, оларның күүселдезинге контрольду тургузарын, үр үеде план күүсеттинейн турар бүдүрүлгелерни чылдагаанныың тодараткаш, оларны чайладыр хемчеглерни алырын хамаарышкан черлеринге Министрлер Чөвүдели дааскан.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Делегейде болуушкуннар допчулалы

ТАЙБЫҢ КОСМОС ДЭЭШ

Эрткен неделяда чугула болуушкун — космос делгемни тайбың сорулгаларга шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле Венага чыылдырган КНО-ның пйиги конференциязы-дыр. Делегейниң 117 чурттарының төөгүзүнде черниң эң баштайгы кылымал эдериичээн 1957 чылдың октябрь 4-те космос делгеминче Совет Эвилелинге салып үндүргени-биле космосту шинчилээринин үе-чадазы эгелээн. Эрткен чээрби беш чылдар дургузунда космосту өөренип көөр, шингээдип алыр талазы-биле шылгарангай чедишкиннер чедип алдынган. Баштайгы кылымал эдериичээн. Юрий Гагарин бистиң артемчейвисти долгандыр ужуткынындан эгелээш, орбитанын эң улуг комплекстеринге, космос экипажтарының хөй айлар дургузунда ужудуушкуннарынга, кедергей ыракче — Марс болгаш Венераже автоматтыг станцияларның экспедицияларына чедир кайгамчык улуг базымнар кылдынган.

Космонавтика бистиң амгы хүннеривисте метеорология, далайларга эжиндиришкиннер, геология болгаш көдээ ажыл-агый, харылзаа болгаш картография талазы-биле улус ажыл-агыйының хүн бүрүде сорулгаларын күүседиринге кижилерниң идегелдиг дузалакчызы болу берген. Космос делгемни тайбың шингээдип алырының, ону бүгү чурттарның чаагай чорууна ажылгаарының авангардында бистиң күрүневистиң чорун турары дыка ээрилүүт. Социалистиг чурттарның боттандырып турганы «Интеркосмос» программазы чер чоогунун орбитазынга каттышкан баштайгы экипажтарның ужудуушкуннар кылырынга арганы берген. Ол программанны ёзугаар совет космонавтылар-биле кады социалистиг тос чурттарның, а ол ышкаш Францияның космонавтылары совет кораблдерге ужудуушкуннарны кылгаш.

Венага чыылдырган конференцияга холбаштыр делегейниң космос делгедгенин ында ажыткан. Космосту шинчилээр талазы-биле ССРЭ-ниң кайгамчык улуг чедишкиннерин делгелгеле көргүскен совет экспозициязының тодаргай черечилеп турар. Каттышкан Нацнялар Организациязының чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр ол делгелгени кээп көрген. Каттышкан Нацнялар Организациязының эмблема демдээн чураан вымпелди КНО-ның чиңгине секретарынга белек кылдыр тудускан. Ол вымпел космос делгеминге четкеш келген. Белекти хүлээп албышаан, Х. Перес де Куэльяр мынча деп чугаалаан: «Космосту тайбың шингээдип алыр талазы-биле делегейниң чаагай үре-түүнелдиг кады ажылдажылгазының тодаргай үлегерин Совет Эвилели көргүзүп турар-дыр».

КНО-ның чиңгине секретары кончуг шын чугаалаан. Космос делгеми тайбың кады ажылдажылганың ареназы болуп хевээр артсын дээш, ада кандыг-даа чепсекти пеперетпес дээш бистиң чуртувус кезээде чайгылыш чокка шинтпирлиг демисежип келген болгаш демисежип-даа турар. Космоска кады ажылдажылга кижилерни сырый каттыштырар, делегей цивилизацизының деңшилгезинге болгаш хөгжүлдезинге, бүгүнүнти тайбының болгаш улустарның айыл чок чоруун хандыраңгыга бараан болгаш турар ужуглуг дээрзин Совет Эвилели көргүзүп турар-дыр.

ЧАЗАА ЧОК ИТАЛИЯ

Италияның чазааның эвлүүлиг кризизи болган. Беш партияларның төлээлекчилериниң чаагай чоруунга дүүштүр космосту шингээдип алырынга, улам ыңайгы деңшилгеге бараан болур дээрзинге идегелди байырлыг чагаада илергейлээнин бедии-биле үпелеп турар.

Космос үе-чадазының чээрби беш чыл болурунун чылында Вена конференциязын чыылдырган. Киижи терелгетенин төөгүзүнде черниң эң баштайгы кылымал эдериичээн 1957 чылдың октябрь 4-те космос делгеминче Совет Эвилелинге салып үндүргени-биле космосту шинчилээринин үе-чадазы эгелээн. Эрткен чээрби беш чылдар дургузунда космосту өөренип көөр, шингээдип алыр талазы-биле шылгарангай чедишкиннер чедип алдынган. Баштайгы кылымал эдериичээн. Юрий Гагарин бистиң артемчейвисти долгандыр ужуткынындан эгелээш, орбитанын эң улуг комплекстеринге, космос экипажтарының хөй айлар дургузунда ужудуушкуннарынга, кедергей ыракче — Марс болгаш Венераже автоматтыг станцияларның экспедицияларына чедир кайгамчык улуг базымнар кылдынган.

Космонавтика бистиң амгы хүннеривисте метеорология, далайларга эжиндиришкиннер, геология болгаш көдээ ажыл-агый, харылзаа болгаш картография талазы-биле улус ажыл-агыйының хүн бүрүде сорулгаларын күүседиринге кижилерниң идегелдиг дузалакчызы болу берген. Космос делгемни тайбың шингээдип алырының, ону бүгү чурттарның чаагай чоруунга ажылгаарының авангардында бистиң күрүневистиң чорун турары дыка ээрилүүт. Социалистиг чурттарның боттандырып турганы «Интеркосмос» программазы чер чоогунун орбитазынга каттышкан баштайгы экипажтарның ужудуушкуннар кылырынга арганы берген. Ол программанны ёзугаар совет космонавтылар-биле кады социалистиг тос чурттарның, а ол ышкаш Францияның космонавтылары совет кораблдерге ужудуушкуннарны кылгаш.

Венага чыылдырган конференцияга холбаштыр делегейниң космос делгедгенин ында ажыткан. Космосту шинчилээр талазы-биле ССРЭ-ниң кайгамчык улуг чедишкиннерин делгелгеле көргүскен совет экспозициязының тодаргай черечилеп турар. Каттышкан Нацнялар Организациязының чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр ол делгелгени кээп көрген. Каттышкан Нацнялар Организациязының эмблема демдээн чураан вымпелди КНО-ның чиңгине секретарынга белек кылдыр тудускан. Ол вымпел космос делгеминге четкеш келген. Белекти хүлээп албышаан, Х. Перес де Куэльяр мынча деп чугаалаан: «Космосту тайбың шингээдип алыр талазы-биле делегейниң чаагай үре-түүнелдиг кады ажылдажылгазының тодаргай үлегерин Совет Эвилели көргүзүп турар-дыр».

КНО-ның чиңгине секретары кончуг шын чугаалаан. Космос делгеми тайбың кады ажылдажылганың ареназы болуп хевээр артсын дээш, ада кандыг-даа чепсекти пеперетпес дээш бистиң чуртувус кезээде чайгылыш чокка шинтпирлиг демисежип келген болгаш демисежип-даа турар. Космоска кады ажылдажылга кижилерни сырый каттыштырар, делегей цивилизацизының деңшилгезинге болгаш хөгжүлдезинге, бүгүнүнти тайбының болгаш улустарның айыл чок чоруун хандыраңгыга бараан болгаш турар ужуглуг дээрзин Совет Эвилели көргүзүп турар-дыр».

КНО-ның чиңгине секретары кончуг шын чугаалаан. Космос делгеми тайбың кады ажылдажылганың ареназы болуп хевээр артсын дээш, ада кандыг-даа чепсекти пеперетпес дээш бистиң чуртувус кезээде чайгылыш чокка шинтпирлиг демисежип келген болгаш демисежип-даа турар. Космоска кады ажылдажылга кижилерни сырый каттыштырар, делегей цивилизацизының деңшилгезинге болгаш хөгжүлдезинге, бүгүнүнти тайбының болгаш улустарның айыл чок чоруун хандыраңгыга бараан болгаш турар ужуглуг дээрзин Совет Эвилели көргүзүп турар-дыр.

Италияда амгы чазак кризизин шинтпирлээри — чиик эвес херек. А чаа кабинеттиң мурнунга үстүнде айыттынган экономиктиг, социал-политиктиг болгаш даштыкы политиктиг нарын айтырыглар туруп келир.

Ю. ЛОПАТИН. (СЭТА).

Хамаарышпас хөгжүлдениң чылдарында Индия бодунуң политиктиг хамаарышпас чоруун быжыглаар, экономиктиг бот-тускайлаң чоруун хандырар талазы-биле улуг чедишкиннерлиг болган. Индия КНО-нуң бүрүн эргелиг болгаш идепийлиг кежигүнү болган. Индия Республика делегей ареназынга улуг авторитеттиг болуп, тайбың дээш шинтпирлиг демисежип турар.

ЧУРУКТА: Индияның найысылалының төп кудумчуларының бирээзинде. Ол кудумчуну Джавахарлал Неру Марг деп адаар.

С. КАРМАЛИТОНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

МИГЕЛЬ ДЕ ЛА МАДРИДТИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Мексиканың президентизинге сонгуткан Мигель де ла Мадрид «Төп Америкага совет-куба-никарагуа үргедекчи хөделиишкиннер» дугайы дээр Вашингтонның нүүлдээшкининг хоозун чулчуруушкуннарын буруу шапкан. Чаа президент бодунуң албан-дужаалынга бо чылдың декабрь 1-де кирер.

«Совет-куба-никарагуа үргедекчи хөделиишкиннер» дугайында ындыг бадыткаашкынларны кылырынга кандыг-даа үнезин чок дээрзин Мексиканың чазаа хөй удаа медеглеп келген деп, чаа президент «Ю. С. ньюс энд уролд рипорт» журналга берген интервьюзунга айыткан. Бо айтырыга хамаарыштыр Мексиканың болгаш АКШ-тың аразында чөрүлдээниң бар болуп турарын ол демдеглээн. Төп Американың чурттарының иштики чөрүлдээлеринге холгаарлап киришпейн, ол күрүнелерде тура халыкчыларны боттарының девискээрлериниң деткивейн турарын Никарагуа болгаш Куба медеглеп келген. Сальвадорда болгаш Төп Американың өске-даа чурттарында тура халыкчыларның демисеп «коммунистиг суглээнин» түннели болуп турар дээн АКШ-тың бадыткаашкыннарны Мексиканың чазаан бүзүредип шыдаваан деп, Мигель де ла Мадрид чугаалаан.

Кубаны Вашингтон бодунуң дайзыны кылдыр санап турар, мынчаарга Мексиканың Кубаниле харылзаалары мексика-америк харылзааларга багай салдарны чедирбес ирги бе? деп айтырыгга Мексиканың президентизи мынча деп харыылаан: «Куба дугайында айтырыгга Каттышкан Штаттар болгаш Мексика чөпшээрешпейн турар. Революстуг Кубаниле харылзааларны Мексика шагда-ла калбартып эгелээн. Ындыг политика бот-башкартынарының принцивиниге бистин шынчы чоруувуска дүүжүп турар деп мээң чуртум санап турар. Идеологияга, политиктиг, экономиктиг болгаш социал системаларга ылгалдар дээш кандыг-даа америк чурттуң аңгылай көөру чогумалыг эвес деп, Мексика санап турар».

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. Ина агентилелдиң дамчыткаңы: Ирак кол шериг командылалының ээлчеглиг коммюникезинде иран-ирак фронтуда дайын чорудулгаларының дугайын дыцнаткан. Эрткен 24 шак дургузунда ирак шериглер Басра девискээринде, элээн кап куяктыг машиналарны узуткавышаан, иран үш туруштарны эзлеп алган.

ТЕГЕРАН. Ирактың шериг агаар күштериниң самолёттарының Абадан хоорайны бомбалаар дээн шугуушкунун Иранның агаардан камгалал күштери ойтур шапкан деп, чоогунда нефть тургузугларын иран самолёттар атакалаан. Иран-ирак фронтунун аңгыларынга черлерине болгулаан аткылажыышкынның түүнелинде иран шериглер удурланыкчының 70 хире солдаттарын узуткаан, куяктыг 11 машиналарны үрегдээн.

ЭРТЕМДЕННЕРНИҢ ХӨӨН ЧОКТАЛЫЫШКЫНЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Совет эртемденнер-биле харылзааларны кызыгаарлаарынче Рейганның администрациязының угланыышкыны АКШ-тың эртемчи бөлүктеринде ханы хөөн чокталымышкынны хайыктырын турар деп, «Нью-Йорк таймс» болуп демдеглээн.

Колорадо штаттың Эспен хоорайында физиктиг шинчиледдер төвүнге үш чыл мурнунда совет физиктер боттарының америк эртемден өөрүбиле кады өртемчей дугайында чаа теориялар-биле ажылдап турганнар. Ол үеде ССРЭ-ге совет болгаш америк эртемден специалистер кайгамчык улуг магнит-биле шинчиледдерни кылып турар деп, «Нью-Йорк таймс» болуп демдеглээн.

Кады кылган ол болгаш өске-даа дыка хөй программаларны АКШ-тың инициативазын ёзугаар «көөрүкүдүп» каапкан. Чөөн болгаш Барыын чүктериниң аразында эртем солчуушкуннарын кызырып, 1950 чылдардан бээр калбарып келген кады ажылдажылганы кызырылдырын турарынга америк эртемденнер Перес де Куэльяр мынча деп чугаалаан: «Космосту тайбың шингээдип алыр талазы-биле делегейниң чаагай үре-түүнелдиг кады ажылдажылганың тодаргай үлегерин Совет Эвилели көргүзүп турар-дыр».

КНО-ның чиңгине секретары кончуг шын чугаалаан. Космос делгеми тайбың кады ажылдажылганың ареназы болуп хевээр артсын дээш, ада кандыг-даа чепсекти пеперетпес дээш бистиң чуртувус кезээде чайгылыш чокка шинтпирлиг демисежип келген болгаш демисежип-даа турар. Космоска кады ажылдажылга кижилерни сырый каттыштырар, делегей цивилизацизының деңшилгезинге болгаш хөгжүлдезинге, бүгүнүнти тайбының болгаш улустарның айыл чок чоруун хандыраңгыга бараан болгаш турар ужуглуг дээрзин Совет Эвилели көргүзүп турар-дыр.

КНО-ның чиңгине секретары кончуг шын чугаалаан. Космос делгеми тайбың кады ажылдажылганың ареназы болуп хевээр артсын дээш, ада кандыг-даа чепсекти пеперетпес дээш бистиң чуртувус кезээде чайгылыш чокка шинтпирлиг демисежип келген болгаш демисежип-даа турар. Космоска кады ажылдажылга кижилерни сырый каттыштырар, делегей цивилизацизының деңшилгезинге болгаш хөгжүлдезинге, бүгүнүнти тайбының болгаш улустарның айыл чок чоруун хандыраңгыга бараан болгаш турар ужуглуг дээрзин Совет Эвилели көргүзүп турар-дыр.

ШЫННЫГ ДЕМИСЕЛГЕ ДЕТКИМЧЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-ның штаб-квартирazынга Мурнуу-Африка Республиканың болгаш Намибияның херөөженнериниң демисеэл-биле эң-сеткил каттыштырарының делегей хүнүп дыка хөй чурттарның херөөженнер шимчээшкининиң төлээтелчилериниң киржилгээ-биле демдеглээн.

Бичалза-даа КНО-ның түскай комитединиң ол хүнге холбаштыр эрттирген ол хуралынга Мурнуу Африкан Национал Конгрезинин (АНК) болгаш Мурнуу-Барыын Африканың Улустуг организациязының херөөженнериниң делегацияларының олуржуп шыдаваан: АКШ-тың эргече-чагыргалары оларның кээрин хораап, араатанзыг, кижизиг эвес системага удур демисежип турар кижилериниң орнунга аңаа өөк-изы ылгаар корум-чурум чок деп чүвени база катап бадыткаан. Совелгу хүннерде Вашингтонда Преториянын улуг албан-дужаалдыг, оларның аразында иериг-даа кижилери чоруп турары ооң бадыткалы болур.

Түскай комитеттиң даргазы Ю. Мантама Сузе (Нигерия) хуралды ажыдып турганда: Преториянын ооөң-изы ылгаар политиказының улам күштелип турары амгы үеде Африканың мурнуу чүгүн хоставры дээш демисежип турарларны деткиирин бадыткаарының дыка чугулаазын медеглээн.

АНК-тың өмүнээзинден түве чугаалаам, ооң КНО-да төлээлекчизи Б. Масекела АНК төрээн чуртту бужар-чүдеп системадан долузу-биле хоостаары дээш демисеэлге хөрөөженнерни каттыштырарын бодунуң эчис сорулгазы кылдыр салып турарын демдеглээн.

КНО-да СВАПО-ның төлээлекчизи Л. Хамутенья Африканың мурнуу талазын хоставры дээш демисеэлдиң кижилеринге дузалаамчызын улгаттырарынче КНО-ну кыйгырган.

КЫЗЫРЫЫШКЫН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың моон мурнунда чечеткелиг турган дыка хөй үлетпүр корпорацияларының улуг караажа-гараалдарга таваржып турарының азы шуут-ла хоозурап турарының дугайын чарлай берген. Эй-би-си дээр телекомпанияның дыцнадын ёзугаар алырга, боттарының хоозурап ядараанының дугайын сөөлгү хүннерде 343 компания чарлаан. «Чылга чижеглеп санаарга, чуртта хоозураашкын темпилери сөөлгү бежен чылда эң бедик болу берген» деп, бо телекомпания онзалап демдеглээн.

Моон-биле холбаштыр «Нью-Йорк таймс» газета рисорсиз» дээр экономиканың консультативтиг фирмазының президентизи Отто Экстайнның: бир эвес мындыг байлал ам-даа үш чыл дургузунда хевээр артар болза, америк экономика буурап дүжер» деп медеглээн сөстерин «Нью-Йорк таймс» солун чижек кылдыр көргүскен. «Херек кырында бистер боттарывыстың бүдүрүүшкүнүвүстүң кызырып турар ышкажыл бис» деп, чурттун кан шуткуур эң улуг корпорацияларының бирээзи — «Армконун» президентизи Гарри Холидей мынны чугаалаар үжүрга таварышкан. 1982 чылда бо компания капитал тудугга 570 миллион доллардың чарыгдаарын бодаан, ам ол түн барык ийи катап ханы дүвүрей берген деп, «Нью-Йорк таймс» онзалап демдеглээн.

Космос делгемин шинчилээринге, энергетиктиг болгаш эртем-техниктиг өске-даа шинчиледдерге кады ажылдажылга дугайында дугуржулганы дагын күштүг болдуруп чорударынга Рейганның администрациязы сөөлгү айларда ойталаан. Үнелиг информацияга чедире бөөр оруктуг дуглаап, оортан чүгле АКШ боду каражаадаар деп, хөй-хөй америк эртемденнер санап турар.

Америк болгаш совет эртемденнериниң аразында ужуражыышкынынарны доктаамал үндезинге чоруптас болза, делегей эртеми дыка хөй чүүдерни чидирер деп, Эрбана хоорайда Иллино университединиң профессору Дэвид Пайнз «Нью-Йорк таймс» солунга бижээн чүүлүнде айыткан. Эспенге болган ужуражыышкынга ол киришкен болгаш бодуунуң совет эртемден өөрүнүң дугайында оларны бирги чергенин эртемденнери кылдыр үнелеп бижээн. Массачусеттиң технологтуг институдунуң профессору Бруно Коппи «совет эртемденнер-биле бистиң чагыгларывыстың харылзаалаарывыгы уламчылап деткиири чугулаа» деп, ол-ла солунуң корреспондентизинге чугаалаан.

ДАШТЫКЫДА АНЫЯКТАРНЫҢ АМЫДЫРАЛЫ

БЕРЛИН. Аныяктар митингизиниң киржикчилери Карл-Маркс-штадт хоорайда Карл Маркска турасказалдың баарынга барган, тайбының идеалдарынга шынчы болурунун дангыраан бергея. Республиканың делегей аныяктарының лагерьлеринге ГДР-ден, Польшадан, Совет Эвилеринден болгаш Чехословакиядан, ол ышкаш Барыын Европаның чамдык чурттарындан дыштанып барган ооллар, кыстар Израильдиң ливан болгаш палестин улустарга хамаарыштыр өөскүдүп үндүргеп араатанзыг агрессиязынга шинтпирлиг удурланыышкынын илергейлээн. Хөй катап оң-оң муң тайбың чурттакчыларын, оларның аразында хөрөөженнер, кырганнар болгаш чаш ажы-төлдер Гель-Авивтиң дайынзырактарының холундан өлгенин чүве чугаалаанар онзалап демдеглээн.

УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республиканың Ульяно деп хоорайында аныяктарның культура-кижизидилгелиг чаа төвү ажылдап эгелээн. Аревэ хооркомунуң инициативазын ёзугаар тургустунган ол төп боттарының хостуг шактарын улам солун кылдыр организастаарда ооллар, кыстарга дузалаар, оларның культура деңнелин бедидеринге идиг бөөр хүлээглелиг.

Ындыг төптер сөөлгү чылдарда республиканың дыка хөй хоорайларында болгаш аймактарында тургустунган.

ПНОМПЕНЬ. Чуртка социалистиг инитилелдиң үндезинерин « тургузар дугайында Кампучиянын Улусчу-революстуг партиязының IV съездизинин шинтпирлерин кампучи аныяктар бүгү улусбиле кады амыдыралда боттандырып турар деп, «Кампучия» солун бижээн.

Кампучияның Революстуг аныяктар эвилелиниң кежигүнери бо чылын ирригация болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа ажылдарын чорударда күш-ажылчы дузалажылганың тараачыннар бөлүктеринге дуза чедарген. Бижик билбес чорукту узуткаарының бүгү чуртта чоруп турар кампаниязынга олар «иленкейдиг киржин, чурттуң иштики болган даштыкы политиказының кол угланыышкынынарын тараачыннарга тайылбырлап, Кампучияның Улусчу-революстуг партиязын долгандыр чонну улам ыңай сырый каттыштырар талазы-биле пропагандисчи-организастыг ажылды чорутканнар.

Кампучияның Революстуг аныяктар эвилелиниң делегей харылзаалары калбарып, быжыгын, Совет Эвилелиниң, Вьетнамның, социалистиг өске-даа чурттарның аныяктар организацияларын-биле ооң найыралы быжыгын, ооң делегейде ат-алдары өзүп турар деп, «Кампучия» солун онзалап демдеглээн.

ВАШИНГТОН. «Делегейде аштап түргедээр чорукту чок кылыр!» деп лозун-биле аныяктарның чадаг-тергелерлиг чарыжы АКШ-ка болган. Атланта, Денвер болгаш Форт-Лодердейл дээр үш хоорайдан үнген 40 муң ажыг ооллар, кыстар америк найысылалга чедип келген. Делегейде аштангы-түренги чорукка удур шинтпирлиг демиселди эгелээр дээн кыйгырыглыг угуулганың адаанга олар орук-суур 10 муң чыгам ат салыышкынынарын чыын алганнар. Ол документтиң КНО-ның Нью-Йоркта төлээлекчилеринге дамчыдып бээр.

Чадаг-тергелиг чарыштың киржикчилери Вашингтонга Ак бажыңның чанынга митинг эрттирген. Аш-чукка удур шинтпирлиг демисежиңи эргежок чугула — кижи терелгетенде бүгү-ле эргежок чугула курлавырлар бар-ла болгай деп, чарыштың удуртукчузу Лео Тонкин медеглээн. Ону шинтпирлээрин бодчесектерин мөөнлеп тура эвес, харын тайбың тургузукчу сорулгаларга акша-хөрөнгө дээвилеп бээрин көөрүдеп тура, чедип ап болур.

ВЕНА. Неонацисчи национал-демократтыг партиның Социалистиг эвилели организацияга медеглеп удурлажыышкынын илергейлээн. Ол организацияларның кембуруулуг будуштуун сөөлгү үеним болуушкуннары бүгү тодазы-биле көргүзүп турар деп аныяктар организацияларының медеглелинде онзалап демдеглээн.

Неонацистерни Австрияның эрге-чагыргаларының шыдажымышкынынг көрүп турарын чок кылыры баш чуртка фашистиг организацияларның ажыл-чорудулгазын хораан конституцияның болгаш күрүнө кереэзиниң негелдерин оларга хамаарыштыр долу хемчээлге ажыглаары эргежок чугула деп медеглелде онзалап демдеглээн.

БАРЫЫН БЕРЛИН. Аныяктарның Карл Либкнехт атыг Социалистиг эвилели организацияга медеглеп удурлажыышкынын илергейлээн. Ол организацияларның кембуруулуг будуштуун сөөлгү үеним болуушкуннары бүгү тодазы-биле көргүзүп турар деп аныяктар организацияларының медеглелинде онзалап демдеглээн.

Неонацистерни Австрияның эрге-чагыргаларының шыдажымышкынынг көрүп турарын чок кылыры баш чуртка фашистиг организацияларның ажыл-чорудулгазын хораан конституцияның болгаш күрүнө кереэзиниң негелдерин оларга хамаарыштыр долу хемчээлге ажыглаары эргежок чугула деп медеглелде онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ЭРГИ ЧУРУК

Оларны күш-биле эөрежип турган, чурукка тырттырган: Олар Кара-Кумнарда аалдарын эң-не баштай каггаш, демир-орукту, улуг хоорайны, чунар-бажыңны, арыг чооргаңнарлыг орун-деөекти магадан хаммайн турганнар. Чаа амыдыралдың чырыы дээп келген аалдарындан Троицка-Лыкова суурга кээрге, ындыг болган. Москва чанынга интернатка келген туркмен уругларны көргүскен бо чурук — республиканың төөгү музейинде ажыттынган ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатkан дедгелгениң өртээ чок экспонады.

Экскурсоөрд революция мурнунда кырлың төнер чыгаан турган чонның уругларының салым-чолун чугаалап турар, республикада сураглыг кижилерниң аттарын адады. Оларның амыдыралы Ильичиниң чагаан улуг найыралының кызыгаарын эрткен.

Туркменияның улустуң чырыдыышкын бажыңы революция мурнунда хөвең өстүрүкчүлерин кээргел чок мөлүң турган Корзинкиннерниң түве-дир. 1924 чылда Совет чазактың шинтиирин ёзугаар ол бажың Туркменияның улус чырыдыышкын комиссариадының төвүделинге бердинген.

Пролетар чаңчылдарлыг, культура шыгжамырлыг Москва ургларга угаан кирип, әртем чедип алыр арганы берген. Он алды харга чедир үжүкбижик билбес чораан оолдар, кыстар библиотекаларга номчуттунуп, бөлүмнерге киржип, ыяш чонар болгаш демир кезер мастерскаяларга, садка болгаш сүт-бараан фермаларынга ажылдап турганнар.

Чырыдыышкын бажыңының ажылын Н. К. Крупская, М. И. Калинин сонуургап турган. Аныяк туркмен республиканың чырыдыышкын комиссариадының баштайгы даргазы Кайгисыз Атабаев мында чаңгыс эвес катап келген. Чаа амыдыралды Туркменияның берге-даа болза, дидим эгелеп турарын ол чугаалап турган. Революция мурнунда ийи-ле бүдүрүлгелиг турган черге баштайгы беш чылда тозан ажыг бүдүрүлгелер тургустунган. Оларны тударынга тускай эртемниглер чурттуң булуң бүрүзүнден келгилээн.

Москва чанында интернаттың уругларынга чон улуг идеген турган. Олар, шынаплап, ол идегелди шынзыдып шыдаавнар. Комсомол, ооң соонда партия болгаш советтер ажылдакчызы чораан Язла Мамедов хөйүү кылган. Пенсионер ам бодунуң байлак

Е. ПРИХОДЬКО.

Мээң чурттум — мээң салымым

ра, республикада сураглыг кижилерниң аттарын адады. Оларның амыдыралы Ильичиниң чагаан улуг найыралының кызыгаарын эрткен.

Туркменияның улустуң чырыдыышкын бажыңы революция мурнунда хөвең өстүрүкчүлерин кээргел чок мөлүң турган Корзинкиннерниң түве-дир. 1924 чылда Совет чазактың шинтиирин ёзугаар ол бажың Туркменияның улус чырыдыышкын комиссариадының төвүделинге бердинген.

Пролетар чаңчылдарлыг, культура шыгжамырлыг Москва ургларга угаан кирип, әртем чедип алыр арганы берген. Он алды харга чедир үжүкбижик билбес чораан оолдар, кыстар библиотекаларга номчуттунуп, бөлүмнерге киржип, ыяш чонар болгаш демир кезер мастерскаяларга, садка болгаш сүт-бараан фермаларынга ажылдап турганнар.

Чырыдыышкын бажыңының ажылын Н. К. Крупская, М. И. Калинин сонуургап турган. Аныяк туркмен республиканың чырыдыышкын комиссариадының баштайгы даргазы Кайгисыз Атабаев мында чаңгыс эвес катап келген. Чаа амыдыралды Туркменияның берге-даа болза, дидим эгелеп турарын ол чугаалап турган. Революция мурнунда ийи-ле бүдүрүлгелиг турган черге баштайгы беш чылда тозан ажыг бүдүрүлгелер тургустунган. Оларны тударынга тускай эртемниглер чурттуң булуң бүрүзүнден келгилээн.

Москва чанында интернаттың уругларынга чон улуг идеген турган. Олар, шынаплап, ол идегелди шынзыдып шыдаавнар. Комсомол, ооң соонда партия болгаш советтер ажылдакчызы чораан Язла Мамедов хөйүү кылган. Пенсионер ам бодунуң байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып турар. Караш Иомудский база улуг керекти бүдүрген. Сураглыг гидрогеолог, Ленинчи шаңналдың лауреады, Кара-Кум бугазының тургузукчуларының бирээзи, куруг ховуну чадаг эртип каапкан, Кара-Кумнар дугайында геологтуг билиглериниң үндезинин салган ол кижи амдаа эртем ажылын уламчылавышаан.

Турименияның медицина институдунуң профессору, туркмен офтальмологияның үндезилекчилериниң бирээзи, Туркменияның Эртемнер академиязының академиги Сары Каранов база ам-даа ажылдап турар. А Мүзафар Данешвар сураглыг чурукчу, республиканың уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы болган. Туркменияның чурулга училищезинге амыдыралының дең кезиин башкылап эрттирген. Ооң өөреникчилери ам талантылыг мастерлер болу бергенер.

Е. ПРИХОДЬКО.

ЧАА КИНО

БАЙКАЛДЫҢ ЭРИИНГЕ

Ыры-шоорга алгаттырып шаг болган ыяктыг Байкал... Шаанда базындырган, балдыры коншкак кижилерниң хөргадалы база болуп чораан буянныг, өлчейлиг бай Байкал хөл дугайында та чеже солун чугааларны, уяранчыг, харындаа кыпсынчыг ырларны, кожаатан үлегер домактарны келир үезинге бүзүредиг улус чон чогаатпаан дээр! Беримчези элбек, чолу чогумчалыг чоргаар кестүр Байкалынга улус чон ооргалавын, аназ сеткил-сагыжындан ыналаан, бердингенин илергейлеп турар.

Совет эрге-чагырга үезинде ооң делгем эриктеринге ажылнычи совет кижилер хостуг шөлээн чурттап, эрес-кежээ ажыл-үүлезин бүдүржүп, улам соруктуг күжениң түрарын «Ыржымның кышкызы» деп өөнүг чаа кинодан көөр бис.

Бо чаа кино база-ла ән дүшкүүрлүг, көрүкчү бичиндаа чалгаараас, харын ооң төнгенин безин эскербес, бирле билдинмес күш ону хаара тудуптар. Ол билдингир—боттуг совет амыдыралдан алдынган. Кижиниң чону кончуг, ооң кажар өнтүг дайын безин чажыртының шыдаавас, ынчангаш бай-байдак оран Байкал хөлдүң кыдында бичии суурнуң чурттакчылары өлүрүкчү Шмелёвтүң дугайында мынчаар чугаалаарлар: «Ол ылап бак кижи чүве». Ол чугаа бадыткаттынган-даа. Даштындан көөрге, артындала экиргек, хүндүлээчел, чугаакыр-даа ышкаш, ынчалзажок иштинде кара даш хойлап алган ханныг-каралыг дайын «егерь» Шмелёв болган. Ол—совет ниитилелдиң эң өжээнниг чажыт дайыны, хоралакчызы. Ол чазый-чилбизи-биле бай-байдак оранче соястап, чылан дег чылбыртып чедип келген.

Чурттуң улуг үнелиг ан-меңнин бүлүү өлүрүп, үнүш-бойдузунга хора чедирип турар. Хөй киштерни дүрүм чокка оорлап өлүрүп, ооң кештерин улуг кончаачы ёзу-биле садыглап, байып алыр деп бодаан. Шмелёв садыгжы Глафираны, хып дээн чалыы эр Фоминни бодунуң дерзии үүлединиң киржикчилери кылдыр элдеп алыр. Ынчалзажок даг дег караны довук дег ак базар дижири ышкаш, төрээн бойдустуң чажыт оор дайзыны, авыластыг төтчетлекчи, артында-ла сыңзыг чаңныг Шмелёв (артист Борис Щербаков) сойгалаттырар.

Бо уран-чечен кинонуң бир онзагай чедишкини болза, эптеш чок ийи удурланышкак күштерниң ыяавыла какылажырын философчу ёзу-биле көргүскени болур. Шын истелгенин күзенчиг эвес төнчүзүнге чедери ындыг-ла белен эвес дээрзин истекчи Дронов (Юрий Соломин) бүзүредир. «Далаш күске сутке дүжүп өлүр» дээнин баш удур истекчи Дронов билген чүве дег, ол далашпас, чоорту ында бүгү болуушкуннарны хандыр өөренип, аналиэтеп эгелээр. Истелге хереэниң талазы-биле инспектор-даа бол, ам-даа амыдыралга дадыкпаан аныяк эр Баиров (артист Арья Дагбаев) безин херектиң ханызын эскербейн турар, а чүгле мерген угланныг чекист Дронов ханы чажыртынган үүлединиң чиңге, нарын «үжүүн» тып шыдаар.

Түннелинде ак сеткилдиг егерь Колчинин (артист Олег Видов) боолап өлүрген идегеттн (Шмелёвту) түдүп алыр, ол дезип четтикпес. Ооң бор-бузут арга-биле өлүрген киштериниң кештерин база тып алыр. Ынчангаш улам-на типлеп турар совет амыдыралдың быразын кым-даа кошкаш кылып шыдаавас!

Тыва көрүкчүнүң ынак өөнүү талантылыг совет артист Юрий Соломинниң дугайын кым билбес боор! Бо кайгамчык салым-чаяанныг артист муң-муң көрүкчүлериниң бүгүнгиниги хүндүткелин шагда-ла хаара туткан, ооң ады, ат-алдары даштыкы чурттарда безин алгаан. Ам чаа-ла 46 харлап турар Юрий Мефодьевич ам чээрби ажыг солун, уттундурбас кинофильмнерде ойнаан. Ооң күүседкен ролдары хамыктың мурнунда эңне амыдыралчы, көрүкчүге бүзүрединдир-биле онзаланып турар. Ол—РСФСР-ниң улустуң артизи, Васильев алышкылар аттыг Күрүне шаңналының лауреады. Бедик мергежилдиг актер «Дээрги мындагыларның адьютантызы», «Уйгу чок дүн», «Иениң чүрээ», «Одерде час», «Кызыл майгын», «Кежүп чоруур фронт», «Херек үүледиишкини», «Севастополдуң камгалалы», «Дерсу Узала», «Дауриа» болгаш өске-даа уранчечен киноларда чугула ролдарны эң тывынгыр аргаларбиле ойнаан. Сураглыг «Дерсу Узала» бир кол ролдарның бирээзи —Арсеньевтиң кижизиг, мерген угаңгыр өвүр-хевирин мергежилдиг күүседкенинден ангыда, «Кежүп чоруур фронтуда» көрнет дужаалдыг ак офицер Шмаковтуң ролюн база-ла талантылыг күүседкен. Хаматы дайынның үезинде дүржек дерзии ак дээрбечи Шмаков кызыл партизаннарга удур Тывага чаалажып турган.

«Ыржымның кышкызы» деп уран-чечен киноның авторлу чогаалчы Исай Калашников, а режиссёру —Арья Дагбаев. Ону «Мосфильм» киностудиязында эрткен чылын будуруп үндүргеп.

С. САНДЮ.

Аас-кежиктиг чаштар. А. Бояркинниң фотоэтюду.

АВГУСТ 17-ДЕН 19-КА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТУҢ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Дж. Верди — «Травиата». Ленинградтың С. М. Киров аттыг операзының болгаш балеттиң күрүвениң үлегериниг театрының шинзи. 11.15 — «Занданечниң чажыды». Документалдыг телефильм. 11.30 — Телемедээлер. 11.35 —15.25 —Чапсар. 15.25— Уругларга фильм: «Аңютаның оруу». 16.50 —Совет композиторлар ырызын РСФСР-ниң улустуң артизи. Р. Ирбагимов күүседир. 17.45 — «Хем бөмбүк» клубтуң шаңналы.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Күш-ажылчы алдарның тук тудукчулары.

КЫЗЫЛДАН

19.20 —«Хөй-нинти амыдыралының экраны». Дамчыдылга. Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «О. В». Химиктиг чепсек делегейге түңүп-биле кыжаның турарыл. Автор — В. Дупаев. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —Чогаалчы Д. Гранин-биле Останкинонуң концерт студиязынга ужуражылга. 23.05 — 23.20 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм: «Комиссар-биле кады». 13.05— Француз дыл. 13.35 — «Оттурукчу». 14.05 — «Хоойлу билир сеп бе?» 15.00 — Донда Ростов хоорайның камерлиг хорунуң концерти. 15.20 —А. Твардовский. «Шүлүглелдер». РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Золотухин номчуур. 15.50— Телемедээлер. 16.00 —18.30 — Чапсар. 18.30 — «Ак хаяалар чанында хоорай». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Бела Руденко ырлап тур». Фильм-концерт. 19.00 —«Азия төвү». Информация-публицистиг программа.

МОСКВАДАН

19.20 — «П. Аедоницкийниң ырылары». Фильм-концерт. («Орбита-3»). 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Фактиң солун ужуралдары». 20.15 — Кабардин-Балкар АССР-ниң уран чүүл коллективтериниң мастерлериниң концерти. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35 —«Шүүргедекчилер». Уран-чечен фильм. 23.10 — «Кедээ ажыл-агый». Киножурнал. 23.30 — Нижне-Вартовск хоорайның нефтижилериниң бот-тывынгыр уран чүүл концерти. 00.—00 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Шахтёр». 2-ги тайм.

АВГУСТУҢ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Осьминожка», «Чоргаар корабльчигеш». Мультфильм. 9.25 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 10.25 — «Таныш аллгалар». Концерт. 11.10 — «Кижилер, эртегиниң мендизи». Документалдыг фильм. 11.30—Телемедээлер. 11.35 — 15.05 — Чапсар. 15.05 —«Орус чугаа». 15.35 — Объектив. 16.05 — Мээң ажылым мээң республикамның ажыл-ижинге каттыжып турар. Үстүкү классчыларның күш-ажылчы каттыжышкынарының слёдуңуң дугайында Целиноградтан репортаж. 16.50 —Украин ССР-ниң улустуң танцызының алдарлыг «Ятрань» ансамблиниң концерти. 17.30 — «Илья Муромец». «Кадарчы болгаш кайгамчык чараш кыс дугайында тоол», «Алёнушка дүкмакай болгаш Иванушка акый». Мультфильмнер. 18.00 —«Ангарада ыяш химиязының улуг тудугларының». 1-ги дамчыдылга — «Братскиниң ыяш-үлетпүр комплекизи». ССРЭ-ниң ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш чазап, болбаазырадыр үлетпүрүнүң министриниң бирги оралакчызы Н. Г. Никольский дамчыдылгага киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.20 — «Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.50 —А. Бахваловтуң романындан тургускан уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Мөөлээн аңга кээргел» 1-ги сериязы. 21.00— «Ye». Информастыг программа. 21.35 —Баскетболга делегей чемпионады. Эр улус. ССРЭ-ниң болгаш Бразилияның шилиндек командалары ойнаар. Колумбиядан дамчыдылга. 23.05 — 23.20 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм: «Артист-Мишка». 13.05 —«Адапелер, силерге». 13.35— «Авам школазы». 14.05 — Немец дыл. 14.35 — «Чаа тоол». Мультфильм. 14.50 —«Бир актёрүң театры». В. Яхонтов. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—18.30 — Чапсар. 18.30 — «Электризитингген Россияны көрүп тур мен». Эртем-тайылбырлыг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Киножурнал. 18.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — «Эртем амыдыралы». Хөмүр-даш казарының мурнакчы арганарының дугайында. («Орбита-3»). 19.30 —Улустуң аялгалары. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.50 — «Библия. Бодалдар болгаш фактылар». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бичии огородчуганнар». 20.15 — «Дөспес чорук». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 20.35 —Моцарт. Фортепианога, кларнетке болгаш альтыга ойнаар. № 7 трио. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Процесс». Уран-чечен фильм.

АВГУСТУҢ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Ульянов А. С. Пушкинниң «Евгений Онегин» деп романының 1-ги эгезин номчуур. Фильм-концерт. 9.50 — Ж. М. Дамас. Концертина. 10.05 — «Мөөлээн аңга кээргел». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.10 — «Ак-Петри. Даартаның агаары». Документалдыг телефильм. 11.30 —Телемедээлер. 11.35 — 14.20 — Чапсар. 14.20 — Телемедээлер. 14.35 — Новороссийскиниң камгалалының эгелээнинең 40 чылы. Документалдыг фильмнер программазы: «Новороссийск билирэ, Маадырлыг чоруккa тураскаал». 15.15 — Уругларга фильм: «Канчаң эр кижи болурул». 16.20 —«Шыдыраа школазы». «Таныжыңар — шыдыраа-дыр». 1-ги дамчыдылга. 16.50 — «Амыдырал берикчизи». Документалдыг телефильм. 17.40 — «Чүге чаан чүвел?», «Кнопкажыгаштар болгаш кижижигештер». Мультфильмнер. 18.10— «Глубинный суурда». Курск областтың Хомудовское районунуң Киров аттыг колхозунда кадрларны бижиттаар талазы-биле ажыл дугайында.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бистер БАМ-ны тудуп турар бис. 19.35— Ереван хоорайның демир-орукчуларының Культура ордузунуң улусчу танцы ансамблиниң оюну. 19.50 — «Мөөлээн аңга кээргел». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Троекуровтар палатазында». Дамчыдылганы И. Андроников чоруудар. 22.35—22.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Ыызыгуур салгакчызы Флоризельдиң солун ужуралдары». Субтитрлиг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 13.05 — «Ол чыл болганда». Фильм-концерт. 13.25 — Чурттуң телестудиаларының документалдыг фильмнериниң программазы: «Сугда истер», «Ооң бүгү амыдыразы». 14.05 — Исиан дыл. 14.35 — «Чуруккулар дугайында чечен чугаалар». С. Д. Эрзя. 15.10 — «Артист Юрий Башмет». Фильм-концерт. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «Белгород». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45— «Директор Згурскийниң чугаалары». Документалдыг фильм. 19.05 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.20 — «Распадскаяда» ажылдап тур мен». Документалдыг фильм. 19.30— «Кадыкшылга». 19.45— Чарлалдар. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Фактиң солун ужуралдары». 20.15 — «Ыры-82». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —«Экия, чедип келдим». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАПОВ.

ЧҮРЕК-ДӨРГҮН

Бо аржаан Кызыл-Шивээ, Ак-Шивээ деп куйларлыг, бедик бизеҢ хаяларның баарындан агып чыдар. Ол чер база бир тоогулуг черлериниң бирээзи. Шаандан тура көшкүн тыва чон боттарының мал-маганын чалым-хаяларның хое черлеринге тургузуп, боттары байларга хөлечиктеп чораан. Чүрек-Дөргүн аржаанны кырганнарның чугаазы-биле алырга, кадыкка база дузалыг дижир. Анаа Тываның кайы-даа булунарындан чон ээп дыштаныр турар.

Бо чылдан эгелеп бо аржаанны Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозу холга ап, культурлуг дыштанылга черп кылдыр элээп чаартылгаларны кылгылаан. Совхозтуң дирекциязы дыштанганнарга дузаны көргүзүп турар. Тудугжулар аржаанның шоргазын эде кылын, кирер өрээлчингештерин, сандайларны кылган. Аржаанда сезон үезинде ажыглаар столовая, кухня ажылдап турар. Дыштанылга черинин арыг-шеверин, чонның кадыкшылын хынаар эмчиин болгаш комиссиязы тускайлап, совхозтан томуйлаан. Анаа лекция, беседалар, массалыг оюн-тоглаалар организастаттынып келген.

Келир чылын аржаан чоогунга чуртталга базыңнарын, бок төгер оңгарны кылырын планнаан. Аржаанче үнер орукту дескилээр. Эрткен неделада совхозтуң бөлүк комбайнерлери база дыштанганнар. Олар дыштанмышаан, чоок-кавының хая чуктуг чалымнарынче, куйларынче аян-чорукту кылган. Эң бедик чалымның кырынга Кызыл тукту азып, дагларга тайбынын йөрээллерин улуг үжүктер-биле бижигилээн. Ол-ла белүктүң киржикчилери, аныяк өг-бүле Дадар-кыс, Борис Койгунмайлар кымга-даа билдинмээн куйну тып, шаандагы дама, хамнарның дериг-херекселдерин болгаш ном-дептерин, эм-таның тыпкан. Ол бүгүнү Тываның Алдан-Маадыр аттыг музейинче чорударын шиитпирлээн.

К. ДАМБАА,
комбайнер.

АЪТКА ДЕРИГ ХЕРЕК

Тыва аът, сөөгү чыкпак-даа болза, шыдамыккай. Ол черле үндезининг. Көшкүн чуртталгага дүүштүр ада-өгбелер аътмалдың дериг-херекселинче онза сагышты салыр чораан. Ада-өгбелери аныяктарга колдуунда мөңгүн херекселдиг эзер, чүгенни эдиледирин кызыдар. Дериг-херексели чаа аъттарны кеөрге, шынап-ла аянныг көстүр. Эзер, чүген, сыдым болгаш кымчы кылыр улустар сураглыг уран-шевер чазаныкчылар болгулаар.

Амгы үениң малчыннары бай, шыырак. Ынай бөөр чорук бүдүрерде болгаш хой кадарарда тускайлаан малындан аңгыдз, хуузунда машина, мотоциклдиг. Амыдырал экижээнинден эзер, чүгенни садыгларда садып турар апарган. Ынчалзажок ада-өгбе дамчып келген дериг-херекселдер ам-даа чиде бербээн. Аът дерии кылыр ус-шеверлер ам санныг арткан. Ынчангаш аныяктарны өөредип белеткезе деп саналдыг мен.

Тыва улус «Идик багайда эжик ырак, эзер багайда кодан ырак» дижир. Ол чиге, мерген чугаалаан домак. Аъттың дерии кижиге таарымчалыг, аътка эптиг болур ужурлуг. Чамдык аъдынга ээ болуп шыдаавас кижилер турар. Ындыгларның мунган аъды аргап, хөрээ дүжүк, оорга. мойну ойбак-дежик болгулаар. Ол дээрге. кадагалаан малынга ээ-харыысалга чок кижилер-дир. Дериг-херексели мырыңай аргажок боор. Ынчангаш малчыннар аътты кадагалаарынче болгаш дериг-херекселиниң эдилелинче сагыш салыры күзенчиг.

С. ОЙДУП.

Эрзин район.

ХӨЛЧҮГЕШ САГЫШКА КИРЕР

Эрзин суурже углаан орукбиле чорун ораргa, кайы ыяктан, бир-ле дугаарында ийи каът улуг, ак бажың көстүп келир. Бо дээрге чоокку чыладарда ажылдаага кирген эмнелге бажыңы-дыр. Эмнелге амгы үениң кегелдезинге дүүштүр кылдынган. Иштидааты орыг-силиг. Дериг-херексели-даа четчир. Бо бүгү чонга хөлчок таарымчалыг.

Ынчалзажок маңаа чамдык четпестерни айтыксадым. Кышкы үеде эмнелгеге чыдып эмнедирип берге. Чүге дээрге өрээлдер дыка соок. Ынчангаш аңаа чыткан уруглар бажыңнарындан электрилиг печкалар эккеп, биччи чаштарның чергелерин кургадып алырлар. Черле ынчаш аңаа кижилерниң сегиригинге соок эмнелге багай саларыгыс. Оон аңгыда база бир четпес чүве бар. Эмнелгениң канализациязындан аккан хирлиг суг оон дужунда эрик адаанче агып чыдар. Кышкы үеде ол ямыгыбүү өөнүг апарган чыдар. Аңаа суурнуң биичи чаштары болгаашок-ла чунгулай бээр. А чайгы үеде ол турум хөлчүгеш апаар. Ону долгандыр ногаан чашпаннар үне берген. Ырактан көөрге, харын-даа турум хөлчүгеш сагышка кирер.

Чайым аңаа суурнуң инектери чыглы берген турар. Район эмнелгезинде хирлиг суг сөөртүр тускай машина бар. Ынчалзажок бөгүнге чедир кандыг-даа хемчег алдынмаан. Бир эвес сөөртүп болбас чүве болза, долгандыр кажаалап, кандыг-ла бир хемчээн алыры-биле райкүүском даргазы П. Чындыгыргa хөй удаа дыңнадып келген, ынчалза-даа ол районнуң улуг эмчизи Э. Бирилейже чүүй каапкан. Районнуң санэпидстанциязының улуг эмчизи Н. Д. Ооржак чүге хемчег албайн турарыл? Ынчангаш четпестерни дарый эдип, санитарлыг байдалды экижидерин суурнуң чурттакчылары маңаа артыыс.

А. ТАВА.

ХАЙЫМНААН

Делегейниң шашкы маргылдаазынга делегей чемпиону деп ат дээш маргылдааның дөртку салыынга Ольга Левина биле Ирина Альтшуль август 14-те хайымнашканнар. Сан 2:2. * * *

МЕХИКО. Толукада болуп турар шыдыраа маргылдаазының дөртку эзлүзөнде Родригес — Рубинетти, Полугаевский — Спасский, Балашов — Юсупов олар хайымнашканнар, өскелериниң салыы сонгаарлаттынган.

(СЭТА).

ЭРГИМ НОМЧУКЧУ!

«Шын» солуннуң чагылдазы август 1-ден эгелээн, ол ноябрь 15-ке чедир уламчылаар. Чагылданың чылда өртээ 7 рубль 80 көпеек, чартык чылда — 3 рубль 90 көп, үш айда —1 руб. 95 көп.

Чагылданы «Союзпечатьтың» агентилери, хөй-ниитичи тарадыкчылар хүлээп алыр.

Эмчиниң сүмези

ДИЗЕНТЕРИЯ—ХАЛДАВЫРЛЫГ

Дизентерия аарыын соонуу үеде кижилер, эмчилер дораан тодарадып, дүрген эмнеп билир апарган, профилактика ажылы база чедишкинниг чоруп турар.

Ындыг-даа болза, дизентерия халдавырлыг, айылдыг аарыг болуп артпышаан ол аарыгдан аарып турарларның саны ам-даа хөй, ындыг болганда дизентерия аарыының талазы-биле специалистерниңдаа, чурттакчы чоннуң-даа бедик кичээнгейин негеп турар.

Дизентериядан чүгле кижилер аарыр, ынчангаш оон иенгередикчиэ — аарыг кижи болуп турар. Оон шейүндүлериниң дизентерияның микробтары янзы-бүрү оруктар таварын хөрзүнче, сугже, аъшчем, ногаа, чимис аймаанче дамчый бээр. Аңаа баргаш олар он-он хонуктар иштинде чурттап, харын-даа өзүп, көвүдей бээр. Ынчангаш чугдунмаан ногаа аймаа чиг суг, хайындырбаан сүт ижери дээргеле, ол аарыгны болуунче «чалап» турганынга дөмей болур.

Дизентерия аарыы часкы, чайгы үеде кончуг айылдыг. Микробтар кижиниң аксын дамчып ижин, шөйүндүже халдаар. Эң ылаңгыя биичи уруглар чайгы үеде сугга эштиринге кончуг ынактар. Ол организмни дадыктырарынга ажыктыг. Ынчалза-даа уруглардың эштип турар суу хирлиг азы хоорай, суурларның төккен хир-чамы, боогу, чуулдуу агын чыдар сугларга эштип турган дизентериядан аарый берип болур. Оон аңгыда чайгы үеде белеткеп-ажаан, сөөртүп турары шын эвес болза, эът, сүт аймаа дизентерия аарыының тарадыкчылары апаарлар. Ынчангаш малдан алыр продуктуларның шын ажаалдалынче кол кичээнгей салыры чугула.

Дизентериядан кол нуруузунда уруглар аарыр. Чайгы үеде олар кайда-даа чеде берген, бир-ле чүвени туткан, суйбаан, көрген, шенээн, харын-даа аксынче суккан чоруурлар. Уругларынарны кажан-даа холун аксынче сукпас, чем чиген соолунде холун чунар кылдыр өөредиңер. Уругларынар дизентериядан аарый бергени билдине берген дораан эмчиге чедириңер.

Н. КУДРЯВЦЕВ.
Санитар-чырыдыышкын бажыңының эмчизи.

агаар

Республикага бөгүн эдир булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер, Агаарның температуразы дүне 20—26, хүндүс 12—18 градус чылыыр. Кызылга дүне 23—25, хүндүс 10—18 градус чылыыр.

кино

АВГУСТ 16-ДА

«НАПЫРАЛ»: «Чымаргайла ужур-да бар» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кончуг чараш Василиса» 10.00, 11.40, 13.30; «Сээң дужуңге-даа кирбээн» 15.00, 16.50, «Ийнги кадайы» 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Санаторийже сургакчылаашкын» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЯГЫ»: «Мындыг кайгамчык музыка» 15.30, 17.30, 18.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ыржымның алгызы» 18.30, 20.30 шактарда.

«Шын» солун редакциязынга курьер дарый иеттинип турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу балык № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ның амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үдетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1867

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баңкын № 1).

ТС—01235

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 192 (11990) | 1982 чылдың август 18, среда | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 3 көп.

МАЛ ЧЕМИ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ: субботникте чедип алган темпини кошкатпас

СУББОТНИКТИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, профэвилелдериниң область чөвүлели болгаш ВЛКСМ обкому 1982 чылдың августуң 14—15 хүннеринде ниитиниң малынга чемнер белеткээр талазы-биле болган субботникке киришкен ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга, херээженнерге, аныяктарга, күш-ажыл хоочуннарынга, республиканың бүгү чурттакчыларынга бедик медерелдиин көргүзүп, ак сеткилдиг ажылдааны дээш улуу-биле өөрүп четтириишкинни илерептишаан, хоорайларның, районнар төптериниң чурттакчылары көдээзге шеф дузаламчызын кылырынга, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң талган сорулгаларын күүседиринге моон-даа соңгаар идепкейлиг киржир дээрзинге бүзүрелин илергейлеп тур.

Бүгү районнарның организацияларының болгаш бүдүрүлге черлериниң төлээлекчилери субботникке оң-не идепкейлиг киришкеннер. Ниитизи-биле совхозтарның сиген шөлдеринче 35 муң ажыг кижи шефтеп үнгеннер. Олар ниитиниң малынга он муң тонна ажыг сигенни, 1.180 тонна ногаан массаны, 585 тонна будук-бүрүнү белеткээш, онгарларга 5.031 тонна сенаж болгаш 3.584 тонна силос массазын ургаш, 222 тонна витаминниг сиген далганын белеткээннер.

Чөөн-Хемчик болгаш Барыын-Хемчик районнарның көдээни шефтеп турар организацияларының ажыл-ишчилери совхозтарның мал чеминиң баазаларын быжыглаарынга улуг салыышкынын киргеннер. Ол районнарның малга чемнер белеткелчилери боттарының дузалакчылары-биле демниг ажылдавышаан, ийи хүнүң иштинде бедүүн болгаш чулуктуг-даа мал чемнерин белеткээринге улуг немелде өзүлдени чедип алырын хандырганнар. Өске-даа хоорайларның, суурларның болгаш районнар төптеринин чурттакчылары база-ла багай эвес ажылдааннар.

Кызылчылар база-ла субботник хүннеринде мал чемнерин белеткээр шөлдерге улуг көдүрлүүшкүн-биле, идепкейлиг ажылдааннар. Республика найысылалының ажыл-ла кылыш шыдаар кижилери барык шуптузу мал чемнери белеткээринге киришкеннер. Оларның күжү-биле 352 тонна сигенни, бир муң тонна хире ногаан массаны белеткээн.

Боттарының демниг күжү-биле Аъш-чем программазын күүседир дээш ажылдап турар көдээ болгаш хоорай чурттакчыларының организастыг болгаш күш-ажылчы идепкейлиг чоруун эрткен субботник тодаргайы-биле көргүскен.

ШАПКЫНЧААН

Бо чылын «Шекпээр» совхозта Биче-Тей салбырның сиген шөлдеринде оът-сиген эки үнген. Салбырның ишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң ниитпирлеринге улам сорук кирип, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну белеткээр дээш күжениишкинни ажылдап турар. Амгы үеде бир механизастаттынган звено, хол кадырлыг 15 звено, район төвүнден 10 албан организация, ниитизи-биле 180 ажыг кижи хаара туттунган.

Мал чеминиң белеткелиниң үезинде сигенчилер ортузунга социалистиг чарыштың негелделерин ёзугаар ооң түңнелин чедип хонуктап үндүрүп турар. Малчыннар О. Мандак-Хаа, О. Болат, О. Базыр-оол олар бир дугаарында өске эштеринден мурнап, 10—15 тонна сигенни белеткеп алганнар. Салбырның механизастаттынган звенозу 400 ажыг тонна сигенни белеткээн.

Районнуң «Хемчик» ыры болгаш танцы ансамблиниң бөлүк бот-тывынгыр артистери чоокта сигенчи звеноларга аалдап, солун программалыг концертти көргүскен. Лекция, бесседаларны партбюронуң түскай графигин ёзугаар лекторлар, политинформаторлар кылып турар.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

* * *

«Чаа орук» совхоз Эрзин районда мал чемнери белеткээр талазы-биле мурнуку одуругда чоруп турар. Ол ышкаш малчын бригадалар аразында калбарган социалистиг чарышка ук ажыл-агыйның №4 хойжу бригадазы тиилекчи болуп, 250 тонна сиген белеткээр планын 172 тонна чедирип, 68,8 хуузун белеткээн.

База ол ышкаш № 3 хойжу бригада 260 тонна сиген белеткээр планын 62,3, мыйыстыг бода мал бригадазы 42 хууларга күүседиткен. Чаа орукчулар шалыпчы айның иштинде мал чемн белеткээринин 70 хуузун белеткеп алыр дээш бедик көдүрүүшкүнүг ажылдап турар.

Ук ажыл-агыйның сиген планын күүседиринге суурнуң ажылчы чоннары, албан организацияларының база Эрзинниң аңгы-аңгы албан бүдүрүлге черлери киржип турар. Совхозтуң чурттакчылары 21 автопарк коллективи 20,4, район төвүнүң организацияларындан иштики херектер килдизи 14 тонна сигенни белеткеп, төлептиг үлүүн киргеннер.

В. КУНГА.

ТЕМПИНИ БЕДИТПИШААН

Ниитиниң малынга четчир санныг чемнери белеткеп алыр дээш Бии-Хемде «Өөк» совхозтуң парткому, дирекциязы, профэвилелдиң ажылчын комитеди бо чугула кампанияны белеткелдиг болгаш организастыг эгелээн. Сиген белеткекчилериниң ортузунда социалистиг чарышты дээштиг организастаан, ооң түңнелин беш хонгаш-ла үндүрүп, тиилекчилерни шаңнап-мактап турар.

Ооң түңнелинде совхозтуң ишчилери мал чемнериниң белеткелин шалыпкын чорудуп турар. Август айның баштайгы он хонуунда районнуң ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарыжының тиилекчиси болуп үнгеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Шаңналга сорук кирген аржаанчылар ажылдың темпизин улам бедиткен. Август 15-тин медээзин ёзугаар алырга совхоз 2300 тонна сигенни сарааттаан азы планын 40 хуу күүсеткен, витаминниг сиген далганын 145 тонналы белеткээн, ол бердинген онаалданың 48 хуузу болур. 1450 тонна сенаж салыр планын ажыр боттандырган. Ам кукуруза-ны силостап эгелээн, баштайгы хүннерде 200 тонна эки шынарлыг силосту салган.

Совхозтуң сиген белеткээр механизастаттынган бригадаларының аразында социалистиг чарышка коммунист, улус депутаттарының Аржаан көдээ Советиниң депутаты Данил Доржукайга удурткан бригада бирги черде чоруп турар. Бригада бо сезонда 2200 тонна сигенни белеткээр даалгалыг, ону 1500 тонна чедире берген. Олар планны шалыпчы айда күүсеткеш, онаалдадан ажыр сиген белеткээринче кирер соруганы салган ажылдап турарлар.

Механизастаттынган бригаданың кежигүннери хүннүң бердинген онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш шалыпчы ажылдап турарлар. Планныг онаалдаларны доктаамал ажыр күүседип турарларга сиген кезип турар трактористер Владимир Афонкин, Сергей Суханов, Андрей Калинин, Михаил Белоногов, сараат салыкчылары Федор Севил, Борис Сүрүң, бөлүкчүлер Александр Куулар, Күскежик Баян-оол, Оюн Орлан болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Т. ХЕРТЕК.

ХҮН БҮРҮ НЕМЕП...

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малын хүр-менди кыш ажырары-биле кедир кышка хынамчалыг белеткенип малга быжыг чем-суурну тургузар дээш хайныышкынның ажылдап тураралар. Ам бо хүннерде 314 тонна сиген белеткеттинген. Будук-бүрү белеткээр планын күүседипкен.

Совхозтуң ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын болгаш суурнуң албан организацияларының коллективтерин ол ажылче бүрүнү-биле хаара туткан. Мал чеми белеткээр техниканы мөөнээн. Ниитизи-биле 200 ажыг кижи мал чеминиң белеткелинде турар.

Амгы үеде Мугур-Тал, Даштыг-Тей, Бай-Тал шөлү, Узун-Алаак деп черлерде ажыл кидин-түлүк. Ол черлерде сигенниң үнгени эки.

Сүт-бараан фермазының төвүнде 20 ажыг сараат бар. Долгаан сиген хүн бүрү немежип турар.

Мал чеминиң белеткелинде трактористер Лама Мандараа, Ботунат Кундус-оол олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчылардың одуруунда чоруп турарлар.

Республикада чарлаттынган шалыпчы айга улам сорук кирип, бай-талчылар ажылының темпизин улам дүргедеткен.

Х. КАРА-ООЛ.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Чаа Шагаан-Арыгның тудугжулары социалистиг чарышка кириишпишаан, бо чылдың эрткен айларында эвээш эвес тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүргеннер. Чаа школа тудуу удавас доостур, сентябрь 1-де ажыглалга кирер, район котельнаязы ажылдап эгелзор, Чыл келген тудум-на чаа туттунган чурталга бажыңнары немежип, дыка хөй өг-бүлелер боттарының чурталга байдалын экижидип, делгем, чырык, чурталга бажыңнарын алган.

Планныг онаалдаларны күүседири дээш тудугжулар аразында социалистиг чарыш калбарган. Чарыштың тиилекчилери боон турарларга «Шагонартяжстрой» тресте А. Ф. Ягодинниң, И. М. Карповтуң, Чаа Чаа-Хөлде М. Е. Лопсаңның болгаш өске-даа бригадаларны хамаарыштырып болур. Чаа Чаа-Хөлде керээлиг, ботарулга-чарылгадыг арга-биле Маадыр-оол Лопсаңның бригадазы ажылдап турар. Бригада чыл санында социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседип, тудугларны хуусаа бетинде ажыглалга дужаап келген.

Н. ОНДАР.

ДҮРГЕНЧИЛЕРНИҢ ҮЛҮҮ

Ниитиниң малынга чемнер белеткээриниң айтырыы Аъш-чем программазын боттандырарының база-бир чугула чүүл болуп турар болгай. Шынап-ла четчир санныг болгаш эки шынарлыг чем чок болза, мал ажылының аъш-чемге хамаржыр продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң кандыг аргалары турар боор. Моон ужурунда мал чемнери белеткээринин кампаниязын чер-оо Советтериниң күүскомнары бо ының хүн бүрү удуртулгазында гаш контролюнда ап турары-даа чөптүг.

Таңды районнуң Дүрген көдээ Советиниң, ооң күүсекчи комитединиң бодунуң девискээринде Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-көргүзүглүг бүдүрүлгезинин мал чеми белеткээр талазы-биле ажылын чыл бүрүде кичээнгейниң төвүнге тургузуп келген болгаш бо чылын ону улам күштелдирген. Советтиң күүскому, доктаамал комиссиялары болгаш депутаттар белүктери, постулары мал чемнери белеткээри-биле холбашкан айтырыгларны боттарының хуралдарынга чугаалажып, хыналдаларны чорудуп, илереттинген четпестерин чайладыр хемчеглерин ап келген. Моон түңнелинде станцияда мал чеми белеткээр кампания мурнуку чылдардан организастыг болгаш дүрген темпилиг чоруп турар.

Дуржулга станциязы бо чылын 4545 тонна сиген белеткээр планының 2300 тонназын белеткээн, ооң иштинде 870 тоннаны пресстээн, 600 тонна борбаанды белеткээр тургаш, 240 тоннаны, 5800 тонна сенаж салыр планының 1735 тонназын кылып алган. Силос салырынче август 16-да массалыг-биле кирген. Ооң ашгыда эрткен чылдың күзүнүнде чажып тараан кек-тараанның ажаан алдынган 261 гектар шөлүүң савацының кол нуруузу август 14—15-те болган субботник хүннеринде сараатталыган. Бо сан-гүннер болза, эрткен чылдың бо үезинде турганындан элээн хөй болуп турар.

Дүрген көдээ Совет, ооң күүскому ажыл-агыйда мал чеминиң белеткелиниң чоруп турарын контрольдаары-биле чергелештир, Советтиң девискээринде бүдүрүлге коллективтерин болгаш организацияларны, чурттакчы чонну болгаш малчыннарны мал чеминиң белеткелинче кириштирерин база чугулаан көрүп турар. Дүрген болгаш Сосновка суурларның коллективтери болгаш чурттакчылары бо чылын Дуржулга станциязынга 556 тонна мал чемин белеткеп бээрин хүлээнген. Бо хүннерге чедир олар 300 тонна хире мал чемнерин белеткээш, станцияга хүлээдип берген. Боттарының алган даалгаларын күүседир талазы-биле № 7 КМК, садыг четкизи, харылзаа салбыры болгаш ийи школа кызымак ажылдап турар.

Бердинген даалгаларын эрте күүсеткен коллективтер база бар. Оларга уруглар седы, пионер лагерьлери, школалар хамааржыр. Эвээш кижилиг хирезинде уруглар садының коллективи 5,2 тонна сигенни белеткээш, дужааган. Лагерьлерниң пионерлери бо чылын станцияның малынга эң үнелиг үүлдү кылып бергенин демдеглээри өөрүнчүг: олар 2 тонна ажыг эм оът аймаан чыгаш, кончуг эки кадырып, белеткээш дужааган. Ол болза кышкы үеде улуг-даа малга малдың чаш төлүнге даа үнелеп четпес витаминниг эм аймаа болгай. Школалар 40 ажыг тонна сигенни, будук-бүрүнү белеткээн.

Мал чеминиң белеткелинге дүргенчилер киржилгезин уламчылавышаан. Чаа болуп эрткен субботникте суурларның чурттакчылары 150 ажыг кижи ажылдаан, 90 тонна ажыг ногаан массаны белеткээш, чамдыызын боодалдай баглаан, тускай сарайларда аппарып аскылаан, а чамдыктарын АВМ-ге чедирген. Коллективтерниң болгаш малчынарның мал чеми белеткээринге киржилгези ам-даа үргүлчүлээр болгаш коллектив бүрүзү бердинген онаалданы ыяап-ла күүсеткен турзун дээш кодээ Совет болгаш ооң күүскому организастыг ажылдарны улам калбартырын планнап турар.

ЧУРУКТА: эрткен субботникте шефчилерниң сигенни боодалдай баглап турары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

НАЙЫРАЛДЫГ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП ТК-ның Чаңгыыс секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПҮР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский-биле август 16-да Крымга ужурашкан. Ужуражыышкынга киришкеннер: СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко болгаш ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКАП ТК-ның секретары Ю. Чирек.

Л. И. Брежнев биле В. Ярузельский ийи партияның болгаш күрүнениң политиказының кол угланыышкыннарының дугайын бот-бодунга дыңнаткан. Үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агый будүрүлгезин интенсификастаарынче совет коммунистер, совет ажылчы чоннар шиитпирлиг күжениишкиннерни салып турарын Л. И. Брежнев демдеглээн. Экономиканы эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдарынга болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төлевилээни социал-экономиктиг программаны амыдыралга боттандырарынга хөй чүүлдерни кылып турар.

ПКАП-тың IX съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр польша удуртулганың боттандырып турар онза хемчегларининиң, политиктиг болгаш экономиктиг ажыл-чорудулгазының түңнелинде чуртта таарымчалыг өскерлиишкиннер чоорту болуп турар деп, В. Ярузельский дыңнаткан. ПКАП ажылчын аңгы-биле, бүгү ажылчы чоннар-биле харылзааларын быжыглаарын чедип ап турар. Польшаның төөгүлүг болгаш социалистиг чаалап алышкыннарын эргим үнелээр бүгү польша патриоттарны сырый каттыштырар хүлээлгелиг национал чаарты тургузуушкүн шимчээшкини калбарып турар. Ынчалзажок политиктиг болгаш экономиктиг кризистиң аар-берге уржуктары ам-даа көскү болуп турар. Оожургалдыын болгаш патриотчу харыысалгалыг сеткилин көргүспүшаан, польша корумчуттунган күш-ажыл-биле бар бергелерни ажып эртип турар. Кризистен чурттуу адырын үндүрериниң чорудулгазы контрреволюстуг чажыт ажылдың туруп турары-биле мооңдактаалып турар, ындыг чажыт ажыл-чорудулганы дашкаартан, бирги эвлегде АКШ күткүп база деткип турар.

Ниитилел ажыл-чорудулгазының бүгү кол талаларында совет-польша харылзаалар социалистиг интернационализмниң, дең эргенин, бот-эргелиг хамаарышпас догуунашкынны хүндүлээриниң, найыралчы дузалажылганың принциптеринге үндезилээш бижыгын уламчылавышаанын Л. И. Брежнев биле В. Ярузельский сеткил ханыышкын-биле айыткан. Ол бүгү ажылдарны бо чылдың мартта ПҮР-нуң партия-күрүне делегациязының ССРЭ-ге чорааныын үезинде чедип алдынган дугуржуп алышкынга дүүштүр чорудуп турар. ССРЭ болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле Польшаның экономиктиг кады ажылдажылгазының калбарыышкыны польша экономиканы экижидиринге дузалап, ону чедиишкинниг хөгжүдүрүнүн перспективазын тургузуп турар.

ПҮР-нуң иштики херектеринге ССРЭ-ниң холгаарлаашкыны дижир чүвениң дугайында Польшаның дайзынналарының даап бодап алганы хоозун нүүлдээшкиннерге польша ниитилел мегелеттес деп, В. Ярузельский демдеглээн. «Совет холгаарлаашкын» дээр нүүлдээшкиннер — чигээттиң, материалдарның болгаш четчелекчи кылыгларның доктаамал берикчилери, польша будүрүлге күүдәринең дыка улуг кезиннің ажылдаарын хандырып турар чээлилер болгаш чагыгларлыр. Польша улуска көргүзүп турар улуг болгаш үнелиг дузаламчызы дээш Совет Эвилелинге ханы өөрүп четтириишкинни В. Ярузельский илергейлээн.

Польша Улус Республикаңың мурнунда туруп турар улус ажыл-агыйжы сорулгаларны ниитпирлээринге Совет Эвилели бодунуң шыдаар-ла деткимчезин моон соңгаар-даа көргүзер деп, Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

Делегей байдалын үнелеп көрбүшаан, эштер Л. И. Брежнев биле В. Ярузельский экономиктиг санкциялар ышкаш бот-эргелиг күрүнелерге удур ыйыышкын кылырының ындыг чепсектерин ажыглап турар АКШ-тың болгаш НАТО-нуң чамдык өске-даа чурттарының үүлгедиишкиннерин ССРЭ биле ПҮР шиитпирлиг буруу шаан турарын онзалап демдеглээн. Америк администрация делегей эргелиниң норма-чижектерин, КНО-нуң Уставын үрээш, Польшаже калчаалыг ыйыышкынны кыла берген. Ол политика АКШ-тың империализмниң эрге-ажыктарынга таарыштыр экономиктиг бергелерин ханыладыр, чуртта байдалды божаңнадыр сорулгалыг.

Акша-сан болгаш өске-даа янзының санкцияларны кылырының политиказы — буруу шаптырган методтарны делегей херектеринге ажылдай бээр чурттарның эрге-ажыктарынга база удур угланы бээр шак ындыг кымчы-дыр деп. бүгү-ле шиитпирлиш-биле онзалап демдеглээрин ийи парламнің болгаш күрүненің удуртукчулары эргежок чугула деп санаан. ССРЭ биле ПҮР янзы-бүрү социал системаларга бактааган нүүлелерниң арагында экономиканың талазында чурумчуттуган харылзаа-байдалдарга, кайы-даа талага ажыктыг деп эргелиг кады ажылдажылгага хандыкшыздыг болуп артпышаан.

Европаның салым-чолунга көскү роль тоогу талазы-биле Польшага онаажыл турар. Польша черте социалистиг күрүненің төрүттүнгени-биле ол роль онза күштелген. Социалистиг дем каттыштырылгазының чарылбас звеновуу ПҮР тайбың болгаш кожахелбээ турар бодунуң политиказы-биле Европага дайын соондагы тургузуушкунуң доктаамал туруштуунга, туруп турар кызыгаарларның бүзулбазынга идиг берип турар.

Эрткен үеде ышкаш, ам-даа болза ССРЭ биле ПҮР Европага болгаш делегейге айыыл чок чорукту быжыглаарынче, боо-чепсекти эңдере бүдүрерии шегләрынче, шериг-политиктиг кризистерниң болгаш делегейниң чаа дайынының кыжаныын чавырыылдырарынче угланыышкынын быжыыбиле тудуп турар. Делегей харылзааларының хөгжүдүрүнүн дугайында, ооларның аймыл чок чоруун хандырар сорулгалыг күштериниң составында француз шериглер киреп турар. Бейруттуң камгалакчыларын болгаш чурттакчыларын күш-биле узуткаар эңгелиг бис деп, израиль эжелекчилер ажыы-биле медеглеп тыр. Палестиннерни көжүрүп үндүрериниге кандыг-бир моондак болу берзе, француз шериглер Бейруттан доп-даараан үнүп чоруур ужурлуг деп, израиль чазактың медеглелинде негээн.

Палестин дайынчылар Бейруттан үнүп чоруйкан соолуңде израиль шериглер Ливанның соңгу болгаш чөөн девискээрлеринче чаа халдаашкыларын кылып магат чок дээрзинге Ливанның политиктиг ажылдакчыларын айыылтыыпын турар. Ливанның соңгу девискээринде Триполи хоорайда палестиннерге болгаш Бекаа шыналазында сирий шериглерге удур согуушкуннарны израиль агрессорлар кылыр болдадыг. Ливандан чоокку үеде шериглерин үндүрүп алырын Израильдин чазаа бодавайн турар болгаш харыыдаа хөй санныг танк шериглерин Ливанның соңгу чүтүнче чоруткан.

Барыын Бейруттa байдалды тайбың арга-биле таарыштыр ниитпирээрин Израильдиң үдүп турары дээш израиль чагырыкчыларыны Палестинаны хостаар демократтыг фронтунуң чингине секретары Н. Хаватма бурууладткан.

Барыын Бейрутта бүгү 19 эмпелгелерин израиль самолёттар үрей бомбалаан, ракеталар, снарядтар-биле боолаан, а ында америк эмпелге черн бүдүн арткан. Кижилерни массалыг-биле узуткаарының халаптыг чаа чепсээн израиль шериглер Барыын Бейруттуң тайбың чурттакчыларынга удур шешен ажыглаанын кезер эмчи Ю. Авад чугаалаан. Ол чаа бомбаларның частыышкынынарынга таварышкан кижилерде балыг болгаш кемдээшкиннер чок, а өкпелери болгаш хан системазы үреңген болган.

АГРЕССИЯ ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Удурланыышкынның палестин шимчээшкинниниң шериг өзээн күш-биле узуткаар дээш Израильдин камгалал министри генерал Шароннуң туружуу деткиир дугайында шиитпирни Бегиннің чазаанның хүлээп алганын Барыын Бейрутта УПШ-ниң болгаш Ливанның национал-патриоттуг күштеринге удур Израильдиң дайын хөделиишкиннериниң сөөлгү хүннерде күштелгени бадыткан турар. Палестин дайынчыларны Барыын Бейруттан көжүрүп үндүргү дег оруктарны дуглаи Израильдиң танк болгаш моторжуткан хөй шериг кезектерин мөөнээни бо дугайында база хереченлеп турар.

Удурланышкак шериглерни чарар сорулгалыг күштерни Бейрутче кииреин көжүрүүшкүнүң үүлге сөөлгү үечадазында боттандырар дугайында Израиль неген турар. Ол дээрге — херек кырында чепсек чок палестин дайынчылар Бейруттан үнгеш, орукка бар чорда, ооларны узуткаар дээш израиль фашистерниң кара сагыштыг планы-дыр. Америк-израиль план ёзугаар алырга, палестин дайынчылар кажан Бейруттан чоруптарда, аар бүгү боо-чепсээн Ливанның армиязынга дужаап бергеш, үүлге чиик чепсектиг чоруур ужурлуг болуп турар.

Ынчангаш удурланыышкынның палестин шимчээшкинниниң шериг өзээн күш-биле узуткаарынга болдунар-ла бүгү аргаларны Израильдиң дайызырак болгаш фашистиг чагырыкчылары ажыглаар бодап турар. Каттышкан Нацилар Организациязының хайгаракчыларын Барыын Бейруттуң девискээринче киирерин КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюциязында айыткан. Ол резолюцияны күүседиринге израиль чагырыкчылар база удурланып турар. Чепсек чок азы коцкак чепсегленген бүгү палестиннерни ажык орукче мегелеп үндүрүп алгаш, оларны бүрүн узуткаарынче америк-израиль план угланган.

Израиль янзы-бүрү чылдактар кылып, үр-ле мооңдактап

ЧАНҒЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

Грузин ССР

НАЙЫРАЛДЫҢ ХООЙЛУЗУН ЁЗУГААР

П. ГИЛАШВИЛИ,
Грузин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

«Социализм Грузияга ёзулуг хосталғаны бергеп, ооң улузуңуң чогаадыкчы күштерин оттурган. Бистиң бүтүүле республикаларывыс ышкаш, Совет эрге-чагырганың чыдарында ол таныттымас кылдыр чаартыпган» —деп, Л. И. Брежнев Совет Грузиямың болгаш республиканың Компартиязының 60 чылынга тураскаатказ байырлалга чугаалаан.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазы Грузияның коммунистериниң болгаш ажылчы чонларының ажыл-чорудулгазының программазы болуп турар. Оон чугаалаан сүмелериң болгаш санаалдырының ачызында ажыл-агыйны чорударының ажыктыны бедидер, экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге чаа дүртедээшкинни чедип алыр артгыыр болган бис. Бистиң чуртувустуң бүтүү улустарывыс амыдыралында тураскаалдыг хүнүү —ССРЭ-ниң туругустуганының 60 чылын Грузия политиктиг болган күш-ажылчы көдүлүүшкүнүн байдалында үткүп турар.

Улуг юбилейлерге белеткелдер үезинде барык-ла кижи бүрүзү эрткен үеже хая көрүп, келген оруун бодаксай бээр. Совет эрге-чагырга туругустунар мурнуида Грузия кандыг туруунда? Оон үлетпүрү дээрге-ле бөдүүн ус-тывын бүдүргелерге, серегги болган таакпы кылыр фаброкалар турду. Ынчаардагы Россияга деңизөргө, бир кижиге онаапшыр дөрт катап өзөшү продукцияны бүдүрүп турган.

Эрткен алдан оң чылдар — ол дээрге улус ажыл-агыйын үндезинин-биле чаарты туругускан үе, кижилер аразында чаа харылзааларның тыптып, туругустунган үези-дир. Улуг орус улустуң болгаш өске-даа ажы-дүнма улустарывыс дузаламчызы-биле Грузия кыска хүсээдә улуг индустриядыг апарып, сайзырангай көдөө ажыл-агыйның туругузун алган. Сактып көрөөл. 1921 чылда Закавказьеде эң баштайгы Земоявчальск гидроэлектростанциязын тудуп турда, акша-хөреңги херек апарганда, РСФСР-ниң чазаа Ленинниң инициативазы-биле баштай 750 муң алдын рубльди, а оон соонда база немей милдион рубльга үндүрүп берген. Москваның ажылчыннары Кутаисиниң сукно фабриказынга дериг-херекселдерни белекке берген. Россияның, Азербайджанның болгаш Арменияның дузаламчызы-биле Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында Чатахтың шөй эзилдирер заводун туткан. Баку — Тифлис — Батум аразынга нефть дамчыдар шугуму салган, оң-оң шахталарны болгаш даг-руда бүдүргүлгелерни катап туругускан.

Амгы үеде Грузия сайзырангай кара болгаш өңүг металлургиязы, станоктар кылыр автомобиль, электротехника, прибор тудуушкун, химгүдаш, нефть, химиа, мин болбазырадыр, чиик, аңы-чем үлетпүрлүг. Грузияның далай пароходствозу оң беш чыл ажылдан турар, оон судноларының делегейниң барык-ла дөрт талазында аңмыдыралга боттандырганының ачызында ажыл-агыйны чорударының ажыктыны бедидер, экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге чаа дүртедээшкинни чедип алыр артгыыр болган бис. Бистиң чуртувустуң бүтүү улустарывыс амыдыралында тураскаалдыг хүнүү —ССРЭ-ниң туругустуганының 60 чылын Грузия политиктиг болган күш-ажылчы көдүлүүшкүнүн байдалында үткүп турар.

Улуг юбилейлерге белеткелдер үезинде барык-ла кижи бүрүзү эрткен үеже хая көрүп, келген оруун бодаксай бээр. Совет эрге-чагырга туругустунар мурнуида Грузия кандыг туруунда? Оон үлетпүрү дээрге-ле бөдүүн ус-тывын бүдүргелерге, серегги болган таакпы кылыр фаброкалар турду. Ынчаардагы Россияга деңизөргө, бир кижиге онаапшыр дөрт катап өзөшү продукцияны бүдүрүп турган.

Эрткен алдан оң чылдар — ол дээрге улус ажыл-агыйын үндезинин-биле чаарты туругускан үе, кижилер аразында чаа харылзааларның тыптып, туругустунган үези-дир. Улуг орус улустуң болгаш өске-даа ажы-дүнма улустарывыс дузаламчызы-биле Грузия кыска хүсээдә улуг индустриядыг апарып, сайзырангай көдөө ажыл-агыйның туругузун алган. Сактып көрөөл. 1921 чылда Закавказьеде эң баштайгы Земоявчальск гидроэлектростанциязын тудуп турда, акша-хөреңги херек апарганда, РСФСР-ниң чазаа Ленинниң инициативазы-биле баштай 750 муң алдын рубльди, а оон соонда база немей милдион рубльга үндүрүп берген. Москваның ажылчыннары Кутаисиниң сукно фабриказынга дериг-херекселдерни белекке берген. Россияның, Азербайджанның болгаш Арменияның дузаламчызы-биле Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында Чатахтың шөй эзилдирер заводун туткан. Баку — Тифлис — Батум аразынга нефть дамчыдар шугуму салган, оң-оң шахталарны болгаш даг-руда бүдүргүлгелерни катап туругускан.

Амгы үеде Грузия сайзырангай кара болгаш өңүг металлургиязы, станоктар кылыр автомобиль, электротехника, прибор тудуушкун, химгүдаш, нефть, химиа, мин болбазырадыр, чиик, аңы-чем үлетпүрлүг. Грузияның далай пароходствозу оң беш чыл ажылдан турар, оон судноларының делегейниң барык-ла дөрт талазында аңмыдыралга боттандырганының ачызында ажыл-агыйны чорударының ажыктыны бедидер, экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге чаа дүртедээшкинни чедип алыр артгыыр болган бис. Бистиң чуртувустуң бүтүү улустарывыс амыдыралында тураскаалдыг хүнүү —ССРЭ-ниң туругустуганының 60 чылын Грузия политиктиг болган күш-ажылчы көдүлүүшкүнүн байдалында үткүп турар.

Улуг юбилейлерге белеткелдер үезинде барык-ла кижи бүрүзү эрткен үеже хая көрүп, келген оруун бодаксай бээр. Совет эрге-чагырга туругустунар мурнуида Грузия кандыг туруунда? Оон үлетпүрү дээрге-ле бөдүүн ус-тывын бүдүргелерге, серегги болган таакпы кылыр фаброкалар турду. Ынчаардагы Россияга деңизөргө, бир кижиге онаапшыр дөрт катап өзөшү продукцияны бүдүрүп турган.

Эрткен алдан оң чылдар — ол дээрге улус ажыл-агыйын үндезинин-биле чаарты туругускан үе, кижилер аразында чаа харылзааларның тыптып, туругустунган үези-дир. Улуг орус улустуң болгаш өске-даа ажы-дүнма улустарывыс дузаламчызы-биле Грузия кыска хүсээдә улуг индустриядыг апарып, сайзырангай көдөө ажыл-агыйның туругузун алган. Сактып көрөөл. 1921 чылда Закавказьеде эң баштайгы Земоявчальск гидроэлектростанциязын тудуп турда, акша-хөреңги херек апарганда, РСФСР-ниң чазаа Ленинниң инициативазы-биле баштай 750 муң алдын рубльди, а оон соонда база немей милдион рубльга үндүрүп берген. Москваның ажылчыннары Кутаисиниң сукно фабриказынга дериг-херекселдерни белекке берген. Россияның, Азербайджанның болгаш Арменияның дузаламчызы-биле Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында Чатахтың шөй эзилдирер заводун туткан. Баку — Тифлис — Батум аразынга нефть дамчыдар шугуму салган, оң-оң шахталарны болгаш даг-руда бүдүргүлгелерни катап туругускан.

Амгы үеде Грузия сайзырангай кара болгаш өңүг металлургиязы, станоктар кылыр автомобиль, электротехника, прибор тудуушкун, химгүдаш, нефть, химиа, мин болбазырадыр, чиик, аңы-чем үлетпүрлүг. Грузияның далай пароходствозу оң беш чыл ажылдан турар, оон судноларының делегейниң барык-ла дөрт талазында

ла бүгү чурттарынче чоруп турар. Грузияның электростанциялары чылда 15 миллиард киловатт-шак электри энергиязын ажылдан үндүрүп турар, ол дээрге 1923 чылдаазындан 600 катап хөй.

Эрткен оң чылдарда хөй адырлыг социалистиг көдөө ажыла-агый тургустунган, республика чуртта шай будүреринең кол чери апарган. Виноград болгаш оон арага кыдыры, таакпы, техниктиг болган эфир-үстүг культуралар будүрери чаа, бедик деңнелче көдүрүлген. Ирригация тудугларының чылдык-па калбарын турарс суггарылга каналдарын тудуп, шалбаалаарын кургадын турар.

Төөгүүн фактызы: 1922 чылда суггарылга системазырын тударынга бистиң тараазынарывыс 12 муң тергени бээр арганыг турган. Ам бистиң колхоз, совхозтарывыс көдөө ажыл-агый техниказының улуг үезери апарган. Оон эрткен харын-даа республика чер ажылының болгаш мал ажылының машиналарының чамдык хевирлерин будүрүп, оларны чурттуң өске районнарынга берип турар. Көдөө ажыл-агыйга хереглээр 20 муң автопоездилерни будүрер күчүлерни чогум-па харын Грузияда кылып турар.

Бөгүнгү бистиң кол сагыш салыр чүүлүвүс — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитиирин ёзугаар эш Л. И. Брежневтиң инициативазы болгаш дорт киржилгези-биле ажылдап кылган Аъш-чем программазын болгаш ооң ажыл-агыйынга ажыглаан турарынга республика чоргавралыр. А Совет эрге-чагырга туругустунар мурнуида Грузияның чонунуң үштүң дий кезии бижик-балиг чок турган болгай. Ам муң кижиге-ле дээди болган ортумак эртемниг 608 специалист онаажып турар.

1941 чылда тургустунган Грузин ССР-ниң Эртемнер академиязы амгы үеде шинчиледдериниң бүгү-же кол угланышкынарын хаара тудуп турар.

Бистиң чуртувуста болгаш дашткыда грузин литературазы болгаш ураң чүүлдү бидир болгаш үнелээр. Грузияда чогаадыкчы эвилелдериниң оң муп ажыг кежигүнери бар.

Экономиканың бижыкканы, партияның Тбилиси хооркомунуң дугайында СЭКП ТК-ның доктаалы үнген соонда сөөлгү оң чылда болгаш чогумчалыг чүүлдер чоннуң үштүң дий кезии бедидерине идиглиг болган. Национал орулга 1,7 катап улгатканда, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның бюджеди—1,3 катап, колхозчуларныы—1,7 катап өскен. Хереглелдиң шинтилел фондуларының ролю болгаш үзүрдузазы бедип турар. Бир эвес 1970 чылда чурттакчы чон халас болгаш чнигелделиг хамдырага дамчыштыр 1,17 милдиард рубльди алган болза, 1981 чылда барык-ла ийи милдиардты алган. Ол билдингир: күрүвеңнә чырыдыышкыта, кадык камгалалыга болгаш өске-даа хереглелдерге чарыгдалдары өзүп турар.

Республика девискээринде чурттан турар нацияларның болгаш биче улустарның социал-экономика болгаш культура талазы-биле чечектелиишкини магалыг. Грузин ССР-ниң составында кирип турар Абхаз АССР, Аджар АССР, Мурнуу-Осетин автономнуг область бүгү талазыг хөгжүн турар.

Грузин улустуң эң эки оолдары Октябрь революциязының идепкейлиг киржикчилери турган, олар хамааты дайының фронтузарынга ёредиим тулушканнар. Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында Грузияның оолдары болгаш кыстары Совет Төрөөн чуртун камгалаарынче кирген. Фронтуже аъттанганнарның барыкла үштүң бир кезии—270 муң кижи фашизм-биле демиселге амы-тыныдан чарылган. Ол кижилер дутайында тураскаал ыдыктыг.

ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейин күш-ажылчы чедишкиннерби-ле үткүп тура, Грузия оонбиле кады бодуунуң төөгүзүнде база бир тураскаалдыг болуушкунга —Георгиев трактадынын 200 чылынга база белеткенин турар. Ол трактат ёзугаар Грузия бодуунуң чалым-чолун орус улус-биле база Илья Чавчавадзениң бижээни ышкаш. Россияга тайбынны болгаш тамчыкты тыпкан бүгү улустар-биле кезээ-менгеге холбаан.

Улустарның пайыралы, акы-дүмалышкы кады ажылдажылга, бот-боттарынга дузаламчы —бистиң шинтилелиистиң күчүлүг күжү. Эвилелдешкен республикаларның политиктиг деп эргези оларның улам ыкайгы экономиктиг болгаш культура хөгжүлдези-биле немей быжыглаттынган турзуун дээш Коммунистиг партия могаг чок сагыш салып турар.

ГРУЗИЯДА:

— үлетпүрү ийи хонгаш-ла 1922 чылда бүдүрүп турганындан хөй продукцияны кылып үндүрүп турар.

— Совет эрге-чагырганың чылдарында 1500 хире улуг бүдүрүлгелер туттунган.

— чылыглыг болгаш суг электростанциялары 1922 чылда ажылдап үндүрүп турган энергияны хонук-даа четпейн бүдүрүп үндүрүп турар.

— ховуларында барык 20 муң трактолар, тараа ажаар 1600 комбайннар, шай ажаар чүс-чүс машиналар ажылдап турар.

— ниити билигниң 4 муң ажыг школаларында миллион ажыг өөренекчилер бар. Башкылаашкынны грузин, орус, абхаз, осетин, армян болгаш азербайджан дылдарда чорудуп турар.

— дээди өөредилге черлеринде 85 муң студентилер өөренип турар.

— Совет эрге-чагырганың чылдарында барык чүс муң аттыг номнарны үндүрген, олардың ниити тиражы 530 миллион экземпляр ашкан.

(СЭТА).

ДАГЛАРДА ТОННЕЛЬ

Кавказтың кол сынында казы турар Роки тоннелиниң мурнуу талазында аксыга «Жигулилер» бир дугаар чедип келир аргалыг болган. «Тбилтоннельстрой» эргелелдиң № 13 отрядының ёрумнекчилери эзлекте боттарының машиналарынга чедип келгени ол. Ажылдаар черге чиик машинала чедип келири Кавказ сыннарын ажыр тудуп турар автомагистральдың 120 километранг кезээде орукту тудуп дооскандыган болдунган.

— Даг чурттуг кижи бүрүзүнден айтырыңар, ол база-ла мен дег, орук тудуу бо черлериң хөгжүдезинге чаа үеваданы ажыдар деп чугаалаар — деп, Үстүү Роки аалдың чурттакчызы 82 харлыг Захар Дзеранов тайылбырлады.—Ооң мурнунда маңаа кожа аалдар аразынга безин орук чок турду. Кыжын кызаа көкпалар безин чиде бээр. Ам көрүңердээп, бистең «Жигулилер» безин чедип келгеп.

Мээң чангыс сыын чурттугларым тоннель тудуунда ажылдап турар. Оларның аразында мээң оглум Павел база ёрумнекчилеп тур. Ажылдап хостуг үелеринде бодуүүн эзлөрүкүн дугайын хөөрөөр-дир. Оңу мен улуг сонуургал-биле дыңнаар мен. Даглыг черге амыдыралдың улуг судалы кажан сога бээри, ооң мурнуида моортан чоруй барганнарның катап эзп келири орук тудугжуларынын хамаарыжыр.

Роки тоннелиниң, тудуунуң доостуруп Кавказтың ол-бо талазында кайызында-даа маңап турар. Орук Орджоникидзеден эгелээш хөй-хөй дат хемнерни болгаш кашпалдарны таварты Сөңгү Осетиядан Кавказтың кол сынын ажыр Грузияга чедер. Ол бо девискээрниң калымал байлактарынче болгаш кайгамчык чараш бойдузуче орукту ажыдар. Агаар-бойдус талазы-биле бо оңзагай черге курорт түдүн калбартырын көрген. Арга-арыглыг даг агаары, аржаан суглар аңаа чогум таарыжыр. Бедик даг одарларын ажыглап, мал ажылын хөгжүдеринге байдалдар тургуступар.

— Агаар-бойдус байдалдары берге чер. Даш-хая, хар, көшкелер, үерлер, кашпалдарның күштүг хады орук тудугжуларынга байтык, биске тоннель тудугжуларынга шаптыктыг чүве — деп, тудутнуң начальниги Д. Гадабадзе демдегледи — Совлгу участокка кончуг урдунчак элезин таварышкан. Ооң метр бүрүзүн бетоннап турар бис. Ынчалзажок ажылдарның амгы аргалары -болгаш техника графиктиг мурнады чоруур арганы берип турар.

Тоннельдиң болгаш орукту тудугжуларын ам-даа хөй бергелер маңап турар. Ынчалзажок тоннельдан кол кезээ ёрумнөрнин нолбрь 7-де, планда аймткан хуусадан будун чартык ай бурунгаар доозары көрдүнген. А тудутну келир чылдың төнчүүне чедир долузу-биле ажыглалга киирер деп хүлээнгеннер.

Б. ГАЗЗАЕВ,
СЭТА-ның корр.

Үстүү Роки,
Мурнуу-Осетин автономнуг область.

Пицунда — Грузиянық Кара далай эриниң кайгамчык чараш черлериниң бирээзи. Ында чуртта сураглыг дээн курорт турар.

И. ЧОХОНЕЛИДЗЕНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фоохрониказы.

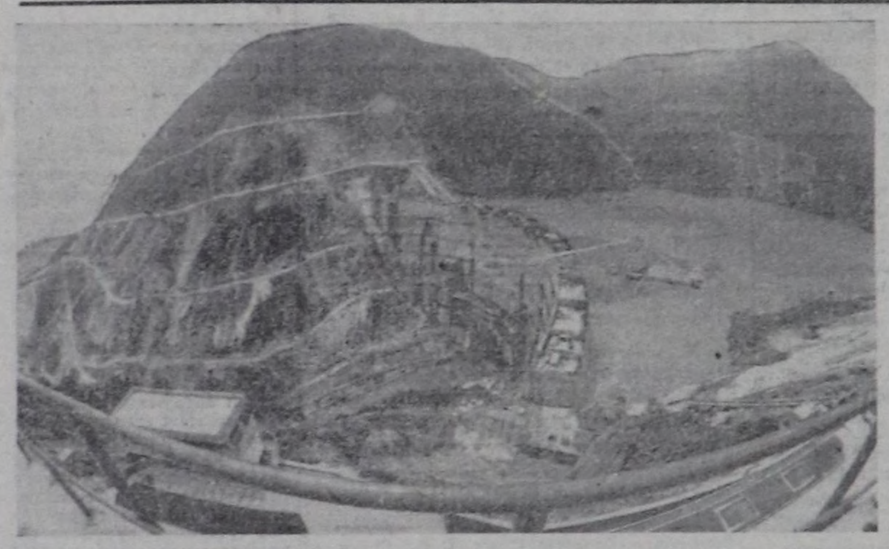

Ингури ГЭС — Закавказьениң эң улуг гидроэлектростанциязы. Джвар кызаазында делегейде база бир ховар дээн суг хөөлбээ туттунуп турар. Плотинаның бедии ам 237 метр, төлевилээн бедиинге чедир 34 метр арткан.

Грузин ССР-ниң Эртемнер академиязының Канобили дагда Абастуман астрофизика обсерваториязы далай деңнелинден 1700 метр бедиите турар. Обсерваторияның коллективи ховар дээн дериг-херекселдериң дузазы-биле сылдыстарны, Хүннү, планеталарны, Айны планнаттынганын ёзугаар хайгаарап, амгы астрофизиканың, сылдыс астрономиязының чамдык адырларының талазы-биле шинчиледдерни кылып, чер атмосферазының үстүкү наъттарын өөренип көрүп турар.

Астрономия эртеминиң хөгжүлдезинге ачы-хавыязы дээш обсерватория Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: 125 сантиметр диаметрлиг АЗТ-11 деп көрүнчүктүг, электроннуг саналга машиназының дузазы-биле башкартынар автоматтыг телескоп.

М. ДАТИНАШВИЛИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ШЕНЕЛДЕДЕН ПРАКТИКАЖЕ

Чаа сезоннуң шай бүрүлеран Махарадзе районуун Шемокмеди суурда туткан фабрикада ажыдан кылып эгелээн. Күүү талазы-биле ол улуг эвес-даа болза, бир онзагай талалыг: шай плантациязындан ооң ырак эвес турун турары, чиг-этти шнайбээр дажыглаан турбас. Ындыг бандал шай бүрүлериниң шынарын чидирбелиниге, чидиргилерни эвэжедиринге ажыктыг. Чооккү үеде районга ындыг дөрт фабрикалы тудары көрдүнген.

Шай фабрикаларын районнуң көдөө ажыл-агый каттыжымыкшынының агроүлетпүр комплексизиниң кежигүнерн бүдүрүлгелерниң дадыкшыры болуур төнчүткен акша-хөреңгилерниң күсели-биле тудуп турар. Чижээ, эрткен чылын Махарадзениң шай фабриказын колбартырыга 100 муң рубльди каттыжыышкын чарыгдаан. Ажыл-агыйлар ооң мурнуида ара үрелип калыр чиг-этти аңаа дужаар аргалыг болган. Төнчүткен фондуларның күсели-биле «Бахрамо» деп сускуну болгаш шай концентраттарын кылыр комбинатты база туткан.

— Каттыжыышкынар бүгү районнарда будүрүлгениң кол звеноларыг апарган — деп, Грузин ССР-ниң көдөө ажыл-агый министри Г. Мгеладзе чугаалады.— Ооң баштайгызы 1974 чылда Абаш районга — ол үеде республикага эң хожуданган турган районга тургустунган. Аңаа көдөө ажыл-агый будүрүлгезиниң деңнелин бедидериниң кандыг-даа аргалары ында чок деп бодал турган. Ынчалзажок ажылдың чаа арга-биле организастаан хевири ол бодалды бууратказ. Ам дээрге экономиктиг болгаш социал хөгжүдениң деңнели-биле алырга, Абаш район республикада мурнуу одургда киргеп. Кукуруза өстүрери —ол районнуң кол культуразы—бо чылдарның дургузунда барык дөрт катап өскен.

Абашка шенелде организакчы-ажыл-агыйжы чорукту сайзырангайжыдарынга аргаларны ажыткан. Район каттыжыышкынынга үүлге колхоздар, совхоздар, сельхозтехниканың болгаш сельхозэтехниканың адырлары эвес, харын ажылдан кылыр будүрүлгелер, тудуг, садыг болгаш өске-даа организациялар кирген.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму аграр секторнуң мурнунга чаа сорулгаларны салган. Пленумнуң доктаалдарын күүседири-биле көдөө ажыл-агыйны эргелеп башкарарының аргаларын болгаш чепсек-херекселдерни республикада сайзырангайжыдын турар. Продукцияның бот-үвезин чингедир болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер арганы берип турар механизаторларның наряд чок бригада хевирин бөш районда ажыглаан кирген. Шай ажылында чыыкчыларның болгаш шай фабрикаларының ажылчыннарының аразында ажыл-агыйжы демнежилге тургустунган. Кайызының-даа күш-ажыл төлевири түнел көргүзүглериниден хамааржыр. Ол бүгү шөлдериң болгаш фермаларның продукциязын будүрүрерин шаңкыжыдарынга салдарын чедирер.

Р. АХПАТЕЛОВ,
СЭТА-ның корр.

Тбилиси.

ДАТА ТУДАШХИЯ БОЛГАШ ӨСКЕЛЕР-ДАА

ССРЭ-ниң үлүстүң артизи Отар Мегвинетухуцесини Шекспириниң Отеллозунда чаа роль-га ойнап турда. СЭТА-ның корреспондентизи эң баштай көрүп, ужуражыр аас-кежиктиг болган.

Тбилисиниң К. Марджанишвили аттыг академиктиг театрынга эң сөөлгү репетиция үезинде чапсар болу бергенде Отар Вахтангович арны бажын будуп алган, овур-хевирин ойнап турар маадыры-биле демейлешкек үеде оон-биле чаа чогаадыкчы ажылының дугайында бодалдарны солушкан бис.

— Шекспириниң драматургиязының бедиинге чедери оңза хандыкшыдыг болбайн аап, ынчалзажок ол дээрге тергиин берге деп билиңер. Эверестиниң бедик бажынче бүзүредиг четкен совет альпинистериниң таварышкан бергелериниң-даа чиик эвес-ле харын... Отеллоның овур-хевирин тургузарын шагда-ла күзеп чораан мен. Ону Грузияга баштай сураглыг артист Хорава мурнуда-ла ойнап коргускен болгай. Мурнудагы артистиң ойнаанын ол-ла хевээр катаптаары ындыг ковчуг солун эвес болгай. Ынчалзажок оон чогаадыл тыпкан шиитпирлериниң деңнелинден куду кылдыр ойнаар эргени биске кым-даа бербээн. «Отелло» деп шииин Т. Чхеидзе тургускан.

Отар Мегвинетухуцеси бодуунуң онзагай тывынгыр-сагынгыр чогаадыкчы ажылы, мергежилиг-биле чаярбн беш чыл хире көрүкчүлерни өөртүп, магадалы келген. Театрга болгаш кинога ол чүс ажыг роль-дарга ойнаан. Оларның аразында Горькийниң Шиллерниң, Важа Пшавилиниң, Корнейчуктуң, Илья Чавчавадзениң, Ростанның болгаш өскеда сураглыг улуг чогаадчыларның чогаалдарының маадырлары бар...

Артист бүрүзү ойнаар ролюнуң овур-хевирин боду тып алырын ораддажыр, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар апаар. Ч. Амирэджибиниң романын ёзугаар, телевизорга таарыштыр экранчыткан хөй сериялыг ураң-чечен «Эриктер» деп кинону кылган, ында Дата Туташхианың ролюн бо артистиң ойнааны бүзүренчиг болгаш солун, амыдыралдың аңы-бүрү талалары илергейлеттинген.

— Датаның овур-хевирин бүгү назынын дүргүлүнда дилеп тып келген кижи мен— деп, Отар Вахтангович чугаалаап, мынчаар уламчылаан:— Ол номчуп хол-биле бижээн бижиннелин номчаап-ла дарлаттырын базындырган кижилериң камгалакчызы коргуш чок маадырның овур-хевирин хандыкшыда берген. Кинонуң режиссёру Григорий Лордкипанидзе бо фильмниң ол ролюн менээ санаалдарга ишти-ки сагыш-сеткилимден шүүгла белеп турган мен. Чогаадыкчы ажылдакчыга кол айтырыг театрның сценазында азы кино тырттырар шөлде мен беден бодаарында эвес, а кандыг аргалар-биле маадырының овур-хевирин шын дамчыдарга кижилер-ыглантар азы каттырыптар кылдыр ойнаарынга болгаш эң чаагай -аъш чүүлдерни олар деңге үлежиринде болгай.

— Силериң бодалыңар-биле алырга, артистин ажылының кол утка-шынары чүдел?

— Сцена-даа база кино экраны-даа — ол дээрге эң бедик кафедра-дыр. Бистер аңаа амгы үениң кижилерин хайныктырын турар эң чугула чүүлдериң дугайын чугаалаар хүлээглелиг бис. Бодумнуң чогаадыкчы ажылым бүрүзүнге чүгле маадырның овур-хевирин көргүзерин эвес, оон сагыш-сеткилин, бодалдарын баш удур аъш билгеп турарын ораддажып турар мен. Ынчангаш бодуңуң билиглериң көрүкчүлер-биле база солчур апаар. Бистиң мергежилиистиң улуг берге база төөлүүргу варыны ында деп бодаар мен.

Отар Мегвинетухуцесиниң мурнуида чаа-чаа ролдар база чаа-чаа ажылышкынар. Ону улуг чогаадыкчы ажылдар манап турар.

С. ЧИАЕВА.

Тбилиси.

Төөгүүнүң болгаш культураның бурунгу тураскаалдарын республикада камныыбиле кадагалап, катап тургузуп турар. Бөгүн оларның хөй кезии чурттуң бүгү булуңнарындан болгаш даштыкыдан-даа Грузия-биле танылар дээш келгеннерниң баар чери апарган.

ЧУРУКТА: Грузияның бурунгу төвү Мцхета. XII вектиң архитектура тураскаалы, Светицховелиниң дуганыының хевири.

С. ЭДЕРЕШВИЛИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АВТОНОМНУГ РЕСПУБЛИКАЛАР ХҮННЕРИ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга белетнел-биле холбаштыр автономнуг республикаларга тураскааткан ниитилел-политиктиг болгаш күш-ажылчы «Найырал эзлчээ» Тывада чоруп турар болгай. Август 16-дан 22-ге чедир Башкир АССР-ниң хүннери эртер, ооң дугайында кыска тайылбырны бээр-дир бис.

БАШКИР АССР

РСФСР-ниң составында кирип турар. Ооң шөлү 143,6 мун дөрбелчин километр. Чурттакчы чону 3865 мун кижи Найысылалы — Уфа (1 млн. хире чурттакчылыг).

Башкир АССР-ниң тургустунганы В. И. Ленинниң ады-биле сырый холбаалыг. 1923 чылдың март 23-те бистин чуртувуска бир дугаар автономнуг республиканы тургузар дугайында төөгүлүг документиге В. И. Ленин ат салган. Ынчангаш Башкир АССР РСФСР-ниң баштайгы автономнуг республиказы болган.

Владимир Ильич Ленин бо болуушкунну партияның национал айтырыының программазын амыдыралга бөлүктүрүнге төөгү болган политика талазы-биле чүүлдә шинчилеп, ыңай-сыңай чүүлдерни тодарадыр чорудуп турган.

Совет эрге-чагырганың чылдарында республика кайгамчыктыг сайзыраан. Башкирия нефть бодаазырадылгазының болгаш нефтехимиянын, машина түдүшкүнүнүң база энергетиканың, металлургиянын болгаш чиик үлетпүрүнүң, чер база мал ажылының эйне хөгжээн чери болуп турар. Революция мурнунда үш чыл дургузунда бүдүрүп келген продукциязын бир хөнүкта-да бүдүрүп турар. Чурттуң отдалга-энергетиказының балансызынга автономнуг республика коскү черни эдеп келген, ооң девискээринден бир миллиард ажыг тонна нефтиин, 50 миллиард ажыг кубометр бойдус газын тыпкай.

Ооң тарылгазының шөлү 4 миллион 586 мун гектар, күрүнеге 2 миллион 815 мун тонна тараанны, 1 миллион 178 мун тонна чигир свеклазын 1980 чылда сагкан.

1981 чылдың январь 1-де медээ-биле алырга малының бажы мындыг турган: мүйстүг бода мал 2 миллион 326 мун, ооң иштинде саар инек—828 мун, өшкү болгаш хөй—2 миллион 890 мун, хаван —1 миллион 101 мун. Бир инектен 2283 килограмм сүттү сагган, бир хөйдән 2,9 кг дүктү кыргып алган.

Стерлитамактың демирбетон кылыглар, Шакшининиң калбак ханалардан бажың тудар заводтарын, Мурсалимкининиң этт комбинадын, Күмертаустуң хлеб заводун болгаш өске-даа объектилерин ажыглалга киирген.

Республикада 1848 библиотека, 2906 клуб албан черлери, 3029 турум кино, 7 театр, 10 музей бар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ДОЛУ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮН

БЕРЛИН. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Соведининң Президиумунун Даргазы Л. И. Брежневтин Германияның Социалистиг чангыс аай партиязының ТК-зының Чингине секретары, ГДР-нин Күрүне чөвүлелиннің Даргазы Э. Хонеккер-биле Крымга найыралчы үжуражышкынын. од ышкаш ооң түннелдерин Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары долу чүүлдүгзүнүүшкүн болгаш чаагай-сеткил ханыышкын-биле уткаан деп, ГСЧП ТК-ның органы «Нойес дойчланд» солун бижээн. Социализмни болгаш тайбынны бызыглаарының айтырыгларын ужуражышкынга чугаалашкан, ол айтырыглар түгле ийи талалыг харылзааларга чугаалашкан бүгү айтырыглар дугайты үзел-бодалдарының чангыс эптин-биле тодаргайлаттынган.

Совет Эвилелининң болгаш Герман Демократтыг Республиканың сырый найыралы — социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын шиитпирлээринге улам ынай чедиишкиннерининң үндезини-дир. Ол найырал Европа дилке политика талазы-биле доктаамал турушгут болурунуң салдарлыг фактору-дур.

Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер ийи талалыг харылзааларның болгаш делегейниң дыка хөй айтырыгларын чугаалашкан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының сооңда 65 чыл эрткенде, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелининң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн кашгала ай болгаш демдеглээр деп турда, Герман Демократтыг Республиканың дөгүнаан келгенининң 33-күү чылында Крым ужуражышкынының түннелдерни бистин төөгүлүг дүржулганывысты бадыткаан деп, «Нойес дойчланд» бижээн. Ленининиң партиязы болгаш чуртуу-биле ажыг-дүңма эвилелди үргүлүү бызыглаары бистин чонувуска ооң айыл чок турарының болгаш улам ынайгы чедиишкиннериниң бызыг үндезини болур.

Ол эвилел революшчу улуг чаалап алышкынынарны көргүзүп, ол болза, найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында 1975 чылдың октябрь 7-нин кергээзинде бызыглаттынган болгаш кезээ шагда бүзүдбас. Крымга ужуражышкын Совет Эвилелиннибиле кады бистиң бурунгаар шимчээшкинивиске, бүгү делегейге социализмниң болгаш тайбынның туруштарын бызыглаар дээш бистиң дем каткан демисселиивиске чугула ужур-дузалыг деп, «Нойес дойчланд» онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ИНДИЯНЫҢ ХАМААРЫШПАС ЧОРУУНУҢ ХҮНҮ

ДЕЛИ. (СЭТА-ның корр.). Индияның хөй миллион улузу хамаарышпас дотуппаашкынының 35 чылын байырлап демдеглээн. Чер болганга масса-лыг чыскаалдар болуп, оларның киржикчилери колониалдыг дарлалдан чурттуң хосталгазы дээш демиселчилерни хүндүткен ёзулаан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунун Даргазы Л. И. Брежневтин болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиннің Даргазы Н. А. Тихоновтуң Индия Республиканың президентизи Заил Сингхуга болгаш премьер-министри Индира Гандиге чоруткан байырлыг чагаазының бүгү топ солуннар парлаан.

Индияның хамаарышпас чорууның үш өңнүг тугу бирле дугаарында кырынга 35 чыл мурнунда киноның үнген төөгүлүг Кызыл форттуң ханаларынче август 15-те дан базыындан-на оң-оң муң индийлер шуужүп турган. Шеригленнің үш аңгы кезектериниң төлөөлекчилериниң хүндүлел таңныылының кезектерни кайгамчык дөрт чыскаалыпкан турган. Парадты чаңчыл ёзугаар премьер-министр хүлээп алган.

И. Ганди чүве чугаалааш, хамаарышпас догуннаашкының чылдарында Индия үлетпүрүн болгаш кедээ ажыл-агыйын көдүрериге, ээн чугула социал айтырыгларын шиитпирлээринге дыка улуг чедиишкиннерни чедип алганы демдеглээн. Чурттуң хамаарышпас хөгжүлдезининң үре-түннелдерин индий инвителдиҥ ээн калбак кезектериниң төлөөлекчилериге чедирерин чазак бодунуң кол сорулгазы кылдыр көрүп турар деп, премьер-министр чугаалаан. Деншилгенниң оруубиле бурунгаарлаар, социал-экономиктиг дең эвес чорукту үзүткаар, мөлчүүшкүнүү болгаш чөптүг эвес чорукту чайладыр дээш индий улустуң национал чангыс эвин бызыглаарының эргежок чугулазын оң онзалап демдеглээн.

Делегей байдалының пайрыдаашкының дугайты Индияның премьер-министри сагышсыраан сеткилин илергейлээн. Бүгү кижи төрелгетенин чок кылын шыдаар арга-шинектиг, шак ыңыг улам айыылдыг боо-чепсектерни делегейде чогаадып тургузуп болгаш меонпеп турар-дыр деп, И. Ганди чугаалаан. Боочепсекти эңдере бүдүрериң күштелдирге бергени делегейге ээн улуг кыжаныышкыны болу берген.

Хамаарышпас чорукту бәйырлаарының байырлыг ёзулалынга ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунун Даргазының оралакчызы С. Н. Имашев баштадыр ыңда барган совет хөй-нинти делегациязы киришкен.

Хамаарышпас чоруктуң хүнүн таварыштыр Индияның президентизи Заил Сингх радио дамчыштыр индий улуска кыйгырыг үндүрген. Колониалдыг кинчиңден хосталганының соонда эрткен 35 чылдарвың дургузунда Индия экономика талазы-биле шуут бот-тускайлаң догуннаашкынче бүзүрелдиг бурунгаарлаң орарын ол онзалап демдеглээн.

Делегей байдалының чидигленишкиин дээш Заил Сингх ханы сагышсыралын илергейлээн. Индия тайбыңның болгаш чаагай тура-соруктуң харылзааларын бызыглаарынче угланган бодунуң чалчылчаан политиказын чорудуп, улустар аразында дүшкүүрелдиг чорукту кошкадыр дээш күжениишкиннерин салып турар. Каяа-даа каттышпастың политиказын бызыы-биле эдербишаан, янзы-бүрү күрүнелерниң аразынга бүгү-ле маргылдаалыг айтырыгларны тайбың арга-биле шиитпирлээр дээш, делегейге экономика талазыбиле чөптүг чурумну доктаадып тургузары дээш Индия туржүп турар. Бүзүрежилгенің, кады ажылдажылганың принципгерине үндезилээш, бүгү чурттар-биле пайыралчы харылзааларны тударын болгаш бызыглаарын күзеп турар бис деп, Индияның президентизи медеглээн.

С. КАРМАЛИТО.

ЧЕЧЕКТЕР САЛГАН

Чечектерни Көрейниң Күшажылчы партиязының ТК-зындан, КУДР-ниң Төп улустуң комитединден, КУДР-ниң Администрativtиг чөвүлелиннден, республиканың өске-даа күрүне болгаш хөй-нинти организацияларындан салган.

Тураскаал баарынга чечекти ССРЭ-ниң КУДР-де элчин черинден база салган.

(СЭТА).

КАМПУЧИЯНЫҢ НАЦИОНАЛ ХУРАЛЫНЫҢ СЕССИЯЗЫ

ПНОМПЕНЬ. Кампучия Улус Республиканың Национал хуралының үшкү сессиязы ында ажылдап эгелээн. 1982 чылдың бирги чартыында чурттуң хөгжүлдезининң түңнелдерин, республиканың күрүне бюджединң делегаттар чугаалажып, Кампучияның даштыкы политиктиг ажылчорудулгазының айтырыгларын болгаш делегей байдалын көрүп, каш-даа хөойлуларны хүлээп алыр.

ССРЭ-ниң дайын кыжаның чайладырынче, боо-чепсекти эңдере бүдүрериң соксадырынче угланган тайбың инициативаларын кампучи улус бүрүн деткиң турар деп, Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Кампучияның Национал хуралының даргазы Чеа Сим сессияны ажыдып тура медеглээн. Совет даштыкы политика бүгү делегейде тайбыңның бызыг чөлениижи ССРЭ болуп турарын хереченл турар деп, ол онзалап демдеглээн.

Кампучия Улус Республиканың Национал хуралының делегациязының Совет Эвилелиңге чоокта чаагы албан хуузунда найыралчы аяң-чорууның түңнелдеринге Чеа Сим чаагай сеткил ханыышкының илергейлеп, ол барыышкын ийи чурттуң аразында акыдүңмалышкы кады ажылдажылганы улам ынай бызыглаарынга ыдык бергенин демдеглээн.

Күрүне эрге-чагыргазының дээди органының моон мурнундагы ийги сессиязының шиитпирлери чедиишкиниг күүсеттинин турарын ол чугаалаан. Кампучи улус партиязының удуртулгазы-биле чаа амыдыралды чедиишкиниг тургузун болгаш бодунуң революстуг чаалап алышкыннарын камгалап турарын ол айыткан.

Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Чингине секретары, Кампучия Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиннің даргазы Хенг Самрин республиканың Күрүне чөвүлелиннің ажылчорудулгазының дугайында сессияга отчёт илеткел кылган.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПРАГА. Кылыглары чурттуң бүгү делегейге алдарыткан адырны —фарфор-шаажан үлетпүрүн чартырының үр хуусаалыг программазын Чехословакияда хүлээп алган. Ол программа фарфор заводтарын амгы үениң дериг-керекселдери-биле чепсеглээрин, фарфор-шаажан кылырының байлак чиг-эттиг чаа чөрдерин шиңгээдип алырын көрүп турар. Ол хемчеглерни боттандырарының түңнелинде фарфор кылыглар кылын үндүрериниң хемчээли 1990 чылга чедир ЧССР-ге ийи катап немей өзөр үжүрлүг.

Фарфор будүрери Чехословакияга шагдан бээргя, барык 200 чыл чаңчылдыг болган. Бөгүнгү мастерлер ол чаңчылдарны чедиишкининг хөгжүдүн, көвүдеп турар. Оларның кылыглары делегейниң эң улуг дөөн делгелгелеринге болган көрүлделеринге дээди шаңналдарны алган. Фарфор кылыглар кылын үндүрериниң талазы-биле Чехословакия ам делегейде үшкү черни ээлей берген, а ооң продукциязын садыл ап турар чурттарның саны чүске чоокшулаган.

СОФИЯ. Варна аэропортуның коллективи кайгамчыктыг юбилейин демдеглеп турар — ооң баштайгы авиа-оруу ажыттынганындан бээр 35 чыл болган. Эрткен чылдарда ол республиканың эң улуг пассажир порттарының бирээзи апарган.

Варнада аэропорт чайын бүгү Болгарияга эң хайымнаг апаар. Иштики он беш авиашугумнары-биле чергелептир амгы үениң кайгамчык дөөн пассажир лайнерлери Европа, Азия болгаш Африка диптериниң найыысылаздары болгаш улуг хоорайлары-биле— делегейниң 65 аэропорттары-биле харылзаштырып турар. Хүн бүрү 10 мун ажыг пассажирлерни аргыштырар. 1950 чылда турганындан ол барык ийи катап хөй-дүр.

Варнаның үжудукчуларының социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп үнген коллективин он ажыг чылдарның дургузунда чурттуң бүгү аэропортларынга үлегер-чижек бөлүп келген.

ПНОМПЕНЬ. Кампучия Улус Республиканың транспорт ажылдакчылары болгаш харылзаачылары бо чылын чедиишкиниг ажылдан турар. Харылзаа, транспорт болгаш почта министерствозунуң чылдың баштайгы чартыынга үндүргени ажыл түңнелдери ол дугайын хереченл турар.

Транспорттуң бүгү хевирлериниң чүк сварылгазы өскен. Калбак хереглел болгаш аъш-чем бараанынарын сөөртүрү ол сварылгага кол черни ээлээн. Пассажирлер аргыштырарын организаастаары экажээн, оларны хандырарының шынары бедээн. Пассажирлер транспортунуң бүгү хевирлери-биле чартык миллион ажыг кижини сөөрткен.

Республиканың көл сүт хаалгазары— Пномпеньниң болгаш Кампонгсаомнуң портчулары — адырның мурнакчыларының аразында. Бо чылдың баштайгы чартыында олар 90 муң тонна ристи, үрезиннерин, хөвеңни, химиктиг чедиишчидилерин болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа чүүктерин сайгарып сөөрткен.

Адырның ажыл-ишчилери улуг тудуг, септелге болгаш катап тургузуушкун ажылдарын боттандырган. 42 ажыг километр оруктарны, чүе-чүе метр көвүрүглерни катап тургускан. Он-он локомотивтерни, вагоннарны, янзы-бүрү үзланымыкының судноларны, 200 ажыг автомобильдерни септээн.

Почта, телеграф болгаш телефон харылзаазының ажылы чогумчалыг чоруп турар.

Чылдың ийги чартыында Кампучия Улус Республиканың транспортчулары болгаш харылзаачылары демир-оруктарны, автомобиль оруктарын, харылзаа белдирлерин катап тургузарынче, чүктер сөөртүлгезин интенсификастаарынче күжениишкиннерин мөөнеп турар.

(СЭТА).

НИКАРАГУАГА УДУР ЧАРЛАТТЫНМААН ДАЙЫН

МАНАГУА. /СЭТА/. Никарагуага удур үретдекчи хөделиишкиннерине кандыг-даа аргаларны ажыглаар дээш бодунуң планын америк администрацияның ыядыр арын-иүүр чокка ажыы-биле медеглеп турар. Никарагуаның девискээринге шериг-политиктиг болгаш экономиктиг үүлгедиглерни кылырынга дээрбечилериң улуг отрядын тургузар дугайында президент Рейганның дужаалы бо дугайын тодаргай хереченл турар-дыр деп, «Нуэво диарио» солун бижээн.

Аргентин болгаш ливан улустарга удур кем-бурууллуг дерзии даймнарта Америкаңы Каттышкан Штаттарының киржилгези Никарагуаның революциязынга удур агрессияже АКШ-ты ыдалап турар мышкаң-тыр. Никарагуага чөзөл бээринден АКШ ойталаан болгаң делегей ареназынга аныяк республиканы чаасканзырадырын оралдажын, анда удур олуруктулерниң, дээрбечилерниң, хөделиидениичилерниң отрядтарын белеткен турар.

Гондурастың девискээринден Никарагуажже шургун кирип келген ол дээрбечилер кызыгаар чоогунун хоорайларынга, суурларынга тайбың чүрттакчыларны өлүрүп, үптен, будүрүглелерни, көвүрүглерни буза тепсип турар деп, солун айыткан. Никарагуадан 20-ле километр ыракта Гранада-а-Дьос деп гондурас департаментиге контрреволюстуг дээрбечилерни өөредириге, белеткээриге базаны америк «көвүлекчилер» тургускан.

Никарагуага удур чарлаттынмаан дайынны мичаар чорудуп турар.

РЕЙГАННЫҢ АТ-СУРААБАКСЫРААН

НЬЮ-ЙОРК. Делегей харылзааларынга удурланыыттыр туржуруше угланыышкын болгаш боо-чепсекти эңдере будүрер чорук, ол ышкаш Р. Рейганның администрациязының чонга удур экономиктиг политиказы америк президентиниң чүртка ат-сураан шуут-ла буурадын бадырган.

АП агентилел-биле бодунуң кады эрттиргени хөй-нинтиниң санал-онаалын алганының түңнелдерин аналиэтевишаан, Эн-би-си дээр телекомпания «президент албан-дужаалга Рейганның ажыл-чорудулгазынга берген үнелээшкин ооң Ак бажыңга түрүн келген бүгү үеэшинг дургузунда эң куду деңнелге чедир баксыраң батканы» деп дыңнатқан. Рейганның ажылчорудулгазын таарымчалыг кылдыр көөр американнарның саны эрткен чылын 63 хуу турганындан 1982 чылдың июльда 37 хуу чедир кызырылган.

Американнарның эң улуг хөөн чокталышкынын Рейганның администрациязының даштыкы политиказы болдуруп турарын АП агентилел онзалап демдеглээн.

* * *

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Л. Харристиң албан черинин хөй-нинтиниң санал-онаалын айтырганының түңнели американнарның 70 хуузу Рейганның администрациязының социал программаларын кызырар дээш политиказынга удур боом турарын көргүскен. Хөлезилээр ажыл күжүнүң 9,8 хуузу чедип, амгы үеде эң-не бедик деңнелде четкен ажыл чок чорукка удур эң-не дүртен хемчеглерни алыры эргежок чугула анарган деп олар база санап турар. Ооң аңгыда американнарның хөй кезии америк хөрөөженнерге деп эргелерин тыпсыры-биле АКШ-тың конституциязынга эдилгелерни кылыр үжүрлүг деп санап турарлар.

(СЭТА).

ШЫҢГЫЫ ШҮҮМЧҮЛЭЭН

ОСЛО. Норвегияның хамаарышпас даштыкы политиказының чорударының аргежок чугулазын Норвегияның Компартиязының Даргазы Хенс Клевен онзалап демдеглээн. «Арбейдербладет» солунга партиттынган чүүдүнге америк дайынызырактарның аймылдыг планнарынче чүрттү улам улуу-биле кыйр тыртарын кызыдып турар Норвегияның чагырыкчы бодуктерин ол шынгыы шүүмчүлээн. Норвегияны шериг складтарлыг, аэродромнарлыг, суг аданыр хемелеринің порттарлыг, шинчишкин сорулгаларга медээлер бээрийн системаларлыг аажок улуг авиапосси болдуруп турган, АКШ-тың ядүүлүг стратегиязы-биле кады ажылдажыры чүрттүң болгаш ниитизи-биле Европаның Соңгу чүгүүнү аймыл чок чоруун быжыглаардан туржук, харын бакырадыр деп. Х. Клевен айыткан. Ооң бүүдүрели-биле алыр-та, кайы-даа таланың боочепсекти эңдере будүрерин соксадырын, шериг блоктарын дужурерин, алыс түңнелинде барын чепсегленишкинни көргеп делегей принципгерине таарыштыр айыыл чок чорукту национал политиказын чорудары кара чаңгыс шын орук болуп турар.

Амгы байдалдарда тайбың дээш демисел-бүгү кижи төрелгетенин кедир үеэш дээш демисел-дир деп, Норвегияның Компартиязының Даргазы онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

УЗУН НАЗЫЛЫГЛАР

Бразилияның Вирджинополис хоорайында чурттап турар Марина Козлью да Оливейрниң торуттунгөн хүнүнден бээр чүс чылын холбаштыр ажаа байыр чедирери-биле ооң 14 оолдары, оолдарының 101 уругларының, оларның-даа 245 оолдары болгаш уругларының — шүүтү 2000 ажыг чоок болгаш ырак-даа төрелдери чедип бергенинер. АП агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, юбилияр бөбүнүң өг-булезин аас-кежиктиг дең санап турар, чүге дээрге, өг-булеге 101 куда болганының соонда, оларның чаңгызы-даа чарлып көрбээнө.

(СЭТА).

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Иран-ирак кызыгаарда тулчуушкунарның үргүлчүлеп турарын Иракның кол шериг командылалының дыңнадымында айытқан. Басра хоорайның районунга тулчуушкуннар үезинде иран шеригленің үш туруп-

Культура болгаш амыдырал

ДАШТЫКЫНЫҢ 132 ДЫЛДАРЫНДА

Англи болгаш француз, немец болгаш испан, суахили болгаш урду, фарси болгаш непал, япон болгаш түрк дылдар кырында... Даштыкы литератураның Москвада Бүгүэвилел күрүне библиотеказында (ДЛБКБ) делегейниң улустарының 132 дылдарының кырынга парлаттынган дөрт миллион чартык экземпляр номнар бар. Ол дээрге—солун номнар, үе-үениң чагыдылгалары, пластинка болгаш магнитофон бижимелдери, диафильмнер болгаш микрофильмнер-дир. А ол библиотека 60 ажыг чылдар бүрүнгаар Москваның эрги кудумчуларының бирээзинге «Неофилология библиотеказы» деп ат-биле ажылдап эгелээн. Ынчаарда яңгыл чүгле 100 номнар бар турган.

Ам ол библиотека амгы үениң хөй катыг бажыңын эдепп, хоорайның төвүнде турун турар. Студентилерни, аспирантыларны, эртемденнерни болгаш номга инактарны неделяның кайы-даа хүнүнде библиотека хүлээп ап, байлак литератураны оларга ажыгладып турар. Ооң номчулга залдары хары угда 700 кижини хүлээп ап болур. Ниитилел эртемнериниң, ылаңгыя төөгү, даштыкы чурттар экономиказының талазы-биле номнар, даштыкы авторларның бижээни чечен чогаал литературазы ында арбыны-биле чыгдынган. Ол номнар ук авторларның төрээн дылдарының кырында болгаш ССРЭ-ниң улустарының дылдарының кырында очулгазы-биле делгеттинген.

1973 чылдан бээр библиотека херек кырында эртем-шинчилел албан черн болу берген, ында 26 килдистер бар. Ол килдистерниң бирээзи —Азияның болгаш Африканың килдизи-дир. Ук килдистиң дугайында ооң удуртукчузу Андрей Шваков мынчаар чугаалап турар:

— Бистиң килдистиң кол сорулгазы —Азияның болгаш Африканың чурттарынган номнарны чыыры, бодуңуп залдарын четчелээри болуп турар. Чүгле Африкадан безин чыл бүрүде англи, франсуз болгаш Африканың улустарының дылдарының кырында чүс бежен ажыг номнарны ап турар бис. Африканың улустарының национал дылдарының аразында хауса, йоруба, суахили, ибо, фула, амхар, африкаанс дылдарда хөй номнар бар.

«Гана Паблишинг Корпорэйшн», «Кения Литрича Бюро», «Форс Димепшин Паблишинг Корпорэйшн» (Нигерия), «Нэшнл Сайинтифик докьюментэшнл сентер» (Индонезия), «Институт оф Уорлд Литрича» (Индия) ышкаш ном үндүрер черлер, а ол ышкаш университеттер (Пакистанның, Сингапурнуң, Филиппиннериниң) болгаш янзы-бүрү эртем төптери боттарының номнарын база чорудуп берип турар. Даштыкы литератураның Москвада Бүгү-эвилел күрүне библиотеказы даштыкы чурттарның ном үндүрер черлеринден болгаш өске-даа янзы-бүрү эртем төптеринден номнарны алышаан, бодуңуп эөлчээнде ол чурттарның ном үндүрер черлеринге, янзы-бүрү эртем болгаш литература нептередир төптеринге төөгүнүң номнарын, политиктиг литератураны, марксизм-ленинизмниң классиктеринин ажылдарын, а ол ышкаш орус болгаш совет чогаалчыларның, Азия болгаш Африка улустарының дылдарынче очулдурган номнарын чорудуп берип турар.

Килдистиң ном эртемдейнери Азия болгаш Африка чурттарының авторларының дугайында тайылбырлыг материалдарны библиотеканың номчукчуларынга-белеткеп берип турар. Чижээ. Африканың эң улуг чурттарының бирээзи — Нигерияның чогаалчыларының дугайында тайылбырлыг чыынды номну олар белеткээн. Ук цомда барык 40 авторларның дугайында тайылбырлыг материалдар бар. Ол авторларның аразында — Нигерияның сураглыг чогаалчылары Чинуа Ачебе, Воле Шойинка, Кристофер Окигбо болгаш өскелер-даа бар. «Кениянын чогаалчылары» деп тайылбырлыг чыынды номда улуг кичээнгейни Нгуги Ва Тхионго, Мэджи Мваига ышкаш, Кениянын сураглаан чогаалчыларынче угландырган. «Африканын чогаалчылары» деп үш томнуг библиографтыг справочникти амгы үеде белеткеп турар. Бүгү Африка диптиң эң-не сураглыг чогаалчыларының дугайында материалдар ук номга кирер. Соңгу Африканың араб чурттарының чогаалчыларының дугайында материалдар база бар.

Азияның хөй чогаалчыларының дугайында тускай справочниктерни белеткээн. «Рабиндранат Тагор». (Индия), «Ситор Ситуморанг», «Утуй Таганг Сонтани» (Индонезия), «Джамаль-заде» (Иран), «Лу Синь» (Кыдат) деп справочниктер номчукчуларның кичээнгейин хаара тудуп турар.

Даштыкы литератураның библиотеказынга чүгле москвачылар эвес, харын-даа Совет Эвилелиннің өске-даа хоорайларының чурттакчылары—бот-өөредилгелиг студентилер, аспирантылар, эртемденнер кээп, ында номнарны ажыглап турар. Даштыкы чурттардан келген хөй студентилер ССРЭ-де өөренип турар. Олар библиотеканың номнарын доктаамал ажыглап турар.

Оларның бирээзи —Сомалиден келген аспирант Мухаммед Хаши. Ол мынча деп чугаалаан: «Даштыкы литератураның күрүне библиотеказы —Москвада эң эки библиотекаларның бирээзи. Бо дээрге, онзагай библиотека. Үөй эммнарны, солунпарны, журналдарны бо библиотекага көөп номчуп турар мен. Бүгү ажылдарны ында дыка эки эрганизастаан. Кижиниң хереглээн номнарын библиотека ажылдакчылары дораан-на тып бээр. Африка улустарының дылдарының кырында төөгү, политика, экономика талазы-биле хөй номнар бар. Библиотеканың номнарын ажыглавышкын, улуг дузаны ап турар бис.

Л. МУГАЛЕВА.
(ПМА).

Башкыларның август хуралдарына уткуштур

СӨС КУРЛАВЫРЫН КӨВҮДЕДИР

Амгы тыва дыл чугаалажырының, аас чогаалының дылы болуп артпышаан, школдага башкылаарының, парлалганының, радиотелевидениениң, театрның, чечен чогаалдың, масса-политиктиг ажылдарының чорударының дылы болу берген. Биргээр чугаалаарга, тыва дылдың дээштии бедип, нитилел сайзыралынга ужурдузалыг болуп турар.

Кижи бүрүүнүң чугаазы — ол дээрге кижиниң иниги культуразының, билиинии көргүзүкчүзү. Чугаалап турар кажиден бис оон мөзү-шынарын, аажы-чанын билип ап болур бис.

Дыл башкыларының мурнунда турар бир улуг сорулга —эдс болгаш бижимел чугаалыг сайзыралдыры база өөреникчилерниң сөс курлавырын көвүдедири болур. Сайзырангай чугаа дээрге тода уткалыг, ырыг, дылдың литературлуг нормаларын хажыттайн турар, аянныг, чедингир чугаа болур. Өөреникчилер номчаан чүүлүнге хамаарыштыр бодалдарын кысказа-биле тодаргай илередип, чугаазынга янзы-бүрү холумак сөстер ажыглавайн, ун аянын, паузаны сагып, сөстерни шын адап, аянныг чугаалаарын чедип алыр дизе, башкы үргүлчү, кичээл санында тускай система, план бүгаар ажылдаар ужурлуг. Кичээл бүрүзүнде өөреникчилерниң сөс курлвырларының өзүлдезин хынап, чугаа сайзырадыгазын кичээлдиң кайы-даа кезээнге, янзы-бүрү темаларны өөредип тура чорудар.

Дуржулгадан алгаш көөрге, архаизмнерге, неологизмнерге, үлегерлээн сөстерге ургулаккын сөс курлавыры эвээш болгулаар. Хөй чижек албайн чүгле аалдың азырал мал-маганының хар-назы аайы-биле аттарын база ак чемнер, эът дерии, эзериниң дериг-хереселдери, шарыга чүк чүдүүрде чонап алыры, лукту кижис кылдыр өөрде ажыглаар от-хереселдер, тыва өгүүлерниң өөреникчилер хамаан чок, улуг улус безин четте билбес апарганы-биле алаан тайылбырлаар ажыл немежиң турар.

Ынчангаш школа музейлеринде эрткен үениң экспонаттарын кичээлдер үезинде, хосту шактарда өөреникчилерге көргүзер, янзы-бүрү музейлерже экскурсияларны органичзадаары чугула. Бистиң школаның өөреникчилери республиканың Алдан-Маадыр, Сарыг-Септи Тока аттыг база Москва, Новосибирск хоорайларының, Шушенское суурда В. И. Ленинниң музейлеринче аян-чорукту кылгылааннар. Олар дыка хөй чаа-чаа билигдерни карак-биле көрүп тургаш, билип алганнар.

Мен школа музейинден ынгыржак ап алгаш, 4-10 класстарның өөреникчилериниң айтырып көөрүмге, чамдыызы кончуг шын долу харыыны бергеннер, а өскелери — ол «эзер-дир» дээнner.

Шарының, мунар аттың, эзерниң дерии кандыгыл, ак чемнер —сүттен кандыг чемнер кылырыл? деп айтырыышка алды классчы Валера О.—Шарының (хереселдер) дерии: ынгыржак, чонак, хөндүрге, кудурга, дижи, бурундук, дээк, аргамчы, шин— деп харыылаан. Мунар аттың дериинин дугайында бешки классчы Аля С. мынчаар харыылаан: эзер, чонак, чүген, чулар, узун дын, мунгаш дын, сыым (аргамчы), дужак, кижен, кымчы... Сүттен кылган ак чемнер дугайын сески классчы Люба К-нын хабыылааны: тарак, хойтпак, быштак, азовжы, курут, чөөгей, саржаг, божа, өреме, эзжегей...

Мындыг хевирлиг сөстерни бистиң школаның өөреникчилери эки билир.

Чамдык өөреникчилерниң харыылы аажок чегей болгулаар. Чылдагааны чүдел? Башкылар эгижирээн сөстерже кичээнгей салбайн баар. Эрги, чаа амыралда холбаа чок. Ада-иелер ургуларынга шаандакы амыралды таныштырбазындан харын-даа боттары билбезинден, амыралдың төөгүзүнче кичээнгей салбазы-биле ургуларның сөс курлавыры байывайн турар.

В. И. Ленин комсомолдуң III съездизинге «Эргижирээн-не дээш чүү-даа долузубиле узуткавас. Оон эки талаларын чижек кылдыр ап, сайзырадыр херек» деп чугаалап чораан. Дыллы байлакшыдар бүгү-ле сөстерни ажыглап, хандыр өөренип, чугаавыска ажыглаар ужурлуг бис.

С. САРЫГ.

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ УРУГЛАР

Хоорайларның кудумчуларында чадаг кижилерниң саны хүн келген тудум өзүп турар: пионер лагерьлеринге дыштанып чайлаан уруглар чанып келгеш, дыштанылганың артканы хонуктарын ырыг агаарга, даштыгаа эрттириксээрлер.

Кудумчу шимчээшкинниниң чурумунуң дүрүмнерин сагымыр чаңчылын түр када утту каапкан уруглар оваарымча чок маңнажыпкаш, озал-ондакка таваржып болур.

ССРЭ-ниң Иштики хереқтер министерствозунуң КАИ Төп эргедези чылдың-на сентябрь 15-те «Оваарымчалыг-уруглар» деп рейдини организастап эрттирип турарының чылдагааны ында. Аңаа чүгле иштики хереқтер органнарының ажылдакчылары эвес, улус чырыдыышкын, культура-комсомол болгаш профэвилел организацияларының ажылдакчылары киржип турар. Рейдиниң соругазы — орук-транспорт кемдээшкининден уруглары сагындырары.

Уруглар сөөртүп чораан нйикпе, школа назы четпээн уруглар албан организацияларының, уруглар ойнаар шөлдер, школалар чоогундан эртип бар чыда, доктаатказ чурумдан арттыр машинаны дүргеи чорутпазының болгаш хенертен доктаатказының дугайын чолаачыларга сагындырары чугула. Машина эртип турар черлерге, автоорук чоогунга уруглар ойнатпазын улуг кижи бүрүзүнге чагыыр. Ургларга багай үлегер-чижээн көргүзүп, светофорнуң кызыл одунда азы эртпес ужурлуг черлеп кудумчу кежер ийи-чангыс улуг кижилерниң тыптып кээрии шуут болдурбас. Ол ышкаш ада-иелерниң орук шимчээшкинниринiң дүрүмнерин утпазы күзенчиг.

Орук-транспорт озал-ондаанга чадаг-тергежилер эвээш эвес таваржып турар. Чадаг-тергелиг бичии уруглар көрүп каан чолзачы кичээнгейлиг болгаш кончуг оваарымчалыг болур.

Чаа өөредилге чылының баштайгы кичээлдеринге уруглерга орук шимчээшкиннерiнiң дүрүмнерин сагыырын өөредир. Ындыг кичээлдерни организастап эрттирериниге куравтоинспекция ажылдакчылары дузалажыр апаар.

Кичээлдер эгелээринiң болгаш доостурунуң үелериндe школалар чоогунга хайгаарал кылып турар хөй-ниитинiң КАИ дузалакчылары рейдиге идепкейлиг дузалажып турар.

Кинотеатрларга болгаш клубтарга кинофильмнер, шиилер көргүзүглериниң мурнунда, хөй-ниитинiң КАИ дузалакчылары кудумчу чурумунуң дүрүмнерин сагыырының эргежок чугулазын уруларга сагындырып чугаалап бээр. Ол ышкаш олар уруларга беседаларны кылып берип, викториналарны, оюннарны организастап эрттирип, булуннарны дерии, школалар чанынга дежурныйлаашкынларны чорударлар.

Г. МАКАРОВТУҢ «Хөл кыдыының ыржымы» деп этюду.

ҮЕЗИ ДЕҢ

Терекке болуп эрткен чадаг-тергежилерниң чемпионадынга мөңгүн шаңналды чаалап алган, Харьков чурттуг, 26 харлыг Алла Лукутина Москвага, Крылатскийниң Олимпий оруунга болган маргылдаага 66 километр черге шоссе орукка алдын шаңналды чаалап алган. Москвачы 24 харлыг Татьяна Шацкая мөңгүн шаңналды, Латвияның төлээзи, 17 харлыг Ингуна Путнина хүлер шаңналды чаалап алган. Үш тинлекчиниң үези дең—1 шак 42 минута 54,2 секунда болган.

РЕКОРД ТУРГУСКАН

Москва Олимпиадазының чемпиону, куба штанга кедүрүкчүзү, 23 харлыг Даниэль Нуньес (60 кг чедир) төп Американың болгаш Карибассейнiниң Гаванада болуп турар оюнларга 136 килограммны кедүрерiнге делегейниң чаа рекордун тургускан. Ол болгар атлет Болеслав Маноловтуң мурнундагы рекордундан 0,5 кг хөй болган.

Бирги чер дээш спортчу демисел эгелээн. Сергей Витальевич Пономарёвтуң ооздары удурланыкчыларының хөй кезиин уткаш, боттарының бөлүүнге хоорай чемпиону болган. Ол тинлелге ооздарны хей-аът кирген, оларның өөрүшкүзүн чүге дениэр!

— Дыка хөлзевенер, ооздар, Амыраары ам-даа элек. Мурнувуста ак-даа кол ужуражылгалар бар. Районнардан кончуг шыырак командалар келир эвеспе, орта эки белеткенир апаар бис—деп, тренер чугаалаан.

Өөредилге чылы доозулган. «Хөм бөмбүк» клубунуң шаңналы дээш республика маргылдаазынга эң-не шыырак белеткелдиг командалар Туран, Ак-Довурак, Чадаанадан келген. Кайызы-даа чүгле тинлелгени чедип алыр дээш бүгү-ле күжүн, аргазын көргүскен. Спортка черле ындыг. Эң-не эки белеткелдиң, пайыралдыы тинлээр. С. В. Пономарёвтуң ооздары ынчап 1979 чылда республика чемпиону болган.

Чедиишкинге чалгынаанган команда Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк аайы-биле зона маргылдаазынче аъттанышкан. Маргылдаа Благовещенск хоорайга болуп эрткен. Аңаа он дөрт команда келген. Олар тус-тус крайлар, областтар, автономнуг республикалар чемпионады. Тывадан командавыс аңаа чедиги чери алган.

Дараазында чылдарда тренер командазын кагбаан. Ажылдан дашкаар хостуг үеэинде эки тура-биле футбол секциязын удуртуруп уламчылаан. Оон кол ажылы—башкы. Эрттирер кичээлдерiн көвей, оон кадында хөй-ниитiниң ажылы база чардыктырып турган. Ынчалза-даа үениң ол тып алыр, ону чөп ажыглап билир. Командазының ооздарын база ынчаар өөредип алган.

Найыралдыг бо команда он дөрт чыл уламтыр чемпион адын оскунмаан. Тываның спортчу адын камгалап, Благовещенск, Владивосток, Кызыл, Новокузнецк хоорайларга эрткен зона маргылдааларынга киришкен. Чылдың-на оларның көргүзүү бедип турар. Команда чоокта чаа зона маргылдаазындан ээп келген. Олар-биле ужуражып чугаалаштым.

— Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктен 14 команда келген. Бистерниң дөрт бөлүккө үскен. Хабаровск край, Бурят АССР, Новокузнецкиниң командалары-биле чаңгыс бөлүкке таварышпадыс. Баштайгы оюнувус Хабаровск командазы-биле болган. Эгезинде арай девиден турдувус. Оюнун ортаа үезинде Юрий Чаваш-оол ам-па көөп байдалды өскерткен. Эдиг Кудряшовтуң дамчыткан бөмбүүн удурланыкчыларының хаалгазының четкизинче бажы-биле кирер үзүнкен. Оюн 2:0 боон доозулган. Бурят АССР-ниң командазын 2:0 санга уткаш Новокузнецк ооздары-биле хаймиаштывыс—деп, К. Омак биске чугаалады.

Бистин чугаавысты тренер дыңнап ора, мынчаар түүнеп кагды:

— Мээң ооллдарым дыка кызыл ойнадылар. Эки, чараш оюнарны көргүстүвүс. Ынчалза-даа түннел оюнпарже үнмейн барганывыс дыка хомудавчыг болган. Чамдык командаларның саны бистинбиле деңнежи берген. Бо таварылгада ол командаларның удурланыкчызының база бодуңуң хаалгазынче кирген саңнарын барымдаалаар апаргаш. Мынчап көөрге, бис удурланыкчыларывыстың хей кезиин утсувусса-даа, кирген саныывыс эвээш болган. Оларны колдуунда чүгле ийи санга уткулаан болдувус.

Бо дээрге Сергей Пономарёвтуң удуртуп турар командаларының чүгле чаңгызы— 12—13 харлыг ооллдарның бөлүү-дүр. Тренерниң бичии база аллээди бөлүктер аайы-биле удуртуп турар командалары «Хөм бөмбүк» клубунуң шаңналы дээш маргылдааларга чедиишкининг ойнаан. Бичии (9—11 харлыг) ооллдар боттарының бөлүүнүң аайы-биле зона маргылдаазынга кириишкеш, ийиги черни алган. А аллээди ооллдар хомудавчыг байдалга таварышкан. Олар база-ла республика чемпиону болуп үнгеш, зона маргылдаазынче баар эргени чедип алган турган. Шөлээлээ-даа чоруур үе келирге, акша-хөреңги тывылбаан. Борта ВЛКСМ обкому, хоорком база бажыңнар эргелеп дуза чедирип шыдаваан. Бо айтырыгны таарыштыр шиитпирлээн болза, дыка-ла эки болур иймк. Спортчу маргылдааларга кирижирг — дадыгыышкын, эки дыштанылга. Ылайгыя чайгы дыштанылга үезинде оон дузазы улуг.

Тренер башкыга чоокта чаа база катап ужураштым.

— Сергей Витальевич, шөлээлей бердиңер бе?—деп, чугаа кадында айтырдым.

—Шөлээлеп болур кижидир мен пйни. Харын бо ооллдар бар. Маргылдаалар баар дээш лагерь, чүү-хөөден озалдаан улус-тур. Оларны тарадып чорудуптарындан арай бергезинiп турарым бо. Амдаа секциявысты чорудуп тур мен. Бо хүннерде ада-иелер-биле аргыжып, сүмележии дугурушкап, хосталыр боор мен — дээш, биеэги чанчылы-биле хүлүмзүрүп кагды.

Сергей Витальевичиниң бо сөстерии дыңнаап, иштимде хөлчок өөрдүм. Дыка-ла эки сеткыдлг кижи-дир, урулгарга кайгамчык-ла ынак. Кижиниң төлептиг аажы-чаңын, уруглар дораан эскерип каар. Ындыгларга оларның хамаарылгазы база шак-ла ындыг болур. С. В. Пономарёвту кая-даа көөрге, ооллдар дүй үтлеп алган чоруур. Оон уруглларга бердинген чаагай хаңы сеткиди бо бүгүнүң кол үндезини болгай аан.

Сергей Витальевич Пономарёв бо чаагай ажылын амдаа уламчылаар соругалыг. Футбол секциязын бодунуң ажылдап турары № 3 школага база организастаар. Спорттуң бо хевиринче хөй-хөй ооллдарны хаара тудар. кедизинде барып, Тываның спортчу адын толептин-биле камгалап шылдаар талантылыг спортчуларны кижизидер соругалыг.

Бо чаагай күзелче баштайгы базымнар кылдыңган деп болур. Тренериң секциязының ооллдары республика, зона маргылдааларынга оны бадыткаан. Оон база бир өөрүшкүү бар. Чоокта чаа Новокузнецк хоорайга болуп эрткен 12—13 харлыг ооллдар бөлүүнүң зона маргылдаазын хайгаарап көөрү-биле Москва болгаш оске-даа хоорайлардан тренерлер келген. Олар команда бүрүүнүң оюнуп, тус-тус ойнакчыларның ойнаарының техниказын кичээнгейлиг өөренип көрген. Зона маргылдаазынга киржип келген үш чүс хире ооллдарның аразындан чүгле 4 кижини Москваның тренерлер школазының башкызы шилип алган. Олардың аразынга Сергей Пономарёвтуң ийи ойнакчызы киргеп. Бо ооллдарны Москваның футбол талазы-биле спорт школазынче өөредип чорударын тренериден, ада-иезинден дилээн.

Бо дээрге Сергей Пономарёвтуң ажылының база бир эки көргүүзү болбайн канчаар. Хоорайның № 3 школазының, 5 дугаар микрорайонуңуң спорт шөлдеринге чедерзиңерге, тоштап көрүңер даан, хөй-ле ооллдар, уруглларда бүзөлеп алган, чугаалашкан, ойнаан-хөглээн аныяк башкы чоруп турар. Оон арыындан хүлүмзүрүг черле ыраак, дурт-сывы узуп эвес, сывыра тыртып каан чүве дег чараш мага-боттуг кижи чүве. Кымга-даа эптиг-ээлдээ аажок. Оон-биле ужуражы берзиңерзе, чугаалажып көрүңер. Сергей Витальевич Пономарёв хүндүткелге ылап-ла толептиг кижи. Оон чаагай күзелдери, сорулгазы бүдүп турар болзун.

Д. КАРА-ООЛ.

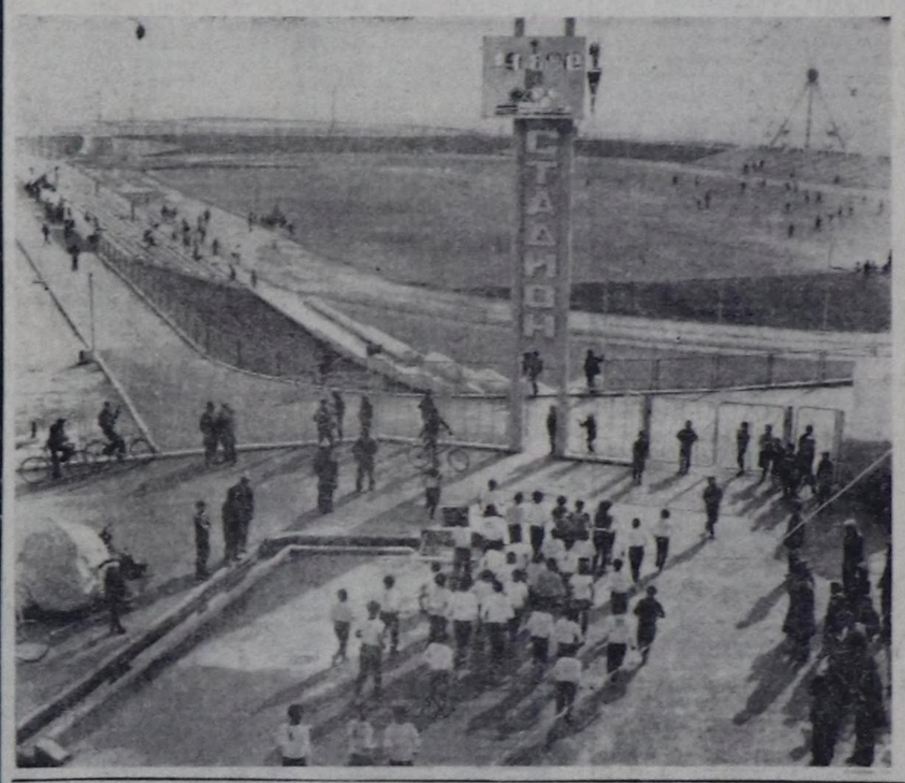

МАДРИД, август 16. (СЭТА). Киевтиң «Динамо» командазы Ла-Коринье деп испан хоорайга делегей маргылдаазынга тиилээн. Баштайгы оюнга олар барымн-герман «Бавария» команданы уткан. Саны—2:1. Удурланыкчының хаалгазынче ийи санны ийилдирзин Владимир Лозинский киир тенкен. Ийиги оюнга олар испан «Барселона» команданы 4:1 санга уткан. Саннарны шуптузуп баштайгы чартыында киир тенкени солун.

БИРГИ ЧЕРНИ ЭЭЛЭЭН

Канадада Эдмонтон хоорайда болуп турар делегейниң хостуг хүреш талазы-биле чемпионадынга Москва чурттуг Сергей Корнилаев (48 кг чедир денэиге) дөртку алдын медальды чаалап алган. Делегей чемпионунуң адын Анатолий Белоглазов (Киев, 57 кг чедир), Михаил Качура (Жданов, 68 кг чедир), Илья Мате (Донецк, 100 кг чедир) олар база чаалап алганнар.

Олимпий чемпиону, Киев чурттуг Сергей Белоглазов 62 килограмм чедир денэиге киришкеш, эрткен чылдагы тинлекчи Симеон Штереваны (Болгария) ашкан. Москва чурттуг Салман Хасимиков (100 кг-дан ажыг) делегей чемпиону атты үш удаа чаалап алган.

Команда аайы-биле ССРЭ-ниң шилиндек командазы тинлекчи болган. Ол чедиг алдын медальды чаалап алган. Эрткен чылын бистиң мөгелеривис Югославияда Скопле хоорайдан дээди шаңналды бештэ эккелген.

(СЭТА).

КЫРГЫС ССР. Республикада кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөгжүлдези социал айтырыгларны шиитпирлээрiнге улуг быра болуп турар. Колхозтарның, совхозтарның төптери хоорайжыды чаагайжыттыныш, оларның хөреңгизи-биле школаларны, уруглар албан черлерин, культура ордуларын, стадионнарны тудуп турар.

Чижээ, Талас областың Токтогул суурда мындыг стадионну (чурукта) ажыл-агыйның акша-хөреңгизи-биле туткан. Ында спортка шыактар күзелдии-биле белеткенип, күш-дамыр дадыгыышкынын ап турар.

В. ВОНОГТУҢ болгаш Г. КУЛЯЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АВГУСТ 20-ДЕН 22-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Аныяктарның адрестери». 9.55 —«Затон аргазының эртении». Документалдыг телефильм. 10.15 — «Мөөлээн аңга кээргел». Хөй серийлиг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.20 — Телемедээлер. 11.25 —15.55 — Чапсар. 15.55 —О. Фельцман— «Испан сюжеттер». 16.15 — Москва чоогу. Аъш-чем программазын боттандырып турары. 16.45 — Афган артистер конперти. 17.10 —«Уругларга анчыгаштар дугайында». 17.40 — «Бистер ырлап тур бис». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 18.00 —Алкоголизм дугайында беседа. 18.30 — «Сылдыстарже көрүнер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00— Телемедээлер. 19.15— «Азия төвү». Информация-публицистиг программа.

МОСКВАДАН

19.55 —«Мөөлээн аңга кээргел». Хөй серийлиг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү сериязы. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —Баскетболга делегей чемпионады. Колумбиядан дамчыдылга. 22.35 —22.50 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Оол болгаш Эртек» (Финляндия). «Школаның үүлүү Паула» (ГДР). 12.55 —Англи дыл 13.25 —Шыдыраа школазы. Делегей масштабтарын Л. С. Белавецец дамчыдылганы чорудар. 13.55 — «Эстетиктиг кижизидилге». Хөп культуразының дугайы. 14.30 —Күрүнениң Гнесиных аттыг музыка-педагогика институдунуң студентилериниң баяныстер оркестриниң концерти. 14.55 —Гилэй акыйның амыдыралы болгаш номнары. 15.50 —Телемедээлер. 16.00 — 18.25 —Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.25 — «Бисте аалдап келген». Бүгү-эвилелдик А. М. Горький аттыг литература институдунуң студентилери-биле ужуражышкыын.

МОСКВАДАН

19.00 —«Музыкантылар музыка дугайында». («Орбита-3»). 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Фиктиң ужуралдары». 20.15—«Оон иштиңде чүү барыл?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.25—ССРЭ-ниң күрүненiң үлегерлиг оркестриниң концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —«Ады чок сылдыс». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

АВГУСТ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Бир эвес кадык болуксазында (күш-культуржуларга сүмелер). 9.00 — «Д. Скарлаттиниң сонаталарын РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Петров (фортепианога) күүседир». Фильм-концерт. 80.25 — «Кижи кайгаар чүве чок хуулгаазынчаар». 9.55 — «Спортлотонуң 34-кү тиражы». 10.05— «Мөөлээн аңга кээргел». Хөй серийлиг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 11.10 — «Ада-иелер, силерге». 11.40 — Совет ыры концерти. 12.05 — «Чогаалчы болгаш амгы үе». Литература болгаш бойдус. 13.00 —Делегейниң улустарының уран чогаалдылгазы. 13.30 — «Амыдыралче путёвка». 14.15 — Музейлерде болгаш делегелге залдарында. ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Б. С. Угаровтуң чуруктарының орус музейде делгелгези. 14.40 —Бөгүн делегейде. 14.55 —Уругларга фильм: «Ында, эр чер кырында чүл». 1-ги болгаш 2-ги серилар. 17.00 — «Мында мээң бажыңым бар». Н. Ескалиевайың (Алма-Ата) киржилгези-биле фильм-концерт. 17.30 — «Дириг амытанар амыдыралы». 18.30—Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Лётуновтуң беседазы. 19.00 — «Маруся Богуславка». «Верескоңуң ары чигири», Василиса Минулишна». Мультфильмнер. 19.40 — Дин Ридтин Күрүненiң эстрада театрынга концерти. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35 —22.30— «Галатея». Фильм. — балет. Кол рольдарны ССРЭ-ниң улустуң артистери Е. Максимова болгаш М. Лиепа олар күүседир.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — Шиитпирлеттинмээн айтырыглар — дилээшкинner — шиитпирлер. Аъш-чем программазы — бүгү улустуң хөрээ. 15.50 — «Шиитпирни сайлалдап тур мен». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.20 — Латвия ССР-ниң алдарлыг артизи М. Биллеруш ойнаар (виолончели)». 16.35— Чиик атлетикага ССРЭ чемпионады. 17.20— Омскиниң телестудиязының программазы. 18.20— Улуг Октябрьның 65 чылынга үткуштур. «Бистиң доңчу намдарывыс». 38-ки фильм—«1954 чыл». 19.15 — Делегей доңчулалы. 19.30 — Музыка киоскузу. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Езулуг өөнүктер». Мультфильм. 20.15 —«Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— «Фоменко кайнаар чиде бергенил». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.45 — Владимир областың филармониязының «Русь» ансамбliниң концерти. 23.15— Регбиге ССРЭ чемпионады. Гагарин аттыг ВВА-биле —«Слава» командалар ойнаар.

АВГУСТ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40— «Зарядкаже, чыскаалыңар!». 8.55 — Бүгүроссия конкурузунуң лауреады Сыктывкар хоорайның баяныстер триозу ойнаар. 9.20— «Оттурукчу». 9.50—«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!». 10.50 — «Кадыкшыл». 11.35 — «Эртенги почта». 12.05 — «Көдээниң шагы». 13.05 — «Музыка киоскузу». 13.35 — «ЭТР үезиниң Левшазы». Чаа чүүлдер тургузукчузу В. Н. Ординарцев дугайында. 14.15— М. Дьярфаш — «Одунгаш, ырла». Фильм-шин. 15.55 — «Кино аян-чоруктарының клубу». 16.55 — «Силерниң чагааларыңар ёзугаар». Музыка программазы. 17.40 — Делегей сынның чурулга чогаалдарының делгелгези. 15.30 —«Петя биле Кызыл Бөртүгеш». Мультфильм. 15.50 —Ян Крумхольц. Оркестр биле арфага си бемоль мажор концерти. 16.15 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 17.15 —«Таланттар». Хөй серийлиг уранчечен телефильм. 4-кү сериязы: «Кол конструктор». 18.25 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур». «Бистиң доңчу намдарывыс». 39-ку фильм — «1955 чыл». 19.15— Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 19.45 — Улустуң аялгалары. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазынныг экрен». 20.15 — Чиик атлетикага ССРЭ чемпионады. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35— «Доктор Ивенсп ыыттавастаан». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзии ёзугаар алырга республикага бөгүн эдир будуттаар, чагбас. Соңгу-барыын угланышкынныг хаттың дүргеи секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 12—18, хүндүс 20—26 градус чылыыр. Кызылга дүне 10—18, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

КИНО

АВГУСТУҢ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Үш дакпыр сальдо» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Делегейде эң эки Карлсон» 9.30, 11.20, 13.10, «Сээң дүжүүге-даа кирбээн» 15.00, 16.50, шактарда «Ийиги кадайы» 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кино чыындызы» 10.00, «Петелгеден илерээн» 15.00, 16.40, 18.30, 20.40 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Мындыг кайгамчык музыка» 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

«Шын» солун редакциязынга I азы II класстың челаачызы доктаамал амылга хереглеттинип турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий»ов амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-[illegible]-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1867

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереқтериниң талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01787

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 193 (11991) | 1982 чылдың август 19, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 кеп.

МАЛГА ЧЕТЧИР ЧЕМНИҢ КУРЛАВЫРЫ— АЪШ-ЧЕМ ПРОГРАММАЗЫНГА УЛУГ САЛЫЫШКЫН

Ниитиниң малынга четчир санныг болгаш шынарлыг сигенни өй-шаанда чидириг чокка белеткеп алыр дээш Бии-Хемде «Саян» совхозтуң ажылыщчылери бо хүннерде шалыпкын ажылдап тураалар. Ажылагыйның Ленинка, Сушь болгаш Сесерлиг салбырында 5500 тонна белеткээр ужурлуг сигенниң 2350 тонназы кестинген болгаш сараатттынган.

Чарыштың мурнуку одуруунда Ленинка салбырының сигенчилери чоруп тураалар. Ында Валерий Хөлчүкпаага удурткан звеноңуң кежигүннери августа өскелерден бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап тураалар. Механизаторлар Ч. Маады, Ч. Ашак-оол, А. Глухенко дээш оон-даа өскелер эң кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: звено кежигүннери (солагай таладан) Ч. Ашак-оол болгаш Ч. Маады; сигенни бөлүп турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

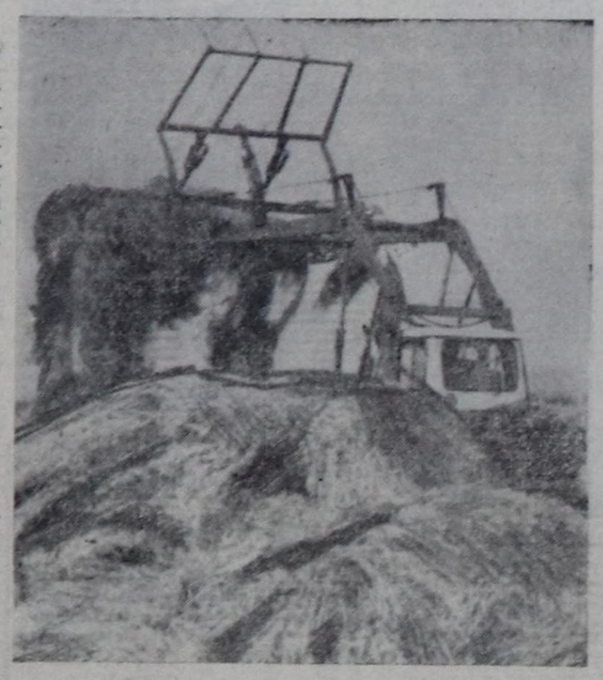

САРЛЫКЧЫ-ДАА, СИГЕНЧИ-ДАА

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң сарлык кадарчызы Идээжи Моңгушович Ламажыктың атсураа районда биледингир. Ол сарлык кадарып ажылдаа-ла 20 чыл ажып турар. Сөөлгү алды чылда төрүүр чүс сарлыкка онаалтыр 80-деп куду бызаа ап көрбээн. Он бирги беш чылдың ийиги чылында төрүүр чүс сарлыкка онаалтыр 90 бызааны камгалап ап, сарлык кадарчыларының аразында организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Ак дээрге сарлык малды өстүрериҢге таарымчалыг чер. Ол чайгы-даа, кышкы-даа үелерде Улуг-Ак, Муңгаш-Ак, Баян-Кол, Теректиг, Кара-Суг, Ак-Аксыр, Доруг-Ажыр деп черлерге сарлыын одарладып семиртип, бедик көргүзүглерни чедип ап келген.

Сарлык мал хөй чарыгдалдарны үндүрбес, чиик үнелиг продукцияны бээр мал деп чүве кымга-даа билдингир. Оон суду үскүр, хөй саржагны бээр.

Хоочун кадарчы чыл санында-ла 250 килограмм саржагны төрөөн совхозунга дужаап турар. Төрүүр сарлыктарны чаҢгыс черге мөөннеп, тускай ферма кылдыр организастаан, оларны саап, сүдүн ажыглаар болза, совхозтуң экономиказынга хөй орулганы болгаш Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга база бир улуг идигни бээри чугаажок деп ол санап турар.

Сарлыкка мал чеми белеткевес-даа болза, Идээжи Моңгушович чыл санында бодунуң күжү-биле 15—20 тонна сигенни совхозка белеткеп берип турар. Бо чылын ол оондаа хөй сигенни белеткеп алыры-биле мал чеминиң белеткелинде күжениишкинниг ажылдап турар.

К. ХЕРТЕК.

СИГЕНЧИЛЕРНИҢ ЧУГААЛААН

Мал чеминиң белеткелиниң медээзи

Бо база-ла эрткен чылдагыдан эки көргүзүг. Мындыг чеднишкинни мал чеминиң белеткелинге чарлаттынган республика субботнигинге чопуң массалыг киришкени-биле болгаш бүдүрүкчүлүг ажылдааны-биле тайылбырлап болур.

Сиген белеткээр талазы-биле социалистиг чарыштың бирги черинде Тес-Хем район чоруп турар. Ол район планын 48,8 хуу чедире берген. Ийиги черде—планын 45 хуу күүседип алган. Мал чеминиң белеткелинге чүгле совхозтуң бодунуң улузу киржип турар, район төвүнден субботник үүнүде безин улус дузалашпаан дээрзин демделгээр херек. Дараазында черлерниң планнарын 59,9 хуу күүседип «Көк-Тей» болгаш 59,8 хуу күүседип «Алдан-Маадыр» совхозтар ээлээн.

Мал чеми белеткээр планны аңаа хереглелди барымдаалап кылганы билдингир болгай. Ындыг турбуже ол мал чемин чедир белеткеп ап четтикпес хире апарган ажыл-агыйлар база бар. Чижээлээрге, «Шамбалыг», «Сукпак», «Кара-Хөл» совхозтар сиген кезер планының он хуузун безин белеткеп албаан. «Революцияның чалбыыжы» совхоз планын дөңгүп-ле дөрт хуу чедиргел. Мындыг байлал бо болгаш өске-даа ажыл-агыйларның удуртукчуларын дүвүредир үжүрлүг. Черле ынчаш, күстүң айы үнер дей бергенде безин 66 ажыл-агыйларның дөңгүп-ле 11-и планының дең кезиин күүседип алганы үениң негелдезинге канчаптаа дүүшпес.

Сенаж эрткен чылдың бо үезиндезинден 20128 тонна хөй белеткеттинген, азы план 43,8 хуу күүседиттинген. Сенаж салыр талазы-биле социалистиг чарыштың бирги черин планын 109,3 хуу күүседип Кызыл район ээлеп турар. Ийиги черде «Барыын-Хемчик районнуң планы 85,5 хуу күүседиттинген. Бай-Тайга район планын 60,3 хуу күүседип. Арасында чарыштыг Эрзин биле Тес-Хем районнар планнарын дараалаштыр 9,2—10,3 хуу күүседилээш, хамык районнарның соонда чоруп турар. Олардан дээре Таңды районнуң планы 34,7 хуу четпеп.

Ажыл-агыйлардан чүгле он ийи совхоз сенаж салыр планын күүседип. Оларны санаваска, планының чартының күүседип алган ажыл-агыйларның саны чүгле сес. Сенаж салыр планның 54 ажыл-агыйның 15-и ук ажылды ам-даа эгелээн. Мынчап кээрге мал чеми белеткээринин бо деп-даагелиг аргазын ажылдаарынче кичээнгей сула болуп турар.

Витаминниг сиген далганы эрткен чылдың бо үезинде мынаймет болгулаан.

Эртемниң «Салют-7» станциязында биологтуг шинчилелдерни үргүлчүлеп турар. Космонавтыларның дыңнатканы-биле алырга, «Фитон» деп прибордa өстүрген арабидопсис дээр үнүш орбитага ужудуушкүнүң байдалдарында эң-не баштай чедиштир өскен болгаш үрезинни берген.

Телеметрлиг хемчээшкиннерниң болгаш экипажтың дыңнадыгларын ёзугаар алырга, космостуң «Салют-7»—«Союз Т-5» комплексизиниң системалары болгаш эртем аппаратуралары чогумчалыг ажылдап турар.

ОРБИТАДА АЖЫЛ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

УЖУДУУШКҮН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Анатолий Березовой биле Валентин Лебедев олар августуң оп чедиге чедир чер чоогунуң орбитазынга 96 хонук иштинде ажылдааннар. Медицина хандырылгазының талазы-биле специалистер ужудуушкүн үезинде оларның кадыының байдалын үргүлчү хынап, экипажтың бүгү талазы-биле медицина шинчилелин үе-үелеп кылып турар.

Чижээ, август 16-да «Аэлита-01» дээр хөй янзы хереглелдиң демделгел аппаратуразының дузазы-биле велоэргометрге күш-культураны космонавтыларның кылып турарының үезинде чүректиң опоэлектрилиг шимчээшкиниин шинчилээн. Ол ышкаш «Эхограф» дээр ультра-үнүг аппаратуразын дузазы-биле деңзи чок байдалда чүрекдамыр системазының байдалын тодарадып көргеп.

Шинчилелдерниң түңнелдерин ёзугаар алырга, Анатолий Березовойнуң болгаш Валентин Лебедевтиң кадыының байдалы эки боон турар. Командирниң судалының согары минутада 60, бортинженерниң — 70 болган. Дес.-дараалаштыр алырга, артерия бадыышкыныының хемчээли мөңгүн суглуг хемчээкчиниң 60-га 110 болгаш 75-ке 115 милиметр болгулаан.

Эртемниң «Салют-7» станциязында биологтуг шинчилелдерни үргүлчүлеп турар. Космонавтыларның дыңнатканы-биле алырга, «Фитон» деп прибордa өстүрген арабидопсис дээр үнүш орбитага ужудуушкүнүң байдалдарында эң-не баштай чедиштир өскен болгаш үрезинни берген.

Телеметрлиг хемчээшкиннерниң болгаш экипажтың дыңнадыгларын ёзугаар алырга, космостуң «Салют-7»—«Союз Т-5» комплексизиниң системалары болгаш эртем аппаратуралары чогумчалыг ажылдап турар.

БөгүҢ «Шын» солун Күш-ажылчы алдарның тугун «О. Шынаа» совхозтуң сигенчилериниҢ чедиишкининге тураскаадып көдүрген.

Тес-Хемде «О. Шынаа» совхоз (директору М. Б. Эртине, партком секретары С. М. Доңгак, көдээ Совет күүскомунуң даргазы С. А. Артына) ниитиниң малынга сиген белеткээр планын август 16-га чедир 62,6 хуу күүсеткен.

Мурнакчылардан үлегер алынар!

ЧУРТТУҢ ХОВУЛАРЫНДА

ОРЕНБҮРГ. Оренбуржьеның совхозтарында дүжүт ажаалдазы калбарган. Тараа бүдүрер талазы-биле аң улуг ажыл-агый — Светлицк районнуң ажыл-агыйлары ботарының бар арга-курлавырларын санап көргеш, бедятпен хүлээлгелерни алганнар. Белеткел пунктуларынче 180 муң тонна тарааны чүдүрүп чорударын олар хүлээнген. Ол дээрге, планда көрдүгенниңден дыка хөй.

УЛЬЯНОВСК. Старокулаткинск районнуң «Вязовогайский» совхозунуң үш комбайнери Ф. Аделов, Ф. Юмаев, И. Хабибуллин олар Ортаакы Волгага тараа кезилдезиниң изиг түлүк үезин кестирип белеткээн чүс тонна арбайыбиле демделээн. Ажылдың дешпилгелиг аргаларын ажыглавышаан, олар техниканы хонукта үээрби шак дургузунда бедик бүдүрүкчүлүг ажыглааннар.

КАЛИНИНГРАД. Областың ховуларында ажаалданы бедик деңнелде организастаан. Чүс чыгыы комбайнерлер үш чүстен алды чүс тонна чедир тарааны ажаап алганнар. Хөй-хөй ажыл-агыйлар гектардан-на үжен ажыг центнер тарааны ажаап ап турарлар.

ГОМЕЛЬ. Тараа ажаап алырынга бедик мергежилдиг чоруун Радушск ортумак школазының башкызы Н. Дроздов болгаш оон өреникчизи чораан, амгы студент А. Дрозд олар көргүскен. Калининниң аттыг колхозтуң дүжүт ажаалдазынга олар ажылдап тургаш, комбайнердер ортузунга калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруун эрлеп, областа бир дугаарында-ла беш чүс тонна тарааны ажаап алганнар. А бүдүн сезон дургузунда 1100 тонна тарааны ажаап алырын башкызы биле өреникчизи хүлээнген.

Н. Дроздов — колхозтуң мурнакчы механизатору чораан. Школада ол башкылап турза-даа, чайгы хүннерде комбайнның штурвалын холга туткаш, тараа ажаалдазынга үргүлчү киржир. Төрөөн черинге, техниката ынак болуруп өреникчилериниге ол чанчыктырган.

ПЕНЗА. «Луговой» совхозтуң дүжүт ажаалдазында киржип турарларның ортузунда калбарган чарыштың тиилекчизи — Бековскиниң № 14 профтехучилищезинде тургустуган отряд болган. Учлишениң бүгү ажаалда техниказын, транспортун олар боттары бүргү белеткээн. Бүдүрүлге өөредилгезинниң дуржулгалыг мастерлери звеноларны удуртуп турар. Күш-ажылдың мурнакчы аргалары кедир үениң механизаторлары ховуга-ла шиңгээдип ап турарлар.

ВИЛЬНЮС. Ипатовчу отрядтарның Литваның ажаалда шөлдериниде дузалакчылары — техниканы дүнеки үеде хынап, белеткээриниң бригадалары болган. Ындыг бригадалардың ажыл-агыйларда техниканың үрелир чоруу колдуунда чок.

КЫЛЫР ЧҮҮЛДЕР ХӨЙ, А ҮЕ МАНАВАС

Август 16-ның медээзи-биле алырга, республикада 116086 гектар черниҢ сигени кестинген. Бо көргүзүг эрткен чылдың бо үезиниң деннелиндеги барык-ла сес муң гектар хире хөй. Ол черден 70390 тонна азы эрткен чылдагызымдан 11045 тонна хөй мал чеми белеткеттинген болгаш сиген белеткелиниң планы 31,9 хуу күүседиттинген.

Август 16-ның медээзи-биле алырга, республикада 116086 гектар черниҢ сигени кестинген. Бо көргүзүг эрткен чылдың бо үезиниң деннелиндеги барык-ла сес муң гектар хире хөй. Ол черден 70390 тонна азы эрткен чылдагызымдан 11045 тонна хөй мал чеми белеткеттинген болгаш сиген белеткелиниң планы 31,9 хуу күүседиттинген.

Ийиги черде «Барыын-Хемчик районнуң планы 85,5 хуу күүседиттинген. Бай-Тайга район планын 60,3 хуу күүседип. Арасында чарыштыг Эрзин биле Тес-Хем районнар планнарын дараалаштыр 9,2—10,3 хуу күүседилээш, хамык районнарның соонда чоруп турар. Олардан дээре Таңды районнуң планы 34,7 хуу четпеп.

Ажыл-агыйлардан чүгле он ийи совхоз сенаж салыр планын күүседип. Оларны санаваска, планының чартының күүседип алган ажыл-агыйларның саны чүгле сес. Сенаж салыр планның 54 ажыл-агыйның 15-и ук ажылды ам-даа эгелээн. Мынчап кээрге мал чеми белеткээринин бо деп-даагелиг аргазын ажылдаарынче кичээнгей сула болуп турар.

Витаминниг сиген далганы эрткен чылдың бо үезинде 20128 тонна хөй белеткеттинген, азы план 43,8 хуу күүседиттинген. Сенаж салыр талазы-биле социалистиг чарыштың бирги черин планын 109,3 хуу күүседип Кызыл район ээлеп турар. Ийиги черде «Барыын-Хемчик районнуң планы 85,5 хуу күүседиттинген. Бай-Тайга район планын 60,3 хуу күүседип. Арасында чарыштыг Эрзин биле Тес-Хем районнар планнарын дараалаштыр 9,2—10,3 хуу күүседилээш, хамык районнарның соонда чоруп турар. Олардан дээре Таңды районнуң планы 34,7 хуу четпеп.

Ажыл-агыйлардан чүгле он ийи совхоз сенаж салыр планын күүседип. Оларны санаваска, планының чартының күүседип алган ажыл-агыйларның саны чүгле сес. Сенаж салыр планның 54 ажыл-агыйның 15-и ук ажылды ам-даа эгелээн. Мынчап кээрге мал чеми белеткээринин бо деп-даагелиг аргазын ажылдаарынче кичээнгей сула болуп турар.

Витаминниг сиген далганы эрткен чылдың бо үезинде 20128 тонна хөй белеткеттинген, азы план 43,8 хуу күүседиттинген. Сенаж салыр талазы-биле социалистиг чарыштың бирги черин планын 109,3 хуу күүседип Кызыл район ээлеп турар. Ийиги черде «Барыын-Хемчик районнуң планы 85,5 хуу күүседиттинген. Бай-Тайга район планын 60,3 хуу күүседип. Арасында чарыштыг Эрзин биле Тес-Хем районнар планнарын дараалаштыр 9,2—10,3 хуу күүседилээш, хамык районнарның соонда чоруп турар. Олардан дээре Таңды районнуң планы 34,7 хуу четпеп.

Ажыл-агыйлардан чүгле он ийи совхоз сенаж салыр планын күүседип. Оларны санаваска, планының чартының күүседип алган ажыл-агыйларның саны чүгле сес. Сенаж салыр планның 54 ажыл-агыйның 15-и ук ажылды ам-даа эгелээн. Мынчап кээрге мал чеми белеткээринин бо деп-даагелиг аргазын ажылдаарынче кичээнгей сула болуп турар.

Витаминниг сиген далганы эрткен чылдың бо үезинде 20128 тонна хөй белеткеттинген, азы план 43,8 хуу күүседиттинген. Сенаж салыр талазы-биле социалистиг чарыштың бирги черин планын 109,3 хуу күүседип Кызыл район ээлеп турар. Ийиги черде «Барыын-Хемчик районнуң планы 85,5 хуу күүседиттинген. Бай-Тайга район планын 60,3 хуу күүседип. Арасында чарыштыг Эрзин биле Тес-Хем районнар планнарын дараалаштыр 9,2—10,3 хуу күүседилээш, хамык районнарның соонда чоруп турар. Олардан дээре Таңды районнуң планы 34,7 хуу четпеп.

Ажыл-агыйлардан чүгле он ийи совхоз сенаж салыр планын күүседип. Оларны санаваска, планының чартының күүседип алган ажыл-агыйларның саны чүгле сес. Сенаж салыр планның 54 ажыл-агыйның 15-и ук ажылды ам-даа эгелээн. Мынчап кээрге мал чеми белеткээринин бо деп-даагелиг аргазын ажылдаарынче кичээнгей сула болуп турар.

Витаминниг сиген далганы эрткен чылдың бо үезинде

ЧЕДИШТИРИЛГЕ ЧЕТПЕЗИ

Ниитиниң мал чеминиң белеткели — бүгү ниитиниң киржир херээ. «О Шынаа» совхозтуң бүгү ажылыщчылери, организация бүрүзүнде ажылдап турар кижи бүрүзү мал чеминиң белеткелинде киржип турар.

Совхозта дыка хөй хойжулар боттарының сиген кезип алыр планның онаалдаларын күүсетсе-даа, ам-даа ажылдап турар. Ындыгларның чижээнге Николай Агбаанны, Борис Доммитти, Шокар Бадыйны, Санаа Сүгдер-оолду болгаш оон-даа өскелерни адап болур. Олар тус-тузунда 10-10 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээн.

Бо шалыпчы айда совхоз сиген белеткээр планының 80 хуузун күүседир дээш бүгү ажылчыларын мобилизастаан. Социалистиг чарышты партком, ажылчын комитеди, совхоз директиязы доктаамал организастап, моральдыг болгаш материалдыг шаңналдарны көргүзүп турар. СигенчилериниҢ ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, боттуг деткимчени берип келген.

Кестинген сигеннерни кыштагларже сөөртүрүнге эптиг кылдыр пресстеп турар. Ону кылыр кылдыр тускай звенону тургускан.

А. САРЫГ-ООЛ.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

«Кара-Хаак» совхозтуң девискээри Тулаашка профоблчөвүлелдиң А. Панов бригадирлээн сиген кезикчилери эрткен неделяда 15 тонна ажыг сигенни белеткээш, совхозка дужааганнар.

Тайганың чаагай дүжүттүг сигенин кезеринге Б. Доңгак, Д. Ооржак, Д. Ондар, Ю. Бегзи болгаш өскелер-даа шылтараанар. Совхозтуң администрациязы сигенчилерге өөрүп четтиргенин илереткен.

Б. КЕНЕШ.

ПЛАНЫҢ ЧАРТЫ

«Революцияның чалбыыжы» совхоз кол кичээнгейни витаминниг сиген далганы белеткээр ажылче угландырган. Ынчангаш бо үнелиг мал чеминиҢ курлавырын баш бурунгаар белеткеп алыр дээш хемчеглерни ап чорудуп турар.

Совхозтуң төп шаңы. Ында ажыл-иш бо хүннерде аажок хайныышкынныг. АВМ чаҢгыс-даа хүн туруп көрбээн, оон ажылдакчылары ниитиниң малынга сүүзүнүг чемни белеткээр дээш шудургу ажылдап турары мактанчыг.

Ниитиниң малынга эки шынарлыг чем белеткээрингe идепкейлиг ажылчыныңарга Т. А. Яковлев, А. М. Морозов, С. Г. Кудрявцев болгаш оондаа өскелерни хамаарыштырын болур. Олар бо хүннерге чедир ниитизи-биле 120 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн, ол дээрге алган планныг онаалданың 51 хуузу.

А. ЗАЙЦЕВ.

ДАШТЫКЫДА

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ ТУСКАЙ СЕССИЯЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының палестин айтырыының талазы-биле тускай онза сессиязы каяа-даа каттышпас шимчээшкиннiҢ инициативазын ёзугаар катап ажылдап эгелээн. Палестин айтырыын чүгле шериг күжүбиле «шиитпирлээр», палестин улустуң национал-хосталгалыг күштерин узуткаар дээн Израильдиң болгаш кол ыдалакчызы, камгалакчызы—Каттышкан Штаттарның шончактыг орлалдажыышкыннары делегей ниитилежилгезинниң ханы дүвүрээшкинин болдуруп турар. КНО-нуң болгаш оон кол органнарының —Кол Ассамблеяның болгаш Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң бүгү күжениишкиннеринге Вашингтон болгаш Тель-Авив шыдаар-ла шаа-биле моондак ужураштырып турар. КНО-нуң болгаш оон кол органнарының ол күжениишкиннери агрессорну чагырар дээштиг хемчеглерни алырынче угланган.

Палестин улусту узуткаарынче угланган Израильдиң дерзин дайынын кыысырынга кол идиг берген АКШ-тың империалистиг ролюн сессияның баштайгы хуралынга-ла шынгыы шүүмчүлээн. Вашингтон бо хүннерде чежеда кажарлап турза, Американың Каттышкан Штаттары ханныг дайынның дорт киржикчизи дээрзин бүгү делегей эки билир.

Тель-Авивтиң болгаш Вашингтонуң аразында «стратегтиг кады ажылдажылга» Ливанче Израильдиң шургун киреринге оруктуг ажыткаңын Палестинаны хостаар организацияның (ПХО) удуртулгазының кежигүнү Ф. Каддуми демделгээн.

Палестин улустуң бүгү делегейге хүлээн көрдүгенен удуртулгазын— Палестинаны хостаар организацияны узуткаарын, Ливанны Израильге чагырткан күрүне болдурарын Тель-Авив орлалдажып турар-дыр деп, Ф. Каддуми айыткан. Ол планың Израиль эгезинден бээр Каттышкан Штаттарның бүрүн деткимчезин-биле боттандырып турар. ПХО-нуң күштерин Бейруттан көжүрүп үндүреринге хамаарышкан чугаалажылышкыннарны АКШ амгы үеде араб чурттарыга коргударыгга, оларже каржы ыймыыкынны кылырынга ажыглап турар. Чоокку Чөвө чүкте «ак сетклдиг тайбыңчыдыкчы» кылдыр бодун Каттышкан Штаттарның көргүзер дээн орлалдажылышкыны Вашингтонуң ыяадыр арын-шүүр чок овуузуну-дур деп, оратор даа каржылап турза, Американың Каттышкан Штаттары ханныг дайынның дорт киржикчизи дээрзин бүгү делегей эки билир.

Тель-Авивтиң болгаш Вашингтонуң аразында «стратегтиг кады ажылдажылга» Ливанче Израильдиң шургун киреринге оруктуг ажыткаңын Палестинаны хостаар организацияның (ПХО) удуртулгазының кежигүнү Ф. Каддуми демделгээн.

Палестин улустуң бүгү делегейге хүлээн көрдүгенен удуртулгазын— Палестинаны хостаар организацияны узуткаарын, Ливанны Израильге чагырткан күрүне болдурарын Тель-Авив орлалдажып турар-дыр деп, Ф. Каддуми айыткан. Ол планың Израиль эгезинден бээр Каттышкан Штаттарның бүрүн деткимчезин-биле боттандырып турар. ПХО-нуң күштерин Бейруттан көжүрүп үндүреринге хамаарышкан чугаалажылышкыннарны АКШ амгы үеде араб чурттарыга коргударыгга, оларже каржы ыймыыкынны кылырынга ажыглап турар. Чоокку Чөвө чүкте «ак сетклдиг тайбыңчыдыкчы» кылдыр бодун Каттышкан Штаттарның көргүзер дээн орлалдажылышкыны Вашингтонуң ыяадыр арын-шүүр чок овуузуну-дур деп, оратор даа каржылап турза, Американың Каттышкан Штаттары ханныг дайынның дорт киржикчизи дээрзин бүгү делегей эки билир.

Израильдиң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының аразында стратегтиг эвилелдиң кол сорулгазы —бүгү Чоокку Чөвө чүктү боттарының шериг, политиктиг болгаш экономиктиг контролунуң адаанга киирип алыры болуп турар. Ливанче Израильдиң шургуушкуну стратегтиг ол планның тудуш кээ-зээ болгаш палестин улустуң чөптүг демиселин базары, Чоокку Чөвө чүкте деңнелгелиг бүгү күштерин узуткаары болуп турар. «Улуг Израильдиң» тургузар планы боттандырары, Иордан хеммин барыын талазы девискээрин, Газаның секторун, Голан бедиктерин болгаш Иерусалим хоорайны моңгезин-биле эжелээри — Израильдиң эжелекчи болгаш дайынзырак чагырыкчыларының кол сорулгазы болуп турарлыр деп, Кубанның даштыкы херектер министри айыткан.

Египеттиң болгаш Японияның төлөөлекчилери Израильдиң дээрбечи болгаш дерзин дайынын база бүрүү шаңнап.

В. ВАСИЛЕП.

ШЕФЧИЛЕРНИҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

Бии-Хем

Мал чемперииң белеткелинге эрткен дыштанар хүннерде болган субботникке Бии-Хем районнуң совхозтарының сиген шөлдеринге ажыл хайныышкынныг, кижи дээрге кизирт турган. Ол ийи хүнде районнуң ажыл-агыйларынга ниитизи-биле 1840 кижи мал чемнери белеткеп ажылдаан. Оларның аразында Кызыл хоорайдан 960 кижи, Туран хоорайдан 262 кижи, районнуң өске суурларындан 612 кижи ажылдап хүнзээн.

Шефчилерниң бедик көдүрлүүшкүнүүр, сорук киришкинниг болганындан база районнуң совхозтарының субботникке келген кижилерни ажыл фронтузу-биле, чепсекхерекселдер болгаш машина-техника-биле четче хандырар дээш баш удур белеткеңгеининден субботниктиң түңнели баш удур бодап турганындан ыракта ашпаан. Суббота, воскресеньe хүннеринде шефчилер совхозтарга 78 гектар черниң сигенин кезип, 7,5 гектарының бөлген. 45,7 тонна сиген, 186 тонна ногаан масса, 2,6 тонна хадың будук-бүрүзү белеткеттинген.

Таңды

Ниитиниң малынга мал чеми белеткээриниң талазы-биле республикага чарлаттынган субботник хүннеринде Таңды районнуң девискээринге 3560 кижи ажылдаан. Оларның 550-ни Кызыл хоорайдан келген. Чүгле Бай-Хаак суурнуң бүдүрүлгелериниден, албан организацияларындан база чурттакчыларындан 340 кижи бо чүгүлә ажылче үнген. Хамык улус ынчан шупту демниг, бүдүрүкчүлүг болгаш хей-аттыг ажылдаан.

Субботник хүннеринде районнуң ажыл-агыйларынга 706 тонна сиген, 229 тонна будук-бүрү белеткеттинген, 700 тонна сенаж, 350 тонна силос салдынган, 48 тонна витаминниг сиген далганы бүдүртүнген. Бо ажылдар-биле чергелештир 12 тонна савай база сараатттынган. Чамдык улус кыштагларже мал чеминиң сөөртүлгезинге киришкен, ниитизи-биле 79 тонна мал чеми чедиртинген.

«Революцияның чалбыыжы» совхозта мал чеми белеткээри бо хүннерде дыка организастыг болган. Аңаа «Тыва сугтулуг» трестиң 187 төлээзи 65 тонна сигенни кезип, болуп база сараатттап берген. Ук коллективти трестиң эргелекчизиниң оралакчызы Петр Иванович Путинцев удуртуп чораан. «Коммунизмниң хереги» совхозка Тыва транспорт эргелелиниң төлээлери баштайгы хүнде дыка бүдүрүкчүлүг ажылдаан. А дараазында хүн 399 кижиниң чүгле 105-и келген.

Субботник ниитизи-биле бедик көдүрлүүшкүнүүр эрткен. Чамдык бергелер турза-даа, салган сорулга ажыр күүсеттинген.

Улуг-Хем

Мал чеминиң белеткелинин субботнигинге Улуг-Хем районнан үш муң ажыг кижи киришкен. Оларның 530-и — Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчылары, ында бүдүрүлгелерниң болгаш албан организацияларның төлээлери. Субботникте школачылар-даа, пенсионерлер-даа, малчыннар-даа —шупту демниг болгаш хей-аттыг ажылдаан.

«Найырал» совхозтуң чону субботникче эң-не организастыг үнген. Субботник штавын совхозтуң директору Д. Ооржак боду удуртқан. Совхозка 712 кижи 311 тонна сигенни кескеш, болуп база сараатттап берген. Шагаан-Арыг хоорайның төлээлериниң Даржаа Дүгүр-Серен удуртқан суггарылга системаларының эргелели болгаш Петр Карманович удуртқан үзетпүр комбинадың мурнуку одургже үнген.

Субботник штавы ажылдың түңнелин үндүрген. Бо хүннерде 991 тонна сиген, 95 тонна будук-бүрү белеткеттинген, 27 тонна витаминниг сиген далганы бүдүртүнген.

А. КАРА-САЛ.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

САЛЫЫШКЫННЫ КИИРЕР

СЭКП ТК-ныӊ май (1982 чыл) Пленумунуӊ доктаалы болгаш анаа эм Л. И. Брежневтиӊ ылеткелиниде айыттынган сорулгаларны база түӊнелдерни боттандырар талазы-биле кӧдээ профовилел организацияларының сорулгаларының дугайын кӧдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профовилел обкомунуӊ август 17-де болуп эрткен пленумунга чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле ылеткелчи — профовилел обкомунуӊ даргазы К. Ч. Ширшин, Таӊдының кӧдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профовилел райкомунуӊ даргазы Д. Д. Дардаш, «Кара-Хаак» совхозта ажылчын комитединиӊ даргазы В. Х. Сагды, «Тыва совхоз тудуг» каттыжымышкынында профовилелиниӊ каттышкан комитединиӊ даргазы В. Д. Ламажаа болган ӧскелер-даа май Пленумунуӊ шиитпирлеринге дүүштүр кӧдээ профовилел организацияларының ажыл-херектерин болгаш мал база чер ажылының продукциязын бүдүрерин ковудедиринге оларныӊ ролюнуӊ дугайын тодаргай анализтээннер.

Сӧӊгү он беш чылдарда, СЭКП ТК-ныӊ март (1965 ч.) Пленумундан бээр республиканыӊ кӧдээ ажыл-агыйы улам ынай хевиргээн, ону хандырар ужуралуг адырлар-биле кады ооӊ материал-техниктиг баазазы быжыккан. Ол-ла үениӊ дургузунда сүт бүдүрери 24,9 хуу, эттиин—20,6 хуу, чуурга бүдүрери 54,6 хуу өскен. Кӧдээ ажыл-агый продуктулары болбаазырадыр кылыр эът комбинады, дээрбе база сүт комбинаттары ышкаш бүдүрүлгелериниӊ күүзүү улгатканы.

Партияның болгаш чазактың доктаамал сагыш салыышкынының ачызында кӧдээ ажыл-ишчилериниӊ социал-амыдырал байдалын улам ынай эжиндер талазы-биле хемчегларни боттандырган, 1965 чылга дениээрге, совхозтар ажылчыннарының ажыл төлевири ийи катап өскен.

СЭКП ТК-ныӊ май Пленумунуӊ шиитпирлери, Аӊшчем программазы кӧдээ ажылишчилерни чаа-чаа ажыл-херектерже сорук киирген, оларда айыттынган ол чугула сорулгаларны боттандырарыӊа улуг салыышкынны киирери ажыл-ишчи бүрүзүнүӊ алдарының херээ дээрзин пленумнуӊ киржикчилери онзалап демделээн. Кӧдээ профовилел организацияларының хөй нуруузу чарыш киржикчилериниӊ кичээнгейин планныг даалгаларны күүседиринче угландырып турар. Ооӊ түӊелинде бирги чартык чылда республика күрүнеге эът садар планын 117,7 хуу, сүттүүн—105 хуу, дуктүүн—140,8 хуу, дагаа чуургазын—146,3 хуу күүсеткен. Социалистиг чарышка Барыын-Хемчик, Эрзин районнар, «Барлык», «Революцияның чалбыжы», «Торгалыг» совхозтар ол ооӊ түӊнелдерни чедип алгаш, тиилекчилер болган.

Совхозтарда болгаш кӧдээ ажыл-агыйны хандырар ужуралуг бүдүрүлгелерде профовилел организацияларны социалистиг чарышты калбартыр, организастаар талазы-биле эвээш эвес ажылды чорудуп турар. Ынчалзажок илеткелчиниӊ болгаш санал берген эштериӊ демделээнибиле алырга, чамдык күш-ажылчы коллективтерде чарышты организастаанында ёзу барымдаалаар чорук амдаа узуткаттынмаан, ооӊ калбак пептереддиг болуру, денглелии, мурнакчы дуржулганы катаптаары дээн ышкаш ол чугула принциптериниче шоолуг кичээнгей салбайн турар.

Аӊш-чем программаның боттандырарда бистиӊ республиканыӊ кӧдээ ажыл-ишчилериниӊ күжүн мал болгаш чер ажылын шапкын хемгүдеринче мобилизастаарын негеп турар. СЭКП ТК-ныӊ май Пленумунуӊ шиитпирлеринге дүүштүр партия Тыва обкомунуӊ VI пленумунга бо талазы-биле тодаргай хемчегларни ажылдап кылган. Оларны боттандырары кӧдээ профовилел организацияларындан хөй чүүлдер хамаажыр апаар. Ылангыя районнарныӊ агроүлетпүр каттыжылышкынарында кирип турар совхозтарныӊ болгаш сельхозтехниканыӊ, сельхозхимаяның, мелиорация, суг ажыл-агыйының, кӧдээ тудугнуӊ болгаш ескe-даа коллективтерниӊ аразында чарыштың эң эки хевирлерин болгаш негелделерин ажылдап кылырынче онза кичээнгейни садыры негеттиниӊ турар.

Совхозтар биле оларны хандырар ужуралуг адырларыӊ коллективтериниӊ аразынга чарышты калбартыр талазыбиле профовилел комитеттери хөй ажылдарны кылыр апаар. Ындыг чарыш оларныӊ аразынга харылзаалы быжыглаар, эчис эки түӊнелдерни чедип алырынга дузалаар.

Ховуларга, фермаларга бүдүрген кӧдээ ажыл-агый продукциязын хереглекчиниӊ столунга чедир чорударда ооӊ чидиринге болдурбас хемчегдерни күштелдирери, бүгү аӊш-чемни хумагалаар кылдыр ажылчы чоннуӊ кижилдери профовиилеллериниӊ бир эң чугула соругазы. Ол айтырыглары бүдүрүлгениӊ доктаамал ажылдаар чөвүлел хураддарынга, экономиктиг чөвүлелдерге, күш-ажылчы коллективтериниӊ хураддарынга доктаамал чугаалажып турары чугула.

— Продуктуларныӊ чидирии ам-даа хөй. Бистиӊ «Кара-Хаак» совхозтуӊ ажыл-ишчилери бо чылын багай эвес ногааны өстүргеш, ажаан ап турар. Садыг министерствозуӊ баазазы, Кызыл районнуӊ каттышкан садыы ооӊ чамдыызын хүлээп ап шыдавас бис дээн. Ам олар үрелии эгелээн—деп, ында профовилел комитединиӊ даргазы В. Х. Сагды шүгүмүүлээн.

Аӊш-чем программазын боттандырарыӊа кӧдээ чоннуӊ болгаш коллективтериниӊ дузалал ажыл-агыйы улуг роль-дуг. Бир эвес Эрзин, Өвүр, Мөӊгүн-Тайга районнарныӊ чурттакчыларының дузалал ажыл-агыйыӊа хереглээр малдыг, а кодан чаӊыныӊ участогу, огород чок болза, а Каа-Хем, Бии-Хем, Таӊды районнарда чурттакчыларныӊ хөй нуруузунуӊ хууда малы чок, картофельди, ногааны тарып өстүрүп ап турар. А оларныӊ кайызын-даа денге хөгжүдер болза эки.

Хөй-хөй кӧдээ чурттакчыларда дузалал ажыл-агый, мал-даа, огород-даа чок дээрзиниӊ чижектерӊи пленумга санал берген ӧштер Д. Д. Дардаш (Таӊды), Б-Д. Монгуш (Чөөн-Хемчик) чижектер-биле көргүскеннер. Таӊдыда 4600 хире кӧдээ чурттакчылардан 1300 ээрегеде мал чок. Чөөн-Хемчикте кӧдээ чурттакчыларныӊ 40 хире хуузу дузалал ажылагыйы чок. Кӧдээде ээрге бүрүзү малдыг, огородтуг болурун ажыл-агыйларныӊ дирекциялары-биле кады чедип алыр дээш профовилелдерни чоп ортузунга доктаамал ажылды чорударынче кичээнгейни угландырган.

Пленумга өске-даа айтырыглар дугайын тодаргай сайгарып көрген. Кӧдээ ажыл-агыйда массалыг мергежилдиӊ кадрлары дыка хөй чедишпес. Республиканыӊ Каа-Хем, Таӊды, Бии-Хем болгаш өске-даа төп районнарныӊ совхозтарында безин 900 ажыг механизаторлар чедишпес. Ажыл-агыйларныӊ удуртукчулары, оларда профовилел, комсомол организациялары Кызылдың болгаш Балгазыннын кӧдээ профтехучилищелериниге аӊыяктарны шилип чорудар талазы-биле чогуур хемчеглерни албайн келген. Ол учылищелерде сургууулдар ам-даа четчелеттинмээн. Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарда суггатчылар, кӧдээ тудутжулар дыка чедишпес.

Эраинниӊ, Тес-Хемниӊ, Чөөн-Хемчиктиӊ, Улуг-Хемниӊ профовилел райкомнары болгаш чамдык совхозтарда ажылчын комитеттери кадрларныӊ мергежилиин, ылангыя малчыннарныӊ болгаш механизаторларныӊ клазын бедидер ажылды четпес чорудун келген. «Кызыгаар», «Россия», «Кызыл тук», «Улуг-Хая», Карл Маркс аттыг болгаш өске-даа совхозтарныӊ удуртукчулары, оларда профовилел комитеттери ажылчыннарныӊ ажылдаар черлериниге таарымчалыг байдалды тургузарыныӊ, күш-ажылды организастаарыныӊ депшилеглиг аргазын пептередириниӊ, кижилерниӊ дыштанылгазын организастаарыныӊ айтырыгларынче кошкак кичээнгей салып турарын пленумга чидии-биле шүгүмүүлээн.

Аӊш-чем программазын боттандырары-биле холбашкан сорулгаларны күүседири кӧдээ профовилел райкомнарыныӊ, цех комитеттериниӊ, профбелүктериниӊ дайынчы арга-шинээзин удам ынай бедидерин, оларныӊ ажылыныӊ стилин болгаш арга-методун аная дүүштүр сайзырангайжыдарын пеген турар.

Чугаалашкан айтырыгныӊ талазы-биле пленум доктаалды хүлээп алган, СЭКП ТК-ныӊ май Пленумунуӊ шиитпирлерин, аная Аӊш-чем программазын күүседиринге холбаштыр эш Л. И. Брежневтиӊ ылеткелинде айыттынган үүлдерни боттандырар талазы-биле республиканыӊ кӧдээ профовилел организацияларыныӊ сорулгаларын ында тодаратканы.

С. ШОЙГУ.

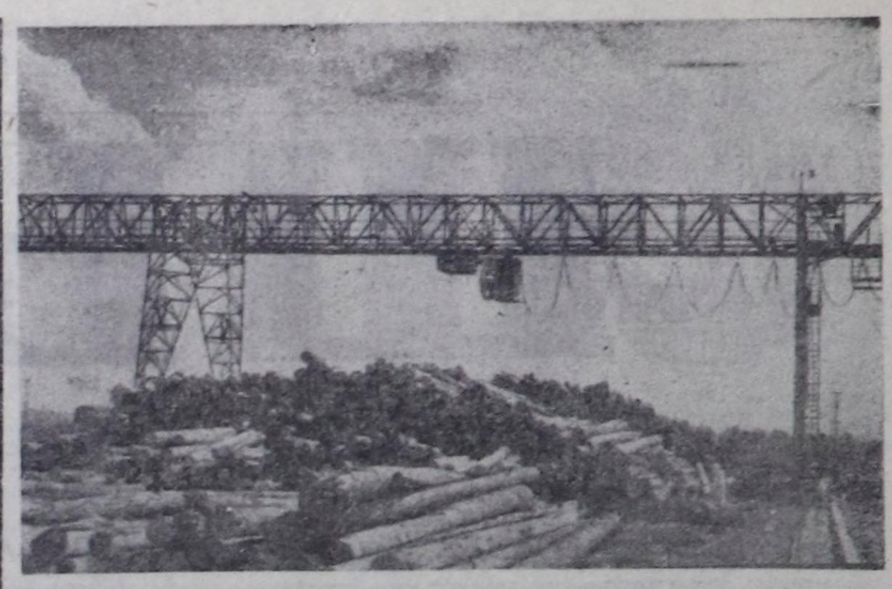

КИИРГЕН ҮЛҮҮ ХӨЙ

ССРЭ-ниӊ 60 чыл болуур ооӊ төлептиг үткүүр талазы-биле калбарган социалистиг чарышка киришпишаан, Улуг-Хемниӊ ыяш үлетпүр ажылагыйының коллективи бо чылдың болгаш беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш демнеежип турар. Бирги чартык чылда ол коллектив СЭКП Кызыл хоркомунуӊ болгаш хоорайныӊ күүсекчи комитединиӊ шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Ол чедиишкинде кран башкарыкчызы В. В. Алексееваныӊ киирген үлүү база бар. Ол— коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, сөөлгү он чылдарда социалистиг чарышка чаӊгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген.

Валентина Васильевна ол бүдүрүлгеде 21 чыл иштинде ажылдап турар. А кран башкарыкчызы болуп чедиг чыл ажылдаан. Бешки разрядты чедип алган. Ол хүнде 330 кубометр ажылды кылыр турган, 400-430 кубометр чедирип турар. Ооӊ хөрек чуруун бүдүрүлгениӊ хүндүлел самбыразынга хөй удаа киирген.

Валентина Васильевна кызымак ажылдап турарындан аӊгыда хөй-иниитиниӊ ажылынга идепкейлиг киржип турар.

—Кол-ла чүве—эки ажылдаары, даанган ажыл-херээнге харыысалгалыг болуру. Ажылды шынарлыг кылып, ооӊ ажыктыын чедип алыры, аазаан сөзүн ак сеткилдиг күш-ажыл-биле быжыглаары, чурум үрекчилери-биле ышкыры демнеелди чорудары— деп, Валентина Васильевна чугаалап орар.

Мурнакчы ишчиниӊ төлептиг ажыл-ижин аныяктар салган, ажылга кызымаан көргүзүп турарлар.

ЧУРУКТАРДА: кран башкарыкчызы В. В. Алексеева; ооӊ краны.

А. МЕЛЬНИКОВТУӉ фотолары.

«Шынга» харыылар

ХУУСААЗЫНДА КИРЕР

Улуг-Хемде Торгалыг суггарылга системазының тудуунда четпестер дугайында чагаа Торгалыг суурдан келген. Ук чагааны редакция «Тыва суг тудуг» трестиге чоруткан. Трестиӊ эргелекчизи А. И. Колешнянның редакцияга харыылааны болза:

«Чагаада бижиттинген чүүлдер хыналда үезинде нургулайында бадыткаттынган. Тудугнуӊ байдалын үргүлчү хынап турбаан, коллективте кижизидилге ажылын сулаткан дээш КМК-2-ниӊ пачалынги И. И. Подороганы сагындырган. Амгы үеде коллективте арагалаан таварылга чок. Тудугну дүрген ажыглалга киирер сорулга-биле дыштанып хүнүерде база ажылдап турар. Мындыг хемчеглерни алган соонда, бо черде тудуг-монтаж ажыддарының планы ажыр күүсеттинип турар апарган. Чижээлээрге, бирги чартык чылдың планы 141,7 хуу күүсеттинген.

Торгалыг суггарылга системазының тудуун 1983 чылдың үшкү кварталында ажыглалга киирери көрдүнген. Амгы үеде ажылдың байдалы ол сорулга күүсеттинер дээрзин хереченилеп турар».

ШЫҢГЫЫ ДОҢГУТКАН

Кур-Чер суурдан июньда редакцияга чагаа келген. Шамбалыг суурдан үнген автобуска июнь 1-де Кур-Чер суурдан олурган пассажирлерден чолаачы артык акша алган, эвээш өртектиг билеттер бергенин чагаада бижээн.

Тыва транспорт эргелелинге чагааның фактыларын солуниуӊ редакциязы дыннаткан. Эргелелдиӊ начальнигиниӊ оралакчызы Н. Г. Антоновтуӊ харыылааны болза:

Пассажир автотранспорт будүрүлгезиниӊ чолаачыларыныӊ хуралынга ол чагааны сайгарып чугаалашкан. Авторуӊ бижээн фактылары бадыткаттынган. Кызыл — Шамбалыг аразынга ажылдап турган чолаачы В. В. Ивановту сангөө чүрүмүн үрээни дээш автобудүрүлгениӊ директорунуӊ июль 14-те № 214 дужаалын ёзугаар шыгыы доӊгуткан.

ЧАА ЦЕХТИ АЖЫДАР

Барыын-Хемчик районнуӊ амыдырал хандырылга будүрүлге эргелели бо чылдың бирги кварталының планын 115 хуу күүсеткеш, СЭКП обкомунуӊ, республиканыӊ Министрлер Чөвүлелиниӊ, профоблчөвүлелдиӊ болгаш ВЛКСМ обкомунуӊ шилчиир Кызыл тугу-биле шаӊнаткан. Эртикен чартык чылда будүрүлге 93,9 муӊ рубльге янзы-бүрү хевирлерниӊ ачы-дузазын чонга чедирер тургаш, херек кырында 109,8 муӊ рубльдиӊ ачы-дузазын чедиргеш, планын 116 хуу күүсеткен болгаш шилчиир Кызыл тукту база катап чаалап алган.

Амгы үеде амыдырал хандырылга будүрүлге эргелели 16 хевирлерге чонга ачы-дузаны көргүзүп турар. Оларныӊ иштинден гофре юбкалар даараар цехти, косметика кабинедин эрткен чылдың төнчүзүнде ажыткан.

Будүрүлге эргелели СЭКП ТК-ныӊ май (1982 чыл) Пленумунуӊ шиитпирлеринге дүүштүр кӧдээниӊ чурттакчыларынга ачы-дуза чедиреринче улуг кичээнгейни салып эгелээн. Ол соруга-биле Барлык, Эрги-Барлык, Шекпээр суурларда комплекстиг хүлээп алыр пунктуларны ажыктан. Ылангыя «Шекпээр» совхозта пунктуга чаа бажыны тудуп бергеш, ону херек чүүлдер-биле бүрүн хандырган. Ам Дон-Терезин, Аянгаты суурларга комплекстиг пунктуларны ажыдарын планнап турар. Эргелел ниитизи-биле кӧдээге 56,3 муӊ рубльге янзы-бүрү хевирниӊ ачы-дузазын чедирер тургаш, 56,9 муӊ рубльдиӊ ачы-дузазын чедирген, азы бо талазы-биле планын 101,1 хуу кылдыр күүсеткен. Ылангыя кӧдээге идик даараар, септээр, шак септээр, мебель кылыр, хеп чуур, чурук тырттырар планнарын коллектив ыракта ажырган.

Эргелелдиӊ чонга ачы-дуза чедирер талазы-биле тус-тус адырларындан, ылангыя бай дүгү таарыыр, чурук тырттырар цехтер бедик көргүзүглерни чедип алган. Баш дүгү таарыкчылары Т. Хомушку, В. Кензина, В. Ооржак хууда планнарын 102-122 хуу чедир күүсеткилээн. Улуг фотограф Н. Андропов 2700 рубль орулга киирер планын 2900 рубль кылдыр күүсеткен. Дараныкчылар Н. Кыргыс, М. Бичe-оол боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чүүлеп көргеш, № 585 КМК-ныӊ удуртукчулары бригадирге депшиткен.

Ам бо хүнерде А. Д. Турбасованыӊ шеверлекчилер бригадазы «Россия» совхозта уруглар садыныӊ тудуунда шеверлел ажылдарын шалыпкын чорудуп турар. Эрткен чедиг айларныӊ иштинде бригада 4000 рубльдиӊ тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Ол дээрге эрткен чылдыындан орайчок хөй.

С. ОЮН.

Бай-Хаак суур.

Республиканыӊ малчыннар наадымыныӊ киржикчизи Иргит Комбуевич Өлчей-оол Мөӊгүн-Тайга районда «Малчын» совхозта хоочун сарлыкчыларныӊ бирээзи. Ол Барлык-Бажыныӊ кадырберт сыннарынга чээрби ажыг чыл дургузунда сарлык кадарган. Бо үениӊ дургузунда ооӊ кадарган малы менди, чаш төлүү хорамча чок болуп келген.

— Сарлыкты малдаары белен дижип чамдык улус чугаалаар. Чогум ындыг эвес болдур ийин. Аная мал чеми белеткевези, кажаа-хораа тутпазы шын харын. Ынчалзадаа кыштың чыккылама соогунда ол дагныӊ бедиинче, сынныӊ сүүрүнче үнер чаӊчылдыг мал. Ону ынаар кадарчы чок салыптар болза, ыт-куш, оор-сук берге болгай. Ынчангаш ону дөмей-ле ажаап, каракаар апаар—деп, Иргит Комбуевич чугаалаар.

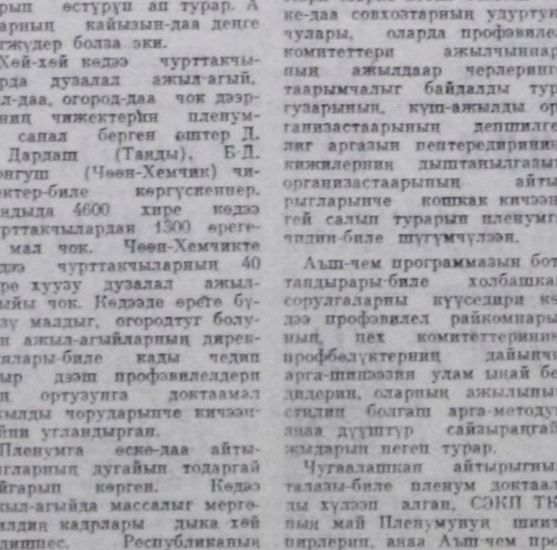

ЧУРУКТА: И. К. Өлчей-оол.

А. ЗАЙЦЕВТИӉ фотозу.

КЫЗЫМАК ЧОРУУ-БИЛЕ

Улуг-Хем районнуӊ Жданов аттыг совхозка Василий Насюрюй чоллаачылап ажылдаан, он чыл ажа берген. Кыштың соогу, чайныӊ изии аная шаптык болбас. Ол ону ажылга кызымак, шудургу чоруу-биле ажыш эртип чоруур.

Дуржулгалыг чоллаачы амгы үеде мал чемининиӊ белеткелинде киржип, ол ажылдың харыысалгалының билип, аная болуунуӊ үлүүн киирип турар.

Ол бодунга хүлээпин алганы ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Х. ОНДАР.

ЧАНАРЫНЧЕ ДАЛАЖЫПТАР

Тожу районда «Май 1» совхозтуӊ ивиферма-ларыныӊ ивижилери он бирги беш чылдың ийиги чылында планныг онаалдаларны чедиишкиниг күүседир дээш күжениишкиниг ажылдап турар.

Иви малды хөй чылдарда малдап келген арга-дуржулгалыг кадарчылар бисте эвээш эвес. Оларныӊ чижээнге Дорбут Ак, Богаадан Ак болган Тыва АССР-ниӊ алдарлыг малчыны, Тыва АССР-ниӊ Дээди Совединиӊ депутады Күнзенмаа Доӊгурбан оларны адап болур. Олар төрүүр чүс баш мындыга онаштыр 87-90 анайларны камгалап алгаш, малдың баш санын өстүреринге боттарыныӊ көскү үлүг-хуузун киирген.

Иви мал дээрге, өске мал дег эвес, тайга-таскыл кезип чоруур. Оларны ылангыя чайгы үеде кадарары дыка берге. Оттаар дээш хемнер баштары, арт-сыннар кырынче үнер, а чаашкыныыг хүнүерде чер кезиринге ынак мал.

Бригадир Чамдыгыр Саналның удуртулгазы-биле бистер чайгы үеде ивилерниӊ семиртилгезин организастап, оларны адыг, бөрүден камгалап турар бис.

Адыг, бөрү сөөлгү үеде иви малче халдаары көвүдээп болгаш бистерге дыка берге байдалды таварыштырып турар. Бөрүнү өлүрүп болур-ла харын, а адыгны өлүрер дээрге күрүнеӊ хорулгу аны-дыр. Ону канчаарыл? Адыгныӊ чиген малын бистер төлеп турар бис.

Ивижилер чурттаар майгыннар эргижирээн, кижи чурттаар арга чок. Бистиӊ амыдырал-чурттал-гавысты совхозтуӊ директору, ында тускай эртемниглер кээп көрбээн. Иви фермазында быжыглаттынган бригадирлер болгаш специалистер чүгле отчёт кылыр үелерде келзе келир, келбеске келбес болгулаар. Ийиүш айларда акша-шалың келбейн баар таварылгалар хөй. Ындыг чорук Додот фермазынга бо-ла болгулаар.

Бригадир Чылдыгыр Шогжал отчёдун ай санында өзалдадың келген. Бо чылдың бирги чартыныӊ саналгыныӊ кылыр дээш, Чойган аржаанынга тургаш, озалдаткан.

Кайы-даа фермаларның эргелекчилери фермага ийи-чаӊгыс келгеш, совхоз төвүнче далажып чаныптар. Бистиӊ ажыл-агыйывыс болгаш амыдырал-чурттал-гавыс-биле танышпайн баар. Почтачылар ивижилерниӊ акша-шалыныӊ, чагыткан солуп, сеткүүдерни озалдадың экпеп турар.

Совхозтуӊ дирекциязы бистиӊ бригадаларда мал эмчилериниӊ чедиишпезин билир хиреливде, ындыг түскай эртемниглерни чорудуп бербейн турар.

Д. СЫҢГЫРЛЫГ.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктуӊ „тураскаалы“

Тураскаалдар аӊгы-аӊгы болгулаар. Бистиӊ маӊаа чугаа чорудар дээнивис «тураскаал» мырыӊай-ла тускай. Ону долгандыр чашпан үнген, бокталган, ээпзиргей турар. Ону тудуп тургузарынга күрүнеӊин он-он муӊ түӊнүг акшахөреӊгизин үндурген. Ооӊ тодаргай хереглели, ажыглалы чок, билдинмес. Тудугжулар ону суг чылдырар башня кылдыр тутказ. Ооӊ бээр үр үе—10 чыл ашкан. Ол тудугну долгандыр бажың-балгат көвүдээп, дөртку-бешки чаа микрорайоннар тургустунуп келген.

Чугаа болза, наймыылалдың дөртку микрорайонунда хөй кажыдып, хөй санныг үрей кылыышкыннарыны болдургандыр-дан күрүне комиссиязы хүлээп албаан. Айлар, чылдар эрткен тудум-на, башняның технологизязы эргижирээн, микрорайонну суг-биле хандырарының айтырыы башняны киржилгези чокта-ла шиитпирлеттинген.

Башняны ажыглаарын баштайгы үеде ораддаткан. «Тыва тудуг» трест аная тудугжуларга столованыы ажыткан тургаш. Чамдык таарымча чоп байдалдар тураа-даа, мындыг шаап.

Кым-даа, Кызылдың хоочун чурттакчылары безин, ук башняның ажыглаттынын тургаш, аная кандыг-бир албан, ажыл-агый черн турганың көрбээн.

Ол объектини тудуп тура тудугжулар тедевилелди халжыдып, хөй санныг үрей кылыышкыннарны болдургандыр-дан күрүне комиссиязы хүлээп албаан. Айлар, чылдар эрткен тудум-на, башняның технологизязы эргижирээн, микрорайонну суг-биле хандырарының айтырыы башняны киржилгези чокта-ла шиитпирлеттинген.

Башняны ажыглаарын баштайгы үеде ораддаткан. «Тыва тудуг» трест аная тудугжуларга столованыы ажыткан тургаш. Чамдык таарымча чоп байдалдар тураа-даа, мындыг чараш, тоолчургу башняга столованыы тургускаңы тудугжуларның сеткилин өөрткен. Чоокку объектилериниӊ тудуу доозулган, тудугжулар өске объектилерже көже берген. Столованыы хаар ужурга таварышкан. Ооӊ соонда аная шил савалар хүлээп алыр пунктуну ажыткан. Ук пункт колдуунда-ла орта ажылдавайн турган. Бирде садыгызы чок, чамдык хүнперде савалаар хааржактар чедишпес боон-даа турган. Ынчап турза-турза ол пункт база хатдылган.

Ук башняның ээзин тывары берге. Ону мынчага чедир кайы-даа ажыл-агый, албан организацияның черлериниӊ балансызынга тургуспаан. Ээзи-даа чок, ажылгал-даа чок, черлик оран болган.

Кызыл хоорай Соведи ук башняны канчаар ажыглаарынга санал киирген организациялар аразынга каш чылдар мурнунда конкурс-даа чарлап турган. Ооӊ база-ла чүү-даа үнмээн. Хоорай Совединиӊ күүсекомунуӊ шиитпирии ёзугаар башняны ажыглаары-биле республиканың Садыг министерствозунга бызыглап дааскан. Ол база-ла түӊнел бербээн, министерство ук шиитпирии күүседириче далашпаан. Садыг министерствозу ону ажыглаарынга таарыштыр эде кылын, сентээрниӊ айтырыын шиитпирлеп шыдаваан. Министриӊ оралакчызы Т. Н. Саттың тайылбырындан алырга, ук объектини эде кылырынга тускай телевилел-документация ёзугаар сметаны тургузар болгаш хөй хемчеелдиг тудутмонтаж ажылдарын кылыр апаар, ооӊ аӊгыда объектиге канализация, одалга системазы киирери база негеттинер. Ындыг ажылдарны кылырынга эвээш эвес түӊнүг акша-хөреӊги хереглеттинер, а Кызыл хоорай Совединиӊ күүсекому чүгле 10 муӊ рубльди үндүрген, ол дээрге канчап-даа чедишпес. Ынчаваш Садыг министерствозу ол объектиниӊ ажыглаарының айтырыын шиитпирлеӊ ыыдаваан деп министриӊ оралакчызы чугаалаан.

Ээзи чок, кагдыыган бажыны ам чүгле ыяжым эелээп. Ук башня эӊзиргей, күрүг турбушаан, ажыктыг оран-сава болур туржук, уттупган, кагдыыган. Ооӊ сонгазының шилдери бузулган, рамалар, эжиктер бүза шаптыыган. Орай кежээ ооӊ чаны-биле эртеринге көргеш, озалдаткан.

Шынап-ла тураскаалдар аӊгы-аӊгы болур. Ёзулуг тураскаалдарже чоруктуӊ изи читпес кижилер аная бөргүн ушпуп мегеер. А бо башняны көөрге хараадаҥчыг. Хөй түӊнүг акша-хөреӊгиниӊ чарыгдап тургаш тутказ хиреливде-ле, кандыг-даа ажыглал чок болган. Ёзулуг-ла ажыл-агыйжы эвес чоруктуӊ «тураскаалы» ол эвесне. Кызыл хоорай Совединиӊ күүскому, Садыг министерствозу болгаш ооӊ-даа аӊгы киржип болгу дег организациялар-биле кады ук башняны ажыглаарының айтырыын үзе шиитпирлээр үе келбээн бе?

Н. ООРЖАК.

Специалистерге

МАЛ ЧЕМИ: УЧЁДУ БОЛГАШ ОТЧЁДУ

Учёт болгаш отчётка четпестер, будулгаазыннар турбас ужурлуг. Мал чеки будүрер бригадаларын-даа, хойжуларның боттарының-даа белетээни сигенни хойжу бригадирлер хүлээп алыр. ол ышкаш бригадирден хойжу база документ ёзугаар хүлээп алыр. Документиге ук чемперни чүгле хемчээлин эвес, шынарын база айтыр. Сигенниң өнүп, денизини, клазын лаборатория анализин ёзугаар айтыр. Мал чейин хүлээп алган бригадирлер, чем кажаазының аргелекчилери болгаш мал чемин хүлээп алган малчыннар—ол үш чергенниң кижилериниң шупгузунда дужаашкан, хүлээшкен документилер шупту дүүшкен турар ужурлуг. Ук документилерни ыяап-ла ай санында совхозтуң төп бухгалтериязын дамчыштыр хаар.

Сигенниң денизин тодарадырда , 1-1 сараттарны хемчээгеш, денизин санаап, оны деңзиге салып хыпаар. Ооң соонда бир кубметр сигенниң деңзизин эске сарааттарның деңзизин тодарадырда ажыглаар. Сараттаап ай болган соонда, колдуунда-ла бир кубметрде деңзи доктаамал болу бээр. Ынчалза-даа кышкы хар чаап, үш ай аскында, база элээн аартай бээр. Ону база 1—2 сараттан баштай хемчээгеш, деңзилээш, хыпаар апаар.

Сараттарның ишкирин тодарадырда, оларның хевирин барымдаалаар. Узун сараттарны хемчээри мындыг: 1. Дооразының ийи талазында хемчээлин каткаш, ийиге үлээш, ортумак дооразын (Д-ни) тывар. 2. Узунунуң (У) база ийи талазын хемчээгеш, ортумаан үндүрер. 3. Ажылдыр (А) үш черден хемчээр —ийи ужуидан, ортузундан, оларның ортумак хемчээлин тодарадыр. Ооң соонда сарааттарның ишкирин тус-тус формулалар-биле тывар. Кыры бөкпегер, бедик дооразындан улуг (бедик) сарааттарның ишкирин мындыг формула-биле тывар: (0,52ХА—0,45ХД) ХХД-У. Кыры бөкпегер, бедик дооразындан бичии (чавыс) сарааттарның ишкири: (0,52хА—0,44хД) ХД ХУ. Кыры калбак янзы-бүрү бедик сарааттарның ишкири: (0,56хА—0,55хД) ХХ—У. Чижек: кыры бөкпегер чавыс сарааттың хемчээлдери А—10,5 метр, Д—4 метр, У—15 метр болган болза, ооң ишкири мындыг: (0,52-10,54-0,44х15-222 кубметр болур.

Төгерик сарааттарның ишкирин тывары бир янзы. Сараат шөртегер эвес болза, черден чартык метр хире бедиди дескиндир хемчээлин алыр. Бөкпек сараат болза, ооң оң бөкпек черниң дескиндирилгенин биле чер чоогунда хемчээли ийиниң ортумаан үндүрүп алыр, ажылдыр олуй-солуй ийи катап хемчээгеш, ортумаан үндүрүп алыр. Ооң соонда таблицаның дузазы-биле сарааттың ишкирин тып алыр. Чижек: дескиндири 10 метр, ажылдыры 6 метр сарааттың ишкири 12 кубметр болур: олла хемчээлдер 20 болган 11 метр болза, ишкири 75,9 кубметр, а 25 болган 15 метр болза, 190 кубметр болур.

Бир кубметр сигеп массазының чижек деңзизи (кг-биле).

Сигенниң өңү	Сараатты салгандан бээр үези			
	4—5 хонук	15 хонук.	1 ай	3 ай
Шыктыг шынааның бедик оттуг элак, элак-өлең, өлең —хөй янзы оттуг, улуг чашпаныг, прутняктыг сигеп.	37	40	45	50
Ында шынаа, арыг ойма-лыы чөрлерниң, ховунуң бедик оттуг, янзы-бүрү оттар аймактары, агы сигеп	42	45	50	55
Кургаг шынааның база ховунуң бедик оъду, тарымал элактар, кужур чер оттары	45	50	55	62
Ховунуң элактар колдаан оъду	50	55	60	65
Элактар-бобылар холуй тарымал от	55	60	67	70
Тарымал меде, клевер, эспарцет, доннык.	57	62	70	75

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЬ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ НАЙЫРАЛДЫҢ ДЫЛЫ

ПРАГА. (СЭТА-ның корр.). «Орус дыл—тайбыннын, найыралдың болгаш улустар аразында билчир чоруктуң дылы» деп лозунгуң адаа-биле орус дыл болгаш литература башкыларының V делегей конгреси Прагада ажылдан эгелээн. Делегейниң 72 чурттарындан келген 2,5 муң делегаттар болгаш аалчылар Праганың Культура ордузунда чыылган. Делегейниң хөй чурттарында миллион-миллион кижилерни орус дылга өөредириниң эң чугула айтырыгларын олар чугаалажын көрүп турар.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң байыр чедирген чагаазын шуулганның киржикчилери диңмиттиг, үргүлүгүлдиг адыш часклаашкыны-биле уткаан.

Чехословакияның Коммунистиг партизыныңың Чингине секретары, ЧССР-ниң президевтизи Г. Гусактың конгресске байыр чедирген чагаазын база номчаан.

Улуг Октябрьның 65 чылын болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын деп-шилгелиг бүгү кижи төрелгетен байырлап демдеглээр чылда Прага хоорайга чыыдыр-ган Орус дыл болгаш литература башкыларының делегей ассоциациязының конгрези оныа чугула ужур-дузалыг болуп турар деп документиде айыткан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээни болгаш ССРЭ-ниң тургустунганы кижи төрелгетеннің төөгүзүнге эргилделиг үе-чадалар болган.

Амгы делегей ниитилежил-гезинге орус дыл тайбыңның, найыралдың болгаш улустар аразында кады ажылдажылганың дылы болу берген. Орус дылдың ужур-дузазын болгаш ону өөредирин нептередири тайбынны камгалаар дээш демиселге чугула салыышкын болуп, янзы-бүрү социал тургузугуг күрүнелериниң аразында билчир чоруктуң быжыглаарының, аңгы-аңгы чурттарның улустарының аразында бот-боттарын билчириниге идигни берип турар деп чагаала демдеглээн.

Амгы конгресске келгеннерниң санының өскени болган ооң ажылының программазының калбарганы орус дылды өөренирингө күзелдиг бүгү делегейде күштелгенин тодаргай херечилеп турар. Орус дыл болгаш литература башкыларының делегей ассоциациязының медээзин ёзугаар алырга, амгы үеде даштыкы чурттарның школаларында болгаш дээди өөредилге черлеринде орус дылды 25 миллион кижи өөренип турар. А бүгү делегейде бүдүн чартык миллиард кижи орус дылды билир болгаш ажыглап турар.

Совет улустуң хөй талалыг байлак амыдыралын, ооң чаа ниитилелди тургузар талазы-биле төөгүлүг чедиишкиннерин, тайбың дээш могаг-шылаг чок демиселиниң чаагай үре-түңнелдерин хандыр билип алырынче орук—ол дээрге орус дылды өөренирин, шингээдип алыры, ажыглаары дээрэн янзы-бүрү чурттарның миллион-миллион хамаатыларының билип турарын сураглыг эртемденнер, делегей организацияларының телээлекчилери конгрессте онзалап демдеглээн. Эртем болгаш техниканың, угаан-бодалдың болгаш культураның чаа-чаа чедиишкиннерин билип, шингээдип алырының дүгүүрү кылдыр янзы-бүрү чурттарның хөй миллион кижилери орус дылды санап турар.

«Орус дылды бүгү делегейде өөренип турар» деп темалыг делгелгени Праганың Культура ордузунда ажыттан. Ленинчи национал политиканы ССРЭ-ге боттандырганының төөгүлүг ужур-дузазының болгаш чедиишкиннериниң дугайында, орус дыл болгаш литература башкыларының делегей ассоциациязының база ооң составында делегей организацияларының орус дылды нептередир талазы-биле чорудуп келген улуг ажылының дугайында делгелгениң хөй материалдары тодаргай көргүзүп турар.

А. КОНДРАШОВ.

Афганистан Демократтыг Республикада чер реформазын амыдыралга боттандырар планны ёзугаар афганн тараачынналрга чер эллээр эргени тывыскан документилерни тыпсыры ында үргүлүлеп турар.

ЧУРУКТА: Кабул чанында Сунлак деп суурнуң бо тараачыннары чер алган кижиниң адын, черниң хемчээлин, ону суг-биле хандырарының чурумун айыткан документилерни ап турлар. Чамдык кижилер өөрээнинден карааның чажын чажырып шыдавайн турганнар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

АГРЕССОРНУҢ ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

НИКОСИЯ. (СЭТА-ның корр.). Ливан болгаш палестин улустарга удур Израильдиң дерзии үүлгедиглерин ветеп-хынаар талазы-биле делегей комиссиязы бодуунуң ажылын Кипрниң найысылалынга үргүлүлээн. Израиль эжелекчилерниң Ливанга дерзии болгаш ханныг үүлгедиглерин көрген кижилер индирже улаштыр үнүп кээп турган. Ливанга удур кем-буруулуг дерзии дайынны Израильдиң чорудуп турарын комиссияга чүве чугаалаанарның херечи өчүктери болгаш оларның эккелген фото-чуруктары собгалап илередип турар. Палестин улусту узуткаарны, Ливанның хоорайларын үргедээри—Израильдиң кол сорулгазы болган. Тайбың чурттакчыларны массалыг узуткаарының амгы үеде эң-не чаа боо-чепсектерин Израиль амгы үеде Ливанда шенеп, палестин болгаш ливан улустарны кам-хайыра чокка кырын турар.

«Ливан болгаш палестин аарыг кижилерге болгаш оларның аразында балыгланган-парга эмчиниң дузалампчызын Израиль көргүзүп турар» дээр хоозун израиль пропагандаының мегезин комиссияга чүве чугаалаан херечилер база собгалап илереткен, Норвегия чурттуг Меллер болгаш ооң кадайы кажан Израильдиң шериглери Ливанче шүргүн кирип келген үеде ол чурттуң Сайда хоорайынга турганнар. Меллер боду хоорай төвүнге эмнелге черинге угааны четпес бичии уругларны эмпеп, а кадайы —хоорай эмнелгезинге ажылдап турган. Сайданы эжелээп сөөлүнде ооң эр чурттакчыларының 90 хуузун тудуп хоругдаан, эр эмчилерни база хоругдаан. Даштыкыдан келген эмчилер, оларның аразында Меллер ынчаарда Сайданың балыгланган чурттакчыларын эмнээр, оларның човуланын чиигедир деп ораладажырга, израиль шериглер чепшээревзон болгаш даштыкы чурттуг эмчилерни дорамчылап, оларга кыжаның турганнар. Израиль полковник А. Мозер баштаан израиль эжелекчи эрге-чагырга Норвегиядан келген эмчи Меллерниң бодун тудуп хоругдаан. Палестин бир эмчи аарыг болган балыг кижилерге эмнелге дузаламчызын көргүспезин дээш израиль эжелекчилер ооң ийи холуп база буттарын демирлеп каан. Туттурган палестиннерни холдарын өрү көдүрүп алган турар кылдыр албадаап, кедергей изиг хүн адаанга хөй шактар дургузунда тургузуп келгеннер. Хүнүң изинге шыдашпайн кээп дүшкен кижилерни израиль солдаттар кам-хайыра чокка соп турганнар.

Туттурган палестиннерни школа адаанда оңгарга аппаргаш, хилинчектеп, боолап турган. Оларның үё-човуурун, алгы-кыскызын Меллер хөй хүннер дургузунда дыынап келген. Израильче чорудар дээп туттурган кижилерни солдаттар кедергей каржызы-биле соп турар. Солдаттарның дерзин үүлгедиглерин офицерлер соксадырдан туржук, деткип, мактап турар.

Агрессорнуң дерзии үүлгедиглерин доп-дораан соксадырынче, палестиннерге болгаш ливаннарга дүрген дузаны көргүзеринче делегейниң хөй-ниитизин комиссинның хуралының бүтү кирижикчилери ыйгырган.

А. БОГОМАЗ.

ИНДИЙ-МООЛ ДЫҢНАДЫГ

ДЕЛИ. Ливанга болгаш Палестинаның араб улузунга удур Израильдиң агрессиязының уламыдан Чоокку Чөөн чүкте байдалдың нарыдаавын дугайты Индия биле Моол шыңгыы дүвүрээзинин илергейлеп, дайындажышкынны доңгораан соксадырын болгаш Израильге эжелеттирген араб девискээрлерден израиль шериглерни чугаажок үндүре бээрин негеп турар. МАР-ның даштыкы херектер министри М. Дутерсуроннің Индияга албан-хуузунда аян-чоруу доозулган соонда ат салдынган кады кылган индий-моол дыңнадыгда ол дугайын чугаалаан.

Иранның болгаш Иракның аразында дайынныг меселдежиишкиннің тыптып келгенин дугайты сагышсыралын илергейлевишаан, ол чурттарның аразында чөрүлдээ ап дүрген таарыштыр шиитпирлеттинер боор деп идегелин талалар илергейлээн. Афганистанны долгандыр байдалды политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээрин, афган улустуң бодуңуң салым-чолун бот-тускайлаң тодарадып алыр эргезин бүрүн хүндулээриниге үндезилээп, афган кавыга тайбыңны болгаш айыыл чок чоруктуу катап тургузарын Индия биле Моол деткип чугаалаан. Бодуңуң хамаарышпас күрүнезин тургузуп алыр эргезин киириштир палестиннерге национал эргелерни тыпсырыныя эргежок чугулазын документиде онзалап демдеглээн.

Делегей байдалының ниитизи-биле чидигленип, ядролуг дайын кыжанынын өзүп турарын дугайты кады кылган индий-моол дыңнадыгда шыңгыы сагышсырал илергейлеттингеп. Чер бөмбүрээзинин янзы-бүрү районнарынга дүшкүүрлуг чоруктуу чавырылдырар дээп шимчээшкинин калбартырынга ажыктыг кыадыр бүгү күрүнелер ажыл-чорудулгазын идепкейжидиринің, чепсегленишкинни дүжүрер, ядролуг халапты болдурбас талазы-биле дээштиг хемчегларын алырының эргежок чугулазын дыңнадыгда айыткан.

Индия биле МАР тайбың кожа-хелбээ догунналашкынның принциптериге, күрүнелер аразында харылзаалариың делегей тайбынын, кады ажылдажылганы болгаш билчиишкинин хандырарынга үндезин кылдыр КНО-нуң Уставызбле тодаргайлаттынган норма-чижектериге шынчызын бадыткаан. Талалар Индий океанны тайбынның зоназы кылдыр чарлаарының дугайында КНО-нуң декларациязын, 1983 чылда Индий океан талазы-биле делегей конференциязын эрттирериң деткип турарын меделеп, колониализмге, кеш-сөөктү ылгай көөр чорукка болгаш апартеидке удур Намибиянын болгаш Мурнуу Африканың улустарының чөптүг демисели-биле эң-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн.

ЧАРЫШКА МУРНААН

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазы Аныяк-Хөндергрейниң Ар-Ой аксында чайлап турар. Ында ът-сигенниң үнгени эни. Ферма саар инек бүрүзүнден хүнде ортумаа-биле 7—8 кг. сүттү саап, ооң бүдүрүлгезин көвүдеткен.

Саар инектерни семиртип, дүнеки кадатты организастаан. Ол ышкаш инектерге немелде чемнерни база берип турар.

Ферманың ажыл-ишчилери элбек сүт саап алырының бар арга-курлавырын ажыглаанының түңнелинде күрүнеге сатkан сүдү бир болгаш ийи классты болуп, а үскүрү 3,6 —4 хуу болуп турар. Ферма бир инекке онаштыр ортумаа-биле 1021 кг. сүттү саап ап, бо чылдың бирги чартында күрүнеге сүт садарының планын 101,2 хуу күүседип, районнуң ажыл-агыйларында сүт-бараан фермаларының аразында организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болгаш, СЭКП райкомунун, болгаш райкүүскомунун шилчип чоруур Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Саанчылар аразында организастаан социалистиг чарышка Тыва АССР-нин Дээди Соведининң депутады, Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи, Алдын-кыс Санаа-Байыровна Монгуш тиилекчи болуп, бир инекке онаштыр 1605 кг. сүттү сапташ, шылгаразын.

А. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

ЛИВАНГА УДУР ИЗРАИЛЬДИҢ ПЛАННАРЫ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль армия Ливанның девискээриниң хөй пууузуун эжелеп, чурттуң пайысылалының орта кезиин — Барыын Бейрутту үргедип, ооң чурттакчыларын узуткавышаан, хоорайны бооларын үргүлүлеп турар үеде Тель-Авив Ливан республикаңың чаа президентизиниң соңгулдаларын ажыглаарын оралдашпышаан, ол чурттуң эрге-чагырганың каржы ыйымшкынарны кылып турар.

Ол соңгулдалар август 19-та Ливанның парламентизининң хуралынга болур кылдыр чарлаан. Израиль агрессиязының берге болгаш парын байдалдарында парламент депутаттарының иштинден хөй кижи соңгулдаларга кирижир аргазы чок болуп турар. Парламентиниң хуралынга кээп шыдаар депутаттарже хуузу-биле данзылатканнарның саны барык 66 муң кижи, азы күш-ажыл кылып шыдаар бүгү чоңнуң 8,2 хуузу болган. Аныяктарының аразында ажыл чоктар 11,5 хуу четкен. Чылдың төңүзүнге чедир ажыл чоктарның саны улам көвүдээп туруп болур.

● **МАПУТУ.** Чажыт полиция агентилелиниң эргкен неделяда кара-бажыңга өлүрүп каапы африкан студент Эрист Депейлди орнукшутканы Мурнуу-Африка Республика эрге-чагыргаларының кара гуразында ажылаашкынынга удурланыышкынның килеңниг көргүзүү болган. Йоганнесбург хоорайның чанында Соуэто хөөрге чыылган 500 ажыг кижи кеш-сөөк ылгаар өлүрүкчүлерниң хоратаң үүлгедиишкинин карган килеңнээн. Ол республикада хорааң политиктиг ырлар болгаш лозуннар массалыг митингиге чаңгыланып турган.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ДИПТЕРИНДЕН МЕДЭЭЛЕР

● **БУДАПЕШТ.** Венгрияның чер ажылдыглары тараа ажаан алышкының дооскан. Күштүг чаъстаашкыннар механизаторларга авваш эвес бергелерни таварыштырган. Ынчалзажок ажылды эки организастааны, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң сайзырады ажылдаар болган хандырыкчы организациялар-биле сырый кады ажылдажылгазы тараа ажаан алышкының чедиишкининг чорударын хандырган. Хөй-ниити болгаш күрүне органнары, үлетпүр будүрүлгелериниң коллективтери бо чылдың дүжүдүүн салым-хуузу дээш бедик харыысалгазын көргүзүп, тараажыларга улуг дузаны чедирген.

● **УЛАН-БАТОР.** «Көжүп чораан хандырар» деп бижиглелдиг автофургонларга сиген кезилдезинин бо изиг түлүк хүннеринде Моолдуң оруктарынга бола ужуражып болур. Иогаан кезилдения киржикчилериче көжүп чоруур комплекстиг 50 ажыг бригадаларны бо чылын чоруткан. Республиканың куражыл-агыйларынга болгаш көдээ ажылагый каттыжышкынналрынга оларны кезээде улуг күзээшкин-биле уткуур.

Специалистериниң санап көргени-биле алырга, ындыг бригадалар чыл бүр Моолдуң көдээ ажыл-ишчилериниң барык 3,5 миллион чагыгларын күүседип бээр. Чоннуң амыдырал хандырылгазы Моолда чылдың экижип орар. Республиканың хоорайларында, аймактарында амыдырал хандырылгазының муң ажыг комбинаттары, төптери болган пунктулары ажылдап турар.

● **ЛИССАБОН.** Мурнуу-африкан кеш-сөөк ылгакчыларының агрессиязынга таварышкан ангола улуска дузалааршың фондузунга акча-хөреңги чыылдазын найыралдың «Португалия—Ангола» ниитилели чорудуп турар. Ниитилелдиң адрезинде эмнерлиг, хептерлиг болгаш аъш-чемнерлиг чүсчүс посылкалар ам безин чыглып келген. Эң-не янзы-бүрү политиктиг үзеллерниң кижилери үлегге чагааларынга Преторияның кеш-сөөк ылгакчыларының агрессчи үүлгедиишкинниерине киленниг каргашкынын илергейлеп, Анголаның улузу-биле эң-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турар.

● **НИКОСИЯ.** Ливан болгаш палестин улустарга удур израильдин кем-буруулуг үүлгедиишкиннерин иетеп хынаарының делегей комиссиязының бирги сессиязы Кипрниң найысылалында ажыттынган.

Ливанга израиль агрессорларның үүлгедиишкиннерин делегей эргезинин ниитиге хүлээп көрдүнген принциптериниң болгаш норма-чижектериниң, моральдың болгаш кижизиг болурунуң туруштарындан истеп хынаар, кеминг үүлгедиишкиннерниң буруулугларын кадыг-шынгыы буруу шавар сорулганы комиссия болунуң мурнунга салып турар. Агрессиягa таварышканнарның херечи өчүктери болгаш специчи эжелекчилерниң Ливанга кеминг үүлгедиглерин көргеннерниң чугааларын сессияның үезинде дыңнаар.

● **ДАККА.** Көдээ районнарны хөгжүдериниң планы Бангладеште хүлээп алдынган. Амгы сан-хөө чылында суггарыага бугаларын, ирригациянын өске-даа тудугларын, оруктарны, көвүрүгларни, көдээ ажылагый продукциязы кадагалаар складтарны тударын ол планда көргеп. Ол сорулгаларга ниитизи-биле 1 миллиард ажыг така акшаны бээр. Чурттуң экономиказынга чыл бүрү аажок улуг каражаны таварыштырып турар үерлээшкиннерге улур демисел талазы-биле болук хемчеглер планга онза черни эллээр.

● **БАРЫЫН БЕРЛИН.** Депутаттарның хоорай палатазында социал-демократтыг партияның фракциязының даргазы Г. Фогель Барыын Берлинде кижилерни ажыл-биле хандырар чорук «шынгыы дүвүрээзинни хайныктырып, аажок бергеден турар» деп чугаалаан. Хоорайда ажыл чоктальшкынының амгы деннели сөөлгү чээрби чылда туруп келгенинден эң бедик деп. ол демдеглээн. Июльдуң төңүзүнде Барыын Берлинге ажыл чок болуп, албан-

«БУЭНОС-АЙРЕСТИҢ» ДЕКЛАРАЦИЯЗЫ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Мальвина ортулуктарга Аргентинаның бүрүн эргезин катап тургузар дээш, Мурнуу Атлантикага болгаш бүгү делегейге тайбың дээш делегей конференциязы аңаа болган, «Буэнос-Айрестиң декларациязы» ооң киржикчилери чүүлдүг деп көрген. Мальвина ортулуктарга Англияның колониалдыг тергиделин узуткаар дээш аргентин улустуң демиселин ол декларацияда бүрүн деткээн.

Американың Каттышкан Штаттарынга деткиткен Англияның үр чылдарда үргүлчүлээн колониалисчи болгаш империалистиг политиказы Каттышкан Нациалар Организациязының Уставынга чөрүшкек болуп турарын документиде демдеглээн. Мальвина ортулуктарны база катап Англияның эжелээни Мурнуу Атлантикага тайбынга болгаш айыыл чок чорукка улуг кыжаныышкын болуп турар.

Мальвина ортулуктарынга Аргентинаның бүрүн эргелерин катап тургузар дээш демисел үргүлчүлээр дээрэин документиде онзалап айыткан.

Аргентин улус-биле эң-сеткил каттыштырылгазын делегей шуулганының киржикчилери илергейлээн болгаш колониализмниң артыышкынарын узуткаар, экономиктиг болгаш дайын агрессиязынга боо-чепсекти эңдере будүреринге удур, ядролуг чепсекти болгаш массалыг узуткаашкын чепсектериниң өске-даа хевирлерин хоругдаар дээш, дүшкүүрлуг чорукту чавырылдырар дээш демиселди улам-на күштелдирериниң эргежок чугулазын демдеглээн. Америк күрүнелер организациязын болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында америк күрүнелер аразында керээни Каттышкан Штаттар бодуңуң туружун Латин Америкага быжыглаарынга ажыглан турар. Ынчангаш шинее чок апарган. Америк күрүнелер организациязының орнунга Латин Америкага өске организацияны тургузары эргежок чугула деп, декларацияда бижээн.

Мальвина ортулуктарга Аргентинаның бүрүн эргелерин катап тургузарынче үлаанган бодуңуң хүлээлгелерин күүседир талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алырынче Каттышкан Нациалар Организациязын конференция кыйгырган.

Төп Америкага Вашингтонуң агрессчи политиказын конференциязының киржикчилери буруу шапкан болгаш Кубаның, Никарагуаның, Сальвадорнуң болгаш делегейниң ол районунуң өске-даа чурттарының улустарының чөптүг демиселин деткээн.

БҮГҮ КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

ХАНОЙ. Вьетнамның Хереженнер федерациязының ТК-зының организастааны Ханойнуң хөй-ниитизинин митингизинин киржикчилери Совет Эвилелинин тайбың инициативаларын бир эң-сеткил-биле деткээн. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеинин принципиалдыг болгаш чайгылыш чок даштыкы политиказы чепсегленишкиннерни дужүрер, тайбынны болгаш айыыл чок чорукту хандырар дээш улустарның демиселинге күүдүг идиг болуп турар деп, митингинин киржикчилери медеглээн.

Америк империализмниң болгаш реакциялың өске-даа күштериниң боо-чепсектерни эңдере будүрерин дээш ССРЭ-ге өөрүп четтирип турар бис» деп, АКШ-тың дайынга удур хөй-ниити организациязының удуртукчузу Дона Купер медеглээн. Совет тайбың инициативалар түгле шын угланышкынның базымнар эвес, харын-даа чер кырынга быжыг тайбынны хандырарының совет улустуң түткүлүүнүң шынчызын бүзүреллиг херечилеп турар деп, ол чугаалаан.

Америк администрация тайбынга «ынаанын» дугайында аас кырынга медеглевишаан, ядролуг боо-чепсектерни эңдере будүрүп, делегей байладын улам чидигленгирип турар. Чепсегленишкиннерни дүжүреринче шынчы чүткүлдүүн Вашингтон амга чедир илергейлевээн болгаш шериг күзүзүнүң талазы-биле Совет Эвилелинден артык күштүг болуп алырын ораладажып турар-дыр деп, Д. Купер демеглээн.

ЛИССАБОН. Боо-чепсектерни эңдере будүрерин соксадыр болгаш чепсегленишкиннерни дүжүрер талазы-биле чогумчалыг хөй саналдарны Совет Эвилеля сөөлгү чылдарның дургузунда хөй улаа киирип келген. Ол саналдарның оода-ла чамдызын безин өске талалар хүлээп алган болза, делегейниң кижилери амгызы ышкаш айыылдыг эвес байдалга чурттаан турар ийик деп. Тайбынның болгаш кады ажылдажылганың Португали чөвүлелиниң удуртукчуларының биргээн Карлуш Силва медеглээн.

Ядролуг чепсекти өскелерден мурнай ажыглавас дугайында ССРЭ-ниң чоокта чаа хүлээлгээн ядролуг халапты болдурбазынче кайгамчык улуг базым болуп турар.

БОЙДУС БОЛГАШ КИЖИ

ТЫВАДА КАМГАЛАЛДЫГ ЧЕРЛЕР

Бистиң чуртувуста аңныыр-тывыш девискээрин камгалаарынче улуг сагыш салып турар. Черлик аңнар болгаш куштар ССРЭ-де күрүнеңиң аңныыр фондузу болганда бүгү совет чонуң өнчүзү кылдыр санаттынып турар.

1920 чылда «Аңныыр-тывыш дугайывда» В. И. Ленининиң декрединде бистиң чуртувуска бойдус камгалалы болгаш аңныыр-тывыш ажыл-агыйының баштайгы принциптери тодазы-биле көрдүнген.

Бойдус камгалалы, ооң байлаан төтчеглевейн ажыглаары, аңнашкынны болгаш балыктаашкынны утаазылалдыг удуртуң башкарары — Совет күрүнеңиң база бир кол сорулгазы болуп келген.

Ынчангаш амгы үеде бойдус камгалалы нарын, харыысалгалыг айтырыг болуп турар. Бо талазы-биле ажылда эвээш эвес чедиишкиннер турза-даа, янзы-бүрү черлик амытаннарның 40 ажыг хевирлери шуут чидип, төнеринде четкен. Бистиң чуртта черлик амытаннарны болгаш куштарны камгалаар сорулга-биле комплекстиг хемчеглерни болур-чогууру-биле дыка калбарткан. Оларның бирээзи болза, дүүгүлүг черлик аңнарның болгаш куштарның мөөнелип турар черин камгалалдыг кылдыр тургускаш, хайгааралга алыры болур. Камгалалдыг черлерде аң, куштуң мөөнелиш турлаглаар черлерин он чыл хуусаалыг кылдыр доктаадыр. Үк камгалалдыг черлерге ында турлагжаан аңнар, куштарның өзүл көвүдээринге таарымчалыг болзун дээш биотехниктиг хемчеглерни чорудуп, баш саны көвүдеп турар аңнарны чоруткаш, ындыг аңнар эвээш азы шуут чок черлерге оларны өстүрүп, баш санын көвүдедир сорулганы салып турар.

Араатан аңнарны болгаш куштарны узуткаар, ажыктыг аңнарның баш санын санаар, тодарадыр хемчеглерни Аңныыр-тывыш эргелеги контрольдан, удуртуп турар.

Тываның девискээринде камгалалдыг черлер республиканың Аңныыр-тывыш эргелиниң акша-хөреңгизи-биле туттунуп турар. Камгалалдыг черлериң чурумувуң негелделерин, ында кол чугула биотехниктиг (аңнарга сиген, бүрүң белеткээри, хайырлар дүстаары болгаш өске-даа) ажылдарны чер-черде егерьлер доктаамал боттандырар сорулгалыг.

Амгы үеде Тываның девискээринде камгалалдыг мынды черлер бар.

1. Азас

Ол болза, хөй хевириң камгалалдыг чери болур. Азас (туе черниң чурттакчылары ону Тожу хөл дээр) бодунуң чурумалдыг, каас-чараажының талазы-биле Тывада ховар дээн черлерниң бирээзи. Ону дескиндир бүргээн үнүжүңүң байлак, хөй янзы болганы-биле база олче кинр агып чыдар холчугештериң хөй санныы-биле ол онзаланыр. Ында хем балыктары, арга-арыында аңнарның кандыг-даа хевири бар. Ук хөл Тожу районуң төвү Тоора-Хем суурдан ырак эвесте. Ында Бүгү-эвилел ужур-дузалыг дыштанылга баазазың тургускан. Чайын чылыг, сериин үезинде Азастың эмзиг арыг агаарын тынып, ооң чуруп, бижип четпес каас-чаражын кижилер сонуурган, боттарының кадыын бижыглаан ап турар.

Азас — эм оът, кат-чимис, ховар үнүштерден аңгыда, аңмең-биле дыка байлак оран. Ынчаарга ында делегейниң «Кызыл дептеринде» кирр бижиттинген ховар дээн үнелиг кара кувдустар бар. Азастың камгалалдыг черинде девискээринде чүгле кара кундустар хайгаарал адаанда кирген эвес, ооң девискээринде бүгүле аң-мең болгаш куштар база камгалалда кирип турар. Ынчангаш ооң аң-меңин камгалап-хайгаараар сорулга-биле 1975 чылдан эгелеп ону камгалалдыг чер кылдыр тургускан. Ооң ниити шөлү—180 муң гектар.

Камгалалдыг чер «Азас» РСФСР-ниң Министрлер Чөвүделиниң чанында Аңныыр-тывыш ажыл-агыйының болгаш заповедниктериниң Кол эргелелинге дорт хамаарыр. Тыва АССР-ниң девискээринде чүгле чаңгыс шак ындыг камгалалдыг чер ол болуп турар. Азастың камгалалдыг черинден кандыг-даа аңнаашкын, балыктаашкын чорудары база кат-чимис, тоорук, мөөгү чыры хоруглуг.

Азастың девискээринге аңмеңниң, куштарның саны көвүдээре оларны диригге туткаш, өске черлерге салырын, азы эът, мыйыс планы күүседир үезинде адып-боолаарын чүгле РСФСР-ниң Аңныыр-тывыш эргелел черинің чөпшээрели-биле чорудар ужуглуг. Ында аң-меңниң болгаш куштарның баш санын тодарадыр ажылдар чылдың-на чоруттунуп турар.

Азастың эм оът, кат-чимис, ховар үнүштерин, арга-арыгны аң-меңин, кужуп камгалап, моон соңгаар оларны улам көвүдедир сорулга-биле улуг төлдуг заповедник тургузары планда көрдүнген.

2. Тапсы

Ол — хөй хевириң камгалалдыг чери. 1961 чылда ол чаңгыс хевириң камгалалдыг чери турган болза, 1978 чылда үнген Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң доктаалын өзугаар «Хөй хевириң камгалалдыг чери» деп эде адаан. Ооң хуусаазы он чыл. Бо камгалалдыг черниң девискээринге кандыг-даа аңнаашкын хоруглуг. Ону дуюглуг черлик аңнарның болгаш куштарның курлавырлыг чери дээш хайгааралын доктаткан.

Тапсының девискээринде сыын-мыйгак, буур-булан, элик-хүлбүс, чер хаваны, тооргу, адыг, дырбактыг, бөрү, чекпе, морзук, кодан, киш, диңи, күзен, ас, кара-куш, күртү, күшкүл, ак торлаа дээн ышкаш аңнар, куштар бар.

Ооң девискээринге биотехниктиг болгаш аң-меңниң баш-санын тодаралыр учёт ажылын ийи егерь чорудуп турар.

3. Шан

Бо болза Каа-Хем районнуң девискээринде хөй хевириң камгалалдыг чери. Ол 1972 чылдың март 31-де 5 чыл хуусаалыг кылдыр бадылаттынган. Ооң соонда 1978 чылдың октябрь 5-те Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң доктаалын ёзугаар он чыл хуусаалыг кылдыр тургускан. Ону дуюглуг черлик аңнарның болгаш арга-арыг куштарының курлавырлыг чери кылдыр санап турар.

Бо камгалалдыг черниң девискээринде Тапсыда бар аңнар болгаш куштар бүрүнүбиле бар. Ында аңнар, куштар өзүп турар.

4. Дерзиг

Бо хөй хевириң камгалалдыг чери база-ла Каа-Хем районнуң девискээринде. Ол 1974 чылдың июнь айның 27-де Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң, үндүрген доктаалын ёзугаар он чыл хуусаалыг кылдыр бадылаттынган. Бо хайгааралдыг чер дуюглуг черлик аңнарның болгаш куштарның турлаа.

Ооң девискээринде үнелиг аңнар хөй. Куштар-биле байлак. Дерзигниң девискээринге кандыг-даа аңнаашкын хоруглуг.

5. Үш-Белдир

Ол болза Кызыл районнуң девискээринде хөй хевириң камгалалдыг чери. Курорт Үш-Белдир изиг аржааннары, родоннуг суглары, хөлдери-биле сураглаан.

Родоннуг аржааннарны шын ажылдап, Үш-Белдир чоогунда черлик аңнарны, куштарны, үнүштерни камгалаары-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң 1975 чылдың ноябрь 20-де доктаалы-биле «Үш-Белдир» аттыг хөй хевирлиг камгалалдыг черин тургускан.

Бо камгалалдыг черниң девискээри янзы-бүрү аң-мең-биле кончуг байлак. Хемнеринде, хөлдеринде үнелиг балыктар: бел, кадыргы, шокар балык элбек. Үш-Белдирниң чылыг аржаан сугларынга, хөлдеринге кыжын өдүректер база кыштаарлар.

А. САНЧАТ.
охотовед.

В. КАРА-САЛДЫҢ «Бышкан чодураалар» деп фотоэтюду.

ИЕ КӨРБЭЭНИН...

«Главленинградстройнуң» кезээниң коллективи Тюмень областың Чаа Уренгой хоорайында баштайгы муң квартираларны бойдус газы-биле байлак черниң ажылчыннарынга тудуп берген. Тундрада тос каът бажыңнарның бүдүн бичии району тургустунган. Ол бажыңнарның кезектерин «Главленинградстройнуң» бажың тудар № 3 комбинады кылып берип турар.

Ленинградчылар баштайгы бир муң квартираны тудуп тургузары-биле 18 ай иштинде ажылдааннар. Амгы үеде Ленинградтың тудугжулары Чаа Уренгойга ол хире санныг квартираларны чыл санында-ла дужаар деп сорулганы салып алган ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талаже): Ленинградтың чуртталга болгаш хөй-нинтиниң бажыңнарының үлегерлиг болгаш шенелде төлевилелинин зона талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары—төлевилелдиң кол инженери конструктор М. Котловая, мастерскаяның удуртукчузунуң оралакчызы В. Каплунов болгаш улуг архитектор Т. Кашменская олар Чаа Уренгойнуң мурнуу кезээнге капитал тудугларның төлевилелин чугаалажып көрүп турлар.

И. САБАДАШТЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

НАЙЫРАЛДЫҢ ЫРЫЗЫ

«Россия-биле найырал биске чалгыш берген, сылдыстарже чырык орук ажыдыпкан» деп одуругларны ийи хылдыг домбрага үдевишаан, казах акын Т. Момбеков ырлап орган. Чимкент областың «Сызган» совхозка болган кежээге улустуң ыраажызы ону күүседкен. Уран чүүлдүң кайгамчыктыг дылын ажыглап турган Тудегенниң чаа чогаалында «Хову чурттуг чонну чалгынандырган эвилелдиң» дугайы, төрээн черинде аас-кежиктиг чурттаганың дугайы сиңиккен.

Бежен чыл мурнунда Москванын Краснопресненек районунуң күш-ажылчы коллективтери Казахстанда эң хөжүдүнгай Сузак районун канчаар шефтеп турганын 60 харлаар Момбеков дыннакчыларга төөгүп берген. Элезин саарылган ховуда чидип бар чыдар аалдарга өөредилге номнары, кыдыраштар, карандаштар, чечен чогаал номнары көстүп келген.

— Малчыннарның үжүк-бижик билбес муң-муң ооллары, кыстары орус акылары-ыстың чорудупкан номнарындан үжүк-бижикке өөренип турган бис, оларның аразынга мен база бар мен—деп, ол сактып орган.

Кадыг-дошкун 1941 чылда Т. Момбеков Төрээн чуртуң фашист эжелекчилерден хостаары-биле фронтуже чорупкан, ол Москва чоогунга тулчуп турган.

Дайын сөөлүнде Тулеген боозун домбрага солупкан. Малчыннарже үнүп турар автоклубту ол ам-даа удуртушаан. Совет улустарның бузулбас пайыралыңың, чаартыгнан черниң дугайын ыраажы дыка хөй ырларга алган келген. Ол ырлар культура бажыннарыңга, фермаларга, малчыннарның ыракта турлагларыңга ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатаан концерттерге чангыланглаан.

Казах акыннар болгаш домбражылар чурттуң юбилейин алдаржыдып турарлар. Оларның уран чогаадылгазы—чүс-чүс чылдар мурнунда тывылган фольклор уран чүүлүнүң нарын жанры ам чаа күштү немээн. Чоннуң ыраажыларының эң эки чогаалдарын акыдыма улустарның дылдарынче очулдуруп турлар. Амгы үеде Казах ССР-ниң Эртемнер академиязы хөй томнуг «Фольклор энциклопедиязын» белеткеп турар. Анаа кайгамчык мастерлерниң шүлүктерин киирер.

В. ГАНЖА,
СЭТА-ның корр.
Чимкент.

НОСОРОГКА ОПЕРАЦИЯ КЫЛГАН

Индияның Барыын Бенгалия штадында Джалпайгури заповеднигинге браконьерлер носоргтуң бажынче балыглапканнар. Носорог аар балыглаткан-даа болза, амы-тынын харамнаныр, тулаа черде сиген аразынга чаштынып чыткан. Ону браконьерлер тыппайн барганнар.

Балыг носорогту заповедниктиң ажылдакчылары душ бооп тып алгаш, Калькуттадан ветеринарлар бригадазын кыйгыртканнар. Олар ооң бажында октарны уштуп, дыка нарын кезиишкинни кылган соонда, носорог экирээн.

(СЭТА).

ТВ

АВГУСТУҢ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Ульянов А. С. Пушкинниң «Евгений Онегин» деп романының 1-ги эгезин номчуур. Фильм-концерт. 9.50 — Ж. М. Дамас. Концертина. 10.05 — «Мөөлээн аңга кээргел». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.10 — «Ай-Петри. Даартаның агаары». Документалдыг телефильм. 11.30 —Телемедээлер. 11.35 — 14.20 — Чапсар. 14.20 — Телемедээлер. 14.35 — Новороссийскиниң камгалалының эгелээнииң 40 чылы. Документалдыг фильмнер программазы: «Новороссийск билир», «Маадырлыг чоруккa тураскаал». 15.15 — Уругларга фильм: «Канчап эр кижи болурул». 16.20 —«Шыдыраа школазы». «Танызыкнар — шыдыраа-дыр». 1-ги дамчыдылга. 16.50 — «Амыдырал берикчизи». Документалдыг телефильм. 17.40 — «Чүге чаан чүвел?», «Кнопкажыглаштар болгаш кижижигештер». Мультфильмнер. 18.10— «Глубинный суурда». Курск областың Хомудовское районунуң Киров аттыг колхозунда кадрларны быжыглаар талазы-биле ажыл дугайында.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бистер БАМ-ны тудуп турар бис. 19.35— Ереван хоорайның демир-орукчуларының Культура ордузуңун улусчу танцы ансамблинин оюну. 19.50 — «Мөөлээн аңга кээргел». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Троекуровтар палатазында». Дамчыдылганы И. Андроников чорудар. 22.35—22.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — «Ызыгуур салгакчызы Флоризельдиң солуң ужуралдары». Субтитрлиг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 13.05 — «Он чыл болганда». Фильм-концерт. 13.25 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнериниң программазы: «Сугда истер», «Ооң бүгү амыдыралы». 14.05 — Испан дыл. 14.35 — «Чурукчулар дугайында чечен чугаалар». С. Д. Эрьзя. 15.10 — «Артист Юрий Башмет». Фильм-концерт. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «Белгород». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45— «Директор Згурскийниң чугаалары». Документалдыг фильм. 19.05 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.20 — «Распадская» ажылдап тур мең». Документалдыг фильм. 19.30— «Кадыкшылга». 19.45— Чарлалдар. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Фиктың солуң ужуралдары». 20.15 — «Ыры-82». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —«Экии, чедии келдим». Уран-чечен телефильм.

агаар

Кызылдың агаар станциязының дынатканың ёзугаар алырга, бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге кезек чаъстаар, динмирээр. Барыын чүкче угланышкынның хаттың дүгени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 20—25, чамдык районнарга 15—20 градус чылыыр.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаар дүне 10—12, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

Сонуургактарга

КАШ-ЛА СЕКУНДАЛАР ДУРГУЗУНДА

Сенегиль черде Доро деп суурга каш-ла секундалар дургузунда үргулчызын шуурганның халавындан ийи кижи өлген, 30 кижи балыгленган, 700 гире кижи бажың-балгат чок арткан.

Аңаа турган кижилерниң чургазы-биле алырга, баштай чаъс чаар журнунда дег, дээр карагыдаал, ол дужун эвелээн чүве-дир. Ооң соонда күштүг хат-даа келген. Каш-ла секунда дургузунда күштелген ол хаттың соонда чаңдык бажыңнар кырында демир серилер безин суурдан үш километр гире черде барган болган.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

АВГУСТ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Үш дакпыр сальто» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Аъттыг цирктер» 10.00, 11.30, «Али-Бабаның болгаш 40 дээрбечилерниң ужуралдары» 13.00, 16.00, «Шуурган» 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Истелгеден илерээп» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мындыг кайгамчык музыка» 18.30, 20.30, шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Санаторийже сургакчылаашкын» 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

МУРОМ ХООРАЙНЫҢ «КЫЗЫЛ ХЕРЕЛ» КОМБИНАДЫНЫҢ ПРОФЕССИОНАЛ-ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕЗИ 1982-83 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур. Училищеге чедип алыр мергежилдер: аргыкчы, ээрикчи, дескилекчи, дүргектекчи, пес-таавычы.

Училищеге 15-тен 25 хар назылыг, сес чыл болгаш ортумак школалардың дооскан аныяк кыстарны шылгалда чокка хүлээп алыр. Сургууулдарны өөредилгениң бүгү дургузунда общежитие болгаш оруң-дежек-биле хандырар.

Өөредилгениң баштайгы 5 айларының иштинде стипендиянын хемчээли 32—39 рубль, ынчаарга ол хуусаанын соонда сургуулдар будурулге практиказын эрттирер болгаш ажылдың кылыр нормазын ажыр күүсеткени дээш шаңнал акшаны алыр, оларга кылган ажылын барымдаалап шалың база бээр. Ынчангаш ол үеде ажыл төлевири 90-дан 180 рубль чеде бээр.

Бүгү сургуулдарны баштайгы 7 ай иштинде хүнде үш удаа чем-биле хандырар. Шуут өскүстер болгаш ада-иези Ада-чурттуң дайынының пивалидтери сургуулдар өөредилгениң бүгү үезинде халас чемненирлер. Училищеге өөредилге-биле чергелештир сургуулдар ажылчын апыяктар школазының 9 болгаш 10-гу класстарынга өөредилгезин уламчылап база болур.

Училищеге өөренирин күзээн кижилерни 1982 чылдың июньдан — декабрьга чедир хүлээп алыр.

Муром хоорайга чедир демир-орук хөлезини болгаш аъш-чем халас.

Училищеге киреринге эргежок чугула документилер:

1. ПТУ-нуң директорунуң адынга биладириишкин.

2. Билиниин дугайында шынзылга, төрүттүнгениниң дугайында хереченилел (16 хар четпээнниериң) азы үндүр бижиттинген паспорт.

3. Чурттап турар черинден болгаш өг-бүлезиниң составының дугайында шынзылга.

4. 286-гы майык ёзугаар эмчи шынзылгазы.

5. Үш фото-чурук (3Х4 см хемчээлдиг).

Училищеге өөредилге талазы-биле айтырыг тургузар адрестер:

Кызыл хоорай, «Меңгүлек» гостиница, А. А. Зубков;

Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл суурунуң Комсомольская кудумчузунда 10—2 дугаарлыг бажың, В. Т. Куускалы;

Шагаан-Арыг хоорайның Степная кудумчузунуң 62 дугаарлыг бажыңның 1-ги квартиразы азы «Союзпечать» киоскизи.

УЧИЛИЩЕ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

НОСОРОГКА ОПЕРАЦИЯ КЫЛГАН

Индияның Барыын Бенгалия штадында Джалпайгури заповеднигинге браконьерлер носоргтуң бажынче балыглапканнар. Носорог аар балыглаткан-даа болза, амы-тынын харамнаныр, тулаа черде сиген аразынга чаштынып чыткан. Ону браконьерлер тыппайн барганнар.

Балыг носорогту заповедниктиң ажылдакчылары душ бооп тып алгаш, Калькуттадан ветеринарлар бригадазын кыйгыртканнар. Олар ооң бажында октарны уштуп, дыка нарын кезиишкинни кылган соонда, носорог экирээн.

(СЭТА).

Кызылдың аъш-чем садыының магазиннеринде бо чылдың кабачкилери киртен.

Кабачки дээрге, тыканың база бир хевири болур. Ол минералдыг дуетар болгаш «С» витаминнер-биле оон артык байлак.

Ол—аъш-чем хуулуушкунунга дыка таарымчалыг болгаш кижинин организминиң семпиририн болгаш холеетеринин чыглырын баш удур болдурбас шынарлыг, ынчангаш улуг назылыг база чигир аарыглыг кижилерге оңза херек чем болур.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА

КАБАЧКИ ОЛАДЬЯЛАРЫ

Чиг кабачкиин ыяк аштап, арыглаар болгаш ооң өзээн ап каапкаш, кидирээшке чуурган, ооң соонда ону шишкиишче уруп, сыскыныды суу арыгыжеге чедир тудар. Ооң соонда ону далган-биле, куш чуургазының сарыг-суу-биле холаап, дузаар болгаш холуштур былгаар. Ынчаар белеткеп алган массаны столовая шопулаа-биле үзүү хайның турган пашче каггаш, элээн болганда овааримчалыг андарар. Чем столунга оладьяны салырда, эриг ак-саржаг азы сметана-биле чаап каар.

СМЕТАНАГА БЫЖЫРГАН КАБАЧКИ

Бичии-бичии кабачкиин төгериктей кескилээш, дузаар болгаш далган-биле холуур. Ооң соонда оларны андарып тургаш, ийи талазындан бижырар. Үс чаап каан сковородага салгаш, ооң кырынче сметананы куткаш, үүрмектеп каан быштакты (сыр) кырынче ургаш, духовка шкавыңга бижырар. Чем столунга салырының мурнунда ооң кырынга хөөндектеп каан погаан согунаны, өске-даа чем үнүштерин бысканнай салын каар. Ол ышкаш кабачкиниң кырынче сүт чөвүүн азы чуурганы сүт-биле холаап, кудуй алгаш, бижырып база болур силер.

КАБАЧКИДЕН КЫЛГАН СУФЛЕ

Кабачкиин аштаап, ооң өзээн ап каапкаш, хөөндектей кезер болгаш сүтке суккаш, ооң соонда кидирээш-биле чуурун алыр. Кабачкиниң ынчаар кылын каан пюрезин савага куткаш, плитка кырынга салгаш, хайындырыптар. Ооң соонда пюрениң кырынче манка крупазын урупкаш, 8—10 минута иштинде хайындырыптар. Ол хайның, белеп болган соонда, плитадан дүжүргеш, элээн сооткаш, олче бускан чуурганы куткаш, дузаар болгаш холуй былгаптар. Ооң соонда белеп массаны үс чаап каан хепке куткаш, буска база катап бижырыптар. Чем столунга салыр мурнунда ооң кырынче саржагны кудуптар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын. № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партий-ба амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үдетпүр килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1868.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—01790

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 194 (11992) | 1982 чылдың август 20, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

ТАРЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

ОРЕНБУРГ.а Көк-тарааның болгаш кызыл-тастың күскү чаштырылгазын Оренбургтуң чер ажылдыглары эгелээн. Туе черинге байдалдары-биле алырга, күзүн чаштырар тараа культуралары агаар-бойдустан хамаарылга чокка бедик дүжүттү берип турар. Бо чылдың безин элээн берге байдалдарында мурнакчы ажыл-агыйлар гектар бүрүзүнден күзүн чаштырган көк-тарааның 26 пентнер чедир дүжүдүп алган. Күзүн тарыыр шөлдерниң хемчээли 150 мун гектарга улгадыр.

Амгы үеде тарылганы эки белеткээн болгаш чемнинчиткен шөлдерде чорудуп турар. Ында тургускан хар тудукчулары шыкты эвээш харлыг кыжын безин бээр.

БҮГҮ АЖЫЛДАРНЫҢ — КОМПЛЕКСТИГ ЧОРУДАР

Күс дүжер чыгаан. Ол дугайын чаъс-чарның көвүдээни, агаарның сооганы, чүрттүн соңгу кезээнге доңаттаашкын бәдыткап турар.

Мындыг үеде көдээ ажылчылерниң сагыш-ла салыр чүүлдери хөй апаар. Олар Аъш-чем программазынга төлептиг үлүүн кинереринче чүткүп турарлар. Чогум-на олар дүжүттү ажаап ап, малга чемнерни курлавырлап, фермаларны кышка белеткеп, күзүн чажар тараалары тарып, келир дүжүттүң дугайында сагыш салып, ажылдап турарлар.

Өстүрген дүжүттү ажаап алырынче бирги чергениң кычаангейин сӧлып турары билдингир. ССРЭ-ниң ТСЭ-зинин түңнээни-биле алырга, колхоздар болгаш совхоздар августун 16-га чедир тараа болгаш тараа-бобы культураларын (кукуруза чокка) 52,7 миллион гектар шөлден ажаап алган. Ол дээрге бүгү шөлдүң 45 хуузу-дур. Кестинген шөлдериң 85 хуузунуң тараазын бастырып алган.

Эрткен неделяда Ставрополь крайның тараажылары шылгараан. Олар чаъстаашкыныг хүннер боон тургандаа болза, тарааны шөлдерден чогуур хуусаазында ажаап алгап. ам ону күрүнеге садып турар. Крайның тараа шөлдеринде техниканы улугулуг бөлүктер кылдыр тургузар арганы база катап ажыглаан. Ол арга багай агаар-бойдустуң үезинде техниктиг чепсек-херекселди ол-бо шөлдерже шалыпкын шилчидеринге таарымчалыг болур.

Соңгу областарның ажыл-агыйлары база-ла ипатовчу арганы ажыглаан, көк-тараа-ны, еске-даа тараа культура-ларын шалыпкын ажаап ап турар. Ында комбайндан шанга кедген тараалар бо-ла ел болгулаар. Ынчангаш дыка хөй ажыл-агыйларга белеткелчилер коллективтерни дузалажыр дээш кээп турар. Олар тарааны дүн-хүн дургузунда нургадыр ажылды организастаап. Бо талазы-биле ажылга кургадылга агрегат-тарының дыка хөй операторлары өзулуг-ла кызымаккай чорууп көргүзүп туралдар.

Соңгу областарда ажаап алышкын-биле чергелештир күзүн тарыыр культураларны чаштырып турар. Ол ажылдың хуусаалары дыка кыска, ынчалза-даа келир чылдың дүжүдүнүң үнелезинии салыр-ының байдалы дыка эки: хөрүн ел, үрезин—долузу-биле четчир. Эң чугула чүүл чүткүп агротехниканың негелделерни үревези болур, ынчангаш күзүн тарыыр тараа-ларының үнүзү чаагай болуру чайлаш чок. Ол дугайын амгы ажаап алышкынының түңнелдери бадыткап турар.

Садтар болгаш огородтар ажылдакчыларының кылыр ажылы хөй боон турар. Ногааларның болгаш кат-чимистерниң дүжүдү база чаагай болган. Ынчалза-даа шуулуруулгалыг арганы: шоп — магазин — арытлан, болбаазырадыр бүдүрүлге черниң аразынга ажаап алыр, соөртүр ажылды ам-даа эки организаставаан. Бо талазы-биле ССРЭ-ниң Кат-ногаа садының министерствозунуң, Центросоюзтуң кезектериниң, автомобиль болгаш демир-орук транспортунуң, а ол ышкаш хем флодунуң ажылдакчыларының шалыпкын, шынарлыг ажылдаары негеттинип турар.

Ажыл-агыйлар малга чемнер белеткээрин үргүлүлеп турар. Баштайгы удаада тараан болгаш чайгаар үнген сигенниг 71,9 миллион гектар шөлден сигенни кескен. Сигенни 49 миллион тоннаны белеткээн. Сеназты шыгжамырда 54 миллион тоннаны урган, курганган сиген далганың болгаш хээндектээн сиген-биле кады еске-даа курганган ногаан мал чемнерин 5,3 миллион тоннаны бүдүргеп. Кукурузаның ногаан массазындан болгаш еске-даа мал чеми культуралардан сидос кылып, салырының темпизи улам дүргелеп турар. Ону амдыгаа чедир 22,5 миллион тоннаны салган. оон 4,1 миллион тонназын карбомид болгаш еске-даа азоттуг, синтетиктиг холумактар-биле байлакшыткан белеткээн.

Чүрттүн мурнуу үүгүнүң дыка хөй колхозтары хаванар, куштар чемгерер холумактарлыг силосту салып эгелей берген. Колхозтар болгаш совхозтар ындыг чемнерни белеткээрде, фермаларның малга чем кылыр цехтериниң болгаш кунняларының кыпка белеткелиниң дугайын база үтпайн турар. Ынчаар ажылдаарга, малдың тодуг-догаа кыштаарынга, малды тургузу азыраарынын үезинде продукциянын немештир өзеринге дыка идиглиг болур.

А. ФИЛАТОВ.
(СЭТА).

БҮРҮН АЖААП АЛЫР

«Аъш-чем программазы бодунуң баштайгы үретүннелдерин бо чылын-на бээр ужурлуг дээрзинге бистер шуптувус бир аай эп-сеткилдиг-дир бис. Ол чорук көдээ ажыл-агыйда агроүлетпүр комплекизинде бүгү ажылдарга бедик негелделерни салып турар». СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Дарғазы эш Л. И. Брежневтиң СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунга чугаазы бо хүннерде совет кижи бүрүзүнүң ажыл-ижинге удуртулга болуп турар.

Бистиң республиканың чер ажылдыглары он бирги беш чылдың нйиги чылында бедиткен социалистиг хүлээлгени алган: гектардан-на 125 центнер ногааны, 83 центнер картофельди алыр. Оон түңнелинде ногааның ниити чыылдазы 9,7 мун тонна, картофельдии 21,2 мун тонна чедер. Бо сорулганы күүседири ногаа болгаш огород ажылдакчыларындан, ажыл-агый удуртукчуларындан болгаш тускай эртемниглерден улуг күжениишкиннерни негээр.

Бистиң республикада ногааның болгаш картофельдиң бедик дүжүдүн ап турар ажыл-агыйлар эвээш эвес. Оларга ук культураларны өстүрериңге тускайлаттынган «Кызыл тараачын», «Ленинчи орук», «Күш-ажылдың хостуу», Тока аттыг, «Улуг-Хая», «Кара-Хаак», «Барлык», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар, Дуржулга станциязы болгаш өске-даа ажыл-агыйлар хамааржыр. Олардан бо чылын база багай эвес дүжүт алдынары баш удур санаашкыннардан илден апарган. Бо чорук ногаа болгаш картофель өстүрериңге, ону ажаарынга болгаш кадагалап, сайгарарынга хамаарылгалыг бүгү кижилериң харыысалгазын улам бедидип турар.

Ногааны болгаш картофельди массалыг ажаар үе чоокшулаан. Ол бачым болгаш чымыштыг ажылга белеткел шагда-ла доозулган турар ужурлуг. Ындыг турбуже чамдык ажыл-агыйларда болгаш коллективтерде байдал чогуур негелдеге четпес. Республикада картофель ажаар 66 комбайнның чүгле 30-и азы 45,5 хуузу белен. Ылангыя Тока аттыг совхоз картофель ажаар он үш комбайнның чүгле дөртүн, «Күш-ажылдың хостуу» совхоз үш комбайнның чангызын септеп алган. Танды районда 19 комбайнның 9-у, Каа-Хемде 13 комбайнның 4-үү белен. А «Дөң-Терезинде» үш комбайнның чангызы-даа белен эвес. Үк комбайнларны дарый септеп, беленииң шугумунга тургузары негеттинип турар. Шефчилер чеже-даа улуг дузаны чедирерге, дүжүт чидириглиг, бот-үнези аар болур болгаш ажаалда үези узамдыгар дээрзин уттуп болбас.

Ховү ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле планнарны күүсеткен соонда, бир-ле дугаарында келир чазын тарыыр үрезинии шыгжаар ужурлуг. Бо ажылга «Хемчик», «Шекпээр», «Ленинчи орук», «Улуг-Хая» болгаш Тока аттыг совхозтар чүгээр белеткеним, картофель шыгжаар черлерин септеп турар. «Кызыл тараачын» совхоз 500 тонна картофель шыгжаар чаа черниң тудуун доозуп турар. Ындыг чер «Дөң-Терезин» совхозка ийи чыл мурнунда туттунган турган. Ынчалза-даа ол, хөй четпестер бар болганындан, ам-даа ажыглалга кирбээн. «Октябрь 30 чылы» совхозтуң картофель шыгжаар черниң эде кылыышкыны база доозулбаан. «Бурунгаар», «Енисей», «Хөндергей», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар картофель шыгжаар черлериң септелгезин бо хүннерге чедир эгелевээн. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары чаа дүжүттү хүлээп алырынга белеткел ажылдарын чоокку үеде доозар талазы-биле дээштиг хемчегларни алыр ужурлуг.

Бо чылын республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге бүдүн-чартык муң тонна, садыг болгаш белеткел организацияларынга үш муң тонна ногаа аймаан бээр. Амгы байдалдан ап көөрге, ол сорулганы күүседир бүгү арга: дүжүт бар, кижи-даа, техникадаа күжү четчир, чүгле ажылды бедик деннелге организастаары негеттинип турар. Ынчалзажок ногааны ажаап алыры ону чүгле сыптан алырып алыры эвес дээрзин уттуп болбас.

Ногаа шөлдериниң чоогунга ногааны хүлээп алыр, ылгаар болгаш чүдүрүп чорудар пунктуларны тургузары — бирги чергениң айтырыы. Ол пунктулар садыг болгаш транспорт организацияларыбиле сырый харылзааны тудар. Деңзи база аңаа турар. Ногаага болгаш ону ынай-бээр сөөртүрүнге хамаарышкан бүгү документилерни долдурар, организацияларның болгаш кижилериң кылган ажылын түңнээр, шынзылга бээр чер база ол болур. Ындыг пунктулар өске суурларга болгаш хоорайларга ногаа сайгарар садыгларлыг болуру чугула.

Ногааны чидириг чок ажаап алырынга бир кол чүүл — ногаа чыыр болгаш ону чүдүрүп чорудар саваны четчир кылдыр белеткеп алыры.

«Өстүрген дүжүттү бүрүн кадагалап алыр» деп Бүгү-эвилел походунга кижи бүрүзүнүң идепкейлиг киржири албан. Бо талазы-биле дээштиг хемчегларни чер-черде партия, совет, ажыл-агый болгаш хөй-ниити органнары алыр ужурлуг.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИН

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң хойжулары ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш сорук кириишкинниг ажылдап турар. Оларның үретүннелдиг ажылдаанының ачызында ажыл-агый 1982 чылда күрүнеге дүк садарының планын 107 хуу күүседир арганы болган. Совхоз бир хойдан 2,2 кг дүк алыр планын 2,8 кг кылдыр күүсеткен.

Хөй дүк дээш калбарган социалистиг чарышка Күнгүрүк Ооржак тиилекчи болган; бир баш кошкардан 5 кг 300 граммны алыр тургаш, 7 кг 200 грамм кылдыр боттандырган. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Сүге Сат бо чылын төрүүр чүс хойдан 105 хураганны, бир баштан 3 кг дүктүг ап. мурнакчыларның одуруунга кирген.

Ол ышкаш хойжулар Кара-оол Дугар-оол, Шооча Сат, Танов Монгуш олар бир хойданна 2,2 кг дүк кыргыыр турган, 3,6 кг кылдыр күүсеткеш, шалыпчылар болган.

К. ХЕРТЕК.

ЧАРЫШКА МУРНААН

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң Краснояровка сүтбараан фермазының коллективи ССРЭ-ниң тургустунганынан бээр 60 чыл оюнга уткуштур чарышка эки киржип турар. С. Тожу, А. Зайцева олар бир хонукта-ла бир бызаадан ортумаа-биле 500 грамм немелде деңзинии алыр турганы, херек кырында 664 грамм чедирген. Ферманың саанчылары чеди ай дургузунда бир инектен-не пландан 109 килограмм сүттү хөйнү саган. Хөй сүттү саап аар дээш чарышка Санчай Оюн, Кима Оттукай олар мурнап турар. Сүт саарының чыл планыи коллектив ноябрь 1-ге чедир күүседир деп хүлээлгени алган.

Ферманың коллективи 10 тонна сигенни белеткээр турган, ам 9 тоннаны кеэп сараттаан, ниитизи-биле 15 тоннаны белеткээрин шиитпирлеп алган.

С. ХЕРТЕК.

ШЫГЖАМЫРЖЕ — 1,5 МИЛЛИОН ТОННА

СТАВРОПОЛЬ. (СЭТА-ның корр.). Ставропольеның шаңнарындан элеваторларже августун он чедиге чедир тараа ажаап алышкынының эгезинден тура бүдүн чартык миллион тонна тарааны чүдүрүп чоруткан. Күрүне шыгжамырынга тараа урарының чыл планнарын крайның колхозтарынын болгаш совхозтарының үштүн бирии чедиишкинниг күүседипкен.

Буденновское районнуң ажыл-агыйларындан белеткел черлери барык 115 мун тонна тарааны хүлээп алган. Олар боттарының чыл даалгаларын бүгү хевирлиг тараалар талазы-биле боттандырган.

Крайның тараажылары мурнунда айыткан турган социалистиг хүлээлгелери — элеваторларга бир миллион 900 мун тонна тарааны урар дээнии ыяап-ла күүседиринге шиитпирлиг. Оларның мурнунда амгы үеде —кукуруза мочактарын ажаап алырының сорулгазы салдынган. Специалистериниң санап турары-биле алырга, оон дүжүдү эрткен чылдыңдан улуг болур ужурлуг.

ТАЙБЫҢЧЕ КЫЙГЫРЫГ

ВОЛГОГРАД. (СЭТА-ның корр.). Японияның бистиң чүртта тайбыңның аян-чоруун кылып келген хөй-ниити төлөөлекчилериге волгоградчылар орус таңчылды ёзугаар хлеб-дустуг сөңнээнер.

Хоорайның хөй-ниитизинин аалчылар-биле ужуражыышкыны дайынның кыжаныышкынына удур, боо-чепсекти эңдере бүдүрериң соксадыры дээш демисежирипче ийи чүрттүн улустарының түткүн турарының чаймынанчак көргүзүү болган.

Профовилелдериниң область чөвүлелинин даргазы Г. Бойко, Найырал ниитилелиниг дузалаар чөвүлелдиң Волгоград салбырының даргазы Н. Котелевская, дайын хоочуну Н. Федотов, аныяк тудугжу О. Чижиков олар дайын деп чүвениң халаттыг айыылын көрүп эрткен волгоградчылар тайбыңның кайы хире үнелиин билир болгаш ракета-ядролуг чепсекти кызыгаарлаарынга а оон соонда бүрүү-биле удуткаарынга калбак аргаларны ажыдын түрар Совет күрүпевиң тайбың эгелекчи саналдарын изии-биле летким турарын чугаалаанар. Төрелдешкен хоорайлар Волгоград биле Хиросиманың бүгү таладыг харылзаазын улам бижыглаары тайбыңның болгаш чаагай кожахелбээ чоруктуң эрге-ажыктарынга дүткүн турарын олар демдеглээн.

Парламент депутады, Японияның социалистиг партиязының Төп күүскомунуң кежигүнү С. Хасэгава, Хиросима префектураның ажылчынпарының төлөөзи М. Такэути волгоградчыларга чылыы-биле үткүп-хүлээп алганы дээш өөрүп четтиргенин илередип, чүве чугаалаан, оларның Совёт Эвилелинге оон улузубиле найыралды бижыглаар, ядролуг дайынның кыжаныышкынына удур, бүгү дөлегейге тайбың дээш демисежир дээш келгенин медеглээннер.

АГРЕССОРГА УДУР ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Израильдиң Ливанда дерзин болгаш араатазыг агрессиязын бүгү делегей шыңгыы буруу шаап, киленневи-шаан, араб улустарга удур каржы кем бурулуг үүлгедиглерниң харыысалгазын чүгле Гель-Авивке эвес, харын-даа агрессорну деткээн Каттышкан Штаттарга база онаштырып турар. Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының палестин айтырымның талазы-биле тускай онза сессиязынга санал-онаддар бо дугайын тодаргай херечилеп турар.

КНО-нуң Уставынга дүүштүр агрессорга удур дээштиг хемчегларни кылбазын дээш Каттышкан Штаттар Айыыл чок чорук Чөвүделинге моондактаашкыннарны үргүлчү таварыштырып турар чорук ханы дувүрээшкинин болдурбайн барып шыдавас деп, Индияның төлөөлекчизи Н. Кришнан чугаалаан. Израильге боо-чепсек бээрин соксадырынче Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң кыйгырыын безин Американың Каттышкан Штаттары күүсетпейн турар.

Ниити рынок чурттарының өмүнээзинден Даниялың төлөөлекчизи Н. Хельсков чүве чугаалаан болгаш Чоокку Чөөн чүкте байлалды бүгүнинии, чөптүг болгаш быжыг кылдыр таарыштырарының эргежок чугулазын амгы болуушкуннар база катап бадыткаан-дыр деп медеглээн. Ындыг таарыштырылга палестин улустуң дүрүм өзугаар эргелерин барымдаалап көрүп турар ужурлуг. Чоокку Чөөн чүктүң кризизин таарыштыр шиитпирлээринге «чаа аргаларны Израильдиң агрессиязы ажыдын турар» дээр бодал «аймылдыг чулчуруушкун-дур» деп, Югославияның төлөөлекчизи М. Коматина адаан.

АКШ-тың чагырыкчылары болгаш америк парлалга Израильдиң Ливанче шургуп киргенин чаагай чорук-тур, Чоокку Чөөн чүкке тайбыңны хандырарынга перспективаларны ажыктан болуушкундур деп ыядыр арын-нүүр чогу-биле медеглеп турар.

Ливанче Израильдиң шургуп киргени Чоокку Чөөн чүкке америк болгаш израиль тергинделди тургузар талазыбиле америк-израиль улус шавар халдаашкынның чүгле араб болгаш еске-даа күрүнелер санап турар. Сионнсчи эжелекчилер чүгле Палестинаны узуткаарынга доктаар бодавайн турар-дыр деп. Иорданиның төлөөлекчизи Х.-Нусейби медеглээн. Кожа күрүнелерде саттынакчы болгаш чалча ёзу-чурумнарның дузазы-биле тергинделди чедип алыр дээн Израильдиң планнарын боттандырарының чүгле эгези —Ливанче оон шургуушкуну-дур.

Израильдиң чагырыкчылары Ливанга хаанын үүлгедиглеринбиле аймыл чок чорукту ханазын эвес, а шынгыы буруу шавымышкынын болгаш бужартадымышкынның ханазын тургускан-дыр деп, ССРЭ-ниң делегациязының баштыңы М. Д. Сытенко сессияга медеглээн. Палестинерниң болгаш ливаннарның хаанын Израильдиң төккени дээш, оон өлүрүкчү дерзин үүлгедиглери дээш харысалга АКШ-ка болгаш амгы америк администрациязга база бүрүн онаажыл турар. Агрессорну АКШ-тың бүрүн деткээни америк империализмниң эң-не агрессти белүктериниң амгы үе-чадала кол политиказының тудуш кезии болуп турар. Делегей хереқтеринге америк тергинделди хандырарынче, өске чурттарның кижи болган бөдүүс байлактарын АКШ-тың эргежыктарынга чагыртырынче ол политика утланган.

Чоокку Чөөн чүктүң хөй күрүнелериниң болгаш улустарының, а ол ышкаш чоок кавыышкын күрүнелериниң улустарының амыдыралчы эргежыктары делегейниң ол районунда байдалды таарыштыр шиитпирлээр айтырыгга хамаарылгалыг болуп турар. Ындыг бүрү бодалдарны, саналдарны чугаалажыышкынарының шиити столунуң артынга дүштүрүп, таарыштыр шиитпирлээр ужурлуг. Чоокку Чөөн чүк талазы-биле делегей конференциязын чыылдырар дугайынла Совет Эвилелиниң саналы ынчангаш чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Ливандан бодунуң шериглерин үндүрүп элыр болгаш хай төгүүшкүнүн соксадыр кылдыр агрессорну албадаптар дээштиг хемчегларни алырып хөй күрүнелериниң төлөөлекчилерн сессияга чугааларынга шыңгыы негээннер.

В. ВАСИЛЕЦ.

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

«О. Шынаа» совхоз ниитиниң малынга 3600 тонна ногаан сиген белеткээр онаалдалыг. Ону долдур күүседир дээш кижи бүрүзү шудургу ажылдап, ажылдың темпизин элээн шапкынчыдып, бүдүрүкчүлүг чоруун бедиткен. Чоокку хүнперге чедир 2047 тонна эки шынарлыг сигенни кезип белеткээш, пресстээн.

Мал чеми белеткээр ажылда кол черни механизастатынган трактор хову бригадазы эолеп турар. Ону Виктор Янзоо билдилиг удуртуп келген. Бригаданы ийи звенодан тургускан, оларның аразында социалистиг чарышты калбарткан. Оон түңнелин он хонгаш-ла үндүрүп, тиилекчи болган звенога шилчип чоруур вымшелди, материалдыг шаңналды тыпсырын доктаатка-ан.

Хоочун трактористер Сапчат Коңгар-оол, Докпар-оол Кыргыс олар пресске хүн нормазын 150-200 хуу күүседип келген. Аныяк тракторист Максим Сапчат бөлер ажылга мергежип, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

Кайы-дыа звенонуң ажылы макталдыг. Оларның кежигүнери сентябрь 20-ге чедир 1500-1500 тонна сигенни белеткээр сорулганы салган.

ТҮЛҮКТЭЭН

«О. Шынаа» совхоз эрткен чылдарда мал бажы өстүрериниң планнарын күүседип келген. Бо чылын база-ла малдан чаш төлдү чидириг чок камгалап алганының түңнелинде мал бажы өстүрериниң даалгаларын чүзүн аайыбиле ажыр күүсеткен. Ниитизи-биле төрүүр чүс хойдан 94 хураганны, инектен 80 бызаазы, беден 80 кулунну камгалап алган.

Бо чорук чүнү көргүзүп турарыл дээрге, малдың тарып боозадылгазын чогуур үешаанда организастап чорутканындан кол хамааржыр. Чоокку хүнперде ук ажыл база-ла түлүктээн. Совхозта дөрт тарылга-боозадылга пунктузун Деспен, Бурганныг, Кызыл-Довурак, Аптара деп черлерде август 1-ден эгелеп тургускан.

А. САРЫГ-ООЛ.

Республиканың агрохимлабораторнязынга сезоннуг ажылдар үезинде чамдык хүнперде ажыл бачым апаар. Тараа культураларынга, чангыс болгаш хөй чылдыг сигенперге, хөрүннүң шынар байдалынга ангы-ангы анализтер кылыр, оларны лабораторияларга хынап көөр харыысалгалыг ажыл оларга онаажы бээр. Ындыг ажылдарны улуг техник-аналитик Л. Н. Зыкова дүрген болгаш шын кылып келген.

ЧУРУКТА: техник-аналитик Л. Н. Зыкова сигенниң шынар составын тодарадып олур.

БЕРГЕЛЕРНИ АЖЫП ЭРТЕР

«Тыва рембыттехника» каттыжышкын бажың иштиниң нарын эт-севин — соодукчуларны, хеп чуур машиналарны, шактарны, янзы-бүрү транспорт моторларын, ёзулал тураскаалдарын болгаш демир-достен аңгы-аңгы кылыгларны септеп үндүрүп турар.

«Тыва рембыттехниканың» коллективи чоннуң амыдырал-хандырылгазының Кызыл хоорайда болгаш районнарда бүдүрүлге эргелелдери-биле керээ чарып алган, бир демнинг ажылдап турар. Бажың иштиниң үрелген эт-севин болгаш чошуң өске-даа чагыгларын ол эргелелдериниң хүлээп алышкын черлери чыып алыр. Оон «Тыва рембыттехникага» эккеп, кылган соонда, дедир аппарын дужаар база садып, сайгарар.

Көдээниң ажыл-ишчилерине дуза көргүзер соруга-биле комплекстиг септелге бригадазын база тургускан. Ол бригада районнар төптерин, көдээ суурларны келген чагыглар барымдаалап кезип, херек ажылдарны кылгаштын дедир кээр.

Эрткен чеди айларның планын бүдүрүлге чери 187 мун рубльге күүседир тургаш, 178 мун рубль кылдыр күүсеткен. Кол инженер Г. В. Ванхобин ону мынчаар тайылбырлаан:

— Бистиң бүдүрүлге чери бүдүрүлге эргелелдери-биле керээвисте көрдүнген кылыр ужурлуг онаалдавысты күүседип турар бис. А олар бистиң дужаан берген кылыгларывысты сайгарып четтикпейн турар. Чижээлээрге, бирги чартык чылда демирдестен кылыгларны 66,9 мун рубльге кылып үндүргеш, дамчыдып бээривиске, сайгарган түңү 64,5 мун рубль болган. Оон ужурундан бистиң ажылывыс четпес деп санаттыныш турар.

Мергежилдиг ажылчыннар чедишпези — база бир бергедээшкин ол. Аныяктарны дуржулгалыг ажылчыннарга быжыглап, еске хоорайларның өөредилге комбинаттарынче мергежилин бедитсин дээш чорудуп турар. Бо чазын дөрт кижи Ростовтуң өөредилге комбинадынга өөренгеш келген.

Бүдүрүлге черииң иштинде ажыглаттынмайн чыдар техника барын эскергеш, кол инженерден айтырарымга мынча диди: «Немелде тудуг кылгаш, ажылдаар шөлдү улгаттырып, бо демир кезер станоктарны салыр бис, ам аңаа ажылдаар кижилерни дилеп тур бис».

Коллективтиң сагыыла-чурумун быжыглап, кижизидилге ажылын күштелдирери чугула, чүге дээрге ажыл шагы үзер, арагалаашкын чижектиг чурум үрээшкиннерп хаая-даа бол таваржы берип, багай салдарын чедирип турар.

Четпестерни эдип ап болур. Хамык ужур бедик соругаларны ажылчын коллективтиң мурнунга салып, ажылга таваржын кээр бергелерни ажып эртери болур. Чүгле ынчан чонга ачы-дуза чедирилгезиниң шынары экижир болгаш хемчээли көвүдээр.

Н. КУУЛАР.

КАЙДА-ДАА ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

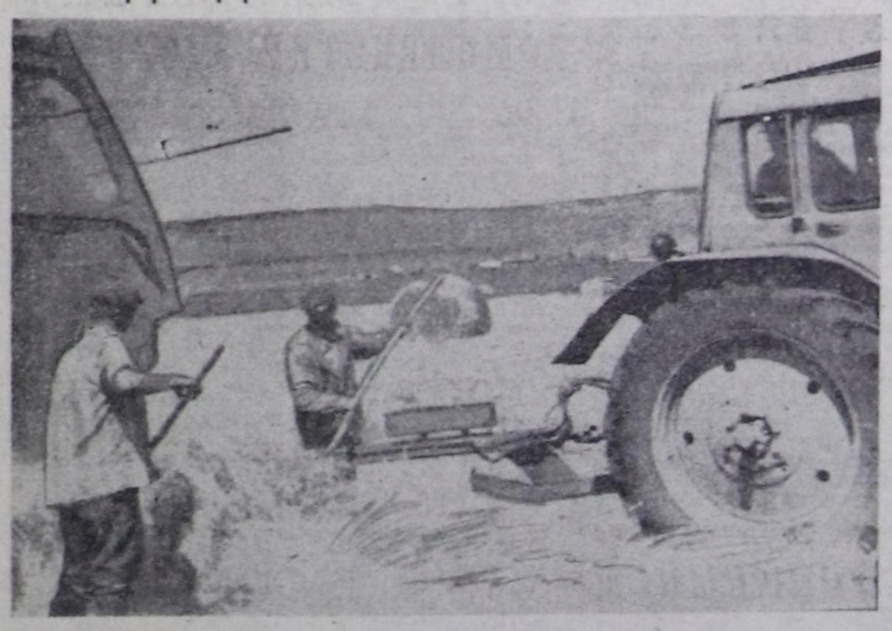

Хүнүүн башкы хередери дээш кээри билек, Тандының алаактарынга болгаш шөлдеринге ажыл эгелээн. Ук районга мал чеминиң белеткелинге дузалажыры-биле найысылал Кызылдың албан, бүдүрүлге черлериниң шефчилер келген. Олар ниитизи-биле субботник хүнүнде фермаларга болгаш кыпкы хонаштарга 270 тонна эки шынарлыг ногаан сигенни белеткээн.

Субботник хүнүнде «ногаан дүжүт» ажаары-биле Тываның агрохимия лабораториязының ажылдакчылары ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка ажылдаан. Олар трактор-биле база хол кадыры-биле дыка хөй сигенни белеткеп берген. Комсомолчулар Слава Хуурак, Саша Соколов, Володя Ершов болгаш оон-даа өскелер хол кадыры-биле сиген кезер талазы-биле мурнакчыларның одуруунга кирген. Ниитизи-биле ук коллективтиң кежигүнери сес тонна сигенни дужаган.

Көдээниң ишчилери-биле кады Тыва транспорт эргелелиниң 14 сигенчизи ол хүн бир алаактан 11 тонна сигенни кезип сарааттаан. Ук коллективтиң ишчилери көдээниң ажыл-ижинге төлептиг үлүүн киирип, шудургу ажылдааны дээш совхоз дирекциязындан мактадыг сесту база алган.

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ишчилери ол хүн техниканы чөп ажыглаанының түнелинде, ажылдың темпизи шалыпкын болгаш будурукчулуг болган. Николай Федосеенко удурткан мал чеми белеткээр механизаттаттынган отряд күженишкинниг ажылдаан 120 тонна сигенни белеткээн.

Коммунист, дуржулгалыг механизатор И. Оглезневтиң удуртканы дүргектээр рулонныг прессподборщиктер звенозу онза бедик будурукчулуг ажылдаан.

В. КЛЕЙМЕНЫХ.

ЧУРУКТАРДА: И. Оглезневтиң звенозунуң дүргектээр агрегаттары шөлде; дүргектээн сиген; шефчилер хол-биле сиген кезип тур.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ болгаш В. КЛЕЙМЕНЫХТЫҢ фотолары.

ХАРЫЛЗААЛЫГ ИЙИ БҮДҮРҮЛГЕ: олар канчаар ажылдап турарыл?

Үстүү-Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелели биле Улуг-Хемниң ыяш үлетиүр ажыл-агыйының Ырбанда ыяш белеткээр пунктузу аразында ыяк харылзаалыг. Ырбанчылар тудуг ыяжын болгаш өске-даа ыяштыг кезип белеткээп, сал кылдыр даггаш, хемчилерге хүлээдип бээрге, олар ук ыяштыг теплоходтар-биле сөөртүп бадыргаш, хереглекчилерге чедирип турар. Ындыг болганда, «бо ийи бүдүрүлгениң ажылы кайы-кайызындан дорт хамаарылгалыг. Кайы-бирээзинге ажыл саадаар болза, өскези-база планныг онаалданы күүседип шыдавайн баар. Аразында харылзаалыг ийи бүдүрүлгеде ажыл-херек амгы үеде канчаар чоруттунуп турарын, хемчилер болгаш ыяш белеткекчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирзерин амыдыралга боттандырар, оң бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш канчаар ажылдап турарын журналист Куулар Аракчаанның мооң адаанда орук демдеглелдеринде чугаалап турар.

1. ЕНИСЕЙНИҢ ЭЭЛЕРИ

Үстүү-Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң начальныгы Олег Витальевич Петров ук бүдүрүлгениң хемчилериниң ажыл-ижин биске таныштырып олура, мынча дидi:

— Хемчилериниң ажылы чиик эвес. Эң-не мергежилдиг, эрес-шудургу кижилер хемге ажылдаарынга шыдажыр. СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оон төлептиг белек-биле уткуур дээш, эргелелдиң ишчилери социалистиг чарыштыг калбарткан болгаш кызымак ажылдап турар. Оон түнелинде чартык чылда Енисей-биле ыяш салдадың бадырының, япзы-бүрү чүүктер болгаш пассажир сөөртүрүүнүн планныг опаалдазы ажыр күүсеттинген. Бисте мурнакчы экипажтар эвээш эвес. Чижээ, кургаг чүүк сөөртүп турар «Ангара-20-ниң» капитаны Николай Иванович Пановтуң удурткан экипажы чартык чылда чарыштың тиилекчини болган. Ол ыяжаш сал бадырын турар теплоходтардан Сергей Менгеевич Иргитовтуң экипажы планныг опаалданы ай санында ажыр күүседип, шалыпкын ажылдаан, мактала төлептиг болуп турар. Ол интернационалчы экипаж. Ында капитанның дузалакчызы чоокта чаа училище дооскаш келген Борис Ооржак база эрес-шудургу ажылдан, ескелерге үлегерин кергүзүп турар. Хем-биле пассажирлер сөөртүп турар «Заря-191-ниң» экипажы чартык чылда опаалданы үргүлчү ажыр күүседип келген. Оон капитаны Владимир Перфильевич Василенко 20 ажыг чыл ажылдаан хоочун, дуржулгалыг хемчи. ол дыка хөй аныяктарны хемчиниң мергежилинге өөреткен дагдыныкчы кижи. Кысказыбиле чугаалаарга, бистиң хемчилеривистиң ажылы бо чылын мурнуку чылдарга бодаарга, дыка чедиишкинниг чоруп турар—деп, Олег Витальевич чугаазын түнедi.

Сал бадырар болгаш чүүк сөөртүп теплоходтар бир «Ангараны» баштады Енисейниң эрик баарында чыскаалдыр турупкан турлар. Дыка эрте. Хүн ам-даа үнгелек. А хемчилер узун болгаш берге оруунче үнериңге белеткеки берген. «МБВ» маркалыг 178 дугаарлыг теплоход бо тур. Оон экипажының дугайын эргелелдиң начальныгы Олег Витальевич мактап чугаалап олурган чүве болгай. Бис ол теплоход-биле Енисейни өрү эжиндирип өскээр деп шиитпирлеп алдывыс. Экипажтың составы шуптузу аныяк эрлер: капитаны Сергей, дузалакчызы Борис, моторист Андрей, матрос Леонид. Оларны даштындан көргеш, назыхар талазы-биле кайызының улуун илгаары берге болду.

— Силерниң-биле кады эжиндирип болур ыйнаан? Аартыктай бербес силер бе?—деп, ойнай-сылдай оолдардан айтырдывыс.

—Кайын аартыктаар ийик, харын хөглүг болгай—деп, Сергей харылаашаш, хүлүмзүрүй-дүр.

—Орук ырак болур эвес бе—деп, Борис аңаа ушкаштыг.

— Чалгаарай бербес иргя силер бе? Силер дээрге, дүргеп машина-биле чоруп чаңчыккан улус силер ыйнаан.

—Бо Енисейниң каас-чараш чурумалын көөр дээш кайын чалгаарааар боор. Үе эрткенин безин билбес бис ыйнаан—деп, эжим Монгүш харылылады.

Эртенгинин алды шак турда теплоход өртээлден адырылгаш, терең суглуг Енисейни өрү эжиндирип чорупту. Чүүгү чиик болгаш хемни өрү өскээрге безин дүргени аажок. Мурнувуста талыгырда аңкөк дүлүскек-биле бүргеттинип алган бедик тайгаларның барааны көстүр. Хем кырын куду сырын сооланнады хадың каап турар. Сугнуң кызы дыралчак кылдыр быланнаан, ында-мында балыктардаа мөйтүледир чемпээр.

Ол-ла хүн эжиндирип ортаан, хөй бараан, машина-техника сөөрткен «Ангараны» база эртивис. Ынчалзажок дүргеп чоруктут, улуг күчүдүг ийи «Заря» бисти изырты эртилер. Оларның чалгызы теплоходту өпейлээп дег чайган турду. Өөктүң Енисейже кирген аксынга чорувуста, хүн чүгүрүүнде кирип, барыын чүкче дыка кудулай берди. Таптыг-ла ынчан сал сөөртken ийи теплоход бистин-биле каржын эртилер. Енисейниң эзлеринде ажылажы хайнымышкыныг дээрзи оон-на илдең болду.

Имир дүжүп, карангылаарынга чедир ам-даа ырак. Хемниң уну кашпал апарган. Күчүлүг Енисей буурул Саян сыныының бир ужу-биле чара чүткүп ажып келгенинге ам-даа оожургааап хевирилиг, хая-даштарны ажа халып, көвүктелбишаан, даап-шимээни-биле даг кашпалының иштин долдуруп, хайның шуравышаан хевээр.

Дыка өрү өскеп келгенивисте, капитан чугаалай-дыр:

—Ужарга таптыг-ла эртенгиниң алды шакта чедер бис. Ам-даа ырак деп билинер.

—Дүне кала доктаап хонар бис?—деп, оон айтырдывыс.

— Хонмас, даныы атсы ажындирер — деп, кыживис мындыг. Бис бир черге хонар боор деп бодаан болгай бис. А хемчилер дээрге, дүн, хүн дивес ажындирер улус чүве шыкажыл.

Кежээ карангы имир дүжүп келгенде, теплоходту Борис башкарып орда, бис каюта иштинге кежээки чем сөөлүнде хөөрежип олур бис.

— Сезон дургузунда чеже кубометр ыяштыг салдадың бадырар планныг силер?—деп, Сергей Менгеевичиден сонуургап айтырдым.

— Бистиң Кызыл эргелели пиитизи-биле ажындириишкин сезонунуң дургузунда 130 муң кубометр ыяштыг салдадып бадырар опаалдаыг. Чартык чылда 52 муң кубометр ыяштыг сөөртүп бадырдывыс. Ол эрткен чылдыынган дыка хөй. Чартык чыл планында көрдүнгенинден 14 муң кубометрни хөйүү салдадың бадырган.

Устуу Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелели чүгле чаңгыс ыяш салдадың бадырып турар эвес-ле болгай. Эргелел бо чылдың бирги чартыында бүтүү-ле кол-кол көргүзүглер талазы-биле планныг опаалданы ажыр күүсеткенин дараазында сан-фактылар бадыткап турар. Чылда 6300 тонна янзы-бүрү чүүктерни сөөртүр тургаш, чартык чылда 2400 тонналы сөөртken азы 750 тонна хөй болган.

Тожу районче нефть продуктуларын сөөртүрү эргелелдиң бир кол сорулгазы. Сезонда 3400 тонна кыварчаар материаллдар сөөртүрүн планындан амга чедир 1500 тоннаны сөөртүп чедирген азы эрткен чылдыынган барык-ла 11 хуу хөй болуп турар. Ам Тожу районнуң совхозтары, албан организацияларын, Ырбанның ыяш болган Сыстыг-Хемниң аңныырты-выш ажыл-агыйы кыварчаар материаллар-биле чылда четчир кылдыр бүрүн хандыртынган. Моон мурнунда кажан-даа ындыг турбаан, нефть продуктулары эпти-ле үзүктели бээр, оон үржүүндан ажылга улуг шаптык таварыжын турган. Бо чылын Кызылда район эргелели кыварчаар материаллар сөөртүлгезин эки организастаанының ачызы-биле ол ырак-узак, орук-чирии берге черде район херек нефть продуктуларын магадылап алган.

Ындыг бедик көргүзүглерни район эргелели чүүнүң ачызында чедип алганыл? деп айтырыгга, оон начальныгы Олег Витальевич Петров мынчаар харылады:

— Хамыктың мурнунда шиитпирлиг рольду ойнаар чүве— бүгү флотту баш удур чогуур үевинде септеп белеткеп алганы болур. Чүк сөөртүр, сал бадырар теплоходтар, кассажирлер аргыытырар «Зарялар» эжиндириишкин эгелээринден он хонук бурунгаар бүрүн белеткеттингеп турган. Оон аңгыда база бир чугула фактор болза, бо чылдың агаар-бойдузунуң байдалы эки болуп, эжиндириишкинни эрте эгелээни. Хемчи кадрлар-биле эргелел бүрүн хандыртынган. Хемчилериниң күш-ажылын организастаарын, оларның амыдырал хандырылгазын мурнукузундан экижиткеп. Бо бүгүнүң ачызы-биле эргелел чылдың бирги чартында бедик кергүзүглерни чедип алган. Күш-ажылчы күженишкинни моон соңгаар-даа кошкатпас бис. Материалдыг баазавыс база быжыгып турар. Чижээ, «Костромич» деп маркалыг теплоходту мырынай чаа алдывыс. Сут оруу аштаар күчүлүг машина база келген. Чүк сөөртүр бүрүн херекселдиг ийи чаа теплоходту Саян ГЭС-тен ам алыр деп тур бис.

— Эргелелдиң ажылында бергелер болгаш шиитпирлээр уңгурлуг кандыг айтырыглар барыл?—дээн айтырыгга Олег Витальевичиниң мындыг харыызын түнелинге киирзе чогуур:

— Кара-Хаштa болгаш Ырбанда ыяш белеткеп турар ийи пунктудан ыяш ап турар улус бис. Ол ыяш белеткел черлери бисти белеткээн ыяш-биле чедир хандырбайн турар. Оон уңгурундан теплоходтарның аңаа маңап турары ховар эвес. Эргелелдиң теплоходтарының күүзү хүнде-ле дөрт муң кубометр ыяшты салдадың бадырын болур. А херек кырында ыяш белеткел черлери бисти хүнде түгле 500 кубометр ыяш-биле хандырып турар-дыр. Ындыг болганда, ыяш белеткел черлериниң ажылын эжиндирип эргежок чугула. Ыяш белеткелиң көвүдеди болза, бис амтызындан-даа хөйнү сөөртүп болур арганыг бис.

...178 дугаарлыг теплоход ийи хүн, ийи дүн дургузунда доктаашкын чок эжиндирип келгеш, бисти ыяш белеткелчилериниң сууру Ырбанга чедирип каап.

(Уланчылыт).

МАЛЧЫН—МААДЫР-ИЕ

Маадыр-ие. Бо сөстү дыңнаан кижи бүрүзүнүң чайгаар чоргааралы хайныр. Ындыг болбас аргажок. Ие кижи он үргүнү өстүрүп, доруктургуже, кижи кылып, бүт кырынга тургузуп каггыже кандыг бергелерни эртпес, каш дүне уйгузуп чедир удувайн барбас дээр.

Карацгы дүн ортузунда
Кавай безин шыгырт
дээрге,
Шылаг-човаан уттувуткаш
Сырбаш кыннып оттур
аваам—

деп ыры-анаа бир черге тыптып келбээн болгай. Ындыг маадыр-иелериниң бирээзи, Тес-Хем районда «О-Шынаа» совхозтуң малчыны Бады-Байыр Шаржыкпановнага Кызылга ужуражып, оон ажыл-ижи-биле танышып чугаалаштым.

Маадыр-ие угбай 22 чыл малчыннап келген, ол совхозтуң № 4 бригадада мурнакчы хойжу, ол үениң иштинде хөй бажын өстүрериниң хереэнге бодунуң эвээш эвес улуг-хуузун киирип келген кижи болду.

Чартык чылдың түнели-биле малчын чүс хойдан 108 хураганны камгалап, бир хойдан-ва 2 кг дүктү кыргып алган. Ынчангаш Москвада Улус ажыл-агыйының чеднишкинериниң делгелгезин барып көөр халас путёвка-биле шаннаткаш, Москваже хаптар дээш эзенги кырынга турда, малчын маадыр-иеге ужураштым. 22 чыл малчыннап ажылдаары-ындыг-ла белен эвес херек-тир. Ол дээрге тура-соруктуг, бергедерге ундаравас, бедик сорулгалыг кижиниң ажылы-дыр. Маадыр-ие Бады-Байыр Шаржыкпановна ол хире үр чылдарда ажылдап, үргүлчү мурнуку өлүрүглерга туржуп-эр улустан тудак чок ажылдап келген шудургу, ажылгыр, салган соруун салбас кижи. Ынчангаш оон чылыг чүрээ, чымчак сеткили ажылгыр холдары, дээш хүндүлевес аргажок.

Ол:— Мен чааскаан эвес мен, мээн кады чоруур эштерим, менден артык мурнакчылар бар — дээш кады чоруур эштери-биле мени таныштырды. Оларның аразында «О-Шынаа» совхозтуң мурнакчы малчынары, бо чылдың бирги кварталында социалистиг чарыштың тиилекчилери, № 2 хойжу бригаданың бригадири Кок-оол Шалык, Шалык Бүрүн-Чыргал Лак-оол Седен, Кара-кыс Докмит дээш ол совхозтуң башкарылга бөлүк, бис каюта иштинге кежээки чем сөөлүнде хөөрежип олур бис.

— Сезон дургузунда чеже кубометр ыяштыг салдадың бадырар планныг силер?—деп, Сергей Менгеевичиден сонуургап айтырдым.

— Бистиң Кызыл эргелели пиитизи-биле ажындириишкин сезонунуң дургузунда 130 муң кубометр ыяштыг салдадың бадырар опаалдаыг. Чартык чылда 52 муң кубометр ыяштыг сөөртүп бадырдывыс. Ол эрткен чылдыынган дыка хөй. Чартык чыл планында көрдүнгенинден 14 муң кубометрни хөйүү салдадың бадырган.

Устуу Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелели чүгле чаңгыс ыяш салдадың бадырып турар эвес-ле болгай. Эргелел бо чылдың бирги чартында бүтүү-ле кол-кол көргүзүглер талазы-биле планныг опаалданы ажыр күүсеткенин дараазында сан-фактылар бадыткап турар. Чылда 6300 тонна янзы-бүрү чүүктерни сөөртүр тургаш, чартык чылда 2400 тонналы сөөртken азы 750 тонна хөй болган.

Тожу районче нефть продуктуларын сөөртүрү эргелелдиң бир кол сорулгазы. Сезонда 3400 тонна кыварчаар материаллдар сөөртүрүн планындан амга чедир 1500 тоннаны сөөртүп чедирген азы эрткен чылдыынган барык-ла 11 хуу хөй болуп турар. Ам Тожу районнуң совхозтары, албан организацияларын, Ырбанның ыяш болган Сыстыг-Хемниң аңныырты-выш ажыл-агыйы кыварчаар материаллар-биле чылда четчир кылдыр бүрүн хандыртынган. Моон мурнунда кажан-даа ындыг турбаан, нефть продуктулары эпти-ле үзүктели бээр, оон үржүүндан ажылга улуг шаптык таварыжын турган. Бо чылын Кызылда район эргелели кыварчаар материаллар сөөртүлгезин эки организастаанының ачызы-биле ол ырак-узак, орук-чирии берге черде район херек нефть продуктуларын магадылап алган.

Ындыг бедик көргүзүглерни район эргелели чүүнүң ачызында чедип алганыл? деп айтырыгга, оон начальныгы Олег Витальевич Петров мынчаар харылады:

— Хамыктың мурнунда шиитпирлиг рольду ойнаар чүве— бүгү флотту баш удур чогуур үевинде септеп белеткеп алганы болур. Чүк сөөртүр, сал бадырар теплоходтар, кассажирлер аргыытырар «Зарялар» эжиндириишкин эгелээринден он хонук бурунгаар бүрүн белеткеттингеп турган. Оон аңгыда база бир чугула фактор болза, бо чылдың агаар-бойдузунуң байдалы эки болуп, эжиндириишкинни эрте эгелээни. Хемчи кадрлар-биле эргелел бүрүн хандыртынган. Хемчилериниң күш-ажылын организастаарын, оларның амыдырал хандырылгазын мурнукузундан экижиткеп. Бо бүгүнүң ачызы-биле эргелел чылдың бирги чартында бедик кергүзүглерни чедип алган. Күш-ажылчы күженишкинни моон соңгаар-даа кошкатпас бис. Материалдыг баазавыс база быжыгып турар. Чижээ, «Костромич» деп маркалыг теплоходту мырынай чаа алдывыс. Сут оруу аштаар күчүлүг машина база келген. Чүк сөөртүр бүрүн херекселдиг ийи чаа теплоходту Саян ГЭС-тен ам алыр деп тур бис.

— Эргелелдиң ажылында бергелер болгаш шиитпирлээр уңгурлуг кандыг айтырыглар барыл?—дээн айтырыгга Олег Витальевичиниң мындыг харыызын түнелинге киирзе чогуур:

— Кара-Хаштa болгаш Ырбанда ыяш белеткеп турар ийи пунктудан ыяш ап турар улус бис. Ол ыяш белеткел черлери бисти белеткээн ыяш-биле чедир хандырбайн турар. Оон уңгурундан теплоходтарның аңаа маңап турары ховар эвес. Эргелелдиң теплоходтарының күүзү хүнде-ле дөрт муң кубометр ыяшты салдадың бадырын болур. А херек кырында ыяш белеткел черлери бисти хүнде түгле 500 кубометр ыяш-биле хандырып турар-дыр. Ындыг болганда, ыяш белеткел черлериниң ажылын эжиндирип эргежок чугула. Ыяш белеткелиң көвүдеди болза, бис амтызындан-даа хөйнү сөөртүп болур арганыг бис.

...178 дугаарлыг теплоход ийи хүн, ийи дүн дургузунда доктаашкын чок эжиндирип келгеш, бисти ыяш белеткелчилериниң сууру Ырбанга чедирип каап.

(Уланчылыт).

ӨЗҮЛДЕ

Беш чыл мурнунда Кызылдың № 46 магазинге аныяк уруг чедип келген. Ол магазинниң директорунуң адынга ажылга хүлээп алыр дугайында биллдиришкинниг, паспорттуг болгаш он класс дооскан дугаймында аттестаттыг болган. Оон адын Нина, фамилиязын Матвеева дээр болган. Дилег кылып келген уруг ортумак школа дооскан-даа болза, садыг талазы-биле билии-даа, практиктиг ажыл стажы-даа чок боорга, магазинге аштакчылап ажылдаарын директор сүмелээп. Чамдык аныяк кижилер дег, ол ындыг-мындыг-даа дивейн, санапты хүлээп алган, ажылдап киришкен.

Аныяк уруг ажылга харыысалгалыг, биче сеткилдиг, чүвеге өөренирчел кижи болган. Ынчангаш ол улуг үр болбаанда-ла коллективинге ижигип, кады ажылдап турар улуг кижилериниң идегелин шынзыла берген. Нина алды ай хире аштакчылап ажылдаан, магазинниң аъш-чем бараапнарын деңзилээш, савалаар ажылче киргеп.

Ол ажылынга ийи чыл ажылдап тургаш, Иркутскиниң садыг техникумун боторедилге-биле кончуг эки демдектерлиг доозун алган. Ынчангаш ол-ла магазинниге садыгжылап киришкеп. Оон бээр үш чыл болгаш. Күзээнии чедип алыр. сураанын тып алыр дажыры ыпкаш, Нина Матвеева садыг шугумунга ол-бо деп далдавайн, аштакчылап киргеш, күзээни садыгжы-мергежилдиг чедип алгайы ол. Ам Н. Матвеева № 45 магазинде улуг садыгжы, Чонга эвилеңээлдек, хүлээген даалгазынга бедик харыысалгалыг бо садыгжы кады ажылдан турар өөрүп ажылче организастап билир, олар-биле быжыг аң-найыралдыг болурундан аңгыда, ажыл-херек дээш шыңгыы негелделиг.

Мурнакчы аныяк садыгжының ажылдап турар магазинии июль айда бараан саарыл-газының планын 106 хуу күүсеткеп. Магазин планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип келгеш. Ында улуг садыгжының киирип турар улуг-хуузу биче эвес дээрзи билдингир.

Н. Матвеева ону садыгжының мергежилиниге хандыкшын, ажыл-херээнге үргүлчү детпимче көргүзүп база баштай ажылдан эгелээн чылдарда садыгжының мергежилиниң уран аргаларынга ону өөредип келгей коллективиниге, дагдыныкчыларынга өөрүп четтиргенин бо-ла чугаалай бээр.

Х. ОНДАР.

БОЙДУС—БҮГҮ УЛУСТУҢ БАЙЛАА

Бойдус камгалалының талазы-биле хоойлужудулганы улус депутаттарының Советтериниң күүседиш турарының дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң дерткү чыжыының тоску сессиязының доктаалын күүседир талазы-биле Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Аңныыр-тывыш ажылагый эргелелиниң ажылының дугайын Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң эдлечелиг хуралынга чугаалажып корген.

Сессияның доктаалын министерствонуң база эргелелдиң коллегияларынга чугаалажып корген, ол талазы-биле чогуур хемчегларни ажылдан кылган, ону боттандырып турар. 1978 чылдан бээр 6404 гектар черге ыяш тарын олуртпан, республиканың девискээринге чыжырганаы хуу кижилер чыырын хораан, кат, тоорук чыылдазының үезинде рейдилерни организастап, таныылдарны томуйлап турар. Республиканың девискээринде турыстернің маршруттарын тодаратkылаан. Өрт үнүп болур үелерде улустуң арга-арыгже киреринг чурумчуткан. Сөөлгү дөрт чылдың дургузунда арга-арыга өртке удур хемчегларнің чурумун хажыткан 350 кижини тутkан. Оларга 4077 рубль торгаал онаатаан, арга-арыг өртүн өөскүткен 63 кижини улус судтарывге шилчиткеп.

Арга-ыяш девискээрлерин чөп ажыглаар сорулга-биле Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем база Тес-Хем райкүүскомнар чонуңу дыштанылга зоналарын тургускан, ол ышкаш катты, тоорукту чыырының чогуур хуусааларын доктаатkылаан. Ыяш фондузун шын ажыглап турарын Ыяш ажыл-агый министерствозу биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Аңныыр-тывыш ажылагый эргелелиниң ажылының дугайын Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң эдлечелиг хуралынга чугаалажып корген.

Сессияның доктаалын министерствонуң база эргелелдиң коллегияларынга чугаалажып корген, ол талазы-биле чогуур хемчегларни ажылдан кылган, ону боттандырып турар. 1978 чылдан бээр 6404 гектар черге ыяш тарын олуртпан, республиканың девискээринге чыжырганаы хуу кижилер чыырын хораан. Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары биотехниктиг хемчегларни чылдың-на чорудуп турар.

Республиканың кол-кол аңныыр-тывыш аңнарын өстүрери-биле 80 муң гектар шөлдүг камгалал девискээрни тургускан, ында буур-булан, сыын-мыйгак, элик-хүзбүс, черлик хаван болгаш кыш дээш ышкаш эң үнелиг аңнарны өлүрериң хораан. Республиканың девискээринде турыстернің маршруттарын тодаратkылаан. Өрт үнүп болур үелерде улустуң арга-арыга киреринг чурумчуткан. Сөөлгү дөрт чылдың дургузунда арга-арыга өртке удур хемчегларнің чурумун хажыткан 350 кижини тутkан. Оларга 4077 рубль торгаал онаатаан, арга-арыг өртүн өөскүткен 63 кижини улус судтарывге шилчиткеп.

Арга-ыяш девискээрлерин ыың талазы-биле Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда тускай улусчу дружиналарны тургускулаан. Тапсыда, Балгазында, Хүтте, Тере-Хөлде Шанда, Чаа-Хөлде, Хиндиктиг-Хөлде заказниктерниң хуусаазын узатkан.

Республиканың чогуур организацияларын-биле кады 1981-1985 чылдарда бойдус талазы-биле планны ажылдан кылган. Бойдус камгалалының талазы-биле чүгле чаңгыс 1981 чылда безин 314 бригаданың үнүүшкүүн организастаан. Оон түнелинде күрүненің аңныыр фондузунга караажа чедиргени дээш бурууглугларга 11112 рубль торгаал онаатаан, 29 боонну хавырган.

Аңнарының, балыктаарының чурумун үрээлер-биле демиселди Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды, Өвүр районнарның чер-чер Советтери багай эвес чорудуп турарын Дээди Советтиң Президиумунуң хуралдыпга демделгээн. Бо районнарда аңнаыр-тывыш ажылагый ажылын сонуургап, айтырыгларны күүсөмнарның хуралдарынга чугаалажып турар.

Аңнаыр-тывыш ажыл-агый эргелели вертолёттарның дузазы-биле хайгыылдаашкынны организастап, аңнаарының чурумун үреп турганнарны тутkулаан. Дуюглуг черлик аңнарга тавармчалыг байдалдарны тургузары-биле эргелел бо чылын 36 тонна сигенни, 10500 боодал будук-бүрү белеткээр, 85 хаймрга дус чажар, 10 гектар черге погаан чемни тарыыр. Балык өстүрер сорулга-биле Улуг-Хемге база оон адырларынга балыктаарын 1985 чылдың май 1-ге чедир хораан. Балык камгалалының органнары хөй-ниити-биле демнежин алгаш, 1981 чылда 152 рейдини организастаан.

Бойдус камгалалының талазы-биле Ыяш ажыл-агый министерствозунуң база Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң ажылында эки түүлдер-биле кады шыгыы четнестер барын Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуну айыткан. «Тыва көдээ тудуг» трест, Тыва АССР-ниң Одалга үлетиүр министерствозу, «Тыва совхоз тудуг» кат-тылыышкын болгаш ыяш белеткээр өске-даа организациялар чыл-бүрүде ыяш кезип ап турар участоктарын аштап, арыглавайн келген. Арга-арыгдан ыяштыг үндүр тырттырарда чаа үнүп келгилээн хөй санныг ыяштарны чаза базып, үрегден турар. Ыяштың чылдар аайы-биле кезип ажыглаарының, оон орнунга ыяш тарыырының планын тургуспаан. Ыяштың билет чокка кезээ таварылгалар кайы хөй.

Арга-ыяштың өртten камгалаар ажыл ам-даа кошкак. Өрт айыылының үезинде арга-арыг ажылдакчылары хөй-ниитиниң төлөөлекчилерн-биле демнежин алгаш, рейдилер организастаавайн турар. Бойдус камгалалының ниитилелиниң кежигүнерин, пенсионерлерни, школачыларны калбаа-биле киириштирбейн турар. Элээн каш чыл мурнунда Кызылдың парыгына «ногаан таңнылдарэ чазын болгаш күзүн үргүлчү дежурныйлан турган болза, олар ам көзүлбестээн.

Кат, тоорук чыылдазының үезинде дүвүреңгир байдал тургустуна бээр. Бо ажылга тус черниң чурттакчыларын, малчыларны эки киириштиреринің улуу, доктаамал ажыл чок улустуу киириштирер, олар чыгаа кат, тооруунуң чамдыкызый дужаавас таварылгалар кайы хөй. Эрзин, Тес, Хемчик, Барлык, Эрзегес хемнериниң уңунда чыырганаңы камгалаар талазы-биле Ыяш ажыл-агый министерствозу чер-чер Советтерибиле кады шиитпирлиг хемчегларни алыр ужурлуг.

Республиканың Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелели аңмегин камгалаар талазы-биле ам-даа чедир ажылдавайн турар. Ховар аңнарның саны улам-на кызырлып турар. Заказниктерниң девискээринден сиген белеткеп турары доктаалттынган чурумга таарышпас. Мелиораторлар, ыяш белеткекчилерн, геологтар база механизаторлар аң-меңнин база куштун, өзүп төрүүр черлерин тоон көрбес, уяларны чаза бастырар чоруктар бар. Ылангыляда Тес-Хемде Ак-Чыраа девискээринде ондатраның уяларын тракторлар-биле чаза бастырып турар. Ынчангаш ондатраны камгалаарыбиле онзагай хайгаралды тургузар ужуралут.

Бойдус камгалаарын хандырар хүлээлгелиг кижилер безин чөпшээрел чокка аңнаар, балыктаар таварылгалар илерээн. Чижээлээрге, Бии-Хем райкүүскомунуң сан килдизиниң мурнунда эргелекчизи турган Шведов база ол-ла районнуң бойдус камгалал ниитилелиниң даргазы, райкүүскомнуң көдээ ажылагый эргелелиниң начальныгы Меркулов олар көрүненің автомашинказын мунуп алгаш, аңнап турган туттурган. Оон аңгыда Таңдыдан егерь Забегаев, Каа-Хемге мурнунда егерьлеп турган Баазан, Ак-Сут партиязының өрүмнекчизи, хөй-ниитичи аңнаыр инспектору Трефелев олар боттарының эрге-дужаалын өскээр ажыглап, чөпшээрел чокка аңнап, балыктап тургулаанын илерээн.

Чөпшээрел чокка аңнаар, балыктаар болгаш кат-чимистин сывын үргедээр, пөштү кезер таварылгалар барык район бүрүзүнде бар-даа болза, шак ындыг херекти үүлгеткеп кижилерни харыысалгаже киирбейн турар. Будук-бүрү белеткээрнің үезинде ыяштың кайы-хамаан чок кезин турда, республиканың Ыяш ажыл-агый министерствозунуң ажылдакчылары оны хыпавайн турар.

«Бойдус камгалалының талазы-биле хоойлужудулганы улус депутаттарының Советтериниң күүседиш турарының дугайында Тожу райкүүскомунуң ажылының дугайында» Тожу райкүүскомнуң ажылының дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиязынга чугаалашкаш, улуг четпестерни илередип, ону чайладыры-биле райкүүскомга база ында кедээ Советтерге дааскан турбуже. бо талазы-биле Тожу районда улуг четпестер ам-даа үргүлчүлевишаан. Тожу районга туристернің чамдыктары кымдан-даа чөпшээрел чокка кээп турар. «Азас» турбаазазының удуртукчулары кыварчаар материалдарны шуут-ла холдуң кыдында шыгжап турар. Туристиң маршруттарны бөктадырган. Заказниктиң девискээрине чамдыкта 10-15 хонук дургузунда танышып безин чок болгулаар.

Бойдус камгалалының дугайында дыка хөй хамаатылар солуннарга материалдарны бижип, телевидениеге, радиога чугаалап турар. Оларның киирген санал-онаалдарын чер-чер Советтери база бойдус камгалалын харылаар ужурлуг организациялар кичээнгейге албас.

Бойдус камгалалы — бүгү хлустуң хереэ. Чер-чер Советтериниң кол шуруузу бо айтырыгже кичээнгейни кошкаткан, чогуур организацияларның болгаш харыысалгалыг кижилериң ажылын хынап көрбейн турар. Чер-чер Советтериниң бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиялары база кошкак ажылдап турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуу чугаалашкан айтырыг талазы-биле делгеренгей доктаалды хүлээп алган.

С. ХӨРТЕК.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИСТИГ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМНИҢ ПРИНЦИПТЕРИНГЕ

ВАРШАВА. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПҮР-нүң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский-биле Крымга пайыралчы ужуражыышкынының дугайында дыңнадыгны «Трибуна люду», «Жолнеж вольности» болгаш Польшаның өске-даа төп солуннары бирги ариннарынга парлаан.

Ниитилел амыдыралының бүгү-ле кол адырларында совет-польша харылзаалар социалистиг интернационализмниң, дең эрениң, хамаарышпас догуннаашкынының хүндүлежиринииң, найыралчы дузалажылганың принциптеринге быжыглыр уламчылавышаанын парлалга онзалап демдеглеп турар.

Польшаның Совет Эвилелибиле болгаш социалистиг өскээдаа чурттар-биле кады ажылдажылганының казбарышкыны польша экономиканы экижидеринге дузалап, ону чеминшкинниг хөгжүдүрииң перспективазын тургузуп турар деп, ПКАП ТК-ның органы «Трибуна люду» демдеглээн.

Ынчалзажок Польшаның кризистеп адырлыг үнериниң чорудулгазы контрреволюстуг чажыт ажылдың туруп турарыбиле моондакталып, мындыг чажыт ажыл-чорудулганы дашкаартан, бирги ээлчегде АКШ күткүп болгаш деткин турар деп, ол солуп айыткан.

Эргеи-даа уеде ышкаш, ам-даа болза, ССРЭ биле ПҮР Европага болгаш делегейге айыыл чок чорукту быжыглаарынче, боо-чепсекти эндере бүдүрериң шеглээринче, шериг-политиктиг кризистерниң болгаш делегейниң чаа дайынының кыжанын чайладырынче угланыышкынын быжыы-биле тудуп турар деп, «Трибуна люду» онзалап демдеглээн.

Эштер Л. И. Брежнев биле В. Ярузельский экономиктиг санкциялар ышкаш, бот-эргелиг күрүнелерге удур ыйыышкын кылырының ындыг чепсектерин ажыглап турар АКШ-тың болгаш НАТО-да бактаараган еске-даа чамдык чурттарның үүлгедиишкиннерин ССРЭ биле ПҮР шиитпирлиг буруу шаап турарын онзалап демдеглээн деп, польша шеригнин «Жолнеж вольности» солуну айыткан.

Америк администрация Польшаже калчаалыг ыйыышкынны кылып турар. Ындыг политика АКШ-тың империализминиң эрге-ажыктарынга таарыштыр чуртта экономиктиг кризисти хыналадыр,ында байдалды божаңнадыр сарулгалыг деп, ол-ла солун бижээн.

Л. И. Брежнев биле В. Ярузельскийниң Крымга ужуражыышкынының дугайында дыңнадыгны төп польша радиога болгаш телевидениеге каш удаа дамчыткан.

Л. И. Брежнев биле В. Ярузельскийниң Крымга ужуражыышкынының чүректин ханыызынан байдалга эртип, ийи талалыг харылзааларны хөгжүдүрииң, ийи болгаш палестин улустарга удур дерзин өлүрүкчү чорукту соксадырының, туттурган шериглерни хостаарының эргежок чугулазын комиссия айыткан.

Ийи хүнниң дургузунда Кипрге хуралдаан комиссия хөй санныг хереченилерниң, ылаңгыя Ливанда халаптыг болуушкуннарны көргеп кижилериниң өчүктерин дыңнаан. Шериг болгаш медицина эксперттерги боттарының өчүктериң база бергеп. Делегей эргелериниң хөй актыларын, хоойлуларын Израильдың каржызы-биле үрээнин чогуур барымдаалар ылаптыг кылдыр сойгалап клеретиккен дугайында комиссияның түнел документизинде айыткан. Ол документиниң комиссияның кежигүнүнерии бир үн-биле хүлээп алган.

Израиль күрүне болгаш оон сионисти удуртукчулары тайбыңга болгаш кижилиг чорукка удур кем-буруулуг үүлгедиглерин, дайын талазы-биле кем-буруулуг үүлгедиглерин, палестин улустуң бот-башкартыпар эргежин кызагдаан кем-буруулуг үүлгедиглерин кылганы дээш буруудаттырын туралын документинде айыткан.

Ливанга удур дерзин болган ханныг агрессияны ТельАвив кызыытпаан. Палестинаның араб чоңунга удур массалыг өлүрүкчү үүлгедиглерин амдаа кылып турар. Палестинаны хостаар организацияныңы болгаш палестин улусту бүрүн үзуткаары — Израильдың араатанзыг чагырыкчыларының кол сорулгазы болганын олар боттары чажырбайн турар.

Дайын чорудулгаларынга израиль шериглериниң ажыглаан методтары, туттурган палестинелерин хилинчектеп, кырын турары, Ливанның эжелеткен девискээрлеринде оларың доктаатказын өзүп чурумнары, тайбың чурттакчыларны өжегерзөн боолап, бомбалап турары, хоорайларны болгаш суурларны үргедээни, кассет, фосфор болгаш вакуумнуг бомбаларны оларның ажыглааны делегей эргезинин норма-чижектеринге каржызыбиле чөрүшкек болуп турар. Эмнелге черлерин бомбалаанары, туттурган палестин дайынчыларны араатанзыг өзүбиле хилинчектээни, хамаары чурттакчыларны дерзин өзүп-биле качыгдалдарга, човуланга таварыштырганы —Израиль эжелеткелериниң бо бүгү хөделиишкиннери кедергей кем-буруулуг үүлгедиглер болуп турар.

Израильдың бо бүгү кем-буруулуг үүлгедиглериниң киржикчизин —Каттышкан Штаттарны комиссияның кежигүнери шыңгыы буруу шапкан. Израильди детпээн АКШ оон кем-буруулуг бүгү үүлгедиглериниң харысалгазын хүлээр апаар.

Агрессияны доп-дораан соксадырынче комиссия кыйгырбышаан. Израильдың агрессиязының ажыы-биле болгаш чажыды-биле дузалаан бүгү кижилер израиль эжелекчилериң ханныг үүлгедиглери дээш делегей трибуналының мурнунга харысалгаан апаар дээрзин сагындырган.

Ливан болгаш палестин улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээрinче, оларга материалдыг, дипломаттыг, политиктиг болгаш моральдыг деткимчени көргүзеринче делегей чурттарының бүгү чазактарын болгаш күрүнелер удуртукчуларын, чазактыы эвес болгаш шажын-чүдүлге организацияларын, парламентилерин, профэвилелдерин болгаш бүгү улустарны комиссия кыйгырган.

1967 чылда эжелеткен бүгү араб девискээрлерден шериглерин Израиль үндүрүп албаанда, ол ышкаш бот-башкартыпар база хамаарышпас күрүнеэин тургузуп алыр бүрүн эргени палестин улуска бербээн шаанда, палестин улустуң кара чаңгыс болган дүрүм ёзугаар телөдекчизи кылдыр Палестинаны хостаар организацияны хүлээп көрбээйле, Ливанның хамаарышпас чорууп болган бүрүн эргезин магадылавааңда Чоокку Чөөн чүкке чөптүг, быжыг болган бүгү-ниитң тайбың чедин алдынмас дээрзин комиссия бадыткаан.

Фосфор, кассет, шарик болган вакуумнуг бомбаларны ажыглаарын хорутдаар дугайында негелдениң күүселдезин чедип алырынче бүгү делегейниң медицина ассоциацияларын болгаш кадык камгалал организацияларын комиссияның түскай документизинде кыйгырган.

Командылалдың дужаалдарын күүседири Ливанга кылган кем-буруулуг үүлгедиглер дээш харысалгадан израиль армияның солдаттарын болгаш офицерлерин хоставас, бодуңуң хуузуада арын-нүүрүңүң болгаш бүгү кижи терелгетевинең мурнунга харысалгадан хоставас дээрзин оларга сагындырган кыйгырыгны израиль армияның солдаттарынга болгаш офицерлериге комиссия чоруткан.

Ливанга болгаш палестин улуска удур израиль аггресния соксагыже чедир бодуңуң ажыл-чорудулгазын үргүлчүлээрин комиссия шиитпирлээн. Палестин болгаш ливан улустарга удур Израильдиң кем-буруулуг үүлгедиглериниң дугайында материалдарны чыыр сорулгалыг адакы комиссияларны тургускан.

Комиссияның президент чөвүлелин сес кижи составтыг кылдыр сонгаан. Сураглыг англи юрист болгаш хөй-ниитң ажылдакчызы Дж. Плэтт-Мнел Делегей комиссиязының чиңгине секретары болган.

А. БОГОМАЗ.

ИЗРАИЛЬДИҢ КЕМ-БУРУУЛУГ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИН ИСТЭЭР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДЕЛЕГЕЙ КОМИССИЯЗЫНДА

НИКОСИЯ. (СЭТА-ның корр.). Ливан болгаш палестин улустарга удур Израильдиң кем-буруулуг үүлгедиглерин истээр талазы-биле Делегей комиссиязы Израильдиң Ливанга удур агрессиязын, Барымын Бейруттуң бүзээлэшкинин доп-дораан соксадырын негээн. Эжелекчи бүгү шериглерни Ливандан үндүрериниң, ливан болгаш палестин улустарга удур дерзин өлүрүкчү чорукту соксадырының, туттурган шериглерни хостаарының эргежок чугулазын комиссия айыткан.

Ийи хүнниң дургузунда Кипрге хуралдаан комиссия хөй санныг хереченилерниң, ылаңгыя Ливанда халаптыг болуушкуннарны көргеп кижилериниң өчүктерин дыңнаан. Шериг болгаш медицина эксперттерги боттарының өчүктериң база бергеп. Делегей эргелериниң хөй актыларын, хоойлуларын Израильдың каржызы-биле үрээнин чогуур барымдаалар ылаптыг кылдыр сойгалап клеретиккен дугайында комиссияның түнел документизинде айыткан. Ол документиниң комиссияның кежигүнерии бир үн-биле хүлээп алган.

Израиль күрүне болгаш оон сионисти удуртукчулары тайбыңга болгаш кижилиг чорукка удур кем-буруулуг үүлгедиглерин, дайын талазы-биле кем-буруулуг үүлгедиглерин, палестин улустуң бот-башкартыпар эргежин кызагдаан кем-буруулуг үүлгедиглерин кылганы дээш буруудаттырын туралын документинде айыткан.

Ливанга удур дерзин болган ханныг агрессияны ТельАвив кызыытпаан. Палестинаның араб чоңунга удур массалыг өлүрүкчү үүлгедиглерин амдаа кылып турар. Палестинаны хостаар организацияныңы болгаш палестин улусту бүрүн үзуткаары — Израильдың араатанзыг чагырыкчыларының кол сорулгазы болганын олар боттары чажырбайн турар.

Дайын чорудулгаларынга израиль шериглериниң ажыглаан методтары, туттурган палестинелерин хилинчектеп, кырын турары, Ливанның эжелеткен девискээрлеринде оларың доктаатказын өзүп чурумнары, тайбың чурттакчыларны өжегерзөн боолап, бомбалап турары, хоорайларны болгаш суурларны үргедээни, кассет, фосфор болгаш вакуумнуг бомбаларны оларның ажыглааны делегей эргезинин норма-чижектеринге каржызыбиле чөрүшкек болуп турар. Эмнелге черлерин бомбалаанары, туттурган палестин дайынчыларны араатанзыг өзүбиле хилинчектээни, хамаары чурттакчыларны дерзин өзүп-биле качыгдалдарга, човуланга таварыштырганы —Израиль эжелеткелериниң бо бүгү хөделиишкиннери кедергей кем-буруулуг үүлгедиглер болуп турар.

Израильдың бо бүгү кем-буруулуг үүлгедиглериниң киржикчизин —Каттышкан Штаттарны комиссияның кежигүнери шыңгыы буруу шапкан. Израильди детпээн АКШ оон кем-буруулуг бүгү үүлгедиглериниң харысалгазын хүлээр апаар.

Агрессияны доп-дораан соксадырынче комиссия кыйгырбышаан. Израильдың агрессиязының ажыы-биле болгаш чажыды-биле дузалаан бүгү кижилер израиль эжелекчилериң ханныг үүлгедиглери дээш делегей трибуналының мурнунга харысалгадан апаар дээрзин сагындырган.

Ливан болгаш палестин улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээрinче, оларга материалдыг, дипломаттыг, политиктиг болгаш моральдыг деткимчени көргүзеринче делегей чурттарының бүгү чазактарын болгаш күрүнелер удуртукчуларын, чазактыы эвес болгаш шажын-чүдүлге организацияларын, парламентилерин, профэвилелдерин болгаш бүгү улустарны комиссия кыйгырган.

1967 чылда эжелеткен бүгү араб девискээрлерден шериглерин Израиль үндүрүп албаанда, ол ышкаш бот-башкартыпар база хамаарышпас күрүнеэин тургузуп алыр бүрүн эргени палестин улуска бербээн шаанда, палестин улустуң кара чаңгыс болган дүрүм ёзугаар телөдекчизи кылдыр Палестинаны хостаар организацияны хүлээп көрбээйле, Ливанның хамаарышпас чорууп болган бүрүн эргезин магадылавааңда Чоокку Чөөн чүкке чөптүг, быжыг болган бүгү-ниитң тайбың чедин алдынмас дээрзин комиссия бадыткаан.

Фосфор, кассет, шарик болган вакуумнуг бомбаларны ажыглаарын хорутдаар дугайында негелдениң күүселдезин чедип алырынче бүгү делегейниң медицина ассоциацияларын болгаш кадык камгалал организацияларын комиссияның түскай документизинде кыйгырган.

Командылалдың дужаалдарын күүседири Ливанга кылган кем-буруулуг үүлгедиглер дээш харысалгадан израиль армияның солдаттарын болгаш офицерлерин хоставас, бодуңуң хуузуада арын-нүүрүңүң болгаш бүгү кижи терелгетевинең мурнунга харысалгадан хоставас дээрзин оларга сагындырган кыйгырыгны израиль армияның солдаттарынга болгаш офицерлериге комиссия чоруткан.

Ливанга болгаш палестин улуска удур израиль аггресния соксагыже чедир бодуңуң ажыл-чорудулгазын үргүлчүлээрин комиссия шиитпирлээн. Палестин болгаш ливан улустарга удур Израильдиң кем-буруулуг үүлгедиглериниң дугайында материалдарны чыыр сорулгалыг адакы комиссияларны тургускан.

Комиссияның президент чөвүлелин сес кижи составтыг кылдыр сонгаан. Сураглыг англи юрист болгаш хөй-ниитң ажылдакчызы Дж. Плэтт-Мнел Делегей комиссиязының чиңгине секретары болган.

А. БОГОМАЗ.

ДУРЖУЛГАНЫҢ ЭРТИНЕЗИ

ПРАГА. (СЭТА). ССРЭ-нин тургуетунганының 60 чылынга уткуштур үүлдү Чехословакияның «Руде право» солунунга парлаан. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганы пролетаржы интернационализмниң идеяларының бүзүредиг тиилелгеди, социалистиг чаа күрүне тургузуунуң хөгжүдезининң маркеснеч-ленинчи принциптерин херек кырында боттандырганының түнелп болган деп, чүүлде бижээн. Ол улуг болуушкун төөгүде чаа үеченаны — хоетуг улустарның найыралдың болган акы-дүнма чоруунун, интернационализмге үндезилээн, оларның чоокшулажырының үе-чалазын Россияның болган бүгү делегейниң ажылчы чонзарынга ажыдып берген.

Совет күрүнениң эрткен төөгүлүг оруу национал айтырыының талазы-биле маркеснеч-ленинчи өөредигниң шынчыын болган амыдыралчызын тодаргай бадыткап турарындыр деп, солун онзалап демдеглээн. Национал нарын айтыыгларны херек кырында канчаар шиитпирлээрииң эгээртинмее дуржулгазын Совет Эвилели берген.

Улустар аразында харылзаалардың ленинчи принциптери делегейге кайгамчык улуг ужур-дузалыг. Күрүнелер аразында ол харылзааларны социалистиг дем каттыжылгазында бүрүн боттандырган. Социалистиг дем каттыжылгазы — деп болган бүрүн эргелиг күрүнелериниң делегей харылзааларының чаа, социалистиг хевири-дир. Ындыг харылзааларның принциптерин хамыктың мурнунда ССРЭ бодуңуң практиказынга хынап көргеп. Хөгжүдениң нарын айтырыгларын шиитпирлээр, социалистиг күрүнелерниң ниити болган национал эрге-ажыктарын шын холбаштырар талазы-биле акы-дүнма партияларга болган социалистиг чурттарга СЭКПниң база Совет күрүнениң теоретиктиг болган практиктиг дуржулгазы — эгээртинмее эртинези дузалап турар. Маркеизм-ленинизмге, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге шынчы чорук—чедиишкинниг бүрүнгаар хөгжүдениң үндезинин дээрзин ол байлак дуржулга бадыткап турар.

Бүгү чурттарның улустарының ёзулуг акы-дүнма чоруунче орук чүгле чаңгыс. Ол орук дээрге — империализмге удур, бүгү улустарның хостаагы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселдиң, чөптүг тайбың, демократия болган социализм дээш демиселдиң оруу-дур деп, «Руде право» солун онзалап демдеглээн.

СОВЕТ-ИНДИЙ НАЙЫРАЛДЫҢ КӨРГҮЗҮҮ

ДЕЛИ. Индияның болган Совет Эвилелиниң аразында тайбың, найырал болган кады ажылдажылга дугайында керээниң 11 чылынга база Индия Республиканың хамаарышпас догуннаашкынының 35 чылынга тураскаатказ индий-совет найырал айы Индияда уламчылавышаан. Хөй-ниитниңң массалыг организацияларының — Индий-совет культура ниитилелиниң болгаш Совет Эвилелиниң өөнүктери ниитилелдиң планың ёзугаар Индияның янзы-бүрү хоорайларында болган штаттарында ам байырлыг хуралдар, конференциялар, семинарлар, делегелгелер, совет хөй-ниити төдээлекчилери-биле ужуражыышкынар эртип турар.

Индий-совет найырал аймың эстафетазын Делиден Чиндигрархка хүлээп алган, ол дээрге Индияның эң аныяк болган эң чараш хоорайларының бирээзи, хары утга Пенджаб болган Харнана дээрнии штаттың наимысталыдыр. Хоорайның эң улуг залы Пенджабтың көдээ ажыл-агый университединиң девискээринде турар, индий болган совет улустарның аразында найыралдың массалыг митингизи аңаа болган. ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы С. Н. Имашев баштаан совет хөй-ниити делегациязынга Чиндгарх чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип турган.

Пенджаб штаттың чазааның эстафетазын Делиден Чиндигрархка хүлээп алган, ол дээрге Индияның эң аныяк болган эң чараш хоорайларының бирээзи, хары утга Пенджаб болган Харнана дээрнии штаттың наимысталыдыр. Хоорайның эң улуг залы Пенджабтың көдээ ажыл-агый университединиң девискээринде турар, индий болган совет улустарның аразында найыралдың массалыг митингизи аңаа болган. ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы С. Н. Имашев баштаан совет хөй-ниити делегациязынга Чиндгарх чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип турган.

Пенджаб штаттың чазааның кол министри Дарбара Сингх ол митингиге чүве чугаалаап, хамаарышпас Индияның башкы министрлер-биле Индияның эң аныяк болган эң чараш хоорайларының бирээзи, хары утга Пенджаб болган Харнана дээрнии штаттың наимысталыдыр. Хоорайның эң улуг залы Пенджабтың көдээ ажыл-агый университединиң девискээринде турар, индий болган совет улустарның аразында найыралдың массалыг митингизи аңаа болган. ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы С. Н. Имашев баштаан совет хөй-ниити делегациязынга Чиндгарх чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип турган.

Пенджаб штаттың чазааның кол министри Дарбара Сингх ол митингиге чүве чугаалаап, хамаарышпас Индияның башкы министрлер Джавахарлал Нерунуң үндезилээни индий-совет найырал амгы үеде чедиишкинниг хөгжүп турар деп медеглээн. Пес-таавы үлетпүрүнүң продукциязын ССРЭ-ге сатпышаан, индий-совет кадың ажылдажылганың хөгжүлдеинге бистиң штат бодуңуң салыышкының кинрер аас-кежиктиг болуп турар деп, Д. Сингх онзалап демдеглээн.

Индияга берге чылдарда Совет Эвилели оон кезээде шынчы өөнүү болуп келген болгаш индий улус ону каржан-даа утпас деп, Пенджаб штаттың губернатору доктор Ченна Редди чугаалаан. Ийи чурттуң аразында тайбың, найырал болгаш кадың ажылдажылга дугайында керээ бистиң пайыралвысты улам быжыктырган. Мурнуу Азиида байдалга боттуг салдарын чедирген деп, ол онзалап демдеглээн.

Совет делегациянның баштыңы, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы С. Н. Имашевтиң чугаазын митингиниң киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

Пенджаб штаттың көдээ ажылагый университединге байырлыг хурал индий-совет найыралдың чырыткыланчак көргүзүү болган.

(СЭТА).

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнүң американчы ёзунуң эрге-чагыргазының Гуасапа вулканның чанында (найысылалдап 25 км) даглыг черде тура-халыкчыларның быжыглаттырган туружундан үндүр, овтаар дээш кылган ээлчегліг шаажылакчы үүгүшкүүр буураашкын-биле доозулган. Партизанналның «Венсеремос» радиостанциязының дамчыдылгазында айтып турары-биле алырга, Национал Хосталганың Фарабундо Марти аттыг Фронтузүнүң отрядтары диктатураның шериглериге удур элээн кащ күштүг согуушкуннарны кылгылаан. Солдаттар өлдүрүп болган балыглаашкынындан улуг когаралга таварышкан, аткаарлаар үжүрга таварышкан. Тулчуушкун шөлүнге оларның октагылапканы хөй санныг боо-чепсек болгаш ок-чемзекти НХФ-түң дайынчылары хавырып алганнар.

Сальвадоржу шерилер партиланнарның күштүг удурлашкынынга таварышкан, тайбың чурттакчыларга өжээнирел, оларже халдап турар. Оон ужар чүүлү Каттышкан Штаттарның реаксылыг эргечагыргага берген самолёттарын болгаш вертолёттарын ажыглап алгаш, Гуасапа вулканның чоок-кавызында тараачынар суурларын араатанзыг ёзу-биле бомбалап турар. Оон түнелинде тайбың чурттакчыларның аразында өлген кижилер хөй боон турар.

Сан-Висенте (Сан-Сальвадордан чөөн талаже 60 км.), хоорайга НХФ-тиң дайынчылары шак-ла ындыг аттыг департаментинниң ол административтиг төвүнүң ажы-ажы районнарында шериг туруштарынче халдаашкынарны кылган. Ол ышкаш Гошапайо, Теманго, Сан-Рафаэле болгаш Ла-Бемдуле (Кускатлан департамент) хоорайларга контроль дээш патриоттар-биле шериг кежектериниң аразында тулчуушкуннар улам калбаргап. Чалатенанго департаментинде тура-халыкчыларның шаап халдаашкынныг тулчуушкуннары үргүлчүлеп турар. Олар Гуарюпла хоорайны ээлеп алгаш, оон-даа еске элээп кащ чурттакчылыг черлерже үзүксоксаал чокка атакалап турар.

«Венсемерос» радиостанциязының дыңнадыр турары-биле алырга, американчы ёзунуң чалча ёзу-чуруму НХФ-тиң отрядтары-биле тулчуушкуннардан, солдаттарның дезеринден кижи талазы-биле улуг чидирнии катап тургузарын оралдашкаш, херээжеңнерии болгаш элээди ооларны шеригге албадап келдиртип турар.

ДОКТААМАЛ КОМИССИЯҢ ХУРАЛЫ

ХЕЛЬСИНКИ. Доктаамал совет-финланд профэвилел комиссиязының 26-ты хуралында ажыттынган. Оон ажылында Профессиональдар эвилелдериниң Бүтү-авилел Тей Чөвүлелиниң даргазы С. А. Шалаев баштадыр совет профэвилел делегациязы киржип турар.

Талалар ийи чуртта профэвилел шимчээшкинниниң чугула айтырыгларын чугаалажыр, улам ынай кады ажылдажылганың планнарын төлевилеп алыр.

(СЭТА).

АГРЕССОРНУ БУРУУ ШАПКАН

БЕРЛИН. ГДР-ниң удурланыышкынның антифашистиг шимчээшкининиң демиселчилериниң комитеди ливан болган палестин улустарга удур Израильдиң араатанзыг агрессиязын шыңгыы буруу шапкан. АКШ-тың талазындан Тель-Авивти идепкейлиг деткин турарының түнелинде ол агрессия болдунар аргалыг болу бергенин комитеттиң медеглелинде онзалап демдеглээн.

Хамааты чонну, хамыктың мурнунда хөрөөженнерии болган чаш ажы-төлдерии кырып өлүрүп турары, ливан болган палестин улустарга хамаарыштыр узуткап чок кылырының политиказы паинсчи өзүрүкчүлериниң кем-буруулуг үүлгедиишкиннеринге бүрүн, демей болуп турарын фактылар хереченип турар деп. медегледе чугаалаан. ГДР-ниң удурланыышкынның антифашистиг шимчээшкиниң демиселчилериниң комитеди Чоокку Чөөн чүк күрүнелериниң ишткы-херектеринге АКШ-тың холтаарлаашкынын соксадырын негеп турар.

(СЭТА).

Н. ХАВАТМАНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Палестинаны хостаарының демократтыг фронтузунуң (ПХДФ) чиңгине секретары Н. Хаватма Бейрутка парлалга конференциязынга чүве чугаалаан болган «Правда» солунуң айтырыгларынга Л. И. Брежневтин харыларында айткан санаалдарга дүүштүр палестин айтырының шиитпирлээрinии эргежок чугулазын айыткан. Палестин улустуң тускайлан хөгжүүр болган терээн чурттуна катап ээп келир эргезин боттандырары база эргежок чугула деп, ол онзалап демдеглээн. Палестин улустуң чөптүг демиселин кезээде чайгылыы чок деткип келген Совет Эвилелиниң туружун Н. Хаватма бедии-биле үнелээн.

Палестин болгаш ливан улустарга удур Израильдың амгы агрессиязы араб чурттарга удур Израильдың бүгү дайынчарының төөгүзүнде ян-не үзүн болгаш аар уржуктарлыг болуп турар деп, ол демдеглээн.

Дайынны үргүлчүлээр дээш Израильдың бодалын ол чуртта курлавырда шериглерни кедиргени болгаш Ливанның соңгу талазындан база Бекаа шыналазында оон дайын белеткедери хереченип турар. Израильдың дайын белеткедерин «тайбың» чугаалажышкыннар-биле чажырарын ораалажып турар. Палестин дайынчыларын Бейруттан көжүрүп үндүрер дугайында чугаалажышкынарын үзерин израиль чагырыкчылар ораалажып, хөй санныг чаа-чаа негелдерни кылып турар.

Ливанга израиль аггрессияның үезинде дайын улуг когаралга таварышканын Н. Хаватма айыткан. Израиль алдың солдаттарын болгаш офицерлерин өлүрткен база балыглаткан.

ЛИВАНДА ДҮВҮРЕНЧИГ БАЙДАЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). Палестинаның черинге чогумчалдыг кожа-хелбээ догуннап болгудег палестин болгаш еврей күрүнелериниң тургузар дугайында айтырыгны палестинчер-биле кады чугаалажып көөруүге Бегияның болгаш соц талалакчыларының хөөн чогу шуут-ла илдеп-дир деп, Франциязын «Монд» солуну бижээн. Харын-даа «Улуг Израильдиң» тургузар дээш бозуңуң планын күүседир соруулга-биле израиль чагырыкчылар бо халаптыг дайынны эгелээн-дир. Ындыг планны боттайдырары араб чурттарга улуг когаралдыг болуур. АКШтың болгаш сионистиниң Чоокку Чөөн чүкке холбаштыр стратегиг планы делегейниң ол районунга АКШтың тергиделиш хандырарынче, Палестинаның удурланыышкыын шимчээшкининиң узуткаарынче, американчы ёзу-чуруумнарны күштелдиреринче угланган деп, солун демдеглээн.

ХАМААРЫШПАС ЧОРУКТУҢ ХҮНҮ

ДЖАКАРТА. (СЭТА-ның корр.). Индонезия найысылалга, ол болук ортулуктарның аңгы-аңгы черлериниң тоолыдаргай 13 муң ортулуктарда хоорайларга болгаш суурларга-даа августуң он чедиде кызыл-ак өнүү национал туг киниский турган. Индонезияның хамаарышпас чорук хүнүн байырлап турганы ол-дур.

37 чыл мурнунда колониалдыг молчүгделди дүжүр октаан. Чурт эрткен чылдарның дургузунда колонин боон турган «нидерланд Индиядан», херек кырында кижи бүрүзү үжүк билбес боон турган, Метрополияның көдээ ажылагыйжы кожундаандан эгелээш, бо үеге чедир узун орукту эрткен. Индонезия капа-даа каттышпазының шимчээшкинин тургузарынга шылгырацгай рольдуг боон, оон идепкейлиг кежагүнериниң бирээзи апарган. Ол чурт колониализминиң сөөк-язылгаар чоруктуң артыышкынларын долузу-биле узуткаары дээш демиселшиилаан, бодуңуң политиказынга хамаарылга чок, идепкейлиг угланышкынны чарлаап, ботландырып чорудуп турар. Ажыл чокталышкын болгаш медицина хандырылгазы дээш ышкаш, ындыг адырларга колониалдыг эрткен үениң уржуктарының чамдыкезинин узуткаап, бижик билбес чорукту үзуткаары дээш идепкейлиг демиселди чорудуп турар.

Ол ышкаш национал экономиканы хегжүдеринге чамдык чедиишкиннер база чедип алдынган. Богун Индонезия нефть үндүр садып турар, ээ улуг он чурттуң санынга кирип, чайгаар бүткен кауучуктуң, ак-коргулчуунуң, ыяштың ээ улуг будурукчузуг боон турар. Ынчалза-даа дашкы капиталдан хамаарылганың улгадыышкыны чурттуң экономиктиг хегжүдезининң түнелдеринге боттуг салдарын чедирип турар. Ында «кара алдыныңң 90 ажыг хуузуи Барымын чүктүң болгаш Японияның-даа нефть компаниялары кызып турар, дашкыдан капитал салыышкыны соксаал чокка улгадып, а ол ышкаш чурттуң дашкыы ере-ширези көвүдеп турар. Үргүлчүлелдиг кризисте аспактаттырган капиталистиг чурттарже индонезин экономиканың угланыышкынын үлетпүрүнүң чамдыкезинин узуткаап, бижик билбес чорукту үзуткаары дээш идепкейлиг демиселди чорудуп турар.

Президент Сухарто хамаарышпас чорук хүнүнге холбаштыр парламентиге чүве чугаалаап, деидеглээнин-биле алырга, Индонезия моон-даа соңгаар экономиктиг хегжүдезиниң темпизин бедидерин, ажыдың үнезининң кудулаарының деңнелин чавыдырын, ертеңгерии деп-деспи болдурарын чедип алыр дээш оралдажыр апаар, ынчалза-даа экономиктиг бергелерни ажыл эртер дизе, амдаа эвээш эвес күш херек боон турар.

Ю. САГАЙДАК.

Ливан найысылалда байдал кончуг дүшкүүрлүг боон артышаан. Эжелекчи идегеттер барымын секторже ында арткан бичии уругларга кылдыр чорутқан азып-чемни безин эрттирбейн турар. Бүзээлеткен хоорайже далган сөөртккен болгаш сүттүг пистерналарлыг машиналарны израиль таңныылдар тудуп ап турар. Барымын Бейрут суг болгаш электри чок хевээр.

ЧУРУКТА: «Дузалап көрүңер, суг ижикеен тур бис» деп бижээн плакатты ливан уруг тудуп алган тур.

АП-СЭТА-ның телефотозу.

ЧУРУКТА: Барымын Бейрутта израиль халдакчыларның кем-буруулуг үүлгедиглериниң хереченилери.

СЭТА-ның корр. Л. Вольповтуң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БИЧИИ ЯСАМ

Б. РЯБИКИН.

Силер ону көрдүнер бе? Ындыг болза чиде берген-дир аа, ат болган-дыр. Уруглар садигинден айтырдым:

— Ол мында, силерде боор чадавас?

—Бисте чок, бисте Вова бар, Витя бар. Ийи Шурик бар, үш Алёша бар, а Ясам чок—деп харыылааннар.

Ажлакчы кадай бир бичии ооддун бопуктарының шидиишкини чештине бергенин көрүп каан. Аңаа дузалажыр дээш ээге берген.

—Хоржок, Мен бодум! — деп, оол чугаалаан.

—Бо ышкажыл!

Ажлакчы кадай алдепсине берген:

—Бо Костик Румянцев ышкажыл.

Бопуктарын шидип бээр дээш дагын-на ээге берген. Костик ынаваан.

— Мен бодум! (Я сам!)

Ындыг болза Ясам читпээн ышкажыл. Ол мында—уруглар садигинде бар-дыр, харын чангыс эвес ышкажыл. Олар эңмежок-тур!

Вова сандайда шүжүлевишаан, угунун ээжээнден өрүтыртып олурган. Вова амдыызында Ясам эвес, ол ам-даа бичии ышкажыл. Ынчалза-даа Вова өзүп келгеш, ёзулуг эрдер дег:

—Менээ шаптык катпаңар, мен бодум!—дээр.

АНДРЕЙНИҢ БИЛИРИ

Беш харлыг Андрей телевизорга танцы бооргa дыка хөңнү чок кижи.

Андрей танцылаан улус көргеш, телевизорну дораан өжүрерин дилээш туруп бээр.

— Телевизорувус үрели бээр, бо улустуң танцылаары хөлүн эрттир тепсенир-дир—деп баар.

А мей ол дугайында угаадып тайылбырлаарымга:

— Агаар чалгыы-биле кээрдир, ынчаарга кижилер кел чыда чүге черге кээп дүшезил?—дээш, айтырыглар мырыңай эндерли бээр.

— Улгады бергеш биле бээр сеп, оглум—дээримге, мун-на чөпшээрежип турар.

Ол хирезинде дөмей-ле танцыга хөңнү чок, телевизорун камнавышаан, бодунуу-биле эртып каар кижи.

«Кижи өзер, кидис шөйлүр» деп чүве бар, соонда боду биле бээр ыйнаан дээш оонбиле маргышпас бис.

Х. САНЧАЙ-ООЛ.

Шляпалыг, семис шыырак
Чындың-чиидиң кадай
ышкаш,
Кайгамчыктыг улуг мөөгү
Кайы ырактан көстүп орган.

Коранналыг хензиг оолак
Кончуг дүрген маңнап четкен.
«Күжүн, саван эппешпес» — деп
Хүлүмзүрүп олуруп-тур.

А Й

Арыг—шыргай. Агаар—арыг,
Артында-ла, шыкесмаар де.
Акым-биле тояп-тояп,
Алаак черге келдивис де.
Акым мени иде каапкан:
—Айны көрем, айны!—дидир.
Өрү дээрде чангыс Хүндеп
Өеке чүве көзүдеби.
—Ынаар эвес, мынаар көр!—дээш,
Ыяш дөзү айытты оң.
Конгураалыг баштыг үнүш
Кочуйупкан чайганып тур.
Дөзүп каскан, менче сувду.
Дөгеревзин чий шаап алдым.
Оон бээр-ле айлаап дээштин
Олут орбас болу бердим.

К. КАРА-КУСКЕ.

БИЧИИЛЕРНИҢ ЧУГААЗЫНЛАН

Дөрт харлыг Дима:

— Авай, Соок-Ирей черлик бе? Арга-арыгда черлик кижилер, дириг амытаннар чурттап турар болгай —деп чугаалаан.

* * *

— Кырган-авай, көк бөрү Кызыл бөрттүг уругну дораан чүге чивээп деп билир сең? Чүге дээрге кызыл чырык «Тур!» деп сагындырып турар.

* * *

Уруглар садынга хөлеге дугайында тывызык ыдарга, оңу тып тургаңнар.

— Кылаштаарымга кылаштаар, турарымга турар, ындыг чүл ол, уруглар?

Бичии Гена мынча дээн:

— Кадайы-дыр.

БЕДИК ЧЕРГЕЛИИН БАДЫТКААН

ГТО-нуң комплексизин ёзугаар спорттуң хөй хевирлериниң талазы-биле «Комсомольская правда» болгаш «Россияның спортчу амыдыралы» солуннарның шаңналдары дээш аңаа болган Ыраккы Чөөн чүктүң чемпионадынга Амур областың спортчулары эң шыырак дээн адын эрткен чылдаазы ышкаш, база катап бадытказаннар. Хабаровск болгаш Приморье крайларның түс-түзүлдө ийнги болган үшкү черлерни эзлээн шилиндек командаларын амуржулар кызымаккай демиселбиле тиилеп алганнар. Мартылдаалары Чита, Камчатка, Сахалин болгаш Магадан областарның, Бурят болгаш Якут автономнуг республикаларның командалары база киришкен.

— Боттарывыстың чедиишкинниг бооп турарывыс дээрге, сөөлгү чылдарда областың хоорайларында болгаш суурларында спорттуң материалдыг баазазының экижээнинин түнели деп бодап турар бис —деп, Амур областың спорткомитединиң даргазы Г. Шэхов СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан — Күш-культуржуларның эргезинде 34 стадион, 400 хире спорт залдары, 165 боо адар чер бар. Бо чайын суггa эштир хаалгыг хөлбектер-биле чергелештир хөлдерни болгаш турум сугларны калбаа-биле ажыглаан бис. Ам бистин областың үшкү чурттакчызы-за күш-культурага болгаш спортка үргүлүү кижини турар апарган.

М. КОЛБАСКО,
СЭТА-ның корр.

Хабаровск.

Бажың ажылынга суме

ЭЭЖЕГЕЙЛИГ БОЛГАШ ҮЗҮМНҮГ ЯБЛОКО

Сүттүг ээжегейин (творог) эки хоюдур былгаптар. Үзүмчигирни (изюм) ыяк арыглаш, хайның турган суттa 1-2 минута иштинде шыгыткаш, база катап кургадыр. Ооң соонда ээжегейинерни үзүм-биле холаш, аңаа чуурганы, чигирни боттарыңарның хереглээрикер хемчээлдят кылдыр холаш, былгаар силер.

Аштап алган яблокопарның ээзэн ап кааптынар. Ооң соонда ооң иштин хозадыр үттээш, ынаар белеткеп алганынар ээжегей массазын кудуптуңнар. Оңу таарышкан пашка азы сковородага салгаш, духовка шкавынга 180-200 градус изигде 7—10 минута иштинде ёлзырыптар силер. Ажыглаар продуктулар хемчээли мындыг болур: ээжегей 100 гр, 1—2 столовая шопулааның иштин үзүм-чигир, чуурга, 3 яблоко, чигирни күзээни-биле каар.

Яблокту Кызылдың аш-чем садыының бүгү-ле магазинниринден болгаш районнарның садыгларындан-даа садын ап болур силер.

ЧҮДЕН БОЛУ БЭЭРИЛ?

Эмчиниң сүмези

Эмчиниң хүлээп алыр черинге ийи харлыг Саша келген. Ол ойнап тургаш, кулаанче борбак чочак-тараа киирипкен. Ооң авазы оңу уштур дээш улам ханыладыпкан. Бичии оол кулаанның арыырынга ыглап, аакталган. Поликлиникага чочак-тарааны шприц-биле чүп уштуруп орадашкаш, эмчи чадашкан. Ооң эм күжү-биле билиңместелдирип алгаш, үжулган. Чаган бооп, кулак иштинин шырыммазы кемдевээн болгаш үнү үрелбээн.

Чочак-тараа, чинчи, компот сөөгү, тыква, арбуз, тоорук үрезиннери болгаш кадаг бергү кем чок будүмелдер ышкаш сагындырар. Ынчалза-жок олар кулакче, думчукче, кызыл-өөнче, тыныш оруунче киперге кончуг озалдыг. Мындыг таварылгалар колуунда бичии уруглар хайгаарал чок каггандa болу бээр. Ынчангаш аргалыг болза, ол бүгү чүүлдерни уруг чеде бээр хире черге тургуспаза эки.

Кандыг-бир будүмел кулакче кирген таварылгада, дыңнаар үттүң ханазынга базыышкынны болдуруп, аарлыг.

Ылаңгыя сувүр сөөктер, кызар-өөк, өске-даа шиш будүмелдер кызыл-өөнче киргеңде, ооң ханаларын деже ёйүптер. Оларны кызыл-өөнтен тускай хереклелер-биле үштур. Аар болган таварылгада, ону кезиишкин-биле үштур. Эптиг ажырган өөк азы көпеек шөйүндү дамчыштыр үне бээр.

Кадыг хлеб картын эпчок ажырганда, хара бээр. Ол кызыл-өөштү болгаш ооң аксының шаралыг картын балыглаптар. Кызыл-өөш аксындан кандыг-бир будүмелди холбиле ап болбас. Бир уругга мындыг таварылга болган. Бичии уруг эмискиниң билзэнге хара берген. Ону аваазы холу-биле үштүп тура, кызыл-өөштүң алдыы талазы болгаш өктү балыглапкан. Ооң уламындан өк ыжып ааран.

Кандыг-бир будүмел думчукче киргенде, тыныш үредир. Ооң иштики шараланчак карты хуулуп эгелээр. Ханыг, ирининг карттыг апаар. Ол бүгү арай боорда эмнеттинер. Уругнуң думчуунуң кадык талазын чыпшыр туттургаш, сиңмиртип, бирги дузаны чедирип болур. Бир эвес ол дузалавас болза, эмчиге дүрген чедирер.

Чемненип оргаш каттырары болгаш чугаалажыры айыылдыг. Чемни эпчок ажырып, кемдээшкинни болдуруп болур. Ол ышкаш ажыл үезинде аксынга кадагны, янени, кызар-өөктү бо-ла пактап алыр чанчылдар турар. Чочак-тараа, тыква, пеш, тарымал тооруктарның болгаш арбуз үрезиннерин ишкээр тынарга озалдыг. Чамдыкта адыне уругларынга сөөктүг балык болгаш өске-даа сөөктүг эттәри берип каар. Олар оваарымча чок чип оргаш, өгүнге сөөк чыттырыптар. Бо таварылга кадыкшылга багай салдарны чедирип боор. Өк балыгланган, уруг үнүн чидирип, ооң кедерезе тынарын бергедедиптер. Тоорук казын тургаш, хепертен ханы тыныш, ооң сайын ажырыптың болур. Ол өк, кегжирбоостаа болгаш өкпе дамырларынче хапылап кирер. Анда сай хапылап киргеш, өкпенин чугула участоктарынче агаарның дамчыырын баксырадыптар. Түннелинде өкпеде агаарның болгаш хан эргилдезининң солчулгазы үрелир. Ооң уламындан уругнуң чемге хөңнү чидер, арган апаар, күштүг чөдүртүр болгаш тыныштаар болу бээр. Бо таварылганың ындыг шынарларын билгенде, дораан эмчиге уругну көргүзер.

Бичии үнген турар чаштарның болгаш еске-даа уруларның оруунга янзы-бүрү бичии хемчээлдиг чүүлдерни тургузуп болбас. Арыглаваан пеш, тарымал тооруктарның болгаш тыква сайларын бербезе эки. Арбузту берип тура, ооң үрезиннерни экидир арыглаш бээр. Уругну бичиизинден-не арыг-шеверге өредир. Чемненип турар үеде чугааланыр, каттырар чанчылдарны болдурбас. Аксынче кайы-хамаан чок кызар-өөк, кадаг, ине суг, пактаарын чанчыктырбанар.

Н. ГОЛОМИДОВ,
медицина эртемнериниң кандидады.

БҮДҮН ЧЫЛДА ХААКТААШКЫН

Сахалиннің школачы аныяк хаакчылары чайны кадыр черден хаактыг чүнгулаашкын талазы-биле маргылдаабиле доозуп турарлар. Моонбиле ам дөрт дугаар чыл ажылдап турар спортчу-кадыкшыдылганың «Аныяк спартакчы» дээр лагеринин улуртукчулары Лопатин даазының менги харлыг чүнгузунгы областың ындыг ын башгайгы маргылдаазын эрттиргенни ол.

Тымово шынаазынче аттыгып кирип чыдар даг хеминин каас-чараш бойдустуг черинге олар майгыннан тургустунган лагерьни үндезилээш, Сахалиннің терен ногаан оът-сигени-биле хүрээлеткен мөңге менги харның чанында бүгү чайны олар эрттиргеннер. Ортулуктуң разрядтыг бир чүс он спортчулары кадыр дагдан хаактыг бадарының аргазынга чанчыгып база турисчи походтарга дадыгып, дагның дүрген хеминден Сахалиннин форельбалыын тударының солун маргылдаазынга киришкеннер.

Спорттуң «Спартак» экитура ниитилелиниң область чөвүлелиниң эгелекчи-тывыңгырларының ол онзагай лагерьни тургузарынга Үстүү-Тымовонуң ыяш үлетпүр ажылагыйының ажылчыннары дузалаан. Олар эрткен чылда болган бойдустуг ала-чайгаар болуушкунунуң кылып каанын көшкезин майгын хоорайжыгажының турар черинден арыглаш, боттарынын транспорту-биле кадыр-берт оруктап уругларны батуттан эгелээш, бүгү-ле эт-хереклелерибиле катай-хаара чедиргеш, лагерь-биле эң-не чөөк турар Ясное суурнуң аразынга доктаамал аргыжылганы тургусканнар. Бажан кадыр дагдан хаак-биле чүнгулаарының солун маргылдаалары болу бээрге, ыяш үлетпүр ажылагыйының ажылчыннары ону сонуургаш, аңаа чеде бергеннер.

Сахалиннің спартакчылары кааң дээр үезинде Аңчы далайның кеступ келири Лопатин даа чүгле Сахалиннің эвес, харын база бүгү Ыраккы Чөөн чүктүң даггa хаактап, чүнгулаарынга ынак кижилерин хаара тудар дээрзинге идеген турарлар.

Р. КОЗЬМИН,
СЭТА-ның корр.
Южно-Сахалинск.

ДЕВИСКЭЭРНИҢ ЭЭЗИ-КААРГАН

Кишинёвтуң Панфилов аттыг күдүмчүзүнге бо чылын тос кат чаа бажыңны дужаган. Ооң девискээрингe чаа көжүп келген чурттакчылар-биле кады соолунде Чарна адаткан бора каарган кеступ келген. Ол бодунуң эргелеринің дугайын келген дораан медеглээн. Уруглар ойнаар шокар мөөгүжүгешсеринің кырынга ол олурупкан, девискээр иштикде ажыдыралды серемчилелдиг хайгаарап, кайда чүү эпчок чыдар болдур, ону бодунуң мыскамырларынче алгаш ужуптар...

УРУГЛАРГА— ТООЛЧУРГУ ХООРАЙ

Кызылда культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгы. Олче кирер эжиктиң бир талазында арыг иштинде уругларга тоолчургу хоорайжыгашты Тываның чурукчулары дерип, каастап турар. Олче кирер эжикхаалганың каасталгазы бир дугаарында чаштарны-даа, улуг-даа улустy магадады бээр. Бичии хоорайжыгаштың иштинче кире бээрге, дириг амытаннар дүрзүлери тургулаар. Оон уруглар тоолдарда дириг амытаннарны сактып кээрлер. Ынча чурулгаларны, чазап каан кылыгларны орус болгаш тыва улустуң бурунгу тоолдарындан барымдаалап кылып турар.

Чаштарның тоолчургу хоогайжыгажында ийи теректин аразында кончуг улуг согаашты чайганыыш кылдыр кылып каан. Ол каасталгалыг согааштың иштинче уруглар кирип алгаш чайганың ойнаарлар. Суглуг эрик кырында дагаа даваннарлыг ойнаар бажыңчыгаш бар. Ыяштардан, дазылдардан болгаш даштардан чазап, кезип кылган адыглар, тевелер, сыын, сарлык дээш черле ында чүнү чок дээр. Уруглар ол көргүнчүг дириг амытаннарның дүрзүлерин кырлап, мунуп, сонуургалдыы-биле ойнаарлар. Ол хоорайжыгашта уруглар ойнаар автоорук база бар. Ындз элээн каш оруктар белдирлешкен автобус доктаар черни кылган. Кудумчу чурумун хайгааралр КДИ постузу база бар. Удавас маңаа ойнап келген бичии уруглар ойнаар машиналарны прокатка алгаш, аңаа халдып, ойнап, улуг улустуң башкарылгазы-биле кудумчу чурумунга база өөренип алырлар.

Бо уруглар хоорайжыгажында чурулга ажылдарын чоннуң уран чурулгазының болгаш белектер кылыр шенелде будурулгезинде чурукчулар Аркадий Бузмаков, Ирбек Цораев, Александр Шоев күүседип турарлар.

ЧУРУКТАРДА: чурукчуларның кылган ажылдары: уруглар хоорайжыгажынче кирер эмиж.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТВ

АВГУСТ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыт программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Аныяктарның адрестери». 9.55 —«Затоп аргазының эртени». Документалдыг телефильм. 10.15 — «Мөөлээп анга көргел». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.20 — Телемедээлер. 11.25 —15.55 — Чапсар. 15.55 —О. Фельцман— «Испан сюжеттер». 16.15 — Москва чоогу. Аъш-чем программазын боттандырып турары. 16.45 — Афган артистер конперти. 17.10 —«Уругларга анчыгаштар дугайында». 17.40 — «Бистер ырлап тур бис». Фильм-конперттин баштайгы көргүзүү. 18.00 —Алкоголизм дугайында беседа. 18.30 — «Сыдыстарже көрүңер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00— Телемедээлер. 19.15— «Азия төвү». Информация-публицистит программа.

МОСКВАДАН

19.55 —«Мөөлээп анга көргел». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-ну сериязы. 21.00 — «Үе». Информастыт программа. 21.35 —Баскетболга делегей чемпионады. Колумбиядан дамчыдылга. 22.35 —22.50 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Оол болгаш Эртек» (Финляндия). «Школаның үгүзү Паула» (ГДР). 12.55 —Англи дыл 13.25 —Шыдыраа школазы. Делегей мастери Л. С. Белавенец дамчыдылганы чорудар. 13.55 — «Эстетиктиг кижизидилге». Хөп культуразының дугайы. 14.30 —Күрүненин Гнесиных аттыг музыка-педагогика институдунуң студентилериниң баяннистер оркестриниң конперти. 14.55 —Гилай акыйның амыдыралы болгаш номнары. 15.50 —Телемедээлер. 16.00 — 18.25 —Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.25 — «Бисте аалдан келген». Бүгү-эвилелдин А. М. Горький аттыг литература институдунуң студентилери-биле ужуражылышкын.

МОСКВАДАН

19.00 —«Музыкантылар музыка дугайында». («Орбита-3»). 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Фиктин ужуралдары». 20.15—«Ооң иштинде үүг барыы?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.25—ССРЭ-нин күрүненин үлегерлиг оркестриниң концерти. 21.00 — «Үе». Информастыт программа. 21.35 —«Алы чок сылдыс». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

агаар

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын ёзугаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас хүн болур. Барын чүк углаашкынныг хаттың күжү секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 20—25, чамдык черлерге —15—20 градус, дүне—6—11, чамдык черлерге 6—5 градус чылыг. Автоорукгарга көстүрү эки.

Кызылга база шокар булуттаар, чагбас, агаарның температуразы хүндүс 23—25, дүне —9—11 градус чылыг, базыышкыны — мөңгүн суунуң чагызының деннели-биле 703 мм., шыты—55 хуу.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АВГУСТ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чашпан — ажыг сиген» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Аъттыг цирктер» 10.00, 11.30, «Аля-Бабаның болгаш 40 дээрбечилерниң ужуралдары» 13.00, 16.00, «Шуурган» 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чөөн экспресске өлүрүүшкүн» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Санаторийже сургакчылаашкын» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Истелгеден излеөөн» 18.00, 20.00 шактарда.

КОНЦЕРТТЕРЖЕ ЧАЛАП ТУР

ССРЭ-ниң КАК-тың Кызыл туктуг Забайкальениң кызыгаар округунуң шериглериниң ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти Кызылдың **НОГААН ТЕАТРЫНГА** 1982 чылдың августуң 25-те болур. Уран чүүл удуртукчузу болгаш дирижёр Ю. Гольдсобель.

Эгелээри —19.00 шакта.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМШИИ ТЕАТРЫНГА августуң 29-30-де «Кубаночка» ансамбльдиң концерти болур.

Уран чүүл удуртукчузу А. Лученков.

Эгелээри —20.00 шакта.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМШИИ ТЕАТРЫНГА сентябрьның 4-те урларга болгаш улуг улуска «Радионяня» деп концерт болур. Программада; хөглуг чугаалар, интермедиялар, ыржыгаштар, сценажыткан көргүзүглер. Күүседикчилери: «Радионяня» деп дамчыдылганың доктаамал. киржикчилери—эстраданың Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаттары Александр **ЛЕВЕНБУК**, Лев **ШИМЕЛОВ**, Владимир **ГИЛЕВИЧ**.

Эгелээри —16 болгаш 19 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Шетинкив болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орадакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ин амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун хелбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1868.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкив болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

тс-01794

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 195 (11993) | 1982 чылдың август 21, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

МАЛГА ЧЕТЧИР ЧЕМНИ БЕЛЕТКЭЭРИ—БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

ШУПТУ ХААРА ТУТТУНГАН

Ниитиниң малынга четчир санныг мал чемперин белеткеп алыр дээш Чөөн-Хемчик районнуң совхозтарының ажыл-ишчилери бо хүннерде шалыпчы ажылдан тураралр. Август 18-тиң медээзи-биле алырга, район 10178 тонна сигенни белеткээш, планын 38,5 хуу чедире берген. Ажыл-агыйлар 5643 тонна сенаж. ты салгаш, бердинген даалганы 47,7 хуу күүсеткен. 2018 тонна будук-бүрүнү белеткээш, онаалданы 107 хуу боттандырган.

Мал чемперин белеткээр талазы-биле эң эки көргүүтлерин «Алдан-Маадыр» совхоз чедип алган. Ажыл-агый сигеп белеткээриниң онаалдазын 59,8 хуу, сенаж салырын — 78,5, будук-бүрү белеткээрин —176,8 хуу күүсеткен. Карл Маркс аттыг, «Сүт-Хөл» совхозтар сигеп белеткээриниң даалгазын 50 хуу боттандырып, багай эвес ажылдап турар.

Август айның баштайгы он хонуунда мал чемперин белеткээриниң темпизин СЭКПиниң XXII съездизи аттыг совхоз бедиткен. Сигеп белеткээриниң планын 48 хуу, сенаж салырының болгаш будук-бүрү белеткээриниң онаалдазын күүсеткеп, ынчангаш ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарыштың типлекчизи болуп үнгеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профвиилел болгаш ВЛКСМ райкомнарының шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Совхозта сигеп белеткээр үш механизастаттынган бригада бар, оларның аразында социалистиг чарыштың бирги черинде Дамба Кара-Салдың удурткан бригадазы чоруп орар. Олар 760 тонна сигенни белеткээр онаалданы алгаш, оон 320 тонназын сараатаан. Бригадада механизаторлар сигеп кестирикчизи Күжүгет Бады-Сууp, бөлдүрүкчү Василий Доңгак, прессткечилер Владимир Доңгак, Антонина Сат болгаш өскелер-даа хүн бүрүнүң нормазын ажыр күүседип турарлар.

Мал чемперинүң белеткелинде совхозта бүгү-ле бригаларны, ферманы, агитквартадарны, малчыннарны, албан организацияларны хаара туткаш, тус-тузунда онаалдаларны берген. Оон ашгыда сигеп белеткээр алды өг-бүле звенозун тургускан. Коллектив бүрүзү ниитиниң малынга сигеп белеткелин чугулага көрүп, планын чедишкинниг күүседип турарлар. Дөргүп сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери 90 тонна сигеп белеткээр даалгазын 60 тонна ажыра берген. Суурда 15 агитквартал бар, оларның бирээзи-де 7 тонна сигенни белеткээр. «Дамырак», «Челээш», «Хемчик» агитквартадарның чурттакчылары бердинген даалганы өскелерин мурнай ажыр күүсеткен. Хойжулардан Сат Сүге бодунуң күжү-биле 15 тонна сигеп белеткээр тургаш, 18 тонна чедирген. Шооча Ооржак 14 тонпаны сараатпан алган. Ада-чурттуң Улуг даймының хоочуну Вера Байлактың, Ондар Данзының удурткан өг-бүле звенолары 10-10 тонна сигенни дужаагаш. чарышка бирги черни эзлээн.

Чадаана хоорайның совхозта быжыглаан бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының коллективтери улуг дузаны чедирип турар, олар 60 тонна сигенни хүлээдип берген. Өрт болгаш таңныл черлериниң, № 1 школаның төлээлери улуг дузаны чедирген.

Совхозтуң ажыл-ишчилери шалыпчы айның төнчүзүнге чедир мал чемперинии чүгле 70 хуузун эвес харын оон-даа хөйнү белеткеп алыр дээш бо хүннерде күш-ажылдың темпизин биче-даа кошкатпайн турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: К. Дамбаның механизастаттынган бригадазының мурнакчы трактористери Күжүгет Бады-Сууp биле Василий Доңгак.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ХУУСАА ЭВЭЭЖЭЭН, А КҮҮСЕЛДЕ...

Көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының талазы-биле тос айлар планнарын күүседириниң хуусаазында чедир бир ай бичии-ле ажыг үе арткан. А планнар күүседзин ам-даа оожум.

Августуң он алдының медээзин өзүгаар алырга, күрүнеге эът садар план 41,3 хуу күүсеттинген. Саттынган эът-тиң дениизи эрткен чылдың бо үезиндегизинден 239 центнер эвээш. Оон уламындан арткан үеде 116242 центнер эътти дужаары негеттинип турар. Ам денцеп көөрге, чылдың эрткен айларында 81758 центнерни дужаагаан, ам чаңгыс айда 116242 центнерни дужаар. Моон алырга, бүгү курлавырларны чоп ажылгавас, ажылды эки организаставас болза, үүле бүтпес хире апарган.

Күрүнеге эът садарының мурнуку одурүүнда планын 76 хуу күүсеткен Тожу биле планын 51,9 хуу күүсеткен Кызыл районнар чоруп турар. Өскелериниң дең кезии безин күүсеттинмээн. А Мөңгүн-Тайга планын дөңгү-ле 0,7 хуу чедирген. Өвүр, Бай-Тайга, Улуг-Хем районнар база хожудан турар. Ниитизи-биле беш район эрткен чылдың деңцелинге чедир ажыллап шыдаваан.

Күрүнеге эът садар 66 совхозтуң, Күш фабриказын саnаваска, үүле чаңгызы («Май 1») тос айлар планын күүседип шыдаан, а оп дөртү дең кезиниден хөйнү күүсеткен. Арткан 52 ажыл-агыйның үжели планының дөртен хуузун-даа күүсетпээн. А «Моген-Бүрен» совхоз чаңгыс килограммны-даа дужаавааn.

Республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге 177 муң центнер сүттүг саткан болгаш сүт садар планын 84,3 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың деңцелп-биле алырга, 1002 центнери хөйнү дужаагаан. Ам плаидан арткаиы—32960 центнер.

Районнардан Мөңгүн-Тайга биле Барыын-Хемчик планнарын 94,5—95,7 хуу күүсеткилээш, социалистиг чарыштың мурнуку одурүүнда чоруп турар. Адак дээш Өвүр болгаш Тожу районнар планнарын 71,3—74,8 хуу күүсеткилээн. Моон ап көөрге, районнарның план күүседзинде улуг ылгал чок, нургулайында, чаңгыс аай. Эрткен чылдың деңнелинге дөрт район четпес ажылдаан.

Күрүнеге сүт садар ужурлуг 63 ажыл-агыйның 8-зи тос айлар планын күүседип алган. Элээн каш совхоз ук планны күүседиринии кырында келген. Планнарын чүгле **7 хуу** күүсеткен «Мөген-Бүрен», 37,6 хуу күүсеткен «Шивилиг» болгаш 51,8 хуу күүсеткен «Кызыл тук» (Өвүр) совхозтарны сапавас.ка, планын 60 хуу чедирбээн совхоз чок.

Күрүнеге дүк садарының чыл планы 93,5 хуу күүсеттинген. Ам-даа 1795 центнер дүктү садар. Таңды, Бии-Хем, Улуг-Хем, Каа-Хем, Тес-Хем районнар планнарын күүсетпээн. Дөрт районнуң саткан дүгү эрткен чылдан эвээш болган. Дүк дужаар 62 совхозтуң 17-зи планын күүсетпээн. Ылангыя үүле «Өөк» совхоз 59,8 хуу чедирген. Бии-Хем районнуң 3100 центнер дүк садар тургаш, 1419 центнерни сатканын азы планны дөңгү-ле 45,8 хуу күүсеткенни онзалап демделзе чогуур. Чүүле ол район 1681 центнер дүктү планга чедир бербээн. А республиканың планынга 1795 центнер четпес. Ындыг болганда план күүселдезинин хажудан турар кол чылдагаанны — Бии-Хем районнуң шүшпеңи.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге дужаарының хуусаазы хүн келген тудумна эвээжеп турар. Ажыл-агый удурткучулары, тускай эртемнигнер, мал ажылының бүгү ажылдакчылары салдынган соругаларны долдур болгаш ажыр күүседир дээш, шудургу ажылдаары чугула.

ЛЕОНИД ИВАНОВИЧ ПОПОВ

Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Леонид Иванович Попов 1945 чылдың август 31-де Кировоград областың Александрия хоорайынга төрүттүнген.

Черниговтуң Ленинчи комсомол аттыг дээди шериг ужар училищезин дооскан соңгуне шериг-агаар күштеринге албан эрттирген.

Л. И. Попов —1971 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Космонавтылар белеткээр төпке ажылдавышаан, Ю. А. Гагарин аттыг Шериг-агаар академиязын 1976 чылда дооскан.

Л. И. Попов космоска ийи удаа ужудуушкуннарны кылган. 1980 чылда баштайгы 185 хонук үдүлүүлээн ужудуушкунга «Салют-6» станцияга кол экспедицияның командири болуп чораан. 1981 чылдың майда ийиги ужудуушкуннуң үезинде Л. И. Попов совет-румын каттышкан экипажтың командири болган.

АЛЕКСАНДР АЛЕКСАНДРОВИЧ СЕРЕБРОВ

Александр Александрович Серебров 1944 чылдың февраль 15-те Москвага төрүттүнген.

1967 чылда Москваның физика-техниктиг институдун дооскан. Оон соңгунде ол институттуң кафедраларының бирээзинге эртем ажылын кылып келген.

Техниктиг эртемнернин кандидады А. А. Серебров 1976 чылдан бээр конструктор бюрозунга ажылдаан. Техника талазы-биле бедик билигиг болгаш инициативтиг ажылдакчы кылдыр бодун ол көргүскен болгаш инженердиг база парын эртем соругаларын тускайлап шинтирлеп шыдаавр аргалыг болган. Космос аппараттарын чогаадырынга болгаш шенеп шылгаарынга киришкен.

А. А. Серебров—1976 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

«Союз-Т» кораблыге болгаш «Салют» орбита станциязга ужудуушкуннуң бүрүн курузун Александр Александрович Серебров эрткен.

СВЕТЛАНА ЕВГЕНЬЕВНА САВИЦКАЯ

Светлана Евгеньевна Савицкая 1948 чылдың августа 8-те Москвага төрүттүнген.

Спорттуң ужар үүл хевирлеринге школачы чылдарында киржип эгелээн. ССРЭ-ниң ДОСААФ-тың ужар үүл-техниктиг төп школазын болгаш Москваның Серго Орджоникидзе аттыг ужар үүл институдун дооскан соңгунде ужудукчу-инструктор болуп ажылдаан. Ужудукчу-шенекчилернин школазынга өөредилгени эртпишаан. С. Е. Савицкая 1976 чылдан бээр шылгакчы ажылды кылып келген. Самолёттарның чээрби ажыг хевирлерин башкарарын ол шинээдип алган болгаш ниитизи-биле 1500 шак ужудуушкуннарны кылган. «2-ги класстың ужудукчу-шенекчизи» деп мергежилдиг. «Салют» станциязга база «Союз-Т» кораблыге космонавт-шинчилекчи болуп ужудуушкунга белеткелдин бүрүн курузун эрткен.

С. Е. Савицкая — ССРЭ-ниң спорттуң алдарлыг мастери, ужар үүлдүн 18 делегей рекордтарын тургускан. 1970 чылда дээди ужудуушкуннуң делегей чемпионы болган.

Светлана Евгеньевна Савицкая —1975 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү. Ол ВЛКСМ Төп Комитединиң кежигүнү.

АГИТПОЕЗД ҮНҮПКЕН

ТОМСК. ВЛКСМ ТК-ның «Аныяк гвардейжи» деп агитпоездизи Сибирьниң шалыпчы тудугларынче үнүпкен. Ол эң баштай Томскиниң нефтьхимиктиг комбинадынга келген. ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге тураскаатткан программаны белеткээн чурттуң аңгы-аңгы республикаларының үелээлерин ук бүдүрүлгениң коллективи чылыы-биле уткаан. Нефтилиг черде үе-чергелери-биле «аныяк гвардейжилер» чугааны ажыт-чажыт чокка кылганнар.

(СЭТА).

УЖУДУУШКУНДА «СОЮЗ Т-7»

ЭКИПАЖТЫҢ СОСТАВЫНДА ХЕРЭЭЖЕН КОСМОНАВТ

СЭТА-ның дыңнадыры

Космос делгемин шинчилээриниң программазынга дүүштүр Совет Эвилели космостуң «Союз Т-7» дээр кораблин 1982 чылдың август 19-та Москваныы-биле 21 шак 12 минута турда салып үндүрген.

Космос кораблин —корабльдиң командири Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтызы полковник Леонид Иванович Попов, борт-инженер, техниктиг эртемнерниң кандидады Александр Александрович Серебров болгаш космонавт шинчилекчи Светлана Евгеньевна Савицкая составтыг экипаж башкарып чоруулар.

«Союз Т-7» корабльди орбитаның «Салют-7» —«Союз 7-5» комплекизи-биле тудуштурары ужудуушкун программазында көрдүнген. Корабльдиң экипажы эштер Попов, Серебров. Савицкая олар комплекстиң бортунда 1982 чылдың май 14-тен бээр ажылдап чоруулар космонавтылар Березовой болгаш Лебедев олар-биле кады эртем-техниктиг болгаш медико-биологтуг шинчилелдернин база шенелделериниң программазын күүсевиир.

Орбитадан илеткелдерни болгаш медицина контролюнуң сан-мелээлерин ёзугаар алырга, ужудуп үндүрериниң участогун болгаш деизи чоктуң байдалынче шилчиишкинни Леонид Попов, Александр Серебров, Светлана Савицкая болурчогууру-биле эрттирген болгаш кадышыыл байдалы эки.

СЭКП ОБКОМУНУНДА, ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ПРОФОБЛЧӨВҮЛЕЛДЕ БОЛГАШ ВЛКСМ ОБКОМУНДА.

ЧАРЫШТЫ УЛАМ КАЛБАРТЫР

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профэвилеллериниң область чөвүлели болгаш ВЛКСМ обкому августуң ийиги он хонуунда мал чемперин белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түңнелдерин чугаалажып көргеш, дараазында районнарны социалистиг чарыштың типлекчилери деп санаан:

— барыын талакы зонаның талазы-биле—он хонукта мал чемперииин единицаларынга 16,3 хуу немей өзүлдеии хандырган болгаш мал чемперин белеткээринин ниити даалгазын 14,3 хуу күүсеткеи **Барыын-Хемчик районну;**

— төп зонаның талазы-биле—он хонукта мал чемперииң белеткелинин 13,5 хуу немелде өзүлдезин хандырган **Бии-Хем районну;**

— мурнуу талакы зонадан—он хонукта мал чемперииң белеткелинин 24,3 хуу немелде өзүлдезин чедип алган **Мөңгүн-Тайга районну.**

Барыын-Хемчик Бии-Хем Мөңгүн-Тайга районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилеллериниң область чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын район бүрүзүнге 200 рубль акша шаңналы-биле кадыг тыпсырын шинтирлээн.

ССРЭ-НИҢ КАМГАЛАЛ МИНИСТРИ СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МАРШАЛЫ Д. Ф. УСТИНОВТУҢ СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЗИНИҢ АЙТЫРЫГЛАРЫНГА ХАРЫЫЛАРЫ

АЙТЫРЫГ: Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттар Европага ядролуг чепсекти кызыгаарлаарының дугайында чартык чыл ажыг чугаалажып келген. Ол чугаалажышкынар канчаар чоруп турарыл база талаларның туружуңуп дугайында чүнү чугаалап болур силер?

ХАРЫЫ. Талаларның дурушканын ёзугаар ол чугаалажышкынар чажыт байдалдыг болуп турар, ынчангаш ол чугаалажышкынарда бүгү үүлдерни бүгүдеге дыңнадырга ажыктыг эвес апаары билдингир-дир. Совет Эвилели ол дугуржулганы шыгыызы-биле көрүп турар. Ынчалза-даа америк таланың дугайында ынчаар чугаалап болбазы харааданчыг. Чоокта чаа барыын чүктүң, ылангыя америк болгаш барыын-герман солуннарга ол чугаалажышкынарның утказын плередип турар дыңнадыглар көстүп келген. Оон-биле кады ында совет таланың туружун дыка хажыдыр көргүзүп турар.

Ол чугаалажымышкынарга бистиң туружувустуң утказын хөй-ниитиин дыка сонуурган турарын билир мен. Сонгу Доштуг океандан Африкага чедир, Атлантиканың ортузуидан Урал даглариига чедир ядролуг чепсекти кызырарының болгаш кызыгаарлаарының калбак европейжи зоназын тургузарын көрген саналды Совет Эвилели Женевага кылган. Дугуржул алганының соонда беш чыл болганда ындыг хевириниң 300-тен ажыг эвес санныг чепсээ турар кылдыр ортумак ыракшылдың бар ядролуг (1000 км болгаш оон-даа ыраар, ынчалза-даа диптер аразының эвес) чепсектерни ол зонага кызырарын саналдап турар. Ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектерииин бүгү хевирлери — ракеталар-даа болгаш самолёттар-даа кызыртынган турар ужурлуг. Ол зонага чаа хевириниң ядролуг чепсектерин, оларның-биле кады американ «Першинг-2» болгаш чалгынныг-даа ракеталарны тургузарын хоруур ужурлуг.

Совет саналдарда үшкү чурттарга кандыг-бир хүлээлгелерни онаарын көрбейн турар. Ынчалза-даа 300 санныг ортумак ыракшылдыг чепсектерниң ниити деннелинге америк тала-биле кады Англияның болгаш Францияның ракеталарын болгаш самолёттарын база киириштир көрүп турар. Ол чепсектерниң НАТО-ның киржиичизи чурттарның ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектерииин составынга киирип турарының фактызын Совет Эвилели эскербейн барын база шыдавас. Оларны ССРЭ-ге болгаш оон эвилелчилеринге удур шыгаан каан турар.

Бистиң саналларывыста 1000 километрден эртпес ыракшылдың ядролуг чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле хемчеглерни Европага боттандырып чорударын көрүп турар. Хөй санныг чепсектерни ынчаар кызыгаарлаар чорук Европаның бүгү күрүнелериниң эрге-ажыктарынга дүжүп бодуру чугаа чок. Бистер ол ышкаш Европа зоназындан дашкаар ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектерни кызырарын болгаш кызыгаарлаарын ындыг чепсектер өске таланың айыттынган зоназында объектилерге четпес кылдыр, ынчаар тургузарын база саналдаан бис.

АКШ-тың туружу кандыгыл дээрге, ол мурнундагызы ышкаш ону «куруг кылдыр шинтирлээр» дээр үүлден халбактанып, тодаргайлаарга, ортумак ыракшылдың чер кырында тургустунган бүгү совет ракеталарны бүрүнү-биле узуткаар дээш оралдажып турар. Чугаалажышкынарның эгелаарииин-даа мурнунда кылдынган ындыг санал дутуржуушкунну болдурбас дээш сорулгалыы билдингир-дир. АКШ бодунуң болгаш эвилелчилериниң-даа ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсектериниң чаңгызын-даа кызырарын күзевейн турар. Ол харын оларны көвүдедирин чедип алырын оралдажып турар. Оон-биле кады ол Совет Эвилелиниң чер кырында тургустунган болгаш 20 ажыг чылда эдилеп турары ракеталарын чаңгыс талалыг чурум ёзугаар узуткаарын база негеп турар. Ол ракеталар Европада шагда-ла тургустунган болгаш ам-даа бар күштериң деннежилгезиниң бир кезээ болуп турар.

Бодунуң ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсектерин америкаппарның күзеп турары ышкаш чаңгыс талалыг кызырарынга Совет Эвилели чөпшээрешпес болгаш ол дугайын эш Л. И. Брежневтиң чугааларында эң-не бедик деңнел-биле медегзээн болгай. Оон-биле кады Европада ядролуг чепсекти болгаш бүгү стратегтиг чепсектерни-даа кызыгаарлаар талазы-биле АКШ-биле чугаалажышкынар чедишкинниг болзуи дээш ол оралдажып турар. Бистиң саналдарывыс боо-чепсекти дыка кызырарынга боттуг арганы берип турар. Совет Эвилели ол ышкаш Европаны ортумак ыракшылдың болгаш тактиктиг-даа ядролуг чепсектен хостаарынга бодунуң белениң бадыткап турар.

АЙТЫРЫГ: Соңгу үеде барыын чүкте стратегтиг боочепсек талазы-биле АКШ Совет Эвилелинден «хожудап турар» дээр дугайында бадыткаашкынар бедик деннелге бо-ла неитерей бөөр апарган. Бо талазы-биле чүнү чугаалап болурул?

ХАРЫЫ: Ол— айтырыгның кол утказын өжегээр хажыттан калбарган болгаш барык 40 млн. гектар чеде берген.

Индияның чазаа Гималай дагларының бойдус курлавырларын катап тургузарының айтырыынче соңгу чылдарда онзагай кичөөнгей салыы турар. Гималайны «камгалап алырының» тускай программазын ажылдап кылгаш, боттандырып чорудуп турар. Ол программа олурткан ыяштың шөлүн улам калбартырын, хөрүүннерни катап тургузарын, суг курлавырларын таарымчалыг ажыглаарын болгаш өске-даа хемчеглерни көрген.

АЙТЫРЫГ: Советтиг үеде барыын чүкте стратегтиг боочепсек талазы-биле АКШ Совет Эвилелинден «хожудап турар» дээр дугайында бадыткаашкынар бедик деңнелге бо-ла неитерей бөөр апарган. Бо талазы-биле чүнү чугаалап болурул?

ХАРЫЫ: Ол— айтырыгның кол утказын өжегээр хажыттан «экологтуг халаптың» кырында келген турган деп, индий специалистер санап турарлар.

Гималай дагларының эдектеринге экологтуг дең-дескн чорук үрелир болза, бүгү Индияның хемчээлинге шыгыы уракутарны таварыштырар. Кандаашкынар улам күштелир, хемнериің суг чуруму үрелир, ынчангаш суг үерлээшкининиң хемчээли улам түңнелдерин ёзугаар алырга, соңгу үүнең чылда чылдың болур суг үерлээшкининиң түңнелинде суг адаанга кирер шелдериниң хемчээли ййи ка-

БИБЛИОТЕКА
А. С. Пушкина

ХҮН БҮРҮНҮҢ КОНТРОЛЮНДА

Малдың баш санын өстүрөринге, ооң продуктулуун бедидеринге бир эң чугула негелде —аңаа быжыг чем баазаны тургузары болур. Бо айтырыгта холбаштыр СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эң И. Л. Брежневтиң иletкелинде салдынган сорулгаларны боттандырбышаан, Бии-Хемниң партия, совет болгаш ажыл-агый органнары база хөй-ниити организациялары мал чемин бүдүрерин көгүдедиринге үндезин экижидилгелерни чедип алыр дээш чамдык ажылдарны чорудуп турар. Бо чылын районнуң совхозтары 17920 тонна сигенин, 41720 тонна силосту, 8560 тонна сенажты, 900 тонна витаминниг сиген долганып белеткээр.

Хайгыылчылар сиген шөлдеринде

Ажыл-агыйжы ол улуг сорудганы боттандырар дээш амгы үеде районнуң бүгү черлеринде хайнышкынныг ажыл түлүктеп турар. Августуң ортан үезинге чедир район сиген белеткээр планын 38,8 хуу, сенажты—44,2 хуу, витаминниг сиген долганын—39 хуу күүсеткен.

Аңаа районда улусчу контроль органнары, ооң хөй санныг хайгыылчылары боттарының үлүг-хуузун база киирип турар. Амгы үеде сиген шөлдеринде улусчу контрольдуң 22 постуларында чүс ажыг хайгыылчы хаара туттунган. Августуң баштайгы хүнеринге чедир активвиле кады улусчу контролёрлар массалыг дөрт рейдини чоруткал. Олар көл кичээнгейни ажылды организастаан байдалынче, ниизы-бүрү мал чемнери белеткээриниң немелде күрлавырларын дилеп тыварынче, машина-техниканың ажыглалыынче белеткеттинген чемнерниң шынарынче утландырып келген.

Хөй-хөй хайгыылчылар инициативадыг, идепкейлиг ажылдап турар. Чижээ, «Өөк», «Саян» совхозтарда улусчу контроль бөлүктери, постулары мал чемнери белеткээриниң технологтуг аргаларының, ооң шынарының дугайында айтырыгларга холбаштыр хынаалдаларны, рейдилерни доктаамал чорудуп келген.

«Өөк» совхозта М. А. Сметанинага удурткан бөлүк бо чугула кампания эгелээр мырак мурнунда-ла чорудар ажылдың планын баш удур кылгаш ол ёзугаар идепкейлиг ажылдап турар. Олар хынаалдаларга түгле хайгыылчыларны эвес, ажылчыннарны болгаш специалистерни идепкейлиг киириштирип келген. Олар техниканың ажыглалының, шак-үени чөп ажыглаарының, сигенчилериниң амыдырал хандырылгазының, белеткээн мал чемнериниң шынарының дугайынче кичээнгейни күштелдирген. Чижээ, терең үнген сигенперлиг шынааларны баштайгы үеде оок-деликтеп кезип, чамдыкгарып арттырып каап тураларын хайгыылчылар илереткеш, ону дарый чайладырының хемчегларин алган.

«Саян» совхозта улусчу контроль бөлүү (даргазы В. А. Ковалёв) мал чемниң белеткелинге мурнакчы дуржулганы, дешпилгелиг аргаметодтарны калбаа-биле ажыглаарынче кичээнгейни салып турар. Олар мал чеми белеткээр техниканы ажыглап турарының байдадын хынаар рейдини чоруткаш, ооң түнелдерин совхозтуң директизязынга хемчег алыры-биле кииргеш, совхозта бар бүгү хевириниң ындыг техниказын бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын чедип алганнар.

Улусчу контролёрлар малга белеткээн чемнерниң шынарын хынаар рейдилерни удаа-дараа чорудуп, ол талазы-биле эки түнелдерни чедип ап турар. Мал чеминиң эки шынары дээрге, ону түгле чогуур технология ёзугаар белеткеш кылыры эвес, а ол ышкаш ону ылангыя өлүм шыы чайгы, күскү үеде, үр хуусаада хумагалыг ажаан, кадагалаары болгай. Ынчангаш «Өөк» совхозта улусчу контролёрлар кескеш, белген сигенни сараатгаавын хынааш чамдык сараатгарны катап эде салдырып, кургаттырганы кончуг чөптүг.

Районнуң улусчу контроль комитеди «Өөк», «Хадын» совхозтарда мал чеминиң белеткелиниң канчаар чоруп турарының дугайында хыналданы чоруткаш, ооң илерээн четпестерни чайладырының хемчеглерни алган.

Районда ниитиниң малынга чем белеткелин шапкынчыдарынга хайгыылчылар чамдык боттуг хемчеглерин эң түрээ-даа, бо ажылдың темпизи ам-даа чогуур негелдеге четпес. Чамдык ажыл-агыйларда механизатор кадрларның ажылын болур-чогууруыбиле организаставаанындан мал чеми белеткээр хөй техника аңаа турар, хол кадыыры-биле сигей иезериче эвээш кижилер хаара туттунган.

Чамдык ажыл-агыйларда улусчу контроль бөлүктери мал чеми белеткээр отрядтарның, бригадаларның, звеноларның болгаш түс-түс сиген белеткелчилериниң ажылынче ам-даа болур-чогууру-биле ханылап кирбейн турар.

Мал чемнери белеткээриниң темпизин улам күштелдирер, техниканы бедик бүдүрүкчүдүг ажыглаар, каяа-даа бедик организастыг чоруктуу чедип алыр, планныг даалгаларны долдур болгаш ажыр күүсеңдир талазы-биле районнуң партия, совет болгаш ажылагый органнарынга улам дээштиг дузаны көргүзер дээш Бии-Хемниң улусчу контролёрлары немелде хемчеглерни алыр.

Л. ШУТОВ.
районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

«Искра» совхозтуң сиген шөлдеринде ажылнышчилер ортузунга хайгыылчыларны бо-ла көруп болур. Белдир-Бажында сигенчилер звеназунда улусчу контролёр У. Монгуш машина-техниканың ажыглалының байдалын болгаш белеткээн мал чемнериниң шынарын доктаамал хынап турар.

ЧУРУКТА: (оң талазында) хайгыылчы У. Монгуш белеткээн мал чемнериниң шынарының дугайында сигенчилер-биле чугаалажып тур.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

КҮЖҮВҮС—АКТИВТЕ

Күрүне планнарын күүседирин хандырары, бүгү-ле түүдерин камнап, хумагалаары база материалдыг үнелиг түүдериниң чидириглери-биле, ажыл-агыйжы эвес, төтчелекчи чоруктар-биле демисел, илерээн четпестерни чайладыры улусчу контроль органнарының херээ болур. Бистиң районнуң улусчу контроль комитеди штаттан дашкаар сес килдистиг, ында 35 инспектор бар, ооң ангыда тус-тус коллективтерде хөй санныг хайгыылчылыг. Олар комитеттиң даныыр кол күжү болуп, рейд, хынаалдаларга идепкейлиг киржип, четпестерни баш удур чайладырының боттуг хемчеглерин ап, күш-ажылчы коллективтерге, ында партия организацияларынга хүн бүрүнүң дузазын чедирип келген.

Комитеттиң перспективтиг планынга дүүштүр бо чылдың бирги чартында штаттан дашкаар инспекторлар 22 хынаалданы чоруткан. Ооң 21-ни комитеттиң хуралынга сайгарып көрген. Ол хынаалдалар бүдүрүлгелериниң, күш-ажылчы коллективтериниң мурнунда чугула айтырыгларже угланган.

Районнуң амыдырал хандырылга эргелелинде бүдүрүлге планының күүседелзин штаттан дашкаар инспектор И. А. Анышин ук коллективте хайгыылчыларның кирәкилгезиниле хынаан. Улуг четпестерни олар илереткен. Эргелелде күш-ажылдың сагылга-чурумун кошкак, ажылчыннар ажылдап олаалдаар, ажыл шагы үзер, ажылдан үнер-кирер чорук хөй. Ажылчыннар чедиштезинин уламындан чонга ачы-дуза чедиреринин 9 хевиринге чагыг хүлээп алырының 5 пунктулары күүсеттинмейн турары илерээн. Комитеттин хуралынга бо бүгүнүң дугайын шыңгыы сайгарып көргеш, районнуң амыдырал хандырылга эргелелининң начальныгы Т. Н. Языковага план күүсетпейн турар чорук дээш доңгулар хүлээткен. Амгы үеде ол эргелелде байдал экижээп. Районда чонуң чагыгларын хүлээп алыр 10 комплекстиг, пункт ажылдап турар. Олар чартык чыл планнарын күүсеткилээп.

Күрүнениң планныг онаалдаларын күүседири — бүдүрүлгелерге дүрүм болгай. Ындыг турбуже, «Кара-Хаак» совхозтуң директизязы (директору В. Ярмольник, кол зоотехник В. Маныкай, кол мал эмчизи С-М. Дапсырын) СБФ-зинде ажылды кошкак организастаан турарындан күрүнеге сүт садарының планын күүседип шыдаваан, ооң шынарын база кудулаткан.

Совхозта СБФ-зинниң ажылын комитетте штаттан дашкаар инспекторлар В. П. Горбунова, Т. Т. Монгуш олар хынааннар. Ооң түнелинде илерээн четпестерни чайладырының хемчеглери база алдынган. Бир эвес үшкү кварталда СБФ-да ажыл экиживес болза, айтырыгны комитетке катап көөр деп шиитпирлээн.

Социалистиг өнүгүүң камталалының айтырыгларын районнуң улусчу контроль комитеди, ооң бөлүктери болгаш постулары база доктаамал хайгааралга ап келген. Бо дугайын комитеттиң хуралынга дөрт удаа сайгарып чугаалашкан. Ылаңгыя «Шамбалыг» совхозта кывар-чаар болгаш тудуг материалдарының камнагазының хандырылгазы, «Х Улуг хурал» совхозта ниитиниң малын төтчеглеп, самчыгдаар чорук-биле демисел дугайында айтырыгларны комитетке база дыңнаан. Комитеттиң штаттан дашкаар инспекторлары В. П. Куницевич, Г. В. Ломачева, Г. А. Козлова оларның совхозка чоруткан хынаалдазындан хөй четпестер илерээн.

Бо фактылар чүнү көргүзүп турарыл? Совхозтуң удуртукчулары (директору Х. А. Монгуш), кол специалистери, бригадирлер мал чидирер чорук-биле демиселди дендии кошкак чорудуп турарында. Чамдык харысалга чок, хөй мал самчыгдаар, оор херекке онаажыш чораан кижилер мал ажылынга ажылдай бээр чоруктар совхозта бар.

Ажыл-агыйның чорударының стилинден, ооң деннелининден, харысалгалыг болгаш сагылга-чурумнуг чоруктан хөй түүлдер хамаарыжыр. Бо дугайын улусчу контрольдуң чоруткан хынаалдаларының түнелдери көргүзүп турар. Ийнги кварталда комитеттиң хуралынга 10 айтырыгны чугаалажып, чоруткан хынаалдарга штаттан дашкаар 20 инспекторларны киириштирген. Рейдилер, хынаалдалар үезинде часкы тарылгага белеткеш, хөй кыргылдазы, сиген кезилдези ышкаш чугулз кампаниялар-биле холбашкан айтырыглар бар.

Районга организастыбиле доозулган хөй кыргылдазының үезинде кыргылда пунктуларынга улусчу контрольдуң 6 постузу тургустунуп, аңаа 18 улусчу контролёрлар ажылдаан. Олардан «Х Улуг хурал», «Тиилелге», «Кара-Хаак» совхозтарда хайгыылчылар идепкейлиин көргүзүп, кыргылданың шынарын доктаамал хайгааран, ажылды организастыг доозарын хандырганнар.

Бо хүнеерде районнуң ажыл-агыйларында ниитиниң малынга четчир санныг чем курлавырларын тургузар дээш ажыл түлүктеп турар. Ситенчи бригадалар бүрүүнде ажыл-херектин байдалын доктаамал хайгааран, аңаа дээштиг дуза чедирери-биле улусчу контрольдуң 46 постузу тургустунган болгаш ында 126 хайгыылчы хаара туттунган. Оларның бүгү-ле күжениишкиниң СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринге төлептиг салыышкынны киирерине, ниитиниң малынга аргын чем курлавырларын тургузарының планнарын күүседип, ооң шынарын база кудулаткан.

В. ОЙДУП.
Кызыл районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ АРНЫ

1982 чыл август № 8 (102)

Бир бөлүктүң ажылының практиказындан

БОТ-ИДЕПКЕЙ-БИЛЕ

«Тыва көдээ тудуг» трестиң Бай-Хаакта № 585 КМК-зы бо чылдың чеди айларында тудуг-монтаж болгаш боттарының күжүбиле кылыр ажылдарының планын 112,7 хуу, керээлиг ажылдарының— 105,5 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол-ла үези-биле деннээрге кылдынган ажылдың хемчээли өскен. Амгы үеде коллектив Бай-Хаакта туйбу заводун, «Россия» совхозта 140 үруглар садигин болгаш ниитизи-биле 1008 дербелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирер дээш шудургу ажылдап турар.

Планны күүседиринге, ажылдың шынарын экижидиринге, тудуг материалдарын шын кадагалап, камналгалыг чарыгдарынга мыйза 13 хайгыылчыдан тургустунган улусчу контроль бөлүүнүң идепкейлиг ажылчорудулгазы дээштиг салдарны чедирген. Хайгыылчылар участок, бригада аайы-биле доктаамал 6 постуда хуваатгынган болгаш тускай даалгаларлыг ажылдап турар.

Кол бөлүк болгаш постулар эрткен чылын болгаш бо чылдың бирги чартынында янзы-бүрү айтырыгларга холбаштыр 16 хынаалданы чоруткан. Ылаңгыя туйбу заводунуң тудуунда материалдарны шыгжап, кадагалап турарын хайгыылчылар хынааш, четпестерни чогуур өйүнде чайладырын чедип алган. Элегес суурза чуртталга бажыннарының тудуунга ындыг четпестерни дүрген чайлаткан.

Хыналда материалдарының түнелдерин бөлүктүң хуралынга чугаалажып, дүрген хемчеглерни алыры-биле КМК-ның администрациязынче болгаш партия организациязынче шилчидип турар болгаш алдынган хемчеглерниң дугайын коллективтиң ниити хуралдарынга дыңнадып, четпестерни болдурган бүрүүлүг кижилерге шынгыы хемчеглерни хүлээдип турар.

«Массаның контролю-биле» деп булуңну өй-ийде үндүрүп, аңаа хыналда материалдарының түнелдерин бижип турар. Улусчу контроль бөлүү «Комсомолчу прожектор», профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организациялардың активчилери-биле сырый харылзаалыг ажылдап, чамдык хынаалдаларны олардың кирәкилгези-биле эрттирип келген.

КМК-да партия эге организациязы (секретары Л. И. Иванова) контроль бөлүүнүң ажылын, үре-түнелдиин бедидер дээш доктаамал дузаны көргүзүп турар. Парторганизациянның секретарының оралакчызы, бөлүктүң даргазы В. Г. Русакова хайгыылчыларның ажылын бирдилиг башкарып келген. Мында В. С. Лаухина, В. И. Середкина ышкаш ажылга идепкейлиг, принципиалдыг өске-даа хайгыылчылар бар.

Электроэнергияны, одаар чүүлдү, тудуг болгаш кывар-чаар материалдарыны камналгазын күштелдиринин, курлавырларны база техниканы чөп ажыглаарының, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыгларынче кичээнгейни улам күштелдирери улусчу контроль бөлүү бодунуң мурнунда кол сорулга кылдыр салган. Бир эвес бригада, участоктарда постуларның ажылын чогуур деннелге тургузуп контролёр бүрүзүнүң шупту-зу идепкейлиг ажылдаарын чедип алыр болза, бөлүктүң ажылы ооң-даа дээштиг үре-түнелдиг болур.

Х. МААДЫР,
Танды районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору.

ПЛАН ЁЗУГААР

Кооперацияның өнүгүхерегжизин камгалап, хумагалаары, совет садыгының чурумун шыңгыы сагыыры, эт-барааннарның болгаш аъш-чем продуктуларының үреливрип, чидиринин, тоймаглаашкынны болдурбазы, өре-самчыгдалды чогуур өйүнде илередип, эгиттирери дээш ышкаш айтырыгларже бистиң районда хайгыылчылар кол кичээнгейни салып келген. Ооң ангыда ында хлеб бижырар черлерниң, складтарның, магазиннерниң болгаш автопарктың ажылын база хайгааралга алган.

Ниитиниң байлаан оорлап, төтчеглээр чорукка удур эптеш чок демиселди чорудуп келгенинин түнелинде сөөлгү үеде райпо шугумунда өре-самчыгдалдың хемчээли кызырылган. Ылаңгыя сөөлгү үш чылда улуг хемчээлдиг самчыгдалдар болбаан. Магазиннерде, складтарда ажылдап турар кадрларның харысалгазын бедидер талазы-биле хемчеглер алдынган.

Бистиң улусчу контроль бөлүүнүң чоруткан хынаалдаларының дээштии, үре-түнелдиин бедээп. Мында холбаштыр чижектерден көрээл. Чамдык барааннар ажык дээр адаанга баксырап чыдарын хайгыылчылар хынаалда кылгаш, илереткен. Ол дугайында сапалдарны райпо баштаар черниче киирген соонда складтардан ангыда. сериглиг тускай сарай-складдың кылгаш, ажыглалга киирген соонда, байдал экижээп.

Ооң ангыда коллективте ажылчыннарның база албан-хаакчыларның ажыл шагын канчаар сагып турарынга холбаштыр хынаалдадан алырга чамдык эштер күш-ажылдың сагылга-чурумун каржызы-биле үреп турар болган. Оларга хемчеглерни-даа хүлээткен.

Бистиң бөлүк бодунуң ажылын партия организациязының удуртулгазы-биле план ёзугаар чорудуп келген. Бисте 12 хайгыылчы бар, олардан А. Д. Ондар, С. К. Довдуп, С. С. Увангур болгаш өскелердээ ажылга идепкейлиг, принципиалдыг чоруун көргүзүп келген. Ооң-биле кады С. Доңгур-оол, А. Ооң ышкаш чамдык эштер хөй-ниитичи бо даалганы күүседиринге ботидепкейни илеретпейн турарын база демдеглээр херек. Хайгыылчыларның кылган хынаалдаларына холбаштыр киирген саналдарын, тургускан айтырыгларын райпо баштаар черн чамдыкта чогуур өйүнде сайгарып көрбес таварылгалар бар. Ындыг чорук четпестерни дүрген чайладырынга идиг бербези чугаажок болгай.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленуму аъш-чем продуктуларының чидирин, үреливрип, таксыраашкының болдурбазының, ындыг чоруктарга удур шиитпирлиг демиселди чорударының, чугулазын айыткан болгай. Ол айтыышкын кооперация, садыг шугумунда хайгыылчыларга дорт хамаарыжыр. Аъш-чем продуктуларын чылдагаан чок черге үреливрип, таксырадыр болгаш когаралга таварыштырар фактылар ам-даа бар болгай. Ону болдурбазының, хемчеглерни баш удур ап, ындыг четпестерге холбаштыр шиитпирлиг демиселди чорударын—бистиң бир чугула сорулгавис болур.

Д. МИЖИТ.
Тес-Хем райпозунда улусчу контроль бөлүүнүң даргазы.

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

Кызылдың болгаш районнарның улусчу контроль комитеттериниң даргаларының база олардың штаттан дашкаар килдиетер эргелекчилериниң чөвүлел хуралы чоокта чаа болуп эрткен. Аңаа улусчу контроль органнарының бирги чартык чылда ажылының түнелдерин сайгарып чугаалашкан.

РСФСР-ниң улусчу контроль комитединиң инспектору Е. С. Коробов, Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитединиң даргазы М. К. Шыырап, Кызыл хоорайның база Таңды, Бии-Хем районнарның улусчу контроль комитеттериниң даргалары В. П. Иванов, Л. А. Шутов олар хуралга дыңнадыглар кылган.

Чөвүлел хуралга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар киржип, чүве чугаалаан болгаш улусчу контроль органнарының мурнунда салдының турар сорулгаларга тодаргай доктаваан.

Тускай дыңнадыглар

КОМИТЕТТЕРДЕ

Тээли

«Бай-Тал» совхозта дүжүт ажаалдазынга белеткелди багай чорутткан. Хайгыылчыларның хыналда кылган үезинге чедир тараа ажаар 10 комбайнның чүгле үжүн, а силостуи 4 комбайнының ийизин сентеп, белеткээн болган. Үреликт 7 комбайнинарның ийизи мотор чогу-биле аңаа түрар. Ажаалдага киржир чамдык техниканы кымга-даа акт ёзугаар быжыглаваанындан оларның кезектерни уштуп анаргылаан болгаш тоймаглаттынган.

Бо дугайында айтырыгны Бай-Тайга районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкаш, тараа ажаар техниканың кадагалалынга, эдилелинге контрольду кошкатканы, инженер-техниктиг ажылдакчылардан негелдени кудулатканы дээш совхоз директору М. С. Ооржакка комитет шиитпирлээн хемчегни хүлээткен.

Самагалдай

«Чодураа» совхоз дүктү бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планын четпее күүседип турарының дугайында айтырыгны Тее-Хемниң улусчу контроль комитединге чугаалашкан. Күрүнеге (зачёттуг деңзи-биле) 50 тонна дүк садар тургаш, ажыл-агый июль төнчүзүнге чедир 39,8 тонналы садып, чыл планын 79,6 хуу күүсеткен.

Ниитизи-биле ажыл-агый хөй кыргылдазының хуусаазын уладып, ону организае чок эрттирген. Ооң түнелинде дүк бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының хемчээли эрткен чылдың деннелиниден кудулаан.

Бо чугула айтырмага, ылаңгыя план күүседлезинге холбаштыр дээштиг хемчеглер албааны, мал ажылының специалистеринден база малчыннардан негелдени кошкатканы дээш совхоз директору С. Л. Чаңгы-оолду комитет сагындырган.

Кызыл-Мажалык

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зы тудугларны доктаткан норма-чижектерден улуг хажыдыышкынныг кылдыр кылып, ажылдың шынарын бакыраткан, ынчангаш оларны катап эде кылырынга күрүненин хөй акша-хөреңгизин артыкка чарыгдап келген. Эрткен чылын «Дөң-Терезин», «Барлык» совхозтарга болгаш Кызыл-Мажалык суурга кылган янзы-бүрү тудугларны эде кылырынга КМК ниитизи-биле 134 муң 500 рубльди төлээн.

Ооң ацыда коллектив тудугларны чогуур хуусаазында ажыглалга киирбее, ону уладыр таварылгалар бар. Чижээ, бо чылдың бирги чартынында «Хемчик» совхозка 60 муң рубльдиг тудуг ажылдарын кылыр планныг тургаш, чүгле 3,6 муң рубльди шингээдип алган ийикпе, азы планны чүгле 6 хуу күүсеткен.

Үстүнде айтырыгны Бай-Хемчиктиң улусчу контроль комитединиң хуралынга сайгарып, чугаалашкан. Тудугларга ажылды шынарын бакыладыр, оларны эде кылырынга хөй артык акша-хөреңгинни үндүргенин дээш КМК начальныгы С. Шеетаковту, кол инженер В. Ооржакты шыңгыы доңгуткан болгаш күрүнеге чедиргеи каражаның чамдыкызын эгидери-биле оларның бир-бир айда шалынын тырттарын комитет шиитпирлээн.

Бай-Хаак

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка хайгыылчылар хыналда кылырга дүжүт ажаалдазынга ажыл-агый багай белеткенгенин илерээн. Хыналда кылган үеге чедир шаңнар септеттинмээн, картофель шыгжаар черни эде кылбаан, тараа ажаар 48 комбайнның чүгле 18-и септеттингеи. Үш комбайнның кезектерни өскелерни септээри-биле адырып каапкан. Картофель ажаар техника септеттинмээн, автодезинни септевээн болгаш хынаваан. Тараа арыглаар, кургадыр агрегаттар база-ла белеп эвес.

Районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга бо дугайында айтырыгны чугаалашкаш, ол чугула ажыл-херекке улуг четпестерни болдурганы дээш совхоз директору В. Н. Кожушкону, кол агроном А. И. Сырчынны доңгуткан. Ажылга харысалга чогу, ажаалда техниказының септелгезин чогуур өйүнде организаставаны дээш кол инженер И. П. Карагаевти ажылындан дүжүргеп, механикче шилчиткен болгаш ооң бир айда шалынын тырттар деп комитет шиитпирлээн.

ДЕМИР-ДЕС «СЕГИ»

«Ынча-мынча» мал не чок читкен» деп чамдыкта бо-ла чугаалажы бээр бис. Элдептиг чүве, сөөлгү үеде бистиң «Ак-Туруг» совхозта ындыг чугаалажы. Машина-техниканы база хамаарыштыра бээр апарган. Чыл эгезинде совхозта чер базып, шимчеп турар бүгү машиналарны хайгыылчылар «читкезинден тудуп» чангыстап санаарывыска 54 турган чүве. Оларның иштинден бөш машина не чок читкен. Эстп берген бе дүрге. Демир-дес эзилдирип-тер хире ындыг күүүлүг завод бистиң Ак-Туруг суурда амдыгында чок болгай.

Арткан ямал-бүрү маркалыг 49 машинаның амгы үеде 20 хиреэзиниң дүүйлары дескиний, шимчеп турар. А арткаңнары тараж хериимниң иштинде болгаш чамдык чолаачыларның бажыңнарының даштында киженнеп каан аът дег кенгейжи берген тургулаар. А ол демир-дес «сеги» болуу берген машиналарны кажан шимчедип, ажылдадырын ким-даа билбее. Ол ышкаш совхозтуң Кызыл-Дагалбырында үш машинаны база «сеги» арткан.

Кайгамчык кан, шойдан демир-дестеп шуткаан, будурген не чок читкен болгаш «будут сек» боон шилчээн ол машина-техниканы кылырынга, оларны бо ырак черге чедир сөөртүрүнге күрүненип та чаңкаан чүве. Кижи бодаарга, совхозтуң удуртукчулары ол бүгүнү медерен билги дег. А гараж эргелекчизи Э. Сойзан-ооп дээрэн:

— Ажылды чаа хүлээп алдым, чүнү-даа билбес мен — дээш, чүгле холуп чайып каар

Машина-техниканың ажыглалында кижи шыдажыр артажок мындыг четпестерни ларый чайладып, шиитпирлиг хемчеглер алыры-биле совхозта партколега, ооң секретары Р. С. Хунай-оолга улусчу контроль бөлүүнүң хайгыылчылары чедип, демдеглээн бис, а мынчага чедир кандыг-даа түңнел чок. А ындыг болганда ам бо айтырыгны район организацияларының, ылаңгыя СЭКП райкомунуң көдээ ажыл-агый кылдазынге, райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелинге чидин-биле тургузар үе келген эвес бе?

М. АРТАА.
хоочун коммунист, улусчу контролёр.

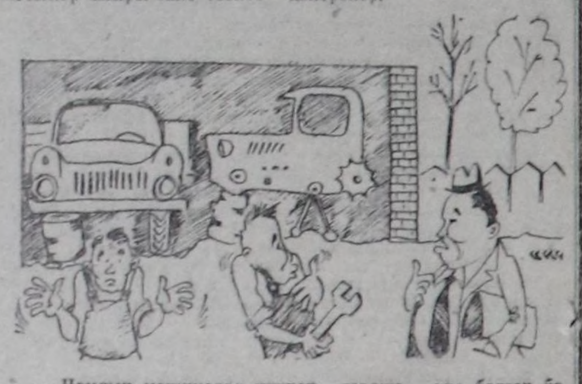

— Чамдык машиналар читкен, дээрже үне берген бе, черже кире берген бе?
— Бис канчап билир бис, дарга.

ХАРЫЛЗААЛЫГ ИЙИ БҮДҮРҮЛГЕ: олар канчаар ажылдап турарыл

2. ЫРБАННЫҢ ЫЯШ БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕРИНДЕ

АЖЫЛЧЫН СУУР. Ырбан дыка эрте одунган. Хемнин солагай талазында шиитегер бизен баштарлыг бүүруд тайгаларга безин хүншалын дегбээн. А балды, хирөө түнан чадаг, мотөрлүг ажылчыннар чамдыктары хемче, өскелери ыяш кезер черлерже чөрүп турлар. Улуг-Хемнин ыяш үлетүүр ажылагыйының Ырбанда ыяш белеткээр пунктузуун конторазынга эртенгинин сес шакта баарывыска, хамык улус кабинеттеринде ажылдап эгелээн болду. Пунктуүн начальнигы Самсон Ипатович Шилковтуң кабинеди ээн болду. Бир аныяк херөөжен кижи биске тайылбырлай-дыр:

— Самсон Ипатович гаражта ажыл хуваалдазы кылып турар. Ол мында деэк келбес боор. Ынаар баргыныар дээре.

Элээн каш делгем, узуң кудумчуларлыг суур. Соок, тайга чер хирезинде, чурттакчылар бажыңдарының чанында ногаа, картошка тарыгылап алган, оозу дыка чаагай үнүп чыдар. Даады-ла дыттан кылган хүреҥ-хүреҥ, бир дөмей бажыңнар. Арга иштинде болган суурнуң агаары арыг, харын-даа чодураа, кат чытталып турар.

ДОЛГАНДЫР херимпеҥ каан улуг-ла ак бажың.

(Төнчүзү. Эгези № 194 «Шында»).

Оон дөрүнде ыяш сөөртүр күчүлүг тракторлары чыскаан каан. Баарында дескиишилде кезек кижи тур. Чолдаксымаар сыныг, чоон, мадагар, делгем эгиннит, даштындан көөрге кижи ортузу эртип чоруур хире, чазык шырайлыг эр ыяш белеткээр участоктуң начальнигы ол болду. Оон-биле ужуражып, келгеп херөөзис дугайын чугааладывыс.

— Ам удавас чайланы бээр мен, бичии маналтыдар—деп, ол чугаалады. —Оон койтөрга баргаш, хөөрежир бис.

Самсон Ипатович чолаачыларга, троктористерге кылыр ажылды тодарадып, шефтен турар совхозунга мал чемнин белеткээр кижилерин томуйлаан соонда, конторада оон кабинединге кээп, чугаалажы бердивис. Начальник биске мындыг саннарны адады. Пункт оң бирги беш чылдың ийиги чылының баштайгы чартыында 900 муң рубльдин бараанныг продукциязын бээр үжүрлүг. Оны херек кырында миллион ажыг рубль кылдыр күүсеткен. Ол үениң дургузуунда 66 муң ажыг кубометр ыяшты кезип белеткээн. Шупту 68 муң кубометрден хөй ыяшты аргада кескен чериден үндүр сөөртken. Тудугга хереглээр ыяшты 53500 кубометрниң орвунга 64 муң ажыг кубометрни белеткээн. Дилген материалдарны 2250 кубометриниң орвунга 2510 кубометрни кылган. Чартыы чылда 60000 кубометр ыяшты салдадып бадырар планын 71240 кылдыр ажыр күүсеткен.

— Ырбанның ыяш белеткээр пунктузу бо чылдың бирги чартыында ниитизи-биле багай эвес ажылдаан —деп, Самсон Ипатович чугаалады. — Чамдык бергелер эвес болза, соп-даа эки ажылдап болур турган чүве. Юбилейлиг чылды төлептиг күн-ажылбиле доозар дээш, ыяш кезер, сөөртүр сал даар бригадаларның, звеноларның аразында социалистиг чарыш калбаргаш. Кижилер шынап-да карак кызыл ажылдап турар. Мында мурнакчыларны адап болур. В. Паршаков, Л. Нагибин, В. Ширинкин, В. Любухин оларның сал даап белеткээр звеноларының планныг онаалданы 200 хуу ажыр күүседи турар. Ол ышкаш ыяш белеткелинде А. Карамышев, Н. Савин сугларның бригадалары база оон дудак чок ажылдап турар. Сугга белеткээн салды сөөртүп кожуп турар катер капитаннары А. Бабушкин, Н. Качаев, Н. Гусельников болгаш өскелер-даа ажылды саадатпайн турар.

ЧАМДЫК БЕРГЕЛЕР бардидинер, ол дугайын тоодаргай чугаалап көрүнерем — деп, Самсон Ипатовичтиң диледим.

— Бисте эң-не бергедеп турар чүве —септелге кылыр материалдыг баазаның чогу. Техника септээр мастерскаяның бажының шагда-ла тудуп каан, а оон дериг-херексели чок, амдаа куруг турбушаан. Хамык тракторлар кыштың өттүр ыяш сөөртүп ажылдап келген болганда, ону чазын сентээр ужурлуг. А сентээр дээрге мастерская чок, соонта даштыгаа, кудумчуга канчап кылыр боор. Оон ангыда тракторлар, автомашиналар септээрингe херек артык кезектер база бербес боор-дур. Бо чорук бистин ажылывыска улуг шаптыкты таварыштырып турар. Чүгле чайгыс июль айда безин септелгеге хереглээр артык кезектер чөк болган ужурунда 72 трактор-зөлчег аппа туруушкун болган. Ынчангаш 6000 кубометр ыяш чедир бердинмээн. Септелге баазазың тургузар дугайында айтырыгны Улуг-Хемниң ыяш үлетүүр ажыл-агыйының удуртулгазына шагда-ла тургускан. Олар ону билир, ынчалзажок аңга чедир шиитирлевейн турары алдептиг. Оон ангыда сал даап белеткээрингe шаптыктыг база бир үүл бар. Үстүү-Ениссей пароходствозунуң Кызылда район эргелеп сал бадырар теплоходтарны дек-дески чорутпас, үзүктелдирбээр-дир. Бирде үш-дөрт хонудур чайгыс-даа теплоход келбейн баар. Ынчан белеткеп каан салдар чайлаттынмайн чыдып бээр. Оларны чайладыр сөөртүп, эске чериге өртеп каар дээрге, бисте шыырак теплоходтар чок болгай. Чамдыкта эргеледдин теплоходтары хары угда эңдере четкилеп кээр, ынчангаш алыр сал тывылбайн баргылаар.

Аразында харылзаалыг ийи бүдүрүлгеде ажыл-херектин байдалы ындыг-дыр. Түпелиңде чүнү чугаалап болуруу? Оларның кайызы-даа оң бирги беш чылдың ийиги чылын багай эвес эгелээн болгаш чартык чылдың онаалдаларын ажыр күүсеткилээн. Чылды чеднишкинниг доозары-биле күженнишкинни моон сонгаар-даа кошкатназы биллингир. Чамдык четпестерни бот-бодунче чүү кагжыр хөөн барып-ийи начальниктиң үетүнде чугаалаан үүлдерлиден база-ла өнерен турар. Мында кол-ла чүве —аразында маң харылзаалыг ажылдаармында ышкаш-тыр. Оңу чедип алыры эргежок чугула.

Септелгенин материалдыг баазазының тургузар дугайында Ырбанның ыяш белеткээр пунктузуунга негелдези черле чөптүг. Оңу Улуг-Хемнин ыяш үлетүүр ажыл-агый черинин удуртулгазы өөренип көргеш. дарый шиитирлээри негеттинип турар. А хемчилер болгаш ыяш белеткекчилерин боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседип шылаар дээрзинге чигзинмейн барып болур. Оларның эрес-шудүргү күшажылы аңаа бадыткал болур.

Куулар АРАКЧАА.

«Шынның» штаттан дашкаар корр.

УЛУГ САЛЫЫШКЫН

БЕРЛИН. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтин ГСЧП ТК-ның Чингине секретары, ГДР-нин Күрүне Чөвүделиниң Даргазы Э. Хонеккер-биле Крымга найыралчы ужуражышкынының түңнелдери социализмни болгаш тайбыныы быжыглаарынга улуг салыышкын болуп, ССРЭ-нин болгаш ГДР-нин аразында бүүлүбас ажы-дүнма найыралды үдам ынай быжыглаарынга бүгү хемчег-биле идиг бээр. ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң болгаш ГДР-нин Министрлер Чөвүделиниң Берлинде тараткан медегелинде ол дугайын чугаалаан.

ГСЧП ТК-ның Политбюрозу СЭКП-нин болгаш ГСЧП-нин, ССРЭ-нин болгаш ГДР-нин, ийи чүрттүн улустарының аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганы ханылалырының оруу-биле чаа базымының демдээ болур. Крым ужуражышкынының түңнелдерин долузу-биле чүүлүтүүнүн турар деп, докумейтинде онаалап демдеглээн. Ол демнинг хелеишкин — ГДР-ге сайзырангай социалистиг ниитилелдин тургузарының соруглаларын чедиишкинниг боттанырарының идегелдиг үндезини.

Бүдүрүлгени специализастаарының болгаш кооперастаарының программаларын амыралга чайгыыш чок боттанырарынче угланыр ужуражышкын үезинде чедип алдынган дүгүржүп алышкынынар эртемни болгаш техниканы хөгжүдерин дүрледиринче, ССРЭ-нин болгаш ГДР-нин ажы-дүнмалышкы өске чүрттар-биле дем каткан күженнишкиннери-биле үлетпүрге болгаш кедээ ажылагыйга амгы үениң технологияларын нептередиринче угланган.

Европага ядролуг боо-чепсектерни болгаш ниитизи-биле стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында АКШ-биле чугаалажылышкыннарга чедишкинин чедип алырынче Совет Эвилелдиниң чүткүлдүг күженнишкиннерин ГСЧП ТК-ның Политбюрозу болгаш ГДР-нин Министрлер Чөвүделиниң Берлинде тараткан медегелинде ол дугайын чугаалаан.

ГСЧП ТК-ның Политбюрозу СЭКП-нин болгаш ГСЧП-нин, ССРЭ-нин болгаш ГДР-нин, ийи чүрттүн улустарының аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганы ханылалырының оруу-биле чаа базымының демдээ болур. Крым ужуражышкынының түңнелдерин долузу-биле чүүлүтүүнүн турар деп, докумейтинде онаалап демдеглээн. Ол демнинг хелеишкин — ГДР-ге сайзырангай социалистиг ниитилелдин тургузарының соруглаларын чедиишкинниг боттанырарының идегелдиг үндезини.

Бүдүрүлгени специализастаарының болгаш кооперастаарының программаларын амыралга чайгыыш чок боттанырарынче угланыр ужуражышкын үезинде чедип алдынган дүгүржүп алышкынынар эртемни болгаш техниканы хөгжүдерин дүрледиринче, ССРЭ-нин болгаш ГДР-нин ажы-дүнмалышкы өске чүрттар-биле дем каткан күженнишкиннери-биле үлетпүрге болгаш кедээ ажылагыйга амгы үениң технологияларын нептередиринче угланган.

Европага ядролуг боо-чепсектерни болгаш ниитизи-биле стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында АКШ-биле чугаалажылышкыннарга чедишкинин чедип алырынче Совет Эвилелдиниң чүткүлдүг күженнишкиннерин ГСЧП ТК-ның Политбюрозу болгаш ГДР-нин Министрлер Чөвүделиниң бүгүн болуу-биле деткин турар. Ол чугаалажылышкынынарга совет санаалар боо-чепсектерни дыка кызырарының боттуг аргазын ажыдып турар. Ядролуг дайынның кыжанының чайладыр, ядролуг күчүлерни узуткаар дугайты Л. И. Брежневтин чарлаан инициативалары-биле, чепсегленнишкинге контрольдуң болгаш чепсегленнишкинни дүжүреринин айтырыгларын Совет Эвилелдиниң боттуг өөрүн турары-биле ГДР-нин хамаатылары эң-сеткилин каттыштырып турар.

Империализмниң эң агрессиң бөлүктери күшке даяныр алгаш, социалистиг дем каттыштырылгазынга улур, бүгү депшилгелиг күштерге улур «крестилиг походту» чарлаан алган-хамыктын мурнунда америк администрацилның дайынырак угланышкынны бүгү-ниити тайбыга шынгыы айыллы таварыштырын болгу дег апарган мындыг байдалдарда СЭКП биле ГСЧП тайбын кады ажылдажылганың хевирлерин базыткаар болгаш калбартыр дээш Европа ниитиң күүүлелериниң онзагай харылсалгалының онаалап демдеглеп турар деп медегледе онзалап демдеглээн.

Палестинаның араб улузунга удур, Ливанга, Сирияга, агрессиядан каражадаан бүгү кижилерге удур Израильдиң ханныг өлүрүкчү кемниг үүлгелиишкиннерин ССРЭ биле ГДР ниитирлиг бүүруу шаап турар.

Социалистиг дем каттыштырылгазының чангыс эвин болгаш сырый каттыжыышкының бижыглаарынга, улустарның тайбын болгаш ийнил чок турарынга кыжанығны чок кылыр дээш тайбынга ынак бүгү күштерниң демниг хөделиишкиннерин күштелдирериге ГСЧП биле ГДР иденкейлиг салыышкының моон сонгаарлаа киирерин ГСЧП ТК-ның Политбюрозу биле ГДР-нин Министрлер Чөвүлели медеглээн.

Ленинниң партиязы-биле болгаш чүрту-биле ажыглуунга эвилелди улам ынай калбартырының өзүзунга ГДР-нин коммунистери, бүгү чоңу Совет Социалистиг Республикалар Эвилелдиниң тургустунганының 60 чылын төлептиг үткүүр деп документиде онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ЛИВАН

Ливан республика Чер оргузу далайның чөөн эриктериниң чаттылын чоруткан. Девискээри—10,4 муң дөрбелчин километр. Найысылалы—Бейрут хоорай (бир миллион чурттакчылыг). Чурттакчы чону—3 миллион хире кижи. Чонунуң колдуу хриспиан, мусульман чүдүлгелиг арабтар.

Сөөлгү үеге чедир Ливанның девискээрининге ливан хамааты эргези чок 400 муң хире палестиннер чурттап турган. Израильге төрөзи чуртундан үндүр сывырткан, олар чоок-кавы араб чурттарга, ылаңгыя Ливанга ынчаар түр чурттап турганы ол.

Чурттуң парламентизи (99 депутат бар) дөрт чыл болгаш бир соңгудар. Ол президентиниң алды чыл хуусаага соңгуур. Чурттуң амгы президентизи И. Саркистиң хуусаазы бо чылдың күзүнүде доостур.

Ливан орттенип турар, ол израиль агрессияның палестиннерин чурттап узуткан чок кылыр дээн калчаа аспаында турар. Оон түңнелинде муң-муң ливаннар өлүп турар. Израиль агрессиянның Ливанга удур калчаалыг соңгуу Тель-Авив биле Вашингтонның аралында «стратегтиг кады ажылдажылга» деп адаар дээрбектиң иштинде дээрзин богуп бүгү делегей билир. Чоокку Чөөн чүктү база катап хан-биле «суттарары» америк империализмниң политика, экономика болгаш шериг деткимчези чоокка израиль агрессорларга болдунмас дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир.

Израильдиң соруглазы — Удурланышкының Палестин шимчээшкинниң сылба шавары.

Ливанның политиказын 50 ажыг партиялар болгаш аңы-аңгы уг-шиглиг ажылдыг организациялар деткип турар. Чурт иштинде политиказының онзагай байдалын, аңгы чөрүлдөөлерин, чуртта туруп турар ёзу-чурумнуң буржуаз-либералдыг байдалын ажыглап, Израиль 1975 чылда-ла кажар үүлгедиглерин кыла берген турган...

Бо чылдың июнь 4-те израиль авиация, аар артиллерия болгаш шериг-далай флодунуң корабльдери Ливанның чурттакчылыг черлеринче болгаш палестин лагерьлерже күштүг от ажыдышкынын эгелээн. Июнь 6-да чурттуң девискээринче куян танкылыг ийи бригада, 20 муң ажыг аг-шериг шургун кирген. Израильдиң кады кожа араб бүрүнелерге удур эң-не каржы дайыны ынчаар эгелээн. Агрессорнуң аг-шериниң ниити түңү ам 90 муң кижи чедип турар.

Амгы үениң эң күштүг америк боо-чепсээ-биле дижинге чедир чепсегленген агрессорнуң шерииңге удур ливан национал-патриотчу күштериниң отрядтары болгаш Удурланышкының палестин шимчээшкини — чаңгыс сос-биле партизан каттыжышкынары дидим тулчуп турар. Агаар десантылары, чүс-чүс таңкылары, авиациязы ажыглап турган, дайынзырак израиль шериг чурттуң мурнуу девискээриниден дыка хөй черни эжелеп алган. Израильдиң күүү күжү артык-даа бол, Ливанның камгалакчылары эрес-дидим, быжыг туруштуг дөмисежин турар.

Бекка шыналазынга болган Даглыг Ливанга болган удуг тулчуушкуннарга дайзын онон танкыларын, хөй санныг шерини оскунган.

Чидиргиге таварыжын турзадаа, агрессор Ливанның төвү Бейрутче аар тулчуушкуннарын кылып, агаардан болгаш кургаг черден соксаал чок халдап келген. Хоорайны эжелеп аар соруглa-биле кижизивес арга-дуржулганы ажыглап, массалыг узуткаашкынның чепсээ — шарыктиг болгаш касеттиг бомбаларны ажыглаан. Оон түңнелинде муң-муң тайбың чурттакчылар олгеп... Агрессорнуң дерзин үүлгедин уламчылавышаан.

В. МАТҮЗОВ.

Бомбургектиң судалы

ТАЙБЫҢ КОСМОС ДЭЭШ

ВЕНА. Космос делгемнин тайбың соруглаларга таарыштыр шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле КНО-нуң Венада эртип турар ийиги конференциязында шиити чугаалажып, савал бээри доозулган. Оон эрткен байдалы болгаш саналдарның утказы Вена шуулганының киржикчилери өртемчейни шериг плацдармы болдурарының ораддажышкынынарынга удур, ону кижиниң шингээдип ап турарындан практиктиг ажыкты тып үндүрер дээш туржуп турарын тодаргай көргүскен.

— Космоска чаа шинчилел санында-ла ол шенелде-шинчилелдерден практиктиг берилде немей өзүп, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүделиниң кежигүннери чурттарга улус ажыл-агый болгаш эртем талазы-биле дыка улуг ажык алдының турар—деп, ук Чөвүлелдиң төлөзлекчизи В. Б. Попов конференцияга бодунуң чугаазынга онзалап демдеглээн.

«Интеркосмос» программазын ёзугаар кады ажылдажып турар социалистиг чурттар космоста чедишкинниг ажылдан турар 200 ажыг эртем приборларын болгаш машиналарны тургускан. Оларның дузазы-биле 150 ажыг эртем шинчилелдерин тургускан деп, ол дыннаткан.

Социалистиг чурттарның «Интерспутник» дээр делегей организациязының шугуму-биле кады ажылдажылгазы база калбарып турар. «Интервидениениң» телепрограммаларының ам 40 ажыг хуузун космос харылзаазының хереселдери-биле хандырып турар.

Эрткен беш чылдың дургузунда ССРЭ-нин болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүделиниң кежигүннери өске-даа чурттарның космонавтыларының киржилгеи-биле 9 экспедиция октаргайга чораан. Оларның шинчилел ажылдарының түңнелдерин практиктиг сорулгаларны шиитирлээрингe ЭДЧ чурттарының 40 ажыг эртем болгаш будүүдүүге организациялары ажыстап турар деп, Экономиктиг, Дузалажылга Чөвүлелиниң төлөзлекчизи демдеглээн.

(СЭТА).

СЫРЫЙ КАТТЫЖЫЫШКЫНЧЕ КЫЙГЫРЫГ

БРАЗЗАВИЛЬ. Африка чаңгыс эң организациязы ында тыптын келген кризисти ажыл эртип шыдаар дээрзинге Африканың удуртукчулары бүзүредип турар деп, Конго Улус Республиканың президентизи Д. Сассу-Нгессо Габондан барган журналистерниң айтырыгларынга харыылап тура медеглээн. Ол организацияның ачызында бүгү диптин үнүп делегей дыннап турар, ынчангаш ук организацияның сырый каттыжыышкының быжыглаары эргежок чугула.

Африка чаңгыс эң организациязының таваржы берген айтырыгларын харып чүгле дем каткан күженнишкиннерби-ле шиитирлеп болур деп, конго удуртукчу онзалап демдеглээн. Организацияның мурнунга шынгыы бергелериниң бир дугаар таваржын турары бо эвес болдур ийин. Африканың чаңгыс эвин камгалап арттырар соруглa-биле Триполиге чораан күрүнелер болгаш чазактар баштыңнары дээди дээнелге ужуражышкын эрттиреринче кийгырган. Африка чаңгыс эң организациязы оон кежигүннери бүгү күрүнелериң организациязы болуп артар деп, Д. Сассу-Нгессо демдеглээн.

ИТАЛИ КОММУНИСТЕРНИҢ ТУРУЖУ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Эргечагыргада «демократтыг альянс» блоктуң болгаш соцпартияның аразында сулчаеңниң түңнелинде республикалың конституциязын парламентининң өскерткени чурттуң политиктиг амыдыралының үезинде демократияга айылдыг орукту ажыдып турар деп, португали коммунистер санап турар.

Португалияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политкомиссиязының медеглелии «Аванте!» солунга парлаан. Республиканың революстуг чөвүделин дүжүргени, чурттуң президентизиниң шериг болгаш хамааты эрге-хүлээлгелер кызырганы, ук хүлээлгелерни чазакка дамчыткаңы, а ол ышкаш кол хөөйлуга өскедда өскөнүлгелер... кииргени Португалияда политиктиг эргечагыргының системазын боттуу-биле өскертип турар деп, медегледе айыткан.

Чоннуң революстуг чаалап алышкынынарынче —национализацияже, аграр реформазынче, ажылчы чоннарның демократтыг хоталгаларынче болгаш эргелелинче чаа шавар халдаашкыннарны барыын үзелдиг партизаларның удаазы эглээр деп турарын чазак кежигүннериниң чоокта чаа медеглелдери херечилеп турар. Ол шавар халдаашкыннарны чогуур үезинде соксатпас болза, 1974 чылда фашистиг диктатураны дүжүрген сөөлүнде чедип алдынган дешилгелиг бүгү түңнелдер узуткаттынган төрээн ийик деп. Португалияның коммунистери санап турар.

АЖЫЛЧЫ ЧОННУ КЫЙГЫРГАН

МАНАГУА. (СЭТА). Америк империализм амгы үеде Никарагуа революциязының кол дайзыны болуп турар. Гондурастың девискээриндеи Никарагуаның чонунга удур дээрбечи халдаашкыннарны кылып турар контрреволюстуг идегеттерни америк империализм деткин, күткүп, оларга хөй миллион долларны чарыгдап турар.

Америк империализмниң болгаш оон чалчаларының өөчүк-чөнгээлеринге шыгыы ойтур шавышкынынны бээринче НХСФ-нин национал удуртулгазы кыйгырган.

КОММУНИСТЕРНИҢ СОҢГУЛДА МУРНУНДАГЫ ДЕМИСЕЛИ

ГААГА. Сентябрь сесте парламентиге эзлчег чок соңгулда болуру-биле хөлбаштыр ам Голландияда чоруп турар соңгулда мурнунук кампаниязынче Нидерландының Компартиязы идепейлиг киринкеп.

Амстердамның судно тудуушкун будүрүлгезин болган митингиге ында Компартияның кандидаттарының данзыазының бажында чоруп турар парламент кежигүнү Ина Браур ийи кол сорулганы демдеглээш, коммунистерниң соңгуулда мурнундагы демисели оларны шиитирлээринче угланганын айыткан. Ол — Голландияның черинге чаа америк ядролуг ракеталарны сайгара тургузарынче ону чыгап турар барыын үзелдиг күштерге ойтур шавышкынны бээрин, база чурттуң хаара тутказ экономиктиг кризистиң байдалдарында социал чаалап алышкынынарны камгалаарыдыр.

Христиан-демократтыг кыйгырыг партияның удуртукчузу Ван Агтом баштаан амгы чазак ракеталарны акпеп тургузарынче болгаш ажылчы чоннарның социал чаалап алышкынынарын чок кылыр дээш тайбынга ынак бүгү күштериниң демниг хөделиишкиннерин күштелдирериге ГСЧП биле ГДР иденкейлиг салыышкының моон соңгаарлаа киирерин ГСЧП ТК-ның Политбюрозу биле ГДР-нин Министрлер Чөвүлели медеглээн.

Дешилгелиг блокту тургузарынче Компартияның төлөзлекчизи кыйгырган. Чеен угланыышкының партиялар болгаш оларны деткип турар кижилер реакцияның шавар халдаашкынын ара доктаадып шыдаар улуг күш болуп турарын ол онзалап демдеглээн.

АНГЛИ МЕДИКТЕРНИҢ ДЕМИСЕЛИ

ЛОНДОН. Медицина албан черлериниң ажыл төлевирин бедидерин болгаш кадык камгалалынга күрүне дезевилелдерин калбартырын негээн хандырыкчы ажылдакчыларының демисели бүгү Англияда уламчылавышаан. Кижилерниң амы-тынынга болгаш кадынга кандыг-бир берге байдалды кандыг-даа таварылгада болдурбас деп дүрүмнү быжыы-биле барымдаалаан медиктерниң ажыл соксадыышкынынарының дугайында дыңнадыглар Англияның яназыбүрү булуңнарындан кирип турар. Ажыл соксадыышкынарынга алыскан эмнелгелер медицинаның дүрген болгаш соңгаарладып болбас дузалакчызын көргүзүп уламчылавышаан.

Медицина ажылдакчыларының демисели чүртте калбаа-биле деткип турар. Англичаннарның 70 ажыг хуузу медиктерниң чөптүг негелделерин хандырган турар үжүрлүг деп санаар турар. Кажан-бызындан-даа артык улуг эдеткил каттыштырылгалыга ам чүртте таварыжын турар бис деп, кадык камгалалының албан-хаакчыларының конфедерациязының чингине секретары А. Спенсуик медеглээн.

Лейбористиг партиядан Европа парламентизиниң кежигүнү А. Ломас Лондонга болган митингиге британ медиктерниң демиселин деткишаан, Ms Тэтчерниң консервативтиг чазаа дайын белеткелдеринге 14 миллиард фунт стерлинг акшаны тып ап тура, медицина сестрязарынга чөптүг шалын төлеп бээрине акша-хөреңги тускайлап бээр күзели чок ышкажыл деп медеглээн. Фондулар чок-тур деп тура-ла, Мурнуу Атлантиканга дайын чорударынга 2 миллиард фунтуну тып алган деп, ол чугаалаан.

ЧАЗАК БАШТЫҢЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

АММАН. Барыын Бейруттун тайбын чүртакчыларынга хамаарыштыр израиль дайынзырактарның кылып турар арга-танзыг үүлгедишкиннерин кижи тодарады бижин безин шыдавас» деп, Иорданияның премьер-министри М. Бадран Иорданияның мувиципалитетининң болгаш эргелелдиң чер-черде өске-даа органнарының удуртукчуларының мурнуну чүве чугаалап тура медеглээн.

Израильге дузаламчыны болгаш деткимчени көргүзүп турары дээш, Израиль дайынзырактарның Ливанда кемниг үүлгедишкиннерин деткининиң америк политиказы дээш Америкаңың Каттышкан Штаттарын Иорданияның министрлер кабинединиң баштыны буруу шапкан.

АГРЕССИЯНЫҢ СОРУЛГАЗЫ-ТЕРГИИДЕЛДИ, ТУРГУЗАРЫ

КАИР. Египеттиң национал-дешилгелиг (чөөн үзелдиг) партиязының чингине секретары Халед Мохи эд-Дин каттышкан америк-израиль стратегияның соруглазы — араб делегейге империализмниң болгаш сионизмниң тергиделип тургузары болур деп, Александрияга болган митингиге чүве чугаалаг тура айыткан. Удурланышкының палестин шимчээшкинниң болгаш ливан национал-патриотчу күштериниң Израильдиң агрессиязын ойтур шаап турар дайынчыларының туруштуун база эрес-маадырлыын ол бедин-биле үнелеп көргеп. Америк шериг машиназын ажыглап алгаш, Израиль палестин болгаш ливан улустарны кырып чок кылып турда, хажыызында хайгаарактчы болуберген ыыдыг араб ёзу-чурумнарны Х. Мохи эд-Дин шүгүмчүлээн.

(СЭТА).

БАЗА БИР АЙТЫЫШКЫН ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Америк парлалганың дыңнадыгларындан АКШ-тың шериг ведомствозу президент Рейганның айтыышкынын ёзугаар, «Совет Эвилели-биле узамдыгыышкынның ядролуг дайынны чорудар күштү Каттышкан Штаттарга хандырарынче угланган» стратегтиг планны ажылдап кылырын дооскан деп документиде чугаалап турар.

Пентагонуң чаа планы АКШ-тың администрациязының ниити шериг стратегиязының үзүлбес кезээ болуп турар. «Лос-Анджелес» солунда парлаттынган дыңнадыгда ол план мурнундагы администрацияның 59 дугаарлыг айтыышкынны кылдыр билдинип турар стратегтиг доктриназынга немелде болурун бадыткаан. Ол айтыышкынны ёзугаар кызыгаарлаттынган ядролуг дайынны кылып болуруи болгаш харын-даа болдунар аргалыын адбал ёзузубиле эң-не баштай чарлаан турган.

АКШ-тың болгаш бүгү делегейниң хөй-ниитизи Картерниң президент турган ядролуг дайынны өөскүдүп үндүрериңе белеткелче ажыы-биле чүткүлүн буруу шапкан. Мурнундагы администрацияның өске-даа дайынзырак планнары-биле кады 59-ку айтыышкынның көстүп келгени Барыын чүкке ядролуг кыжанышкынны баш удур болдурбазының кыйгырыының адаа-биле дайынга удур калбак шимчээшкинни болдурган.

1980 чылдың соңгулда мурнунуң кампаниязының үезинде Р. Рейган бодунуң мурнундa турган президентиниң ындыг дашпыкы политиктиг угланышкының шүгүмчүлээр арганы ажыклавайн барбаан. Ол чамдыкта харын-даа дайынның удурланыкчызы болур чыгыы туруштуг болуп, ону президент кылдыр соңгуптар чүве болза, ол тайбынны хандырар апаарын соңгукчуга бүзүредип турган болгай. Ынчалза-даа Рейган Ак бажыңның эргинин ажыр баскаш, херекти өске талажке угландыр чоруда берген. Оон ажыл-чорудулгазынга кол-ла чериң боо-чепсекти кажап-даа каступ көрбээн хемчээл-биле эңдере бүдүрери ээлеп турар. Ынчангаш соңгулда мурнунуң аазаашкынынарының изи-даа артпаан.

Р. Рейган ам кээп картежки суртаалды улам-на дайынзырак, тайбыңның болгаш кижи төрелгетенниң хереэнге уламна хоралыг план-биле солуп турар-дыр. Ол планның дугайын бижээш, ол-ла «Лос Анджелес» чоокта чаа мынчаар айыткан: «президент Рейганның стратегтиг доктриназы ядролуг дайынның чоруп турарының үезинде шериг хөделиишкиннерин чорударының талазы-биле Картерниң документизүүлеп-даа артын дайынзырак боон турар. чүге дээрге, оон эчис соруглазы—«узамдыгыышкынның ядролуг дайынга» тиилээри боон турар». Администрацияның ындыг стратегиязын ёзугаар «узамдыгыышкынның ядролуг дайынга шыдажыр ужурлуг» шериглерни углап-башкарарының болгаш харылзаштырарының системаларын тургузарынга бюджетке 18 млрд. рубльди киирген.

Мындыг айтырыгны тургузары дүрүм ёзугаар болур: «кызыгаарлаттынган ядролуг дайын», «сагындырарының ядролуг соғуушкуну» дээш. оон-даа өскээр адаар, агрессорнуң ындыг хөделиишкиннери доп-дорааш, үайлаш чок харыы соғугну болдурар деп чүвени Пентагонда билип турар бе?

Чаа доктриналарның авторларының харыысалга чок чоруу Каттышкан Штаттарда ханы дүвүрээзинин болдурун турар.

Ядролуг айыыл-халапты болгаш аңаа белеткелди болдурбайн барып болур өске бир угаан-сарыылдыг орук бар. Совет Эвилели эгелекчи саналды кылгаш, ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас деп хүлээлгени бодунга алган. Бир эвес оон өске ядролуг күрүнелер боттарынга ындыг хүлээлгени алыр болза, херек кырында ядролуг чепсекти ажыглаарындан ойталазын от болур ийик. Ынчалза-даа АКШ-тың администрациязы совет эгелекчи саналга чогуур харыыны бербээнй хараалаңчыг.

ШООДУГНУҢ ОДУ-БИЛЕ

«Крокодил» журнал алдан чыл дургузунда сатираның өткүт одун кыпсып келген. Оон арыннарынга парлаттынган тергиин эки ажылдарны Москвага, Чурукчунуң Төп бажыңынга август 19-та делгээн.

Шоодуглуг 300 хире чурукгардан тургустунган экспозинда —сураглыг чурукчулар Д. Моор, В. Дени, А. Каневский, Кукрыниксилар, Б. Ефимов, И. Семенов, В. Горяев, Л. Сойфертисс болгаш өскелериниң-даа ажылдары кирген.

«Рабочая газета» солунунуң чуруктарлыг капсырылгазы болуп үнүп турган «Крокодил» чоорту анги журнал болуп, номчукчуларның сонуургалын чаалап алган. Оон баштайгы номери Д. Бедныйның «Кызыл крокодил —эн-не дидим! Кара болгаш ак крокодилдерге удур баар!» дээн сөстеринге үледип үнген.

Журналдың 20—30 чылдарында чуруктары революсчу туруштуу-биле чаа амыдыралды тургузушкан. Дайын чылдарының карикатуралары эн-не өткүт болгаш хайыра чок болган. Амгы үеним амыдыралының эскиттерин ол база чандыр көрбейн турар. Дайын пропагандалаар, чавырлыышкынга шаптык ужураштырар дайзыннар-биктин ажылдап, чурттаарывыска шаптыктап турар — бюрократтар, чалгаалар, арагачылар «Крокодилдин» хараалында.

Алдан харлаан журналдың чыдазы болгаш диштери төгейленмээн, ол улам чидип турар.

(СЭТА-ның корр).

Александр ДАРЖАЙ.

ДҮННҮҢ ШҮЛҮКТЕРИ

(Өөрлешкек одуруглар)

Аът кулаа хачыланмас,
Аар дүмбей карақгы дүн...
Ыйгылакта көдээ суурнуң
Ыт-кужу үнүн алчып,
Ыржым үреп эзрбестээн,
Өртемчейниң карақгызы
Ойлуг чүве сайдуп чырыыр.
Ханы ынак ийи кижи
Харылзаазы дүнче
шилчээн —
Харын кончуг дүмбей олдур.

* * *

Сыгырга куш шырыштарда
Сырынналдыр сагыра-дыо,
Хөрээм ишти ажыш диди,
Хөкнүм апта хөлүш диди.
Адың кый деп кыйгырза-
даа
«Аа»— дивес — талыгыр
сен.

* * *

Дүнелерде дүштүк уруг
Дүвүренчиг дүштер дүжээн:
Сарыы оолак өске кыстың
Чаагын суйбап ойнап
турар...
Караа чаштыг кыс-даа
оттур, —
Ханада шак эдип турар.

* * *

Карақгыда караам
чыраан, —
Карам уруг менче эзлген.
Караланың дага дуюу
Какпықайнып ыңай
болган—
Уруг эжим ушкарыпкаш,
Улуг-Шыкче чөлзипкен
мен.

* * *

Өпей ырдан
Өртемчейге амыдырал
Өзектелип тывылган деп,
Өле баштыг шуваганчы
Даңзазынга таакпы тип,
Таваар сөглеп олуруу ийин.
Өндүр шын-дыр!

* * *

Сериин дүне.
Сери кыры.
Айның чырыы
Акыыр хөрээн,
Харамдыгып
ошкап туру.
А мен бодум
Кадагалап,
Ханы уйгун
камнап ор мен.
Сериин дүне.
Сери кыры.

ТВ

АВГУСТ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Бир эвес кадык болуксазынга (күш-культуржуларга сүмелер). 9.00 — «Д. Скарлаттинин сонаталарын РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Петров (фортепианога) күүседир». Фильм-концерт. 80.25 — «Кижи кайгаар үүве чок үхуулгазынар». 9.55 — «Спортлотонун 34-кү тиражы». 10.05— «Мөөлөн анга кээргел». Хей сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 11.10 — «Ада-иелер, силерге». 11.40 — Совет ыры концерти. 12.05 — «Чогаалчы болгаш амгы үе». Литература болгаш бойдус. 13.00 —Делегейниң улустарының уран фогаадылгазы. 13.30 — «Амыдыралче путёвка». 14.15 — Музейлерде болгаш делегелге залдарында. ССРЭ-нин улустуң чурукчузу Б. С. Угаровтуң чуруктарының орус музейлде делгелгези. 14.40 —Бөгүн делегейде. 14.55 —Уругларга фильм: «Ында, ээр чер кырында чүл». 1-ги болгаш 2-ги сериялар. 17.00 — «Мында мээң бажыным бар». Н. Ескалиевайың (Алма-Ата) киржилгези-биле фильм-концерт. 17.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.30—Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 19.00 — «Маруся Богуславка». «Вересконун ары чигири», Василиса Милуляшна». Мультфильмнер. 19.40 — Дин Рилтин Күүсенин эстрада театрынга концерти. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35 —22.30— «Галатея». Фильм-балет. Колрольларны ССРЭ-нин улустуң артистери Е. Максимова болгаш М. Лиепа олар күүседир.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

14.20 — Шинтиирлеттинмээн айтырыглар — дилээшкиннер — шинтиирлер. Аъш-чем программазы — бүтүү улустуң хөрээ. 15.50 — «Шинтиирни саналдан тур мен». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүүү. 16.20 — Латвий ССР-ниң алдарлыг артизи М. Виллеруп ойнаар (виолончели)». 16.35— Чиик атлетикага ССРЭ чемпионады. 17.20— Омскиниң телестудиязының программазы. 18.20— Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң доочу намдарывыс». 38-ки фильм—«1954 чыл». 19.15 — Делегей доңчулалы. 19.30—Музыкалыг киоск 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Ёзулуг өөнүктер». Мультфильм. 20.15—«Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35— «Фоменко кайгаар чиде бергинил». Уран-чечен телефильмнин баштайгы көргүүү. 22.45 — Владимир областың филармониязының «Русь» ансамблининг концерти. 23.15— Регбиге ССРЭ чемпионады. Гагарин аттыг ВВА-биле —«Слава» командалар ойнаар.

КЕЖИКТИГ КҮС

(Чечен чугаа)

ЫНЧАН орай чүс турган чүве. Ачам сугнуң чаа бажыңының тудуу доозтурга, ынаар дажыгланыш алырынче белеткевн бергеннер. Оон мурнунда өгге чурттан чораан болгаш чаа бажыңга кожуп келгеш, элээн-не «ажыдыышкыннар» кылган бис. Соңга шилдерин шинчилээнивис-биле эгелээн чүве. Соңга шилдерни өттүр иштин-даштын чүү-даа чүве көстүп турар, а ол хирезинде хылыышкы, чуга ол шилдер хат, салгынны-даа, чаъс-чайыктыда, соок агаарны-даа эрттирбес дээраин тодаратқан бис. Ийи талазында, шилдер хүнүң чылыг хереллерин бажың иштинче эрттирип турар.

Бажыңывыска база бир чаа чүве — оон дал ортузунда малгаш суугу. Малгаш бооргда, даг-дүгү холуп туруп кылган болгаш оозу-биле онзагай. Даг-дүгүн Хемчик өрү Кара-Даштан сөөртүп экжелген. Шала сиирленчек, караөңнүг даштар болган. Оларны соктаарга дырап каан сиир дег, удазыналчак, а тудуп көөрге уштап каан хаг дег чымчак. Ачавыс черле килбазы чок кижи. Баштай манзаларны кожуп туруп, изигдемир хевирлиг ыяш хепти сомнап аар. Оон соонда даг-дүгү холумактыг хоюткан дойну ол хепти долгандыр шаптай каккылаш, хоюглаар. Шупту чүве белен болган соонда отка өрттедир, ыяштан кылган хеви өрттенип каар, а даштында шаптан каан малгажы ёзулуг-ла суугу боон артып каарын магадаан бис.

— Сугга өттнес, отка өрттенмес кайгамчык даг-дүгүнүң ачызы-дыр—деп, ачам тайылбырлаар турган. Келген улус бүзүрел көөр дээш даг-дүгүн отка өрттедип, шенеп-даа турлар. Ак удазыннар кывар хамаанчок, безин дырышпаспда, өңү безин өскерилбес бооргда нат кайгап турган. Малгаш суугувус демир суугудан көзүлдүр-ле ылгалдыг болган. Демир суугуга шагбан, чээрген сала каантарга дораан изнир, а малгаш суугувус ыдыг эвес. Чоон-чоон ыяштар болгаш кургаг көрженд-биле чаа отчуду одаптарга, оон ханалары чоорту изнир, а ээзин соонда белеңседен соовас, көс хөмүрээрин, от өжүп калганда безин чанында баарга чалыпы хевээр боор. Бажың ишти бир чылаан соонда, өг дег дораан сооп бербес чораан.

Ачавыс бир-ле катап дербелчин стол башгады элээн каш эрги сандайлар болгаш өске-даа хережелдер аймаа сөөртүп келген.

ОЛ-ЛА стол, сандайлар деп чүвелерни моон мурнунда эмчи черинге барып таарыдып ап чораан көрген бис. Ол үеде кырында калбак ыяштар чада хап каан, шавышкак-солушкак буттарлыг чүү деп ыдыг чүве боор дээрзин мырыңай аайын тыпайн турган бис.

— Келир чылын школага барып өөренир болгай силер. Амдыызында бо стол, сандайга олуруп чаңчыгып аар херек. Удуурда ам өгге ышкаш, ширтек кырынга калбарты чыдып албас болдур ийин. Дуу турган дапчаан-орун дээр чүве кырынга удуур силер—деп, ачавыс бистерге чугаалады. Чаа орунувуска удуп чыдып алгаш, аңаа ол дүнеле «онтадып» алган бис. Ол дапчаан-орунувус кижи «октаарда», боду бут кырынга туруп албас, ыяап-ла кижибиле кады черге кээп дүжер. Ийи-үш хонукта дүнеинн-не ынчаар улус дүвүредип кээривиске, ачам оон буттарын малага чыштыр кадап каан чүве.

— Че кадай, сен ам өг эвес, бажың ээзи болгай сен. Стол, сандайга олуруп өөрен—деп, аваавысты ачавыс чугаалаап, бир сандайга олуртупту.

— Па-а, дадайым! Белик-бадыын але, моонарның—деп, аваавыс меңнеп аарак олурупкан.

— Бедиин чоор сен, чаңчыгып аар болбазыкпе. Чаа бажың-балгаттыг кижи чаа ёзуүрүм-биле чурттаар херек. Нам үүрүнүң секретары сеңээ чугаалап тур, сагыыр апаар сен»— дигилээш, ачавыс тадылады каттырды.

— Үнген-кирген улустарны база сандайже чалап олуртур сен, аъш-чемни стол кырынга салыр эвеспе—деп чоруй тура халаап, кара былгаар таалыңыдан хлеб ужулгаш:

— Че, ам чемненнилиңер. Столче олурунар, оолдарым. Чөкпек-саржаанны бээр сала каавыт, кадай, хөнекте шайын база — дээш, хлебтиң бирээзин эптии сүргей хээй кескилей каапты.

Стол кырынга кескен хлеб, бускан чөкпек, саржаг, аяк, тавак эңдерли берди. Ол кежээ харын бистиң бажыңывыска орус хлеб-биле тыва саржагның бир дугаар «чолдушканы» ол болган.

Чогум-на ол хүн чаа амыдыралдың база бир чартыкчамдыын, оон ора-сомазын бистиң бажыңывыска шак ынчалдыр «аалдап» кирип келгенин көргенивис ол.

УДАВААНДА база бир чаа, онзагай болгаш солун таварылга бистиң амыдыралывыска болган чүве. Бир хүн арыгдан чээргенпеп, хемден суглап ап чораан, кежээ чаныш келириввиске, бажыңывыста хөй-ле кижи чыылган болду.

Ачавыс стол артында турушкан:

— Солунда чүнү биижээнин кысказы-биле дончулап чугаалаалым, эштер. Ам болган болза бистер, тывалар, шак бо күстүң он айның 11-нин хүнүндеп эгелээш. Ленин башкынын тургускаңы улуг Совет күрүнезиниң дең эргелиг кежигүнү боон, оон хүрээлелиңде бактаан кирген улус тур бис. Өндүр улуг Совет күрүнезиниң хүрээленишче кирип деп чүве. Тыва чоннуң күзел чорааны чырык күзели ол. көрүп көрбээнн кайгамчыктыг аас-кежии ол-дур. ССРЭ—нин ачызында бо хире езүл мандып келген Тыва ам Совет Тыва апарганывыста моон-даа каш катап хөгжүп сайзыраап бис, чүге дээрге бистиң оруувус совет чурттуң оруу-биле орукташ, бистин түткүл-сорулгавыс базала ССРЭ-биле түүлдеш болуп келген-даа. Ынчалдыр артар-даа—деп, ол чугаалады.

Тываның Совет Эвилелиниң составынга каттыжып киргенинин дугайында бапшайгы сөс, байырланчыг медээ бистиң аалывыска ол күзүн ынчалдыр чедип келген.

Кежиктиг күстүң ол кежээзи бистерниң сагыш-сеткиливвиске шак ынчалдыр кезээ моңгеде чаагайы-биле артып калган.

Ч. ЧАП.

МӨГЕ СОЮСПАН

ШААНДА Чөөн-Хемчик кожуунунуң Улаан-Бура деп черге турза узун, тутса мөге, чаңдыр көрбес, часпас адар-даа Союспан дээр мөге кижи чурттаан чораан чүве-дир. Каш малын хүр кыштадып алыр көшкүн чаңчылының аайы-биле Алдыы-Ишкинниң Соор хемге көжүп келген. Ол аңаа аңнап амыдыран чораан. Бир-ле күскээр кыжын ол Алдыы-Ишкин баштарындан диңнеп чорупкан. Мөге аңчының могагшылаг чок, олут-чыдыг билбес, олча хайгап кара дериниң садыызы кылдыр беримчелиг ыдык тандызы диңнеп, кишти харам чок хайырлай каапты—деп, Союспан тап-биле харылаан.

Оортан чазый чаңгының чаагының суу сайыран, аас ишти долуп кээрге, бүдүү кылдырт-кылдырт кылдыр сыргылаан. Кезек ээртинип чорун тургаш, чаңгы мырыңай мөөрей салган:

— Сени мөге-ле дээр, чогум черле кайы хире күш-ырааның кижи боор сен моң, оол? Мээң бо шарымны чүгле ханың тө каапкаш, ол хевээртизин чүктеп алгаш, аалга чедир чаңгыс-даа дыштанмайн чедире бээр болзуңза, кышкы чип кылдыр алыр сен. База оон кырынга немештир бо мунуп чоруур чыраа-саяк аъдымны эзер, түгени-биле, ийи тонук торгумну, кара булгаар таалыңымны бээр мен. Бир эвес шарымны үтбайн, орук ара аргамчы майыжып олурупкан болзуңза, бодуң кара төруң. мөөрей мээнин болур эвеспе. Диңиг кежи дыгаан таалыңны, мунуп чоруур аъдыңны чалчай эзер, түтени-биле алыр мен. База шарымны канчап-даа чораан мээң аалымга чүктеп чедирер сен— дээш, дергизинден аргамчыны чешкеш, Союспанче октап берген:—Моонбиле шараан, чүктеп ал. Үстүр төөгүзү чок сыын мойнаандан эттеп турган кылган чап-таа аргамчы чүве. Шыдазыңза база алыр сен.

«Кандыг кончуг хораннығ чаңгы боор, орук кижизинге саат болуп, кижи хөме тавакрып турар»— дээн өжеш сеткилге алыскаш, Союспан кезек када ыыт чок, данза-хавын үштүп, таакпылап, бодаңын орган. Оон туруп келгеш, шарыны шинчип көргүлээн, шынап-ла кедергей улуг шары. Өскенин дузазы чокка чаасқаан эрик кырынче сөөртүп алгаш ылавылап айтырган:

— Эткен сөзүңерге ээ болуп шыдаар силер ыйнаан але, чаңгы?

— Кертээн ыяш, сөглээн сос—деп, Сенгин чаңгы ааш кылынган.

Союспан чаңгының чалчаларының бирээзинин таалыңын божуттуруп, шарының ханың аңаа тө шанчып агыскаш, аъдыңга артып алган, А боду шарыны чүктепкеш, чаңгының аалынче чадаг базыпкан. Кежигден аалга чедир кезек аъттар чарыштырар чер хире.

Диңиг, киш кежинге харамдыгып, чазыйлаан чаңгы чалчалар эдертип албаан. «Кончуг кош хырыннар сартык эрей бээр»—дээн сеткили-биле аалынче чандырыпкан. Болу мөге аңчының аъдын четкеш, оон соонче сартык эрен, сергээ сүргей чортуп орган. Киш, диңиг кежң дыгаан таалыңче холду бүдүү суп киирипкен. Оон хоюг, чылбыргай дуктеринден адыжының ишти кижиргени берген. Карактарынга мөңгүн чоостар кылланажып, кулактарынга кыңгырашкан... Ах, оларны аптараға шыгжаан болза!

— Кончуг кулугурнуң майыы кажап-на майыжып, олурға дүжүптер ирги?— дээн бодал чаңгының сеткил-сатыжын орук дургаар сартыдып чораан. А Союспан серте чок, харын чаңгының бодун удур шоотканзыг таакпылап, тапбилээ кылаштап орган. Кажан чаңгының аалының бараяны көстүп кээрге, ам кээп мөгүдеп, арнындан соок кара дер бадып эгелээп. А кажан мөге Союспан-Сенгинниң аалынга кирип кылаштап кээрге, ыяқкан кижи ыдыг кагар дээн ышкаш, чаңгы кадайын кончуурунга өй болган. Шак ынчаар Союспан Сенгин чаңгының чыраа, саяк доруг аъдын мунуп алгаш, аңнап чоруур апарган дээр чүве.

Т. КАРЫМА.
дыңнап бижээн.

Тоолчургу чугаа

ЧАА ТЫВЫЗЫКТАР

Оңмас, элевес ногаан тоннуг,
Оглуң, кызын чемгерер
чемниг.
Туруг дег түрлүг,
Туттунарга туттунмас.
Хөвен ышкаш шөгжөң,
Көсие каарга өскерилбес.
К. САМБУУ.

ШЫН ТЫПКАННАР

№ 176 «Шында» О. Бораштың тывызыктарын Гандыдан М. Халбажык, Чөөн-Хемчиктиң Чыраа-Бажындан К. Белекмаа олар **дааранып машина, соодукчу, телевизор, пөш тооруу** деп шын тып, баштай чоруткаңнар.

АЖЫЛДААР ШАК ЧЕТКЕЛЕКТЕ

Байым болур сее чаш өскен,
База ийи немешкен-дир,
Башкылыы ам дуза
четкен —
Бажың ишкин кылчып
турлар:
Эрее. Күдее орун-дөжээн
Эмгележкин кириптилер.
Уран. Миля шала чугган.
Улуу даштың ыяш чарган.

Кара. Салбак угбашкылар
Хаванактар чемгеришкен.
Экер. Мепги алышкылар
Элбек чемин эзип салган.
Ажыл-ишке ынактарны
Арбын чону мактаар
болгай.
Деминг үүле бүдүрүшкеш.
Деңге шайлап кириптивис.
Чойганчык дег хонуу ыыныг

Чойганмаавыс сава чугган.
Хеймеректер садык чоруур—
Хевин кеткен шорузуп көр.
Ажылдаар шак чедип
келген.
Арлып, таран үнүптүвүс...
Уругларым дерт-беш демээ
Улуг чуртка белээ болзуп!

С. АРТЫНА.

Оожум океанда, Калифорнияның болгаш Мексиканың эриктеринде грюнон дээр ондагай аажы-чаңныг балыктар бар. Ол балыктар эрик кыдыының кургаг элезинневринге кээп үүргенезин төгерлер.

Чылдың-на марттан августайга чедир ай чаазында, ай айның ортан үезинде, далай чалгыы зң күштүг турар үеде, 3—4 хонукта улаштыр далай эриктеринче дыка хөй грюноннар үне халчып туруп бээрлер. Ол үеде бүүү эрик дургаар алдынналып турар сарыг казыриктарлыг балыктар кургаг элезин кырынга союп эгелээрлер. Ынчан кижилер база эрик кырынга ол солун болуушкунну көөру-биле чыглын кээрлер. Эрик дургаар одаглар кыва бээр, каткы-лог, оюн-баштак эгелээр. Ол үеде черде маңнажып турар балыктарны чүгле холбиле тударын чөпшээрээр. Далай эриинге быжырган балык чыды дола бээр.

Ол балыктар кургаг элезин кырынга келгеш, үүгүрлер үттеп эгелээрлер. Кудуруун сула салыпкаш, элезинче үттеп кире бээр, элезинге балыктың чүгле баштары көстүр. Олар-ындыг элезиннерге кыс балыктар үүргенезин төп каарлар, а эр балыктар ол үүргенелерни үрелештирип каар. Ол бүүүү олар 20—30 секунда иштинде кылырлар.

Он дорт хонук иштинде халнызы 5 см. хире онгаржыгаштарга (бир онгарга-ла ийи муң хире үүргене чыдар) ол үүргенелер чылыг элезинге чыдарлар. Таптыг-ла 14 хонук эрткинде ол балыктарны далай чалгыы келгеш, үүргенелерни далайже чүп киире бээр. Оон балыктар тыптыр.

Чүге эрте-даа эвес, орайдаа эвес таптыг-ла 14 хонгаш чалгыг ол балыктарны чүп бадырарыл? Чүге дээрге ийда 2 катап, ай чаазында база айның ортан үезинде далай чалгыы кончуг күштелир. А далай чалгыы айның тыртыышкынындан хамаарыжыр.

«ЧУРУМ ЧОК» БАЛЫКТАР

АМЫДЫРАЛДЫҢ ӨӨРЕДИИ

Диниг амытаннарның төрүмелиниден чалаттынган чаңчылдарындан аңгыда, оларны өөредирп амыдыралында онза ескерлиишкиннерни чедирип болуур. Оон чижээнге цирктс диниг амытаннарны чугаалаларга четчир.

Мунчурап ааракан Уилям Пауэлдп ам Крист деп толалыг сарбашкын азырап турар. Анаа ол берге ажылды психолог Мэри бир чыл иштинде өөреткен. Оон сөөлүнде сарбашкынны аарыг Уилямның чанында аппарып каан. Түнелиниде аарыг кижиниң медээзин ёзугаар сайгылгаанны ожүрери, чырыдары, номнарны эккээри, турган черинге аппарып салыры, эжиктп ажыдары, хаары дээп ышкаш еске-даа ажылдарны кылып шыдаар апарган. Харын-даа магнитофонпуп пластинкаларын безин уштуп, солуй салып, аарыг кижини шопулактап чемгерип-даа шыдаар болган. Психолог Уилям ам еске сарбашкыннар өөредип турар.

Ала деп толалыг бир сарбашкын ошку кадарарынга кончуг эки өөренип, алган. Ону баштай ошкулер-биле кады сүрүп чораан. Оон соонда ол ошкуларнын ынак оңнүү апарган. Сөөлүнде ошкулерни коданнан үндүр сүрүп, бөле хай деп, кежээ книр сүрүп келир турган. Ол хамаан чок, харын-даа анай бүрүзүп, ошкү бүрүзүп, эки билир апарган. Бир катап ол сарбашкын алгырып-кышкырып дедир маңнап чедип келген. Ийи анайны кажаадан үндүрерин уттупкан болган. А Ала ешкүнүң саны 92 турган-даа болза, ийи анайың чогун эскерип каан.

Өшкулер-биле кады чораан бичии анайлар туруп, баксыраап, соонга чыдып каап чоруур апарган болза, көдүрүп алгаш чоруткаш, авазының эминнге барып үстүрүп каар турган. А бир эвес ешкүнүң эмин эмин эрттир саамчый берген, анай ээп күш четпес болза, сарбашкын боду сүттү төндүр ээп каантар турган. Чамдык сарбашкыннарга берип каан «даалгаз» эмин эрттир берге, күүседип шыдавас апарган болза, аажок мунгараар, бодангаш олуруптар, кижиден дуза дилээр, а кажан сарбашкын күүседипкенде, аажок өөрүүр.

Сарбашкыннарны чүгле кижилер өөредир эвес, улуглары бичелерин өөредип турарын бо-ла хайгаарап болур. Төрүттүнге-ле чаа-ла оң хонган сарбашкыннар оолдарын неэи ыяш кырынче бедип үне бергеш, салаазын сунуп бээрге, демгизин салаадан халбактанып, түттүвүп үнерин кончуг кызыдар, а неэи ону ажегерээн салып бадырыпкаш, катаптап-ла турар болган.

Япон эртемден М. Каван макак дээр япон сарбашкыннар дугайында мынчап бижээн: «1923 чылдың күзүнүнде 2 харлыг Имо деп сарбашкын элезин кырынга чыткан картошка тып алгаш, оозун душ боон сугже суптарга, картошказы сугга чугдуна берген. Ол-ла хевээр Кошима дээр ортулуктуң сарбашкынары сугга картошканы чуп алыр кылдыр бот-боттарын оттунчуп өөренип алганнар.

Америкада кижи дүрзүлүг сарбашкыннарның амыдыралын өөренип көөр институтка болган бир мындыг таварылганы эртемденнер хайгаарап көрген. Бир сарбашкынның чаа төрүттүнген оглу тынмас болган. Ынчаарга авазы ону донгайтыр садташ, аксын ажыткаш, салаалары-биле дылын ужулгаш, оглунуң аскынче агаарны книр тынар болган. Элээн үр ынчаң кээрге, чаш сарбашкын оглу дирлип келген. Он беш чыл буруңгаар бир эр сарбашкын база ынчаар оглун өлүмдеп камгалап алган.

агаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге диңмирээр, чаъстаар. Барын чүкче угланышкынның хаттык дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 22—27, чамдык районнарга 15—20 градус чылыыр.

Кызылга чаъстаар, диңмирээр. Хат кошкак. Агаар дүне 12—14, хүндүс 23—25 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

АВГУСТ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ» «Чашпан — ажыг сиген» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Аъттыг циркте» 10.00, 11.30, Али-Бабаның болгаш 40 дээрбечилерниң ужуралдары» 13.00, 16.00, «Шуурган» 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даңгырактар болгаш аазаашкыннар» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Истелгеден плерөөн» 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА август 29-30-де «Кубаночка» ансамбльдиң концерти болур.

Эгелээри —20.00 шакта.

Сентябрь 4-те уругларга болгаш улуг улуска «Радионяня» деп концерт база аңаа болур. Программада; хөглүг чугаалар, интермедиялар, ыргыгаштар, сценажыткан көргүзүглер.

Эгелээри —16 болгаш 19 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ов амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдыгының 2-31-75, культура кылдыгының 2-23-54, кедээ ажыл-агый кылдыгының 2-21-47, үлетпүр кылдыгының 2-41-75, чагаа кылдыгының 2-41-27, информация кылдыгының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1869.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01798

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Төвүлелиниң органы

№ 196 (11994) | 1982 чылдың август 22, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

СОРУЛГАЛАРНЫ КҮҮСЕДИР

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң ол Пленумга илеткелинде айтыышкыннарны болгаш ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырар ажылдың улуг үлүг-хуузу Советтерге онаажыл турар. Бо сорулганы күүседиринге совет политиктиг системаның бүгү звенолары, хамыктың мурнунда күрүне, ооң органнары, улус депутаттарының Советтери киржир, бо айтырыгны бүгү Советтерниң сессияларынга тургузар дээрзин Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 1982 чылдың май 31-де болган хуралынга онзалап демдеглээн.

Тыва АССР-ниң Кызыл хоорай, районнар, хоорайлар, суурлар болгаш көдээ Советтери боттарының бирги сессияларынга СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле сорулгаларын чугаалажып, Тыва АССР-ниң Дээди Соведи бодунуң бешки чыыжының бешки сессиязынга бо айтырыгны база чугаалажып.

«Ам Советтерниң күжениишкиннерин угландырган турар ужурлуг кол чүве —көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин немей өстүрерин хандырары, планныг даалгаларны күүседир талазы-биле колхоз болгаш совхоз бүрүзүнүң ажылының деңнелин бедидери-дир. Чугула болгаш улуг ажыктыг ажыл-херек—хууда дузалал ажыл-агыйны, сад өстүрер коллективтерни, заводтарның болгаш фабрикаларның дузалал ажыл-агыйларын хөгжүдеринге дузалазары болур»—деп, Л. И. Брежнев демдеглээн.

Республиканың чер-чер Советтериниң сессиялары, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязы үстүнде айтыышкыннарга дүүштүр Аъш-чем программазында төлевилеттингеи хемчеглерни боттандырарының талазы-биле Советтерниң, оларның күүскомнарының, доктаамал комиссияларының депутаттар бөлүктериниң болгаш постуларының, депутаттарның тодаргай сорулгаларын айыткан.

Республикага көдээ ажыл-агый продукциязын чылда бүдүрери онгу беш чылда мурнундаазындан 15,8 хуу өскен. 1981 чылда болгаш 1982 чылдың бирги чартыында мал продуктуларын күрүнеге садарының планнары күүсеттинген. Эртнен чылын республиканың элээн хөй совхозтарынга картофель болгаш ногаа тарып өстүргени мурнунда чылдарныңдан элээн көвүдээн.

Ынчангаш-ок республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге, ыяңгыя агроүлетпүр комплекизин шалыпкын хөгжүдеринде улуг четпестерниң бар болуп турарындан көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин өстүрериниң темпизи чоонуң хереглепдерин хожудап келген. Ооң кол чылдагааннары болза республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде чер ажыллалының культуразының болгаш ажыктыгының чөвүзында, техниканы, чемишчидилгени болгаш суггарыганы багай ажыглап турарында. Ооң-биле холбаштыр дүжүт коччуг куду болуп, мал чемнериниң чогуур курлавырдары тургустунмайын келген.

Мал ажылында шыңгыы четпестер болза малдың өлүп, чидип хөрээрының хөйү, мал төлүн эвээш ап турары, ушаанныдыяга ажылының сулазы болгаш ол бүгүнүң уламындан малдың продуктулуг чоруунуң куду деңнелдии болуп турар. Ооң үржуундан мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының немелде өзүлдези чылдан чылче чер албайн турар. Ооң чижээн бо чылдың сес айларында күрүнеге сатнан эттиң эртнен чылдаазындан эвээжээни, сүттүң 1106 центнер кудулааны безин көргүзүп турар. Чамдык районнар, совхозтар эът, сүт садарының 9 айлар планын чедир күүсетпээнни чер-чер Советтериниң күүскомнарын дүвүредир ужурлуг.

Бүдүрүлге коллективтериниң болгаш хамаатыларның дузалал ажыл-агыйларын хөгжүдеринче Советтерниң кичээнгей салыышкыны чогуур деңнелде эвес, Мооң үржуунда республикада дыка хөй өг-бүлелер картофель, ногаа тарывайн, мал болгаш куш азыравайн, чамдык улуг бүдүрүлгелер безин дузалал ажыл-агый чок болуп турар. Улус депутаттарының Советтери дузалал ажыл-агыйларындан алдынып турар продуктуларның сан-түңүн безин четче үндүрбейн, артыкшылын садып алырын ыяакта четпес организастап турар.

Аъш-чем программазы баштайгы үре-түңнелдерин бо чылын-на берген турарынга республиканың салыышкының улгаттырар төлээде, улус депутаттарының Советтери амгы үеде кол кичээнгейни совхоз, салбыр, бригада, ферма бүрүзү мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүсеткен турарын хандырар хемчеглерни боттандырар хүлээлгелиг. Мооң-биле кады дузалал ажыл-агыйларның бүдүрген продуктуларын садып алырын эки организастаарын садыг черлеринден шыңгыы негээр херек.

Советтер көдээ ажыл-агыйда кандыг-даа чидириглерге быжыг моондакты тургузар хүлээлгелиг. Ам удавас дүжүт ажаалдазы эгелээр. Бүдүртүнген бүгү чүүлдер бүрүн ажаап алдынган, ылаптыг кадагалаттынган, чонга чедиртинген турзун дээш, продуктуларны чөп ажыглаары дээш Советтер, улусчу контроль органнары бүгү чүвени кылза чогуур. Маңаа эки үлегер-чижек Балгазын көдээ Советтиң депутаттарының Саратов областың улус депутаттарының эгелээшкинин детиээн кыйгырыы болуп турар. Ол кыйгырыгны республиканың бүгү чер-чер Советтериниң депутаттарының чугаалажып көөрүн организастааш, оларның сорулгаларын тодарадыры чугула.

Хүннүң чугула айтырыы —мал чемнериниң белеткелин Советтер хүн бүрү удуртур, контрольдаар ужурлуг. Бо ажылда четпестер эвээш эвес дээрзин амгы байдал көргүзүп турар. Мал чемнери белеткээр туснайжыткын адырларның ажылын шапкынчыдары-биле кады, хоорайларның болгаш суурларның чонун бо чугула кампанияга калбаа-биле киириштирери улус депутаттарының Советтериниң бирги хүлээлгези.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин, Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле Советтериң мурнунда турар сорулгаларны доктаамал комиссияларның, депутаттар бөлүктериниң болгаш постуларының, депутаттарның боттарының, Советтериң активчилериниң болгаш улусчу контролёрларның эң идепкейлиг киржилгези-биле чедиишкиниг шиитпирлеп болур.

Орбитада «Салют-7»–«Союз Т-5»-«Союз Т-7» космос комплекизи

СЭТА-ның дыңнадыы

1982 чылдың август 20-де Москваныбиле 22 шак 32 минутада «Союз Т-7» космос кораблин Анатолий Березовой биле Валентин Лебедевтиң башкарганы «Салют-7»—«Союз Т-5» орбита комплекизи-биле тудуштурарын боттандырган.

Леонид Попов, Александр Серебров болгаш Светлана Савицкая оларның станциязының иштинче шилчээнинин соонда Чер чоогунуң космос делгеминде «Салют-7»—«Союз Т-5»—«Союз Т-7» башкарылгалыг эртем-шинчилел комплекизи ажылдап эгелээн. Составында космонавт-хөрөзжен бир дугаар кирип турар беш кижиден тургустунган экипаж кады кылыр шинчилел ажылдарын күүседип эгелээн.

Ужудуушкунуң эртем программазы чеди хонукка санаттынган. Ында астрофизиктиг болгаш техниктиг шенелделер, улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларының эрге-ажыктарынга чер кырын хайгаараары болгаш чуруккa тырттырары база медицина-биологтуг хөй түүл шинчилелдерни база шенелделерни чорудары көрлунген.

Телеметриктиг медээлерни ёзугаар алырга, «Салют-7» станциянын борт системалары болур-чогуруу-биле ажылдап чоруур. Эштер Березовойнун, Лебедевтин, Поповтун, Серебровтун болгаш Савицкаянын кадыкшыл байдалы эки.

«Союз Т-7» корабльдиң экипажы

«Союз Т-7» космос кораблиниң ужудуушкунунга. «Союз Т-7» космос кораблиниң экипажы (солагай таладан): экипаждың командири ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Л. И. Попов, космонавт-шинчилекчи С. Е. Савицкая, бортинженер А. А. Серебров.

СЭТА-ның фотозу (Чурукту фототелеграф дамчыштыр хүлээп алган).

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Август 20-де Крымга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-нин Дээди Соведининн Президиумунун Даргазы Л. И. Брежневтин МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустун Улуг-Хуралының Президиумунун Даргазы Ю. Цеденбал-биле ужуражыышкыны болган.

Эштер Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбал Совет Эвилелининн болгаш Моолдун социал-политиктиг болгаш экономиктиг хөгжүдезинин дугайында дыңнадыглар солушкан, ийи талалыг харылзааларның эң чугула дээн айтырыгларын чугаалажып көрген.

Совет-моол кады ажылдажылга чылдан чылче улам-на ханы болгаш үре-түңнелдиг болуп бар чыдар. Экономика талазы-биле харылзаалар өзүп турар болгаш онзагай үнелиг чүүл — оларның дээштии бедип турар. Совет-моол бүдүрүлгелер — «Эрдэнэт» комбинат база «Монголцветмет» каттыжыышкын чедиишкинниг ажылдап турар. Бараан саарылгазының талазы-биле эрткен чылдың хүлээлгелери чүгле күүсеттинген эвес, харындаа ажыр күүсеттинген.

Бүгү талалыг совет-моол кады ажылдажылганын программазын хүлээп алган 1976 чылдан бээр Совет Эвилелининн дузаламчызы-биле улус ажыл-агыйынын 185 чугула объектилерин ажыглалга киирген болгаш 160 ажыг объектилеринн тудуун эгелээн, 2000 чылга чедир үеде МАРның бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезинин болгаш таарыштыр тургузарының кол схемазын тогаалып кылырын доозар деп турар.

Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбал улуг кичээнгейни Азияда болгаш Чоокку Төөн чүкте байдалче салган. Делегейде өскен дүшкүүрлүг чорук ол дескээрлерни оюп эртпээн. Ында улустарга хилинчектиг эвээш эвес чөрүдээлиг байдалдар артпышаан.

Он-он чылдар иштинде Чоокку Төөн чүк тайбың көрбээн, чүгле дайыннар аразында кыска чапсарлар болуп келген. Палестинаның араб улузунун таварышкан халавы, Ливанның халавы — Кэмп-Дэвидтин хевирлиг ойлук чок дугуржулгаларның дүрүм ёзугаар түннели болур. Чоокку Төөн чүкке быжыг тайбыынны, Израильдин кылып турары ышкаш, чаңгыс талалыг дугуржулгалар, дээрбедээшкин, күчүлээшкин болгаш өлүрүп хыдыышкын аргазы-биле чедип ап болбас. Чүгле чөптүг бүгү чүүлдерни барымдаалап көрген политиктиг таарыштырыышкын Чоокку Төөн чүк төрээн аалы боон турар бүгү улустарның амыдыралчы эргелерин идегелдии-биле хандырып болур.

Иран биле Ирак аразында тургулчүлеп турар дайын ол девискээрде байлалды озалдыы-биле нарынчыып турар болгаш ол ийи кожа чурттарның эрге-ажыктарынга чугаажок-ла дүүшпейн турар. ССРЭ биле Моол ол ийи күрүнениң аразында маргылдаалыг айтырыгларны политиктиг таарыштырарынга байыр чедирээ ийик.

Совет Эвилели болгаш Моол Индий-Кыдаттың үш чурттунун чоокта чаа хүлээп алган чалгай күзедилиг шиитпирлерин: Кампучия Улус Республикалаан вьетнам шериглерниң чамдык кезиин үндүргенин, АСЕАН чурттары-биле, Кыдат болгаш өске-даа кожа чурттар-биле чугаалажыышкынпарны хөгжүдеринин талазыбиле боттуг, толаргай хемчеглерни ап турарын сеткил хамыыышкын-биле демдеглеп турар:

Совет Эвилели болгаш Моол Арат Республика Ыраккы Төөн чүк күрүнелери боттарының аразында харылзааларны чүгле чаагай кожа-хелбээ база бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылга принциптеринге үндезилеп тургузуп шыдаар дээрзин барымдаалап көрүп турар. Талаларның ылап-ла сонуургалы турда, баш бурунгаар даап болаашкын база каралыышкын чок турда, чугаалажыышкыннар столунуң артынга шиитпирлеттинмейн баар хире ыңгыг айтырыглар чок.

ССРЭ болгаш МАР ол девискээрнин бүгү-ле сонуургалдыг күрүнелери-биле байдалды үндезинии-биле экижидиптер хире аргаларны чугаалажып көөрүнге белениин илергейлеп турар, оон түңнелинде улустар социал-экономиктиг хөгжүдениң сорулгаларын күүседириниче кирип болур болгаш боттарының айыыл чок чоруун хандырар дээш тус-туста база кады күжениишкиннерин эвээжедип болур апаар ийик.

Л. И. Брежневтин Ташкентиге чугаазынга идип үндүрген Кылат дугайында болалдарга МАР долузу-биле чөпшээрежип турар деп, Ю. Цеденбал онзалап демдеглээн.

Л. И. Брежневтин болгаш Ю. Цеденбалдың ужуражыышкыны чүректин ханыышкынан найыралчы байдалга эрткен болгаш болалдарның долу чаңгыс аайы-биле демдеглеттингеи.

Ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов киришкен.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле С. С. Петеневти шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Көдээ ажыл-агыйга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келгени дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлаапы-биле холбаштыр көдээ ажыл-агый продуктуларының шынарының болгаш садып алырының талазы-биле Таңды районда күрүнеии кол инспектору Семён Семенович Петеневти Тыва АССРниң Дээди Совединиң Президиумунун Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың август 20.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ СЕМИНАР-ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, чамдык министкомнарының, обкомнарының, райкомнарының чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарының удуртукчуларының, «Совэселькозхимия» системазының ажылдакчыларының, көдээ ажыл-агыйының эртемденнериниң болгаш специалистериниң бүгү-эвилел семинар-чөвүлел хуралы августа 18-20-де Харьковка болуп эрткен. Анаа партияның XXVI съездизинин болгаш СЭКП ТКның май (1982 ч.) Пленумунун шиитпирлеринде, Пленумга эш Л. И. Брежневтин илеткелинде негелдерге дүүштүр көдээ ажыл-агыйны химижиткенининг ажыктыын бедидериниң болгаш ооң материал-техниктиг баазазын быжыглаарыны айтырыгларын чугаалашкан.

Чөвүлел хуралга илеткедиг Көдээ ажыл-агыйның агрохимиктиг хандырылгалының бүгү-эвиледдии бүдүрүлге-эртем каттыжыышкыныныың даргазы —ССРЭ-нин көдээ ажыл-агый министрииин ораалакчызы В. П. Никонов кылган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачев чөвүлел хуралга чүве чугаалаан.

Химия индустриязын хөгжүдер, көдээге минералдыг чемишчидилгелерни, химиктиг мелиорантыларны болгаш үнүштер камгалалының чүүлдерин бээрин көвүдедир талазы-биле партияның ап чоруткан хемчеглери чер ажылының эң чугула сорулгазын — ооң агаар-бойдустан хамаарыжага чок болгаш бедик дүжүттүг болурун хандырарының сорулгазын чедиишкинниг ботандырарынга байдалдарны тургузуп турар деп, чөвүлел хуралдың киржикчилери демдеглээн. Химижидилгенин материал-техниктиг баазазын быжыглаарының, Аъш-чем программазын боттандырарынга оон ролюн бедидериниң эргежок чугулазын анаа айыткан.

Бо беш чылда химижидилгенин ажыктыын кудуладып турар чылдагааннарны ажып эртери, бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга берип турар туктарның килограмм бүрүзүнүң беримчезин бедидери чугула. Ону херек кырында чедип алырда минералдыг чемишчидилгелерни ажыглаарының депшилгелиг технологиязын калбак нептередир, үнүштерниң элементилер-биле хандырылгазының балансазын үреве, туктарның чидиригларын болдурбе, оларның идегелдиг кадагалалын хандырар херек. Ажыл-агый бүрүзүнге органиктиг чемишчидилгелерни долу болгаш эң чөптүг ажыглаанының, торфту, чугай материалдарны, фосфорит халганыи болгаш өске-даа чемишчидилгелерни ажыглап тургаш кочпостулар белеткээр ажылдарны калбартканының күселиибиле шөлдерниң дүжүткүрүн үсчок белдери чугула.

Чөвүлел хуралдың ажылынга ССРЭ-нин Министрлер Төвүлелиниң Даргазының ораалакчызы З. Н. Нуриев, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Төвүлелиниң ВПСПС-тин, ВЛКСМ ТК-ның, ССРЭ-нин Улусчу контроль комитединин харыысалгалыг ажылдакчылары киришкен.

(СЭТА).

КЫЗЫЛ ТУКТУГ СОВХОЗТА

«Барлык» совхозтуң ажылышчылери малга чем белеткээр шалыпчы айга идепкейлиг киржип турар. Хей-аът киргеи барлыкчылар бедик ажыл-ишчи хөөнүн салбайн турар.

Ооң чамдык чижектери бо. Бо хүннерде олар чайгаар үнген сигенни белеткээриниң планын 65 хуу, сенаж салырын 104 хуу, витаминниг сиген далганын белеткээрин 90 хуу чедире берген. Силос салырының планын күүседир аргаларны тып, бо үеде 2500 тонна эки шынарлыг чемни курлавырлаан.

Мал чеми белеткеп турар кижилер аразында социалистиг чарышты организастаар хемчеглерни совхозтуң партия комитеди болгаш ажылчын комитеди алган. Бригадалардан ол чарышка Аксы-Барлык салбырында Саая Көк-оолдуң удуртканы бригада баштайгы хүннерден эгелеп бодунун мурнунче кымны-даа киирбээн. Ук коллектив бо чылын 2 муң тонна хөй чылдыт сигенни мал чеми кылдыр ажаап алыр даалгалыг. Ам ону күүседиринге он-на хире хуу четпейн турар. Бригада совхозтуң ындыг коллективтериниң аразында шилчип чоруур кызыл тукту чаалап алгаш, ону амдаа быжыг тутпушаан.

А «Барлык» совхоз боду ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, партияның Барлык-Хемчик райкомунуң, улус депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитединиң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсвилел райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугун алган.

К. ХЕРТЕК.

АЛДАН-МААДЫРНЫҢ СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

«Алдан-Маадыр» совхоз августуң 17-ниң байдалыбиле алырга, 2087 тонна сигенни кезип белетиээн. Ында Маска Ооржактың баштааны хову бригадазы шалыпчы айның ийиги он хонуунуң түңнели-биле Чөөн-Хемчик районда сигенчи бригадалар аразында социалистиг чарышка бирги черни алган. Бригада 500 тоннаны кылыр планныг тургаш, 383 тонна сигенни кезип белеткээн. Оргу-Шөлде С. А. Ооржактың баштааны хөйжуларның сигенчи бригадазы 225 тонна сигенни белеткээш, планын ам бо хүннерде күүседиптеринге чоокшулаан.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң сиген шөлдеринде ажылдың темпизи кошкавайн турар. Совхозтуң үш салбырларында ам бо хүннерде 487 кижи сиген ажылында хаара туттунган. Совхозтуң ажылчыннарындан аңгыда өөредикчилер болгаш албан, организация черлериниң коллективтери сиген ажылында идепкейлиг киржип турар.

Бора-Тайга салбыры 1245 тоннаны белеткээр планын 767 тонна чедирген, азы августуң 17-ге чедир планын 61,6 хуу күүсеткен. Ында организациялар сиген ажылынга организастыг киржип келген. Бора-Тайга көдээ Советтиң коллективи (бригадири Д. Ондар) 65 тоннаны белеткээр планындан 16 тоннаны ажыр күүсеткен. Бора-Тайга салбырының контора (бригадири М. Монгуш) ажылдакчылары 70 тоннаны кылыр тургаш, херек кырында 81 тоннаны бүрүн кылып белеткээн.

«Алдан-Маадыр» салбырның сигенчи бригадалары организастыы-биле ажылче үнүп, эки ажылдап турарлар. Оларда 1385 тонна сигенни кезип, белеткээри онаашкан. Августуң 17-ге чедир алдан-маадыржылар 856,6 тоннаны бөлүп ажаагаш, бүрүнү-биле сараатган тургускан.

Алдан-Маадыр салбырында сигенчи 9 бригадада 151 кижи ажылдап турар. Олардан 99 кижи сигенни кезеринде, 60 хире кижи сараат салырында

«Ак-Даш» салбырның сигенчилери планныг онаалдаларын күүседиринге бүүрелдиг ажылдап турарлар. Оларда 90 ажыг кижи сигенни кезеринде, 39 кижи сараатларында, Ак-дашчылар ам бо хүннерге чедир 414 тонна сигенни кезип белеткээн, ол дээрге планның 44 хуузу-дур. Ынчалзада ак-дашчылар ажылдың темпизин көшкатпайн турар болгаш «Алдан-Маадыр», Бора-Тайга салбырлардан дудвайн, оларга чарышка алыспас сорулганы салганнар.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң сиген шөлдеринде хөй-ниити организациялар, өөредикчилер сиген ажылында идепкейлиг киржий турарлар. Сельхозтехниканың Чадаанада районнар аразында каттыжыышкынының, Чадаана хоорай Совединиң күүскомунун культура килдизинин коллективтери боттарынга онаашкан планнарын күүседиринге чоокшулаан болгаш «Алдан-Маадыр» совхозтуң мал чеминиң белеткелинде организастыы-биле киржип келгеннер.

Совхозта өг-бүле звенолары сиген ажылында идепкейлиг ажылдап турар. Уйнуушка Монгуштун өг-бүле звенозу 19 тонна сигенни совхозка белеткеп берген. Иван Шолбан-оолдуң өг-бүлези база төлептиг үлүг-хуузун киирген.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери август 14-15 хүннеринде мал чеми белеткээринин субботнигинге бедик көдүрлүүшкүнүг киришкен. Ол хүннерде совхозтуң сиген шөлдеринге 712 кижи ажылдап турган болгаш 329 тонна сигенни, 11 тонна будук-бүрүнү белеткээн. 480 гектар чернин сигенин бөлүп, ажаагаш, 122 гектарның сигенин хол кадыыры-биле кескен. Ол хүннерде 16 сараатты салган, 3 сараатты кажаалаан, 64 тонна ногаан массаны силостаан.

«Алдан-Маадыр» төп конторa ажылдакчылары, совхозтуң хереэженнер чөвүлели, Бора-Тайганың көдээ Соведи, ортумак школа, Чадаананың сельхозтехника салбыры, культура ажылдакчылары субботникке организастыг киржип, бедик бүлүрүкчүлүг ажылдааннар.

Н. ООРЖАК.

Мал чеми белеткелиниң темпизин кудулатпас

МАЛЧЫННАРНЫҢ ҮЛҮҮ

«Кызыл тараачын» совхозтун малчыннары ымитиниң малынга сиген белеткелинге идепкейлиг киржип турар. Олар боттарының мурнунга алган хүлээлгезин күүседир дээш, шудургу ажылдап турары мактанчыг.

Хойжу коммунист, Оолак Григорьевич Кечил-оол өг-бүлезининң кежигүннери-биле он тонна сиген белеткээр планын херек кырында чөөрби тонна кылдыр боттандырган.

Совхозтуң дыка хөй хойжулары боттарының мурнунга алган онаалдаларын күүседир чоокшулаан. Оларның чижээнге хойжулар Кан-оол Донгуту, Николай Бадарчының болгаш оон-даа өскелерни адаа болур.

Зөрбек салбырның хойжулары мал чеминиң белеткелинге боттарының телептиг үлүг-хуузун киирип турар. 35 хойжу хол кадыыры-биле кезип турар. Салбырның шичүлери бо чылын ымитиниң малынга 600 тонна сиген белеткээр онаалдалыг. Бо хүннерде оон 450 тоннаазын белеткээн.

Н. ВАНЬКОВ.

Башкыларның август хуралдарынга уткуштур

Бедик негелде болгаш харыысалга-биле

Ам каш-ла хонгаш школаларга чаа өредилге чылы эгелээр. Анаа башкылар, школа коллективтери, улус өредилге ажылдакчылары —шуптузу белеткенин турар. Чаа өредилге чылы онзагай чыл. ССРЭ-ниң 60 чыл болур ою ыңчан болур. Бүгү совет улусбиле бир дөмей, улус өредилге ажылдакчылары партиниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринде улус өредилгези болгаш аныяк-өскенни кижизидерибиле холбашкан айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээри дээш ажылдап туралар. Эрткен өредилге чылында бо талазы-биле чүү чедип алдынганыл? Моон соңгаар кандыг айтырыгларже онза кичээнгей салза чогуурул? Бо бүгүнүң дугайын республиканың башкылары август төвүлел хуралдарынга ханы анализти кылып чугаалажыр.

Эрткен өредилге чылының түңнели-биле алырга, бүгүниитң ортумак өредилгени боттандырарының алдынган. Республиканың 156 школазынга 63 муң ажыг өскенки өскенин турган. Школачыларның өредилгезин чылдагаан чок ара каар чоруу эрткен өредилге чылында ооң мурнундаазындан 1-8 класстарга— 2,2 хуу, 9-10 класстарга — 4,8 хуу кызырылган. Өй-шаанда ортумак эртем чедип ап турарларның хуузу 48, 84 болган. Ооң мурнунда өредилге чылында ол 46,1 хуу турган.

Узаткан хүн белүктериниң ажылынче кичээнгей улгатканнар. 1980-1981 өредилге чылында 1-8 класстарның өскенкилериниң 18,5 хуузу мындыг белүктерге чоруп турган болза, эрткен өредилге чылында ол хуу 20, 78 четкен. Ук көргүүлүг Бии-Хем районнуң школаларында 70,3 хуу, Тожуга, —48, 68 хуу, Тес-Хемге — 26, 38 хуу болган.

Бүгү-ниитң ыяап-ла ортумак өредилгени боттандырып турарында четпес талалар база бар. Чүүнү-даа мурнунда сес чыл өредилгезин багай боттандырып турар. Чамдык өзүлдө бар-даа болза, ниитң Россия Федерациязының деннелиндеп бистиң көргүзүглеривис дыка чавыс. Сес чыл өредилгезин алыр болза, РСФСР-де 95,4 хуу, а бисте 82, 35 хуу. Өвүр. Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Улуг-Хем, Эрзин районнарда ук көргүзүг чавыс болуп артыышаан. Бүгүниити ортумак өредилгени боттандырып туларында база улуг четпестер бар.

Өредилгезин ара кааптар чоруктар республиканың школаларында база бар. Эрткен өредилге чылында 1-8 класстардан өскенкилериниң 2,2 хуузу, 9-10 класстардан 4,84 хуузу школадан үнүп чоруткан. РСФСР-ниң деннели-биле алыр болза, ук көргүзүг бистең багай. Чөөп-Хемчик, Тес-Хем, Эрзин, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарының школаларында бүгү-ниити өредилгезиниң документациязы сандаргай байдалда.

Аныяктарның кежээки турум болгаш бот-өредилгелиг школаларындан өредилгезин ара каар чоруктар кончуг хөй. Эрткен өредилге чылында Кызылда ажылчын аныяктарның № 1 школазындан, Кур-Чернин өредилге комбинадындан, Ак-Довуракты № 1,2 школаларындан хөй санныг аныяктар өскенмейн барган. Бүгү-ниити ыяап-ла ортумак өредилгени бүрүн боттандырарынга аныяктарның кежээки болгаш бот-өредилгези база бир кол бааза болуур турбуже, ук школаларда байдал чогуур негелдеге четпейн турардыр.

Бүгү-ниити өредилгезиниң Хоойлузуңуң күүселдезинге контрольду школа удуртулгалары доктаамал боттандырып чорутпайн турар. Ону чедип алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары база чугула. Черле ынчаш школаларның өредилге-кижизидилгелиг ажылынга доктаамал контроль болгаш удуртулга кожак болуп турар. 1981-1982 өредилге чылының түңнели-биле 387 өскенки катап олурган, күскү экзаменнерге 203 кижи арткан турган. Республиканың школаларында ниити өредилге деннели—99 хуу.

Өскенкилерни өредиң кижизидериниң кол хевири—кичөлди сайзырангайжыдарынче эге класс башкыларының салыышкыны утланган. Өредилге деннелинде өзүлде бар. Бии-Хем, Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Таңды районнарның эге классчыларының орус дылга биличиг деннели РСФСР-ниң Чыдырыышкын министерсовзуңуң чоруткан хыналда ажылдарының түңнелдери-биле багай эвес болган. Шак ындыг хыналда ажылдарны математиканга база чоруткан, ооң түңнели-биле өскенкилериниң биличиниң деннели ортумак болган. Кызыл хоорайның, Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем районнарның эге классчыларының ук эртемге биличи хаңы болган. Н. М. Лопсан (Бүрең-Хем), К. Т. Ховалыг (Солчур), В. Х. Каваа (Эрзин), Х. О. Донгак (Аянгаты), А. П. Белова (Эржей), Г. А. Селина (Тоора-Хем) дээш еске-даа башкылар кичөлдерге чогаадыкчы өзу-биле белеткенип, урутларга хаңы биличилерни берип турар.

Эрткен өредилге чылының түңнелдери-биле республиканың школаларында орус дыл болгаш литература башкыларының школачыларның биличиниң деннелин элээн хаңылаткайнар. Чыл түңнелинин хыналда ажылдарын өскенкилер чүгээр күүсеткен. Ынчалза-даа 9-ку классчыларның чамдыктары 5,2 хуузу ажылдарны багай күүсеткен. бир чамдыктары темаңы ажыдын шыдаваан, өскедери — бот-тускайлаң анализ берип шыдаваан. Ылангыя Чөөп-Хемчик, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга районнарның элээн хөй школаларының өскенкилерин орустан чугаалаан, бижиири кошкак.

Математика кичөлдеринге чогумчалыг арганы ажыглап, уругларның чогаадыкчы бот-тускайлаң чоруунче салгыш турар башкыларның ажылының түңнели көскү.

Бүгү чуртаазы-биле бир дөмей, республиканың школаларының 60 чылынга белеткелди шагда-ла эгелээн. Делегейде болуушкунпарга олар харыылап, митингилерни, манифестацияларны, эң-сеткил каттыштырылгазынны неделяларын эрттирип турар. Интернационалчы ыяпыралдар клубтары интернационалчы кижизидилгеге улуг роль дуг. Чадаананың № 1, Тураның №1, Кызылдың № 15, Кызыл-Мажалыктың № 1, Сарыг-Сеп № 1, Көк-Тей школаларының ындыг клубтары интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгениң төптери апаргылаан.

Школачыларны амыдыралчы иденкейлиг турушка кижизидеринге бот-башкартынылгалыг ажыл-чорудулга оңаа үжүр дузалыг. Кызылдың № 4, 7, 14, Сарыг-Сеп № 1, 2, Бажың-Алаак, Солчур, Ийи-Тал, Хайыракан (Чөөп-Хемчик) школаларында ук ажыл эр.

Башкының ажыл-чорудулгазын үнелээрде ооң ажылының чүге чамдык арга-методтарын барымдаалгары-биле кызыгаарлаттынмайн, харын өскенкилериниң өредилгезиниң, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниң, ниитиге ажыктыг күш-ажылга оларны белеткээриниң талазы-биле ооң ажылының түңнелин барымдаалаары шүүлгө. Ажылга бедик негелде болгаш харыысалга кол үүл болур.

А. КОШКАРОВА,

Тыва АССР-ниң чырдыышкын министиринің орадакчызы.

Аныяк хойжу Ким-оол Монгуш Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунга хойжулаандан бээр үш чыл чеде берген. Адазының оруун изеп хойжунуң мергежилин шиңгээдип ап, кожазында малчыннар-биле быжыг харылзааны тудуп, дузалакчы хойжуларын эвилелдеп алгаш эки түңнелдерни чедип ап турар.

Бо чылын ол бир хойдан 3,5 кг дүктү кыргып, совхозтуң дирекциязындан шаннала төлептиг болган.

ЧУРУКТА: «Тиилелге» совхозтуң № 1 бригадазының аныяк хойжузу Ким-оол Монгуш коданында.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ҮЛҮҮН КИИРЕР

— Радио болгаш телевизор аппараттарын септээр будурүлге каттыжыышкыны 1980 чылда телеательеңиң орнунга тургустуган. Каттыжыышкының составынга Кызылда төп будурүлге чери болгаш районнарда салбырлары кирип турар. Бо чылдың чеди айларының планныг онаалдазын 102,5 хуу күүседип, чурттакчы чонга 93, муң рубльге радиотелеаппараттарны септээр тургаш, ону 95,3 муң рубль чедирдиивис деп, кол инженер В. А. Бурый чугаалады. Шынап-ла, бирги кварталдың түңнелдерин ёзугаар, будурүлге каттыжыышкыны хоорайның коммунал ажылагый болгаш амыдырал-хандырыла коллективтериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи боон, шилчиир кызыл тук-биле шаннаткан. Коллективтиң чедиишкинниг ажылын демдеглеп тура, аңаа боттарының улуг үдүг-хуузун кирген дүржүлгалыг-даа, аныяк-даа ажылчыннарның адын адаар апаар. Оларга хамыктың мурнунда «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Михаил Захарович Мокшинни хамаарыштырып болур. Бо бедик мергежилдиг ажылчын болдунуң байлак арга-дүржүлгазын аныяктарга калбаа-биле иептередип турары өөрүнүүр. Ооң ыңай радиомеханиктер Н. Н. Андросов, В. В. Скипор олар база-ла эки ажылдап, ай саныңда планныг онаалдазын 120-хуу чедир күүседип турарлар.

Четпестер база бар. Көдээниң ажыл-ишчилеринге ачы-дуза чедирилгези ам-даа чогуур деннелде четпээн. «Бир кол чылдагаан —мергежилдиг ажылчыннарның чедиишпейн турары —деп, В. А. Бурый чугаалаан: —Чамдык районнарда тускай бижыглаан радиомеханиктер чок, чамдыктарының арга-дүржүлгазы эвээш, хандырылга-дерилгези чедишпес».

Каттыжыышкының удурүлгазы көдээниң чурттакчыларын эки хандырар сорулгабил комплекстиг септелге өрнагаларын организастаан, районнарже үнүүшкүннерни доктаамал кылып турар. Ооң ынай түс чер чурттуг аныяктарны Кызылга белеткээштиң, ажылдаары-биле дедир чоруудуп, өске-даа хемчегларни алтыпаан.

Ажылдың шынарын куду, елы айыткан хуусаазындан озалдады септээр деп, чурттакчы чонуң хомудалы чок эвес, бар.

— Чамдыкта бистиң-даа буруувус боор-ла, а чамдыкта бистең хамаарышпас байдалдар шаңгыр болуп турар — деп, кол инженер тайылбырадады: —Чижээлээрге, улустуң далаэ-биле будурүлгеден үнген эрги аппараттарны хүлээп аарта, ооң үредилген кезектери тывылбайн баргылаар. Чаа сагкан аппараттарны доктаатказ хуусаа иштинде халас септээр дүрүм бар. Бистиң керээ чарын алганывыс заводтар чамдыкта ол керээде кердүгеп хуусаашы үреп, солуур артык кезектерни саададып чорудуп турар. Ынчан чонуң мурнута бистер бурулуг боон артар-дыр бис.

Ынчангаш бар эргаларны долузу-биле ажыглап, ажылдың шынарын экижидери чугула. Бо талазы-биле Кызылда тен будурүлге черинде ажылдың шынарын углап-башкарар система боттуг улуун кирер ужурлуг.

П. КУУЛАР.

Чөрга ачы-дуза чедирилгезин экижидерин, ооң хевирлерин улам калбартырын партиниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айыткан. Ону амыдыралга боттандырар дээш Чадаананың амыдырал хандырылга будурүлге эргелели организастыг хемчеглерин ажылдап кылгаш, тодаргай ажылдарны кылып чоруткан. Ооң түңнелинде эргелелдиң коллективи он бирги бешчылдың ийиги чылының бирги чартыында ачы-дуза чедирериниң даалгаларын 100,1 хуу күүседип, Көдээ суурларда комплекстиг хүлээп алыр пунктуларның ажылдакчылары эрткен айларда база багай эвес ажылдааннар. Олар көдээниң чурттакчыларындан кирген чагыгларның күүседезин боттандырган, социалистиг хүлээлгелерин күүседир аргалыг болганнар.

Юбилейлиг чылда кылыр ажылдарның хевирлерин тус-тус ажылдакчылар, бригадалар, цехтер чугаалажып тодаратказ, «социалистиг хүлээлгелерни чыл эгезинде-ле алгылаан. Коллектив ачы-дуза чедирериниң хевирлерин айыы-биле багай эвес көргүүзүглерни бо чылдың эрткен айларында чедип алган. Кушажылчы чарыштың түңнелинээй, квартал саныңда үндүргеш, тиилекчилерни шеревдип, оларны мактап-шаңнап, хөйге дыңнадып келген. Социалистиг чарыштың дээштиг чоруун чедип алганы коллективтиң дең-дескн ажылдаарынга магадылал болган.

Цехтер аразында чарыштың мурнуку одуруунда фотография, парикмахерская цехтери үнген. Ында ажылдап турар мастерлер төлептиг ажылы-биле эки үлегер-чижекти көргүүп турарлар. Эргелелдиң ажылдакчыларының аразынан Светлана Ооржак, Владимир Ооржак оларның ажыл-ижинге хамаарыштыр мактадыг сөстерни чугаалаан болуур. Оларның кайызы-даа дүржүлгалыг фотографтар. Тырттырган чуруктарын чагыкчыларның сеткилинге таарыштыр парлап үндүрер дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Амыдырал хандырылга будурүлге эргелелиниң хөй кижилиг коллективтериниң бирээзи даараныла цегн. Ооң ажылын хоочун мастер-даараныкчы Зинаида Самдановна Монгуш хөй чылдарның дургузунда удуртуп келген. Ында даараныкчыларның дөрт бригадазы бар. Оларның ийизи чуга хөп аймаан, арткаларны даштыкы хеп даарап турар. Районнуң чурттакчыларының кирген чагыгларын күүседип, хеп аймаан даараар бригадалар ССРЭ-ниң 60 чылын тедептиг үткүүр дээш аразында күш-ажылчы чарыштыг ажылдап турарлар. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, хоочун даараныкчы Бопук-Кара Авалаевна Ооржактың, бригадазы ай саныңын, планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип келгеш, мактал-шаңналга төлептиглерниң одуруунда.

Бригадаларның аразындан платье даараар бир дугаар бригада чарыштың мурнуу одуруун эөлээн.

Чайгы үеде чуга хеп аймаанга чагыглар хөй кирер. Ынчангаш ону күүседип турар бригадаларның даараныкчыларының ажылы эвээш эвес. Ынчалза-даа эргелелде чуга хеп аймаан даараарынга херектиг материалдар-биле «Тувашвейбыт» каттыжыышкыны үзүктелишкинниг хандырып келген. Пес аймааның чогундан айның эгезинде чагыгларның күүседир хуусаазы узап, олар чогуур үезинде даартынмайн баар таварылгалар турган. Бир эвес хандырылга дең-дескн болур болза, даараныр цех социалистиг хүлээлгезини ай саныңда ажыл-херекке боттандырар арга бар.

Амыдырал хандырылга будурүлге эргелелиниң коллективи чонга ачы-дуза чедирериниң хевирлерин улам калбартырының сорулгаларын салган. Удавас олар ар улустуң боргүн даараарын шиңгээдип алгаш, аңаа хамаарыштыр чагыгларны күүседип эгелээр.

Көдээ суурларның чурттакчыларынга ачы-дуза чедирилгезин эргелел комплекстиг хүлээп алыр пунктулар дамчыштыр чорудуп турар. Бо чылдың эрткен айларының планныг даалгаларын хүлээп алыр беш пункт чедиишкинниг күүсеткен. Оларның аразында социалистиг чарыштың типилекчизи «Искра» совхозта Өргепей Кууларның эргелекчилээни хүлээп алыр пункт. Мурнакчы пункт көдээ ишчилерге он дөрт хевирниң ачы-дузазын көргүзүп турар Өргепей Шыңгыл-ооловна ыракузак турлагларда ажылдап турар малчыннарның күзенчиг аалчызы. Оларже үнүүшкүннерни кылгаш, чагыгларны хүлээп албышаан, күүсеттинген түүлдерин эөлерингe хүлээдип берип турар. Ооңбиле эргелелдиң шарикмахерлери, фотографтары болгаш өске-даа ажылдакчылары үнүүшкүнперге киржип, көдээ ишчилерге ачы-дузаны көргүзүп келген. «Хөндергей», «Сут-Хөл» совхозтарда Галина Ховалыг биле Айлаңмаа Монгуш оларның эргелекчилээни комплекстиг хүлээп алыр пунктуларның ажылы база эки.

Чадаананың амыдырал хандырылга будурүлге эргелелиниң коллективи чонга ачы-дуза чедирер даалгаларын күүседип келзе-даа, районнуң көдээ суурларында чамдык пунктуларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан. Ооң чижээнге «Тыва» совхозта пунктуның ажылын хамаарыштырып болур. Хүлээп алыр пунктуну Культура бажыңының бир өрээлинде тургускан. Өрээл тар, бичии болганындан чагыглар хүлээп алырынга таарымча чок. Тускай бажыңны ацгылап бээрин ук совхозтуң удуртукчулары 1981 чылда аазаап болза-даа, бо хүннерге чедир күүсеттинмээн.

Ачы-дуза чедирилгезиланыгыя көдээниң чурттакчыларынга ажок таарымчалыг. Боттарынга таарыышкан идиктер аймаан даарадып алыр, нарын хереклерни септээри-биле пунктулар чагыгны ап турары хөй үе-шактың үндүрбес болгаш ыңай-бээр чорун турбазы көдээниң чонунга кончуг эптиг.

М. ОНДАР.

БАЗА БИР КОДАННЫ...

Кадыр-берт шаптараазының орукту эрткеш, Сарыг-Сигеннің ацынарынга үнүп келдивис. Чаъс соонда мөңгүлерзиг ак-ак өглер чайлагны каастай берген болду.. Оларның эң бетинге өгге ооскшулап келдивис. Хою аал кедээзинде аянда таваар оъттап чорлар.

Бистиң-биле кады чораан «Большевик» совхозтуң кол зоотехниги В. Санчы:

— Адап-сурап чораан малчыныывыс бо-ла болгай. Көрүнер-даан. Хою безин одарда хамыкты мурнай чеде берген. Дуу аалдың хою ам-даа кажадда турбушаан. Күжүр Экер-оол дөө вейлиг дорупн мунупкан кодан сүрүүн одарладып чоруурү ол-дур—деп чугаалай-дыр.

Аалга кээривиске малчын Экер-оол Ховалыг келген кижилерни эскерип кааны бл өбөор он, хоюн дозуп каап, бисте уткуй чорупту. Ооң өөнге ажыл-ижи-биле таныжып чугаалаштывыс. Ол төрээн совхозунга 15 чыл малчыннаан. Ооң иштинде чеди чылда хойжу бригаданы удуртуп, кижилер биле ажылдап шыдаан.

Экер-оол Оран-оолович чыл саныңда бедик көргүзүглерни чедип ап, төрээн совхозунга чүс-чүс хураганны мөндыдып, он-он центнер дорук сыргаан. Кижи кижиден өөренип, ажыл-ишке мергежил, бедик көргүзүглерни чедип алыр болгай. Ол хойжу бригаданы удуртуп турган, хоочун малчыннар адазы Оран-оол Ховалыг, даайы Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Сангыенаа Ховалыгдан арга-дүржулганы өөренип, ону хойжуларга тайылбырлап, таныштырып-даа чораан. Үстүнде алаан хоочуннар хөй чылдарда мал ажылынга ажылдан келген болгаштың ажыттөлүүн ажыл-ишинге эки салдарны чедип келген.

Малчын өг-бүленин ээлери Экер-оол Оран-ооловичбиле Алдын-кыс Очуровнаның амыдырал-чурттал-газын сонуургаарга мындыг. Оларның чурттап орар өөнүн дашты, ишти-даа арыгсилиг, ооң дериг хереклеридери амгы үеним негелделеринге дүүшкен. Бо найыралдыг өг-бүле хөй ажыттөлүт.

Олар бо чылын үш чүс үжен чеди төрүүр хойдан үш чүс чеден бир хураганны дорук-турган. Ынчангаш олар база бир кодан хойну остургеш, өске кадарчыга хүлээдип берген.

К. ХЕРТЕК.

Мал аразынга өскен

Ол чылын кыш соок болган. Малчын өг-бүленің бичии уруу Чудуруктуң ада-иези Хаялыг-Өдекке кыштап чыткан. Кышкы соок кедереп туруп бээрге, хойну хүн караанының чылын келирин маңаап одарже үндүрер, узун кышка чедиштирери-биле камнап алган сигенни, чарбаны нормалап каап бээр турган. Чудурук ада-иезинге дузалажып, хойну кадарыптар апарган. Малчын одарын күстен турала хуваап, планнап алган турар. Хойну каяа кадарарын ачазы уруунга айтып бээр.

Үелиң эргилдези чүге-даа чагыртпас, солчуп-ла турар болгай. Кыш чоорту эртип, час чоокшулап орган. Хүн эрткен түдүм-на чылын орар апарган. Хойнуң шыырткыр базын, оът тып чиир дээш казып каап черлери шокарартыр эрин эгелээн.

Частың эге хүннериниң бирээзи. Чылмы-даа аажок. Ол хүн Чудуруук аалдан ыраккы одарга кадарар дээш үзүк каап, күжү шырак, орай төрүүр хойларның бажын дозуп чораан.

Ол хүннерде аалдың хою баштай ийи-чаңгыстан төрүп, ооң соонда мырыңай үзүк чок төө каап эгелээн. Ажыл-даа немешкеп.

Чудурук авазы-биле кады чаш хураганнар ажаалдазынче кирген. Ында база ажылла хөй. Чаа төрүттүнген хураганны иезинге кургадыр чылгадыр, эмзирер, ооң соонда кажаага экжеп тускайлаар, иезинің эмнин безин арай боорда тывар чаш толду каракпас көөр. Кызыг-кыйыг чок маңнап тургаш безин четтикпес. Ынчанмайн канчаар йиик, хураганнар шак, минута саныңда немежип-ле турар. Олар шупту аңгы-аңгы. Бирээзи шоваа, иезин дораап тып алыр, кудуруун чайып-чайып, каш сорган соонда тоттур ээп алыр. Ооң мандыычалы, күш киричели кайгамчык. А чамдыктары шүшпеп, иезинің эмнин безин арай боорда тывар. Ындыг хураганга кичөөнгей хөй негеттинер. Эгезинде холга тудуп алгаш эмзирер. Чудурук ада-иези-биле кады дуң-хүн чокка ээлчежип дежурныйлап турган.

Ай-даа четпээнде оларның хою шупту ооңдапкан. Чаш хураган кажаа сыңмастаан. Санап көөрге 100 баш хойга онаштыр 112 хураган онаажып турар болган. Өг-бүленің өөрүшкү-маңнайлыы ажок. Бир берге эрткен. Ам чаш хураганнарны чидириг чок ажаап, доруктурары. Ындыг сорулга-биле бир дөмнг ажылдап турганнар. Сесерлигиин муриакчы малчыны Чымба Хертек ол чылын эки көргүзүгүнү чедип алган. Чонунга мактадып, эт-алдары улам-на алгаан. Ооң сөөлүнде-даа ол тура-соруктуг ажылдап турган. Сөөлүнде барып Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп атты чедип алган. Улус депутаттарының кедээ, район Советиниң депутадынга каш удаа сонгуткан...

Ээлчеглиг база бир кыш келген. Долума-биле Чымба Хертектер ол-ла кыштаанга олурупкан, хүр-чаагай кыштап органнар. Кыштың ийиги чартыы. Хою оолдан эгелээринге чедир саныңг хонуктар арткан. Дуза херек апарган. Малчын суурже чоруткаш аңаа чурттап, ажылдап турган уруунун бажыңында келгеп. Шайлап ора, уруу биле кудээзинге мындыг санал киирген:— Хоювус бо хүннерле оолдап эгелээр. Аванларга барып дузалашсынарза кандыгыл? Бистер боттарывыс кайын шыдаар бис. Даргаларга барган сакманчылар дилээр бодалдыг келдим.

Аныяк өг-бүле ада-иезинге дузалажып чедип келгеннер. Кырганнар дыка өөреннер. Кыштагга чыммыттыг ажылчын база катап хайыгып эгелээн. Аныяктар кайызы-даа ажылды хандыкшыл-биле кылып, ада-иезинин улуг ажылчынгине боттарының үлүг-хүүзүн кирип турганнар. Чудурук биле Дозур-оол аалдың бүтүү хурганын ажаап турган. Малчын бо удаала чүс хойга онаштыр 116 хураган алган. Уругларның дузазы-биле ол чаңгыс-даа хураган хоратпаан.

Чайын хураган үзер үеде аныяк өг-бүле боттарының дорук-турган хураганнарын кадарары-биле хүлээп алган. Шак ынчаар малчыннар болуп, ада-иезин салган ажылдай бергеннер. Оларның ажылдарын мактап чугаалажып турганнар. 1973 чыл. Чудурук Хертековнанын ажыл-ижи мактадыг, көргүзүү эки. Оолдары, кыстары иезинин дузалакчылары апарган. Оларның аалы Сыын-Даг баарынга чайлап чыткан. Бир-ле хүн биче дүүш турда, хеп-хенертен күштүг, хаттыг чайык аал таварты эрткен. Ол үр-даа болбайн намдай берген. Хүн база катап чылыдып келген. Шупту чүве аңаа дыка амыраан. Хойлар ыжыктарын «урган черлериндеп үнгеш, силгилеиип каапкаш, оъттай бергеннер.

Кежээликтей хой залче чоокшулап келгенде, аал кедезинде арга талазындан кезек хой сүрген кижи чортуп орган. Совхозтуң чылгычызы Маадырбаа Долзатты элээн ырактан-на танып каапнар. Сүрген хойларын кодан хойже углаптарга, олары ман-биле баргаш каттыжа берген. Чылгычы аъдын баглап турда, аалдың уруглары чанында барганнар.— Силериниң хойларынар-дыр. Чаъс, хат үезинде чара маңнажы берген боор, чылгы дозуп чораш таваржы бердим — дээш өгже кире берген.

Чаңгыс чер чурттуг улус черле ындыг, бот-боттарын эки билчир, бот-боттарынга дузалажыр. Бо өг-бүле-биле чылгычының аразында идегелдиң оруу шак ынчаар ужукталган. Оон соонда бо чаагай сеткилдиг чылгычы аалга каш-даа келген. Оларның найыралы хүн келген түдүм бижыглып турган. Чылгычы бар шаа-биле дузалажып, арга-сүмениидаа кадып турган. Оолдар хой кадарзын дээш чаш аъдын-даа ачылап турган.

Маадырбаа Салчакович биле Чудурук Хертековна чоорту өг-бүле тутканнар. Оон соонда олар ийи чыл хоюн кадарган, ирттер хүлээп алганнар. Оон бээр ам он чыл ашкан. Кайызы-даа ажылга кызымаан көргүскеннер. Оон херечизи—оларның эки көргүзүглеря, чоннун макталы, үвелели.

Бии-Хем районнуң «Саян» совхозунуң Сесерлиг салбырының удуртукчулары, малдың тускай эртемниглери бо өг-бүлени каяа-даа үлегер-чижек кылдыр адап турар. Оларның кадарган малының күш-шыдалы чылдын-на эки болур. Мал чемининг белеткелиге идепкейлиг киржир, хууда алган социалистиг хүлээлгелерин үргүлүү ажыр күүседир чаңчылдыг улус. Хойдан хураган болгаш эки шынарлыг дүк алыр талазы-биле салбырда олар бирги черде чоруун тураралар. Бо чылын бир баш хойга онаштыр ортумаа-биле 5 кг дүктү алганнар. Ниитизи-биле олар 2 тонна ажыг дүктү совхозка дужаагайнар. Ол дээрге оларның социалистиг хүлээлгезинден ыракта ажыг болуп турар. Мурнакчы малчыннар ССРЭ-ниң 60 чыл ыонга үткүштүр алган социалистиг хүлээлгезинин бир негелдезин күүседип алганнар. Амгы үеде олар 10 тонна сагган белеткеп алыр, чайгы семиртилгени чогумчалыг чорудар дээш ажылдап турар.

К. ДОРЖУ.

ЧАГЫКЧЫЛАРНЫҢ СЕТКИЛИНГЕ ТААРЫШТЫР

Чөрга ачы-дуза чедирилгезин экижидерин, ооң хевирлерин улам калбартырын партиниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айыткан. Ону амыдыралга боттандырар дээш Чадаананың амыдырал хандырылга будурүлге эргелели организастыг хемчеглерин ажылдап кылгаш, тодаргай ажылдарны кылып чоруткан. Ооң түңнелинде эргелелдиң коллективи он бирги бешчылдың ийиги чылының бирги чартыында ачы-дуза чедирериниң даалгаларын 100,1 хуу күүседип, Көдээ суурларда комплекстиг хүлээп алыр пунктуларның ажылдакчылары эрткен айларда база багай эвес ажылдааннар. Олар көдээниң чурттакчыларындан кирген чагыгларның күүседезин боттандырган, социалистиг хүлээлгелерин күүседир аргалыг болганнар.

Юбилейлиг чылда кылыр ажылдарның хевирлерин тус-тус ажылдакчылар, бригадалар, цехтер чугаалажып тодаратказ, «социалистиг хүлээлгелерни чыл эгезинде-ле алгылаан. Коллектив ачы-дуза чедирериниң хевирлерин айыы-биле багай эвес көргүзүглерни бо чылдың эрткен айларында чедип алган. Кушажылчы чарыштың түңнелинээй, квартал саныңда үндүргеш, тиилекчилерни шеревдип, оларны мактап-шаңнап, хөйге дыңнадып келген. Социалистиг чарыштың дээштиг чоруун чедип алганы коллективтиң дең-дескн ажылдаарынга магадылал болган.

Цехтер аразында чарыштың мурнуку одуруунда фотография, парикмахерская цехтери үнген. Ында ажылдап турар мастерлер төлептиг ажылы-биле эки үлегер-чижекти көргүзүп турарлар. Эргелелдиң ажылдакчыларының аразынан Светлана Ооржак, Владимир Ооржак оларның ажыл-ижинге хамаарыштыр мактадыг сөстерни чугаалаан болуур. Оларның кайызы-даа дүржүлгалыг фотографтар. Тырттырган чуруктарын чагыкчыларның сеткилинге таарыштыр парлап үндүрер дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Амыдырал хандырылга будурүлге эргелелиниң хөй кижилиг коллективтериниң бирээзи даараныла цегн. Ооң ажылын хоочун мастер-даараныкчы Зинаида Самдановна Монгуш хөй чылдарның дургузунда удуртуп келген. Ында даараныкчыларның дөрт бригадазы бар. Оларның ийизи чуга хеп аймаан, арткаларны даштыкы хеп даарап турар. Районнуң чурттакчыларының кирген чагыгларын күүседип, хеп аймаан даараар бригадалар ССРЭ-ниң 60 чылын тедептиг үткүүр дээш аразында күш-ажылчы чарыштыг ажылдап турарлар. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, хоочун даараныкчы Бопук-Кара Авалаевна Ооржактың, бригадазы ай саныңын, планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип келгеш, мактал-шаңналга төлептиглерниң одуруунда.

Бригадаларның аразындан платье даараар бир дугаар бригада чарыштың мурнуу одуруун эөлээн.

Чайгы үеде чуга хеп аймаанга чагыглар хөй кирер. Ынчангаш ону күүседип турар бригадаларның даараныкчыларының ажылы эвээш эвес. Ынчалза-даа эргелелде чуга хеп аймаан даараарынга херектиг материалдар-биле «Тувашвейбыт» каттыжыышкыны үзүктелишкинниг хандырып келген. Пес аймааның чогундан айның эгезинде чагыгларның күүседир хуусаазы узап, олар чогуур үезинде даартынмайн баар таварылгалар турган. Бир эвес хандырылга дең-дескн болур болза, даараныр цех социалистиг хүлээлгезини ай саныңда ажыл-херекке боттандырар арга бар.

Амыдырал хандырылга будурүлге эргелелиниң коллективи чонга ачы-дуза чедирериниң хевирлерин улам калбартырының сорулгаларын салган. Удавас олар ар улустуң боргүн даараарын шиңгээдип алгаш, аңаа хамаарыштыр чагыгларны күүседип эгелээр.

Көдээ суурларның чурттакчыларынга ачы-дуза чедирилгезин эргелел комплекстиг хүлээп алыр пунктулар дамчыштыр чорудуп турар. Бо чылдың эрткен айларының планныг даалгаларын хүлээп алыр беш пункт чедиишкинниг күүсеткен. Оларның аразында социалистиг чарыштың типилекчизи «Искра» совхозта Өргепей Кууларның эргелекчилээни хүлээп алыр пункт. Мурнакчы пункт көдээ ишчилерге он дөрт хевирниң ачы-дузазын көргүзүп турар Өргепей Шыңгыл-ооловна ыракузак турлагларда ажылдап турар малчыннарның күзенчиг аалчызы. Оларже үнүүшкүннерни кылгаш, чагыгларны хүлээп албышаан, күүсеттинген түүлдерин эөлерингe хүлээдип берип турар. Ооңбиле эргелелдиң шарикмахерлери, фотографтары болгаш өске-даа ажылдакчылары үнүүшкүнперге киржип, көдээ ишчилерге ачы-дузаны көргүзүп келген. «Хөндергей», «Сут-Хөл» совхозтарда Галина Ховалыг биле Айлаңмаа Монгуш оларның эргелекчилээни комплекстиг хүлээп алыр пунктуларның ажылы база эки.

Чадаананың амыдырал хандырылга будурүлге эргелелиниң коллективи чонга ачы-дуза чедирер даалгаларын күүседип келзе-даа, районнуң көдээ суурларында чамдык пунктуларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан. Ооң чижээнге «Тыва» совхозта пунктуның ажылын хамаарыштырып болур. Хүлээп алыр пунктуну Культура бажыңының бир өрээлинде тургускан. Өрээл тар, бичии болганындан чагыглар хүлээп алырынга таарымча чок. Тускай бажыңны ацгылап бээрин ук совхозтуң удуртукчулары 1981 чылда аазаап болза-даа, бо хүннерге чедир күүсеттинмээн.

Ачы-дуза чедирилгезиланыгыя көдээниң чурттакчыларынга ажок таарымчалыг. Боттарынга таарыышкан идиктер аймаан даарадып алыр, нарын хереклерни септээри-биле пунктулар чагыгны ап турары хөй үе-шактың үндүрбес болгаш ыңай-бээр чорун турбазы көдээниң чонунга кончуг эптиг.

М. ОНДАР.

ТУУЙБУДАН БҮДҮРЗЕ

Өвүрде «Кызыл түк» совхозтуң Кызыл-Теректе туйбу будурүл турган черин каттандан бээр үш-дөрт чыл чеде берген. Саглы суурнуң чурттакчыларынга печка кылыр туйбу кончуг негеттинип турар. Чүге дээрге, эрги печкаларның туйбулары бүстүп турар апарган. Ол дугайында айтырыгны совхозтуң удуртукчуларынга чеже-даа турган. Олар ону дарый шиитпирлээр хамаан чок. харын хүннүң даартала, чылзын туруп берген.

Ам Саглының девискээрин-деи печка тудуп, септеп алыр туйбу тывары бергедээн. Чамдык чурттакчылар ээп бажыңнарының печкаларын үрээш, ооң-биле боттарының печкаларын септеп ап турар.

Бир эвес туйбу будурер черни катап ажылдадын эгедээр болза, аңаа ажылдаар кижилер тыпты бээр. Ынчангаш кижилерни дүүредип турар айтырыг бүрүү-биле шиитпирлеттинер.

Амгы үеде совхоз туйбуну Кызыл-Мажалыктан, Элегес-Аксыдан хөй чарыгдал уйдурүп турган, сөөртүп экжеп турар болгай. Хей черге хөй акша-хөреңги чарыгдап турарының орунга, совхоз девискээринге туйбу будурер черни катап ажылдарынче совхоз директору Б. Кара-Сал, көдээ Совет күүскомунуң даргазы А. Бадыргы чогуур кичөөнгейни салып, чурттакчыларның негелделеринге дыңнаттыр болуру күзенчиг.

Д. ООРЖАК.

ҮЖЕЛЭЭ УЖУДУПҮНҮПКЕН

«Союз Т-7» корабльдиң космосче үнгенииниң дугайында репортаж

Байконурниң ховузунга август 19-та дүне чаңгыланган ракета шимчедикчизиниң күчүлүг даажы космонавтиканың хөгжүлдезиниң чаа үе-чадазын бадыткаан. Октаргай делгемин шиңгээдин алган төөгүзүнде ең бир дугаарында Чер чоогунуң орбитазынче холушкак составтыг экипаж үнүпкен. «Союз Т-7» корабльдиң кабиназында ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Леонид Попов, борт-инженер Александр Серебров болгаш шиңчилекчи космонавт Светлана Савицкая олар.

«Космос кораблиниң экипажынга кыстар база кирер үе келир дээрзинге бүзүреп турдум. Эр кижи биле херээжен кижиниң аразында харылзаазы черле үзүдбес кылдыр бойдус чаяаган болгай. Язы-бүрү ажыл-агый-даа кылырынга, угаан-бодалга-даа, чамдык ажылдарга-даа эр кижи биле херээжен кижи бот-боттарынга дузалажып чоруур болгай. Хөй чүс чыл дургузунда чер кырынга тургустунуп келген харылзаа космоска база уламчылаар» деп, Валентина Терешкованың ужудушкунунуң соонда сураглыг совет эртемден, академик В. Парин бижээн. Баштайгы херээжен космонавтының маадырлыг ужудушкунунга бүгү делегей байыр чедирип турган 1963 чылдың июньнуң ол төөгүлүг хүнүнден бээр барык чээрби хире чыл эрткен. Оон бээр космосче корабльдер удаа-дараа кылыйтып, космос делгемнеринiң чажыдып кижи төрелгетен улам хандыр шиңгээдин ап келген. Ол чылдарның дургузунда космосче херээжен кижи ам база аъттаныптар деп бүзүрел өшпээн.

— Амгы бо болуушкунда ужур-ла бар —деп, старт бүдүүзүнүң парлалга конференцилзынга космонавтар белеткелинiң удуртукчузу, ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы В. Шаталов чугаалады.—Элээн каш космонавтылар орбитага таарымчалыг байдалга ажылдап болур техниканы совет эртемденнер болгаш конструкторлар тургускан. Оон аңгыда космонавтиканың практиктиг ажыл-херээнге эртемниң болгаш техниканың язы-бүрү адырларының специалистери пегеттинип келген, а оларның аразында херээженнер база эвээш эвес. Амгы бо ужудушкунну космос делгемин улам хандыр өөренирinге негеттиниң келген базым деп санаа болдур.

Космонавтикаже кижи бүрүзүнүң оруу аңгы А. Светлана Савицкаяның оруу ол 16 харлыг турда, ужар чүүл дугайында күзел төрүттүүүн келгенде эгелээн. Ол баштай парашют секциязынга киржип турган. Урууның сонуургалының дугайында билип каан адазы —Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ужар чүүдүң маршалы Е. Савицкий дүш бооп, хамык улустуң сөөлүнде билип каан. Урууның күзели ада-иезин өөртээн. Ынчалза-даа олар аңаа удурлапмаанnар. Бир чыл эртиенде, 1965 чылда, страгосферадан үш катан халыышкынны кылган, олар үжелдирзи делегей рекордтары апарган. Оларның бирээзинде, самолёт 14 километр бедикке чорда, халаат Светлана 13716 метр кудулаашкынынга парашюдун часпайн баткан, оон дүргени секундада 100 хире метр четкен. Делегейде сураглыг апарган ол парашютчу 18 харлыында «Я-18-тин» кабиназынга бир дугаарында олурупкан. Дөрт чыл эрткенде ол дээди ужудушкун талазыбиле делегейниң тулган чемпиону апарган. Ол бүгүнү өөредилгеден хостуг үезинде челип ап келген. Дараазында реактивтиг ужар чүүлче шилчээн. 1977 чылда үнден дүргеи ужар Е-133 деп самолётка ең бедик —21 километр 140 метрге ужуткан. Оон ийи чыл мурнунда үнден ийи чартык катап дүргеи ужудуушкунну кылган. Оон доңчу памдарында самолёттарга делегейниң 15 рекорду, парашютка үш рекорд кирип турар. Нинтизибиле ол парашюттап 500 катап халаан, 1500 шакты ужудушкунга, оларның дөрт чүүн —реактивтиг самолёттарга эрттирген.

Ындыг ат-сураглыг болза-даа, С. Савицкая бөдүүн, бодун ка...п-даа өрү көрдүнмес чанчылдыг. Космонавтылар отрядынче киреринiң «конкурузун» база белеп эвес болган. Космос кораблинге ужудун шыдаар эмчилер-даа астрофизиктер-даа, ужудукчулар-даа, инженерлер-даа хөй турган.

— Ужудуушкун дээрге, мээң ажылым-дыр—деп, С. Савицкая чугаалады. — Москваның ужар чүүл институдунга чедип алган билиим оны чедишкинниг боттандырарынга улуг салыышкынны киирген. Билиг кижиге дыка херек дээрзин шенекчи-ужудукчу болуп ажылдап турган-ла бүзүрээн мен. Космосче ужудар дугайында чажымдан бээр күзел чораан мен дээр болзумза, шын эвес. Чүгле агаарга ужударын күзеп чордум. Космос харын сагышка киргилээрле чүве. Ужар чүүл биле космонавтиканы кады төрээн ушбашкылар дизе ажырбас боор. Келир үеде кижи төрелгетевиниң амыдыралынга олар чугула черни эөлээри чугаажок.

С. Савицкая чаа-чаа бедиктерни болгаш дүрген ужудушкунну дамчыштыр космонавтикага келген болза, Серебров —инженер ажылдарын дамчып келген. Москваның физика-техника институдун дооскан соонда, ол дораан-на аспирантурага кирип алган. Оон диплому-даа, диссертациязы-даа космосту шинчилээри-биле холбашкан. Гидродинамика талазы-биле ажылдап турган, Александр деңги чок каътка масса шилчилгезин өөренип турган. Ону хандыр билбес болза космос технологиязының перспективаларын, орбитага чаа эзилдиргилерни, кожуларны алырының дугайында чугаалаары берге апаар болгай. Оон соонда — конструктор бюрозунга ажыл, язы-бүрү телевилелдерге кир-

...

— Космос оруунче үнер дугайында күзел 1964 чылда төруттүүген — деп, А. Серебров сактып чугаалаар. — Ынчап «Восход» корабльдиң ужудуушкуну болган чүве. Оон командири профессионал ужудукчу В. Комаров болган. Экипаж кежигүнеринге инженер К. Феоктистов биле эмчи Б. Егоров киргеннер. Ынчалза-даа мээң эртем ажылым космонавтика-биле харылзашпаан турда, күзел боттанмайн келген.

Корабльдиң командири бодунуң үшкү стартынче база тускай орук-биле келген.

— Командиривис аажок дуржулгалыг кижи болганы биске дыка эки—деп, Леонид Поповтуң дугайында С. Савицкая чугаалаан. — Ол ийи ...ээ ужуудушкунну эрткен, корабльдиң орбита станциязыбиле тудуштурулгазын хөй удаа боттандырып келген. Оон өөренир чүүлдеривис-ле хөй. Эки сеткилдиг кижи. Саша Серебров база-ла ыңдыг.

— Эш күүне комиссиязының даргазы. —деп, Л. Попов плеткээн. — Космостуң «Союз Т-7» корабли ужудуушкунга белеп.

Старт бүдүүзүнүң ийи шагы билдиртпейн эрткен. Ыржым апарган ховуга чырыткылап дээн. Чоок-кавыны күчүлүг динамит-биле хөлзетпишаан чедиижкчи ракета корабльди улам бедидер кедүрүп, үндүрүп каан. Үш кижи ужуп үнүпкен.

В. ОВЧАРОВ,
СЭТА-ның тускай корр.
Байконур космодром.

Август 23 – Румынияны фашистиг дарлалдан хостаанының хүнүрумын улустуң национал байырлалы

БУХАРЕСТ. Тиилелге шөлүнде совет создатка—хостакчыга тураскаал. Ону Румынияны фашистиг дарлалдан хостаары дээш оон девискээринге тулчуушкуннарга өлген Совет Армияның дайынчыларынга алдар кылдыр тургузекан.

В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникази.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ЧААГАЙ КҮЗЕЛ-СОРУКТУГЛАРНЫҢ КИЛЕҢНЭЭШКИНИ

Латин Американың чурттарының дешилгелиг политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, солунары социалистиг Кубаның, Төп Американың болгаш Кариб далай бассейниниң чурттарының хосталга болгаш хамаарышпае чорук дээш демисежин турар улустарының адынга ажыы-биле кыжаныышкынны кылган америк сенаттың чоокта чаа хүзээп алган резолюциязын шиитпиргилии-биле буруу шаап турар.

КАРАКАС. (СЭТА). Боо-чепсектиг интервенция — күүнелер аразының харылзаларының маргылдаалыг айтыгларын шиитпирлээрiнiң аргазы эвес-тир —деп, Венесуэланың президентизи Л. Эррера Кампинс журналистербиле беседазынга чугаалаан. Венесуэла Төп Американың болгаш Кариб далай бассейниниң тайбың зоназы болган. турары дээш демисежин турарын ол онзалап демдеглээн.

Венесуэла күрүнениң башкы америк чурттар аразынга харылзаалар үндезинибиле эде тургузарының чугулазын айыткан. Латин Америка чурттарының эрге-ажыктарын улуг хемчээлдии-биле камгалаар ужурлуг америк күрүнелер организациязының болгаш латин-америк экономиктиг системаның тургузуун болгаш кылыр чүүлдерин эге көөрүүнүң эргежок чугулазын ол онзалап айыткан.

ГАВАНА. (СЭТА). Америк империализм тайбыңныг болгаш дешилгениң күштеринге удур үүлгедиишкиннер кылырының кампаниязынга чаа күштелиишкинiң болдурган. Рейганның администрациязының авантюристиг угланыышкыны-биле долу дүгжүп турар АКШ-тың сенадының совлгу шиитпиринден ол тодаргай кестүп турар. Ол дугайын Кубаның «Прабдадорес» солуну бижээн.

АКШ-тың империализми «куба кыжаныышкыны» болдурбас деп хоозун чылдагаан тып алгаш, Кубаның херектеринге холгаарлаарын дүрумчүдерин орлдажып, АКШ-та чаглактанган куба контрреволюционерлерни хоралакчы үүлгедиишкиннерин калбартырынче күткүп турар.

Америк дайынзырактар Сальвадорда болгаш Гватемалада улустарның тура-халыышкынын хан-чинге бораары, Никарагуаның революстуг чаалаң алыышкыннарын узуткаары күзеп турар. Чогум-на ынчангаш Пентагон чедир соктунмаан сомосажыларны акша-хөреңги-биле хандырып, ханныг корум-чурумнарга болгаш шериг «чөүлекчилери-збиле дузалап, Гондурастың чалча чазаан Төп Америкада реакцияның чөленгинiзи болдурарын ораладжып турар.

ПАНАМА. (СЭТА). Төп Америка «ийиги Вьетнамче» хүзүп болур. Ол частын үнүп болур девискээрде дайынга белеткелдi Каттышкан Штаттарның күштелдирип турары аңаа чедирип болурун Панаманың «Мотутино» солуну айыткан. Ол солун АКШ-тың Мурнуу-Чөөн Азия талазы-биле Вьетнамга дайынга чедирген политиказы-биле амгы үеде Төп Америкада политиказын деннеп тургаш, тодаргай чижекти көргускеп.

Америк агрессорларның боо-чепсээнiң Кубаже болгаш Гренадаже үргүлүг шыгаан каан турарынга ак сеткилдиг бүгү кижилерниң килеңнээшкинин «Мотутино» онзалап демдеглеп турар.

АФГАН УЛУСТУҢ НАЦИОНАЛ БАЙЫРЛАЛЫ

КАБУЛ. (СЭТА). Афган найысылал — байырлалдың шимелдезинде бүргеткен. Чер-ле болганындан күрүне болгаш партия туктары, транспарттылар көстүп турар. Афган улус августуң 19-та боттарының национал байырлалын—Хамаарышпас чоруктуң катап тургустунганының хүнүн демдеглээн. Афган улус 63 чыл мурнунда англи колонизаторларже кызымаккай болгаш маадырлыг демиселге хамаарышпас чорукту чедип алган.

Афганистан бөгүн чаа ниитилелди тургузарының оруунче кирген. 1978 чылдың апрель революциязының соонда эртken каш-ла чыл иштинде язы-бүрү адырлар талазы-биле эвээш эвес чедишкиннерни чедип алган. Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының удуртулгазы-биле республиканың ажылчы чоннары контрреволюцияның үүлгедиишкиннеринге удур могаг чокка демисежин, эрги үениң аар артынчыларын узуткап турар.

Ол чонунуң 80 хуузу үжүкбижик билбес чуртта амгы үеде 27 муң ажыг туңай курстарда 630 муң ажыг ажылчынар, тараачыннар, албан-хаакчылар номчуп болгаш бижип өөренип турар.

Чаа эрге-чагырга афган тараачыннарга черни, сугну берип, ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга ажыл төлевирин эгаттырган. Ол ажылчы чоннарны чурттаар черлер, аъш-чем продуктулары-биле хандырып, чуртчуң иштинге хоойлу-дуруумну болгаш корум-чурумну, айыыл чок болгаш амыр-тайбың чорукту быжыглаарынче угланган политиканы чорудуп турар.

Афганистанның хамаарышпас чорукту чедип алганы-биле совет-афган харылзаалар-ның калбарып, быжыкканының эгези сырый холбаалыг болгаш оон эгези В. И. Ленинге хамаарыжыр. Советтиг Россия аныяк күрүнениң хамаарышпас чоруун бир дуг...ында хүлээп алгаш, аңаа политиктиг, экономиктиг болгаш өске-даа дузалажмчыны үргүлүү кылып турган.

Бөгүн Афганистанда Совет Эвилелиниң техниктиг болгаш экономиктиг дузалажмчызы-биле үлетпүрүүн, көдээ ажыл-агыйның болгаш өскедаа 170 хире тудугларны кылган болгаш тудуп-даа турар, афган-совет калы ажылдажылганың тудугларынга бедик ...кылдың 70 муң ажыг ажылчыннарны белеткээн. ССРЭ-ниң дузазы-биле туттунгаш, ажылдап турар дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлерин муң-муң инженерлер болгаш техниктер дооскан, оон өске муң-муң специалистерни совет дээди өөредилге черлеринге, техникумнарга белеткээн.

Революстуг Афганистан тайбыкче чуткулдуг даштыкы политиканы чорудуп, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырары, боо-чепсекти дужүрери, бүгү чурттар-биле найыралды бижыглаары ... демисежин турар. Империализмниң, гегемонизмниң болгаш реакцияның хоралыг үүлгедиишкиннери, күш-ажылчы улустуң чаалаң алыышкыннарын узуткаар дээш оларның оралдажыышкыннары турозаа, АДР-ниң делегейге ат-алдары чыл келген тудум-на улам улгадып турар.

Р. МУСИН.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Барыын Бейруттан палестин күштерни көжүрүп үндүрериниң планын Министрлер кабинединиң бадылаанын Ливанның чазаанның хуралының соөлүнде премьер-министр Ш. Ваззан медеглээн. Ливанда удурланыышкак шериглерни чарар күштериниң составынга боттарының чеңсектиг шериглерни чорудуп бээр дугайында тускай чалалгаларны ливан чазак АКШ-ка, Францияга болгаш Италияга чоруткан.

Бейруттан палестиннерни көжүрүп үндүрериниң планын Израильдиң чазаа база чүүлдүг деп көргенин Израильдиң радиозу дыңнаткан.

Бейруттан палестиннерни херек кырында көжүрүп үндүрерин болгаш удурланыышкак шериглерни чарар күштерни харыүгда хоорайже киирерин бо субботада боттандырар ужурлуг. Баштайгы базым кылдыр 400 палестиннерни Кипрге чедирер деп турар. Ливан чазактың албан ужурунда тускай чалалгазын алган соөлүнде 48 шак болганда француз шериглерни Бейрутче киирер дээн. Көжүрүүшкүнүң ийи зоналарының—Бейруттуң далай өртээлинiң болгаш палестиннерниң чыглыр черинiң ийи районнарынга француз парашютистерни тургузарын планнаан. Палестиннер автоматиналар-биле оортан Сирияже баар.

Неапольдан Бейрутче чорукан америк далай чадаг-шериглерни «ногаан зонада» удурланыышкак күштерни чарар сорулгалыг болгаш Бейруттун далай өртээлинден Национал музейге чедир Бейрутту барыын, чөөн Бейрутчар кылдыр ангылаан шугумга келир. 800 кижи составтыг америк чадаг-далай чадаг-шериглери дараазында неделяның среда хүнүнде Бейрутка, кажан көжүрүүшкүн чоруп турда келир. Италияның батальон шериглерни Бейрутче чорудары-биле Бриндизи өртээлде белеткеп турар. Америк төлөөлекчи Хабиб-биле чугаалажыышкыннарны колдуунда чорудуп турар. Израильдиң камгалал министри Шарон меделгел кылган болгаш айтырыгны «шиитпирлээри мырыңай чоокшулап келген, ынчангаш байдал 24 шак эрткен соөлүнде шуут билдингир апаар» деп чугаалаан.

Дайын чорудулгаларын соксаткан дугайында дугуржылга соөлгу ийи хүнде күүсеттинiп турар-даа болза, Ливанның Израильге эжелеткен мурнуу районнарында айыылдыг байдал хевээр артыышаан. Амгы кризисти ажыл эртериниң чорудулгазынга багай салдарны чедирер сорулга-биле израиль эжелекчилер байдалды өжегерөөн чидигленgирип турар.

Барыын Бейруттан палестиннерни көжүрүп үндүрериниң планын ливан чазак болгаш Палестинаның удуртулгазы чүүлдүг деп көрген-даа болза, Тель-Авив аңаа доктаар бодавайн турарын Ливанда политиктиг бөлүктер демдеглеп турар. Ливанга тайбыңны деткнир талазы-биле каттыышкан араб күштериниң составында сирий шериглерни Ливандан дүрген үндүрерин чедип алырынга кандыг-даа чылдакты Израиль ажыглаар бодап турар. Ливанның соңгу болгаш чөөн талакы девискээрлеринде турар палестин дайынчыларны Ливандан дүрген үндүрерин израиль эжелекчилерниң база планнап турары билдине берген. Бекаа шыналазында сирий шериглерге удур күштүг ыйыышкынны кылырын израиль шериг командылалы ам бодай берген деп Франциянын «Монд» солуну онзалап демдеглээн.

Хоорайның барыын талакы секторундан машиналыг келген бүгү пассажирлерни израиль солдаттар болгаш офицерлер доктаадын, оларның кижи бүрүзүнден 500 ливра фунт акша түңнүг «үндүрүгшү» хавыргаш, боттары үлежип ап турар. Оруктарда израиль таңныыл шериглер аңаа чораан ливанниарның бүгү эт-севин, радиоприёмниктерин, хол шактарын, магнитофоннарын, херээженнерниң кулакка болгаш холга суггарларын былаап ап турар.

Дерээиленген агрессорлар даштыкы чурттарның хамаатыларынга хамаарыштыр база күчүлээшкиннерни кылып эгелээн. ● Чижээ, Иранның ИРНА деп телеграф агентствозунуң корреспондентизи К. Ихванны израиль солдаттар Бейрут чоогунга тудуп алган баргының САНА агентствозу дыңнаткан. Иранның дипломаттары-биле болгаш элчин черинiң өске-даа ажылдакчылары-биле кады чораан ирак корреспондентини машинадан үндүр сөөрткеш, боттарының машиназынче кинр октаап, билдинмес черже сөөртүп аспарган.

Израиль шериглер вертолёттарының дузазы-биле Тир болгаш Хасбаң хоорайларның районнарында ливан болгаш палестин партизаннарны тудуп алыр дээш чиндиишкиннерни чорудуп турарын Ливанның мурнуу чугүнден келген медээлерде айыткан. Партизаннар аңаа харыы кылдыр дайзынның туруштарынче халдап, оларның чепсек складтарын буза тепсип турар.

ТБЧ-ниң медеглели

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Кубага болгаш Никарагуага удур АКШ-тың администрациязының калбартканы агрессчи чаа планнар-биле холбаштыр серемчилелдиг болуруүче делегейниң хөй-ниитизин Тайбыңның Бүгү-делегей чөвүлели кыйгырган.

Латин Америкадан болгаш Кариб бассейниниң чурттарындан келген медээлер дыка дүвүреңгүг болуп турар деп, медеглелде демдеглээн. Төп Америкага болгаш Кариб бассейнге холгаарлаашкыны харын-даа дайын халдаашкыным кылырын Каттыышкан Штаттарның планнап турарын ол медээлер хереченлеп турар. АКШ-тың ыңдыг холгаарлаашкыны чүгле Кубаның болгаш Никарагуаның айыыл чок чоруунга эвес, харын-даа бүгү делегейге тайбың херээнге дорт кыжаныышкын-дыр.

Тайбыңныг херээн үнелээр бүгү кижилерниң соцгаарладып болбас эң чугула сорулгазы—амгы америк администрациянын сарыыл чок политиказы делегейге чепсектиг чаа чөрүүдээге чедирерин болдурбазы-дыр деп, медеглелде онзалап айыткан.

КНО-нуң тускай комитединиң даргазының медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ангола Улус Республикага удур Мурнуу Африканың расисчи өзуурумунуң үүлгеткен агрессизын Каттыышкан Нациалар Организациязының апартеидке тускай комитеди шыңгыы буруу шапкан.

КНО-нуң комитединiң даргазы Ю. Майтама-Суле медеглел парлаан болгаш расисчи өзу-чурум агрессор болуп турарын Анголага удур оон агрессизы бадыткаан-дыр деп, айыткан. Ынчангаш делегей нииитилехилгези делегей тайбының болгаш айыыл чок чоруун хандырар төлээде, дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг. Намибияга хамаарышпас чорукту дүрген тыңсыры болгаш расисчи өзу-чурумга удур хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Агрессияның актыларын чамдык күүнелерниң деткип турарынга, дайынзырак мурнуу-африка расистерге дузалап келгенинге сеткил хомудаашкының медеглелде илергейлээн.

Ф. МИТТЕРАННЫҢ ЧУГААЗЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның президентизи Ф. Миттеран телевидение дамчыштыр чүве үеде Франциягa болгулаан база моон соңгаар болгу дег өлүрүкчү чоруктарга удур демиселдиң талазы-биле чазактың хуралынга хүлээп алган шиитпирлериниң дугайында дыңнаткан. Даштыкы хамаатыларның чуртка келириниге база оларның Францияга келириниге чөпшээрел бижиктерни тыпсырыгга хынаалданы күштелдирерин, кылытаар контролюн, а ол ышкаш даштыкы чурттарның төлөө черлериниң камгалалын боттандырар полицейжи болгаш жандарм кезектериниң санын көвүдедирин ол шиитпирлерде айыткан. Иштини херектер министриниң чанында күрүне секретарының чаа албан-дужаалын доктаадын тургусканың Ф. Миттеран чарлаан. Күчүлээшкинiн боттандырган азы кылыр дээш кандыг-даа организацияны истеп-сурүүшкүнге таварыштырарын, оон кежигүнерин тудуп хоруглаарын ол онзалап демдеглээн.

Соөлгу үеде Франциягa бомбаларның элээн каш чазылдырыышкыннары болгаш олурүкчү өске-даа үүлгедиглерниң болганын моон мурнунда парлалгага дыңнаткан турган. Дүшкүүрлүг чорукту күштелдиреринче, национал талазы-биле чорудээлерни өөскүдеринче, чуртта дешилгелиг чаартылгаларны моонгайтаар дээн барыын үзелдиг күштерниң ол үүлгедиглериниге хөй-ниитиниң килеңнээшкинин улам күштелген.

АМЕРИК КОНГРЕССТИҢ «ААРЫГЛАРЫ»

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Алдын үжүк-бижик хереселдеринден ырак чурттарже туристчи халас чоруушкуннарга чедир аар өртектиг хээли «сартыктар» АКШ-тың конгрезиниң кежигүнеринче чаашкыи дег саарлыг-ла турар»— деп, «Ю. С. Ньюс энд уорлд рипорт» бижээн. Ындыг үүлшаг-шаандан бээр турган-даа болза, чогум харын амгы үеде ол кажангызындан-даа артык пептерээн деп. ук журнал онзалап айыткан.

Чүгле эрткен чылын безин 1980 чылдаазындан ийи катап хей—50 хире америк хоойлужудукчулар даштыкыже халас чораан ийикпе, азы тергиин дээш курорттарга дыштанганнар. Журналдың демделгээпибиле алырга, ол бүгүнүң хөлеанин боттарынга херек хоойлулар хүлээп алырын күзеп турар ыпзы-бүрү лобби организациялар төлээп.

Чижээ, сенатор Ч. Гассли (республиканчы, Айова штаттан) кадайы база уруу-биле Японияже 10 хонук, а оон соонда Египетче болгаш Израильче ийи неделя иштинде чораан келген. 16 муң доллар ажыг хире шүүдедиг ол аянчоруктар дээш сенатор чаңгыс цент көпеек-даа карманындан үндурбээн, бүгү санажылганы АКШ-та оон израильчи «өнүктери» кылган.

Төлөөлекчилер палатазының кежигүнү Дж. Кемп (республиканчы, Нью-Йорк штаттан, база-ла сионисчи организациялардың күсели-биле делегейин таваар эргип кезээн.

Өске хоойлужудукчулар база-ла олардан чыда калыксаваан. Конгресмен Ч. Стенхолмга (демократ, Техас штаттан) АКШ-тың химия үлетпүрүүнүң төлөөлекчилери «шылгарайгай хавыязы дээш чартык муң доллар өртектиг алдын шакты сөңдээннер. Лоббистер конгресстиң адакы палатазында республиканчыларның баштыны Р. Майкл дугайында «сагыш салганнар»: аңаа муң ажыг доллар өртектиг язы-бүрү белектерни берген.

«Чоонуң айбычыларынга» соңнуг көзирiниң чанчыл апарган практиказының дугайын чугаалап тура, демги ол журнал «коррупция» болгаш «хээли» деп сөстерни ыыттаваан, ынчалза АКШ-тың хоойлужудулга талазы-биле дээди органы чогум харын-ла ыңдыг «аарыгларны» халдавырынга төвөрмиканы мырыңай илдең. «Мурнуку чылдарның дуржулгазындан ап көөрге, бо 1982 чыл база-ла Капитоли тейник эзлеринге белек талазыбиле «дүжүткүр» болур хинирлиг» деп журнал демделээн.

МӨҢГЕДЕ ЧУРТТАП АРТАР

Кадыг-даа доҢуп, пенсиялай берзе-даа, аныякшыг хөрээжен кижи кара чаҢгыс уруунун дугайын шала тыртыла азарак чугаалап олур. Ынын чүрээнде уруунун овур-хевири ам-даа диринг хевээр көстүп келген дег сагындырып орган.

— КижиниҢ салым-чолу кандыг-даа боор чүве-дир ийин. Надям чораан болза, ам ужен харлапкан турар ийик. Аажы-чаны онзагай: туттунуп билир, оожум, томаанныг, бир чүвени эгелээнде, ыяап-ла эчизинге чедирер кижи-ле болгай.— дээш, ол элээн доктаай бергеш, уламчылай-дыр:— Чогум бичиизинде пөрүкүмээр кижи болгай, шору өзүп келгенде, баштактангылаар-даа апарган.

— Адаң, нең чогум чүү улузул?— деп, өөрү-даа, өске-даа кижилер оон бо-ла айтырар.

— Ачам орус кижи, авам тыва, а а бодум моол кижи мен — дээш, дүште-даа чок олурар. Моолга ажылдап, чурттап турувуста, аңаа төрүттүнген кижи болгай, ону бодаап ынча дээр чораан боор...

Бүгүдеге сурагжаан, Москваның школачызы чораан, кайгамчык чурукчу уругунун нези Наталья Дойдаловна Ажыкмаа — Рушева-биле чугаа ынчаар эгелээн. Чоокта чаа Надяның чуруктарының делгелгезин республиканың Алдан Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге база катап ажытканда оон нези төрээн Тывазынга келгени ол.

Дөрт чыл бурунгаар бо-ла музейге ындыг делгелгени кылганда, аңаа көрүкүлерниң оны магадаан чугаалары сагыжымга чуруттунуп келди.

— Кижилериниң овур-хевири чураазы, шыйгыларны тыртып турганы кайгамчык-ла шевер-дир — аа!

— А-а бо дээрге А. С. Пушкинниң «Капитан уруу» деп чогаалының маадыры-дыр.

— Моозу Л. Н. Толстойнуң «Дайын болгаш тайбың» деп сураглыг, романының бир маадыры эвеспе.

— Ийе харын, ынча деп бижип каап-тыр.

— Кайгамчык-ла уран-шевер чурукчу уруг чораан аа!

— Ол сес хар безин четпейн чораан-ла аажок хөй онзагай чуруктарны чураан, бүгүдеге сургужаны ол ышкажыл.

— Ындыг кайгамчык угаангыр, сагыгыр бодал, онзагай чуруктар кайын кээр чоор?

— Төрүттүнген салым-чаяан деп чүве ол-дур ийин.

Надя чаяаттынган талантылыг, ховар дээн кижилериниң бирээзи чораан. Ол бодунун кыска назынының иштинде оон муи ажыг чуруктарны чураан, а ынчан 1978 чылда музейге оон чүгле бежен хирези делгеттинген турган.

Музейге оон чуруктарының бо чылгы делгелгезин «Амгы үе», «Пушкинниң ажыл-амыдыралы», «Космос», «Балет», «Эллада» деп ангы-ангы бөлүктээш, онзагай байдалдыг 80 ажыг чуруктарны ында киргени черле солун. Оларны Надяның нези Москвадан экелгеш, «Амгы үе» деп бөлүкте чалыг назынны, спортчуларны, «Бирги классчы авазынга чугаалап тур», Борис Полевойнуң «Ээн куруг эриктерде» деп романының маадырларын, «Тыва анчыны» болгаш өске-даа чуруктарны шуут-ла амыдыралдазы дег кылдыр чуруп аан. «Балет» деп бөлүк чуруктарда «Чөөн чүктүң танцычылары», голланд танцыны, индий кыстарның танцызын, хартыга дег ужугун турар танцычыларны чураны онзагай шинчилиг.

Надяның авазының чугаазы биле алырга ол ийи-үш харлыында-ла карандаш-биле янзы-бүрү шыйгыларны чуруп эгелээн. Уруунун угаангыр-сагыгырын эскерип каажы, оон адазы чурукчу кижи болгаш оозу беш харлыг турда, эрте-бурунгуун-даа, амгы үеним-даа тоолдарындан үзүндүлерин номчуп бээрге, оон маадырларының овур-хевирин Надя шевергнии аажок чуруп турар апарган.

Ол оон хар чеде бергеш, сураглыг скульптор академик Василий Алексеевич Ватагин-биле өңнүктежи берген. Салым-чаяның уруг боду тускайлаң болбаазырадып, сайзыратсын дээш академик ону чурулганың кандыг-бир тускай школазынче өөретпезин оон ада-иезинге сүмелээн. Ынчан Надя Рушева школага өөренмишаан, Москваның Ленин дагларында Пионерлер ордузунда хостуг шагында өөренир чурулга студиязынга барып турган. Надяның чурук чуруурда ажыглаар хереклелерин чүгле демир-үжүк-биле будук чораан, а чураан соонда ол аңаа катап кандыг-даа эдилгелер кылбас болгаш чурук бүрүзүн каш-ла минута иштинде чуруй тыртып каар чораан.

Шылгарангай улуг чогаалчылар А. С. Пушкинниң, Л. Н. Толстойнуң ангы-ангы чогаалдарының маадырларын, оон аңгыда Борис Полевойнуң «Вера эмчи» деп номунуң, «Золушка» деп балеттиң маздырларын, «Вьетнам не», «Япон кыстар», «Дирижер кыс», «Кыстар карнавалы» дээш оон өске-даа хөй-хөй кайгамчык чуруктары, графикалары он-он муң кижилериниң сагыш-сеткилин хайныктырган.

— Чуруларга ол хире хандыкшыза-даа, оон өөредилгези бакшыраан таварылга турбаан. Шак-минута бүрүзүн ылаптыг хуваагаш, оларны шынгыы сагыырынга бодуң шуут-ла чаңчыктырып алган, удуур мурнуу чарында чартык шак хире олургаш-ла хаңы уткалыг, хөй чуруктарны чуруп каар чораан — деп, оон авазы чугаалап турар.

Надя оон ийи харлыында-ла сураглыг чурукчу апарган. Ынчан оон чуруктарын Ленинградта А. С. Пушкинниң Москвада Л. Н. Толстойнуң музейинге болгаш чурттуң өске-даа хоорайларында музейлерге делгээн. Оон чураан чуруктарын акы-дунма социалистиг чурттарже, а ол ышкаш Италияже, Японияже, АКШ-че чоруткулаан.

Надя 1966 чылда Варшавага ваалдап чораан. Оңгуда чылын Рушевтерниң өгбүлези Москваның Ленино-Дачноеде чаа бажыңче көшкен. Аңаа Надя № 470 чаа школага өөрени берген. Дурт сыны шилгедек, чодураа дег кара каракчарлыг, бажының узуи суук дүгүн эктинге чедир салыпкан, элээди кыс эртенин-не школаже далажыптар турган. Ам ол школада Надяның өөренип турган клазында оон ажыл-амыдыралынга холбашкан музейин организастаан.

Москваның, Ленинградтың, Варшаваның документалдыг киностудиязы ону кинога тырттырары-биле чалаан. Ол оон март 5-те дыштаны берген хевирлиг келген. Ынчалзажок кинону уламчылап тырттырары болдунмаан. Даартазында эртен онгу классчы уруг школаже базырынга белеткенип олура, хенертен медерелиң оскуунукан, баш мээзиниң бир дамырынга билдинмес кавыш чораанындай мээже хаи аттыга берген. Эмчилер оон амы-тынын камгалап алыр дээш беш шак ажыг ораллашса-даа, кайгамчык чурукчу кыс амыдыралче катап ээлбейн барган.

Ол чеди харлыынга чедир чурттаап, оон арттырып каанын он муи ажыг чуруктары боду чок-даа болза, мөңгеде чурттаа арткан. Москвада чурулга ураң чүүлүнүң ном үндүрер чери «Надя Рушеваның чураан чуруктары» деп альбомну парлап үндүрген.

— Надяның чамдык чуруктары чурттуң төп хоорайларының музейлеринде кадагалаттынган — деп, оон нези Наталя Дойдаловна чугаалаар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ҭанында Пушкин бажыңының бижимелдер фондузунда улуг чогаалчының чогаалдарының маадырларын көргүскен оон чүс хире чуруктарын база уруунун ажыл-амыдыралының сөөлгү чылдарының дугайында оон адазы Николай Константинович Рушевтиң демдеглелериниң бижимели кадагалаттынган. Лев Николаевич Толстойнуң музейинге улуг чогаалчының литература ажылынга холбаштыр Надяның чураазы 450 хире чуруктарны дамчыдып берген.

Надя Рушеваның дугайында улуг эртемденнер болгаш чогаалчылар, журналистер, критиктер чүүлдерни, чогаалдарны, очеркилерни бижээн. Чогаалчы Лев Кассиль: «Ол (Надя) шуут чүрээнии, сагыш-сеткилиниң хамызындан чуруур чораан», ССРЭ-ниң Чурулга академиязының чингине кежигүнү, ураң чурулга эртеминиң доктору Михаил Аппатов: «Ол дээрге өндүр улуг кижилерниң эң аныяа болгаш чалыларның эң өндүр улуу-дур» дээн. Сураглыг кижилерниң Надяга хамаарышкан мерген, кайгамчык ындыг чугааларын хөйү-биле уламчылап болур.

Наталья Дойдаловна-биле чугаа бо удаала ур-даа, хандыкшылдыг-даа болган, ол түннелинде мынча дей-дир:

— Надя 1952 чылдың январь 31-де МАР-ның Улан-Баторга төрүттүнген. Бир моол өнүүвүстүң сүмези биле ынчан ону Найдан деп база адаан бис. Кезээ-мөңгеде чурттап чоруур дээш ол деп тайылбырлаан чүве. Чыл бүрүде оон кады өөренип чораан өөрү уруумнуң төрүттүнген хүнүнде мээң бажыңымга чыглыр чаңчылдыг. Оон аңгыда Надяның хөй-хөй ү чергелери мөңээ чагаалар бижиирин үргүлчүлевишаан: «Надя мээң чүрээмге кезээ-мөңгеде чурттап артар, оон чаяаттынган салым-чаяаныга мөгейип тур мен» дээш одуругларны олардан бо-ла номчуур мен.

С. ШОЙГУ.

УКРАИНАНЫҢ СПОРТЧУ ЧОРГААРАЛЫ

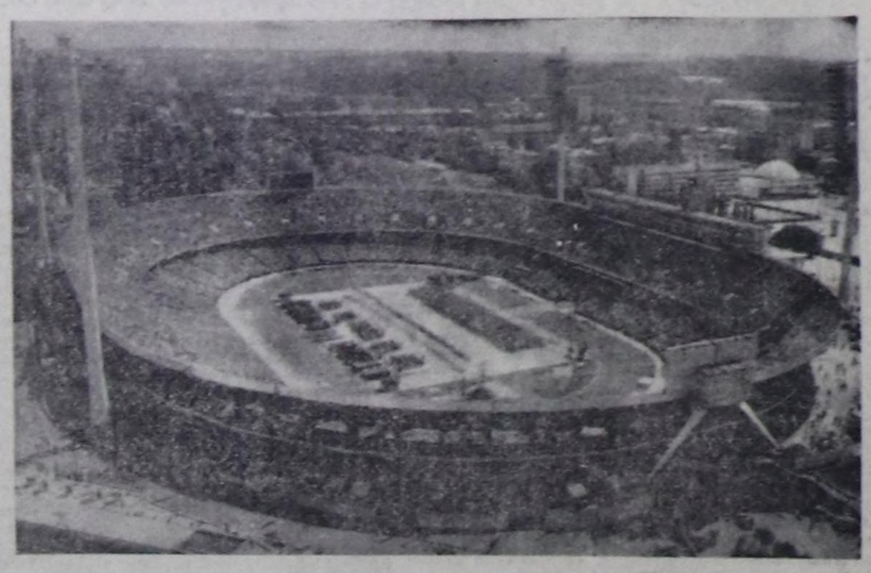

Украинаның спортчу чаңчылдары байлак. Херек кырында үш кижиниң бирөзүзле —нинтизи-биле 17 миллион кижи спортче болгаш күш-культуржу мергежилгелерге хаара туттунган.

Украни спорттуң тергиннери Москва Олимпиадазынга 38 алдын медальдарны чаалап алган.

Кадыкшылдың ГТО комплекизин калбак неперетеркени дээш республика каш чыл улаштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнадып келген.

Украинаның «кадыкшыл индустриязы» улам калбарып турар: чаа стадионнар, спорт залдары, дыштанылга базалары, спорт шөлдери туттунуп турар. Кросстарның, эстафеталарның, заводтарның база көдээниң спартакиадаларының неперели улгаткан. 49 муң ажыг будурулгелерде күш-культуржу чапсарларда ажыглап турар.

Чуртталга ажыглал эргеледеринии чанында күш-культура клубтарынче сөөлгү үеде онза кичээнгейни угландырган. Ажык дээр адаанда стадионнарда 3 муң инструкторлар болгаш башкылар аңгы-аңгы нәзы-харның кижилери-биле, бир-ле дугаарында уруглар-биле ажылды күштелдирген. Чуртталга-ажыглал эргеледериниң чанында 3000 спорт шөлдерин ажыткан.

ЧУРУКТА: Украинаның кол спортчу ареназы—Киевте республика стадионуң—аңаа 100 муң кижи орар; аар атлетикага делегей чемпиону Киев чурттуг Анатолий Писаренко, шеригниң спортчу клувунуң Львовта комплекизинде аът чарыжының шөлүнде маргылдаа үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

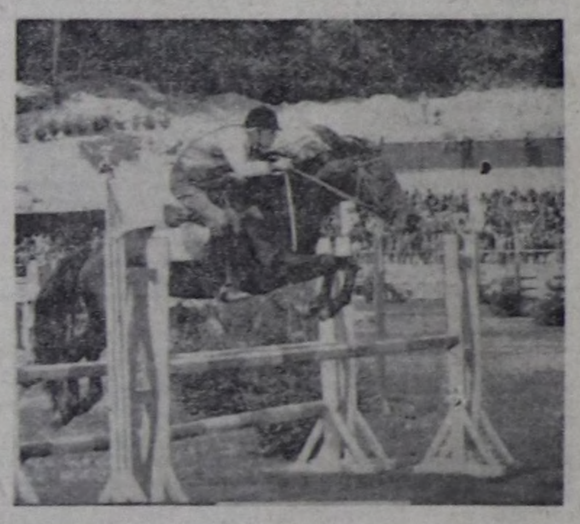

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Үш-Белдир курорттуң ушку сезонунда дыштаныкчыларга содуң темалыг кежөлөр, концерттер, ужуражылгалар хөй болган.

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Тываның улустуң чогаалчызы С. Сарыг-оол-биле ужуражылга кежөзи солун эрткен. Хоочун чогаалчы бодунуң эрткен оруун, чогаалга канчан хандыкшый бергенин, бижиг эгелээнин чугаалаан. Ол дөртен ажыг чылдар дургузунда чогаал-биле «халбактанчын» келгеш, 40 хире улут, бичe хемчөлдиг номнарны бижип парлатқылаан. Чогаалчы төрөөн дылынга чогаал бижиринден аңгыда, орус дылдан улугдаа, бичe-даа хемчөлдиг дыка хөй чогаалдарны очулдургулаан.

Хоочун чогаалчы сөөлгү үеде чүү бижип турарын чугаалаан. Алдан-маадырларга тураскаатқан романны ам бижип доозупканын дыннатқан. Чогаалчының чугаазын дыштаныкчылар сонуургап дыңнааннар.

Кежөзиниң төнчүзүнде курорттуң культмасс о в и г и А. Шойдуктуң организастаазы концерт болган. Концерттиң программазынга чогаалчы С. А. Сарыг-оолдуң шүлүктери база чаңгыланып тургулаан.

В. УЙНУККАЛ.

142 ХАРЛЫГ

Чаңчыккан, эптиг, эзлигр холдар удаазыннарны аваангыр аргый, шидий тыртқылап турар. Ол дээрге хээлиг чараш хевис аргаан ураң-шеверлиг холдар-дыр. Ол дээрге ам 142 харлыг Афруэтуң холдарыдыр.

Афруз Гасанова ынча узун назын назылаза-даа хевис аргыыр ынак ажылынан салдынмаан. Аныланда ыш-каш,—биеэ хевээр хевис аргыыр бичии станогунуң чанынга ол каш-каш шактар дургузунда ажылдап олургулаар. Азейри суурнуң чаа иглениң, куда-даюң эрттирген аныяк ог-булелеринден Афруэтуң хевизин белекке албаннар чок. Оон сергээ кончуг, кылбас-тутпас чүвези чок: аъш-чем-даа кылган турар-ла, оглунуң оглунуң уругларын-даа ажаап каракчаар-ла, огородка-даа кастынып хүнээзер-ле.

Кырган Афруз колдуунда хүнүң бадыр арыг агаарга хүнээзер, а кежээниң-не телевизор көрүп олурупгар. Эрткен аекте, Лермонтов дириг турда-ла, төрүттүнген ол кыргын техниктиг депшилгени кайгамчык үнелээр. Оглунуң оглунуң «Жигулизинге» олурупкаш, алызы-ла бодунуң ог-булезинден үкталып үнген 120 төлээ дөргүл-төрелдерин эргий-кезий кагарыдан чажам дивес. Даглыг черде чурттап турар 90 харлыг уруунче ол хүнүнүң чыгыы телефоннаар.

Ол Талыш дагларынга амыдыралдың хөй кезиин эрттирген, ол боду узун назылыгларның бирээзинге санадып турар. Ынчалза-даа 30 чыл мурнунда оон ог-булези Миль хөлдүнче коже берген.

—Күш-ажыл оны шаг черге варып-аржыыс кылдыр дыктырган—деп, ол кайгамчык кижиниң кадыын хайгаарап турар профессор М. Султанов чугаалаар.

Бажы бешин варып көрбээн Гасановтың амыдыралының иштинде бирги эмчизи—геронтологтарның болгаш гериатрларның республика нииттелиниң даргазы, доктор Султанов ол болган. Доктор Афруз Гасановты шинчип көргеш: «кандыг-даа өскерилге чок, кадыкшылы эки хөлөзөр-дир»—дээн.

Совет эрге-чагыргалың чылдарында Азербайджанда кижилерниң өртумак назыны ийи катап улгатқан болгаш нитизи-биле колдуунда 70 хар боон турар. Кижилерниң хөй чыл чурттап болурунуң чижээн Азербайджандан көрүп болур. Ында чүс болгаш оон өрү-даа назылыг 2500 кижи санаттынып турар. Чүс муң чурттакчыга онаштыр алырга, ол дээрге делегейде эң бедик көргүзүг-дүр.

—Узун назылыг кижилер республиканың район бүргүзүнде боор—деп, М. Султанов чугаалаан, кызыл тукчузаштар-биле демдеглеп каан картаже айыткаш, уламчылады: —Олар колдуунда бедик-бедик, ногаан даглардың Карабах девискээринде хөй чурттап турар. Ынчалза-даа чер—чурт кол роль ойнап шыдаавас, а харын узун назын назылаарынга оске чүүлдер эң чугула: куш-ажыл-биле дыштаныганы холбаштырып билир, шүшпең эвес, шимченгир кижилер узун назы назылаар. Олар кандыг-даа чемни далдаавас, а өй-чижектиг чемненир—сагыыр дүрүмү ол. Узун назын назылаарының эң-не кол чүве—бир аай дең-дескн характерлиг болуру, оожум, бодун туттунары, эки сеткилдиг болуру.

Узун назылыг болур дээш, харын үргүлчү хүлүмзүрүп чоруңар!

СЭТА-ның корр.
Азейри суур.
Азербайджан.

УДАВАС КӨӨР БИС

Совет ураң чүүлдүң онзагай күжү оон хөй национал-дыында болгаш бот-боттарын улуг-дедир байытчын турарында. Оон тодаргай чижээн республиканың хөгжүм-шин театрының репертуарындан-а эскерип болур. Театрның сценазынга хөй националдыг совет драматургияның шилиндек чогаалдарын тургузуп турарындан аңгыда, акы-дүнмалының театрларның режиссёрлары аалдап кээп, тыва артистер-биле ажылдап турар. Чүгле сөөлгү чылдарда безин Ленинград режиссёру В. Голиков бистиинге В. Гогольдуң «Ревизоруна», Якутиядан С. Слепцов ашпас хүнүүн чуртуунуң классика чогаалы болур Т. Сметанининиң «Лоокут биле Нюрбухунун», а тыва режиссёр С. Оюн Якутиядың Нюрба театрынга К. Кудажының «Он бир», В. Рясхинниң «Бөрүлерни аңнаары», О. Фельманниң «Бүгү чүве ынакшылдан эгелээр», Дж. Германның «Хелло, Долли» болгаш өске-даа шилерни улуг сонуургал-биле көргүлээн бис. А ынчан Г. Квитка-Основьяненконуң «Гончаровкага болган кудалаашкын» деп комедиязын көргенивис — удавас болур шиниң автору-биле баштайгы танышканывыс ол болур.

Г. Квитка - Основьяненконуң «Шериг албанныг Шельменко» деп комедиязының чурук каасталгазын Ровнонуң ойнаарактар театрының кол чурукчузу Виталий Мельничук бистиинде чедип келген ажылдап кылып турар. Ук шиниң октябрь айда чаа сезонунуң ажыдыышкынында көрүкчүлерге бараалгад ы р. Интернационалчы ажылдың түңнели чаа шин — театрның чогаадыкчы болүүнүң ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейинге белээ.

Бистиң корр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КОНЦЕРТТЕРЖЕ ЧАЛАП ТУР

ССРЭ-ниң ҚАК-тың Кызыл туктуг Забайкальеның кызыгаар округунуң шериглериниң ыры болгаш танцы ансамблининң концерти Кызылдың **НОГААН ТЕАТРЫНГА** 1982 чылдың августун 25-те болур. Ураң чүүл удуртукчузу болгаш дирижёр Ю. Гольдсобель.

Эгелээри —19.00 шакта.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМШИИ ТЕАТРЫНГА августун 29-30-де «Кубаночка» ансамбльдиң концерти болур.

Ураң чүүл удуртукчузу А. Лученков.

Эгелээри —20.00 шакта.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМШИИ ТЕАТРЫНГА сентябрьның 4-те ургларга болгаш улуг улуска «Радионяня» деп концерт болур. Программада; хөглүг чугаалар, интермедиялар, ыржыгаштар, сценажыткан көргүзүглер. Күүседикчилери: «Радионяня» деп дамчыдылганың доктаамал киржикчилери—эстраданың Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаттары Александр **ЛЕВЕНБУК**, Лев **ШИМЕЛОВ**, Владимир **ГИЛЕВИЧ**.

Эгелээри —16 болгаш 19 шактарда.

КИНО

АВГУСТ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чашпан — ажыг сиген» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Аъттыг цирктер» 10.00, 11.30; «Али-Бабаның болгаш 40 дээрбечилернин ужуралдары» 13.00, 16.00; «Шуурган» 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кино чыындызы» 10.00; «Даңгырактар болгаш аазаашкыннар» 11.30, 14.20, 17.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Адазының бичии оглунуң ужуралдары» 16.30, «Бургунд өргээзинин чажыды» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Билдинмес кырган» 12.00; «Официант, алынар!» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АВГУСТ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Утпас азы уттур бе» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даңгырактар болгаш аазаашкыннар» 14.50, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Истелгеден илерээн» 18.30, 20.30 шактарда.

агаар

Бөгүн агаарның температуразы хүндүс 20—25 градус болур. Чамдык черлерге дымыradыр чаъстаар. Хаттың күжү кежээликтей секундада 15—20 чедер.

Автоорукторга көстүрүү эки.

телевидение

АВГУСТ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40— «Зарядкаже, чыскаалыңар!». 8.55 — Бүтүрроссия конкурузунуң лауреады Сыктывкар хоорайның баянистер триозу ойнаар. 9.20— «Оттуруккуу». 9.50—«Совет Эвилелиниг бараан боон тур мен!». 10.50 — «Кадыкшыл». 11.35 — «Эртенги почта». 12.05 — «Кедээнин шагы». 13.05 — «Музыка киоскузу». 13.35 — «ЭТР үезинин Левшазы». Чаа түүлдер тургузукчузу В. Н. Ординарцев дугайында. 14.15— М. Дьярфаш — «Одунгаш, ырла». Фильм-шин. 15.55 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 16.55 — «Сидерниң чагааларынар ёзугаар». Музыка программазы. 17.40—Делегей панорамазы. 18.25 — «Мастерскаяга ужуражыышкыннар». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. ССРЭ-ниң үлүстүң чурукчузу скульптор А. П. Кибальников. 18.55— «Палле— чырык чер кырында кара чааскаан», «Ратибориүн чаш чораанны». Мультфильмнер. 19.35 — Экранда—киномедия. «Хаалгачы». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — Баскетболга делегей чемпионады. Колумбийдан дамчыдылга. 22.35—23.10 — Футбол дугайында допчузубиле. Ол төнгеп соонда—телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Бир эвес дыңналы берзе...». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.45 — Д. Д. Шостаковичиниң болгаш Э. Балсиснтиң чогаалдарын Литва ССР-ниң алдарлыг артизи Р. Катилюс күүседир. 15.05 — Кукрыниксының чурулга чогаалдарының делгелгези. 15.30 —«Петя биле Кызыл Бөртүгеш». Мультфильм. 15.50 —Ян Крумпхольц. Оркестр биле арфага си бемоль мажор концерти. 16.15 — «Билдингир-даа болза, бүзүрелчиг эвес». 17.15 —«Таланттар». Хөй сериялыг уранчечен телефильм. 4-ку серия: «Кол конструктор». 18.25 — Улуг Октябрьның 65 чылына уткуштур». «Бистиң доңчу намдарывыс». 39-ку фильм — «1955 чыл». 19.15— Бистиң корреспонденталривистиң чугаалары. 19.45 — Улустуң аялгалары. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазының экран». 20.15 — Чиик атлетикага ССРЭ чемпионады. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35— «Доктор Ивенси ыыттавастаан». Ураң-чечен фильм.

АВГУСТ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— «Даш-биле болуушкун». Мультфильм. 9.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы 10.05 — Уругларга фильм: «Ийиги классчы болгаш ийи чылда олурган, Иван Семёновтуң амыдыралындан үш чартык хүн». 11.30 — Телемедээлер. 11.35 — 14.30 — Чапсар. 14.30 — Телемедээлер. 14.50 — «Чаңгыс өг-буледе». Документалдыг фильмнер программазы: «Фрунзе хоорай», «Чаңгыс чер чурттуглар», «Чаш назы бажыңы». 15.45 — С. Прокофьев — оркестрлиг фортепианога күүседир № 2 концерт. 16.30 —Буратинонуң делгелгези. 17.00— Аныяктар адрестери.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.15 — В. И. Ленин. «Орус социал —демократияның аграр программазы». Ол ажылдың парлаттынганындан бээр 80 чыл болурунга. 18.25 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 18.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — «Партияның планнары — улустуң планнары». Миякиниң мотор кылыр заводунуң коллективиниң ажылының дуржулгазының дугайында. 19.30 — Румынияның национал байырлалы — Хосталга хүнүге уткуштур. Румынияның Социалистиг Республиказының телевиденнезиниң программазы. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.30— «Улуг кижилерге контроль ажыл». 5-ки дамчыдылга. 22.20— Бөгүн делегейде. 22.35 —23.20 — Делегейниң П. И. Чайковский аттыг VII конкурузунуң лауреады С. Стадлер (скрипка) ойнаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00— «Чараа-чеченнер дайыны». Хөй сериялыг уранчечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 13.05 — Кишинёвтуң Пионерлер ордузунуң ураң үүл коллективиниң концерти. 13.30 — Орус чугаа. 14.00 — «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 14.10 — «Борис Можоусовтуң аялгалары». Фильм-концерт. 15.20 — Эртем амыдыралы. 15.50— Телемедээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — «Бистиң садыыс». («Орбита-3»). 18.30— «Чылыг сугларда». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»). 18.45—«Хөтүүг вотаар». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.00— «Кым шаңнал алыры?». Документалдыг фильм. 19.10 — «Бистиң аалчыларывыс». Москваның Ермолова аттыг үзегерлиг театрының артистери-биле ужуражылыкын. 19.45 — Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгазының экран». 20.15 — Чиик атлетикага ССРЭ чемпионады. 21.00— «Ye». Информастыг программа. 21.30 — «Майор Земанның үжен таварылгалары» деп өөлүк фильмнерден «Араатаннар» деп ураң-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. (ЧССР). 22.30 —Документалдыг фильмнер программазы. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Черноморец».

Редакциянық адреси: индекс 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыцсалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ин амыдырал болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1869.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01800

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 197 (11995) | 1982 чылдың август 24, вторник | 1925 чылда үнелезилеттингеи | Өртээ 3 кеп.

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН КАРА-САЛ Чүннейниң звенозунуң чедиишкининге турасказадып иедурген.

Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң Кара-Сал Чүннеи удурткан чартык механизастаттынган, чээрби кежигүннүг звенозу 700 тонна хөй чылдыг сигеи белетизээр даалгазын дүүн 710 тонна кылдыр күүсетнан. Күш-ажылчы чедиишкинге хөй-аът кирген сигенчилер ССРЭ-ниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл болуурунга алдар кылдыр ам-даа 200 тонна сигенни белеткээоин хүлээнген.

Социалистиг чарыштың тиилекчилериндеи үлегер ап, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузао дээш эң-нө бүдүрүкчүлүг ажылдаалыңар!

АЯҢГАТЫ САЛБЫРЫНДА

Келир кышка мал чеминиң быжыг чем баазазын тургузары — Аъш-чем программазын амыдыралга боттандыралрының база бир чугула кезээнің бирээзи. Ынчангаш звено, бригада, салбырлар, совхозтар аразында сиген белеткелин организастыг, бедик темпилиг, эки шынарлыг чорудары дээш чарыш калбарган.

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырының бригадалар аразында социалистиг чарыш мал чемнериниң белеткелиниң шалыпчы айының ийи дугаар оң хонуунда улам шапкынчаан. Салбыр ниитизи-биле 1330 тонна сиген, 130 тонна будукбүрү белеткээр хүлээлгелиг. Бо даалганы күүседири-биле салбырда 2 механизастаттынган бригада доктаамал ажылдап турар. Хол кадыры-биле сиген кезер 5 звено Улуг-Аянгаты, Сарыг-Бел, Улуг-Алзак деп черлерде сиген кезип турар. Салбыр бо хүннерге чедир 33 улуг сараатты тургускан. Сиген белеткелинде коммунист Эрес-оол Кууларның удурткаиы механизастаттынган звенозу 245, Чимит-оол Сааяның звенозу 165 тонна сиген белеткээш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунче үнүп, макталга төлептиг болган. Оларга шаңналдарны база тывыскан.

Хол-биле сиген кезип турар звенолардан Бице-оол Монгуштуң, Январь-оол Монгуштуң, Мээдир-оол Чыргалдың звенолары эки ажылдап турарлар. Ол звенолар шаңнал-макталдарны ап келгеннер.

Салбырның малчынары база сиген белеткелинде эки киржип турар. Олар он-он хонна сиген белеткээр хүлээлгелерин барык шупту күүседип алганнар.

Чамдык малчынар кескен сигенни кыштагларында аппарып сөөртүп чедирип алганнар. Малчыннар К. Ооржак, О. Саая, С. Д. Саая, Б. Ооржак, Х. Ооржак, А. Монгуш, С. Дошгак олар мал чеминиң белеткелинге эң идепкейлиг киришкеннер.

Бистиң корр.

Эжер-оол Опаң-оолович Ховалыг — Чөөн-Хемчикте «Большевик» совхозтуң хой-жузу. Он беш чылдың дургузунда ол ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер херекке бараан болуп келген. Сөөлгү чылдарда төрүүр хой кадарын турар. Бо чылын төрүүр чүс баш хойга онааштыр 110 хураганны менди доруктурган, бир баштан-на 2,5 килограмм дүктү кыргын алгаш, ажыл-агыйның хойжуларының аразында социалистиг чарышка бирги черни эзлээн. Бирги чартык ыылдың түңнелинде парткомнуң, дирекцияның, профвилелдиң ажылчын комитединиң «Эң эки хойжу» деп шилчиир вымпели-биле шаңнаткан.

Бо күш-ажылчы чедиишкинни чедип алырынга хойжунуң кадайы, дузалакчы кадарчы Алдын-кыс Очуровна Ховалыг, сакманчы Маскалдай Чыргаловна Монгуш бичe эвес үлүүн киирген.

Эжер-оол Опаң-оолович хоюнуң чайгы семиртилгезинче

чылдың-на улуг кичээнгейни салып турар. Хойжу Шеминиң серини, оттуг тайгаларынга малын чайлаглаткаш, ам Даштыг-Тейде күзээнде көжүп келген.

Малчын бодунуң күжүбиле 14 тонна сигенни сараатгап алган. Мурнакчы хойжу ам-даа он тонна сигенни белеткеп алыры-биле ажылды уламчылавышаан.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) хойжу Э. О. Ховалыг, дузалакчы кадарчы А. О. Ховалыг, сакманчы М. Ч. Монгуш.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

МЕХАНИЗАСТАТТЫНГАН ОТРЯДТА

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хөстүү» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир санныг мал чемин белеткээр талазы-биле күженишкинниг ажылдап турарлар. Коммунист Л. К. Көк-оолга удурткан механизастаттынган отрядтың ажылдакчылары 3200 тонна сигенни белеткээр планныг. Механизастаттынган отряд 4 звенога хуваатгынган. Звено бүрүзү 800 тонна сиген белеткээр хүлээлгелиг. Оларның аразындан Виктор Сүктер-оол удурткан звено 800 тонна сиген белеткээр планын 900 тонна кылдыр ажыр күүседип, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Олар ам-даа 150 тонна сигенни немей белеткээр социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турарлар.

Район Соведининң депутады Валерий Бице-оол удурткан № 1 звенонуң механизаторлары сиген кестирер талазы-биле боттарының планын база ажыр күүсеткен. Ында механизаторлар Михаил Ак-Лама, Василий Шивит, Бице-оол Кыргыс олар хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип турары-биле мурнакчыларның одуруунда чорун турар. Ында ниитизи-биле 45 кижи ажылдап турар. Ол отрядта 26 трактордар быжыглаттынган. Ам бо хүннерде 2200 тонна сигенни белеткээш сарааттаан.

Механизастаттынган отрядта ажыл-иш комплекстиг чорун турар. Трактористер сиген сөөртүкчүлери Генадий Дамбаа, Илья Бегзи, сиген бөлдүрүкчүзү Сергей Севек олар база эки ажылы-биле мактадыглар. Звеноларда эдикчилер Културээл Бице-оол, човаачы-эдикчи Сергей Шивит-оол, Бегзи Мартоол олар тракторларга болгаш кожуг машиналарынга үрелиишкиннер болурга, дораан кылып турары-биле техникада аиаа турар чоруктар чок болуп турар. Сараат садыкчылары Ларион Бегзи, Кызыл-оол Натпий-оол, Кызыл-оол Чалбак, каннакчы Олег Монгуш, бистер комидкчизи Кара-оол Чамыяи болгаш өскелер-даа боттарының онаашкан ажылынга кызымаа-биле мактадыглар.

Звенолар аразында социалистиг чарышты бедик деннелге организастаан. Ооң түңнелин 7 хонгаш үндүрүп турар. Тиилекчи болган звенону 7 хонук иштинде халас чеменир талон-биле шаңнап турар.

Механизастаттынган отряд амгы үеде Серлиг-Дөң деп черниң сигенин кезип дооскаш, Кожайның сигенин кезери-биле ында чеде берген—Баштайгы кескен черлеривистиң сигении ам база катап эки үнүп кээп турар. Ол черлерниң ам ийиги кестирилгезин база организастаар бис—деп, ында учётчик Кара-оол Донгакович Чалбаа чугаалаар болду. Ол ышкаш бисте сарааттаан сигенни кажаалап турар тускай 2 звено база бар. Ында Кызыл-оол Сундак, тракторист Алдын-оол Кыргыс олар эки ажылдап турар.

Аъш-чем-биле хандырылгавыс эки. Ол талазы-биле бисте хомудалывыс чок. Бистиң комсомолчу поварларывыс Лариса Атпык, Татьяна Барынмаа олар коллективтиң ажылчыларынга амданныг чемни кылып бээр талазы-биле боттарының ажыл-херээниң мастерлери.

Бистиң отрядтың үлузунга район төвүнден агиткультбригада, кожер кино кээп турары эки деп, ол чугаазын уламчылаш, «чамдыкта чер аразы ырай бээрге трактористерге чемни ол черинге чедирип берип турар бис» деп чугаазын доосту.

Отрядтың сигенчилери чамдык үелерede чаъс чаап турун бээрге, олар база анаа олурбас. Сарааттаан сигеннерни кажаалаар, трактористер трактырларның техниктиг ажаалдазын кылыр болгаш өске-даа кылыр ажылдар хөй апаар.

Бригаданың төвүнде тускай бөлүүнү кылган. Ында отрядтың болгаш тус-тус звеноларның социалистиг чарыжын кылып аскан. Мурнакчыларның көргүзүглерин ында база азып турар. Механизастаттынган отрядтың бригадири Лагын Көк-оол хөй чылдарда ажылдан келген болгаш, бодунуң ол ажылынга арга-дурумчалары улуг. Ында ажылдап турар кижилерниң ортузунга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн организастааны эки. Совхозта партком болгаш дирекциязы спецчилер ортузунга масса-политиктиг ажылдарыны улам күштелдирип, лекция, беседалаанны доктаамал чорудуп турар. Ында ажылдап турар кижилерни мал чеминиң белеткелиге кыйгырган лозунгнарны кылып, азып организастааны эки.

Отряд сөөлгү чеди хонуктуң түнелиндe-биле районнуң ажыл-агыйларының аразында организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райүүскомунуң кодээ ажыл-агый профэвилел райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчип чоруур Кызыл тудуг чаалап алган.

Механизастаттынган отрядтың ажыл-ишчилери шалыпчы айның төнүзүнге чедир боттарының планныг даалгаларын звено, кижи бүрүзү ажыр күүседир дээш, күженишкинниг ажылдап, ажылдың темпизин кошкатпас дээш туржуп турарлар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

Хүнүң медээлери

ПЛАНДАН АЖЫР

Чадаананың хөмүр-даш разрезиниң коллективи районнуң үлетпүр будурулгелериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, партия райкомунуң, район Соведининң күүскомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Разрез бараанныг продукцияны сайгарарының планын 119 хуу күүсеткен болгаш планнан ажыр 27 мун тонна хөмүр-даштыг казып тыпкан.

Күүлүг БелАЗ-тың чоланчылары В. Л. Никитин, М. Н. Чаш-оол, А. Г. Козлов, В. Монгуш болгаш ооңдаа өскелер социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

ЧАРЫШКА ТИИЛЭЭН

Сельхозтехкүрко м у п у н Чадаанада районнар аразының каттыжышкыны эрткен 7 айларда чедиишкинниг ажылдаан. Каттыжышкының коллективи продукция сайгарарының планын 105 хуу күүсеткен. Ол дээрге социалистиг хүлээлгеге көрдүнгенинден база 5 мун рубльге ажыр күүсеттингени-бир.

Ында машина-трактор сентээр мастерскаазы 340 мун рубльдин бараанныг продукциязын будуурел планын 341,2 мун рубль чедирген. Шугум-монтаж участогунуң коллективи планын 102,8 хуу күүсеткен. Ол участоктан сүт-бараан фермазынга техниктиг ажаалда станциязының коллективи эки көргүзүглерин чедип алган, өйнги кварталда социалистиг чарышка биргеи черни эзлээн. Олег Базыр-оолдуң, Ткачёв Куулавының бригадалары планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен, эки ажылдап турарлар.

Н. ООРЖАК.

КҮШ-АЖЫЛГА МААДЫРЛЫГ ЧОРУКТУҢ МАГИСТРАЛЫ

Чаа тудугларның дүрген темпизи

Нерюнгринскиниң гидроэлектростанциязының кол корпузунда дериг-хереселдерни эптээри эгелээн. Көвүрүг краннарын, блок-насос станциязының конструкцияларын эптээр ажылдарны турбина салбырында чорудуп турар. Гидроэлектростанцияның өске-даа чугула участоктарында ажылдар улам калбарган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин ёзулаар электростанцияны амгы беш чылда ажыглалга киирер.

Тында — Беркакит — Серебряный Бор аразының демиржорук шугумунуң коллективи бо хүннерде база хайныпкынның ажылдап турар. Тудугжуларның хөй муң кижилиг коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының алдарлыг 60 чылынга төлептиг узуражыр дээш социалистиг чарышка иленкейлиг кириштиилаан. тудуг ажылдарының график планнарын хуусаа бетинде бедик шынарлыг күүседип турар.

Кыш дүшкүже чедир электростанцияның кол корпузун чылыдылга төвүнге кошкан турар. Ооң түнелинде ажылдың бедик темпилерин кышкы үеде кудулаттас сорулга чедип алдынар.

Якут АССР.
Серебряный бор.

Бойдус дугайында сагыш салыышкын

Байкал-Амур магистралының зоназында кедээ ажылагыйга ажыглаар кылдыр көрдүнген эзимнерни, сугларны, чер участоктарын Ыраккы Чөөн чуктуң эртемденнери кичээнгейлиг өөренип, шинчилеп турар. Девискээр-үлетпүр комплекстерниң тургустунар районунуң агаар-бойдузун шинчилээр ажылдарны чүгле чайгы сезонда эвес, харын-даа кышкы үеде олар база кылып турар.

—Гидробиологтарның, үнүш эртемденнериниң, хөрүүшинчилээр ажылдакчыларның, экономистерниң күженишкиннерин сырый холбаштырарын магистральдың чоогунда ажыглалга киирер девискээрлерни дүрген шингээдип алыры негеп келген—деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Ыраккы Чөөн чук эртем төвүнүң Хабаровскиде комплекстиг эртемшинчилел институдунуң директору М. Бабушкин СЭТАның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

Хабаровск хоорай.

Демир-оруктуң чаа шугумнары

И. Варшавский удурткан тудугжулар бригадазы Хани станциядан барын чүкче үгдай демир-оруктуң кан шугумнарын салып эгелээн.

Станцияга улуг хемчээлдиг белеткел ажылдары кылдынган: чүүктерни хүлээп алыр черлерни белеткээн, демир-оруктуң чаа шугумнарын салырынга баазаны туткан. «Баметроймеханизация» болгаш «Мостострой-10» трестерлиниң коллективтери демир-оруктуң шугумнарын салыр черлерни белеткээн болгаш элээн наш дериишкиннерни эптээрин доозкан.

Бо чылдың төнчүзүнге чедир БАМ-ның төп участогунга демир-оруктуң 50 километр узун чаа шугумнарын салыр арганы бо бүгү белеткел ажылдары хандырар.

Чаа дериишкиннерни шенеп көрген

Горин суурнуң адаккы станциязының чаа дериишкиннерин хуусаа бетинде шенеп көрүү эгелээн. Ол объектини ажыглалга киирген сөөлүнде БАМ-ның чөөн талакы участогунуң чурттакчылыг база бир сууру Ыраккы Чөөн чүктүң чангыс аай энергетика системазынга коштунган турар. Ол чорук үлетпүр болгаш транспорт будурулгелерин, тудуг черлерин электроэнергия-биле үзүктелиишкин чок хандырар арганы бээр.

Горин,
БАМ-ның Чөөн талакы участогу.

ОРБИТАДА ШИНЧИЛЕЛДЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. Август 22. (СЭТА). Космонавтылар Анатолий Березовой, Валентин Лебедев, Леонид Попов, Александр Серебров болгаш Светлана Савицкая олар орбитаның «Салют-7»—«Союз-Т-5»—«Союз-Т-7» комплекизинге планнаттынган шинчилелдерни кылырын уламчылавышааннар.

Космонавтылар медицинаның хыналда шинчилелдерин боттары эрткеннер. Комплекстин чоогунда агаарның байдалын тодарадыр болгаш станцияның иштинде микроатмосфераның параметрин хемчээр сорулга-биле техниктиг шенелделерни олар эрттиргеннер.

Воскресеньеде ажыл хүнү эртенгинии 9 шактан эгелээш орай дүнге чедир үргулчулээн. Станцияның борт системазының ажылын контрольдаан соонда экипаж кылыр ужурлуг ажылдарның күүселдезинче кирипкеп. Бөгүнгү программада — медицина шинчилелдери, техниктиг экспериментилер, телерепортаж.

Хүнүң бирги чартыында вестибуляр аппарадынга Светлана Савицкаяның ажыл-чорудулгазын болгаш дензи чок каътка ооң баш мээзинин байдалын шинчилээн, а ол ышкаш велоэргометрге күш-дамырның сула шимчээшкиннерин кылып турда ооң чүрээнің биоэлектрилиг байдалын база өөренип көрген.

Дүъш соонда Леонид Попов биле Александр Серебров «Эхограф» шинчилелди кылган, аиаа оларның чүрээнің ажылдаарын хайгаараан.

Кол экспедициияның экипажы станцияның техниктиг хандырылгазын боттандырган, олар эртем аппаратураларын дараазында ажылга белеткеп, тренажерларга күш-дамыр мергежилгелерин кылганнар.

Төлевилеттинген программа езугаар эштер Попов, Серебров болгаш Савицкая олар Черже «Союз-Т-5» деп кораблыге ээп келирлер. Ук кораблыди Черже бадырарында белеткээри-биле космонавтылар «Союз-Т-7» корабльдин креслоларын адырган, «Союз-Т-5» кораблыге эптээннер.

Телеметриктиг информацияның саннарындан болгаш орбитадан илеткелдерден алырга, «Салют-7»—«Союз-Т-5»—«Союз-Т-7» эртем-шинчилел комплекизинин ужудуушкуну планнаттынган программа езугаар чорун турар.

Светлана Савицкаяның, Анатолий Березовойнуң, Валентин Лебедевтиң, Леонид Поповтуң болгаш Александр Серебровтуң кадыкшыл байдалы эки.

МУРНАКЧЫЛАРГА ТУРАСКААТКАН

Келир кышка мал чемнерин четчирп-биле белеткеп алыр дээш Чөөн-Хемчикте «Большевик» совхозтуң парткому, дирекциязы, профвилелдиң ажылчын комитеди бо чугула ажылда сиген белеткээш 1 механизастаттынган бригаданы, 4 звенону тургускан, бүгү малчынарны, албан организацияларын черлериниң ажылдакчыларын, ниитизи-биле 205 кижини хаара туткан.

Совхозтуң парткому, дирекциязы, ажылчын комитеди социалистиг чарыштың түңнелин беш хонуктан үндүрүп турар. Сөөлгү беш хонукта Ак-Чыраада Куулар Кызыл-оолга удурткан звено социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Оон сигенчилер 300 тоннаны белеткээр тургаш, 200 тонна чедире берген. Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи 100 тонна сигенни белеткээр онаалдазының 60 ажыг хуузун күүседип алган.

Хойжулар 251 тонна сигенни белеткеп ап, бердинген даалганы багай эвес күүседип турарлар. Монгуш Дажы-Намчалович Күржеп бодунуң күжү-биле 17 тонна сигенни белеткээш, өскелерни мурнаап. Совхоз төвүнде Күш-ажылчы алдар тугун бо төлептиг шпчиге тураскаадын юдурген. Иргит Күдер-оол, Сергей Тюлюш 14-14 тонна сигенни белеткеп алганнар.

Т. ХЕРТЕК.

НАИЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

Делегейниң калбак хөй-ниитизи СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң социалистиг дем каттыштырылгазының аҥы-дуңма партияларының болгаш күргүнелерниң удуртукчулары-биле Крымга эп-найыралчы ужуражыышкыннарын улуг кичээнгейлиг хайгаарап турар. Ол 1971 чылдан эгелээн, ындыг ужуражыышкыннар аҥы-дуңма чурттар аразының харылзааларының ҷазагай чанчылы болу берген. Чай санында-ла социалистиг чурттарның удуртукчулары бот-боттарынга талаларның чедиишкиннериниң дугайын дыңнадыр, даштыкы политика айтырыларының талазы-биле эң чугула үүлдер дугайында саиал-оналын солчур, күрүне бүрүзүнге ажыктыг кады ажылдажылганы улам ханыладырынга, ооң-биле кады бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының чангыс эвин болгаш сырый каттыжышкының быжыглаар чаа базымны кылыр дээш чугаалажышкыннар столунуң артынга чыглып кээп турарын хөй санныг чүүлдерде онзалап демдеглээн.

Бо чылын Крымга эш Л. И. Брежневтиң ЧКП ТК-ның Чингине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак, ГСЧП ТК-ның Чингине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер болгаш ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский-биле ужуражыышкыннары болгулаан. Чехословак «Руде право» солуниуң онзалап демдеглээни-биле алырга, оларның «делегейге тайбынның болгаш чавырлышкының эрге-ажыктарын камгалаарынга» шиитпирлиниң тодаргай көргүзүп, бадыткаан боон турар. Тайбының камгалазары болгаш бижыглаары чүгле социалистиг чурттарның эвес, харын база бүгү чер бөмбүрзээнин улустарының амыдыралчы эрге-ажыктарынга база дүгжүп турар. Социализм чурттарының тайбын тургузуушкунуң оруктарынга чедип алган чедиишкиннери делегейге база канчаар-даа ажок улуг ужур-дузалыг боон турар.

Янзы-бүрү арынныг антикоммунистер болгаш антисоветчилер чүнү-даа чулчуруур, социализмниң дайзыннары канчаар-даа хоралап, хорадаар болза, факт-барымдаа маргыжар арга чок кылдыр бадыткаттынып турар: капиталистиг чурттарны аспактапкан эң-не ханы экономиктиг кризис боон, оларда он-он миллион ажыл чоктар тыптып, дайын сөөлүнүң үезинде үлетпүр бүдүрүлгезиниң кажангызындан-даа артык кудулаашкыны боон турар үеде, чогумна социалистиг чурттар экономиказы дең-дески, бүзүрелдиг хөгжүдер талазы-биле үлегерин көргүзүп турар-дыр. Ол чурттар боттарының күжүнге үндезилеп, чурттар аразында кады ажылдажылгага даянмышаан, социалистиг тургузугуң артык күштүүн ажыглап тургаш, сайзырангай социализмниң чаа-чаа чедиишкиннериниче бүзүрелдиг бар чоруур.

Социалистиг чурттар боттарының аразында кады ажылдажылганы улам бижыглавышаан, капиталистиг күрүнелерниң бот-боттарының аразында ажыктыг экономиктиг харылзаалар тударындан база өйталавайн турар. Крымга демдеглээнии езугаар алырга, ооң-биле кады хоруушкуунуң болгаш өйталаашкының политиказын чорудуп, чөөн болгаш барын чүктер аразында садыглажышкынны болгаш экономиктиг кады ажылдажылганы сандарадып турар АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң хоралыг хөделиишкиннериниден олар түңнелдер үндүрбейн барып база шыдаваазын онзалап демдеглээн. Вашингтон социализм чурттарына удур экономиктиг дайынны өөскүдер болгаш аиаа бодунуң НАТО бөлүүнүң талазы-биле эвилелчилерин хаара тудар дээш бүгү чүүлдерни кылып турар.

АКШ-тың администрациязы социалистиг дем каттыштырылгазына удур «крестиг походту» бичии-ле чарлавайн турар. Ол идеологтуг диверсияларны болгаш «психологтуг дайынны»-даа, садыг «хоруглаашкының» болгаш боопсекти эндере бүдүрерин улам күштелдирип, керээ ёзугаар харылзааларны үзүп база тодаргай чугаалажышкыннар кылырындан өйталап-даа турар болгай. АКШ-тың удуртукчулары күшке даянып алгаш, делегей ареназынга тергиндээрни, өске чурттарга болгаш улустарга бодунуң күзелсоруун албадаарын оралдажып турарлар.

Америк администрация Польшага кажандан-даа артык албадаашкыны кылган деп, «Жолнеж вольности» солун бижээн. Ол политика экономиктиг бергелерни улам ханыладыр, АКШ-тың империализмниң күзээнии ёзугаар чурт иштинде байдалды улам баксырадыр сорулгалыг боон турар.

Эштер Л. И. Брежнев болгаш В. Ярузельский олар делегей эргелериниң норма-чижектерин болгаш КНО-ның Уставын үревишаан, АКШ-тың кылып турар ындыг үүлгедиишкиннерни шиитпирлиниби-ле буруу шапканнар.

Америк чазактың дайынзырак шугуму делегейдиң ооңбиле кады АКШ-тың бодуладаа харыысалгалыг политиктиг ажылдакчыларның удурданышкынын улам улгатыпрып турарын ГСЧП ТК-ның органы «Нойес дойчланд» солун демдеглээн. Делегейниң булуң бүрүзүнде дыка хөй депшилгелиг күштер ол милитаризм болгаш шовинизм-биле сиңишкен угланышкынга удурланып турарлар.

Хамаарылга чок Ливанга болгаш палестин улуска удур Израильдың ханныг үүлгедиишкиннерии болгаш агрессиязын, а ооң-биле кады Тель-Авивти Вашингтоннуң ажыыбиле деткиишкинии-даа Крымга ужуражыышкынарга эң-не шиитпирлии-биле буруу шапкан. Агрессориуң үүлгедиишкиннерин соксадырынче албадаап, КНО-ның Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирии күүседир кылдыр албадаарының эргежок чугулазын аиаа онзалап демдеглээн.

Ол ышкаш Крымга КУРның даштыкы политиказы амдаа социалистиг дем каттыштырылгазының ниити эргеажыктарынга удур углуг боон турарын база демдеглээн. Социалистиг чүрттар-биле харылзаалары чогумчалыг болдурарынче Кыдаттың талазындан сонуургап турарының демдектери чок боон турар. Политикага гегемонистиг эчис сорулгалардан КУР ойталаар чүве болза, бүгү-ниитиниң тайбынның быжыглаары дээш дайын кыжаныышкынынга удур демиселге ооң херек кырында киржиринге таарымчалыг байдалды тургузар, кыдат улустуң бодунуң амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүүшкен туруп болур.

Крымга ужуражыышкыннарның киржикчилери делегей байдалының дугайын аналиэтеп көргеш, ооң хөгжүлдезин аҥы-аҥгы социал системаларга хамзаржып турар Европа күрүнелериниң аразынга ы-

Делегейниң калбак хөй-ниитизи СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң социалистиг дем каттыштырылгазының аҥы-дуңма партияларының болгаш күргүнелерниң удуртукчулары-биле Крымга эп-найыралчы ужуражыышкыннарын улуг кичээнгейлиг хайгаарап турар. Ол 1971 чылдан эгелээн, ындыг ужуражыышкыннар аҥы-дуңма чурттар аразының харылзааларының ҷазагай чанчылы болу берген. Чай санында-ла социалистиг чурттарның удуртукчулары бот-боттарынга талаларның чедиишкиннериниң дугайын дыңнадыр, даштыкы политика айтырыларының талазы-биле эң чугула үүлдер дугайында саиал-оналын солчур, күрүне бүрүзүнге ажыктыг кады ажылдажылганы улам ханыладырынга, ооң-биле кады бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының чангыс эвин болгаш сырый каттыжышкының быжыглаар чаа базымны кылыр дээш чугаалажышкыннар столунуң артынга чыглып кээп турарын хөй санныг чүүлдерде онзалап демдеглээн.

Бо чылын Крымга эш Л. И. Брежневтиң ЧКП ТК-ның Чингине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак, ГСЧП ТК-ның Чингине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер болгаш ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский-биле ужуражыышкыннары болгулаан. Чехословак «Руде право» солуниуң онзалап демдеглээни-биле алырга, оларның «делегейге тайбынның болгаш чавырлышкының эрге-ажыктарын камгалаарынга» шиитпирлиниң тодаргай көргүзүп, бадыткаан боон турар. Тайбының камгалазары болгаш бижыглаары чүгле социалистиг чурттарның эвес, харын база бүгү чер бөмбүрзээнин улустарының амыдыралчы эрге-ажыктарынга база дүгжүп турар. Социализм чурттарының тайбын тургузуушкунуң оруктарынга чедип алган чедиишкиннери делегейге база канчаар-даа ажок улуг ужур-дузалыг боон турар.

Янзы-бүрү арынныг антикоммунистер болгаш антисоветчилер чүнү-даа чулчуруур, социализмниң дайзыннары канчаар-даа хоралап, хорадаар болза, факт-барымдаа маргыжар арга чок кылдыр бадыткаттынып турар: капиталистиг чурттарны аспактапкан эң-не ханы экономиктиг кризис боон, оларда он-он миллион ажыл чоктар тыптып, дайын сөөлүнүң үезинде үлетпүр бүдүрүлгезиниң кажангызындан-даа артык кудулаашкыны боон турар үеде, чогумна социалистиг чурттар экономиказы дең-дески, бүзүрелдиг хөгжүдер талазы-биле үлегерин көргүзүп турар-дыр. Ол чурттар боттарының күжүнге үндезилеп, чурттар аразында кады ажылдажылганы улам бижыглавышаан, капиталистиг күрүнелерниң бот-боттарының аразында ажыктыг экономиктиг харылзаалар тударындан база өйталавайн турар. Крымга демдеглээнии езугаар алырга, ооң-биле кады хоруушкуунуң болгаш өйталаашкының политиказын чорудуп, чөөн болгаш барын чүктер аразында садыглажышкынны болгаш экономиктиг кады ажылдажылганы сандарадып турар АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң хоралыг хөделиишкиннериниден олар түңнелдер үндүрбейн барып база шыдаваазын онзалап демдеглээн. Вашингтон социализм чурттарына удур экономиктиг дайынны өөскүдер болгаш аиаа бодунуң НАТО бөлүүнүң талазы-биле эвилелчилерин хаара тудар дээш бүгү чүүлдерни кылып турар.

АКШ-тың администрациязы социалистиг дем каттыштырылгазына удур «крестиг походту» бичии-ле чарлавайн турар. Ол идеологтуг диверсияларны болгаш «психологтуг дайынны»-даа, садыг «хоруглаашкының» болгаш боопсекти эндере бүдүрерин улам күштелдирип, керээ ёзугаар харылзааларны үзүп база тодаргай чугаалажышкыннар кылырындан өйталап-даа турар болгай. АКШ-тың удуртукчулары күшке даянып алгаш, делегей ареназынга тергиндээрни, өске чурттарга болгаш улустарга бодунуң күзелсоруун албадаарын оралдажып турарлар.

Америк администрация Польшага кажандан-даа артык албадаашкыны кылган деп, «Жолнеж вольности» солун бижээн. Ол политика экономиктиг бергелерни улам ханыладыр, АКШ-тың империализмниң күзээнии ёзугаар чурт иштинде байдалды улам баксырадыр сорулгалыг боон турар.

Эштер Л. И. Брежнев болгаш В. Ярузельский олар делегей эргелериниң норма-чижектерин болгаш КНО-ның Уставын үревишаан, АКШ-тың кылып турар ындыг үүлгедиишкиннерни шиитпирлиниби-ле буруу шапканнар.

Америк чазактың дайынзырак шугуму делегейдиң ооңбиле кады АКШ-тың бодуладаа харыысалгалыг политиктиг ажылдакчыларның удурданышкынын улам улгатыпрып турарын ГСЧП ТК-ның органы «Нойес дойчланд» солун демдеглээн. Делегейниң булуң бүрүзүнде дыка хөй депшилгелиг күштер ол милитаризм болгаш шовинизм-биле сиңишкен угланышкынга удурланып турарлар.

Хамаарылга чок Ливанга болгаш палестин улуска удур Израильдың ханныг үүлгедиишкиннерии болгаш агрессиязын, а ооң-биле кады Тель-Авивти Вашингтоннуң ажыыбиле деткиишкинии-даа Крымга ужуражыышкынарга эң-не шиитпирлии-биле буруу шапкан. Агрессориуң үүлгедиишкиннерин соксадырынче албадаап, КНО-ның Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирии күүседир кылдыр албадаарының эргежок чугулазын аиаа онзалап демдеглээн.

Ол ышкаш Крымга КУРның даштыкы политиказы амдаа социалистиг дем каттыштырылгазының ниити эргеажыктарынга удур углуг боон турарын база демдеглээн. Социалистиг чүрттар-биле харылзаалары чогумчалыг болдурарынче Кыдаттың талазындан сонуургап турарының демдектери чок боон турар. Политикага гегемонистиг эчис сорулгалардан КУР ойталаар чүве болза, бүгү-ниитиниң тайбынның быжыглаары дээш дайын кыжаныышкынынга удур демиселге ооң херек кырында киржиринге таарымчалыг байдалды тургузар, кыдат улустуң бодунуң амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүүшкен туруп болур.

Крымга ужуражыышкыннарның киржикчилери делегей байдалының дугайын аналиэтеп көргеш, ооң хөгжүлдезин аҥы-аҥгы социал системаларга хамзаржып турар Европа күрүнелериниң аразынга ы-

ХЕЙ-АЪДЫН КӨДҮРГЕН

Идеология ажылының практиказындан

Районда ниитиниң мадыңга чемнер белеткелинде 44 бригада, 183 звено ажылдап турар. Ында 3483 кижи хаара туттунган. Оон аңгыда Чадаана хоорайның будурулгелеринден, албан организацияларындан, суурларда пенсионерлерден, агитквартал дардан, ег-бүле звеноларындан, өөреңнүчилерден, сургуулдардан, студентилерден 900 ажыг кижи ажылдап турар.

Районнуң девискээринде тарымал болгаш чайгаар үнген сигеннер эки үнген, ону кыска хуусаада, чидириг чокка ажаан алыры-биле бүгү-ле бар аргаларны совхозтарның партия организациялары, директсиялары ажыглап турар. Ылаңгыя мал чемнериниң белеткелинде хаара туттунган инженердиң күжүн чеп ажыттар, будурукчулуг ажылдаарын чедип алыр, идепкейлиг чоруун хандырары-биле олар-ны ортузунга чорудар политмассалыг ажылды күштелдирер сорулганы салган.

СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи, районнуң «Билиг» ниитилел организациязының баштаар чери мал чемнериниң белеткелинин үезинде сигенчилер ортузунга чорудар политиктиг болгаш культура массалыг ажылдарның хемчегларин ажылдап былгаш, ону амыдыралда боттандырып турар. Лекцияларны, беседаларны, политинформацияларны бригадаларның, звеноларның ажыл-ишчилериниң хей-аъдыг көдүргеш, будурукчулуг ажылдаарын тейлеп, оларга культура-амыдыралдың, чүрттээлгенниң тудугларын болгаш мал кажаалары-даа тударын өөредириг көрдүнген болурдур. Ол бүгүнү сеткил-сагыш хаңын, номчуп олура, моон мурнунда болгаш амгы үеде-даа совхозтарның улуг-бичe тудуг-суурларын кылып чораан болгаш кылып чоруур кижилерни кижи болгаш чокла сактып келгилээр.

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунда Кан-оол Салчакович Чыдым деп, балды тутса шевер-даа, өөрүн баштап кирээ, тывыгыр-даа кижи чүрттан чоруур. Оон харлазыны ындыг-ла улгатпаан, чаа-ла дөртен хар ажа дүжүп чоруур. Ынчалза-даа бо назынының иштинде оон бүдүрген чаагай үүле-хереэ элээп арбын. Ол кезээде-ле янзы-бүрү тудуглар кылып чоруур болгаш амгы үеде тудугжулар звенозун баштап турар. Оон звенозу улуг эвес, 8-де кижилиг. Ынчалза-даа оларның бүдүрүн турар ажыл-хереэ совхозта кеску болгаш ниитиге дыка ажыктыг.

Хемчиктиң бажы талазында турар «Бай-Тал» совхозтуң малчыннарының кыштаг-турлаглары ырак-узак-даа, орукчирин база амыр эвес. Оларның чамдыктарынга хей кирежилиг тудугжуларның бо хире ажылды кылып шыдааны оларның бригадири Кан-оол Чыдымның ажылга чүткүдүүн болгаш кады ажылдап турар эш-өөрүн шын удуртуп биларин бадыткан турар.

Хоочун тудугжунуң звенозу амгы үеде Шындазында өшкү кадарчызы И. Каадырның кыштаанда чаа улуг кажаанын тудуун доозун турар болгаш ону удавас дужаар. Ол кажааны көргеш-ле малчын өөрүн, тудугжуларга макталдыг сестерин чугаалап турду. К. С. Чыдымның кады бир чуртталга бажыным, кызыл-булунуң кылып берген. Ол кышкан оңгага төвүнге олр аал ишти чурттаар оажыдыны, чунар-бажыдыны тутканы, ажыттаалга киирген. Хойжу Мавраа Шыыраптың кыштаанга 300 баш хой кирер кажаанны, Шындазының Сүрбүзүн деп черге база 300 баш хой кирер кажаанны кылган. Чаңгыс чыл дургузунда бешин эвээш кижилиг тудугжуларның бо хире ажылды кылып шыдаанны оларның бригадири Кан-оол Чыдымның ажылга чүткүдүүн болгаш кады ажылдап турар эш-өөрүн шын удуртуп биларин бадыткан турар.

Хоочун тудугжунуң звенозу амгы үеде Шындазында өшкү кадарчызы И. Каадырның кыштаанда чаа улуг кажаанын тудуун доозун турар болгаш ону удавас дужаар. Ол кажааны көргеш-ле малчын өөрүн, тудугжуларга макталдыг сестерин чугаалап турду. К. С. Чыдымның кады ажылдап турар өөрүнде ажылынга харысаалгалыг болгаш чүткүлдүг, бот-идепкейлиг тудугжулар бар. Оларга хамыктың мурнунда Б. Дамбаа, Ч. Хурал-оол, С. Чүрмит болгаш өскелерин-даа хамаарыштыр болур.

Кижиниң бүдүрген ажылынын, чоруп чоруур аажыканын чаңгыс чер чурттуглары, хей-ниити-даа чандыр көрбес болгай. Кан-оол Салчакович Чыдым В. И. Ленинниң төрүттүнгенниден бээр 100 чыл болган оюнда Ленинин медаль-биле шаннаткан. Ол социалистиг чарыштың типлекчиин деп хөрек демдээнин эдилекчизи. Шевер тудугжунуң ажыл-хереэнде болган аажы-чанында мындыг төлептиг түүлдерин көргеш, оон чаңгыс чер чурттуглары К. С. Чыдымны Бай-Тал көдөө Советтиң депутадынга ам ийи чыышта улаштыр соңгааны бо.

Депутат бригадирин үүле ажыл-ишкинге кызымак, хей-ниити ажылынга идепкейлиг-биле мактан болурундан аңгыда, ол өг-бүлезиниң төлептиг баштыңы дээрзин база демдеглээри чугула. Ол олддарының болгаш уругларының кижээдилгези дээш сагыш човангыр, өг-бүленин хереэжен ээзи Минчеймаа биле олар уругларының кичээлдеринге олурлыр. Ада-не кайызы-даа ажылынга кежээ болганындан оларның уруглары база күш-ажылга хандырышылдыглар.

Аъш-чем программазынга дүүштүр кодээ черлерге туг дуг-суур кылыры улам калбарар болганда, Кан-оол Салчакович Чыдымның удуртқан звенозуның ажылы моон соңгаар улам үягадыр болгаш эрес кежээ тудугжулар чаагай чаңчылыш салбайн, улам холу дыңзыг ажылдаар дээрзи чигаанинг чок.

Х. КАРА-ООЛ.

Беш чылдың кижилери

ААС-КЕЖИК—КҮШ-АЖЫЛДА

Шаанда бир тараачын кижи чырык чер кырынга аас-кежик деп чүл деп айтырыгга харыы дилээп, оран-делегейни одуртуп, чараш ынакшылдан-даа тамчыктыг долу, бүрүн хууда чурттагладанда-ону тыппайн, чүгле күш-ажылга доктаагаш, мынан ёзулуг-ла аас-кежик деп чүве бо-дур деп билинген дугайында улустуң тоолчургу чүтпа бар.

Бичежек дурт сыныт, дадыккан хүрең шырайлыг тудугжу, бодунуң күш-ажылчы ыдыгуур салгаан тудугжу дизе хөреди-ле чок. Элээди оолак турган-ла, ынчаарда «Мурнакчы» колхозка адаан амыдыралын таныштырып «күш-ажыл дээрте-ле эң улуг аас-кежиним ол деп санап чоруур мен» деп чугаалай-дыр. А ол таварылга эвес. Чүлдүм-оол Чылбай-оолович Сарыг-Доңгак бызанчылап ажылдан түрдэлэ, оон тудугже сонуургалы эгелээн. А 1953 чылда Москва хоорайга шериг албанын эрттирип турар үезинде, тудуг ажылынга ол улам мергежий берген. Төрээн совхозунга зон келгеш, баштайгы үеде комсомол комитединиң секретарынга соңгуткан.

А ол ажылды сонуургалбиле чорудуп турза-даа, сөөлүнде тудугже шилчий берген. Тудугжунуң чымыштыг ижин ынчаарда эмнелге тудуунга В. И. Казанцевтиң бригадазынга эгелээш оон ёзөр хой-хой чурттагла бажыннарын, албан, өөредилге черлерин тудушкан «Тыва кобальт» комбинаттың тудуунга бодунуң күш-ажылчы үлүгүн база киириштирген. Бо хүнге дөр ажылын уламчылап чоруур шынчы амыдыралды бодунуң шын туружун шилип алган, аас-кежиктиг кижиниң ажыл-ижин сонуургап чор мен.

Бо хүннерде ол «Кызыл тудуг» эргелелинде комплекстиг бригаданың бригадири. Оон звенозунда 18 бедик мергежилдиг, хоочун, аныяк тудугжулар шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Олар 145 зал чурттаар бажыңның бирги, ийиги корпустарын октябрь 29-га доозар планныг.

Чүлдүм-оол Чылбак-ооловичке дораан, бригадазының бо хүннерде ажыл-ишчи амыдыралы-биле таныштыра бердилер айы-биле эрттиргеш, оларның сорулгазын тодарадып, чогуур дузаны чедирген. Салбырлар эргелекчилери Ооржак Чучуң, Монгуш Макий-оол, Ховалыг Норбу, Бора-Тайга көдөө Советиниң күүском даргазы Ондар Дагбыш болгаш өскелер-даа сигенчилер ортузунга организаторлар болгаш политмассалыг ажылды экижиткен түңнелинде бригадаларның, звеноларның ажыл-ишчилериниң хей-аъды көдүргеп, будурукчулуг ажылдап туралар. Совхоз август 20-ге чедир сигеп белеткээр планын 60 хуу ажыра берген, сенаж, будукбүрү белеткээр даалгазын кеширилген. Ажыл-агый сигеп белеткээриниң планын ам 50 ажыг хуу күүседип, дээре ажылдыгларның одуруунда кирген.

Мал чемнери белеткекчилерине солуп, утка-шынары ханы лекцияларны помчуп турар лекторлар бистиң районда эвээш эвес. Оларга район төвүнден Д. С. Куулар, Д. Н. Ховалыг, Д. Б. Кара-Сал, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтан Х. С. Дамба-Даржаа, М. Б. Долаан, Ө. Сат, «Чыраа-Бажы» совхозтан К. Б. Куулар, Г. Ч. Канчыыр-оол, «Октябрь 30 чылы» совхозтан Н. Д. Ондар, Б. С. Доңгак, Ч. Ховалыг, Ш. Ооржак, Ш. Ондар, Ш. Ооржак, Ш. Ондар, Ш. Ооржак, Ш. Ондар

Бөлөбүрзектиң судалы

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

Специалистиң сүмези

МАЛ ЧЕМИҢ АЖЫДЫП ШЫГЖААРЫ

Мал чемиң бүдүрген дораан шуптузуң ажыглавас, ону үр үеде чыттырар болганда, ооң хоолузу бакеырап, шынары чавызап болур. Ынчангаш ону шын шыгжаары, дүрүм ёзугаар ажаан, кадагалаары чугула.

Тываның агаар-бойдузунуң байдалынга барык-ла бүгү силостаар культураларның шыгы дыка улуг. Чижөлөөрге, кукурузаның шыгы 80—85 хуу, тарымал тооруктуу 75—78 хуу чедип турар. Ындыг болганда бо культураларны шыгжаарда ажыдып, агаар кирбес кылдыр дуглап алыр ужурлуг. Ынчан мал чеми үрөөр аныз-бүрү микроорганизмнер аналаа өспестей бээр.

СУУК АЖЫТКЫЛАР

Мал чемнерин шыгжаар үезинде ажыдарда элээн кап суук ажыткыларны, ылангыя минералдыг, органиктиг кислоталарны болгаш чамдык дустарны ажыглап турар. Амгы үеде минералдыг кислоталардан серная, соляная, фосфорная кислоталарның мал чеми шыгжаарынга ажыктыг талалары элээн билдингир апарган. Органиктиг кислоталардан молочная, муравьиная, пропионовая, салициловая, антрониловая, бензойная, сульфаниловая болгаш сорбиновая кислоталар таарымчалыг. Оларның аразындан муравьиная кислота эң-не делегеренгей ажыглаттынып турар. Бир литр ындыг кислотага 4-5 литр суг кудар. Кислотаны сугже кудар, а сугну кислотаже кудуп болбас. Бир тонна ногаан массага 15—20 литр четчир. Ынчаар шыгжаан мал чеми үрелбес, ону мал ажок туралыг чиир. Хонукта инекке 35—40 килограммны бээр.

Серная болгаш соляная кислоталарны холумаан бала ажыглап болур. Ук холумак бистиң чуртка шагдан бээр билдингир турган. Ону кылырда серная кислотаны 26 хуунну, соляная кислотаны 21,1 хуунну база сугну 53 хууң холуур. Ооң соонда чогум ажыглаарда алды литр суггала бир литр холумакты немээр.

КУРГАГ АЖЫТКЫЛАР

Мал чемин шыгжаарда ажыглаар кургаг ажыткыларга натрий пиросульфиди, бензойная кислота, сернистый натрий (глауберова соль), натрийниң бисульфиди болгаш бисульфаты, карбамид хамаарыжыр.

Бистин республикада нургулайында натрий пиросульфиди, бензойная кислота, карбамид, диамоний фосфат кээп турар. Ынчангаш озарны элээн тодаргай таныштырып көрейн.

Натрий пиросульфиди — бичии кристаллдардыг далган, өңү ак азы сарыыл. Чыды күгүргүг. Ук будумел хоранта хамаарышпас, ынчалзажок думчукту болгаш боостааны ажыдып болур. Ынчангаш үш-дөрт каът марля-биле ааскы болгаш думчукту дуглай шарып алыры чугула.

Натрий пиросульфидин 3-4 килограммны бир тонна ногаан массага холуур. Ол башгайгы хүннерде-ле микроорганизмнерниң өзерин соксадыптар. Натрий пиросульфиди шык мал чеминге холушкаш, кислородту бодунга сиңирип эгелээр. Ындыг болганда ол шыгжаан мал чеминге агаар чедиштестей бээр. Мал чемин үр шыгжаарынга эң-пе таарымчалыг байдал ол.

Натрий пиросульфиди ультрафиолеттиг хереллерни база үндүрер. Ол хереллер микроорганизмнерни өстүрбес. Натрийниң пиросульфиди ооң ыяш сернистый газ болгаш мал чемин кадагалазарынга дузалыг өске-даа будумделдерни тывыдырар. Сернистый газ үоорту чидер болгаш ооң орнунга глауберова соль тыптыр. Ол база дузалыг.

Ажыткыларны комбайнларда азы мал чеми хөндектээр машиналарда турар будүүртүр хереккеделер-биле чажар. Күш четчир болза, хол-биле база чажып болур. Ынчан ногаан массаны үжен сантиметр кылынадыр салгаш-ла, хол-биле дозунналдыр чажар ужурлуг. Оон-соонда эки холуштурар, трактор-биле тырый бастырар.

Натрий пиросульфидин ногаан массага дескиге чажар ужурлуг. Сеңээктиң азы силостуң дүрген салыр, эки тырый бастырар болгаш кырын агаар кирбес кылдыр дуглаар. Шыгжап каан мал чеминче агаар кирер болза, ажыткы дораан үрелир болгаш мал чеминиң шынары баксыраар.

Бензойная кислота — кристалдыг кыскыл далган. Сугга эзилбес. Мал чеминиң бир тонна ногаан массазынга-ла, үш-алды килограмм чарыгдаттынар. Мал чеми ирядер бактерияларны чок кылырынга дузалыг. Ону кургаг хевээр чажар. Доозунналыры ажок, аас болгаш тыпыш органнарын марля-биле дуглап алыры чугула.

Карбамид азы мочевина — ак далган, сугга эстичел, өлде борбактажыычал. Кислоталар-биле каттышкавда дус болу бээр. Силостаан мал чеминге азоттуг немелде кылдыр холуур. Бир тонна ногаан массага 3—4 килограммны немээр. Он литр сугга озилдиргеш, бир тонна мал чеминге-ле 5—6 килограмм онааштыр чаштырып болур. Силостаар кукуруза сыпка турда, ажаарының ийи-бир хонук мурнунда, сугга эзилдирген мочевинаны самолёттан база чаштырып болур. Мочевиналаан шыгжаан мал чемин 1,5—2 ай болганда, малга чежени-даа берип болур.

Диамоний фосфатты бистиң республикаже үгле бирги чартык чылда безин 216 тонналы сеөртүп киирген. Бир тонна ногаан массага-ла үш килограммны холуур болза, ооң-биле 72 муң тонна мал чемин силостап болур.

Диамоний фосфат мал чемин азот-биле байыдар. Ылангыя кегженир малдарга ол немелде чем кончуг чугула. «Бүрен», Тока, СЭКП-ниң XXV съездиниң аттыг совхозтарда ынчаар ажыглап турар. Тока аттыг совхозка бир тонна ногаан масса бүрүзүнге беш килограмм диамоний фосфатты холуурга, чиг протеин 49 хуу кевүдээн. Бо көргүзүг «Бүрен» совхозка 21 хуу болган.

Мал чемин шыгжаарының деңгилгелиг аргазын чер болганга ажыглаары болгаш ону улам сайзырангайжыдары чугула.

Е. МУРЫГИНА,
Агрохимлаборатория ның улуг зоотехниги.

Социализм чурттарында

СОВЕТ ӨҢНҮКТЕРНИҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

ПРАГА. Чехословакияның Сезимово-Усти хоорайында «Ковосвит» дээр станок тудуушкун каттыжыышкынының ажыл-ишчилери совет оңнуктериниң дузазы-биле бүдүрүлгени калбаа-биле чаарты дериирин боттандырып турар. Ам бүдүрүлгениң конструктор бюроларында специалистер сайзырады ажылдаар станоктарның принциптиалдыг чаа ийи хевирлерин чогаадып турганзарынче киирикен. Ол чаа программа «Ковосвиттиң» перспективтиг хогжүлдезиниң үндезини болур.

Совет дериг-биле чепсегленген токарь агрегаттарын чыыш эптээр талазы-биле бүдүрүлге участогу ЧССР-де баштайгыларның бирээзи болбушаан, ам бо каттыжыышкында долу күжениишкинниг ажылдап турар. Бүгү технологтуг ажылдарны «Минск-6000» дээр электрон-саналга машинаазы башкарар, ол чорук хол-биле кылыр зар ажылдарны барык чок болдурган. Мооң-биле кады ийиги ындыг бүдүрүлге участогун каттыжыышкында тургузуп, эрги цехтерни калбартып, чаа күүлерни ажыглалга киирип турар. Өзүлеринң ындыг темпилерин ол бүдүрүлгеде совет бүдүрүлгелер-биле кайы-даа талага джыктыг кады ажылдажылганын тодаргай илереп кылдыр санап турар.

КОМБИНАТТЫҢ ХӨРЕҢГИЗИ-БИЛЕ

СОФИЯ. Баштайгы дыштанныкчыларны— Пловдивте тудуг-эптелге комбинадының ажылдакчыларын болгаш оларның өг-бүлелериниң кежигүннерин «Карловски бани» дээр курортчу комплексте тутунган дыштанылга бажыңы хүлээп алган. Кадыкшылдың чаа төвүн комбинаттың акша-хөрөнгизинге тудугжуларның күжү-биле туткан.

Хары угда маңаа 200 кижи боттарының дыштанылгазын эрттирип, кадыын катап тургузуп алыр. Оларга тергиин эки байдалдарны тургускан— амгы үеге таарышкан бүгү-ле чүүдерлиг өрөөдер, улуг столовая, номчулга залдыг библиотека.

Ам ол комбинат дыштанылганың үш бажыңныг. Профэвилел организациязының түс чер комитеди комбинаттың ажылдакчы бүрүзүнге дыштанылганы чыл бүрү хандырып шыдаар.

Болгар профэвилелдери — ажылчы чоннарның дыштанылгазының кол организакчызы. Профэвилелдериниң мөңмөң ажылчы чоннар дыштанып турар кадыкшылыга черлери бо хүнүерде долу күжениишкин-биле ажылдап турар. Профэвилел путёвкалары ниитизи-биле 600 муң чыгтам ажылчыннар болгаш албан-хаапчылар ажыглап турар.

ШИЛЧИИР ТУКТАРНЫ— МУРНАКЧЫЛАРГА

БЕРЛИН. ГДР-ниң 85 бүдүрүлгелериниң, комбинаттарының, транспорт болгаш харылзаа албан черлериниң коллективтери ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Хостуг немец профэвилелдер каттыжыышкынының Төп баштаар черинин шилчиир туктарын алган. 1982 чылдың бирги чартынга онаалдаларын күүседир талазы-биле социалистиг чарышка чедип алган чедиишкиннери дээш ол бедик шаиналдарга олар четкен. Ол бүдүрүлгелериниң коллективтери чиг-этти болгаш материалдарны улам ынай камнаи, электроэнергия чыгдалдарын кызырып тургаш, чыл планын ажыр күүседир дээш чедиишкинниг демисежин турар.

Шаңнаткан бүдүрүлгелериниң аразында — Бүргта Герман Матери аттыг металлургия комбинады, Людвигсфельдиде «Шфа» дээр автомобиль тудуушкун заводу, Зенфтенбергте хүрен хөмүр-даш казын тывар талазы-биле комбинат бар.

ЧАА СУУРЛАР

ХАНОЙ. Вьетнамның төп оргулаажында Ламдонг можуның чурт чуруунда бо чылдың эгезининден бээр каш-даа чаа суурлар көстүп келген. Чүртүн шоолуг шингээдин алдынмаан ол кавызының шыргай черлеринде муң ажыг өг-бүле турумчуп чурттай берген. Чаа барганнар чурттаарынга эптиг чаа чурталга бажыңнарын тудуп ап, оруктарны шөйүп, көдээ ажылгатай культураларының плантацияларын тургускан.

Биеэки көшкүн аймактарның сууржуң амыдыралче шилчиишкини Вьетнамның Коммунистиг партиязының болгаш вьетнам күрүненниң национал политиказының кол угланыышкынарының бирээзи болуп турар. Ол шилчиишкин биче националдарның амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңгелин бедидерииге идиг берип, хөжуданнгай турган национал кыдыг черлерниң экономиктиг хөгжүлдезин дүргедип турар. Чаа көжүп барганнарга күрүне дыка улуг дузаны чедирип, оларга тудуг материалдарын, одаар үүлдү, техниканы берип, мергежилдиг агрономнарны, механиктерни, башкыларны, эмчилерни көдээже чорудуп турар.

(СЭТА).

ГОНДУРАС КОММУНИСТЕРНИҢ КЫЙГЫРЫЫ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Каттыжкан Штаттар Гондурасты Никарагуада сандиножу революцияга удур хоралакчы үүлгедиишкиннерни кылыр ёолгаш Сальвадорда ооза Гватемалада национал-хосталга дээш шимээжикиннерни базарынга даанар чер кылдыр чоорту-ла хууздурүп кел чыдарын Гондурастың Компартия ТК-зының Чиңгине секретары Ригоберто Падилья Руш журналистер-биле бееседазынга чугаалаан.

Чолутека, Эль-Парансо болгаш Оланчо департаментилеринде тургускан өөредилге-шенеделиниң 17 лагерьлеринде америк инструкторларның удуртулгазы-биле диктаторжу эрге-чагырганы дүжүр октаан соонда Никарагуадан дезип чоруткан шаандакы сомосажы шаажылакчылар шериг белеткелин эртип турааларлар. Никарагуаның девискээрлериче кирип, кем-бүрүүлүг үүлгедиишкиннерни кылып турар ол ёоо-чепсектиг дээрбечилерни Гондурастың чепсектиг күштериниң дээди командылалы детквившаан, болчуп турарын Р. Падилья демдеглээн.

Вашингтонның айтыышкынарын согур ёзу-биле күүседип турар Суасо Кордованың чалча чазааның аймылдыг авантюристиг планнарын Гондураста хөй-ниити болгаш политиктиг калбак белүктер бүрүү шаап көрүп турарын ГКП-ниң удуртукчузу демдеглээн. Вашингтонның болдап турары-биле алырга, Төп Америкага жандармның ролюн күүседир ужурлуг шериг-политиктиг белүгленишкинни ол диптиң реакциялыг корум-чурумнарындан тургузар талазы-биле планнарны боттандырарынга гондурастар удурланып туралар.

Гондураста иштики политиктиг байдалдың чидиглешишкинниң болгаш ол дипте дүшкүүрлүг чоруктуң күштелиишкиниң үезинде гондурас коммунистер Суасо Кордованың авантюристиг политиказынга болгаш Төп Америкага америк империализмниң контрреволюстуг үүлгедиишкиннер кылыр черинче Гондураста хуулдурар дээш АКШ-тың оралдажыышкынарынга удур демиселге чаңгыс эптиг чорукту быжыглаарынче чурттуң бүгү бурунгаар депшилгелиг, демократтыг күштерин гондурас коммунистериниң кыйгырып турарын Р. Падилья түңнелинде чугаалаан.

Диптерден медээлер

✦ **БУХАРЕСТ.** Румыниянның Питешти хоорайында электромоторлар кылыр завод «17000» дугаарлыг продукцияны чоокта чаа будүрген. Амгы үеде завод коллективи электромоторларның 115 хевирлерин будүрүп турар. Ол моторларны даштыкы чурттар улуг сонуургал-биле садып ап турар. Будүрүлге чери бодунуң продукциязының 70 хуузун даштыкы чурттарга, ооң иштинде Совет Эвилелиниге садып турар.

✦ **ЛОНДОН.** Маргарет Тэтчериниң консервативтиг чазааның чонга удур экономиктиг политиказының түңнелинде чуртта хөрецгитеннер улам байып, ядыылар улам-на ядарап турар.

Англияның «Морнин стар» солунунуң бижээнин ёзугаар алырга, чуртта ядыыларның саны 2 миллион ажыг. Консервативтиг чазактың «ыңгыы камналга» дээр политиказы ажылчы чоннарның амыдырал деңгелинге улуг согуушкун болуп, байларның кончаа орулгазын ковүдедип турар. Тускай медээлерни ёзугаар алырга безин, чуртта ажыл чоктарның саны 3,2 миллион кижи четкен. Ажыл чоктарның саны Англияга кажан-даа ол хире хөй түрбаан.

✦ **ВАШИНГТОН.** АКШ-тың ажыл кылып шыдаар чогуур назылыг чонунуң 9,8 хуузу ажыл чок. Америкашың Каттышкан Штаттарының күш-ажыл министерствозунуң медээзинге ёзугаар алырга, чамдык америк хоорайларда ажыл чоктарның хуузу бо чылдың июньда болгаш июльда ол деңгелден безин ыракта бедик болган. Чижөө, Рокфорд хоорайга (Иллинойс штат) ажыл чоктарның хуузу 19,1, Модесто хоорайга (Калифорния штат) — 19, Флинта хоорайга (Мичиган штат)— 18,6 хуу болган.

✦ **БУЭНОС-АЙРЕС.** Чилиниң экономиказы кедергей аар уржуктарлыг кризиске таварышкан. Пиночеттиң шериг-фашистиг хунтазы чурттуң экономиктиг хоозураш-дыка невүдедир.

Партиялың область комитединиң чоокта чаа болган пленумуун ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседиргеге туружкаткан. Коммунистер бүжүн болгаш аргазын ылаш санап, балык болгаш кедээ ажыл-агыйның продуктулуг чоруун бедидериниң кураырларын ёзугаар алырга безин, чуртта ажыл чоктарның саны 3,2 миллион кижи четкен. Ажыл чоктарның саны Англияга кажан-даа ол хире хөй түрбаан.

✦ **ТОКИО.** Японияда ажыл чоктарның саны ковүдедир байдалдарның тургустунганын «Нихон Кэйдзай» солун бижээн. Ажыл чоктарның санының ёзугдеви чайлаш чок деп, солун чарлаан.

Амгы үеде чуртта ажыл чоктарның саны 1,2 миллион кижи четкен. Тускай медээлерни ёзугаар алырга безин, ол саннар элээн кап чылдар дургузунда удаштыр кудулаайн келген. Профэвилелдериниң медээлерин ёзугаар алырга. Японияда ажыл чоктарның саны чазактың медээлеринде айыткынындан херек кырында үш катап хөй болуп турар.

(СЭТА).

ВСР. Хашонбинь можуда кара хемниң эриндэ турар Хоабинь дээр суурнуң овур-хевири хүн келген тудум-на улам чаагайжып турар. Ында Совет Эвилелиниң техниктиг дузаламчызы-биле чугле Вьетнамда эвес, харын база бүгү Мурнуу-Чөөн Азияда безин улуг дээн гидроэнергетиктиг комплекети тудуп турар.

ЧУРУКТА: совет специалистер суурунда Найырал кудумчузун кылып эгелеп турары.

Т. АЛЕЙНИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЭЭРБЕЧИЛЕРНИҢ ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

МАНАГУА. (СЭТА-ның корр.). Американың Каттыжкан Штаттарынга деткиткен дерзии дээрбечилер ханныг үүлгедиглерни кылган. АКШ-ка болгаш Израильге будүрген автоматтыг ланчылар-биле чепсегленген контрреволюстуг болук кижилер Масая хоорайга чыскаалгаи ажылчы чоннарны араатанзыг ёзу-биле боолаан. Ханныг ол үүлгедигниң түңнелинде үш кижи өлүрткен, алды кижи базыглаткан.

Контрреволюстуг дээрбечилер Масая хоорайның шажыл-чудулгелиг студентилериниң болгаш Мөңмөң кварталдың чамдык чурттакчыларының аразынга корум-чурум чок чорукту августың 16-да өөскүткенин Никарагуаның солуннары бижээн.

Контрреволюстуг дээрбечилерниң ол дерзии үүлгедиглерни Масая хоорайның чурттакчыларының улуг киленгээшкинин болдурган. Муи-муи чурттакчылар будумчуларга чыскаалын үнүп келген, боттарының ханы киленгээшкинин болгаш Никарагуа революциязының дайзыннарының дерзии үүлгедишкиннеринге шыңгыы удурланыышкының илергейлээннер. Чыскаалганнар «Салесиано» училищенің бажыңының чанынга чоокшулаш кээрге, оларны автоматтыг ланчылзар-биле дээрбечилер боолаан, оон түңнелинде ийи кижи ол-ла черинге өлүрткен, бирээзи эмнелгеге өлген.

Корум-чурумну хоорайга катап тургускан соолунде оон улуг шөлдериниң бирээзинге массалыг митинг болган. СНХФ-ниң удуртузгазының кежигүнү, чурттуң иштики хереглер министри Томас Борхе митингиге чүве чугаалаан.

С. ГОРБУНОВ.

ЧУРТТУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХҮНҮ МООН ЭГЕЛЭЭР

Камчатканың чурттакчылары күш-ажылчы хүнүн москважылдардан тос шак эрте эгелезе-даа, ол чартык ортулукка ажылчын судал биетин бүгү чуртувус-биле бир дөмей соган. ПМА-ның корреспондентизиниң сагган айтырыгларыңга СЭКП ТК-ның кежигүнү, партияның Камчатка область комитединиң бирги секретары Дмитрий Иванович КАЧИН харыылаан.

—Биетиң чуртувус ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл ооң уткуп турар. Юбилей мурнунда түңнелдер үндүрүп турар болгай. Алдан чылдар дургузунда область чүнү чедип алганы?

— Ыраккы чөөн-чүкчүлерге ол ийи дакпыр байырлал: 1922 чылда бүгү Ыраккы Чөөн чүкке Совет эрге-чагырга шуут этлиш дивес кылдыр тургустунган. 60 чылдар дургузунда чартык ортулуктуң ниити хевири бүрүнү-биле өскерилген. Ооң дугайында Камчатканда чүгле элээн кап оң шаа эрги бажыңнар арткынын чугаалаарга-ла четтир. Чаа-чаа чаагайжыттынган хоорайлар, суурлар тыптып келген. Хөй адырларлыг улус ажыл-агыйы херек кырында катап тургустунган, чоннуң амыдыралының деңгели хөй катап бедээн.

Ылангыя Сонгу чүктүң улустарының амыдыралында улуг өскерилишкиннер болган. Чуртта автономнуг сес округтарның бирээзи —Корэк автономнуг округ областың составында бактаан турар. Ооң девискээри — 300 муң ажыг дөрбелчин километр, чону—31 муң кижи.

Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда корэктар, Сонгу чүктүң ооң-даа өске улустары ышкаш, төрел-бөлүк тургузуулардан социализмче көстүп көрбээн шураашкынны кылган. Ам корэк автономнуг округта бүгү кижилер чүс хуу бижик-биликтиг, бүгү чон сууржуң амыдыралды. Чаа суурлар, бүгү тазырымчалыг чүүлдерлиг, хөй квартиралыг болгаш тускайлан бажыңнар көвүдээн. Коректарга радио болгаш телевидение, амгы үениң амыдырал хандырылгазы ачы-дузазын чедирип турар.

Сонгу чүктүң улустары тускай чингелделерни ажыглап турар. Оларның ажы-төлү төрүттүнген үезинден эгелээш, назы четкиже чедир, а күзээлиннери дээди азы тускай ортумак эртем чедип алгыже чедир интернаттарга күрүненнин долу хандырылгазынга туруп, чурттаар черин, аъш-чемин, идик-хептн халас ап турар. Бажыңында чурттап турар уруг безин уруглар садынга азы школага барган, хүнде дөрт катап халас изин чем-биле хандыртынып турар.

Коряк округтуң чурттакчыларынга 200 эмчилер болгаш ортумак звеноңуң 600 эмчи ажылдакчылары медицина дузазын чедирип турар апарган. Оларның хөй нуруузу ол черниң үндезин национал кижилери болуп турар. Салым-чаанның уругларга уран чүүлдүң интернаттыг школазы округтуң төвү Палаңада ажыттынган.

Камчатканың Сонгу чүгүнүң улустарының дыка хөй телөөлекчилери —алдарлыг кижилер, Чижөө, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаты. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады зоотехник А. Тыненгеев, инженерлер Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. Деляпский биле ССРЭ-ниң Күрүне шанналының лауреады И. Коялкут, биетиң чуртувуста болгаш даштыкыда ажок сураглыг «Мэнго» деп коряк ансамбльден РСФСР-ниң алдарлыг артистери Н. Лазарев биле И. Жуков, РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчылары Т. Лукашкина биле М. Запорожкая, чогаалчылар ительмен Г. Поротов биле коряк В. Коянто. Камчатканың Сонгу чүгүнүң улустарының чеди төлөөлекчилери—культураның, чырыдыышкынның, бадык камгалалының алдарлыг ажылдакчылары, ССРЭ-ниң чогаалчылар болгаш чурукчулар Эвилелиниң кежигүннери.

— Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга Камчатканың ажыл-ишчилери канчаар киржип турарыл?

— Камчатканың кол продуктузу—балык. Область бүгү эвилелдиң балык тывыжының 10 хуузун хандырып турар. Моон мурнунда колдуунда балык тударының хемчээлин улгаттырарынче күжениишкин үндүрүп, ажыы-биле чугаалаарга, ону чөп ажыглаарынче эвээш сагыш салып турган болзувусса, ам ийиги көргүзүглер эвес, харын балык продукциязының ассортиментизин калбартыры, ооң шыпарын, бараан хевирин бедидерн бирги черже үнген.

Амгы беш чылда балык тывыжын улгаттырарын планнавайн турар бис. Ам эң чугула чүүл—балык продукциязын бүдүрериниң эртемге үндезилеттингеп технологиязы. Катап тургузары берге бойдус курлавыры-биле холбашкап болгай бис. Ынчангаш келир үе дутайында, далайның диринг амытаннарын чылдарда кедээ ажыл-агыйны бүдүрүлгезинин хемчээлин 20 хуу улгаттырар деп планнап турар бис.

Ам биетиң областың чурттакчылары ырактан эккелбээн, а биетинге өстүрген картофель, капуста болгаш ооң-даа өске ногаалар-биле бүрүн хандыртынып турар апарган. Амгы үеде оларны ол хевээр шак ынчаар арттырарының соруглазы салдынып турар.

Эът-еттүг мал ажылының талазы-биле чонуң хереглелдерин тус черде будүрүлгенин күсели-биле 30—32 хуу хандырып турар бис. 80 чылдарның төнчүзүнге чедир ол көргүзүгнү 50 хуу чедирер деп турар бис. Ооң хөйүү чедип ап шыдавас: чартык ортулукта чем баазазы кызыгаарлыг. Ынчалза-даа Корэк автономнуг округ эътке бодуңуң хереглелин ийи ажылының күсели-биле хөрек кырында бүрүн хандырып турар. Бо талазы-биле биете улуг курлавырлар база чок. Ийилерниң баш санын одарларны барымдаалап шыңгыы кызыгаарлаан. Чамдык немелдеги депшилгелиг технология — ийи кодаанының структуразын чөп таарыштыр тургузары бөөр деп турар. Ийити санын ол хевээр арттырган, кыш ажар кыс малдың баш санын

ШЫН

ЧУРУКТА: 5-кы классетың өөренүкчизи Белла Оганесян республиканың уруглар библиотеказының музыка залында. Р. АКОПЯН биле А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Башкыларның август хуралдарынга

ТААРЫШТЫР ТУРГУЗАР

Республиканың тыва школаларынга алды харлыг уругларның белеткел класстарын ажыдың эгелээнден бээр үш чыл чедип турар. Эрткен 1981-1982 өөредилге чылында республиканың 158 белеткел класстарынга 3826 уруглар хаара туттунган турган, оларның хөй кезии алды харлыгларның белеткел класстарын чүгле көдээ школаларга эвес, харын районнар төптеринге, хоорайларга ажыдары чугула.

Эрткен ийи чылдың түкнелиг-биле алырга алды харлыг уругларны өөредип кижизидериниг боттарының тывыштыр, сагыгыр чоруу-биле арга-дружулгазын байлакшыдын эгелей берген башкылар эвээш эвес. Любовь Түлүшовна Дамба-Хуурак (Эрзин ортумак школазы) Раиса Сергеевна Кыргыс (Баян-Кол школазы), Валентина Хунаевна Монгуш (Чадаананың № 1 школазы), Александра Сарыг-ларовна Сүрүп (Кызыл-Даг ортумак школазы) дээш өскелерни-даа адап болур.

Арыг-Үзүү ортумак школазының башкызы Татьяна Монгушовна Бораа алды харлыглар-биле ажылдаарда хөй-ниити, ада-иениң күжүнге даянып турары багай эвес. Уругларның психологтуг онаагай байдалын өөренип, кичээл бүрүзүн уругларга сонуургандыг болдуруп турар. Ада-иениң дузазы-биле ойнаарактарны чыып, уруглар ойнаар булунчугашты класста кылып алганы эки.

Татьяна Тойбуевна Бичеоол —Сесерлиг школазының алды харлыгларның белеткел класстарының башкызы, уругларга эълдек-эвилең, оларның аажы-чанының, өзүлдезиниң байдалын барымдаалавышаан, ол чүүлдерни өөредилге үезинде ажыглап турар. Кичээл үезинде уругларның моган-шылавазын болдурбас сорулга-биле шимченгир оюнларны чорудуп, тывызыктарны салып, амыдырал-биле холбаалыг чугаалажышкыннарны кичээлдиң материалдары-биле аралаштырып турар. Оон түнелинде уруглар сергек-хөглүг болур, чаа материалды долузу-биле шингээдип аптар аргалыглар.

Самагалдай ортумак школазындан Галина Дажынаевна Чорбаа алды харлыг уруглар-биле ажылдап тура, кайы-даа кичээлге уругларның чугаа сайзырадылгазын кол кичээлгейге ап, анаа хамаарышкан чуруктарны, көргүзүг материалдарын чөп ажыглап турар.

Бо башкылар алды харлыларны өөредир белеткел класстарынга ажылдаар башкыларга организастаттынган чайгы курстарны эртип, программа болган өөредилге планы-биле танышкан. Кандыг өөредилге помнарын болган хереклерни ажыглаарын, психология болган башкылаашкынының методиказынга хамаарышкан лекцияларны дыннап эрткени ажыктыг болуп турар.

Алды харлыг уругларның өөренир белеткел класстары көргүзүг болган техниктиг хереклер-биле, ойнаарактар-биле дериттинген турар болган бо чүүлдерни салыр шкафтар, стеллажтар тургузары чогумчалыг. Чүге дээрге алды харлыг өөреникчилерлиг белеткел класының программазы назы четпээн уруглар албан черлерин—уруглар садтарының школага өөренир үезүн бөлүүнүн программазынга чоокшулашкак.

Ындыг түрбүже республиканың чамдык школаларының удуртукчулары ук ажылче кичээнгей салбас, ол класстарга ажылдаар башкыларга практиктиг дуза чедирбес таварылгалар бар. Оон түнелинде уруглар боттарының хар-назынынга, дурт-сынынга таарышпас улуг столдар, парталар артында олуруп турар болгаш чедир дериттинмээн классстарда өөренип турар. Чамдык школаларның белеткел класстарында дружулга чок башкыларны ажылдадып турар. Ындыг таварылгалар Кызыл районнуң школаларында бар болган. Бо чорук башкыларның уруглар-биле ажылдаарынга бергедээшкиннерни таварыштырып, программага болган өөредилге планынга таарымча чок байдалды чедирип турар.

Белеткел класынга ажылдаар башкыларның чайгы курстарын республиканың башкылар билии бедидер институту үш чыл улаштыр чорудуп келген-даа болза, чамдык районнарның школаларындан чаагыс-даа дыңнакчы келбээн. Кызыл районнуң Кунгуртуг, Кур-Чер, Шамбалыг, Элегес-Аксы, Чөөн-Хемчик районнуң Шеми, Чыргакы, Сүт-Хөл, Хорум-Даг, Кызыл-Тайга, Ак-Даш, Барыын-Хемчиктиң Шекпээр, Дөн-Терезин, Улуг-Хем районнуң Чаа Чаа-Хөл, Эйлиг-Хем; Бии-Хемниң Хадың школаларындан башкылар келбээн.

Үстүнде ады киргең школаларның башкыларының ажылдаарынга бергедээшкин болуру чугаажок. Ынчангаш чаа өөредилге чылында бүгү алды харлыг уругларны белеткел класстарынга хаара түдүп, өөредилге кижизидилгелиг ажылды чоруларынга эргежок чугула байлалды тургузуп бээри районолардан болгаш школа удуртукчуларындан пегеттинер.

К. МОНГУШ,
Башкылар билии бедидер институттуң методизи.

АЛДЫ ХАРЛЫГЛАР-БИЛЕ

Алды харлыг уругларны өөредирде башкы чугаа сайзырадырынче, янзы-бүрү оюннарже, экскурсияларже улуг кичээнгейни салыр апаар. Алды харлыг уруглар бирги улдуңну төндүр чугаа сайзырадырынга тоолдар, тывызыктарны башкызын дамчыштыр доктаадын эгелээр. Ол ышкаш шыйык, чуруурунга, өөнээринге, бижиринге оларны чаңчыктырар, экскурсияга баргаш, көрген, билген, өөренген чүүлүн сайгарар. Уругларның өөредилгеже сонуургалының эгезин салыр.

Белеткел класынга бижикти өөредирде үжүглел үезин үш чадага чарын турар. Бирги чадада өөренир үжүктер а, о, м, с, ч, л, ы, у, ү, ң, р, и, э, е, ш, ө деп үннер болгаш үжүктерни өөредир. Ийнги чадада: б, д, г, в, т, к, п, н, х, з, ж, й деп үннериң үжүктерин өөреннр болгаш номчудар. Үшкү чадада: ъ, ё, я, ю, ь, ф, ц, щ, деп оруе дылдан үлегерлеп алган үннериң үжүн өөредир. Бирги чадада чедип алыр кол чүүл—өөренген үжүүн чаныг чокка тып номчуурун чедип алыры. Кыска болгаш үзадыр аладарын чедип алыр. Слог-биле номчуурун чедип алыр, ыыткыр болгаш дүлей үннериң үжүктерин ылгап билиринге өөредир. Домактар иштинде бижик демдектерин-биле таныштырар. Үшкү чадада кол сорулга, аргалыг болза, уруглар шупту елоттан номчуурун чедип алыр. Үжүктериң элементизин шын бижидер.

Көргүзүг материалдарын улуг болгаш өңнүг чараш кылдыр кылып алыр. Ол ышкаш диафильмнерни, ооллар болгаш уругларга таарышкан ойнаарактарны таарыштыр шилип алыр. Спортчуткан оюннар херексели мяч, метр, ол ышкаш хана кассазы, балааш, хачы, хырба, өңнүг саазыннар, шугумнар, альбомнар, өңнүг карандаштарны четчиргеш-биле тып алыр. Белеткел класынга экскурсиялаар, кыска тоолдарны номчууру, шүлүктериң өөредирде башкының дузазы-биле шинчээдип алыр. Мен белеткел класынга кыска шүлүктерни өөредиримде баштай бодум номчулгага өөренип алыр мен. Шүлүктүң утказының аайы-биле үннүг дыңзып, чавызап турарын, одуругларны үн аянгы-биле өөредир. Шак ынчаар шүлүк өөредирге уруглар шүлүктү дүрген шинчээдип алыр болгаш утказын билип алыры дүргеп болур. Белеткел класының өөреникчилериниге аас чугаа сайзырадылгазындан аңгыда, кайда чурттап турарын, ада-иезиниң долу адын болгаш бодуңуң адың, харын ададың, долу харын бээрийге чаңчыктырар.

К. БИЧИН-УРУГ,
башкы.
Эрзин район.

ҮНҮПКЕННЕР КОНЦЕРТТИГ

Ийме сурунуң Культура бажыңында «Сесегениң ыраажызы» аттыг агиткультбригада тургустунганындан бээр элээн каш чылдар эрткен. Оон киржикчизи янзы-бүрү мергежилдиң кижилери болуп турар. Оларның аразындатускай эртемниглер, чоланачылар, механизаторлар болгаш школачылар бар. Агиткультбригада киржикчилери район көрүлдеринге чаңгыс эвес удаа киришкеш тиилекчи болуп келген.

Уран чүүлге хандыкшылыдыглардан тургустунган ол агиткультбригаданы Вячеслав Монгуш удуртуп турар. Олар 16 кижиден тургустунган.

«Сесегениң ыраажызы» чыл эгезинден тура Баян-Тала болгаш Алдан-Маадырдан аңгыдып, районнуң өске кедэ суурларын шуптузун эргип-кезип, 12 үнүшкүнүнү кылган. Эрткен чазын оларга 21 рубльдиг ойнаар дериг-хереклерлиг совхоз дирекциязы, кедэ Совет болгаш парткомитет саттырын берген.

Суурнуң Культура бажыңының эргелекчизи Салчак Бичел агиткультбригаданың ажыл-чорудулгазында чамдык тургустунуп кээп турган бергедээшкинерни мынчаар тайылбырдаар:

— Бистиң эң идепкейлиг киржикчилеривис колдунда школачылардан база механизаторлардан тургустунган болгаш доозарының экзаменнериниң үезинде часкы тарылга үезинде эдлерлиг «аян-чоруу-вусче» үнүп шыдавайн баардыр бис. Ол үелерден аңгыда чылдың кандыг-даа үелериниде кедээниң ажыл-ишчилериниң доктаамал аалчылары болуп келдивис — дээш, кезек ыыт чок оожум оргаш, оон база катап чугаазын уламчылай берди: — Агиткультбригаданың киржикчилериниң идик-хевин, репертуарын экижидип алгаш, харын-даа район иштинден үнүп, кожавыста Улуг-Хем районнуң чурттакчылыг черлеринче аалдап чорунтарын дугуржуп алдывыс— дидир...

Оон киржикчилериниң механизаторлар Май-оол Ондар, Юрий Тюлюш, чоланачы Алексей Монгуш болгаш школачылар тоску классчы Солуи-оол Монгуш-биле дөртку классчы Альберт Ондар олар уран чүүлге эң-не хандыкшылыг кижилерге санадын турар. Механизатор Юрий Тюлюш уран номчулгага аажок сүүлдүүр. Школазындан М. Солуи-оол биле А. Ондар сыгыртырынга ынак. Эрткен чылын республиканың школачылар фестивалынга А. Ондар барын киришкеш, оон лауреады атты чедип алган келген.

А. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

АЯН-ЧОРУКЧЕ ЧАЛАП ТУР

Аян-чоруктар болгаш экскурсияларның Кызыл бюрозу дараазында черлерже ужар чүүл-биле аян-чорук кылырынче сонуургактарны чалап турар:

— **Ортаакы Азияже** (Узбекистанны кезинир). Августуң 31-ден эгелээп, 12 хонук иштинде. Путёвка өртээ 283 рубль.

— **Сухумиже**, сентябрь 6 болгаш 27-ден эгелээр, хуусаазы 20 хонук, путёвка өртээ 390 рубль.

— **Сочиже**, октябрь 7-ден эгелээр, хуусаазы 20 хонук, путёвка өртээ 378 рубль.

Баар-кээр самолёт хөлезизи, аъш-чем, чурттаар чер, экскурсия хандырылгазының өртектери путёвкада кирер санаттынган.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР АДРЕЗИ: Кызыл хоорай Кочетов кудумчузу № 1, «Мөңгүлек» гостиницазының №№ 103, 109 өрээлдери, телефон № 2-51-76.

ОХОТСК,
Хабаровск край.

БОЙДУС БОЛГАШ КИЖИ

БАЙЛАҢ ДУГАЙЫНДА

Ацчы далайның ат-сураглыг сельдизиниң хемчээли он чылдан эвээш эвес үеним иштинде барык чеди катап көвүдээн. Ол балыктың үүргенелээр черлерин эде кылып, камгалап турган, оларның өзеринге кижи дузалаан.

Ол ховар дээн балыктың чаягаар өзери агаар-бойдустан дорт хамаарылгалыг. Ацчы далайга үргүлүү болу бээр кадыг-дошкун чалгыглар масалыг үүргенээшкинин соонда балар-оттуу эрик кырынче даглардыр үндүр чалгын каапкан. Балык үүргенелээр мугулдурунуң чүгле чаңгыс үениң хөй миллиард санныг өлүп турар. Ол дээрге, келир километр дурттуг эриннге безин 600 тонна чедир үүргене байланнары-дыр.

Бойдустуң ындыг частырыын канчан эдип алырыл?—деп, Балык ажылының болгаш океанографияның Оожум океан эртем-шинчилел институдунуң Охотскиде ихтиология лабораториязының ажылдакчылары боданып эгелээннер. Сельд далайга салып каан четкилерге үүргенелеп болуур деп чүвени олар эскерип кааннар. Ынчангаш мындыг дидим бодал тывылган: четкилерни салып турган, ажыглаар болгаш ол балыктың мөөңнежир черлеринге кылымал үүргенелээшкин девискээрин тургузар. Чүге дээрге, кандыг-даа чалгыглар аиаа коргунчуг эвее болур. Оон-биле кады кургаг черже үндүр октаттырыпкан үүргенежингештер элээн каш хүнүн дургузунда дириг артарын база тодаратканнар. Ындыг болганда, оларны чогуур үезинде тывылган черлеринче дедир чорудар херек.

Ихтиологтарга үк черниң балыкчылары дыка дузалаан. Олар сезон санында-ла 55 муң дөрбелчин метр чедип турар эрги четкилерни мугулдурларга салып, 250 чедир «инкубаторларны» тургускулап келген. Оон түнелиг санап көөрге кылымал үүргенелээшкин черниң бир дөрбелчин метр санынга-ла сельд дөрт миллион чедир үүргенени садып болган.

Эрикче үндүр октаттынган үүргенени тускай балыкчы звенолар чыып турар апарган. Үүргене-биле шыптынган баларны улуг саваларга чыгаш, чогуур ханыга аппарып тегер. Ындыг чангыс-ла оваа хевирлиг инкубаторлар сельдиниң 5-тен 7 миллион үүргенези буттаныр.

«Восход», Ленин аттыг, «Соңгу чүктүң дан хаазы», Вострецов аттыг колхозтарның, Охотскиниң балык комбинадының балыкчыларын, коллективтерни бойдустуң өлүп турар болгаш өске-даа балыкчы дириг амытаннарын камгалаар ажылче хаара түткан. Херек кырында түнелдер-даа өөрүнчүг: далай эриинден ыпдыг балыктың чымырган черлерин улам-на хөй көрүп болур апарган. Балык үүргенелээр черлерни болгаш пикубаторларны тургузарынга чарыгдаттынган рубль бүрүзү улус ажыл-агыйынга 30 рубльдиң арыг орулгазын берип турарын экономистер саналаннар.

А. РОСУГБУ,
СЭТА-ның корр.

СПОРТЧУ ӨГ-БҮЛЕ

Бедик, чиңге мага-боттуг оол Улуг-Хем районнуң спорт шөлдеринге көрүкчүлериниң сонуургалын 1967 чылда хаара түдүп алган. Оон адын Арыш-оол Шогжал дээр. Ол— волейболга районнуң шилиндек команданын кежигүнү. Кызылга-даа, районга-даа маргылдааларга: «Арыш-оол келген бе? Оон бо чылгы белеткели кандыгыл?» —деп, волейболчуларның чугаалажып турганын каш-даа катап дыннаан мен. Бедик мергежилдиг спортчу-биле кады ойнаксаар, ужуражыксаарлар хөй деп чүвенин бадыткалы ол. Эрткен он беш чылдың дургузунда бо спортчу кандыг солуп, чараш оюннарны көргүспеди дээр!

Спортчунуң өскен чери— Арыскан, Арыг-Үзүү. «УТКА 25 чылы» совхозка шаанда лыка шыырак, республика чергелиг маргылдааларга безин көрүкчүлерни магададып чораан волейболчулар тургулаан. Оларның аразында Б. Маадыр-оол, Л. Кызыл-оол болгаш өскелер-даа бар. Чараш оюнчуг, спортка калбак киржилгелиглер аныяк ооллга улуг салдарны чедирген.

Школачы чылдарында, Кызылда кедэ профтехучилищеге өөренип тургаш, А. Шогжал күш-культура болгаш спортка хандыкшып, хостуг үе-шагын спорт шөлүнге эрттирип келген. Ылангыяда аныяк ооллуң чүткүлүн училищениң ынчангы күш-дамыр кижизидилгезининг башкызы П. М. Петров эскерип, деткээн. Өөренинчел, спортчу белеткелден чер чыдып калбас сургуул кыска үеним дургузунда шору чедишкиннерни көрүзе каапкан. Ам-даа шоолуг эвес ойнаар волейболчуну тренер, чүвенин алызын бодаап, өөредилге черинин волейболга шилиндек командазының кежигүнүнге киирип алган. Спортчу демиселдин эге хүнинеринче ажикти Арыш-оол 1965 чылда ажыткаш, бо хүннерге чедир ойнап, маргылдааларга киржип чорууру бо.

Үе-шаг эртип турар, ынчалза-даа олар аиаа эрте бербээн. Спортчу тускай мергежилди чедип ап, Жданов аттыг совхозта чолаачылап турар. Арыш-оол Кыргысовичиниң дыңнап ора, ак-талчыларның спортчу чедишкиннеринде бо хоочун спортчунуң чанында ужуратым. УАЗ-469 маркалыг автомашинаның кабиназындан ол чиигн-биле дүже халаап, менче хүлүмзүрүп.

— Кайы хире бембүктеп тур сен?— деп сонуургадым.

— Ойнавышаан мен. Волейболга ойнавайн баарымга, бир хүнүүн солун арынарын ажып көрбээни-биле менээ дөмей. Спорт чок болза бай сугар чер тыппас мен, менээ спорт ол хире чугула— деп, ол харылады.

Чолаачы-биле оон соонда база ужураштым, оон ийи оглу бажың иштинде тенектенип маңнажып турлар. Эрес-омак-даа чаштар болду. Спортчу А. К. Шогжал суурнуң спортчу амыдыралының дугайында менээ сонуургатты. Жданов аттыг совхозта спортка хандыкшылыглар хөй. Бо ажыл-агыйның волейболга шилиндек командазы район-га, республикага безин бирги черни ээлеп турар. Арыш-оол Кыргысовичиниң дыңнап ора, ак-талчыларның спортчу чедишкиннеринде бо хоочун спортчунуң чанында киирген үлүү ээвээш эвес деп бодап олурдум.

Чугаалажып, спортчу ол-бо айтырыгларга хамаарыштыр хөөрежип орa, өгүүлү хөрөөжен ээзи Тамара Викторовнаның кирип келгенин дораан эскербээн болдувус. Бо башкы Ак-Тал ортумак школаның күш-дамыр кижизидилгезининг башкызы. Оон ала сагыжы база-ла— спортта. 1969 чылда Кызылда башкы училищениң күш-дамыр кижизидилгезининг салбырын дооскан. Арыш-оол Кыргысович биле Тамара Викторовна оларның кайызы-даа волейболга бирги разрядчылар.

Т. В. Шогжал школага ажылдап турган үезинде дургузунда дыка хөй ооллар, кыстарны спортка хандыкшылдыг кылдыр кижизиткен. Кайызы-даа спортка ынак Шогжалдар моон-дала соңгаар күш-культура болгаш спорттуң массалыы дээш төлептиг, үлүү кадрынга бүзүрел улуг.

К. НАТПИЙ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

АВГУСТ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Билир азы уттур» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Билдинмес кырган» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Официант, алыңар!» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Даңгырактар болгаш аазаашкыннар» 19.30 шакта.

агаар

Агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага бөгүн көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге чаастаар. Мурнуу-барыын угланыышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 5—10, чамдык черлерге 9—15 градус чылыыр.

Кызылга көжүп турар булуттаар, чагбас, соңгу-чөөн угланыышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 8—10, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

АВГУСТ 24-ТЕН 26-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— «Эң-не эртемден койгун», «Парвана хөлдүң легендазы». Мультфильмнер. 9.25— И. Штраус— вальстар. 10.15 — «Уруглуг квартира дужаттының туразы». Уран-чечен фильм. 11.30 — Телемедээлер. 11.35—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Аъш-чем программазы — бүгү улустуң херээ». Документалдыг телефильмнер: «Гигантының тараазы», «Кабадиннің чери». 15.30 — Уругларга фильм: «Капитан Сорви-Голова». 1-ги серия. 16.35 — «Юность» деп хореография ансамблиниң оюну. 17.00—Совет Эвилелиниң Маадыры ужар чүүлдүң генерал-полковниги Г. Ф. Байдуков-биле школачыларның ужуражышкыны. 17.45 — Концерт. 18.15 — «Чурук савында-ла—хүн».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ангарада ыяш хемиязының улуг тудугларының программа. 19.20 — «Тываның улусчу талантылары». ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр алдан чылынга тураскааткан телефестиваль. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Валя угбайның чугаазы»... 20.15 —Делегей панорамазы. 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.30 — «Майор Земанның үжен таварылгалары» деп бөлүк фильмден «Честе синлбилге» деп уран-чечен телефильмниң башгайы көргүзүү. (ЧССР). 22.35— «Ужудуп үнерин чөпшээрээн». Документалдыг фильм. 23.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Металлист»— «Динамо» (Москва).

АВГУСТ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— «Кино аянчоруктарының клуву». 9.55 — «Улуг амыдырал». Уран-чечен фильм. 11.10 — Телемедээлер. 11.15 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—«Өңнүктериниң экраны». Социалистиг чурттарның телевиденнеининиң документалдыг фильмнериниң программазы: «Мээң төрээн черим Брно» (ЧССР), «Кёреш хемниң кыдыглары» (ВҮР), «Дириг амытаннар хүнү» (ГДР). 15.25 — Уруглarга фильм: «Капитан Сорви-Голова». 2-ги сериязы. 16.30 — «Горнистер, харыылаңар!». 17.15 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Наседкин ойнаар (фортепиано). 17.45 — Эртем амыдыралы.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.30 — «Кежээниң мурнунда хүндү». Комсомолчу хойжу Людмила Банчык дугайында киноочерк. 18.40 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Орус угуулзалар» деп улусчу музыка херексел-деринин ансамблиниң концерти. 19.25 — «Рубепс—чурукчу болгаш дипломат». Хөй серилялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги болгаш 2-ги серилялары. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—«82-ниң ырызы». 22.20 — Бөгүн делегейде. 22.35 — 23.10 —Долгандыр турар бойдус үүлдериниң камгалаарының дугайында документалдыг фильмнер программазы: «Бойдустуң хоойлуларын ёзугаар», «Маңаа база арга-ыяш турар».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00— Хөй серилялыг уравчечен «Чараа-чеченнер дайзы» деп телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү серия (БУР). 13.05 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 13.35 — Шыдыраа школазы. 14.05 — Ада-иелер, силерге. 14.35 — «Регатаның аялгалары». Фильм-концерт. 15.00 — «Горизонт». Аныяктарның мораль—эрге кижизидилгезининг дугайында. 2-ги дамчыдылга. 15.55—Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — «Эртенги ырыжыгаш». Мультфильм. («Орбита-3»). 18.30— «Оожургал чок албан-хүлээлге». Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Рондо». Фильм-концерт. 19.00 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.30 — «Хоойлу болгаш хүлээлге». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Арыг иштинде чочагайлар кымнарныл?». Мультфильм. 20.15 — Украин ССР-ниң «Ятрань» деп улусчу танцының алдарлыг ансамблиниң концерти. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.30 — «Майор Земанның үжен таварылгалары» деп бөлүк фильмден «Коргуушкун» деп фильмниң баштайгы көргүзүү.

АВГУСТ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Таджик ССР-ниң ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 9.20— «Ростовтуң финифтизи». Документалдыг фильм. 9.30 — «Рубепс — чурукчу болгаш дипломат». Хөй серилялыг уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серилялары. 11.05 — Будүүлге гимнастиказы. 11.35 — Телемедээлер. 11.40— 15.15— Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Беш чыл— кижи бүрүзүнүң хереэ. Документалдыг фильмнер программазы: ««А»—«Бэ-вариант», «Оожургал чок кижилер», «Капитан Коновалов». 15.35 — Уругларга таарышкан кыска хемчээлдиг телефильмнер программазы: «Валерка, Рэмка-биле кады...», «Бистиң херим иштиниң сылдызы», «Зоопаркта чай». 16.50 — «Күш-ажылчы алдарның тук тудукчулары». Брянскиниң машина кылыр заводу. 17.05 — Шыдыраа школазы. «Таныжыңар, шыдыраа-дыр!». 2-ги дамчыдылга. 17.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Мазурок ырлаар. 18.00 —«Кижи болгаш хоойлу».

КЫЗЫЛДАН

18.30— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чай». Киночурумал. 19.10 — «Рубепс-чурукчу болгаш дипломат». Хөй серилялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү болгаш 4-кү серилялары. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.50 —Баскетболга делегей чемпионадында. Колумбиядан дамчыдылга. Оон төнгенниң соонда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00— «Чараа-чеченнер дайзы». Өйнаарактар фильми. 19.00 — «Азия төвү». Информация - публицистиг программа. 19.15 — «Студентилер амыдыралы». Дамчыдылга. 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — «Үскүлежишкинин». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Фиктиң ужуралдары». Мультфильм. (ЧССР). 20.15 — Индияның артистериниң көргүзүү. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.40 — «Майор Земанның үжен таварылгалары» деп бөлүк фильмнерден «Гамбургче чорупкан корабль» деп, уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысадгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ның амыдырал болгаш совет тургузуг киллистерниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедэ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1869.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01800

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 198 (11996) | 1982 чылдың август 25, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕТТИНИП ТУРАР

УЖУДУУШКУН. БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Херээженкосмонавтының киржилгезинбиле экипаж «Салют-7» станцияда шинчилел ажылдарын август 23-ке чедир үш дугаар хүн үргүлчүлээн. Ында чеде берген экспедицияның экипажы баштайгы хүннерде медицина талазы-биле хөй санныг шинчилелдерни кылган, олардың түңнелдерин ёзугаар алырга, Светлана Савицкаяның, Леонид Поповтуң болгаш Александр Серебровтуң деңзи чок байдалга чаңчыгышкыны чогумчалыг боон турар.

Август 23-те беш совет космонавтыларның ажыл хүнү янзы-бүрү шинчилел ажылдары-биле доддунган. Август 22-де эгелээн биотехнологтуг «Таврия» дээр дуржулганы ол хүн база үргүлчүлээн. Оон соруглазы тканьларның клеткаларының хөлумактарының ацгыланырының байдалын шинчилээри болгаш электрофорезтиң дузазы-биле деңзи чок байдалдың үезинде биологтуг тургузуунуң талазыбиле идепкейлиг бүдүмелдерни эң арыг кылдыр алыры боон турар. Дуржулганың канчаар кылдынып турарын экипаж хайгаарап, киноплёнкага болгаш видеомагнитофонга бижидип турар. Медицина шинчилгезиниң планын ёзугаар космонавтылар деңзи чок байдалда кижиниң космос делгеминге уг-шигни шын билирин болгаш шимээшкинин башкарарын хандырар организмниң системазының ботботтарының аразынга хөделиишкинин тодарадыр дуржулганы база кылганнар.

Черииң атмосферазын, планеталар аразының үүлдерин, херелдениишкинниң галактиктиг болгаш галактиктиг эвес-даа үндезиннерин шинчилээрин үргүлчүлээр соруглга-биле ында чеде берген экспедицияның экипажы августуң 23-те «Пирамиг» деп аппаратураның дузазы-биле элээн каш дуржулганы база кылган.

Ажылдың ол хүнге программазын ёзугаар орбитада комплекске черииң бойдус курлавырларын шинчилээр талазыбиле геофизиктиг шинчилелдерни болгаш космоска ужудуушкун аргаларын ажылдап, кылырының техниктиг шенелделерин кылган.

Телеметрлиг хемчээшкиннерниң түңнелдерин болгаш орбитадан медээлерии ёзугаар алырга, космостуң «Салют-7» —«Союз Т-5»—«Союз Т-7» комплекизиниң системалары болгаш эртем аппаратуразы чогумчалыг ажылдап турар.

Светлана Савицкая, Анатолий Березовой, Валентин Лебедев, Леонид Поповтуң болгаш Александр Серебровтуң кадыының байдалы болгаш сагыш-сеткили-даа экипоон турар.

КОМСОМОЛЧУ ПУТЁВКА-БИЛЕ

Чөвн-Хемчик районда комсомолчу вг-бүле О. Д. Аяк-Хээ биле Х. Б. Куулар чеден чылдарның эгезинде республиканың бүгү аныяктарынга, ортумак школаларның доозунчуларынга мал ажылынга ажылдаарынче кыйгырыгны үндүрүп, эгелээшкинни кылган. Олар кыйгырыгга бижээн сөстерин бижыы-биле эзлеп, боттарының карак-кызыл күш-ажылы-биле хой ажылын хөгжүдеринге чыл бүрүде улуг чедиишкиннерлиг болуп, ам дуржулгалыг хойжулар апарган болгаш бүгү-ниити хүндүткелди чедип алганнар. Хеймерек Бадыевна Куулар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Ондар Данзынович Аяк-Хээ Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, олар кайызы-даа чазактың дээди шаңналдары — орден-хавыяларның эдилекчилери.

Бо сураглыг хойжулар эгелээшкинин кылып, кыйгырыг үндүрген үеден бээр эртнеи он ажыг чылдарда комсомолчу путёвка-биле элээн хөй аныяктар, ортумак школаларның доозунчулары мал ажылынче шилчээннер. Олар колдуунда хойжу бригадаларга, сүт-бараан фермаларынга келгеш баштайгы үеде сакманчыдан азы дузалакчыдан болгаш бөдүүн чүүлдерден эгелээш дагдынынчыларның, хоочун кижилерниң дузазы-биле тускайлаң ажылдаарының мергежилин чедип ап турар.

Мал ажылынга комсомолчу путёвка-биле келген комсомолчулардан болгаш аныяктардан комсомолчу-аныяктарның хойжу бригаларын база сүт-бараан фермаларын тургузуп турар. Амгы үеде бистиң республикада 400 аныяк хойжуларның 20 бригадазы совхозтарда ажылдап турар. Ажылагый удуртукчуларының база партия, профэвилел, комсомол организацияларының талазындан аныяк кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга база өөренирииге, дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузуп берген черлерде, олар эки түңнелдерни чедип ап турар.

Ындыг чижектерни Чөвн-Хемчиктиң «Алдан-Маадыр», «Чыраа-Бажы», Эрзинниң «Нарын» болгаш өске-даа чамдык районнарның совхозтарындан көргүзүп болур. Чижээ, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектигге, Оргу-Шөлге комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазын четчелеп тургузар, аныяктарга дагдынынчыларны быжыглаар, оларга таарымчалыг байдалды тургузар айтырыгларны ажыл-агыйның удуртукчузу, партком доктаамал кичээнгейге ап келген. Ынчангаш аныяк хойжуларның бо чылын көргүзүү дыка бедик болуп, төрүүр чүс хойдан-на Чечектигге бригада 106, Оргу-Шөлдээзи—105 хураганнарны камгалап алгаш, чарышка тиилекчилер болганнар.

Эрзин районда хөй ажылынче комсомолчу путёвка-биле чорутнаш комсомолчулар эки чедиишкиннерни чедип ап турар. Оларның аразында Ленинчи комсомол шаңналының лауреаттары Антонина Баянова биле ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң, делегады Людмила Банчык болгаш өскелер-даа бар. Мал ажылынга ажылдаар баштайгы дадыгыышкыны ортумак школага өөренип тургаш-ла алган аныяктар недизинде барып ёзулуг хойжулар, саанчылар, кадарчылар болу бээр эки чижектер эвээш эвес. Чөвн-Хемчиктиң Бажың-Алаак ортумак школазының В. К. Ховалыг каш чыл бурунгаар чогум-на ынчаар дооскан. Ол 3—4 чыл хире санманчылап, дузалакчылааш, эрткен чылдан бээр ол улуг кадарчы апарган. Бо чылын төрүүр 100 хойдан 120 хураганны алгаш, аныяк хойжуларның чарыжынга ол тиилекчи болган.

Мал ажылынга комсомолчу путёвка-биле келгеш бедик көргүзүглерни чедип ап турар аныяк саанчылар, инек кадарчылары, бызаа ажаакчылары «Большевик», «Чодураа», «Ленинчи орук», «Хемчик», «Чыраа-Бажы» болгаш өске-даа совхозтарда эвээш эвес. Ол дээрге хоочун салгалдың күш-ажылчы чаңчылын төлептиг салган уламчылавышаан, боттарының эрес-шудургу күш-ажылы-биле материалдыг чаагай кежикти бүдүржүп турар кижилер-дир.

Ынчалзажок чамдык районнарның ажыл-агыйларында аныяк малчыннар эвээш. Оларны комсомолчу путёвка-биле ол чугула адырже чорудар дугайында чугаалар хөй боон келзе-даа, херек кырында ону ажыл-агыйларның удуртукчулары, комсомол организациялары боттандырбайын турар. Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем, Барыын-Хемчик болгаш өске-даа районнарның совхозтарында амдыгаа чедир комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадалары тургустунмаан. Кылдынган аналиэтен алырга амгы үеде хойжуларның ортумак назыны 45 хардан өрү кижилер. Моон ап көөрге ол чугула адырже комсомолчуларны болгаш аныяктарны шилип чорударының, хойжуларның аныяк салгалын белеткээринче доктаамал кичээнгей салырының эргежок чугулазы илдең-дир.

Мал ажылынга амгы үеде чүгле хойжулар, саанчылар, кадарчылар эвес, а механизатор кадрлар база эргежок чугулз. Херек кырында алырга хову-трактор бригадаларынга безин база өске-даа ажылдарга ажыглаар үш муң хире механизатор бистиң республиканың ажыл-агыйларында чедишпес. Ол хиреде Балгазының, Кызылдың көдээ профтехучилищелеринге чыл бүрүде сургуулдар саны эвээш боон келген.

СЭКП-ниң XXVI съездизи «Мал ажылы көдээге шалыпчы фронт» деп чарлаан болгай. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, Аъш-чем программазын күүседип кириптикивис амгы үеде оон ужур-дузазы улам улгадыр. Аъш-чем программазын боттандырар төлээде, партияның салганы өндүр улуг сорулгаларны боттандырарынга хөлбаштыр эш Л. И. Брежнев комсомолдуң, комсомолчу бүрүзүнүң мурнунга база катап тодаргай сорулганы салган. Леонид Ильич мынча дээн: «...Ол дээрге аныяктарны көдээ ажыл-агыйга быжыглаары-дыр.

Бо бүгү улусчу херекке күжүңерни үндүрер карак четпес болгаш буянныг делгемнер силерниң мурнуңарда ажык деп чүве билдингир. Ынчангаш көдээниң-даа база хоорайларның-да комсомол организациязы бүрүзү, комсомолчу бүрүзү ындыг улуг ажылга боттарының эзлээр ужурлуг черин тодаргай билген турар херек. Олар боттарынга тодаргай хүзээлгелерни алгаш, кылган ажылдарының дугайында санажып, илеткеп турары чугула. Чогум-на ынчан ажыл-херекчи чорун болур, чогум-на ынчан комсомолчу шалыпчы ажыл-херек бүдер».

Үстүнде айтыышкынны удуртулга болдургаш, Аъш-чем программазын чедиишкинниг боттандырарынга идепкейлиг киржири көдээ комсомол организация бүрүзүнүң, комсомолчу болгаш аныяк кижи бүрүзүнүң алдарының херээ болур. Олар ол улуг сорулганы чер-черде партия организацияларының хүн бүрү удуртулгазы, деткимче дузазы-биле чедиишкинниг шиитпирлээр ужурлуг.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА!

МАГАДЫЛАЛ

Мал чемнериниң белеткелии Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери, мал чемни белеткеп турар бригадалары, звенолары улам шапкынчыдып, эрткен неделяның төнчүзүнге чедир сиген белеткээр планын 61 хуу чедир күүседеткен. Бо ажылагыйның сигенчилери мал чемнериниң белеткелиниң темпизин кошкатпайн, хүн, шак бүрүзүн күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиктеринге долузу-биле ажыглап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун турар. Бистиң корреспондентивис «Мурнакчы» совхозтуң директору Д. К. САЛЧАК-биле ужурашкаш, оон интервью алган.

— Көдээ ажыл-агый техниказының мал чемнериниң белеткелинге ажыглалын долу болдурары-биле кандыг хемчегзер чоруттунуп турарыл. Дадар-оол Комбуевич?

— Сиген белеткелинге, сенаж салырынга база мал чемнериниң өске-даа ажылынга 24 автомашинаны, аңгы-аңгы маркаларның 12 трактورун быжыглаан. Белеткээн сигеннерни, мал чемнерин, колдуунда, ол-ла дораан кыштагларже, сеновалче автомашиналар сөөртүп турар. Бо ажылда саадаашкын турбаан. Көдээ ажыл-агый техниказының мал чемнериниң белеткелинге киржилгези механизаторларның, чолаачыларның мергежилиниң деннелиидеп, эдилээн техниказынга камналгалыындан хамааржыры билдингир.

Маңаа бир чижектен киирип көрейн. Механизатор Озук-оол Хертекович Дарыхөө 25 чыл механизаторлап ажылдап турар. Мал чеминиң шалыпчы айының дургузунда ол хүнүүн-не 5 гектарның орнунга 9 гектар шөлдүң сигенин кезип, үрелиишкинге, халас туруушкунга чаңгыс-даа катап таварышпаан. Оон доктаамал бедик көргүзүглерни ажылып чүүн-биле тайылбырлап болуруул? Эртенгинин чеди шактан кежээкиниң он шакка чедир үзүктелиишкин чокка ажылдап турза-даа, механизаторлуң трактору, тракторунун кожуглары, дериг-херекселдери ажылга хүннүң-не белеп. Артык кезек херек деп Озук-оол Хертековичиниң чугаалап турганын дыңнап көрбээн мен.

Хоочун, шалыпчы механизаторнуң дуржулгазын нептередир, аныяктарның арга-мергежилин дүрген көдүрер соруулга-биле совхоз директизы, профэвилел база ВЛКСМ комитеттери мынчаар дугурушкан. Мал чеми белеткээр бир звеноиуң ажылын удуртуруп О. Х. Дары-Хөөге дааскан. Звеноиуң кежигүннери дагдынынкчызының үлегерии-биле ажылдап, мал чемнериниң планныг онаалдаларын күүседиринге идепкейлиг киржип турар. Механизаторнуң дагдынын алганы аныяк механизатор Хертек Воропилов бо хүннерде аныяк сигенчилеринин эң дээрелериниң бирээзи болу бергени— хоочунуп үлегерлиг ажылының чаасорулганы салган. Сигенчилеринин социалистиг чарыжының түңнелии чеди хонгаш бир катап үндүрери доктаатгынган. Тиилекчи коллективтерге шаңнал акшаны, эң дээре болган механизаторларга, сигенчилерге Чемпионнуң кожаавын тыпсып турар.

Ылаңгыя дараазында чижек сагыжында артып калды. Чүге дээрге ооң көскүзү, үлегерлии солуп. Хойжу Будуйоол Очур дөрт оолдары-биле кады бир звено боон, сиген шөлүнче кирип, чүгле 5 хонуктуң дургузунда 27 тонна сигенни белеткээн. Кыска хуусаанның дургузунда 675 рубльди ажылдап алган. Сиген белеткээр планын чүс хуу күүседирге оон он хуузун сигенчи боду дузалап ажылагыйынга ажыглаарын база херек кырында боттандырга бердивис. Сараатгаанының соонда толевирии ол-ла дораан телээрин база хандырып эгелединис. Өске-даа хемчеглерни, ажыктыг-ла болза, боттандырар апаар. 150-ден эвээш эвес акшаны чүгле чартык ай дургузунда ажылдап ап турар механизаторлар эвээш эвес. Чүткүлдүг күш-ажылды деткимчеге алганындан совхоз сиген белеткээр планын бөгүнге чедир 61 хуу күүседипкен. 420 тонна сенаж салыр планныг бис, ону 310 тонна кылдыр күүсеттивис. Силос белеткээринче дүүн кирдивис, баштайгы хүнде 20 тоннаны силостап четтиктивис. Материалдыг болгаш моральдыг деткимчеге даяныр. мал чеминиң белеткелиниң планын сентябрь 20-де күүседип болур арга бисте бар. Чон көдүрлүүшкун-биле ажылдап турар, планның күүседезиниң магадылалын оон көрүп тур бис.

САНАЛГА ТӨВҮ— АЖААП АЛЫЫШКЫНДА

ЦЕЛИНОГРАД. (СЭТА-ның корр. О. Бабий). Казахстаннын тараажыларынын ажаап алыышкын ажылдарының бүгү эвеноларынын ажылын таарыштыр холбаштырып чорударынга компьютер дузалап турар. Бо хүннерде Целиноградтың саналга төвү тараа сөөртүрүн аайлап, башкарып турар 24 черлер-биле дорт харылзааны тургускан. Республиканың бүгү-ле тараалап районнарында тургускан ынчыг черлер медээлерни хүлээп алыр болгаш дамчыдар харексеглер-биле хандыртынган.

Саналга төвү — ажаап алыышкынның область штабынын чүрээ. Анаа шаңнарда тараанын хемчээлинии, машиналарның санының, элеваторларның саваларынын долгандолбазынының дугайында медээлер кээп турар. Электрилиг саналга машиназы «шан—элеватор» болгаш «шел—шан» аразынга автомобильдерин хонук санында каштыг ажыглаарын каш-ла минута иштинде санай шаалтар.

Айыттынган графикти үревейн сагыырга, машиналарнын анаа турар чоруун кызырар, оларның бүдүрүкчүлүү 30-40 хуу чедир бедиир, элеваторлар чанынга ээлчегларни тургуспас болган. График ёзугаар ажылдаарга механизаторларнын, чолаачыларнын болгаш белеткекчилернин сагыырга-чурумун быжыктырар, оларнын ажылын башкарарын чингедир.

Республиканың Автотранспорт министерствозунга аңгы-аңгы оруктарга машиналарны ажыглаарынын математиктиг моделин тургускан. Компьютерниң дузазын ол ышкаш свёклажылдар, хөвеечилер болгаш кукурузажылдар база ажыглаар деп турар. Электрилиг саналга машиназының дузазы-биле хойжу чайгы одарларже кайнаар үнүтөрөрин тодаралдыр, туктарны болгаш мал чемнеринге холуур чүүлдерии ажыглаарын анализтеп турар.

ШЕФ

Дыштаныр хүнде райүлетпүр комбинадының 30 ажылчыны «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырынга шефтеп чораан. Салбыр удуртукчузу Николай Кылын-оол шефчилерге кылыр ажылды хуваараан. Бир дугаар хүнде шефчилер 3 га, чөрии медезин хол кадыыры-биле кескеп. Олар 15 тонна ногаан сигении тургускан.

Самбуу Ямыр, Александр Ондар, Чап Ондар, Сесер-оол Монгуш болгаш өскелер-даа сиген кезеринге, бөлүп сараатгаарынга шынарлыг ажылдаан. Шефчилер дараазында дыштаныр хүннерде база сиген белеткежии чеде бээр.

ЧАЗАНЫКЧЫЛАР МУРНУКУ ОДУРУГДА

Чадаананың ыяш ажыл-агыйының чазанылга цеги юбилейлиг чыдың планныг онаалдаларын күүседир дээш социалистиг чарышта идепкейлиг киржип келген. Ында коммунист Виктор Дажыевич Монгуштуң чазаныкчылар бригадазы эрткен 7 айларда 170 муң рубльдин бараанныг продукциязын бүдүрер планын 175 муң рубльге күүсеткен. Ыяш ажыл-агыйының бригадаларының аразында социалистиг чарышка ол бригада бо чылын 2 удаа тиилекчи болуп үнген.

Чазанылга цеги районуна тудуг объектилерииге чугула кылыгларны соңга, эргии кастактарың, хаалгаларны, плинтустарны, опанелкаларны, даштыкы улуг эжиктерии, хаарылгалаан манзаларны, малга чем салыр деспилерии болгаш оон-даа өске кылыгларны бүдүрүп турар.

Бригадада шупту 10 кижи бар, оларның кол нуруузу хөй чылда ажылдаан дуржулгалыг чазаныкчылар. Оларда чылдагаан чок ажыл шагы үзүп, азы чурум үрээшиидеи ажылдан үнер чорук чок болган. Бригада доктаамал составтыг болганын демдеглээри артык эвес. Ында мастер Фаина Степановна Сушкова чазанылга цегинде, пилорамада ажылды шын организастап, билдилиг башкарып турар. Фаина Степановна бригадирлер-биле, чазаныкчылар-биле бижыг харылзаалыг, оларга даяныл ажылдан келген. Бригадир Виктор Дажыевич Монгуш үр чылдарда ажылдаанарның бирээзи. Ол кижилерге негелделиг, ажылдың шынарын, түңнелин хынаарын доктаамал чорудуп турар. Виктор Дажыевич партия организациязының секретары, коллективте эш-өөрүүн амыдырал-чуртталгазын совуургап, кижилер-биле ажылдаарынга ол үе-шагын харамнанмас.

Хоочун бызаңчылар Борбакоол Ховалыг, Борбакай Доңгак болгаш оон-даа өскелер ажылга кызымаа-биле коллективке эки үлегер-чижекти көргүзүп келгеннер. Олар аныяктарны ажылга өөредиринге, кижизидеринге эвээш эвес үлүг-хуузун киирип турарлар. Бедик мергежилдиг бызаңчы коммунист Борбакоол Суванович Ховалыгны ыяш ажыл-агыйының коллективи хоорай Совединиң депутадынга ийи удаа улаштыр соңгуп, бедик бүзүрелди көргүскен.

Чазанылга цегиниң дендески ажылдаары пилорамаиың ажылындан хамаарылгаш эвес организастаан болгаш түңнелди үндүрүп, мурнакчыларны демдеглеп турары кижилерииң ажылга харыысалгазын, соңуургалын көдүрүп турар.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: В. Д. Монгуштуң удуртканы коммунистиг күш-ажылдың чазаныкчылар бригадазы;

бүдүрүлгении хоочуну, мурнакчы ажылчыны Д. Е. Чебокинов ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ИЛАНДАН АЖЫР

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының коллективи чамдык бергелерге таваржып турааааа, ында мурнакчы ажылдыг бригадалар, ээлчеглер бар. Ылаңгыя улуг мастер В. М. Ипатовага удурткан № 5 ээлчегниң ажылы бедик бүдүрүкчүлүг. Комсомолчу-аныяктар коллективи бөдүүн руда арыглаар цехте ажылдап турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш калбарган бүгү улустуң социалистиг чарыжыгга кириишиидеи, бо коллектив планныг онаалдаларын чедиишкинниг боттандырып келген. Коллектив чарыпка чаңгыс эвес удаа тиилээн.

Ээлчег ийиги чартык чылды багай эвес көргүзүглерлиг эгелээн. Июль айда олар 966 тонна сорттуг даг-дүгүн бүдүргеннер. Ай планы 198,6 хуу күүсеттинген.

Эрткен айда улуг мастер Надежда Васильевага удуртқан комсомолчу-аныяктарның дертку ээлчээ база эки ажылдаан. Коллектив планнан ажыр 53 тонна даг-дүгүн берген.

Н. ВАНЬКОВ.

ДУЗА КӨРГҮЗҮП

Чадаанада «Күрсельхозтехника» каттыжыышкынының автобааза чолаачыларының мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип турар. «Искра» совхозта Чечек-оол Ондарга удурткан беш чолаачы силоста шалыпчы ажылдап турар. Чолаачылар Валерий Монгуш, Бадый-оол Ооржак, Олег Монгуш, Григорий Ондар оларның ажылы макталдыг.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң сиген белеткелинде алды чолаачы бар. Олар база өске өөрүнден дудак чок эки ажылдыг. Владимир Иванов, Дмитрий Ондар, Юрий Монгуш дээн чолаачылар мурнакчы. Кайы-даа совхоз дуза көргүзүп барган чолаачыларга таарымчалыг байдалды тургускап.

С. ЧООДУ.

СЭКП ТАҢДЫ РАЙКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

Август 24-те СЭКП Таңды райкомунун пленуму болуп эрткен. Пленум организастыг айтырыгны чугаалашкан. Өөренип чоруурy-биле холбаштыр В. В. Дунаевскийни СЭКП райкомунуң бирги секретары хүлээлгезинден пленум хостаан.

СЭКП райкомунун бирги секретарынга **В. Д. Куркутовту** соңгаан.

Пленумнуң ажылынга СЭКП обкомунуң ийиги секретары **П. И. Кравченко** киришкен.

М. К. Мячинага «Тыва АССР-ниң садыының болгаш ниитиниң чемненилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДӘЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫҒЫ

Садыг талазы-биле ачы-хавыязы дээш Кызылдың аъш-чем бараанныарының садыының кол бухгалтери Мария Куприяновна **Мячинага «Тыва АССР-ниң садыының болгаш ниитиниң чемненилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы М. МЕНДҮМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың август 24.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА

СССР 60

ЧАҢГЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

Буряад АССР

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ШАПКЫН БАЗЫМНАРЫ

А. МОДОГОЕВ,
СЭКП ТК-ныҢ кежигүнү, партия Буряд обкомуныҢ бирги секретары.

«ССР ЭВИЛЕЛИНИҢ тургустунганы — Владимир Ильич ЛенининиҢ идеязыныҢ, национал политиканыҢ ленинчи принциптериниҢ амыдыралчы боттанышшкыны» — деп, «ССРЭ-ниҢ тургустунганыныҢ 60 чыл оюнуҢ дугайында» СЭКП ТК-ныҢ докладаалында айыткаа. Шаанда хожудангай чораан улустариҢ салым-чолуныҢ оларныҢ бүгү талалыг сайзыралыныҢ дугайында Коммунистиг партия ёзуулуг ленинчи сагыш салышкыныҢ илергейлеп, националдар аразында харылзаалараныҢ айтырыгларыҢче көзөөде улуг кичээнгейни салыш келгеп.

Ленинчи национал политиканы боттандырганыныҢ, акыдуҥма улустариҢ, бирги зөөлчегде улуг орус улустуҢ өгөөртиннее дузазыныҢ ачызында Совет эрге-чагырганыҢ чылдарында чурттуҢ чөөн талакы девискээринге Буряпия бедим хөгжүлделиг индустриа-аграрлыг автономнуг республика болуу берген. Амгы үеде оон иҢ-структалдыг овур-хевириҢ машина тудуушкунуныҢ, хөмүр-даш, даг, электротехника, ыяш ажыл-агыйы, тудуг материалдары, чиик база аҢш-чем болгаш үлетпүрүҢ өске-даа адырларыныҢ хөгжүлдээн тодарадыҢ турар. Чүгле сөөлгү он чылда үлетпүр будүрүлгезиниҢ хемчээли 1,8 катап ескен. Продукциям будүрер планыҢ республика онгу беш чылда болгаш он бирги беш чылдыҢ баштайгы чылында чедиишкиниг күүсеткеп.

Совет эрге-чагырганыҢ чылдарында көдөө ажыл-агыйга ханы чаартылгаларны боттандырган. Шаанда дарлаттырып, базындырган, ядыы-түренги чораан көдөө чонныҢ амыдырал-чуртталгазы үндезини-биле өскерлип, чалгай жаан. Бөгүн 3 миллион хире баш мал, 2,5 млн. хире куш, муҥ-муҥ тракторлар, автомобильдер болгаш амгы үениҢ көдөө ажыл-агыйы машиналары колхозтарыҢ база совхозтарыҢ пиити байлаа ол. Электрификация, комплекстиг механизация, индустриалдыг технология көдөө ажыл-агыйы будүрүлгезиниҢ хевир-шинчизин улам тодаргай илергейлеп турар. Көдөө ажыл-агыйда электрификация, комплекстиг механизация, индустриалдыг технология көдөө ажыл-агыйы будүрүлгезиниҢ хевир-шинчизин улам тодаргай илергейлеп турар. Көдөө ажыл-агыйда чүс-чүс кайгамчык механизаторлар, хойжулар, саанчылар, инек кадарчылары, ховжучулар ажылдап турар. Баргузин районда Карл Маркс аттыг колхозта Дашиним Буодиевич Сундуевке онгу беш чылда шылгарагчай чедиишкиннери дээш Социалистиг Күш-ажылдыҢ Маадыры атты тывыскан. Буряд АССР-ниҢ Дээди СоветиниҢ депутады, кадайы Зинаида Цыремыловна-биле кады ол-ла үеде чыл бүрүде төрүүр чүс хойдан-на 136 хураганны ап, оларныҢ бир баш бүрүзүндевне 7,1 кг дүктү кыргаан. БуряпияныҢ көдөө ажыл-агыйын институдуҢ «Байкал» дуржулга-көргүзүг ажыл-агыйыныҢ саанчызы, СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ делегады Ленин орденни үштү адилээн Любовь Николаевна Седых саар бир инектен-не чыл бүрүде 4,5-5 муҥ кг сүттү саап турар. Ында мурнакчыларныҢ аттарын хөҥү-биле адап болур.

РЕСПУБЛИКАДА капитал тудуг чыл келген тудум улам калоарын турар. Республиканы бөгүн чаа улус тудугларныҢ чери дизе, хөөрем чок. Бирги ээлчегде Өдүректиг-Хөлде ГРЭС-ти болгаш чаа трикотаж фабриказын, Хоронхой биле Шалутскиде комбикорм заводтарын, Заиграевскиде куш фабриказын болгаш улуг-улуг өске-даа объектилерни тудуп ажыглаага киирген.

Байкал-Амур магистралыныҢ Бурят участогунуҢ тудуу шалыкшы темп-биле чорун турар. Ында 300 километр ажыг демир-орук шугумун салган, Байкальск тоннелиниҢ тудуу доостур четкен, Соҥгу-МуйскиниҢ онзагай тоннелиниҢ тудуун чедиишкинниг чорудуп турар. БАМ-ныҢ баштайгы тудугжуларыныҢ аразында Социалистиг Күш-ажылдыҢ Маадыры В. В. Толстоухов, СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ делегады В. Аксёнов, РСФСР-ниҢ база Буряд АССР-ниҢ Дээди СоветтериниҢ депутаттары И. Самойлов, Раиса Сильченко ышкаш хөй-хөй кайгамчык кижилер бар. Чүс-чүс ээ эки тудугжулар Совет ЭвилелиниҢ орденнери болгаш медальдары-биле шаҥнатканнар.

Эш Л. И. БрежневтиҢ инициативазы-биле «1981-1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде Буряд АССР-ниҢ будүрүкчү күштерин улам ыцай комплекстиг хөгүүдер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ныҢ болгаш ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ докладаалы партияныҢ болгаш чазактыҢ бистиҢ республика дугайында сагыш салышкыныныҢ чаа тодаргай илерээшкини болгаш. Ында казар байлактарлыг чаа-чаа черлерге будүрүлгелерни тудуп, ажыттарга киирерин айтып турар.

Республикада чонныҢ социал болгаш культура амыдыралыныҢ деңгели бедик болуп турар. Эрткен чылын күүрүне болгаш кооператив садыныҢ бараан саарылгазы бир миллиард рубль ашкаа. Чеден чылдардан бөөр республикага чурталга шөлү ийи катап көвүдээн.

АМГЫ ҮЕДЕ республикада чонныҢ үш кижиниҢ бирээзи өөредилгениҢ янзы-бүрү хевирлериниҢ хаара туттугнаан, 4 дээди база туспай ортумак 22 өөредилге черлериҢ улус ажыл-агыйыныҢ специалистерин белеткеп турар. ССРЭ-ниҢ Эртемнер АкадемиязыныҢ Сибирь салбырыныҢ филиалы (бойдус ниитилел эртемнериниҢ база геологияныҢ үш институттарын каттыштырган) үре-түнелдиг ажылдап турар. Оон ангыда БКЭЛАныҢ Сибирь салбырыныҢ көдөө ажыл-агый эртем-шинчилел институдун, ССРЭ-ниҢ педагогика эртемнериниҢ национал школаларыныҢ эртемшинчилел институдуныҢ филиалын тургускан. Эртем албан болгаш дээди өөредилге черлериҢде 800 ажыг эртем докторлары, кандидаттары болгаш профессорлар, доценттер ажылдаанымны конч. Ынчалзаажок өөредилгениҢ ол хүннерин, бирги дагдыныкчыларым — мастер Василий Иванович Гривенщиковту, бригадир Афанасий Никитьевич Сыпкону ышкашыл-биле сактыпсуска штукатур-малярлар бригадазын удуртуп турар. Амгы үеде биске кол немелде күш № 3 ТУ-дан болгаш № 15 ХПГУ-дан кээп турар.

КОРРЕСПОНДЕНТ: Амгы үеде хоорайда чурттарга тудуу кончуг чугула ужур-дузалыг апарган болгай але...

Л. Н. КУЗНЕЦОВА: Чурттарга тудуу... Депутат кижи болгаш бо айтырыгны удаадараа кере бөөр кижи мен. Бо социал-экономиктиг айтырыгны ханызы-биле болгаш кайбак хемчээлдин-биле билир болгаш ону туруштуг, дүргеп шиитпирлээр херек. Амгы үеде чараш, эптиг чаа бажыннар тударын кайбак фронт-биле чорудар дээш хөй түүлду кылып турар. Маҥаа эвээш эвес айтырыглар тургустунуп келир, ынчангаш «Жилгражданстрой» трестеэргеледдиҢ болгаш күш-ажылды организастаарыныҢ механизмни эки таарыштырар, бирги ээлчегде хандырылга айтырыын шын шиитпирлээр ужурдут.

Улан-Удэжилер бажын тудар комбинатка оныа идеген турар. Тулугжуларга ээ кол чүве бааза болгай. А бааза дээрге-ле, комбинат ол-дур. Ынчангаш бо бүгүнү болунун хоорайын, бистиҢ республикавыстыҢ пайысталын чаартырынга кижи бүрүзүниҢ идепкейлиг, кызымак кирижилеги турар болза, ынчан дүргеп шиитпирлеп болур.

ЧУРУКТА: БурятияныҢ найысылалы Улан-УдзниҢ төп шөлү. СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

САННАР, ФАКТЫЛАР

✦ Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкуннарынга чедиишкиннери дээш Ленин, Октябрь Революциязы болгаш УлустарныҢ Найыралы орденнер-биле Буряпия шаҥнаткан.

✦ 174 улуг үлетпүр будүрүлгелери республикада ажылдап турар. Ленин орденниг эът-консервалар комбинады, Күш-ажылдыҢ Кызыл Тук орденниг ужар чүүл заводу, «ХүндүлелдиҢ Демдээ» орденниг «Электромашина» заводу, ДжидинскиниҢ вольфрам-молибден комбинады, Ленинчи комсомол аттыг прибор тудуунуҢ каттыжыышкыны болгаш өске-даа будүрүлгелер оларныҢ аразында бар.

✦ Республикада 108 совхоз, 61 колхоз, ажыл-агыйлар аразыныҢ хаван азыраар ийи комплекизи, ажыл-агыйлар аразыныҢ мал чеми будүрер «Баянгол» будүрүлгези бар. 1982 чылдыҢ январь 1-ниҢ чизези-биле алырга, 354,5 муҥ мыйыстыг бода мал, 1640,5 муҥ хой, 53,7 муҥ чылгы бар.

✦ Эртем, өөредилге, культура, уран чүүл болгаш кадык камгалалы шапкын хөгжүлдени алган. ССРЭ-ниҢ эртемнер АкадемиязыныҢ Сибирь салбырыныҢ дерт эртем-шинчилел институттарлыг Буряд филиалы, ВАСХНИИЛ-диҢ Сибирь салбырыныҢ эртем-шинчилел институду, ССРЭ-ниҢ педагогика эртемнериниҢ национал школаларыныҢ филиалы болгаш өске-даа эртем черлери бар.

✦ 22 тускай-ортумак өөредилге черлери, ийи техниктиг болгаш 36 профессионал-техниктиг училищелер бар. 140678 өөрениичи 514 ниити өөредилге школаларында хаара туттунган. Ол школаларда 10072 башкылар, кижизидикчилер болгаш улуг пионер вожатыйлар ажылдап турар. 63 музыка болгаш уран чүүл школаларында 528 башкылар ажылдап турар.

КҮЗЕЛДИҢ БОТТАНГАНЫ

Баргузин районда Карл Маркс аттыг колхозта Социалистиг Күш-ажылдыҢ Маадыры Д.-Н. Б. Сундуевке удуртқан хойжу бригада 100 төрүүр хойга онаштыр 160 хураганны камгалап өстүрген.

Сундуевтер —кайгамчык-ла улус. Ужурашкан санында-ла ол чорук бадыткаттынар. Ийи чыл бурунгаар ашак-кадай 100 төрүүр хойга онаштыр 140 хураганны алгаш, улуг күшажылчы тиилелгелиг болган. Ол дээрге, бүгү Баргузин шынаатыныҢ рекорду болган, ынчангаш малчыннар оларга байыр чедирбишаан. кижи бүрүзү чүс хойга онаштыр бөө эвээш эвес хураган алырын күзеп тургай. Оларга мен база байыр чедирдим. Дажинме БуодиевичиниҢ-даа, Зинаида ЦыремпиловнаныҢ-даа ону улуг-ла тооксавааны мени кайгаткан.

— РеспубликаныҢ эҥ улуг чедиишкини — чүс хойга онаштыр 156 хураган болган. Ону Дмитрий Свистунов кылган дижири шын бе? ДажинниҢ малчынныга чеже төрүүр хой турганыл?—деп, Дажинме Буодиевич сонуурган айтырды.

1974 чылда СвистуновтуҢ коданынга 600 баш төрүүр хой турган болгаш 100 төрөөн баштан 156 хураган алганы шын чүве.

Чоокку чылдарда ону ажарын кызыдар бис, ынчалза-даа хойлар кыраан, ам беш удаа хураганнаар... —деп, ирей-кадай бадыткаар.

«Карл Маркс аттыг колхозтуҢ малчыннары боттарынын мурнунда нарын-на сорулга салып алган-дыр ийин» деп бүдүү иштимде бодаан мен. Олар чежемейнин-даа ажылга ынак, бо ажарыныҢ херөөн эки билир, салган сорулгазын чеге алырынче чүткүлдүг болза, ону чедип алыры ындыгла амыр эвес, Дмитрий СвистуновтуҢ ажылдап турганы ДжидиныҢ агаар-бойдузуныҢ байдалы Баргузинден ылгалдыы, чымчак, а төрүүр хойларыныҢ клазы «Боргойский» уисажыдылга совхозтуҢ хойларындан куду.

1981 чылда Сундуевтер чүс төрүүр хойдан 150 хураганны алырын хүлээнген. Олар хураганнар хүлээп алырынга чеже-даа хынамчалыг белеткензе арай-ла хөйну күүсөөн ышкаш кылдыр сагындырар болган. Бир эвес олар бо чылын күзелии чедип албас болза, ону кажан чедип алыр боор дээрэи билдингир.

Сундуевтер чүс хойдан 156 хураганны алганнар. Ол дээрге, республика эҥ эки көргүүзүг болган. Олар база катап байыр чедирикшкиннерин тоомча чок хүлээп алганнар.

Ирей-кадай колхоз баштаар чериҢден төрүүр коданын эътке дужаавазын дилээннер. Олар хойларындан алды удаа хураган алырынга белеткенип эгелээн. Олар чүү чүвеге оргаланы тургынал? Оон чажыды бо чазын хойлар хураганнап эгелээн үеде тодаратты-ган. Күскээр олар төрүүр чүс хойдан 130 хураганны алырын хүлээнген турган болза, хой төрүп эгелээрге, олар хүлээгезин эде көрүп, чүс төрүүр хойдан 160 хураганны алырын аазаанаар. Хой кадарын билир кижилер безин «элдептиин аа» дижир турган.

Сундуевтер чүнү кылырын боттары билир турган. Хойлар хураганнаҢ эгелей бергенде, кодан хойнуҢ 70 хуузу ийистээн. МалдыҢ чаш төлүн камгалаарынга шыҥгыы белеткел, сакманчыларны тыш, шилип алыры, ылангыя төрүүр малга бижыг ээм-суурун белеткээри малчын өг-бүленин чедиишкиннерге магадылал болган болбайн аан. Малчыннар сигенни боттары белеткеп, а Зинаида Цыремпиловна хойлар тарын боозадырын болу чорудуп, кодан хоюн дүн-хүн чок кадарын, камгалап келген. А хой оолдаашкыныныҢ үезинде олар чаш хураганнарны уйгу-чыдын чок ажаан турар.

Баянголдан марттыҢ ортаҢ үезинден эгелээш, өөрүнчүг медээлер шуужуп эгелээн. Колхоз даргазы В. Ё. Гармаев: —Сундуевтер — чүс төрөөн хойдан 140 хураганны камгалап алган. ОларныҢ өлүзинде ам-даа төрүүр чүс ажыг хой бар —деп чугаалады.

— 156 хураган чүс төрөөн хойдан алдынган, ынчангаш 160 хураган чедер — деп, Василий Ёнхоевич сөөлгү ужураҥышкында илеткеди.

Эҥ сөөлүнде мындыг медээ дыныалган:

— Сундуевтер чүс хойдан 160 хураган алыр дээш хүлээлгезин күүсеткеннер-дир. РеспубликаныҢ чаа чедиишкинин тургустуган. Он класс дооскан сөөлүнде төрүүр кодан малдаар ажылга бодунуҢ күш-ажылчы базындырын кылып эгелээн оларныҢ оглу ВиликтониҢ маҥаа киирген үлүү өвээш эвес. Сундуевтер боттарыныҢ чедиишкиннерин ССРЭниҢ 60 чыл оюнга тураскаатқан.

Бо хүннерде ол малчыннар СЭКП ТК-ныҢ май (1982 ч.) ПленумунуҢ, Л. И. БрежневтиҢ ССРЭ-ниҢ АҢш-чем программазыныҢ дугайында илеткелии улуг сонуургал-биле өөренимшаан чаа сорулгаларны боттарыныҢ мурнунга салганнар.

ОларныҢ ам кайы хире бедик чедиишкиннерин чедип алыры билдинмес. Сундуевтерден кайгамчыктыг чедиишкиннерни маналп болуп.

В. БАДМАЕВ.

ТОННЕЛЬЧИЛЕРНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛЫ

Буряд АССР. БАМ-да Соҥгу-МуйныҢ тоннелин № 11 отрядтыҢ тударыныҢ үезинде чыл эгезинден бөөр 2500 погон метр черни казып эрткен. Ол тоннельди болгаш транспорт-тренаж уургайын бир деңге казып турар.

ЧУРУКТА: чер иштинде өрүмнээр ажылдыҢ чоруп турары. В. МатвиевскийниҢ фотозу.

СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

ХООРАЙЖЫГАШ— ЭТНОГРАФТЫГ МУЗЕЙ

Хоорай даштынче үне бөөрге, ында арыг дыка кайгамчык. Агаары арыг. Аяс хүнге кыланайныш чыдар харда койгуннар истери илеэи кончуг көстүп чыткылаар. Хүн чырыныга эргеленген хадыларныҢ шыпшык баштары оожум чайганыш тургулаар. Ынчалза-даа кол хуулгаазын ында эвес, а ээр чер ындында улуг эвес оймакта. СилерниҢ мурнунарга ыяш хүрээжигештерниҢ бопурук «бөртчүгештери» хенертен көстүп кээр. Сактырга, бурунгу ёзу барымдаалап туткан шивээ ышкаш сууржугаштың кижи эртип албас ханаларында, каастап база шимеп кылган эжиктериндеулуг, бичеконгалар хары угла даап-шимээнниг дагжай-даа бөөр ышкаш апаар. Бир эвес оон ында баар болза, дыттап кылган бүрят өглерни, эвенкилерниҢ тос чадырын көрүп болур. Ол өлдептиг хоорайжыгаштың бир үжүнда дугаларында чөлөө өҥнүг денталар баглап каан, конгулуурлардыг, кожуулуг үш аҢгы көрүп каап, ыяап-ла эрткен чүс чылдың үези-дир деп чүвеге шуут-ла бүзүрей бөөр сен. Бо бүгү херек кырында болуп турар. А шынында ол хоорайжыгат — Улан-Удэ хоорайдан ындыг-ла ырак өвес черле кылып каан Чөөн Сибирьде бирги этнографтыг музейлир.

— Музей чугле ажык көөр аланда турары-биле солун эвес, а анаа бистер аас-чогаалыныҢ байырлалдарын эрттирип келгенивис-биле тааржымчалыг — деп, музейниҢ директорунуҢ оралакчызы С. Г. Жамбалова чугаалаан:—. Мында Забайкальенин улусчу культуразыныҢ турасказалары долу. Олар боттарыныҢ баштайгы дүрзү-хевирлерин чидирбээннер. Оларны гүн аймаалаан эгелээш, үе-шагнын үелериниҢ аайы-биле ылгай салган...

Бистин бо шапкын хөгжүлделиг индустрияның чүс чылында хоорай, суурларга бурунгу шагнын булуннарын кылып, тургузуп алыры уламна бергедеп бар чыдар. Дыка хөй салгалдың архитектуралыг тураскаалдарын, улустуҢ ус-дарган чүүлдерин камгалап арттырар сорулга-биле он чыл бурунгаар Буряпияның Культура министерствозунуп инициативазы-биле этнографтыг музейни тургускан. Ону Үстүү Березовкада каас-чараш бойдустуг арыг иштинге кылыр деп шиитпирлээн. Эрги бажыннарны, хүрээлерни, өглерни, долгандыр хериниг чадырларны олче көжүрген. Ынчан музейниҢ ажылдакчылары кончуг кызымак ажылдаанаар. Олар суур бүрүзүн, улус (аймак) бүрүзүн кезип чораап, хөй бажыннарга кирип, эрги шагның эт-севин, идик-хевин, чыып, хөйну тыпканнар.

Забайкальеде үш аҥгы культуралыг (этниктиг бөлүктер) улустар чурттап турар. Ында буряттар, эвенкилер, орустар, боттарының өөлчөөнде чүдүлге аайы-биле аҥгы-аҥгы болуктерге ылгап турарлар. Олар-ныҢ амылыралының, культуразының байдалы бот-боттарынга дөмөйлешпес. Ынчангаш музейниҢ «залдарынга» эвенк хемелерге, маҥактап каан ивилерге болгаш өске-даа чүүлдерге таваржын болур. Дыка хөй тудуглар, чүүлдер XVII векten (Буряпияның Россияга каттышканының үези) бөөр камгалаттынып артқан.

МузейниҢ археология кылдизи көрүкчүлерниҢ кичээнгейин хаара туда бөөр. Чоокта чаа маҥаа «Забайкальенин бурунгу аймактарының культуразы болгаш уран чүүлү» деп делгелге организастаттынган. Бо крайның бурунгу улузунуп уран чогаалылга талазы-биле хөгжүлдезинин төөгүзүн көрүкчүлерге бараалгаткан баштайгы дуржулгазы ол болган. Ол экспонаттар аразында бурунгу Сибирьни өҥ билир чораан академик А. П. Окладниковтуп тыпкан чүүлдери дыка хөй. Оҥ комплекстиг тургузарынга Ленинград университединиҢ улуг башкызы А. В. Давыдованың киирген үлүү улуг.

МузейниҢ эҥ бичии көрүкчүлерин ында бойдустуҢ диригбулуҢу чугаажок сонуургалыр. Улуг мыйыстыг бууларны, чөөн Саяндан аппарган селбегер дүктүг сарлыктарны, адыгларны, берулерни, дырбактыгларны болгаш өске-даа аннарны оон көрүп болур. Чоокту үеде ону шуут-ла дириг бойдустуҢ музейинче шилчидиптер, ынчан ол Швецияда, Румыниада бар ол хевирлиг бойдус төптери-биле демейлежи бөөр. Ону ынчаар кылып алырынга Забайкальенин кайгамчык бойлузу дузалаар, материалдыг база четчир. Үстүнде адаанывыс чурттардан болгаш Япония, Польша, Германиядан келген туристер Буряпияның этнографтыг музейин көргеш, бойдустуҢ каас-чаражын, дошкун крайның улустарының талантылыг уран чүүлүп аажок магадаанаар.

Амгы үеде музейниҢ ажылдакчылары экспонаттарны шилип тыварын, оларны өөренип көөрүн, Забайкальеге биче-буурай улустарның эртекен чүс чылдарда социал байдалы кандыг турганын делгелгелерге ханызы-биле көргүзерин оралдажып турарлар. Балыкчыларның, аҥчыларның культуразын, амыдыралын көргүзер Байкал комплекизин тургузуп турар. Анаа хоорай салбыры база ажыттынар. Оон эрги Верхеудинскини— шаандагы салыгжыларның болгаш чинжең кижилерниҢ хоорайын көрүп болур. Ол ам бедик национал культуралыг болгаш чазагай келир үелиг автономнуг республиканың пайысылалы апарган.

...Чүс-чүс чылдарда туруп келген хадылар аразында ханызы—даглар, дээнирги — дээр апарган бо музейге хөй катап баргаш-даа, оон Забайкальенин бойлузу дег, каас-чараш булуннарын магадап чөрө ханмас бис.

М. ЕГОРОВ.

ТЕРГИИН СПЕЦИАЛИСТ

Ооң ачазын танымыр мен. Каз-Хем районда чурттап, бүдүрүлгелер черлериниг бухгалтерлеп ажылдап чоруур, боду чазык-чаагай, чугаакыр кижи чүве. Элээн уе иштинде Кызыл районуң көдээ ажылагый эргелелиниг ажылдап турда, ооң-биле часкы, күскү кампанияларда совхозтарга кады шефтежип-даа чордувус. Хостут уеде чугаакыр, чогум ажылдай бергенде дескежир чүве чок ол кижини Василий Прохорович Кунцевич дээр.

Чорук айы-биле Красноярскиниң металлургия заводунга чораан, хөй санныг мурнакчы ажылчыннарның аразындан таныырым ышкаш, үжен хар чаа ажа дүжүп чоруур ажылчынны көрдүм. Танып чадап турар ирги мен бе деп бодаан, олче дыка үр кайгадымдаа. Ол ийээң көрүжүмден эктин кыстыг. Кымга дөмей чоор?

Заводтуң № 24 цехиниң партия организациязының секретары В. Досманов мурнакчы ажылчыннарының дугайында таныштырып тура, таныырым ышкаш кижиже айыткаш, хоорай Советтиниң депутадынга чоокта соңгуп алганывыс Анатолий Васильевич Кунцевич деп таныштырды. Ам-на сактып келдим. Ооң адазы-биле дөмейи ажок болганындан танып чадап турганым ол ышкажыл.

Хостут уе тыптырга, Анатолий Кунцевич-биле хөөрежи бердивис. Ол ук заводка 1968 чылдан бээр ажылдап эгелээн болду. Кран башкарып турар. Бо үениң дургузунда бүдүрүлгезин-даа, мергежилин-даа солуваан. Чүтле баштай 20 дугаар цехке турган болза, ам 24-те келген. Ындыг улусту аныяк-даа болза, күш-ажылчы стажы хөй дижир чүве.

— Тывавыста агаар-бойдус кайы хире тур?— деп, Анатолий сонуургап айтырып ор,— бо чылын каапавайн тур бе? Эрткен чылын аңаа чораандан бээр, четпээн кижи мен. Шөлээм маңан тур мен...

Шериг соонда ол бо чер чурттуг уруг-биле өг-бүле тудкан кижи-дир. Кадайы металлургия заводунда ажылдап турар. Ооң аайы-биле аңаа ажылдап кирген. Ук бүдүрүлге ооң сеткилиниге ажок таарышкан. Тываже чанар дээш күзелинден ынчаар ойтаваан. «Кижи төлү каяа-даа чоруур» деп үлегер домактың шынының ол аңаа билген. Чагаа дамчыштыр адазынга дыңнадырга, ол база удурланмаан. Красноярскиге чурттап артыпдаа калган болза, Анатолий Кунцевич Тываже доктаамал кээп турар.

Ол бодунуң ажылының дугайында хөй чүве чугаалавас болду. А өске өөрүнден, заводтуң удуртулгазындан бялып алган чүүлдериң хөй.

Кижиниң арга-дуржулгазы кандыг-даа ажылга чоорту бедиир. Толяның база ындыг болган. Кранны баштайгы дээреминде ол арай боорда шимчедип турган болза, чоорту чаңчыгып, чүгле чаңгыс эвес, яңзы-бүрү марканың краннарын башкарып турар апарган. Чүгле ол эвес, ону эптеп, чазып, септеп база билир херек. Техникага сундулуг Анатолий бедик-бедик краннарның «кепке-чүрээн» дораан өөренип алган, удаваанда ол мастерлерден бетин дудак чок апарган.

Ол бүгү-биле чергелештир Кунцевичиде кайгамчыктыг организакчы талалар барын цехтиң ажылчыннары, удуртукчулары база эскерип каан. Элээн каш чыл мурнунда цехке комплекстиг бригада тургузар дугаймында айтырыг тургустунуп келген. Удуртукчузунга кымны томуйлаарыл? Яңзы-бүрү мергежилдиң кижилерин каттыштырып, оларның айтырыгларынга, негелдеринге чедирип болгаш тода харыыны ким берип шыдаарыл? Цехтиң хөй-ниити организациязының, удуртугазының саналы чаңгыс болган. Анатолий Кунцевичини бригадир кылдыр томуйлаар.

Коллектив часпаан. Бригадир оларның идегелин шыңзыдып шыдаан. Амгы үеде ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл ооң төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка бирги черни А. Кунцевичиниң удуртукан коллективи ээлеп турар. Ооң боду 1974 чылдан бээр социалистиг чарыштың тинлекчизи болуп келген. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

Ооң күш-ажылга ынак, эш-өөрүңге үлегериг болгаш өске-даа эки талаларын өөренип көргеш, эрткен чылын СЭКП кежигүнүүге заводтуң коммунистери хүлээп алганнар. Оларның ол идегелин Кунцевич база төлептии-биле шынзыдып чоруур. Кайы-даа участокка ооң коллективи үлегериг чоруун көргүзүп, мурнакчыларның одуруундан дүшпейн келген. Эрткен база бо чылын туттунгулаан. Күш-ажыл ордузунуң, эштер бассейниниң, дузалал ажылагыйының чуртталга бажыңнарының тудугларынга А. Кунцевичиниң удуртукан коллективи тергиин эки ажылдап келгени ооң көскү хереечизи.

...Элээн орайтай бергенде байырлаштывыс. Ол чашмас, депутат хүлээлгезиниң аайы-биле соңгуткан округунуң чаагайжыдылгазын көөрү-биле чорупту. Хөй-ниити-даа, колдаа ажылы дээнде үйгу-чыдын чок, дөспес кижилерниң бирээзи Анатолий Васильевич Кунцевичиниң соондан дыка үр көрүп турдум. Ындыг кижилер бистиң амыдыралывысты каастап чоруур болгай.

Д. ЧЫДЫМ,
«Шынның» корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЬ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Акы-дуңма эвилел быжыгып турар

УЛАН-БАТОР. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал-биле Крымга найыралчы ужуражышкынының дугайында дыңнадыгны «Унэн» болгаш өске-даа төп моол солуннар бирги арыннарында парлаан.

Ужуражышкын үезинде Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбал ийи чурттуң аразында чылдың улам ханылап болгаш калбарып орар кады ажылдажылганы орар кадыг ажылдажылганы хөгжүдүрииниң айтырыгларынче онза кичээнгейни салган деп, МАРН ТК-ның органы «Унэн» солун бижээн. Социалистиг чурттарның улустарының бүгү хемчег-биле чоокшулажышкыны, акыдуңма кады ажылдажылгазы болгаш дузалажылгазы — делегей социализминиң хөгжүлдезиниң хоойлуларының бирээзи-дир. ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның аразында харылзаалар хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгазы-биле ол бадыткаттының турар.

Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбалдың ужуражышкынының дугайында дыңнадыгны МАР-ның хөй-ниитизи изиг чүүлдүгзүүшкүи-биле уткаан деп, моол телевидениниң болгаш радионуң тайылбырында онзалап демдеглээн. МАР-ның ССРЭ-биле, социалистиг өскедаа чурттар-биле бүгү талалыг кады ажылдажылгазы социализминиң оруу-биле ооң чечектелишкинииниң болгаш хөгжүлдезиниң идегелдиг магадылалы болуп турарын моол улус эки билир.

Азияда болгаш Чоокку Чөөн чүкте сөөлгү үеде тургустунган байдалды ийи күрүнениң удуртукчулары Крымга ужуражышкынынга тодаргай чугаалашкан деп, массалыг информацияның чепсектери демдеглээн. Харын чүгле чөптүг бүгү талалыг политиктиг таарыштыр шиитпирлээшкин Чоокку Чөөн чүк ада-өгбези болуп турар бүгү улустарның амыдыралчы эргелерин идегелдиг хандырып шыдаар дээрзиниң дугайында түңнелге моол ажылчы чоннар байыр чедирип турар.

Л. И. Брежнев биле Л. Цеденбалдың Крымга ужуражышкынының дугайында дыңнадыгны моод радио болгаш телевидение каш удаа дамчыткан. Амыдыралдың бүгү-ле кол адырларынга акыдуңма совет-моол харылзааларының быжыгышкынын, кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылгазының калбак перспективаларын дамчыдылгаларга демдеглеп турган.

Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбалдың Крымга ужуражышкыны чүректиң ханызындан ийи-ралдың байдалынга эрткенин болгаш үзелбодалдарының долу чаңгыс эптии-биле демделеттиргенин массалыг информацияның моол чепсектери онзалап демделээн.

Долу чүүлдүгзүнүүшкүн

ВАРШАВА. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ПКАП ТК-ның Бирги секретары, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский-биле Крымга найыралчы ужуражышкынының түңнелдерин, ылангыя ужуражышкын үезинде үзел-бодалдарының долу чаңгыс эптииниң илергейлеттингенин ПКАП ТК-ның Политбюрозу көргеш, долузу-биле чүүлдүг деп саналаан деп, Варшавада парлаттынган албан хуузунуң дыңнадыында чугаалаан. Социалистиг интернационализминиң, дең эргенин, хамаарышпас догуннаашкынны хүндүлежириниң болгаш найыралчы дузалажылганың принциптеринге польша-совет харылзаалар хөгжүлдезиниң кайгамчык улуг ужур-дузалыын ПКАП ТК-ның Политбюрозу демделээн.

Польша Улус Республиканың мурнунда турар улус ажыл-агыйжы сорулгаларны шиитпирлээрингe Совет Эвилели бодунуң аргаларынга дүүштүр моон соңгаар-даа деткимчени көргүзер дээрзиниң дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң сөстерин ПКАП ТК-ның Политбюрозу чаагай сеткил ханыышкын-биле хүлээп алган.

Делегей байдалынга Крымга ужуражышкын үезинде бердинген үнелеп көрүүшкүн Польшаның кол национал эрге-ажыктарынга тааржып турар деп бодал-оваа ол хуралга база илергейлеттингеп. Делегей харылзааларынга хүлээп көрдүнген принциптерге чөрүштүр америк администрацияның боо-чепсекти эндере бүдүрер чорукту болгаш чидигленип орар душкүүрелдиг чорукту делегейге доңнаштырган политиказы, бот-эргелиг күрүнелериниң иштики хереткеринге ыйышкын кылыының болгаш хөлгаардаарының хевирлери Европаның болгаш делегейиниң айыл чок турарынга шыгыы кыжаныышкын болуп турарын ПКАП ТК-ның Политбюрозу онзалап демделээн.

Кайгамчыктыг хүннүң холбаштыр

БУХАРЕСТ. Фашистиг кинчи-бектеп Румынияны хостаанының 33 чылын холбаштыр Румынияны хостаары дээш тулчуушкуннарга амы-тыныдан чарылган совет дайынчыларга тураскаалдың баарынга чечектер салыынын байырлыг ёзулалы Бухарестиге болган.

Тураскаалдың баарынга чечектерин РКП-ниң Чиңгине секретары Н. Чаушескудан, РКП ТК-дан, РСР-ниң Күрүне чөвүлелиниден болгаш чазаандан, РСР-ниң Национал камгалалы министерствозундан, РКП-ниң Бухарест муниципал комитединден болгаш найысылалдың улусчу чөвүлелиниден болгаш партияның база хөй-иниитиниң өске-даа организацияларындан салган.

Чечектер салыынының ёзулалынга РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүннери Э. Бобу, И. Динкэ, Л. Гэйнуше, Г. Панэ, РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүннеринге кандидаттар М. Добреску, П. Энаке, РКП ТК-ның Политкомиссиязының кежигүнүнге кандидат, национал камгалал министри генерал-лейтенант К. Олтяну, албанның өске-даа кижилери чораан. ССРЭ-ниң РСР-де элчини В. И. Дрозденко база чораан.

Совет болгаш румын дайынчыларга чурттуң өске-даа хоорайларында болгаш чурттакчылыг черлериниде тураскаалдарга база чечектер салган.

Венгрияның конституциязының хүнү

БУДАПЕШТ. Социалистиг Венгрияның ажылчы чоннары Венгрия Улус Республиканың конституциязының хүнүн демделээн. Ол кайгамчыктыг хүнге тураскаатқан массалыг чыскаалдар, байырлыг хуралдар, спортчу хемчеглер болгаш чоннуң селгүүстээшкиннери бүгү республикага болган.

Дүнайның эриктерии дургаар индирлерге чыылган Будапештиниң он-оң муң чурттакчылары кайгамчык чараш көрүүлүг — түүлдүг — баймралдың суг болгаш агаар пароходының көрүкчү хереечилери болган. Чаңчыл ёзугаар венгр пайысылалдың ортузунда парламент бажыңының баарынга чурттуң дээди шериг өөредилге черлериниң доозукчуларынга офицер аттар тывысканының баймралыг ёзулалы болган.

Будүрүүшкүн өзер

СОФИЯ. Варнада автомобильдерге моторлар, мотокарлар болгаш генераторлар кылып үндүрер В. Коларов аттыг комбинаттың будүрүүшкүнүнүң хемчээли үш катап өзер. Будүрүлгени калбарткының болгаш чаарты дерээниниң соонда нарын будүрүүшкүннерге ажылчыннарның күш-ажылын автоматчыткан 17 шугумнар болгаш 24 үлетпүр роботтары солуптар, ону ам тургузуп эгелээн.

Комбинатка будун чартык чыл мурнунда тургустунган кады ажылдаашкының советболгар конструктор-технологтуг бюронуң ажылдакчылары чаартыышкынның төлевилелии ажылдап кылган. Яңзы-бүрү тускай мергежилдерниң болгаш болгаш совет 20 технологтары ол бюрода боттарының билиглери болгаш дуржулгазын каттыштырган.

(СЭТА).

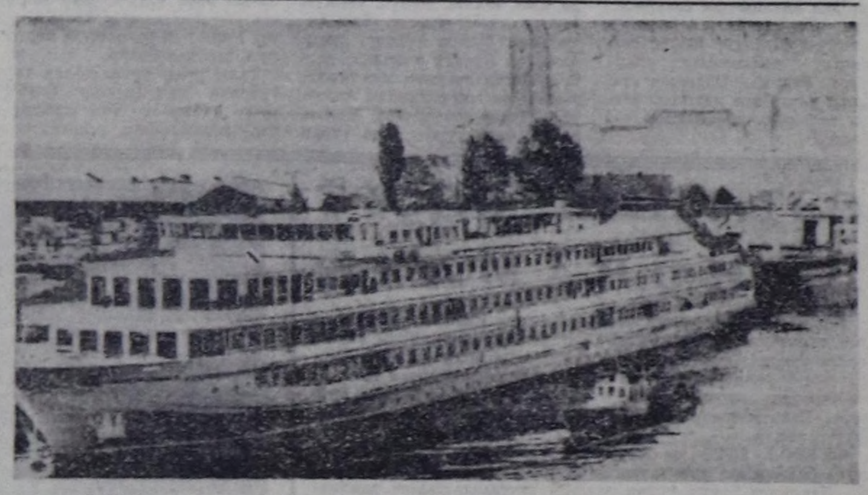

ГДР. Ростовтуң корабль тудукчулары Совет Эвилелиниге кылып берген база бир судноиу сугже эжидирип киргеннер. Ол чаа дөрт наът «эштир отель» 360 пассажирин алыр аргалыг.

ЧУРУКТА: «Александр Грибоедов» дээр хемге чоруур чаа лайнер.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Совет Эвилелиниң национал хүнү

ИЗМИР. (СЭТА). Делегейниң Измирде 51-ги ярмазынынга Совет Эвилелиниң Национал хүнүн эрттирген. ССРЭ-ниң тургустунганының алдарлыг 60 чылынга ол хүнну тураскаатқан.

ССРЭ-ниң 60 чыл төөгүзүнүң дургузунда бистиң чурттувустуң чедиишкиннериниң дугайында совет делгелге ол ярмарнага тодаргай көргүскен. Совет улустуң амыдыралының хөй талаларын, ССРЭ-ниң эртем-техниктиг чедиишкиннерин 12 муң ажыг экспонаттар хөй муң көрүкчүлерге сонуургатқан.

ССРЭ-ниң болгаш Турцияның аразында экономиктиг кадыг ажылдажылганың дугайында совет павильоннуң экспозициязының чараш шинчилиг кылдыр дерээн стендилери бадыткаан. Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш техниктиг детиимчези-биле Турцияның Искенберунда улуг металлургия болгаш Сейишехирде аллюминий комбинаттарын тутнаш, ажыглалга киргеп. Измирниң ярмарказынга Совет Эвилелиниң чаңчыл болган киржилгези совет болгаш турк улустарның кожа-хелбээ чаагай харылзааларын быжыглаарынга улуг салыышның болуп турарын Турцияның политиктиг болгаш кадыг бөлүктери демделеп турар.

Г. ШМИДТИҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

БОНН. (СЭТА). Социалистиг чурттарга удур «кадыг дайынын» өөскүдер дээш Барыын чүкте чамдык бөлүктериин орлаңдажышкынарын болгаш Барыын Европада бодунуң эвилелчилериниче ыйышкын кылыр дээш АКШ-тың администрациязының политиказын Германияның Федеративтиг Республиказының канцлери Г. Шмидт Барыын Германияның «Норддойчер рундфунк» радиостанциязынга берген интервьюзунга шүүмүлээн. «Делегейде хостуг садыгны политиктиг негелделерге чагыртып эгелээр болзувусса, ажыл чок чоруктуң көвүдээринге салыышмышкызы ажегерээн киргеннивис ол болур ийик» деп, ол медеглээн.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫ БЫЖЫГЛААР

ДЕЛИ. (СЭТА). Африка—Азия кады ажылдажылга талазы-биле ында ажыттынган делегей конференциязын хөгжүп турар чурттарның чаңгыс эвин болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарының айтырыгларынга тураскаатқан. Империализмниң чимзенииишкиннери күштелген амгы үеде ол чурттарның чаңгыс эвин болгаш кады ажылдажылгазын калбартырының эргежок чугулазын конференцияның киржикчилери онзалап демделээн.

Ниити дайзынга—америк империализмге болгаш Чоокку Чөөн чүкте ооң жандармынга—израиль сионизмге удур Азияның болгаш Африканың улустарының демиселинге оларның чаңгыс эвин быжыглаарының эргежок чугулазын Ливанга удур израиль агрессия көргүскён-дир деп, Индияның кол судьязы болуп чораан сураглыг политиктиг ажылдакчы М. Х. Бег медеглээн.

Мурнуу Африканың үндезин чурттакчыларынга удур расиечилерниң дерзин үүлгедиглери ышкаш, ханныг өлүрүкчү чорукту Израильдин сионистери араб улустарга удур кылын турар-дыр деп, Мурнуу Африкайың национал конгрезининиң Индияда төлөлекчизи Сидней Молифи чугаалаан. Мурнуу Африканың расиечилери болгаш Израильдин сионистери Каттыжыкан Нацыялар Организациязының шиитпирлерин херекке албайн турар.

Хөгжүп турар чурттарның күжү—оларның сырый каттыжыышкынында деп, Дели университединиң профессору В. П. Датт онзалап демделээн.

Хуан Хуаның медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ассошийтед пресс агентствозунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, Кыдаттың даштыкы харектер министри Хуан Хуа Каттыжыкан Нацыялар Организациязының Чиңгине секретары Перес де Куэльяр-биле ужуражышкынга үүве чугаалаан болгаш Совет Эвилелинге удур «америк картаны» азы американнарга удур «совет картаны» Кыдат ажыглавас деп медеглээн.

ТАЙБЫҢНЫҢ МАГАДЫЛАЛЫ

НИКОСИЯ. (СЭТА). ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын 1982 чылда демделээр улуг совет улус болгаш ооң ленинчи партиязы делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар дээш, ядролуг боо-чепсекти кызырар болгаш чепсеглениишкинни үе-чадалап база бүрүн дүжүрер дээш шиитпирлиг демисежин турар. Тайбыңның херээн болгаш бүгү улустарның айыыл чок чоруун хандырар дээш Совет чазак моғаг-шылаг чокка демисежин турар деп, Кипрниң күш-ажылчы чонунуң депшилгелиг партиязының (АКЭЛ) Чиңгине секретары Эзекиас Папаиоанну медеглээн.

Кипрниң девискээриндеп даштыкы чурттарның бүгү шериглерин үндүрер, Кипрниң айтырыын ооң чурттакчылары КНО-нуң резолюцияларынга үндезилээш, боттары шиитпирлээрин чедип алыр дээш кипр улустуң демиселин Совет Эвилели чайгылыш чокка деткип келген, деткип-даа турар деп, ол демделээн.

ЧӨӨН ҮЗЕЛДИГ КҮШТЕРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

ПАРИЖ. (СЭТА-ның корр.). Корсика ортулуктуң түс чер хуралының (парламентизиниң) даргазының болгаш ооң бюро кежигүннериниң соңгулдаларынга улуг чедиишкиннерни чөөн үзелдиг күштер чедип алган. Чөөн үзелдиг радикалдарның шимчээшкиниң төлөлекчизи Н. Альбонси түс чер хуралының даргазынга соңгуткан, сөөлгү бадылаашкыннарга ооң кандидатуразы дээш боттарының бадылаашкыннарын Коммунистиг болгаш социалистиг партиялардан депутаттар база берген.

Түс чер хуралының даргазының соңгулдалары политиктиг чидиг демиселдиң байдалынга болуп эрткен. Ортулуктуң төөгүзүнде эң-не баштай бүгү-ниити дөрт соңгулдаларны бо чылдың август 8-те чоруткан. Түс чер хуралынга ынчаарда хөй нуруузу чөөн үзелдиг-даа, барыын-даа үзелдиг партияларның төлөлекчилери чедип албаан турган. Ооң-биле чергелештир яңзы-бүрү өлүрүкчү бөлүгленишткиннерниң идепкейжээни дүшкүүрлүг байдалды улам чидиглендирген. Соңгулдалар болурунуң бүдүүзүүзүн дүнезинде ол өлүрүкчү бөлүгленишткиннер ортулукка түс хире чазылдырышкынарны кылган. Ынчалзажок оларның өлүрүкчү ораладажышкынары бууран дүшкен. Ортулуктуң политиктиг бүгү күштери өлүрүкчү үүлгедиглерни шиитпирлээ буруу шапкан болгаш соңгулдалар таарымчалыг байдалга болуп эрткен.

Кедээ ажыл-агыйны, чурттагга тудуун, транспорттуң, энергетиканы, өөредилгени культураны, бойдус камгалалын башкарары ышкаш айтырыгларны шиитпирлээрининг эрге-хүлээлгелерин түс чер хуралынга болгаш ооң күүсекчи чөвүлелиниге дамчыдып берген. Барыын үзелдиг күштер ортулукка хөй чылдар дургузунда тергиинден келген түвелиниде түс чериин экономиктиг хөгжүдези дыка хожудаан. Ындыг хожудаашкыны чайладыр талазы-биле шиитпирлиг хемчегларын алыры ортулуктуң эрге-чагыргазының чаа органнарынга негеттиниң турар. Ортулукта ажыл төлевири Франциядa дөцнелдеп барык 30 хуу чавыс, а аъш-чем болгаш үлетпүр бараанарының ертектери— 25 хуу бедик болуп турар. Ортулукта ажыл чоктарның саны сөөлгү чылдарда дыка көвүдээн. Корсиканың хөй чурттакчылары чыл бүрүде ажыл сураглап, даштыкыже чоруп келген. Түс чериин экономиканың кол адырлары— кедээ ажыл-агый болгаш туризм сөөлгү чылдарда аар кризиске тавтарышкан.

Л. АЛЕКСАНДРОВА.

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

⊙ **БЕРЛИН.** «Витязь» деп совет эртем-шинчилел экспедициязынга киржип чораан Герман Демократтыг Республиканың эртемденнери төрээн чурттуда ээп чана бергеп. Гидрология, метеорология болгаш геохимия талазы-биле шинчилелдерни олар делегей океанының хөй районнарынга кылган.

Далайның Ростокта эртемшинчилел институдунуң болгаш Фрейбергте даг-үлетпүр академиязының коллективтери ГДР-ниң ол экспедициянга төлөлеп чораан. Герман Демократтыг Республиканың бүдүрген эртем приборларын ола, шинчилел ажылдарының үезинде шенеп көргеп.

Кады боттандырган ол шинчилел ажылдары—Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң аразында доктаамал калбарган эртем харылзааларының түдүш кезээ-дир. Герман Демократтыг Республиканың эртемденнери совет өөнүктерибиле кады Антарктиданы өөренириниге, ооң чажыттарын ажыдарынга чээрби чылдар дургузунда идепкейлиг киржип турар.

⊙ **БЕЙРУТ.** Ливан парламентиниң даргазы Кәлъ-Ассал радио дамчыштыр үүве чугаалаан болгаш айыыл чок болур чоруктуң эрге-ажыктарынга дүүштүр Ливанның парламентазының хуралын август 23-ке чедир соңгаарлатканың дыңнаткан. Республиканың чаа президентизин соңгуур ужурлуг ол хуралды август 19-та чыылдырар ужурлуг турган.

⊙ **ЛОНДОН.** М. Тэтчерниң консерваативтиг чазаанга англи ажылчы чоннарның болгаш соңгукчуларының идегели оскудурбуп турар дугайында Гэллап институдунуң организастааны чоннуң санал-оналсолчуушкуну бадыткаан. Эрге-чагыргада чазактың талалакчыларының саны июльда турганындан амгы үеде 3 хуу кызырылган.

Ооң-биле чергелештир, М. Тэтчерниң чазаанның политиказынга хөөн чок хамаатыларның саны ол-ла үеде 44 хуу көвүдээн.

⊙ **НЬЮ-ЙОРК.** Америк экономика улам улуг бергедээшкиннерге таваржыр четкен. Бо дугайын «Морган гаранти траст компани» деп улуг санхөө омпаниязы ындыг түңнелди кылган.

Чурттуң үлетпүр хөгжүлдезинге капитал салыышкынарының эвээжээнин ол компания айыткан. Үлетпүр хөгжүлдезинге капитал салыышкынары бо чылын 10 хуу кызырлыр дээрзин компанияның медээлеринде демделээн.

⊙ **ОТТАВА.** Канадада инфляцияның бедик деңнели хевээр артышпаан. Чурттуң статистика эргелелиниң дыңнадыын ёзугаар алырга, инфляцияның чылда ортумаа-биле деннели бо чылдың июльда 10,8 хуу болган.

Инфляцияга удур демисел деп чылдак-биле чурттуң чаза экономиктиг кризистиң бүгү аар уржуктарын ажылчы чоннарның эктинче чүүй каарын ораладажып турар. Ажанның үнези кудулаан инфляцияның байдалында үлетпүр болгаш аъш-чемниң чонга эргежок чугула хевирлериниң ертектери доктаамал бедип турар. Чижээ, калбак хереглеп бараанарының ертээ эрткен чылдың июльда турганындан бо чылдың июльда 11,2 хуу бедээн.

⊙ **ДЕЛИ.** Мадхья-Прадеш штатта чер суттарарының улуг системазын тудуп эгелээрин Индияның чаза шиитпирээн. Суг шыгжамырын болгаш суттарылга системазының калбак четкизин ажыглалга киирген сөөлүнде тараачынар сугну алыр болөгаш 37,6 муң гектар шөлге суттатыр тарылганы чорудар.

Суттарылга системазы — Индияның чер ажылының үндезини. Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң алдыгы беш чыл планының (1980-1985 чылларда) күүселдезиниң үезинде Индияның яңзы-бүрү штаттарынга суттарылганын 50 ажыг улуг сестемадарын тудуп кылыр. Индия хамаарышпас чорукту чедип алганының сөөлүнде чылларда чурттка суттатыр тарылга шөлдери 20 миллион гектар турганыдан 53 миллион гектар чедир калбарган.

⊙ **ТОКИО.** Японияның Кюсю ортулуунуң улуг үлетпүр төвү Китакюсю хоорайның ажылчы чоннарының хөй муң кижи киржикчилиг чыскаалы болган. «Чоңга удур реформа сөөлүг болзун!», «Боттарывыстың эргелеривисти камгалаар бис!» деп лозунгарлыг ажылчы чоннарын чазаитын «администратиитиг реформалар» дээр хемчегларинге удурлаан.

(СЭТА).

ЧӨВҮЛЕЛДИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХЕЛЬСИНКИ. Мурнуу Африканың көскү журнализи болгаш чогаалчызы, Мурнуу Африканың Африка национал конгрезининиң удуртулгазының кежигүнү Рут Ферсти кеш-сөөк ылгаар Мурнуу-Африка Республиканың чажыт дерзин албан черлериниң Мапутуга (Мозамбик) чүдек-бужар хоратаң ёзу-биле өлүргенинге ханы килеңээшкинни Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели илергейлээн.

Р. Ферсти өлүрген чорук Преториянның ёзу-чурумунуң өлүрүкчү чоруунуң улам ынай күштелгенин хереченлеп турар, ол ёзучурумунуң сорулгазы — Африка национал конгресстиң удуртулгазын болгаш ооң талалакчыларын узуткаары болуур деп, Чөвүлелдиң Хельсинкиде тараткан медеглелинде чугаалаан.

Кеш-сөөк ылгакчыларының өлүрүкчү үүлгедиишкинин буруу шаварынче база Африка национал конгрессти болгаш «Фронт кавызынын күрүнелерин» детки чорукту күштелдирериче делегей ниитилежилгезин Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели кыйгырган.

(СЭТА).

ИРАК-ИРАН ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Ирак-иран кыылгаарның районунга артиллерия-биле шыңгыы аткылажышкыннар болган. Ол аткылажышкыннарның үезинде 16 ирак солдаттарның өлүрткенин Иракның кол шериг командылалының дыңнадында айыткан. Дайзының бир автомашиназын болгаш бронетранспортёрун узуткаан деп, дыңнадыгда демделээн.

Фронтуның төп кезээнге Иранның мөөңнелген шериглерин Иракның самолёттары бомбалаан. Бүгү ирак самолеттар иранларга шыңгыы согуушкуннарны таварыштырган болгаш боттарының баазаларынга бүрүн ээп келген деп, Иракның кол шериг командылалы дыңнаткан.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иракның артиллериязы Абадан хоорайның чурттагга кварталдарын бооланы түңнелинде элээн каш кижи өлүрткен деп, Иранның ИРНА информация агентствозунуң дыңнадында айыткан. Фронтуның 500 километр узун дурттуг шугумунга иран шериглер Иракның шериг кезектеринче шавар халдаашкын кылган. Ол шавар халдаашкынның түңнелинде Иракның 150 солдаттарын өлүргеп, беш бронетранспортёрларны, элээн каш автомобильдерни узуткаан. Иракның хайгаарал черин артиллерия-биле үргедээнин агентствонуң дыңнадында демделээн.

Яңгы-бүрү медээлер

РОВНОГА ААЛДАП ЧОРААН

Украин ССР-де Ровно область-биле Тыва АССР-ниң культура харылзаазы сөөлгү чылдарда улам калбарган. Оон база бир тодаргай чижээ—Тываның комсомол шаңналының лауреады, эстрада артистериниң VI Бүгү-эвилел конкурузунуң дипломантызы Тываның күрүпениң «Саян» ансамбли чоокта чаа Ровнога аалдап чораан.

Талантылыг ол коллективтиң артистериниң концерт программазында яңзы-бүрү жанрлар бары солуп. Танцы, ырга болгаш аас чогаалынга үндезилеттинген танцылар, хомус, хөөмей, сыгыт — бо бүгү тыва чонуң тускай национал онзагайын көргүзүп турар.

Оларның аразында Д. Монгуштуң күүсеткени «Сөөлгү хам», бөлүк артистериниң «Дамбыралар» деп танцыларын, куда ырыг болгаш өске-даа номерлерни көрүкчүлер аажок сонуургаан.

«Чайлагда байырлал» деп танцы сюитазын бистиң көрүкчүлеривис база кайгамчык сонуургап, катап көргүзерин дилеп турганнар. Уран чүүл дээрге ук чонуң ажыл-амыдыралын ол чонуң эртиген оруун — төөгүзүн база хире-чергезинбиле илередир болгай. Бистер — украин черниң көрүкчүлери ырының болгаш танцының «Саян» ансамблиниң оюн көргүзүглерин көргеш, тыва чонуң культуразының өзүлдезин билип ап, ол дээш өөрүп четтиргенивисти илередип, катап база аалдап кээрин дилеп турган бис.

Я. ВОЙЦЕШКО.
Ровно хоорай.

ХООРАЙЖЫЛАРНЫҢ ДЫШТАНЫЛГАЗЫНГА

Наймыылалда Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгында улуг-биче кижилерге хостуг үезин чөп ажыглап, селгүүтээринге таарыштыр кылдынган яңзы-бүрү аттракционнар хөй.

Арыг агаарга, чечек-чимистиг паркка селгүүстеп дыштанырын кым күзевес боор. Бойдустуң чайгаар бүткен бо булуңу черле онзагай.

Паркка келгеннер «Хүрөш» стадионга, театрларга кино-концерт, спортчу оюннарны көөрүнден ангыда, ажы-төлү-биле кады хөглүг дыштанып. Автоматтыг оюннар, биллиард, теннис залдарынга, танцы төлүгге баар, агаарга чайганыр ааткыыштар — «Ромашка», «Ветерок», шарыттыныл алган чайганыр, аарттынар аттракцион, а бичиилерге яңзы-бүрү ан-мөң дүрзүлүг, аттарлыг карусельдер, самолёттар, кара адар тускай бажың, шыдыраа ойнаар өрээл дээш өске-даа чүү чок дээр!

Уругларга таарыштыр дерии тургускан «Тоол» деп хоорайжыгаш мырыңай кайгамчык.

Р. ДОЛЗАТМАА.

НАЙЫРАЛДЫҢ ЭЭЛЧЭЭ

Ак-Довуракты В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдугу» комбинадының парткому автономнуг республикаларга турааскаатқан пиитилел-политиктиг болгаш күш-ажылчы найыралдың хүнүнерин эрттирип турар.

График ёзугаар бир неделяда кайы-бир автономнуг республика дугайында лекциялар, беседалар, номнар делгелгеин, булуңнар, хана-солуннар үндүрүлгеин, найырал кежээлери цехтерде, библиотекаларда. Культура ордузунда организастыг эртип турар. Абхаз, Аджар, Башкир автономнуг республикаларга оны тураскаадып эрттирген.

Күш-ажылчы коллектив бүрүзүвле ССРЭ-ниң 60 чылынга телептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш салбарган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ТАЛАНТЫЛЫГЛАР КӨВҮДЕЗИН

Бот-Тывынгыр уран чүүл бөлүмү, агитация-уран чүүл бригадазы, улусчу театр... Күзел-сонуургалың аайы-биле хостуг үе шактарда уран чүүлдүң бо хевирлеринге киржип болур сен. Бистиң республикада дыка хөй кижилер боттарының уран талантызын ацаа бараалгадып чоруурлар. Республикага улустуг театрлар 1959 чылдан эгелеп тыптып, баштайгызы Чадаанага тургустунган. Оон бээр элээн үе эрте берген. Бисте ам 15 улусчу театр, аныяк көрүкчүлериниң дерт, ойнаажактарының бир театры ажылдап турар. Тус-тус девискээр аайы-биле эстетиктиг база мөзүг-шынар кижизидилгезинге олар тодаргай ачы-салдарны чедирип турары чугаажок.

Хоорайларда, суурларда улусчу театрларның эки ажылдаарынга материалдыг бааза база салдарлыг, чүүң-даа мурнунда оларны удуртуп башкарып турар культура кадрлары эң көскү черни ээлээр ужурлуг. Оон-биле чергелештир партия, совет комсомол органнары боттарының кичээнгейин сөлүр апаар. Улусчу театр багай ажылдаар азы ажылдавайн баар болза, ону культура амыдыралында аңаа эвес таварылга деп санаат. Чөптүг дувүрээзинин үндүрери чугула.

Ук коллективтерни «улусчу» деп адааны-даа таварылга эвес. Улусчу дээрге улустуу, чонnуу-дур. А чон дээрге кайгамчык талантылыг, ураанмерген болгай. Оларның аразында улуг-биче пазылыг кандыг талантылыг кижилер чок дээрил!

Бистиң улусчу театрларывыстың шиилеринде коддуунда клуб, библиотека ажылдакчылары киржип турар, а талантылыг ажылчынар, саанчылар, трактористер, башкылар, эмчилер кайыл? Оларны бистиң режиссёрларывыстың хаара тутпайн турарында бе азы кижилерниң арай тоомча, сонуургал чок апарганында бе? Ол ийиниң кайызы-даа бар чадавас. Улусчу театрларда арга-дуржулгазы байлак, тускай эртемниг режиссёрларның эвээжии маңаа чугаалавас арга чок. Ынчалза-даа тускай эртемниглер безин ажылынга ижикпейн баар таварылгалар бар. Кызылдың уран чүүл училищезин чаа дооскан аныяк кижиге чөп-биле харылзаа тудуп алыры берге болуру чугаажок, аңаа бир-ле дугаарында кымнар дузалаарыл? Талантыдыг кижилер боттары. «Бо чүү апаарды, кижи канчан боду-ла шиниге ойнаксаар кижи мен деп чугаалаарыл» дижир чадавас. Чогаадакчы харылзаа чокта чүү-даа бүтпес. Ажылдакчыга дузалаар, деткиир, сүмележир-ле болза, режиссёрлар чүгле «четтирдим» дээрлер.

Театр уран чүүлү уран чүүлдүң эң-не нарын, ханы, хуулгаазын хевирип, чүге дээрге ында ыры, танцы, шүлүк, хөгжүм шупту кирип турар. Шиң артизиниң базым бүрүзү, шимчээшкин бүрүзү уткалыг, хөгжүм безин шиниң маадырларының сагыш-сеткилин илередир. Дериг-хереклерде безин артык чүве турбас, боо турар болза, ону ыяп-ла адар, хөгжүм херексели чыдар болза, ону ыяп-ла ойнаар апаар. Шиң уран чүүлү-биле өөнүктешкен кижи бүгү назынында ону утпас, аңаа улам хандыкшыыр, ынчанган тудум кижиниң билии бедиир, угаан-бодалы байлакшыыр.

Тыва театриның тургузукчулары Тываның булуң бүрүзүн баштай аъттыг, оон соонда ажык чүүк машиналарынга олуруп алгаш кезип, уран чүүлдү чонга чырык-биле дамчыдып, ынчалза-даа ол ажылдың ортузунда ыяш-ла ыяш-ла ойнаар апаар. Ынчалза-даа ол ажылдың ортузунда ыяш-ла ыяш-ла ойнаар апаар. Ынчалза-даа ол ажылдың ортузунда ыяш-ла ыяш-ла ойнаар апаар.

Культура болгаш амыдырал

Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу Алтайның болгаш Красноярскиниң медицина институттарының белеткел салбырларында өөренир күзелдиг аныяк оолдар, кыстарны чалап турар. Белеткел салбырларыга дооскан ортумак эртемниг болгаш совхозтарның, тудугларның мурнакчы ажылчыларын, ССРЭ-нин Чепсектиг Күштериниң хүрөзелериниң халашкан кижилерни, а ол ышкаш эмнелгелерде ажылдаанны хүлээп алыр. Белеткел салбырынга кирер аныяк ажылчынарның практиктиг ажылының стажы бир чыл болур ужурлуг (өөредилге үезинде ажылы стажка кирбес). Санитарларның ажылының стажы ийи чыл. Сөөлгү чылдың ажылының стажы үзүлбээн болур.

Белеткел салбырынга чыылда болгаш ынаар чорударын бүдүрүлге, тудуглар, совхозтар, эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң удуртукчулары, төрии кезектериниң командылал черлери партия, комсомол болгаш профвилел организацияларының сүмелээнин ёзугаар дорт харыылаар ужурлуг.

Белеткел салбырынче чорудар кижилер дараазында документилерлиг болур:

1. Ректорнуң адынга билдиишкин (доктаатқан хевирлиг бланкыга).
2. Ортумак эртем дугайында документ (бодуң).
3. Үш кижиниң (бүдүрүлге черинiң удуртукчузу, местком даргазы, ВЛКСМ комитединиң секретары) ат салган характеристика.
4. Кадыының байдалының дугайында терапевтиң, хирургтуң, невропатологтуң, лор-эмчиниң, флюрография болгаш рентген шинчилгезиниң дугайында тускай бланкыга бижип, ат салган 286-гы шынзылга. Медицина институдунга өөренип болурунуң дугайында кол эмчиниң чеп-шөредиг база ол шынзылгага турар ужурлуг.
5. 3Х4 хемчээлдиг, бөрт чок тырттырган 6 фото-чурук.
6. Өөредип чоруткан бижиктиг тускай бланкыга долдурар болгаш бүдүрүлге черинiң удуртукчузу ат салгаш, төгерик таңманы кагар.
7. Күш-ажыл дептериниң хоолгазын чүгле бүдүрүлге черинiң удуртукчузу шынзыткаш, сүлделиг таңманы кагар болгаш «амгы үеде ажылдаарын үргүлчүлевишаан, паспортту, шериг билединиң кирер бижээн шынзылганы, комсомол болгаш профвилел билеттерин беседалажышкын үезинде документилер дужаарда, боду көргүзер.

Документилерни Кадык камгалал министерствозунга 1982 чылдың октябрь 25-ке чедир хүлээп алыр.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу № 10 бажың, кадрлар килдизи.

ТУЛА ОБЛАСТЬ. Ясная Поляна—орус улустуң улуг чогаалчызы Л. Н. Толстойнуң (1828—1910) чурттап база чогаадыкчы ажылын кылып турган чери. Ол аңаа төрүттүнген болгаш улуг назынының бежен хире чылын орта эрттирген. 200 ажыг чогаалды Ясная Полянага бижээн, оларның аразында «Дайын болгаш тайбың», «Анна Каренина» деп номнар, «Диргизиишкин» деп романның дыка хөй эгелери бижиттинген.

Бодунуң чогаалдарынга Лев Николаевич Ясная Полянаның кайгамчык бойдузун чуруп көргүзүп, аңаа чурттап турган кайгамчыктыг кижилерниң овур-хевирлерин түргузуп келген.

Чогаалчы аңаа чурттап турда-ла дыка хөй кижилерни ол чер бодунче хаара тудуп келген. «Олче бүгү делегей, бүгү чер көрүп турар... Амыдыралдың судалдары олче тырттырган, сагыш-сеткил мөңгези-биле ынаар хаара туттунган» деп, А. М. Горький бижээн.

Совет эрге-чагырганың тургустунганының баштайгы чылдарындан эгелеп Ясная Полянада чогаалчының бажыңы музей-заповедник апарган. Ону тургусканындан бээр 60 ажыг чыл эртиен-даа болза, орус болгаш делегей литературазының генийи—Л. Н. Толстойнуң чурттап турган үезинде дег Ясная Поляна бо хүннерде бичии-даа өскерилбээн.

ЧУРУКТА: Л. Н. Толстойнуң музей бажыңында кабинеди.

Н. АКИМОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ ПАНОРАМАЗЫ

БАСКЕТБОЛ. Делегей чемпионадынга киржип турар совет спортчулар Колумбияның шилиндек командазын 143:76 санга уткаш, баскетболистер маргылдаазының мурнуку одуруунче үнгеннер. Олар үш тиилелгени чедип алган болгаш чангыс-даа аштырыышкынга таварышпааннар. Югославияның, Испанияның, АКШ-тың командалары бир-бир катап уттурганнар.

ФУТБОЛ. ССРЭ-ниң клубтарының Киевтиң «Динамозуның» баазазынга тургустунган футболга шилиндек командазы Италияда болуп турар делегей маргылдаазынга тиилелгени чедип алган. Баштайгы ужуражылгага совет футболистер «Фано» командаңы 3:0 санга утканнар, ийигизинде «Анконитона» командаңы 5:0 санга тиилээннер.

ШЫДЫРАА. Толукада (Мексикада) зоналар аразының маргылдаазынга Портиш Спасскийни уткан болгаш 6,5 санныг мурнавышаан.

Маргылдааның төнчүзүнге чедир дөрт салыг арткан.

Аныяктарның аразында шыыраа чемпионадынга москвачы Андрей Соколов америк Жлэль Бенджаминни уткаш, мурнунда чоруп орар байдалын улам быжыглаан. Ол 7 санныг.

ЧИИК АТЛЕТИКА. Киев стадионунга болуп турган чурттуң чиик атлетикага чемпионады доозулган. Ыңдыг хевирлиг маргылдаага эң бир дугаарында дөрт спортчу черниң узунун 8 метрни ажыр халый берген. Минск чурттуг. 27 харлыг Виктор Бельский 820 см. көргүзүглүг болуп, чемпионнаан. 400 метр черге чарышка бирги чер дээш ол маргылдааның тергиин болган киржикчилериниден 46 секундадан куду көргүзүглүг кижи чок болган, ол дээрге Афиналарга болуп Европа чемпионадынга 4х400 м. черге болуп эстафетага эң шыырак спортчуларның киржирин бадыткаан.

Чурттуң чамдык чемпионнарының түннелдери мындыг: Николай Киселёв ядрону 21.09 метрже октаан, москвачы Александр Бескровный үш дакпыр халышка 17.37 метр көргүзүглүг болган, ленинградчы Игорь Никулин масканы 80.14 метрже шыдаваан. Рига чурттуг Дайнис Куланың копьёвну 85.86 метрже ужуга берген. львовчу Алексей Демянюк 230 см. бедикти ажа халаан.

Стадионга болган суггур чаъс спортчуларның көргүзүглеринге багай салдарлыг болган. Оон уржуундан шөйбек ыяш дузазы-биле чернин бедиин халыыр маргылдаа доозулбаан. Ол хевирге чемпион сентябрь 18—19-та Ташкентиге болур ССРЭ кубогу дээш маргылдаага илерээр.

НОГААН ШЫККА ОЙНАП, ХӨГЛЕП...

Совет улустуң революсчу, дайынчы күш-ажылчы алдарының черлери-биле походтарының тиилекчилериниң Бай-Хаакка болуп эрткен IX республика слёдунуң киржикчилери шеригжиткен ырлар көрүлдезинге чай араазында белеткени каап турганнар. Бөлүк-бөлүк болуп алгаш, хөгжүм үделгези-биле ырлажы бээр. Ында, мында баян, гитараларның чараш үнү дыңналыр. Таңдының командазы шериг хептерлиг, хөлеңнери чер-биле өңнеш. Чыскаалып алган ырлажырынга Таңды ыяштарны бирги черде болду. Шынап-ла, бүзүрелдиг күүседе оларда болган. «Алдан-Маадыр» совхозтуң оолдары, уруглары бо күүседеге база талантылыын көргүскеш, ийигги черни алган. Лайынчы ырлар күүседезинге Ада-чурттуң Улуг дайынының үеончуну Монгуш Быдакаевич Тас база идепкейлиг киришкен. Үшку черни Бай-Тайганың күүседикчилери алган.

Беш чүс метрге болгаш муң метрге чабаг чарыш, граната октаарынга болгаш спортчуң оон-даа өске хевирлеринге маргылдаалар болган.

Мөгелерниң хүрежи слёттуң киржикчилериниң улус сонуургалын болдурган. Аныяк мөгелерден Тес-Хемниң төлээзи Сүктер Шимит шүүлген. Чемпионнуң медалын, өртектиг белекти аңаа байырлаадым-биле тывыскан.

Төску республика слёдунга бирги черни «Алдан-Маадыр» совхозтуң Самбажык аттыг командазы алган. Олар ГТО-га бирги, чыскаал ырызынга — ийиги, хөп талазы-биле бирги черни алган. Ынчангаш олар слётка бүгү тала-биле шылгаран. Ийиги черни Тес-Хем, үшкү, дөрткү, бешки черлерни Таңды, Улуг-Хем, Өөрү районнар алыпаан. Бо чылдың сентябрьда Ереван хоорайга болур слётче ол беш райондан шилиндек төлээлер барып киржир.

Таңды районга дөрт үш болган слёттуң киржикчилери бир үш дүүш соонда, ол районнуң бир ажыл-агыйының жал чеми белеткелинге, ногаа чаштаны аштаарынга дуглашкан.

ЧУРУКТА: волейболга маргылдаа үезинде.

Сөзү болгаш фотозу.
О. ОНДАРНЫҢ.

КОНЦЕРТТЕРЖЕ ЧАЛАП ТУР

ССРЭ-ниң КАК-тың Кызыл туктуг Забайкальенин кызыгаар округунуң шериглериниң ыры болгаш танцы ансамблинин концерти Кызылдың **НОГААН ТЕАТРЫНГА** 1982 чылдың августуң 25-те болур. Уран чүүл удуртукчузу болгаш дирижёр Ю. Гольдсобель.

Эгелээри —19.00 шакта.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМШИИ ТЕАТРЫНГА августуң 29-30-де «Кубаночка» ансамбльдин концерти болур.

Уран чүүл удуртукчузу А. Лученков

Эгелээри —20.00 шакта.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМШИИ ТЕАТРЫНГА сентябрьның 4-те ургуларга болгаш улуг улуска «Радионяня» деп концерт болур. Программада; хөглүг чугаалар, интермедиялар, ыржыгаштар, сценажыткан көргүзүглер. Күүседикчилери: «Радионяня» деп дамчыдылганың доктаамал киржикчилери—эстраданың Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаттары Александр **ЛЕВЕНБУК**, Лев **ШИМЕЛОВ**, Владимир **ГИЛЕВИЧ**.

Эгелээри —16 болгаш 19 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

ЯБЛОКТАН КЫЛГАН ЧЕМНЕР

Далганны суук кылдыр хоюдуп алынар. Ол шуут белен болургa, аңаа хензиг кылдыр хээндектеп каан яблокту болгаш чуурга белогун холуптунар. Оон соонда оладьяны ийи талазындан хааргаш, быжа бээрге, ары чигири-биле чаггаш стол кырынга салыр.

ЯБЛОКО ХАРЖЫГАЖЫ

Яблокту быжыргаш, шишкиниң караан өттүр чуургаш, аңаа аңаа чигирни болгаш ары чигирин, чуурга белогун холааштың, көвүктелгижеге чедир былгаптар.

Белен болган харжыгашты, таваккa салгаш, сүт-биле кады чем столунга салыр.

ДАЛГАННЫГ ЯБЛОКОЛАР

Яблокопуң оладьязы кежин картап каапкаш, оон өзээн үштүр. Оон соонда ону тырыкылай кескилээш, хоюг чигир-биле холааш, 10-15 минута иштинде тургузуптар силер. Далганны хоюдуп алынар. Чуургаңы, сметанаңы, дусту, чигирни, сүттү холааш, шопулак азы серөө-биле хоюду быдгаар. Оон соонда ынаар демги далганны урупкаш, борбакталбазын дээш, улам хоюдур быдгаар. Белеткеп алган яблоктарынарны серөө-биле шиштээш, хоюдуп алганыңар массаже суккаш, хайның турган сажыргалыг пашка куткаш, быжырыптар силер. Белеп кылдыр быжа берген далганныг яблокту чалгыяк таваккa салгаш, оон кырынче хоюг чигирни бысканнаптар болгаш столга сүт хоюу-биле кады салыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

АВГУСТ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Базындырбаан» 18.40 шакта.

«ВОСТОК»: «Кино чыындызы» 10.00, «Ийиги кадай» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Даңгырактар болгаш аазаашкыннар» 19.30 шакта.

ТВ

АВГУСТ 25-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— «Кино аяп-чоруктарының клуву». 9.55 — «Улуг амыдырал». Урал-чечен фильм. 11.10 — Телемедээлер. 11.15 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—«Өөнүктериниң экраны». Социалистиг чурттарның телевиденеезинин документалдыг фильмнериниң программазы: «Мээң төрөөн черим Брно» (ЧССР), «Көрөш хемниң кыдыгары» (ВҮР), «Дириг амытаннар хүнү» (ГДР). 15.25 — Уругларга фильм: «Капитан Сорви-Голова». 2-ги серинязы. 16.30 — «Горнистер, харыылаңар!». 17.15 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Наседкин ойнаар (фортепиано). 17.45 — Эртем амыдыралы.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.30 — «Кежээниң мурнунда хүндү». Комсомолчу хойжу Людмила Банчык дугайында киноочерк. 18.40 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Орус угуулгалар» деп улусчу музыка керекселдериниң ансамблиниң концерти. 19.25 — «Рубенс—чурукчу болгаш дипломат». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң башгайгы көргүзүү. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—«82-ниң ырызы». 22.20 — Бөгүн делегейде. 22.35 — 23.10 —Долгандыр турар бойдус чүүлдериниң камгалаарының дугайында документалдыг фильмнер программазы: «Бойдустуң хоойлуларын ёзугаар», «Маңаа база арга-ыяш турар».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00— Хөй сериялыг уран-чечен «Чараа-чеченнер дайынды» деп телефильмниң башгайгы көргүзүү. 3-кү серия (БҮР). 13.05 — Француз дыл. Өөредилгенин 2-ги чылы. 13.35 — Шыдыраа школазы. 14.05 — Ада-иелер, силерге. 14.35 — «Регатаның аллагалары». Фильм-конверт. 15.00 — «Горизонт». Аныяктарның мораль—эрге кижизидилгезинин дугайында. 2-ги дамчыдылга. 15.55—Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — «Эртенги ырыжыгаш». Мультфильм. («Орбита-3»). 18.30— «Оожургал чок албан-хүлээлге». Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Рондо». Фильм-конверт. 19.00 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.30 — «Хоойлу болгаш хүлээлге». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Арыг иштинде чочагайлар кымнарчыыл?». Мультфильм. 20.15 — Украин ССР-ниң «Ятрань» деп улусчу танцының алдарлыг ансамблиниң концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 22.30 — «Майор Земниың үжен таварылгалары» деп болук фильмден «Коргуушкун» деп фильмниң баштайгы көргүзүү.

АГААР

Республикага бөгүн көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге кезек чаъстаар. Агаарның температуразы дүне 4—9 градус чылыыр, чамдык черлерге 3 градус чедир доңаттаар, хүндүс 15—20, чамдык черлерге 9—14 градус чылыыр.

Кызылга чагбас. Агаарның температуразы дүне 4—6, хүндүс 18—20 градус чылыыр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партий-ның эмыдырал болгаш совет тургузут киддистериниң 2-37-13, пропаганда киддизиниң 2-31-75, культура киддизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киддизиниң 2-21-47, үлетпүр киддизиниң 2-41-75, чагаа киддизиниң 2-41-27, информация киддизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1869.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01450

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 199 (11997) | 1982 чылдың август 26, четверг | 1925 чылда үдезилеттингеи | Өртээ 3 кеп.

1,5 КАТАП

УРАЛЬСК. Кур черлерни шиңгээдип алганының ачызында Джаныбек район областың дыка тараалаң чери апарган. Мурнунда андазын изи дегбээн он муң гектар черни аңдарганының түңнелинде дүжүт алыр шөлдүң ниити хемчээлин 50 муң гектар чедирер аргалыг болган. Оң иштинде тараа шөлү 1,5 катап улгатканын.

Кур черден район тергиин эки дүжүттү ап турар. Бо хүннерде Төрээн чурттуң шыпкамырынче чеден муң тонна тарааны урган, ол дээрге улус ажыл-агый планындан 1,5 катап хөй.

ОРБИТАДАН ЧАА МЕДЭЭЛЕР

УЖУДУУШКИН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Космонавтылар Анатолий Березовой, Валентин Лебедев, Леонид Попов, Александр Серебров болгаш Светлана Савицкая орбитанын «Салют-7», «Союз-Т-5», «Союз-Т-7» комплекизинде демниг болгаш омак-хөглүг ажылдан туурлар. Кăттыжыкла ужудуушкунуун шинчиледдер болгаш дружзулгалар-биле долдунган программазы чедиишкинниг күүсеттинип турар.

Чер чоогунуң делгемнерин шинчилээрин үргулчүлээр соруулга-биле база совет-француз ужудуушкунуун үезинде алдынган түңнелдерни барымдаалап турган, экипаж ында чеде берген экспедицияның экипажы августуң 24-те «Пирамиг» аппаратура-биле ээлчеглиг элээн каш шинчиледдерни кылган. Чехословак специалистериниң ажылдан кылганы электроннуг ЭФО-1 деп фотомериниң дузазы-биле космонавтылар черниң атмосферазында космоска тывылган аэрозольдуг каттарның тыгыжын шинчилээри-биле дружзулганы кылып турарлар.

Ындыг геофизиктиг шинчиледдериниң үезинде комплекстиң эргежок чугула угланышкыны болгаш деп-дески чоруун Анатолий Березовой болгаш Валентин Лебедев хандырып, боттары ында кады ажылды кино-фотога тыртыпкан, боттарының эштеринге дузалажып, станцияның иштинде системаларның болгаш эртем аппаратураларының ажылын хынап турарлар.

Медицина шинчиледдериниң планын ёзугаар августуң 24-түн хүнүнүң бирги чартында Светлана Савицкаяның вестибулярлыг аппарадының миннишкинин болгаш бан мээзиниң ажылдаар идепкейин шинчилеп көрген. «Эхограф» дээр аппаратураның дузазы-биле Александр Серебровтуң чүрек-дамыр системазының көргүзүглериң ультразвук аргазы-биле тодарадырын планнаан. Ындыг шинчиледдерни деңзи чок байдал үезинде хан эргилиишкинин чогумчалыг болдурар аргалыг «Пневматик» дээр профилактиктиг херекселди ажыглап турган кылыр.

«Таврия» дээр херексел-биле биотехнологтуг дружзулгаларның планнаттынган программазы долузу-биле күүсеттинген. Биология талазы-биле идепкейлиг будумелдерниң холумактарының электрофорезтиг ажылаашкыны канчаар бооп турарын шинчиледдериниң сөөлгү кезээнде голографияны ажыглап демдеглээн. Ол дружзулгаларның түңнелдерин моон соңгаар деңзи чок байдал үезинде эң-не арыг эм үүлдерин болгаш биологтуг стимуляторларны алырының аргаларын ажылдап кылырынга ажыглаар.

Телехемчэнгиннеринең түңнелдерин болгаш экипажтың дыңнадыгларын ёзугаар алырга, эртем-шинчилел комплекизиниң ужудуушкуну чогумчалыг эртип турар.

Эштер Савицкая, Березовой, Лебедев, Попов болгаш Серебров оларның кадыының байдалы эки.

КӨСКҮ АГИТАЦИЯ

Көскү агитация — ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуга кижизидериниң практикага шылгаттынган, ажыктыг, дайынчы болгаш дээштиг хевириниң бирээзи. СЭКП Төп Комитеди ону экижидеринче доктаамал сагыш салып келген болгаш салып-даа турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде, эш Л. И. Брежневтиң илеткелдеринде айыттынган экономиктиг болгаш социал-политиктиг улуг соруулгаларны, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын пропагандалап, тайылбырлаарынга, ону күүседиринге, амыдыралдың социалистиг хевириниң артык күштүүн, социалистиг никитилелдиң чедиишкиннерин көргүзеринге, социал бурунгаар депшилгеге, тайбыңга удур империалистиг күштерни сойгалап илередиринге көскү агитация чагыртқан болур. Ол ышкаш он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни амыдыралга боттандырарынга ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенцияның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин көдүреринге көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлерин ажыглап турар.

«Көскү агитацияның байдалы болгаш ооң ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге ролюн бедидер хемчеглер дугайында» база «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалдарын амыдыралга боттандырар дээш республиканың партия организациялары элээн ажылдарны кылган. «Тыва кобальт» комбинатта партком көскү агитацияны экижидери-биле чөвүлелди тургускан. Ооң түңнелинде комбинатта, Хову-Аксы суурнуң бүдүрүлгелеринде, культура албан черлеринде аскылаан стендилер, диаграммалар, плакаттар, лозуңнар, көргүзүг, хүндүлел самбыралары бүдүрүлгелерниң шиитпирлеп турар айтырыгларынга дүүшкен, ажылчыннарны күш-ажылче сорук киирип турар. Комбинатта автоматиканың болгаш хыналданың төп лабораториязында көскү агитация эки кылдынган. Чараштыр чураан лозуңнар, плакаттар, булуңнар, хүндүлел база көргүзүг самбыралары болгаш көскү агитацияның өске-даа хевирлери бо коллективтиң ажылын, амыдыралын тодаргай чугаалап турар. Чадаанаңың ыяш ажыл-агый чери социалистиг чарыштың дээштиг организастаарынга көскү агитацияны калбаа-биле ажыглап турар. Коллективтиң хүлээлгелерин, чарыштың негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин аскан. Чарыштың түңнелин квартал санында үндүргеш, сан-чурагайларны көргүзүг самбыразынга, чарыш экранынга бижиирин доктаатқан. Тиилехчилерге тураскаатнан Күш-ажылчы алдар тугун көдүрүп, бүдүрүлгениң мурнакчыларының чуруун хүндүлел самбыразынга азары чаңчыл болган. Бо бүгү коллектив кежигүннериниң эки ажылдаарынга дузалаан. «Тыва даг-дүгү» комбинатта, Тыва коммунэнергода, Кызылдың автосептелге заводунда, Чаа Шагаан-Арыгның № 18 механолонназында, «Большевик», «Өөк», «Барлык» совхозтарның төптеринде болгаш өске-даа коллективтерде көскү агитация багай эвес кылдынган, ону салдынган соруулгаларны чедиишкиннинг шиитпирлээрине ажыглап турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге ССРЭ-ниң Аъш-чем программазынга дүүштүр көскү агитацияны чер болганда эде кылза-даа, ооң янзы-бүрү хевирлерин долу ажыглавас, ону өй-шаанда чаартырынче кичээнгей салбас, ооң кижизидикчи болгаш организачы ролюн чедир үнелеевес партия организациялары республикада ам-даа бар. Кызылдың туувйбу, алгы заводтары, зът комбинады, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, Чадаанаңың үлетпүр комбинады, хөмүр-даш участогу. № 463 механолонназы, Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чери, «Тээли» совхозтуң төвү, салбырлары көскү агитация-биле багай дериттингени. Бо коллективтерде стендилер, плакаттар, лозуңнар, Күш-ажылчы алдар туктары, көргүзүг самбыралары эргижирээн, оларны чаартпайн турарындан утказы хүннүң негелделеринге дүүшпес. Ол ышкаш бүдүрүлгениң ажыл-ишчилериниң он бирги беш чылда соруулгалары, 1982 чылда хүлээлгелери бөзин астынмаан.

Хоорайларның болгаш суурларның көскү агитациязын экижидеринче угланган хемчеглерни ап турза-даа, негелдеге четпейн турар. Туран хоорайда СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң бажыңының мурнунда шөлде, паркта, универмаг, автовокзал чанында стендилер, плакаттар дыка үр үениң дургузунда чаартынмаанындан будуктары карталгылап, шуут көрүш чок болган. Чадаана хоорайның төвүнде садчыгаштa Ленинчи комсомолдуң, революсчу, дайынчы, күш-ажылчы ажыл-чорудулгазынга тураскаатнан стенд эргижирээн, Чаа Шагаан-Арыгда көскү агитацияны чаартыры, план ёзугаар кылыры негеттинип турар.

Сүт-бараан фермалары, хову турлаглары, сиген белеткээр бригадалар төптери көскү агитация-биле дериттингени кошкан. Дыка хөй коллективтерде социалистиг хүлээлгелер астынмаан, хүн бүрү ажыл-ишти көргүзүг самбыраларынга биживээн, социалистиг чарышта кым мурнаан, хожудап турары билдинмес болур. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээнгиерни- оларның бүдүрүлгеге чедирген когаралын көргүсиен «Чаңныктарны» үндүрбейн турар. Бир эвес ону доктаамал кылыр болза, кижилерниң харыысалгазы улам бедиир, күш-ажылче сорук киирер, ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир.

Хоорайларда, суурларда, бүдүрүлгелерде, совхозтарда ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуурунче, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынче кыйгырган, намналга- хумагалал дугайында лозуңнар, плакаттар, сан-чурагайларлыг деңнелгелер ам-даа эвээш, ону хүнүң соруулгаларынга дүүштүр кылза чогуур.

Көскү агитация талазы-биле үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни кыска хуусаада чайладыр, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, көскү агитацияны экижидер дугайында партия ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар дээштиг хемчеглерни партия организациялары алыр хүлээлгелиг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, Аъш-чем программазын көргүсеидир, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Тываның ажыл-ишчилери социалистиг чарышты калбарткан шалыпчы ажылдап турарлар, ооң чорудулгазын көскү агитацияга хүн бүрү чырыдары- ажылчы чоннарны күш-ажылче улам сорук киирери партия организацияларының чугула соруулгазы болур.

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Ооржак Өткек-оолдуң сигенчи звенозунуң чедиишкинниг тураскаадын көдүргеи.

«Хемчик» совхозтуң тудугжузу Ооржак Өткек-оол хол кадыыры-биле сиген кезер звенону тургускаш, 140 тонна сиген кезер планын дүүнге чедир 211 тонна кылдыр, азы 150,7 хуу күүсеткеи. Ук звено „мал чеми белеткээриниң шалыпчы айының арткан хүнеринде белеткээн сигенин 250 тонна чедирерин азы пландан ажыр 110 тоннаны белеткээрин хүлээнген.

Мурнакчылардан үлегер алыңар!

МАЛГА ЧЕТЧИР ЧЕМНИ БЕЛЕТКЭЭРИ—КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭЭ

ЭЗИМНЕР ЭДЭЭНДЕН

Бо чылын Тожуның делгемнеринге дески үнген сигенни көргеи кижи бүрүзү магадаар. Эзимнер эдээ ажык шөлдерге чиңгир-йогаан сиген, шынаала, салгын аайы-биле хөлбеңейнии чыдар. Таварышканна черинден сараатты тургузуп болур.

Эрги-Шөлүг деп черде үш комбайн көк-сула кезип тур. Ону 5 машина сөөртүп тур. Хүнде он рейс кылыр тургаш, 13 рейс чедирип, хүн нормазын Р. Коңдыр, Р. Бараан, И. Саргыт-Хува болгаш өскелер-даа ажыр күүседип турар. Трактористер С. Дөңгүр-оол, В. Оюн, Д. Чөлдүрбен болар база мурнакчылар.

«Тоора-Хем» совхоз 874 тонна сиген кескен, 1000 тонна силосту белеткээн. Ында мал чемининиң белеткели сөөлгү хүннерде элээн шапкычаан. Чалың-Шөл деп черде 1100 ажыг гектар сула тараан. Ону база-ла үш комбайн-биле кестирип турар. Сайлыг-Хөлде 2000 тонна силос салыр оңгарны хээндектелдир кестинген көк-сула-биле долдуруп турар. Бо бригадада комбайнер В. Чогунга, А. Бараан, чолаачылар С. Чамыяң, комсомолчу аныяк оол К.С. Мерген болгаш силоста О. Орай-оол, М. Маады шупту аныяк оолдар хүнде нормазын 102—108 хуу чедир күүседип турарлар.

Районда мал чемининиң ниити белеткели ам-даа чогуур деңнелинге четпейн турар. Ооң кол-ла чылдагааны—чайгаар үнген сиген болгаш тараан мал чемининиң дүжүдүүнүң кудузунда эвес, а бо талазы-биле ажылды сула организастап турарында.

Кайы-даа совхозтарда техниканың хөй кезиин сула кезеринче, ону силостаарынче угландырган. Бо ажылды болдунар аргазы-биле дүргедеп-пес болза, сиген планын күүседири бергедээр апаар. Ынчангаш чер болганда эки үнген сигенни, бүгү аргаларны хереглеп тургаш, ажаап алыры чоокку үениң көл соруулгазы-дыр.

А. АРАПЧОР.

ЧУРУКТАРДА: «Май 1» совхозта ажыл: «Тоора-Хем» совхозтуң трактористи Олег Орай-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

Баян-Кол суурнуң адаа талазында төп шаңга кежээликтей чеде берген бис. Бичежек бажыңда улус көстүп тур. Оларга чедип кээривиске партком секретары Д. М. Монгуш блокнодунда бир-ле чүве демдеглээн, санаан тур. Ховуда силос кескен комбайннардан келген машиналарның чүгүн аңаа деңзилээш, силосту дүжүрери-биле оңгарже чорудуп турар.

Ажыл-ижиниң дугайын ооң сонуургап айтырдывыс:

—Улуг үүлеи бүдүрүп турар механизаторлар мында болдур ийин—дээш, секретарь кедээ талавыста ажылдап турган ийи трактореже, 5—6 хире кижиже айытты.

Ооң соонда сигенчилериниң одаанга келгеш:

— Бисте мал чемин харыылап турар улустуң бирээзи гидротехник Сухов Суванчык бо. Силос дугайын ол эки билир, баштай ооң-биле чугаалажып көрүңер—дидир.

Силос салыкчыларынга чеде бердивис, улуг оңгарда барык долдур салдынган погаан массаны ийи трактор тырый бастырып, ыцай-бээр чорупла турлар. Бир самосвал маннап келгеш, оңгарның бир ужунга доктаай берди. Силосту дүжүрүп турган трактор-хову бригадазының удуртукчузу Николай Тоглапкан база келди. Коллективниң ажыл-ижин ол биске таныштырды:

—Планывыс 800 тонна сиген чүве. Ам 420 тоннаны белеткедивис. Тос трактор бар. Чамдыктары кезер, ескелери белүп, ийи трактор сараатган тур. Механизаторлар он бир туң чаагай чулуктуг чыды думчукка кээп тур. Машина чүгүн дүжүрүптерге, айыырлыг эрлер ону шалыпкыны ажок дескилепти. База бир машина силозун дүжүрүптү. Тракторларның даажы уламна диңмиттелип, узун оңгарның ужу-бажынче каржыысолчуп бастырып-ла турлар...

Суҳов Александрович-биле чугаалажы бердивис:

—Совхоз силос салырынче август 14-те кирген. Беш хонук дургузувда 800 тоннаны салдывыс. Маңаа холуштур машина-техника четпес черде сигенни кескеш, база холуш тур бис. Ол сигенни суурнуң албан организациялары —эмнелге, школа коллективтери, тудуг бригадазы кезип, чүдүрүп чорудуп турар—деп, ол тайылбырлады.

Силос ажаалдазында кайы хире техника киржип, кымнар эки ажылдап турарын айтырдым.

—Бистиң совхозтан 6 самосвал бар. Бөгүн «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазындан 3 самосвал келди. Күш немешкен. Ооңышкаш бодувустуң алды чүүк машиназы ажылдап тур—деп харыылады. Силосту дузал, кармабид холуп турар улус болду. Оон кырынга салыр сигенниң чамдыызын белүп эккеп алган.

Силос сөөртүкчүлери чолаачылардан Борзук Хирлиг-оол, Олег Чадамба, а кукурузаны кезеринге Владимир Серен, Валерий Дардай-оол олар эң эки киржип турар.

Мал чеми белеткээринге «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыннары идепкейлиг киржип, районда бирги черни эзлеп турар. Ажыл-агый 3300 тонна сиген белеткээр тургаш, 2016 тонна чедирген. 3000 тонна силос салыр планының 800 тонназын күүсеткеи. Сенажтың бердинген даалгазын ажыр боттандырган.

Төп шаңга чоруп турувуста трактор-хову бригадазының удуртукчузу Николай Тоглапкан база келди. Коллективниң ажыл-ижин ол биске таныштырды:

—Планывыс 800 тонна сиген чүве. Ам 420 тоннаны белеткедивис. Тос трактор бар. Чамдыктары кезер, ескелери белүп, ийи трактор сараатган тур. Механизаторлар он бир кижи. Сараат салыкчызы А. Шойнуу, сиген кезикчилери Кечил Сандак, Кыргыс Эрес-оол, Сергей Аргамчы, Болдурукчулер Владимир Маны-Хая, Валерий Чолдак мурнакчыларывыс ол ийин—деп, Николай Түлүшович тайылбырлады.

Механизастаттынган бригада Оттук-Даш фермазының девискээринде ажылдап турар. Ында дүжүт эки. Ол девискээрден ам-даа 300 тонна сигенни кезип, белүп алыр. Чаъстыг хүнперде сараатгарны кажаалап турар. Оон соонда Даргай-Хая деп черде көксула кезер, ынчангаш бригада планны бүрүн күүседиринче бүгү аргалары бар.

Оттук-Даш фермазының коллективи мал чеми белеткээринге эң-не идепкейлиг киржип, 50 тонна сиген белеткээр планын бүрүн күүседипкен.

Баян-Колдуң ажыл-ишчилери Аъш-чем программазын боттандырарынга телептиг салыышкынын киирип, малга быжыг чем-суурну тургузар дээш бо хүнперде шалыпчы ажыл-ишти уламчылавышаан. Планны күүседириниң аргалары оларда бар.

С. ХЕРТЕК.

ЭЗИМНЕР ЭДЭЭНДЕН

СВЕТЛАНА САВИЦКАЯГА

Космоста ужудуп чоруп турар ийиги хөрээжен кижи, Светлана Савицкаяның адынга хөй-ниити организацияларындан, будурулге, дээди өөредилге чөрлериниң школаларының коллективтеринден байырлыг телеграммалар үзүксоксаал чокка кээп турар. Ужудуушкун башкарар төпте келген чурттар аразының телеграммалары-биле кады Делегейниң Хөрээженнериниң Демократтыг Федерациязының президентиниң Ф. Браунуң болгаш ДХДФ-тиң чиңгине секретары М. Вире-Туоминеннің байырлыг чагаалары база бар.

Совет хөрээженнер болгаш оларның тайбың база бурунгаар деңшилге дээш маадырлыг ажылы миллион-миллион хөрээженнерге кажан-даа сорук киришкинниг үлегерчижек боон келгенин телеграммада чугаалап турар. Эргим Светлана, сээн ужудуушкунуң кижилериниң долу дең эргезин хандырган болгаш оларның аргаларын ажыдарынга бүгү байдалдарның тургустунган чуртта хөрээжен кижи кайы хире бедик көдүрүлгениниң бүзүредилг чижээнинң бирээзи боон турар. Сени дыңзыы-биле куспактап, ошкап, сеңээ болгаш сээн сылдыс ышкаш акыларынга чеднишкинниг ажылды күзеп тур бис.

Ол ышкаш ВДР-ниң, Кубаның, Моолдуң, Польшаның, Чехословакияның хөрээженнер организацияларындан орбитада хөрээжен космонавтыга байырлыг чагаалар алдынган.

(СЭТА-ның корр.).

ЧАА ОБЪЕКТИЛЕР НЕМЕЖИР

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының бригадалары ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турарлар. Оларның аразында бригада керээзи-биле ажылдап турар Г. И. Леонтьевтиң, И. А. Тюмкинниң, С. Димчиттиң, К. А. Горевтиң, С. Монгуштуң удурткан бригадалары алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, эки ажылдап турарлар.

№ 4 КМК-дан Г. И. Леонтьевтиң 14 кижи составтыг бригадазы «Совет Тыва» совхозта 4000 баш шээр мал семиртилге шөлүүнүң тудуунда. Мурнакчы бригада ук объектиниң тудуун дөозун, ажыглалга киирерине чоокшулаан.

Тускайжыттынган КМК-дан К. А. Горевтиң 4 кижилиг, И. А. Тюмкинниң 5 кижилиг сантехниктер бригадалары социалистиг чарыштың мурнуку одурүүнде, Эрзинде чаа школаны ажыглалга киирерине К. А. Горевтиң бригадазы телептиг улуг-хуузун киирип турар.

№ 3 КМК-дан Кан-оол Монгуштуң, № 5 КМК-дан Сергей Димчиттиң бригадалары 2-2 квартиралыг чурттагга бажыңнарын өй-шаанда ажыглалга киирип турар болгаш чурттакчылардан өөрүп четтириишкинниң сестери оларның ажылынга бедик үнелеп ол. Ам база эзлеглиг чаа бажыңнарны ажыглалга дужаап турарлар.

№ 2 КМК-дан С. Ф. Хачатуровтуң 6 кижилиг бригадазы каттыжыышкынның автобаазазының өөредилге-дузалал корпузун ажыглалга киирер дээш кызымак ажылдап келген.

А. ДАНЧИЙ-ООЛ.

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының кол экономизи.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң пленуму

СЭКП Тес-Хем райкомунуң пленуму август 25-те болуп эрткен. Пленум организастыг айтырыгны чугаалашкан. Өске ажылче шилчээни-биле хөлбаштыр П. Д. Дамба-Хуураты СЭКП райкомунуң бирги секретарының хүлээлгезинден пленум хостаан.

СЭКП райкомунуң бирги секретарынга С. С. Кууларны сонгаан.

Пленумнуң ажылынга СЭКП ТК-ниң кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин киришкен.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНЫҢ БҮДҮҮЗҮНДЕ

МОСКВА. № 696 ортумак школаның бажыңы Москва-Хемниң каас-чараш эриинде ак-чайт кылдыр көстүп турар. Филево бульварында ол өөредилге комплекизи пайысталдың Киев районунуң уругларынга эжиктерин сентябрь 1-де эң-не баштай ажыдар. Уругларның эргезинде —кайгамчыктыг чараш кылдыр деирип каан школаның херим иштинде дыштанып чөрлер, спортчу шолчүгеш бар. Бажың иштинде — кичээлдээр кабинеттер, узаткан хүннүг бөлүктерге таарымчалыг өрээлдер бар. Өөредилге чылының эгелээринин мурнуу чарында Москвада пинтизибле 24 муң 900 өөреникчиге 22 школа ажыглалга киргеи. Оларны чурттагганың массалыг тудугларының районнары — Орехово-Борисово, Ясенево, Никулино, Бибирево, Одрадноеде тутқулаан.

УЛЬЯНОВСК. Ол хоорайның чоогунда Баратаевка суурда тутқан көдээ өөредилге-бүдүрулге комплекизи чылыдылга чөрлериниң ногаажылары дээр специалистерни өөредип үндүрер. Ульяновск районнуң ооң чоок-кавызында беш ортумак школаларының үстүкү класстарының өөреникчилерге аңаа өөренир. Хоорай чоогунуң погаа ажылдыг совхозтарының дагдыныкчылары оларның ыдыг профессиянын чажыттарын билип алырынга дузалаар.

ТУРЗУНЗАДЕ. (Таджик ССР). Кабинет системазы-биле өөренмишаан, чаңгыс ээлчег-биле кичээлдээр кылдыр телевилээп, дөрт алгы бажыңдан тургустунган школа комплекизи таджик металлургтарның хоорайында тудугжулардан хүлээп алдынган. Өөредилге кабинеттерин, лабораторияларны болгаш мастерскаяларны техника талазыбыле дериирине шефчилер—таджик алюминий заводунуң ажылчыннары болгаш инженерлери киришкеннер. Ол комплекс— «Таджикгипро тудуг» институдунуң ажылдап кылганы төлевилелин ёзугаар тудар ужурлуг школа бажыңнарының эң баштайгызы-дыр.

АСБЕСТ. (Свердловск область). «Ураласбест» комбинаттың коллективи тос школаны шефтеп турар. Оларның кайызында-даа өөредилге чылынга уткуштур спортчу комплекстерни эде кылгылаан, кино үндүрер чөрлер, телевизорлар болгаш музыка ойнаар херекселдер-биле дерээн чаа лабораторияларны болгаш кабинеттерни кылган. Комбинаттың 200 ажыг аныяк ажылчыннары болгаш специалистери белүмнерни болгаш секцияларны удуртур.

КИШИНЕВ. Молдавияның Братулены дээр суурунуң төвүнде туттунган үш кат каас-чараш бажыңның ээлери школачылар болур. Ооң кабинеттерни болгаш будурулге мастерскаяларын, хураддаар болгаш спорт залдарын, столоваязын болгаш библиотеказын шевөрлеп кылырынга тудугжулар-биле кады үстүкү классчылар база киришкеннер. Сентябрь 1-ге чедир Молдавияның чүгле көдээ черлеринге безин үжен чаа школа ажыттынар. Ол өөредилге черлериниң хөй кезиин ажылагыйларының боттарының аскша-хөреңгизи-биле туткан болгаш аныяктарны көдээ ажыл-агыйга ажылдаарынга өөредирин барымдаалаап, оларны чогуур техника болгаш өөредилге херекселдери-биле хандырган.

ФЕРГАНА. Төп Фергананың күр чер девискээринде погаан арга-ыяш өртүзүүнде школаның ийи кат бажыңы бедий берген турар. «Правда» совхозтуң тараажыларының уругларга аңаа баштайгы конганың байырлалын кылырлар. Школалар тударынга Фергана областың ажыл-агыйлары болгаш чер-чер Советтери ол миллион ажыг рубльди тускайлаан. 80 ажыг чаа школаларның хөй кезиин көдээ черлерде туттунган.

(СЭТА).

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

№ 8 (121)
август 1982 чыл

ТИИЛЕЛГЕНИҢ СИМВОЛУ

1949 чылдың майда Берлин хоорайда Трептовпаркка совет дайынчының хүлер тураскаалы өндүрчаагай бедип үнген. Фашизмни чылча шанкан сүрлүг чепсээн оң холунда туткан, а солагай талакы холунда —ооң эктинче чоргаар камгаланып, сынны берген бичии чашты көдүрүп алган.

Хостакчы совет дайынчыга бүгү делегейге сураглыт ол тураскаалдың автору скульптор Е. В. Вучетич Совет Армияның фашист эжелекчилер-биле эрес-маадырлыг демиселиндында кайгамчык өндүрчаагай күштүг болгаш уран-чараш кылдыр сынлыбып көргүскен.

Тураскаалдың иштики мавзолей туружунда тускай хаваржакта Берлинче шаап халдап тургаш маадырлыы-биле өлген болгаш Трептов-паркта орнукшуткан совет дайынчыларның аттарын сиилбип бижээн дептерни шыгжап кадагалаан. Ол тураскаал—Гитлерлиг Германияны совет улустуң тиилээнинии бадыткалы боон мөңгеде арткан.

Солуп, сеткүүлдер редакциязынче бижээн хөй-хөй чагааларынга номчукчулар скульпторнуң ол тураскаалда сиилбээн маадырының овур-хевиринде чогум кымны көргүскенил? деп айтырыш турар.

Хөй номчукчулар ол тураскаалда Берлин дээш тулчуушкун үезинде бичии уруглар хостап алган совет дайынчылар Трифон Лукьянович, Николай Масолов, Иван Одарченко оларның кайы бирээзиниң овур-хевирин дүрзүлеп сиилбээн деп даап бодап турарлар.

Ынчалза-даа ол тураскаал болза маадырлыг совет дайынчыларның иштин овур-хевирин көргүзүп турар. Скульптор Евгений Викторович Вучетич ол солдат овур-хевирин тургузарынга Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Иван Степанович Одарченконуң хевир-дүрзүзүн ажыглаанын шын.

Г. ДРАЧЕВА.

ТӨЛЕПТИГ САЛГАЛДЫ БЕЛЕТКЭЭР

Совет чазактың туруп келген бүгү төөгүзүнде Коммунистиг партия социалистиг Төрээн чурттуң камгалал күчүзүн быжыглаарынче, бистиң Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы белеткелиниң белен гурарынче кичээнгейни угландырып келген. Партияның болгаш чонның тургузукчу ажылхерээнге хей миллион совет патриоттарның иштилели — ССРЭ-ниң ДОСААФ иштилели төлептиг үлүүн киирип турар. Иштилелдиң мурнунда улуг болгаш харыысалгалыг соруглар салдынган. Төрээн чурттуң камгалалынга доктаамал белен турарынга болгаш чурттакчы чон ортузунга шериг билиглерни, совет чонның болгаш ооң Чепсектиг Күштериниң маадырлыг чанчылдарынга кижизидеринге ДОСААФ организациялары ажылын улам калбартып турар. Оң соруглаларны боттандырарынга ДОСААФ-тың эге организациялары улуг рольдуг. Үлетпүр, бүдүрүлге, албан организация черлеринде болгаш школаларда эге организациялар камгалал-массалыг болгаш спорт ажылының колдуун чорудуп турар.

Улуг-Хем районнуң ДОСААФ комитеди амгы үеде 4.670 кежигүнүг 35 эге организацияларны каттыштырып турар. Ук комитет районнуң шериг комиссариады-биле кады школаларга массалыг шериг-патриоттуг ажылдарны кылып чорудуп келген. Чижээлээрге, «Зарница», «Орлёнок» дээш ышкаш шериг-спортчу оюннар эрттирип турган. Ол ышкаш спорттуң шериг-техниктиг хевирлеринге аныяктар ортузунга маргылдаалар болгулаан. Кара адары, мотоспорт, автоспорт, судо —болгаш авиамодель кылыры районда багай эвес деңнелде. Шагаан-Арыг хоорайда болгаш өртүмек школалар чанында кара боолаар черлер доктаамал ажылдап турар. Чаа-Хөл, Ак-Туруг, Торгалыг, Хайыракан школаларында модель кылырының секциялары тургустунган. Шагаан-Арыгның спортклубунда тургустунган мотоциклчилер секциязында чээрби ажыг оолдар, уруглар хаара туттунган. Районга спортчу маргылдаалар үзүктел чок. Чоокта чаа ГТО нормазын дужаарыпга эрткен маргылдааларга 1.350 ажыг кижи киришкен. Олардан 975 кижи норманың аңгы-аңгы чадаларынга дужаап шыдаан. Районнуң школаларынга дайынчы алдарның кежээлери, дайын хоочуннарыбиле ужуражылгалар, эрес-дидим болурунуң кичээлдери эрттип турар.

Районнуң ДОСААФ организацияларының ажылдакчылары ажылчы чон, аныяктар ортузунга шериг-патриоттуг кижизидилгениң дээштиин чедип алыр соруглага-биле эге организацияларның ажылын шыңгыырадып, оларның ажылын чогуур деңнелге тургузар дээш кичээнгейни салып турар.

ЧУРУКТА: Шериг-Далай Флодунуң тергиини, бирги класстың специализи старшина Анатолий Кравчук (солагай талада) болгаш харылзаачылар бөлүүнүң командири Алексей Шуткин поход үезинде сигнал бээр черде.

Н. АКИМОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЫРАК ОРУКЧЕ

—Эргим аштер! Мээң өнүктерим! — деп, оң холунда туткан саазының бедик кедүрбүшаан, чугаалап эгелээн. Чыскаалганнар командиринең оң ыдаң чүүк чугаалаарын манап, шыгырт турупкан. Ол чанында турган Байыскыланче көргеш, оң талаже эггеш, элээн кылаштап чоруй уламчылаан:

—Эргим өнүктер!— деп катаптаашаан, фронтуже чоруп орар болган-дыр бис!—дээн. Команда ёзугаар үш катап «Ура» дээш соонда, чыскаалдаа үрелгён. Шупту командиринче, парторугунче шурай бергеш: «Чоруур-дур бис! Фронтуже!» деп алгырышпышаан, оларны бөмбүкүүлештир агаарже өрү октап эгелээннер. Эки турачыларның өөрүшкүзү кызыгаар чок. Дайынчылар бот-боттарының холдарын тутчуп, чаш уругларгылаштыр өрү шурап турганнар.

Эки турачыларны фронтуже үдээриниң Кызылга болган байырлыг митингизинге чыыльган чонга экер, эрес оолдар, кыстарның Тыванның хамаатыларынга кыйгырыын база номчаан. Үр үе эрткенинден саргара берген ол саазын ам архив документизи боон кадагалаттынган:

«...Тыва чонның оолдары, кыстары—бистер, Ада-чурттуң Улуг дайынынче аттанып тура, ада-иелер, ха-дуңма силерге кызыл-шеригжи сезүвүс берип тур бис.

Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринден эгелээш, ТАР-ның арат чону, улуг орус чонга дузалажып, оларның хосталгазы дээш немец-фашистиг эжелекчилерге удур тулчуушкунга киржиринге белениң илередип келген. Бистиң ол ыдыктыг күзелиивис ам боттанган. Фронтуже аттанып тур бис. Ха-дуңма, силер бүгүдениң, Совет Эвилелиниң Дээди Кол командылалының, ТАР-ның чазааның биске берген идегелии бүзүредип, Кызыл армияның хүрээлеңинге каттыжып алгаш, ок-боону холга туткаш, амытыны харам чокка, фашист идегеттерни узуткажыр бис.

Эргим эштер, араттар! ТАР-ның албан-хаакчылары болгаш ажылчыннары! Бүгү чүвени фронтуга,' дайзынны узуткаш чок кылырынга, Тиилелге дээш тылга ийи дакпыр күжениишкинниг ажылдаарыңарны кыйгырдывыс.

Бис дайзын-биле фронтуга тутчур бис, а Силер тылга ажылдаңар!...»

Кыйгырыгның адааңда напитан Кечил-оол, улуг лейтенант Байыскылап болгаш оолдаа өске эки турачылар ат салган.

Өөреникчи, пионер Тамара Булатова чүве чугаалаап, делегейде бүгү уруглар ышкаш, дайын деп каргыштыг сестүдыннаар, фашизмни көөр хөөн чогун илереткеш, мынча дээн: «Кызыл Армияга бар-да арга-биле дузалажырын бистер, пионерлер күзеп турар бис. Эргим дайынчылар, оруксуур аас-кежиктиг чораан, тиилелгелиг эвэ кээриңерни бүгү Тыванның ажы-төлүүнүң мурнундан күзеп тур мен».

Үделгенин байырлыг митингизинге эки турачылардандаа, чыылганнардан болгаш ада-иелерден хөй-ле кижи чүве чугаалаан.

Митинг төнген. Хөгжүм «Интернационалды» ойнап турган. Ында-мында аскылаан лозуннар, туктар кижилерниң хей-аъдын көдүрүп, күүжүлт «Ура!» чаңгыланып турган.

Шериг марыжы дицмиреп үнген соонда, эки турачылар индир баары-биле чыскаалын эрткен. Автомашиналарга олурарынга чедир каш-ла минута арткан. База катап бижыг хол тудуушкуннарлы, куспактажымышкыннар. Төрээн кижилери болгаш өөнүктери дайынчыларга белектерни, дериг чечектерни эккеп тудускан. Дайын, чааже кижилер үдеп тур бис деп муңгараандаа чүве чок, кижи бүрүзүнүң арын-шырайында өөрүшкү чайнаан. Аъттанып турарларда фронт дугайын үткан ышкаш бир куспактан өске куспакче шилчип чоруп турган. Күскү аяс ак-көк дээрде алдын хүн чымыганнарын байырладыг ёзулалын үлешкен дег, бирде чалыннып изиг херелдерин харам чокка чер кырынче чажып, бирде булуттар аразынче чаштына берип турган.

Медээ ёзугаар эки турачылар автомашиналар кырынче чиик адак үне халышкан. Хөгжүм чиртиелиннип-ле үнгеи. Колонна бүрүнгаар ооржум чылып чорупкан. Үдеп келгенер холуп чайып, машиналарны эдере кылаштажыпкан. «Дүрген» эвэ кээриңерни күзедивис! Тиилелгелиг эвэ кээр силер! Чоруунар чогузуп!» деп алган-йөрээл, республиканың патриоттарын Барының чүвче, ырак орукче, кижи көөр хөөн чок немец фашистиг эжелекчилер-биле демиселче апар чораан машиналар 'Улуг-Хемниң оң талазынче кешкеш, тейлер артынче көзүлбейн баргыже хол чайып, көрүп туруп калганнар.

П. ФИЛИППОВ,
курлавырда полковник.

Армияның болгаш Флоттуң амыдыралындан

БИРГИ РАКЕТА-БИЛЕ

БАЛТИЙНИҢ ИЙИ ДАКПЫР КЫЗЫЛ ТУКТУГ ФЛОДУ. Бирги ракета-биле, бомба азы снаряд-биле соруглагын узуткап алыры кандыг-даа дурумчалгыг дайынчыга белен эвес. Гвардейжи майор үжудунчу-снайпер В. Роговский командылаан авиаторларның тергиин звенозунуң кежигүннери ындыг соруглагны наш катап тергиин эки күүсеткеш- мактатканнар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскаатнан социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, звено дайынчы өөредилгениң бүгү хевирлеринге тергиин белеткелдиг деп үнелеткеш, чарыштың тиилеичилериниң мурнуку одуруунда кирген.

Дайынчы өөредилгениң сөөлгү кичээли. Гвардейжи майор Роговский башкарган ракетоносец соруглагын чедишкинниг күүсетикеп: долу дег саарлыг турган октар аразы-биле эртнеш, улуг эвес бедикке-ле «дайзынның» ракетазын ол бирги ракета-биле узуткаан.

В. НЕЧАЕВ,
капитан.

ТЕРГИИН ДЕП ҮНЕЛЭЭН

ГЕРМАНИЯДА СОВЕТ ШЕРИГ БӨЛҮҮ. Улуг лейтенант П. Бояринцевке командылаткан бөлүк даалгалар күүселдезиниң нормачижээн санап тодарадыр ажылдыг. Каш чыл улаштыр оларның ажылы чүгле тергиин деп үнелеп келген. Специалист бүрүзүнүң мергежили бедик. Херек апарган таварылгада оларның бирээзи эжиниң хүлээлгезин күүседип, ону солуп болур. Ылаңгыя бирги класстың специализи прапорщик Е. Архипов начальниктээн радиомаркерниң дайынчылары чайгы өөредилгеге онза шылгараан.

В. ТОРОПОВ,
майор.

ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

УРАЛДЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Майор А. Фурс командылаан кезекке шериг чолаачызының эзлчеглиг хүнүн эрттирген. Аңда өөредилге шөлүнге шылгарзаннар — прапорщик А. Неживой, ефрейтор О. Афанасьев болгаш бирги класстың оонда эске специалистери чүве чугаалап, боттарының арга-дуржулгазын эскелерге чугаалап берген.

В. ГУГНИН,
улуг лейтенант.

ДҮНЕКИ ЭЭЛЧЕГЕДЕ

ОРТААКЫ АЗИЯНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. 1-ги класстың шериг ужудукчузу гвардейжи капитан А. Щетининге удурткан авиация эскадрильязының дайынчылары өөредилгениң чайгы үезинде боттарының бедик мергежилдиин көргүскеннер. Чоокта чаа эрткен тактиктиг кичээлге олар дүрген ужар элээн кашсамолёттарны холга алыр соруглаңы алганнар. Дүнеки дээрге баштайгы стартты эскадрилья командириниң оралакчызы бирги класстың шериг ужудукчузу гвардейжи майор В. Сабиров кылган. «Удурланыкчы»—кончуг кажар кижи боон тур. А. Сабировтуң дуржулгазы, дайынчы техниканы башкарып билири оон артык болган: «удурланыкчыны», ызырты четкеш, кажар арга-биле хараалга киирип алгаш узуткап каан. Бирги класстың шериг ужудукчузу гвардейжи капитан В. Голубеевтиң чедишкини база улуг болган. Өөредилгениң түңнели — эскадрильяның авиаторлары тергиин демдекти алган.

В. ПЕТУХОВ,
гвардия капитаны.

ЭМЧИНИҢ ШАҢНАЛЫ

Туркестанның Кызыл туктуг шериг округу. Кадыр-берт даларга совет шериглеркиң тактиктиг өөредилгелери удаа-дараа болгулаар. Ол дээрге яңзы-бүрү тускай мергежилдиг совет дайынчыларга шыңгыы шылгалдыр. Кадыр каштаңдарга, арт-ышнарга тактиктиг өөредилге дайынчы бурузунге, шыкапла, берге шылгалда. Дайынчы найырлага каңналган совет дайынчылар ону шыдажын эрттирип, каңныккан, чүге дээрге оларның кижи бүрүзү күш-дамыр таласы-биле кадыкшымырак, политиктиг болгаш дайынчы билиглери хөй талалыг.

Дайынчыларның берге тактиктиг өөредилгези чоруп турда, оларның кадыкшылы бичии-ле бергедей берген таварылгада, оларның идегелдиг дугаланачызы медицина албаныңың лейтенантызы, шериг эмчи А. Антонов бо-ла дуза кадып чедип келир. Ол бедик мергежилдиг эмчи кандыг-даа нарын-берге байдалга таварлажы бергенде, кажан-да ойталавас, эмчиниң дүрген дузазын ол дораан-на чедипер.

Чоокта чаа болуп эрткен тактиктиг өөредилге үезинде бодунуң албан хүлээлгезин ак сеткилдиг күүсеткени дээш командылал чери шериг эмчи Александр Антоновту Кызыл Сылдыс орден-биле шаңнаан. Ол бедик шаңналы-биле эш-өөрү аңаа илиг байырны чедирип, оон холун быжыы-биле үдүп, моон соңгаар-да улуг чедишкиннерни күзээн.

С. ДЫШЕВ,
улуг лейтенант.

СЕГИРЖИП АЛЫЫШКЫН

1944 чылдың январь 14-те Балтий флодунуң корабльдери болгаш шивээлери дайзынның быжыглаашкыннарын бешшак дургузунда үзүк-соксаал чокка боолап келген. Аар үтер-бооларның диимиреэшкини ынак хоорайывыс — Ленининң хоорайын үш чылдың дургузунда бүзээлеп келген немец-фашистиг эжелекчилерге удур бүгү-ле Ленинград фронтузунуң шавар халдаашкыныңың эгези ол болган. Совет Армияның шавар халдаашкынын эгелээн соонда бир ай болганда, мен үтер-боо кезээнде өөрүм-биле кады Нарва угланышкынынга дайзынның танкыларын чок кылып турган мен, февраль 17-де эртен эрте хайгыылдың дыңнатканын ёзугаар ойтур шаварынга белеткенир деп дужаал алган мен.

— Атака болурга-ла аттыг чүве-ле болгай—деп, хараалдакчы Воробьев биээги-ле хевээр хөглүү аажок баштактанган.

— Аалчыны дары биле хөгжүмден белеткээш, таптыг уткуп алгай бис аан—деп, октакчы Тимошенко аңаа харыылады.

Ынчалза-даа чүвениң байдалы дыка берге турган, чүге дээрге, полктуң кол дайынчы кезээ ам-даа ыракта турган, ынчангаш чүгле чаңгыс үтер-боо-биле дайзыннарның атаказын ойтур шаап, оларны эрттирбес ужурлуг болу берген. Оон кадында дайзынның чеже танкызы чазагныг оруктап тылче чаза таварыыр чаан бисче хөме чүткүп келирил деп чүвени ким-даа билбес турган.

Ынчалза-даа мен бодумнуң дайынчыларымга ыяк бүзүрээр мен, олар дайзынга удур амы-тынын артынга каггаш, сөөлгү тыныжынга чедир тутчулар.

Тулчуушкунга белеткелди доозункаш, кезек када дыштаның сөөлү, канчангаш-ла көрүмге, арга кыдынга чүвелеп карандажы-дыр. Дайзынның солдаттары орукту кежир маңнашнышаан, дайынчы туружун эелеп турлар. Баштай санаарывыска, үжен хире болган чүве, элээн болганда, бети дээрге-ле 150 чеде берген. Дайзынның саны минута бүрүзүнде-ле өзүп турган. «Танкылар эвес, а чадаг шериг атакалаар деп турар-дыр» деп бодал баже кире хонуп келди.

«Дайзынның чадаг шерии бистиң участогувуста атакага бедеткенип турлар. Канчаарыл?» деп, дивизион командирине илеткецер!» деп хавизион командириниң дужаадым.

— Немелде күш келгиже дайзынны доктаадынар, аткаардап болбас деп капитан Красовский дужаады—деп, дивизион командириниң дужаалын Воробьев дамчытты.

Үр боданып чай-даа алынмаан бис. Немецтер автоматтар-биле тарбыдатнышаан, бисче мырыңай-ла күдүйбейн маңнажыптылар.

Хепертен: «Ырак эвесте чаштыр хейлиг снарядтарны экелгеш, оон-биле дайзынны дорт хараалдан тургаш боолаар» деп бодал мээң бажыма кире хонуп келди. Дуржулгалыг артиллеристер чаштыр хейлиг снарядтарны дорт хараалдан тургаш боолаарга тоглап чаштыр снаряд ышкаш кыддыр ажыглаттынып болур деп чугаалашканын дыңнаан кижи мен.

Тимошенко ол снарядтарны үтер-боо чанынга экелди. Дөрт пуд чартык деңзилиг хааржактарны чиигн-биле дажыглап турарын бис пат кайгаан бис.

—Че, ыңдыг-дыр, чүс тылза менди-чаагай чурттап көр, а чурттан эрткениң сагга киирбес бис —деп, Воробьев чүдүлээн.

Боолаашкын-даа диимиреп-ле үнүп... Ыш тарап четтикпейн турда-ла, снарядтар удаадараа шуужуп-ла эгелээн. Удаваанда дайзынның маңнажып орган солдаттары ийи тарай хоша берген. Атака боудаада ойтур шаптынган.

Улуг эвес дыш алгаш, фашистер база-ла атакалап киринти, бо удаада бистиң хажыывыстан оон кээр деп шиитпирлээннер. Ам база-ла дайзынның кырынче бистиң үтер-боовустуң оттуг долузу куттула-ла берген, дарый-дарый боолаашкындан үтер-боонуң уну мырынай кыза берген.

Үш-ле борбак совет дайынчаны ээзин узуткаары аңаа эвес-тир деп чүвени дайзын ам бил[illegible] Ол база б[illegible] оңгарлын алгаш, оон соонда бүгү күжүн мөөнүнкеш, ам үтер-боонуң туружунче халдаар деп шиитпирлеп алган.

Кезек када болган үзүктедиишкинин ажыглап алгаш, Тимошенко снарядтыг хааржактарны үтер-боо чанынче дажыглап-ла турган.

Тулчуушкун база катап [illegible] берген. Тулчуушкун кайы хире үр болганын [illegible] дарынай [illegible]ербээн бис. Хеп-хепертен арга-арыгның ужу-кыдыынга [illegible]ангыланып үнген күчүлүг орус ураны дыңнап каап, кайгап, шуут бүзүревейн туган бис.

— Өөрүвүс чедип кээптир!—деп, Тимошенко алгырадыр.

— Бир дугаарында-ла биске батарея командири лейтенант Протасов маңнап келди. Командир чаңгыс-даа сес ыыттавайн, бистерни аажок-ла чыыра куспактады. Оон соонда тулчуушкун болуп турган черге чедип келген дивизион командири капитан Красовский биске байыр чедирип, өөрүн четтиргенин илереткеш, 500 ажыг кижилиг шырак чеңгелиенген батальон-биле 5 шактың дургузунда тулчуп келгенивисти дыңнатты. Тулчуушкун шөлүнге 250 хире дайзынның өлүрткен солдаттары болгаш офицерлери бар болган дээрзин капитандан дыңнаан бис.

Сегиржип алыышкын шак ыңчаар доозулган.

Н. МАКАРЕНКО.
Совет Эвилелиниң Маадыры.

Соңгу—Кавказтың Кызыл туктуг шериг округу. Өөредилге даалгазын самолёт күүсеткеш, хонары-биле бадыпкан. Хепертен «солагай талакы шимчедикчи хып тур» деп сигнал чырый берген. Гвардейжи майор Валерий Зиновьев карак чивеш дээр аразында газты адырып каапкан, одалга кранын хаапкан, өртту өжүрер кнопканы базыпкан. Ол аразында прибор «оң талакы шимчедикчиде чалбыыш барын» көргүскен.

Аэродромга чедир дөртен секунда үжудары арткан. Оон оруунда чурттакчылыг суурлар чок болган. Ынчангаш Зиновьев ужудуушкунну уламчылаарын шиитпирлээн. Бүгү-ле чүве ужудукчунуң шыдамыындан хамаарыр турган. Шимчедикчилер кончаар ажылдаары, чалбыышты өрт өжүрер херексел өжүрүп шыдаары билдинмес. Кабинага харын-даа ыш чок болган. Башкарарга дыңнаттыр машинаны ужудукчу каар хөңнү чок болган. Самолёт хонуптарга өрт өжүрер машиналар дораан-на келгеш, чалбыышты өжүрүпкен.

Командирниң дужаалында офицерниң дидимин, ужудукчунуң мергежилин эки билирин демделээн. Техниканы ол кемгалап алган болгаш специалистерге шимчедикчилерни өөренир арганы берген. Гвардейжи майор Валерий Петрович Зиновьевке (чурукта) өөрүп четтиринишкинин илереткен.

Е. НЕДЕРИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

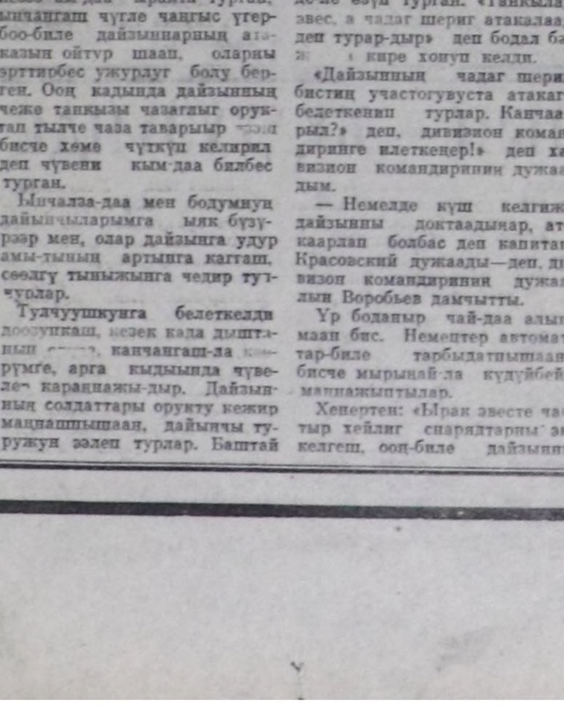

И. СВЕРИДТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: тергиин салбырның командири сержант Владимир Трухан.

Башкыларның август хуралдары

ЧАҢГЫС ААИ УГЛАНЫЫШКЫННЫ ЧЕДИП АЛЫР

Кызылдың башкыларының август чөвүлел хуралы болуп эрткен. Аңаа «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам бедидер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле башкылар коллективтериниң сорулгалары, аныяктарның бүгү нийти ортумак өөредилгезин боттандырарынга нийти билиг школаларының ажылының байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында айтырыгларны чугаалашкан.

Бирги айтырыг талазы-биле илеткелдя СЭКП Кызыл хоорайның комунуң секретары Г. Ш. Монгуш кылган. Күш-культура болгаш спорттуң кандыгдаа кижиге, ылангыя өзүп орар аныяк салгалга, кайы хире салдарлыының дугайын маңаа катаптап чугаалавазадаа аңаа боор — деп, ол эвилээн. Спорт дээрге-ле кадыкшыл, омак-сергек чорук, быжыг туруштуг, сагылга-чурумнуг болуру, чараш чаагай өзүүде сайзырал, бедик мергежил-дир. Нийтизи-биле алыр-га пайысылалдың спорт базазы көдээге бодаарга багай эвес. Стадионнар, спорт шоодери, залдар бар. Уругларның үш спорт школазында муң ажыг кижи бар. Көдээ школаларга бодаарга, барык школа санында зал бар, баскетбол, волейбол, футбол шоодерлиг.

Күш-культура кичээлдери школага кол звено болур ужурлуг. Илеткелчиниң айытканы-биле алырга, чаңгыс-даа школада тарадып нептередиги дег ханы арга-дуржулга мөөңнеттинмээн. Күш-культура кичээлдерин ийиги чергенин кылдыр саналаш, олче улуг-ла кичээнгей салбас таварылгалар хаая эвес. Хоорайның № 1, 7-дээн ышкаш школаларында күш-культура башкылаар кижилер чогундан соолгу чылдарда школа доозукчуларының аттестаттарында демдектер безин чок болуп турары чажыт эвес. Бо айтырыгже хоороно тергиин кошкак сагыш салып турары оон иле. Хоорайда чүгле он школада 53 спортчу секция бар, школачыларның чүгле каш-ла хуузу ында хаара туттунган. «Берге» кижизидилгелиглерде ажыл чоруударыгга күш-культура болгаш спорттуң ролю улуг болбайн аан. Ынчалза-даа бо айтырыгны школа коллективтери, ВЛКСМ хооркому дээш өске-даа органнар хүүлгага карбейн келген.

Школага күш-культура болгаш спорт ажылынче кайы школада кичээр сагыш салып, перспективада кандыг түүлдер көрдүгенин чөвүлел хуралга санал бергеннер кончуг эвээш чугаалап турганнар. Харын хоорайның № 14 школазында күш-культура башкызы А. В. Дьяченко ук школада байдалдың дугайын арга-дуржулгазынга даянып сапалдааны эки. В. В. Чуруто, Е. А. Крыцина, Н. Ч. Салчак ышкаш күш-культураның идепкейлиг башкылары хөй турган болза, тус-тус школа удуртукчулары бо ажылче партийжи кичээнгей салган болза, байдал ындыг эвес болур ийик. Хоорайның башкылары боттарының чөвүлел хуралынга бо айтырыгже болурчөгүүру-биле сагыш салып, анализти кылырлар ийик. Аңаа хамаарышкан чугаа хуралга кончуг эвээш болганы черле таарымча чок.

Бүгү нийти ортумак өөредилгеин улам ыцай сайзыраңгайжыдарының чугула сорулгаларын партилың XXVI съездизин улус өөредилге ажылдакчыларының мурнунга салган. Ортумак өөредилгениң баазазы сес чыл школазынга салдынар, эге класстарга башкылаашкын база эң кол үндезин бааза болурун ийиги айтырыг талазы-биле илеткелчи (Кызыл хооронуң эргелекчизи З. Ф. Борисова) болгаш санал бергеннер демдеглеп турган. Билиглерни чедип алырынга ханы чүткүлдүг, номга болгаш өөредилгеге сонуургак кылдыр чаңчыктырын кижизидип алыр болзувусса, кижиниң бүгү назыңында бот-тускайлаң сайзыралының үндезини салдынганы ол болур.

Хоорайның школаларының нийти өөредилге деңнели 99,9 хуу болган. Моон мурнунда кошкак болуп келген № 1, 2 школаларның башкылар коллективтери эрткен өөредилге чылында демниг ажылдааны тодаргай. № 14, 3 школада байдал база эки № 8, 11 школа коллективтери ортумак болгаш сес чыл өөредилгезин эки боттандырын турары илеткеге демдеглеттинген. Ынчалза-даа хоорайның школаларында сес класс доозун турарларның 4 хуузу, он классчыларның —7 хуузу өйлаанда чогуур эртем-билигни чедип албайн турары кончуг четпес.

Кайы-даа школада аргадуржулгалыг мастер башкылар хөй. Хамык ужур оларның дуржулгазын нептередири. Школачыларның онзагай байдалын өөренип көөрү, кажан-даа, каяа-даа башкының бедик адын бодап, чогаадыкчы болгаш бодунга негелделиг ажылдаары — чедишкинниң үндезини. Хоорай школаларында 426 башкының 296-зы чүс хуу өөредилгени чедип алган. Шупту өөреникчилерниң 40 хуузу 4,5 демдектерлиг өөренип турар.

Ынчалза-даа сөөлгү үеде эге класстарда багай өөредилгелиглериң ковүдеп турары четпес. 4—10 класстарда өөредилге деңнели 99,2 хуу турда, эге класстарда—98,5 хуу. Ол ышкаш география дээш ышкаш чамдык эртемнерге багай демдектерлиг өөреникчилерниң бар болуп турарын чүүң-биле тайылбырлаарыл? Ажылга бедик харымсалга, чогаадыкчы чорук башкы бүрүзүнден негеттинер. Башкылаашкынга өзү барымдаалаашкын база турбас ужурлуг дээрэин хуралга санал бергеннер демдеглеп турганнар.

Школачыларның билиниң шынары, оларның күш-ажылчы болгаш мөзүү-шынар кижизидилгезинче, амыдыралчы идепкейлиг туруттуг болуруңче сагыш салышкынның ачызында башкылар коллективиниң ажылы идепкейжээнин № 1 школаның директору Л. М. Леонова саналынга айткан. Уруглар-биле идепкейлиг харылзажылганы класстан, школадан дашкаар кижизидилге ажылдарын дамчыштыр тургусканы эки салдарлыг болган.

Кызылдың № 2 школазында күш-культура болгаш спорт ажылын кончаар чорудуп келгенин ук школада партия организациязының секретары Н. К. Ондар демдеглээн. Корум-чурум үрээшкини хоорайның № 8 школазынга эрткен чылын чаңгыс-даа болбаан. Ооң чылдагааны школа коллективиниң микрорайонга, ада-иелер ортузунга улуг ажылды чорудуп келгенинде. Ылангыя «берге» ада-иелерни болгаш оларның ажы-төлүп доктаамал кичээнгейде алган. Рейдилерни организастап турар. Ол дугайын өөредилге эргелекчизи Л. Я. Хозеева саналдан чугаалаан.

Кайда-ла школа коллективи тодаргай салган сорулгалыг, бир демниг ажылдан турар болдур, ында чеди шкин бар. Ада-иелер болгаш шефчилер-биле бижыг харылзаа база улуг ужур-дузалыг. Өөредилге-кижизидилге ажылы чаңгыс ааи угланыышкынның чорудулга дээрэин уттуп болбас. Кичээл бүрүзү кижизидикчи салдарлыг. Ооң чажыдын ажыдын турар кижилер — башкылар. Орус дыл, төөгү, математика, география, күш-культура-даа кичээлдерине негелде чаңгыс ааи. Ынчангаш школа удуртукчулары башкының ажылынга контрольду кажан-даа кошкадын болбас. З. С. Куулар, А. М. Леонова, Л. Н. Демеңская, В. И. Видеңкин дээш өске-даа удуртукчулар школа коллективтерин эки удуртунушаан, боттарының башкылаш турар эртемнерине база бедик көргүзүглерни чедип ап, үлегер-чижектиг болуп турарлар.

А чамдык коллективтерде байдал ындыг эвес. Школачыларның ортузунда хөй-нийтиниң корум-чурумун үрээр чоруктар база эвээш эвес. Харын-даа кем-херек үүлгедир чоруктар безин бар болгулаан. Интернационалчы кижизидилге айтырыгнга хамаарыштыр чугаа база хуралга эвээш болган. Чайгы дыштанылга үезинде школачыларның дыштанылгазын чеп организастаарынче сагыш салышкынын кошкак. Дыштанылганың болгаш күш-ажылдың лагерьлери эвээш. № 4 школада бо талазы-биле байдал эки. Бир чамдык школалар бо ажылды херекке албаан, школа чанының лагерьлеринге дыштанып күзелдиг уруглар херек кырында эвээш эвес болган. Чайгы үеде хайгаарал чок чоруктун уржуунган чамдык «берге» уруглар чурум алдагдаашкынарын уламчылавышаан. Ооң дугайын хоорайның шагдаа килдизининң начальниги Е. С. Ключников бодунуң чугаазынга база айыткан.

Бүгү-ле өөредилге-кижизидилге ажылынга бир демниг чорукту, чаңгыс ааи угланыышкынны чедип алыры чугула дээрэин кызылчылар боттарының хуралынга сүмележип чугаалашканнар. Олар тус-тус секциялар аайы-биле арга-дуржулга солчулгазын база чоруткан.

Б. ДИРЧИН.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып түр

ҮЗЕЛ-БОДАЛДАРНЫҢ ЧАҢГЫС ЭВИ

УЛАН-БАТОР. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң социализмнин акы-дүнма чурттарының партия болгаш күрүш чуртуткчулары-биле Крымга чаңчылчаан ужуражыышкынынары бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының найыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарынга аажок улуг ужур-дузалыг болуп, бүгү-нийти тайбынды камгалаарынга болгаш быжыглаарынга улуг салыышкынны киирип турар деп, МАРН ТК-ның органы «Унэн» солун мурнуку чүүлүнде бижээн.

Эштер Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбалдың амгы найыралчы ужуражыышкыны ийи чурттуң сырый демниг кадыкажылдажылгазын улам ынай быжыглап база калбартырынче, Азияга болгаш бүгү делегейге дүшкүүрлүг чоруктун чавырыдырыышкынын хаптыдыраныче МАРН-ниң болгаш СЭКП-ниң, МАР-ның болгаш ССРЭ-ниң чүткүлдүүнүн чаа чырыткыланчак бадыткалы болу берген.

Ийи партияның болгаш күрүнениң удуртукчулары ужуражыышкын үезинде ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның социал, политиктиг, экономиктиг хөгжүдүм-биле холбаалыг айтырыгларны чугаалажып, ийи күрүненииң аразынга кады ажылдажылганың байдалынче база перспективаларынче онза кичээнгейни салган деп, ол солун демдеглээн. Ол кады ажылдажылга чыл санында улам ханылап болгаш калбарып орарын олар чаагай сеткил ханыышкын-биле айыткан.

Социалистиг Моолдуң бүгү ажылчы чоннары Моолдуң хөгжүлдези болгаш чечектелиишкини дээш, моол улустуң чаагай байдалының өзүлдезинин дугайында доктаамал кичээнгей болгаш сагыш салып чаяы дээш СЭКП-ге, Совет чазакка болгаш Л. И. Брежневтиң шуут бодунга чүрээтин ханызындан өөрүп четтиргенин илерге йлеп турарын «Унэн» өнзалап демдеглээн.

Азияда болгаш Чоокку Чөөн чүкте байдалче Крымга ужуражыышкын үезинде улуг киз салган, ол чорук ол кавы районнарга ёзулуг тайбыңны болгаш айыл чок чорукту доктаадып тургузарынга идиг бөөр дээр ийи чурттуң шынчы сеткилдиг чүткүлүнүн дугайы. Херечилеп турар-дыр деп, «Унэн» солун бижээн. Израильдың бодунга шилип алганы ышкаш, сепараттыг дугуржулгаларның, дээрбедээшкининиң, күчү-дүрүшкүнүнүң болгаш кырын узуткаларының аргазы-биле Чоокку Чөөн чүкке быжыг тайбыңны тургузарының барымдаазы чок. Харын чүгле чөптүг бүгү талалыг политиктиг таарыштыр шинтпирлээшкин Чоокку Чөөн чүк боттарынга ада-өгбе болуп турар бүгү улустарның амыдыралчы өнзалап демдеглээн.

Эштер Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбалдың ужуражышкыны чугаалашкан бүгү айтырыглар дугайы — үзел-бодалдарның долу чаңгыс эптиин көргүскен болгаш совет база моол улустарның үе-шаг-биле шылгаттынган ленинчи найыралын болгаш акы-дүнма кады ажылдажылгазын чайгылыш чок быжыглаар.

(СЭТА).

Совет Эвилели болгаш Моол сеткил ханыышкын-биле демдеглээн. Ыраккы Чөөн чүк девискээринин күрүнелери боттарының харылзааларын чаагай кожа-хелбээ догуннаарының болгаш кайы-кайызынга ажыктыг кады ажылдажылганың принциптеринге шуут таарыштыр тургузуп аш шыдаар дээраин ийи чурттуң удуртукчулары барымдаалап турар деп «Унэн» айыткан.

МАРН ТК-ның органының демдеглээнин ёзулаар алырга, Ю. Цеденбал Крымга болган ужуражыышкынга Л. И. Брежневтин Ташкентиге сураглыг чугаазында Кыдат дугайында кодурүлген чүүлдер-биле МАР бүрүн чөптээрежин турарын онзалап демдеглээн.

Эштер Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбалдың ужуражышкыны чугаалашкан бүгү айтырыглар дугайы — үзел-бодалдарның долу чаңгыс эптиин көргүскен болгаш совет база моол улустарның үе-шаг-биле шылгаттынган ленинчи найыралын болгаш акы-дүнма кады ажылдажылгазын чайгылыш чок быжыглаар.

(СЭТА).

Кайгамчыктыг хүннү таварыштыр

БУХАРЕСТ. Фашистиг кичиден Румынияны хостаанының 38 чылынга холбаштыр шериг парады болгаш Бухарестиниң ажылчы чоннарының чыскаалы болган. Индирге РКП-ниң Чиңгине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизи Н. Чаушеску, РСР-ниң чазаанның Премьер-министри К. Дэскэлеску, чурттуң өске-даа удуртукчулары, даштыкы аалчылар турган.

Найысылал бүдүүлгелериниң күш-ажылчы коллективтериниң байырлал чыскаалынга киришкен төлөлекчилери социалистиг чурттарның улустарының аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынга идиг бөөр, бүгү делегейге тайбың болган аймак чок чорун дээш, боо-чепеекта эңдере бүдүрериңге удур, чепеегленишкинни дүжүрер дээш демисежир шинтпирлиниң илергейлээн ээзукларны болгаш транспарантыларны тудуп алган чоруп турган.

Ажылчы чоннарның чыскаалдары Румыниянның өске-даа хоорай, суурларынга база болган. Бүгү республиканга чоннуң селгүүтээшкиннери, спортчу болгаш культура-масалыг хөй санныг хемчеглер болган.

(СЭТА).

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль эжелекчилериниң шериглерин чурттан үндүрер дээш шимээшкин Ливанда калбарып турар. Катаиб деп барыын үзелдиг христиан партия Израильдың болгаш ооң эжелекчи планнарын деткип турар. Ливанның чөөн үзелдиг күштериниң, чурттуң мусульман болгаш өске-даа хөй-нийтизиниң төлөлекчилери израиль армияның эжелединден Ливанны доң-дораан хостаары дээш туржуп турар. Барыын Бейрутту израиль армияның бүзөлеп турарын соксадыры — ол дээрге, айтырыгнын чүгле кезии-дир деп, Ливанның чөөн үзелдиг күштериниң төлөлекчилери санаш турар. Кол сорулга— Ливан республиканың хамаарышпас чорунга болгаш бүрүн эргезиңге удур израиль-америк агрессияны соксадыры, ооң девискээринден интервентилерни үндүрери болуп турар.

Израиль-эжеледдиң калбарганы-биле болгаш агрессорнуң шериглериниң санын чуртче немей эңдере киирип турары-биле холбаштыр Ливанның политиктиг болуктериниде сагыш үүвүрээшкини сөөлгү үеде улам күштелген. Ливанның «Орьян-жүр» солунунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, израиль командылал чүгле август 20-де безин Бейрутка шыпшазынче чүс ажыг танкыларын чоруткан.

Палестин отрядтар чаагай сеткилди илергейлевишаан, Барыын Бейруттан үнүп чорун турар үеде Ливанның иштики херектеринге америк-израиль холгаарлаашкыны соксадыр дугайында кол айтырыг тургустунуп келген. Ол холгаарлаашкыны соксаткан сөөлүнде ливан улус салымчолуң боду шинтпирлээр ужурлуг. Америк болгаш израиль эжелекчилер Ливанга турбас ужурлуг.

Палестин дайынчыларны Барыын Бейруттан көжүрүп үндүрерин Каттыштыкан Нацияллар Организациязының хайгаракчылары хынап көрүп турар. Барыын Бейрутта чорудээни тайбын арга-биле шинтпирдеп турарынга хөөн чогун израиль эжелекчилер илергейлевишаан, палестин дайынчыларны хоорайдан үндүрерин моондактап, чепсектиг халдаашкын кылыр деп кыжаныл турар. Палестин дайынчылар хоорайдан көжер дээш автомашиналарлыг бар чораан оруккa израиль шпионнар бомба чазылдырган түнелинде палестиннериниң көжүп үнүүшкүнү бир шак ажыр саадаан. Бүзөлеткен Бейруттан палестин дайынчыларны көжүрүп үндүрерин израиль эжелекчилер шак ынчаар үш удаа моондактап турар.

Бейруттан палестин дайынчыларның баштайгы отрядтарын хоорайның чурттакчылары эң-не пайыралдыы-биле үдеп, израиль эжелекчилерге удур демиселге маадырлыг киришкеин дээш оларга чүректиг ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп турарын Франциянның «Юманите» солуну бижээн.

«Израиль агрессорлар Бейрутка сөөлгү тулчуушкунга аштырганнар: тиилеттирген «олурукчуларниң» (палестин дайынчыларны израиль эжелекчилер ынчаар адап турар) дезин үүнүн турарын израиль агрессорлар көөр бодаан, а херек кырында — Барыын Бейруттуң чурттакчылары маадырлыг палестин дайынчыларны байырлалдыг ёзу-биле үдеп турарын агрессорлар коруп турар. Палестин дайынчылар хоорайдан үндүрерин моондактаан, чепсектиг халдаашкын кылыр деп кыжаныл турар. Палестин дайынчылар хоорайдан көжер дээш автомашиналарлыг бар чораан оруккa израиль шпионнар бомба чазылдырган түнелинде палестиннериниң көжүп үнүүшкүнү бир шак ажыр саадаан. Бүзөлеткен Бейруттан палестин дайынчыларны көжүрүп үндүрерин израиль эжелекчилер шак ынчаар үш удаа моондактап турар.

Бейруттан палестин дайынчыларның баштайгы отрядтарын хоорайның чурттакчылары эң-не пайыралдыы-биле үдеп, израиль эжелекчилерге удур демиселге маадырлыг киришкеин дээш оларга чүректиг ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп турарын Франциянның «Юманите» солуну бижээн.

«Израиль агрессорлар Бейрутка сөөлгү тулчуушкунга аштырганнар: тиилеттирген «олурукчуларниң» (палестин дайынчыларны израиль эжелекчилер ынчаар адап турар) дезин үүнүн турарын израиль агрессорлар көөр бодаан, а херек кырында — Барыын Бейруттуң чурттакчылары маадырлыг палестин дайынчыларны байырлалдыг ёзу-биле үдеп турарын агрессорлар коруп турар. Палестин дайынчылар хоорайдан үндүрерин моондактаан, чепсектиг халдаашкын кылыр деп кыжаныл турар. Палестин дайынчылар хоорайдан көжер дээш автомашиналарлыг бар чораан оруккa израиль шпионнар бомба чазылдырган түнелинде палестиннериниң көжүп үнүүшкүнү бир шак ажыр саадаан. Бүзөлеткен Бейруттан палестин дайынчыларны көжүрүп үндүрерин израиль эжелекчилер шак ынчаар үш удаа моондактап турар.

Бейруттан палестин дайынчыларның баштайгы отрядтарын хоорайның чурттакчылары эң-не пайыралдыы-биле үдеп, израиль эжелекчилерге удур демиселге маадырлыг киришкеин дээш оларга чүректиг ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп турарын Франциянның «Юманите» солуну бижээн.

«Израиль агрессорлар Бейрутка сөөлгү тулчуушкунга аштырганнар: тиилеттирген «олурукчуларниң» (палестин дайынчыларны израиль эжелекчилер ынчаар адап турар) дезин үүнүн турарын израиль агрессорлар көөр бодаан, а херек кырында — Барыын Бейруттуң чурттакчылары маадырлыг палестин дайынчыларны байырлалдыг ёзу-биле үдеп турарын агрессорлар коруп турар. Палестин дайынчылар хоорайдан үндүрерин моондактаан, чепсектиг халдаашкын кылыр деп кыжаныл турар. Палестин дайынчылар хоорайдан көжер дээш автомашиналарлыг бар чораан оруккa израиль шпионнар бомба чазылдырган түнелинде палестиннериниң көжүп үнүүшкүнү бир шак ажыр саадаан. Бүзөлеткен Бейруттан палестин дайынчыларны көжүрүп үндүрерин израиль эжелекчилер шак ынчаар үш удаа моондактап турар.

Бейруттан палестин дайынчыларның баштайгы отрядтарын хоорайның чурттакчылары эң-не пайыралдыы-биле үдеп, израиль эжелекчилерге удур демиселге маадырлыг киришкеин дээш оларга чүректиг ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп турарын Франциянның «Юманите» солуну бижээн.

«Израиль агрессорлар Бейрутка сөөлгү тулчуушкунга аштырганнар: тиилеттирген «олурукчуларниң» (палестин дайынчыларны израиль эжелекчилер ынчаар адап турар) дезин үүнүн турарын израиль агрессорлар көөр бодаан, а херек кырында — Барыын Бейруттуң чурттакчылары маадырлыг палестин дайынчыларны байырлалдыг ёзу-биле үдеп турарын агрессорлар коруп турар. Палестин дайынчылар хоорайдан үндүрерин моондактаан, чепсектиг халдаашкын кылыр деп кыжаныл турар. Палестин дайынчылар хоорайдан көжер дээш автомашиналарлыг бар чораан оруккa израиль шпионнар бомба чазылдырган түнелинде палестиннериниң көжүп үнүүшкүнү бир шак ажыр саадаан. Бүзөлеткен Бейруттан палестин дайынчыларны көжүрүп үндүрерин израиль эжелекчилер шак ынчаар үш удаа моондактап турар.

Ливанның чазак композиязының дыңнадыгын парлаан. Израиль агрессиязының түнелелинде олуртеннериниң 90 хуузу ужуражышкынга Л. И. Брежневтин Ташкентиге сураглыг чугаазында Кыдат дугайында көдүрүлген чүүлдер-биле МАР бүрүн чөптээрежин турарын онзалап демдеглээн.

Эштер Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбалдың ужуражышкыны чугаалашкан бүгү айтырыглар дугайы — үзел-бодалдарның долу чаңгыс эптиин көргүскен болгаш совет база моол улустарның үе-шаг-биле шылгаттынган ленинчи найыралын болгаш акы-дүнма кады ажылдажылгазын чайгылыш чок быжыглаар.

(СЭТА).

ЧИЗЕ ТУҢНЕЛДЕРИ

ПРАГА. Чехословакиянга 1980 чылдың төнчүзүнде эртиргеи чон, бажыңнар болгаш квартиралар чизениниң түнелдерин үндүргеи.

70 чылдарда ЧССР-ниң чурттакчы чону 6,5 хуу өскен болгаш 15 миллион кижи ашкан. Чехиянның чурттакчы чону 10 миллион ашкан, а Словакияныы — 5 миллион кижи ашкан. Социал составта ажылчын ангының үлүг-хуузу улам өзүп, бот ажыл-чорудулгалыг бүгү чонның 58,6 хуузу болган. Көдээ ажыл-агый бүдүүлгезиниге механизацияны болгаш автоматчыдылганы нептереткенинин түнелинде чуртта көдээ чурттакчы чонның саны кызырылган.

Чехословак чонның эртембилиг деңнели көскү өскен. 1970 чылдыынга деңнээрге дөлү ортумак эртемниг кижилерниң саны үштүң бир хуу, а дээди эртемниглер—60,6 хуу немей өскен.

Чурттарга тудуунуң талазында улуг чедишкинниер чедип алдынган. Чизениң санмедээлерин ёзугаар алырга, он чыл дургузунда чуртка 1.231 мун чаа квартираларны туткан. ол дээрге чурттуң бүгү чурттарга фондузунуң дөрттүн бир кезээ-дир. Даймын соондагы чылдарда туттуңнан бажыңнарда болгаш квартираларда ам ЧССР-ниң бүгү чонунуң 60 хуузу чурттап турар. Чизениң сан-медээлери эрткен үе дургузунда чехословак улустуң чаагай байдалының өзүлдезинин дугайын херечилээн. Чижээлээрге, ам өг-бүлелерниң 87,8 хуузу сообудукчулуг, 83,6 хуузу—хеп чуур машиналыг, 88,6 хуузу—телевизорлуг. Ол болза 1970 чылда турганындан дыка өскенин көргүзүп турар.

Чизениң түңнелдери чехословак улус Чехословакияның Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле сайзырагай социалистиг нийтилелди тургузарының планнарын амыдырала боттандырын киришкен 70 чылдарда ЧССР-ниң чедишкинниг социал хөгжүдезинин дугайын бүзүреллиг чугаалап турар-дыр деп, ЧКП ТК-ның органы «Руде право» солун бижээн.

(СЭТА).

Чүс-чүс муң чурттакчылыг Барыын Бейруттуң чурттакчылары массалыг узуткаашкынның айыылынга таваржыр дей берген. Змеленчилериниң шериглери ынаар эм-таңнарны болгаш аъш-чемни эрттирбейн турар.

ЧУРУКТА: ливан херээжен-кижиниң ажыг-шүжүү.

АП-СЭТА-ның фотозу.

Израиль ужар-хемелер, артиллерия болгаш шериг-далай флодуңуң кораблдери Барыын Бейруттуң чурталга квартал дарын бомбалап болгаш боолап турар. Олар АКШ-тың администрациязының харам чокка берип турар массалыг узуткаашкынның араатанзыг чепсектерин: кассеттиг, шариктиг болгаш тараа октарлыг бомбаларны, фосфорлуг снарядтарны ажыглап турар.

ЧУРУКТА: бо бичии уруг кассеттиг бомбага таварышкан.

ВАФА—СЭТА-ның фотозу.

ЧАГАА КЕЛИРГЕ...

«Шын» солун редакциязынга Чыраа-Бажы суурдан бир чагаа келген. Ону шинтпирлеп көөрү-биле Респотребсоюзтуң баштаар черинче чоруткан. Ол чагааның сөөлүнде Респотребсоюз баштаар черинге Чыраа-Бажы көдээ Совет күүсекомунуң даргазы С. С. Эрелчинден бижик келген. Бо чагааларның кайызында-даа мурнунда турган «Чыраа-Бажы» рабкооптуң катап тургузар дугайында айтырыгны кодурүп турар.

«Чыраа-Бажы суурга ажылчыг кооперациязы турда ооң хандырар девискээринде садыгларга бараан элбек турду. Рабкооптуң дүжүргеш, Чөөн-Хемчик райпозунга каттыштырганындан көскү түңнелдер үнмээн. Чыргакы, Хорум-Даг суурларга, харын-даа Чыраа-Бажы суурнуң будунга безин хлеб чамдыкта саттынмайн баргылаар. Столоваяга, уруглар албан черлеринге ашчем үндүрүп алыры шүүттүг апарган. Ынчангаш рабкооптуң катап тургузарын үстүкү органнар өөренип көрзе кандыгыл?». Бо болза бижикчи О. Кара-Салдың чагаазындан ушта бижилге-дир.

Тыва респотребсоюз баштаар чери бо айтырыгны база катап чугаалажып көргеш, «Шын» солунга үделгереңгей харыыны берген болгаш ында рабкооптуң катап тургузар барымдаа чок дээрэин бадыткаан фактыларны кынрип турар.

«Чыраа-Бажы» рабкооп 1961 чылдан 1979 чылга чедир тургаш, сан-хөө талазы-биле кезээде берге байдалга туруп, бараан саарылгазының, оруулга кипериниң планнарын күүсетпейн, нормативтен ажыг саарылга чок бараанарны хөйнү тудуп, банк чээлизи төлеп чадаш, улуг хөөге дүжүп, чээли алырын хорудуп, хөй түңнүг өре-сам-чыгдалдарны болдуруп келген. Ол бүгү чонну бараанар-биле хандырарынга берге байдалдарны тургусган турар. Ол-ла үеде рабкооп шугумунга 224867 рубль түңнүг 56 улуг түңнүг самчыгдалдар турган болза, амгы үеде түгле 1981 чылда 9,5 мун рубльдиң самчыгдалы болган. Чонну үлетпүр болгаш аъш-чем барааннары-биле хандырары мурнукузундан экижээн. Бир эвес 1978 чылда «Чыраа-Бажы» рабкооп чонга 27 соодукчуларны, 30 мун рубльдиң хевис аймаан саткан турган болза, амгы садыг бүдүүлгеэн эрткен чылын 48 соодукчуларны, 49 мун рубльдиң хевис аймаан саткан. Мотоциклдер, телевизорлар, бензохиреэлер болгаш өске-даа үнелиг бараанарны садары элээн көвүдээн. Чыраа-Бажының садыг бөлүүнүң бараан курлаырларын бадылаттынган график ёзугаар боттандырып турар.

Күрүне хандырылгазының шугумундан бараан алыр бүгү албан черлери эът биле үс аймаандан өске барааннарны Чыраа-Бажының садыг бүдүүлгезиниң складындан ап турар. Ол ышкаш ол бүдүүлгениң магазиннеринден бараанны чээли-биле алырда, Чадаана барбайн, ол-ла черниге документизин кылдыргаш, ап турар. Чонну бараан-биле хандырарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле Чадаанада 2 складты тутхан болгаш оларны идегелдиг кадагалал-биле хайдырган. Чыраа-Бажының садыг бүдүүлгезиниң бүгү бараанарын Кызылдан өттүр соөрткеш, Чөөн-Хемчик райпозунуң бараннарынга холуштурбайн, ол складтарда аңгы кадагалап турар.

«Чыраа-Бажы» рабкооптуң дүжүргеш, Чөөн-Хемчик райпозунга чагырткан тускай садыг бүдүүлгези кылдыр эде организастаан сроцда, ооң материал-техниктиг баазазы база өскен. Чөөн-Хемчик райпозуң магазиннериниң капитал септелгелерин кылдырган, оларның чамдыызын эде организастаан, хлеб бижырар черни алгыткан. Чурттакчы чонну үлетпүр болгаш аъш-чем барааннары-биле хандырарын үзүктелдирбези-биле садыг бүдүүлгезинге ийи чүүк машина, 3 автомагазинни, бир хлеб соөртүр машинаны тускайлап берген.

Үстүвде кинрген чамдык таймбырлардан алгаш көөрге безин, «Чыраа-Бажы» рабкооптуң дүжүргеш, садыг бүдүүлгези кылдыр эде организастаанын ол бүдүүлгенин хандырын турар девискээринде чурттакчы чонну болгаш албан организацияларны бараан-биле хандырарын дорайтаткан эвес, харын эжиктеп дээрэин көргүзүп турар. Ооң ацыда бо айтырыгны шинтпирлээр мурнунда Респотребсоюзтуң специалистери ону будун чартык чыл иштинде өөренип көрүп келген. Ооң ыцай бо айтырыгны СЭКП райкому болгаш райкүүском база чугаалажып көрүп турган. Ацаа чөпшээрелди СЭКП обкомундан болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинден алгаш, Респотребсоюзтуң баштаар черн «Чыраа-Бажы» рабкооптуң эде тургузар дугайында доктаалды 1979 чылдың июль 25-те хүлээп алган.

Ынчангаш «Чыраа-Бажы» рабкооптуң катап тургузарының барымдаалары чок болуп турар. Ынчаарга Чыраа-Бажының амгы садыг будүүлгезинин ажылында четпестер болгаш бергелер бар дээрэин маргыш чок. Респотребсоюзтуң болгаш Чөөн-Хемчик райпозунуң талазындан ол четпестерни чайладыр болгаш тургустунуп келир айтырыгларны шинтпирлээр талазы-биле чогуур хемчеглерни алыр апаар. А Чыраа-Бажы көдээ Совет болгаш ооң күүсекчи комитедн бодунуң эргелехүлээлгезин ёзугаар ында садыг будүүлгезинин ажылын доктаамал удуртуп, боттуг дузалы чедирер дээрэинге идегээр апаар.

Делегей ярмарказы

ДАМАСК. Делегейниң 29-ку Дамаск ярмарказы Сирияның наймысылалында ажылдап эгелээн.

Бо чылын ында 38 күрүнелериниң павильоннары ажыттынган. А 20 чуртту чамдык фирмалар болгаш компаниялар төлөөлээн. Сирия Араб Республика эң хөй түүлдерни делгээн. Ооң делгээн бараанары чурттуң национал экономиказының янзы-бүрү адырларының чедишкинниг хөгжүдезинин, экономиктиг бот-тускайлаң чоруун быжыглаарының хереэнге Сириянның чедишкиннерин көргүзүп турар.

Дамаск ярмарказының чайчылчаан киржикчизи — Совет Эвилели. Совет павильон машина тудуушкун, электротехника, ужар чүүл үлетпүрүнүн продукциязын, калбак хереглелдиг бараанарын келген кижилерге таныштырып турар.

Сириянның экономика болгаш даштыкы садыг министри Селям Яени ярмаркану ажылдарының байырлыг ёзулалынга чүве чугаалап тура, киржикчи чурттарның болгаш Сириянның компанияларының, ведомстволарының болгаш организацияларының аразынга ажыл-херекчи кады ажылдажылганы калбартырынга ол бараан болур деэн.

«ЖЭНЬМИНЬ ЖИБАО» СОЛУННУҢ ТАЙЫЛБЫРЫ

ПЕКИН. (СЭТА). Мурнуу Африка Республиканың расисчи шериглери Анголаның девискээринче шурүүн киргени-биле холбаштыр Кыдаттың «Жэньминь жибао» солуну тайылбыр парлаан. Намибияның чөптүг демиселин деткиринден ойталаар кылдыр Анголаның улууп албадаар дээн Мурнуу Африка Республиканың расисчи эрге-чагыргаларының орлдажышкынкырын солун бурүү шапкан. Расисчи ёзу-чурум Намибияның айтырыын бодунуң күзээни-биле шинтпирлээр бодап турар-дыр деп, солун айыткан. Мурнуу-африка расистерниң ол хөделишкиннерин шиннье чорукка ынак бүгү күрүнелерниң болгаш улустарның киленээшкинин болдурган деп, солун бижээн. Мурнуу-африка расистерниң кедилинде барып аштырарынга, Африка динке расизмниң когун үзе узугаарынга бүзүреллиг солуннуң тайылбырында илергейлээн.

Профэвилелдерниң Бүгүкыдат федерациязының өкүнээзинден Анголаның профэвилелдеринге телеграмманы чоруткан болгаш Мурнуу Африка Республиканың шерилеринің ангола улуска удур кем-бурулуг үүлгедилерин бүрүү шапкан.

СИБИРЬНИҢ ЭРТЕМ ЧЕДИИШКИННЕРИ

Делегейге алдаржып, сурагжаан амгы Академия хоорайы 25 чыл буруңгаар Новосибирск хоорайның чоогунга туттунуп эгелээн турган. Ооң шапкын хөгжүдезин, эртем чедиишкиннерин бо очерктиң автору көрүп келген.

1957 ЧЫЛДА майның бир каан хүнүнүң эртенинде вертолёт Новосибирск хоорайның мурнуу чүгүнде эзим кырынга көстүп келген. Эзимге чаңгыландыр дагжаан моторлуг кан «куш» калбак эзимниң ыяштарының бажынга дээр чыгыы чавыс ужуп чоруп турган. «Үрелген вертолёт чоор бе?» «Хондурар чер дилеп турар чадавас-тыр» деп, ол чоок кавыда суурларның чурттакчылары сагыш човаң турган.

Вертолёттуң пассажири хондурар черни шынап-ла шилип алган. «Үрелген» вертолётка эвес, а эртем хоорайын тудар чер ол пассажирге херек болган.

Даштыг дүктүг идиктерлиг кижи вертолёттан үнүп келген. Ол дээрге— математиканың сураглыг эртемдени, академик Михаил Алексеевич Лаврентьев болган. Кайгамчык, чараш чурумалдыг эзим иштинге ол үр кылаштап, магадап чораан. Ол черни аныяктар ооң сөөлүнде Алдын-Алаак деп адай берген. Сибирьге улуг эртем төвүн академик М. А. Лаврентьев-биле тургузарын шиитирлээн ооң өөнүктери математик болган механик, академик Сергей Львович Соболев, механик, академик Сергей Алексеевич Христианович, геолог Андрей Алексеевич Трофимчук, физиканың аныяк эртемдени Герш Ицкович Будкер олар чедип келген. Москваның алдарлыг физика-техниктиг институдунуң доозукчулары оларның-биле кады база келген. Сибирь — чогаадыкчы өзүлдениң байлак ораны дээрзин аныяк доозукчулар эки билир турган.

— Шиитирлеп алганывыс ол ыйнаан? Маңаа хоорайны тудуп эгелээр бис бе?— деп, Лаврентьев айтырган.

— Эртем хоорайын тургузарынга дыка таарымчалыг чердир — деп, ооң эштери харылаан.

— Ынчаарга ам дораан эгелей бересли, эштер!—деп, Михаил Алексеевич чугаалаан, хүлүмзүрүп каан.

Сибирьге улуг эртем хоорайын тургузары, эртемни аңаа дүрген темп-биле хөгжүдери ынчаарда онза чугула негеттинин турган. Ол үеге чедир Сибирьниң нефтизиниң болган бойдус газының бар черин чөрби чыл дургузунда дилээп, тыппайн турганын демделээр херек. Орук харылзаазының, калбак четкизин тургузарының айтырыы Сибирьниң мурнунга чидирбиле тургустунуп келген. Сибирьниң шапкын хемнериниң эгээртиимес суглары Соңгу доштуг далайже хилис агыи кирип чыткан. Ынчангаш ол хемнерге кедергей күчүлүг электростанцияларны тудары эргежок чугула болуп келген. Сибирьниң бойдус байлактарын шиңгээдип алырынга хөй кижилер херек болган. А Сибирьге хөй ажылчын күжүүң тургустунганы-биле холбаштыр хөй чурттакчыларны хандырарынга арбын аъш-чемнин бүдүрери негеттинин келген. Ынчангаш Сибирьниң шөлдериниң үнүш-дүжүттүүн дүрген бедидери эргежок чугула болган. Дүжүттү бедиделин хамыктың мурнунда соокка алыспас болгаш бедик дүжүттүг чаа үрезиннерни эртемге болгаш практиканга үндезилээш, өстүрери негеттинин келген.

СРЭ-НИҢ Эртемнер академиязының Сибирь салбырының мурнунга салдынган сорулгаларны ооң институттарының аттары безин тодаргайлапкан. Гидродинаминканың, ядролуг физиканың, цитологияның болгаш генетиканың, чылыдылга физиказының, теоретиктиг болгаш тодаргай механиканың, геологияның болгаш геофизиканың, үлетпүр будурүлгезинин экономиказының болгаш ону организастаарының, шенелде биологиязының болгаш медицинаның, автоматиканың болгаш электрометрияның институттары ажылдап турар.

Күчүлүг саналга төвүн математика институдунуң чанында тургускан. Салым-чаяанныг школачыларга эң баштайгы физика-математика школазын Новосибирскиниң күрүне университединиң чанында тургускан. Ындыг школаны «академиктиг гимназия» деп Ломоносов адаан.

«Эртем төвүн үш киттеринь кырында тургузуп турар бис. Ол дээрге — бирээде, амгы үениң эртемниң бүгү-ле угланышкынарында эге үндезинниг тывышкынар; иинде, будурүлге-биле, эртемниң чедиишкиннерин практикага шиңгээдип вептередирп-биле сырый харылзаа; үште, эртемниң аныяк ажылдакчыларын чаа, бистиң системавыс өзүгаар кижизидери-дир» деп, академик Лаврентьев онзалаң демделээн.

Дөртку «кит»— Лаврентьев боду болган. Эртем төвүн тударынга боду киришпишаан, сагыш човаңгыр өзү-биле ону удуртуп, бүгү ажылдарны боду башкарып турган. Тудугнүң чаа корпустарының каът бүрүзүнче боду үнмүшаан, Сибирьни эртем капчаар чаартып, сайзырадыптарын монтажниктерге болгаш дашчыларга — бүгү тудугжуларга бүзүрелдиг чугаалап, тайылбырлап, шалыпчыларны ол-ла черниге мактап, чамдык чалгаапайларны оларның ажылынын чавыс шынары дээш чула ыяттырып турган. Тудугжулар ону «кол мастер» деп хүндүткел-биле адап алган. Университеттиң тудуу бүрүн доостур ырак мурнунда-ла ону ажыдарын ол чедип алган. Университетке киирер дээш аныяк тудугжуларны школа бажыңының класстарынга эртемденнер белеткеп турганнар. Эртем хоорайын тургузар дээш чурттуң бүгү-ле хоорайларындан колдуунда аныяктар ынчаарда чедип келген. Чижээ, Тюменьниң школаларының бирээзининг бүгү доозукчулары бүрүн составы-биле ол тудугга чедип келген турган.

Шляпа кеткен, карак шилдерлиг, бөдүүн ажылчын тускай хептиг узун кижи үргүлчү шалыпкын, далажыр чораан. Эртем хоорайын тудуп, түр лабораторияларга ажылдап турган бүгү кижилерден ол мынчаар неген келген: «Эң-не бедик үре-түңнелдерлиг ажылдаар херек! Белен корпустарның дүлгүүрлерин биске тудугжуларның кажан эккеп бээрин аңаа-ла манап олурбас ужурлуг бис». Тудугнуң канчаар чоруп турганын хандыр билир, үргүлчү хайгаараар дээш эзим иштинде тудуг шөлүнге, бөдүүн ыяш бажыңчыгашка ол чурттап турган. Новосибирск хоорайның төвүнге чаагайжыдыр кылдыпган бажыңны эртеменге бээрин тус черниң чогуур албан черлери саналдаан. Ынчалзажок ол саналдан академик ойталаан болгаш улуг назылыг кижиге хол-биле кылыр күш-ажыл дыка ажыктыг боор чүве деп мееглээн. Академия хоорайының чуртталга бажыңнары чараш, эптиг болзуп дээш ол дыка сагыш салып келген. Улуг эртемденнер чурттаар бажыңнарны, ылаңгыя бодунуң чурттаар бажыңын хамыктың сөөлүнде кылдырган.

...Академия хоорайының баштайгызы — гидродинамика институдунуң бажыңының дөжээн салыр улуг оңгарның баштайгы чүс килограмм довраан аныяк экскаваторщик ооң үндүр төктүрген. Кыштың кедергей соок эртени турган, черни одаг салып, эргизер ужурга таварышкан. Ынчалзажок Лаврентьевти еске айтырыг ынчаарда дүвүредип турган: бульдозер азы экскаватор үревес кылдыр чоок-кавыңыл ыяш бүрүзүн долгандыр камгалай кажаалаарын академик дужааган. Ядролуг физиканың институдун ол удуртпушаан, Сибирьниң төп ботаника садында чаа олурткан бичии ыяштарның өзүлдезинин дугайында үргүлчү сагыш салып келген. А кайгамчык чараш эзимни үревес дээш ыяш камгалалының түскай станциязын академик организастаан. «Кичээнгейлиг болуңар, арга-эзим дыштанып турар!» деп чарладдар Академия хоорайынга. Сибирьге бир-ле дугаарында костүп келген. Одалга системазының котельнаязын хоорайдан элээн ырадыр тударын чүгле артык чарыгдалдарны негээр эвес, харын-даа дыка ажыктыг болгуун ол бүзүредип көргүскен. Кажан айтырыг телефон дамчыштыр шиитирлеттинмээн болза, ол Москваже дораан-на ужудуптар. «Миллион километр ужудуушкунуңар дээш, Сибирьге чыл бүрүде шаңнал демдээн тыпсын «олур-дур» деп, ужудукчулар аңаа баштактаның чугаалаар турган.

...Бир эвес кижи оглун доруктурун, тараан ыяжын өстүрүп, бажыңны тудуп каан болза, кижилер мынча дижип чугаалажыр: ол хилис черле чурттап чорбаан-дыр. Лаврентьев — аас-кежиктиглериниң аас-кежиктин. Дыка бергелерге ол таваржып чораан, ынчалзажок күзелдерин, планнарын боттандырарын кедергей шыдамыккайы-биле чедип ап келген. Ййе, бөгүнгү Сибирь — эртемниң шапкын хөгжүлдезининг оранызыр. Академия хоорайы делегей деңнелиниң эртем төвү болу берген. Делегейниң симпозиумнары болгаш конгрестери аңаа болуп турар. Сибирьде өөнүктери-биле сүмележир, нарын эртем айтырыгларын шиитирлээр дээш хөй чурттарның эртемденнери аңаа көэп турар. Аныяк эртемденнер практиктиг дадыгышкынны Эртем хоорайындан шиңгээдип ап турар. Боттарының академия хоорайлары Иркутскиде. Томскиде бар, Якутскиде, Красноярскиде, Улан-Удэде эртем төптери база сайзырап турар. Эртемнер академиязының Сибирь салбырында 43000 кижи ажылдап турар. Оларның аразында академиктер, Академияның корреспондент - кежигүннери — 77,докторлар—500 хире, эртемнер кандидаттары — 3800.

АКАДЕМИЯ ХООРАЙЫНЫҢ ажыл-ишчилериниң чээрби беш чылдар дургузунда бүдүрген ажыл-ижиниң дөгерезин канчаң санап чедер боор! Ынчалзажок мындыг фактыны айтып болур: теоретиктиг эртемденнер киржип эгелээн сөөлүнде Сибирьге нефтини дилеп тывары дыка дүргедээн. Термоядролуг синтезти эргелеп башкарарының аргаларын дилеп тыварын Сибирьниң эртемденнери солуп түүлдер-биле байыткан. Беш томнуг «Сибирьниң төөгүзү» Академия хоорайының төөгүчүлери эвес болза, ындыг дүрген бүттүнмес тыва ийик. А экономика институдунуң эртемденнери эвес болза, БАМ-ның тудугжуларынга дыка берге болган турар ийик. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының коллективи кайгамчык делгем Сибирьниң экономиказын, аргаларын, курлавырларын болгаш айтырыгларын чээрби беш чылдың дургузунда ханызы-биле өөренип келген, шинчилеп көрген. Ооң ачызында кайгамчык делгем крайны XXI чүс чылдың эгезинге чедир көжүдеринің «Сибирь» деп алдарлыг программазы чогаттынган. Барыын Сибирьниң болгаш Чөөн Сибирьниң экономиктиг районнарының 2005 чылга чедир эртем-техниктиг депшилгезининң комплекстиг программаларын Новосибирскиниң Академия хоорайының эртемденнери амгы үеде чугаалажып көрүп турар...

А Новосибирскиде Эртем хоорайының чанында ооң «хөймер дуңмалары»— Кедээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының Сибирь салбырының болгаш ССРЭ-ниң Медицина Эртемнериниң академиязының Сибирь салбырының академия хоорайлары сайзырап турар...

Николай МЕЙСАК,
ПМА-ның корреспондентиниң, Новосибирск.

ЛЬВОВ ОБЛАСТЬ. «Трускавец» дээр сураглыг бальнеологтуг курорт бо чылын профэвилелдериниң чорутканы 250 ажыг муң кижини хүлээп ап турар.

Ол кадыкшыдылга черлериниң бажыңнары каас-чараш дөңнер кырында, хүннээректиг черлерде туттунган. Оларның-биле шуут кожа «Нафтуся» дээр алдарлыг аржаан, сугозокеритолуг эмнелгелер, поликлиникалар тургустунган.

Ол курорт кол планын ёзугаар хөгжүп турар. Аңаа сөөлгү чылдарда улуг-улуг санаторийлерни туткан, пансионаттарны чаарткан.

Ол курорт-хоорайга беш чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа чедичаа санаторийлер немештир туттунар.

ЧУРУКТА: 500 кижи турар «Рубин» дээр чаа санаторий.

Б. КРИШТУЛДУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АГААР

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүкче угланышкынг хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы 15—20 градус чылыыр, чамдык районнарга 2—7 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, хат кошкак. Агаар хүндүс 18—20, дүне 3—5 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АВГУСТ 27-ДЕН 29-КА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «П. Аедоницкийниң ырылары». Фильм-концерт. 9.35 —«Рубенс—чуруукчу болгаш дипломат». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү болгаш 4-кү сериялары. 11.25 —Телемедээлер. 11.30 — 14.50 —Чапсар. 14.50 —Телемедээлер. 15.10 Совет кино хүнүнге тураскаатқан кинопрограмма: «Кино делгерезин!», «Кадр артында». 15.55—Орус чугаа. 16.25 — «Сирия Араб Республиканың парламентарийлериниң ССРЭ-ге аян-чоруу. Документалдыг фильм. 16.45—Москва болгаш москвачылар. 17.15 — «Волгада бир чалым-хая бар». Фильм-концерт. 17.45 — «Хөм бөмбүк» клубтуң шаңналы дээш.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Бөгүн кино хүнү. ССРЭ-ниң Куркинозунуң даргазы Ф. Т. Ермаштың чугаазы. Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 —Баскетболга делегей чемпионады. Колумбиядан дамчыдылга. 22.35—Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.35 — Даштыкы эстраданың аялгалары болгаш ритмнери.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 —Хөй сериялыг «Чараа-чеченнер дайыны» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 5-ки серия. (БУР). 13.10 — Испан дыл. 13.40 «Василиса Микулишна». Мультфильм. 14.00 —Чогаалчы В. Астафьев-биле Остапкинонун Концерт студиязында ужуражылга. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 —18.30 —Чапсар. 18.30 —«Кедээ Советтиң ажылхеректери». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 —«Хөй-нинти амыдыралының экраны». Дамчыдылга. 19.15 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.45 — Чарладдар. 19.50—Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Фиктиң солуп ужуралдары». Мультфильм» (ЧССР) 20.15 — Суг адаанын спортунга делегей чемпионады. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35 —«Майор Земанның ужеп таварылгалары» деп болук үндүрүлгеден «Өлүрүкчү ховуда чаштынып чыдар» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү (ЧССР). 22.35— «Пшавп». Документалдыг телефильм. 23.00—01.00— Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо (Москва)— «Динамо» (Киев).

АВГУСТ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.35—Эртенги гимнастика. 8.50—Бир эвес кадык болуксазында. (Күш-культурлуларга сүмелер). 8.55 —Адаптелер, силерге. 9.25 — Улам хөй эки бараавнар дээш. 9.55— «Спортлотонуң» 35-ки тиражы. 10.05 —Солун номнар. 10.50 — О. Ковалёванның ырыларын Төп телевидениениң болгаш бүгү эвилел радиозунуң орус хору күүседир. 11.20—Советтер болгаш амыдырал. 11.50 —ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу А. Мыльников. 12.20— Делегей конкурстарының лауреаттары З. Шахмурзаева болгаш А. Гарин ойнаар. 12.30 —Үнүштер дугайында. 13.20 —«Үшкү бөмбүрзектиң чажыды. Мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 14.10 —Бөгүн делегейде. 14.25 —«Москвачы». Телеклуб. Өөредилге чылынын эгелээринге уткуштур. 15.55— Политиктиг хайгаракчы Л. А. Вознесенскийнин беседазы. 16.25 —Уругларга фильм: «Чиленчигеш». 17.05 —«Дем каттыштырылгазы. Тележурнал. 17.35 —«Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 18.35 —«Тоожулал болгаш тураскаал». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.55 —«Че-ве, кыстар!». 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35 —23.20 —«Кинопанорама». Ооң төнгенининг соонда —телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.30 —«Кино аян-чоруктарының клуву». 15.30— Казанның телевидение студиязының программазы: «Татарияның амгы хүнүнерп». Кинопрограмма. ТАССР-ниң уран түүлдер мастерлериниң конперти. 16.30 — И. Винниченко — «Кыйгыртыышкын». Телешпи. 18.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң допчу намдарывыс». 40-ги фильм. — «1956-гы». 19.00— «Кино көрүкчүзүнүң эдериниз». 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Валя үгбайның чугаазы...». 20.15 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Немелде айтырыглар». Уран-чечен фильм. 22.45 —Суг адаанын спортунга делегей чемпионады. 23.15—00.45 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Зенит»—«Динамо». (Минск).

АВГУСТ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 —Зарядкаже, чыскаалынар! 9.00 — Делегейниң улустарының уран чогаалы. Вьетнам. 1-ги дамчыдылга. 9.45 — «Оттурукчу». 10.50 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 11.15 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 12.00— «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.30 —«Совет Эвилелин даштыкы аалчыларының көргени». 12.45 —«Кедээниң шагы. 13.45 —«Музыка киоскузу». 14.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 15.00 —Шахтёрның хүнүнге. Силерниң дилээнер өзүгаар ужуражышкын. Дамчыдылгага ССРЭ-ниң хөмүр-даш министри Б. Ф. Братченко, хөмүрдаш улетпүрүнүң ажылдакчыларының профэвилелиниң ТК-зының даргазы М. А. Скребный киржир. Дамчыдылганы политиктиг хайгаракчы В. П. Бекетов чорудар. 15.45 —Шахтёр хүнүнге уткуштур музыка программазы. 16.35 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 17.35 — Мультфильмнер программазы. 18.00 —Делегей панорамазы. 18.45 —Баскетболга делегей чемпионады. 3-кү болгаш 4-кү черлер дээш маргылдаа. Колумбиядан дамчыдылга. 19.50 —«Майя Плисецкая». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35 —22.50 —Баскетболга делегей чемпионады. Түнней оюннар. Колумбиядан дамчыдылга. Төнгенде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20—«Тинлекчилер». Фронтучу өөнүктер клуву. 16-гы агаар армиязының хоочунарыы. 15.50 — «Мындаагы дээргиниң адъютантызы». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 17.05—«Театр чарлалының чанынга». 18.10— «Пластилин каарказ». Мультфильм. 18.20 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң допчу намдарывыс». 41-ги фильм —«1957-ги». 19.30—Бистиң корреспондентилериниң чугаалары. Допчулал. 20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!. 20.15 — Суг адаанын спортунга делегей чемпионады. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 —23.45 — «Караңы көрүп тур мен». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

СЕПТЕЛГЕ ДООЗУЛГАН

Аянгаты көдээ Советиниге хамаарыжыр ортумак школаның, көдээ клубтуң, библиотеканың, ясли-садтың болгаш өске-даа албан черлериниң септелгези доозулган.

Бүгү-ле дериг-херекселдерин септеп кылган, доозулаан. Школа девискээрин арыглап аштаан. Школаның ажылчынары септелгени организастыг чоруткан. 8—9 классчылардан бөлүк өөреникчилер септелгеге эки киришкен. «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырындан коммунист Х. Л. Михайловту школага быжыглаан, чазанып шевер кижиниң кылыр ажылдары-ла хөй болган. Ол идегелдя шыпызыдын шыдаан. Школа өөренип киришкенинге белеп.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

«Шекпээр» совхозта төрүүр мал боозадылгазы үргүлчүлевишаан. Совхозтуң Баян-Колда болган Час-Адырда аныяк специалислер Светлана Сат биле Раиса Идээжең олар ол ажылды багай эвес чорудуп турар.

Бода мал тарып боозадылгазы база эгелей берген. Тускай эртемнигпер ук ажылды организастыг, бедик темпилиг чорударының хемчеглерин ап келген.

М. ООРЖАК,
Барыын-Хемчик район.

УЗАДЫП БОЛУР БЕ?

Уругларым адазы мөчээнден бээр алды чыл эрткен. Ийи уруум-биле арткан мен. Азырадыкчызын чидирген дээш пенсияны ап келдим. Бодум совхозта ажылдап турар мен. Улуг оглум он класс доозар болгаш 18 харлаар. Оглум кандыг-бир өөредилге черинче өөредилгезин уламчылап кире бээр болза, оон ынай пенсиязын узадып бээр бе?

С. МААДЫ.
Черби суурнуң чурттакчызы.

Күрүне пенсиязын тыпсырының болгаш төлээринин дугайында саавырның № 87 чүүлүн барымдаалаш, азырадыкчызын чидиргенде, пенсияны назы четпес уругларга ооң акыларынга, угбаларынга база дүмаларынга 16 хар четкиже төлээр. Бир эвес олар улаштыр өөредилгезин уламчылаар болза, ол пенсияны 18 хар четкиже дээр алыр ужурлуг.

ШИЛЧИТПЭЭН ДЭЭШ

1979 чылдан бээр беш чыл хуусаалыг холушкак камгаладым мен. 1982 чылдың мартта озал-ондакка таварышкаш, камгаладымны төледип алыры-биле бүгү документилеримни долдургам, куртрах черинге аппарып бердим. Ажылдап турган организациям март айның дадывырын биече шилчидип бербээн дээш төлеп бербее бис диди. Мындыг таварылгада капчаар төлөөрил?

Р. ХИРИ-ХАА,
Чадаана хоорайның чурттакчызы.

Бир эвес холушкак керээниң камгаладылгазын чарып тургаш, шалыңындан ай санында дадывырны тыпсырып турарын чөпшээрешкен болзуңарза, ажылдап турар черидерин ажылдакчызының буруузу-биле ол дадывырны күрүне черинче шилчитпээн таварылгада, озалондакка таварышканда камгалал акшазын төлеп бээри албан. Бо таварылгада буруулут кижиге хамаарыштыр хемчегни алгаш, дадывырны дораан шилчидериниң талазы-биле база хемчегни алыр апаар. Ол ышкаш кандыг-даа үеде холушкак керээниң камгаладылгазын үзүп база дадывырын эгидип алыр аргалыг.

АРТТЫРАР БЕ?

20 чыл башкыладым. Уругларым колдуу улгатканып. Эң бичизи сес класс дооскан. Ам өг-бүлевисте дөрт кижи чурттап турар бис. Ынчангаш бажыңның ордериниде алды кижи кирер бижиткен. Моон өске районче көжер деп турар бис. Чурттап турарывыс бажыңны ажылдап турар уруувыска арттырып каар бодалдыг бис. Ынчап болур бе?

А. САЛЧАК.
Каа-Хем районнуң чурттакчызы.

ССРЭ-ниң база эвилелдешкен республикаларның чурталга Хообүлзунуң Үндезиннери бо чылдың январь 1-деэгелеп күштүг апарган. Оон № 26 түүлүн ёзугаар бажыңы чурталга керээзин барымдаалап хөлезилеп алган ооң кол ээзи-биле өг-бүлезининг кежигүннери бир дөмей деп эргелиг болгаш хүлээлгелиглер. Чурталга керээзи чарган кижиниң өг-бүлезининг кежигүннеринге: оон өөнүң ишти, уруглары база ада-ие хамаарыжыр. Ынчаңгаш кажан көжүп чоруур апарза, ол-ла бажыңнарга уруунарны арттырып каап болур. Чүге дээрге, ол база чурталга керээзин чарган бажынны хөлезилеп ап турар кижи-биле бир дөмей эргелиг болгаш хүлээлгелиглиг.

М. ЧОДУП.
Тыва АССР-ниң прокурорунуң улуг дузалакчызы.

КОНЦЕРТТЕРЖЕ ЧАЛАП ТУР

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА сентябрьның 4-те уругларга болгаш улуг улуска «Радионяня» деп концерт болур. Программада; хөглүг чугаалар, интермедиллар, ыржыгаштар, сценажыткан көргүзүглер. Күүсединчилери: «Радионяня» деп дамчыдылганың доктаамал киржикчилери—эстраданың Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаттары Александр ЛЕВЕНБУК, Лев ШИМЕЛОВ, Владимир ГИЛЕВИЧ.

Эгелээри—16 болгаш 19 шактарда.

КИНО

АВГУСТ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Билир азы уттур» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чыынды» 9.50, «Улу чылы» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өлүм чок Кащей» 15.00, «Шуурган» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дангырактар болгаш аазаашкыннар» 17.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Ийги кадай» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА августуң 29-30-де «Кубаночка» ансамбльдиң концерти болур. Эгелээри—20.00 шакта.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу Алтайның болгаш Красноярскиниң медицина институттарының белеткел салбырларынга өөренир күзелдиг аныяк оолдар, кыстарны чалап турар. Белеткел салбырларынга дооскан ортумак эртемниг болгаш совхоздарның, тудугларның мурнакчы ажылчыннарын, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээленинден халашкан кижилерни, а ол ышкаш эмнелгеледе [illegible] ёзугаар ажылы стажтыг кирбес). Санитарларның ажылының стажы ийи чыл. Сөөлгү чылдың ажылының стажы үзүлбээн болур.

Белеткел салбырынга чылда болгаш ынаар чорударын будурүлге, тудутлар, совхозтар, эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң удуртукчулары, шериг комиссариатының командирлер черлери, партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының сүмелээнин ёзугаар дорт харылаар ужурлуг.

Белеткел салбырынче чорудар кижилер дараазында документилерлиг болур:

1. Ректорнуң адынга билдириишкин (доктаатқан хевирлиг бланкыга).

2. Ортумак эртем дугайында документ (бодун).

3. Үш кижиниң (будурүлге черинин удуртукчузу, месткомның даргазы, ВЛКСМ комитединиң секретары) ат салган характеристика.

4. Кадыгының байдалының дугайында терапевтиң, хирургтуң, невропатологтуң, лор-эмчиниң, флюорография болгаш рентген шинчилгезиниң дугайында тускай бланкыга бижип. ат салган 286-гы шыпызылга. Медицина институтуна өөренип болурунуң дугайында кол эмчиниң чөпшээрели база ол шыпызылгага турар ужурлуг.

5. 3Х4 хемчээлдиг, берт чок тырттырган 6 фото-чурук.

6. Өөредип чорутқан бижиктиг тускай бланкыга долдурар болгаш будурүлге черинин удуртукчузу ат салгаш, төгерик таңманы кагар.

7. Күш-ажыл дептериниң хоолгазын чүгле будурүлге черинин удуртукчузу шыпызыткаш, сүлделиг таңманы кагар болгаш «амгы үеде ажылдаарын үргүлчүлевишаан, паспортту, шериг билединг кииp бижээн шыпызылганы, комсомол болгаш профэвилел билеттерин беседалажыышкын үезинде документилер дужаарда, боду көргүзер.

Документилерни Кадык камгалал министерствозунга 1982 чылдың октябрь 25-ке чедир хүлээп алыр.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу № 10 бажың, кадрлар килдизи.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партияның амыдырал болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45, солун челбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1870.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талаазы-биле әртелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01453

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 200 (11998) | 1982 чылдың август 27, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

«Чоннуң кадыын камгалаарын экижидер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаал хүлээп алган.

Партия болгаш совет органнар, кадык камгалал органнары, министерстволар, ведомстволар болгаш хөй-ниити организациялары партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кадык камгалалының айтырыгларының талазы-биле доктаалдарын күүседири-биле чогуур ажылды чорутканын демдеглээн.

Кадык камгалалының талазында партияның болгаш чазактың чорудуп турар социал-экономиктиг улуг хемчеглериниң ачызында совет кижилериниң кадыының байдалында таарымчалыг түңнелдер чедип алдынган. Кадык камгалалының материал-техниктиг баазазы дыка хөгжээн. Стационарлыг албан черлериниң четкизинге 1978—1981 чылдарда 243,8 муң орун немешкен болгаш 3384 муң орун болган, ээлчегде 481,6 муң кижини күлээп алыр амбулатор-поликлинка албан черлерин туткан, көдээде 1240 амбулаторияларны туткан. Өөредилге черлеринге 190 муң ажыг эмчилерни болгаш медицинаның ортумак эртемниг 508 муң ажылдакчыларын белеткээн.

Кадык камгалалының эге звеноларынга —поликлиникаларга, медицинаның дүрген болгаш сонгаарладып болбас дузазын чедирер албан черлеринге, көдээде участоктар эмнелгеларинге болгаш амбулаторияларга медицина дузазын чедирериниң деңнели бедип, аарыг кижилерни, аппарат, инструмент болгаш лаборатория шинчилээшкини-биле эмнээриниң аргаларын медицина практиказынга улам калбаа-биле ажыглап, девискээрлериң терапевт болгаш педиатр эмнелге участоктарының ажылын чиигедип турар, оларны эмчилер-биле четчелээри экижээн. Кадык камгалалының албан черлери аарыларны болдурбас болгаш чоннуң диспансеризастаар талазы-биле хемчеглерин боттандырып чорударыңче улуг кичээнгейни салып турар апарган.

Специализастаан медицина дузаламчызы улам калбарган. Кардиология албанын тургускан. Херээженнериң болгаш чаптарның кадыын камгалаарын экижидериниң хемчеглерин чорудуп турар. Медицина кадрларын белеткээриниң болгаш мергежилин бедидериниң системазы сайзырангайжып орар. Аарыгны тодарадыры-ның болгаш эмнээриниң чаа методтарын эртемденнер ажылдап кылган, ол аргаларны медицина албан черлериниң практиказынга улам калбаа-биле ажыглап турар.

Ынчалзажок чонга көргүзүп турар медицина дузаламчызының шынарын бедидериниң аргалары ыракта-ла долдур ажыглаттынмайн турарын демдеглээн. Эмнелгелериниң, поликлиникаларның, көдээ амбулаторияларның, медицинаның дүрген дузазын чедирер албан черлериниң ажылын организастап турарында, профилактика ажылын чорудуп турарында четчестерни оожум чайладып турар. Аарыгларны болдурбазының талазы-биле эртем шинчилелдери болур-чогуурулу-биле хөгжүвейн турар. Кадык камгалалының эге звеноларының албан черлери амгы үениң медицина дериг-херекселдери-биле четчес чепсегленген.

ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери санитар-кадыкшыдылга хемчеглериниң комплекстиг планнарын долу хемчээлге ботталдырбайн турар. Кадык камгалал албан черлериниң чамдык эргежок чугула эм болур препараттарга негелдези долдур хандыртынмайн турар, эм чүүлдериниң бар курлавырларын дужаарының, хуваарының болгаш ажыглаарының хуусааларын үреп турар.

Дыка хөй министерстволар болгаш ведомстволар кадык камгалалының албан черлери чамдык эмнерин болгаш медицина техниказының кылыларын, санитар автомобильдерин, бээр талазы-биле опаалдаларны күүсетпейн келген. Уруглар чеминиң тускай продуктуларын бүдүрериң ооржум өстүрүп турар.

ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозу, чер-черниң партия болгаш совет органнары медицина кадрлары-биле ажылда улуг четпестерни чайлатпаан. Медицина ажылдакчылары боттарының албан-хүлээлгезин үрээр фактылар бар болуп, ол чорук чоннуң чептүг хомудалдарын болдурупп турар. Медицина кадрларын быжыглаар, оларга эргежок чугула күш-ажылчы болгаш чурутталга-амыдырал байдалдарын тургузар талазы-биле чогуур хемчеглерни боттандырбайн турар.

Чоннуң кадыын камгалаарын улам ынай экижидер ажылды партияның XXVI съездизиниң салган эң чугула соруглаларының бирээзи кылдыр санаап, «Чоннуң кадык камгалалын улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталы-биле доктааттынган опаалдаларны күүседир талазы-биле ажылды уламчылаарын, чонга медицина дузаламчызын организастаарын сайзырангайжыдар неме-лде хемчеглерни профэвилел, комсомол болгаш эскеда хөй-ниити организацияларыбиле кады боттандырып чорударын хандырарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының крайлар болгаш областар Советтериниң күүскомнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен.

Аарыгларны баш удур болдурбазын улам күштелдиреринче, бертинер чорукту болдурбазынче, долгандыр турар чүүлдерни кадыкшыдарынче, ажылдаарының, амыдыралчурттагланың болгаш дыштанылганың байдалдарын экижидеринче, кадыкшылды камгалап, быжыглаарын совет кижилерни медередиг көрүнге кижизидиринче кичээнгейни угландырар. Эмнелгелерни, поликлиникаларны, амбулаторияларны, аптекаларны, медицина техниказын септээр бүдүрүлгелерни болгаш кадык камгалалының өске-даа тудугларын, а ол ышкаш медицина бүдүрүлгелерин тударының планнарын күүседир база ажыглалга чогуур хуусааларында киирер дээш немелде хемчеглерни алыр. Кадык камгалалының удуртукчу кадрларын шилиирин экижидер, оларның профессионал болгаш албан-хүлээлгезин күүседири дээш, чонга медицина дузаламчызының шынары болгаш культуразы дээш харыысалгазын бедидер, Совет Эвилелиниң эмчизиниң данзыраан үрээр чорукту, аарыг кижилерни кичээнгей чок көөр, албан-дужаалын хууда соруглаларга ажыглаар чорукту шиитпирлин-биле болдурбас ужурлуг. Кадык камгалалдың албан черлериниң ажылының калбак билдингир чоруун хандырып, оларның удуртукчуларының чоп мурнуна отчёдуп үргүлчү чорудар, кадык камгалал органнарының ажылын партия болгаш совет организацияларга чугаалажып көөр. Эмчилерге, ортумак медицина ажылдакчыларына болгаш фармацевтика ажылдакчыларына, ылангыя кадык камгалалының көдээ албан черлеринде ажылдап турар ындыг кижилериниң ажылдаарынга болгаш чурттаарынга чогуур байдалдарны тургузарының хемчеглерин алыр.

Чоннуң кадыкшылын камгалаар талазы-биле ажылдың ажыктыын бедидер, чүрек-дамыр, онкологтуг, өкпе, эндокринниг, нерви болгаш өскедаа аарыглардыг кижилерни баш удур болдурбас, чогуур үезинде илередир, эки эмнээр болгаш олардың ажылдаар аргазын катап тургузар соруглабиле ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге сүмелээри болза:

кадык камгалалын башкарарын сайзырангайжыдар, эмчи амбулаторияларының четкилерин калбартыр, медицинаның дүрген болгаш сонгаарладып болбас дузаламчызын калбартыр талазы-биле хемчеглерни көдээ районнарга боттандырып чорудар;

амбулатория-поликлиника албан черлериниң профилактиктиг ажылын күштелдирер, улуг-улуг поликлиникаларның составынга профилактика салбырларын организастаар, эмнелге-профилактика албан черлериниң ажылында тудуш холбаалыг чорукту сайзырангайжыдар;

чоннуң, хамыктың мурнунда херээженнерниң болгаш бичии уругларның профилактиктиг шинчилгелериниң болгаш диспансерлээшкинниниң шыпарын бедидер, медицина-генетика консультацияларының четкилерин калбартыр болгаш ажылын сайзырангайжыдар, элээди уругларның болгаш аныяктарның ортузунга эмнелге-кадыкшыдылга ажылдарын күштелдирер;

школа назы четпээн уруглар албан черлеринде уруглардың медицина хандырарын, кадыкшыдылгазын бедик кижилер, уругларның кадыының байдалын болгаш кадыкшыдылга хемчеглерин чорудуп турарын доктаамал хайгааралрын хандырарыңче онза кичээнгей салыр;

медицинаның дээди өөредилге черлеринге, эртем-шинчилел институттарынга, улус-улуг профилактиктиг эмнелгелерге үндезилээш, он бирги бөш чылда болгаш оон соондаада чылдарда консультация-диагностика поликлиникаларын (салбырларын) организастаар;

медицинаның дээди өөредилге черлеринің болгаш эртем-шинчилел институттарының бедик мергежилдиг специалистериниң чоннуң девискээр аайының поликлиникаларынга болгаш медицина-санитар кезектеринге үргүлчү консультация кылып, хүлээп алыышкын кылырын болгаш специалистерниң көдээ эмнелге-профилактика албан черлеринче үнүшкүнүнерин хандырар;

1983-1987 чылдарда республикаларның, крайларның болгаш областарның эмнелгелеринге чүрек-дамыр аарыларын баш удур шинчип, илередири-биле дистанция-диагностика кабинеттерин (төптерин) организастаарын боттандырар болгаш оларны чогуур аппаратура-биле дериир;

күрүненің санитар хайгааралының, хамыктың мурнунда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш үлетшүр гигиеназының талазы-биле хайгааралдың дээштинин күштелдирер, санитар-гигиеналыг дүрүмнерни болгаш норма-чижектерни доктаамал сайзырангайжылар, көдээде санитар-эпидемнологтуг станцияларны быжыглаар, оларга районнар аразының лабораторияларын тургузар талазы-биле хемчеглерни алыр.

Калбаа-биле ажыглаттынып турар эм-таннарны бүдүрүп үндүрерин дыка көвүдедирип, оларны үзүк-соксаал чокка бээрин хандырарын, кадык камгалал албан черлериниң болгаш чоннуң оларга хереглелин улам долдур хандырарын ССРЭ-ниң Медицина үлетшүрүнүң министерстволарга болгаш Кадык камгалал министерствозунга доктаал хүлээндирип турар. Эмнелге практиказынга ажыглаарынга таарымчалыг хевир болгаш хап-сава-биле эм чүүлдерин кылып үндүрерин калбартырының хемчеглерин алыр. Бүдүрүлге черлериниң удуртукчуларының эмнерни кылып үндүрер планнарны оларны чорудун бээрииниң талазы-биле керээлерде айыттынган хүлээлгелер ёзугаар күүседири дээш харыысалгазын бедидер. Аптека албан черлериниң четкилерин улам калбартыдыр.

(Уланчызы 2-ги арында).

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Кыргыс Дембиреядың өг-бүле звенозунуң чедиишкинин турасказадып көдүргеи.

Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң чолаачызы Кыргыс Дембирел бодунуң эзлчегиг шөлээзинин үезинде совхозтуң директизиязы-биле он тонна сигеи белеткээр керээ чаргаш, бодунуң өг-бүлезининг кежигүннери-биле кады 21 тонна сигеннги белеткээн болгаш ол ажылын ам-даа уламчылавышаан.

Ажыл-иштиң активчилеринден үлегер алыңар!

ҮЕНИ МУРНААН

Сельхозтехкүркомнуң Кызылда транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы В. И. Виноградов ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Сөглээн сөзүн ажыл-херек кырынга көргүзер дээш Василий Иванович чыл эгезинден бээр хүн бүрү шалыпчы ажылдап келген түңнелинде он бирги беш чылдың ийи чылының планныг онаалдаларын күүсеткеш, ам 1983 чылдың март айның үлүүн күүседип турар.

Мурнакчы чолаачы пландан ажыр чүс муң ажыг тонна-километрин ажылдап кылган, 740 литр кывар-чаар материалдарны камнап алган.

Т. ХЕРТЕК.

БҮДҮРУКЧҮЛҮҮ БЕДЭЭН

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның Чөөн-Хемчикте № 3 мехколонназының Монгуш Кан-оолга удурткан он ийи кижи составтыг бригадазы эки ажылдап турар.

Бригада керээзин ёзугаар ажылдап турар бригада бо чылдың эрткен чеди айларында багай эвес көргүзүглерлиг болган. Тудуг-монтаж ажылдарының планныг онаалдазын эрткен айларда 33 хуу ажыр күүсеткен. Ону күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинин ачызында чедип алган.

Бистиң корр.

ШАК БҮРҮЗҮН...

Мал чемнериниң белеткелинге агаар-бойдустуң таарымчалыы-даа аажок, күстүң бүдүүзү, каан хүннер. Бай-Тайганың бедик дагларының бажы, ооң меңги харлары хүнге кылаңайнып чыдыр. Чаагай, күчүлүг даглар аккөк дээрниң хиндиинче хандыр көрүп, улуг бодалын боданганзыг. Мал чемнериниң белеткелинде эң хөй кижи күжү, көдээ ажыл-агый техниказы бо районда хаара туттунган. Кайы-даа булунга чеде бээрге, кайда-даа оруктарга чоруургa, бугалар, хемчигештер унунга баарга—кадыырбиле сиген кескен, айыыр-биле сиген хепээннээн улугбиче кижилер. «Бай-Тал» совхозка чеде бээривиске база ындыг болду. Совхозтуң кол агроному Николай Түлүшович Ак-Хуурак мал чемниң көргүзүглери-биле бисти тагыштырды.

— 450 тонна (план—390 тонна) сенажты салдывыс, 126 тонна (план—400 тонна) сигеннги пресстедивис. Мал чемнериңден эң-не кол чүүл—сиген. Сиген белеткелиниң планының күүселдезиңден ниитиниң малының кыштаглаашкыны хамааржыр. Эрткен неделяның төнчүзүнге чедир 1220 тонна сигеннги белеткеп алдывыс. Ол—планның 35 хуузу —деп, ол чугаалады.

«Бай-Тал» совхозтуң суггаттыг, чайгаар үнген сиген шөлдериңден дужут ажаап алыры белеп эвес. Ынчалзадаа күш-ажылга ынак ажылишчилер хөрээнүң байлак эвес, сай-даштыг черлерни ажаапарыглап, ону суггарып, сигеннгиң багай эвес дүжүдүн ап турар.

Бедик күш-ажылдың үлегерин көргүзүп, социалистиг чарышка каш-даа удаа тиилеп келгенегре хол кадыры-биле сиген кезип турар херээженнер звенозу (удуртукчузу Кунгаа Дажы-Серен) хамааржыр. Бо звено каш чыл улаштыр мал чемниң белеткелинге ажылдап келген. Ооң доктаамал кежигүннериниң аразындан Оруспай Чыдымның, Лиза Достанның, Галя Хаван-ооддуң, Клара Делгерниң, Минчеймаа Доржунуң сиген кезери эң макталдыг.

Кунгаа Дажы-Серенниң сигенчилери августуң эртээ ийи он хонуктарында 30 тонна сиген белеткээр тургаш, херек кырында 75 тонна сигеннги белеткээн, мал чемниң белеткелин шалыпкын ёзубиле ам-даа уламчылавышаан. Олар эрткен он хонукта мал чемниң белеткелиниң социалистиг чарыжынга тиилээш, совхозтуң профэвилел комитединиң 70 рубль акшазы-биле шаннаткан.

Ниитиниң малының кыштаглаашкынынга магадылалды тургузуп, эрес-кежээ чоруу-биле социалистиг чарышка ылгалыг турар он-он сигенчилерни, мал чемни белеткежип турар ээске-даа ишчилерни демдеглеп болур. Планныг онаалдаларны херек кырында боттандырар дээш олар күш-ажылга эки үлегерин көргүзүп келгеннер. Ынчалза-даа «Бай-Тал» совхоз мал чемнериниң белеткелиниң темпизин бедидер, бо ажылче бүгү күштү мөөнүзээр талазыбиле чорудуп турар ажылы үениң негелдезинге дүүшпес. Сиген белеткелинде саадашкынар бар болуп артпышаан.

Ылангыя маңаа дараазында чижекти киирип көрээлиңер. Сиген кезип турар механизаторлар Борис Агбаанның, Хурал-оол Базыр-ооллуң, Максим Чымбанын, Алексей Ламаның сиген кезер тракторларының шатунънары, бистери үрелип турар. Херек дериг-херекселдер-биле хандырылга үзүктелишкинниг. Районнар аразының Кызыл-Мажалыкта «Сельхозтехника» каттыжышкыны, совхозтуң директизиязы мал чемниң белеткелинде ажылдап турар механизаторларның ажылын үзүктелдирбезиниң хемчеглерин долузу-биле алыры негеттинин турар. Бичии үрелишкиннериниң, четпес кезектерниң үржуундан havай аът күштүг техника халас турун алырга хомуданчыг болгай.

База ол ышкаш чамдык звеноларның, мал чемнериниң белеткелчилериниң белеткээни ажылының хемчээлин тодарадыр ажыл хожудан турар. Чижээ, хойжылардан, суурнуң чурттакчыларындан тургустунган звено (удуртукчузу совхозтуң мурнакчы суггатчыларының бирээзи Өлчей-оол Хертекович Сандык) багай эвес ажылдап турар. Олар сөөлгү 20 хонукта үзүк-соксаал чокка ажылдап келгеннер. Айтырарывыска, хойжылар Орус-оол Кудай-Мерген, Кызыл-оол Хертек, Маңган Иргит бөгүнге чедир белеткээн сигенниң ниити хемчээлин билбес болган. Чүге дээрге кыштагларда оларның дужурген сигенин ким-даа хемчээп бербээн. Ужуру болза, ындыг болбас. Ажылдың түңнелин, ооң көргүзүглерин тодаратпаска, чарышка киржилге эреңгей болуру билдингир.

Мал чемниң белеткелиниң түр-даа када турар турлагларының, дүштен чемнеринг черлериниң чанынга көргүзүглер бижээн хуудустар, хана солуннар үндүрүлгелери дээш эске-даа кескү агитацияны «Бай-Тал» совхозтуң сиген шөлдериниң девискээринде эвээш. Кижилериин хейаъдын кедурер, оларның куш-ажылының, аваа хамаарылгазының дугайында кескү агитацияны партия, профэвилел, комсомол организацияларының база совхоз директизиязы кичээнгейге ап, аваа даанары күзенчиг.

Совхозтуң ажыл-ишчилери мал чемнериниң белеткелиниң планын күүседир, кыштаглаашкынга магадылалды тургузар дээш улам шалыпкын ажылдап турар. Ол чугула иштиң темпизи бедээн.

А. ОКСУР.

ЧУРТТУҢ ХОВУЛАРЫНДА

Чурттуң соңгу болгаш чөөн талакы районнарының ажылагыйларының тараа ажаап алышкынын агаар-бойдустуң нарын байдалдарында чорудуп турар: күштүг хаттарбиле аралаштыр үргүлчү чаъстап турар, тараа ораапталыр чыдып алган.

Кестириишкинни болгаш бастырышкынны чогуур хуусаазында чорудар дээш механизаторлар техниканы билдилиг башкарып, шак бүрүзүн чөп ажыглаарын кызыдып турар. Казахстанның күр черлер областарының ажылагыйларының эрткен неделяда тараа кезилдезинче киришкен. Россия Федерациязының мурнуу областарындан, Украинадан, Молдавиядан чүс-чүс механизаторлар кур-чержилерге дузалажып чедип келген.

ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң сөөлгү медээзин ёзугаар алырга, чурттa ниитизи-биле тарааның болгаш тараа-бобы культураларны (кукуруза чокка) 64,7 миллион гектар шөлден кескен. Олтарылга шөлүвүң 55 хуузудур. Кестинген шөлдериң тараазының 87 хуузун бастырып алган.

Ажыл-агыйлар тарааны бастырарының болгаш ону хүлээп алыр черлерже чорударының аразынга улуг үзүктелиишкинни болдурбазын кызыдып, а хүлээп алыышкын черлериниң ажылдакчыларыраалыг автопоездилерни дүн, хүн чок үткүп ап, тараазны сайгарып ажылдап турар.

Чурттуң тараа культураларыкукуруза тараазының күсели-биле долдунар. Ооң дүжүдүн Узбекистанның ажылагыйлары ажаап ап эгелээн. Бастырышкынның түңнелдери өөрүнчүг: комсомолчуаныяктарның кукуруза плантацияларын шефтээн хөй-хөй бригадалары болгаш звеноларының суггарылгалыг гектардан-на кукурузаның өртумаабиле 100—110 центнер дужүдүн ажаап ап турар. Чуртта ниитизи-биле кукурузаны 3,8 миллион гектар шөлден ажаап алган.

Бо чылын лён-долгупептиң эки дужүдүн өстүрген болгаш бедик шынарлыг чиг-этке шөс-таавы үлетшүрүнүң хереглелин долдур хандырарының, а келир чылдың дужүдүнге хереглээр үреэниннерни колхозтарга болгаш совхозтарга бүрүн бээрииң аргазы бар. Россия Федерациязының Смоленск болгаш өске-даа областарының, ол ышкаш Украинаның, Белоруссияның, Прибалтика республикаларының дённүлары хайныышкынныг ажылдап турар.

Ажыл-агыйлар күзүн чажар культураларны тарып, аңгыстарны база аңдарып турар. Күзүн чажын тарыыр культураларны 6,8 миллион гектарда тараан, 8,4 миллион гектар шөлдү аңдарган.

(СЭТА).

ЧААШКОЛА

Эрзин районнуң төвүнде 700 өөреникчи өөренир үш каът чаа школаны «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 5 КМК-зының тудугжулары чаа өөредилге чылынга уткуштур ажыглалга киирип, школачыларга өөрүнчүг белек болдурарлар.

Чаа школаның өөредилге корпузунда шеверлел ажылдары доостур чоокшулап турар. Чырык, делгем класстардыг улуг школаның тудуу дооступ, аңаа өөреникчилер удавас өөренип эгелээри чүгле школачыларга эвес, а школаның башкыларынга, ада-иелерге өөрүнчүг болуушкун. Ынчангаш школа тудуунда ада-иелер, башкылар, школаның ажылчыннары идепкейлиг киржип турар. «Кодру» болгаш «Романтика» аттыг студентилериниң тудугжу отрядтарының дайынчылары бо объектиниң тудуунда бригадалар аразында социалистиг чарышка шаңналдыг черлерни каш удаа ап келген.

№ 5 КМК-ның Б. А. Сурмаляңга удурткан 25 кижи составтыг комплекстиг бригадазы школаның өөредилге корпузун ажыглалга киирерл дээш шалыпчы ажылдап турар. Бригада 8 айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын хуусаа бетинде күүсеткен. «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның тускайыткан КМК-зының И. А. Тюмкинге удурткан сантехниктер бригадазы база социалистиг чарыштың тиилекчилериниң аразында чоруп турар.

Эрзин районнуң төвүнде 3 каът чаа школаның эжиктери чаа өөредилге чылынга уткуштур школачыларны чалап, ажыттынар. Делгем, чырык чараш школага класстарның кичээлдери сентябрь 1-де эгелээр.

Н. ООРЖАК.

Бии-Хемде «Саян» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга эки шынарлыг, четчир санныг мал чемин белеткээр дээш шудургу ажылдап турарлар. Ук ажыл-агый бо чылын 5540 тонна сиген белеткээр планының чартыын бо хүннерде ажыра берген.

Чайгаар үнген болгаш тараан сигендеп аңгыда витаминниг сиген далганын кылыр ажыл база шуудаан. Ону А. Мялелевтиң болгаш Н. Фисенковуң удуртканы звенолары 200 тонналы бүдүрер планын бо хүннерде доозарынче чоокшулаапнар. АВМ-ниң машинистери С. Симаков, Ю. Тимчин болгаш оон-даа өскелер ээлчег нормазын 120—130 хуу күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) АВМ ажылчыннары А. Мялелев, А. Попов, С. Симаков, Н. Винтовкин.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Чер-черден

КОЖАЗЫНДА СОВХОЗКА

Терлиг-Хаяда бүдүрүлге черииниң ажылчыннары кожазында «Х Улуг хурал» совхозка сиген кезип белеткеп бээр талазы-биле улуг дузаны чедиргеннер. Коммунист Иван Шубаровка удурткан 10 кижилиг звено ажыл-агыйның Кызыл-Чыраада сиген шөлүнден 35 тонна эки шынарлыг мал чемин хол кадыры-биле кезип, сараатгааш, совхозтуң директизиязынга хүлээткен.

Сиген белеткелинге даг цегининң ажылчыннары А. Кодурак, А. Соланай, М. Кулебакин, металлургия цегинден А. Ондар, С. Кыргыс олар хүн бүрүде нормазын 120 хуу чедирип, мактатканнар.

М. ДАМДЫН-ООЛ.
Кызыл район.

ТЕМП КУДУЛАВАЙН ТУРАР

«Тес-Хем» совхозтуң мал чеми белеткээр механизастаттынган звеноларының бирээзин Арбай-оол Дойнур удурткан турар. Оларның сиген белеткээр планы муң тонна, а социалистиг бедиткен хүлээлгези 1200 тонна. Звено кежигүннери салган сорулгазын күүседир дээш эртен эртеден орай-кежээге чедир шалыпчы ажылдап турарлар.

Звено бо хүннерде 880 тонна сигенни белеткеп алган. Белеткээн сигенин шуптузуп тырып бодаалдап турар. Сиген кестирип турар Дуня Чооду, Сайчат Сульдум, пресстекчи Чаанмай Дайынчы, сарааттакчылар Юрий Дыт-оол, Амур Нат хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

М. ТИРЧИН.

Тувинская респ... библиотека им. А. С. ...

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

(Төнчүү. Эгези 1-ги арында). рып болгаш оларның ажылын экижидип, сайзырангайжыдарын, көжер аптека пунктуларының санын көвүдедирип, эм чүүлдериниң курлавырларын чөп ажыглаарын боттандырып чорудар. Аарыг кижилерни ажаарын экижидер болгаш эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң медицина ажылдакчыларының ажылын чигедири-биле бичии механизастаашкынның дериг-хереке лдерин кылып үндүрерин көвүдедир.

Медицинаның дээди болгаш оргумак өредилге черлериниң өредилге планнарынга болгаш программаларынга немелдерни, студентилериниң болгаш сургууларының өредилге үезинде практиктиг белеткелин экижидип турган, кипрерин ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өредилге министерствозунга база ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунга дааскан.

Ажылдап турар кижилерни кадыкшылын камгалаар болгаш оларның аарыр чоруун кызырар талазы-биле ажылда чедиишкиннерлиг болган көдээниң участок эмнелгелериниң, амбулаторияларның, фельдшер-акушер пунктуларының база санаторий-профилактикаларының медицина ажылдакчыларынга чылда шаңнал акшаны ол бүдүүлгелериниң (организацияларының) материалдыг шаңнал фондузундан төлеп бээрин совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчуларынга чөпшээрээр, колхозтарга сүмелээр эргени ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге берген.

Эмчиниң дүрген дуза чедирер станцияларының болгаш подстанцияларының четкизин 1983-1985 чылдарда калбартырып эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге дааскан.

Эмчиниң дүрген дуза чедирер станцияларының (салбырларының), санитар авиациязының станцияларының болгаш планныг база дүрген консультация дузазы чедирер салбырларының үнүшкүнүүр бригадаларының ортумак медицина ажылдакчыларына немелде чингелделерни (ол ажылга үзүктелишкин чок ажыл стажы дээш ай санында немелде төлевирни, немелде үш хонук шөлээни) 1984 чылдың январь 1-ден доктаадыры көрдүнген.

Чаа божудулга бажыңнарын, херээженнер консультацияларын болгаш уруглар поликлиникаларын тударып, ажыглаттынып турарларын бүдүүлгеге хереглээр объектилер тударынга тускайлаан капитал салыышкынның күселиде калбартырын болгаш эде кылырын ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге чөпшээрээн.

Чонның аарыл-аржыыр чоруун болдурбас талазы-биле хемчегларни күштелдирерин база оларның кадыын быжыглаар талазы-биле ажылдарның комплекстиг программазын 1990 чылга чедир үеде боттандырарын ССРЭ-ниң Күрилазы, ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитеди, ССРЭ-ниң Куш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитеди-биле дугуржуп тургаш, 1983—1984 чылдарда эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, министерстволар, ведомстволар-биле кады ажылдап кылырын ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунга база ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязынга, а ол ышкаш ВЦСПС-ке болгаш ВЛКСМ ТК-га дааскан. Куш-ажылдың байдалдарын болгаш ооң камгаламын экижидирге, ажыглаттынып турар үеде ажыл кылын шыдаар шаан чидиреринге, профессионал аарыгларның, будүүлгеге озал-ондак болгаш инвалид болур чоруктуң деңнелин кызырарынче, долгандыр турар бойдусту арыг болдурарынче; чонның гигиена талазы-биле кижизидилге ажылын идепкейжидеринче, арагалаар кижилерге удур хемчеглерже болгаш ажылдаар арганы оскундурар база кадыкшылды баксырадыр өске-даа хоралыг чаңчылдарга удур демиселче; чонның дыштанылгазын хөгжүдеринче, массалыг күшкультураны база спортту сайзырадырынче, санитар-профилактика, туристчи болгаш күшкультура спорт баазаларының болгаш өске-даа кадыкшылга албан черлерни калбартырын болгаш оларның ажыглаын экижидеринче угланган хемчеглерни ол үеде өөренип көөр.

Агаар-бойдустуң байдалдары янзы-бүрү черлерде чүрекдамыр, онкология, өкпе, эвдокрин, перви-психологтуг болгаш өске-даа аарыгларның тыптып турар чылдагааннарын, ооң баштайгы профилактиказын, диагнозун эрте тодарадырын болгаш эмнээрин, чаштарның болгаш элээдилерниң кадыкшылын камгалаарын эртемге үндезилеп 1983—1985 чылдарда ажылдап кылырын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының киржилгезин-биле боттандырарын ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязынга хүлээткен.

Чонның профилактиктиг массалыг шинчилгезин болгаш эмнээшкинин, аарыгларны баш буруңгаар илередирин база ааранын кижилерни эмнээрин хандырар дээш медицина микроанализиниң методтарын болгаш хереке лдерин ажылдан кылыр база практикага иептередир, амгы үениң клиника-биохимия шинчилелдерин чорударынга приборларны болгаш реактивтерни бүдүрерин көвүдедир, ол сорулгаларга лабораторияның өргежок чугула дериг-хереке лдериниң бүдүрүлгезин хөгжүдер талазы-биле хемчегларни доктаалда айыткан. Медицинаның дүрген болгаш эң-не дүрген дуза чедирер албан черлерин база амбулатор-поликлиника албан черлерин дериниге хереглээр специализастаан санитар автотранспорту-биле, диспетчер аппаратуразы болгаш медицина техникази-биле кадык камгалалын хандырарының даалгаларын ажыглаар министерстволарга болгаш ведомстволарга берген. Диетиктиг продуктуларны болгаш бичии уругларга тускай продуктуларны бүдүрерин көвүдедирин ССРЭ-ниң Эът болгаш сүт үлетпүрүүнүң министерствозунга, ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүрүүнүң министерствозунга дааскан.

Санитарияның дүрүмнерин болгаш норма-чижектерин, күш-ажылдың айыыл чок болурунуң чаңгыс аай дүрүмнерин шыңгыы сагыры, ажылдактыларның күш-ажыл байдалдарын болгаш дыштанылгазын удам ыңай экижиде ринче углапган кадыкшылга хемчегларни чорударын болгаш бүдүүлгелериниң, организацияларның болгаш албан черлериниң удуртукчуларының харысалгазын ВЦСПС-биле, профэвилелдериниң Төп Комитеттери болгаш республика чөвүлелдери-биле демнежин алгаш бедидерни, чурттакчылыг көдээ черлерни тударын планнаарда база аңаа тудугну кылырда гигиенаның норма-чижектерин сагыырынче онза кичээнгейни угландырарын; кадыкшылга хоралыг чаңчылдарга, ылаңгыя арагалаар болгаш таакпылаар чоруктарга удур демиселге күш-ажылчы коллективтериниң ролюн күштелдирерин; будүүлгелерге, албан черлериниң болгаш организацияларга таарымчалыг ажыл-чаңның психологтуг байдалын тургузар талазы-биле ажылды экижидерин; аарыгларны баш буруңгаар болдурбазын хандырар болгаш ажылдакчыларының кадыкшылын быжыглаар, будүүлгеге травматизминиң болгаш профессионалдыг аарыгларының деңнелин чавыздыр талазы-биле хемчегларни будүүлгелериниң социал-экономиктиг планнарынга айтырын; школа назы четпээн уругларның хоорайларда албан черлериниң хамаарыжыр хоорай даштында дачаларының, уруглар бажыңнарының болгаш пионер лагерьлериниң четкизин улам-на калбартырын хандырарын; школаларга, школа назы четпээннериниң албан черлериниң, пионер лагерьлериниң спорттуң бөдүүн дериишкиннерин болгаш шөлүүштерин кылырын; школа назын четпээн уругларның албан черлериниң, школаларга болгаш профтехучилищелерге хереглээр тускай мебельди, а ол ышкаш өредилге-будүүлгеге практиказынга биче хемчээлдиг техниканы, хереке лдерни, тренажерлерни болгаш өске-даа дериг-хереке лдерни будүүлгелериниң СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң министерстволарынга, ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге дааскан.

Гигиена билиглерин болгаш чаңчылдарың ылаңгыя бичии болгаш элээди уругларың ортузунга иептередир талазы-биле ажылды күштелдирерин, санитария активин белетээрин экижидеринче, профилактиктиг хемчегларни чорударынга оңу удам-па калбаабиле кирипштиреринче углапган хемчегларни алырын, чонның гигиена кижизидилгезинге телевидениениң, радионуң, кинонуң, культура-чыры ышкының албан черлериниң киржилгезин идепкейжидерин сонуургалдыг министерстволарга, ведомстволарга болгаш хөй-ниити организацияларынга дааскан.

Аарыгларны баш буруңгаар болдурбазының, чонның кадыкшылын быжыглаарының, аңаа дүүштүр чогуур хемчегларни ажылдап кылырының үгешгерин кылырын; школа назының

Идеология фронтузунуң дайынчызы

АҢАА КЫМ-ДАА БҮЗҮРЭЭР

Нина Хертековна Хертек школачы чылдарындан-на хөй-ниитти ажылынга идепкейлиг турган. Школада дружина төвүделиниң даргазынга үш чыл соңгудуп, пионержи ажыл-херекти билдилиг удуртуп турган. Ооң соонда комсомол организациязының секретарынга соңгуткан. Чурум-сагылгазы бедик, хөй-ниитти ажылынга идепкейлиг боорга өөрү-даа, башкыларда ону хүндүлээр турган. Тээли ортумак школаны чедиишкинниг дооскаш, ийи чыл ажылдапкат, Нина Красноярскиниң медицина институнга өөренип кирген. Институтка база-ла иязы-бүрү даалгаларны күүседип, спортчу маргылдааларга доктаамал киржип, сөөлгү курстарга келгеш, хоорайның бир микрорайонунга өөрү-биле кады агитаторлап-даа турган. Өөредилге-биле чергелештир хөй-ниитти ажылдары дээш чүгүрүп турда, студент чылдар билдиртпейн шуужуп эрте берген.

1976 чылда өөредилгезин дооскаш, өскен, төрээн Бай-Тайгазынга кээп, район эмнелгезинге уруглар эмчизи боон ажылдай берген. Дээди эртемниг эмчиге пропагандис. тээр даалганы эмнелгениң комсомол эге организациязы берген. Хүндүткелдиг болган харыысалгалыг ол даалганы чедиишкинниг күүседир дээш Нина Хертековна кызымак ажылдаан: библиотекалар кезип, номчуттунуп, бижиттинеринге эвээш эвес үе-шактыг чарыгдан күжениишкинин үнүрген. Дуржугалыг пропагандистерден арга-сүмени айтырып, оларның кичээл эртиреринге көрүп ап, кичээлдерге олуржуп турган элээш шуудан келген. Район, республика масштабтыг пропагандистер семинарындан ол чыда калбайн, ажыктыг, солун чүүлдерни билип ап, чоорту политиктиг номнар саттынып, тыптынып ап, билиг-мергежилии бедидип келген.

Чылдар эртьеп, аныяк пропагандистиң арга-дуржулгазы бедээн. Пропагандистиң чымыштыг баштайгы чылынган бээр сес чыл эрткен. Бо үениң дургузунда кызымак ажылының түңнелинден Нина Хертековна Хертек дуржулгалыг пропагандистерниң одуруунда киргеп. Пропагандистиң ажылында чедиишкин ооң дыңнакчыларының билиг-медереланиден, оларның онаашкан ажылынга хамаарылгазындан кол хамаажыр. Пропагандист кижи чүткүдүг, кызымак боор болза, дыңнакчылар база ындыг болуур. Нина Хертековна соңгу ийи чылда дыңнакчыларынга «Философия билиглерниң үндезини» деп курсту өөредип дооскан. Ол школада ортумак эртемниг 21 эмчи ажылдакчылары хаара туттунган. Тема бүрүзү дыңнакчыларга билдингир, дээштиг болуун дээш яязы-бүрү арга-методтарны ажыглап, көргүзүг материалдарын, техниктиг херекселдерни, кино, диафильмнерни ажылап турары чедимчелиг. Ол ышкаш кичээл эгелээр мурнуу чарында, дыңнакчыларның даңзызын ёзугаар тургускан графикти барымдаалап, 10 минута иштинде делегейде болуп турар болуушкуннарга политинформацияны эрттирип, дыңнакчыларның кичээнгейин ынчаар мөөңнеп чаңчыктырган.

Бүдүн улуг эгени өөренип эрткен соовда, семинар кичээлди пропагандист Н. Х. Хертек ыяап-ла эрттирер. Ыыдыг кичээлдерге дыңнакчыларның теманы канчаар билип, шиңгээдип алганы тодаран көөр. А чыл төнчүзүнге чедир реферат бижидери эки чаңчыл. Реферат бижип турар кижи алган темазын беш салаазы дег билир болур. Чүге дизе аңаа чугула чижектерни ол районнуң, республиканың ажыл-агыйжы амыдыралындан алыр, аңаа дең нелгелерни, шүүлтүрүлгелерни, диаграммаларны база кылыр апаар.

Нина Хертековнаның дыңнакчыларының хөй кезии ажылының ёзулуг ээлери, хөй-ниитчилер, агитаторлар, политинформаторлар болуп турөр. Ылаңгыя малчыннар ортузунга агитмассалыг ажылдар чорударынга эмнелге коллективи идепкейлиг. Олар «Тээли» совхозтуң Шатта хойжу бригадазын шефке алган. Чылдың кайы-даа үезинде оларга доктаамал барып, медицина темазынга болган делегей байдалының дугайында лекция, беседаны кылып берип, шеф дузазын чедирип, концерт көргүзүп турар. Бо коллектив суур чаагайжыдылгазынга, бот-тывынгыр уран чүүлге база идепкейлиг киржип турар организациелариың бирээзи. Бо бүгүүе пропагандист Нина Хертековнаның кирип турар үлүг-хуузу эвээш эвес.

Н. Х. Хертектиң пропагандист ажылында чедиишкинниң үндезининиң бир кол чүүлү — кижилер-биле ажылдап билиринде. Ол ышкаш өөредилге чылы төнгенде, түүшел кичээл үезинде келир чылын кандыг курсту өөреприн, чайгы үеде чүнү белеткеп алырын дыңнакчыларга сүмелеп бээр. Номчуп белеткении аар литератураларны даңзылап, чамдык дыңнакчыларга опаалгаларны берип каар. Пропагандист боду база өөредир курузунуң программазы-биле баш бүрүнгаар танылжып алгаш, литератураларны тыптынып, көргүзүг материалдарын белеткеп, чамдык конспектилерни чай дургузунда кылып ап чаңчыккан.

Аныяк пропагандист Нина Хертековна Хертектиң шудургу ажылын партия райкому бедии-биле үнелеп турар. Ол СЭКП райкомунуң Хүндүлел бижин-биле шаңналкан. Эрткен чылдың түңнели-биле партия обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңының Хүндүлел дептеринде ооң адын киирген.

— Амгы үеде бистиң район эмнелгезинің ажылдакчыларының аразында ССРЭ-ниң 60 чыл ооң күш-ажылчы чедиишкиннериг уткуур база СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдырала боттандырар дээш социалистиг чарыш каларган. Ыо ажыл-херектерге чүгле ийи, чаңгыс кижилер эвес, харын бүдүн коллектив күш-ажылчы тиилелгени чедип алыр соругаңы салып алган ажылдан турар бис. Ынчангаш бистиң эмнелгеде чүгле мээң эвес, өске-даа пропагандист эштериң ажылдап турар соругазы ындыг—деп, Н. Х. Хертек чугаалап турар.

Коллективиниң ат-алдары, ажыл-херөө дээш сагыш човап чоруур дуржулгалыг пропагандист, коммунист Н. Х. Хертектиң чедип алыр дээш соругазының боттанырынга кым-даа бүүрөөр.

Б. БАРБА.

Бай-Тайга район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ДҮШКҮҮРЛҮГ БАЙДАЛ ХЕВӨӨР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның девискээриниң хөй кезиин израиль интервентилер амга чедир эжелеп, милитаристчи чаа-чаа белеткелдерни болгаш оңчүк-чөңгээлерни үргүлчүлеп турары-биле холбаштыр ол чуртта дүшкүүрлүг байдалдар хевээр артпышаан. Ливанга тайбыңы деткиир талазы-биле араб каттышкан күштериниң составында сирий шериглериниң туруп турар черинде — Бекаа шынаазында бодунуң шериглерин Израиль мөөңнеп турар. Израильден моторжуткан адыгжы шериг кезектерни, танкыларны, бронетранспортёрларны ынаар немей чорудуп, артиллерияның улуг батареяларын тургузуп, реактивтиг установкаларның болгаш миномёттарның туруштарын дерип турар. Чүүк машиналары-биле шериг чепеөөн дүне-даа, хүндүс-даа чедирип турар. Кубейхинин, Рас аль-Харфының болгаш Краяның районнарында сирий шериглерни израиль дайынзырактар артиллерия-биле бооладаан. Чоокку хүнперде 3 муң ажыг палестин дайынчыларны Сирияже көжүрер Бейруттуң болгаш Дамаскиниң аразында орукка сирий шериглерни израиль эжелекчилер артиллерия-биле база бооладаан. Ол орук Ливанның найысылалында Дамаскиже угландыр чөөн талазында 20 километр черде.

Ливанның соңгу болгаш чөөн талакы районнарынга дайын чорудулгаларын Тель-Авив чоокку үеде эгелээр магат чок деп, Бейрутта политиктиг ажылдакчылар санап турар.

Бегин-Шаронның шериг-фашистиг эрге-чагыргазы Ливанга эжелелди үргүлчүлээр дээш оралдажыышкынынга диван улустуң удурланыышкыны күштелип турар. Израиль интервентилерни чурттан доп-дораан үндүрерин, ооң иштинки херектеринге америк-израиль холгаарлаашкынны соксадырын Ливанның хөй-ниитизи шыңгыы негеп турар.

Тель-Авив - Вашингтонуун Ливанга айыылдыг оңчүк-чөңгээзи Израильге болгаш АКШ-ка оларның күзээн түңнелин бербээн. Палестин дайынчыларны болгаш Палестинаны хостаар организациязының удуртулгазын узуткаарын Израиль чедип ап шыдаваан деп, Франс пресс агенствозунуң тайылбырында айыткан.

Бейрут дээш тулчуушкуннардан палестиннер кандыг түңнелди кылганыл деп айтырыгга ПХО-нуң күүсекчи комитединиң даргазы И. Арафат мынча деп харыылаан: «Израильдиң күштери бистининден ыракта артык күштүг болгаш амгы үениң америк боо-чепсээ-биле олар хандыртынгандаа болза, агрессор-биле демиселди чедиишкинниг чорудуп болурунга шуут бүзүрээн бис. Бейрутту израиль эжелекчилер далайдан, кургаг черден, агаардан бүзээлээп. Америк боо-чепсек-биле бистиң мун-мун ажы-төлдеривисти израиль шериглер өлүргеп. Палестин дайынчылар чөптүг херөө дээш демиселжип турар. Төрээн черивистен бистерни Израиль үндүр семырган болгай. Ынчалзажок кулдар болуруун күзевейн турар бис. Палестиннерниң дүрүм ёзугаар эргелерин хереккө албайн, Чоокку Чөөн чүкке тайбыңны, аймыл чок чорукту чедип алыры болдунмас».

ӨЛҮРҮКЧҮЛЕРНИҢ КҮТКҮКЧҮЛЕРИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ливанче Израильдиң халдаашкынын Каттышкан Штаттар баш бурунгаар чүгле билген эвес, харын-даа амгы үениң боо-чепсээ-биле израиль агрессорларны дижингө чедир чепсеглээн. Ливанче Израиль халдаарынын мурнуу чарында Американың Каттышкан Штаттары амгы үениң эң-не хөй америк боо-чепсээн израиль агрессорларга бергенин америк парлалга бижээн. АКШ-тың камгалал министерствозунуң чажыт медээлерин «Филадельфия инкуайрер» солуп парлаан. Ында бижээнин ёзугаар алырга, бо чылдың чүгле баштайгы кварталында безин АКШ 217 миллион 695 муң доллар өртектиг янзы-бүрү боо-чепсектерни болгаш шериг техниказын Израильге бергей. «АКШ-тың Израильге бо чылдың бирги кварталында берген боо-чепсээ 1980 чылдың баштайгы кварталында бергениниден барык тос катап хөй, эрткен чылдың ол үезинде бергенниден 40 хуу хөй болган» деп солун айыткан.

АКШ-тың Израильге бо чылын берген боо-чепсектериниң болгаш шериг техниказының аразында «Ф-15» деп хыдыкчы 10 самолёттар, боду чоруур 19 үгер-боолар, көжүп чоруур болгаш танкылар септээр 14 мастерскаялар, алды миллион доллар өртектиг чепсектер бар. Бо чылдың майда Израиль «М-60» деп америк 25 танкыларны, а июньда 15 ыыдыг танкыларны алган.

Вашингтонның күткүүшкүнү болгаш деткиишкини-биле израиль агрессорлар Барыын Бейрутту болгаш ооң хөй муң чурттакчыларын араатанзыг ёзу-биле узуткап келген. Кижилерни массалыы-биле узуткаарының болгаш хоорайларны кедергей үргедээриниң күчүлүг бомбаларын Израильге бээрингө АКШ 4 миллион долларны чарыгдаан. Ол бомбаларны американнар «боду башкартыпар бомбалар» деп адаан.

Израиль эжелекчилер диван болгаш палестин улустарга удур ханныг үүлгедиглерни кылып турган үеде АКШ-тың амгы чагырыкчылары ыядыр арын-нүүр чогу-биле мынча деп медегээннер: «Ливанда Израильдиң дайынынга кандыг-даа хамаарылгавыс чок, ол чуртче Израильдиң халдаар дээш планнарының дугайында билбээн бис». Ынчалзажок Израильдиң камгалал министри Шарон бо чылдың август 14-те мынча деп чулчурупкан: «Израильдиң Ливанче халдаар дээш планнарының дугайында АКШ-тың камгалал министри Уайнбергер болгаш күрүне секретары турган Хейг чүгле билген эвес, харын-даа бистиң планнарывысты чүүлдүг деп деткээнвер». Ынчангаш Американың Каттышкан Штаттарының амгы чагырыкчылары Израильдиң Ливанда ханныг үүлгедиглери дээш дорт харыысалганы хүлээр ужурлуг.

АКШ-КА УДУР УГЛАНЫЫШКЫН

БОГОТА. (СЭТА). Латин Америка чурттарының АКШ-биле харылзааларының бүгү системазын өскертиринге хамаарыштыр дээди деңнелге ужуражышкынны эрттирер дугайында Колумбияның президентизи Б. Бетанкурнуң саналын Латин Америка парламентизиниң Боготага болган сессиязының киржикчилери деткээн. Ыыдыг ужуражышкынны бо чылдың төнчүзүнде Колумбияның Картахена хоорайынга кылыр дээнин парламентининң даргазы Р. Вака (Эквадор) дыңнаткан. Латин Америка чурттарын сырый каттыштырар чаа организацияны тургузарының төлевилелин күрүне баштынарының чугаалажып көөрүнге киирер деп турар.

Мурнуу талакы кожаларынга хамаарыштыр чепсек кылдыр Вашингтонуун ажыглап турары Америк күрүнелер организациязындан ылгалдыг чаа организация Латин Американың бүгү чурттарының эрге-ажыктарының камгалалын магадылаар соруглагыг болуп турар.

ЛАТИН-АМЕРИК ПАРЛАМЕНТ СЕССИЯЗЫ

БОГОТА. Латин Америка күштүг болгаш ат-алдарлыг ниитилежилге болган турарынга эң улуг идигни бээринче латин-америк парламентарийлерии Колумбияның президентизи Б. Бетанкур кыйгырган.

Латин-америк парламентиниң колумбий найысылалда ажыттынган ээлчеглиг сессиязының делегаттарынга байыр чедирбишаан, диптиң чурттарының чаңгыс эвин быжыглаарының эргежок чугулазын президент онзалап демдеглээн. Латин Америка «экономика, политика болгаш шериг талазы-биле төлептиг кады ажылдакчы болур ужурлуг» деп, ол чугаалаан.

Америкалар аразының системазын эде тургузар дугайында айтырыгны шиитпирлээринге диптиң күрүнелер болгаш чазактар баштынарының ужуражышкынын чылдырар талазы-биле баштайгы базым кылдыр латин-америк чурттарының даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралын Панамага ээ чоокку үеде эрттирер дугайында колумбий чазактың саналын Б. Бетанкур бадыткаан.

Бодунуң мурнуу талакы кожаларынга хамаарыштыр чепсек кылдыр Вашингтонуун ажыглап турары Америк күрүнелер организациязындан ылгалдыг чаа организация Латин Американың бүгү чурттарының эрге-ажыктарының камгалалын магадылаар соруглагыг болуп турар.

ЛАТИН АМЕРИКА ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ СЕССИЯЗЫНДА

КАРАКАС. (СЭТА). АКШ баштаан барын талакы күрүнелериң чорудуп турары политиктиг болгаш экономиктиг ыйыышкынның политиказын Латин Америка чөвүделиниң — Латин Американың экономиктиг системазының дээди органының (ЛАЭСДО) сессиязының ажылынга киришкей 26 чурттарның төлөөлекчилери бүрүү шаңкан.

Америк чурттарның аразында харылзааларның бүгү системазын өскертиринің эргежок чугулазын чоокта чаа болган англи-аргентин чөрүдээ бадыткаанын сессиянның киржикчилери онзалап демдеглээн. НАТО талазы-биле бодунуң эвилелчизин — Англияны АКШ ынчаарда ажыы-биле детквишаан, мурнуу чүүнде бодунуң кожаларыг күрүнелерге өжээлеп политиканы чоруткан. Ыйыышкынны болгаш гегемонизмни бүрүү шаап турар чаа медерел латин-америкаппарда тыптып келген деп, ЛАЭСДОнуң чиңгине секретары К. Альсамора онзалап демдеглээн.

Латин Америка чурттарының даштыкыдан экономиктиг хамаарылгазын узуткаар төлээде, кады ажылдакчыларны калбартырының эргежок чугулазын сессияга саналбергеннер онзалап айыткан. Даштыкының ыйыышкывын чаплатышаан, хамаарышпас хөгжүзүдени ЛАЭСДО хандырып шыдаар деп, сессияны даргалаан Бразилияның делегациязының баштыңы М. Гуржел Валенти медеглээн.

Хамаарышпас чоруктуң болгаш бот-башкартынарының принциптеринге үндезилээш, Латин Америкага кады ажылдажылганы хөгжүдеринге калбак аргаларны амгы сессия ажыдың турар деп, Мексиканың даштыкы херектер министриниң орлакчызы Х. Наварете онзалап демдеглээн.

ПКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ЛИМА. Перувуң Компартизиязының ТК-зының пленуму аңаа болуп, иштики политиктиг байдалдың айтырыгларын көрген. ПКП ТК-ның Чиңгине секретары Хорхе Дель Прадо ТК-ның Политкомиссиязының илеткелин кылырга, пленумнуң киржикчилери ону чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгүнгеп.

Чагырыкчы бөлүктериң чонга удур экономиктиг угланыышкынын, оларның дерзивилекчи политиказын илеткелчи буруу шаңкан.

Америк шивишкин албан черииң ажыл-чорудулгазы империализмиин национал-хоталгалыг болгаш революстуг шимчээшкиниерни базарынче угланган иштиң стратегиязын көргүзүп турарын Х. Дель Прадо онзалап демдеглээн. Перуда америк хоралакчы ажылды төп разведка эргелелиниң дуржулгалыг шивишкини. АКШ-тың элчизи Ф. Ортис удуртуп турар.

Перунуң коммунистиг аныяктар эвилелиниң чиңгине секретары К. А. Бонино ук эвилелдиң элчелиг съездизинге чуртта белеткелдиң дугайын дыңнаткан. Көдээ ажыл-ишчилериң ортузунга партияның ажылының дугайында илеткелди база дыңнаан. Аграр реформазын амыдырала боттандырар, тараачыннарның амыдырал-чурттазының боттуу-биле экижидер дээш демиселге тараачыннарны болгаш көдээ ажыл-агый ажылчыннарын каттыштырар талазы-биле ажыд-чорудулганың программазын ол илеткелде тайылбырлаан.

Профэвилел организацияларынга ПКП-ниң ажылын күштелдирер, интеллигенциянын болгаш аныяктарның ортузунга ооң ажылын идепкейжидер, күш-ажылчы чонның эргелерин болгаш амыдыралчы эрге-ажыктарын камгалаар демиселдиң чаңгыс аай фронтузуң тургузар соругага-биле антиимпериалистиг болгаш патриотчу бүгү күштер-биле эвилелди бижыттлаар дээш шиитпирни пленум хүлээп алган.

Перу коммунистериниң шүүлганының киржикчилери социалистиг Куба-биле, Никарагуа-биле, Сальвадорның болгаш өске-даа чурттарның демисежин турар улустары-биле эп-сеткил каттыжылгазын илергейлээн.

ЛАТИН АМЕРИКА ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ СЕССИЯЗЫНДА

КАРАКАС. (СЭТА). АКШ баштаан барын талакы күрүнелериң чорудуп турары политиктиг болгаш экономиктиг ыйыышкынның политиказын Латин Америка чөвүделиниң — Латин Американың экономиктиг системазының дээди органының (ЛАЭСДО) сессиязының ажылынга киришкей 26 чурттарның төлөөлекчилери бүрүү шаңкан.

Америк чурттарның аразында харылзааларның бүгү системазын өскертиринің эргежок чугулазын чоокта чаа болган англи-аргентин чөрүдээ бадыткаанын сессиянның киржикчилери онзалап демдеглээн. НАТО талазы-биле бодунуң эвилелчизин — Англияны АКШ ынчаарда ажыы-биле детквишаан, мурнуу чүүнде бодунуң кожаларыг күрүнелерге өжээлеп политиканы чоруткан. Ыйыышкынны болгаш гегемонизмни бүрүү шаап турар чаа медерел латин-америкаппарда

МОЗАМБИККЕ УДУР

МАПУТУ. (СЭТА). Мурнуу Африканың расичилери Мозамбик Улус Республикага удур улуг хемчөлдиг агрессчи дайынны белеткеп турар деп, «Нотисиаш» солун бижээн. Мурнуу Африка Республикада расичилериниң милитаристчи планнарының дугайында ийи фактылар хереченлеп турар: бүрөөде, «удурланыышкынның национал шимчээшкинга» дээр саттынакчы организациязының чесектиг отрядтарының Мозамбикке удур хөделиишкиннери сөөлгү үеде күштелген, ийнде, Мурнуу Африкада расичилерниң шериглерин Мозамбиктиң кызыгаарында мөөңнеп эгелээн. Солунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, Мозамбик Улус Республиканың кыштаар чоогунда мурнуу-африка расичилерниң 50 муң солдаттарын болгаш офицерлерин мөөңнээн болуп турар.

УДУРЛАНЫЫШКЫН

ВАРШАВА. ПАП агенталел. диң дыңнатканын ёзугаар алырга, АКШ-тың, Франциязының, Великобританиянның болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының Варшавада дипломаттыг төлөөчерлериниң баштыңарын чаа Польша Улус Республиканың даштыкы херектер министерствозунга келдиртикен.

Польшага хамаарыштыр ол чурттарның радиостанцияларынын чорудуп турар пропагандачы хоралаашкыннарынга шиитпирлиг удурлаңыышкынын ПУР-нуң ДХМ илергейлээн. АКШ-тың, ол ышкаш Франциязының, Великобританиянның болгаш ГФР-ниң ол чурттарның чазактарындан акша-мөңгүн ап турар радиостанцияларының ажыл-чорудулгазы делегей эргезиниң норма-чижектеринге болгаш делегейге кады ажылдажылганың принциптеринге чөрүшкек болуп, ПУР-нуң иштики херектеринге каржы холгаарлаашкын кылганы болуп турар деп ДХМ-ниң медеглелинде чугаалаан.

Ыыдыг яязылыг хоралакчы ажыл-чорудулганы соксадырын, ПУР-нуң даштыкы херектер министерствозу негеп, ол ышкаш делегейниң эрегхүлээлгелиг организацияларының шүүлганнарын-даа дамчыштыр чогуур хемчеглерни алыр эргелиин сагындыргап.

(СЭТА).

АЖЫЛ ЧОКТАР КӨВҮДЭЭН

БРЮССЕЛЬ. Экономиктиг кады ажылдажылга болгаш хөгжүүде организациязында бактаган капиталистиг 24 күрүнелерде ажыл чоктарның саны сөөлгү он чылда ийи ажыг катап көвүдээн.

Организациянның Брюссельде парлаттынган статистиктиг сан-медээлерин ёзугаар алырга, экономиктиг кадыг ажылдажылга болгаш хөгжүүде организациязында «артык кижилер» дижир ажыл чоктарның саны 1970 чылда 10,3 миллион кижи турганындан 1980 чылда 21,5 миллион кижи чедир өскен. Эрткен чылын ол чылын ол чурттарының чурттарынга хөлезилелиниң ажылдаан кижилериң 7,5 хуузу ажылдаар эргезин оскунганнар болган.

Специалистериң саналгаларын ёзугаар алырга, чүгле Барыын Европаның күрүнелерине безин ажыл чоктарның саны 1983 чылдың төнчүзүнге чедир 17,5 миллион кижи болуп, бот-ажыл-чорудулгалыг бүтүү чоннуң 10,5 хуузу чедер.

(СЭТА).

НЕФТЬ ЯРМАРКАЗЫ

ОСЛО. Норвегияның Ставангер хоорайында делегейниң нефть ярмарказы ажыттынган. Далайның кургаг черинге ажылдаар амгы үениң өрүмнекчи дериг-херекселдерни, далайларның нефть болгаш газ байлактарлыг черлерин шинчилеп тывар база оларның курлавырларын тодарадыр аппаратураны, ол чиг-этти далайдан кургаг черже дажыглап үндүрер методтарны, далайның өрүмнээр платформаларын камгалаар чепсектерни 15 чурттан 600 чыгам фирмалар ында далгеп көргүскен.

Ярмарканың шугуму-биле теоретиктиг яязы-бүрү конференциядарны эрттирип, газ болгаш нефть байлактарлыг черлерни сайзырады ажылдап ажылгаары-биле холбаалыг дыка хөй айтырыгларны чугаалажып турар. Соңгу Атлантиканың болгаш Арктиканың геологтуг база климаттыг нарын байдалдарында ажок ханы кургаг черлерге ажылдаарының байдалдарынче улуг кичээнгейни салган. Конференцияның ажылында совет специалистер киржип турар.

(СЭТА).

Ливанда дайынны соксадырының шимчээшкинии Израильде улам калбарып турар. 100 муң чыгам израильчилер (чурукта) дайынга улур Тель-Авивтиң төвүнге эрткен демонстрацияга киришкен. «Бүгү-делегей палестинчилербиле кады», «Дайынны соксадыңар» деп лозуңнарны олар тудуп алгаш чорааннар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ФРАНЦИЯНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ШИИТПИРИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Америк «Дрессер индастриз инкорпорейтед» компаниязының Франциз салбыры— «Дрессер Франс» фирмага моөң мурнунда көрдүнгени ышкаш, Сибирь—Барыын Европа аразынга газ дамчыдылгазының тудуунга ажыглаар дериг-херекселдерни ССРЭ-ге садар кылдыр Франциязың чазаа албадаашкын чуруму-биле хүлээткенин Парижте албан хуузу-биле чарлаан. Газ дамчыдылгазының упуига тургузар кылдыр чагыттынган 21 компрессорнуң баштайгы үжүн эң чоокку хүнперде Совет Эвилелинче чорудуп бээр.

Хүлээп алдынган шиитпирни таймылбырлавышаан, Франциязың күрүне министри, эртем шинчилелдерниң болгаш технологиязының талазы-биле министри Ж.-П. Шевенман америк компаниязың франциз салбыры ол чагыг ёзугаар керөөни албан бүрүн күүседир ужурлуг дээрзин онзалап демдеглээн.

Телевидение дамчыштыр чүве чугаалап тура, «даштыкы чазак француз фирмаларга дужаалдар берип турар ыядагы хоөйлуузунда көрдүнген чүүлдү ажыглаарын англичаннар шиитпирлеп алганнар деп, француз министр онзалап демдеглээн.

Бо шиитпирни хүлээп алырының мурнуу чарында Франциязың премьер-министри П. Моруаның канцелярязы бир эвес ССРЭ-биле керөөлер чарган дөрт француз фирмаларның кайы-бирээзи газ дамчыдылгазынга ажыглаар дериг-херекселдерни сатпас дээш америк хоруушкунга чагырты бээр болза, француз чазак эргежок чугула кылдыр көргеш, албадаарының хемчеглерин алыр апаарын мөөңнеп турар.

Франциязың чазааның шиитпирлиг хөделиишкиниерин «Дрессер-Франс» фирманың Күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязында бактаган профэвилел организациязы чүүлдүгүнүп деткээн. Совет чагырларының күүседирин чакгыс чүгле бо фирмага безин ажылдаар 800 ажыг черни камгалап арттырар аргаңы бээр.

«Дрессер-Франс» фирманың администрациязы француз чазактан алдынган айтыышкынга дүүштүр газ дамчыдылгазынга ажыглаар дериг-херекселдерни белеткээри болгаш Совет Эвилелинче чорудуп бээр.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Газ дамчыдылгазын тударынга ажыглаар дериг-херекселдерни ССРЭ-ге садар деп айтыышкынны «Дрессер-Франс» фирмага француз чазактың бергени-биле холбаштыр «аңаа салдар чедирериниң болдунар аргалыг каш-даа хевирлери» АКШ-та бар деп, Ак бажыңның албан-дужаалдыг төлөөлекчизи журналистерге чугаалаан.

Ол хевирлерни көөрү-биле администрациянның албан черлериниң аразында бөлүүнүң хуралы АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульцтуң даргалаашкыны-биле болган. Ол балук бодунуң саналдарын президент Р. Рейганга киирген.

КЫЖАНЫЫШКЫН УЛГАТКАН

АКШ сөөлгү неделяда никарагуа революциязы бооп тудар болгаш Никарагуага америк империалистиг тергиндээшкинии катап тургузар дээш чуртка Сомосаның ханныг диктатуразының үезин дедир эгидерин оралдажырыбиле үүлгедишкиннерин улам калбартып турар. Америк солуннарның боттарының, оларның-биле кады «Вашингтон посттуң» миннин бижээни-биле алырга, президент Рейганның администрациязының айтыышкынын ёзугаар Никарагуаның революстуг чазаан дүжүр октаар соругабиле ТРЭ болгаш Пентагон чажыт болгаш ажык-даа халдаашкынныарның калбак планын боттандырып эгелээн. Вашингтонуун аайындан эртпес чалча чазактыг кожа чурт Гондурастың девискээриндеп чепсектиг калбак шаап халдаашкынны кылырынче колкичээнгейни салып турар. Аңаа гондурас шеригни болгаш Никарагуадан дескен болгаш АКШ-ка ТРЭ-ниң белеткээн шаандакы сомосачы өлүрүкчүлерниң мун-мун шериглерин АКШ ажыглаар деп турар.

Гондурастың никарагуа кызыгаарларының чанында районнарда сомосачыларның 20. ден өвөөн эвес лагерьлерин тургускан, оларның дээрбечилери америк офицерлерге баштадып алгаш, Никарагуаның чурттакчылыг черлеринче чепсектиг халдаашкыннарны кылып, өлүм-чидимниг болгаш үргедөөшкиниг үүлгедишкиннерни улам кыл

Бөгүн—Совет кино хүнү

КИЖИЗИДИКЧИ САЛДАРЛЫГ КҮШ

Совет кинонуң үндезилеттинин тургустунганының эгезин В. И. Ленин салган. 1919 чылдың августа бо талазы-биле тускай декретке ол ат салган. «Бүгү-ле уран чүүлдерден эң чугулазы кино болур» деп улуг баштыңчының чугаалап турганы-даа тавырылга эвес.

Улуг Октябрьның тиилелгезинге чедир кинематография деп ыдыг адыр турбаан. Бүгү-ле байдал Октябрь революциязы тиилээн соонда үндезини-биле өскерилген. Кинону идеология ажылынга, партияның эрчеглиг сорулгаларын пропагандалаарынга ажыглаары чугула сорулга болуп келген. Кинонуң мурнунда эң чугула сорулга—совет кижини коммунистиг мировоззрениеге, чараш чүүлге кижизидери болур.

Кино—уран чүүлдүң чонга эң пептерецгей, ынак хевири. Совет улустуң маадырлыг эрткен оруун уран-чечен болган документалдыг фильмнерде көргүскен. Совет кино уран чүүлүнүң коммунистиг тургузуушкунга улам өзүп орар ужур-дузазы СЭКП ТК-ның бо талазы-биле тускай доктаалдарынга айыттынган. Тываның кино ажылдакчылары партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги бешь чылдың сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш тура-соруктуг ажылдап турарлар.

Республикага киночеткизиниң хөгжүлдезин Совет Тыва үезинде шапкынчаан. Дөртен чылдар үезинде Тывага чүгле 14 турум кино, чеди көжер кино турган. Амгы үеде бисте 273 турум кино (оларның аразында хоорайныы—18, көдөө черинии—255) бар. Ынчан бир чылда чүгле 200 муң көрүкчүге кино көргүзүп турган болза, ам бир чылда 7 млн. 500 муң ажыг көрүкчү кино көөр, хүнүң-не 20 муң кижи кино көрүп турар. Республиканың көдөөде бир чурттакчызы чылда ортумаа-биле 26, хоорайдазы — 23 кинону көрүп турар. Ниити РСФСР-де безин ук көргүзүг бедик болуп турар.

Эрткен чылын кино үндүрүлгезинден акша чыылдазының планын 1 млн. 250 муң рубльге күүсеткен. Республиканың күрүнениң киночеткизи планныг опаалдаларын чыл бүрү күүседип келген. Эки ажыдыгларның одуруунга дараазында киночеткилер, кинотеатрлар хамааржыр: Кызыл районуң киночеткизи (директору Л. С. Булдакова), Өвүрүң (А. С. Куулар), Таңдының (С. В. Ударцев), Мөңгүн-Тайганың (В. И. Сыргымай), «Пионер» кинотеатрның (Э. И. Лыскова), «Востоктуң» (В. Р. Рахманова) дээш өскелер-даа.

Тывага баштайгы кинону 1925 чылда көргүскен, үнүү кинону 1936 чылда үндүргеи. Ам Тываның кинопрокадында 3340 долу метражтыг уран-чечен фильм, 4400 документалдыг болгаш эртем-нептередилгелиг кино кадагалаттынып турар. Көдөө суурнуң турум кинозунче бисте ам 16—22 кинону ай санында чорудуп берип турар.

Республиканың кино системазында 500 ажыг кижи ажылдап турар.

Киночеткизиниң хөгжүлдезинин деңнели бисте ам-даа чавыс. Амгы үениң таарымчалыг кинотеатрлары чок. Бар кинотеатрларның саны эвээш, ниити байдалы чогуур негелдеге четпес. «Найырал» кинотеатрны ажыткандан соңгаар 20 чылда чаңгыс-даа чаа театр ажыттынмаан.

Республиканың бүгү-ле чурттакчылыг черлеринде кинону көргүзүп турар. Малчын бригадаларның, фермаларның, турлагларның, хову бригадаларының кино көргүзүлдезинде 25 көжер кино бараан болган.

Бо беш чылда Кызыл хоорайга чаа кинотеатрны тудары көрдүнген. Ук айтырыгны шиитпирлеп турары оожум. Херек кырында амгы үениң таарымчалыг кинотеатры эң чугула болуп артнышаан. Бо айтырыгны дарый шиитпирлээрин чогуур органнар өөренип көөрү чугула.

Кадрлар айтырыынче база сагыш салдынган. Көдөөде ажылдап турар киномеханиктер чингелделерин ажыглап турар. Оларны алды ай хуусаалыг курстарга, Иркутскиниң кинотехникумунга өөредип турар бис. Киномеханиктерниң хөй кезии I, II категория квалификациялыг, мергежилии доктаамал бедидип келгеннер.

Кадрларның аразында ажылдан үнер-кирер чоруктарны чок деп болбас. Ооң база бир кол чылдагааны чурттаар оран-бажың айтырыында. Чер-черде совет органнар киномеханиктеринге оран-бажың бээр айтырыгны кошкак шиитпирлеп турар. Ооң чижээнге Кызыл хооркүүскомну киирип болур. Сөөлүү кап чылда чаңгыс-даа ажылдакчыны бажың азы общежитиеге чурттаар чер-биле хандырбаан.

Чон ортузунга кино пропагандазын калбартырынга культура-массалыг улут ажылды чорудуп турар. Эң эки совет киноларны көргүзери, темалыг көргүзүглер, киноведелялары дээш өске-даа хемчеглерни чорудуп келген. Киноклубтар, кинолекторийлер ажылдап турар. Бүгү-ле ажыл-херектер ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуурунче угланган.

В. ОЮН.
Тыва АССР-ниң Кинофикация талазы-биле күрүне комитединиң улуг экономизи.

Кижизидилге темазынга

КАМГАЛАНЫРЫНЫҢ «АРГАЗЫ»—МЕГЕЛЭЭР

Беш харлыг Орлан грипптээш, эмчиге чыдып алган. Ол үеде ооң бажыңга азырап турган бора-тоолайы аарааш өлүп калган. Орлан үр болбайн, эмчиден үнүп келгеш, дораан-на демги бора-тоолайны айтырар болган. Авазы эмчиден чаа үнүп келген оглун муңгаратпас дээш, кончуг дүрген мегелепкен:

— Сээң бора-тоолайыңның караа аарый берген, мал эмчизи бажыңында апарган эмнеп турар. Даарта экээр мен, оглум. Даартазында дан бажында ачазы кожаларындан база шак-ла ындыг бора-тоолай садыш алган, оглу көрбээнде тоолай кажаазынга суп каан. Ачазының оглун мегелепкенинин чылдагааны чүгле чаңгыс—оглун муңгаратпазы.

Бичии уругларның улут улусту мегелептер таварылгалары база-ла ынчаар азы ооңбиле дөмей байдалга эгелээр.

Бичии Сылдысмаа даштыгаа ойнап чораан чедип келирге, авазының уруунга айтырыы мегелээр бе азы тура шынын чугаалаар бе, ол ийиниң кайы бирээзин шилип алырынче албадаан. Мегелээри дээрге авазының кылының чазыктырарының бир «аргазы»—камгалалдыр. А шынын чугаалаары дээрге авазының хорадаанын бодунга дорт хүлээп алыр дидим базым. Бир эвес уруг: «Буруулуг болдум, авай»—дээш авазынга халып чеде бергеш, бүгү шынын чугаалаар болза, ие биле уругнуң аразында тургустунуп келген хоорук, найырал чок чорукту болдурбайн барып болур сагыш-сеткилдиң шимчээшкини, эки сеткилдиң эгези болур ужурлуг. А мегелээри дээрге кижилерниң аразында алгышкырыш, төрүлдээни болдурбазының бетики, чиик аргазы—чугаап-бодалдың шимчээшкини.

Бо таварылгада мегелептер байдалды айтырып турар, тургузуп турар, харыылап турар кижилерниң аразында сагыш-сеткили чоок, бот-боттарын эки билчир болзун дээш эвес, чүгле сугдан кургаг, «буруу чок» үнерни бодаап мегелептер ужурга таваржыр.

Бичии Орлан ээжи Күдерге мынчаар чугаалап турганын душ бооп дыңнаан мен:—кежээ бажыңга кирип кээримге, ачам дем-не мени манап олурган, карактары аажок коргунчуг болду. Чүнү канчаарыл? Дораан боданып эгелээн мен. Чаңгыс минута иштинде-ле чүү деп мегелээрин боданып апкан мен.

Бо таварылгада ооң ачазының ажынганын, оглунга шыңгыы хемчег көргүзер деп турарын эндевээн. Ынчангаш угаан-бодал шимчээшкини дораан эгелээн. Ооң ачазын мегелепкен. Ажынар, хорадаар, килеңнээр чорук кижилерниң аразында найыралын баксырадыр, бот-боттарын чоок билчир чорукту болдурбас, кижилерни бот-боттарындан хоорук, эки билишпес чорукка чедирер.

Бот-боттарын эки билчир, бүзүрежир, аразында найыралдыг чорукту чедип алырда, чүгле сагыш-сеткилдиң, чүректиң шимчээшкини херек. Чүгле ынчан уруглар улуг кижилерге ажык сеткили-биле чедип кээр, ынчан уруглар улуг кижилер-биле хомудалын, ээрүшкүзүп, муңгаралын деңге үлежир. Улуг кижилер уругларга бүзүрээр болза, олар база улуг улуска бүзүрээр апаар.

Ынчангаш үстүнде чижектерден алгаш көөрүвүске, бичии кижилерниң мегелептеринде улуг кижилер буруулуг болуп турар. Улуг улустар боттары эскербейн турган бичии кижилерге шынын чугаалаар байдал тургуспайн барган таварылгада, олар мегелей каапгар апаар. Ындыг таварылгада олар ада-иезинин кончуптарындан, ажына бээринден коргар. Ынчангаш кажарлаар, чажырар, мегелээр ужурга таваржыр.

Бичии уруглар шынын чугаалаар бе азы мегелээр бе деп ийиниң бирээзинге таваржы бергенде, сагыш-сеткили чаңгыс аай эвес шынны чугаалаарынга ынак. Бичии кижи кылган херээн, частырыын миннип эгелээр. Ынчалза-даа бир эвес ол ындыг миннииншкиннин түңнелинде ада-иезин ону кончуп, чемелеп, аңаа ажыныл туруп бээр болза, бичии кижиниң сагыш-сеткили дүжүп берип, ындыг байдалдан уштунун алыры-биле ам кээп мегелеп эгелээр. Шынын чугаалаарынга, частырыын миннин, авазынга азы ачазынга халып чеде бергеш, «буруулуг болган-дыр мен»— деп сагыжын ажыдарынга бодаарга мегелээри мырыңай белеп.

Бис уругларывыс-биле хүн бүрү харылзаавыстың үезинде, оларның амыдыралынга дуржулгазы эвээш, ам-даа хевирлеттинмээн болганындан дыка хөй чүүлдерни чедир кылын, чедир чугаалап, шыдавазын билип эгелээр бис. Аңаа шыжыгын, хорадап, оларже алгырын, оларны кончуп туруп бээр бис.

Улуг кижилер боттары арасында чугаалажып тура, бот-боттарынга аажок кичээнгейлиг, эвилең-ээлдек болур. А уруглары-биле чугаалажы бергенде, дораан-на олардан артык угаанывын, артык күштүүн илередип, өөредип, кончуп эгелээр. Уругларга ол кончуг халалыг, ынчангаш олар дорт, чиик орук дилеп, мегелептер таварылга оон эгелээр. Ындыг таварылгада уругларның болган ада-ениң аразынга даштындан көөрге «тайбың» байдал турар, а херек кырында оларның аразы хоорук, иштики сагыш-сеткилин билишпес, ада-иезин чоок өңнүү кылдыр санавас болур. Ол ындыг хоорук, бот-боттарынга чоок эвес чорук ада-ениң бис уругларны чүгле чагырар, сургаар, өөредир ужурлуг бис дээр хөөнүүр частырыындан эгелээр. Бичии кижилер эң чоок кижилериндеи ада-иезинден хоорук чорукту иштинде аажок бодап чоруурлар. Ынчангаш ол частырыгны эдип алырда, адаие бир-ле дугаарында, оларны кончуур, оларга хей черге ажынар чорукту болдурбас, оларга бүзүрээр, идегээр, оларның частырыгларын бичилерниң буруузу эвес, билбези кылдыр хүлээп алыр, оларның-биле сүмележир, оларның иштики сеткилин өөренир, бичилерни эң чоок өңнүү кылдыр көөр херек.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ОЙНАКСААН МААДЫРЫМ

РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Соломин Гогольдуң «Ревизорунга» режиссёрлаан соонда, Даниил Граниниң «Чурук» деп романында маадырның ролюн күүседир деп турар.

— Чурукчу Астахов—нарын салым-хуулуг, дыка бөдүүн болгаш угаан-бодал талазыбиле байлак, бойдуска кызыгаар чок ынак, кижилерни хүндүлээр кижи —деп, Юрий Мефодьевич бодунуң маадырын таныштырып тура, чугаалады.— Кол-ла чүве, ол мээң үежим-дир, ооң бодалдары, сеткил-сагыжы ынчангаш меңээ билдингир. Бо үениң кижизин ойнаары дээрге мээң шаг-шаандан бээр күзелим чүве.

Биче театрга чээрби беш чыл хире ажылдан келгеш, Ю. Соломин колдуунда-ла классикага үжен хире рольду ойнаан. Ол аңаа актёр мергежилиниң тергиин школазын эрткен. Ам келгеш, сценага Хлестаковтуң, Островскийниң «Зэреминдеп» Кисельниковтуң, Достоевскийниң «Базындырган болгаш дорамчылатканнарындан» Иван Петровичиниң, Фёдор Иоанновичиниң, Фёдор Иоанновичиниң, Фёдор Иоаннов

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 201 (11999) | 1982 чылдың август 28, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

ЧАА ШКОЛАЛАР

БАРНАУЛ. (СЭТА). «Фрунзенский», «Новая жизнь» болгаш «Пурысевский» совхозтарның төптеринге делгем, чарат, чаа школаларны өөредилге чылы эгелээр мурнуу чарыында ажыглалга киирген. Алтайның ырак суурларында чаа школаларга сентябрь 1-де ийи муң ажыг школачылар өөренип эгелээр. Чаа школалар — Барнаулдуң тудугжуларының уругларга чаагай белээ-дир. Ортумак ийи школаларның дулгүүрлерин улус өөредилгезиниң төлээлекчилеринге тудугжулар хүлээдип берген.

Ортумак школаларның бирээзинге-де 1100 өөреникчи өөренир.

«РСФСР-ниң балык ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тургузар дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң докпаадыры болза:

1. «РСФСР-ниң балык ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тургузар.

2. «РСФСР-ниң балык ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты дугайында дүрүмүг болгаш «РСФСР-ниң балык ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызының» көрек демдээнин тайылбыр бижимелин бадылаар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1982 чылдың август 26.

МАЛГА ЧЕТЧИР ЧЕМНИ БЕЛЕТКЭЭРИ~ КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭЭ

ЧАРЫШ ОДУ УЛАМ КЫПКАН

Ниитиниң жалыңга четчир чемни белеткээр дээш Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Михаил Седийпенович Малбык-оол удуртқан механизастаттынган сигенчи бригадазы бо чылын 1200 тонна чайгаар үнген сигенни белеткээр планныг. Ам бо хүннерде Көк-Чыраа дээн черде 705 тонналы белеткеп алган. Ында чаа-чаа сараттар хүн бүрүде немежип турар.

Мал чемининг белеткелинде ажылдап турар кижилерни кыйгырган лозуңнар, стендилерни бригада төвүнде кылып аскан. Агитхуудус доктаамал үнүп турар. Район болгаш совхоз төвүнден келген агитаторлар болгаш политинформаторлар республикада болгаш районда мал чемининг белеткелиниң чоруп турарының байдалын болгаш өскедаа темаларга лекция, беседаларны кылып берип турары эки. Сигенде ажылдап турар кижилер хостуг үелеринде ойнаар түүлдер-биле хандырыпгынган.

Ындыг-даа болза, район-даа, совхоз-даа төвүнден мал чемин белеткеп эгелээнден бээр ол бригадага агиткультбригада болгаш көжер кино чаңгыс-даа катап кээп көрбээнин ында ажылдап турар кижилер чугаалап, хомудалын илередип турду. Негелдени хандырар талазы-биле райкүскомнуң культура киллизи, кино четкини дарый хемчегларни алыр ужурлуг.

Бригадада ажылдап турар кижилерге аъш-чемниң хандырыдгазы эки. Продуктулар четчир. Ногааны база берип турар.

Бригадада хоочун тракторист Самбала Дөңгүр-оолович Орустаан 20 ажыг чылдарда трактористеп ажылдаан. Ол чыл санында эки көргүзүглерни чедип ап, шаңнадып, мактадып келген. Оон уруу Анна Орустаан адазының соон салган, үш чыл бурунгаар Көк-Чыраа суурга трактористер курузун дооскаш, оон бээр бодунуң төрээн совхозунга механизаторлап келген. Анна база-ла эки ажылдап турар. Оон күш-ажылын үнелеп көргеш, ону чаңгыс чер чурттуглары район Соведининг депутадынга соңгаан. Ол хүлээлгезин база эки күүседип турар. Адашкылар амгы үеде чаңгыс звенода сиген кестирип, хүн нормазын 110—120 хуу күүседип турары-биле мурнакчыларның одуруунда.

Сиген бөлдүргүүлери Кызыл-оол Мижит-Доржу, Андрей Амыкай, волокушада Виктор Донгак, Юрий Шожанаал, сараат салыкчылары Кызыл-оол Түлүш, Валерий Хапык-оол олар база боттарының онаашкан ажылынга кызымак чоруун көргүзүп, социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп, хүн нормаларын 110—115 хуу күүседип турар.

Сигенчилер ортузунда социалистиг чарышты организастаан. Оон негелделерин өзугаар чарыштың түңнелдерин чеди хонуктап үндүрүп, акша шаңналын тыпсып турар. Ынчалза-даа шаңналды совхозтуң бухгалтериязы саадады бээр фактылар бар.

Совхозтуң ол бригадазы «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң механизастаттынган отряды-биле араазында социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Сөөлгү чеди хонуктуң түңнели-биле көк-чыраажылар аштырган. Ол дугайында Көк-Чыраанаң механизастаттынган бригадазының бригадири Михаил Седийпенович мынчаар чугаалаар болду:

— Бистиң бригадавыс даразында черле тиилээринге бүзүрел улуг. Бригаданың ажылдакчыларының ортузунда күш-ажылдың темпизин, оон бүдүргүкчүлүүн бедидип, ажылды шалыпкынчыткан. Ынчангаш бистиң тиилекчилерибис чайлаш чок.

Механизастаттынган отряттың учётчиги Кара-оол Довгакович Чалбаа ол дугайын дыңнаап, мынчаар чугаалады:

— Бистер бир-тээ тиилекчи болуп, Кызыл тукту чаалап алган болганывыста, ону салбас дээш, күш-ажылдың бүдүргүкчүлүүн улам бедидип, ажылывыстың шынарын улам экижидип ажылдаар апаар бис. Бистиң отрядтың сигенчилери ону кылып-даа шыдаар. Механизаторларывыс күш-ажылга ыпак, могаг-шылаг-даа билбес, эрес эрлер. Ынчангаш олар боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын күүседир, тукту салбас дээрзинге бүзүредиг.

Ол бригадаларның кайызында-даа техника болгаш кижи күжү четчир. Кайы-даа бригадада ажыл-иш хайныышкынныг чоруп турарын ында ажылдап турар кижилерниң ажылындан көөрге-ле илдең. Чарыштыг бригадалар боттарының планныг онаалдаларын ажыр күүседир дээш, кайы-кайызы-даа ажылдың темпизин кошкатпазы-биле күжениишкинниг ажылдап турар. Оларның аразында күш-ажылчы маргылдаа чидигленген.

Н. ДАЖИНМАЙ.

ТЕМПИНИ ДҮРГЕДЕДИР

Бай-Тайга район бо чылын 13000 т сигенни, 1210 т сенажды, 354 т будук-бүрүнү, 100 т витаминниг сиген долганын белеткээр планныг. Ам бо хүннерде 2719 т сигенни, 730 т сенажды, 354 т будук-бүрүнү, 27 т витаминниг сиген долганын белеткеп алган.

Районнуң ажыл-агыйларында «Мурнакчы» совхозтуң кычыкчылери мал чемининг белеткелинде массалыы-биле хаара туттунган. Ол талазы-биле ажылды совхозтуң партком, дирекциязы, көдээ Совединиң күүскому, ажылчын комитеди болгаш комсомол комитеди эки организастаан.

Сиген бригадаларынга, звеноларга түс-түзүнде тускай шинчилеп даалгаларны бергилеп, оон күүселдезин айтыскынган хуусааларында хүн бүрү контрольдап, түңнелдерин үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап, чыдыш каап тураарларны шүгүмчүлеп турар. Ылангыя агитхуудустарга, хева парлалгаларынга чыдыш каап турар бригадаларны, звеноларны чидии-биле шүгүмчүлеп турар.

Совхозта Күргек Сеңнек-оолга удуртқан механизастаттынган сиген бригадазы 250 тонна сигенни кескеш сараттаан. Ында 10 трактор, 6 сиген кезер, 2 бөлер машина болгаш бир прессподборщик-быжыглаттынган.

Ол бригада сөөлгү оң хонуктуң түңнели-биле районда чарлаттынган социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, СЭКП райкомунуң, райүскомнуң, профсвилел райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле болгаш акша-биле шаңнаткан. Ында хол кадыыры-биле коммунист Очур Хомушкута удуртқан звено Бавыдай-Бажы деп черден сиген кезер планын ажыр күүсетсе-даа, мал чемининг белеткелин уламчылавышаан.

Совхоз 1080 т сигенни, 280 т сенажды салып, районда ажыл-агыйлардан мурнап турар.

Районнуң өске ажыл-агыйлары сөөлгү үеде мал чеминиң белеткелиниң темпизин кудулаткан. «Бай-Тал» совхоз планын 26,5, «Тээли» 14, «Кара-Хөл» 10,3 хуу күүседип, мал чемининг белеткелин сураткан. «Тээли» совхоз 510 тонна сенаж салыр тургаш, ол ажылче ам-даа эгелеп кирбээн.

Ээр-Хавак, Кызыл-Даг көдээ Советтериниң күүскомнары ажылчы чоннарны мал чемининг белеткелинче мобилизастаар талазы-биле ажылды четпес организастаап турар. «Тээли» совхозта 456 кижи мал чемининг белеткелинге ажылдаары планнаттынган. Ам бо хүннерде үгле 288 кижи од ажылда хаара туттунган.

Сиген кезилдезинге кошкак белеткенгенининг түңнелинде 28 тракторнуң үгле 9-у, 13 сиген кезер машинадан 4 ажылдап турар. Моон алгаш көөрге, ажылдың темпизи кошкак, ол ажылче бүгү күштү организастаап турары сула. Бо дээрге райкүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң, совхозтуң удуртукчуларының мал чемининг белеткелинче кичээнгейни кошкадып, механизатор кадрлар ортузунга кижизидилге ажылын четпес чорудуп келгенининг түңнели-дир.

Эң-не дүвүрээнниниг байдал — районнуң «Кара-Хөл» совхозта. Ол ажыл-агыйның малчыннары мал чемининг белеткелинче чаа-ла кирип эгелээн. Ында күш-ажылды организастаанны чавыс. Совхозта ажылчын күжү хөй хирезинде, үгле 50 кижи хол кадыыры-биле сиген кезип турар.

СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырары — мал ажылының ажыктыын бедидери, ниитиниң малынга четчир санныг мал чемин белеткээри-биле тудуш холбаалыг. Ону районнуң ажылчы чону бедик харыысалга биле билип турар.

Амгы үеде районда болгаш совхозтарда бар-ла бүгү арганы мал чемин белеткээриниң ажылынче организастаары, ында ажылдап турар кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары, масса-политиктиг ажылды экижидип, социалистиг чарыштың түңнелдерин доктаамал үндүрери чугула. Мурнакчыларга моральдыг болгаш материалдыг деткимчелерни көргүзүп, чыдыш каап тураарларны шүгүмчүлеп, мурнакчыларның арга-дуржулгазын черчерге калбаа-биле пептередип, ажыглап тургаш, мал чемининг белеткелиниң темпизин бедидери пегеттинип турар.

С. САДИ.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң дагжылары боттарының профессионал байырлалын —Шахтёр хүнүн бедик күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткуп турар. Хөмүр-дашты казып тыварын белеткээр болгаш ону казып, чүдүрүп чорудуп турар экскаваторларның, даг массазын болгаш хөмүр-дашты сөөртүп турар күчүлүг БелАЗ самосвалдарның чолаачылары боттарының башкарганы техниказын камныг эдилеп, туруушкун чок ажылдаарын хандырып турар. ЭКГ-4,6 деп № 4 экскаваторнуң Н. Кининиң удурткаңы комсомолчу-аныяктар экипажы хоочуннардан дудавайн база шалыпчы ажылдап, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

ЧУРУКТАРДА: № 4 экскаваторнуң комсомолчу-аныяктар экипажының ээлчээ—улуг машинист Александр Марченко, оон дузалакчызы Михаил Москаленко, хөмүр-дашты БелАЗ-540-де чүдүрүп чорудуп турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БҮГҮДЕНИ МОБИЛИЗАСТААР

Республикада сиген белеткээр планын элээн дөгүде берген совхоз — «Хемчик». Оон планының 76,2 хуузу белен. «О. Шынаа» совхоз планын 75,5 хуу чедиргеш, ийиги черни, оон дараазында черни Өвүрүң «Кызыл тук» совхоз эдлеп турар. Шупту 19 ажыл-агый сиген белеткээр планының ден кезинин күүседип алган. А планын 30 хуу безин чедирбээн совхозтарның саны 21. Ылаңгыя «Революцияның чалбыыжы» совхоз планын дөңгүп-ле 4,1 хуу чедирген. «Кара-Хөл», «Терек-Хөл», Тока аттыг совхозтар база бо ажылга хожудан турар.

Сенаж салыр планын Кызыл район ажыр күүседип алган. Барыын-Хемчик 85,5 хуу, Бай-Тайга 71,9 хуу чедирген. Бо ажыл Тес-Хем (32 хуу), Таңды болгаш Каа-Хем (42-42 хуу) районнарда доожум. Шупту 17 совхоз сенаж салыр планын ажыр күүсеткен. Бо талазы-биле планны «Бурунгаар» совхоз үгле 7,3 хуу, «Найырал» 16,1 хуу күүседип, хожудан турар.

Республикада ажаар ужурлуг 24528 гектар кукурузайның 1322 гектары азы 5,4 хуузу ажааттынган. Эрткен чылдың бо үезинде 3302 гектар кукуруза азы 13,9 хуузу ажааттынган турган. Чөөн-Хемчик район кукурузазының 16,8 хуузун, Бии-Хем 11 хуузун ажаап алган. Барыын-Хемчик бо ажылче чаа кирген. А Бай-Тайга, Улуг-Хем, Таңды, Эрзин, Кызыл районнардан медээ чок.

Витаминниг сиген долганы будүрелиниң планы 62,1 хуу күүсеттинген. Үк планны Таңды район 94,3 хуу, Кызыл район 90,5 хуу күүседип, мурнуку одуругда чоруп турар. А Чөөн-Хемчик район үгле 67 тонна сиген долганы будүрген азы планын дөңгүп-ле 7,9 хуу күүсеткен. Элээн каш совхоз бо ажылды эгелевээн, а чамдыызы кашла тоннаны будүрген.

Күстүң башкы ай үнүп турар, а мал чемининг белеткелин ам-даа чогуур негелдеге четпес. Чер-черде ажыл-агый, партия, совет болгаш хөй-ниити органнары бо чугула ажылче чонну ам даа мобилизастаар херек.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛДИ ШАПКЫНЧЫДАР

Үлетпүр, тудуг, транспорт будүрүлгелериниң болгаш көдээ ажыл-агыйының 1982-83 чылдарның кышкы-күскү үелеринде ажылдаарынга белеткелдериниң чоруп турарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көргеш, элээн хөй министерстволар, ведомстволар, райкооркүүскомнар болгаш ажыл-агый организацияларын 1981 чылда энергетика ажыл-агыйын чогуур үезинде септээш, объектилерниң кышкы үеде чылыг-энергия хандырылгазын идегелдиг болдурганын демдеглээн.

Ынчалза-даа Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, «Тыва тудуг материаллар» каттыжыышкынының, «Тудуг кезектери» комбинаттың, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының, алгы заводунуң удурткучулары Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың июль 31-деги доктаалында айыттынган даалгаларны күүседирин хандырбааны демдеглеттинген.

Чамдык министерстволар болгаш ведомстволар боттарынга чагыртқан будүрүлгелериниң кышкы үеде ажылдаарынга белеткелинче бо чылын база чогуур кичээнгей салбайн турар. 1982 чылдың август бирде байдал-биле республикада үлетпүрүнүң болгаш одалганың 667 котельнаяларының чүгле 31-и белеткеттинген. «Тудуг кезектери» комбинаттың, мебель фабриказының, Респотребсоюзтуң үлетпүр комбинадының, химиктиг асталга фабриказының чылыг-энергия дерилгелерин септээринче амга чедир кирбээн. Кызылдың пиво заводунуң 3 котёлу озал-оңдактыг байдалда турар. Республиканың совхозтары котёлдар септелгезин кончуг оожум чорудуп келген. Хөй-хөй министерстволар болгаш ведомстволар боттарының чуртталга бажыңнарының иштики одалга системазын болгаш чылыг четкилерин септээринче кирбээн.

«Тыва коммунэнергонуң» будүрүлгелериниң хандырып турары чуртталга бажыңнарының чылыг четкизиниң болгаш одалга системазының септелгезин оожум чорудуп турар. Кызылдың ТЭС-те № 2 чылыг магистралының болгаш № 11 котёл агрегадының тудуун «Кызыл ГЭС тудуг» графиктен хожудадып турар. Чамдык министерстволар болгаш ведомстволар курлавыр кылдыр хөмүр-даш сөөртүрүнүң планын бирги чартык чылда күүсетпээн. Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозу 1.7 муң тонна. Чурт үлетпүр эргеледи 1.5 муң тонна. Профтехучилишелер эргеледи 2.9 муң тонна. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкын 2.5 муң тонна хөмүр-дашты чедир сөөртүп албаннар. Чамдык министерстволарның, ведомстволарның болгаш будүрүлгелериниң котельнаялары дипломнуг кочегарлар болгаш ажылчыннар-биле четчелеттинмээн.

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалында 1982-83 чылдарның одалга сезонунга багай белеткениң турарын көдээ ажыл-агый министрине, «Тудуг кезектери» комбинаттың, алгы заводунуң, «Тыва тудуг материаллар» каттыжыышкынының директорларына айыткан болгаш сентябрь 1-ге чедир боттарының чагыргазында будүрүлгелериниң кышка белеткелин дүргелдир талазы-биле чогуур хемчеглерни алырын дааскан.

Одалга-энергетика курлавырларын камнаар талазы-биле республика комиссиязының бадылааны күскү-кышкы үеде ажылдаарынга белеткелдиң организас-техниктиг хемчеглерин ылап-ла күүседирин хандырарын министерстволарга, ведомстволарга, Кызыл хоорайүскомга, райкүскомнарга болгаш будүрүлгелер, тудуглар, организацияларга болгаш совхозтар удуртукчуларынга дааскан. Будүрүлгелерге, организацияларга болгаш совхозтарга четпейн турар материаллар болгаш дерилгелер талазы-биле чогуур дузаны Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитеди, «Тыва хандырылга-сайгарылга» эргелели, Сельхозтехкүрком чедирер ужурлуг.

Кышка белеткел ажылдарын шалыпкын удуртуруп хандырар болгаш контрольду күштелдирер сорулга-биле кышка белеткелдиң республика комиссиязын тургускан.

КАТТЫЖЫЫШКЫНЫҢ АЖЫКТЫЫ

Калининградтың ажыл-агыйларында ногаа конвейери үзүктел чок ажылдап турар. Чаа өгүрецтер, помидорлар, напусталар чүдүрген автомашиналар шөлдерден үнгеш, дорт-ла магазиннерже углаптар. Областың колхоз, совхозтары ногаа будүрерин эрткен чылдыынган ийи катап көвүдеткен. Олар рынокту шыңгыы адаанналыкчызы апарган, оон түңнелинде витаминниг продукцияга рынок өртээ чиигээн.

Эрткен чылын «Калининградплодоовощсов х о з» деп агроүлетпүр каттыжыышкынын тургусиана чедиишкинниң быразы болган. Каттыжыышкынның составынга кирген магазиннер ажыл-агыйлар-биле дорт харылзажып ажылдап турар апарган. Чиигээ, «Приморский» совхозта ногаа хүлээп алыр түскай дериг-хереиселдиг пунктуну тургускан. Магазиннерниң хереглээнин өзугаар автомашиналарны мында комплекстиг чүдүрүп турар.

Садыг ажылдакчылары ногааларны шуут-ла оготредтарга болгаш теплицаларга хүлээп алыр. Ам олар, мурнунда турганы ышкаш, артыкчыларны комиссиялап үндүр биживейн, хүлээп алганының баштайгы шынарын өзугаар садыглаарын хандырар хүлээлгелиглер. Ындыг болганда садыгжылар продукцияны камнаар, садып алыкчыларның негелде-хереглелдерин өөренип көөр ужурлуг апарган. Оон түңнелинде чидириглер дыка кызырылган, а бүгү магазиннер саарылга планнарын доктаамал күүседип турар болу берген.

Быжыг будүрүлге баазазын тургузары, ылаңгыя кадагалал-шыгжамыр черлерин тударыы эң чугула сорулгаларның бирээзи деп каттыжыышкынның удуртукчулары санап турар. Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир 12 муң тонна продукция шыгжаар черлерни тударыы көрдүнген. Оларны барык шүптүзүн совхозтарның боттарынга тударыр.

Б. БАБЛЮК,
СЭТА-ның корр.

ЮБИЛЕЙЖИ ӨӨЛЧЕГДЕ

Кызылдың автосептелге заводунуң коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг утчуур дээш социалистиг чарышка киришпишаан, күш-ажылчы чаа чедиишкиннерни чедип ап турар.

Завод чеди айларның планын чедиишкинниг күүсеткен, пландан ажыр үжен муң рубльдин бараанныг продукциязын будүрген, август айның планын чедиишкинниг күүседип турар. Механизмнерни чөп ажыглаанының күсели-биле бир ажылчынга онааштыр ажылдап кылыышкын өскен. Ол планда көрдүнгени 4538 рубль болур тургаш, 4696 рубль четкен.

Күш-ажылчы ол чедиишкинге төлептиг үлүүн шой кудукчулары киирген. Олар боттарының будүрүлге даалгазын 104 хуу күүсеткен.

Юбилейжи социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда хептекчилер Анатолий Смородинов, Сергей Хныкин болгаш Владимир Мартынов олар чоруп турар. Оларның күш-ажылчы календарында 1983 чылдың апрель ай.

Н. ВАНЬКОВ.

НОЯБРЬНЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Кызылдың тууйбу заводунуң сай-даш карьериниң коллективи эрткен 8 айларда 81 муң кубометр сай-даштыг белетизээр планын 95 муң кубометрге күүсеткен болгаш амгы үеде ноябрь айның үлүүнде ажылдап турар.

Карьерниң коллективи ССРЭ-ниң 60 чылынга утказтур алган социалистиг хүлээлгезин ай, квартал санында ажыр күүседип келген. Карьерниң ажылын дуржулгалыг мастер Гелий Александрович Шарицын биллиглиг удуртуп турар. Е. В. Бородинниң, Г. Н. Клеининиң удурткан бригадалары социалистиг чарышка удаа-дараа тиилеп, чедиишкинниг ажылдап турарлар.

Будүрүлгенин хоочуннары, мурнакчы ажылчыннар В. П. Евдокимов, В. Н. Абакин, М. И. Шляпкин олар төлептиг ажылы дээш хүндүлел бижиктер өртектиг белектер-биле хөй удаа шаңнадып келгенивер. Социалистиг чарыштың тиилекчилериниң арааныза В. Ф. Веребьёв, В. П. Кашлев, А. П. Кашлев, Ю. И. Шолохов болгаш оон-даа өске мурнакчылар хөй.

А. ФИЛИППОВА,
Кызылдың тууйбу заводунуң экономизи.

Тувинская республиканская библиотека

Бо чылын республиканга хөйну 891235 чедирерин планнаан. Бо хүннерде оон бажы 1064285 четкен. Эрткен чылын 1098500 турган.

Өшкүнү 114205 баш чедирерин планнаан. Ам 132996 ешкү бар. Эрткен чылын 128280 турган.

Эрткен чылдың бо үезинде 356485 хураган, 35735 анай турган, ам 347507 хураган, 35907 анай бар. Эрткен чылын чүс башка онааштыр 81 хураган, 74 анай алдынган, ам 74 хураган, 70 анай.

Эрткен чылын 2581 тонна дүктү күрүнеге сатканнар, ам сатканы 2570 тонна, а план—2750 тонна.

Бо чылын-на мал болгаш чер ажылының продуктулуун бедидерин, күрүне планнарын долдур болгаш ажыр күүседиин, дараазында чылдарда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин улам хөгжүүрүнүң үндезинин салырын СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму айытканы. Бо айтырышкынар хөй болгаш ешкү ажылының ажылдакчыларының ажылынга нол удуртулга болур.

Чоокку сорулгаларны күүседири —амгы үениң соңгаарлаттынмас херээ. Хөйнүң чаш төлүн камгалаары болгаш өстүрери, мал чемининг курлавырын тургузары, хөйнүң тарын боозадылгазын бедик деңнелге эрттирери болгаш кыштаглаашкынга организастыг белеткенири чижектиг чүгула ажылдар кичээнгейниң төвүнге турар үжурлуг. Бо ажылдарны канчаар кылганындан хөй ажылының хөгжүлдези улуг хамааржыр.

Белорус, Узбек, Казах, Кыргыс, Армян болгаш Туркмен эвилелдешкен республикалар эрткен чылдаатызындан хөй анай, хураган алган. Ниити чүрттүң алган хураганы база хөй болган. Ол келир үеге эки үндезин. Колхоозтар болгаш совхоозтар кыргылданы элээн организастыг эрттирген. Бо талазы-биле ыланчыя Кыргыс ССР чедиишкинниг болган. Оон дужааган дүгүнүң шынары дыка бедик болган. Хөй кыргылдазы Ставрополь крайга, Ростов, Волгоград болгаш Чита областарга база организастыг эрткен. Бо черлерниң дыка хөй ажыл-агыйлары хойну дүрген кыргыырының аргазы-биле кыргаан. Ол чорук кыргында үезин элээн кызырган.

Ажыл-агыйларның дүк болбаазырадыр үлетшүр бүдүрүлгелери-биле харылзаазы улам быжыккан. Оон уламындан дүктүң шынары база экижээн. Ынчалза-даа партия, көдээ ажыл-агый организациларының болгаш суурларның чурттакчылары, школачылар, студентилер —шупту хаара тутунган. Бо бүгү чүгула кампанияны организастыг эрттирериниге дузалыг болган.

Дыка хөй зоналарга мал чеминиң белеткели кыска хуусаада доозулган. Чижээлээрге, Ставрополь крайның мал чеми белеткээр отрядтары болгаш звенолары сиген кезерин он ийи хонукта, сенаж салырын 5 хонукта, силос 10 хонукта белеткеп эккелген. Ынчангаш мал чеми белеткээр хөй-хөй бригадалар болгаш звенолар гектардан-на он чем единицазы алыр хүлээлгезин чедиишкиниг күүсеткилээннер.

Бо чылын оът-сиген бүгү зоналарда эки үнген. Кубаньның ажыл-агыйлары 710 муң тонна сигенин сараатка кылымал арга-биле кургадып, мал чемининг белеткелинде бо деңшилгелиг арганы чедиишкиниг ажыглааннар. Бүгү сенаж чүве өттес ханалыг траншеяларда болгаш чер кырында демир-бетон кажаалларда салдынган. Оларның ниити деңзизи 235 муң тонна ажып турар.

Крайның ажыл-агыйларына витаминниг сиген кылыр 700 хире агрегаттар ажылдан турган. Оларның дең кезии ийи хонуктан бээр.

Франция 23 миллион хойлуг, ында чылдын-на 12—15 муң тонна «рокфор» бышкан сыр турар. Италияда хой ажыл-агыйындан кирген орулганың үштүң ийи кезии азы 65 хире хуузу сүттен болур. Ол черде сүттен «пекарино» бышкан кылыр. Болгария, Румыния, Венгрия, ГДР, Чехословакия «качкавал» бышкан сыр база чүгле хой судунден кызын ап турар. Ол чурттарда парын болгаш чинге-нарын дүктүг хойлар өстүрүп, оларның бирөөзинден-не чылда ортумаа-биле 100 килограмм сүттү саап, 5 килограмм дүктүг кыргын, хонукта 150—200 грамм немелде деңзинни ап, чүске онааштыр 135—140 хураганны доруктурган турар. Оон ында Францияда, Чехословакияда, ГДР-де, Болгарияда, Италияда, Бельгияда хойну саарын бүрүн механизастаан.

Болгарияда бистиң кавказ болгаш ставрополь уксаалыг, парын дүктүг хоюустуг өстүрүп, чылда 144 килограмм сүт саап, 5—6 килограмм дүк кыргын ап турар. Ында 10 миллион ажыг хойдан 290 — 300 муң тонна сүттү саап алыры чаңчылчаан.

Делегейниң чамдык чурттарында тас хойларны өстүрүп эгелээн. Ам безин бүгү хойларның 10 хуузу болуп турар ол хойларның уксаазы 57 яңзы. Эң-не сүткүр хойлар ол. Саар хойлар барыктыг-ла болза аарывас.

Бистиң чүртүвүста хойну база саап турар. Саарынга ылаңгыя дыдыраш болгаш дагның бедүүн дүктүг хойлагы аажок чаңчыккан. Кавказтың баябас, тушин, лезгин, андий уксаалыг хойлары база сүткүр. Чинге-нарын дүктүг хойларның хөй кезии, цигай, каракуль, волош хойлар саарынга таарышкан. Кандыг-даа хойлар 5—6 харлыында кончуг сүткүр. Уксаа өзээ болуп турар, ийистээр болгаш арган хойларны саап болбас. Саар хойнуң төлүү хураганын эмзирер хойнуундан ылгалбас. Ында дыг болганда хойну саарга, оон продуктулуунга кандыгдаа багай салдар болбас.

Бистин чүртүвүс хойнуң бай саны-биле делегейде бирги черде. Амгы үеде колхоозтарда болгаш совхоозтарда кыс хой безин 75 миллион. Хойдан чүгле 30 килограммны чылда саар болзувусса безин 1,5 миллион тонна сүттү бүдүрүп болур бис. А ол дээрге, хоолулуунуң болгаш чемгириниң талазы-биле 3 миллион тонна инек судунге деп ак чем-дир. Бис чылда деңгүп-ле 100 муң тонна хой судү ап турар бис. Колхоозтарның болгаш совхоозтарның садыл турары 25 муң тоннадан ашпас. Ам бодап көрүнерем, чеже хире он-он муң тонна ак чем курлавыры ажыглаттынмайн турар-дыр?

Дагестан АССР чоокка чедир-ле чылда 7—8 муң тонна сүттү бүдүрүп, 800—900 тонналы күрүнеге садып турган. Ол дээрге (хойдан-на 500 грамм барааныг сүттү ап турганын бодаарга) эң-не адаккы көргүзүг. А ам ону безин албастаан бис. Дагестан саар хойдан-на 20 килограмм сүттү алыр болза, 20 муң тоннаны чылдың-на күрүнеге садып болур. Ам сеөлгү үеде хой саар талазы-биле элээн ажылдар кылдынын эгелээн. Ылаңгыя хой судун көвүдедиринге, ону саарын организастаарынга хамаарышкан хемчегларни алганы, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинин тургусканы ук ажылга идиглиг болган.

Хой судунуң экономика-даа, кадыкшыл-даа талазы-биле ажыы улуг дээрэи билдингир. Ынчангаш хойну саарын организастаары СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Аш-чем программазын амыдыралга боттандырарынче чүгула базымнарның бирээзи кылдыр көөрү чүгула.

«Овцеводство» журналдан.

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ ҮЕ

Чоокку сорулгаларны күүседири —амгы үениң соңгаарлаттынмас херээ. Хойнуң чаш төлүн камгалаары болгаш өстүрери, мал чемининг курлавырын тургузары, хойнуң тарын боозадылгазын бедик деңнелге эрттирери болгаш кыштаглаашкынга организастыг белеткенири чижектиг чүгула ажылдар кичээнгейниң төвүнге турар үжурлуг. Бо ажылдарны канчаар кылганындан хөй ажылының хөгжүлдези улуг хамааржыр.

Белорус, Узбек, Казах, Кыргыс, Армян болгаш Туркмен эвилелдешкен республикалар эрткен чылдаатызындан хөй анай, хураган алган. Ниити чүрттүң алган хураганы база хөй болган. Ол келир үеге эки үндезин. Колхоозтар болгаш совхоозтар кыргылданы элээн организастыг эрттирген. Бо талазы-биле ыланчыя Кыргыс ССР чедиишкинниг болган. Оон дужааган дүгүнүң шынары дыка бедик болган. Хөй кыргылдазы Ставрополь крайга, Ростов, Волгоград болгаш Чита областарга база организастыг эрткен. Бо черлерниң дыка хөй ажыл-агыйларынга мындыг харыыны берген:

— Адыр, өг-бүлем ишти-биле сүмелешкеш болуйн.

Салбыр эргелекчизи-биле болган чугаанны Арбай-оол кадайынга ижин-кара чок төкаан берген. Күскелмаа ашаанның чугаазын кичээнгейлиг дыңнап, удуртукчу эштиң сүмезинге катчып, хей-аът киргеп.

— Ында багай чүве чүү боор. Тыва улустуң шаг-товгудеп бээр амыдырал кожуун-ла бөлүктүң ажыл-агыйларынга ажыглаттынмайн турар. Чамдык ажыл-агыйлар бүдүрүкчү кошкарларны үре алырынга-даа, хөй тыптырарынга-даа деңге ажыглап турар. Ындыг чорукту болдурбазы күзенчиг.

Мурнакчы бригадалар тарын боозадылга үезинде хойнуң байдалын кодан бүрүзүнге хүнүүн-не хынап турар. Тарын боозадылга эрткен соонда боозаттынмаан чангыс-даа хой турбас ужурлуг. Бүгү хойнуң 96 хуузундан эвээш эвези ыяап-ла баштайгы 18—20 күнүнерде тарыттынган турар, хойну кыска хуусаада төрүдеринге ол кончуг чүгула.

Кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирер төлээде, малдың кыштагларга хуваалдазын баш бүрүнгаар кылыр херек. Кыштагларның байдалын база ам көөр. Ол талазы-биле рейдилерни организастаар. Сентелгези кыддынмаан кыштагларны сентээр, мал чемин сөөртүп чедирер, кыштагга болгаш кыштаглаашкынга херектиг херекселдерни немей кылыр болгаш четчелээр. Ылаңгыя чылыг суг-биле хандырылгаже кичээнгей салыр. Кыштагны дезинфекциялаар.

Кышты хүр ажары малды семиртикенинден база улуг хамааржыр. Мурнакчы малчыннар хоюнун семиртилгезин ортумактан черле кудулаттас. Күзүн хойну оът чок одарларга кадарарга, хой кыжын кончуг баксыраар, ындыг коданнарга хойнуң чидирин эрте-ле эгелей бээр. Ону болдурбас талазы-биле хемчеглерни алыр ужурлуг.

Кыштың кандыг-даа берге үелеринде хойдан чарылбас малчыннарның ажылдаарынга, дыштанырынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче улуг кичээнгейни салыр. Кайда-ла таарымчалыг байдалдар тургустуунган болдур, ында ажылды организастааны база эки болур. Кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирер, мал бажын хоратпас, малдың продуктулуун бедидер дээш социалистиг чарышты калбартыр херек. Бо бүгүнү бедик деңнелге кылыры —СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин болгаш Аш-чем программазын күүседиринче херии базым.

«Овцеводство» журналдан.

БИЛИП АЛЫҢАР

☆ ССРЭ-де бүдүрүп турар бүгү эттиң 8—10 хуузун, а Ортаакы Азияда болгаш Закавказьеде 40—45 хуузун хой эъди эзлеп турар.

☆ Бистиң чуртта хой судунуң бүдүрүлгези чылда 100 муң тонна ажып турар.

☆ Россияга 1916 чылда 89,7 миллион хой турган. Ам хой биле өшкү 144,5 миллион болган.

☆ ССРЭ-де дүк бүдүрүлгези 419 муң тонна.

☆ Бүгү дүктүң бештиң бир кезиин болгаш нарын дүктүң чартык кезиин Соңгу Кавказ, каракуль алгыларның чүс хуузун, хой эъдиниң 20 хуузун Ортаакы Азияның республикалары болгаш Казахстан бүдүрүп турар.

☆ Соңгу Кавказта болгаш Чөвн Сибирьде чүс инек бүрүзүнге-ле 600—800 хой, а Казахстанда 1400, Киргизияда 2000 баш хой онаажыр.

☆ Делегейниң бүгү чурттарында бир миллиард хире хөй бар, оон 2,5 миллион азы хой бүрүзүнден-не 2,5 килограмм дүк бүдүртүнүп турар. Эң-не хөй хой Австралияда—170 миллион. Ол черниң хою бүдүн чыл дургузунда даштыгаа дес кажаалларга оттаар, кадарбас.

☆ Чаа Зеландия бир хойдан-на ортумаа-биле 5,2 килограмм дүк кыргып ап турар. Ында эът бүдүрүлгезинге, нургулайында, 4—6 айлыг хураганнарны ажыглаар апарган. Бо чурт-биле Австралияда хой кадарарынга ыттарны калбаа-биле ажыглап турар.

☆ Совет Эвилели Англиядан линкольн, ромни-марш, бордерлейстер, оксфордшир, гемпшир деп уксаалларның чартыкнарын дүктүг хойларын ап, хайнактап турар.

☆ Делегейниң бүгү чурттарында хойнуң 350 янзы уксаазы бар.

☆ Чүс гектар көдээ ажыл-агыйда ажыгладыг чер бүрүзүнге-ле Закавказьеде 105, Киргизияда 95, Соңгу Кавказта 58, Чөвн Сибирьде 40, Казахстанда 19 хой онаажыр. Ол-ла хире черге онааштыр Киргизия 278, Соңгу Кавказ 259, Закавказье 195, Чөвн Сибирь 126, Казахстан 58 килограмм дүк бүдүрүп турар.

☆ Бир хойдан-на Соңгу Кавказ 4,5 килограмм, Поволжье 3,6 килограмм, оон өскө республикалар 2—3 килограмм дүк кыргып ап турар.

ЧАЛГЫННЫГ КАДАРЧЫ

Каримов алышкыларның хоюнуң хоогунче чүү-даа чүве чагдап шыдавас — хойну даъс кадарып турар. Ол куш шак-шагы-биле дээрге дээриглеп чораап ааы улуг чалык кырынга харанып орган, өске кижиниң-даа, ыт-куштуңдаа хойже чоокшуларын болдурбас болгаш хой доктаадып каан черинден ырай бээрге хавырып кээр кылдыр чаңчыга берген. Херек апарза, ол авардан халдарынга белеп.

Даъс оолу бичии турда, ону Давляд биле Сулаймурод хой кадарып чораап, Гиссар сыныңың эдээнден тып алганнар. Сурхандарья областа Жданов аттыг колхозтуң хоюнуң одары ында чүве-дир. Куштуң оолу өзе бээрге, алышкылар хоопаркка дужаап бээр бодап турганнар. Оон хой кадарарда-ла, үргүлүү кады эдертип ап турганнар. Куш ынчаар хой кадарып чаңчыга берген. Ам чалгынның кадарчының ажыы ыттыкпадан артык апарган.

АЛТАЙ КРАЙ. СЭКП-ниң XXI съездизи аттыг колхозтуң хойжузу, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Тоедов Тельмек.

М. ТАРБАКОВТУҢ фотозу.

АК ЧЕМ

Хой судун делегейниң дыка хөй чурттарында ажыглап турар. Ону ылаңгыя Моолда, Болгарияда, Афганистанда, Сирияда, Иорданияда, Ливияда, Францияда, Грецияда, Италияда, Югославияда, Румынияда эң-не хөй-биле ап турар. Ол чурттарда хой судү ак чем аймаанның 25—70 хуузу чедип турар. Сүттү быштак, аржы, хойтпак болгаш өскедаа чем ыылдыр ажыглаары чүгле чоннуң аъш-чем-биле хандырылгазын экижидер эвес, харын хой ажылының орулгалыын бедидер, кижилериниң кадыкшылыл болгаш хойнуң бодунуң мага-бодуң, хан-дамырын экижидер. Чамдык чурттарда хой саарынче улуг кичээнгейни салып, ук ажылды нептередип турар ужуру ол.

Францияда, Голландияда, Данияда, Бельгияда, Германияда колдуунда-ла сүткүр утланымышкынның хойларны өстүрүп турар. Олардан ылаңгыя остфриз уксаалыг хой алдаржаан. Ол хой чылда саар үезининг дургузунда ортумаа-биле 600—800, а чамдыктары 1200—1400 килограмм сүттү бээр.

Франция 23 миллион хойлуг, ында чылдын-на 12—15 муң тонна «рокфор» бышкан сыр турар. Ол чурттарда хой судү ак чем аймаанның 25—70 хуузу чедип турар. Сүттү быштак, аржы, хойтпак болгаш өскедаа чем ыылдыр ажыглаары чүгле чоннуң аъш-чем-биле хандырылгазын экижидер эвес, харын хой ажылының орулгалыын бедидер, кижилериниң кадыкшылыл болгаш хойнуң бодунуң мага-бодуң, хан-дамырын экижидер. Чамдык чурттарда хой саарынче улуг кичээнгейни салып, ук ажылды нептередип турар ужуру ол.

Францияда, Голландияда, Данияда, Бельгияда, Германияда колдуунда-ла сүткүр утланымышкынның хойларны өстүрүп турар. Олардан ылаңгыя остфриз уксаалыг хой алдаржаан. Ол хой чылда саар үезининг дургузунда ортумаа-биле 600—800, а чамдыктары 1200—1400 килограмм сүттү бээр.

Франция 23 миллион хойлуг, ында чылдын-на 12—15 муң тонна «рокфор» бышкан сыр турар. Ол чурттарда хой судү ак чем аймаанның 25—70 хуузу чедип турар. Сүттү быштак, аржы, хойтпак болгаш өскедаа чем ыылдыр ажыглаары чүгле чоннуң аъш-чем-биле хандырылгазын экижидер эвес, харын хой ажылының орулгалыын бедидер, кижилериниң кадыкшылыл болгаш хойнуң бодунуң мага-бодуң, хан-дамырын экижидер. Чамдык чурттарда хой саарынче улуг кичээнгейни салып, ук ажылды нептередип турар ужуру ол.

Францияда, Голландияда, Данияда, Бельгияда, Германияда колдуунда-ла сүткүр утланымышкынның хойларны өстүрүп турар. Олардан ылаңгыя остфриз уксаалыг хой алдаржаан. Ол хой чылда саар үезининг дургузунда ортумаа-биле 600—800, а чамдыктары 1200—1400 килограмм сүттү бээр.

ЧҮС ЧЕДЕН ҮШ

1981 чылдың Күрүне шаңналының лауреады, Ош областың Наукат районда № 44 аът заводунуң кадарчызы Ташполот Акматов чылдың-на бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Оон удурткан хойжу бригадазы онгу беш чылда ортумаа-биле чүс башка онааштыр 152 хураганны доруктурган болгаш хойдан-на 4,8 килограмм дүктү кыргып алган.

Акматовтуң бригадазы он бирги беш чылдың баштайгы чылында чүс хойдан-на 172 хураганны, хойдан-на 4,9 килограмм дүктү алган. А бо чылын оон алган хураганы —чүстен-не 173 баш болган.

Арбай-оол болгаш Күскелмаа Ондарлар өг-бүле туткан баштайгы ийи чылын Кызыл-Тайга суурга аар-саар ажылдар кылып эрттирген. Амыдыралга турум ажылды шилип алырынга ол чорук улуг дөгүмүү база өөредигин берген дизе хөөрем болбас.

Бир катап салбыр эргелекчизи Арбай-оолга мындыг сүме каткан:

— Чаа өг-бүле туткан аныяк улус-тур силер. Ынчангаш силерге турум ажыл херек, дуза кадын болур бис. Бистиң «Сүт-Хөл» совхозка малчыннаар кижилер негеттинип тур. Малчыннап керээцерзе кандыгыл?

Арбай-оол орта дораан-па дорт харыы берип шыдаваан. Элээн боданып, бодун долгандыр шүгдүнген. Ниитиниң малын малдаары дээрге, ындыгла белен эвес болгай. Ол дээрге боттан бедик харылсалга болгаш негелдеин хүн-бүрүде тургузары болур. Ынчангаш ол удурткучуңун айтырыынга мындыг харыыны берген:

— Ында багай чүве чүү боор. Тыва улустуң шаг-товгудеп бээр амыдырал кожуун-ла бөлүктүң ажыл-ажыдыр. Чеже аар-саар ажылдар кылыр, турум ажыл херек. Аяк-Хээ болгаш Хеймерек ийиниң республиканың комсомолчуларынга болгаш аныяк-тарынга кыйгырыын уттуптуң бе? Оларның эгелээшкинин деткинри аныяктар бистеринең херээвис-тир —деп, шиитпирлиг чугаалап, малчыннаксаан бодалын илереткен.

Шынап-ла, 1970 чылдарның ортан үезинде Чөвн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» совхозтуң аныяк хойжулары Аяк-Хээ биле Хеймерек Ондарларның кыйгырыын республиканың дыка хөй аныяктары чүүлдүзүнүп, деткип, төрээн ажыл-агыйынга малчыннаар дээшпер. А Арбай-оол биле Күскелмаа Ондарлар «Сүт-Хөл» совхозтан хойжулаар күзелин илереткен аныяктарның баштайгылары болган. Ынчан олар чаа үскен бир кодан хураганны хүлээп ап, ирт кыдыр доруктурган. Түңнел багай эвес болган.

Аныяк өг-бүлениң чедип алган чедиишкинин өөренип көргеш, дирекция дунгузуп төрүүр кодан хойну хүлээткен. Хойлар төрөөн, хураган сагыш-сеткилге ыңдыг-ла оорунчуг түңнел бербээн.

Хоочуннарның, спецпалистерниң сүмелериниң аныяк хойжу бодунуң эрттирикен чазыгларын, чамдык чедир кылдынмаан үүлдерин чоорту билип ап эгелээн.

Сеөлгү каш чылда совхозтуң удурткучулары малчыннар бригадазынга удаа-дараа эртилээн хуралдарга четпестерин дарый эдериниң хемчеглерин алгылаан. Оон түңнелинде чамдык четпестер чайлатпаан, мурнакчы арга-дужулганы чоорту нептередип, малчыннар ортузунга эвоевтерниарлыг өөредилгени доктаамал эрттирерин чурумчуткан. Ол ышкаш малчыннарның бот-харыысалгазын күштелдирип, оларның алган хүлээлгелериниң канчаар күүсеттинин турарын доктаамал хынаддага алган.

Төрүүр кодан хүлээп алганының баштайгы чылының түңнели аныяк өг-бүлеге күш-ажылчы өөредигин берген. Ол чорук малчының чымыштыг болгаш харыысалгазыг нэвиге ёзулуг шилгалда болган. Дараазында чылда ол-ла коданның көргүүгү дээре болган азы төрүүр чүс хойдан 76 хураган алган. 1979, 1980, 1981 чылдарда төрүүр чүс хойга онааштыр 86, 90, 97 хураганны алган. Бо чурагайлар дээрге оларның чыл санында чыып келген аргадужулгазындан, карак кыдыл күш-ажылының болган чедиишкиннериниң хереченизидир.

Өг-бүле он бирги беш чылдың ийиги чылында төрүүр чүс хойга онааштыр мынча хураганны менди ап, тыва уксаалыг бир хойдан 1,9 кг дүктү кыргып алган. Бо көргүүгү-биле чүгле совхозтуң эвес, харын-даа республиканың мурнакчы хойжуларының одуругга киргеп. Чедиишкинин бединиче базым ол.

Чазагже көжүп үвер бетинде бо өг-бүле хой, хураган кажаалларының көрженин коптарын, үүрмек сентелгезин кылып алган. Ишкин уннарындан 15 тонна сигенин база белеткээн, ону кыштагже соортуру арткан. Келир кышка белеткел багай эвес, ону хүр ажарының магадызалы бар.

Ам бо хүннерде олар хоюн Ишкининиң серии кадар оттуг, кара суглуг тайгазында семирти одарладып турар. Хойнуң күш деңгели шыырак, келир кышты хүр ажар дээрзинге чигзинмейн барын болур.

Т. КАРЫМА.

БЕДИКЧЕ БАЗЫМ

Хой судун делегейниң дыка хөй чурттарында ажыглап турар. Ону ылаңгыя Моолда, Болгарияда, Афганистанда, Сирияда, Иорданияда, Ливияда, Францияда, Грецияда, Италияда, Югославияда, Румынияда эң-не хөй-биле ап турар. Ол чурттарда хой судү ак чем аймаанның 25—70 хуузу чедип турар. Сүттү быштак, аржы, хойтпак болгаш өскедаа чем ыылдыр ажыглаары чүгле чоннуң аъш-чем-биле хандырылгазын экижидер эвес, харын хой ажылының орулгалыын бедидер, кижилериниң кадыкшылыл болгаш хойнуң бодунуң мага-бодуң, хан-дамырын экижидер. Чамдык чурттарда хой саарынче улуг кичээнгейни салып, ук ажылды нептередип турар ужуру ол.

Францияда, Голландияда, Данияда, Бельгияда, Германияда колдуунда-ла сүткүр утланымышкынның хойларны өстүрүп турар. Олардан ылаңгыя остфриз уксаалыг хой алдаржаан. Ол хой чылда саар үезининг дургузунда ортумаа-биле 600—800, а чамдыктары 1200—1400 килограмм сүттү бээр.

БИР МИЛЛИОНДАН ХӨЙ ӨШКҮЛҮГ ЧУРТТАР

Чурттар болгаш күрүнелер	өшкү саны	продукция бүдүрери		чүс кижиге (килограмм)	
	шупту (муң)	сүт (муң тонна)	эът (муң тонна)	сүт	эът
АФРИКА:					
Алжир	2519	137	9	751	49
Ботсвана	1150	6	4	845	563
Камерун	1636	—	7	—	91
Чад	2254	15	7	357	167
Заир	2731	—	7	—	27
Эфиопия	17120	94	55	325	190
Ганз	1900	—	6	—	57
Чаан Сөвүү Эрик	1150	—	6	—	90
Кения	4415	42	17	293	119
Ливия	2100	14	2	553	79
Малагаси республика	1500	—	3	—	34
Мали	5629	35	19	584	317
Мавритания	3200	68	5	4789	352
Марокко	5700	26	15	143	82
Намибия	2100	—	5	—	967
Нигер	6700	123	20	2531	412
Нигерия	24188	—	80	—	120
Мурнуу Родезия	2050	—	7	—	107
Сенегал	1000	9	4	177	79
Сомали	16400	288	53	8597	1582
Мурнуу Африка Республика	5270	—	28	—	107
Судан	11974	382	23	2151	129
Танзания	4700	50	19	285	108
Уганда	2144	—	9	—	73
Үстүү Вольта	2300	18	7	285	111
Дип шупту:	143250	1413	469	329	109
1. СОҢГУ ТӨП АМЕРИКА:					
Гаити	1200	26	4	547	84
Мексика	8193	279	20	446	32
АКШ	1355	—	—	—	—
Шупту:	11979	308	28	88	8
2. МУРНУУ АМЕРИКА:					
Аргентина	3200	—	6	—	23
Боливия	2946	14	6	235	101
Бразилия	7200	86	22	77	20
Перу	2070	20	10	121	60
Венесуэла	1288	—	9	—	71
шупту:	18376	132	65	59	29
Дип шупту:	30355	440	93	76	16
АЗИЯ:					
Афганистан	3000	48	25	236	123
Индия	70704	717	276	113	44
Индонезия	7119	—	26	—	18
Иран	13500	222	43	648	125
Ирак	3620	62	13	509	107
Бангладеш	8122	312	28	387	35
Кыдат	70200	392	324	46	38
Моол Арат Республика	4411	38	20	2443	1286
Непал	2450	31	10	236	76
Пакистан	25597	344	151	457	201
Филиппины	1410	—	6	—	13
Сауд Аравиязы	1700	56	12	588	126
Сирия	1039	73	8	871	95
Турция	18276	630	106	1495	252
Йемен Араб Респ.	7800	128	38	1808	537
Йемен Улус Демократыг Республика	1286	24	5	1333	278
Дип шупту:	244511	3217	1118	138	50
ЕВРОПА:					
Франция	1048	400	12	752	23
Греция	4489	413	43	4450	463
Испания	2200	294	13	811	36
Дип шупту:	11466	1499	92	317	19

(ССРЭ-ин мында киирбээн)

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыққадып тур

«БӨМБҮРЗЕКТИН ТАЙБЫҢ ТУРЗУНІ»

(Парлалга конференциязы)

Шагиның каны-даа үеинде Чер кайгамчык-тыр. Ооң чогум боду улуг эвестир. Аяаа таноңның чугулазыны космоска кижи улам эки медереп билирдир!

Светлана Савицкаяның бо сестери август 25-те Ужудуушкун оашкарар төпке болган парлалга конференциязының кол утказын илереткен.

Кол залдың экранынга «Эльбрустар» болгаш «Днепрлер» көстүп келген. Олар боттуг телекамераларының дужунга олуруптарга космос-биле интервью эгелээн. Баштайгы айтырыг Леонид Поповка салдынган.

— «Салют—6»-га 185 хонук дургузунда ажылдап келдиңер. Чаа станция дугайында бодалынар үүл, орбитага хөй үеде ажылдаарыңга, чүрттаарыңга таарымчалыы кайы-хиредир?

— Өскерилгелерни кижи дораан эскерип каар чорду,—деп, «Днепр-1» харыылады. — Ол дээрге, бистиң эртемденнеривистиң, конструкторларывыстың улуг ажылының үре-түнелиди-дир. Станция база дыка делгем апарган, аңаа ажылдаарыңга, дыштанырынга таарымчалыг байлалдар бар.

— «Салют—7»-ге ажылдаарга идегелдиг-даа, эптиг-даа — деп, Валентин Лебедев немеди. —Черле тергиин эки-дир.

Станцияның ээлери кады ажылдажылгадан түңү кол-ла сактып алганын журналистер сонуургаан.

— «Днепрлернин» чаа-чаа ажыдыышкыннар дээш дилээшкиннери меңээ уттундурбас. Олар ажылдап эгелээш-ле «Шинчилелди эгелединве —чаа-чаа ажыдыышкыннар болурунга идегединве!» деп сөстери кайгамчык-тыр —деп, Анатолий Березовой харыылаан.

— Бөртка тургустунган байдалды кажан-даа утпас мен. «Днепрлер» ооң-баштак-биле тергиин эки ажылдап турлар. Кандыгдаа берге байдалдан хостуг үне бээрлер. «Пираминг» деп парын херекелди Света ындыг дүрген шоңгээдип аптар боор деп бүдүревээним шын. Чазыыкай-дыр мен —деп, Валентин Лебедев чугаалаан.

Юрий Гагаринниң ужудуушкунундан бээр 100 чыл болур ооң—2061 чылда орбита станциязының кандыг байдалдыг болур деп бодап турарын космонавтылардан корреспондентилер айтырган.

—Ону харыылаары берге-дир —дээш, Валентин каттырган.—Ол үеге чедир космонавтика дыка-ла бурунгаалаар боор. Кижи төрелгеген космоету шинчилээр талазы-биле дыка херии базымнарны кылыры черле билдингир. А космонавтылар база-ла Черини чаагай чоруу дээш ажылдаарлар.

—Ол үеде кижи Чер чоогунуң орбитазындан дашкаарлап, Хүн системазыны шинчилеп турар апаары чугаажок. Кым билир боор, чүс чыл болгаш ырак сылдыстарже корабльдер кылыйтыптары база магат чок.

Ужудуушкунга белеткенип турган үезинде деңзи чок каттан бо космоета деңзи чок каттың ылгалы кайы-хире-дир дээрзин журналистер Светлана Савицкаядан айтырганнар.

— Черге деңзи чок каът бичии када болур болгай, а мында доктаамал. Чайгыгар апаар. Чогум кижи билбес, көрбее түүлдерге таварышпааным шын, шупту түвени черге өөренип эрткен мен.

— Силерниң экипажыңарны комсомолчу деп адап болур. Станцияның бортунда ВЛКСМ ТК-ның ийи кежигүнү. Леонич комсомолдуң лауреады база бар-дыр. Комсомолга кирип турар оолдар болгаш ыктарга чүнү күзээр силер?

— Оларның мурнунда салдыган улуг-даа, бичедаа соруглаларны чедиишкинниг күүседирип, тергиин эки ажылдаарын — деп, Леонид Попов чугаалаан.

—Чеже-даа чыл эртер болза, сураглыг ырда «Комсомолдан чарылбас мен, кезээн шагда чалыы боор мен» деп сөстерин утпазыңнар— деп, Светлана Савицкая хүлүмзүрбүшаан, немээн.

В. ОВЧАРОВ,
СЭТА-ның түскай корр.

Ужудуушкун башкарар төп.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ УЛУГ ЧЕДИИШКИННЕР

УЛАН-БАТОР. Боттарының байырлалын — Моолдуң аныяктарының Революстуг эвилелиниң (МАРЭ-ниң) тургустунганының хүнүн моол оолдар, кыстар бүгү улустуң социалистиг чарыжынга күш-ажылчы улуг чедиишкиннери-биле уткаан. Аныяктарның митингилери бо хүннерде бүгү чүрттө болуп, күш-ажылга болгаш өөредилгеге боттарының чедиишкиннериниң дугайын аревэчилер илеткеп дыңнаткан.

Тургустунган хүнүнден бээр 61 чыл оюн бо чылын демдеглээр Арева улусчу эрге-чагырганың чылдарында национал экономиканың, эртеминиң болгаш культураның тургустунарынга база хөгжүүрүнге улуг салыышкының киирип. Моолдуң Араттың Революстуг намының идегелдиг дузалакчызы болгаш кур-күжү болуберген. Кур черлерни шинээдип алыр, улуг үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый комплекстерни тудар, чаа хоорайлар тудуунга идепкейлиг ажылдаар — улуг салгалдың революстуг болгаш күш-ажылчы чанчылдарын төлептиг уламчылап турар моол оолдар, кыстарның аддарлыг ажылхеректериниң ыракта-ла долу авес дамзызы ол-дур.

Чедиги беш чылда база олар эки түнелдерни чедип ап турар. Бо чылын республиканың аныяк малчыннары дөрт миллион баш чаш малды — эрткен чылдаазындан 200 мун баш хөй анай-хураганны доруктурган. Ареваачилерниң, студент аныяктарның, өөренникчилерниң күжү-биле миллион чыгам тонна сигенни болгаш мал чеми тарааларыны чедиишкинниг белеткеп турар. Чүрттүң ажылчын аныяктары олардан база дудак чок. Күш-ажылчы дыка хөй эгелээшкиннериниң инициаторлары болбушаан, олар «Найрамдал — Дружба» дээр интернационалчы база шалыпчы ареваачи бригадаларның болгаш коллективтериниң калбак шимчээшкининде киржип, улуг тудугларны шефке ап турарлар.

МАРЭ-ниң келир чылын болур XVIII съездизин төлептиг уткуур дээш чарыш моол аныяктарның ортузунда чер болганда калбаргап.

(СЭТА).

СОЦИОЛОГТАРНЫҢ БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ КОНГРЕЗИ

МЕХИКО. (СЭТА-ның корр.). Социологтуг X бүгү-делегей конгреси бодунуң ажылын Мексиканың пайысылалынга доозкан. 30 чурттардан келген делегаттар конгресске киришкен. Социологтуг теория-биле болгаш социал практика-биле холбашкан чугула айтырыгларны олар чугаалажып корген.

Социологтуг делегей ассоциациязының чаа президентизи Ф. Кардоза (Бразилия) конгресстиң түңнел хуралынга түве чугаалаан болгаш тайбың, демократия дээш демиселге идепкейлиг киржиринче, амгы үениң социал-экономиктиг айтырыгларын дем-биле шиитпирээринге делегейниң деңнилгелиг эртемденнериниң күжениишкиннерин сырый каттыштырарынче бүгү делегейниң социологтарын кыйгырган.

Совет делегациязының баштыны, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Социологтуг шинчилелдер институдунуң директору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү Т. В. Тябушкинниң чугаазы конгресстиң киржикчилериниң улуг сонуургалын болдурган. Сайзырангай социалистиг ниитилелде социал планнаашкының дуржулгазының дугайында, ССРЭ-ге боттандырган социологтуг шинчилелдер дугайында совет эртемден тодаргай чугаалаан.

Делегейниң социологтуг ассоциациязының улуртукчу органнарының составынга социалистиг чүрттарның төлөөлекчилерин конгресс немей сонгаан. Делегейниң социологтуг ассоциациязының оралакчы президентизинге ССРЭ-ниң социологтуг ассоциациязын даргазы профессор Х. Момджян сонгуткан. Венгрияның эртемден академик А. Сална болгаш профессор А. Майер (ГДР) ассоциацияның күүсков кежигүннеринге сонгутканнар.

И. ГОЛУБЕВ.

ФРЕЛИМО ПАРТИЯНЫҢ ТК-ЗЫНЫҢ ПЛЕНУМУ

МАПУТУ. (СЭТА). Африканың мурнуу чүгүүн хамаарышпас күрүнелериниң удур Мурнуу Африка Республиканың расписчилериниң өлүрүкчү дерзин казнаазының ФРЕЛИМО партиязының даргазы, Мозамбик Улус Республиканың президентизи Самора Машел шыңгыы буруу шапкан. Чаа амыдыралды болгаш хөй расалыг шиитпиледи тургузуп турар Мозамбик Улус Республиканың кол дайзыны апартеид болуп турар деп, С. Машел ФРЕЛИМО партиязының ТК-зының пленумунуң хагдыпышкынынга демдеглээн.

Мурнуу Африка Республиканың камгалал министри Магнус Малан хоозун чулчуруушкун кылып, Мозамбик Улус Республика бодунуң шериг күүзүн улгаттырып, чаа боо-чепсекти садып ап турар деп шүүдээнин МУР-нуң президентизи база буруу шапкан. Мурнуу Африка Республиканың расписчилериниң Мозамбик Улус Республикага удур чепсектиг халдашкынының айылы күштелеп амгы үеде Мозамбик харыы хемчелерни алыр ужурга таварышканын Самора Машел айткан.

Мурнуу Африканың расписчилери дайынзырак болгаш эжелекчи Израильдиң эвилелчизи болуп турар. Ынчангаш Ливанда халапты болууш-кунардан чогуур түңнелди кылыр ужурлуг бис деп, С. Машел онзалап демдеглээн.

Мурнуу Африка Республиканың талазындан Мозамбикке удур «чараваан дайын» турза-даа, мурнуу-африка расписчилерге үдеткен дээрбечилер МУР-га удур дерзин үүлгедигларин кылып келген-даа болза, ФРЕЛИМО партияга баштаткан мозамбик улус кодээ ажыл-агыйга, үзелтүргө, улус өөредилгезиниге, кадык камгалалынга улуг чедиишкиннерлиг болганын Мозамбик Улус Республиканың президентизи айткан. Республиканың ажылчы чоннарының боттарының сырый каттыжышкынын болгаш организаетыг чоруун бадыткан коргүскен.

Партияның келир чылдың апрельде болур съездизинге белеткелдиң айтырыгларын ФРЕЛИМО партиязының ТК-зының пленумунга база чугаалажып көргеш.

БАЙЫРЛЫГ МИТИНГ

ПАРИЖ. Фашистиг эжелекчилерден Парижти хостаанындан бээр 38 чылынга тураскаатткан байырлыг митинг француз пайысылалдa Республика шөлүнге болган. 1944 чылдың августа Парижке улусчу тура халышкынының үезинде тура халышканнарның чепсектиг отрядтары шыңгыы тулчуушкуннар үезинде гитлержи гарнизоннуң шилиндек кезектерин аңаа чылча шапкан.

Фашизмге удур демиселге боттарының ама-тынын берген патриоттарның тураскаалын сактып ёзулаары-биле Удурлаашкын шимчээшкининиң киржикчилери, фронтучулар, гитлержи «өлүм лагерлеринге» хилинчектедип чорааннар, чүрттүң профэвилеларының болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери чедип келген. Ында тургускан тураскаал самбыраның баарынга митингиниң киржикчилери чечектер салган.

Француз профэвилел шимчээшкининиң көскү ажылдакчызы Жан Брөр чыылганнарның мурнуунга үүве чугаалап тура, Франциянып ажылчын ангызы фашистиг эжелекчилерге удур демиселге эң чугула роль ду ойнаанын онзалап демдеглээн. Парижти хостаары дээш тулчуушкуннарга амы-тынындан чарылган парижчи ажылчынарының маадырлыг чоруу француз улустуң сагыш-сеткилинге кезээ шагда артар деп, ол айткан.

Парижке тура халышкынының 38 чыл ооң бөгүн демдеглевишаан, нацичи Германияны чылча шаварынга, Европаны фашизмден хостаарының херээнге шиитпирлиг салыышкының кирген совет улуска ханы өөрүп четтиришкинниң сестерин бараалгадып турар бис деп, Ж. Брөр демдеглээн. Ол маадырлыг демиселге 20 миллион совет кижилер ама-тынындан чарылганын утпаан бис деп, ол онзалап демдеглээн.

Төөгүнү хажыдар, нацизмниң кеминг үүлгедиишкиниерин агартыр, ол ышкаш фашистиг өлүрүкчүлерни аңаа салып үндүрер, оларга болуур дээр кандыг-даа оралдажыышкынарны Ж. Брөр шиитпирлиг буруу шапкан.

Ю. КОРОЛЕВ,
СЭТА-ның корр.

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕК ТУРБАЗЫН!

КОПЕНГАГЕН. Европаның сонгу талазын ядролуг чепсектен хостуг зона кылдыр камгалап арттырарын Данияның премьер-министри Анкер Йоргенсен деткип чугаалаан. Албашның чоруун кылып, Исландияның пайысылалы Рейкьявикке болган парлалга конференциязынга түве чугаалап тура А. Йоргенсен Исландияның премьер-министри Гуннар Тороддсен-биле бесседаларының үезинде Европа диптиң сонгу талазынга ядролуг чепсээ чок зонаны тургузарының дугайында айтырыгны база чугаалашканын демдеглээн. Оон-биле холбаштыр А. Йоргенсен ол айтырыгны шиитпирээринге биче чүрттар база салыышкының киирип болуруп демдеглээнин Ритеауе-бюро дээр дани информация агентилели дыңнаткан.

(СЭТА).

ДЖ. КАРТЕРНИҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Ливанче Израильдиң шүргүп кирер дээн белеткелиниң дугайында америк администрация баш буруңгаар билген болгаш Бегинниң чазаанын агрессиязын эгезинден бээр деткип келген. Израильдиң дерзин агрессиязының түңнелинде чүс-чүс муң ливаннар болгаш палестиннер өлүрткен, балыглаткан. Израиль агрессияның дугайында америк чазак баш буруңгаар билгенин, агрессорну эгезинден бээр деткээнин АКШ-ның президентизи болуп чораан Дж. Картерниң интервьюзунда айткан. Тель-Авивтиң планнарының дугайында АКШ-ның чазаанга Израильдиң чагырыкчылары баш буруңгаар дыңнатканын «Атланта джорнэл-конститьюшн» солунга берген интервьюзунга Дж. Картер демдеглээн. Ливанче улуг шавар халдаашкынны Израильдиң кылырынга Вашингтонның чөпшээрешкенин Израильде улуг албан-дужаалдыг кижилер меңээ чугаалаан деп, Картер медеглээн. Израиль агрессияның белеткелиниң дугайында «чүнү-даа билбээн» бис деп бадыткан келген америк администрация АКШ-ның президентизи турган Дж. Картерниң медегделиниң совлунде дыка эңчок байдалга тавварышкан. Дж. Картериң медеглелин америк хөй солунар парлаан болгаш информация агентстволары дамчыштап чугаазынга бадыткаан. Шериглерни Ливандан үндүрер дугайында айтырыгны Вашингтон болгаш Тель-Авив дугурушпаан деп, ол немеп чугаалаан.

ЛОНДОН. (СЭТА). Ливанче шүргүп кирген үезинде Израиль делегей эргезин үрээн дугайында дыңнадыгларны иствэр болгаш хынаар делегей комиссиязын Лондонда тургускан. Тайбының Женевада делегей бюрозунуң даргазы, Тайбының Нобель шаңналының лауреады Шон Макбрайд баштаан ол комиссияның составынга делегей эргезинин талазы-биле сураглыг юрист специалистер кирген.

САЛЬВАДОРДА БОЛУУШКУННАР

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадордан дыңнаткан медээлерни ёзугаар алырга, Сан-Висенте департаментиге партизан шимчээшкинин чылча шавар дээн ханның ёзу-чурумнуң эвлечелиг оралдажыышкыны бууран дүшкен. Шериг-фашистиг хунтаның шилиндек шериглери болгаш АКШ-ка түскай белеткелди эрткен шериг кезектери ол департаментиге барык неделя дургузунда араатанзыг ёзу-биле ходеп, тайбың чүрттакчыларны шаажылап келген. «А-37» деп америк самолёттарны Сальвадорнуң агаар-чепсектиг күштери чоокта чаа алган. Ол самолёттарның кырындан тараачыннарның суурларынче бомбаларны октап, камгалал чок тайбың чүрттакчыларны вертолёттар кырында пулемёттар-биле боолап турган.

Сан-Висентеге операция «чедиишкинниг доозулган» деп, Сальвадорнуң шериг командылалы чарлаан. Ынчалзажок барыын талакы күрүнелериниң корреспондентилери безин ол медеглелди «дыка чигзинчиг-дир» деп санап турар. Кембуруулуг ёзу-чурум тура халыкчыларны «чылча шапкан» дугайында хөй удаа чулчуруп келген. А ындыг медеглелдериниң сөөлүнде партизаннарның улам күштүг болгаш калбак хемчээлдиг шавар халдаашкыннарының дугайында даштыкы информация агентстволары дыңнадып турар. Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң дайынчылары чүктүг болгаш маадырлыг демиселди чорудуп турар.

Чүртта херээженнерни шеригже келдирип турар дугайында дерзин шериг командылалының төлөөлекчизи Сан-Сальвадорга чугаазынга бадыткаан. Тура халыкчылар-биле тулчуушкунларга улуг когараалга таваржып турарын ол медеглел бадыткаан. Сагтыышкчы болгаш америкапчы чазактың шериглери эрткен үш айлар дургузунда 125 кижизин өлүрткен деп, эргечагыргаларның медеглели дыка чигзинчиг болуп турар. Сальвадорнуң пайысылалынган 54 километр ырак черге 9 солдаттар минага таварышкаш, өлүрткен. Сан-Висенте болгаш Кабаньас департаментилерге 35 шаажылакчыларның өлүрткенин партизаннарның «Вепсеремос» деп радиостаниязы дыңнаткан. Америк хөй боо-чепсек-даа, АКШ-ның дузаламчызы-даа саттыышкчы чагырыкчыларга деткимче болбайн турар.

ФИДЕЛЬ КАСТРОНУҢ ЧУГААЗЫ

ГАВАНА. АКШ-тың империализминге чепсеглеттирген Израильдиң шериг машиназына ийи ай дургузунда удурлаыштыр туржуп келген палестиннериниң маадырлыг болгаш эрес-дидим чоруунга бедик үнелээшкинни Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастро берген.

Палестин улус ливан национал-патриотчу күштерби-ле кады сионисчи агрессорларга чогуур ойтур шавыышкынны берип, Удурланыышкынның палестин шимчээшкинин Израильдиң болгаш АКШ-тың узуткап чок кылыр дээн бүгү-ле оралдажыышкынарын сый шапкан палестин болгаш ливан дайынчылар ол тулчуушкуннарга тиилекчилер болган деп, Палестинаның ФАТХ организациязының ТК-зының кежигүнү Абу Айяд онзалап айткан. Израильдиң «чаннык дайыннарының» дугайы дээр хоозун чулчуруушкунну олар сойгалап илереткен болгаш сионистерниң шериг машиназынга удур чепсектиг туржуп шыдаарын бадыткааннар. Палестинаның Ливанга артып калыр хамааты чүрттакчыларының айыыл чок чоруунун магадыллалын ливан чазак аазаап деп, Абу Айяд чугаалаан. Ынчалзажок бистер ыравас болгаш качыгдаан палестин азы ливан кижи бүрүзү дээш ежээнивис иегеп алыр бис деп, ол медеглээн.

Иордан хемниң барыын талакы эриниң девискээрин болгаш Газаның секторун эжелеп алганы ышкаш, Ливаннын девискээрине быжыглаңырын Израиль бодап турар. Ол чүрттүң девискээринде араб дылда бижимелдиг орук демдектерин израиль эжелекчилер үзүткаан болгаш израиль демдектер-биле солаанын АКШ-тың «Таймс» солуну бижээн. 1967 чылда араб чүрттарга удур израиль агрессиялың үезинде эжелеткен араб девискээрлерге Израильдиң быжыглаңыышкыны чогум-на орук демдектерин ынчаар солуурундан эгелээнин политиктиг хайгаракчылар сагындырып турар.

Вашингтонның чөпшээрешкенин болгаш чүүлдүзүнгенинин ёзугаар Израильдиң хартаачылары эжелекчи чаа планнарны чогаадып турары база билдине берген. Израиль болунуң шериглерин Ливандан үндүрер деп бодавайн турарын АКШ-тың камгалал министри Уайнбергер телевидение дамчыштыр чугаазынга бадыткаан. Шериглерни Ливандан үндүрер дугайында айтырыгны Вашингтон болгаш Тель-Авив дугурушпаан деп, ол немеп чугаалаан.

«Сионистерниң геноцидин болдурбас!», «Израильдер, Ливандан үнүп чорунар!» дээн килеңниг лозуңнар Барыын Берлинге болуп эрткен. Ындыкчы агрессияны болдурбас, Чоокку Чөөн түкке быжыг болгаш тайбың дээш муң-мун кижилер ол чыскаалга кирипкен (үстүнде чурукта).

Израильдиң чагырыкчы бөлүктери болгаш сионисчи пропаганда делегейниң хөй-ниитизинге израиль ужар түүл болгаш артиллерия, а ол ышкаш далай корабльдери түгле шериг объектилеринге согуг чедирип, аңаа чепсектиң аңаа хевирин ажыглап турар деп хоозун чүүлду чулчуруп турар. Ындыг-даа болза, олардың мегези туттуруп, Тель-Авивтиң өлүмнүг чепсээ плереп турар.

АДААНДА ЧУРУКТА: фосфорлуг снарядтың частыышкынының түңнелинде эът-кежи өттенген 12 харлыг Рейма Шамдан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ИЗРАИЛЬДИН ҮҮЛГЕДИИН СОКСАДЫР

РУТ ФЕРСТИ ЧҮГЕ ӨЛҮРГЕНИЛ?

Мурнуу Африканың сөөкязы ылгакчылары Мозамбик Улус Республиканың найысылалы Мапуту хоорайга ханның чаа үүлгедигни август 17-де кылган—почта бандеролюнуң иштинге суп каан бомбаның чазылганындан Мурнуу Африканың Национал африка конгрезинин (АНК) удуртулгазының кежигүнү, сураглыг эртемден, чогаалчы болгаш журналист Рут Ферст өлген. Мозамбиктиң эрге-чагыргалары истелгени ам-даа доосназын, ынчалзажок коргуш чок маадырлыг ол херээжен кижи Мурнуу Африка Республикада расписчи эрге-чагыргаларның чажыт шпионнарының белеткээн сүлчээзининң түңнелинде өлүрткени тодаргай билдине берген.

Америк империалистер, израиль сионистер, Мурнуу Африкада расистер амгы үеде коммунизмге болгаш кижи төрелгетенниң социал деңнилгезинге удур калчаалыг шавар халдаашкынны калбартып турар. Рут Ферсти араатанзыг ёзу-биле өлүргени — империализмниң эң-не реаксылыг бөлүктериниң делегейге кем-бурууллуг өлүрүкчү үүлгедиглериниң түңнели-дир.

Политиктиг удурланыкчыларынга өжээн империалистиг бөлүктериң болгаш олардың шпионнарының өлүрүкчү аргалары шагдан бээр туруп келген болгаш амгы үеде улам-на дерзин болгаш араатанзыг болуп турар. Делегейниң деңнилгелиг кижилеринге удур өлүрүкчү үүлгедиглерни империалистер болгаш олардың саттыышкчы чалчаалары кылып келген. Мозамбиктиң хостаар фронтунуң —ФРЕЛИМО-нуң үндезилекчи болгаш баштайгы даргазы Эдуардо Мондланени база булуң артындан кедеп өлүрген турган. Ынчаарга Мапутунуң төвүнге Рут Ферсти араатанзыг ёзу-биле өлүрген чорук бүгү делегейниң деңнилгелиг хөй-ниитизиниң ханы киленеэшкинии болдурган.

Рут Ферсти Мурнуу Африканың расистери өлүрген даарынге ким-да чигзинмейн турар. Мурнуу Африканың чонунуң национал-хосталгалыг шимчээшкининге Рут Ферст эң-не идепкейлиг киржип келген. Ынчангаш маадырлыг демиселчиин араатанзыг ёзу-биле август 17-де өлүргени ол. Мурнуу Африканың национал конгрезининг программалыг документизин — «Хосталган ың хартиязын» 1955 чылда белеткээринге Рут Ферст ап-не идепкейлиг киришкен.

Мурнуу Африка Республикага политиктиг болгаш идепкейлиг ажыл-чорудулгалы дээш расисчи эрге-чагыргалар Рут Ферсти 1963 чылда тудуп хоруглаан. 117 хонукта ол кара-бажынга өлүрган. Ооң сөөлүнде «117 хонук» деп ном бижээн. Рут Ферст ада-иезинин деңнилгелиг чаңчылдарын эрес-дидимби-биле үргүлүлеп келген. Ооң ада-иези—Европа чүрттүг. Мурнуу Африка Республикага олар чедип келген сөөлүнде коммунистиг шимчээшкинге идепкейлиг киришкеннер. Рут Ферст студент чоруан чылдарында-ла Мурнуу Африканың Коммунистиг партиязының кежигүнүнге кирген.

Мурнуу Африкада полицейжи истеп-сүрүүшкүнериниң уржуунда Рут Ферст даштыкыже үнүп чоруур ужурга таварышкан. Сөөк-язы ылгакчыларының кыжаңмышкынары турза-даа, Рут Ферст Мурнуу Африкада Республиканың расписчи дерзин эрге-чагыргаларны сойгалап, политиктиг болгаш журналисчи ажыл-чорудулгазын сопсатпаан.

Рут Ферст 1978 чылда Лондондан чоруткап, Мапутуга доктаамал чүрттазы-биле чедип келген. Эдуардо Мондлане аттыг университеттиң чанында Африканың шинчилелдер төвүнүң ажыл-чорудулгазынга ол идепкейлиг киришкен.

Рут Ферстти өлүргени-биле холбаштыр кажыыдадын болгаш удурланыышкынның, киленээшкинниң хөй санныг телеграммалары Мозамбиктиң найысылалынга көп турар. Рут Ферстиң өлүрткени-биле холбаштыр Мурнуу Африканың национал конгрезининг медеглелин парлаан. Маадырлыг демиселчинин, эртемденнин, чогаалчының болгаш журналистиг өлүрткени Мурнуу Африка Республикада расисчи араатанзыг ёзу-чурумну дүжүрер дээш демиселче ол чүрттүң патриоттарын кыйгырып турар деп, медеглелде онзалап демдеглээн. Мөгээн дайынчыларның орнуна чүс-чүс, муң-муң чаа дайынчылар көстүп келир. А. ЛАДЫГИН,
СЭТА-ның корр.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның сонгу девискээринге болгаш чөөн талакы кеззэнге улуг хемчээлдиг агрессияны чорударынга израиль шериглер белеткенип турар. Израиль шериглерни Бейруттан сонгу талакы девискээрде районнарже болгаш Бекаа шыназыныче эңдере чорудуп турары бо дугайын бадыткаан. Ливан найысылалдан чүрттүң сонгу болгаш чөөн талакы девискээринче барган оруктарны израиль шериглер дуглай турупкандан бээр элээн каш хүн эрткен.

Израиль интервентилер Ливанның эжелеткен черлеринге дүүм чок, дүржок үүлгедиглерни үргүлчүлеп турар. Тир болгаш Сайда хоорайларның аразында автомашина оруун тоскаар кат-чимистиг садтарны израиль эжелекчилер кыргып эгелээн. Партизаннарның хөделиишкиннеринге моондак ужуратырар соруга-биле аңаа «өлүг зонаны» тургузар бис деп, израиль шериг командылалы медеглээн. Ливанның мурнуу районнарында муң хире палестин дайынчыларның чедиишкиниг хөделип турарын чарлаар ужурга израиль телевидение таварышкан. Палестинаны Хостаар Организациязының күүскомунуң даргазы Я. Арафат Барыын Бейруттa палестин дайынчыларның турар черлеринге барып чораан болгаш палестин дайынчылар ливан найысылалдан үнүп чарутса-даа, удурланыышкынның палестин шимчээшкини боттуг фактор болуп хевээр артқан деп медеглээн. Палестин дайынчыларның болгаш Ливанның национал-патриоттуг күштерининң кады хөделиишкиннери сионисчи дайзынга удур иниити демиселге кацналган акы-дүнма чангыс эптиң чаагай үлегер-чижээ болур деп, ол демдеглээн.

Барыын Бейрутче дайзынның шургүп кирер дээш ораалдажыышкынарын сый шапкан палестин болгаш ливан дайынчылар ол тулчуушкуннарга тиилекчилер болган деп, Палестинаның ФАТХ организациязының ТК-зының кежигүнү Абу Айяд онзалап айткан. Израильдиң «чаннык дайыннарының» дугайы дээр хоозун чулчуруушкунну олар сойгалап илереткен болгаш сионистерниң шериг машиназынга удур чепсектиг туржуп шыдаарын бадыткааннар. Палестинаның Ливанга артып калыр хамааты чүрттакчыларының айыыл чок чоруунун магадыллалын ливан чазак аазаап деп, Абу Айяд чугаалаан. Ынчалзажок бистер ыравас болгаш качыгдаан палестин азы ливан кижи бүрүзү дээш ежээнивис иегеп алыр бис деп, ол медеглээн.

Иордан хемниң барыын талакы эриниң девискээрин болгаш Газаның секторун эжелеп алганы ышкаш, Ливаннын девискээрине быжыглаңырын Израиль бодап турар. Ол чүрттүң девискээринде араб дылда бижимелдиг орук демдектерин израиль эжелекчилер үзүткаан болгаш израиль демдектер-биле солаанын АКШ-тың «Таймс» солуну бижээн. 1967 чылда араб чүрттарга удур израиль агрессиялың үезинде эжелеткен араб девискээрлерге Израильдиң быжыглаңыышкыны чогум-на орук демдектерин ынчаар солуурундан эгелээнин политиктиг хайгаракчылар сагындырып турар.

Вашингтонның чөпшээрешкенин болгаш чүүлдүзүнгенинин ёзугаар Израильдиң хартаачылары эжелекчи чаа планнарны чогаадып турары база билдине берген. Израиль болунуң шериглерин Ливандан үндүрер деп бодавайн турарын АКШ-тың камгалал министри Уайнбергер телевидение дамчыштыр чугаазынга бадыткаан. Шериглерни Ливандан үндүрер дугайында айтырыгны Вашингтон болгаш Тель-Авив дугурушпаан деп, ол немеп чугаалаан.

Шүлүк кыдыраажындан

КӨДЭЭ ЧАЙЫ

Эътти-кешти дадыктырып,
Эмзиг, көнүү агаар тынып,
Хөнзөн салыр, сиген кезер
Хөглүг үе—көдэ чайы.
Чайның хүнү узун-даа бол,
Шакты мында айтыршпас.
Оолдар, кыстар шынаа.
шөлден
Орайтады чаның кээрлер.
Тракторлар долган хүнзээн
Тырың эрлер дүне зөп кээр.
«Кымдан, түүден артык
ынак»
Кыстар ыры сырыпналыр.
Тараадыва дүне шуужар.

Суур инээ доозуп хонар
Таңнылл ирей чоржаң
аъдын
Шугулдаксаң тепсенгилээр.
Чайгы болчаг кыска дүнү
Чалыыларны ымзандыраар —
Башкы халаа медээчизин
Матпадак куш ырын салыр.
Көдээ черим оглу, кызы
Көктүү чайын уйгу билбес,—
Чалыы шаанын халыптевин.
Чалар оду ындыг ыйнаан.

Н. ООРЖАК.

СҮТ-ХӨЛ

Өгбелерим бурун шагдан
Эскен шайын чажып чораан
Өндүр бедик тайга черде
Элдеп-тир сен, Сүт-Хөл,
Сүт-Хөл!
Булут болгаш туман шуглаар
Бууруп тайга ыйгылаанда
Сүт-Хөл, Сүт-Хөл! Сени
көргеш,
Сүрээдевес аргам чогул.
Булут биле деңнежипкеш,
Бууруп сыннар сиртин
кырлап.
Көскү черден харап көөрге,
Көрүнчүкке демей-дир сен.
Чажымдан бээр сени көөр
дээш
Чадажып-ла чораан-дыр
мен.
Аваам, ачам чугаазындан
Адыш-сураң дыңнап өстүм.
Шынаа черге өскен болгаш,
Даглыг черге өөренмээн
мен
Шыдамыкай Өөүр төлүн
Таалал-биле көрүп турдум.
Кадыр өрү базып ора.
Катказы кээр эрес болчук.
Ымыраа чок хөлдүң эриин
Ырлай аараң утпуп алчым.

К. МОНГУШ.

КИЖИ ДУГАЙЫНДА

Чер кырында кижи болуру эң харыысалгалыг үүлгеге.

М. ГОРЬКИЙ.

Бүгү-де чараш түвени хүн, а бүгү-ле эки түвени кижи бүдүрүп турар.

М. ПРИШВИН.

Кижи мен деп өөрүнчүг бодалды бодап келген санымдала, сагыш-сеткилим көдүрүлүп келир.

В. ЖУКОВСКИЙ.

Кижи делегейни каастап чоруур.

М. ГОРЬКИЙ.

Бир эвес ооң кол үндезини-ле бүдүштүг болза, кижи дээрге-ле бүүрү делегей-дир.

Ф. ДОСТОЕВСКИЙ.

Эртемден, чогаалчы, дайынчы, тараажы, дашчы болуру эки-ле, ынчаарга ооң-биле кады кижи болуп артпас болза, ынчан кончуг багай.

В. БЕЛИНСКИЙ.

Өске кижилерге көөргеттинип эвес, херек кырында кижи болуру төрээн чуртунга ынак хамаарга бүрүзүнүң чүрээнде шыгжап чоруур кыйгызы болур ужурлуг. Шынныг херекке бердинип чор. Кижи бол.

Н. ПИРОГОВ.

Кижи эки түвени түгле кайгап, магадаар эвес, харын-даа ону бүдүрүп билир ужурлуг.

В. МУХИНА.

Кижи бодунга бүзүрээр болза, таваржып келген бергелерни түгле ынчан ажып эртип шыдаар.

А. ФЕЙЕРБАХ.

Кижиде эң-не коргунчуг түве—бодунга бүзүревези.

Т. КАРЛЕЙЕВ.

Бүзүрел—эң улуг чогаадыкчы күш.

М. ГОРЬКИЙ.

Кижи—чоннуң оглу, ынчалза-даа бодуунуң кошкаанны чоннуга шамнава.

А. КУНАНБАЕВ.

«УЛУГ-ЫЯШ»

Дээдүнүң арыннарындан

Дээдүнүң чаның келген соонда, күскээр кыжын, улустуң чугаазы-ла «улуг-ыяш» апарган. 1931 чылдың күзүнүнде бистиң аалывыска тудуг ыяжы бар бе деп айтырып чораан Темирбаев ол-ла эжи-биле чедип келгеш, Туралыг-Аксында МЧАЭ бажыңынга (дөрт ханалыг түве ийин, ынчалза-даа черле шору) олурүп алган. Олар кезип белеткээш, сөөртүр улуг ыяшты күзелдиг кижилерге хуваап берип турар деп чугаа ынчан дыргын барган. Ынчангаш каш эр кижи чыылган черге-ле улус улуг-ыяш дугайын чугаалажыр. Чамдыкта харын чудук-даа дижир-ле. Ынчан хевири тудуг ыяжы деп сөс чок-ла турган түве боор.

Улуг-ыяштың узуну 7 метр, чиңге бажының тырыкызы бир кыдыындан өске кыдыынга чедир 27 сантиметр (сантиметр), сулагай дөрт болгаш эвээш будуктуг болур түве дидир дижин, бот-боттарынга тайылбырлажыр. Кайы-даа ужун дески кылдыр хирээлээр, чөвүрээзин картавас (шандалап каар болза, чанагаш ыяш сугаап бадырарга, удавайн суг дүвүнче шөөгүп кире бээр түве-дир).

Бо бүгүнү чугаалашкаш-ла улус хөөрежип, маргыжып, борбак ыяш ужу карыжап, сөөмнеп, черни узун дургаар шыйып алгаш, ол шыйыгны эдерти базымнап, кулажылап алгаш, чиңге ыяжы-биле хемчээй кагтылап, медээжокола турарлар. Ол дээрге улуг-ыяш деп түве кайы хире чоон, узун болуруп ылавылап көрүп турары ол түве боор ийин оң. Ынчанмайн аан, мурнунда ындыг улуг өл чудук сөөртүп чорааннар эвес. Кажаа ыяжында түү боор, олар кыска болгаш чоон эвес болгай. Балды-биле кескеш, шарыларга ийилеп, дөрттеп чүдүрүп эккеп алыр, ол-ла. Улуг ыяш дээрге бажың тудар чудук-тур, ынчангаш мырыңай сыр өске херек ышкажыл. Кылбаан түвени кылыр дээнде хынамчалыы-ла херек.

Туралыг, Шыңдазып, Шивилиг чурттуг элээн хөй кижи улуг-ыяш сөөртүр дижи бергеннер. Ол ыяштарны Хемчик кыдыынга, Туралыг-Аксынга чедирер деп мындыг. Оон ынай Хемчикти куду суглап аксып бадырганы, Кара-Даш, (амгы Ак-Довурак хоорай) чанындан үндүрүп алыр. деп, күзелдиг кижилерге ыяш хуваап берип база эккелгенин хүлээп ап турган Темирбаев чонга тайылбырлап турар түве. Ол боду болгаш Хөл сумузунуң суму, нам үүрүнүң, арбаннар даргалары шыдал-быралыг кижилер тудуг ыяжы белеткээринге киржирин суртаалдап, ол ыяштар-биле Кара-Дашка хоорай туттунарын, улуг фабрика ажыттынарын, оларга орус, тыва хөй ажылчыынар кады ажылдап, чурттаарын тайылбырлап турдулар.

Ачам бир хүн хем киргеш (кедекте кыштагда улус Хөл-Аксы, Бәй-Тал, Хемчик уну баарын ынча дижир), 15 улуг-ыяш сөөртүр болдум деп келди. Кезээде кагбас таалыңы долу. Улуг-ыяш сөөртүр болгаң кижилерге бир пуд далган, бир шай, бир таакпы бөөр түве болган-дыр. Оон аңгыда ынчан көдээ черлерге кончуг ховар турган амырга-хирээ, долгаар-өрүм, чоон хендир, кадаг, ыяш кезер балды, эгээ, ызырар-кыскаш дээш өске-даа чаа херекселдерни база эккелген. Улуг кижилерге-даа, бичии оолдар бистерге-даа ол бүгү кайгамчык эт-херексел кылдыр көзүлдү. Ынчангаш оларны «орус хирээ», «орус өрүм», «орус кадаг» деп-даа адап турдувус.

Төөгүүнүң арыннарындан

Улуг ажыл хүлээнип алганда канчаар боор. Ачам Чимит-Доржу дээр мөге-шыырак дуңмазы-биле эртенниң-ле Өзен-Бажы деп черде кыштаавыстың ары талазында Чаңгыс-Пөш, Хаңы-Өзен, Кадыр-Арга, Ажык-Бажы деп черлерже кезер ыяш көрүп чоруптарлар. Чартык ай ажыг хире болганда, кезер дыттарын шинчилеп, демдеглеп алганнар. Мен оларның кудуруу дег, чыда калбас мен. Он шаа хонук иштинде оларын ужургулаап, будуктарын аптап, узунун, чоонун хемчээгеш, одура хирээлеп каан.

Бир берге ажыл аргадан чудуктар үндүрери болду. Баштай орук-чиринии аштап, шаптараазынның ыяштарны, хаактарны кезер, немдик кадыр черлерни чыырыктаар, дескилээр дээш-ле баар. Оруктирикти чазап алган соонда, чудук сөөртүр дериг-херексел кылдынар. Шанак, волокуша, хомут, дуга билир эвес. Шыырак шыргалар кылгаш, ийи шарыны комнап, кудургалап, колдуктааштап, хөндүргелээп, бирээзин шыргалаап, ийигизин узун аргамчы-биле кожа тыртар кылдыр кожуп алыр. Оруу дыка берт эвес черлерге ол мүн-ве шору чоруп турган түве. А оруу берге, кадыр черлерге бергедей берген: шырга эрте албастаар, чайлыр, аргамчы, хөндүрге үстүр —түү таварышпаан дээр. Ынчап кээр орта арга-хорга хереглеп, чудук-шанак деп түве кыла берген. Ол дээрге ийи кургаг ыяшты шанак чаагы кылдыр чонгаш, кертип, өрүмпеп тургаш, кожуп алыр. Оон кырынга доорбаш сыртык быжыглаап, чудуктуң чоон ужун аңаа шараап, узун хендир тыртыышты ийи шарыга тыртырар. Ол харын шыргадап дээре чепсек болган.

Ындыг аргаларны хереглеп тургаш, 18 чудукту (үжү магадылал, холуттуна бээрин канчаң билир) Туралыгже кирген Белдиреш деп улуг ойнуң бажынга, сын кырынга үндүрүп алган бис. Оон ыцай кудургай, чоогалар, эгдилер бар дээрден өске, ыяш-даш шаптараазын чок. Маңаа шырганы-даа, чудук-шанактыда ажыглап болур. Бо араазынга база-ла янзы-бүрү бергелерге, «ужуралдарга» таваржып чораап, 18 чудукту Белдиреш аксынга экке.. дүжүрүп алдывыс. Оон ыцай чер оргу, кандыг-даа шаптараазын чок. Туралыг дээрге делгем-даа, хөөрем кижи болза, аът дуюунга ылдыртынар дап безин чок деп чугаалапкы дег, магалыг ак хову-ла болгай.

Ынчалзажок база бир берге келген. Улуг-ыяштарывысты чер агыыче киирип турувуста-ла, Туралыг иштиниң хары шокарлап эрип калган. Ам аңаа шырга-даа, чудук-шанакдаа ажыглаттынмас. Ачам арга-сүме айтырар дээш Туралыг-Аксында Темирбаевче чорупкан түве. Даартазында сеткилги өөрүшүүлүг чаның келди. Ыяжының өртээнин чартыын алгаш, Бай-Тал майгынындан (садыындан) бараан-сараан-даа садып алган болду. Темирбаевко баарга, чудук-терге кылып алырын сүмелээш, ону түүден канчаар кылып алырын айтып бергендир. Оон аңгыда ол «тергенин» өзээн чаар чыдыг-кара база берген.

Даартазында ачам, акым үжелээн Хемчик унунче чепсек-херекселдиг аъттанытывыс. Шаанда түүрүк чораан, коштап-комнаар, аңнап-дииңнеп мунар кырыксай берген Калчан-Боравысты коштап алдывыс. Хемчик арыынга келгеш, чоон терек үжургаш, оон 8 «дугуй» доорап алгаш, долгаар-өрүм, шүүче-биле үттеп алдывыс. Чоон хадыңнардан 4 өзек чазаап, сыртыктагыладывыс. Дөрт оглаң-ыяш кылгаш, өзектерге быжыглап алган мындыг бис. Ынчангаш ийи чудук-тергевисти ийи хонукта кылып алгаш, кырган аъдывыска кожуп сөөртүп алгаш, чудуктар чанынга эккеп алган бис.

Оон эгелээш ажыл шуудаан. Калчан-Бора биле Улуг-Кара-Ой дээр узун дурттуг аныяк аътты кожуп алгаш, хүнүн-ве бир «улуг-ыяштап» тургаш, 18 чудуувусту Хемчик кыдыынга чедирдивис. Темирбаев ыяш бүрүзүн хынап, узунун, чоонун хемчеп көргеш, маска ышкаш кылып каан, ийи талазында демдектиг таңмазын ыяштың ийи ужунга хап каар. «СА» дээн демдек кактынган болза, хүлээп алдынганы ол, «НГ» демдек каккан болза, холуттунганы ол...

С. ЧИГЖИТ.

Эрестериң эреан кыс Хүлүмзүрүүн көрүп
Экивеңер, Светлана! каастың
Орлан эрлер аразынга Уян эвес чүрек безин.
Октаргайже кылыйтыптың, Улай-улай сога бээр-дир.
Хүнээректээн чазык арның,

Сонуургактарга

ХЕНЗИГБЕЙЛЕР СЕЗИНМЭЭН-ДАА

Мен бир катап хеме ап алгаш, аңаа олурупкаш, үзүлче чорупкан мен. 9 харлай берген аңчы ыдымны эдертип алдым. Хөл чанында кажан-даа суг албас элээн улуг келек чер бар болду. Ыдымны маңнагылап алдым дээш салыпкан мен. Бир көөрүүге мээң шынчы дузалакчым томаарый берген тур-ла. Мурнунда үүгүр, а ооң иштинде ийи дилги оолдары чыдыр.

Мээң каржы ыдым баштай ырланып чоруй, оларны чылгай берди. Ыдымны хай депкеш, оларны тудуп алыр деп бодай бердим. Ынчалза-даа аңчыгаштар үнүгүрүүң ханызынче кире бердилер. А ыт катап чедип келирге, олар үнүгеп келди.

Долгандыр суг болгай, ие дилги чем дилеп, ырады чорүй барган боор. Ынчангаш дилги оолдарынга кончуг соок болган хевирлиг. Ыттың чылынче сыңнай тургап хевирлиг. Чалын чоруптарывыска, ыт үргүлчү-ле ол эриккеөрүп, сыңнайлыг чорду. Кожалал чок бичии дилгижиктер аңаа көзүгенчиг болган хире. Аңнаашкынга болза, мээң ыдым улуг дилгилерни кажан-даа көзүгевес чүве-ле болгай.

В. СВИРИДОВ.
Борисоглебск.

МЫЙЫСТЫГ—САГЫНГЫР

Чайын шынаага жагалыла. Ынчалза-даа изиг хүндө дириз амытаннар карыштыг ыыырга-сээктен бүгү-ле күжүбиле кажгаланып шырбаныр. Олардан кажгаланыр дээш чамдыктары сугже-даа кирер, шыргайже-даа дывыржыыр. А бир инек дээрге дыка кажар болган де! Ол бистиң тергевиске келгеш, чаа кескен сигенни оон ушта тыртып туруп берген. Тудум хире ногаан сигенни ушта соккаш-ла, бажын чайгаш, оргазынга апарып салып тур.

Бис оон үүлгедиин жагдап турувуста-ла, инек барык-ла улуг кужак чыгыы сигенни бодунуң кырынче хоктаар ап четтигипкен. «Бистиң ынээвис ындыг кончуг сагынгыр кулугур боор — деп, аңаа чедип келген П. Зотина чугаалады.— Чалаң сүттү бир хүндө үжен литрден эвээш эвести бээр болгайбы— деп, инээп макталыр.

А. САБИРОВ.
Татар АССР.

ЫНЧАНМАС ТУРГАН-ДЫР

Ульянов областың Котяковка суурунда колхозтуң инек кадарчызы А. Гуськовту буланхадыже үндүр сывырыпкан. Ол арыг кыдыынга бир кодан инек кадарып чорда, бо таварыла болаан.

Алааккa кoступ келген буланны колхозтуң инектери сеэик чок көрүп турганнар. Кадарчы инектерин оон ырадыр хай дээрге, олары аърга-арыгдан келген аалчызының чанындан чоруур хөнүү чок болганнар. Одар чуруумүнүң үрекчизин А. Гуськов узун баглыг кымчызы-биле сарыыл кииерин оралдашкан, ынчалза-даа ол арга мырыңай дедир болуп, булан кадарчыже шоглай берген.

Бодал чок оожылашкын кылгаш, корткан кадарчының карак чиеш дээр аразында уне халый берген ыяжының дөзүнге кылыктаныжыылаан турган буланны чүгле ыт чайладыр аргаже болган. Булан ол бүгүзе таарыжыыланын көргүзер дээн чүве дег, хая көрүнмүшаан, арыже далаш чок базып кире бергеп. Бодап көөрге, ону ынчаар ажыылап болбас турган хире.

(СЭТА).

ЛААЗАДА МӨӨГҮ

Полесьеның школачызы Петя Лозюкгүң арыгдан эккелген бир литр ишкир лаазазының даштында «Ак мөөгү» деп бижик чүгле чок болган. Ол шил саваже чараш мөөгү боду «савалаттыныпп» алган болган.

Мөөгү кым-бир кижиниң октапканы лааза иштинге өзүп үнүп келгеш, ооң иштин дола берген болган. Ол кайгамчыктыг таварыла Гомель областың Ужинец суурунуң чурттакчыларынга солун болгаш хөглүг минуталарны бергеп-даа болза, школачылар арыгга «Санитар хүнү» эртиргерин шиитпирлээш, ону боктардан, октаттынган чүүлдерден арылап каан. Олар лаазада мөөгүлерни арыгдан чыып алырының орнунга, магазинден садып алыры дээре деп саналыр.

(СЭТА).

ЧУРУКЧУНУҢ ХҮЛҮМЗҮРҮҮ

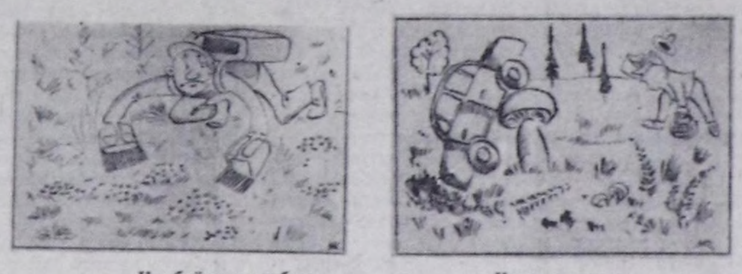

— Комбайннарым-биле...

Чаъе соонда...

Чаа чогаадылга.

Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруктары.

БЕДИКТЕРЖЕ ЭДЕРТИКЧИЛЕР

XIX чүс чылдың төнчүзүнде Россияга туризм дыка сураг-жаан турган. Туристерниң, альпинистерниң болгаш чадаг-тергежи-аян -чорукчуларның янзы-бүрү пиитилелдери тургустунгулаан. Кижилерни даглар хандыкшыдып турган. Даг оруктарының башкарыкчыларына херегледдер чидинбиле пегеттинип келген.

Турисчилерге Кавказтан билдингир фамилия Безуртановтарныы апарган. Улуг эвес ингуш суур Гулетага (Гвилетага) төрүттүнген Безуртанов алышкылар —Яни биле Муса бичиизинден-не булуттар адаанда бедиктерге хандыкшылдыг чораан. Оларның төрүттүнген суурү Дайынчы-Грузин оруун дургаар шөйүлген.

Баштай-ла сураглыг альпинист Фрешфилдиниң Казбекче орук баштап бээрин дилээн саналын алышкыларның улуу Муса хүлээп алган. Муса ооң соонда ооң-биле Кавказтың элээн каш өске дагларынга чораан.

Алышкыларның өскези — Ининиң салым-хуузу С. М. Кировтуң дагларга ханы хандыкшылдыы-биле холбашкан. Олар кады Казбекти, Төп болгаш Барыын Кавказтың бедиктерин чаңгыс эвес удаа шүүргедээнер. Дагларны эки билир. ол орук баштакчызын Сергей Миронович Киров бедии-биле үнелеп чораан.

Сөөлүүреди өске алышкылар —Исса, Инерко болгаш Абзи олар өзүп келген. Олар чаа тургустунган Россияның даг пиитилелге албан хүлээлелиг болгаш билдилиг орук баштакчылары болган.

Пиитилел кежигүннери бедиктерже үнеринге эптиг болзуп дээш Казбектиң бедиинче үнер орукта дагның улуг эвес оргулаажынга — Барт-Кортка бичии турлаг тудуп алыр деп шиитпирлээн. Сөөлүүреди ону Бүгү-россияның даг пиитилелиниң хүндүлүг кежигүнү А. С. Ермоловка алдар болдуруп, Ермоловск деп адаан. Ол турлагжыгашты далай деңнелиндеп 3480 метр бедикке тутканп. Ону кылырын Безуртанов алышкылар кыска хуусаада күүсеткенинге чогуур үнелелди бээри чугула.

Ол турлаг-чадырның дүлүүрүнүң кадагалакчызы кылдыр Исса Безуртановту томуйлаан. Ол ышкаш алышкыларга Казбектиң бедиктеринче үнер дээш аңаа кирген кижилернің демдеглел бижиир дептерии кадагалаарын база бүзүрээн турган.

Ол дептерге баштайгы бижилге ол турлаг-чадырны ажыткаңының соон дарый. дораан кылдынган, чүге дээрге Казбекче «кириксээр» кижилернің саны кончуг хөй турган. Бирги дептер 1910 чылдала долдур бижиттине берген. Ийиги дептерни 1911 чылдың июньда эгелээп. Ол дептерлер Безуртановтарның кадагалалынга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээнинин соонда, кажан туристи ажылды организастаарын ПТЭИ—Пролетар туризминиң болгаш экскурсиязының пиитилели бодунга алгыже чедир турган.

Безуртанов алышкылар дагга хандыкшылдыгларны хардыгменгилиг бедиктерже үр үеде эдертип келген.

Ю. АГЕЕВ.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ТВ

АВГУСТ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.35—Эртенги гимнастика. 8.50—Бир эвес кадык болуксазыына. (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.55 —Аданелер, силерге. 9.25 — Улам хей эки бараанпар дээш. 9.55—«Спортлотонун» 35-ки тиражы. 10.05 —Солун номнар. 10.50 — О. Ковалёванын ырыларын Теп телечидениениң болгаш бүгү эвилел радиозунуң орус ыры хору күүседир. 11.20—Советтер болгаш амыдырал. 11.50 —ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу А. Мыльников. 12.20—Делегей конкурстарының лауреаттары З. Шахмурзаева болгаш А. Гарин ойнаар. 12.30 —Үнүштер дугайында. 13.20 —«Ушкү бөмбүрзектиң чажыды. Мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 14.10 —Бөгүн делегейде. 14.25 —«Москвачы». Телеклуб. Өөредилге чылының эгелээринге уткуштур. 15.55—Политиктиг хайгаракчы Л. А. Вознесенскийнин беседазы. 16.25 —Ургуларга фильм: «Чиленчигеш». 17.05 —«Дем каттыштырылгазы. Тележурнал. 17.35 —«Биилингир-даа болза, бүзүреңиг эвес». 18.35 —«Тоожулал болгаш тураскаад». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.55 —«Че-ве, кыстар!». 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35 —23.20 —«Кинопанорама». Оон төнгенинин соонда —телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.30 —«Кино аян-чоруктарының клуву». 15.30—Казаньның телевидение студиязының программазы: «Татарияның амгы хүнперн». Кинопрограмма. ТАССР-ниң уран түүлдер мастерлериниң конверти. 16.30 — И. Вирниченко — «Кийгыртыышкын». Телешин. 18.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң дорту- намдаамывыс». 40-ки — фильм. — «1956-гы». 19.00— «Кино көрүкчүзүнүң эдериичизи». 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Валя үргайның чугаазы...». 20.15 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Немелде айтырыглар». Уран-чечен фильм. 22.45 —Суг адаанын спортунга делегей чемпионады. 23.15—00.45 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Зенит»—«Динамо». (Минск).

аграар

Бөгүн республикага шокар будуттаар. Дүне бичии чаъттаар, хүндүс чагбас. Сонгубарының углавы-шикининг хаттың күжү секундада 5—10 метр. Хүндүс агаарның температуразы 17—22 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аяның турар агаар болур. Хүндүс чаъс чагбас. Агаарның температуразы 20—22 градус чылыыр.

КИНО

АВГУСТ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эмдик Барыын чүкте» 10.00, «Базынгырбаан» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чыындызы» 9.50, «Чүс чылдың улуг оорлаашкыны» 11.20, 15.00, 18.40, «Улу чылы» 13.10, 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шуурган» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Ужугар гусарлар эскадрону» 16.00, 19.30 шактарда.

ЧАРЛААЛДАР

Тыва транспорт эргелелиниң Кызылда автошколазы үндезин национал кижилерден 3-кү класстың чолаачыларын өөредир курска немелде чыылдыны кылып турар. Өөренип кижиниң азы совхозтуң-даа өөредилге дээш төлээнинин соонда өөредилгени тыва дылга чорудар курска хүлээп алыр.

ШКОЛАНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Шевченко кудумчузунда № 113 «а» бажың.

Тываның көдээ ажыл-агый техникумунга техниктиг, экономиктиг болгаш бухгалтерлер билиглериниң башкызары, трактор башкарарлының инструкторлары, санажылга болүүнүң бухгалтери, вахтерлар, комендант болгаш аштакчылар дүрген хереглеттинип турар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 5 бажың. көдээ ажыл-агый техникуму.

Телефон №№ 2-36-04, 2-55-93.
ДИРЕКЦИЯ

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орадакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партий «в амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефончө долгаар.

Чагыг № 1872.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң галазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01460

Бүгү чүрттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 202(12000) | 1982 чылдың август 29, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 нең.

АЛДАРЛЫГ ЮБЙЛЕИНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ДЭЭШ

СЭКП ОБКОМУНДА

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур талазы-биле «О. Шынаа» болгаш «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның инициативазының дугайында СЭКП обкомунуң бюрозу доктаал хүлээп алган.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын уткуштур чорбушаан, 1982—1983 чылдың мал кыштаглаашкынынга чогуур үезинде белеткенир болгаш ону организастыг эрттирерин, ниитиниң малын чемнер-биле бүрүн хандырарын болгаш он бирги беш чылдың ийиги чылын чедиишкинниг доозарын хүлээнген «О.Шынаа» болгаш «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның коллективтериниң инициативазын үүлдүг деп көрген.

«О.Шынаа» болгаш «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның ажылчыннарының база специалистериниң инициативазын совхозтарның, бригадаларның, фермаларның, звеноларның коллективтеринге тугаалажып көөрүн организастаарын хоорайларның болгаш районнарның партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарынга, профэвилелдер база комсомол оранизацияларынга дааскан.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын төлептиг уткууру дээш, мал кыштаглаашкынынга чогуур үезинде белеткенири, мал ажылын чемнер-биле долдур хандырары, мал ажылының продукциязын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле планнарны база социалистиг хүлээлгелерни хуусаадан эрте болгаш ажыр күүседири дээш дээштиг социалистиг чарышты улам-на калбартыр херек.

МАЛ КЫШТАГЛААШКЫНЫНГА ЫЯК БЕЛЕТКЕНИР!

Тес-Хем районнуң «О. Шынаа» совхозунуң малчыннарының республиканың фермаларының бүгү ажыл-ишчилеринге КЫЙГЫРЫЫ

«О. Шынаа» совхозтуң ажыл-ишчилери, бистер, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирбишаан, Аъш-чем программазында тодаратказ сорулгаларны чедиишкинниг боттандырыр чорудар дээш социалистиг чарышты улам калбарткан бис. Совхозтуң малчыннары ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидери, он бирги беш чылдың ийи чылының даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседири дээш болдунар-ла бүгү үүлдерни кылырынче үткүү, 1982-1983 чылдың мал кыштаглаашкының чедиишкинниг эрттиреринге бүгү талалыг белеткелди кылып турар.

Бо чылын бистиң совхоз мал ажылын хөгжүдеринге багай эвес бүдүрүлге түңнелдерин чедип алган. Күрүнеге эът садарының чартык чыл планы 117 хуу, сүттүү — 140 хуу күүсеттинген. Дүк садарының чыл планы чүс хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың чогуур үези-биле деңнээрге, эът садарының хемчээли 93 тоннага, сүттүү—дөрт болгаш дүктүү —ийи тоннага көвүдээн.

Бо чылын бистиң совхоз төрүүр чүс хойдан-на 93 хураганны, төрүүр чүс инек болваш хуналыннардан-на 78 бызааны алган, совхозтуң 28 хойжузу төрүүр чүс хойдан-на 90 болгаш оон-даа хой хураганы бүрүн камгалап алганнар. Малдың өлүрү болгаш чидириан эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, барык дөртен хуу эвээжээн.

Аъш-чем программазында тодаргай айыттынган бирги чергениң сорулгаларын шиитпирлээри-биле совхозтуң малчыннары күрүнеге эът садарының планын декабрь 15-ке, сүттүүн—ССРЭ Конституциязының хүнүнге чедир күүседирин хүлээнип турар.

Мал ажылының продукциязын бүдүрерин улам-на көвүдерири эвилчеглиг кыштаглаашкынны кайы хире организастыг эрттиреривисти дыка хамаажырыын бистер хынызы-биле медереп билип турар бис. Бистер оны барымдаалааш, боттарывыстын бүгү курлавырларывысты долузубиле ажыглап тургаш, ниитиниң малын кышкы үеде ажаан азыраарынга бүгү талалыг белеткенир ден сорулганы боттарывыстың мурнувуста салып турар бис. Хамыктың мурнунда, сентябрь 30-ден орай эвесте совхозка бедик шынарлыг 3.400 топпадан эвээш эвес сигенни белеткээн, оон чартыынан эвээш эвезин зоотехниктиг норма-чижектер ёзугаар хойжуларның кышкы турлагларынга чогуур үезинде сөөртүп чедирген турар.

Сентябрьның 25-тен орай эвесте совхозка хой кажааларының, кудуктарның, скважиналарның, болгаш коошпаларның септелгезин доозар, суг кудар саваларны чылыглаар, мал адаанга чадар түүлдерни белеткээн турар. Ол-ла үениң иштинде 1.600 баш шөөр мал кирер дөрт хой кажаазының тудуун доозар бис.

Төрүүр 12.600 хойнуң эдериштирилгезин болгаш тарыш боозадылгазын сентябрь 15-ке чедир доозарын планнаан бис. Оон иштинден он муң хире хойну тарып боозадыр.

Мыйыстыг бода малдың ниити баш санын өстүрериниң планын 101 хуу, шөөр малдыын —102 хуу, чылгы малдыын —100 хуудан эвээш эвес күүседир бис.

Чедип алдынган түңнелдерге, бүдүрүлге мурнакчыларының чедиишкиннериге даянмышаан, база Аъш-чем программазының бирги чергениң болгаш дараазының-даа сорулгаларын шиитпирлээрде боттарывыстың аргаларывысты санап көргеш, кышка чогуур үезинде болгаш бедик шынарлыг белеткенири дээш, оны чедиишкинниерге даянмышаан, база Аъш-чем программазының бирги чергениң болгаш перспективтиг-даа сорулгаларны долдур база ажыр күүседир дээш боттарывыстың күжүвүстү, арга-мергежилливисти болгаш билиивисти долузу-биле берип тургаш, ажылдаар бис.

Кыйгырыгны «О. Шынаа» совхозтуң малчыннарының ниити хуралынга хүлээп алган.

ФЕРМА БҮРҮЗҮНГЕ—МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЫЖЫГ КУРЛАВЫРЛАРЫ ДЭЭШ

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» совхозунуң ажылчыннарының республиканың бүгү мал чемнериниң белеткелчилеринге КЫЙГЫРЫЫ

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге сорук киргеш, он бирги беш чылдың Аъш-чем программазының сорулгаларын күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар.

Ажыл-агыйның коллективи ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга төлептиг ужуражыр дээш шалыпчы эвилчегже киргеш, бирги чартык чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткеш, үшкү кварталда база-ла үре-түңнелдиг ажылдап турар. Чижээ, күрүнеге эът садарының алды ай даалгазы 114 хуу, сүттүү—104 хуу күүсеттингеи. Совхозта малдың өлүр чоруу дыка кызырылган, ону камгалап алыры экижээн, малдың продуктулуу улгадын турар. Ол бүгүнү ажыл-агыйның ажылчыннарының, албан-хаакчыларының база специалистериниң эчис сорулгалыг болгаш ниити күжениишкини, ак сеткилдиг ажылы-биле чедип алган.

Красноярованың сүт-баараан фермазының колдективи сөөлгү чылдарның дургузунда бодунуң ажылынга бедик түңнелдерни чедип ап келген. Ол коллектив чартык чылда күрүнеге эткен чылдың чогуур үезинден чүс тонна хөй сүттү саткан. Хойжулар боттарының сорулгаларын база чедиишкинниг күүседип турар. Малчыннарның чарыжының мурнуку одуруунда мурнакчылар—хойжулар И. П. Сафонов, Н. С. Виноградов, саанчылар Д. И. Эрекситмаа, В. А. Оюн, М. И. Мендумей, инек ажаакчызы В. П. Жарнаков чоруп, юбилейлиг чылда хуу-да хүлээлгелерин күүседир дээш күжүн болгаш үе-шагын-даа харампанмайн турарлар.

Ажыл-агыйның мал чемнериниң белеткелчилериниң амгы үеде курлавырлары дээш кызымаккай ажылдап турары четчир санныг болгаш инзыбүрү мал чемнери чок болур болза, малчыннарның чедиишкинниг ажылдаары-даа, малдың хур-мендя кыштаглаашкыны-даа болдунмас. Ажыл-агыйда ийи чүс тонна ажыг сигенни белеткээн, үш муң тонна ажыг сенаж массазын оңгарларда урган, алды чүс тонна хире борбаандыларны белеткээн. Боттарывыстың аргаларывысты санап көргеш, бистер ниитизи-биле алды муң тоннадан эвээш эвес мал чеми единицазын— чижеглеш алган баш санынга опаштыр 17,2 центнер мал чеми единицазын белеткээр сорулганы боттарывыстың мурнувуска салган бис. Ол сорулга берге, ынчалза-даа бүрүнү-биле күүсеттинип болур.

Бо чылын мал чемнери белеткеп алырынга агаар-бойдустуң байдалы багай эвес болганы билдингир. Ынчангаш техниканы мергежилдиг ажыглаары, звеноларны таарыштыр тургузары, бүгү күштү үндүрүп тургаш, ажылдаары чугула. Ынчалза-даа чер болганда ындыг эвес боон турар. Бистер база-ла сиген белеткээриниң талазы-биле ажылчыннарының база специалистериниң инициативазын совхозтарның, бригадаларның, фермаларның, звеноларның коллективтеринге тугаалажып көөрүн организастаарын хоорайларның болгаш районнарның партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарынга, профэвилелдер база комсомол оранизацияларынга дааскан.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын төлептиг уткууру дээш, мал кыштаглаашкынынга чогуур үезинде белеткенири, мал ажылын чемнер-биле долдур хандырары, мал ажылының продукциязын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле планнарны база социалистиг хүлээлгелерни хуусаадан эрте болгаш ажыр күүседири дээш дээштиг социалистиг чарышты улам-на калбартыр херек.

нажындан-на — 78 бызааны, чүс беден-не — 75 кулунну алыр;

— эът бүдүрер болгаш күрүнеге садарының планнарын чедиишкинниг күүседир сорулга-биле мыйыстыг бода мал бүрүзүнүң дужаар деңзизин 350 килограмм, хойнуун— 42 килограмм чедирер; мыйыстыг бода малдың хонукта немелде деңзизин 500 граммдан, хойнуун — 85—100 граммдан эвээш эвес болуруп чедир алыр бис;

— малды джаап-тежээрин шын чорударынга болгаш зоотехниктиг, ветеринария-профилактикалыг хемчеглерни долу хемчээлдин-биле боттандырарынга үндезилээш, бүгү чүзүн малдың баш санын бүрүнүбиле камгалап алырын хандырып, төрүүр малдың кызыраар чоруун болдурбас бис;

— малчыннарның культура, садыг болгаш медицина хандырылгазын бедик деңнелге тургузуп, мал чемнериниң бүрүн камгалал-кадагалалы деэш көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларының харыысалгазын бедидер, оларның үрелиир чоруун болгаш ажыл-агыйжы эвес чарыгдалын болдурбас бис.

Мал кыштаглаашкынының бергелерин бистер боттарывыстың организастыг, сагылгачурумнуг, айыттынган сорулгаларны чедип алыр дээш кызымаккай чоруувус-биле ажыл эртер бис.

«О. Шынаа» совхозтуң ажылчыннары, специалистери республиканың бүгү малчыннарын бистиң иниципативазыны деткиринче, мал кыштагдаашкынынга бүгү талалыг белеткенирине болгаш оңу чедиишкинниг эрттиреринче, мал ажылының продукциязының бүгү хевирлерин бүдүрерин база белеткээриниң бүгү-ле аргакурлавырларын ажыглаарынче, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуурунче кыйгырып тур бис.

Беш чылдың ийиги чылының болгаш 1982—1983 чылдың кышкы үезинин социалистиг хүлээлгелерин, Аъш-чем программазында айыттынган бирги чергениң болгаш перспективтиг-даа сорулгаларны долдур база ажыр күүседир дээш боттарывыстың күжүвүстү, арга-мергежилливисти болгаш билиивисти долузу-биле берип тургаш, ажылдаар бис.

Кыйгырыгны «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажылчыннарының хуралынга хүлээп алган.

КОСМОСКА УЖУ ДУУШКУН ДООЗУЛГАН

Леонид ПОПОВ, Александр СЕРЕБРОВ биле Светлана САВИЦКАЯ Черде ээп келген СЭТА-ның дыңнадыы

«Салют-7»—«Союз Т-5»—«Союз Т-7» дээр эртем-шинчилел комплекизинин портунга шинчилелдер болгаш шенелделер программазын доосканының соонда 1982 чылдың август 27-де Москваны-биле 19 шак 04 минута турда космонавтылар Леонид Попов, Александр Серебров болгаш Светлана Савицкая олар Черде ээп келген. «Салют-7» станцияда ажылын космонавтылар Анатолий Березовой биле Валентин Лебедев уламчылап турар.

Космостун «Союз Т-5» кораблининг бадырар аппарады Совет Эвилелининг девискээринде айыттынган районунга — Аркалык хоорайдан элээн соңгу-барыын талаже 70 километр черге кээп хонупкан.

Эштер Попов, Серебров болгаш Савицкая оларның Черге хонганының соонда кадыкшыл байдалы эки.

Үш ай ужудуушкуннуң үезинде кол экипажтың болгаш кады ажылдаашкын үезинде беш космонавтыдан тургустунган экипажтың «Салют-7» станцияга күүсеткен шинчилелдериниң болгаш шенелделериниң материалдарын Черде чедирип келген.

Космонавтылар Чер кырының болгаш делегей океанының акваториязының чамдык районнарын чурукка тырттырган болгаш техниктиг каш-даа шенелделерни күүсеткен. Совет, чехословак болгаш француз аппаратураны ажыглап тура, астрофизика болгаш геофизика шенелделерин ужудуушкун үезинде уламчылаан. Станцияга бир-ле дугаарында күүсеткен биотехнологтуг шенелделер улуг ужур-дузалыг, биология талазы-биле кедергей арыг активтиг бүдүмелдерни алырының аргаларын ол шенелделер үезинде ажылдадып көрген.

Медико-биологтуг шинчилелдер экипажтын ажылдарының программазынга дыка улуг черни ээлээн, ол шинчилелдерниң түннелинде улуг хемчээлдиг чаа эртем информациязын алган. Оон-биле кады космоска ужудуушкун факторларының херээжен болгаш эр кижинин организминге салдар чедиреринин боттуг ылгалдары чок болган.

Составынга херээжен космонавт бир дугаарында ажылдап чораан экипажтың чедиишкинниг доозулган ужудуушкуну Ада-чурт космонавтиказының чаа чырыткыланчак арны болуп турар. Ужудуушкун үезинде эртем талазы-биле алдынган сан-медээлерни эртемниң болгаш улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының эрге-ажыктарынга, ол ышкаш космоска башкарылгалыг ужудуушкуннарны уламыңай хөгжүдеринге ажыглаар.

«Союз Т-7» космос кораблининг экипажы: экипажтың командири, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелининг ийи дакпыр Маадыры Л. И. Попов (ортузунда), космонавт-шинчилекчи С. Е. Савицкая болгаш бортинженер А. А. Серебров.

Совет Эвилелининг ийи дакпыр Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш Л. И. Поповту Ленин орден-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-7»—«Союз» дээр эртем-шинчилел комплекизинге космоска ужудуушкунну чедиишкинниг боттандырганы база оон-биле кады эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун көргүскени дээш Совет Эвилелининг ийи дакпыр Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш Леонид Иванович **Поповтуң Ленин** орден-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1982 чылдың август 27.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш А. А. Серебровка Совет Эвилелининг Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-7»—«Союз» дээр эртем-шинчилел комплекизинге космоска ужудуушкунну чедиишкинниг боттандырганы база оон-биле кады эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун көргүскени дээш ужудукчу-космонавт эш Александр Александрович **Серебровка Совет Эвилелининг Маадыры** атты тывысныыаан, ону **Ленин** орден-биле болгаш **«Алдын Сылдыс»** медаль-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1982 чылдың август 27.

Ужудукчу-космонавт эш С. Е. Савицкаяга Совет Эвилелининг Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-7» — «Союз» дээр эртем-шинчилел комплекизинге космоска ужудуушкунну чедиишкинниг боттандырганы дээш база оон-биле кады эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун көргүскени дээш ужудукчу-космонавт эш Светлана Евгеньевна **Савицкаяга Совет Эвилелининг Маадыры** атты тывысныыаан, ону **Ленин** орден-биле болгаш **«Алдын Сылдыс»** медаль-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1982 чылдың август 27.

Эш А. А. Серебровка «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-7»—«Союз» дээр эртем-шинчилел комплекизинге космоска ужудуушкунну боттандырганы дээш эш Александр Александрович **Серебровка «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы»** атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1982 чылдың август 27.

Эш С. Е. Савицкаяга «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Орбитаның «Салют-7» — «Союз» дээр эртем-шинчилел комплекизинге космоска ужудуушкунну боттандырганы дээш эш Светлана Евгеньевна **Савицкаяга «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы»** атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1982 чылдың август 27.

Бөгүн — Шахтёрнуң хүнү

ТААРЫМЧАЛЫГ БАЙДАЛ ТУРДА

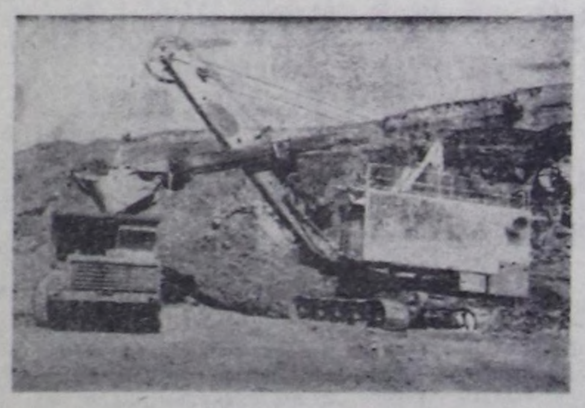

Чадаананың хөмүр-даш разрезинің коллективи боттарының байырлалы —Шахтёрнуң хүнүн күш-ажылчы чедиишкиннерде уткаан. Чөөн-Хемчик районнуң үлетүүр, транспорт бүдүрүлгелериниң, тудуг болгаш садыг организацияларының аразында социалистиг чарышка разрезтиң коллективи тиилекчи болуп үнген, СЭКП райкомунуң, район Советиниң күүскомунуң шилчиир Кызыл тугун ийиги кварталда алган. Разрезтиң начальниги Владимир Васильевич Ерёменко-биле бистиң корреспондентивис ужурашкан, коллективтиң ажыл-херээниң дугайында чугаалап бээрин дилээн.

— Бистиң коллектив овгу беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап келген. Разрез планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип турар. Ам бо хүнде 8 айларның планын база чедиишкиннер күүсеттивис. Хөмүр-даштыг казып тывары планнаттынган ажыр күүсеттинген.

Хөмүр-даш кырында чер картын ап каарының планын 114 хуу күүсеткен азы 83 муң кубометрни үндүр сеткен. Амгы үеде 65 муң тонна хөмүр-даштың кырында чер картын аштап чайлаткан, од дээрге казып тыварынга белеткээн курлавыр-дыр.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү разрезте шинтизи-биле бедик, эрткен айларда планнаттынганындан 51 хуу ажыр күүсеттинген.

Бүдүрүлгеде чедиишкиннер дээрге-ле ында ажылдап турар кижилериң кызымак, билдинниг ажылдаанының түпели болгай. Бисте хөй чылдарда эки ажылдап келген, бодунуң мергежилиниң өзүлүг мастерлери эвээш эвес. Бөгүн Шахтёрнуң хүнүн — боттарывыстың байырлалывысты демделеп тура, ындыг мурнакчыларны чоргааралбиле адаар бис.

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, экскаватор машинистери Е. Фроленков, А. Дондук олар 1963 чылдан, 2СБШ-200Н маркаңың өрүмнээн станок машинизи И. Качан 1965 чылдан бээр разрезте ажылдааннар. Экскаватор машинистери С. Комбужап, В. Маштаадыр, БелАЗ-540-ниң чолаачылары В. Никитин, М. Чаш-оол, А. Козлов, В. Монгуш, бульдозеристер А. Маркин, Ш. Хомушку, электрик К. Допгак болгаш оон-даа өскелер онаашкан үлүг-нормазын үргүлүү ажыр күүседип келген мурнакчылар.

Кижилериң ажылдаарынга, чурттаарынга тазырымчалыг байдалды тургузарынче кичээнгей салдынып келген. Ажылчынарны ажылче, ажыл сооңда бажыңче чедирериниң автобусту тургускан. Разрезтиң ажылчынарының ургларынга 50 орунлуг садик ажылдап турар, арыг-шевер, каасталга талазы-биле хоорайда эки садиктериниң бирөзүн. Ажылчынар чемненир столовая ажылдап турар. Шахтёрнуң клубунга кино, оюннар үзүлбес. Бажың-баллгат-биле ажылчынарны хандырарының хемчегларин база ап келдивис. 2 каът 6 бажыңда, 2-2 квартиралыг тос чуртталга бажыңнарында бистиң ажылчынарывыс чурттап турар. Чазыдырар чүүл шыңжаар склады ам бо хүнде ажыглалга киирип турар.

Бистиң разрезтиң моон соңгаар материалдыг баазазы быжыглары, машина-техника кевүдээри көрдүнүп турар. Бо чылдың төнчүзүнде разрез ЭКГ-5 марканың чаа экскаваторун алыр. Разрезтиң бүдүрүлге шөлүн чаартып, улам алгыдар, чаа деңзини тудуп тургузар. Складтарны немей тудар, оруктарны чаартып, асфальтылаары планнаттынып турар.

Разрезке ажылдаар кадрларны белеткээринче доктаамал кичээнгейни салып келген. Черногорск хоорайда техникумга аныяктарны экскаватор, өрүмнээр станоктарга машинист болгаш машинистиң дузалакчызы мергежилге өөренири-биле чылдыңна чорудуп турар бис. Оон аңгыда ажылчынарның билиг-мергежилиин бедидери-биле хоочун дагдынакчыларга бижыглаары чаңчыл болган.

Дус-Даг карьери бистиң разрезке хамаарыжыр. Ук карьерни моон соңгаар чаартып эде кылыры планнаттынган. Амгы үеде карьер 12-13 муң тонна дусту чылдың-на казып тып турар болза, моон соңгаар 30 муң тонна чедирер апаар болгаш Алтай, Красноярск крайже чорудар.

Чаа-Суурга Дус-Даг карьеринің ажылчынарынга тускай сууржугашты тударын көрдүнген. Ам ында тудугжу бригада общежитие тудуунда ажылдап турар, оон соонда столованыны, чуртталга бажыңнарын база тудуп эгелээр. Оң карьерге «Кубань» дээр чаа автобусту бээр.

Бистиң разрезтиң коллективи СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Плейумунуң шиитпирлерин амыдырапга боттандырарынга төлептиг үлүг-хуузун киирер, оң бирги беш чылдың планнарын хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү күжүн, билинин берип ажылдаар.

Чадаана разрезинің хүндүлел самбыразында киирген мурнакчыларның аразында ЭКГ-46 марканың экскаватор машинизи Кара-Сал Монгушевич Комбужаптың көрек чуруу база бар. Бульдозерист Александр Павлович Маркин үлүг-нормазын 137-140 хуудан кудулатпайн күүседип турар.

ЧУРУКТА: разрезтиң мурнакчылары (оң таладан) экскаватор машинизи В. Маштаадыр, машинистиң дузалакчызы А. Монгуш, экскаватор машинизи К. Дондук, бульдозерист А. Маркин, даг мастери А. Ондар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Партийжи амыдырал

БИЛИГ-БИЛЕ ЧЕПСЕГЛЕНЗИН ДЭЭШ

Республиканың чер-черинде партия организациялары партактивтиң болгаш аныяк коммунистерниң теоретиктиг биличи бедидер, практиктиг ажылга дүржүлгазын байыдар сорулга-биле арткан өөредилге чылында оларның аңгы-аңгы школаларынга өөредилгенин идей-теоретиктиг, организастыг бедик деңгелге эрттирген. СЭКП-ниң XXVI съездизинниң база СЭКП ТК-ның, оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлери, оларга эш Л. И. Брежневтиң илеткелдери, профвилеедерниң XVII, комсомолдуң XIX съездилеринге чугаалары өөренир материалдарга кол черни ээлээн.

Школаларның дыңнакчылары «СЭКП-ниң XXVI съездизи партийжи иштики демократияның хөгжүлдезинниң болгаш партийжи сагылга-чүрүмнү быжыглаарының, дугайында», «СЭКП-ниң XXVI съездизи партия организацияларының ажыл-чорудулгазынга шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартырының дугайында», «СЭКП-ниң XXVI съездизи партия эге организацияларының ажылының ажыктыын бедидерининң дугайында», «Профвилеедерниге база комсомолга партийжи удуртулганың дугайында» болгаш өске-даа айтырыгларны өөренип эрткеннер.

Өөредилге программазының ийиги кезээн партийжи тургузугуң теориязынга база практиказынга, партия эге организацияларында болгаш партбелүктерде партийжи ажылдың мурнакчы дүржулгазынга холбаштырган. «Хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин организастаары — партийжи организакчы ажылдың тудуш кезээ», «Партия хуралдарын белеткээри болгаш эрттирери», «Партияга хүлээп алыышкын база аныяк коммунистер-биле ажыл», «Коммунистерниң идепкейин белидер талазы-биле ажылдың хевирлери болгаш аргалары», «Социалистиг чарышка партийжи удуртулга», «Шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел — массаны кижизидериниң чепсээ» деп темаларны өөренип турар үеде партактив школаларының дыңнакчылары оларны практиг ажыл-херектер-биле сыры холбаштырып, кичээлдерге бедик идепкей-биле киришкеннер.

Өөредилге чылының дургузунда дыңнакчыларга дузалаары-биле СЭКП обкомунуң болгаш райкомнарның харысалгалыг ажылдакчылары кичээлдерге өөренир янзы-бүрү айтырыгларның талазы-биле лекцияларны номчааннар. Эң эки ажылдыг партия эге организацияларының мурнакчы дүржулгазын болгаш практиказын өөренири улуг ужур-дузалыг болган. Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Бии-Хем районнарның база «Тыва кобальт», В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттарның партия организацияларының партактив школаларынга бо талазы-биле ажылды багай эвес тургускалын кичээлдер көргүскен.

Ындыг «Тыва кобальт» комбинатта контрольдуң болгаш автоматиканың төп лабораториязынга коммунистерниң өөрүгүлүү партия хуралы эрткен. Хуралга комбинатта бүгү цех парторганизациялардың секретарьлары киришкен. Ынчаарга бо партия организациязы дүржүлга солчурунуң базазы болуп турар болгаш ында өөренип, үлегерин алыр чүүлдер хөй. Мында хурал бүрүзүн белеткээринге, ону эрттирериниге коммунистер идепкейлиг киржип турар.

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң чанында актив школазынга практиктиг кичээлдерни багай эвес эрттирип келген. Кышкы үеде оон дыңнакчыларының үнүүшкүнүүт кичээлдерин «Барлык» совхозка, эът комбинадынга эрттиргилээн. «Барлык» совхозтуң директору Х. Ч. Дожулаа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарының, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидериниң дугайында лекцияны номчаан. Кичээлге олурушкан парторганизациялар секретарьлары дүржүлгазын солушкан. Кичээлдин түпелин партия райкомунуң организастыг кылдызынге чугаалашкан. СЭКП Чөөн-Хемчик райкому-биле дугурушканыя өзугаар Барыын-Хемчиктин партия организацияларының секретарьлары ол районда «Алдан-Маадыр» совхозка кээп, ында парткомнуң ажылының дүржүлгазы-биле танышканнар.

Партийжи ажылдың практиказын өөренириниң болгаш партия эге организацияларынга документилер-биле ажылдың, оларны эмгелээринин, партия хуралдарын эрттиреринин талазы-биле практиктиг кичээлдер Бии-Хем районунга болгаш «Сельхозтехника» каттыжышкынга багай эвес эрткилээн. Өске-даа чамдык районнарга партия активиниң школаларынга кичээлдер утка-шынарлыг эрткилээн. Теориядан практикага-биле мичаар сырый холбаштыр өөренири партия эге организацияларының, ылангыя чаа соңгуткан секретарьларның партийжи ажылдың дүржүлгазын дүрген шиитпирни алырынга улуг идигни берип турар.

Кылдыынган апализтен алырга, эрткен өөредилге чылында СЭКП Бай-Тайга, Улуг-Хем, Кызыл райкомнарының, «Тыва даг-дүгү» эргелиинде, «Тыва кобальт» комбинатта парткомнарның чанында партактив школалары бедик деңгелге, организастыг ажылдаан.

Оон аңгыда партболүктер организакчыларының өөредилгезин организастаарынга чамдык эки түпелдер база чедип алдынган. Эрткен өөредилге чылында 27 ындыг школага 300 ажыг кижи партийжи ажылдың теориязын болгаш практиказын өөренип турган. Кичээлдерге олар улуг эвес күш-ажылчы коллективтерге хүн бүрү чорудар ажылдар-биле холбаалыг темаларны өөренип эрткеннер. Чижээ, «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партболүктерниң сорулгалары», «Партболүк — күш-ажылчы коллективке будүрүлгениң болгаш кижизидилге ажылының организакчызы», «Партболүкке партия хуралы», «Партболүкке херек эмгелери» дээш өске-даа чугула айтырыгларны оларга хамаарыштырып болур. Кичээлдерге практиктиг ажылдарны колдады чугаалажып турган. «Чодураа» совхозтуң хойжу бригадазында партболүк организакчы И. С. Данзуруунуң тус-тус коммунистер-биле ажылдың дугайында чугаазын Тес-Хемниң партболүк организакчылары улуг сонуургал-биле дыңнаавнар.

Оон-биле кады СЭКП Кызыл хооркомунуң база партия комитеттериниң чанында аныяк коммунистерниң 15 школазында 1475 кижи хаара туттунган турган. Оларның хөй нуруузунда кичээлдерни партия обкомунуң сумелээни өөредилге программазын ёзугаар эрттирип келген. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде, «Тыва кобальт» комбинатта парткомнарның база СЭКП Бай-Тайга. Кызыл болгаш өске-даа райкомнарның чанында аныяк коммунистерниң школазында оон дыңнакчылары-биле партияның хоочуннарының ужуражылгазын организастаарын, кандидаттарының СЭКП-ге кандидат стажын эрттирип турарының дугайында отчёттарын дыңнаарын практикалап келген.

Үстүнде адаттынган школаларга өөредилге ажыл-агыйга база культура тургузуушкунунга, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге партийжи удуртулганы экижилериниге база партийжи ажылдың стилин болгаш арге-методун улам ынай сайзырагайжыдарынга дээштиг салдарны чедиргени чугаажок. Ынчалзажок чамдык черлерге партактивтиң аныяк коммунистерниң өөредилгезин организастаарынга четпестер бар болганын демделээр херек. Чамдык школаларның дыңнакчылары кичээлдерге эвээш кээр, идепкейин кошкак болур таварылгалар турган. Тожу база Тес-Хем районнарның партия организацияларында партбелүктер организакчыларының өөредилгезинин программазын четче дооспаан. Ындыг четпестерни келир өөредилге чылында болдурбас болза чугуур.

Партактивтиң болгаш аныяк коммунистерниң школаларынга чаа өөредилге чылы октябрь бирден эгелээр апаар. Чер болганга өөредилге организастыг, бедик деңгелге чоруттунган турзуун дээш, аңаа белеткелди бүгү талазы чорудар херек. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин. Аъш-чем программазын күүседип киришкенивис амгы үеде, ол Пленумга эш Л. И. Брежневтиң айтышкынынарынга дүүштүр кадрларның идей-теоретиктиг биличи бедидеринче база практиктиг ажылга оларның далгыышкынын күштелдиреринче доктаамал кичээлгей салыры партия комитеттеринин бир чугула сорулгазы болур.

М. ТАХВАТУЛИН,
СЭКП обкомунуң инструкторы.

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА

Бүгү Тываны кол одаар чүүл—хөмүр-даш-биле хандырып турар «Каа-Хем» разрезтиң дагжылары бо чылдың чеди айларында 455 муң тонна хөмүр-даш казып тывар планныг тургаш, ону 524 муң тонна кылдыр боттандырган. Августуң эгезинден 25-ке чедир 29,3 муң тонна хөмүр-даш казып тывар планын боттарының профессионал байырлалынга уткуштур олар 34,2 муң тонна кылдыр боттандырып, 4900 тонна хөмүр-даштыг пландан ажыр берген. Хөмүр-даш тывыжының өзүлдезй эрткен чылдың ол-ла үезинге деңгээрге 109 хуу болуп турар.

— Шахтёрларның профессионал байырлалын «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи канчаар уткуп турарыл?—деп, бистиң корреспондентивистиң айтырыгынга разрезтиң кол инженери Виктор Хомушкуевич Кара-оол мынчаар харыылаан.

— Хөмүр-даш ажылдакчыларының профвилеелининг XIII съездизинин делегаттары — тывыш участоктарының начальниктеринин болгаш бригадирлеринин ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур, ажылдың ажыктыын бедидер, хөмүр-даш тывыжын көвүдедир талазы-биле адырның бүгү ажылчынарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга бо чылдың эгезинде үндүрген кыйгырыын бистиң разрезтиң коллективи изин-биле деткээн болгаш чыл эгезинден бээр бедик күжениишкинниг, бижыг тура-соруктуг ажылдап келген.

Ийиги кварталда бистиң коллектив республиканың үлетүүр будүрүлгелериниң социалистиг чарыжының тиилекчизи болуп, СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелининң, профобласчөвүледдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. А оон-биле кады бистиң разрез хөмүр-даш үлетүүрүнүң Красноярск каттыжышкынының будүрүлгелериниң аразында 2-ги черни, ССРЭ-ниң хөмүр-даш үлетүүрүнүң министерствозунуң шугуму-биле разрезтер аразында социалистиг чарышка 3-кү черни ээлээн. Бо дээрге бистиң күш-ажылчы чедиишкиннеривистиң херечизи-дир.

Чүнүң ачызында чедиишкин чедип алдынганыл? Бир-ле дугаарында, участоктарның, ээлчегларниң, экипажтарның деңдески, туруушкун чок ажылын хандырганында. Бистиң дагтывыш, транспорт техникавыс —70 метр узун согуннуг, 10 кубометр ишкир ускуштуг кылаштаар ийи экскаваторувыстуң, хөмүр-даш казып, урар ЭКГ-4,6; 5 деп 8 экскаваторларының, өрүмнээр 5 станоктарның, күчүлүг он ажыг БелАЗ-тарның ээлчег аайы-биле туруушкун чок ажылдап турары ону башкарган болгаш септеп хайгаарап турар күш-ажылчы кижилерниң бедик харыысалгазының ачызында чедип алдынган.

Разрезтиң дирекциязы, партия организациязы, ажылчын комитеди күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүү деткиири-биле моральдыг болгаш материалдыг идиг берииишкиниң чогуур хемчегларин ап келген. Экскаваторлар, самосвалдар экипажтарының, өске-даа ажылчынарның ортузунда чарышты көскү болгаш дээштиг организастаан. Ону ай, квартал аайы-биле түпелеп, силостаары берге клевер, люцерна чергелиг үнүштү ажыглаары чугула.

Сенаж кыжын доңмас, агаарга ийи-үш хондур чыдарга үредбес, ыяй-бээр дажыглаарда эптиг. Өске кандыг-даа мал чемининиң аралыдан чүгле сенаж чайгы оътка дөмей. Ынчангаш мал ону аажок чиир.

Сенажты кылырда мынчаар: 1. сигенни кезер (чочак-таразылыг болза, ону чуура какпырар). 2. сигенниң ыыгын кевирер. 3. өескен сигенни хээй какпырбышаан чүдүрер. 4. ону сенажтаар черге чедир сеңгүр. 5. ногаан массаны дужүрер, тырый бастырар болгаш ыяк дуглаар.

Агаар иэйгде ногаан массаның ыыгын 60 хуудан эвээжедир кевирген херээ чок, курган каар.

Сенажты траншеяга үш-дөрт хонук иштинде-ле салыр ужурлуг. Ынчангаш траншеяны 500—600 тонналан ишкир кылган херээ чок.

Парлаттынмаан чагааның изи-биле

КОНТРОЛЬГА АЛГАН

Бистиң районнуң төвүн Мугур-Аксы деп ыны адаан. Ол Мугур хемниң Карғы хемче кирген аксында деп, ол суурнуң чурттакчызы бижип турар. Партия, чазактын ажылчы чон дээш сагыш салыышкынының ачызында, тус черде чурттакчы чоннуң өзүп, немешкеин-биле холбаштыр чаа школа, эмнелгелер, садыглар, СЭКП райкомунуң чаа бажыңы болгаш «Малчын» совхозтуң төвү, ажылчын, албан-хаакчыттарга чаа чуртталга бажыңнары Мугур хемниң ол чарыкы эриинден Карғы хемниң уну-биле Кежээлиг ховунуң өрү чоктай бергеи.

Ынчалза-даа Мугур-Аксы эрги суурнуң дөрт кудумчуларында албан организация черлери, чуртталга бажыңнары хөй. Чурттакчы чон бо суурга кудук казып бээрин 1977 чылдан бээр негээн. Ол айтырыгның шиитпирлеттинмейн келгенинге автор хомудан бижээн.

Улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Советиниң күүскомунуң даргазының орлакчызы К. С. Дилактың харыылааны:

-Мугур-Аксы эрги суурда 54 өреге чурттап, аптека, уруглар садтары, райпо баштаар черниң конторазы дээш албан организация черлери-ле хөй. Ында чангыс-даа кудук чок, кыдыында дизельдиг электростанция тургускан Мугур хемден чоннуң суглап турары шын. Хемниң суу чазын дыка хирлиг апаар. Чонну санитарлыг байдалга дүүштүр суг-биле хандырарда чүгле кудук херек. Республиканың Чурттала-коммунал ажыл-агый министерствозунга райкүүском болгаш оон чурттала-коммунал ажыл-агыйы бо айтырыгны чангыс удаа эвес тургузуп келген. Баштай төлевидел-смета документилерин кылдырткан, 1983 чылда кудук айтырыы шиитпирлеттинер.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

Мал чемининиң белеткелин чурттуң ажыл-агыйлары уламчылавышаан. Тараа, ногаа болгаш картофель ажаалдазыбиле кады ол ажыл бо хүннерде түлүктээн. Ынчангаш тараа гавацын, тараа кудуруун болгаш картофель, ногаа сыптарын мал чемиңге чер-черде белеткеп турар. ССРЭ-ниң Статистика эргелелиниң санаану-биле, 75 миллион гектарының тараан болгаш чайгаар үнген сигенни август 23-ке чедир кезип белеткээн. Чурттуң агроүлетүүр комплекизи 52 миллион тонна сигенни белеткээн. Ол болза планның 70 хуузу болуп турар.

Сенаж салыры шапкынчаан, 56,8 миллион тонналы салган. Силос белеткели база массалыг чоруп турар. 31 миллион тонна, оон 5,2 тонназы карбомид болгаш азот холумактыг синтетиктиг немелделерлиг, силосту белеткээн. Кылымал арга-биле мал чемни белеткээри сайзыралды ап орар. 5,6 миллион тонна витаминниг сигенни далганын болгаш өске-даа мал чемни кылымал кургадылыышкын-биле белеткээн. Чурттуң мурнуу талакы область, крайларның хөрээнү ял-шык-биле чаашкышыг болганындан эки курлавырлаттынган. Ынчангаш ол черлериниң мал чемининиң курлавыры элбэк-биле ажаан алдынган.

Мал чемининиң чехтерин болгаш кухняларын, мал кажаларын мал чемининиң белеткели-биле чергелештир ажылагыйлар чорудуп турар.

Специалистиң сүмези

СЕНАЖ САЛЫРЫ

Сенажты 45—55 хуу ол сигеи-биле салыр. Ындыг сигенни хөндектээш, тырый таптаан, агаар кирбес кылдыр ыяк дуглаптар.

Сенаж силостан-даа, сигенден-даа артык үнелиг. Сенаж кылырга мал чемининде ажыктыг будумелдериниң чидирии чүгле 3—4 хуудан ашпас. Сигенниң чечектери болгаш бүрүлери база ол-ла олчаан артар, өскерилбес. Сигенниң эң-не үнелиг чердери ол. Сенажтаан сигенде ял-шыктың эвээжи сенажты шыгжаарга ажывас кылыптар. Ындыг болганда, сигенни аңаа сараатталында мишкап, углеводтар хоравас. Сенаж салырда

Сенажты эки тырыыр херек. Тыраанының шынарын сенажтың иэзэнинден хыпаар. Бир эвес оон иэзи 37 градустан ажа берген болза, тырый бастырып турары ам-даа четпес. Оон ынай бир чугула негелде — агаар кирбес кылыры. Тыраан соонда сенажтың кырындан 40—50 сантиметр погаан массаны салгап, кыдыларынче 50—60 сантиметр артып турар пленка-биле шывар.

Сенажты дүрген салырга, иэзи 35—37 градустан ашпас.

Башкыларның

август хуралдары

КАДЫ ШИИТПИРЛЭЭР УЖУРЛУГ АЙТЫРЫГ

Эстетиктиг эге өредилге болгаш кижизидилге школаларының башкыларының республика чөвүлел хуралы Кызылга болуп эрткен. Өредилге чылының түнелдери болгаш чаа өредилге чылында сорулгалар дугайында иletкелди Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен кылган. Уругларның уран чүүл болгаш музыка школаларының башкылары тус-тус секциялар аайы-биле кичээлдерни чоруткан. Тускай специалистерниң солун иletкелдерин, практиктиг күүселдеерин август хуралының киржикчилери база дыңнаннар.

Бистиң республикада уругларның музыка база уран чүүл школаларында хөй сандыг школачылар өөренип турарлар. Хореография, чурулга, ыры салбырлары база чылдын-на немей ажыттынып турар. Музыка школаларының салбырларын чамдык суурларда ажыткылаан. 1981—1982 өөредилге чылында интизи-биле 188 кижи республикавыт музыка, уран чүүл школаларын дооскаңын иletкелчи деп эглээн. Олардан Тураның, Сарыг-Септи, Эрзинниң, Тоора-Хемниң школаларындан хөй өөреникчи дооскан. Кунтуртуг болгаш Сукпакта музыка школалары бо чылын бир дугаар баштайгы доозукчуларны үндүргени экен.

Музыка, уран чүүл школаларының ажылчы чоннарының коммунистиг кижизидилгезинге ролю улуг. Чон ортузунга музыка культуразын пропагандалаарынга, бот-тывынгыр уран чүүлдү сайзырадырынга, черле ынчаш ниити культура айтырыгларын шиитпирлеп, кадрлар белеткээринге онза киржилгелиг. Шак ындыг школаларга кол кижи—башкылар. Бичии уругларны хенээг бичезинден-не чараш чүүлге кижизидип эгелээри чугула. Өскээр чугаалаарга, бистиң музыка школаларывыска өөренир уругларны шилип алырынче сагыш салыр, харын ниити билиг школалары-биле улуг харылзааны тудары чугула дээрзи иletкелге айыттынган.

Республиканың музыка, уран чүүл школаларында чеднишкиниг ажылдап турар башкы кадрларның аттарын база хуралга адап турган. Г. Ф. Кенденбил (Кок-Тей), Р. Б. Сат (Чадаана), А. К. Ондар (Самагалдай), С. В. Горшкова дээш өске-даа он-он башкылар эки ажылдан турарлар. Ниитизи-биле 250 башкы үстүнде школаларда башкылап турар. Мергежилдиг башкы кадрлар ам-даа чедишпес. Чамдык доозукчуларны көдээ школаларже ажылдадып чорударга барбайн турар таварылгалар безин бар. Оон аңгыда үк школаларның башкыларының билиг-мергежилиг бедидери-биле курстарны организастап турар. Ындыг курстарга чамдык школаларның башкылары келбес болгулаар. Республиканың культура болгаш уран чүүл өредилге черлериниң эртем-методиктиг кабинеди бо ажылды улам иdepкейжидери чугула.

Музыка школаларында өредилге-кижизидилге ажылдарын чорударынга башкы кадрларның ролю улуг болбайн аан. Ынчалза-даа чамдык башкылар чогуур негелдеге чедир ажылдавайн турар. Олар бети дээрге чылдың-на болуп эртип турар конкурстарже школачыларны белеткеп чорутпайн турарлар. Бо чазын эрткен конкурска Туран, Бай-Хаак школалары безин кириштээн. Ол ышкаш башкыларның конкурузунга чүгле 32 кижи кириштеп, Кызылдың музыка школазында 27 башкы ажылдап турда, оон безин чүгле ийи кижи кириштеп. Ховуу-Аксы, Сарыг-Сеп, Көк-Тей, Ак-Довуракты музыка школалары иdepкейлиг киришкен.

Дыка хөй өөреникчилер музыка школаларынга өөренип киргеш, өредилгезин дооспайн ара каап турар. Чүгле эрткен чылын безин республиканың музыка школаларындан ийи чүс ыяакта ажыг кижи чоруткан. Шагаан-Арыг, Тоора-Хем, Чадлана, Эрзин школаларындан хөй уруглар өөредилгезин каггаң. Шагаан-Арыг, Тээли школалары эрткен өөредилге чылында чаңгыс-даа доозукчу үндүрбээнин элдептиг. Шагаан-Арыг школазында ниити ажыл дыка кошкак болуп турар. Ында чамдык башкылар билиг-мергежилиг бедидерин безин херекке албайн турар Тээли, Торгалыг, Кур-Черде музыка школалары амга дедир эрткен чылдың отчёдун безин дузажаваны иletкелге демдеглеттинген.

Республиканың музыка, уран чүүл школаларында колдуунда Кызылдың уран чүүл училищезиниң доозукчулары ажылдап турары баллингир. Башкы кадрлар ам-даа чедишпес. Кадрларны ажылга шиктирер, оларга дузалаар, оран-бажың-биле хандырар дугайында чугаа чөвүлел хуралга чоруп турганы таварылга экен. Чамдыкта бо айтырыгны херекке албас таварылгалар бар. Чаа ажылдап келген аныяк специалиске дузаденкимче чок болза, черле херек бүтпес. Специалистиң эки ажылындан чер-черде культура албан черлериниң ажылы экижир.

Оон аңгыда мындыг айтырыгны база болур-чогууру-биле өөренип көөрү чугула: Кызылдың уран чүүл училищезинге сургуулдар шилип алыры. Школаларга профуглашкын ажылынче сагыш салыр. Музыка, уран чүүл школаларының доозукчуларындан кончуг эвээш кижи училищеже өөренип кирип турар. Үк школаларның доозукчулары училищеже эң хөй-биле өөренип кирер ужурлуг турбуже, байдал ындыг эвес. Бо айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээн тодарылгала, ниити байдал таварымчалыг болурун амыдырал бадыткап турар. Ынчангаш бо айтырыгны ниити күш-биле, бир демниг шиитпирлээри чугула-дыр.

Концертер, отчёттар, делгелгелер школаларда эртип турар. Уругларны чараш чүүлге хандыкшылдыг, бүтүү талазы-биле бедик культурлуг кижилер болзун дээш, иланғыла уран чүүл школаларында онза кичээнгей салдынган. Чүге дээрге олар келир үеним специалистери — республиканың культура айтырыгларын шиитпирлежир кадрлар болурлар.

Б. ДИРЧИН.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

«ТРИБУНА ЛЮДУ» СОЛУННУҢ ЧҮҮЛҮ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшада контрреволюстуг чажыт бөлүктериниң хөделиишкинеринiң идепкейжээнии «Трибуна люду» солуннуң чүүлүнде айыткан. Барымын чүктүң империалистиг күрүнелериниң шпиончу төптериниң айтышкынынарын ёзугаар контрреволюстуг ол чажыт бөлүктер күрүне эрге-чагыргаларынга удур хөделип турар.

Антисоциалистиг күштер үрегдекчи хөделиишкиннерин күштелдирип турарын Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының органы «Айылдыг кыйгырыглар» деп чүүлүнде айыткан. Күрүнеге удур хуудустарны контрреволюстуг бөлүктер пептередип, чажыт чыглыышкынынарны организастаарынче кыйгырып, улусчу эрге-чагырганың органнарынга база катап кыжаның турар. Барымын чүк чурттарында үрегдекчи радиостанциялар Польшада контрреволюстуг бөлүктерге айтышкынынар кылдыр дамчыдыгаларны өөскүдүп турар.

«Солидарность» деп контрреволюстуг чажыт организацияның дээрбечилери база катап хөделип, чуртка корумчурум чок чоруктарны өөскүдерин оралдажып турарын «Трибуна люду» солун демдеглээн. Эрткен чылдың декабрь 13-ке чедир турган байдалды катап тургузарын олар оралдажып турар.

А кандыг байдал ынчаарда турганын эки билир бис. Ол байдал — сандаргай чорук, экономиктиг кризис, корумчурум чок үүлгедиглер болуп турган деп, солун демдеглээн. «Солидарностиниң» хартаачыларының Радомга болган хуралының болгаш оларның негелделериниң дугайында чурттуң ажылчы чоннары эки билир. Ажыл соксадышкынарын болгаш кудумчуларга агрессия чыскаалдарны, улусчу эрге-чагырганы дүжүрериңче угланган контрреволюстуг күштерниң хөделиишкиннерин утпаан бис. Чажыт байдалда контрреволюстуг бөлүктер болгаш Барымын чүктүң өөзээтен радиостанциялары чөгүм-на ындыг хөделиишкинерже база катап кыйгырып турар-дыр.

Чуртка сандаргай чорукту соксаткан сөөлүнде эртиен сес айлар дургузунда күрүнениң конституциялыг органнары Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының IX съездизиниң программазын амыдыралга чайгылыш чокка боттандырып турар. Чуртта байдалды чогумчалыг болдурарынче угланган бүгү-ле үүлдерни күрүне эрге-чагыргазының органнары деткип турар. Хоойлу-дүрүмнерни үрээн кандыг-даа хөделиишкиннерге ойтур шавыышкынны эрге-чагырга органнарының талазындан таварыштырып турар.

Поликтарның эң-не хөй пууузу чогумчалыг хөделиишкиннерни маңан турар. Политиктиг аазашкынарга алыскан кижилер бо дугайын эки билип алзынар деп, «Трибуна люду» солун онзалап демдеглээн.

ПЛАННАРНЫ АЖЫР КҮҮСЕДИР ДЭЭШ ШИМЧЭЭШКИН

БЕРЛИН. Беш чылдың ийиги чылының планнарын пүн хүнүүн ажылдаашкынының хемчээлинге ажыр күүседир дээш социалистиг чарыш ГДР-ниң үлетпүр бүдүрүлгелеринде калбарып турар. Үлетпүрнүң янзы-бүрү адырларының ажыл-ишчилериниң коллективтери электроэнергияның болгаш чиг-оттың чарыгдалдарын боттуу-биле кызырарын чедип алыр деп хүлээлгелерни боттарынга алган.

Штральзундта «Фольксверфт» дээр судно тудуушкун бүдүрүлгезинiң чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларының саналдарын боттандырып турарының түнелинде бо чылын ажыл шагының **камналгазы аңаа 15 муң ажыг шак болган.**

Лажок улуг хевириниң «Атлантик» дээр он суднозунга сентелге ажылдарын чылдың баштайгы чартыында бүдүрүлгениң коллективи доктаатыткан хуусаазыпдан беш хүн мурнады дооскан.

(СЭТА).

ААЖОК УЛУГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ ИНИЦИАТИВАЛАР

СОФИЯ. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өеке-даа чурттарының инициативалары, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның, тайбыңга ынак болгаш демократтыг бүгү-ле күштериң күжениишкиннери тайбыңны камгалаарынче, чавырылдырыышкынны уламчылаарынче, чепееглениишкинни дужүрериңче, кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылгаже угланган болганы-биле ажок улуг ужур-дузалыг. Болгарияның Компартиязының ТК-зының Чиңгине секретары Тодор Живковтуң Туниетиң Компартиязының ТК-зының Бирги секретары М. Хармелбиле ужуражышкынының дугайында Софияда тараткан дыңнадыгда ол дугайын чугаалаан.

Ливанга удур израиль агрессияның түңнелинде Чоокку Чөөн чүкте тургустунган кедергей айылдыг байдалче ужуражышкын үезинде талалар онза кичээнгейин салган деп, документиде онзалап демдеглээн. «Правда» солунның айтырыгларынга Л. И. Брежневтиң харыларында киргеп санаалдарга холбаштыр харын Чоокку Чөөн чүк айтырының шиитпирлеп болур деп, олар медеглээнер.

(СЭТА).

Я. АРАФАТ: ПАЛЕСТИННЕР ДЕМИСЕЛИН УЛАМЧЫЛААР

РИМ. АКШ-тың күткүү-биле ливан болгаш палестин улустарга удур Израиль аразатаныг дерзин үүлгеднишкиннерни кылган. Ливанның черинде узуткан чок кылыышкынны үүлгедип турар агрессорга Вашингтон бүгү талалыг деткимчени көргүскен деп, Палестинаны Хостаарының Организациязының күүкомунуун даргазы Ясир Арафат Италияның «Коррьере делла сера» солунунуң айтырыгларынга харыылап тура медеглээн.

Палестин улуска Израиль аштырыышкыны таварыштырып, ону дужуп бөөр кылдыр албадап ыыдаваан. Удурланыышкынның палестин шимчээшкинiniң удуртулгазының болдунуң шеригlерин Бейруттан көжүрүп үндүреринге чөпшээреткен кара чаңгыс чылдагааны— тайбың ливан чурттакчы чонунуң аразынга база дагын өлүм-чидимнерден чайлаар дээш чүткүл болганын Я. Арафат онзалап демдеглээн. Израиль бомбалардан өлген ливанналарның 40 хуузу—чаш ажы-төлдер болган. Палестиннер ам кайда-даа турарындан хамаарылга чокка, боттарының төрөөн чуртунга ээп чеде бөөр дээш демиселин уламчылаарлар деп, ол онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ҮЛЕГЕРИН ЭДЕРЕР УЖУРЛУГ

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр.). Термоядролуг дайынның кыпты-гарынга чедирип болгу дег Р. Рейганның администрациязының айылдыг политиказын америк эртемденнер буруу шаап турар деп, сураглыг психолог, пайысылалдың Вашингтон аттыг университединиң профессору Ральф Уайт медеглээн. Психологтарның америк ассоциациязының чыл бүрүде болур конференциязынга ол чүве чугаалаан болгаш мындыг медеглелди кылган.

Ядролуг соғуушкуну мурнай кылырын планнап турар Вашингтонуң милитаристиң доктриназын «халаптыг политика-дыр» деп эртемден адаан. Совет Эвилелиниң дугайында меге бодалдарны американнарның ортузунга пептередирин Рейганның администрациязы оралдажып турар-дыр деп, ол айыткан. «Кызыгаарлаттынган» азы «узамдаткан» ядролуг дайынны ССРЭ-биле чорудуп болур деп Вашингтонуң «бадыткаашкынынары» кедергей айылдыг болган Рейганның политиказының америк эртемденнер буруу шаап турар деп, сураглыг психолог, пайысылалдың Вашингтон аттыг университединиң профессору Ральф Уайт медеглээн. Психологтарның америк ассоциациязының чыл бүрүде болур конференциязынга ол чүве чугаалаан болгаш мындыг медеглелди кылган.

Ядролуг соғуушкуну мурнай кылырын планнап турар Вашингтонуң милитаристиң доктриназын «халаптыг политика-дыр» деп эртемден адаан. Совет Эвилелиниң дугайында меге бодалдарны американнарның ортузунга пептередирин Рейганның администрациязы оралдажып турар-дыр деп, ол айыткан. «Кызыгаарлаттынган» азы «узамдаткан» ядролуг дайынны ССРЭ-биле чорудуп болур деп Вашингтонуң «бадыткаашкынынары» кедергей чаңгыс чылдагааны— тайбың ливан чурттакчы чонунуң аразынга база дагын өлүм-чидимнерден чайлаар дээш чүткүл болганын Я. Арафат онзалап демдеглээн. Израиль бомбалардан өлген ливанналарның 40 хуузу—чаш ажы-төлдер болган. Палестиннер ам кайда-даа турарындан хамаарылга чокка, боттарының төрөөн чуртунга ээп чеде бөөр дээш демиселин уламчылаарлар деп, ол онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

СИНЬХУАНЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуа агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, ийи чурттуң бираазының сентябрь 2-де болгаш өскезиниң октябрь 1-де демдеглеп эртирери национал байырлалдарының үезинде Вьетнам-кыдат кызыгаарга чепсектиг кандыг-даа хөделиишкиннерни үндүрерин соксадыр дугайында Вьетнамның санаалын Кыдат хүлээвээн. Вьетнам Социалистиг Республиканың КҮР-нүн ДХМ-инге нотазынга ол санал киргеп турган.

ТЕЛЕТАЙП ДЫҢНАДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

АРГАЖОКТАН МИННИШКИН

ЛОНДОН. «Чуртта ажыл чоктарның саны ам-даа үр үеде бедик деңгелге хевээр артар» деп, министр ужурга Великобританияның сан-хөө министри Дж. Хау таварышкан. Консерваторлар чазаанының «шыңгыы кампанырыкыраныр» дээр угланыышкынын болгаш экономикаңыг национализастаан секторунуң хереглелдеринге күрүне дезөлөөшкиннерин кызырар дээр чоруун ол база дагжын агарткан. Биеэки экономиктиг угланыышкынны англи чазак моон сонгаар-даа барымдаалзар болгаш ону өскертпес деп, Дж. Хау онзалап демдеглээн.

Миллион-миллион англичаннарга ол дээрге база дагын чединместээри, амыдырал денелиниң улам ыңай кудулаары-дыр. Албанның сөөлгү сан-медээлерин ёзугаар алырга, ам чуртта 3 миллион 293 муң хире ажыл чок кижилер бар, ол дээрге ботажыл-чорудулгалыг чонуң 13,8 хуузу-дур.

ХОПТААШКЫННАРНЫ БУРУУ ШАПКАҢ?

НЬЮ-ЙОРК. Чазакы удур бууран дүшнең үймээшниң соонда хөлээшкиннер Сейшел ортулуктарда уламчылап турар дээр хөөнүүт дыңнадыгларының барын талакы парлалгада көстүп келгенин ол республиканың Каттышкан Нацыалар Организациязының чанында доктаамал төлээ чери буруу шапкан.

Сейшел ортулуктарда амыдырал-чурттарының байдалы чогуур орууче дагын кирген деп, төлээ черинiң КНО-нүн штаб-квартиразында тараткан медеглелинде айыткан. Таңдыгларының барын талакы парлалгада көстүп келгенин ол республиканың Каттышкан Нацыалар Организациязының чанында доктаамал төлээ чери буруу шапкан.

Сейшел ортулуктарда амыдырал-чурттарының байдалы чогуур орууче дагын кирген деп, төлээ черинiң КНО-нүн штаб-квартиразында тараткан медеглелинде айыткан. Таңнышылдаашкын шагын күш чок болдурган. Пассажирлер самолёттары чурттар аразынга дагын ужудун эгелээн. Туристер саны эвээжээн. Тус черинiң чурттакчыларындан азы туристерден кым-даа каражадаваан.

ГФР-НИҢ ЧАЗААНЫҢ ШИИТПИРИ

БОНН. Сибирь—Баруун Европа аразынга газ дамчыдылгазын тударын дугайты Совет Эвилели-биле керээлерни күүседирин үзеринче угланган АКШ-тың ылгай көрүкчү хемчегlерин бодупун таарымча чок кылдыр көрүп турарын ГФР-ниң чазаа албан хуузу-биле бадыткаан.

ГФР-ниң ажыл-агый министерствозунуң стате-секретары Дитер Фон Ворцен ол керээлерни күүседиринге киржин турар барын-герман фирмаларже чагаа чоруткан. газ дамчыдылгазын тударынга ажыглаар дериг-херекселдер чорудуп бээрин боттандырып уламчылаарын ол фирмадан негээн. Газ дамчыдылгазының тудуунга ажыглаар дериг-херекселдер садарын хоруур чорукту АКШ-тың чөпшээрел бижиктерин ёзугаар чагыларны күүседип турар фирмаларга база нептередир дээр Рейганның шиитпири делегейниң эрге-хоойлу норма-чижектеринге чөрүшкек-тир деп, ол чагаадя айыткан.

(СЭТА).

ГФР—ДАЙЫНГА УДУР ХҮН

Дөртен үш чылдар буруиғаар сентябрь айда болуушкун XX үүс чылдың төөгүзүнде кижи төрелгетенге кедергей аар уржуктарлыг болган. Гитлержи Германия 1939 чылдың сентябрь 1-де Польшаже халдаан болгаш делегейниң ийиги дайынын эгелээн. Сентябрь 1-ниң хүнү дайын сөөлүндеги чылдарда дайынга удур чыскаалдарның, митингилеринiң хүнү болуп келген болгаш болуп-даа турар.

Германияның Федеративтиг Республиказында профэвилелдери ол хемчегlерни деткивишаан, сентябрь 1-ни дайын айылынга удур демиселдин хүнү кылдыр бо чылын демдеглээр деп турар.

Барын Германияның профэвилелдери ол хүнүү 1982 чылда канчаар демдеглээрил деп айтырыга харыыны бээрин Немец профэвилелдер каттыжыышкынының НПК Дюссельдорфта баштаар черийдея дилээн мен. Дайынга удур чыскаалдарны, митингилерни бо чылын профэвилелдериң эге организацияларынга, районнар болгаш округтар деннелиниге калбаа-биле эрттирер деп турарын меңээ чугаалаан.

Адаккы Саксонияның төвү Ганноверде округ организациязы митингилерни, хуралдарны бүгү районнарга эрттирерин планнаан. Дайынга удур ол митингилерге болгаш хуралдарга профэвилел кежигүнү эвес хамаатылар база киржир.

— Ол хүн кандыг лозунналры эртерял?

— «Тайбың дээш, чепсеглениишкинни дүжүрер дээш, социал эргелерге халдаашкынарга удур!» деп лозуннуг адаа-биле эртер. Тайбың болгаш чепсеглениишкинни дүжүрер дээш, социал эргелерже халдаашкынарга удур шиитчээшкиннер тудуш холбаалыг болуп турар. Тайбың дээш, чепсеглениишкинни дүжүрер дээш демисешпиишаан, ажылчы чоннарның социал эргелерин камгалап турар бис.

— А Ганноверниң бодунга кандыг хемчегlерни планнап турарыл?

— Хүрээниң дайын үезинде үрелген бажыңының баарынга митинг болур. Оон бузундуларды дайынның бужар болгаш халаптыг уржуктарының дугайында сагындырып турар. Профэвилелиниң сураглыг ажылдакчызы Вернер Фитт митингиге чүве чугаалаар.

Майнцеге, Рейн-дандПфальц черинiң профэвилел округ организациязының башкаар дээш, социал эргелерге халдаашкынарга удур шиитчээшкиннер тудуш холбаалыг болуп турар. Тайбың дээш, чепсеглениишкинни дүжүрер дээш демисешпиишаан, ажылчы чоннарның социал эргелерин камгалап турар бис.

— А Ганноверниң бодунга кандыг хемчегlерни планнап турарыл?

— Хүрээниң дайын үезинде үрелген бажыңының баарынга митинг болур. Оон бузундуларды дайынның бужар болгаш халаптыг уржуктарының дугайында сагындырып турар. Профэвилелиниң сураглыг ажылдакчызы Вернер Фитт митингиге чүве чугаалаар.

Майнцеге, Рейн-дандПфальц черинiң профэвилел округ организациязының башкаар черинге баарымга, меңээ мынча деп чугаалаан:

— Бистиң кол митингивис хоорай чагыргазының бажыңында болур. Немец профэвилелдер каттыжыышкынының округ организациязының даргазы Юлиус Лелбах болгаш Германияның социал-демократтыг партиязының сураглыг ажылдакчызы, Саарбрюккениң оралакчы бургомистри Оскар Лафонтен аңаа чүве чугаалаар.

Баварияга хемчегlерни чүгле чангыс хүн, сентябрь 1-де эвес, харын-даа «дайынга удур неделяларны» элээн хөй районнарга организастаар деп турар. Баден Бюртембургтун черинге профэвилел аныяктары «тайбың марыжын» эртиирер деп шиитпирлээн. Дайынга удур хүнүү бо чылын эртиреринге, демдеглээрiнге колрольду аныяктар ойнаар деп турар.

Тайбың дээш демиселге барыын-герман профэвилелдериниң идепкейжээнии — ГФР-де амгы үеде чугула болуушкун-дур. Немец профэвилелдер каттыжыышкыны эрткен чылын дайынга удур хемчегlерниң хажыызынга турган. А 1982 чылдың чайынында НАТА чөвүлелиниң сессиязының бүдүүзүнде НПК медеглел кылган болгаш Европага тайбынның салым-чолу дээш чурттуң хамаатыларының сагыышсыраашкыны-биле эң-сеткил каттыштырылгазын иlергейлээн, Германияның Федеративтиг Республиказының делөөскээринге ядролуг чаа америк ракеталарны тургузарының планындан ойталаарын негээн. Немец профэвилелдер каттыжыышкыны кыйгырыг үндүрген. Шеринг чарыгдалдарын-ны кызырарын, Чөөн чүкке болгаш Барыын чүкке чепсектиг чаа хевирлеринден, оон иштинде нейтроннуг чепсектен доп-дораан ойталаарын, нейтроннуг чепсекти хоруурун, атомнуг бомбаны будурерин, өске күрүнелерге дамчыдын бээрин база хоруурун ол кыйгырыгда шыңгыы негээн.

Тайбың дээш, чепсеглениишкинни дүжүрер дээш демиселге Барыын Германияның профэвилелдериниң идепкейлиг киржилгезин ГФР-де чамдык кижилерге күзенiг эвес болган. Ынчалзажок тайбының салым-чолу күш-ажыл кижилериниң салым-чолу-биле тудуш болгай. Ажылчы чонларның эрге-ажыктарының болгаш тайбының эрге-ажыктарының сырый холбаалының ханызы-биле өөренип көөрү Гессенниң профэвилел организациялары боттандырган. Күш-ажыл кижилериниң эрге-ажыктары болгаш тайбының эрге-ажыктары тудуш харылзаалыг деп түнелди кылган. Боо-чепсекти эңдере будурериниң политиказынга удур хемчегlерни хандыр өөренип көргеш, боттандырары эргежок чугула деп, Гессенниң профэвилелдер удуртукчузу Иеден Рихерт медеглээн.

«Уран чүүл ажылдакчылары тайбың дээш» деп улуг фестиваль сентябрьда Бохумга болур. Делегейниң хөй чурттарының эртистери анаа киржир. Ол дээрге—сентябрь 1-ниң—Дайынга удур хүнүүн үргулчулеля болур.

Л. БЕЗЫМЕНСКИЙ,
ПМА-ның тускай корр.
Бонн хоорай.

АГРЕССИЯНЫҢ ПЛАНЫН ЧҮҮЛДҮГ ДЭЭН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Ливанче шургуп кирип келген израиль агрессорларга Палестинаны Хостаар Организациязының (ПХО) таварыштырганы маадырлыг удурланыышкын Чоокку Чөөн чүкке экспансионизмниң күштеринге удур ниити демиселге ПХО-нүң ролюн бедиткен деп, Палестинаны Хостаар Организациязының КНО-нүң чанында докгаамал төлээлекчизи З. Л. Терази медеглээн.

Палестинаны Хостаар Организация Ливанның патриоттуг күштери-биле демнежип алгаш, израиль халдаашкынга ойтур шавыышкынны берип шыдаан деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга ол чугаалаан. Шургуушкынуң политиктиг сорулгаларын Израиль чедип албаан. Араб-израиль чөрүдээни бүгү-ниити болгаш чөптүг кылдыр шиитпирлээрinге ПХО-нүң туружу мурнуку хевээр чугула фактор болуп турар.

Агрессор-биле демиселдиң үезинде бистиң организациязыс палестин улустуң деткимчелин чугле кошкатпаан эвес, харын-даа улам быжыглаан деп, З. Л. Терази медеглээн. Бистиң бодан турарывысты ёзугаар алырга, ол дээрге, кол чүүл болуп турар. Палестин улус бодунуң хүлээн көргеен удуртукчузу-биле эчизинге чедир туружурунга белен.

Бейруттуң палестин болгаш ливан кымгалакчыларының маадырлыг чоруун бүгү делегейде бедии-биле хүндүлеп турар. Маадырлыг ол чоруктуң үндезини — палестиннерниң херөөниң чөптүүнге болгаш шынныынга ханы бүүрел-дир.

Чоокку Чөөн чүкте амгы кризисче АКШ-тың кара сагыштыг ролюн ПХО-нүң төлээлекчизи сойгалап илереттиннаан, мынча деп медеглээн: Ливанче Израильдиң халдаарының, палестиннерниң, хамыктың мурнунда бистиң организациязывысты узуткаарының планнарын Американың Каттышкан Штаттары чүгле чогуур үезикде дыңнаан, билген эвес, харын-даа чүүлдүг деп детпээн.

Агрессияны соксадыр талазы-биле дээштиг хемчегlерни Каттышкан Нацыалар Организациязының Аймыл чок чорук Чөвүлелиниң ан чорударынга Вашингтон үргулчу моондактап келген.

Израиль агрессорлар ливан болгаш палестин улустарны узуткаарын уламчылазын дээш Каттышкан Штаттар бүгү-ле кажарлаашкыннарны кылып, Ливанда кризисти шиитпирлээрин үзамдыктырып келген. Палестин болгаш ливан дайынчыларының кижи, боочепсек, материалдыг курлавырлары харыысарап, төнген турарын израиль болгаш америк чагырыкчылар кордап турган.

Ынчалзажок дайынчыларның ол кордаашкыннары буурап дүшкен. Америк-израиль сулчээния сый шавар дээш палестин улустуң тура-соруун узуткап ыыдаваанын Вашингтон хүлээп көөр ужурга таварышкан.

Удурланыышкынның палестин шимчээшкинiniң күштеринге Совет Эвилелиниң дузаламчызын, деткимчезин З. Л. Терази бедии-биле үнелээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң айыткан туружунга, ниити байырны чедиргек бис. Палестин улусту болгаш ПХО-ну ында бүрүнү-биле деткээн. ССРЭ-ниң күүрүнде илеелдиг өөнүктүг бис деп, ПХО-нүң төлээдекчизи чугаалаан.

В. ВАСИЛЕЦ.

ПЕКИНГЕ ЯПОН ЧЭЭЛИ

ТОКИО. Ийи хонук японскыдат чугаалажмышкынарның түңнелинде Японiядан эргежок чугула дериг-херекселдерни садыы алзын дээш Пекинге 65 миллиард иен акша түңнүг чээлиин тыпсырыгга Токио чөпшээрешкен. «Токио симбун» солунның дыңнатканын ёзугаар алырга, чээлилер дугайында ол документиге ат салыышкыны япон премьер-министр Судзукиниң келир айда Кыдатка аян-чоруунуң үезинде Пекинге болган турарынга кыдат тала чөпшээрешкен.

Мынчангаш ийи чурттуң аразында харылзаалар чидирленген турзажок, Л. Судзукиниң хүлээп алырынга Пекинiниң белен болганын тус черiниң парлалгазы демдеглеп турар.

(СЭТА).

ДЕТКИГ

ТУНИС. Араб чурттарның дигазы бодунуң ёзулуг төлээлекчизи — Мурнуу-Барыын Африканың Улуечу организациязының (СВАПО) удуртугазы-биле национал хамаарышпас чорук болгаш бот-догуналының дээш демиселиниң турар Намибияның чону-биле эң-сеткилдиг каттыштырып турарының дугайын медеглээн.

(СЭТА).

Кино болгаш көрүкчү

ЧААГАЙ СЕТКИЛ

Совет кижилерни идейполитиктиг, амыдыралчы бижыг туруштуг, бедик патриотчу, интернационалчы, сагыш-сеткил талазы-биле арыг-чаагай, гуманисчи болгаш өске-даа эки чаагай, буянныг мөзү-шынарлыг болурунга бистиң Коммунистиг партиявыс өөредип турар. Бо улуг өндүр сорулганы боттандырарынга чечен чогаал, уран түүл дециел чок чугула рольду ойнаар. Маңаа уран-чечен кинолар түүлдүн артык дээштиг. «Хаалгыг эжик баарында» деп өңгүү азербайджан кино-чурукту бистиң республиканың улуг-биче назылыг көрүкчүлери сеткил ханып көрдүлер, чүге дээрге бо чаа кино-чуруктуң утказы ханы, амыдыралдың хөлегезинде чаштынган шырынна апарган мөзү-бүдүштү сойгалаан.

Көрбес силер бе, хаалгыг эжик артында чүү боон турар-дыр? Күш-шыдалы кошкак херээжен кижини дерзин-дүржок ашаа эттеп-соп, дорамчылап турар ышкажыл. Базындырган херээжен кижи дооразында чурттакчылардан дуза дилеп алгырар-кыскырарга-даа, кожалары тооластар, а оон кээргенчиг үнүн дыңнавас дээш, олар артында-ла ыыткыр чугаалажырын, радиозуның үнүн дыңзыдарын кызыдарлар. Ол шын бе, ынчаш? Дорамчылалга таварышкан хөөкүй эшти, хамаатыны хулгандан адырып ап болбас бе? «Меңээ өскелериң амыдыралчуртталгазы хамаан чок, чүге дээрге мээң өөм хажыызында-аа болгай» деп, чүгле доскут сеткилдиглер ынчаар бодаар. А ёзулуг бижыг туруштуг, кээргээчел, дузаарга, эш-өөржү, хөй-ниитичи, «чаңгызы —шуптузу дээш, шуптузу чаңгызы дээш» деп буянныг совет принципти барымдаалаар күзел-бодалдыглар боттарының хамааты хүлээлгезин кажан-даа утпастар.

Шак ындыг кээргээчел, дузаарга, кошкактарны дерзиилерден адырып ап шыдаар дидим эр тывылганда-аа, ол ындыг эки сеткилдиг чалыы оол Мурад (артист Родион Нахапетов) болган.

Ынчангаш чүгле чаңгыс Мурад ындыг бедик хамааты хүлээлгезин күүсеткенин бо кинода көргүзүп турар-даа бол, чүс-чүс, муң-муң Мурадтар база тыптып келирине, көрүкчүлер бүзүрээрлер-даа, чүге дээрге күш-ажылчы эрес-кежээ аныяктарывыс чөптүг эвес чорук-биле, эргиниң бүжар артышкыны-биле кажан-даа эптешпестер.

Бедик идейлиг, утказы кижизидилгеже утланган солун кинонуң режиссёру Расим Оджагов мынча дээн:

— Өскениң херээ дээш амы-тыныш-даа харампанмас чорук — кижиниң эң кайгамчык болгаш тывыныр бүдүш-шынары ол болур-дур: Ындыг кижи бир дугаарында согугну бодупта үзээп алыр, ынчалажок эжин камгалап алыр. Бедик мөзү-шынарлыг хамааты болуру ала-чайгаар боду тыптып келбес.

Боттуг амыдыралга дүүштүр чогаатkан «Хаалгыг эжик баарында» деп ханы угаадыглыг кинону көрүп оргаш, улуг полководчу А. Суворовтуң мындыг чагыгларын сактып ордум: «Бодуң өлүп-даа чыткаш, эжиңни детки...»

С. САНДЮ.

СОЛУН КОНЦЕРТТЕР

Тываның күрүше филармониязының чагыын ёзугаар сураглыг артистериниң уран түүл коллективтериниң биске оюн-тоглаалыг аалдан кээри чаңчылчаан. Кызыгаар шеригленииң Забайкалыеның Кызыл Туктуг шериг округунуң ыры болгаш танцы ансамбли— Тывага аалдан чоораш барган. Олар Ак-Довуракка, Чадаанага, Кызылда «Колос» Культура бажыңынга, Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга концерттерни көргүскен.

Э. МОҢГУШ.

ӨГ-БҮЛЕ ОТЧЁТТАРЫ

Шынында чугаа болза идеология ажылының хөй-хөй участоктарынга болгаш адырларынга зде тургузуушкун дугайында, —ийе, мен чандыр чугаалавадым, — чогум-на харын зде тургузуушкун дугайында чоруп турар. Ооң утка-шынары хүннүң айтырыынга улам-на дүүшкен, а хевирлери совет кижилерниң амгы үедеги негелде-хереглелдерин долу хандырган турарын чедип алыр хереж.

Л. И. БРЕЖНЕВ.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар сорулга-биле Чөөн-Хемчикте «Большевик» совхозтуң парткому, дирекциязы болгаш хөй-ниити организациялары ажылчы чоннарының яазы-бүрү кезектериниң аразынга коммунистиг мөзүшынар болгаш күш-ажылчы кижизидилгени экижидериниле оны утлап баштаар таарыштырылга чөвүлелин эрткен чылдың эгезинде тургускан. Оон составынга парткомнуң, көдээ Советтиң, совхоз директииязының, профовилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының, культураның, школаның, эмнелгениң, садыгның төлээлекчилери киргеи. Чөвүлелдиң даргазынга совхоз директору Александр Топаевич Шаалыны томуйлаан.

Чөвүлел перспективтиг план ёзугаар ажылдап турар. Ону партком болгаш хөй-ниити организацияларының культура албан черлери-биле чөвүлел сумележинн тургаш, чыл дургузунда совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунга чорудар идеологтуг, политика-кижизидилгеиг ажылдарны планнап алыр, оон күүселдезин чедип ап турар. Чөвүлел тургустунгаш, чүгле бир чыл ажыл турар, ынчалза-даа бо үениң дургузунда кижилер-биле ажылдаҗамдык чаа, солун түүлдер бар.

Оларның бирээзи болза өг-бүлелериниң чогаадыкчы отчёттары болгаш конперттери болур. Өг-бүле кежигүннериниң совхоз бүдүрүлгезинин ажылынга, хөй-ниитиниң херээнге, бот-тывынгыр уран чүүлге, спортка киржилгезин идепкейжидер, политиктиг болгаш ниити билиглерин, ажылының талазы-биле мергежилин, культуразың бедидер, аныяктар база уруглар кижизидилгезин, суур чаагайжыдылгазын экижидер, корум-чурумну бижыттаар, хүүда дузалал ажылагыйын сайзырадыр болгаш өске-даа көдээ ишчилериниң мурнунда салдынган сорулгаларны шиитпирээри-биле бо ажылды чөвүлел чорудуп эгелээн. Чөвүлелдиң кежигүннери өг-бүлеже кичээнгей салгаш, киноланп, хүүда дузалал ажыл-агыйын сайзырадып, уругларын өөредип, кижизидип турарын, моон соңгаар өг-бүленин сорулгазын бирдең-бирээ чокка чугаалап берген. Оон дараазында өске өг-бүлелер чогаадыкчы отчёттарын берген. Чыылган чон боттарының сонуургаан айтырыгларын салган. Өг-бүлелер боттарының белеткеп алган концерт номерлерин көргүскен. Баштайгы отчёттарны болгаш конперти суурнуң чурттакчылары сонуургаап. Өг-бүлелерниң чогаадыкчы отчёдуп бээрин, концерт көргүзериң шиитпирлээн болганда өг-бүле бүрүзү аңаа белеткелди чорудуп эгелээн.

Бо хүнге чедир суурнуң 84 өг-бүлезін чогаадыкчы отчётын берген болгаш конпертин көргүскен. Аңаа чонның сонуургалы улам улгадып турар, чүге дээрге оңу өөредиглиг, ука-шынарлыг, хүннүң сорулгаларынга дүгжүп турар кылдыр эрттиреринче чөвүлел доктаамал кичээнгейни салып келген. Мурнакчы тракторист А. Т. Сат отчёт бергеш, бүдүрүлге планың болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш канчаар ажылдап, техниканы эдилеп, оон ажаалдазын чорудуп турарын чугаалааны өскелерге ажыктыг болган. Башкы О. О. Монгуш отчётчудуча уруглар кижизидилгезининң айтырыгларынга колдуунда доктаагаи. Бо өг-бүле алды уруглуг, оларнын дөрту школада өөренип турар. эрткен өөредилге чылын Чечек бүл. Кара чүгле тергиин эки. Ляля биле Сырга 4-5 демдектерлиг дооскан. Олар күш-ажылга, ыры, танцыга ынактар, комсомол, пионер ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Во өг-бүле 12 солун номерни конпертке көргүскеч.

Ажыл шагы үзер, арага-дарыга хандыкшылдыг, уругларының кижизидилгезинче кичээнгей салбас, хөй-ниитиниң черлериңге чурум үрей бээр кижилер бар өг-бүлелерниң отчётун база дыңнап турар. Оларның четшестерин эдип алырынче угланган айтырыларны чыылган чон салып, сөзүн ап келген. Оон түңнелинде чамдык кижилер совхоз бүдүрүлгезинде иденкейлиг ажылдап, корум-чурумуи экижиткеи.

Өг-бүленің отчётуп дыңнаары, конперт көргүзери улуг ажыл, ону белеткеп, организастаарынга чөвүлел кежигүнериндеи ангыда. Культура бажыңының ажылдакчылары, башкылар иденкейлиг киржии турарлар. Ылангыя башкылар Александр Монгуш Барчынооп Монгуш конперттер белеткээринге активчи киришкеп.

Өг-бүленің отчётуп дыңнаары ажыктыг болган. Суурнуң чурттакчыларының күш-ажылчы иденкейи кедүрүлгеп, уран чүүлге хандыкшылдыглар көвудээп, корумчурум үрээр чоруктар кызырылган. Оон уламындан совхоз күрүнеге кедээ ажыл-агыйп продуктуларын бүдүреринің болгаш күрүнеге садарының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турар.

Өг-бүленің отчёттарын дыңнаарын ам-даа уламчылаар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: башкы О. О. Монгуштуң өг-бүлезининң концертке белеткенин турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧЕЧЕКТЕР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Кызылдың Гастелло аттыг дыштанылга парыгында дүүн чечектер делгелгези болган. Делгелгениң кол темалары: «ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга», «Чер кырынга тайбың», «Хлеб —бистиң байлавыс». Аңаа хоорайның дыка хөй бүдүрүлгелери, албан организацияларының киришкеп.

Хоорайның школаларының, ясли-садиктериниң, аныяк натуралистер станциязының, электри четкилериниң, Кызылдың аъш-чем болгаш үлетпур базаннаар садыының, «Тыва тудуг» трестиң, 48 дугаар тудуг эргелелиниң, АТБ-лерниң, күрбанкының, хоорайның харылзаа белдириниң. Кадык камгалал министерствозунуң (эмнелгелер-биле кады), ёзт комбинадының коллективтери чечек делгелгезинге идепкейлиг киришкеннер. Киржикчилер теманы илередиринге, аңгы-аңгы композицияларны дилеп тыварынга тывынгырын, чогаадыкчы идепкейин көргүскеннер. Хоорайның чурттакчылары ону улуг сонуургал-биле көргеннер, демдеглел дептерлериңе олар делгелгени магадап сонуургааның, аңаа үнелелин хөйүу-биле бижээннер.

Делгелгенин жюриэи түңнелди үндүрүп, киржикчилерни дипломнар, акша шаңналдарыбиле демдеглээн.

Шилип алган темазын тывынгыр ажыдып көргүскени дээш бирги черни Кызылдың аъш-чем садыын тиилекчи деп саналаш, бирги чергениң дипломуи акша шаңналы-биле кады тывыскан. Ийиги черни Кадык камгалал министерствозуның эмнелгелер-биле кады, 3-ги черни Кызылдың 1-ги школазының коллективтери алган.

Делгелгенин кааслалгазы, чечектерни эң эки ажыглап көргүскени дээш «Тыва тудуг» трести бирги чергениң дипломун, акша шаңналын тывыскан. № 3 АТБ-нин херээженнер чөвүлели. Тываның электри четкилери ийиги черни, № 1 АТБ, күрбанк, авиабудүрүлге үшкү черни ээлээннер.

Н. ООРЖАК.

ЭСКЕРГЕНИМ

Кызыл. Эртенгиниң сес шак. Таптыг-ла ол үеде «Заря» теплоходка олурупкаш, уйгу чок Улуг-Хемни өрү хаптывыс. Туристчи хүннеривистиң эгелээни ол. Хемде «Заряның» өпейлээринге таалап, он, солагай талавыста хову, шөлдерде кодан-кодан хойларның оожум, шөлээп оттап чоруурун магадап, катқы-хөглүг чугаалажып, ыр-шоор куттуган чоруп ор бис.

Өрү чоктаан тудум, бойдустуң чурумалы бир ында апарган. Саң дорт, дээрже бедип үнген, чалымнарлыг кыза черлер таварышкылаар. Ийи чүс хире километр эртип чорувуста, теплоходтуң капитаны пассажирлерге кылаштаншайн, олуттарын ээлээрии сүмеледи. Шуптувус сандайларывыска олуруп алдывыс. Сонгадан көрүп орарывыска, Хүт ужарынга келген болдувус. Ужарның шураң чыдар улуг саарлыгы теплоходка кээп моңнаарга, улуг күүтүп үскеп ышкаш, сирлеш кынын чорду. Хүт ужарын эрткен соонда база катап-ла ыр-шоор куттулуп эгелээн. Удаваанда Севи, Сыстыг-Хем, Ырбан, Хам-Сыра, Ий суурларны таварты эртнеш, район төвү Тоора-Хемге чедип келдивис.

«Турбаза ГАЗ-66» дээр машинага чээрби хире кижи олурупкаш, Азасче хапкан бис. Элээп чораан соонда, «Турбаза Азасче кирип моорлаңар!» деп лозункуут дыштанылга черинин чанынга келдивис. Азас хөлдүң кыдында өң-баазын чечектер саглаңнаар. Деспек кыры аянда дыштанылга бажыңнарын шевергин тудуп каан. Долгандыр арга-арыг бүргээн чер болду. Кежээки чем соонза янзы-бүрү оюн-тоглаа орайга дээр уламчылаан. Эртенинде белүк-белүк айыбиле тускай маршруттарынче үнүпкевнер. Азастан беш километр черде Ногаан хөлче бистиң болүүвүс чадаг чоруп ка. Ол хөлге баргаш, ооң девискээринде хөлбегер ногаан оът-сигенин, чечек-чимизин болгаш арга-арыын магадап, аржаанга кирип, дыштанып хүнэээш, кежээ турлаавыска ээп келген бис. Бо чер эмтаң оъттуг, балык болгаш аңмең-биле байлак, чаагай чурумалдыг бойдустуг оран дээрзин көрген бис.

Бойдус—кижиниң амыдыралыныңың чарыгбас кезээ. Аяччорук үезинде - чамдык туристериниң одагланган черлеринин чүттүүн кайгадывыс. Консерва банкаларын, шилдерии, саазыннарын болгаш аъш-чем артыкчыларын кайхамаан чок октагылап каапкан боор. Хөлдүң кыдында шил бузундузу. демир-дес кескиндилерии эмгежок. Турбаза девискээринде бойдусту кампаар, хумагалаар талазыбиле кыйгырган чаңгыс-даа лозуң-плакат чок. Туристер ортузунга лекция, беседа болгаш культура-массалыг ажылдар чоруттунмайн турар. Спортчу оюн-тоглаа организастаттынмайн турар. Эргижээн биллиард, теннис столдарындан өске чүү-даа чок. Библиотека чок, солун, сеткүүл келбес. Турбаазаның чоогунда пионер лагери, балыкчылар бригадазы бар. Райпо баштаар чери автомагазинни неделяда бир катап чорудуп турза кандыгыл? Кежер кинону аян-чорукчуларга бараалгадыры күзенчиг.

Оон аңгыда столованың чемнин шынары багай. Чем кылырда турбааза девискээринде чагыларны ужур хирээлеп алгаш, азы чунар-бажыңының шалазын туруп алгаш белеткеп туррага болур бе? Арга иштинге олуруп алгаш, ыт кагар ыяжы чок оррарга, болур бе? Ук черниң контроль чогун ажыглап алгаш, хол девискээринде путёвка чок келген улус столовандан чемненип турар. Аяччорукчуларга чамдыкта чем артпайн баргылаар. Турбаазаның директору К. Чадамба хүннүң заирик көстүр. Ынчангаш туристерниң дыштанылгазынче чогуур кичээнгейни салып, таарымчалыг байдалды тургузуп, чамдык четшестерни чайладырын туристер күзеп турар.

Ш. ООРЖАК,

«Тыва даг-дүгү» комбинадында слесарь.

МУЗЕЙ КИРГЕШ...

Кызылда чурт-шинчилел музейинге киргеш, ында делгээн болгаш көргүскен янзы-бүрү чүүлдерни көргеш, кончуг сонуургадым. Чамдык чүүлдерге хамаарыштыр бодалдарымны чугаалаксадым.

Музейивис экспонаттары сөөлгү он чылдарда көвүдеп келген, тускайлаан зал бүрүзүнде чаартылгалар каракка илдеп. Ылангыя бистиң өөреливистиң эрте-бурунгу база ортаакы вектерде төөгүзүнүң материалдарын делгээн залдар мээң сагыжымда арты. Чыл бүрүзүнде музей делгелгелерин көрүп турар болгаш төөгүвүстүң магалыг чаагай талазынче шапкын хөгжүп бар чыдарынга кижиниң сеткили дыка өөрүүр боор чүве-дир. Мындыг үеде культураның музей ышкаш одаглары көвүдеп-ле турар болза эки.

Чүгле эрте-бурунгу кижилерниң турлагларын, оларның эт-хөрекселдерин, ажыл-амыдыралының угланымышкынын делгеп көргүскен өрээлдер бизин дыка солун, онзагай черни ээлеп турар. Ында янзы-бүрү чүүлдерни чараштыр, эптей салгыдаан. Ындыг-даа болза ук өрээлдер херек ужурлуг материалдарны долузу-биле көргүзүп шыдаваин турары илдең, чамдык өске-даа четшестерни эскерип болур. Чаңгыс чижек. Шаандагы даш көжээлерни (бижиктиг, бижик чок-даа) чүгле ийи-үштүү залда делгеп көргүскен. Оларны апаа-ла кайы-хамаан чок ийлендир салып каапы эпчок. чараш эвес. Ол дээрге төөгүнүң тураскаалдары-дыр. Тураскаал болганда оларны тураскаал кылдыр тургусса эки боор. Өрээл дакпын болганда өске хөй материалдар арамындан оларны ылгап көөрү берге. Каяа турганы, кайыын тыбылганы, кандыг уткалыг кылдынганы билдинмес.

Тайылбыр бижии база чок. Оларның чанында турар өске экспонаттарның тайылбыр бижиктеринде частырыглар база таваржыр-дыр. Чижээлээрге, бүтүү делегейниң археолог артемденнериңе билдингир Аржаан базырыының тайылбырында безин частырыг таваржыл турар.

Эрте-бурунгу өөредиңиң янзы-бүрү даш. демир, ыяш. хүлер, алдын, мөңгүн чепсек-хөрекселдерин болгаш эдилелдерин көргеш, кижиниң оон-даа хөйну көрүксээри келир. Мээңбиле кады музей көрүп чораан Улуг-Хем районнуң Кек-Чыраадан келген өөренликчилер база дыка сонуурган. үстүнде бодалга каттыжар болдулар. Харын-даа: «Бистиң суурувус чанында Чер-бажың шивээниң янзы-бүрү чүүлдерин мында чоп көргүспээн боор?» деп айтырып-даа турдулар. Шынап-ла оларның шаандагы шивээ-хоорайларының экспонаттарындан чүү-даа кирбээн болду. А ында үш шивээ-хоорайлар амгы үеде амдаа чедир шинчилеттинмээн. Безин чадаарда оларның ханаларының туттунган материалдары —туулбулар безин онзагай. Кек-Чыраанын девискээринде үш шивээ-хоорайлар чүгле боттары безин тускай музей боон болур.

Черле ынчаш эрте-бурунгу болгаш ортаакы вектерни көргүскен музейнин ийи бичии залчыгаштарынга киргеш. харын-даа чүгле ол археологтуг материалдардан безин тускай, аңгы музей кылза кандыг ирги деп бодалдыг артым. Археологтуг материалдар талазы-биле бистиң республика кончуг байлак черлериңиң бирээзи болгай. Чүгле чаңгыс даш көжээ—тураскаалдарның элээп кезээп делген көргүссе, бир залга безин сынмас ышкаш, чүс-чүс янзы-бүрү улуг-биче базырык-хорумнарның оода чаңгызын көргүссе. Эртемденнериниң тыпкан чүүлдери безин бисте дыка хөй болгай. Шаандагы чурук, бижик тураскаалдарын очулга. тайылбыры-биле көргүзер болза база солун болур ийик. Оондаа өске экспонаттар көпей болгай.

Төөгү ыраан тудум. оон үнези улгадыр. ынчангаш амгы үеде төөгүвүстүң археологтуг музейин тускай аңгылап кылырының аргазы кандыг ирги?

Б. БҮДҮП,

эртем ажылдакчызы.

телевидение

АВГУСТ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 —Зарядкаже, чыскаалынар! 9.00 — Делегейниң улустарының уран чогаалы: Вьетнам. 1-ги дамчыдылга. 9.45 — «Оттурукчу». 10.50 — «Совет Эвилелиңге бараан боон тур мен!». 11.15 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 12.00— «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.30 —«Совет Эвилелин дашткы аалчыларның көргени». 12.45—«Көдээден дамчыдылга». 13.45 — «Музыкалыг киоск». 14.15—«Кижи. Чер. Өртемчей». 15.00—Шахтёрнуң хүнүпге. Сылерниң дилээнер ёзугаар ужураашыпкын. Дамчыдылгага ССРЭ-ниң хөмүр-даш министри Б. Ф. Братченко, хөмүрдаш улетпүрүнүң ажыладакчыларының профэвилелиинин ТКзының даргазы М. А. Скребный киржир. Дамчыдылганы политиктиг хайгааракчы В. П. Бекетов чорудар. 15.45 —Шагтёр хүнүпге уткуштур музыка программазы. 16.35 — «Кино аян-чорукчының клуву». 17.35 — Мультфильмнер программазы. 18.00 —Делегей панорамазы. 18.45 —Баскетболга делегей чемпионады. 3-кү болгаш 4-кү черлер дээш маргылдаа. Колумбиядан дамчыдылга. 19.50 —«Майя Плисецкая». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35 —22.50 —Баскетболга делегей чемпионады. Түңнел оюннар. Колумбиядан дамчыдылга. Төңгенде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20—«Тилекчилер». Фронтучу өңүктер клуву. 16-гы агаар армиязының хоочуннары. 15.50 — «Мындаагы дээргиниң адъютантызы». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 17.05—«Театр чарлалының чанында». 18.10—«Пластилин каарган». Мультфильм. 18.20 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң дончу намдарывыс». 41-ги фильм —«1957-ги». 19.30—Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. Дончулал. 20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!. 20.15 — Сут адаанын спортунга делегей чемпионады. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35 —23.45 — «Караны көрүп тур мен». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

АВГУСТ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Уругларга фильм: «Апютанын оруу». 10.20— «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 11.20— Телемедээлер. 11.25 — 14.15 — Чапсар. 14.35— Аъш-чем программазы — бүгү улустуң херээ. Кинопрограмма: «Удурткучу кижи дээрге...», «Чилен кымга ужун кээрил...», «Дашты шөл». 15.30 — Уругларга фильм: «Электрониктиң солун ужуралдары». 1-ги сериязы— «Дургунаашкын». 16.40 — Авам школазы. 17.10—«Поляр экспедициниң штурманы». Совет Эвилелиниң Маадыры И. Т. Спиринниң дугайында телеочерк. 17.25— Бүтүдениң стадиону. 17.55 — Чаа өөредилге чылының эгелээринге. ССРЭниң чырыдышкын министри М. А. Прокофьев-биле беседа.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Футбол дугайында допчулал. 19.10 — Партияның планнары — улустуң планнары. «Сибирьниң чери». Тюмень область чуртталга бажыңарының тудуунуң дугайында. ССРЭ-ниң ЭА-зының корреспондент-кежигүнү Ленинчи шаңналдың лауреады И. И. Нестеров дамчыдылгага киржир. 19.40 — У. Теккерей — «Хоозун алдарның делгизири». ССР Эвилелиниң Күрүнеиниң үлегерлиг Бичии театрының фильм-шинизи. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.15—«ССР Эвилелиниң Күрүнеиниң үлегерлиг Бичии театрының «Хоозун алдарның делгизири» деп фильм-шинизиниң уланчызы. Ол төнген соонда — Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм: «Сут адаанда хоорайның диалектчилери», 13.10 — «Ада-иелер, силерге!». 13.40 — Эртем амыдыралы. 14.10 — Телемедээлер. 14.20 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «Электрижиттинген Россияны көрүп тур мен». Эртем-нептерелдиг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Киножурнал. 18.55—«Азия төвү». Информациялыг-публицистиг программа. 19.25 — «Культура болгаш амыдырал». 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазының карандаш». 20.15 — Делегей панорамазы. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35 — Спорт программазы: сут адаанын спортунга делегей чемпионады. 22.05—Аът спортунга чурттар аразының маргылдаазы.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

агаар

Агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага бөгүн көжүп турар будуттаар, дүне чамдык черлерге кезек чаъстаар, хүндүс чагбас. Сонгу-барыын угланымышкынның хаттың дүргени секундала 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 4—9 градус чылыыр, чамдык черлерге 2 градус чедир соор, хүндүс 17—22, чамдык черлерге 9—14 градус чылыыр.

Кызылга көжүп турар будуттаар, чагбас. Сонгу-барыын угланымышкынның хаттың дүргени секундала 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 4—6, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

КИНО

АВГУСТ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Эмдик Барыын үкте» 10.00, **«Базындырбаан»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чыындызы» 9.50, **«Чүс чылдың улуг оорлаашкыны»** 11.20, 15.00, 18.40, **«Улу чылы»** 13.10, 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кино чыындызы» 10.00, **«Шуурган»** 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сылдыс инспектору» 16.30, **«Ийиги кадай»** 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Кино чыындызы» 12.00 **«Силерниң дүжүңерге-даа кирбээн»** 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АВГУСТ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эрес-кашпагай» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ында, билдинмес оруктарда...» 9.20, 12.20, 15.20, **«Мээң чаш назыңмның чалгыннары»** 10.50, 13.50, **«Билир азы уттур»** 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чашпан ажыг сиген» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дүнеки болуушкун» 18.30, 20.30 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Аян-чоруктар болгаш экскурсияларның Кызыл бюрозу дараазында черлерже агаар-биле аян-чорук кылырынче чадап тур:

— Ортаакы Азияже (Узбекистан) августуң 31-ден эгелээш, 12 хонук хуусаалыг, путёвка өртээ 283 рубль;

— Сочиже — октябрь 7-ден эгелээш, 20 хонук хуусаалыг, путёвка өртээ—378 рубль.

Самолёт-биле ынай-бээр ужударының, чемненириниң өртээн, чурттаарының, экскурсия кылырының хөлезилерин путёвкада книр санап каап.

БЮРОНУҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, **«Мөңгүлек»** аалчылар бажыңы. өрээлдер №№ 103, 109, телефон № 2-51-76.

Хамаатыларның коммунал квартира алырының болгаш хүүда ажыглалдың автомашиналарын база аар мотоциклдерни садып алырының ээлчээн Кызыл райсоветтиң күүскому 1982 чылдың августуң 2-ден октябрь 1-ге чедир эзе демдеглээрии дыңнадып тур.

Ол үе иштинде катап демдеглетпээн хамаатыларны ээлчеглеп ушуп каапкар.

Редакцияның адреси: индекс 667000

667000, Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ла амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедөө ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-11-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун хөлбейн бараанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1873

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01463

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 203 (12001) | 1982 чылдың август 31, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

МАЛГА ЧЕТЧИР ЧЕМНИ БЕЛЕТКЭЭРИ— БҮГҮ УЛУСТУҢ ШАЛЫПЧЫ ХЕРЭЭ

ТЕМПИНИ КОШКАТПААН

Ниитиниң малынга четчир хемчээлдиг чем белеткеп алырынче «Мурнакчы» совхозтуң дирекциязы бар күштү мөңгээн. Бо хүннерге чедир 1654 тонна сиген кылдынган азы планның 60,2 хуу күүсеттингени ол. Ооң иштинде 486 тонна сенажты салган. Совхозтуң суггаттыг шөлдерде тарааны хөй чылдыг сигенниң кезилдези үргүлчүлевишаан, ооң бир гектарындан 30-35 центнер сигенни ажаап ап турар.

Мал чеминиң белеткелинде сиген кезер 5 трактор, 2 граблъ, бир прессподборщик туруушкун чок ажылдап турар. Хол кадыырыг-биле 124 кижи 12 звенода үстүп алган доктаамал ажылдан келгеннер.

Сөөлгү он хонуктуң түнелинде хол кадыырлыг звенолардан Хертек Кызыл-оол, Донгак Шолбан-оол, Салчак Дадар; МТЗ-50 маркалыг трактор-биле сиген кезеринге Ворошилов Самдан, Дамбыл Көк-оол, Дары-Хөө Озук-оол оларның звенолары тиилекчи болуп, хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, шилчип чоруур вымпел, акша шаңналын алгылааннар.

Мал чеминиң белеткели-биле тараа культураларының ажаап алышкыны удавас капсырлажыр. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы дүжүттү чидириг чок ажаап алыр дээш күштү баш удур планнаан.

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң тургустунганыңдан бээр 60 чылының юбилейин төлептиг үткуур, малга четчир хемчээлдиг чемнерни белеткеп алыр дээш аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турарлар.

А. КАНЧЫЫР.

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН коммунист Иван Данзуруунуң чедиишкинниг турааадыр кодүрген.

Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң хоочун хойжузу, Ленин орденниг, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериң эдилекчизи Иван Симчитович Данзуруунуң өг-бүле звенозу 15 тонна сиген белеткээр хүлээлгезин 22 тонна чедирген болгаш ажылын ам-даа уламчылап турар.

Мурнакчылардан үлегер ап. ниитиниң малынга бижиг чем-суурну тургузарының талазы-биле социалистиг чарышка идепкейлиг киржиңер!

АЖЫЛ ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң ажыл-ишчилери мал чеминиң белеткелинде хайныышкынныг ажылдап турар. Ылаңгыя № 3 хойжу бригаданың малчыннары бригадир Анатолий Өлзейниң удуртулгазы-биле сөөлгү үеде мал чеминиң белеткелиниң темпизин шапкынчыткан.

Ында комсомол комитединиң секретары Алексаидр Сандак, Шойжап-оол Базыр олар 30 тонна сигенни кезип белеткээш, сараатгаан. Бригаданың мурнакчы малчыннары Оруе-оол Наидал, Марзуу Учурал, Ижи Сигенков, Иван Сади олар боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, 30-40 тонна чедир сигенни кезип, кыштагларында сөөртүп чедиргеш, сараатгаапнар. Олар ол ажылын ам-даа уламчылавышаан.

Чайгы дыштанылгазының үезинде өөреникчилерниң дузазы совхозка улуг болган. Урана Амирмит, Мурат Сандак, Саяна Сади олар ада-иезиниң ажылынга, ылаңгыя хөй кадарарынга дузалажып чайлааннар. Мл чеминиң белеткелинге школачылар Лёня Сади, Омак Ижи, Эрее Номчу-Белек, Омар Канзай олар эки киришкеннер.

Ол ышкаш совхозтуң Анай-оол Допчутка удурткан механизастаттынган сиген бригадазы ам бо хүннерде боттарының планныг онаалдаларын ажыр күүседип, ол ажылын уламчылап турар. Ында чолаачылар, трактористер Иван Идам, Иван Лаажап, Бады Сувак. Мөнге Чалзырай олар боттарының онаашкан ажылынга кызымаккай чоруун көргүзүп, хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчылар болуп келгеннер.

Суурнуң агитквартираларының чурттакчылары мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип турар.

Ч. САДИ.

ЧЕТПЕСТЕР-ЛЕ ХӨЙ

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир санныг мал чеми белеткээри-биле хайныышкынныг ажылдап турарлар. Амгы үеде Успа-Нурнуң Ак-Чыраада мал чеминиң белеткелинде ажылдап, ында бир механизастаттынган бригаданы тургускан.

Ында 30 кижи ажылдап, оларда 10 трактор, 5 сиген кезер, 2 бөлер машиналар болгаш 2 прессподборщик быжыглаттынган. Совхоз мал чеминиң белеткелинге июль 5-тен эгелеп кирген. Усна-Нурнуң шыпаазында, Ак-Чыраз, Сарыг-Хөл деп черлерде сигенниң үнгени эки.

Ынчангаш кол-ла чүве күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, ажылдың темпизин дургедедиринден кол хамааржыр. Совхоз 3800 тонна сигенни белеткээр планныг. Ам бо хүннерде 1294 тонна сигенни белеткеп, прессташ, сараатгаан. Белеткеттингеп сигенперни малчыннарның кыштагларынче сөөртүлгезин удур организастап турар

Механизастаттынган бригадада трактор-биле сиген кестириш турар механизаторлар Мерген Сүгежик, Олег Чаткар, Николай Долчун-Сүрүн, Женя Түвет-оол олар хүнде 7 гектар черниң сиген кестирер кормазын 14 га чедирип, 2 норманы күүседип, ында прессподборщикте Анатолий Маңы-Дары, Константин Серөэ хүнде 12 тонналы пресстээр турган, 48—50 тонна чедирип, бедик будүрүкчүлүг ажылдап, мурнакчылар болуп ышлгараапнар.

Прессче сиген октап дажыглаар ажылчыннар Темирхан Бүрүткел, Шолбан Бүрбү, Хемер-Чурук Бүрбү, Гагарин Түлуш, Байыр Херел олар хүн нормаларын 115—120 хуулларга күүседип мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

Бригада хүнде 25—30 тонна сигенни белеткеп, сөөлгү он хонукта 250 тонналы кылгаш, районнуң совхозтар аразында организастаан социалистиг чарыкшта тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчип чоруур Кызыл тугун база акша шаңналын чаалап алган.

Бригаданың кежигүннери мал чеминиң белеткелиниң темпизин кошкатпас дээш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидип, кызыл туктуң салбас, боттарынга алган планныг онаалдазын сентябрь 25-те ажыр күүседири-биле ажыл-ишн хайныышкынныг чоруп турар.

Ол ышкаш Ак-Чыраада болгаш Сарыг-Холде совхозтуң Кадый-Бажы, Чоза, Кара-Талдың хойжу бригадаларының малчыннары 412 тонна сигенни белеткээш, кыштагларында сөөртүп чедиргеп сараатгаан. Ында 67 кижи хол кадыры-биле кезип турар. Оларның ажылы база эки түүнелдиг.

Ындыг-даа болза, ында ажылдап турар тракторлар болгаш кожуг машиналары үрели бээр таварылгалар бола тыптып келир. Оларны каанаар, дүнзаалаар ажылдар база тургулаар. Ол аппаратты совхоз бо чылын июль айда садып алган. Ону совхозтуң төвүнде шыгжап каан чыдар. Кажан ажылаары биладинмес.

Прессподборщиктерниң платформазы, сиген кезер машиналарның шатуну үрелп бээр, прессче херек дузак демирлер төне бээр үүлдер хөй. Оон уламыдап ол техникалар аиаа туруп бээр чоруктар база бар.

Ав.ус. 9—12-де чедир Күү Дөң деп черге ажылдап турган сиген бригадазының аъш-чеми төнгени-биле ону чогуур өй-шаанда, хандырбаанындап ацаа ажылдап турган кижилер ажылын каггаш, суурже чангап. Оон оларны катап чыггаш ажылче киргеп.

Ол ышкаш сиген бригадаларынга ажылдап турар кижилерниң ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургуспаан. Кайы-даа бригадаларда кижилернин хостуг үелеринде ойнаар хереккелдер-биле хандырбааны элдептиг.

Бригадалар тептеринде кескү агитация чок. Чуруктар, плакаттар, көргүзгүт самбразы, мал чеминиң белеткелиниң тускай расценкаларын кылын аспаан. Агитхуудустар, комсомолчу прожектор үнмейн турар.

Бо чылын мал чеминиң белеткели эгелээнден бээр район төвү Хандагайтының агиткультбригадазы чаңгыс катап концерт көргүскен. Олла олчаан кино, концерт кээп көрбээнн хомудапчыг.

Райкүүскомнуң культура киидиэи, совхозтуң директциязы, ында партком болгаш өске-даа ажылдарга хамаарылгалыг албан-организация черлери айыттыгаи четпестерни эдер талазы-биле хемчегларни дарый алыры чугула.

Н. ДАМДЫН.

ФЕРМАЛАРЖЕ, КЫШТАГЛАРЖЕ

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле ниитиниң малынга четчир санныг мал чеминиң белеткелинде хайныышкынныг ажылдап турарлар.

Ам бо хүннерде сиген шөлдеринде 33 звено ажылдап, ында 315 кижи хаара туттунган. Олар 819 гектар черниң сигенин кезип, оон багай эвес дүжүттү ажаап алган, 119 га черниң көк-сулазын кескеш пресстээн. Хөй чылдыг сигенни кезип, сүт-бараан фермазында сараатгаан. Бо чылын совхоз 2820 тонна сиген белеткээр планының 50 хуузун күүседип, 450 тонна сенажты салган, 35 тонна витаминниг муның шилчиир Кызыл тугубиле ийи удаа шаңнатнан. Эргелелдиг ажыл-ишчилери июль, август айларның планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен.

Будүрүлгениң планныг онаалдаларын күүседиринге мурнакчыларның киирип турар үлүү биче эвес, ооң уламыидан эргелел дээре ажылдыгларның одуруунда кирген. Социалистиг чарыштың мурнуну одуруунда чоруп орар мурнакчыларга даараан ыылыглар септээр мастер В. А. Похабова, дааранакчылар М. К. Биче-оол, Н. А. Кыргыс, фотограф Н. Т. Антропов, пэрикмахерлер Т. Х. Хомушку, В. К. Ооржак болгаш өскелердаа хамааржыр.

Чонның хереглелдерин, негелделерин эки шынарлыг хандырарынче, ачы-дуза чедирерин калбартырынче эргелелдиг ишчилери кичээнгейни салган. Районнуң чурттакчыларынга он беш хевириниң ачы-дузазын коллектив чедирип турар.

Бистиң корр.

БЕЛЕН ЭВЕС

Бо чылдың июнь айда кадаашкын болган ужурундан тарааның үнүжүнге шаптыктаан-даа болза, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң девискээринде ажаап алыр тараа болгаш мал чеминге хереглээр ногаан масса хөй.

Совхозта күскү дүжүт ажаап алышкынынга хереглээр комбайннар болгаш машина-техника белеп эвес. 13 комбайндан 10 комбайн септтингеп, 3 СКД деп маркалыг комбайн белеп эвес. Оларның 2-зи Чадаанаиың сельхозтехүркомунуң районнар аразының каттыжышкынында сепгелгеде туруп турар.

Силос ажаар К—С-18 маркалыг 4 комбайн сенажты ажылдап, 4 прессподборщиктиң 2-зи ажылдавас, үреликч, 21 автомашинаның 8-и ажылдавас. Бензовоз машиналардан үе кудар машина аварияга таварышкаш, ацдарылганындап апаа турар.

Айыттынган четпестерни дарый эдер талазы-биле хемчегларни алыры совхозтуң дирекциязындан пегеттинип турар.

С. ТӨГҮС.

Чарышка тиилээн

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты Барыын-Хемчик районнуң чоннуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң коллективи он бирги беш чылдың ийиги чылының баштайгы хүннеринден-не калбартнан. Ажыл-ишчилерниң чурттуң юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш шалыпчы ажылдааның түүнелинде республиканың коммунал-амыдырал хандырылга будүрүлгелериниң аразында социалистиг чарыжынга коллектив бирги болгаш ийиги кварталда социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп үнгеш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Чаш-Хөлдүң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың август 30.

ОЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

«Бай-Тал» совхозта көдээ Совет. ында херээжеппер чөвүлели агитквартиралар-биле ажылзы эки организастаан. Херээженнер чөвүлелиниң даргазы, ортумак школаның башкызы Чечек Баавыл мал чеми белеткээриниң ажылзарынга агитквартиралапы, суурнуң херээжепперин мобилизастап хаара туткан.

Агитквартиралар ниитиидиле совхозка 65 тонна сигенни белеткеп бээр онаалдазыг тургаш, херек кырында оиу 78 тоннага күүсеткен. «Венера» агитквартира 5 тонна планын 9,5 тонна кылдыр күүсеткен. «Депшилге» агитквартира шупту 9 тоннаны белеткээш, планындан 5 тонна ажыр кылган. «Ай» агитквартира 5,7 тонна планныг тургаш, кылын белеткээни 8 тонна болган.

БИСТИҢ КОРР.

ОЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

БАЙКОНУР КОСМОДРОМ. (СЭТА-ның түскай корр. В. Овчаров).

Совет эртемденнериниң ажылдап кылгаиы космоска ужудушкунга белеткелдиг методиказы херээжеп кижиниң орбитага ажылын эң-не идепкейлиг болдурарын бо хүиперде чедип алыр арганы берип турар. Байконур космодромга Светлана Савицкаяның медицина шинчилгезиниң соопда специалистер ындыг түнелди кылганнар.

— Космос медициназының чыпп алганы дуржулгазының, ужудушкунга шилип алышкынының болгаш белеткелдиг тускай системазының ачызында Светлана Леонид Попов болгаш Александр Серебров ышкаш, дензи чок байдалга чедишкинниг ужурашкан — деп, экипажтың медицина талазы-биле белеткелиниң удуртукчузу И. Тарасов чугаалаан.— Экспедицияның үезинде орбитадан алдынган телеметрлиг түнелдер-даа база ужудушкун соопда шинчилгелериниң түнелдери-даа ол дутайын бүзүредип турар. С. Савицкаяның кадыының байдалы Черге кээп душкеннинин соопда дораан-на ужудушкун мурнунда турганы ышкаш, ындыг байдалдыг апарган. Оон хамының базышкыны ынчан 75—115, судалы —68—70 болган. Ужудушкун үезинде ооң дензизи ескерилбээн. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, биске билдингир кандыг-даа ескерлиишкин тывылбаан.

Специалистерниң бодалын Светлана боду кымдан-даа артык бадыткан турар. Ол экипажтың эр кежигүннери ышкаш, омак-сергек болгаш, суг бассейнинге эштип турар. Августуи 30-де «днепрлерге» теннис ойнаарын чөпшээрээн. Л. Попов, А. Серебров болгаш С. Савицкая суглар чоокку хүиперде Сылдыстыг хоорайжыгашка чанып кээрлер.

ХЕРСОН. Херсоиуң консерва комбинадының специалистериниң организастаапы транспорттуң «ишел — будүрүлге черииин» аразында шуушгурулга аргазы томаттарның бүгү дүжүдүн бүрүнүбиле ажаап алгаш, чидириг чокка сөөртүп алырын хандырар. Ол области помидорларның массалыг ажаап алышкынын эгелээн болган чиг-этти арыглап, болбаазырадырының талазы-биле шөддерде беш цехтерни ажыгладда киирген. Оон түнелинде ажаап алышкыны улам шапкынчын, чидириг эвээжээн болгаш будүрүлгениң дериг-херекселдерин долузу-биле ажылдадырын, консерва продукциязын кылын үндурерин көвүдедирин организастаарынга идиглиг болган.

ЕРЕВАН. Арменияның түдугжулары хары угда 15 муң уругларга белекти сецизэпнер. Ол республикада өөредилге чылының эгелээнинге мурнуу чарында 30 чаа школа ажыглалда кирген болгаш оларның хөй кезии—кедээ черлерде туттунган. Күшажыл кичээлдерииге ажыглаары-биле оларга 70 тракторну болгаш автомашинаны немей берген. Дыка хөй аныяк башкылар— республиканың дээди өөредилге черлериниң 1600 ажыг доозукчулары, чаа школаларга барып ажылдаарлар.

КЫЗЫЛ-ОРДА. Кзыл-Орда областың Джалагаш суурунда туттунган чаа универмаг садыш алыкчыларны хүлээп алган. Ол ийи каът бажында мебель, дааграглыг кылыглар, идиктер, ажыл-агый барааиларының салбырлары тургустунган. Тараажылар болгаш малчыннар чагыг столдарын дамчыштыр хуу дузалал ажылагыйынга херек дериг-херекселдерии, ажылчын идик-хептерии чагыдып ап болурлар. Кзыл-Орда областың суурларынга бо беш чылдың төнчүзүиге чедир 20 улуг универсалдыг магазиннерни болгаш садыг төптерии тудар.

Аныяктарның дагдыныкчызы

Чадаана хоорайда амыдырал хандырылга будүрүлге эргелели районда мурнакчы будүрүлгелериниң бирээзи. Оон коллективи бо чылдың башгайы чартыында демниг ажылдаан, эки көргүзүглерин чедип ап, социалистиг чарышка шаңналдыг черни эзлээн. Хөй чылдарда доктаамал ап сеткилдиг ажылдап, будүрүлгениң планныг онаалдаларын күүседиринге эвээш эвес үлүүн киирип келгеннер ында хөй. Оларның бирээзи Хензиг Бош-Холовна Ондар. Ол он ийи чыл ажыг үеде чоннуң амыдырал хандырылга шүүмүнга ажылдап, чагыы алышчыларның болгаш коллективтиң хүндүткелин чаалап алган. Х. Б. Ондар будүрүлгениң мурнакчызы, аныяктарның дагдыныкчызы.

ЧУРУКТА: аныяктарның дагдыныкчызы, мурнакчы дараскчы Х. Б. Ондар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧЕДИИШКИК

Совет космонавтылар Л. И. Попов, А. А. Серебров болгаш С. Е. Савицкая оларның ужудушкунуиуп чедиишкинниг доозулганын даштыкының масеалыг информация черлери совет космонавтиканың чаа шылгарапгай чедиишкини кылдыр үнелеп турар. Ол дугайында тайылбыр түүлдерде «Салют-7» — «Союз Т-5» — «Союз Т-7» эртем-шинчилел комплекизинге кылган дуржулгаларның болгаш шинчилелдериниң түүнелиниде улуг хемчээлдиг эртем медээлерин алганының улуг ужур-дузалыын онзалап демдеглеп турар.

«Работническо дело» деп болгар солун ол ужудушкуиуп түүнелдерин совет эртемниң болгаш техниканың чайыннапчак чедиишкиии кылдыр үнелээн.

«Руде право» дээр чехословак солун экипажтың составынга баштайгы херээжеп космонавтының ажылдаапы экспедициязыр чедиишкинниг доозулган ужудушкуну совет космонавтиканың тоогузунде чаа чайыннапчак арын бооп киргенин бижээн. Ужудушкун үезинде алдынган эртем түүнелдерин эртемниң болгаш ССРЭ-ниң улус ажылагыйының яизы-бүрү адырларынга, а ол ышкаш башкарылгалыг космос аппараттарын улам сайзырадырынга ажыглаар апаар.

«Нойес дойчланд» (ГДР) солун космонавтылардың шинчилелдериниң байлак түнелдерии Черге чедиишкиниг алгаш келгенин демдеглээн.

«Худулмур» деп моол солун эртем-шинчилел комплекизинге маадырлыг совет космонавтыларның кылганы чугула шинчилелдери болгаш дуржулгалары тайбың сорулгаларга космос делгемперин ажыглаарының төөгүзүнге чаа эгенп ажыткаиын бижээн.

Америк информация агентилелдери космостуң «Союз Т-5» кораблиниң черже дүжер аппарадының чедиишкиниг хопупканын «дүрген» деп демдектээш, дыңнаткан.

ЮПИ агентилел херээжел кижиниң космоска ужудушкунуиуп үргүлчүлелиниң талазы-биле делегей рекордун тургускан Светлана Савицкалының кайгамчыктыг чедиишкиниң онзалап айыткан. Чер чоогунуң орбитазынга С. Е. Савицкаяның чедиишкиниг ажылы космосту ажыглалга киирерииге херээжеппер эр кижилер-биле бир дөмей ажылдап болурун бадыткаиың агентилел дыңнаткан.

«Юманите» дээр француз солун каттышкан экипажтың баштайгы ужудушкунуиуп долу чедиишкиниг болганын демдеглеп бижээн. Орбитада комплекске херээжеп космонавтының баргаш, иелгени дензи чок байдалга херээжеп кижиниң организминиң таарже ажыр байдалын шинчилээр программаны чорудар арганы берген. Космоска ужудушкун үезинде, херээжеп болгаш эр-даа кижиниң организминге ооң салдар чедирер факторларының кандыг-даа улуг ылгалдары илереттинмээн.

«Фольксштимме» деп австри солун совет космонавтиканың чаа чедиишкиниин дугайын «Чедиишкиниг ужудушкун соопда үш совет космонавтылар черде кээп хопупкан» деп эгенин адаанга дыңнаткан. Ол ужудушкунга херээжеп космонавтының киришкени космосту ажыдып, ажыглаарының талазы-биле кедир үеиин төлевилелдерин боттандырарын, ылаңгыда орбитага доктаамал ажылдаар станцияларны тургузарын чоокшуладырының херээнге чугула базым болуруи демдеглээн.

«Асахи» деп япон солун орбитаның комплекизинге ужудушкун үезинде медицина-биология болгаш эртем-техниктиг шинчилелдериниң база дуржулгаларының калбак программазын күүсеткенин онзалап айыткан.

Индий солуннар оон составынга эң-не баштайгы херээжеп космонавтының ажылдаанын экипажтың ужудушкунуиуп чедиишкининиг доозулганының дугайында дыңнадыгны эң чугула медээ кылдыр онзалап парлаан.

Марокко радио болгаш телевидение космонавтиканың төөгүзүнде ийи дугаар херээжеп космонавтының чораан келгени экипаж шинчиледдер болгаш дуржулгалар программазын долузу-биле күүсеткенин боттарының дамчыдылгаларынга онзалап айыткан.

(СЭТА).

ЧАҢГЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

ХОСТУГ КРАЙДА ХОСТУГ КИЖИЛЕР

И. Е. ПОЛЯКОВ,
Белорус ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры

Бистиң чаңгыс аай хөй национадлыг социалистиг күрүвеистиң тургустунган үезинден бээр Совет Эвилелиниң болгаш республика бүрүзүнүң эрткен оруу 60 чылдың бедиинден тодазы-биле көстүп келир-дир. Ооң үндезилекчилериниң бирээзи Белорус ССР база болур. Найырал болгаш акы-дуңма чорук-биле быжыг каңналган совет өг-бүле болуп турар ССРЭ-ниң бүтүү нациялары болгаш биче улустары боттарының чедип алган чедиишкиннеринче чоргаарал-биле көрүп турар.

Бистер, белорустар, юбилейге чүнүң-биле келир бис, ынчаш?

Маадыр-хоорай Минскиге Ленин орденни болгаш «Алдын Сылдыс» медальды тыпсып тура, эш Л. И. Брежнев мынча деп чугаалаан: «Совет Белоруссияның, ооң иштинде найысылалының чедиишкиннери — ленинчи национал политиканың амыдыралчы боттанышкыны, кремостной хамаарылгадан социализмниң хостааны чонуң угаан-бодал күштериниң чогаадыкчы күчүзүнүң чечектелиишкини-дир».

Дошчу-даа болза, а бо аажок ханы уткалыг үнелелде бүтүү талазы-биле бедик хөгжүделиг социалистиг республиканың овур-хевири ол-ла олчаан каранка көзүлдүр чуруттуныл келир-дир.

Белорус үлетпүрүнүң продукциязы чурттан дашкаар калбаа-биле ажыглаттынып турар. Ат-сураа алгаан тракторлар болгаш хөй чүк сөөртүр самосвалдар, металл кезер станоктар болгаш автоматтыг шугумнар, нефть болбаазырадылгазының продуктулары болгаш калийлиг чемнигчидилгелер, электронныг саналга машиналары болгаш электротехниктиг кылыглар, телевизорлар болгаш соодукчулар, шактар болгаш мотоциклдер республиканың индустриалдыг овур-хевири бо.

Сөөлгү үеде үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң нийти хемчээли чеди чыл санында-ла ийи катап өзүп келген. Дайын мурнундагы бүдүн 1940 чылда бүдүрүп турган продукцияны ам бистиң бүдүрүлегелеривис үгле он хонукта кылып үндүрүп турар. Кыска үе дургузунда республиканың кайы хире хере базым кылганы оон-на тодазы-биле илереп келир-дир. Индустрия талазы-биле сула хөгжүделиг хаанныг Россияның байдалында безин Белоруссия чаржынчыг турган.

Бистер, белорустар, боттарывыстың хууда күжүвүс база акша-хөреңгивис-биле күчүлүг үлетпүр потенциалын тургузуп шыдавас турганывыс билдингир бодбайн аан. Чүгле Улуг Октябрьның тиилелгези болгаш ССРЭ-ниң тургустунганы чурттуң бүтүү районнарының экономиктиг база социал хөгжүдезинге шаанда дарладыш чораан улустарның херек кырында хожудаңгай чоруун дүргени-биле узуткаарынга калбак аргаларны ажыктан.

Бистиң нийти чурттувус — чаңгыс аай, улус ажыл-агыйының күчүлүг комплекизи-дир, а республика бүрүзү —ооң тудуш код кезии. Белоруссия бөгүнде улус ажыл-агыйынга бээр чүүлүн бүдүрер төлээде, чурттуң өске районнарындан хөмүр-дашты, коксту, нефтини, газты, кара болгаш өңнүг металлдарны, дүктү, хевелни, ыяш материалдарны болгаш аъш-чем чиг-эдин —шуптузун санаар үе чок —ап турар. Бүгү чурт Белоруссия дээш, а Белоруссия — бүгү чурт дээш ажылдап турар.

Найыралдыг совет өг-бүледе кадрлар, бүдүрүлге дуржулгазы, чогаадыкчы чедиишкиннер-биле ажыктыг солчулга чоруп турар. Чижээлзөргө, аныяк хоорайда Новополоцкиде нефтехимияның тудугларын тударынга чурттуң бүгү эвилелдешкен республикаларындан үш чүс ажыг бүдүүлгелер, Москваның, Ленинградтың, Новосибирскиниң чээрби хире төлевилел организациялары киришкен. Ындыг чижектерни хөйү-биле киирип болур.

Белоруссияның ажылчы чоннары бодунуң эдлүзөзинде Байкал-Амур магистралын тударынга, Сибирьниң нефтилиг районнарын шингээдип алырынга, Россияның кара эвес хөрзүннүг черин чаартырынга, «Атоммаштың» тударынга, Ташкентини катап тудуп тургузарынга дузалашканнар. Белоруссия Литва-биле чаржыг турар, а күш-ажылчы хөй-хөй коллективтер — өске-даа эвилелдешкен республикаларның коллективтери-биле аразында чарыштыг.

Бистиң колхозтарывыс болгаш совхозтарывыс кедөө ажыл-агыйның улуг бүдүүлгелери болу берген. Белорус черден чоокка чедир-ле гектардан дөңгүп-даңгын чеди центнер дужуттуг ажаан турган болза, ам тараа культураларындан үш катап хөй дужуттуг өстүүлүп турар. Чүс-чүс ажыл-агыйлар гектардан 30—40 центнер дужуттуг ажаан ап турар. Интенсификациянның оруу-биле кедөө ажыл-агыйның кол адыры болур мал ажыгы хөгжүп турар. Улуг-улуг фермалар, комплекстер бар. Малдың баш саны доктаамал өзүп турар.

Полесьеде улуг чаартылгалар болгулаан. Чиндигир тулаа-малгаштыг бо чер мелиорастаашкынының түңнелинде миллион ажыг гектар шед малга чемнер бүдүрериниң болгаш мал бажы өстүрериниң баазазы апарган. Ында 15 совхоз бар. Полесьени белорус кур чер деп адап турар бис, ында өске республикаларның төлээлекчилери база ажылдап турар. Полесьени шингээдип алырынче СЭКП ТК болгаш Совет чазак улут кичээнгейни база салыш турар.

Чурттуң экономиктиг күчүзү хамыктың мурнунда чоннуң материалдыг чаагай чоруун доктаамал бедиерinче угланган. Сөөлгү ийи он чылда республиканың чурттакчы чоннуң бир кижизинге онаалтыр боттуг орулгалар 2,7 катап, херегледдиң ниитилел фондулары —5 ажыг катап көвүдөн, а ол фондулардан бир кижиге чылда төлелгелер болгаш чингелделер бээри 416 рубль четкен.

Чүрттелга тудуу канчаардаа аажок калбарган. Дайын соондагы чылдарда 125 миллион дөрбедчин метр чурттелга шелү ажыглалга киргең, биргээр чугаалааргa, 1 миллион 400 муң кижи чурттан турар амгы Минск шыкаш, алды ындыг хоорайлар тут тунган-дыр. Чүгле онгу беш чылдың эгезинден бээр ийи миллион ажыг кижи чурттелга байдалдарын экижиткен. Немец фашистиг халдаашкынның чылдарында чурттелга фондузу коргунчуг хоозуралга таварышкан ындыг республикага ооң кайы хире улуг ужурдузалыг болуп турарын кижи бодап безин четпес-тир.

Совет кандыг-даа республика-биле бир дөмей, Белоруссия угаан-бодалдың шыгжамыры-биле байлак. Дээди 33 өөредилге черлери, ооң иштинде үш университет, ортумак тускай 136 өөредилге черлери бистиң чуртувуска-даа, өскеда он-он күрүнелерге хөй-хөй специалистерни белеткен турар. Үжен чылдарның эгезинде, кажан мээң төрөп кискайымга, «Гомсельмаш» заводун тудуп турда (шынаң электросварщиктен турган мен), тудугжулар аразынга үгле чаңгыс кижи—тудуг начальниги дээди эртеминг турганын сакты-дыр мен. Ам республикада дээди эртеминг миллион ажыг специалистер ажылдап турар.

Бо бүгү фактылар, саннар, деңнелгелер бистиң чедиишкиннеривистиң үгле кезикчамдыызын көргүзүп турар. Ынчалзажок олар СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының белорус чонга чүнү бергенин, чурттуң бүгү улустарының, хамыктың мурнунда улуг орус улустуң ак сөткилдиг дузаламчызының ооң садым-чолунга кандыг салдарны чедиргенин тодаргайы-биле көргүзүп турар. Республиканың бижыг эвилелинге, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, карак кызыл күжениишкиннер-биле чүс-чүс чылдарда экономиктиг болгаш культура хожудаашкыннарын үзуткап, фашистиг халдаашкынны ойтур шапкаш, ооң-биле бодувусту нация кыдыр камгалап ап, эң кыска хуусаада дайынга хоозураан улус ажыл-агыйын катап тургузуп, амгы үениң үлетпүрүн, кедөө ажыл-агыйын, эртемин хөгжүдүп, канчаар-даа аажок улуг социал чаалап алышкыннарны чедип ап шыдаан-даа бис.

Бисте бүгү-ле чүве магалыг эки, бүгү-ле чүве дең-дескиден чугаалап болбас үжулуг. Четнестер-даа, чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар-даа бар. Эң чугула, нарын хөй-хөй айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле эчис сорулгалыг улуг ажыл он бирги беш чылдың планнарын, СЭКПниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырып турар амгы бо үеде чорудуп турар. А ол айтырыглар үлетпүр бүдүрүүшкүнүң темпилерин бар күчүлерни чеп ажылдап, депшилелиг технологияны пептередип турган дыка дүргедедирин иеген турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга алдар болдургаш социалистиг чарыш калбарган. Беш чылдың бирги чылының болгаш ийиги чылының эрткен айларының түңнелдерин-биле алырга, үлетпүр адырларының хөй кезиинде, тудугда онаалдалар чедиишкиниг күүсеттинип турар.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг салыышкынны киирер төлээде, кедөө ажыл-агыйның болгаш республиканың бүгү агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчылары беш чылда тараа бүдүрерин 26—31 хуу бедидер, ол шыкаш картофель, малга чемнер чыылдазын көвүдедир, эът бүдүрерин чылда ортумаа-биле 14, сүттү—4,7, чуургаларны —9 хуу чедирер үжулуг.

Мурнувуста алдарлыг ажылхөреткер-ле хөй. Бистер, белорустар, акы-дуңма совет улустарның бүрүлбас паймралдыг өг-бүлезинге хамааржып турарывыска чоргаарлаыр бис. Бистиң күжүвүс-даа, келир үеге бүзүреливис-даа ында. Белорус ССР-ниң гимнизинде мындыг сөстер бар болгай.

Хостуг-шөлээн, чечектелген черивиске
Кожа базып, мөңге шагда
чурттаар-даа бис!

Саннар, фактылар

☆ Бистиң чуртувустуң барыын кызыгаарындан чөөн чүкче 650 км болгаш соңгу чүктен мурнуу чүк 560 км девискээрде Белоруссия чаттылган. Эвилелдешкен республикаларның аразындан девискээр талазы-биле бо республика алдыгы черни, а чурттакчы чонунуң талазы-биле бешки черни (9800 муң кижи) ээлеп турар. 80 нацияларның болгаш улустарның төлөөлекчилери республикада чурттап турар.

• • •

☆ Белоруссияның үлетпүрү богун революция мурнундагыынга деңнээргe, продукцияны 235 катап хөйнү бүдүрүп үндүрүп турар. А 1940 чылдың планын ийи неделя дургузунда-ла күүседип турар. Ниитилелдиң калийлиг чемнигчидилге бүдүрүлгезиниң чартыынган хөйун, химиктиг волокнолариың болгаш удазыннарның 21 хуузун, тракторларның 14 хуузун, дөртkү мотоциклди, чедиги чадаг-тергени болгаш металл кестирер станокту, онгу соодукчуну, он ийиги телевизорну, чүк сөөртүр чээрбиги автомобиль бүрүзүн Белоруссия бүдүрүп үндүрүп турар. Ооң бүдүрүлгелериниң продукциязының 25 хуузу шынар демдектиг.

• • •

☆ Октябрь революциязынга чедир үеде Белоруссияның кедөө ажыл-агыйының техниктиг баазазын ыяштан кылган 677 муң илиирлер болгаш андазынар тургузуп турган. Ам республиканың хову, шөлдериндe 120 муң чыгыы трактор, 30 муң хире тараа ажаар комбайн, чүк сөөртүр 70 муң ажыг автомобильдер ажылдап турар.

• • •

☆ Ниитилел бүдүрүлгезиниң талазы-биле хөндирден кылган удазыннарның 25 хуузун, картофельдиң 14—16 хуузун, эът-тиң болган сүттүң 6 хуузун Белоруссия бүдүрүп үндүрүп турар. Кедөө ажыл-агый продукциязының чылда ниити хемчээли онгу беш чылда ортумаа-биле 15 хуу өскен. Чүс-чүс колхозтар болгаш совхозтар гектар бүрүзүвден чылдын-на 40—деп хөй центнер дужуттуг ап турар.

• • •

☆ Он белорустуң сези революция мурнунда номчуп билбес турган. 1981 чылдың төнчүзүнде дээди болгаш ортумак эртемниг-лерниң саны бүгү чурттакчыларның 81 хуузу болган. Өөредилгениң бүгү хевирлери-биле 3,7 миллион кижи хаара туттуган. Он муң чурттакчыга хамаарыштыр студентилер санының талазы-биле БССР ГФР-ни, Францияны, Италияны болгаш өске-даа чамдык сайзыраңгай капиталистиг чурттарны ашкан.

Белорус ССР-ниң найысылалы — Минск. Тиилелге шөлү.

БИСТЕР—СОВЕТ КИЖИЛЕР БИС

Төрээн чуртка ынакшыл. Аңаа кижи бүрүзүнүң ынакшылын, бердиниишкинин аңгы-аңгы сөстер-биле илередип болур. Кижи бүрүзүнүң өскен төрээн чери дөмей эвес-ле болгай. Совет улус чаңгыс аай өг-бүле деп сестерни канчаар билип турар бис? Кандыг-кандыг болуушкуннар, сактыышкыннар-биле ол сестерни харылзаштырар силер?—деп, айтырыгларны янзы-бүрү мергежилдиг кижилеринге СЭТА-ның корреспондентизи салган.

ИГОРЬ ЛУЧЕНОК, композитор, БССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы:

Мен композитор-ыраажы кижи болгай мен. А ырыны өңнүктер чокка, бистиң Төрээн чуртувустуң булуң бүрүзүнде чурттап турар кайгамчык кижилер-биле ужуражыышкынар чокка чогаадыры болдунмас болгай. Ынчангаш мээң бодап турарым-биле алырга, совет улустарның чаңгыс эвилээрге-ле, өңнүктерже орукка чедирип кээр чаагай чүүл-дүр.

Соңгу чүктүң далайжыларыга чораан чоокта чаа ээп келдим. Моон мурнундагы болгаш чаа-ла чогаатканым ырыларны оларга чедирип чордум. Өөрүнчүг чүве чүл дээрге оларның орустар-даа, украиннер-даа, Прибалтика чурттулар-даа, Закавказье республикаларының улустарыдаа — шупту-ла очулдурулга чокка билип ап турарым-дыр. Сагыш-сеткилдиң өөрүшкүзүн ыяш, хөгжүм, уран чүүл оныагай кылдыр илередип турар.

Төрээн черим — Белоруссиямче аажок өөрүшкүлүг ээп келдим. Чаа-чаа ырылар чогааттынары чугаажок.

МИХАИЛ ТИТОВ, Витебскиниң Коминтерн аттыг станок тудуушкун заводунуң шлифовщиги. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры:

1974 чылдың чайынында бистиң Витебск муң чылын байырлап эрттирген. Ылангыя кудумчуларга болгаш шөлдерге болуп эрткен массалыг байырлалдар мээң сагыжымда артып калган. Аңаа он-он муң кижи киришкен. Ооң эгелээшле ындыг байырлалдар чылдың эртер апарган. Ырлап, таццылап турар кижилерни, Төрээн чуртувустуң булуң бүрүзүнден келген аалчыларны көргеш, фронтудан ээп келгеш, мынаа көрген чүүлдерими сактып кээр мен. Витебскимни фашистер бузундулар кылдыр бомбалап каапкан. А хостакчы дайынчыларны чүтле 118 чурттакчы уткуп алган.

Мээң чаңгыс чер чурттугларымның хостуг ажылдан, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны Совет чуртувустуң чонунуң бижыг найыралы тургузуп берген.

ВЛАДИМИР БЛАКИЦКИЙ, Гродно областың Калинин аттыг колхозунуң механизатору, Күш-ажылчы алдар орденниериң ийиги, үшкү чөргелериниң эдилекчизи:

Бистиң суурувустуң чоогунда, тараа чалгаан ховунуң кыдында тургустунган тураскаал бар. 120-ги гвардейжи адыгжы дивизияның командири генерал-майор Ян Фогельзар балыглаткаш, маңаа мөңээнин ол чугаалап турар. Бо ховуну латыш маадырның ады-биле адаан, анза чүтле эң эки ажылдыг механизаторлар ажылдаар.

Ол шөл-биле белорустарның, латыштарның — тайбың дээриниң адаанда чурттап чоруур бүгү кижилериниң хосталгазы, аас-кежии дээш демиселге амы-тынын харамаанаан маадырлыг бо кижиниң хевири-биле чаңгыс аай өг-бүле— совет улус деп бедик ат сыры холбашкан деп чүрээниниң хонызындан бодап чоруур мен.

КУДА ӨЙУ

...Час, чай, күс—республиканың өг-бүле бүрүткээр чөргелери курулгавас. Могилёвта Өг-бүле бүрүткээр ордуга киирипткэл.

Чараш ордунуң иштинге куда марыжыкның аялгазы чаңгыланган. Ажык ажыттынган, валяа чаа өзленип турарлар көстүп келген. Төрелдери, эштери чартык ай дег чыскаалы турупкан.

Кылымал волокно заводунуң ажылчыны, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, хоорай Совединиң депутады Зинаида Васильевна Бондаренко (ону бээр бо-ла чалап кээр) душтуктардан мындыг айтырыг салган:

— Эки тура-биле кайыңар-даа чөпшээрешкенчер-биле өзленчип тур силер бе?

— Ййе—деп, грузин кыс Медуля Макацария харылаан.

— Ййе—деп, белорус Александр Абраменко харылаан.

Аныяк өг-бүле Могилёвка чурттаар деп шиитпирлээн...

СЭТА-ның корр.

Кымнарыл, таныжыңар

БССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы, Белоруссияның улустуң чогаалчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Иван Петрович Шамякин.

⊙ ⊙ ⊙

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг «Белорусиалий» будуүлге каттынгышкынының СЭКП-ниң XXVI съездизи аттыг даг участогунуң мастери Ярослав Лобус. Ооң ажылдап турар коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышта тиилеичи болуп турар.

⊙ ⊙ ⊙

ЧУРТУМ—ЧОНУМ

Чурукчу кижиниң кылган ажылында ооң төрээн черииниң бүтүү өннери сиңниккен болур деп чугаалажып турарында ужур-ла бар болдур ийин. Ол ындыг-даа: кижи бүрүзүнге каас-чараш болгаш чогаадыкчы чоруктуң баштайгы башкызы — Төрээн чурт, чон болгаш төөгү болур. Мээң төрээн черимни Белоруссия деп чассыды адаан. Ол—ак, магалыг чаагай Русь дээни ол. А чүге ак дээнил? Белорус бойдустуң өңнериниң чидиг ак, арыын, ооң хөлдериниң арыг-кылаң суунуң өңүн барымдаалаан азы чүс-чүс чылдар дургузунда чурттан келгең улуг дубтарның кырында чиигн-биле ужудуп чоруур ак аистериң өңүн-даа барымдаалаан чадавас...

Мээң бодап турарым-биле алырга, «ак» деп сөс мээң чонумнуң ак сеткилдиин база илередип турар ышкаш. Чонум чымчак сеткилдиг, дузааргак, аалчылар хүлээп алырынга чаңчыккан болгай. Ынак черим Весканы Витебщинаның хөлдүг черииниң ортузунда ыры-шоору чаңгыланып чыдар кылдыр сакты-дыр мен. Ажыл-ишке кызымак, байырлалдар үезинде дыштаныш билир. Чер ажылдыгларның белен эвес ажылын үнелеп билир чаңгыс чер чурттугларымны бодап чоруур мен. Чогаадыкчы ажылымның баштайгы кичээлдери маңаа эрткен. Сиген кезеринге азы аргыыр ажылга, кеъшти азы ыяшты ажылдап кылырынга ачам мени чүгле өөреткен эвес, а ажылга бүгү сеткил сагыштан бердинеринге өөреткен. Ындыг чаңчыл мээң улузумнуң бүдүжүнде сиңниккен. Мындыг магалыг чаагай сеткилдиг мээң чонум дайзыынның шаап халдаашкынынга бир дугаарында таварышкаш, ону тиилел үнер күштү кайыын тып алганын бодагылаар мен. Республиканың дөртkү чурттакчы бүрүзүнүң маадырлыг чорук кылганы — дайзынны көөр хөөн чок чорук каймын төрүттүнгенил?— деп айтырыгга харыым мындыг: төрээн черинге ынакшылдан...

Бөгүн бодумнуң чонумнуң салым-чолунуң дугайын бодап олура, акы-дунмалышкы эвилелдиң 60 чылын демдеглеп турар улустарның салым-чолу-биле оларның тудуш харылзаалыының дугайын бодай бээр мен. Чүгле хостуг болгаш деп эргелиг республикаларның эвилелиниң ачызында мээң чонум тайбың күш-ажылдың улуг чүүлүн тургузар аргалыг болган. Ооң мурнуна мөгеер мен.

М. САВИЦКИЙ,
ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу.

ЧААРТЫНГАН, ЧЕЧЕКТЕЛГЕН ЧЕРДЕ

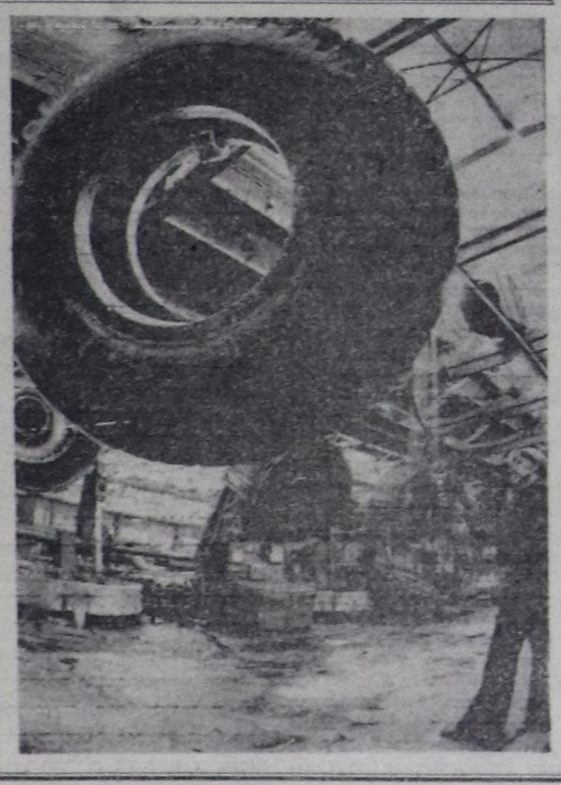

ЧУРУКТАРДА: 120 тонна чүк сөөртүр БелАЗ-тарга баштайгы бөлүк шиналар. Ону «Бобруйск-шина» деп будүрүлге каттыжыышкыны будүрүп үндүрген.

Брест областың Пинск районунуң «Пароховский» совхозу Полесьениң мелиорастаан черинде тургустунган. Кыска хуусаада ажыл-агый орулгалыг болу берген. Бо чылын нурунеге 1200 ажыг тонна этти- 3000 тонна сүттү, кедөө ажыл-агыйның еске-даа продукциязын садар.

Совхозтэ сүт-бараан комплекизи. Аңаа 1470 баш инек кирер.

Мышковичи суур. «Рассвет» колхозтуң төвү (Могилёв область).

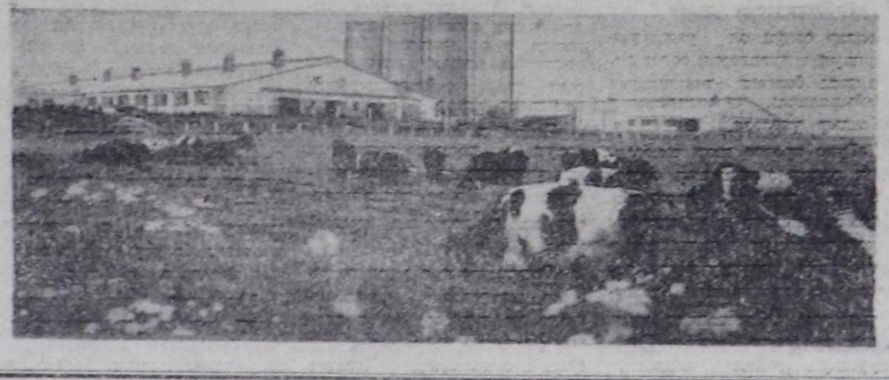

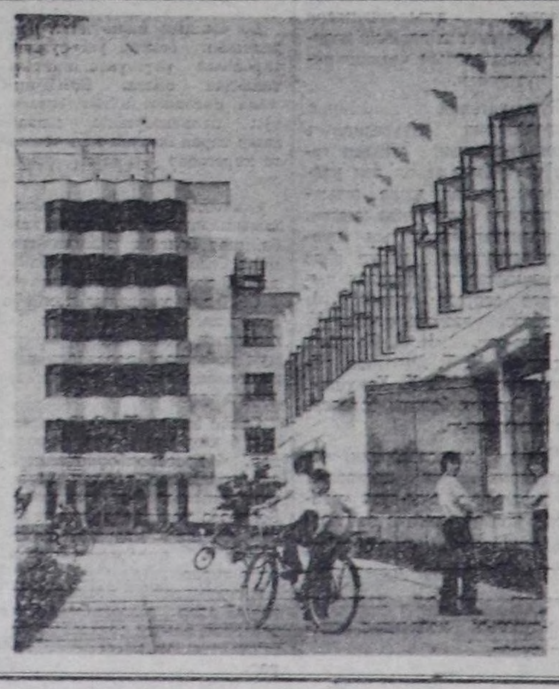

Брест областың Пинск районунуң Ленин орденниг «Оснежицкий» колхозунуң даргазы Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Владимир Антонович Ралько.

АВТОНОМНУГ РЕСПУБЛИКАЛАР ХУННЕРИ

ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылына белеткел-биле холбаштыр автономнуг республикаларга тураскаатқан ниитилел-политиктиг болган күш-ажылчы «Найырал эолчээ» Тывада чоруп турар. Август 30-дең сентябрь 5-ке чедир Дагестан АССР-ниң хүннери эртер, ооң дугайында кыска тайылбырны бээр-дир бис.

ДАГЕСТАН АССР

РСФСР-ниң составында кирип турар. Ооң шөлү — 50,3 муң дөрбөлчин километр. Чурттакчы чону — 1672 муң кижи. Найысылалы — Махачкала (чурттакчызы 269 муң кижи). Республикада 39 район, 8 хоорай бар.

1981 чылда үлетпүр продукциязын сайгарарының планын 102,2 хуу күүсеткен. Ниити продукция будүрериниң хемчээли 1980 чылга деңнээрге 4,3 хуу улгатқан. Республика чуртта нефтини, газты, электри дериг-херекселдерин, металл кезер станоктарны, соңга пилдерни, аъш-чем үлетүүрүнге технологтуг херекселдерни, тудуг материалдарын болгаш өске-даа үлетиүр продукциязын берип турар. Чоннуң хереглелинге 65,5 миллион рубльдиң даараан кылыгларын, 1552 муң эжеш хөм идиктерни, 34,8 муң тонна эът ти, 4426 тонна колбаса кылыларын, 51 муң тонна чалаң сүт продукциязын, 6714 тонна кондитер кылыгларын болгаш өске-даа ыдык-хеп, аъш-чем аймаан берген.

1981 чылда бүгү көдээ ажыл-агый культураларының тарылга шөлү 433,6 муң га турган, ооң 466,2 муң тонна тараны ажаан алган, ооң иштинде кызыл-тас 234,3 муң тонна.

1981 чылдың январь 1-де малдың баш саны (муң-биле) мындыг турган: мыйыстыг бода мал 729, ооң иштинде саар инектер — 263, хаваннар — 38, хой биле өшкү —3371.

Сөөлгү чылдарда Чирейниң гидроэлектростанциязын, Махачкалада бадылажыр ордулуг амыдырал хандырылга бажыңын, 24 муң хаван азыраар комплексти, 240 муң дөрбелчин метр чурттарга шөлүн болган өске-даа объектилерни ажыглалда киирген.

Эрткен чылын ниити билиг школаларына 419,5 муң, ажылчын болган көдээ ашыктарның база бот-өредилгелиг школаларга 33,7 муң кижи өөренген. Дээди болгаш тускай ортумак өредилге черлеринге 52,4 муң кижи өөренген, олар 11,3 муң специалистерни белеткээн.

Республикада 1009 библиотека, 1194 клуб албан черлери, 1140 кино тургузуу, 7 театр, филармония, 10 музей, 2 ансамбль бар.

Дагестанда 5,5 муң эмчи, 13,2 муң ортуман эртемниг эмчи ажылдакчылары чоннуң кадыы дээш ажылдап турар.

УКРАИНАНЫҢ ЧИГИРИ

КИЕВ. (СЭТА). Украинада чигир хайындырар сезон ажыттынган.

—Сезонга бүгү 189 бүдүрүлге черлери эки белеткеттинген—деп, «Укрчигир үлетпүр» каттыжышкынының начальнигы А. Заяц чугаалаан. —Чер ажылдыглардан хүлээп алган эстафетазын ол бүдүрүлге черлериниң ажылдакчылары эки тудуп, чиг-этти чидириг чокка ажылап турган, хөй продукцияны бүдүрериниче түткүп турарлар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОФИЯГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

СОФИЯ. Болгарияның Компартия ТК-ының Чиңгине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков Чилиниң Коммунистиг партиязының Чиңгипе секретары Л. Корвалан-биле Софияга ужураашкан. Тайбың, хосталга, демократия болгаш социал дешпилге күштери соолгу чылдарда дыка улуг чедиишкиннерни чедип алганын демдеглээн. Америк империализмниң делегейниң янзы-бүрү кезектеринде, ооң иштинде Төп Америкада болгаш Карибассейнинде чорудуп турар дайынзырак политиказынга олар шиитпирлиг удурланып, социалистиг Куба, Никарагуа болгаш Гренада-биле, империализмге, фашизмге болгаш реакцияга удур, хосталга болгаш национал хамаарышпас чорук дээш демисежип турар бүгү улустар-биле Болгарияның болгаш Чилиниң компартияларының эң-сеткил катыштырылгазын илергейлээнер.

Ливал болгаш палестин улустарга удур Израильдиң АКШ-ка деткиттирген араатанзыг агрессиязын Болгарияның болгаш Чилиниң компартияларының удуртукчулары шиитпирлиг буруу шапкан.

Термоядролуг халаң кижи төрелгетенге кол аймыл болу берген делегейниң амгы байдалында тайбың дээш, чавырылдырымшкын дээш, хосталга болгаш социал дешпилге дээш демисежип турар тайбыңга янак күштериниң ниити фронтузун тургузары бирги чергелиг сорулга болуп турарын Т. Живков биле Л. Корвалан айытканнар.

(СЭТА).

БОТТУГ ТҮҢНЕЛДЕР ЧУГУЛА

БЕРЛИН. (СЭТА). Боо-чепсекти кызыгаарлаар болгаш чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле боттуг дешпилгени чедип алырының эргежок чугулазының дугайында Германияның Социалистиг чаңгыс ай партиязының ТК-ының Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер болгаш Австрияның ында чеде берген даштыкы херектер министри В. Пар медеглээн.

Тайбыңны камгалаары амгы үениң кол айтырыы болуп турарын ГДР-ниң удуртукчузу беседа үезинде онзалап демдеглээн. Ындур туржуушкунуң империалистиг политиказының болдуруп турары айыылды делегейниң улустары, харылсалгалыг болгаш политиктиг бөлүктер удам ханызы-биле билип турар. Тайбыңны камгалаар төлөөде, ядролуг дайынның кыжаныышкынын чайладыры, боо-чепсекти эңдере бүдүрериң соксадыры, Европага ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаары болгаш кызырары эргежок чугула. Дең эрениң болгаш бир дөмей аймыл чок болурунуң принципгерин ёзугаар Европада стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаары, кызырары база эргежок чугула болуп турар.

Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг Европа күрүнелериниң тайбың кожа-хелбөө догуланарының болгаш кады ажылдажылгазының принципгерин солунку дег сарыылдыг кандыг-даа чүве чок дээрзин ужуражышкынның киржикчилери демдеглээн. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга ылангыя Европа күрүнелериниң талазындан чаа идигни бээрн эргежок чугула.

АМЕРИК ХӨЙ-НИИТИНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Америк хөй-ниитиниң калбак болүктери ядролуг халаптың аймылын медерел билбишаан, ядролуг чепсекти будүрериң, шенээрин болгаш нептередирин дүргеп соксадырын АКШ-тың администрациязындан негеп турар.

Быжыг тайбыңны болгаш аймыл чок чоруукту делегейге хандырарының эрге-ажыктарынга ындыг хемчегниң эргежок чугулазын бодуунуң хүраелеринде 55 муң кижини каттыштырган психологтарның америк ассоциациязының удуртукчу чөвүлелиниң хуралынга хүлээп алдынган медеглелде демдеглээн. Ядролуг чепсекти эңдере бүдүрериңе чарыгдаар дээш акша-хөреңгилер чурттуң социал хереглелдерин хандырарынга, ылаңгыя немелде ажылчын олуттарын тургузарынга, национал экономиканы быжыглаарынга ажыглаттынган турар ужурлуг деп, президент Рейганга авторларның чорукан чагаазында айыткан. Ассоциацияның негелделерин деткиринче АКШ-тың федералдыг болгаш түс черлер эрге-чагыргаларын чөвүлел кыйгырган.

АКШ-тың чагырыкчы болүктери хөй-ниитиниң саналоналын херекке албайн, чурттуу ядролуг халапче чыган турар-дыр деп, америк хамаатыларның сарыылдыг тайбың дээш организациязының медеглелинде айыткан. Ядролуг согуушкунну «мурнай» тавзрыштырар азы «узамдыгар» ядролуг дайынны чорудуп болур дээр шериг доктриназы кедергей айыылдыг болгаш көңгүс мугулай политикадыр, чүге дээрге, массалыг узуткашкынның ол дерзин чепсээп ажыглаан кандыг-даа чөрүлдээ бүгү-ниити ядролуг дайын кылдыр өөскүй бээр болгаш бүгү кижи төрелгетенге халаң болур айык деп, документтиде демдеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ядролуг боо-чепсекти будүрериң соксадыр, ядролуг боо-чепсектиң чаа хевирлерин делегейге будүрериң хорутдаар дээш кампанияга идепкейлиг киржириче делегейниң тайбыңга янак бүгү кижилерын «Граунд зироу» деп дайынга удур америк хөй-ниити организациязының күүсекчи директору Р. Молендер кыйгырган. Ядролуг боо-чепсекти эңдере будүрериңе удурланыышкын Барыын Европаның чурттарында калбарган болгаш ол күчүлүг шимээнкин Американың Каттыышкан Штаттарын база шыва алы берген деп, «Бостон глоб» солунга ол бижээн. Ниити национадың дайынга удур хемчегприге муң-муң америк хамаатылар киришкен. Ядролуг чепсекти көвүдедиринң доп-дораан соксадырынче кыйгырган резолюцияларны АКШ-тың хөй хоорайлары, штаттары хүлээп алган.

АЛДАРЛЫГ БАЙЫРЛАЛ

ПРАГА. (СЭТА). Словакияның национал тура халыышкынының 38 чылынга тураскаатқан байырлыг хурал Прагага болган. ЧССР-ниң Национал фронтузунуң ТК-зының даргазының оралакчызы Т. Травничек байырлыг хуралга иletкел кылган. Совет Эвилели эвес болза, тускайлаң болган хамаарышпас Чехословакия турүп шыдавас, Чехословак Социалистиг Республикага социализмниң тинилегеин боттанмас турган ийик деп, ол онзалап демдеглээн. Совет Эвилели — бистиң аймыл чок чоруузустуң кол камгалакчызы, тайбың амыдыралывыстың магадылалы-дыр.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң тайбыңга янак бүгү саналдарын бүрүү-биле шиитпирлиг деткип турар бис. Ынчаарга тайбыңга янак ол саналдар тайбың кожа-хелбөө «догуланаашкынының политиказын быжыглап турар деп, иletкелчи онзалап демдеглээн.

Социалистиг төрээн чурттуң улам ыңайы чечеткелиишкинниге, ССРЭ-биле эвилелди, найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынга, бүгү делегейге тайбыңны болгаш социал дешпилгени хандырарынга бүгү күштү бээрин Словакияның национал тура халыышкынының чагыглары, фашизмге удур демиселге амы-тыныи бергеннериң чырыткылыг тураскаалы бистерге хүлээндирип турар деп, Т. Травничек чугаалаан.

БРАТИСЛАВА. Словакияның национал тура халыышкынының ында тураскаалынга болгаш гитлержи эжелекчилерге удур демиселге өлген совет дайынчыларның Славин даанда тураскаадыг чевээнге чечектер салыышкынының ёзулалы болган. Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, Словакияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Й. Ленарт, албанның өске-даа кижилери чечек салыышкынынарының ёзулалынга киришкен.

Алдарлыг болуушкунга тураскаатқан Братиславаның болгаш Барыын Словакия областының ажылчы чоннар төлээлекчилериниң байырлыг хуралы база болган.

Делегейде болуушкуннар допчулалы

1. АМГЫ ҮЕНИҢ КОЛ АЙТЫРЫЫ

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле Бүгү-делегей конференциязынга КНО-нуң Тускай комитединиң әолчелиг сессиязы эрткен неделяда Нью-Йоркта ажыттынган. Делегейниң бүгү күрүнелериниң төлөдекчилериниң киржилгези-биле ыңдыг конференция амгы үениң кол айтырыын чугаалажырынга — боо-чепсектерни эңдере будүрериң болдурбазынга болгаш дайын кыжаныын чайладырынга эң-не ат-алдарлыг болгаш калбак шуулган болур ийик.

Комитеттиң составында — Чер бөмбүрзээниң бүгү девискээрлерин төлээлээн 40 күрүне КНО-нуң Кол Ассамблеязы бодунуң сөөлгү резолюцияларының бирээзинге ол орган-биле сырый болгаш эң боттуг арга-биле кады ажылдажырынче ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерни кыйгырган.

Чепсегленишкинни дүжүрериниң талазы-биле бүгү-делегей шуулганын эрттиреринң дугайты мооң мурнунда-ла Совет Эвилелиниң көдүрген идеязын делегейге калбаа-биле деткээн, эрткен чылдарның дургузунда аңаа практиктиг белеткел шоолуг бурунгаралаваан. Ындыг байдал дээш харылсалга чүмү-биле Каттыышкан Штаттарга болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериңе онаажыр. Конференцияны чыыдырар дугайында саналды дөрт болгаш ажыы-биле хүлээвезинден делегейниң хөй-ниитизиниң мурнунга диттикпейн, олар чепсегленишкинни дүжүреринің хереэни шериг талазы-биле деңкүштүг турар — чепсегленишкинни дүжүрериң ССРЭ шак-ла ындыг боттуг ёзу-биле көрүп турар.

Кнтеттиң составында — Чер бөмбүрзээниң бүгү девискээрлерин төлээлээн 40 күрүне КНО-нуң Кол Ассамблеязы бодунуң сөөлгү резолюцияларының бирээзинге ол орган-биле сырый болгаш эң боттуг арга-биле кады ажылдажырынче ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерни кыйгырган.

Чепсегленишкинни дүжүрериниң талазы-биле бүгү-делегей шуулганын эрттиреринң дугайты мооң мурнунда-ла Совет Эвилелиниң көдүрген идеязын делегейге калбаа-биле деткээн, эрткен чылдарның дургузунда аңаа практиктиг белеткел шоолуг бурунгаралаваан. Ындыг байдал дээш харылсалга чүмү-биле Каттыышкан Штаттарга болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериңе онаажыр. Конференцияны чыыдырар дугайында саналды дөрт болгаш ажыы-биле хүлээвезинден делегейниң хөй-ниитизиниң мурнунга диттикпейн, олар чепсегленишкинни дүжүреринің хереэни шериг талазы-биле деңкүштүг турар — чепсегленишкинни дүжүрериң ССРЭ шак-ла ындыг боттуг ёзу-биле көрүп турар.

2. ҮНДЕЗИНИНДЕН КАРЖЫЫШКЫННАР

Калчаалыг албадаашкының америк политиказынга кескү согуушкун тавзрышкан. Вашингтонуңуң хорууштунуңуңа чоруттур Франциняның чаза Сибирь— Барыын Европа аразының газ дамчыдылгазының тудугуга ажыглаар дериг-херекселдерни Совет Эвилелиңе садар керээлерни күүседирип америк «Дрессер» компаниязының француз салбырыңа хүлээткен болгаш француз үш фирмага чогуур айтыышкынны берген. Вашингтонга удур ындыг шиитпирлиг хемчегни Париж чаасканы кылып шыдавас турган ийик. Мооң мурнунда көрдүнген турганы ышкаш, ССРЭ-ге дериг-херекселдер садар боттарының бодалының дугайын Бонн, Лондон болгаш Рим база чарлаан. Ооң туржук, Барыын Европаның ол чуруу америк хемчеглерге шиитпирлиг удурланыышкынны потаны АКШ-че чоруткан.

«Дыңнангыр эвес болганы» дээш шыңгыы хемчег ажыттаар дээш америк кыжаныышкыннарны кошкадыр шинек чок Европаның экономиктиг шиитилежилгеезинин АКШ-биле ол удурланыштыр туржуушкуну Барыын чүкте кедергей таарымча чок экономиктиг байдал-биле биче эвес чергениң холбаалыг. Бодуңуң күчүлүг эртем-техниктиг болган үлетпүр күчүдүг ССРЭ бүгү-ле ең нарын дериг-херекселдерни бодуңуң күжү-биле тургузуп шыдаарын ында кайгамчык эки билир. А экономиктиг кризистиг байдалдырында турар болгаш 10 миллион ажыл чоктарымг Барыын Европа чүс-чүс миллион долларга чагыларны, ындыг болганда хөй-хөй муң кижилериниң ажылдаар черлериң оскунун болур. Боттарын эки садыглажыкчылар кылдыр көргүскен Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле кайы-даа талага ажыктыг садыглажыышкын Барыын Европаның экономиказынга дыка улуг рольду ойнап турар. Ол ам 60 миллиард доллар четкен. Совет чагыглар күүселдезинде 2 миллион кижи ажылдап турар.

Социалистиг чурттарның делгем рыногунче Барыын Европаның кирер аргазын чок кылгаш, Вашингтон ооң экономиктиг туруштарын баисырадырын кызыдып турар, чүге дээрге барыын-европейжи күрүнелер ам безин делегей рынокторында АКШ-тың күштүг кагжыкчызы болу бергенинге капиталистиг делегей черле үндезилелдиг каразын турар. Ынчангаш харын АКШ кымың-биле садыглашса чогуурул дээрзин Вашингтон ботэргелиг күрүнелерге дужаарын оралдажып турар.

Хөй санныг дайынардан каражадаан Барыып Европада садыглажыышкын — янзы-бүрү социал системалардыг күрүнелериниң аразынга бүзүреэлгеин, кады ажылдажылганы бызыглаарының чепсээ, Барыын Европага чүгле кескү экономиктиг ажыктыг чүүлдерни эвес, харын дингиг кырынга аяс дээр камгалаттыыш артар дээрзинге бүзүрелди берип турар чавырылдырыышкынны барыын-европейжи наймысылалдарда дыка боттуг болгаш хандыр көрүп турар. Ындыг дайынга тулчуушкун шөлү кыдыр АКШ харын Барыын Европаны айтып турар.

Вашингтонның «ог-бүде чогуш-кырыжы» кыдыр көргүзерин оралдажып турары ындыг чөрүлдээ дугайында эвес, харын экономиктиг болгаш политиктиг эң чүтүла айтырыглар дугайты АКШ-тың болгаш Барыын Европаның аразында үндезин каржыышкыннарның дугайында чугаа чоруп турар. Рейганың администрациязының импержи, улуг туралыг политиказы чүгле социалистиг күрүнелериниң болгаш Барыын чүктүң деп-шилгелиг хөй-ниитизиниң талазындан ойтур шавыышкынга таваржып турар эвес, харын ындыг политикага АКШ-тың эвилелчилери база удурланып турар.

Ю. ЛОПАТИН,
И. АБЛАМОВ.
(СЭТА).

3. ЛИВАН: ДҮШКҮҮРЛҮГ БОЛБУШААН

Делегейниң хөй-ниитизиниң ничээнгейи Ливанда уламчылавышаан хаапттыг байдалче угланган. Хөй катап каражадаан ол чурттуң делгем девискээрлерин Израиль ур эжелеп бар чыдар. Эжелекчи күштер кыпты эжелеп алган черлеринге эрттиреринге белеткенип турар деп, Израильдиң радиозу дамчыткан. Израиль бронетанк колонналары Бейруттан соңгу талада район-наряже болгаш Бекаа хеминиң унунче угландыр чорупкан. Ол болза, Израиль чүгле туруштарын быжыглап алырынга эвес, харын агрессияның хемчеглерин калбарырынга белеткенип, дайынзырак чаа улуг үүлгедиишкинге күженишкинни белеткелди чорудуп турарының дугайын херечилеп турар-дыр. Иордан хеминий барыын эрээнге болган Газа секторунга кылып алганы ышкаш, израиль агрессорлар Ливанга база шак-ла мынчалдыр быжыглып алыр бодалдыы ийдеп апарган.

Ийи чартык ай мурнуу чарыында Ливанче халдап кирген израиль дайынырактар-ол чурттуң хөй-хөй хоорайларын болгаш суурларын бузундулар, хүл-үйба болдурүп, ооң чонун санап четтиримдес ёлүм-чидиммерге болгаш човулаң-хилинчектерге таварыштырган. Израильдиң ол үүлгедиишкиниерин Вашингтон бүрүн детким турар. Ам палестин дайынчылар Бейрутту катташ чоруп, Израиль харын эжелеттирген девискээрлерде быжыглып ап турар апарган мындыг үеде сионисти ёзу-чурумнуң камгалал министри Шарон немелде шериг дузаламчы, боо-чепсек болгаш ок-чемзек диленип алыр дээш Америкаңың Каттыышкан Штаттарында барган.

Эжелекчилер ливан черге ур болган тудум-на, АКШ-тың деткимчези болгаш политиктиг «чаап-чажырымшкыны» турбаан болза, бо калчаалыг үүлгедиишкинни кылырын Израиль кажан-даа дитгинп шыдавас турган ийик деп чүве улам тода көстүп турар. Ливанче амгы халдаашкын — ямгы чүс чылдың үжеп ажыг чылдарының дургузунда Чоокку Чөөп чүкке бешки улуг дайын болуп турары бо. Оң-ла бүгү хайынар —от камы девискээрнің айтырыглары— оларның аразындан кол айтырыг—палестин улустуң бот-башкарыының айтырыы мынчага чедир шиитпирлеттинмейн келгенинде уржуу-дур. Ол айтырыглар харын америк империализмге ажыктыг.

Ынчалзажок империализмниң кара сагыштыг бодалдары чүдек бүжар бууран дүжүүшкүнге таваржыры чигзинин чок. Палестинаны Хостаарының Организациязы Бейруттан тиилеттирбейн чоруп турар. АКШ-тың дузаламчызы болгаш деткимчези турзажок, ол организацияны агрессор чыдча шаап болгаш политиктиг аренадан чайладып шыдавазап. Эжелээшкинниң уламчылаарының болгаш чаа шериг авантюраларының аргазы-биле-даа ол оңу чедип ап шыдавас. Ол бөлдүнмас хөрек-тир, болдүнмазының ужуру-дүү дээрге, 4 миллион палестин улустуу уяткап хорижок болгай, хосталгаже болган хамаарышпас чорукче палестин улустуң тура-соруун үгер-бооларр болгаш танкылар дузазы-биле базып хорижок болгай.

ЛИССАБОН. Күштүг боон турар конституциязының негелделерин эде көөр талазы-биле амгы чазактың оралдажышкынчарынга болган күрүне эрге-чагыргазының органы боон турар Революстуг Чөвүлелди чоокку үелерде дүжүрер дугайында шиитпирииге удурланыышкынны илерелрининң масеалыг чыскаалы аңда чоокта чаа боон эрткен. Ажылчынар болган тараачынар демократтыг организацияларының төлөдекчилери болган профсоюлелдериниң активчилери (чурукта) парламент чанында шөлге чыглын алган. Апрель революциязының чаалап алышкынарын узуткап турар чагырыкчы партияларның политиказын шыңгыызыбиле буруу шаап, шүгүмчүлеп турганнар. Ол митингиге сөөган, чүве чугаалаан кижилер эрге-чагыргаларның улуска удур политиказын соксадырып болгаш ниитики политиктиг байдалды үндезин эргилдени кылып, экижидерин пеген турганнар. Чурттуң сөөлгү чазактарының ындыг политиказын Португалияны кажан-даа туруп көрбээн хөй хемчээлдиг даштыкы өреге чедирген, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин улам-на кудулаткан, өртек-үнелер кандыг-даа контроль чокка бедээн болгаш ажыл чок кижилериң саны көвүдээн деп олар онзалап демдеглеп турганнар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ТӨӨГҮ-ЛИТЕРАТУРЛУГ ШИНЧИЛЕЛДЕРНИҢ УЛУГ ТӨВҮ

Барык чартык чүс чыл бурунгаар А. М. Горькийниң саналын ёзугаар Москвага эртем-шинчилел албан черин тургускан, ындыг албан чери амдыызында делегейниң кандыг-даа чуртунда чок. Ол болза делегейниң литература хөгжүлдезини янзы-бүрү талаларындан шинчилеп турар эң улуг эртем төвү — делегей литературазының Институдудур.

Горький өлгенинден соонда ук институтка ооң адын тывыскан. База-ла ынчан, Москваның сагышка таарымчалыг кудумчуларының бирээзи — Воровский аттыг кудумчуда архитектор Жилярдиниң төлевилелии ёзугаар туткан эрги чараш бажыңга улуг пролетаржы чогаалчының музейин тургускан болгаш ооң архивин чыып эгелээн.

Институттуң штадында 300 хире эртем ажылдакчылары бар. Литература-биле бир дөмей, ооң дугайында эртемни алган черлеринге биживес. Институтка янзы-бүрү хуралдарны, конференцияларны эрттирип, чаа монографияларны чугаалажып турар, а шинчилел ажылдарын эртемденлитературоведтер хамыктын мунунда библиотекаларның ыяжым залдарына болгаш бажыңнарында кабинеттеринге кылып турар.

Институтта комплекстиг теоретиктиг айтырыгларның, совет литератураның, орус классиктиг литератураның, XX векти даштыкы литературазының, делегей литературазының төвүзүнүң, Азия болгаш Африка чурттарының литературазының, антиктиг литератураның кылдыстери болгаш секторлары бар.

Институт бодуу үш парлалга органнарлыг. Ол болза «Литературное наследство» («Литература салгалшкыны») деп академиктиг үндүрүлге, (ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилели-биле кады үндүрүп турар) «Литература айтырыглары» деп теоретиктиг журнал болгаш социалистиг культураларның хөгжүлдезиниң үндезини айтырыгларын чырыдып турар «Контекст» деп чылдың үнер журнал боон турар.

Институттуң ажылының кол угланышкынарының дугайын А. П. Чеховтуң чогаалдарының сураглыг шинчилекчизи, институттуң директору Георгий Петрович **Бердников** ПМА-ның корреспондентизинге мынча деп чугаалаан:

— Шинчилел ажылдарын бис үш угланышкын-биле чорудуп турар бис, ол дээрге делегей литературазының төвүзүү (анаа орус болгаш хөй национал совет литература база хамааржыр); амгы үеде делегейниң литература хөгжүлдезиниң айтырыгларын өөренип көөру; литература теориязының болгаш литература эртеминиң методологиязының база литература критиказының талазы-биле шинчилелдер боон турар. Эртемденнер чөвүлели чылдык-на 30 ажыг ажылдарны чугаалажып көргеш, парлалгага сүмелеп турар. Ук ажылдарның хөй нуруузу — коллективтиг ажылдар.

Амгы үеде бистиң институт «Бүгү-делегей литературазының төвүзүн» белеткеп турар. Ол тос томдан тургустунган, ооң баштайгы ийи тому келир чылын чырыкче үнер. Бо беш чылда институт дыка хөй улуг төвүгү-литературлуг ажылдарны парлаар, чижээ, «Октябрь мурнунда үеде ССРЭ-ниң улустарының литератураларының төвүзүн», «Латин Америка улустарының литератураларының (хөй томнуг) төвүзүн», «Италия литератураның төвүзүн», «XIX вектиң төнчүзүнде — XX вектиң эгезинде литература чорудулгазы болгаш орус журналистика» деп ийи томнуг шинчилел ажылын, ооң ангыда американ, француз, немец болгаш база, чугаажок, орус литературалар талазы-биле монографияларны чырыкче үндүрер.

А. М. Горькийниң архивинге хамаарыштыр чүүү чугаалап болурул дээрге, ол болза рукописьтерниң, документилерниң, чагааларның канчаар-даа аажок улуг күрүне шыгжамыры боон турар. Ооң үндезинниге чогаалчының бодунуң архиви, ол ышкаш ооң өг-бүлезиниң болгаш өөнүктериниң архиви кирген. Чогаалчының 90 чылдарда баштайгы рукописьтеринден эгелээш өлүрүнүң мурнунга чедир кылган демдеглелдеринге чедир чогаалдарының бижимелдери, шиирлериниң болгаш романнарының вариантылары база эдилгелери ында кадагалаттынып чыдар. Фондунуң улуг бөлүүн Горькийниң даштыкы литераторлар-биле, хөй-нинти ажылдакчылары-биле, сураглыг артистер, чурукчулар, музыкантылар-биле чагаалажыы тургузуп турар. Наитизи-биле ында 80 мун хире документилер кадагалаттынып чыдар. Архив доктаамал өзүп турар. Үнелиг материалдар янзы-бүрү чурттардан бо-ла келир. Улуг чогаалчының чогаалдарының академиктиг чыылдазының талазы-биле план ёзугаар ажылды ук архивке үндезилээш, ам хөй чыл дургузунда чорудуп келген...

Даштыкы коллегалары-биле институттуң эртемденнериниң кады ажылдажылгазының дугайында эртем информация бөлүүнүн эргелекчизи, филодогия эртемниҢ кандидады **С. В. Рожновский** мынча дээн:

— Өске социалистиг чурттарда дөмейлешкек академиктиг албан черлеря-биле холбаашы бис хөй талалыг проблемниг комиссияны дамчыштыр тудуп турар бис. Ында ол чурттарны төлөөлөөн эртемденнер кирген. Капиталистиг чурттарның организацияларыболгаш литература эртемденнери-биле база хөй талалыгда, ийи талалыг-даа кады ажылдажылганы боттандырып турар бис. Ооң түнелинде, делегейниң литература хөгжүлдезиниң чугула айтырыгларынга тураскаатказ кадыкылган эртем ажылдары парлаттынып, эртем конференцилары, симпозиумнар эртип турар.

Чижээ, «Литературалар төвүзүн бижиирининң принциптери» деп совет-барыын герман симпозиум чоокта чаа Геттингенге болуп эрткен, аңаа Барыын Европаның дыка хөй чурттарының кол-кол эртемденнери кириштеп. Бо чылын Москвага совет-япон симпозиум» база болур. Оны XX векте орус литератураның хөгжүлдези деп темага тураскаадыр. «Национал литератураның төвүзүн тургузарының принциптери» деп австри-совет эртем конференциязы Венага болуп эртер.

Бис янзы-бүрү чурттарның литература эртемденнериниң кады ажылдажылгазы уламна калбарып, быжыгар болза харын эки деп санаар бис. Ол чорук литератураның бодунуң болгаш ооң дугайында эртеминиң эрге-ажыктарынга, улустар аразының климадын кадыкшыдарынга дүгжүп турар.

Валерий САНКОВ.
(ПМА).

КАМНАП ӨӨРЕДИҢЕР

Ада-иелерге сүме

Сөөлгү беш чылда иниги билигиниң ортумак школазы хлас өөредилге номнары-биле өөренирлерни хандырарынче чоорту шилчип турар болгай. Чурттуң улус ажыл-агыйының планнарынга дүүштүр бо чаа өөредилге чылында алдыгы классчылар, а чамдык черлерде чёдиги классчылар хлас номнарны алгаш өөренир. Коммунистиг партия болгаш Совет чазактың ада сагыш салышкынының ачызында хлас өөредилге номнары-биле өөренири дээрге улуг аас-кежии, хөй уругларлыг ада-иелерге-даа чиигелде болуруп хамааты ёзу-биле медереп билип, ол дээш өөрүн четтиргенивисти илередир бис.

ССРЭ-ниң бүгү девискээринге хлас өөредилге номнарынче шилчиирин 1985 чылда доозар болгай. Бо чылын Тыванның 8—10 класстарының өөренирлери садып алган номнары-биле өөренирлер. Чамдык ортумак школалардың удуртукчулары тывынгыр болганы-биле шупту класстарны хлас номнар-биле хандырып, үстүнде чугаалаанывыс планны эртежик күүседишкени эки-дир, ындыгларны эрестер дээр бис.

Ада-иелериниң кичээнгейинге мындыг сүмени кылыры улуг күзенчиг. 9—10 классларга херектиг өөредилге номнарын боттарының өөренирлерине орай-даа болза садып бээри чүгула.

Ол класстар амдыызында хлас номнарже шилчивээн. Чоокта чаа Элегес, Кочетов ол мынчаар чорааш көөрүмге, 9—10 класстарның өөредилге номнары садыгда эңдерик болду. Таныжым малчынга садытта ужуражы бергеш: «Уругларыгга номнарны садып бердиң бе?» дээримге. «Хлас номнар алыр апарган» деп чедир билип албаанын чугаалады. Малчын бодунуң болгаш төрелиниң уругларынга 9—10 класстарның өөредилге номнарын ол дораан садып алгаш, өөрүшкүлүг аттанныпты.

Күрүнеден хлас алганы өөредилге номнарынга ада-иелериниң талалыдан чогуур сагыш салыр болза тергиин эки болур ийик деп башкылар күзеп чөруурлар. Хлас номнарны, чайгаар хайырлал кылдыр бодаар кижилер чоруглаары хомудавчыг. Бир малчын аалга көөрүмге, чаа «Ужуглелди» изиг шайлыг хөнек адаанда салып каан болду. Школага бир-ле дугаар келген өөренирлиниң арын-нүүрүн бодаш, эстетиктиг кижизидилгенниң алыс кедизин бодаш, «Ужуглелди» чыдың-на чаазы-биле бээр деп күрүне улуг сагыш салып турарын мынчаар кыдыра, хоомай бодаарга эңчок-ла чорду.

Улус ажыл-агыйының чогуур планы ёзугаар өөредилге номнарын 2-деп 4 чыл чедир ажыглаарын чурумчуткан болгай. Өөренирлиниң эдилелге чораан номнар эккелген дижик. Хутбайыраан, чуттуг өөренирлиниң холугга кирген ном таварышкан болза, ындамында хирлиг арынарын аштап, үстү бергизээн саазынарын хырбалап, ада-иелериниң дузалаары күзенчиг. Амыдыралга чүү турбас дээр, бир эвес номну чуду-кара эдилээн өөренирлиниң билдинер болза, ада-иелер оларга чогуур сүмелерни бээр, кижизидери артык эвес деп бодаар мен.

Өөредилге номнары дээрге күрүне ончузу, ону камнаары кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези. Школаның, ада-иелерниң демниг ажылдаары күзенчиг түңнелдерни бээр дээрзинге чигзиниг турбас.

К. ОЮН,
башкы.

Таңды район.

КАДЫКШЫЛДЫҢ СТАРТТАРЫ

Сентябрь 12-Бүгү-эвилелдиң чадаг чарыш хүнү

Бүгү-эвилелдиң чадаг чарыш хүнүнге Тываның спортчулары канчаар белеткенин турарын «Шынын» номчукчуларынга таныштырарын республиканың спорт комитединиң инструктору К. Д.-Б. Монгуштан бистиң корреспондентивис дилээн.

— СӨКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг болурун улам ынай көдүрер дугайында» доктаалды хүлээп алган болгай. Бо чугула доктаалды амыдыралга боттандырар дээш республиканың спорткомитеди белеткеди чорутказ. «Бүгү-эвилелдиң чадаг чарыш хүнүнде Тывага аңгы-аңгы дистанцияларга массалыг чарышты эрттирер дугайында» доктаалды республиканың спорт комитеди болгаш ВЛКСМ обкому хүлээп алган. Оң кижи составтыг оргкомитетти база тургускан. Ол комитеттиң ажылын Тыва АССР-ниң чиик атлетика федерациязының даргазы, ВЛКСМ обкомунуң спорт болгаш массалыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи В. И. Туров удуртуп турар.

Ол хүн чадаг чарышка школачылар, тускай ортумак өөредилге черлеринин, профтехучилищелериниң сургууулдарының, студентилер, бүдүүлге, албан организация черлериниң коллективтери киржир. Ол ышкаш спортчу өг-бүлелер аразында чадаг чарышты база аңгы организастаары көрдүнген.

Профобщөвүлелдиң аңгы-аңгы адырлары, эки тура спорт шнитилелдериниң чөвүледдери белеткел ажылдарын идепкейлиг чорудуп турар. Сентябрь 12-ниң бетинде дыштанып хүннерде баш бурупгаар маргылдааларны школаларга, өөредилге черлеринге, чамдык организацияларга эрттирер. Шак ындыг маргылдаалар район бүрүзүнге база эрткилээр.

Сентябрь 12-ниң хүнүнде чадаг чарышка массалыы-биле киржир, ону ёзулуг-ла кадыкшылдың старты болдурар дээш ам-даа эки белеткенир ужурлуг бис. Ол хүн 2-2,5 километриниң, 3 километриниң, 5 болгаш 10 километриниң дистанцияларынга хар-назы аайы-биле аңгы-аңгы болуктер киржир.

Чадаг чарыш маргылдаазын эрттиреринин чурумун комсомол райкомнарынче, спорт шнитилелдериниң чөвүледдеринче, районнарның спорт комитеттеринче чоруткулаан. Ук комитеттерде, чөвүледдерде ол талазы-биле белеткелди шагда-ла эгелээн.

Бүгү-эвилелдиң чадаг чарыш хүнүнге белеткелди чүгле спорткомитеттери, эки тура спорт шнитилелдериниң чөвүледдери чорудар эвес, ол ышкаш бүдүүлгелериниң, организацияларның, ажыл-агыйларның удуртулгазы, партия, профсоюзтар болгаш комсомол организацияларының ону идепкейлии-биле организастаар, сагыш салыр ужурлуг. Чадаг чарыш маргылдаазы чүгле Кызылга, хоорайларга, районнар төптеринге эвес, а чурттакчылыг суур бүрүзүнге, совхоздар төптеринге, школаларга эртер. Бо маргылдаага кол соруулга — эки көргүзүүлер-даа, рекордтар-даа эвес, а чоннуң массалыг киржирин чедип алырында. ССРЭ-ниң 60 чыл ооңга тураскаатказ Бүгү-эвилелдиң чадаг чарыш хүнү чүгле ынчан массалыг спортчу байырлал хүнү болдурар ужурлуг бис.

Аңгаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар. Чамдык черлерге дыммыраш чаастаар. Хаттың күжү секундада 5—10 метр чедер. Хүндүс агаарның температуразы 15—20 градус. Чамдык районнарга агаар 2—7 градус чылыг болур.

Кызылга бүргеш, аңзыр, бичии чаастаар. Хүндүс агаарның температуразы 15—17 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ЧАШТАРНЫҢ ЧОРУУ ЧОГУУР

Бо хүннерде он-он бирги классчылар школаның эргинин бир-ле дугаар артап кирер, школачы баштайгы коңга оларны кичээлче чалаар. Школачы чаа, солун амыдырал оларга эгелээр. Төрээн чурт, Ленин, школа деп сөстерни олар бижип өөренирлер.

Республиканың хоорай, суурларында ясли - садтарда школага өөренирингө оларның белеткелин чорудуп турар. Белеткел дең-дескн эвес болбайн аан. Чер-черде материалдыг бааза чаңгыс аай эвес болгай. Ынчалза - даа ясли-садтардан школага кээп турарлаонын белеткели черле багай эвес дээрзи билдингир.

Бай-Хаактың «Алдын дулгүүр» ясли-сады. Белеткел бөлүүнден бо чылын 34 бичии уруг бирги класска өөренип кирер. Оларның белеткели дээш кижизидикчи башкылары улуг ажылды чорутканнар. Бичиилер янзы-бүрү оюннарны ойнаарынга, чуруурунга, пластилинден дүрзүлер тударынга, ырлаарынга хандыкшылдыглар. Бичии уруглар, ооллар шүлүк чугаалап, ырлап, танцылап турда магалыг-ла. Олардың кылган чүүлдериниң делгелгелери бо-ла эрткилээр. Тергиинненрни шаңнап, мактаар-даа.

«Алдын дулгүүр» ясли-садтың белеткел бөлүүнүң кижизидикчилери Анастасия Федоровна Булатова, Мария Федоровна Лантухова олар уругларны школага эки белеткээннер. Ада-иелер оларга чүгле «четтирдим» дээри чугаажок. Башкылар боттарының кижизиттиргеннерин школага байырлыг шугум чыскаалынга олар боттары хүлээдип бээрлер.

ЧЕЧЕКТЕР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

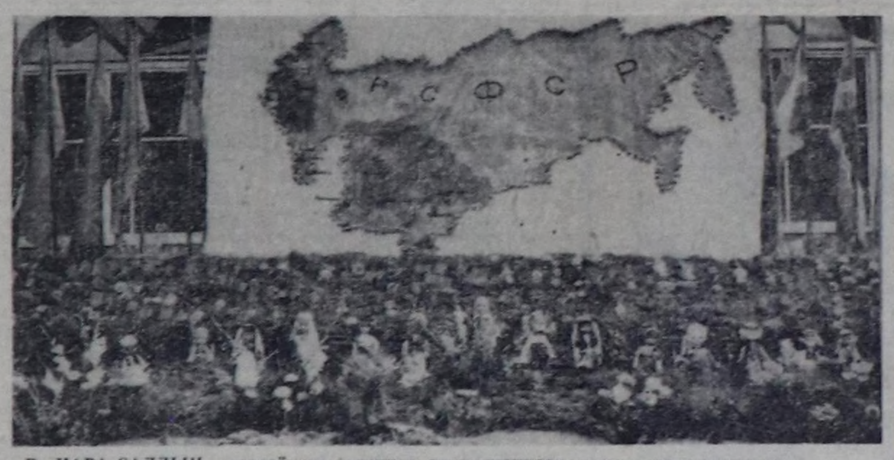

В. КАРА-САЛДЫҢ хоорайның чечектер делгелгезинден тырттырган чуруктары.

Август 31-ден сентябрь 2-ге чедир телевидение

АВГУСТ 31-ДЕ

БИРГИ ПРОГАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — У. Теккерей — «Хоозун алдарның делгизиры». ССР Эвилелиниң Күрүнеиниң үлегерлиг Биче театрының фильм-шиизи. 11.40 — Телемедээлер. 11.45 — 14.25 — Чапсар. 14.25 — Телемедээлер. 14.35 — Театрга ыяк силер бе? 15.20 — Уругларга фильм: «Электрониктиң солуң ужуралдары». 2-ги серизы — «6-гы «Б»-ниң чажыды», 3-ку серизы — «Ыттыг оол». 17.30 — «Тайбың дээш демиселге ажылчы чоннарның чаңгыс эви». 18.00 — Волейболга чурттар аразының маргылдаазы. Эр кижилер. ССРЭ-ниң 2-ги болгаш Японияның шилиндек командалары ужуражыр. Ленинградтан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Күш-ажылчы алдарның тугунуң тудукчулары. Белгородтуң витамин кылыр комбинадының ажыл ы н ың дүрзүлгазының дугайында дамчыдылга. 19.15 — «Парлар чаажыктырыкчызы». Экранда кинокомедия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Улуг кижилерге хыналда ажыл». 6-гы дамчыдылга. 22.20 — Бөгүн делегейде. 22.35 — 23.35 — «Андроникоптуң сөзү». 4-ку фильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм: «Шериг чажыды». 13.25 — Француз дыл. 13.55 — Орус чугаа. 14.25 — Телемедээлер. 14.35 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «Демир-орук». Документалдыг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Өөредир болгаш кижизидер». Чаа өөредилге чылынга уткуштур дамчыдылга. 19.15 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.30 — Чарлалдар. 19.35 — «Фамилиязы — Бирюковтар». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Валя угбайның чугаазы...». 20.15 — Э. Рязте. Хылдыг хөгжүм-биле күүседир концерт. 20.30 — Неделяның спорту. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.45 — «Бөгүн болгаш даарта». Хөй серизиниг уранчечен телефильм. 1-ги серизы.

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Парлар чаажыктырыкчызы». Уран-чечен фильм. 10.40—«Кино аяш-чоруктарының клубу». 11.40—Телемедээлер. 11.45— 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Муамар Каддафиниң Совет Эвилелинге чорааны». Документалдыг фильм. 14.45—Д. Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар. 15.15 — Орус чугаа. 15.45 — «Горнистер, харыылаңар!». 16.30 — Чазагдыг оруккa долгандыр моточарышка делегей чемпионады. ЧССР-деп дамчыдылга. 17.00—Тайбының делегей хүнүнге уткуштур. «Сенээ, бистерниң шуптувуска — тайбың». 17.10 —Ужугун-ла чор, бистиң ырывыс! 17.55 — ДӨҮ-лерге болгаш техникумнарга өөредилге чылының эгелээрине уткуштур. ССРЭ-ниң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң министри В. П. Елютинниң чугаазы.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Маадырлыг чорук». Немец-фашистиг шериглерни Сталинград чоогунга чылча шапканындан бээр 40 чыл болурунга. 19.30 — «Сентябрь эгелей берген үеде». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — Өңүкчерниң арыннары. 21.45 — Бөгүн делегейде. 22.30 — Волейболга чурттар аразының маргылдаазы. Эр кижилер ойнаар. ССРЭ-ниң 1-ги болгаш ЧССР-ниң шилиндек командалары. Ленинградтан дамчыдылга. 23.00 — 00.45 — Футболга чурттар аразының эш хуузунуң ужуражыышкыны. ССРЭ-биле ГДР-ниң шилиндек аныяктар командалары. «Динамо» стадиондан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35 — География. 7-ги класс. ССРЭ-ниң географтыг туружу болгаш кызыгаарлары. 13.05 — Драматургия болгаш театр. Киприлде дамчыдылга. 13.50—Телемедээлер. 14.00 — 18.30—Чапсар. 18.30 — «Кунгурнуң феномени». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Маадырның хүнү». Телефильм. 19.00 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.30 —«Чогаалчы болгаш үе».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазының карандаш». 20.15 — «Кызыл дептерде чүүл дургайын чугаалап турарыл». 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Бөгүн болгаш даарта». Хөй серизиниг уранчечен телефильм. 2-ги серия. 22.35 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң симфония болгаш эстрада музыказының оркестрининң А. Михайловтуң удуртулгазы-бле концерти. 23.00—00.45 — Аныяктар командаларының аразынга футболга чурттар аразының эш хуу ужуражыышкыны. ССРЭ-биле ГДР-ниң шилиндек командалары ужуражыр. Төп «Динамо» стадиондан дамчыдар.

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Волгада чалым хая бар». Фильм-концерт. 9.20 — «Горнистер, харыылаңар!». 10.20— «Сентябрь эгелей берген үеде». Уран-чечен фильм. 11.40— Телемедээлер. 11.45—15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.20 — Документалдыг фильмнер программазы: «Чугаа үениң аппар чөр». «Хүннүң харам чогу». 15.40 — Чалыыларның чогаалдылгазы. 16.10 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 20 чылынга. «Чүс чылга дең орук». ССРЭ-ниң ЭА-зының төвүү институдунуң директору төвүү эртемнериинин доктору С. С. Хромовтуң чугаазы. 17.00 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чоруурлар класы. 17.30— Улустуң аялгалары. 17.45 — Эртем амыдыралы.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.30 — «Делегей байдалының доңчулалы». 18.40 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Маяковский — чуруқчу». 19.45 — «Ужуражыыже, ыпаам». Уран-чечен фильм (Вьетнам). 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—«Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер...». 22.55 — Бөгүн делегейде. 23.10—23.40 — Волейболга чурттар аразының маргылдаазы. Эр кижилер. Польша-биле Японияның шилиндек командалары ужуражыр. Ленинградтан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30—«Министр болуксаар мен». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 14.00 — Телемедээлер. 14.10—18.15 — Чапсар. 18.15 —«Чуруқ санында-ла—хүн». («Орбита-3»). 18.30 — «Орукту көрүп тур мен». Документалдыг фильм. («Орбита»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Уругларга фильм. 19.00— «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.15 — «Бистиң Туфавыс». Телефильм. 19.45 — «Ырлаар бажыңчыгаш». Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Фин школаже чорупкан». Мультфильм. 20.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.40 —«Бөгүн болгаш даарта». Хөй серизиниг уран-чечен телефильм. 3-ку серизы.

КИНО

АВГУСТ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эрес-кашпагай» — 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ында билдинмес оруктарда...» — 9.20, 12.20, 15.20, «Мээң чаш назыным чалгынчыгы» — 10.50, 13.50, «Билир азы уттур» — 16.50, 18.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Күскү коңгуулуурлар» — 15.00, «Чаңгыс ажыг сиген» — 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ужугар гусарлар эскадронуң» — 17.00, 20.00, шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Шуурган» — 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Томскиниң геология разведка техникуму 1982—83 өөредилге чылында 10 классты дооскаңнардан немелде сургуулдар (аныяк бөлдар) хүлээп алырын чарлап турар. Техникумга өөренгеш, чедип алыр мергежилдер:

Ажыктыг казымал байлактыг черлерни шинчилеп тыварының техниказы;

Нефть болгаш газ кудуктарын өрүмнээри.

Киреринің шылгаалдалары: математикага (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (чогаалыг).

Ааян-чоруктар болгаш экскурсияларның Кызыл бюрозу дараазында черлерже агаар-биле ааян-чорук кылырынче чалап тур:

— Ортаа Азияже (Узбекистан) августуң 31-ден эгелээш, 12 хонук хуусаалыг, путёвка өртээ 283 рубль;

— Сочиже — октябрь 7-ден эгелээш, 20 хонук хуусаалыг, путёвка өртээ—378 рубль.

Самолёт-биле ынай-бээр ужударының, чемнеринин өртээн, чурттаарының, экскурсия кылырының хөлезилерин, путёвкада кирер санап каан.

БЮРОНУҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, «Монгулек» дазылаар бажыңы, өрээлдер №№ 103, 109, телефон № 2-51-76.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Шетинкин болгаш Краеченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалчылың секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партий-ин амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдазының 2-31-75, культура кылдазының 2-23-54, кодэ ажыл-агый кылдазының 2-21-47, үлетпүр кылдазының 2-31-75, чагаа кылдазының 2-41-27, информация кылдазының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун хелбейр барганда 2-32-75 телефонда долгаар.

Чагыг № 1874.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Нои үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Краеченко кудумчуу, бажың № 1).

ТС—01237